SANCTI

HIERONYMI STRIDONIENSIS OPERVM.

TOMVS VIII.

IN QVO IPSI ADSCRIPTA HÆC CONTINENTVR.

Commentarij in Iob.
Commentarii in Prouerbia Salomonis.
Homiliæ quatuor Origenis in Canticum canticorum.
Commentarii in omnes Pauli Apoſtoli Epiſtolas.

Quæ omnia ad fidem vetuſtiſſimorum exemplarium multis mendis ſublatis correcta ſunt, opera ac diligentia

MARIANI VICTORII REATINI EPISCOPI AMERINI.

QVI AVTEM HORVM COMMENTARIORVM AVCTORES credantur, ſequenti Cenſura apparebit.

LVTETIÆ PARISIORVM,

Apud Bibliopolas vrbis Pariſienſis Conſortes.

M. DC. XXIII.

Digitized by Google

MARIANI VICTORII REATINI
EPISCOPI AMERINI,

Cenſura Commentariorum, qui præſenti Volumine continentur.

DIVVS Hieronymus exponens Amos Prophetam, dum quinto illius capite de Leuiathan mentionem facit, aſſerit de eo illiuſque natura in volumine Iob plura dixiſſe, ex quibus verbis apparet, illum expoſitiones in Iob edidiſſe. Quæ res forſitã perſuaſit aliquos, vt hi in Iob Commentarii, diui Hieronymi eſſe crederentur. Minime autem illius eſſe, ab eruditis ante nos iàm receptum fuit: idque multis argumentis, rationibuſque probatur. Nam pręter quod neque Hieronymi dictionem habent & phraſim: nec etiam variæ eruditionis ſplendoribus coruſcant: eorum auctor vulgata Bibliorum editione, contra Hieronymi ipſius perpetuo retentam conſuetudinem, ſemper vtitur. Nullibique, quod ille nuſquam non facit, Septuaginta, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis interpretationum meminit. Stylus ipſe, & commentandi modus, valde cum Commentariis in Prouerbia Salomonis conueniunt. Bedę autem presbyteri Angeli labores hos eſſe, iam penes omnes receptũ eſt: illiuſve nomine typis mandati etiam ſunt. Quam opinionem operis dicatio valde confirmat. Ad preces enim Vecterij (vt ex illius calce apparet) editum eſt. Fuit enim Vecterius apud Anglos Epiſcopus, vt teſtatur volumen illud quod vulgo CHRONICA ANGLICANA appellatur. Fauſtus Galliarum Epiſcopus, initio libri de creaturis, ex tractatu quodam D. Hieronymi recenſet aliqua, quæ ad verbum ſunt in fine xxv. capitis: ex quo illa huc allata, manifeſtum eſt. Floruit autem Fauſtus circa annum Domini ccccxxx. Philippus presbyter, Hieronymi inſignis auditor, edidit (teſte Gennadio) etiam ipſe ſermone ſimplici in Iob Commentarios, eiuſque nomine à Tranſalpinis typographis impreſſi circumferuntur: libri ſcilicet tres, Nectario Epiſcopo dicati. Quorum principium eſt, Adhortante te, imo potius compellente, Nectari pater beatiſſime. Quos tamen Bedæ presbyteri potius eſſe, alii exiſtimant: ſuntve inter opera Bedæ, & ſub titulo Bedæ à Germanis aliis impreſſoriſoribus poſtea typis mandati: adeo inualuit, vt quidquid incertum habet auctorem, Bedæ adſcribatur. Verum quia eiuſdem hominis vtrique Commentarii eſſe non poſſunt, ſequitur quod ſi illi ad Nectarium ſunt Bedæ, iſti ad Vecterium Philippi potius ſint quam Bedæ. Mihi autem magis perſuaſum eſt, hos qui Hieronymi nomine circumferuntur, Bedæ eſſe, & illos Philippi presbyteri, vt antea inuulgatum erat. Maxime enim cum Commentariis in Prouerbia Salomonis iſti conueniunt: Eos autem Philippi non eſſe, vt infra apparebit, compertiſſimum. Bedæ autem eſſe, Tritemio auctore, iam penes omnes receptum.

Commentarii in Prouerbia Salomonis, ipſi etiam, vti antea animaduerſum, communique eruditorum ſententia receptum fuit, Hieronymum auctorem non habuerunt. Nam præter quod Hieronymiani ingenii ſublimitatem, doctrinæ præſtantiam, eloquentiæque illius ſplendorem præ ſe minime ferunt; dictio ipſa à Hieronymi plurimum diſſidet dictione. Nullibique Septuaginta, Aquilæ, Symmachi & Theodotionis interpretationum, quod ſemper facit Hieronymus, meminit: Et (quod me maxime mouet) vulgata Bibliorum editione, contra ipſius Hieronymi conſuetudinem, ſemper vtitur. Recentioris autem alicuius hominis opus eſſe, & longe poſt D. Hieronymum ſcribentis ambigi non poteſt: cum ſexto Prouerbiorum capite ab ipſo Auguſtino petitum teſtimonium his verbis proferat: Nam & B. Auguſtinus octo eſſe genera mendacii, in libro quem de mendacio compoſuit, docet. Rurſum capite xxiv ita ſcribit: Vnde eidem vitio mederi volens beatus pater Auguſtinus, hos in ſua menſa fecit verſiculos deſcribi.

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam:
Hanc menſam indignam nouerit eſſe ſibi.

Inueniuntur autem hi verſus in ſermonibus qui ad fratres Eremitas inſcripti ſunt. At non ſolum Auguſtini mentionẽ facit operis auctor, ſed (quod amplius eſt) ipſius etiam Hieronymi, dũ xxx. capite ita ſcribit: Nam & in libro Hebraicorum nominum inuenimus idem verbum Hebraicum ſaw Saphan, in Hieremia, & Chęrogryllum, & Leporem, & Ericium à S. Hieronymo interpretatũ. Profert etiam xxi. capite (ſuppreſſo licet nomine) Gregorii in Homiliis Euangelii teſtimonium, dum de litigioſa muliere interpretatur. Tritemius Abbas Bedæ presbyteri Angli Cõmentarios hos eſſe clare aſſerit: ſuntque iam inter Bedæ opera à Tranſalpinis impreſſoribus typis mandati: In quam ſententiam ipſe etiam, nihil retractans, pedibus eo. Homilias quatuor in Canticum canticorum Origenis eſſe (quamuis Bruno Amorbachius inficietur, Latinique potius hominis opus eſſe exiſtimet) mihi compertiſſimum eſt. Vtrum autem à D. Hieronymo Latinitate donatæ ſint, an potius ab alio quopiam, incertum. Ipſe certe Hieronymus, qui breuiores duas Origenis Homilias in Canticum canticorum ad Damaſum vertit: quas ille in morem quotidiani eloquii, paruulis adhuc lactentibus compoſuit, eas autem tertio volumine reperies, mentionem de his facit, & veluti eas poſtea interpretaturus eſſet, promittere videtur. Aſſerens Originem decem voluminibus, quæ ad viginti vſque

Digitized by Google

verſuum millia perueniant, Canticum canticorum expoſuiſſe. Quod opus ſe tum prætermiſiſſe ideo ait quod ingentis eſſet otii, laboris, & ſumptuum, tantas res, tamque dignum opus, in Latinum tranſferre ſermonem. Eius autem verba ad Damaſum ſummum Pontificem ſunt hæc: Origenes cum in cæteris libris omnes vicerit, in Cantico canticorum ipſe ſe vicit. Nam decẽ voluminibus explicitis, quæ ad viginti vſque verſuum millia pęne perueniunt, primum Septuaginta interpretes, deinde Aquilam, & Symmachum, & Theodotionem, & ad extremum quintam editionem, quam in Actæo littore inueniſſe ſe ſcribit, ita magnifice, aperteque diſſeruit, vt inde mihi videatur in eo completum eſſe quod dicitur, Introduxit me rex in cubiculum ſuum. Itaque illo opere prætermiſſo (quia ingentis eſt otii, laboris, & ſumptuum, tanta res, tamque dignum opus in Latinum transferre ſermonem) hos duos tractatus, quos in morẽ quotidiani eloquii, paruulis adhuc lactentibus compoſuit, fideliter magis, quam ornate interpretatus ſum: guſtum tibi ſenſuum eius, non cibum offerens. Tu animaduertas quanti ſiat illa æſtimanda quæ magna ſunt, cum ſic poſſint placere quæ parua ſunt. Quiſquis autem interpres fuerit, opus eſt eruditiſſimum, & ſenſuum maieſtate, & eloquii ſplendoribus coruſcans. Ipſe à Hieronymo verſum exiſtimare, quam affirmare malo: & ſi vocem ἀδελφιδὸς, quam Hieronymus in illis duobus ad Damaſum tractatibus, fatruelem vertat: Hic autem fraternum ſemper interpretetur.

Commentarii in tredecim Pauli Apoſtoli Epiſtolas, Hieronymi, ipſi etiam minime ſunt: nam nec eius phraſim habent, nec eruditionem: quamuis in fronte operis Epiſtolam ad Heliodorum inſcriptam, contineant: Quin potius hominis eſſe Pelagiana labe commaculati compertiſſimum eſt (ni ea tantum quæ orthodoxa non ſunt, ab hæreticis potius ſint adiecta) Notauit hoc ante nos Ambroſius Catharinus Politus Cõpſæ Archiepiſcopus, Catholicæ religionis aſſertor: notauit & Sixtus Senenſis. quarto & ſexto Bibliothecę ſanctę volumine: vterque errores Pelagianæ hæreſeos, qui eo in opere inueniuntur, redarguentes. Si quis autem ſcire hoc concupiſcat, liquido ex expoſitione quinti ad Romanos capitis inueniet: vbi Adæ peccatum in humanum genus, non propagatione, & traduce, ſed exemplo tantum, & imitatione diffundi aſſerit: ac ſi illud non contrahant, niſi qui ætate adulta, & ad peccandum iam apta, Adam ſceleribus imitentur. Quod ipſum ex interpretatione ſeptimi capitis liquidius apparet. Enarrans enim illud, SINE LEGE PECCATVM ERAT MORTVVM, ita ſcribit: Item ſi cum lex non eſſet, peccatum mortuum eſt: inſaniunt qui de Adam per traducem aſſerunt ad nos venire peccatum. Qu æ opinio quam impia, & hæretica ſit, nemo Catholicorum ignorat. Ego quid de operis auctore ſtatuam, certi habeo nihil: niſi quod Hieronymi illud non eſſe, compertiſſimum eſt. E di tamen curauimus eo modo quo antea typis mandatum circumferebatur, ne quid priori editioni deeſſet, nulla quidem ſyllaba à nobis auctum, diminutum, aut immutatum: Lectorum arbitrio, quid de illo exiſtimare velint, penitus derelinquentes.

IN IOB

IN IOB PROOEMIVM.

IOB qui dolens, vel magnus interpretatur, figuram Chriſti portauit. Amici vero eius figuram hæreticorum tenent; qui ſub nomine Chriſti; Chriſtum blaſphemant & impugnant. Heliu vero & Balaam, typum præferunt philoſophorum; qui à foris, id eſt, extra fidem poſiti, inſidiantur Eccleſiæ Dei. Iſti enim pretioſa nomina ſibi imponunt, quaſi ipſi ſint aurum Dei, vel præcipui ſpeculatores eius. Eliphaz enim in Latino Dei mei aurum ſonat. Baldad, præcipuus vetuſta ſecreta. Sophar ſpeculator vel buccina. Hi enim elati, pro eo quod per naturæ bonũ, aliqua ſapienter prædicabant, apud ſe iactitantes ſeueritatem, cum aſſertores ſint mendacij: quia de Chriſto, non vt diuinitati eius, ſed vt ipſorum impietati competit, ſic loquuntur.

איוב
אליפז
בלדד
צופר

COMMENTARII IN IOB.

CAPVT I.

VIR[a] erat in terra Huz nomine Iob. Et erat vir ille ſimplex & rectus ac timẽs Deũ, & recedẽs à malo. Natiq; ſunt ei ſeptẽ filij & tres filiæ. Et fuit poſſeſſio eius ſeptẽ millia ouiũ, & tria millia camelorũ: quingẽta quoq; iuga boũ, & quingẽtæ aſinæ: ac familia multa nimis. Eratq; vir ille magnus inter oẽs Orientales. Et ibãt filij ei⁹ & faciebãt cõuiuia per domos vnuſquiſq; in die ſuo. Et mittentes vocabãt tres ſorores ſuas vt comederẽt & biberent cum eis. Cũq; in orbẽ trãſiſſent dies cõuiuij mittebat ad eos Iob, & ſãctificabat illos: cõſurgẽſq; diluculo, [b]offerebat holocauſta per ſingulos. Dicebat enim: Ne fortè peccauerint filij mei & benedixerint Deo in cordib. ſuis. Sic faciebat Iob cũctis dieb. Quadã autẽ die cũ veniſsẽt filij Dei vt aſſiſterẽt corã Dño: affuit inter eos etiam Satã. Cui dixit Dñs: Vnde venis? Qui reſpõdẽs ait: Circũiui terrã, & perãbulaui eã. Dixitq; Dñs ad eũ: Nũquid cõſideraſti ſeruũ meum Iob: quod nõ ſit ei ſimilis in terra, homo ſimplex & rectus ac timens Deũ, & recedẽs à malo? Cui reſpondẽs Satan ait: Numquid fruſtra Iob timet Deum? Nõne tu vallaſti eum ac domũ eius, vniuerſamque ſubſtantiam eius per circuitũ? Operibus manum eius benedixiſti, & poſſeſſio eius creuit in terra. Sed extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ poſſidet, niſi in faciem benedixerit tibi. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce vniuerſa quæ habet in manu tua ſunt, tantum in eum ne extẽdas manum tuam. Egreſſuſque eſt Satan à facie Domini. Cum autem quadam die filij & filiæ eius comederent & biberent vinum in domo fratris ſui primogeniti, nuntius venit ad Iob qui diceret: Boues arabant, & aſinæ paſcebantur iuxta eos, & irruerunt Sabæi, tuleruntque omnia, & pueros percuſſerunt gladio, & euaſi ego ſolus vt nuntiarem tibi. Cumq; adhuc ille loqueretur, venit alter & dixit: Ignis Dei cecidit è cælo, & tactas oues pueroſq; conſumpſit: & effugi

VIr[a] erat in terra Huz nomine Iob. Et erat vir ille, &c.] Huz & Buz filij fuerunt Nachor fratris Abrahæ, filij Melche ſororis Saræ: de cuius ſtirpe Iob deſcendit. Non ſicut quidã falſo ſuſpicantur de genere eum fuiſſe Eſau. Nã Eliphaz naſcitur de Ada vxore Eſau, & regnauit in Theman, vnde etiã Themanites dictus eſt. Theman, Idumæa, Seir, Daroma, Zebora, regio fuit Eſau. Habitauit autẽ Iob vir magnus in terra Huz, quæ interpretatur cõſiliatrix, Sed
F
1.Reg.1.a
& Elchana, qui interpretatur poſſeſſio Dei, pater ſanctiſſimi Samuelis prophetę, vir vnus appellatur: nõ enim per diuerſa mobilis atq; inſtabilis ferebatur, ſed firmus atq; incõcuſſus perſiſtẽs, vir vnus erat, & idcirco in mõte Ephraim fructifero morabatur. In alta ſcilicet contẽplatione virtutũ, vt à nullis ſubiacentib. & circũlatrãtibus vitiorũ agitationib. mẽtis eius ſublimitas deijceretur, vel vnitas ſcinderetur. Proinde hic vir magnus atq; egregius Iob, in terra Huz habitaſſe perhibetur, quæ cõſiliatrix interpretatur. Nõ enim terra carnis eius, animũ ipſius ſuperabat, ſed imperãtis animi conſilio, cuncta faciebat: vnde & ipſe ait:
Iob.31.a
Pepigi fœdus cũ oculis meis, vt ne cogitarẽ quidẽ de virgine. Hoc ergo conſiliũ & pactum quondã ſibi inuicẽ inierunt, homo eius interior & exterior: vt terra, id eſt, caro eius, obediẽdo fieret conſiliatrix ſpiritui, ne in ea dominaretur iniquitas. Et quia vir iuxta diuinum teſtimonium ſimplex erat, habitans in domo quatuor his pollebat virtutibus, prudentia, iuſtitia, fortitudine, temperantia.

b ¶ *Offerebat*, &c.] Pro filiis ſuis, quos ita regebat, vt non tã pro præſentib. criminib. quam pro occultis in corde peccatis, quæ hominum quoque fugere notitiam poſſunt, diuinam clementiã, aſſiduis ſacrificiis exoraret. Priuilegium vero offerendi primogenitis, vel maximè regibus debebatur: pro excellentia videlicet ſapientiæ vel nobilitate generis: Et typũ Chriſti Iob ferre diximus, videamus nunc quid terra Huz in Chriſto ſignificet. Terrã hãc, aſſumptum verũ hominem ex Maria intelligimus, quæ ideo filio Dei aſſumente eã, cõſiliatrix dicitur, quod per diuinitatẽ aſſumẽtis habitant in ea theſauri diuinæ ſapiẽtię & ſciẽtię abſcõditi: quã ſibi ita indiſſolubili cõnexione cõiungit, vt ipſe in Trinitatẽ vnus ſit filius Dei. Septẽ vero filij, ſeptiformem Spiritus ſanctus gratiã: & tres filiæ, legẽ, & prophetiã, & Euangeliũ nobis videntur ſignificare. Oues plebẽ Chriſti, propter innocentiam, quæ in baptiſmo ſordes peccatorũ depoſuerint nominat. In camelis vero, gentiũ prauitatẽ, cum oneribus criminũ & tortuoſis ſenſibus ad Chriſtum venientiũ oſtẽdit. In bobus qui munda animalia ſunt, Iudæorũ plebẽ. In aſinis vero immũdum pecus, gentiũ populũ demõſtrauit. Vnde Eſaias ait: *Cognouit bos poſſeſſorẽ ſuũ, & aſinus præſepe domini ſui:* ſcilicet quod natiuitatẽ Chriſti in carne, & Iudæi ex parte, & gentes agnouerint, & in præſepi altaris domini, quaſi munda animalia per baptiſmum acceſſerint, fortè ad hoc reſpicit illud Euangelij:
H
Eſai.1.d
Matth.11.
Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue. In iugo Iudæos: in aſino, ad quem onus magis pertinet, gentes vt ſupra diximus ſignificauit. Magnus dicitur Chriſtus inter omnes Orientales, ſecundum illud: *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis.* Numerus vero animalium in ſeptẽ & tribus millibus, atque in quingẽtis, ſacratus eſt. Nã ſeptẽ, iuxta auctoritatẽ ſcripturarũ, plenitudinẽ quandã ſacri myſterij ſignificãt, vt ibi. Septẽ ſpiritus, ſeptem candelabra, ſeptẽ Eccleſiæ. In tribus vero millib., anima & corpus & ſpiritus, vel triformis doctrinæ ſciẽtia, in Scripturis ſãctis, ſiue ſacramentum beatæ Trinitatis poteſt intelligi: pro eo quod omnis multitudo credentium, trium dierum viam ambulans, ad perfectionẽ æternitatis deſiderat peruenire. Quin-
Pſalm.44.
Apoc.1.d

A gentivero, qui de quinq; cõſurgunt quinquiplicati, quinquagintaquinque faciunt, peractis lubricæ ætatis fragilitatibus in virũ perfectum hominẽ tranſiſſe ſignificant: & per decies quinos quinquaginta perueniũt, ita per decies quinquagenos ad quingentos aſcendunt. Similiter eccleſiã totam, quæ columnã, & firmamentum veritatis Chriſti figurat: in qua sẽſus noſtri, vel purificationẽ, vel remiſſionẽ peccatorum accipiunt: quia in iſto numero non ſolũ remiſſio peccatorum, ſed etiam aduentus ſancti Spiritus declaratur. Filij vero Dei, vel angeli, vel ſancti intelligendi ſunt, qui dono gratiæ Spiritus ſancti filij Dei vocantur. Inter hos ergo diabolus aſtare dicitur: quia ex permiſſione Dei plerunq; ſanctos audet tentare. Miranda filiorũ Iob tam fraterna concordia. Sed quia Iob typũ Chriſti portare oſtendimus: hos inferius per figuram ſeptẽ gratias Eccleſię eſſe dicimus, qui ſpirituali funguntur ſacramẽtorum cõuiuio, legẽ, prophetiã, & euãgelia, quaſi tres ſorores ſecũ habẽtes, diuinorum eloquiorum intelligentiæ dapib ſaturantur. In ruina vero domus, quæ oppreſſit filios Iob, antiquorum principum, regnorũ perſecutionẽ, vel ſęuitiã contra Eccleſiã oſtendit. Qui vero ſolus permãſit vt nuntiaret, raritatẽ ipſorum perſecutorum indicat. Sabæi interpretantur captiui, & Chaldęi quaſi dęmonia; hi nẽpe captiui dæmonum impugnãt Eccleſiã: hi non ſolum vbi poſſunt ambiũt greges dominicos, verum etiã eos igne ſuo, quẽ cæli eſſe mentiuntur, hęreſibus: vel ſuperſtitionis prauitate conſumunt. Præſentiæ etiam regum venti violentiſſimi ſimilitudine violentæ, quatuor Euangeliis velut angulis confirmatã Chriſti domum concutiuntur: vt prædicti ſeptem filij, & tres filiæ pariter cum ipſa domo intereant.

B

a ¶ *Tunc ſurrexit Iob, &c.*] Surrexit ad tolerantiam patientiæ. Nam & Iob, id eſt, Chriſtus, ad pacem dandam Eccleſiæ ſurrexit, vt geſtũ ſignificet vindictæ. Veſtimenta vero ſcidit, fideles ab infidelibus ſeparauit. Procidit in terram, cum ſe de forma Dei vſque ad formam ſerui exinaniuit. Nudus egreſſus eſt de vtero matris ſuæ, nulla videlicet ſorde peccati originalis aſperſus. Ex perſona hominis ait, *Dominus dedit, & dominus abſtulit*. Dedit pater bonos in hæreditatẽ, & malos à regno filij ſui ſecluſit.

b ¶ *In omnibus his non, &c.*]

& effugi ego ſolus vt nuntiarem tibi. Sed adhuc illo loquẽte, venit alius & dixit: Chaldæi fecerũt tres turmas, & inuaſerũt camelos, & tulerũt eos, necnon & pueros percuſſerũt gladio: & ego fugi ſolus vt nuntiarẽ tibi. Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intrauit & dixit: Filiis tuis & filiabus veſcentibus & bibentibus vinũ in domo fratris ſui primogeniti, repentè ventus vehemens irruit à regione deſerti, & cõcuſſit quatuor angulos domus, quæ corruẽs oppreſſit liberos tuos, & mortui ſunt: & effugi ego ſolus vt nuntiarẽ tibi.[a] Tũc ſurrexit Iob, & ſcidit veſtimenta ſua, & tonſo capite corruens in terram, adorauit & dixit: Nudus egreſſus ſũ de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Dominus dedit, Domin⁹ abſtulit: ſicut domino placuit, ita factũ eſt: ſit nomen Domini benedictũ.[b] In omnibus his non peccauit Iob labijs ſuis, neq; ſtultũ quid contra Deũ locutus eſt.

CAPVT II.

FActum [c] eſt autem cum quadam die veniſſent filij Dei, & ſtarent coram Domino: veniſſet quoq; ſatan inter eos, & ſtaret in cõſpectu eius, vt diceret Dominus ad ſatan: Vnde venis? Qui reſpondens ait: Circumiui terram & perambulaui eam. Et ait Dominus ad ſatan. Nunquid conſideraſti ſeruum meũ Iob, quòd non ſit ei ſimilis in terra: vir ſimplex & rectus ac timens Deum, & recedens à malo, & adhuc retinens innocentiam? Tu autem cõmouiſti me aduerſus eum vt affligerem eum fruſtra, Cui reſpondens Satan ait: Pellem pro pelle, & cuncta quæ habet homo dabit pro anima ſua: alioquin mitte manũ tuã, & tange os eius & carnẽ, & tũc videbis quod in faciem benedicat tibi. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce in manu tua eſt: verumtamẽ animã illius ſerua. Egreſſus eſt igitur Satan à facie domini, percuſſit Iob vlcere peſſimo à planta pedis vſque ad verticem eius: qui teſta ſaniẽ radebat, ſedẽs in ſterquilinio. Dixit autẽ illi vxor ſua. Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua: benedic Deo, & morere. Qui ait ad illam: Quaſi vna de ſtultis mulieribus locuta es: Si bona ſuſcepimus de manu domini, mala quare non ſuſtineamus? In omnib. his non peccauit Iob labiis ſuis. Igitur audientes tres amici Iob omne malum quod accidiſſet ei, venerunt ſinguli de loco ſuo, Eliphaz Themanites, & Baldad Suites, & Sophar Naamathites. Condixerant enim vt pariter venientes viſitarẽt eum & conſolarentur. Cumque eleuaſſent procul oculos ſuos, non cognouerũt eum. Et exclamantes plorauerunt: ſciſſiſque veſtibus ſparſerũt puluerem ſuper [d] caput ſuum in cœlum. Et ſederunt cum eo in terra ſeptẽ diebus & ſeptem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum. Videbant enim dolorem eſſe vehementem.

CAP. III.

POſt [e] hæc aperuit Iob os ſuum, & maledixit diei ſuo, & locutus eſt: Pereat dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt: Conceptus eſt homo. Dies illa vertatur in tenebras. [f] Non requirat eam Deus deſuper, [g] & non illuſtre-

C Hoc ait: quia ſtultè loqui non potuit ſapientia patris, neq; peccatum committere immaculatus agnus.

CAPVT II.

FActum [c] eſt autem cum quadam die veniſſent filij Dei, &c.] Non quod Deus ignoret, ſed vt nos doceat, quid reſponderit Satan, qui interpretatur aduerſarius.

d ¶ *Videntes autem, &c.*] Nam & omnes hæretici Chriſti amicos ſe eſſe dicunt, cuius ſe ſanguine redẽptos gloriãtur. Et poſtmodũ inimici efficiuntur eius, impugnando Eccleſiam ſuam. Quod autẽ vidẽtes plagam eius, ſciderũt veſtimenta, & miſerunt puluerem ſuper caput ſuum: illos hæreticos ſignificat, qui Chriſtum in gloria cæleſti Deum credunt, incarnationẽ & paſſionem non credũt: ſed opprobrijs & humiliatione eius offenſi, in blaſphemiam erumpentes, fidem ſcindunt, atque à corporis vnitate diſcedunt. Et puluerem mittẽtes ſuper capita ſua, terreno & mortuo ſenſu, corda ſua operiunt atque obruũt. Omni etiam tempore vitæ ſuæ, quæ in ſeptem diebus ac noctibus continetur: indignum os ſuum confeſſione diuina, muta infidelitatis improbitate condemnant, & obſtruetur os loquentium iniqua. Pſal. 62.a

CAP. III.

POſt [e] *hæc, &c.*] Poſt hæc, ſicut ait ſcriptura huius hiſtoriæ (quem Moyſen eſſe tradit opinio) *Aperuit Iob os ſuum, & maledixit diei ſuo, dicens: Pereat dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt: Conceptus eſt homo.* Iob typum habuit Saluatoris in ſe, humani generis mortalitatem defleuit: quæ propter peccatum ex Dei iuſta ſentẽtia, homini inflicta eſt. *Pereat dies, in qua natus ſum*: redeat per Chriſtum immortalitatis, quam Adam reatu præuaricationis amiſit, & abeat mors à me, quam alio delinquente contraxi. Et Hieremias: *Maledicta dies, in qua natus ſum.* Infr 38 b Vnde nulli dubium eſt quod hi omnes præuaricationem Adæ deteſtentur. Spiritualiter ergo dies cum ſua nocte: diabolus & mortalitas poſſunt intelligi: non quia dies ſit, ſed quia fuerit quando permanebat cum Deo, à quo recedens, factus eſt nox: vel quia impiis ac peccatoribus, in hac proſperitate, & felicitate gaudentibus, dies eſſe videatur: vnde dicitur.

D

f ¶ *Auferetur ab, &c.*] Hoc eſt, ne fiat eius memoria ante Deum in bonum, Hier. l.c.

g ¶ *Non, &c.*] Recognitionis Dei, vel pœnitentiæ.

E G

tur lumine. [a] Obſcurent eum tenebræ & vmbra mortis. [b] Occupet eũ caligo & inuoluatur amaritudine. [c] Noctem illã tenebroſus turbo poſsideat. [d] Nõ cõputetur in diebus anni: [e] nec numeretur in mẽſibus. [f] Sit nox illa ſolitaria nec laude digna. [g] Maledicant ei qui maledicũt diei: qui parati ſunt ſuſcitare Leuiathan. [h] Obtenebrentur ſtellæ caligine eius. [i] Expectet lucem & non videat: nec [k] ortũ ſurgentis auroræ. [l] Quia non concluſit oſtia ventris qui portauit me: nec abſtulit mala ab oculis eius. Quare non in vulua mortuus ſum? Quare egreſſus ex vtero non ſtatim perij? Cur exceptus genib.? Cur lactatus vberibus? Nũc enim [m] dormiẽs ſilerẽ, & ſomno meo requieſcerem cum regibus & conſulibus terræ: qui ædificant ſibi ſolitudines aut cum principibus qui poſsidẽt aurum, & replent domos ſuas argento. [n] Aut ſicut arbortiuũ abſcõditum non ſubſiſterem: vel qui concepti non viderunt lucẽ. [o] Ibi impij ceſſauerunt à tumultu. [p] Et ibi requieuerunt feſsi robore. [q] Et quondam vincti pariter ſine moleſtia. [r] Non audierunt vocẽ exactoris. [ſ] Paruus & magnus ibi sũt, & ſeruus & liber à domino ſuo. Quare miſero data eſt lux, & vita his qui in amaritudine animæ ſunt? Qui expectant mortẽ & nõ venit, quaſi effodientes theſaurũ: gaudentq; vehementer cum inuenerint ſepulcrũ. [t] Viro cuius abſcondita eſt via, & circundedit eum Deus tenebris. [u] Antequã comedam ſuſpiro, & quaſi inundãtes aquæ, ſic rugitus meus. [x] Quia timor quem timebam euenit mihi. [y] Et quod verebar accidit: [z] Nonne diſsimulaui? [a] Nonne ſilui [b]? Nonne quieui? [c] Et venit ſuper me indignatio.

CAP.

a ¶ *Obſcurent eum tenebræ, & vmbræ mortis.*] Tenebræ, peccata ſunt & inuidia.

b ¶ *Occupet eum caligo.*] Id eſt, cæcitas cordis.

c ¶ *Noctem illam, &c.*] Quia ad amaritudinem prouocat Deum: ſicut & cæteri ſatellites eius, furore iræ Dei appre-henſus, circundetur omnibus malis, & inuoluatur. *Noctem illã tenebroſus turbo poſſideat*, id eſt, diabolus, qui diem felicitatis homini abſtulit, & noctem inquietæ vitæ turbulentus inuexit.

d ¶ *Non computetur in diebus anni.*] Annus Chriſtus intelligitur, qui in cuncta reuoluit & continet. In huius ergo diebus anni, non computetur diabolus, id eſt, ſanctorũ numero non coniungatur.

e ¶ *Nec numeretur*, &c.] Mẽſes hoc loco ſanctos Apoſtolos rectè intelligimus, qui vt ligna paradiſi, ſpirituales eccleſiæ afferunt fructus.

f ¶ *Sit nox*, &c.] Apoſtolorum ſcilicet prædicatione, vbi dies ſalutis agnoſcitur, quem Abraham vidit & lætatus eſt.

g ¶ *Maledicant ei qui maledicunt diei: qui parati ſunt ſuſcitare Leuiathan.*] Sancti vtique diei præuaricationis mortis ſuæ cum deteſtatione maledicunt: qui non ſeruiendo vitiis, ſuſcitant contra ſe draconem, fortiſſimum ſcilicet hoſtem.

F

h ¶ *Obtenebrentur ſtellæ caliginе eius*] Peccatores ſcilicet, qui in nocte ſæculi diuitiis & honore lucere ſe putant: cæcitatis caligine tenebrentur, & merito ſuo, Euangelij lumen non videant.

i ¶ *Expectet lucem, & non videat.*] Nec nox præuaricationis & mortis, in qua diabolus regnũ tenet, poteſt lumẽ redẽptoris Chriſti cognoſcere: neq; illi qui in ea naſcuntur, niſi eam per baptiſmum renati deſtruxerint.

k ¶ *Nec ortum ſurgentis auroræ.*] Reſurrectionem Chriſti ſignificauit: vnde in pſalmo, vigilia matutina dicitur.

Pſalm. 1. l ¶ *Quia*, &c.] Sub perſona ſua, humani generis plangit miſerias: quare iterum moriturus, mala iſtius vitiæ patiatur: quare mortalem ipſa mors non extinxerit in vtero.

m ¶ *Nunc enim dormiens ſilerem, & ſomno meo requieſcerem, &c.*] Principes & reges & conſules, & ſi in inferno ſqualores tartareos patiuntur: nunc tamen in corporibus ſuis tormenta non ſentiunt, horum mortem mihi venire hac conditione voluiſſem.

n ¶ *Aut ſicut abortiuum abſconditum, &c.*] Variis modis & exemplis dicit, quod pœnas iſtas, in quibus erat, non debuerat pati. *Quare non in vulua mortuus ſum?* Et deinceps ait. *Nunc autem dormiens ſilerem, & ſomno meo requieſcerem cum regibus & conſulibus.* Fortè exemplum contra eos eſt, qui dicunt nõ reſurrecturos, niſi qui iuxta naturæ ordinem nati fuerint. Si enim cõcepti moriũtur in vtero, neceſſe eſt quia viui fuerint: & quicquid moritur, haud dubiè quia reſurget. Ita quod in membris fuit & vixit, & natura minus dederit, hoc reſurrectione in integrũ reparabitur: ſic enim humani generis inſtauratio in melius totum reddet, quod natura fraudauerat. Dicit etiã abortiua, quæ in natura humana degenerata ſunt, à pœnis eſſe aliena, quæ ſibi ſolitudines magis quã domus ædificant. Habitat enim diabolus in ciuitatibus deſolatis, & in domibus deſertis: non habentes hoſpitem Deum, & poſſident aurum, vt ſunt philoſophi, & alij ſapientes huius mundi, fulgorem boni ingenij, ſplẽdoremque eloquij

o ¶ *Ibi impij ceſſauerunt, &c.*] Proculdubio in inferno. Et ſicut Septuaginta tranſtulerunt, ibi impij depoſuerunt furorem ſuum, id eſt, typus & ſuperbia, cum ſæuitia in hoc ſæculo gloriantium, humiliata eſt in inferno.

p ¶ *Et ibi requieuerunt feſſi robore.*] Sicut alia habet tranſlatio, ibi requieuerunt fatigati corpore, ab oppreſſione vtique & miſeria: labore etiam iſtius mundi liberati.

q ¶ *Et quondam vincti pariter ſine moleſtia.*] Vincientes & quondam vinctos in inferno, dicit pariter habitare, ſine iniuria tamen & moleſtia vinculatorum: non ita vt iſtic vbi præter pœnas, captiuitate vel ſeruitute dura, diuerſis etiam aliis calamitatibus, homines obligantur, & dominatu & iniuſtitia iniquorum.

r ¶ *Non audierunt, &c.*] Iuſſa imperantium, vel inique exigentium, non verentur.

ſ ¶ *Paruus & magnus ibi ſunt, &c.*] Cum ſit ergo, vt video, in inferno æqualitas perſonarum, & nullus de alterius dominatione formidat: cur mihi miſero data eſt lux iſta, & vita ſimilis eis, qui in amaritudine animę ſuæ ſunt, cum meliora ſint inferiorum ergaſtula, quàm iſtius mundi miſerabilis vita, cruciatibus plena, vbi præ anguſtiis homines mortem quærunt, & magno deſiderio, vt veniat, expectãt. Exemplũ egregium adhibuit, dicens: *Quaſi effodientes theſaurum*: quia nimirum vtique gratulantur, cum optatam ſibi inuenerint ſepulturam. H

t ¶ *Viro cuius abſcondita eſt vita, &c.*] De ſe dicit: ſic itaque incedebam in mandatis Dei: credens quod mihi fructus iuſtitiæ meæ reſponderet: ſed abſconditum eſt meritum vitæ meæ, & pro hoc pœnarum tenebris circundatus ſum, ita vt illud bonum mihi ſubtractum ſit, & hoc malũ appoſitum. Quod autem pœnas tenebrarum nomine dixerit: audi quid ſequitur.

u ¶ *Antequam comedam ſuſpiro, &c.*] Inter cæteros cruciatus, etiam hanc ei diabolus infirmitatem inflixerat, quã infirmitatem medici bolimiodes appellant, quæ infirmitas talem habere dicitur pœnam, vt ante cibum torqueatur ægrotus: & ſint ei poſt cibum indeſinentes dolores. Vnde dicit: *Quaſi inundantes aquæ ſic rugitus meus.*

x ¶ *Quia timor, &c.*] Timebam enim peccando lædere Deum, & ille offenſus, iram iuſtitiæ ſuæ in me exercet. Sed quid profuit cauiſſe à peccatis: quandoquidem vt reus omnium peccatorum diſcrutior? Sequitur,

y ¶ *Et quod verebar accidit.*] Aliis verbis ipſum repetit, quod ſuperius dixerat. Pro conformatione dicti ſolent in ſcripturis talia iterari. Non arroganter hæc dicit, vt faciat Deo iniuriam: ſed conſcientiæ merito liberè loquitur.

z ¶ *Nonne, &c.*] Non reddendo retribuentib. mihi mala.

a ¶ *Nonne ſilui?*] *Vt non delinquerem in lingua mea, poſui ori meo cuſtodiam.* Pſalm. 38.

b ¶ *Nonne quieui?*] Sciens cum ſurrexerit in iudicio Deus, quod ſaluos facturus ſit omnes manſuetos terræ.

c ¶ *Et venit ſuper me indignatio.*] Indignationem hoc loco

aſtutia eorum, & conſiliū prauorum diſſipat.[a] Per diem incurrēt tenebras,[b] & quaſi in nocte ſic palpabunt in meridie.[c] Porro ſaluum faciet egenum à gladio oris eorū, & de manu violenti pauperē. [d] Et erit egeno ſpes: iniquitas autem contrahet os ſuum. Beatus homo qui corripitur à domino. Increpationem ergo domini ne reprobes: quia ipſe vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius ſanabunt. In ſex tribulationibus liberabit te, & in ſeptima non tanget te malum. In fame eruet te de morte, & in bello[e] de manu gladij.[f] A flagello linguæ abſconderis, & non timebis calamitatē cum venerit.[g] In vaſtitate & fame ridebis, [h] & beſtias terræ non formidabis.[i] Sed cum lapidibus regionum pactum ſuum, & beſtiæ[k] terræ pacificæ erūt tibi.[l] Et ſcies quod pacem habeas tabernaculum tuum, [m] & viſitans ſpeciem tuam non peccabis. [n] Et ſcies quoniam multiplex erit ſemen tuum, & progenies tua quaſi herba terræ. [o] Ingredieris in abundantia ſepulcrum ſicut infertur aceruus tritici in tēpore ſuo. [p] Ecce hoc vt inueſtigauimus, ita eſt: quod auditum mente pertracta.

CAPVT VI.

RESpondens autem Iob, dixit: Vtinam appēderētur peccata mea quibus iram merui, & calamitas, quam patior in ſtathera, quaſi arena maris hæc grauior appareret. Vnde & verba mea dolore ſunt plena: quia[r] ſagittæ domini in me ſunt, quarum indignatio ebibit ſpiritum meum, & terrores domini militant contra me. [ſ] Nunquid rugiet onager, cum habuerit herbam: aut mugiet bos, cum ante præſepe plenum ſteterit? [t] Aut poterit comedi inſulſum, quod non eſt ſale conditum? [u] Aut poteſt aliquis guſtare, quod guſtatum affert mortem? Animæ enim eſurienti etiam amara dulcia eſſe videntur. [x] Quæ prius nolebat tangerę anima mea, nunc præ anguſtia cibi mei

E Iudæos doctrina apoſtolica conuincens, & ad nihilum errores eorum redigens.

a ¶ *Per diem, &c.*] Dies erat Iudæis, de regno, ſacerdotio, lege, vnius etiam Dei religione gloriantibus, ſed non credētes in Chriſto tenebras perfidiæ inciderunt.

b ¶ *Et quaſi, &c.*] Vtiq; proſperitatis ſuæ, quæ cum ſolito circa felices ſæculi huius ſplēdore vanę gloriæ amplius fuerit, qua ſe lōga ſecuritate munitos, putabant eam vſque ad ætatis ſuæ veſperā poſſeſſuros, in tribulatione ſubita, quę noctis nomine dicta eſt, ſtupore nimio, in anguſtiis coarctati, mortis etiam timore perculſi, palpare dicuntur, perditi vtiq; conſilio quid facerent ignorantes.

c ¶ *Porro, &c.*] Chriſtum à blaſphemiis Iudæorum: quia *lingua eorum gladius acutus* fuit, dicendo, *Crucifige eum.*

Pſal.56.a Matth.25.

d ¶ *Et erit &c.*] Reſurrectionis Chriſti virtutem oſtendit.

e ¶ *De manu, &c.*] Sed videamus, ne fortè gladium peccatum dicat, dimicans contra animam hominis, vt eam ſibi acquieſcētē proſternat. Quod peccatum gladij nomine dicitur per prophetam, vt ait: *Speculator ſi viderit gladium venientem.*

Ezec.33.b

f ¶ *A flagello, &c.*] Si conuerſus fueris ad Deum, interiora tua, gladij verborum, per linguam iaculati non penetrant: & calamitates vel mala, quæ à Deo irrogantur peccatoribus, non timebis.

F

g ¶ *In vaſtitate, &c.*] Ridebis dixit, pro exultabis atque gaudebis: & lætus eris, cum alios videris fame affici, ſiue præſenti, ſiue etiam intellectuali.

g ¶ *Et beſtias, &c.*] Hæc ſeptima, extremaque tribulatio beſtiæ terræ: poſſunt & iſta animantia, quæ ſunt ſine ratione intelligi, quibus ad deuorandū homines dantur in poteſtatē: & homines mali beſtiæ appellātur, mores habentes ſimiles moribus beſtiarū: contra quas pugnaſſe ſe Epheſi dicit Apoſtolus: Non formidabis ergo, inquit, hoc malum, cum correptus à domino, viam emendationis intraueris.

1 Cor.15.

i ¶ *Sed cum, &c.*] Lapides per metaphoram, homines dixit ſtabiles & quietos, qui ſunt vtique iuſti & ſancti: hi namq; in modum lapidum firmi in Deo ſunt, per regiones varias conſtituti. Cum his itaque habebis pactū ſolidæ charitatis, vt ab eis nunquam te aliqua tribulatio poſſit auellere.

Luc.5.f

k ¶ *Beſtiæ, &c.* Homines videlicet quondā fieri & mali, in innocentia vt oues effecti: nomen tamen priſtinum retinentes, ſicut de Matthæo Euangeliſta dicitur: Matthæus Publicanus.

l ¶ *Et ſcies quod pacem habeat, &c.*] Ab iſtis omnibus, quibus velut ab hoſtibus expugnatur tabernaculum, vel habitatio, ſiue domus corporis tui.

m ¶ *Et viſitans, &c.*] Hoc dicit: Hominis tui ſpeciem ô Iob, vt diuina viſitatione dignam exhibeas peto: ac habitationis & habitantis nomine totum integrum hominem ſignauit.

n ¶ *Et ſcies. &c.*] Spiritualiter de omnibus ſanctis dictum ſentire poſſumus, quod filios in operibus bonis habeant. Iſti tales filij cogitationum ſemine concepti, pariuntur in opera, & ſancti huius generationis multitudine

G gloriantur: quoniam talibus magis quā carnalib. filiis Deo placere voluerunt. Potuit ergo Eliphaz, quaſi conſiliū dans Iob, ita dicere: Si conuerſus ad Deum fueris, ita vt te tuorū operum antiquorū pœniteat, cordis tui virtutibus, velut ſeminibus abundabis. De quibus opera bona, tanquā ſanctitatis filios poteris procreare: ita vt progenies operū tuorū, multitudini herbarū vireſcētium cōparetur, quarū radices, ſi ſpe intus habeas in corde defixas, terra tua flores cum fructibus germinabit.

o ¶ *Ingredieris, &c.*] Conſummatis annis perfectæ ætatis, plenuſque dierum in tumulum poſitus requieſces vt in tēpore iuſti iudicij Dei, à ſordibus peccatorum minimis & leuibus purgatus inueniaris: velut triticū quod coaceruatur.

p ¶ *Ecce hoc, &c.*] Hoc dicit, quæcunque à me tibi dicta ſunt, diligenter inueſtigata vera noueris, quæ ipſe ad emendationem tuam, debes corde percipere.

CAP. VI.

R*Eſpondens, &c.*] Dicitis me peccatis meis faciētibus iſta pati: propter quod velim vt peccata contra calamitatem hanc quā patior, penſarētur, & illico videretis: quia hæc ipſa calamitas, velut arena maris, ſupra horum peccatorum merita pōderaret.

r ¶ *Quia, &c.* Hic poteſt videri, quod ſuperius ſagittarū nomine vermes dixerit: à quibus tum indeſinēter pūgebatur, nec loqui permittebatur: non quod vermes talē ſenſum habuerint, vt hoc iudicio facerent, ſed permiſſu Dei, à poteſtate aduerſaria: vt acriores eſſent, etiam ipſis motibus agebāt: ſicut locuſtæ, muſcæ, & ranæ in Ægypto. Quod autem dixit: *terrores domini militant contra me:* poteſt ipſe diabolus cum ſuis intelligi: qui adhibitis cruciatibus, vt cæderet Iob, & vt innocentiam ſanctitatemque amitteret, inſuper terroribus minabatur: quod etiam multi perſecutores miniſtri diaboli, ſanctis martyribus facere voluerunt. Obſederunt in gyro tabernaculū meum. Ecce hic manifeſte oſtendit, quod velut hoſtes inimicique diaboli & ſui acriter militarent: hi enim maligni ſpiritus, diuerſo modo accipiunt poteſtatem, ad aliorum quidē damnationem, aliorum vero emendationē, aliorum autem probationem: qui de ſuis moribus vel miniſterio, mali ſiue terrores, vel etiam latrones nuncupantur. Omnia dedit in manibus eorū, id eſt, prædonū. Omnia vtique quæ habui, ſiue filios meos, ſiue ſubſtantiam: ſicut & me ipſum dedit Deus in manibus diaboli, ſiue ſuorum ſatellitum.

H

ſ ¶ *Nunquid rugiet, &c.*] Sicut enim illa cum vel abundant pabulis, nullam quaſi querelarum vocem emittunt, vt pabuli inopiam proteſtentur: ſimili modo, inquiens, & ego: ſi pacem & quietem potius quam bellum haberem in mēbris, & in anima mea, nullum ſermonem amarum aſperumve proferrem.

t ¶ *Aut, &c.*] Quomodo ratio nō ſinit naturalis, vt quicquā inſulsū comedi poſſit: ita ego nihil inſulsū, nihil ſtultū cōtra Deū, nihil quod non fidei ſalē cōditum eſſet, operatus ſum.

u ¶ *Aut poteſt aliquis guſtare, &c.*] Sicut enim nemo mor-

A tificatum aliquod comedit, vt vitæ ſuæ inimicus ſit: ita ego peccatum contingere pertimeſcebam.

x ¶ *Quæ prius, &c.*] Hoc eſt, verbis nunc paſcor aſperis & amaris, quæ mihi immenſitas pœnalis extorquet. Hęc enim timebam meo ore depromere, quando in ſanctitate & iuſtitia cum pace quiete viuebam. Sed & prætereundum non eſt: quia hoc quoque inter cæteras pœnas paſſus ſit Iob: vt etiam ſibi ei fœtidi viderentur, ſicut eſt odor leonis, feralis vtique & nimium horridus: qui odor cum de eius viſceribus erumperet, eſcæ ſuæ ei id ſapiebant, quod ſuarum ſpirabāt in interna febrium: quod ipſe oſtendit vbi dicit: *Interiora mea efferbuerunt abſque vlla requie*, id eſt, iam decocta ſunt & putrefacta.

a ¶ *Quis det*, &c.] Hec mihi ſit conſolatio, vt finem pœnæ vel cruciatuum meorum, remedia mortis obtineam.

b ¶ *Et qui*, &c.] Hanc igitur mortem poteſtati diuinæ, Iob ſolui exoptat: vt ab ea decidēs cadat in hanc temporariam mortem, quatenus præſentes pœnas poſſit euadere: cum velut arbor de hac vita ſucciſus fuerit.

c ¶ *Nec fortitudo*, &c.] Caro mea corrumpitur ſanie ac putredine vulnerum: quia non
B eſt in metallis, fortitudo, velut lapidum, vt dolores non ſentiam.

d ¶ *Ecce non*. &c] Tam ex ſua quam ex perſona Chriſti propheta hoc dicit.

e ¶ *Qui tollit*, &c.] Miſericordia eſt, ad miſerias eorum qui tribulantur cōpatiendo mœrore cordis deflecti: hanc vos dum amico non impenditis: timorem domini derelinquitis.

f ¶ *Qui timent*, &c.] Timebā peccata etiam minima perpetrare: ne pro eis Dei in me vltio deſæuiret, & ecce nunc ita punior, tanquam ſcelera immania commiſerim.

g *Et vt*, &c.] Vbi feruere cœperat nomen eius in populis, in gloriæ ſuæ loco non comparuit, velut nix cum calore diſſoluitur.

h ¶ *Inuolutæ*, &c.] Semitas virtutes animi dixit, in quib. vt Deo placeret, omni ſtudio gradiebatur: has ſemitas malis, quæ patiebatur inuolutas atque implicitas eſſe dicit, dū bonis vitæ ſuæ, ſuppliciorum admiſcerentur mala.

i ¶ *Conſiderate*, &c.] Id eſt, intuemini ad hæc loca quæ dixi, & ipſo ſilētio cognoſcetis vera eſſe quæ dixi. Reſpicite ad vias diuerſorum regnorū: per quas ad me omnium gentium frequentiæ confluebāt, & videbitis eas raritate, imo ſolitudine hominū deſolatas. C

k ¶ *Nunc*, &c.] Hoc dicit, quod & ipſi amici ſui, exēplo eius ruinā ſibi ſimilē formidarēt. *Nōne quieui, nōne diſſimulaui*, patientiā videlicet: aut vindictā malorū? *Nōne ſilui*, ſilentio cohibēs linguā meā, vt non reſponderē exprobrantib. mihi mala: vel ne in toto mihi dominaretur iniquitas. His ergo veritatis ſermonibus detraxiſtis, quandoquidem me in his non ſolum fallacem, verumetiā in aliis rebus criminoſum iudicaſtis: cum veſtrum nullus ita mundus ſit à peccato, vt quēquam poſſet libera conſcientia increpare.

l ¶ *Super*, &c.] Deſolatū ſcilicet à parentibus & amicis.

m *Reſpondet*, &c. Non ſit contradicendi ſtudiū, quod contētionis generat morbū: & ita demū animoſitatis caligine non perturbati, poteritis in me & vos, quod iuſtum eſt, iudicare.

mei ſūt. [a] Quis det vt veniat petitio mea, & quod expecto tribuat mihi, deꝰ, [b] & qui cœpit, ipſe me cōterat. Soluat manū ſuā & ſuccidat me, & hæc mihi ſit cōſolatio vt affligēs me dolore nō parcat: nec cōtradicā ſermonib. ſācti? Quæ eſt enim fortitudo mea vt ſuſtineā: aut quis finis meus vt patiēter agā? [c] Nec fortitudo lapidū fortitudo mea, nec caro mea ęnea eſt. [d] Ecce nō eſt auxiliū mihi in me, & neceſſarii quoq; mei receſſerūt à me. [e] Qui tollit ab inimico ſuo miſericordiā, timorē dñi derelinquit. Fratres mei prӕterierūt me: ſicut torrens qui raptim trāſit in cōuallibus. [f] Qui timēt pruinā, irruet ſuper eos nix. Tēpore quo fuerint diſſipati peribūt, [g] & vt incaluerint, ſoluentur de loco ſuo. [h] Inuolutæ ſunt ſemitæ greſſuū eorū, ambulabūt in vacuū, & peribunt. [i] Conſiderate ſemitas Themā: itinera Sabba & expectate pauliſper. Confuſi ſunt, quia ſperaui. Venerūt quoq; vſq; ad me, & pudore cooperti ſūt. [k] Nūc veniſtis, & modo videtes plagā meā timetis. Nūquid dixi: Afferte mihi, & de ſubſtātia veſtra donate mihi: vel liberate me de manu hoſtis, & de manu robuſtorū eruite me? Docete me, & ego tacebo: & ſi quid fortè ignoraui inſtruite me. Quare detraxiſtis ſermonib. veritatis, cū è vobis nullus ſit qui poſſit arguere me? Ad increpandū tātum eloquia cōcinnatis, & in vētum verba profertis. [l] Super pupillū irruitis, & ſubuertere nitimini amicum veſtrum. Verūtamen quod cepiſtis, explete. Præbete aurem, & videte an mentiar. [m] Reſpondete obſecro abſque cōtentione: & loquentes id quod iuſtū eſt, iudicate. Et nō inuenietis in lingua mea iniquitatem: nec in faucibus meis ſtultitia perſonabit.

CAPVT VII.

MIlitia eſt vita hominis ſuper terrā, & ſicut dies mercenarij dies eiꝰ. [o] Sicut ceruus deſiderat vmbrā, & ſicut mercenarius præſtolatur finē operis ſui: ſic & ego habui menſes vacuos, & noctes laborioſas enumeraui mihi. Si dormiero, dicā quādo conſurgā, & rurſū expectabo veſperā, & replebor dolorib. vſq; ad tenebras. Induta eſt caro mea putredine, [p] & ſordib. pulueris cutis mea aruit & cōtracta eſt. Dies mei velocius trāſierūt quā à texēte tela ſuccidi tur, & cōſūpti ſūt abſq; vlla ſpe. Memēto, quia venturus eſt vita mea, & non reuertetur oculus meus vt videat bona: [q] nec aſpiciet me viſus hominis. [r] Oculi tui in me, & nō ſubſiſtā. Sicut cōſumitur nubes & pertranſit: ſic qui deſcēdit ad inferos non aſcēdet, nec reuertetur vltra in domū ſuā: [ſ] neq; cognoſcet eū amplius locus eius. Quapropter & ego nō parcā ori meo: loquar in tribulatione ſpiritus mei, cōfabulabor cū amaritudine animæ meæ. Nūquid mare ego ſū aut cetꝰ: quia circūdediſti me carcere? Si dixero, cōſolabitur me lectulus meꝰ, & reuelabor loquēs meorū, in ſtratu meo [t] terrebis me per ſomnia, & per viſiones horrore concuties. [n] Quamobrem elegit ſuſpen-

CAPVT VII.

M *Ilitia eſt*, &c.] Dimicās contra inuiſibiles aduerſarios.

o ¶ *Sicut ceruus*, &c.] Similiter & ego me cōſequi arbitrabar, ſed præ vmbra refrigerij incurri æſtus pœnarū, & pro mercede mei operis, vacuus dimiſſus ſum.

p ¶ *Et ſordibus*, &c.] Hoc etiā ad tormentorum pertinebat dolorem: vt ſanies quæ de putredine feruentium vulnerum defluebat, ſordibus infuſa pulueris, cutē eius exciccaret atque contraheret.

q ¶ *Nec aſpiciet*, &c.] In ea enim pace & gloria, diuitijs & D
& honore, vbi antea fui iā nō ſum ab hominibus videndus.

r ¶ *Oculi tui*, &c.] Quia oculi tui quaſi iracundia pleni in me, idcirco ſunt intendentes, vt plagas grauiores inimici mei accumulent.

ſ ¶ *Neque cognoſcet*, &c.] Id eſt, priſtina mundi iſtius conuerſatio, non erit in homine commutatio.

t ¶ *Terrebis*, &c.] Hoc à Deo Iob ſe pati dicebat, quod à dæmonib. patiebatur: quia ad iſta facienda, à Deo acceperāt poteſtatē: qui ei toruis vultibus & minacibus ſine dubio apparebant in ſomniis: ſtridentes etiā dentibus, & ad deuorandū cū quaſi ora aperientes, vt inſolitæ viſionis horrore excuteretur in lecto, & expergefactus ſōno aufugeret, quo ſolēt dolores nimij mitigari, & ſuccederent iuges vigiliæ vt indeſitibus cruciatibus torqueretur. Siue vulnera quæ vigilās oculis ſuis videbat quotidie, putriſq; ſanies vermiumq; multitudo diſcurrentium per vulnerū foueas, in ſomnis ei à dęmonibus demonſtrabantur.

u ¶ *Quamobrē elegit ſuſpendiū*, &c.] Satius eſt, inquit, & peccato

E peccato multo tolerabilius, ſi victus cruciatibus, de morte mea cogitem, quam tuæ maieſtati irrogem blaſphemiam.

a ¶ *Deſperaui: &c.*] Deſperaui, loquendo hæc, quæ dicere non debueram. Pro hoc itaq; verbo, quo ſe lapſum in peccatum deplorat, pœnitentiam illico profitetur, dicens.

b ¶ *Parce, &c.*] Tanquam ſi diceret: in hoc tẽpore pœnitentem ſuſcipe, & obſecranti pro hoc delicto eſto placabilis.

c ¶ *Vſquequo, &c.*] Id eſt, ab ab iſtis pœnis mihi iſtantibus non deſiſtis.

d ¶ *Nec, &c.*] Inter cætera mala dolorum & cruciatuũ, ſynanchim habuiſſe ſe perhibet, qua tumore fauciũ hominis halitus intercluditur, & ſæpè quaſi laqueo ſtrangulatus extinguitur.

e ¶ *Peccaui, &c.*] Peccaui in his quæ dixi ſuperius quæ me dicere non decebat, quid poſſum facere tibi qui iuſtus es?

f ¶ *Quare me, &c.*] Dediſti mihi copiam reſpondendi, vt dicerem tibi: iuſto homini nõ conueniunt pœnæ, quæ potius peccatoribus irrogantur: dum homo hæc dico Deo, creatura creatori, plaſma figulo.

g ¶ *Et factus, &c.*] Quia ſeruus domino meo tam querula voce reſpõdere non debui.

h ¶ *Cur non, &c.*] Id eſt, auferes dolores meos, per quos qui eram hactenus iuſtus, nunc peccare compellor?

F i ¶ *Et ſi, &c.*] Poſt iſtius ſæculi noctẽ, in illius futuri ſæculi principio, quando erit felix reſurrectio beatorum, cum requiſitus fuero, nõ inueniar: quia non ita dignus ero, qui ſanctitatis merito, ſubſiſtam ante faciem tuã. Quod ſi abhinc peccator abiero, cui tu ante propitiatus non fueris, poſtea ante conſpectum tuũ, vbi ſunt cæteri ſancti amplius non ero.

ſuſpendium anima mea, & mortẽ oſſa mea.[a] Deſperaui: Nequaquã vltra iam viuam.[b] Parce mihi domini nihil enim ſunt dies mei. Quid eſt homo: quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuũ? Viſitas eum diluculo, & ſubito probas illum.[c] Vſquequo non parcis mihi:[d] nec dimittis me, vt glutiam ſaliuã meã?[e] Peccaui. Quid faciam tibi ò cuſtos hominũ?[f] Quare me poſuiſti contrarium tibi?[g] Et factus ſum mihi metipſi grauis:[h] Cur non tollis peccatum meum: quare non aufers iniquitatẽ meã? Ecce nũc in puluere dormiam:[i] & ſi mane me quæſieris non ſubſiſtam.

CAPVT. VIII.

RESpondens autem Baldad Suites, dixit. Vſquequo loqueris talia, & ſpiritus multiplex ſermonis oris tui?[l] Nũquid Deus ſupplantat iudiciũ, aut omnipotẽs ſubuertit quod iuſtũ eſt?[m] Etiã ſi filij tui peccauerũt ei, & dimiſit eos in manu iniquitatis ſuæ: tu tamen ſi diluculo cõſurrexeris ad Deũ, & omnipotentẽ fueris deprecatus: ſi mũdus & rectus inceſſeris, ſtatim euigilabit ad te: & pacatũ reddet habitaculũ iuſtitiæ tuæ: intantum vt ſi priora tua fuerint parua, & nouiſſima tua multiplicẽtur nimis.[n] Interroga enim generationẽ priſtinã, & diligẽter inueſtiga patrũ memoriã. Heſterni quippè ſumus & ignoramus: quoniã ſicut vmbra dies noſtri ſunt ſuper terrã: ipſi docebũt te. Loquẽtur tibi, & de corde ſuo proferẽt eloquia.[o] Nũquid virere poteſt ſcirpus abſque humore, aut creſcere carectum ſine aqua?[p] cum adhuc ſit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas areſcit. ſic viæ omnium qui obliuiſcuntur Deum,[q] & ſpes hypocritæ peribit.[r] Non ei placebit vecordia ſua: & ſicut tela aranearũ fiducia eius.[s] Innitetur ſuper domũ ſuã, & non ſtabit:[t] fulciet eã, & non cõſurget.[u] Humectus videtur antequã veniat ſol,[x] & in hortu ſuo germẽ eius egredietur.

Super

G & per ſatisfactionem, eum pro meritis tuis tibi valde iratũ reconciliare volueris: tantam eius gratiam cõtinuo poſſidebis, vt ad comparationem nouiſſimorum bonorum tuorũ, quæ tibi ſubito poterit compenſare, priora ſatis parua & minima deputẽtur. Quos peccatores filius ille iunior in Euãgelio figurauit: qui cum bonũ naturæ, tanquã diuitias cum meretricib., id eſt, voluptatib. viuendo prodigus, diſſipaſſet, pœnitenti occiditur vitulus Christus: anulus quoq; fidei, cũcta promiſſa certa impreſſione ſignantur, in manu ei tribuitur, & greſſuum ſuorũ accepit munimenta, vt ſuper ſerpentes & ſcorpios ſecurus incedat: ſtola etiam æterna immortalitatis datur. Luc. 15.

n *Interroga, &c.*] Hoc eſt dicere: quia nos heſterni ſumus, interroga antiquos, & inuenies alios in diluuio, alios in Sodoma, ſiue in diuerſis locis pro peccatis ſuis diuerſas accepiſſe ſententias.

o ¶ *Nunquid, &c.*] Hoc eſt dicere: ſicut ſcirpus vel carectũ ſine aqua viuere non poteſt: ita tu ſine fomento atque humore iuſtitiæ, nequaquã permanere in priſtina felicitate potuiſti.

p ¶ *Cum, &c.*] Dicit ſanctum Iob, velut herbæ ſimilitudine floruiſſe: qui antequã ad maturitatem fundatæ glorię peruenitet, in tanta mala præcipitatus ſit, ne in tempore ſuo, quaſi in plenitudine dierum conſummato cõpletoque floH rentiſſimo regno, manu poteſtatis Dei, in qua omnia regna cõſiſtunt, auferetur à ſæculo. Ergo quia non ita egiſti vt in pace, cõpleto tẽpore tuo cõferreris in ſepulcrũ tuum: idcirco ante omnes herbas, id eſt, ante oẽs peccatores (qui herbarum vocabulo ſæpè dicuntur) ſolis ardore ſiccatus es, id eſt, cum infidelibus tribulationibus corde ceſſiſti. Quod autẽ ait ante herbas omnes areſcit: quiſquis hominum multarum eſt iniquitatum, ſicut tu es, præ pondere criminum, ante incipit pœnas luere, quam cæteri peccatores.

CAPVT VIII.

RESpondens, &c.*] Offenſus eſt Baldad in ſermonib. ſancti Iob. Primũ, quia temere locutus fuiſſet ad Deum: deinde quod diceret, quod in regno fuiſſet cæteris regibus præpollentior, & quod hanc plagã innocens pateretur: & notat eum ipſe Baldad, quod quaſi non libera mente & ſobria loqueretur, ſed neſcio quo ſpiritu potius ageretur.

l ¶ *Nunquid Deus, &c.*] Hoc dicit: quia iuſtitia Dei pateris, quæ mereris.

m ¶ *Etiam ſi, &c.*] Si filij, inquit, tui facientes mala, dimiſſi ſunt à Deo, vt poteſtas quæ propter iniquitatem eorum in eos data eſt, interimendi eos haberet effectum, tibi in nullo nocere poterit: ſi tamen ipſe adhuc iacens in ſtultitiæ cæcitate, diluculo in agnitionem diuinæ iuſtitiæ conſurrexeris, & pro tuis erroribus & delictis, Deum qui omnia poteſt concedere, fueris deprecatus. Qui quaſi dormire videbatur, non audiendo te videlicet, nec videndo, confeſtim euigilabit ad te, ad præparandam felicitatem tuam inſtabit. Intantum vt ſi priora tua fuerint parua, nouiſſima tua multiplicentur nimis. Si ergo ad Deum conuerſus fueris, inquit, ab iniquitatibus, propter quas nunc pœnas pateris,

q ¶ *Et ſpes, &c.*] Hypocritæ ſimulantis ſanctimoniam vitæ: hic autem ſecundum Dei teſtimonium ſimplex fuit, rectus & innocens, ſicut ipſe ait: *Si ambulaui in vanitate.* Iob. 31. a

r ¶ *Non ei, &c.*] Grandis reuera vecordia eſt & amentia, fictè & ſimulatè agere ante Deum: quod eis in proſperum non procedet, cum ille ſcrutator ſit cordis & renis. Tales in euangeliis arguuntur: qui ſunt ornati deforis quaſi ſpecie ſanctitatis, & intus peccati putredine pleni ſunt, vt ſepulcra mortuorum. Matth. 23.

s ¶ *Innitetur ſuper, &c.*] Confidendo in ſe ipſo, & confirmando carnem brachij ſui, ſtare non poterit, ſed magis cadet ſuperbia. Quia *omnis caro fænum eſt.* Eſai. 40 b.

t ¶ *Fulciet eam, &c.*] Conatur proprijs viribus ſe erigere: ſed nequaquam conſurgere poterit: quia non eſt dominus fortitudo eius. In quã incumbentes firmiſſimè cõtinentur.

u ¶ *Humectus videtur, &c.*] Felicitatem proſperantis hominis dicit: qui cum æſtu tribulationis percuſſus fuerit, aduerſitatibus frangitur, & omnis vigor priſtinæ eius lætitiæ, conſumptus triſtitia exiccatur.

x ¶ *Et in hortu ſuo germen eius, &c.*] In principio, inquit,

E

felicitatis ſuæ peccator proſperè agere videtur, ſed non permanebit, virentis herbæ ſimilis: hæc eſt repentina iocunditas ſicut in pſalmo: *Cùm exorti fuerint peccatores vt fœnum, & apparuerint*, id eſt, velut herbæ in viroré lætitię præſentis emerſerint, mox adueniente caumate peribunt. *Iuſtus* vero non ita vt fœnū florebit: cui, vt dixi, peccatorum gloria cōparatur: *ſed ſicut palma florebit*, inquit propheta. Quæ ita in profundū eſt radicib. ſtabilita, vt nec tépeſtatem metuat, nec ſolis ardoré formidet. Et cum ſub ſacrato numero ad centum vſque nodos peruenerit, quibus altitudo eius ſolidè continetur: tunc fructus afferet dulciſſimos caritatis: in ſummo ſcilicet perfectionis faſtigio, quo ſe per incrementa virtutū quaſi per plurimorū quaſdam ætates annorum aſcendiſſe gloriatur.

Pſal. 91.b — Pſal 92.c.

ᵃ Super acetuum petrarum radices eius denſabūtur, ᵇ & inter lapides cōmorabitur. ᶜ Si abſorbuerit eum de loco ſuo, negabit eum & dicet: Non noui te. ᵈ Hæc eſt enim lætitia viæ eius, ᵉ vt rurſū de terra alij germinentur. ᶠ Deus non proijciet ſimplicem: nec porriget manum malignis, ᵍ donec impleatur riſu os tuum, & labia tua iubilo. ʰ Qui oderunt te, induentur confuſione, ⁱ & tabernaculum impiorum non ſubſiſtet.

CAPVT. IX.

ET reſpōdens Iob, ait: Verè ſcio quod ita ſit, & quod nō iuſtificetur homo cōpoſitus Deo. Si voluerit cōtendere cum eo, nō poterit reſpōdere ei vnū pro mille. Sapiēs corde eſt, & fortis robore. ˡ Quis reſtitit ei, & pacē habuit? ᵐ Qui trāſtulit montes, & neſcierunt hi quos ſubuertit in furore ſuo. Qui cōmouet terram de loco ſuo, ⁿ & colūnæ eius concutiuntur. ᵒ Qui præcipit ſoli, & non oritur: & ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo. Qui extēdit cælos ſolus, & graditur ſuper fluctus maris. ᵖ Qui facit arcturū & oriona & hyadas, & interiora auſtri. ᑫ Qui facit magna & incōprehenſibilia, & mirabilia: quorum non eſt numerus. ʳ Si venerit ad me, non videbo eum: ſi abierit, non intelligam. Si repentè interroget, quis reſpondebit ei? Vel quis dicere poteſt, cur ita facis? Deus cuius iræ nemo reſiſtere poteſt, ſ & ſub quo curuantur qui portant orbem. Quantus ergo ſum ego vt reſpondeam ei, & loquar verbis meis cum eo? Qui etiam ſi habuero quippiam iuſtum, non reſpondebo, ſed meum iudicem deprecabor. ᵗ Et cùm inuocantem me exaudierit, non credo quod

a ¶ [*Super acetuum*, &c.] Quoniā radices eius in terra bona ſolidatæ, vt fructus patientiæ afferrent, nō fugentur: ſed ſuper acetuum magis petrarum coartabuntur, non habendo illic vitæ humoré, morituri vtique prius ariditate ſiccabuntur.

b ¶ [*Et inter*, &c.] Metaphoricos: lapides, infideles & duri cordis hoc loco poſſunt intelligi, inter quos quiſq; peccator cōmorabitur vitæ ſimilitudine coæqualis: qui Deū vt ſtolida metalla nō ſentiūt.

F

Aut certè lapides peccata nominauit. Vnde propheta ait: *Tollite lapides de via*, id eſt, de via ſanctæ conuerſationis auferte peccata. [Hier 10,d]

c ¶ [*Si abſorbuerit*, &c.] Cum de hac vita ad loca ſqualida inferorū transferendus abſorptus fuerit, indignus vtique conſpectui Dei eſſe negabitur. Locus hominis dici poteſt qualitas conuerſationis, vbi vel vitæ genere, vel mente conſiſtit, id eſt, diſciplina, vel gratia quam accepit, aut elegit ſectari.

d ¶ [*Hac eſt*, &c.] Ironicos dicitur, hæc eſt lætitia eius, velut ſi diceret: Sic in bonis operibus Deoque placentibus ambulauit dum viueret, vt ad ærumnas perpetuo perueniret.

e ¶ [*Vt rurſum*, &c.] Facit vtique Deus vt iuſtus iudex, dum Iudæos incredulos à promiſſionibus quæ in Chriſto ſunt, propter perfidiam excluſit, & gentes propter obedientiam intromiſit. Siue in loco Iudæ Matthiam conſtituens, iuſta iudicia ſua declarauit.

f ¶ [*Deus non*, &c.] Id dicit, non iuuat vt faueatur operantibus iniquitatem: & tamen porrigit manum pietatis ſuæ, vt peccatores ad pœnitentiam conuertat. [Act. 3.]

g ¶ [*Donec impleatur*, &c.] In riſu, lætitiam cordis intellige. Io iubilo, vocem exultantis adorte.

h ¶ [*Qui oderunt*, &c.] Cum vtique talis fueris, qualem dixi ſuperius, qui oderunt te, merito confundentur.

i ¶ [*Et tabernaculum*, &c.] De Iob quidam hoc dicit, ſed fallitur. Nam manifeſtum eſt tabernaculum impiorum periturum in æternum, id eſt, diabolum & miniſtros eius, vel etiam præſens ſæculum.

CAPVT IX.

ET *Reſpondens Iob*, &c.] Noli ergo de me ita exiſtimare, quod ego ſaltē cogitare hoc audeam, cum ſciam quia creatura creatori ſuo in nullo poſſit penitus comparari.

l ¶ [*Quis reſtitit ei*, &c.] Quis contra Deum agens non ſibi bellum iræ eius commouit, ſicut Dathan & cæteri?

G

m ¶ [*Qui tranſtulit*, &c.] Metaphoricos, montes homines ſiue angeli intelligendi ſunt: quorum elatio mentis intantum intumuit, vt excelſis montibus comparentur.

n ¶ [*Et columnæ*, &c.] Columnas hoc loco pro ſtabilitate terræ intelligamus: quā Deus ſuper ſemetipſam immobiliſſima mole fūdauit.

o ¶ [*Qui*, &c.] Per viciſſitudines diei & noctis: diſpoſitione Dei gubernantis omnia quotidie fieri ita videmus.

p ¶ [*Qui facit*, &c.] In his ſtellarum ſignis, quæ ſunt in firmamēto cæli, penè omnibus ſtellis notiora, totam militiá aſtrorū dicit ad regimen Dei pertinere: quæ magna & mirabilia homines ignorāt. Vnde ipſe dominus ait. *Nūquid noſti ordinē cæli, & ponis rationē ipſius?* [Iob. 38.d] Item moraliter. Qui cómoues terrá de loco ſuo. Hominem Deus de loco vitæ prioris cōmouit, & delectabiles cogitationes, ſed noxias, quib. quaſi columnis incubans ac requieſcens in eis ſuſtinebatur, concuſſit & infirmauit, vt eum ad ſanctitaté vitæ cōmutaret. Qui præcepit ſoli, & non oritur. Peccatoribus cordis cæcitate percuſſis, non ſol oritur iuſtitiæ Chriſtus, ſiue ſtellarū, id eſt, ſanctorū merita, quibus alij ab aliis diſtabūt in claritate: qui dum hic latent, quaſi clauduntur ſub ſignaculo. Qui extēdit cælos ſuos. Apoſtolos & cæteros ſanctos, cælos effectos, vbique prædicatione diffūdit: ſiue eis ſcripturas, quæ cœlorum nomine plerūque ſignificātur reuelādo eorum cordibus patefacit: ſicut ait. *Quoniam videbo cælos, opera digitorum tuorum.* [Pſalm 8.a] Egreditur ſuper fluctus maris. Super ſæculi vtique iſtius homines inquietos, elatos & turbidos, vt ad manſuetudinem & placabilitatem tumore depoſito cōculcentur. *Qui facit arcturū*, id eſt, primos in reſurrectione eccleſiæ, vt ſint glorioſi, ſplendētes velut meridies calore caritatis Dei accenſi, & fide lumine illuſtrati.

H

q ¶ [*Qui*, &c.] Magnū eſt quod facit Deus, vt vas fragile hominé morti obnoxiū per Chriſtū in ſpē beatæ reſurrectionis cōſtituat. Et interiora auſtri. Vbi candelabrū cum lucernis, ſeptiformis ſpiritus gratia videlicet & intelligentiæ relucentibus, collocatur.

r ¶ [*Si venerit*, &c.] Plus dicit, quod venientis Dei præſentia ſit, quando homini innoteſcit: & quando occulitur, quaſi abeuntis abſentia indicatur.

ſ ¶ [*Sub quo*, &c.] Portantes orbē, ſancti rectè intelliguntur: quia gloria meritorum ſuorum, magni & potentes ſunt apud Deum. Hi ergo cordis humilitate ad interueniendum pro peccatoribus in conſpectu eius ſunt incuruati. Ita ſancti portant mundū, dum eum ne ruat ac pereat, orationum fortitudine ſuſtinent. Columnæ cæli intremiſcunt ac pauēt ad nutū eius. Apoſtoli, Prophetæ, omneſque apoſtolici viri, ſancti quoq; & cæteri fideles intelligendi ſunt, de quibus eſt Petrus, Iacobus & Ioannes, *qui videbantur eſſe colūnæ*: ſiue ſancti ante Deū incuruati & procidentes adorant: qui portant orbē, id eſt, totum hominem ſuum, quem docti minorē mundum appellāt, perfectioni crucis imponūt & ne per mundi vanitates cogitationibus ſoluatur ac deflectat: intra ſe eum conſtringendo per Dei gratiam regunt & continent. [Gal. 1.b]

t ¶ [*Et cum inuocantem*, &c.] Qui me etiam inculpabili ſtudentem

E dentem vitæ, impugnantium permittit iniuriæ. Exauditus eſt in hoc, vt Dei bona mereatur. Non ſe autem exauditum credit, eo quod mala patiatur.

a ¶ *In turbine*, &c.] Turbo diabolus poteſt intelligi, qui velut turbo incubuit in Iob, vt eum vaſtaret.

mūditia fructus ſāctorū operū demōſtratur. Et rectè poteſt niui baptiſmus comparari. In pluuia ergo & imbre affluente, ſermonē doctrinæ legiſlator voluit indicare. In rore vero & in niue, ſenſum cum illuminatione ſuā, interiora viſcerum penetrantem. G

b ¶ *Non*, &c.] Aſtomathicō ſe dicebat effectū: infirmitas enim eſt quæ in pulmonib. generatur. Obſtruantur aditus quidā pulmonum, quos Græci itopiros appellant: & ita cōſtringūtur atq; cōcluduntur in pulmonib., vt dicūt medici, vt reddere ſiue recipere ſpiritū pulmones coāguſtati non ſufficiāt, nimio etiam dolore cum feſtinato ſuſpirio repetitur, & conciſus flatus emittitur.

c ¶ *Et implet*, &c.] Plagis omnib. atque infirmitatibus circundata atq; obſeſſa repleta fellis atq; blaſphemiæ, & amaritudine anima mea. Ita vt durū verbum & aſperū os meum dicere cōpellatur. Et tædebit me vitæ meæ. Ego tamen hoc ſolum noui, quod malis vitæ præſentis punior.

d ¶ Si *flagellat*, &c.] Durè hic ſatis locutus eſt contra Deū. In toto quidem libro hoc, null⁹ locus eſt aſperior iſto & altero ſuperius poſito, vbi ait: *Quamobrē elegit*
F *ſuſpendiū anima mea, & mortē oſſa mea*: de quib. ſermonib. reſpondit ad Deum in fine libri: *vnum locutus ſum, quod vtinam non dixiſſē, & alterū quib. vltra nihil addā.* Tota altercatio Iob cum amicis hic eſt, quod ille ſe iuſtum, illi eum impium pronuntiabant.

e ¶ *Terra*, &c.] Caro Chriſti in poteſtatem Herodis ſiue Pilati, vel ipſe Iob in poteſtatem diaboli.

f ¶ *vultum, &c.*] Vultū hoc loco mentis iudicium, quod Dei iuſto iudicio eſt opertū, appellat. Excęcāda corda ſatellitū impij diaboli: quos iſtic iudices nominauit, vt ſanctum Iob crudelitate acrius cruciarent.

g ¶ *Cum, &c.*] Nequaquā ita ait, hoc eſt, quādo cōpellente cruciatu, aſpera contra Deū loquor & dura, eodem pūcto reſipiſcēs definio me Deo ita loqui nō oportere.

h ¶ *Commuto, &c.*] Id eſt, præ doloris nimietate cōttaho atq; contriſtor, & in ipſo deſitionis meę momento, ſubitis ac repentinis dolorū aculeis ita vexor atq; diſcrucior, vt rurſum amaritudinis & fellis verba depromam.

i ¶ *Si, &c.*] In ablutione ergo aquarū niuis, cādor mētis oſtenditur: & in manu,

quod audierit vocē meā, [a] In turbine enim cōteret me, & multiplicabit vulnera mea etiā ſine cauſa. [b] Non cōcedit requieſcere ſpiritū meū, [c] & implet me amaritudinib. Si fortitudo quæritur, robuſtiſſimus eſt. Si æquitas iudicij, nemo audet pro me teſtimoniū dicere. Si iuſtificare me voluero, os meum condēnabit me. Si innocentē oſtendero, prauū me cōprobabit. Etiam ſi ſimplex fuero, hoc ipſū ignorabit anima mea, & tædebit me vitæ meæ. Vnū eſt quod locutus ſum, & innocentē & impiū ipſe cōſumit. [d] Si flagellat, occidat ſemel, & non de pœnis innocentium rideat. [e] Terra data eſt in manus impij: [f] vultum iudicum eius operit. Quod ſi non ille eſt, quis ergo eſt? Dies mei velociores fuerūt curſore, fugerūt & non viderūt bonū. Pertrāſierūt quaſi naues poma portātes: ſicut aquila volās ad eſcā. [g] Cum dixero, nequaquā ita loquar, [h] commuto faciem meam, & dolore torqueor. Verebar omnia opera mea, ſciens quod non parceres delinquenti: ſi autem & ſic impius ſum, quare fruſtra laboraui? [i] Si lotus fuero quaſi aquis niuis, & fulſerint velut mundiſſimæ manus meæ: tamen ſordibus intinges me, [k] & abominabuntur me veſtimenta mea. Neque enim viro qui ſimilis mei eſt, reſpondebo: nec qui mecum in iudicio ex æquo poſſit audiri. [l] Non eſt qui vtrumque valeat arguere, & ponere [m] manum ſuam in ambobus. Auferat à me virgam ſuam, & pauor eius non me terreat. Loquar & non timebo eum. Nec enim poſſum metuens reſpondere.

CAPVT X.

TÆdet animā meā vitæ meæ, dimittā aduerſū me eloquiū meū. Loquar in amaritudine animæ meæ, dicā Deo: Noli me condēnare. Indica mihi, cur me ita iudices? Nūquid bonum tibi videtur, ſi calūnieris me, & opprimas me opus manuum tuarū, & conſiliū impiorum adiuues? Nunquid oculi carnei tibi ſunt: aut ſicut videt homo, & tu videbis? Nūquid ſicut dies hominis dies tui, & anni tui ſicut humana ſunt tempora, vt quæras iniquitatem meam, & peccatum meum ſcruteris? Et ſcias quia nihil impium fecerim: cum ſit nemo qui de manu tua poſſit eruere. Manus tuæ domine fecerunt me, & plaſmauerunt me totum in circuitu: & ſic repente præcipitas me? Memento quæſo quod ſicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. Nonne ſicut lac mulſiſti me: & ſicut caſeum me coagulaſti? Pelle & carnibus veſtiſti me, oſſibus & neruis compegiſti me. [o] Vitam & miſericordiam tribuiſti mihi, & viſitatio tua cuſtodiuit ſpiritum meū. Licet hæc celes in corde tuo: tamen ſcio quia vniuerſorum memineris. Si peccaui, & ad horā pepercisti mihi, cur ab iniquitate mea mundum me eſſe non pateris? Et ſi impius fuero, væ mihi eſt: & ſi iuſtus, [p] non leuabo caput, ſaturatus afflictione & miſeria. Et propter ſuperbiam, [q] quaſi leænam capies me: [r] reuerſuſque mirabiliter me crucias. Inſtauras teſtes tuos contra me, [t] & multiplicaſti

k ¶ *Et*, &c.] Tantum enim malorum mihi illatum eſt, vt ſqualore vulneris & putredinis, ſi dici poteſt, etiam quę inſenſibilia ſunt, deteſtentur.

l ¶ *Non eſt*, &c.] Id eſt, quis eſt qui Deum poteſt iniuſtitię, quaſi iniquum arguere, niſi temerarius & blaſphemus? quis poteſt velut in reū iniquitatis cum extēſione manus dare ſētentiā? Iob vero iuxta Dei teſtimonium, quo fuerat collaudatus, eo quod innocens eſſet, ſibi cōſcius verè dixit, quod nō eſſet vllus eorum, cum quibus altercabatur, qui eum rectè poſſit arguere: quia ille iudicare alterū iuſtiſſimè audet, cuius rea cōſcientia de his quæ in alterum iudicat, non tenetur.

m ¶ *Manum, &c.*] Securus, inquit, & conſtanter tunc poterο reſpondere, ſi hæc duo amoueat à me: potentiæ videlicet ſuæ magnitudinem, & horum cruciatuum pœnas.

CAP. X.

TÆdet, &c. Manus, &c.] Quod autem dicit totum ſe in circuitu factū, contra hæreticos locutus eſt, qui dicūt animam ab alio Deo factam, & corpus ab altero plaſmatum. H

o ¶ *Vitam, &c.*] Ipſa anima eſt vita hic appellata, non vita animæ: quia poſſunt & actus animæ, vita nuncupari.

p ¶ *Non*, &c.] Id eſt, contractus dolore & tormentis viſcerum, caput ad ima depoſitū eleuare non poſſum: ſiue confuſione & mærore repletus.

q ¶ *Quaſi*, &c.] Huic ergo beſtiæ, ait Iob, aſſimilas me hominem humilem & abiectum.

r ¶ *Reuerſuſque*, &c.] Deum dicebat ad ſe reuerti, quando cum antiquis nouas pœnas & recēriores in ſuo corpore ſentiebat mirabiliter.

ſ ¶ *Inſtauras*, &c.] Hoc dicit, quia caſtigationes & pœnæ noſtræ, teſtes ſunt diuinæ iuſtitiæ. Siue cruciatus illius idcirco dictos teſtes exiſtimo, quia eiulante eo & rugiente, quaſi teſtimonium Deo tormenta reddebant.

t ¶ *Multiplicaſti, &c.*] Poteſt ita Dei diabolus intelligi, cuius miniſterio Iob acerbos dolores patiebatur. Pœnæ autem in ſe militantes dicuntur: quia per quendam malorum ordinem ſuccedentes, officium cōmiſſæ ſibi crudelitatis exercent.

Digitized by Google

iram tuam aduerſum me,& pœnæ militant in me. Quare de vulua eduxiſti me: qui vtinam conſumptus eſſem ne oculus me videret · Fuiſſem quaſi non eſſem de vtero tranſlatus ad tumulum. Nunquid non paucitas dierum meorum finietur breui? [a] Dimitte ergo me vt plangam paululum dolorẽ meũ, [b] antequam vadam, & non reuertar ad terram tenebroſam, & opertam mortis caligine, terrã miſeriæ & tenebrarũ, vbi vmbra mortis & nullus ordo: ſed ſempiternus horror inhabitans.

CAPVT XI.

R[c]Eſpõdens autẽ Sophar Naamathites, dixit. Nunquid qui multa loquitur, non audiet, aut vir verboſus iuſtificabitur? [d] Tibi ſoli tacebũt homines: & cum cæteros irriſeris, à nullo confutaberis? [e] Dixiſti enim: Purus eſt ſermo meus, & mũdus ſum in cõſpectu tuo. [f] Atque vtinã Deus loqueretur tecũ, & aperiret labia ſua tibi, [g] vt oſtẽderet tibi ſecreta ſapientiæ: & quod multiplex eſſet lex eius, [h] & intelligeres quod multo minora exigaris ab eo quã meretur iniquitas tua. [i] Forſitã veſtigia Dei cõprehendens, & vſque ad perfectũ omnipotentẽ reperies. [k] Excelſior cœlo eſt, & quid facies? Profũdior inferno, & vnde cognoſces? Lõgior terra menſura eius, & latior mari. Si ſubuerterit omnia, vel in vnum coartauerit: quis cõtradicet ei? vel quis dicere ei poteſt, cur ita facis? [l] Ipſe enim nouit hominũ vanitatẽ, & videns iniquitatem nonne conſiderat? [m] Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tanquam pullum onagri ſe liberum natum putat. [n] Tu autem firmaſti cor tuum, & expandiſti ad eum manus tuas. [o] Si iniquitatem quæ eſt in manu tua abſtuleris à te, & non manſerit in tabernacnlo tuo iniuſtitia: [p] tunc leuare poteris faciem tuam abſque macula, & eris ſtabilis & non timebis. [q] Miſeriæ quoque obliuiſceris, & quaſi aquarum quæ præterierunt non recordaberis, [r] & quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam. Et cum te conſumptum puta-

A a ¶ *Dimitte ergo*, &c.] Id eſt, requiem ab iſtis cruciatibus mihi concede, vt plangam aliquantulum dolorem pœnarum mearum: quem in corpore meo ſuſtineo, ſiue quem futurum in inferno perhorreſco.

b ¶ *Antequam vadam*, &c.] Quod terram inferorum deſcripſerit, nulli dubium eſt: nullus ordo ibi eſt vitæ: tenebroſa eſt, vt dixi, procul dubio velut carcer, in quem peccatores & impij qui lucem odio habuerunt, vt tenebrarum filij, contrudentur. Quæ terra caligine mortis operta eſt, vt clauſi in nocte æterna, nullũ pœnitentiæ lumen aliquando aſpiciant. Vbi eſt miſeris vmbra mortis, quæ in hoc loco pœnæ intelligendæ ſunt: quia ſicut vmbræ corporum non ſunt longè à corporib., quæ faciunt vmbras: ita pœnæ non longe à morte ſunt, quæ inferunt mortem. Non reuertar ad hanc mortalitatẽ, vbi tãnta mala patior. Spiritus diuinus, qui eſt in narib. meis. Quia eum dolorum anguſtiis anhelantem, conſolationum robore vrgebat. *Quis mihi tribuat vt in inferno protegas me, & abſcondas donec pertranſeat ira tua, & conſtituas mihi tempus in quo recorderis mei.* Furor iræ Dei pertranſiit, quem Adam peccãdo promeruit, quando chirographum in mortem filiorum eius conſcriptum, Chriſti deleuit aduentus. Nemini ergo B de ſanctis mirum videatur, qui aduentu Domini ſunt abſoluti ab inferis, & reſurrectionis Chriſti exemplo in ſpe beatæ reſurrectionis ſuæ ſunt conſtituti.

CAP. XI.

R[c] *Eſpondens autem*, &c.] Veluti ſi dixiſſet: Nunquid poteſt vir verboſus admirationi haberi, aut præconio laudis efferri, cum ſit oſtenſione nimiæ verboſitatis odioſus: ſed potius audire debet quæ meretur, ne vanitate elatus, ſolum ſe exiſtimet ſapientem.

d ¶ *Tibi ſoli, &c.*] Non ſunt hæc amicorum ſolatia, ſed hoſtium tela. Ita vt nunc dicamus de vobis: *Filij hominum dentes eorum arma & ſagittæ.*

e ¶ *Dixiſti enim: &c.*] Non ita dixit quod purus eſſet & mũdus, id eſt, quod cogitationibus & verbis ante Deum immaculatus exiſteret: ſed dixit, nihil impium feci.

f ¶ *Atque vtinam Deus loqueretur tecum, &c.*] Dixit quali iudicio Iob debuerit condemnari. In loquendo enim vocẽ Dei, cuius ſonum aures ſuſcipiunt, vt arbitror, voluit indicare. In aperiendis vero labiis, vocis intelligentiam demonſtrauit.

g ¶ *Vt oſtenderet tibi*, &c.] Cordis eius abdita & remota iudicia, in quibus multiplex & imperſcrutabilis eſt, cognoſceres.

h ¶ *Et intelligeres*, &c.] Hoc eſt, plura pati debes tormenta, quam te ſuſtinere proclamas.

i ¶ *Forſitan veſtigia Dei comprehendes, & vſque ad perfectum omnipotentẽ reperies.*] Veſtigia Dei illa ſunt, quãdo dignatione ſui hominib. innoteſcit. Et ideo tunc eum veſtigamus, quando ſe nobis aliquantulum manifeſtare dignatur. Hæc ſunt ergo veſtigia Dei, cum eum incomprehenſibilem intellexeris & credideris. C

k ¶ *Excelſior cælo eſt: &c.*] Credimus quod vbique eſt Deus, & intra eum omnia quæ ab eo creata ſunt continentur.

l ¶ *Ipſe enim*, &c.] Ipſe enim nouit opera iniquorum, & videns iniuſta non negligit: quia iniquos & impios vindicat.

m ¶ *Vir vanus*, &c.] Dicit eum pullo onagri ſimilem, effreno ſcilicet animali & vago: eo quod ita exiſtimet de ſe Iob, qui ad nullum debeat pertinere.

n ¶ *Tu autem, &c.*] Firmaſti cor tuum, ait, non vt ſatisfaceres Deo per pœnitentiam, vt auferret plagam hanc peſſimam in tuis carnibus ſæuientem. *Expandiſti ad eum manus tuas*, id eſt, falſa operum merita, ore vaniloquo dilataſti: quia multis locis, nomine manuum, opera deſignantur.

o ¶ *Si iniquitatem*, &c.] Cum exprobratione arguit Iob, dicens: Si iniquitas quæ eſt in manu operis tui, & iniuſtitia in tabernaculo cordis tui non manſerit.

p ¶ *Tunc leuare*, &c.] Sanctã videlicet poſſidens conſciẽtiam, & liberam ad deprecãdũ Deum eriges faciem tuã. Cain enim fratricida in terra Naid habitauit, id eſt, inſtabilis factus eſt. Ne ergo & Gen.4.c Iob ob huiuſmodi ſuppliciũ, ſuper morte ſua perpetuum Sec.70. timorem incurreret. Sophar hortatur eum, dicens: Si hæc D feceris, quæ ſupra diximus, eris ſtabilis. Hoc ſanè ſciendum: quia eſt commotio, in qua peccator permanens in facinoribus ſuis, ante faciem non conſiſtit. Facies tua tanquam aqua pura, & ſpoliaberis ſorde, & non timebis. Qui eſt ſynceræ & purificatæ mentis, & mundus ab omni ſorde, pertimet vitia: quibus velut exuuiis expoliatus, tanquam è tenebris eductus fulgebit. Homo faciem mentis ſuæ candoris puritate præferens, radiantem in populum ſignificat Iudæorum, qui Chriſtum patrem quammodo ſuum occidit.

q ¶ *Miſeriæ quoque*, &c.] In tranſitu itaque aquarum, Sophar hoc vult intelligere, quod tam cito poſſint diſcedere ab eo dolores, ſi tamen Iob ſe emendare voluerit: quemadmodum aquæ intra momentum ad loca alia dilabuntur: & & ita omnino abſtergi ab eo poſſe plagæ huius miſeriam, vt prorſus tenui memoria recordetur eius quaſi quæ non fuerit.

r ¶ *Et quaſi*, &c.] Spiritualiter ſic intelligi poteſt: conſurget tibi ad veſperam, id eſt, in cõſummatione laborum malorũ tuorum, conſolatio ſoli iuſtitiæ tibi Chriſtus adueniet, ſiue poſt mortem reſurges in gloriam. Item aliter, etiam in hoc interitu tuo quo quotidie tanta putredine contabeſcis & defluis, vt iam omnino conſumptũ te arbitreris, ſi feceris, quæ iam dixi, ex nihilo omnino penituſq; cõſumpto, repẽte orieris vt lucifer; qui per occultas curſus ſui metas polum circuiẽs, poſt benniũ in ipſius auroræ rutilo dicitur apparere. Ita ergo & tibi poſt noctẽ & tenebras denſiores, diutinæ tenta-

E tentationis iſtius, ſi culpas tuas cognoueris, poterit euenire.

a ¶ *Et habebis*, &c.] Habebis hanc fiduciam, vt defoſſus in morte certuſq; de reſurrectione effectus, ſecurus dormias, requieſcas in inferno, in ſpe certæ fidei conſtitutus, & non erit illic vllus tortor aduerſarius inimicus, qui te exterreat, & tibi pœnas infernales infligat: ſed potius quicunque ſunt, preces tibi ſupplices fūdent, vt eis tartarei cruciatus tuis orationibus temperentur.

b ¶ *Oculi autem*, &c.] Id eſt, expectatio hominum impiorum hoc fine concludetur, vt in tempore alienæ gloriæ, ipſi non abſolutione, ſed abominatione digni inueniantur.

putaueris, orieris vt lucifer,[a] & habebis fiduciam propoſita tibi ſpe, & defoſſus ſecurus dormies. Requieſces, & non erit qui te exterreat. Et deprecabuntur faciem tuam plurimi. [b] Oculi autem impiorum deficient, & effugium peribit ab eis, & ſpes illorum abominatio animæ.

Capvt. xii.

RESpondens [c] autem Iob, dixit: Ergo vos eſtis ſoli homines, & vobiſcum morietur ſapiē[illegible]? Et mihi eſt cor, ſicut & vobis: nec inferior veſtri ſum. Quis enim hæc quæ noſtis, ignorat? Qui deridetur ab amico ſuo ſicut ego, inuocabit Deū, & exaudiet eum. Deridetur enim iuſti ſimplicitas, [d] lāpas contēpta apud cogitationes diuitum, parata ad tēpus ſtatutū. Abundant tabernacula prędonū, & audacter prouocāt Deum: cùm ipſe dederit omnia in manus eorum. [e] Nimirū interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cœli, & indicabunt tibi Loquere terræ, & reſpondebit tibi, & narrabūt piſces maris. Quis ignorat quod omnia hæc manus domini fecerit? In cuius manu anima omnis viuentis, & ſpiritus vniuerſæ carnis hominis. Nonne auris verba diiudicat, & fauces comedentis ſaporem? In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia. Apud ipſum eſt ſapientia & fortitudo, & ipſe habet conſilium & intelligentiam.[f] Si deſtruxerit, nemo eſt qui ædificet: [g] ſi incluſerit hominem, nullus eſt qui aperiat: [h] ſi continuerit aquas, omnia ſiccabuntur: & ſi emiſerit eas, ſubuertent terrā. [i] Apud ipsū eſt fortitudo & ſapiētia. [k] Ipſe nouit & decipientē, & eū qui

Cap. xii.

RESpondens *c autem Iob*, &c.] Hoc eſt dicere, quid vos tantum dicitis ſapientes, & putatis quod poſt vos nullus erit ſapiens?

d ¶ *Lampas contempta, &c.*] Lampadem ſe contemptam à diuitibus dicit: vtique ſuperbos eos denotās, eo quod deſpicerent eum afflictum cruciatibus, & deſpectione propinquorum: qui tamen magnæ fidei & bonorum operum oleo intrinſecus fulgebat. Siue etiam lampas cō- F temptа à diuitibus, Chriſtus à Iudæis: qui ſurgens à mortuis, ſplendore gratiæ ſuæ illuminauit vniuerſum mundum. Diuites vero ideo Iudæi dicti ſunt: quia acceperunt eloquia Dei.

e ¶ *Nimirum interroga*, &c.] Quod omnia ad Dei prouidentiam & gubernationem pertineāt, etiam quæ irrationabilia atque inſenſibilia ſunt, quadam ratione veritatis interrogata reſpondent. Secundum myſticum intellectum, poſſunt homines inconditi & irrationabiles moribus, iumenta intelligi, Volatilia vero intelliguntur demones, ſiue leues & elati homines ac ſuperbi, aut certè aſtrologi. Terra, voluptuoſi homines & carnales qui terrena ſapiunt. Piſces, Philoſophi & eorum ſimiles, qui de rebus mundi & eius qualitatibus inquirendis nimij ſunt. Aliter, Iumenta, equi boni ſunt, quæ animalia in hæreditate domini habitabunt: quibus pluuia voluntaria euangelij ab incredulis ſegregata eſt. Volucres vero ſunt qui ſurſum corda habent & cœleſtia concupiſcunt: vel qui obuiam Chriſto in aëra ex mortuis ituri ſunt, caro ſanctorū rectiſſimè intelligitur, quæ regnante domino exultabit. Piſces vero qui inter fluctus mundi iſtius tempeſtateſque natantes, tuta ſibi loca æternitatis & quieta proſpiciunt. Vel illi piſces intelligendi ſunt, qui per aquam vitam accipiūt: qui confeſtim de fonte baptiſmi migrant ad Chriſtum, ſiue ad Deum, vt alij dicunt.

f ¶ *Si, &c.*] Manifeſtum eſt quicquid ſapientiæ ſuæ iudicio diſſipare voluerit ac deſtruere, nemo poterit fortitudini illius velut potens reſiſtere. Sicut deſtruxit turrem & regna multarum gentium, vel etiam Hieruſalem, vbi præcepta ipſa legalia tanquam lapides ſcripti ſunt, ſub præſentia gratię ſuæ diſſoluenda eſſe prænuntiauit. Sic itaque & ſecundum Iob prophetationem, paries inimicitiarū, lex vtique præceptorū, per Chriſtum deſtructa eſt, vt duos cōderet in ſemetipſo in vnum nouum hominem pacem faciēs. Deſtruxit atque reſerauit Deus Chriſtus clauſtra inferni, & diabolū habētem poteſtatē mortis, regno dominationis depoſuit. Deſtruxit Deus Chriſtus igitur mortē, dū ipſam, vt in ea mori G dignaretur, ſuſcepit: & dū in cruce deſtruxit corpus peccati, veterem hominem noſtrum illic interficientem, peremit, vt viam nobis in æternū reſtitueret. Sic itaq; deſtruxit mortem, & illuminauit vitam perſequentium eccleſia deſtruxit conſilia molientium, vt nomen eius effoderent de ſub cælo Iudæi ſcilicet & gētes. Deſtruxit dogmata & diuerſos errores hæreticorum ab eccleſia, indiſſolubili rectæ fidei ædificio, de quibus Salomon. *Ciuitates fortium aſcendit ſapiens, & deſtruxit munitiones eius*, deſtruxit & omnem cultum idolorum. Pſal.33.b

g ¶ Si *incluſerit*, &c.] Incluſit Deus Noë in diluuio, Lot in Segor, Ionam in ventre ceti, Hieremiam & Baruch ne inuenirentur. Includit & illos de quibus dicitur. *Immittet angelum ſuum in circuitu timētium eum, & eripiet eos.* Siue ſub ſententia mortis iudicio Dei poſitum hominem quis poteſt reuocare? Incluſus eſt Pharao in mediis aquis, incluſi ſunt Dathan & Abiron viui in inferno, populus Iſraël in eremo per quadraginta annos incluſus eſt. Includit Deus hominem tribulationibus excoquendum, aut certè correptionibus flagellandum peccatorem cingit vt emendet. Quis eſt qui copiam declinādi veluti quendam aditum aperiat, vt euadat, ſicut ipſe Iob, qui ait. *Concluſit me Deus apud iniquum, & manibus impiorum tradidit me.* Poteſt homo hoc loco diabolus intelligi: qui cum incluſus fuerit in inferno, nec ſe ipſe liberauit, qui ſe contra Deum fortiſſimum deteſtabiliter arbitratur. H

h ¶ *Si continuerit*, &c.] Quod factum ſub Noë, ſecundum ſcripturarum fidem, minimè dubitamus. Modo vero ſpiritualiter aquæ doctrinarum, in Iudæorum populis continētur, vt ſint eis legis flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim: & habeant vt iſtæ aquæ terrenas cupiditates atque luxurias, & diſperdantur ac demoliantur, in terra eccleſiæ rationabilis, relicta imagine terreni hominis in ſpiritualem vitam ſe conuertendo proficiant.

i ¶. *Apud*, &c.] Hoc eſt Filius cum Patre & Spiritus ſanctus.

k ¶ *Ipſe nouit decipientem, &c.*] Nouerat Balaam, Achab, Acuam falſum ſurrecturum prophetam. Acuam nouit, ſed per hæc meritum populi peccatoris oſtendit: vt in perditionem eius falſa vaticinando denuntiet, & hi qui nolunt audire Deum & prophetas vera dicentes, pſeudoprophetarum falſis vaticinationibus illudantur. Filij quoque Iſraël ſicut in libro Iudicum legimus, æquiſſimo Dei iudicio Iudi.20.e decepti ſunt. Et cum iuſta cauſa propter vxorem Leuitis contra Beniaminitas congregati fuiſſent, vt ſcelus adulterij puniretur, in ipſis prius eſt ſacrilegij crimen vindicatum: quia prius ipſi emendari debuerant, vel certè eos, qui idola in iniuriam Dei adorabant interimere, quibus maius fuit fratris iniuria quam Dei, & ob id prius in illis vindicatum eſt. Nouit autē Dominus & decipientem & deceptum per præſentiam, quod etiam de Abel & Cain, & Dalila, & Sāſon, qui gratiam Spiritus ſancti in ſeptem crinibus myſticè Iud.16. poſſidebat, intelligi poteſt. Nouerat vtiq; hæc omnia Deus antequam fierent, præſcius futurorum: ſed permiſit vt homo qui libero vtebatur arbitrio, præcepto Dei inobediens, inſuper & Deum poſſe ſe fieri credens, per iuſtitiam Dei pœnam inobedientiæ digniſſimè ſuſtineret. Hi omnes typum Chriſti habuerunt. In Samſon vero, qui leonem tenuit

A & occidit,& in ore mortui leonis fauũ mellis inuenit, ſignificatũ eſt, quod in ſuperbis in quorũ ore putror fuerat blaſphemiæ, eſſet poſtmodum dulcedo laudis & gratiæ Dei. Et vt ille Samſon ſitiens de molari dente aſini inuocato Deo aquam eduxit vt biberet, ita & Chriſtus de immũdo & duro

Ibid 15. d

gentium populo fide credẽtium, tanquã refrigerij poculo ſaturatus eſt. Maxilla quoq; eiuſdẽ aſini, de cuius molari aquæ copioſæ effluxerãt, occidit mille viros. In maxillis & dentib. oris eloquium intelligitur. Doctrina igitur eorũ qui ex gentib. crediderũt perfecto quodã numero finitur. Samſon vero hoſtes ſuos atq; aduerſarios tribus modis interfecit & occidit, dũ alij non credendo pereũt, alij vero credendo fidei, moriuntur peccato. Opus hoc maxillæ eleuatio appellatur. Ita enim doctrina & prædicatio euãgelij magnificata eſt ſuper omnem terrã, vt eã oẽs gentes vbiq; eleuatã muẽtur. In illis ergo vulpib. figuratũ eſt, vt per doloſos & ſanæ fidei inimicos, quorũ principatus in caudis eſt, pars poſt tergũ relicta, pars circa fructus Chriſto aduerſantium vaſtaretur.

a ¶ *Adducit*, &c.] Vt fecit contra Ægyptiorum magos, qui dicebant Pharaoni, regem Chaldæorũ non eſſe venturũ ad vaſtandã Ægyptũ, ſiue ipſum Nabuchodonoſor, in amentiã vertens, vel Balthaſar timore concutiens.

Hier. 4 & 46.

B

Dan. 4.

Dan 5.

b ¶ *Baltheum*, &c.] In Baltheo, regnantis gloria intelligitur: in fune, ignominia regno depoſiti, ſicut Sedechiæ & Manaſſæ contigit Deo iubente. Siue populum Iudęorum, qui per infidelitatẽ ſuã, à Chriſti regno diſtinctus eſt. Sed & nunc renati in Chriſto reges, ſunt omnes in adoptionem filiorũ æterni regis vocati. Vere ab illa honoris ſublimitate merito diſtinguuntur, quicunque ea quæ pœnitẽtiæ funib. digna ſunt, perpetratũt. Sicut ait Propheta: Pro zona reſte cingeris.

Eſa 3 d

c ¶ *Ducit*, &c.] Vt filios Eli, vel plures alios eiuſdẽ gẽtis.

d ¶ *Et*. &c.] Non dolo ſupplantat Deus, in quo non eſt iniquitas: ſed hoc modo dicitur ſupplantare, dum iniuſtum amouet & iniquum, & in locum quem tenere videtur quiſque indignus, bonum hominẽ & iuſtũ ſubſtituit, vt Dauid in locũ Saulis.

e ¶ *Commutans*, &c] Cum propter peccata remotis promiſſionibus æternæ vitæ, gehẽnæ flammas adopertis dare compellitur.

f ¶ *Qui reuelat*, &c.] Vmbra mortis ipſe diabolus eſt, qui non protegit homines, ſed premit in mortem: hic producitur in lucem, quando ab anima fideli ſeparatur. C

qui decipitur. [a] Adducit conſiliarios in ſtultum finem, & iudices in ſtuporem. [b] Baltheum regum diſſoluit, & præcingit fune renes eorum. [c] Ducit ſacerdotes inglorios, [d] & optimates ſupplantat. [e] Commutans labium veracium, & doctrinam ſenũ auferens. Effũdit deſpectionem ſuper principes, & eos qui oppreſſi fuerãt, releuat. [f] Qui reuelat profũda de tenebris, & producit in lucẽ vmbram mortis. Qui multiplicat gentes & perdit eas, & ſubuerſas in integrũ reſtituit. Qui immutat cor principum populi terræ, & decipit eos, vt fruſtra incedãt per inuium. Palpabunt quaſi in tenebris, & non in luce, & errare eos faciet quaſi ebrios.

Capvt. XIII.

Ecce[g] omnia hæc vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi ſingula. Secundum ſcientiam veſtram, & ego noui. nec inferior veſtri ſum. Sed tamen ad omnipotentem loquar, & diſputare cum Deo cupio, prius vos oſtendens fabricatores mendacij, & cultores peruerſorum dogmatum. Atque vtinam taceretis, vt putaremini eſſe ſapientes. Audite ergo correctiones meas, & iudicium labiorum meorum attendite. [h] Nunquid Deus indiget veſtro mendacio, vt pro illo loquamini dolos? Nunquid faciem eius accipitis, & pro Deo iudicare nitimini? Aut placebit ei quem celare nihil poteſt? Aut decipietur vt homo veſtris fraudulentiis? [i] Ipſe vos arguet: quoniam in abſcõdito faciem eius accipitis. Statim vt ſe commouerit, turbabit vos, & terror eius irruet ſuper vos. Memoria veſtra cõparabitur cineri, & redigentur in lutũ ceruices veſtræ. Tacete pauliſper, vt loquar quodcunq; mihi mens ſuggeſſerit. [k] Quare lacero carnes meas dentibus meis, [l] & animã meã porto in manib. meis? Etiã ſi occiderit me, in ipſo ſperabo. Veruntamen vias meas in conſpectu eius arguã, & ipſe erit ſaluator meus. Non enim veniet in conſpectu eius omnis hypocrita. Audite ſermonẽ meum, & ænigmata percipite auribus veſtris. Si fuero iudicatus, ſcio quod iuſtus inueniar. Quis eſt qui iudicetur mecũ? Veniat. Quare tacens conſummor? Duo tantum ne facias mihi, & tunc à facie tua non abſcõdar. Manum tuam longe fac à me, & formido tua me non terreat. Voca me, & ego reſpondebo tibi: aut certe loquar, & tu reſponde mihi. Quantas habeo iniquitates & peccata, [m] ſcelera mea & delicta mea oſtende mihi. [n] Cur faciem tuam abſcondis, & arbitraris me inimicũ tuum? Contra folium quod vento rapitur oſtendis potentiam tuam, & ſtipulam ſiccam perſequeris. Scribis enim contra me amaritudines, & conſumere me vis peccatis adoleſcentiæ meę. Poſuiſti in neruo pedem meum, & obſeruaſti omnes ſemitas meas. & veſtigia pedum meorum conſideraſti. Qui quaſi putredo conſumendus ſum, & quaſi veſtimentum quod comeditur à tinea.

Capvt XIV.

Homo nat[o] de muliere, breui viuens tẽpore, repletur multis miſeriis. Qui quaſi flos egreditur & cõteritur, & fugit velut vmbra, & nũquã in eodem ſtatu permanet. [p] Et dignũ ducis ſuper huiuſcemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecũ in iudicium. Quis poteſt facere mundũ de immũdo cõceptũ ſemine? Nõne tu qui ſolus es? Breues dies hominis ſũt,

Capvt XIII.

Ecce[g] *omnia hæc*, &c.]

h ¶ *Nunquid*, &c.] Dolerant in illis: quia ſub verbis cõſolatoriis inimico eum corde pulſabant.

i ¶ *Ipſe vos*, &c.] Vt à Deo arguamini, digni eſtis, abſcõdite, id eſt, quaſi eo ignorante perſonam eius in vobis ad me damnandũ ſuſcipitis, tanquam eum latere poſſit aliquid, vt ita ei ſubrepere velitis.

k ¶ *Quare lacero*, &c.] Torquentibus eum nimiis cruciatibus, manus vel labia ſua dentibus lacerabat.

l ¶ *Et animam*, &c.] Ipſam vitam ſuam quæ ſolet animæ vocabulo dici, portare ſe ait in manibus ſuis, hoc eſt, iam nunc in tormentis deficiente anima & exeunte velut efferendam porto in manibus.

m ¶ *Scelera mea*, &c] Vt ſcire poſſim, quam ob cauſam ita me crucias.

n ¶ *Cur faciem*, &c.] Dum ita puniri me permittis, quem velut inimicũ exiſtimas: dolet mihi, eo quod ipſe optimè noueris, quia illi potius qui tibi reſtiterit, noceatur.

Cap. XIV.

D

Homo natus, &c. *Quaſi flos egreditur*, &c.] In flore hoc loco fragilitatem humani generis intelligamus, non fragrantem odoris pulchritudinem & decorem.

p ¶ *Et dignum*, &c.] Hoc eſt, dignum ducis vt propter humanum genus, vnigenitum tuum hominem naſci velis. Siue aliter, me quoque permittis fabulari tecum, & euoluere miſerias meas.

a ¶ Re-

numerus

numerus menſium eius apud te eſt. Conſtituiſti terminos eius qui præteriri non poterũt. [a] Recede ergo paululũ ab eo, vt quieſcat, donec optata veniat, & ſicut mercenarij dies eius. [b] Lignũ habet ſpem: ſi præciſum fuerit, rurſum vireſcit, & rami eius pullulãt. Si ſenuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam quaſi cum primũ plantatũ eſt. [c] Homo vero cum mortuus fuerit & nudatus atque cõſumptus, vbi quæſo eſt? [d] Quomodo ſi recedant aquæ de mari, & fluuius vacuefactus areſcat, ſic homo cum dormierit non reſurget, donec atteratur cœlũ non euigilabit, nec conſurget de ſõno ſuo. Quis mihi hoc tribuat, vt in inferno protegas me, & abſcõdas me, donec pertranſeat furor tuus, & conſtituas mihi tẽpus in quo recorderis mei? Putaſne mortuus homo rurſũ viuet? Cũctis diebus quib. nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. [e] Vocabis me, & ego reſpõdebo tibi. Operi manuũ tuarũ porriges dexterã. [f] Tu quidẽ greſſus meos dinumeraſti, ſed parce peccatis meis. [g] Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea, ſed curaſti iniquitatẽ meam. [h] Mons cadens defluit, & ſaxũ transfertur de loco ſuo. Lapides excauant aquæ, & alluuione paulatim terra cõſumitur, & homines ergo ſimiliter perdes. [i] Roboraſti eum paululum, vt in perpetuum tranſiret. [k] Immutabis faciem eius, & emittes eum. [l] Siue nobiles fuerint filij eius ſiue ignobiles, non intelliget. [m] Attamen caro eius dum viuet, dolebit, & anima illius ſuper ſemetipſo lugebit.

Capvt xv.

Reſpondens autem Eliphaz Themanites, dixit. Nunquid ſapiens reſpondebit, quaſi in ventum loquens, [o] & implebit ardore ſtomachum

E

a ¶ *Recede ergo paululum ab eo, vt quieſcat.*] Hoc eſt amoue à me flagellum tuum, neque me diutius permittas taliter tentari.

b ¶ *Lignum habet ſpem: Si præciſum fuerit, rurſum vireſcit, & rami eius pullulant.*] Rationabile lignũ credẽdum eſt, de quo dicitur. Eſt enim arbori ſpes. Hoc itaque lignũ præciſum fuit per inobediẽtiam, quando habitabat in medio lignorum paradiſi, prius quã Dei ſententia moreretur, à quo in baptiſmate vetuſtas præciditur, vt in Ieſu Chriſti noui hominis vita, per reſurrectionem fidei reuiuiſcat: & rami eius virtutibus pullulent, id eſt, opera eius ſanctè viuendo proficiãt.

c ¶ *Homo vero, &c.*] Homo autem non habens ſpem in Chriſto, ſicut gentes quæ ignorant Deum, cum mortuus fuerit, non renatus per baptiſmum, vita etiam deſtitutus ac præſenti delectatione nudatus, ſine dubio ſententiam æternæ damnationis excipiet.

d ¶ *Quomodo ſi, &c.*] Si fieri poteſt, ait, vt aquæ ſalutarium præceptorum Dei, de ſanctarum ſcripturarum mari deſinant recedere: cui perenni abundantia, non deficiant, & ſi poteſt fieri vt fluuius ſacri baptiſmatis, quadã inopia diuinæ miſericordiæ exiccetur, & non plenus ſit gratia Dei, ſancti quoque ſpiritus donis non redundet: ita poterit fieri vt homo cum mortuus fuerit, non reſurgat.

F

e ¶ *Vocabis me, & ego reſpondebo tibi. Operi manuum, &c.*] Vocabũtur omnes mortui in nouiſſimo ſeculorum, & in voce archangeli, atque in tuba Dei de tumulis excitabuntur: reſpondebuntque vniuerſi hoc modo, cum ad verbum maieſtatis eius atque potentiæ, cineres ac fauillæ humanorum corporum viuificabuntur, & exurgent ex mortuis incorrupti.

f ¶ *Tu quidẽ, &c.*] Cogitationes & opera iuuentutis meæ.

g ¶ *Signaſti quaſi, &c.*] Saccus ſignificatiuo nomine quaſi tota maſſa peccatrix generationis Adæ dictus videri poteſt, in quo quaſi ſub ſignaculo imaginis eius, genuit Adam ad imaginẽ & ſimilitudinem ſuam, totam ſobolem illius in ipſo præuaricatricẽ effectam, quam per multa ſæcula Deus clauſam tenuit ſub peccato: & tamen in nouiſſimis ſæculorum temporibus, vulnera delictorum ſua redemptione curauit. Si autem de ſemetipſo Iob hoc dixiſſe videtur, vt arbitror, iſte eſt intellectus. Si qua igitur ait ad Deum per totum ſæculum vitæ meæ peccata commiſi, in vnum omnia per diuerſa temporum ſpatia congregaſti, vt ſecundum rigorem iuſtitiæ tuæ pro cunctis ſimul mihi retribueres.

h ¶ *Mons cadens defluit, &c.*] Montem ergo iſtum, diabolum ſiue ſuperbiæ hominem ſentire debemus, qui contra Deum vt mons elatione mentis tumeſcit, & ita ſe erigendo, cadit in præceps vt defluat, & ſolutus in puluerem ad nihilum deducitur. Saxo vero illos aſſimilari puto, qui cum in naturæ bono debuerant tanquam lapides ſolidi ſimili fortitudine permanere: commutati ſunt voluntate propria in ſtoliditatem quandam ad duritiam cordis: & ideo deteſtationis ſuæ habitaculo quod ſe habere, quaſi ſuis meritis præſumebant, deiiciendi ſunt ad digna ſibi loca. Aquæ autem iſtæ, quæ ſemper inferiora petunt, per quas etiam quondam venit interitus, aduerſarias ſignificant poteſtates & procellas ac turbines mundi. Hæ ergo aquæ, inquam, eos homines qui ſibi fortiſſimi ac ſolidi ſunt, de ſe præſumentes & confidentes in virtute ſua, vnde & lapidibus comparantur, indeſinenti lapſu atterunt. Terram vero illos eſſe exiſtimo, qui tentationes & pericula non ferentes, ſe dimittũt labefactari. Homines ergo ſimiliter perdes, id eſt, ſanctos tuos, qui imaginem tuam in ſe cuſtodiunt.

G

i ¶ *Roboraſti, &c.*] Hoc eſt, in vita iſta non permiſiſti ſãctos tuos tentationibus ſuperari.

k ¶ *Immutabis faciem, &c.*] Id eſt, cum mortale hoc immortalitatem induerit & incorruptionem. Siue aliter, faciem animam intelligimus, quæ cum naturalem receperit ſerenitatem, contemplatur gloriã diuinæ maieſtatis, quæ cum corpore ſuo ſimul fuerit gratulata, nulla perturbatione cuiuſlibet vitij ſauciabitur.

l ¶ *Siue nobiles, &c.*] Hoc eſt, non filij carnis, ſed filij mentis, id eſt, opera virtutum. Nõ intelligunt ergo ſancti in hac vita ante iudicij diem, quales pro certo filios habeant, verũ Deo placentes an nõ placẽtes. Roboraſti eum paululum vt in perpetuum tranſiret, ſecũdum formam ſerui quam aſſumpſit. Hæc Chriſto Deo nõ aptari poſſe arbitror. Nam cum ex ea parte qua homo eſt, infirmaretur, proximus paſſioni euangeliſta ait. *Apparuit autem angelus domini de cœlo confortans eum.* Luc. 22. d Hic ergo ad breue tempus adminiſtrata redemptione noſtra in perpetuũ illud ſæculum cælos penetrans tranſiuit. *Immutabis faciẽ eius*, hoc eſt, cùm totus homo in Deũ tranſit, ſalua tamẽ vtriuſq; ſubſtãtiæ proprietate in vnitate perſonæ.

H

m ¶ *Attamen caro, &c.*] Ita veram carnem ſaluator noſter aſſumpſit, vt potuerit dolorem ſentire. Vel anima eius doluit cum ait. *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem.* Matth. 26. d Siue eccleſia quæ caro eius eſt, dolet cum preſſuris premitur ſæculi: quia ipſa eccleſia filia eſt in eo, qui per fidem baptiſmi initiatur in Chriſto. Et rurſum mater eſt, cum ille qui mẽbris Chriſti incorporatus eſt, ſuſcipit miniſteriũ baptizãdi.

Capvt xv.

R*Eſpondens, &c.*] Hoc ſẽſu videtur cepiſſe, quiſquã ne ſapiẽs & diſciplinæ philoſophicæ ſtudioſus, ita furore rapitur atq; inſania poſſidetur, vt ſine vllo timoris Dei vel religionis intuitu, ſic loquatur vt auræ flatui ſimile ſit ventoque quod loquitur? Ob hoc igitur Eliphaz ſanctũ Iob veluti ſpiritu ſuperbiæ vẽtoq; tumidũ redarguere auſus eſt.

o ¶ *Et implebit, &c.*] Nomine ardoris, exanhelantem felle iracundiæ animum eius voluit indicare, qui aduerſum Deum tanquam coæqualem ſibi iraſci præſumpſerit. Alia interpretatio ita habet. *Et implebit dolore ventrem ſuum.* Ventrem capacem quendam ſinum animæ dictũ intelligamus: quia quemadmodũ receptaculũ aliquod eſt corporis

A quo viſcerum vitalia continẽtur, & hoc vẽtris nomine appellamus. Ita virtutẽ quandam exercitationibus animæ capabilẽ illa trãſlatione per demutationẽ nominis dixit, quæ eo modo cogitationibus repleatur, quo vẽter hominis eſcis repletur. Increpatur ergo Iob ab Eliphaz, quod huiuſcemodi vẽtrẽ dolore repleuerit, id eſt, ea cogitet quæ animam eius diſcruciẽt, vel vnde dolores corporis merito patiatur.

chum ſuum.[a] Arguis verbis eum qui non eſt æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit. [b] Quãtum in te eſt, euacuaſti timorem, & tuliſti preces coram Deo. [c] Docuit enim iniquitas tua os tuum, & imitaris linguam blaſphemantium. [d] Cõdemnabit te os tuum, & non ego, & labia tua reſpondebunt tibi. [e] Nunquid primus homo tu natus es, & ante omnes colles formatus? [f] Nunquid conſilium Dei audiſti, & inferior te erit eius ſapiẽtia? [g] Quid noſti quod ignoremus? Quid intelligis quod neſciamus? Et [h] ſenes & antiqui sũt in nobis multo vetuſtiores quã patres tui. [i] Nunquid grande eſt, vt conſoletur te Deus? Sed verba tua praua hoc prohibẽt. [k] Quid te eleuat cor tuum, & quaſi magna cogitans, attonitos habes oculos? Quid tumet cõtra Deum ſpiritus tuus, vt proferas de ore tuo huiuſcemodi ſermones? Quid eſt homo, & vt immaculatus ſit, vt iuſtus appareat natus de muliere? Ecce inter ſanctos eius, nemo immutabilis, & cæli non ſunt mundi in cõſpectu eius: quãto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quaſi aquã iniquitatem? [l] Oſtendam tibi audi me, quod vidi narrabo tibi. [m] Sapientes confitentur, & non abſcondunt patres ſuos. [n] Quibus ſolis data eſt terra, & non tranſibit alienus per eos. [o] Cunctis diebus ſuis impius ſuperbit, & numerus annorũ incertus eſt tyrannidis eius. [p] Sonitus terroris ſemper in auribus illius: [q] & cũ pax ſit, ille ſemper inſidias ſuſpicatur. [r] Nõ credit quod reuerti poſſit de tenebris ad lucem: [ſ] circũſpectans vndique gladium. [t] Cum ſe mouerit ad querendũ panem,

a ¶ *Arguis verbis eum qui, &c.*] Quem ita dicendo, velut rebellem Deoque contrarium notat. Ob hoc forſitan, quia in præcedẽti ſermone dixerit Iob ad Deum inter cætera. *Et arbitraris me inimicum tuum.*

b ¶ *Quantum in te eſt*, &c.] Tã elatus, inquit, effectus es, vt timore diuino omnino ſis vacuus, & Deum iam nec deprecari digneris: propterquod ait, & tuliſti preces coram Deo. id eſt, quaſi tibi non neceſſarias à te abſtuliſti.

c ¶ *Docuit enim*, &c.] Malum igitur mentis tuæ, os tuũ didicit loqui: & idcirco imitator & diſcipulus es illorũ qui linguã ad blaſphemandũ Deũ ſemper habent paratam.

d ¶ *Condemnabit te os, &c.*] Id eſt, merita ſermonum tuorum recipies.

e ¶ *Nunquid primus homo, &c.*] Ergo antequã generatio B humana exiſteret, eſſe cœpiſti, donãs tibi plurimũ, quod præ cæteris hominib. ſapias: vbi ſermone ſubsãnatorio potuit primũ Adã dixiſſe, quem vtiq; ſapientiſſimũ à Deo nouimus factũ. Ita ergo in ſanctũ Iob inuehitur, vt diceret: nũquid tu ante patrem humani generis, & ante conditionem angelorum eſſe cæpiſti?

f ¶ *Nunquid, &c.*] Subinde nimium & iactãtem, arguit vero Deo placentem, & vehementer increpat dicens, quod non ſolum noſſe putet Dei conſilium, verum etiam & inferior ſit illo eius ſapientia. Apparet ergo plenum liuore animum exprobrationum iacula, in hominem iuſtum ſine cauſa dirigere, vt conuitiis obrueret innocentem.

g ¶ *Quid noſtri*, &c.] Plurimum, planè in primis ipſum Deum magis nouerat, deinde reuelanda in Chriſto myſteria ſpiritu peruidebat.

h ¶ *Senes, &c.*] Senes & antiqui nobiſcum poſiti, qui iam ipſa longæuitate plurimum eruditionis atque ſcientiæ conſecuti ſunt, nihil temerè contra Deum vt tu facis, dicere præſumpſerunt.

i ¶ *Nunquid*, &c.] Manifeſtum nec grande eſt omnipotẽti, nec difficile miſericordiæ Dei, hominem conſolari, vt inuocantẽ exaudiat, & à preſſura tribulationis eripiat, ſed tu blaſphemias ructando, exacerbas magis Deum in pœnã tuam, quàm poteras humilitate & ſatisfactione placare.

k ¶ *Quid te eleuat cor tuum, & quaſi magna cogitans attonitos habet oculos? Quid tumet, &c.*] Cor, oculi, ſpiritus, totam hominis animam ſignificant, ſed in corde hominis, ſapientiam cognoſcamus. In oculis, perſpicuitatem intelligentiæ. In ſpiritu vero illius animæ motum, quo cogitationibus inceſſabiliter agitur ad quæcunque facienda. In eleuatione ergo cordis & attonitis oculis, tumore etiam ſpiritus, ſuperbum valde contra Deum & inflatum nimium ſanctum Iob Eliphaz amicus eius exprobrat. Illis etenim ſermonibus offenſus fuerat, quos beatus Iob ad Deũ ſuperius narrauit. *Si iudicatus fuero, ſcio quod iuſtus inueniar* : & contra, iſto ſermone loquitur. *Qui eſt homo vt immaculatus appareat.*

l ¶ *Oſtendam tibi audi me.*] Expertam rem loquor: quam cognouiſſe & vidiſſe me nouetis.

m ¶ *Sapientes, &c.*] Ita vult eum diuerſis modis atque exemplis, quaſi ad pœnitentiam coartare atque conſtringere, vt confiteatur plagam illam pœnarũ quam ſuſtinebat, ob merita ſuſtinere. Vel ita: non defendendo ſeipſos, ſuoſq; patres ſimiles ſui, vel quos imitãdo parẽtes habere cœperũt: peccata ſua ſiue parentum nõ cooperiũt, nec abſcõdũt. Siue nõ cælãt patres ſuos, id eſt, ſeniores vel ſacerdotes ſuos, quib9 peccata ſalubre eſt cõfiteri.

n ¶ *Quibus ſolis data eſt terra:* &c.] Frequẽter Deus propter peccata tradit terram iniquorũ aliis gentib. De cõuerſationis igitur introitu & ingreſſu Sophar ad Iob loquitur. In amaritudine ſua vadẽt & venient ſuper eum horribiles, id eſt, quaſi iracũdia felliũ cõmoti, & veneno inuidiæ in amaritudinẽ furoreq; cõuerſi: circa te, inquit, iugiter morabũtur. Siue moraliter. Sapiẽtes illi in Chriſto sũt, & in ſæculo ſtulti, qui ſatisfactione pœnitentiæ, peccata ſua vel errores hæreſeos conuertendo ſe ad Deum fideliter confitentur, & auctores vel criminum ſuorũ vel dogmatum manifeſtant, vt terram corporis ſui ſoli poſſideant, id eſt, nõ ei vitia vel hoſtiles nequitiæ dominẽtur. D Alienuſque per eum non tranſeat, id eſt, diabolus in eum nõ habeat poteſtatem. Qui verè alienus dicendus eſt, quia ſe à Deo & angelorum conſortio fecit alienum.

o ¶ *Cunctis*, &c.] In perſonam quidem Iob hæc Eliphaz videtur inuehere, quæ vſque ad calcem ſermonis huius perduxit. Ego vero exiſtimo quod afflatus ſpiritu prophetiæ, cuncta hæc in quemlibet impium, ſiue in ipſum diabolum vel eius ſocios dixerit.

p ¶ *Sonitus terroris, &c.*] Sicut Ægyptij paſſi ſunt.

q ¶ *Et cum pax ſit, &c.*] Perſeuerat impius in ſcelere ſemper de conſcientiæ malo: nouit enim ſecundum iuſtum iudicium Dei, quæ impiis retributio ſit ſeparata.

r ¶ *Nõ credit.*] Fruſtra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus ſit. Hic impius in profundum peccatorum deueniẽs, vitam ſe poſſe cõſequi deſperauit. Et idcirco nõ credit quod reuerti poſſit ad pænitẽtiæ lucem de tenebris peccatorum. Huius autem diffidentiæ cauſam enarrat, dicens.

ſ ¶ *Circunſpectãs*, &c.] Id eſt hinc inde, ſiue præſtolãs mortẽ. Diximus diabolũ in eſcã datũ ſpirituũ immundorũ: quia eius malitia viuũt: vultures vero homines peccatores & immũdi intelliguntur. Cùm ergo hi cõuerſi fuerint, tunc inimicũ deuorantẽ ſe, verſa vice habebũt in eſcã: quia ipſe eſt draco, qui datus eſt à Deo in eſcam populis Æthiopum: qui quondã propter nigredinẽ peccatorũ Æthiopes: nunc autẽ per fidẽ lux facti in domino. Hunc impiũ ſiue draconẽ cõſumunt ac deuorant, dum omne corpus eius, qui ſunt vtiq; peccatores, per fidẽ intromittunt in corpus, id eſt, in eccleſiã: ſecundum hoc, quod dictum eſt Petro, Surge, occide & mãduca. Hinc etiam Moyſes filios Iſraël vitulum comminutum bibere cõpulit: vt ſicut ab eo fuerãt abſorpti in errore, ita illi in corpore populi Dei relicto errore tranſirent.

t ¶ *Cum ſe mouerit ad quærendum*, &c.] Motus animorum, eſt in-

E

eſt inchoatio cogitationis. Cùm ergo hic recordatus fuerit reus ſibi ſemper malè conſcius, quemadmodum poſſit viuere, nihil ei occurit aliud quã tẽpus illud iudicij Dei horribile, quo pœnas perpetuas irrogandas expaueſcit.

panem, nouit quod paratus ſit in manu eius tenebrarum dies. [a]Terrebit eum tribulatio, & anguſtia vallabit eum ſicut regẽ, qui præparatur ad prælium. [b]Tetendit enim aduerſus Deũ manum ſuã, & contra omnipotentem roboratus eſt. [c]Cucurrit aduerſus eũ erecto collo: [d]& pingui ceruice armatus eſt. [e]Operuit faciem eius craſſitudo, [f]& de lateribus eius aruina dependet. [g]Habitauit in ciuitatib. deſolatis, & in domibus deſertis, quæ in tumulos ſunt redactæ. [h]Nõ ditabitur, nec perſeuerabit ſubſtãtia eius: [i]nec mittet in terrã radicem ſuam. [k]Non rece[illegible]et de tenebris. [l]Ramos eius areſaciet flamma, [m]& auferetur ſpiritu oris ſui ab eo. [n]Nõ recedet fruſtra errore deceptus, quod aliquo pretio redimẽdus ſit. [o]Antequam dies eius impleantur, peribit: [p]& manus eius areſcẽt. [q]Lædetur quaſi vinea in primo flore bottus eius, & quaſi oliua proiiciens florem ſuum: [r]Congregatio enim hypocritæ ſterilis, [ſ]& ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt.

a ¶ *Terrebit eum tribulatio.*] Antequam dies prædictus aduenıat, malo formidinis cruciabitur, preſſuris quoque & anguſtiis ſeptus vndiq; coartabitur, veluti rex profecturus ad præliũ. Sub nomine regis, impium hominẽ ſiue diabolũ ſignificari exiſtimo, qui contra Deum bella quotidie, blaſphemias contẽtioneſque, ſiue pugnas parat vitiorum.

b ¶ *Tetendit enim aduerſus Deum, &c.*] In elatione ſiue expanſione manus, reſiſtentẽ Deo demonſtrat, quemque mentis etiam timidæ con[illegible]macia robuſtum dicit.

c ¶ *Cucurrit aduerſus eum erecto collo.*] Abruptã ac præcipitem ſuperbi indicat mentem: quia contra Deũ poſſeſſus inſanus in audacia reſiſtẽdo non lentis greſſibus proceſſit.

d ¶ *Et pingui ceruice armatus.*] Pinguedinem nominãdo ceruicis, ſuperabũdantẽ, & quaſi nimium effluentem ſuperbiam indicauit. Quemadmodum propheta ait, cum de eadem hominum ſuperbia loquitur dicens. Prodiuit quaſi ex adipe iniquitas eorum: hoc teſtimonium noua editio apertius dicit. Proceſſerunt à pinguedine oculi eorum, id eſt, ſenſus ſiue cogitationes nimium ſuperborum, in blaſphemiam proruperunt.

F

e ¶ *Operuit craſſitudo faciem eius.*] Facies plerumque ipſa mens animæ intelligitur, vt ait Apoſtolus, *Nos autem reuelata facie gloriam Domini ſpeculamur.* Hanc diabolus ſiue impius homo ſanctitate ſeu humilitate, ſerenam non habet ſiue perſpicuã: ſed craſſitudine opertam ſuperbiæ, quæ cæco corde fit & obtuſo. Alia editio. *Operuit faciem eius tanquam in adipe ſuo:* tanquam diceret: ſuperbia videlicet atra, auctor omnium vitiorum, non tenui & perlucida humilitatis virtute velut pretioſo amictu ſe veſtiuit: ſed de ſe ipſa fecit ei quodammodo deriſum & veſtimentum obſcurum, quo ſuperbiam craſſa cæcitate cordis obtunderet.

f ¶ *Et de lateribus eius, &c.*] Poſſunt latera eius, miniſtri ſiue ſodales intelligi, qui eius ſimiles extiterunt. Non abſurdè etiam aures intelliguntur, quæ vtique in audientia impinguantur, vnde nimia ſurditas contumacibus generatur, ſecundum illud: *Incraſſatum eſt cor populi huius.* Alia editio. *Ferit catapultam ſuper femora.* Videtur mihi iſte verſiculus ſenſum huiuſcemodi continere, quod in hoc impio increpetur: quia frenum diſciplinæ, quo ad virtutes retineri poterat, habere noluerit: ſed ad quandam ſe potius diſſolutionem, depoſito animi rigore deiecerit, vt quaſi loro laxato ad voluptatem & luxuriam deducere.

g ¶ *Habitauit, &c.*] Habitationẽ ergo beſtiarũ & auiũ immundarũ, ſpiritus immũdos dicit: qui habitãt in hominib., quos Deus deſeruit. Hic enim habitat in hominibus derelictis à Deo, & ob hoc ſepulcra facti ſunt mortuorum. Et ſi peccata in ſcripturis mortui aliquando dicuntur, neceſſario peccatores & impij tumuli ſunt mortuorũ. Igitur in ciuitatib., poteſt generale nomẽ eſſe omniũ peccatorũ. In domibus vero ſpeciale, vniuſcuiuſque peccatoris & impij.

h ¶ *Non ditabitur, nec perſeuerabit ſubſtantia eius.*] Subſtãtia hic non rerum diuitiæ intelligendæ ſunt, ſed peccata, de quibus ait ſanctus Spiritus in Apocalypſi Ioannis. *Cecidit, cecidit Babylon ciuitas magna, & facta eſt habitaculum dæmo-*

Apoc. 14. b *niorũ & cuſtodia omnis ſpiritus immundi.* Quod autẽ ait, *non ditabitur*, hoc dixiſſe mihi videtur: non lõgum tempus erit, quo vita eius in diuitiis facinorum decraſſetur, cum etiam collecta vitiorum eius ſubſtantia, non erit permanſura.

G

i ¶ *Nec mittet, &c.*] Id eſt, quia tanquam arbor euulſa ſit mortuus: ideo in terra viuentium ſtabilitatem æternam ſiue eorum conſortium non habebit: eo quod hic prius ſpẽ vel radicem fidei non præmiſit: auram etiam ſalutis, vt ſub vmbra viuat refrigerij, non habebit.

k ¶ *Non recedet de tenebris.*] Alij dixerunt, non effugiet tenebras, id eſt, pœnas æternas ſubibit, & tenebras non euadet. Non recedet autem de tenebris, intelligimus de tenebris infidelitatis. Homo hic impius ad lumen pœnitentiæ venire detrectat.

l ¶ *Ramos, &c.*] In ramis, operum malorum fructus intelligamus, ſicut Salomon ait. *Fructus impiorum peccata:* hos vero velut ligna, fœnũ, ſtipulam, gehennæ ignis abſumet.

m ¶ *Et auferetur ſpiritu oris ſui.*] Quia ergo furore contra Deum animus eius eſt, quo etiã & blaſphemias in eum ſpirate non deſinit, oris ſui, ait, iudicio condemnatur. Secundũ antiquam ergo editionem, in ſtirpe ſiue fronte, originem vitæ impij ſignificari exiſtimo, quam ſpiritus Dei ſententia iudicij, vt incubãs ventus percurrit, vt velut arbor areſactus impius illico moriatur: & ita omnis flos honoris eius & gloriæ deſluat.

n ¶ *Non recedet, &c.*] Hoc igitur ait, putat fortaſſis diabolus & homo impius, cordis duritia in impietate perſiſtens, quod Deus pro ſuis meritis non retribuat, dum Deus nequaquam ei parcit: & ſi verbis hoc potentibus atque compoſitis vt obtineat deprecetur, cum iam ſecundum Dei iuſtum iudicium, ſempiternis addictus ſit cruciatibus.

o ¶ *Antequam, &c.*] Tunc dies vniuſcuiuſque impleri dicitur, cum bonorum hominum ac malorum retributio venerit. Hic ergo homo ſiue diabolus ante perſpicuæ ſentẽtiæ diem, quam eis dominus in iudicio daturus eſt, præſcrit in prædeſtinatione.

H

p ¶ *Et manus, &c.*] Nullum vtique boni operis fructum in ſe habens.

q ¶ *Lædetur, &c.*] In botro nulli dubium quod fructus operis intelligatur prædictus. Igitur florem gaudij tẽporalis, ad maturitatem fructus perpetui perducere non valebit: eo quod in ſpe ipſa mendacis gloriæ, calido vento ſuperbiæ diſſipabitur. Siue frigore caritatis Dei, velut à pruina lædetur, ſicut eodẽ ſenſu in ſequẽtibus arbitror dictum. *Et quaſi oliua proijciens florem ſuum.* Oliua enim in ſcripturis diuinis & vinea, aliquãdo homo tantum ſignificatur: aliquãdo populus ſeu bonus ſeu malus. Quod autem dixit, vaſtabitur ſiue euertetur, ita intelligẽdũ, ſicut in Apocalypſi habetur. *Qui fecerit mãdata domini, non lædetur à morte ſecũda.* Apoc. 2. b
Vinea ergo & oliua, plebs Iudæorũ poteſt intelligi. Hæc igitur vinea perdet, ſiue amittet fructum ſanctitatis atq; iuſtitiæ: quia Chriſtũ primũ florem & optimum ſanctorum omniũ in agro legis habere noluit. Ipſe enim dicit, *Ego flos campi.* Sed vt infidelis atque incredula, ne illi fides Chriſti flagraret, proiecit eum à ſemetipſa: & dum proiicit extra vineam & à ſe excutit velut florem, ipſa à patriarcharum radice euulſa eſt, & Chriſto fructu noſtræ ſalutis excuſſa.

r ¶ *Cõgregatio, &c.*] Raptorẽ & violentũ ſimulatorẽ ſanctũ Iob his ſermonib. denotat, & dicit quod & ei non proderunt diuitiæ ex iniquitate collectæ: ita enim aduerſum Iob & in primo ſermone locutus eſt, vbi etiam leoni & leænæ, leonumque catulo & tigri comparauit. Sed Deo magis credendum eſt, qui eum laudans, non ſimulatorem effectũ dixit: ſed innocentem & ſimplicem prædicauit. Quod autem ait Eliphaz.

ſ ¶ *Et ignis, &c.*] In ſanctũ Iob cadere nõ poteſt. Quia ipſe, vt iã dixi, ſecundũ Dei teſtimoniũ de ſe ipſo ita locutus eſt.

Etſi

Digitized by Google

A cum perditionem impiorum contemplarentur in ſpiritu: ge-
mitibus continuis eos ſleuiſſe intelligamus. Oculi etiam ca-
ligauerunt Chriſti, dum martyres ſiue ſancti in tentationi-
bus titubantes conturbati ſunt: ſed gratia Dei liberati in lu-
mine permanſerunt.

uientem hoſtem non timeat. C

m ¶ *Cor eorum*, &c.] Quia ad Deum hæc loquitur Iob: de diabolo vtiq; & ſatellitibus eius proceſſerunt peccata: quippe pro quibus pœnam obdurationis acceperunt. Cauſa igitur de quibus loquitur, qua elongati ſunt, vt non apprehenderent diſciplinam: quia exaltationem bonæ naturæ ſuæ debitam voluntate propria perdiderunt.

n ¶ *Prædam*, &c.] Socij ſiue filij diaboli, idem ſunt miniſtri eius: ſed ſocij dicuntur propter contubernium conſpirationis aduerſus Deum. Filij, propter imitationem ipſius diaboli. His igitur dæmonibus beatũ Iob in prædam dandum, pater eorũ & rebellionis caput diabolus promittebat: dum eum per tantos dolores ad blaſphemiam impellendum, & à Deo ob hoc relinquendum eſſe credebat: ſiue quando eum omni gloria domus & filiorum ſpoliauit.

o ¶ *Caligauit*, &c.] Iuxta illud Euangelij. *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus.* Hunc igitur oculum Iob ſibi caligaſſe conqueritur illa indignatione, qua ipſum ſanctitatis ſuæ merita conſeruabant: eo quod bona conſcientia, pœnas pateretur indebitas. Matth. 6.

p ¶ *Stupebunt*, &c.] Admirãtes de iuſtis Dei iudicijs, quomodo iuſtus & ſine crimine pœnis affligatur. D

q ¶ *Et*, &c.] Hypocrita eſt ipſe diabolus: qui cum ſit tenebrarum, id eſt, delicti inuẽtor, ipſe recedendo à vero lumine, eſt tenebroſus effectus. Quaſi Lucifer poſuit in cœlo ſedem ſuam, & transfigurauit ſe in angelum lucis: aut certa vnũquemque amicorum ſuorum Iob hypocritam dicit: quia ſub verbis conſolatorijs dolos ei doloſè loquebantur.

& palpebræ meæ caligauerunt. [a] Hæc paſſus ſum abſque iniquitate manus meæ, cum haberem mundas ad Deum preces. [b] Terra ne operias ſanguinem meum, neque inueniat in te locum latendi clamor meus. Ecce enim in [c] cœlo teſtis meus, & conſcius meus in excelſis. [d] Verboſi amici mei, [e] ad Deum ſtillat oculus meus. Atque vtinam [f] ſic iudicaretur vir cum Deo: quomodo iudicatur filius hominis cum collega ſuo. Ecce enim [g] breues anni tranſeunt, & ſemitam, per quam non reuertar, ambulo.

Capvt XVII.

SPiritus meus attenuabitur: dies mei breuiabuntur, [i] & ſolum mihi ſupereſt ſepulcrum. [k] Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus. [l] Libera me, & pone me iuxta te, & cuiuſvis manus pugnet cõtra me. [m] Cor eorum longe feciſti à diſciplina: propterea nõ exaltabuntur. [n] Prædam pollicetur ſocijs, & oculi filiorum eius deficient. Poſuit me quaſi in prouerbium vulgi, & exemplum ſum coram eis. [o] Caligauit ad indignationem oculus meus, & membra mea quaſi in nihilum redacta ſunt. [p] Stupebunt iuſti ſuper hoc, & innocens contra [q] hypocrytam ſuſcitabitur. [r] Et tenebit iuſtus viam ſuam, & mundis manibus addet fortitudinem. [s] Igitur omnes vos cõuertimini, & venite, & non inueniam in vobis vllum ſapientẽ. [t] Dies mei tranſierunt: [u] cogitationes meæ diſſipatæ ſunt torquentes cor meum. Noctem verterũt in diem: & rurſum poſt tenebras ſpero lucem. [x] Si ſuſtinuero, infernus domus mea eſt, & in tenebris ſtraui lectulum meum. [y] Putredini

a ¶ *Hæc paſſus*, &c.] Nullus ſanctorum ita mundas, atque immaculatas, atque omni vel minima labe cogitationis preces ad Deum habet, vt mediator Dei & hominum homo Ieſus Chriſtus: qui peccatum nõ fecit, nec dolus inuentus eſt ore eius. Quas vtique preces atque orationes ſecundum hominem, quem aſſumpſit, ad Deum habere credendum eſt: cum ſecundum diuinitatem ſuam cum patre ipſe exaudiat. Siue ſancti, qui pro nomine eius paſſi ſunt, ſine iniquitate rebellionis vel criminis alicuius, à perſecutoribus occiſi, quantum ad illos perſecutores, gratis morti traditi ſunt.

b ¶ *Terra*, &c.] Totum hoc eſt, quod dicit, ne innocentis & bene ſibi conſcij meritum lateat, præſertim cum inſontem ſe mala tanta paſſum referat. Sanguinis vero nomine, vitæ iſtius præſentis iſta tum dicere voluit. Hoc autem loco clamorem poſitum, ipſam ſanctitatem eius contra pœnas illius reclamantem quæ iniquis meritò inferuntur ad vindictam, B iuſtis autem ad probationem. Aliquando etiam in ſcripturis clamor affectus animi intentus ad Deum oſtenditur, vel etiam clamor iniquitatis populi: qui expectabatur, vt faceret vuas, & fecit ſpinas. Nec omnis iniquitas clamor dicitur, ſed illa quæ publicè fit.

c ¶ *Ecce enim*, &c.] Qui Deus de eo teſtimonium perhibuit.

d ¶ *Verboſi*, &c.] Qui verba non ad Deum pertinentia loquitur, verboſus vocatur: qui vero verba Dei loquitur, verboſus non poteſt iudicari.

e ¶ *Ad Deum ſtillat oculus meus.*] Cum lacrymis interpellat Deum.

f ¶ *Atque vtinam*, &c.] Hoc dicit: Vtinam mihi eſſet copia cum homine diſputandi, vt me innocentem probare poſſem. Deum autem meum nolo intrare mecum in iudicium: qui vt ſcrutans corda, & renes Deus eſt, cuius falli omnino non poteſt, neque ipſe conſueuit diſcuti à quoquam.

g ¶ *Ecce*, &c.] Ita credebat, quod nec ad mortale corpus ſuum, nec ad tormenta corporis ſui eſſet iterum reuerſurus.

Capvt XVII.

SPiritus meus, &c.] Hoc dicit, quod in breuitate vitæ ſuæ, ſpiritus eius ſenſim attenuatus defecerit.

i ¶ *Et ſolum*, &c.] Quia mors eſt finis omnium tormentorum.

k ¶ *Non*, &c.] Verum eſt, quod Deo placitis non peccaui. Et licet poſſit hic locus ita intelligi, quod in Deo quidem non peccauerit, & tamen quaſi in ipſo peccauerit, pœnas blaſphemantium patiatur. Et forte quoniam à Deo in præſenti laudatur, non peccauerat: ſed in præteritis adoleſcentiæ temporibus peccaſſe non negat.

l ¶ *Libera me, & pone me iuxta*, &c.] Sub ſcuto igitur protectionis Dei latere optat: quo munitus atque defenſus, ſæ-

r ¶ *Et tenebit*, &c.] In quas profecto virtutes ſe magis creſcere manifeſtat.

ſ ¶ *Igitur vos omnes*, &c.] Conuertimini ait à prauitate ſententiæ, qua me condemnare ſummo ſtudio non deſiſtis. Venite: ſermo inuitantis eſt, ad melioris vitæ profectum, quod eſt, ô vos hypocritæ, & non veri, nec fideles amici, ad agnitionem veritatis accedite: quam vos habere minimè noueritis.

t ¶ *Dies*, &c.] Dies hi præteritæ felicitatis poſſunt intelligi, in quibus pollens virtutibus viuebat beatus Deo. Hos igitur dies à ſe non ſine gemitu loquitur præteriſſe, quando multis miſerijs circundatus eſt, & plaga intolerabili dolorum patiebatur.

u ¶ *Cogitationes meæ diſſipatæ ſunt*, &c.] Cum in vnius iugiter contemplationis intentione poſitus eſſem, & cogitationes meas haberem ſemper intentas ad Deum, plagæ huius ſuperuenientis mihi miſeriæ: eaſdem cogitationes meas à ſua vnica ſoliditate in me video diſſipatas, & ob hoc excruciatur cor meum: eo quod earũ dilaceratione torquetur, videns me mala ſimplicitati meæ inconuenientia ſuſtinere.

x ¶ *Si ſuſtinuero*, &c.] Pœnis corporis, cogitationumque ſtimulis, ſicut ait, indeſinenti tempore agebatur: & idcirco pœnas inferorum iam ſe pati clamabat. Aut forte ſeparatio illa, qua ab hominibus factus eſt alienus extra ciuitatem, ſedens in ſterquilinio, tenebræ dictæ ſunt: quia lucem humani ſolatij non haberent.

y ¶ *Putredini*, &c.] Tam longo, inquit, tempore com-

E tredini dixi pater meus es, mater mea & ſoror vermibus.[a] Vbi eſt ergo nunc præſtolatio mea, & patientiam meam quis conſiderat? [b] In profundiſſimum infernũ deſcendent omnia mea. [c] Putas ne ſaltem ibi erit requies mihi?

Capvt XVIII.

Reſpondens[d] autẽ Baldad Suites, dixit: Vſque ad quem finem verba iactabis? Intelligite prius, & ſic loquamur. [e] Quare reputati ſumus vt iumenta, & ſorduimus coram te? [f] Quid perdis animã meam in furore tuo. [g] Nunquid propter te derelinquetur terra, & transferentur rupes de loco ſuo? [h] Nonne lux impij extinguetur, nec ſplendebit flamma ignis eius? [i] Lux obtenebreſcens in tabernaculo illius, & lucerna, quæ ſuper eum eſt, extinguetur. [k] Artabuntur greſſus virtutis eius, & præcipitabit eum conſilium ſuum. [l] Immiſit .n. in rete pedes ſuos, & in maculis eius ambulat. [m] Tenebitur planta illius laqueo, & exardeſcit contra eũ ſitis. [n] Abſcondita eſt in terra pedica eius, & decipula illius ſuper ſemitam. [o] Vndiq; terrebũt eum formidines, & inuoluent pedes eius. [p] Attenuetur fame robur eius, & inedia inuadet coſtas illius. [q] Deuoret pulchritudinem cutis eius, & conſumat brachia illius primogenita mors. [r] Auellatur de tabernaculu ſuo fiducia eius, & calcet ſuper eũ quaſi rex interitus. [ſ] Habitent in tabernaculo illius ſocij eius qui nũ eſt, [t] aſpergatur in tabernaculo eius ſulphur. [u] Deorſũ radices eius ſiccen-

putreſco, vt ipſam putredinem, & vermes naſcentes, in eius ſanie parentes appellem: ac per hoc quemadmodum quiſpiam mortalium ſine parentibus non poteſt exiſtere: ita & ego factus ſum, quaſi ſine putredine & vermibus eſſe non poſſem. Qui ita in carne mea velut in natura ſua ſunt: tanquã ſi ex eis ipſe ſubſiſterem. Cũ illi in me de carnis meæ ſanie potius generentur, non ego ex illis. Vbi magis mortalitatem per peccatum factã ſignificauit: cui ineſt corruptio, & corruptioni putredo, patrẽ vero appellauit ipſum ortũ humani generis in Adam: qui corruptione factus eſt putreſcibilis. Matrem vero naturam humanã dixit corruptione vitiatam. Sororem vero omnem poſteritatẽ Adæ dixit: quæ de corruptione mortalitatis, velut de ſanie putredinis naſcitur: quod & Baldad, dixit: Homo putredo, & filius hominis vermis.

a ¶ *Vbi, &c.*] Quod ait, & patientiam meam quis conſiderat, aperte fortem ſe in illis cruciatibus manifeſtat: pro quibus quaſi queritur, quod ad retributionem tanti laboris ſui non potuerit peruenire.

b ¶ *In profundiſſimum infernũ deſcendent, &c.*] Alij dixerunt, *omnia bona mea.* Bona ſua dicit ad inferos deſcenſura, quod eſt anima mea: vel ipſe pro illis ſũ deſcenſurus. Vere non credimus de iuſtitia, quod tantus ac talis vir pro ſãctis operibus ſuis fruſtrari potuerit. Quod autem ait.

F

c ¶ *Putaſne ſaltem, &c.*] Iſtud eſt: ſi in hac vita pœnas patior infernorum, putaſne in locis pœnarum erit aliqua requies mihi? Hoc autem grauatus miſeriis loquitur potius, quam victus diffidentia: quia alijs locis ait ad Dominum: *Scio, quia in inferno protegas me, donec pertranſeat furor tuus.*

Capvt XVIII.

R*Eſpondens* d, &c.] Id eſt, qui finis erit huius verboſitatis, quaſi non ſit ſyncerus: vel ſolus Iob à Baldad verboſus arguitur, vel quaſi ſpiritu neſcio quo, inſtigatus loqui non deſinat.

e ¶ *Quare, &c.*] Hoc dicit, quod tanquam bruta animantia eos ſanctus Iob deſpexerit, & viliſſimos & indigniſſimos colloquio exiſtimauerit: & ita iracundia poſſeſſos, vt phreneſim pati viderentur.

f ¶ *Quid, &c.*] Loquendo contra diuinam iuſtitiam, furoris amentia concitatus, animæ tuæ neceſſe eſt inferas mortem.

g ¶ *Nunquid, &c.*] Tanquam ſi diceret: nunc propter te mundus ad rectorem ſuum non pertinebit, vt ſi quos peccatores inuenerit ſicut & teipſum, non puniat. Terræ vero & rupium nomine, metaphoricos vniuerſa multitudo populorum, & excelſi quique mundi & ſuperbi, ac potentes poſſunt intelligi. Poſſunt rupes & animæ hominum, vt terra, caro humana intelligi. Sed & angeli propter celſitudinem naturæ ſuæ, eminentemque honorem rupes dici poſſunt.

h ¶ *Nonne, &c.*] Luce felicitatem præſentem quam ſanctus
Prou. 13. c Iob glorioſus agebat, ſignificauit: ſicut & Salomon ait. *Lumen vero impiorum extinguetur.* Hanc igitur extinctam dixit, quãdo Iob deſtitutus eſt omni felicitate præſenti. Quod autem ait, *nec ſplendebit flamma ignis eius*, id eſt, non rediet ad priſtinam felicitatem.

i ¶ *Lux obtenebreſcet in tabernaculo, &c.*] Non ſolum, inquit, præſentem felicitatem amittit, ſed etiam lux recordationis Dei, quæ erat in tabernaculo cordis eius, obtenebrabitur, vt ei Deus ſcilicet in memoriam non aſcendat: & pro merito lucerna protectionis diuinæ, quæ ſuper eum fuerat, extinguetur. G

k ¶ *Artabuntur, &c.*] Vt ſuperbus confidens greſſus virtute ſua, qua recte incedere arbitratur, concludetur tribulationum anguſtiis & preſſuris, vt inde omnino exire non poſſit.

l ¶ *Immiſit, &c.*] Retis nomine atque macularum eius, ineuitabile malum ſignificatur: quod volens quiſque exuere, ipſo conamine impeditur, atque implicatur, vt corruat.

m ¶ *Tenebitur planta, &c.*] Laqueus hic ipſe diabolus non abſurde ſentitur, qui ad ſupplantandum calcaneum, peccatores obſeruat: & ipſe nihilominus ſitis nomine appellatur, eo quod velut in aliquo bono æſtuans ſitiat hominis mortem.

n ¶ *Abſcondita, &c.*] Latet illum quibus inſidiis perditus ſit, ſiue in ſemetipſo pedicam, qua præpedit pedes ſuos, habet abſconditam, id eſt, obligationem peccati, & in ſæuitia conuerſationis ſuæ, qua ſe recte putat incedere, erroris iſtius latet decipula.

o ¶ *Vndique, &c.*] Siue dolores. Superbus ſcilicet terrore venturæ calamitatis ſemper terrebitur. Poſſunt etiam formidines hoc loco nõ affectiones cordis intelligi, ſed ipſi potius miniſtri diaboli. Hi igitur multis modis terrere ſanctum H Iob, vt eis cederet, inſtiterunt.

p ¶ *Attenuetur fame, &c.*] Poteſt fames & ipſe diabolus intelligi: qui huiuſmodi famem patitur, quia nunquam de necibus hominum ſaturetur. Siue & ipſe famem patitur: quia verbum, quod procedit de ore Dei, accipere non meretur. Et idcirco ſub nomine coſtarum, thoracis munimenta ſignificantur, quibus ſe velut quadam obduratione conſtruxit, vt eum cibus diuini eloquij non adeat. Siue etiam impiorum plagam deſcribit.

q ¶ *Deuoret, &c.*] Pulchritudinem cutis, id eſt, ornamenta virtutum, & brachia, fortitudinem regni eius, confecit diabolus, qui ideo primogenita mors appellatus eſt: quia per ipſum primum intrauit mors in orbem terrarum: & ipſe eſt ſuæ mortis inuentor.

r ¶ *Auellatur de tabernaculo ſuo fiducia eius, & calcet ſuper eum, &c.*] Hunc igitur interitum diabolum eſſe dixit, qui eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ, ſed ſuper ſanctum Iob, vt eum proſterneret, calcare non potuit.

ſ ¶ *Habitent in tabernaculo illius, &c.*] Socij ſodales, ſiue filij, vt ſupra dictum eſt, miniſtri diaboli ſunt, qui hoc loco non eſſe dicitur. & cum ſit naturæ ſuæ proprietate ſubſiſtẽs, tamen non eſt, vt dixi: quia præuaricatione factus eſt alienus à Deo.

t ¶ *Aſpergatur in tabernaculo, &c.*] Vt fumum hic ſentiat gehennarum.

u ¶ *Deorſum radices, &c.*] Meſſis opera poſſunt intelligi, quæ foras atque in publicum ex interioribus erumpentia, de fidei radice conſurgunt. Aliter. *Deorſum radices eius ſiccentur*, id eſt, opera, quæ in hoc ſeculo perpetrauit, inueniantur mortua, mortuiſque ariditate ſimilia. Surſum autem atteratur meſſis eius, in futuro vtique mercedem laboris ſui minime conſequatur.

a ¶ *Me-*

A a ¶ *Memoria illius*, &c.] Id eſt, nihil memoria ſua dignum operetur: vel etiam memoria eius pereat de terra viuentium.

b ¶ *Non celebretur*, &c.] In platea ſedebant reges, inter quos optat eum famam iuſtitiæ non mereri. Plateæ virtutes intelliguntur, in quibus ſapientia fiducialiter agit, & circumit ciuitatem Dei Hieruſalem, in qua ſacramentis diuinis atque myſteriis latum eſt ſcripturarum mandatum. Vehementer igitur in his plateis ludent ſenes & anus & infantes.

c ¶ *Expellet eum*, &c.] De hac vtique luce temporaria mittetur in æternas tenebras inferorum: ſiue etiam de parte ſortis ſanctorum retrudendus in tenebras tormentorum.

d ¶ *Non erit ſemen*, &c.] Hoc dicit, quod poſteritatem indignam memoria gentis ſuæ, vel patriæ derelinquat, ſecundum illud Pſalmiſtæ: *Generatio rectorum benedicetur*. Talem igitur generationem in populo ſuo noluit procreare: vnde in hac gente ſpirituali gloriatetur & patria.

e ¶ *Nec vllæ*, &c.] manifeſtum eſt, quod ſancto Iob nihil remanſerit. Spiritualiter autem ſic intelligendum: nullas reliquias generationis ſuæ habebit impius in futuro.

B f ¶ *In die*, &c.] Id eſt, in tempore damnationis eius.

g ¶ *Et primos inuadet*, &c.] Id eſt, infimi & proceres terrebũtur, quod eſt, reges potentes & magni. Siue nouiſſimi & primi, homines, & angeli, ſancti quoque & peccatores non abſurdè intelliguntur.

h ¶ *Hæc ſunt*, &c.] Enarrantis maledictionis ſententiam videtur dare, & dicit: vbi huiuſmodi, ſuperbus ſcil. impiuſque habitaturus ſit: ſed Iob iniquus non eſt, quem rectum & innocentem Deus appellat.

centur: ſurſum autem atteratur meſsis eius.[a] Memoria illius pereat de terra,[b] & nõ celebretur nomen eius in plateis.[c] Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum.[d] Non erit ſemen eius, neque progenies in populo ſuo:[e] nec vllæ reliquiæ in regionib. eius.[f] In die eius ſtupebunt nouiſſimi,[g] & primos inuadet horror.[h] Hæc ſunt ergo tabernacula iniqui, & iſte locus eius qui ignorat Deum.

CAPVT XIX.

RESpondẽs[i] autẽ Iob dixit: Vſq; quo affligitis animã meá, & atteritis me ſermonibus?[k] En decies confunditis me, & non erubeſcitis, opprimentes me.[l] Nempe & ſi ignoraui, mecum erit ignorantia mea. At vos contra me erigimini, & arguitis me opprobriis meis.[m] Saltem nunc intelligite: quia Deus non æquo iudicio afflixerit me, & flagellis ſuis me cinxerit. Ecce clamabo, vim patiens, & nemo audiet. Vociferabor, & non eſt, qui iudicet.[n] Semitam meã circumſepſit, & tranſire nõ poſſum,[o] & in calle meo tenebras poſuit.[p] Spoliauit me gloria mea, & abſtulit coronam de capite meo.[q] Deſtruxit me vndiq;, & pereo: & quaſi euulſæ arbori abſtulit ſpem meã.[r] Iratus eſt contra me furor eius: & ſic me habuit quaſi hoſtem ſuum.[ſ] Simul venerunt latrones eius, & fecerunt ſibi viam per me,[t] & obſederunt in gyro tabernaculum meũ. Fratres meos longe fecit à me: & noti mei quaſi alieni receſſerunt à me. Dereliquerunt me propinqui mei: & qui me nouerãt, obliti ſunt mei. Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ ſicut alienũ habuerunt me, & quaſi peregrinus fui in oculis eorum. Seruum meũ vocaui, & non reſpondit, ore proprio deprecabar illum.[u] Halitum meum exhorruit vxor mea,[x] & orabam filios vteri mei. Stulti quoque deſpiciebãt me:[y] & cum ab eis receſsiſſem, detrahebant mihi. Abominati ſunt me quondam conſiliarij mei, & quem maxime diligebã, auerſatus eſt me.[z] Pelli meæ conſumptis carnibus adhæſit os meũ,[a] & derelicta ſunt tantummodo

CAPVT XIX.

R*Eſpondens* i, &c.] Manifeſtum eſt: quia reſponſionibus amicorum ſuorum attritus ſit, & afflictus, ſiue fatigatus ſit, & deſtructus.

k ¶ *En decies*, &c.] Dies decem, pro toto tempore nominauit. Sed quomodo in breui numero, in Apocalypſi maior numerus temporis intelligitur: ita & in hac eadem ſumma numeri minus ſignificatur, vt hoc ſolido numero & perfecto manente pro diuerſitate locorum in ſcripturis diuinis, nunc maiorem numerum, nunc minorem ſignificari nouerimus.

l ¶ *Nempe*, &c.] Putatis me, inquir, ignorare Deum, ſicut & dicitis: Nunquid amicos decet inſultare oppreſſis, à quibus magis tribulantes ſolatia præſtolantur? Non eſt hoc opus amicorum fidelium, ſed eſt potius ſubſannatio irridentium.

m ¶ *Saltem nunc intelligite*, &c.] Ille dicebat ſe inique ſuſtinere moleſtias tormentorum: illi vero vtpote iniquum pati ſuo merito loquebãtur. Et putant quod in hoc articulo iſtius

C ſenſus errauerit, & ideo poſtmodum dicat ad Deum: Inſipienter locutus ſum, & quæ vltra modum excederent ſcientiam meam.

n ¶ *Semitam*, &c.] Qua rectius vtique atque illibatus proficiſcebar ad gloriam meritorum meorum. Hanc igitur ignominiam paſſionis huius circumſepſit atque interclufit, vt ad illam gloriam peruenire non poſſim.

o ¶ *Et in*, &c.] Id eſt, in tramite, hoc eſt, caſtigatæ viæ meæ, qua velut per arctum & anguſtum certa ſpe ad iuſtum retributorem pergebam, tenebras in eo miſeriæ huius & calamitatis inueni.

p ¶ *Spoliauit*, &c.] Gloria me regni priuauit: fidei quoque fiduciam abſtulit, quam de ipſo apice mentis meæ, qui eſt naturæ rationalis caput, velut honoris coronam detraxit.

q ¶ *Deſtruxit*, &c.] Domo, regno, familia, filiis, amicis, ſanitate corporis mei deſtitutus ſum: ita his omnibus ablatis, perire me video, cuius etiam ſpes vitæ meę velut effoſſa arbor ablata eſt.

r ¶ *Iratus*, &c.] Furor Dei hoc loco poteſt diabolus ipſe intelligi, qui beatum Iob diuerſis modis, id eſt, blaſphemiis & carnis eius cruciatibus inſectabatur.

D ſ ¶ *Simul*, &c.] Furor Dei diabolus eſt: latrones vero miniſtri eius ſunt, hoc eſt, quod ait: Et fecerunt ſibi viam per me, quando eum, vel facultatibus mundi, vel ſanitate corporis ſpoliauerunt. Vnde pulchre dictum eſt.

t ¶ *Et*, &c.] Id eſt, foris inſidiati ſunt. Siue circundederunt *in gyro tabernaculum eius*, hoc eſt, in corpore eius tormenta poſuerunt. Animam vero inclinare ad peccatum non potuerunt.

u ¶ *Halitum*, &c.] Ita totus interinſecus putrui, inquir, vt halitus fœtorem nec vxor mea ſuſtinere potuerit: vbi potuit fieri, quod apoſtema habuerit in viſceribus, quod totum ventris eius ſinum tenuerit, & inde loquendo odorem fœtidum de purulentia profundi vulneris expuerit.

x ¶ *Et orabam*, &c.] In ſcripturis diuinis, filij appellantur etiam pronepotes, & illi qui longiore ſerie nati ſunt. Proinde quando filios vteri ſui dixit, in ſe quaſi ad fontem & ad originem poſteritatis ſuæ reſpexit: vnde ei cogitationum familiæ velut riuuli manauerunt. Potuit & illos vteri ſui filios dicere, quos doctrina ſapientiæ ſuæ, tãquam ſemine de vtero cordis ſui formauerat, habens in ſe per gratiam Dei formam gratiæ, & diſciplinam naturalis legis in veritate.

y ¶ *Et cum*, &c.] Hoc forte vult intelligi ſe in eorum obliuionem veniſſe, & ab eorum affectibus & cordib. receſſiſſe.

z ¶ *Pelli*, &c.] Ad tantam ariditatem caro eius deuenerat, vt nihil in eo humoris remanſerit, & ob hoc adglutinata quodammodo fuerit pellis eius oſſibus ſuis: hanc infirmitatem maraſmon dicunt Medici.

a ¶ *Et derelicta*, &c.] Ad hoc enim diabolus conſumptis carnibus ſancti Iob, labia eius integra dereliquit, vt haberet poſitus in tormentis, quibus poſſet facile blaſphemare, quaſi cordis blaſphemia nõ ſit pro qua ipſe Iob ſicut pro cæteris

A peccatis holocauſta Deo pro filiis ſuis die ſeptimo offerebat: ſed ideo diabolus linguam reſeruauit, vt intelligere poſſet, ſi Iob ob cordis ſimplicitatem, blaſphemiā proferret in labiis.

a ¶ *Miſeremini*, &c.] Manum ergo domini appellauit ipſam plagam quam patiebatur, quæ facta eſt domini poteſtate. *Tetigit*, pro afflixit intelligen- dum eſt.

b ¶ *Quare*, &c.] Fecit Deus circa me in iudicio, cui ſoli licet, omnia in opere ſuo, vos quare pręſumitis ſicut Deus, vt affligatis innoxium: quod ipſi tantū pro diſpenſatione ſua competit: aut quaſi diſpenſatione veſtra indigeat Deus?

c ¶ *Quis*, &c.] Quoniam à nullo homine potuit inuenire ſolatium, conuertit ſe ad Deum, & reſurrectionē futuram prophetat in ſpiritu, vbi pro his malis præmium ſit recepturus: & hæc duris inſculpta lapidibus optat inſcribi, vt ſermones Prophetiæ in ætates ſeculorum prolixiores permaneant.

d ¶ *Scio*, &c.] Hoc igitur clypeo eccleſia quæ incarnationē vnigeniti Dei veram cōfitetur, & reſurrectionem mortuorum veriſſime credit futuram, ſe munit, & protegit, & inimicos ſuos coninncit, atque debellat. Vbi ſunt illi, qui dicunt nos in reſurrectione alia corpora habituros audiant iſtum virum, ore Dei laudatum, dicentem:

e ¶ *Quem*, &c.] Ego ipſe Iob, B qui in ſtercore iaceo, & totus vulnerum ſanie computreſco: ego inquam Iob, iam corruptus, atque vulneribus diſſolutus, in hac carne mortali, incorrupta reſurrectione futura glorificatus videbo Deū: & vt exprimeret ipſius ſui corporis inſtaurationem, idcirco ait.

f ¶ *Et oculi mei conſpecturi ſunt*, &c. *Repoſita eſt hæc ſpes in ſinu meo.*] Conſummata ſunt omnia in ſinu meo.

g ¶ *Quare ergo*, &c.] Vt quid nunc agitis, ita vt me tanquam vanum nihilque credentem velut Deum non timeam: ſiue quia religione diuina ſim alienus perſequi velitis, aculeatis me veſtris perfodiendo ſermonibus.

h ¶ *Et radicem verbi*, &c.] Videtis ergo, quia mecum non vt veri amici fideliter agitis: ſed vt doloſi de meis ſermonibus mihi laqueos concinnatis. Quandoquidem de ipſis verbis meis occaſionem, velut quandam radicem reprehenſionis inuenire cupitis.

i ¶ Fugite, &c.] Hoc dicit, ſi receſſeritis ab impreſſione mea, gladium iuſtæ ſententiæ poteritis euadere. Gladius eſt enim lingua regis, & non carnalis, vt Salomon dicit.

k ¶ *Et ſcitote*, &c.] Quo iudicio iuſti iudicis Dei, potero de ſubſannatoribus iudicari.

Capvt XX.

R*Eſpondens* l *autem*, &c.] Ideo, inquit, æſtuo, & cogitatione conturbor: quia dicis te hæc mala ſine cauſa à Deo iudice ſuſtinere: cum de Deo nihil ſiniſtrum debeat ſuſpicari.

m ¶ *Doctrinam*, &c.] Audiam quidem te increpantem ac redarguentem me: quia forte in doloribus poſitum obiurgare non debeam, mihi de Deo, quod eſt iuſtiſſimum reſpondere conuenit: quia non poſſes ab eo puniri, niſi eſſes malorum conſcius, & multorum criminum reus.

labia circa dentes meos. [a] Miſeremini mei, miſeremini mei, ſaltem vos amici mei: quia manus Domini tetigit me. [b] Quare perſequimini me ſicut Deus, & carnibus meis ſaturamini? [c] Quis mihi tribuat, vt ſcribantur ſermones mei? Quis mihi det, vt exarētur in libro ſtilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte ſculpantur in ſilice? [d] Scio enim, quod redemptor meus viuit, & in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum. Et rurſum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum. [e] Quem viſurus ſum ego ipſe, [f] & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo. [g] Quare ergo nunc dicitis, perſequamur eum, [h] & radicem verbi inueniamus contra eum? [i] Fugite ergo à facie gladij: quoniam vltor iniquitatum gladius eſt, [k] & ſcitote eſſe iudicium.

Capvt XX.

REſpondens [l] autē Sophar Naamathites dixit: Idcirco cogitationes meæ variæ ſuccedunt ſibi, & mens in diuerſa rapitur. [m] Doctrinam qua me arguis, audiam, & ſpiritus intelligentiæ meæ, reſpondebit mihi. [n] Hoc ſcio à principio: ex quo poſitus eſt homo ſuper terrā: quod laus impiorum breuis ſit: & gaudium hypocritæ ad inſtar puncti. [o] Si aſcenderit vſq; ad cœlum ſuperbia eius: & caput eius nubes tetigerit: [p] quaſi ſterquilinium in fine perdetur, & qui eū viderant, dicent: vbi eſt. [q] Velut ſomniū auolans non inuenietur: tranſiet ſicut viſio nocturna. [r] Oculus qui eum viderat, non videbit: neq; vltra intuebitur eum locus ſuus. [ſ] Filij eius atterentur egeſtate, [t] & manus illius reddent ei dolorem ſuum. [u] Oſſa eius implebuntur vitiis adoleſcentiæ eius: [x] & cum eo in puluere dormient. [y] Cum enim dulce fuerit in ore eius malum: abſcondet illud ſub lingua ſua. [z] Parcet illi, & non derelinquet illud, [a] & cælabit in gutture ſuo. [b] Panis eius in vtero illius vertetur in fel

C n ¶ *Hoc ſcio*, &c.] Iam nunc cœpit in ſanctum Iob maledictis inuehi: quem & impium apertè aſſerit, & hypocritam: eo quod ſimulauerit ſe iuſtum, & nunc in Deum rebellis extiterit.

o ¶ Si *aſcēderit*, &c.] Manifeſta & certa hyperbole: hominē elatum nimis, & tumidū dicit.

p ¶ *Quaſi*, &c.] Cui ſterquilinio aſſimilatus es per omnia, & ipſe te nunc conſpicis putrefactum. Et qui quondam viderant te regnantem in gloria: nunc inquiunt inſultanti voce. Vbi eſt ille ſapientiſſimus hominum, & potentiſſimus regum?

q ¶ *Velut*, &c.] Manifeſtum eſt, ſicut ait. Defecit velut ſomnium ſurgentis.

r ¶ *Oculus*, &c.] Id eſt, honor impij non poterit reparari.

ſ ¶ *Filij*, &c.] Siue ergo carnales filij eius, ſiue opera quæ aliquando filiorum nomine appellantur: ſiue illi qui eum tanquam patrem fuerint imitati, per Dei ſententiam ad nihilum redigentur: quod iam in filiis tuis, carnalibus operibus quoque tuis ex parte vides eſſe cōpletum.

t ¶ Et *manus*, &c.] Hoc enim operatus eſt, vnde malum vindictæ, operante Dei iuſtitia, recipere mereretur.

D u ¶ *Oſſa*, &c.] Hoc ait, ꝙ à iuuentute ſua, ex qua grauiora peccata cōmittere cœperit, in eiſdem peccatis ſuis vſq; in ſenectam permanſerit: pro quib. nūquam voluerit pœnitere. Et idcirco ſequitur:

x ¶ *Et*, &c.] Id eſt, poſt mortē vitiorū, quæ eſt in anima: ſiue vſq; ad mortē, quæ fit per reſolutionem corporis huius. Oſſa ergo hoc loco ipſā ſenectutem non eſt abſurdum intellexiſſe: quibus veternoſitas annorum, & durities ſenij iam præmatura ſignificetur. Siue oſſa eius implebūtur vitiis adoleſcentię: &c. Si quæ igitur virtutes ſunt animi in impio homine naturales, ab adoleſcentia eius vitiis inoleſcunt & reſoluuntur, ac defluūt, vt nihil in eis ſolidū & forte maneat: quia iam eiſdem vitiis tanquā carnalibus, fluidis videlicet rebus operiuntur, & obteguntur: vbi magis deberent virtutes, velut oſſa ſolida, & firmiſſima tanquam carnes fluidas & ſoluta vitia reſtringere, continere, & regere: & ideo in carnis eius puluere dormiant: quia repugnātibus vitiis atque vincentibus, rigorem bonæ ſuæ naturæ amittent.

y ¶ *Cum enim*, &c.] Dulcia mala ſunt impio: blaſphemia & cætera oris peccata. Abſcondet ſub lingua ſua, dicens: vbi eſt ei labor & dolor, & defendet atque cælabit, vt ait ſcriptura. *Qui contegit iniquitatem ſuam, non proſperabitur.*

z ¶ *Parcet illi, & non*, &c.] Id eſt, palpat, fouet, & nutrit malum ſuum: & delectans ſe in illo, nunquam pœnitet, vt ab eo diſcedat.

a ¶ *Et cælabit*, &c.] Illud dicere mihi videtur, quod ſemper ſit ad blaſphemandum paratus, & non prius ſaltem per aliquam moram cogitat quid dicturus eſt: quia iam paratam habet blaſphemiā quam cum maledictione cordis effundat.

b ¶ *Panis eius in vtero illius*, &c.] Panis ſcilicet tota vita huiuſmodi hominis, eſt delectatio peccatorum, dulcedo illecebrarum, & ſuauitas, quæ amara illi & mortifera poſtmodū erit. Quod autem dixit in *ventre eius*, hoc ait, quod etiam in

corde

Fel aſpidum intrinſecus [a] Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus. Caput aſpidũ ſuget: & occidet eum lingua viperæ. [b] Non videat riuulos fluminis torrẽtis mellis & butyri. [c] Luet, quæ fecit omnia: nec tamen conſumetur. [d] Iuxta multitudinem adinuentionũ ſuatũ, ſic & ſuſtinebit: quoniam confringens nudauit pauperes: domum rapuit & non ædificauit eam: [e] nec eſt ſatiatus venter eius: [f] & cum habuerit, quæ concupierat, poſſidere non poterit. [g] Non remanſit de cibo eius, & propterea nihil permanebit de bonis eius. Cum ſatiatus [h] fuerit, artabitur, æſtuabit, & omnis dolor irruet ſuper eum. [i] Vtinam impleatur venter eius, vt emittat in eum iram furoris ſui, [k] & pluat ſuper illum bellum ſuum. [l] Fugiet arma ferrea: & irruet in arcum æreum. [m] Gladius eductus & egrediens de vagina ſua, & fulgurans in amaritudine ſua. [n] Vadent, & veniẽt ſuper eũ horribiles. [o] Omnes tenebræ abſconditæ ſunt in occultis eius. [p] Deuorabit eũ ignis, qui non ſuccenditur; [q] affligetur relictus in tabernaculo ſuo. [r] Reuelabunt cœli iniquitatem eius, & terra conſurget aduerſus eum. [ſ] Apertum erit germen domus illius: [t] detrahetur in die furoris Dei. [u] Hæc eſt pars hominis impij à Deo, [x] & hæreditas verborum eius à Domino.

CAPVT XXI.

RESpondens [y] autem Iob dixit. Audite quæſo ſermones meos, & agite pœnitentiam. Suſtinete me, vt & ego loquar, & poſt mea ſi vi-

E corde ſuo pro iniquitatibus ſuis, amaros dolores, acerbos & nimios conſcientia torquente patiatur.

a ¶ *Diuitias quas*, &c.] Quod inique & violenter rapuit & inuaſit: merito ei Deus pœnas illatis criminibus eius reddidit: & ita extorquebitur ab iniquo, quod iniuſte abſtulerat.

Eſa.37.e Angelus verò ille, qui centum octoginta quinque millia occidit, videtur bonus angelus fuiſſe: quia angeli meſſores sũt, zizania ignibus æternis exurenda.

b ¶ *Non*, &c.] Amœnitatem ſiue delicias paradiſi, affluentiam quoque eius his omnibus ſignificari nouerimus: & reges hi, qui non aduerſarij erant veritati, quod ipſi ſint illi impetus fluminis, qui lętificant ciuitatẽ, non abſurde intelligitur, manantes ſcil. de fonte, ſiue de flumine ſcripturarum: ſiue eoſdẽ Apoſtolos hos impetus recte ſentimus, exeuntes de fonte Euangelij, ad irrigandas terras ſteriles populorum, quos etiam torrentes propter velociter effuſam ſuper omnes doctrinam eorũ, intelligere debemus: quæ doctrina diuina, melli propter eloquiorum Dei dulcedinem, butyro propter ſimplicem & innocentem eundem cibũ doctrinæ veriſſime comparatur: qui etiam in Pſalmo hanc dulcedinem impium non dicit habiturum.

F c ¶ *Luet, quæ*, &c.] Illud eſt, quia gehenna quædam perpetua incorruptio & æterna perſeuerantia tormentorum eſt.

d ¶ *Iuxta*, &c.] Iuxta illud quod Propheta dicit ad Deum. *Quoniam tu reddes vnicuique ſecundum opera ſua.*

e ¶ *Nec*, &c.] Ventrem hic appellatum puto quoddam receptaculum animæ, vbi cogitationes eius, quaſi eſcæ ciborum reconditæ continentur, quem inexplicabilem dicit.

f ¶ *Et cum*, &c.] Quemadmodum & tu ipſe, qui iuſto Dei iudicio omne patrimonium perdidiſti.

g ¶ *Non*, &c.] Inhumanitatis ei notam inurit: eo quod de abundantia menſæ ſuæ nulli peregrino, vel hoſpiti refectionem præbuerit: ſed fallitur Sophar: quia ſanctus Iob dicit, *Si comedi buccellam meam ſolus.* Non remanebit de cibis eius: quia non florebunt bona ſua. Iob.31.b

h ¶ *Cum*, &c.] Cum diuitiis ſcilicet & rerum omnium abundantia refertus fuerit, ſubitus ei interitus veniet: coartatus miſeria irruente atque concluſus, calamitatum cladibus æſtuabit.

i ¶ *Vtinam*, &c.] Quandam capacitatem, vel ſinum ſpatioſum ventrem animæ ſuperius intelleximus. Hoc ergo dicit, quia iam cogitationibus iniquiſſimis plenus eſt: vſque ad ſummum oris ſui blaſphemia cumuletur: ſiue iram furoris ipſius diaboli animum non abſurde ſentimus, per quem probantur ſancti.

k ¶ *Et pluat*, &c.] Bellum præ multitudine ſua poſſunt intelligi aduerſariæ poteſtates. Iſtæ igitur bellum Deo inferũt, quando ſanctos eius oppugnant. Quod autem ait: Pluat ſuper eum abunde, in eum calamitatis miſeriam precatur effundi: ſiue homo impius, qui bellum blaſphemiæ infert Deo, recipiet opus ſuum.

l ¶ *Fugiet*, &c.] Tanquam ſi diceret. Quando putauerit ſe leuiores calamitates poſſe fugere, in atrociores incurret. Siue aliter: Si ſocios & miniſtros diaboli fugiat, incurret in ipſum principem tenebrarum: & cum ſint illi rebelles in malitia, fortes & duricordes tanquam arma ferrea, in peiorem tamen auctorem totius mali, velut in arcum æneum impinget: quem puto ideo hoc loco arcum nominatum: quia vel maxime inſidiis & dolo homines inopinantes interimere non deſinit. Arcu enim inopinantibus plerumque tela iaciuntur. *Et non liberabitur de manu gladij.* Hoc dicit: quia non euadet diabolus mortem perpetuam. G

m ¶ *Gladius*, &c.] Quia diximus arcum, tranſlato nomine diabolum poſſe intelligi: qui dũ inobedientia tranſgreditur terminos, & in ſuperbia elatus metas ſanctæ humilitatis tranſcendit: quaſi de vagina beatæ habitationis iuſto iudicio Dei eductus atq; expulſus eſt. Siue eductum de vagina, paratum ſemper ad interimendũ fugientem ſe ſignificatum eſſe nouerimus. Vulnerabit eum ſagitta ænea. Æs diutinũ eſt: huic metallo diabolus comparatur: eo quod ad interimendum nunquam deficiat: nec ſenectute aliqua cõſumatur, qui etiam fulgurat, hoc eſt, transfigurat ſe in angelum lucis.

n ¶ *Vadent*, &c.] Id eſt, ſocii eius.

o ¶ *Omnes*, &c.] Tenebræ in hoc loco intelligendę ſunt peccata, ſiue ea, quæ commiſſa ab impio ſunt, ſiue committenda ſunt in corde eius, & affectu & cogitationibus latent, quæ ideo in ſecretis mentis eius abſcondita dicuntur eſſe, quia illis fauet, eiſque plurimum delectatur.

p ¶ *Deuorabit*, &c.] Hunc ignẽ non abſurde intelligimus eſſe gehennam, qui non materiis quibuſdam & pabulis viuit, vt ardeat: ſed per ipſum vt creatus eſt vigens, cuncta, quæ ei iniecta fuerint, concremat. Ergo iſte ignis deuorabit impium: qui tanquam rationabilis ita eũ glutiet atq; abſorbebit, vt in eo æternis cruciatibus torqueatur. H

q ¶ *Affligetur*, &c.] Ob impietatem videlicet ſuam iniquus derelinquetur à Deo: vt in tabernaculo corporis ſui pœnis perpetuis crucietur.

r ¶ *Reuelabunt*, &c.] In teſtimoniũ vtique erant angeli & ſãcti homines, vt nouerint, quod pœnas iuſtiſſime patiatur.

ſ ¶ *Apertum*, &c.] In iudicio Dei: quando impius condemnandus eſt, non ſolum omnes cogitationes cordis eius: verumetiam principia interfectarum cogitationum, Deo pandenda ſunt, atque clarius luce manifeſtanda.

t ¶ *Detrahetur*, &c.] In die iudicij mittetur in tenebras exteriores. Potuit & dies impia fuiſſe Iob, quando plagã percuſſus eſt, & concluſit elocutionem ſuam, vt diceret.

u ¶ *Hæc*, &c.] Hic quaſi ex abrupto oſtendit: quod in ſanctum Iob vniuerſa hæc dixerit. Quod autem ſequitur.

x ¶ *Et hæreditas*, &c.] Id eſt, operum retributio: alij ita verterunt. Et hæreditas verborum eius ab Epiſcopo: quia quẽadmodum dominus à dominatione rerum omnium ſcitur, ita Epiſcopus eo quod ſuperintendat in omnem creaturam: veriſſime dicitur. Non enim Deus perturbata mente commotuſq; puniturus eſt peccatores, cum ſit incommutabilis, ſicut ait ad Moyſen, *Ego ſum, qui ſum*: non ſolum ſempiternus, verum etiam æternaliter mitis. Deinde iſta de Deo anthropopathos dici intelligamus, non proprie ſecundum inconuertibilem ſubſtantiam eius, ſed tranſlatis nominibus paſſibilis creaturæ ad creaturam non conditam, nec creatã: ſed potius omnium conditricem. Exod.3.d

CAPVT XXI.

RE*ſpondens autem Iob, dixit. Audite*, &c.] Poſt tanta cõuitia non eſt commotus, vt acerbe reſponderet: quia

E potius deprecatus eos, alloquitur, & ait: Vt audientiam præbeant ſermonibus eius: quibus perceptis & cognitis, nouerint ſe ſuper tanta oris ſui amaritudine pœnitere debere.

a ¶ *Nunquid*, &c.] Primum mihi illud eſt oneri, & valde moleſtum, atque horribile: quia non cum homine, ſed cum Deo mihi cauſa loquendi eſt: cui caſtificatam iuſtitiam exhibebam: vt mercedem huius operis repenſaret. Ecce nunc tanquam reus criminum, omnib. affligor miſeriis. Hinc dicit ſe triſtari, quia ſcit Deum nihil iniuſte operari.

b ¶ *Attendite*, &c.] Quod ſit iſtud ſecretum, vt Deus bonus & iuſtus erga me taliter operetur, præſertim cũ eius teſtimonium de me bonum habeam.

c ¶ *Et ego*, &c.] Cum enim plagam hanc cogito, quam iuſte viuens ſuſtineo: Deique iudicium, qui neminem inſontem affligit, recordor, nimium pertimeſco: hoc ipſum optimè ſcio nullus patitur malum aliquod, niſi id ipſe promeruerit. Nemini infert malũ, niſi inferre ei ipſe iuſtiſſimum iudicarit. Sed hæc Iob congerunt, vt appareret foris hominibus, quod intrinſecus erat ante Deum.

d ¶ *Quare*, &c.] Et alius ita dixit. Quare impiorum proſperatur via? Et alius dixit. *Quare nõ reſpicis ad iniqua agentes?* Reſ-

F pondete mihi, obſecro. Si ego impius, & immemor bonorum operum ſecundum iuſtitiam, ſicut vos aſtimatis, hæc patior: quare impij viuunt, & ſubleuati ſunt, confortanque diuitiis? Hoc ergo, inquam, obſecro reſpondete. Nũquid vos, qui Deũ contra me iuſtum defenditis in hoc loco, iniuſtum notatis: vt in me iniquus vltor ſit, & in meis ſimilibus clemens. Horũ igitur, de quibus nunc loquitur, finis & interitus erit mors æterna, & perditio inferorum.

e ¶ *Veruntamen quia non*, &c.] Quia pro hac gloria ſua & tẽporario flore, perpetua ignominia coram angelis induentur.

f ¶ *Quotiens lucerna*, &c.] Lux vero iuſti ſemper: quia in hac nocte ſeculi, lucerna fidei nullo vento tentationis extinguitur, & illic ad gloriam ſempiterna luminis præparatur. Lumen vero peccatoris intra breue tempus vitæ extinguitur. Quoniam tranſiturus eſt ſicut vmbra. Non erit & veniet impius, ſicut Iob ait, inundatio, id eſt, abundantia tormentorum. Quibuſque dolores diuidit furoris ſui. Procuidubio Deus dolores diuidit, dicit, pro hoc quod pœnas vnicuique retribuet, vt meretur.

g ¶ *Deus ſeruabit*, &c.] Diabolo ſeruat ſupplicium gehennarum, vt cum eo illi quos ſibi exemplo malitiæ ſuæ filios fecit, pariter puniantur: quod Deo reddente, pater eorum diabolus tunc ſciet, id eſt, tunc ſentiet, quando cum filiis pœnas patietur æternas.

h ¶ *Videbunt oculi eius interfectionem*, &c.] Siue necem ſuam, vt alij dixerunt. Duplex enim tormentum eſt videre pœnas, quas ſuſtineas.

i ¶ *Et de*.] Ipſe eſt calix aureus Domini in manu Babylonis.

debitur verba ridere. [a] Nunquid contra hominem diſputatio mea eſt, vt merito non debeam contriſtari? [b] Attendite me, & obſtupeſcite, & ſuperponite digitum ori veſtro. [c] Et ego quando recordatus fuero pertimeſco: & concutit carnẽ meã tremor. [d] Quare ergo impij viuunt, ſubleuati ſunt, confortatique diuitiis? Semẽ eorum permanet coram eis: propinquorum turba & nepotum in conſpectu eorũ. Domus eorum ſecuræ ſunt & pacatæ: & non eſt virga Dei ſuper illos. Bos eorum concepit, & nõ abortiuit: vacca peperit, & nõ eſt priuata fœtu ſuo. Egrediuntur quaſi greges paruuli eorũ, & infantes eorum exultant luſibus. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad ſonitum organi. Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt. Qui dixerunt Deo, recede à nobis, & ſcientiam viarum tuarum nolumus. Quis eſt omnipotẽs, vt ſeruiamus ei? Et quid nobis prodeſt, ſi orauerimus illũ? [e] Veruntamen quia nõ ſunt in manu eorũ bona ſua: conſilium impiorũ longe ſit à me. [f] Quotiens lucerna impiorũ extinguetur, & ſuperueniet eis inũdatio, & dolores diuidet furoris ſui. Erunt ſicut paleæ ante faciẽ venti: & ſicut fauilla quam turbo diſpergit. [g] Deus ſeruabit filiis illius dolorẽ patris: & cum reddiderit, tunc ſciet. [h] Videbũt oculi eius interfectionẽ ſuam: [i] & de furore omnipotentis bibet. [k] Quid enim ad eũ pertinet de domo ſua poſt ſe? Et ſi numerus menſium eius dimidietur: [l] nunquid Deum docebit quiſpiã ſcientiam, qui excelſos iudicat? [m] Iſte moritur robuſtus & ſanus, diues & felix: viſcera eius plena ſunt adipe, & medullis oſſa illius irrigantur. Alius vero moritur in amaritudine animæ ſuæ abſque vllis opibus: & tamen ſimul in puluere dormient, & vermes operiẽt eos. [n] Certe noui cogitationes veſtras & ſententias contra me iniquas. [o] Dicitis enim: [p] vbi eſt domus principis, & vbi tabernacula impiorum? Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoſcetis. [q] Quia in diem perditionis ſeruatur malus: & ad diẽ furoris ducetur. [r] Quis arguet coram eo vias eius: & quæ fecit, quis reddet illi? [s] Ipſe ad ſepulcra ducetur, [t] & in conge-

k ¶ *Quid*, &c.] De eodem diabolo dicit, de quo Salomon ait. *Impius cum venerit in profundum* malorum ſuorum & criminum deſperatione *contemnit*. Iam enim nouit ſe cum ſuis, qui ſunt domus & regnum eius perpetuo eſſe damnandum: quia nulla eſt eius voluntas agendæ pœnitentiæ. G Prou. 18.

l ¶ *Nũquid*, &c.] Quid enim de excelſis atque ſublimibus poteſtatibus angelorum habet iuſtum iudicium: quemadmodum à quoquam doceri poterit, vt in his, quæ ſupra diximus, poſſit eius iudicium reprehendi?

m ¶ *Iſte*, &c.] Beatorum in hoc mundo & infelicium in hac vita, communem dicit eſſe conditionem. *Viſcera* ſiue inteſtina eius, vt alij dixerũt, *plena ſunt adipe, & medullis oſſa illius irrigantur. Alius vero moritur in amaritudine animæ abſque vllis opibus: & tamen ſimul in puluere dormient, & vermes operiẽt eos.* In hac igitur cõtinẽtia ſermonis huius, iſte ſẽſus eſt, quod in hoc mũdo iuſti & peccatores indifferẽter viuãt: ſed hæc diuerſitas cõmutanda ſit in futuro: ſicut in illo diuite factũ eſt, & in Lazaro paupere.

n ¶ *Certe*, &c.] Ergo recte definio, inquit, quod & perſpicitis: quia vna ſit in hoc ſeculo, & peccatori moriẽdi conditio & ſancto. Qui tamẽ poſtea diſiũgendi, vt ad præmium mittentur iuſti: peccatores vero ad ſuppliciũ rapiantur. Vos vero in inſontẽ iniquam dantis ſententiam.

o ¶ *Et dicitis*, &c.] Inſultantes mihi, meque irridentes. H

p ¶ *Vbi*, &c.] Quia ergo de me ita ſentitis, quod damnationis meæ nunc tempus aduenerit, non ita eſt, quod definiſſe vos arbitramini: quia hæc Dei caſtigatio temporalis, non eſt æterna damnatio.

q ¶ *Malus*, &c.] Qui & ad diem furoris Dei ducendus eſt, vt excipiat ſententiam mortis æternæ. Sancti enim omnes recte viatores eſſe dicuntur: qui ut expediti, & alacres prætereundo ſæculum, virili animo calcant terram ſuam, & feſtinanter proficiſcẽtes ad beatam patriam, mundi huius iter laborioſum conficiunt. Hi ergo, qui aſcendunt ad populum peregrinum: ſiue ſuccinctum fidei vtique cingulo: cõtra diſſolutionem vitiorum lumbos mentis accingunt.

r ¶ *Quis arguet*, &c.] Videtur mihi, quod Iob proprie de diabolo dixerit: licet & generaliter de omnibus peccatoribus poſſit intelligi. Quis hominum eum poteſt arguere, propter viam eius pollutiſſimam, per quam totum mundum ingredi fecit: aut reddere ei, quæ creatura poterit, quod meretur, niſi ille ſolus agnus Dei qui peccatum non fecit, nec dolus inuentus eſt in ore eius?

s ¶ *Ipſe ad ſepulcra*, &c.] Ad mortem videlicet tormentorum: quam ipſe hominibus intulit in Adam, & ipſe ad inferos ducendus, vt illic perpetuo puniatur.

t ¶ *Et in congerie mortuorum*, &c.] Et licet damnandus ad pœnas ducendus ſit: ſed tamen mortem hominum gaudens ad intuendum eorundẽ mortuorum congeriem, omnia alacritatis

A ritatis inſtantia, in eorum interitu vigilabit: vel certe ſemper viuet in mortem.
a ¶ *Dulcis*, &c.] Cocytum inferorum fluuium eſſe dicunt. Nos autem in ſcripturis diuinis eundem fluuium torrétem, puteum, caminum, igneum æternum, lacum, ſtagnum, legimus & gehennam. Glareatum vero nomine ipſa officia Tartarorum, miniſtros quoque pœnarũ infernalium vinctos tormentorum locis exiſtimo ſignificari: & dictum eſt, quaſi per ironiam: eo quod deſiderent illum, atque exoptent habitatores inferorum, vt puniant, & de eius interitu ſaturentur. Vel certe dulcis fuit morti quia tam innumeros ei populos acquiſiuit.
b ¶ *Et poſt*, &c.] Qui imitatione exemplum eius ſequuntur: ſiue poſt ſe omnem hominem trahit, ſecundum præuaricationem humani generis in Adam.
c ¶ *Et ante*, &c.] Quos decepit, & eos ſecutores præmittit ad pœnas.
d ¶ *Quomodo*, &c.] In hoc verſiculo omnem altercationem diſputationis ſuæ concluſit: & amicos ſuos, quod ſine cauſa contra eum de prædicta ratione decertent, conuincit: cum illi diffidunt impios & peccatores in hoc mundo puniri, inter quos & ipſum condemnant: ille conuincit eos, quod vel maxime in ſeculo glorientur, qui
B ſunt ad damnationis iudicium deducendi.

Capvt XXII.

RESpondens e, &c.] In ſugillationem igitur Iob iſta dicuntur: qui ſibi omnino arroget hæc ſe propria cordis ſui ſapientia loqui.
f ¶ *Quid prodeſt*, &c.] Nemo iuſtitia ſua & ſanctitate Deum fecit meliorem: quoniam omnis boni fons atque origo nullius bono eget, ſecundum Prophetam qui ait. *Quoniam bonorum meorum non eges.*
g ¶ *Nunquid*, &c.] Nunquid cauſa timoris Dei hæc eſt, vt timeat te Deus? ſiue ipſe potens aliquando efficiaris: & coæqualis factus ipſe reſiſtas ei? Quæ riſorie potius, & ſubſannantis ſenſu dicuntur.
h ¶ *Et non*, &c.] Non hoc timens arguit te, inquit, grauis plagæ huius correptionibus: ſed propter omnia mala tua, quibus ſtudium commodabas. Quia ergo principale malum, id eſt, malitiam Iob plurimam habeat, vnde cætera mala quaſi in botro dependeant: ſubiungit & narrat ea quaſi per ſpecies ſingulas, ita dicens.
i ¶ *Abſtuliſti enim pignus fratrum*, &c.] Hoc dicit, quod violenter & hoſtili more aliena rapuerit vel pignora, iniuſte extorſerit: ſiue per ſpeciem iuſtitiæ per calumniam expoliauerit: & prægrauatur crimen, quando dicitur, quod nec ſanguini ſuo pepercerit.
k ¶ *Et nudos ſpoliaſti*, &c.] Quid veſtitis feceris, hic apparet: apud quem nec nudus à rapinis tuis immunis inuentus eſt.
l ¶ *Aquam*, &c.] Manifeſtum eſt.
m ¶ *Et eſurienti*, &c.] Graue eſt non dediſſe, grauius ſubtraxiſſe. Grande ergo peccatum, hoſpitalitatem in neceſſitate poſitis non præbere. Aperte autem Eliphaz mentitum ſcimus: cum inferius legamus, quanta bona Iob fuerit operatus.

n ¶ *In fortitudine brachij tui poſſidebas*, &c.] Arguit nihilominus eum tanquam ſuperbum & tyrannum, qui non iuſtitia & æquitate regni ſui populos regeret: ſed truculentis moribus tanquam virtute brachij, duro eos ſeruitutis onere ſubiugaret, & nullus propter imperium ſuum duriſſimum, niſi conditione ſuæ ſubditus viueret. C

congerie mortuorum vigilabit. [a] Dulcis fuit glaries Cocyti, [b] & poſt ſe omnem hominem trahet, [c] & ante ſe innumerabiles. [d] Quomodo igitur conſolamini me fruſtra: cum reſponſio veſtra repugnare oſtenſa ſit veritati?

Capvt XXII.

RESpondens [e] autẽ Eliphaz Themanites, dixit. Nunquid Deo poteſt comparari homo etiam cum perfectæ fuerit ſciẽtiæ? [f] Quid prodeſt Deo, ſi iuſtus fueris: aut quid ei confers, ſi immaculata fuerit vita tua? [g] Nunquid timens arguet te, & veniet tecum in iudicium, [h] & non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas? [i] Abſtuliſti enim pignus fratrum tuorum ſine cauſa: [k] & nudos ſpoliaſti veſtibus. [l] A quam laſſo non dediſti, [m] & eſurienti ſubtraxiſti panem. [n] In fortitudine brachij tui poſſidebas terram, & potentiſſimus obtinebas eam. [o] Viduas dimiſiſti vacuas [p] & lacertos pupillorum comminuiſti. [q] Propterea circundatus es laqueis, & conturbat te formido ſubita. [r] At putabas te tenebras nõ viſurum, & impetu aquarum inundantium non oppreſſum iri. [s] An cogitas, quod Deus excelſior cœlo ſit, & ſuper ſtellarum verticem ſublimetur? Et dicis. Quid enim nouit Deus? Et quaſi per caliginem iudicat. [t] Nubes latibulum eius, nec noſtra conſiderat, & circa cardines cœli perambulat. [u] Nunquid ſemitam ſeculorũ cuſtodire cupis: quam calcauerunt viri iniqui, [x] qui ſublati ſunt ante tempus ſuum, [y] & fluuius ſubuertit fundamentum eorũ? [z] Qui dicebant Deo: recede à nobis: [a] & quaſi nihil poſſit facere omnipotẽs æſtimabant eũ, cum ille impleſſet domos eorũ bonis.

o ¶ *Viduas*, &c.] Qui eas deſtitutas, & tribulationibus affectas atq; humiliatas, ad ſubueniendum audire noluiſti: vnamquamque earum vacuam dimiſiſti: quando id, quod à te poſtulabat, non potuit impetrare.
p ¶ *Et lacertos*, &c.] Si quid virium habuerint, vnde ſuſtẽtari poſſent, tuliſti: & eorum animas vitæ deſperatione fregiſti: vel non defendendo eos à malis hominibus virtutem ſpei eorum, qua ad te reſpiciebant, comminuiſti: dum eos paſſus es opprimi.
q ¶ *Propterea*, &c.] Hoc dicebat Eliphaz, quod ipſe beatus Iob malæ conſcientiæ formidine turbaretur, & eadem formidine ſibi ſubito veniente, vſquequaque conſternatus conſilium patientię perdiderit contra aduerſa.
r ¶ *At putabas*, &c.] In tanta ſecuritate in iniquitatibus potens agebas, vt hæc mala meritorum tuorum reciproca tibi venire non crederes. Qui-
D bus tenebris, miſeriæ vtique & calamitatis, tanquam impetu aquarum inundantium repente depreſſus es; vt obſcurato corde non videas, quod rectum eſſe patientia perdocet. Multis modis in ſcripturis diuinis, tenebræ appellãtur peccata, ignorantia, ſiue tribulatio: vel etiam obſcuritas diuinorum voluminum, nomine tenebrarum ponitur.
s ¶ *An cogitas*, &c.] Primum ergo Eliphaz ſanctum Iob criminatur, quod in Deum aſſerat ignorantiam cadere, & multa ſint in creaturis ſuis, quæ neſciat. Deinde quod iudicium eius affirmet incertum eſſe, & dubium. Et iccirco per caliginem, id eſt, quaſi verſimile, quid iudicat.
t ¶ *Nubes latibulum*, &c.] Iccirco autem hæc omnia quaſi ex ſenſibus beati Iob eſſe confingit, vt eum non ſolum blaſphemum, verumetiam, quod ignorantem dicat Deum, locisque eum aſſerat contineri: quod vtique grande ſacrilegium eſt ſentire de Deo.
u ¶ *Nunquid ſemitam ſeculorum cuſtodire cupis*, &c.] Cuſtodire cupis, pro obſeruare dixit: hoc eſt, nunquid actus & vitam perditam conſequi concupiſcis, eorum, qui in diluuio & Sodomis, & eremo perierunt: vel eorum, qui non credunt Deum humana curare.
x ¶ *Qui ſublati*, &c.] Vt Dathan & Abiron: vel illi, qui ſubita morte perierunt.
y ¶ *Et fluuius ſubuertit*, &c.] Imminente in ſe ira Dei tanquam fluuij impetus, ſtabilitas præſentis vitæ eorum ſubuerſa eſt: ſiue quaſi fluuius ſuperueniente preſſura fundamentum corporeum eorum demolitum eſt, vt vitæ eorum parietes corruerunt.
z ¶ *Qui dicebant*, &c.] Propter apoſtaſiam ergo damnati ſunt. At non talis eſt Iob, qui dicit, etiamſi occidat me, in ipſum ſperabo.
a ¶ *Et quaſi*, &c.] Non timuerunt ergo impij, ne propter peccatum, offenſam Dei, & bona, quæ ipſe præſtiterat, vindictam ſuppliciorum incurrerent.

ª Quorum ſeotẽtia procul ſit à me.ᵇ Videbunt iuſti & lætabũtur, ᶜ& innocẽs ſubſannabit eos. ᵈNonne ſucciſa eſt erectio eorum:ᵉ & reliquias eorum deuorauit ignis?ᶠ Acquieſce igitur ei:& habeto pacem:& per hæc habebis fructus optimos. ᵍ Suſcipe ex ore illius legem: & pone ſermones eius in corde tuo. ʰ Si reuerſus fueris ad omnipotentem, ædificaberis, ⁱ & longe facies iniquitatem à tabernaculo tuo.ᵏ Dabit pro terra ſilicem, & pro ſilice torrentes aureos.ˡ Eritq; omnipotens contra hoſtes tuos,ᵐ & argentum coaceruabitur tibi. ⁿ Tunc ſuper omnipotentẽ delitiis affl ues, ᵒ & eleuabis ad Deum faciem tuã. ᵖ Rogabis eum, & exaudiet te, & vota tua reddes. ᑫ Decernes rẽ, & veniet tibi, ʳ & in viis tuis ſplendebit lumen. ſ Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria, & qui inclinauerit oculos ſuos ipſe ſaluabitur. ᵗ Saluabitur innocens: Saluabitur autem in munditia manuum ſuarum.

CAPVT XXIII.

RESpondens autem Iob, ait: Nunc quoque in amaritudine eſt ſermo meus, & manus plagæ meæ aggrauata eſt ſuper gemitum meum. ˣ Quis mihi tribuat, vt cognoſcam & inueniam illum, & veniam vſque ad ſolium eius? ʸ Ponam coram eo iudicium, ᶻ & os meum replebo increpationibus: vt ſciam verba, quæ mihi reſpondeat, & intelligam, quid loquatur mihi. ª Nolo multa fortitudine contendat mecum: nec magnitudinis ſuæ mole me premat. Proponat æquitatem contra me, & perueniet ad victoriam iudicium meum. ᵇ Si ad orientem iero, non apparet: ſi ad occidentem, non intelligam eum: ſi ad ſiniſtram, quid agam? Non apprehendam eum. Si me vertam ad dexteram, non

A a ¶ *Quorum ſententia*, &c] Et ſanctum blaſphematorum in numero ponit, quem ita vt eoſdem deteſtatur.

b ¶ *Videbunt*. &c.] Siue vt alij dixerũt, ridebunt: de abiectione infidelis populi loquitur.

c ¶ *Et innocens*, &c.] Quomodo hoc & de ſanctis eius non poteſt dici? quando vident peccatores iuſto Dei iudicio condemnari; videbunt & lætabuntur. Placet enim illis Dei iuſtitia, ſicut & ipſi Deo. Sed Eliphaz cum hic fortaſis recte dixerit, male opinatus eſt, vt beatum Iob impiis & peccatoribus comparet.

d ¶ *Nonne*, &c.] Superbia vtique illorum, & & contumacia, ſupradictis pœnarum exemplis ſucciſa eſt, & perpetuæ perditioni tradita.

e ¶ *Et reliquias*, &c.] Reliquias etiam dixit, extrema quæque peccaminum in die iudicij punienda: quia in hoc ſeculo, nulla pœna grauiſſimos peccatores, ita vt digni ſunt, dãnat. Siue reliquias, poſteritatem malorũ hominũ intelligere poſſumus, quæ imitando eos tanquã patres eorum reliquiæ appellentur. Siue in bonam partem reliquiæ ponuntur ſecundũ illud.
Pſal 75.b *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationis diem feſtum agent tibi*, vt cogitatio hominis ad confeſſionem pertineat peccatorum: reliquiæ vero ſunt ipſius confeſſionis ęterna remuneratio: qua
B indultis ſibi peccatis, velut in die feſto ſpirituali lætitia perfruatur. Poſſunt reliquiæ & nouiſſima intelligi; iuxta illud, *Reliquiæ impiorum peribunt*.
Pſal.36.g f ¶ *Acquieſce*, &c.] Hortatur ſanctum Iob, vt ſe iam cogitet emendare, & dat conſilium nõ quærenti, vt per patientiam conuertatur ad Deum. Et ita poſt bellum inſtantis ſibi horribilis plagæ, poſſet habere incolumitatis pacem.

g ¶ *Suſcipe*, &c.] Siue dictum, id eſt, audi, quæ præcepit, & conſerua.

h ¶ *Si reuerſus fueris ad omnipotentem*, &c.] Si te factorum tuorum pœniteat, ædificaberis, id eſt, quotidie vallatus diuina cuſtodia munieris. Diſſimulantibus agere pœnitentiã, hoc exemplum egregium præponẽdum eſt: neceſſaria enim hæc cohortatio eſt, qua poſſunt peccatores gloriam perditam reparare.

i ¶ *Et longe facies iniquitatem*, &c.] Si te emendare volueris atque corrigere, tibi aſcribet Deus, quod longe facias à te iniquitatem tuam: cum eam à te potius ipſe elonget. Siue ipſe diabolus iniquitas dicitur, hoc eſt, qui te in poteſtatem accipit, elongabitur.

k ¶ *Dabit*, &c.] Hoc dicit: quod ſi propitiatio eum Dei in præceptis eius firmiſſimis ſtabilierit, non terrenis rebus, & carnis voluptatibus operam dabit: ſed magis ad fortitudinẽ virtutum proficiet, per quam poſſit ad affluentes cœleſtium diuitias peruenire: hoc enim metaphoricos Eliphaz ad ſanctum Iob dicit: quod ſi in ſaxo fortitudinis bonæ conſcientiæ tuæ poſitus fueris, ſenſus diuinæ ſapientiæ tibi velut torrens aureus abundabit.

l ¶ *Eritque*, &c.] Cum feceris, inquit, voluntatem eius, habebis eum defenſorem tui.

m ¶ *Et argentum*, &c.] Diximus aurum pro ſenſu accipi, & argentum pro eloquio iuſtificationis. Ergo & mandata Dei atque iudicia, ipſa ſunt diuina eloquia. Cum er-

go cõuerſus, in his fueris meditatione aſſidua commoratus: C
intelligentias diuerſorum ſenſuum diſſerendo, multiplex & copioſè abundans eloquium coaceruabitur tibi.

n ¶ *Tunc ſuper omnipotentem delitiis affl ues.*] Delitiis vtiq; ſpiritualibus ſupradictis repleberis, cum petitiones cordis tui gratia ſancti Spiritus videris, & in gaudio mentis tuę ſenſeris adimpleri.

o ¶ *Et eleuabis*, &c.] Liberam frontem ad deprecandum Deũ attolles, ſiue iam non ream, neque incuruatam deorſum mala conſcientia, eriges ad Deum animam tuam.

p ¶ *Rogabis*, &c.] Peccatorem te non poteſt exaudire, niſi cũ prius pro peccatis tuis deprecatus fueris.

q ¶ *Decernes*, &c.] Rem dontaxat iuſtam, ſanctam, atque honeſtam, quam à Deo petieris, obtinebis.

r ¶ *Et in*, &c.] Viæ tuæ actus tui boni erunt, & lumen tibi erit Dei notitia, Deique viſitatio, atque protectio: quo actus viarum tuarum correcti illuminẽtur: ne forte per errorem inſcitiæ in montes tenebroſos offendas.

ſ ¶ *Qui enim*, &c.] Et Dominus in Euangelio: *Qui ſe humiliat, exaltabitur*. Luc.14.

t ¶ *Saluabitur innocens*: &c.] Id eſt, gratia bonorum operum, vel nitore. Antiqui ita dixerũt: erue innocentem, & ſaluaberis munditia manuum tuarum: vbi retributionem videtur ſonare, quod ait: Erue innocentem, vt ſaluari poſſis innocentia manuum tuarum. D

CAPVT XXIII.

R*Eſpondens autem Iob, ait*: &c.] Relictis infidelibus amicis, qui me calamitatis huius miſeriam iuſte paß definiunt, & addunt amaritudini meæ, totum me ad Deum conuertam, & dicam ei pro conſcientiæ meæ fiducia, quæ ſequuntur.

x ¶ *Quis mihi tribuat, vt cognoſcam & inueniam illum, & veniam*, &c.] Intellectu ſe cognoſcere Deum dixit: inuenire quoque eum operibus bonis, & venire vſque ad ſolium eius, & futuri ſcientia & cogitatione iudicij proficiendo accedere vſque ad ipſam contemplationem diuinæ poteſtatis, quam vtique mundi corde videbunt. Quod cor, multis caſtificationibus morum, ſanctus hic Iob purificatum ſe dicit habuiſſe.

y ¶ *Ponam*, &c.] Iudicium, inquit, iuſtitiæ tuæ ponam in conſpectu Dei mei, ſecundum illud: Ab ipſo iudicij eius æquitatem requiram. Tamen priuſquam ſit eius in me finitiua ſententia, multas ei proferam increpationes: quia cum eius nouerim ſingularem iuſtitiam, quare iuſtus patior tormenta, quæ iniquis impiiſque potius debentur? Hoc ergo quod ſequitur, ait,

z ¶ *Os meum replebo increpationibus.*] Id eſt, iuſti doloris querelis.

a ¶ *Nolo multa fortitudine contendat mecum: nec magnitudinis*, &c.] In mole maieſtatis eius, horripilationem intelligamus, non aliquid corporeum, quia Deus ſpiritus eſt. Certus ſum, inquit, quia iſtas afflictionum miſerias, ipſo vtique iudicante, patebit me nullo peccatorum merito ſuſtinere, hinc ait: *Perueniat ad victoriam iudicium meum.*

b ¶ *Si ad orientem iero, non apparet: ſi ad occidentem, non intelligam*, &c.] Dum partes mundi enumerat, dicit eum habitare

E habitare vbique totum: ſibi tamen omnino eſſe inuiſibilem confitetur: eo quod non ſubiaceat eius diuinitas obtutibus creaturæ. Deus vero omnem viam conuerſationis eius, ait: quia optime nouerat.

a ¶ *Veſtigia eius ſecutus eſt*, &c.] Hoc eſt, quod cuſtodiri voluit, cuſtodiui.

b ¶ *Ipſe enim ſolus eſt*, &c.] Hoc eſt: quia inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius.

c ¶ *Cumque expleuerit in me voluntatem*, &c.] Cum iam me quibus voluit tormẽtis affecerit, & alia adhuc, quanta voluerit, mihi infligere poterit, quẽ inſenſibilia ſicut ſenſibilia contremiſcunt.

d ¶ *Et idcirco à facie*, &c.] Mente ſcilicet ſentiens, & ex parte intelligens.

e ¶ *Timore ſolicitor.*] Id eſt, horripilatione maieſtatem illius pertimeſco.

f ¶ *Deus molliuit cor meum, & omnipotens*, &c.] Cor reſolutũ à pauore nimio & timore hoc loco dictum nouerimus, non quòd à duritia incredulitatis ad fidem ſuſcipiendam mollitum ſit, cùm magis ipſe Iob per fidem fortis in Deum manſerit. Vnde ſequitur: *Omnipotens conturbauit me*: hoc quod

F ſupra.

g ¶ Non enim *perij propter imminentes tenebras: nec faciem meam*, &c.] Ipſas calamitatis ſuæ miſerias, tenebras appellauit, quas velut ruinas ſubito imminentes ſibi dicere voluit: eis tamen inſiſtentibus ſibi ait: Deſperatione non perij: nec faciem mentis meæ infidelitas excæcauit, vel negatio Dei.

nõ videbo illum. Ipſe vero ſcit viam meam, & probabit me quaſi aurũ, quod per ignem tranſit.[a] Veſtigia eius ſecutus eſt pes meus: viã eius cuſtodiui & nõ declinaui ex ea. A mandatis labiorũ eius non receſſi, & in ſinu meo nõ abſcõdi verba oris eius. [b] Ipſe enim ſolus eſt, & nemo auertere poteſt cogitationẽ eius: & anima eius quodcũ que voluit, hoc fecit. [c] Cũque expleuerit in me voluntatem ſuam, & alia multa ſimilia præſto ſunt ei. [d] Et idcirco à facie eius turbatus ſum: & conſiderans eũ, [e] timore ſolicitor. [f] Deus molliuit cor meũ, & omnipotens conturbauit me. [g] Non enim perij propter imminentes tenebras: nec faciem meam operuit caligo.

CAPVT XXIV.

AB omnipotẽte nõ ſunt abſcondita tẽpora: qui autẽ nouerunt eum, ignorant dies illius. [i] Alij terminos tranſtulerunt, diripuerũt greges & pauerunt eos. [k] Aſinum pupillorum abegerunt, & abſtulerunt pro pignore bouem viduæ. Subuerterunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ. [l] Alij quaſi onagri in deſerto egrediũtur ad opus ſuum, vigilanteſque ad prædã præparant panem liberis. Agrũ non ſuum demetunt, & vineam eius quẽ vi oppreſſerũt, vindemiant. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quib. non eſt operimentũ in frigore, [m] quos imbres mõtiũ rigant, [n] & non habentes velamen, amplexantur lapides. [o] Vim fecerũt deprædãtes pupillos, & vulgum pauperem ſpoliauerunt. Nudis & incedentibus abſque veſtitu & eſurientibus tulerunt ſpicas. [p] Inter aceruos eorum meri-

CAPVT XXIV.

AB *omnipotente non ſunt abſcondita tempora: qui autem nouerunt eum*, &c.] Illi verò qui ſentiunt, & intelligunt Deum, dies æternitatis eius ignorant. In qua æternitate, nec tempora, nec dies, qui in temporibus ſunt, inueniuntur, vbi vnus æternus eſt dies. Siue aliter: Omnia nouit quæ nunc loquor vel patior.

i ¶ *Alij terminos tranſtulerunt*, &c.] Id eſt, tranſtulerunt greges, & comederunt. Manifeſtum eſt ſecundùm literam. Videamus nunc ſecundùm myſticum intellectum, quid ſignificet: terminos transferentes, id eſt, ſtatuta eccleſiæ conuellentes, hæreticos eſſe ſignificauit: qui nouitate doctrinæ peruerſæ, euangelicæ legis & apoſtolorum terminos præfinitos excedunt: & ita deceptoria perſuaſione diripiũt greges dominicos, id eſt, populos credentes in Chriſtum.

k ¶ *Aſinum pupillorum, ſiue iumentum, abegerunt*, &c.] Pupilli quidem ſunt teneri, vel infantes in fide: vel qui Deum patrem non habent, vt ab eo contra aduerſarios defendantur. Quorum animum, velut iumentum forte ac neceſſarium, ad Deum in ſe per fidem portandum, hæretici prædonum more ab eis abigunt, dum eos fallaciis ſuis, virtute animi ſpoliant. Siue gentilem ſenſum, immundi vtique animalis nomine dictum, ab eis quidem auferunt, dum ſub prætextu veræ religionis, eos in perfidiam ducunt. Viduæ etiam illæ ſunt animæ, quæ virum, Deum ſuum & Dominum amiſerunt, à quibus hæretici pro pignore perfidiæ vtique confeſſionis, per quã falſis eorum adinuentionibus initiantur, & debitores eorum efficiuntur, ſanctarum virtutũ munditiam, & vtilia animi opera auferre conantur. Pauperes quoque in hoc loco illi intelligendi ſunt, qui teſtimonio fidei deſtituti ſunt. Alij ſunt diuites in fide, horum

G religionis viam, qua ad Deum redire poterant, ſuis erroribus hæretici ſubuerterunt. Manſuetos autem hic illos eſſe ſentiamus, qui conſtantiam inimicis ſuis non habent reſiſtendi, & propter ignauiam animi ſui, facile ſeducuntur. Hi ergo multis errorum dogmatibus, & diuerſis errorum ſuperſtitionib. opprimuntur. In bonam verò partem viduæ sũt, qui ſe mortificant cũ vitijs: pauperes apoſtoli ſunt. De iſto numero hæretici auferre conãtur dum pauperes ſanctorum aliquos perſuadent, vel mãſuetos circumueniunt, qui eis reſiſtere non poſſunt, ſed & patiẽter pro ſimplicitate audiunt: illi verò eos nituntur extinguere.

l ¶ *Alij quaſi*, &c.] Violenti ſunt qui publicè rapiunt. Prædones & latrunculi ſunt, qui de occultis ad opera ſua exeũt, vtique non Dei.

m ¶ *Quos imbres*, &c.] Hos ergò per miſeriam deſtitutos domibus ſuis dicit, quandoquidẽ eos montium cauernis, & vmbraculis operiet, & quanta ſit eis in ipſis montibus neceſſitas cõmorandi deſcribit. *Quos imbres montium rigant*, id eſt, aquis de ipſis montibus copioſè fluentibus mundantur.

n ¶ *Et non habentes*, &c.] Manifeſtius alij dixerunt: qui cum tegmen non habeant, petra adoperiuntur.

o ¶ *Vim fecerunt*, &c.] Vbi intelligitur quid habentib. fecerint, quandoquidem facultate tenuiſſimis non fuerint miſerti. H

p ¶ *Inter aceruos*, &c. Hoc malum eſt magnum & iniquiſſimum, vt ſub labore & fructu aliorum alij requieſcant, & inebrientur vino eorũ, qui collectis vindemijs ſuis ſitiunt. Quòd autem ait: Anima vulneratorum, pro conſenſu ad Deum clamantium, intelligamus. Vaſtatorum autem tribulatio vſque ad gemitum ciuitatem habitantium perueniebat. Vulnerati verò non ſolum intelligendi ſunt, quorũ corpora ab alijs transfodiuntur: verùm etiam illi, quorũ animæ hoſtium timore nimio, velut gladio feriuntur, *Ipſi fuerunt rebelles lumini.*] Dæmones, hæretici, philoſophi, ſiue etiam omnes impij intelligendi ſunt: qui cõtra doctrinam Dei venire conantur, quia mandatũ vitæ lux eſt: quia in natura lumen, lumen eſt quod per ſe eſt, tenebræ verò cæcitas cordis. Et proinde ſi cæcitas cordis, tenebræ ſunt, rectè exteriores tenebræ, pœnæ intelliguntur. Vt iniqui de peccatorum ſuorum tenebris, ad tormentorum tenebras proijciuntur: ſic intùs & foris Dei ſententia conſummata coram angelis Dei, induũtur ſicut diploide cõfuſione ſua. Onagros verò qui commorãtur in deſerto, paganos quoſq; errore gentilitatis, qui in deſerto veræ religionis sũt, intelligere poſſumus: eò quòd iugo certæ religionis non cõtineantur. Hi igitur egrediuntur ad opus ſuũ. Egredi namque dicuntur, quando affectus ſuos per doctrinas prauas in eos quos ſeducunt, oſtendunt. Ita enim ſolertia deprædãtur vagas errore animas, vt ipſi multitudini perditæ poſteritatis ſuæ, velut alimẽtum panis letalis doctrinæ, pertinaciã derelinquãt. *Agrũ non ſuũ demetunt*, &c.] Ager ſiue vinea vniuſcuiuſq; hominis, quidã modus vitæ eſt, quæ ab vnoquoque colitur, quando ſordes & quidam frutices vitiorum mundãtur, vel etiam extirpantur. Quia ergo huius culturæ diligentia minimè prodeſt, quando omne bonum naturæ non ad fidem refertur: quia iuſtus ex ſide viuit, prædicti idolorũ cultores opprimentes fidelium, quãuis honeſtè viuentium corda, eos velut quadã ratione ſeductionis in errorẽ inducunt,

meridiati ſunt, qui calcatis torculatib. ſitiunt. [a] De ciuitatib fecerunt viros gemere, [b] & anima vulneratorum clamauit, & Deus inultum abire non patitur. Ipſi fuerunt rebelles lumini, neſcierūt vias eius: nec reuerſi ſunt per ſemitas eius. [c] Mane primo cōſurgit homicida, interficit egenum & pauperem: per noctem vero erit quaſi fur. [d] Oculus adulteri obſeruat caliginē, dicens: nō me videbit oculus, & operiet vultū ſuum. [e] Perfodit in tenebris domos, ſicut in die cōdixerant ſibi, & ignorauerūt lucē. [f] Si ſubito apparuerit aurora, arbitrantur vmbrā mortis: & ſic

E dum quaſi agrum eorum ſiue vineam diſſipando, fruges eorū violenter abripiunt. *Nudos etiam dimittunt homines*] dum eos operib. bonis expoliant. *Quibus operimentum non eſt in frigore.*] Illos veſte expoliant, qui charitatis Dei non habent veſtimentum, & idcirco in infidelitate algent: quia ſpiritus feruentis tunica indui non merentur. *Quos imbres montiū rigant.*] non imbribus cœli rigantur, ſed montium extollentium ſe aduerſum ſcientiam Dei, quæ de cœlo eſt.

Et non habentes velamen, amplexantur lapides.] Hoc eſt, ſine veſtimento virtutum peccatis ſuis & erroribus delectantur.

Vim fecerunt deprædantes pupillos.] Illos etiam, qui nouitā aliquā ſecundum naturæ bonū habent, quā defendere non poterant, fragili animo & puerili venientes, ſuaſionib. prauis, vim inferentes prædati ſunt. *Vulgum pauperem ſpoliauerunt*] Multitudinem quoque populi vilē actib. & inſcitia pauperem: ſi quid fortaſſis habebat iuſtitiæ, aut etiam innocentiæ naturalis, dum in malus erroris ſui malum pertrahunt, prædictis bonis ſpoliauerunt. *Nudis & incedentibus abſque veſtitu & eſurientib. tulerunt ſpicas*] Nudis fide, Deique cuſtodia deſtitutis veſtimenta quoque ſpei & charitatis diuinæ, cæterarumque virtutum excubias non habentibus, quibus animæ exornantur: etiam ſpicas, in quibus diuinam notitiam adopertam habent, abſtulerunt: ne eſurientes ſcientiam Dei quandoque retecto velamine, poſſent ipſam nudam veritatem tanquam panem alimoniæ vitalis accipere. *Inter aceruos eorum meridiati ſunt, qui calcatis torcularib. ſitiunt.*] Sublatis igitur ſpicis, per figuram intra ſe diuini nominis notitiā continentibus, quando ex eis hi qui habebant eas plena cogitatione, ſolidū cibum conficerent, ſeductores violenti inter bona eorū opera quaſi inter aceruos gloriantes requieſcunt, ſibique tribuunt. Si quis gentilium virtutes ſecutus fuerit naturales, de quibus tāquam in ſeminibus, in ſe operū aceruos conſtituat, ipſi tamen ſeducti, calcata virtutum vindemia & expreſſa, ſitiunt: quia veritatis poculum apud eos, à quibus in errore abſtracti ſunt, non inuenerunt.

F a ¶ *De ciuitatibus fecerunt*, &c.] Non ſolum, inquit, illos qui ſine munimine habitant, ſpoliant, & dominatu duræ ſuperſtitionis affligunt: verum etiam & eos, qui ciuitates mentium ſuarum bonis moribus munitas inhabitant, pugnando errorum arietibus ſubruunt. Quod & multis philoſophis contigiſſe manifeſtum eſt: qui cum magni & clari circa corporum ſuorum fuerint continentiam, cum gemitu tamen & labore nimio ad veritatis notitiam peruenire non potuerunt.

b ¶ *Et anima*, &c.] Deus vocem implorantium inultam abire non patitur: quin vltionem tribuat de erroribus, vt dum ad veritatem ſaucij peccatorum vulneribus conuertuntur, conuicta falſitas puniatur. Punit enim, quando eorum qui ſeducti fuerant, conuerſionem deſtruit.

c ¶ *Mane primo*, &c.] Iterum mane dictum eſt, pro eo quod publice & clara luce malum committitur, vt ſit quaſi gloria facinus operantibus: & ſecundum Sodomitarum exemplum, peccatum ſuum non abſconderunt, ſed prædicauerūt. Potuit & de iniquis iudicibus hoc dixiſſe, qui ad hoc maturius ſurgunt, vt cauſam egeni & pauperis muneribus corrupti præuaricentur. Noctem verò ideo dictam puto: quia præuaricatores negotiorum ſecretum quoddam quaſi tempus nocturnum requirunt, quando munera pro cauſis præuaricatis accipiunt.

d ¶ *Oculus adulteri*, &c.] Siue vt alij dixerunt. *Et latibulum faciei poſuit.* Id eſt, cordis eius oculus, obliuione excæcatus eſt, vt in eius memoriam non aſcenderet: quia omnium cogitationum, & operum humanorum malorum Deus eſt inſpector & cognitor.

e ¶ *Perfodit in tenebris*, &c.] Manifeſtum eſt, quod per diē hanc rapinam ſua cogitatione diſponunt, antequam ad ipſas facinorum tenebras veniant.

f ¶ *Si ſubito*, &c.] Mox vt iuſtitiæ ſibi, & honeſtatis aliunde lumen cœperit apparere, & ingeri conſcientiæ ſuæ malum: iam pœnas mortis ſe æſtimant ſuſtinere: quia iuſtitia & ſanctitas, vt ait ſcriptura diuina, odioſa eſt iniquo. Siue aliter: Hic igitur homicida, recte hæreticus quiſque ſentitur, ex eorum numero, qui animas hominū noxiis & letalib. ſenſibus interficiūt. Quod autem dicit, mane primo cōſurgit, illud eſt: quia cum hi qui cum nuper fide initiati ſunt, matutinum habeant, id eſt, quaſi principium ſanctam religionem: ſiue ipſi matutinum effecti ſint, cum de tenebris & filiis noctis facti ſint in Domino filij Dei, hi perfidiæ ſuæ venenum propinare feſtinant, vt eos decipiant. Siue aliter: Mane, Chriſtus intelligēdus eſt, ad cuius reſurrectionē hæreſes in Eccleſia eſſe cœperunt. *Per noctem vero erit quaſi fur.*] Omnes ſenſus hæreticorum nocti & tenebris comparandi ſunt: quia lumen nō habent veritatis. Ipſi etiam ſunt adulteri: quia eloquia Dei caſta, adulterina interpretatione corrumpunt. *Perfodit in tenebris domos, ſicut in die condixerant ſibi.*] Vnuſquiſque hæreticus in prauitate doctrinæ conſiſtens, non dulci & ſuaui ſermone Euangelij, ſicut imber placidus, & ſicut ros cum ſilentio, in animas deſcendit fidelium: ſed aſpero potius, & ad vulnerandum peracuto domos perfodit animorum. Hoc enim velut in die condixerunt ſibi hæretici, vt omnes mortales iaculis doctrinæ noxiæ perfoderent: quando in Eccleſia adhuc, hoc eſt, in die veritatis poſiti, hæreſes facere condixerunt. *Si ſubito apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis: & ſic in tenebris quaſi in luce ambulant.*] Si quiſpiā diſputator extiterit, qui contra eos lucem manifeſtæ veritatis enarret, conuicti arbitrantur ſe incurriſſe vmbram mortis, & nihilominus in ſtultitiæ ſuæ tenebris, velut in luce ſapientiæ gloriantur. Poteſt & diabolus homicida, fur & adulter intelligi: quia ad decipiendū hominē factus eſt homicida, vt ait Dominus: *Ille homicida fuit ab initio.* Diuinitatem quoque ſibi per ſuperbiam arrogādo, quam præſumptione animi ſui tētauit inuadere, velut fur inuentus eſt, qui aliena conatur auferre. Qui etiam virginalem illam & caſtā dilectionē Dei amiſit, dū adulterinos conatus contra Dei ſui & Domini amorem faciens, propria voluntate quæſiuit. Hic igitur mane primo, id eſt, circa ipſam natiuitatem protoplaſti hominis, ad ſeducendum eum per eius mulierem cōſurrexit, & eum tanquam egentem cōſilio & pauperem, qui experientia minus cautus eſſet, deceptione inſidioſæ perſuaſionis occidit. Noctem vero peccati ipſe ſibi operatus eſt: quando ad diuinitatem inuadendam, velut fur irrepere voluerat, dicēs: *Super ſydera cœli ponam thronum meum, & ero ſimilis altiſſimo*: & exinde cum ſuis, quos cœli ſydera appellauit, nox & tenebræ, princepſque tenebrarū eſt appellatus. Et recte, quia Domini lumen amiſerat. Hic tam in peccatorū ſuorum tenebris conſtitutus, vultū malæ conſcientiæ ſuæ obduratione operuit pœnitentiam non acturus: & idcirco diuino lumine priuatus, ſtudet atque obſeruat, vt ea quæ tenebris & caligine ſunt digna, committat. Vnde in his operibus vitā agēs, fodiet ſibi domos habitationum in inferis, cum illis ſuis miniſtris, cum quibus ſe aduerſus Deum & creatorem erigere tentauit. Hi ergo miniſtri eius, cùm adhuc beati eſſent in illa æterna felicitate, in die illo vnique ſempiterno, qui nō habet initium neque finem, in hoc ſacrilegium tyrānidis ſunt cum ſuo principe collocuti: & putauerunt, quod Deus qui eſt lux vera, ſapiens & intelligibilis, hoc malum contumaciæ eorum impoſitum relinqueret, vt non eos de illa beata atq; glorioſa ſede deiiceret. Et hinc puto, dixit, ignorauerunt lucem, quod exiſtimauerunt Deum hoc eis minime facturum: propter quod excæcatis mentibus æternales tenebræ facti ſunt: qui & poteſtates dicti ſunt tenebrarum, id eſt, hominum peccatorum. Et hinc eſt quod cum nomen Dei audierint, contremiſcunt, quod vocabulo auroræ ſignificari putamus. Cogitatio ergo eius, id eſt, diaboli, vſque ad ſermonem

tantum

G
Alia expoſitio.
H
Ioan. 8. f
Eſa. 14. c

E tantum pertenire potuit, non etiam ad effectum: non enim regnauit illic: & ſic detect⁹ eſt ſtatim, vbi voce prōpſit quod cogitauerat, & deorſum præceps actus eſt. Vnde conſequēs vidit, vt machinamenta cordis ſui, quibus cōtra Deum moliebatur, ad perſuadendum cæteris angelis ſit locutus: & ita conſentientib multis vna quodāmodo conſpiratio fieret cōtra Deum, vt ſi ita videretur. Illud tamen immobiliter tenēdum, nullo modo in ſilētio agi militiæ cœleſtis officia, cum legamus, angelicas poteſtates, ante ſedē Dñi in laudem gloriæ eius indefeſſis vocib. perſonate, neque vllo modo Apoſtolus dixiſſet: *Si linguis hominū loquor & angelorum*, niſi ſi eſſent & angelorum linguæ ſicut hominum: quamuis angelicæ diſſimiles ſint humanis. Eſt ergo aliquod atque ipſum valde magnum ſuper diuerſitate linguarum inter terrigenas & miniſteria ſuperna diſcrimen. Super qua re nos canonicus liber noui Teſtamenti, qui Apoſtolica continet geſta, ſufficienter inſtruxit. 1 Cor. 13

a ¶ *Leuis eſt*, &c.] Quia non ſunt de eccleſia magna, id eſt, populo graui & ſancto, qui granis fœcundi & optimi tritici comparatur: & qui in horreo æternarum manſionum cōdendus eſt, velut leuis palea, nihilque ponderis habens, q ad prægrauendos virtutum pertinet fructus, aquæ elemento ſupernatabit, vt auroræ flatu tenui rapiatur. Siue aliter: Aquæ iſtæ hominum amantium hoc ſæculum habent figurā: eò quòd ſemper ad inferiora ſint procliues, multum ſecum limi trahentes: qui in chaos inferorum, turbido pondere deponatur. F

b ¶ *Maledicta ſit*, &c.] Qui enim in terra ſanctorum, quæ eſt viuentium terra, non fuerit, maledictus erit: ſiue maledicta ſit pars eius in terra: id eſt, in maſſa generis humani.

c ¶ *Nec ambulet*, &c.] Id eſt, ita maledicta ſit eius conuerſatio in terra hac, vt plebes Dei, ſiue animas ſanctas, quæ ſicut vineæ plenæ fructibus fructiferæ ſunt, non intuetur: neque per ipſas ambulet. Has enim vineas doctores tanquam cultores, doctrinis velut ligonibus colunt, vt vinum operum bonorum vindemient, quod in fide, id eſt, torculari eccleſiæ pondere tribulationis expreſſum, flagrans per gratiā Chriſti, odore ſuauiſſimo cum virtute meritorum in apothecas domorum cœleſtium recondatur.

d ¶ *Ad nimium calorem*, &c.] Quaſi duas gehennas ſanctus Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus, hæreticus, & homo impius commutetur. Forte in ipſa gehenna talis ſenſuum cruciatus fiet illis qui in ea torquebuntur, vt nunc quaſi ignem ardentem ſentiant: nunc nimium algoris incendium, & pœnalis commutatio: nunc frigus ſentientibus, nunc calor ſit, vt quaſi de loco ad locum tranſitus æſtiment. Et fortaſſis inde Dominus ait in Euangelio: *Mittite eum in tenebras exteriores, vbi erit fletus & ſtridor dentium.* Vt hic ſtridor dentium de rigore frigoris oriatur. Vbi & ſimilitudinem quandam ex noſtris corporibus poſſumus inuenire, in quibus ruſi abundantia, quod eſt calidiſſimum, in typicis motibus intolerabilis rigor præcedit, ignem febrium ardentiſſimum ſecuturum, & dicuntur à medicis hæc duo, quæ ſibi contraria dignoſcuntur, ex vna fellis materia, in homine procreari. Mat. 22 b

e ¶ *Et vſque ad inferos*, &c.] Peccatum impij & iniqui tam magnum eſt & tam graue, vt eum deprimat ad infernum tanquam plumbum in aqua validiſſima.

f ¶ *Obliuiſcatur eius*, &c.] Id eſt, qui non ſolùm miſericors, ſed & miſericordia dicitur: quia miſericors à miſericordia, & ideo quaſi prototypon nomen, maius eſt quàm deductio nuncupata. Quicunque ergo ſanctorum poteſt dici miſericors, verax & iuſtus. Nemo tamen eorum rectè dicitur miſericordia, & veritas, & iuſtitia. G

& ſic in tenebris quaſi in luce ambulāt.[a] Leuis eſt ſuper faciem aquæ.[b] Maledicta ſit pars eius in terra:[c] nec ambulet per viam vinearū.[d] Ad nimium calorum tranſiet ab aquis niuium,[e] & vſq; ad infernos peccatum illius.[f] Obliuiſcatur eius miſericordia.[g] Dulcedo illi⁹ vermes.[h] Nō ſit in recordatione,[i] ſed conteratur quaſi lignū infructuoſum.[k] Pauit n ſterilem,[l] & quæ non parit,[m] & viduæ bené nō fecit.[n] Detraxit fortes in fortitudine ſua.[o] Et cùm ſteterit, nō credet vitæ ſuæ. Dedit ei Deus locum pœnitētiæ, & ille abutitur eo in ſuperbia, oculi autem eius ſunt in viis illius.[p] Eleuati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtēt, & humiliabuntur ſicut omnia, & auferentur,[q] & ſicut ſummitates ſpicarum cōterentur.[r] Quod ſi nō eſt ita: quis me poteſt arguere eſſe mentitum, & pone ante Deum verba mea?

CAPVT XXV.

RESpōdens autem Baldad Suites, dixit: Poteſtas & terror apud eum eſt, qui facit cōcordiam in ſublimibus ſuis. Nunquid eſt numerum militum eius?[t] Et ſuper quem non ſurget lumen illius?[u] Nūquid iuſtificari poteſt homo cōparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere?

g ¶ *Dulcedo*, &c.] Per Antiphraſim dictum, quod eſt, ſcatens vermibus moriatur: *Vermis eorum non morietur.* Talis igitur dulcedo erit iniquis, & odientibus Deum. Mar. 9 g

h ¶ *Non ſit*, &c.] Id eſt, ad veniā miſericordiæ non perueniat, quod diabolo & ſuis hæreticis & impiis futurum, de ſcripturis ſanctis ita didicimus.

i ¶ *Sed conteratur*, &c.] Secundum illud: *Omnis arbor, quæ nō facit fructum bonum, excidetur, & in ignē mittetur.* Vel lignum, peccatum intelligamus: quod per lignum accidit, per quod lignum diabolus addidit ad cumulum criminis, quod aduerſum Deū rebellis extiterit, vt & hominem præcipitaret in mortem: vnde iam & in æternum interitum condēnatus eſt: propter quod ipſe diabolus lignū inſanabile & infructuoſū poteſt dici: quia nunquam erit pœnitentiæ medicatione ſanādus. De ligno autē vitæ, id eſt, cruce, vel de Chriſto dicitur: *Secundum dies ligni erunt dies populi mei.* Mat. 3 g / Eſa 65 d

x ¶ *Pauit*, &c.] Id eſt, nutriuit & fouit animas ſteriles & infructuoſas virtutibus. H

l ¶ *Et quæ*, &c.] Eas quoque animas aſſenſionis ſuæ delectationibus pauit, quæ cū poſſint de vtero cordis bona opera parturire, noluerunt, ſicut de huiuſmodi ait Dauid: *Noluit intelligere, vt bene ageret.* Pſal. 35 a

m ¶ *Et viduæ*, &c.] Viduam, animam ſanctitatis viribus deſtitutam: quæ Deum virum habuerat, cum exhortatione noluit conſolari, vt id ageret, quemadmodum poſſet reuerti ad virum ſuum priorem.

n ¶ *Detraxit*, &c.] Alij dixerunt, & in ira euertit infirmos, id eſt, fortes atque virtutum viros proſtrauit & detraxit.

o ¶ *Et cùm*, &c.] Et cùm in proſperis ſit, nec ſic quoq; mordente conſcientia puta, quod eadem felicitate perpetuè potiatur, cùm huiuſmodi pertinacis & duri animi ſit, credens quod in illa vita ſua, tam perdita ſtare poſſit.

p ¶ *Eleuati*, &c.] Ad modicū autem dicitur, pro breuitate vitæ præſentis, in qua pro tēpore exaltantur iniqui. Auferētur ſicut omnia, id eſt, ſicut illa quæcūque ſunt patris aduerſæ, ſine cum in fine ſæculi ablata fuerint omnia temporalia.

q ¶ *Et ſicut*, &c.] Quemadmodū enim ſummitates ſpicarū, tes vtique nimium fragiles tanta facilitate comminuuntur, vt ad nihilum deducantur: ita & hi, de quib. locutus ſum, vt puluis tenuiſſimus ſiue vt fauillæ lanugo, erunt ante faciem Dei, cùm fuerint contumelia confuſionis attriti.

r ¶ *Quod ſi*, &c.] Quis enim ex vobis arguere me poterit: quia non ita ſit futurum vt dixi, meque falſitans conuincere, qui aſſeritis, quod omnia in hoc tempore reddat Deus peccatoribus quæ merentur, quod in meam potius ſugillationem de ſtudio contentionis ingeritis.

CAPVT XXV.

RESpondens autem Baldad Suites, &c.] Conuictus Baldad à beato Iob dicente, in futuro magis Dei eſſe iudiciū, ad hæc ſe conuertit vt diceret: apud eum eſt poteſtas & terror, id eſt, non iam exercet iudicium: ſed apud ſe repoſitum tenet, ac reſeruat in poſterum. Ipſe tamen facit perpetuæ pacis concordiam in ſublimibus, id eſt, angelis ſiue hominibus ſanctis ſuis, cuſtodiendo eos ne per aliquem lapſum peccati inimicitias offenſæ cœleſtis incurrant.

t ¶ *Et ſuper quem*, &c.] Ipſe enim *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ioan 1 b

u ¶ *Nunquid*, &c.] Manifeſtum eſt, quod inopia reſpondendi, eadem quæ dixerant, frequentius repetant,

A

de muliere?[a] Ecce luna ẽt non ſplẽdet, & ſtellæ nõ ſunt mũdæ in conſpectu eius: [b] quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?

Capvt XXVI.

RESpondens autem Iob, dixit: Cuius adiutor es, nũquid imbecillis, & ſuſtẽtas brachium eius qui non eſt fortis? Cui dediſti conſilium? Forſitan illi qui non habet ſapientiam, & prudentiã tuam oſtendiſti plurimam. Quem docere voluiſti? Nõne eum qui fecit ſpiramentum? [d] Ecce gigantes gemunt ſub aquis, & qui habitant cũ eis. [e] Nudus eſt infernus coram illo, & nullum eſt operimentũ perditioni. [f] Qui extendit aquilonem ſuper vacuũ, & appendit terrã ſuper nihilũ. [g] Qui ligat aquas in nubibus ſuis, vt non erũpant pariter deorſum. [h] Qui tenet vultũ ſolij ſui, [i] & expandit ſuper illud nebulam ſuam. [k] Terminum circumdedit aquis, vſque dum finiantur lux & tenebræ. [l] Colũnæ cœli contremiſcunt & pauent ad nutum eius.

[a] In for-

a ¶ *Ecce & iam*, &c.] Sub nomine lunæ, ſiue ſtellarum, Angelos & ſupernas poteſtates intelligere poſſumus: qui ad comparationem diuinæ reuerentiæ immundi & tenebræ poſſunt videri, ex eo vtique quoniam natura conditæ creaturæ, licet non peccent: capaces tamen peccati ſunt, vt apparuit in aliis angelis eiuſdem naturæ peccantibus. Sed poſt eos nullũ angelorum peccaſſe credendum eſt: quia omne liberũ ſuum arbitrium in ſolius Dei charitatem verterunt: ſicque immobiles facti ſunt, perſiſtentes in veritate, in qua prædictus angelus cum ſuis ſtare noluit. Proinde angelorũ voluntas per amorẽ Dei facta eſt inconuertibilis, quæ in Deo eſt per naturam. Ideo illi ſoli incorrupto honor & gloria. Poteſt & de his elementis dicere, quod ideo immunda dicantur, quia non ſemper luceant: vel quod corpora tantũ illuminẽt, & non mentes ſicut Deus, qui vtrunque facere conſueuit.

b ¶ *Quanto magis homo putredo, & filius*, &c.]

¶ Si enim angeli, inquit, & cœlorum etiam corpora ad comparationem Dei, immunda eſſe dicuntur: quid putas homo exiſtimãdus eſt, cum ſit ipſe putredo: filius quoque hominis vermis, ex eadem vtique naſcens corruptione qua vermis?

B

Capvt XXVI.

R*Eſpondens c autem Iob, dixit: Cuius adiutor es, nunquid imbecillis*, &c.] Videns Deo iniuriam fieri, iuſta indignatione commotus, in ipſo initio ſermonis ſuis Baldad Suiten durioribus arguit verbis: eo quod ita loqueretur, tãquam ſi Deus infirmus, ac non habens vllam brachij fortitudinem, eius egeret auxilio. Aduertens igitur, quia minor eſt participatio ad totum, gutta ſtillæ perenni fonte, ſcintilla latens in cinere igni diuino, quo omnia concaleſcunt, lucerna corporis ſoli iuſtitiæ, teſta figulo, anima Deo: vnde mirans Iob loquitur, quare auſus fuerit, vt eum à quo illi eſt eſſe, docere voluerit.

d ¶ *Ecce gigantes*, &c.] Gigantes autem appellat ſcriptura diuina homines ſuperbos, rebelles & contumaces. Diabolus quoque & ſui, propter ſuperbiam tranſlato nomine gigantes nuncupantur. Quod autem ait ſub aquis gigantes gemere, ita inquit, velut ſi dixiſſet: ſub terra, id eſt, in inferioribus terræ, vbi inferi eſſe perhibentur. Vnde & ipſi inferi nominati ſunt. Aquæ enim eius naturæ ſunt, vt ſine terra eſſe non poſſint. *Ecce gigantes gemunt ſub aquis.* Qui gemitus vtique de doloribus & ſqualore tartareæ habitationis eis naſcebantur.

e ¶ *Nudus eſt infernus*, &c.] Hoc dicit, quod ſcientiam Dei nihil latere poſſit. Et quod perditio, qui diabolus nobis non abſurde ſentitur, ſe non præualeat ab omnipotentia eius abſcondere.

f ¶ *Qui extendit aquilonem ſuper vacuum, & appendit terram*, &c.] Hoc ſic intelligendũ eſt, ſiue quod terra ex nihilo facta ſit, ſiue nihil infra terram ſit, quo terra ſuſtineatur: cum ipſa vniuerſa ſuſtineat, & ipſa innumerabiliter Dei virtute libretur: quia in ipſo ſunt vniuerſa, & ab illo omnia continentur. De quo Apoſtolus dicit: *Portans omnia virtutis ſuæ verbo.* Et quia aliquando in ſcripturis per figuram aquilo ventus, diabolus eſſe ſignificatur. Siquidem à Salomone aquilo durus ventus dicitur, nomine autem dexter vocatur. A ſuis quippe dexter quidem dicitur, ſed totus ſiniſtri operis auctor eſt. Hic igitur ſuper vacuum dilatatur, id eſt, ſuper frigidos fide atque incredulos, quod eſt ſuper inanes vera religione & vacuos, atque vt eis velut rex dominetur, ſuperextẽditur. Rurſum illi ipſi increduli, quos ſanctus Iob terræ nomine appellauit, ſuper diabolum, qui à Deo nihil factus eſt, appenduntur, vt incerti ſemper ſint, & imitentur caput ſuum membra, vt tanquam caput quod nihil dictum eſt eſſe, ſuper vacuum & nihil appendantur.

Hebr. 1. a
Prou. 25. c
Sec. 70.

C

g ¶ *Qui ligat aquas in nubibus ſuis*, &c.] Per has nubes in altitudine ipſa ſpatioſi aëris colligantur aquæ, ſicut & alio loco de Deo ita legimus: Cribrans aquas de nubibus ſuis. Hoc igitur modo ligatæ dicũtur, quoniam non ſimul effunduntur in terram: ſicut in diluuio factum legimus. Spiritualis autem iſte eſt intellectus, vt nubes ſanctos doctores interpretemur Eccleſiæ: qui aquas euangelij potiãt populis effundendas, & gubernandas à Spiritu ſancto deferunt, vt irrigentur terræ populorũ: & de hac cœleſti pluuia, virtutum fruges ſpirituali operatione multiplicentur. Quas aquas de ſuperna abundantia defluentes, ligat Deus in nubibus ſuis, vt vnicuique ſecundũ capacitatem cordis ſui, tantum doctrinæ, tanquam aquam effundat, quantum ſuſcipientis poſſibilitas patitur, ne ſimul fortaſſis effuſæ, obſint cordibus, minus valentibus abundantiorem ſuſcipere doctrinam.

D

h ¶ *Qui tenet*, &c.] Sententiam iudicij ſui reſeruat in poſterum. Iuſtitiæ ſuæ & pietatis ſedem in omni creatura ſua, veritatis gloria reſpondentem Deus tenere dicitur: quod eſt manifeſtationem ſecretorum iudiciorum ſuorum obuallare atque abſcondere, vt Euangelium Chriſti in his qui pereunt.

i ¶ *Et expandit*, &c.] Secundum illud quod Dominus ait diſcipulis in Euangelio: *Vobis datum eſt noſſe myſterium regni cælorum.* In obtectionem quoque diuinæ cuſtodiæ ſuæ, expandit ſuper ipſum bonum nuntium Euangelij, in nubem defenſionis ſuæ, vt nullus poſſet ei quamuis acerrimus aduerſarius præualere, de qua Apoſtolus ait: *Patres noſtri omnes ſub nube fuerunt.* Marc. 4. b / 1. Cor. 10. a

k ¶ *Terminum circumdedit*, &c.] Sub nomine aquarum κατὰ συνεκδοχὴν, quod eſt à parte ad totum, mundi finem mihi videtur dixiſſe: quia noctis ac diei viciſſitudo præteritura ſit: Siue de impiorum populis, vel de ſanctorum tribulationibus, quæ aquarum nomine in ſcripturis ſæpe dicuntur. Hæ igitur aquæ à Deo terminum acceperunt, ſiue vt ſemper iniqui & peccatores ſint: ſiue vt non ſinat fidelis Deus tribulationes pati ſanctos ſuos, ſuper quam ſuſtinere poſſunt. Hæc ergo fient donec proſperitas & iniquitas tranſeat impiorum: quæ hoc loco lucis & tenebrarum nomine ſignificata ſunt.

l ¶ *Columnæ cæli contremiſcunt, & pauent*, &c.] Stabilitatem ergo ſolummodo permanentem in natura angelorum, columnarum nomine ſentiamus: quia non ſolum immobiliter in ſanctitate perſeuerantes ſunt, ſed etiam æternæ beatitudinis gloria ſpecioſi. Nam de futura immobilitate hominum, ita ait Filius Dei: *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei.* Sed & ipſa Eccleſia, quæ eſt ſanctorum omnium congregatio, pro æterna ſibi in Domino ſtabilitate, *columna & fundamentum* dicitur *veritatis.* Poteſt & de ſanctis angelis ita intelligi, vt pro charitatis ſuæ ac dilectionis intuitu, columnæ dicantur: eò quòd pro ſalute hominum curam gerant, pro quibus ſunt dio affectu ſoliciti: quod eis quaſi ad pondus cogitationum accedere videtur. Et ſecundum tropicos intellectus, cœli nomine ſignificari Eccleſiam nouerimus, in qua cœlorum myſteria celebrantur. Huius itaque cœli, id eſt, Eccleſiæ columnæ, ſunt Apoſtoli, & cæteri qui gratia ſimli ſunt: qui portant ac ſuſtinent diuerſarum perſecutionum ingruentia ſibi pericula. Apoc. 3. a / 1. Tim. 3. d

Et ani-

E Et animæ hominum aliquando cœli intelliguntur. Harum animarum, quas per metaphoram cœlos diximus, columnæ ſunt cogitationes ſuæ; ipſis quippe anima ſuſtinetur & regitur, & ne ærugine peccati nutet ac titubet, conſilij ſtabilitate firmatur. Quia hoc ſæpiùs contingit humanæ fragilitati, vt vbi cautio minor inuentiũ eſt, impulſu peccati, colũnæ, id eſt, bonæ cogitationes in parte altera diffugẽtur. Et idcircò tremẽt ac pauent ad nutũ minantis Dei, ſuũ horrẽdũ iudicium prædicantis. Non enim cogitationes animæ iſtæ ſũt propriæ, tanquam ſibi natura ineſſent: quæ vtique in natura exiſtente ſunt, & naturæ exiſtentis miniſterium ſine quibus natura rationalis nõ eſt: quoniam vt dixi, ipſæ per ſe non ſunt: ſed motus inuiſibiles ſunt ſubſiſtentis naturæ.

In fortitudine illius repente maria congregata ſunt.[b] Et prudẽtia eius percuſſit ſuperbũ.[c] Spiritus eius ornauit cœlos,[d] & obſtetricãte manu eius, educt9 eſt coluber tortuoſus.[e] Ecce hæc ex parte dicta ſunt viarum eius.[f] Et cũ vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus,[g] quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

Caput XXVII.

ADdidit quoque Iob, aſſumẽs parabolam ſuã, & dixit: Viuit Deus qui abſtulit iudicium meum, & omnipotens qui ad amaritudinem adduxit animam meam: quia donec ſupereſt halitus in me, & ſpiritus Dei in naribus meis, nõ loquentur labia mea iniquitatem: nec lingua mea meditabitur mẽdaciũ. Abſit à me, vt iuſtos vos eſſe iudicẽ.[i] Donec deficiam, non recedam ob innocentia mea. Iuſtificationem meam, quam cœpi tenere, nõ deſerã,[k] Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea. Sicut impi9 inimicus meus, & aduerſarius meus quaſi iniquus.[l] Quæ eſt enim ſpes hypocritæ, ſi auarè rapiat, & nõ liberet Deus animã eius?[m] Nũquid Deus audiet clamorẽ eius, cùm venerit ſuper eũ anguſtia?[n] Aut poterit in omnipotente delectari, & inuocare Deũ omni tẽpore?[o] Docebo vos per manũ Dei quæ omnipotens habeat, nec abſcondã. Ecce vos omnes noſtis, & quid ſine cauſa vana loquimini? Hæc eſt pars hominis impij apud Deum, & hæreditas violentorum, quam ab omniporente ſuſcipient.[p] Si multiplicati fuerint filij eius, in gladio

a ¶ *In fortitudine eius repente maria congregata ſunt.*] Quod in principio Geneſis factum legimus.

b ¶ *Et prudẽtia eius percuſſit ſuperbum.*] Cui dubium eſt, quia principaliter diabol9 ſit hic ſuperbus: qui tũc primùm à Deo percuſſus eſt, quãdo cum de ſede illa cælorum beata atq; ſublimi depoſuit, de qua propheta ait: *Tu humiliaſti ſicut vulneratũ ſuperbũ.* Pſalm 88. b. F Spiritualiter, rectè maria hac, Iudæorũ gẽtẽ & nationum populos eſſe ſentimus, quibus dominaturũ verũ Salomonem, Dauid propheta Pſalm. 71. b. ita pronuntiat dicens: *Et dominabitur à mari vſq; ad mare.* De mari enim, id eſt, de gente Iudæorũ, cœpit euangeliũ Chriſti: quia de Sion exiit lex, & peruenit ad mare gentium. Hucuſq; ergo hæc maria, populorum fortitudine ac virtute reſurrectionis Chriſti, Apoſtolorum Euangeliſtarumq; miniſterio cæterorumque prædicta, repentè in vnum Eccleſiæ corpus congregata atq; in vnam copulam fidei ſunt Chriſti charitate connexa.

c ¶ *Spiritus eius ornauit cælos.*] Legimus in principio Geneſeos, quarto die à Deo ſtellas poſitas eſſe in cœlo, aut in firmamento. Spiritu etiam ſancto rationabiles cœlos ornauit, quos Apoſtolos & apoſtolicos viros intelligimus: qui multis ſcripturarum locis, cœlorum nuncupationem conſequuntur, ſecundùm illud Prophetæ: Habacu. 3. a Sec. 70. *Operuit cælos virtus eius, & prudentia eius percuſſit ſuperbum.* Chriſtus Dei virtus & Dei ſapiẽtia percuſſit ſuperbum diabolum. Hi ergo ſancti, à Spiritu ſancto ita diſtincti ſunt gratiarum donis, tanquam ſydereis luminaribus.

d ¶ *Et obſtetricante manus eius, eductus eſt coluber tortuoſus.*] Sancti ergo adornati verbo Dei, tanquã ſemen populis ſpargunt. Vnde à timore Domini in vtero, ſpiritum ſalutis conceperunt: & ita manus, & ſapientia patris, Ieſus Chriſtus, animabus multiplici virtute fœcundis, dignatione ſua à ſancto Iob aſtare perhibetur, vt parturientibus filios venturi ſæculi, obſequium quoddam adhibeat ſuæ pietatis, eaſque in perſecutionum doloribus poſitas conſoletur: miniſterio quoque ſuo inuiſibiliter intrinſecùs operante, adiuuet parturientes: quia ſine illo, nullus eos bonorum operum, quæ filiorum nomine ſuperiùs diximus, ſubſequetur effectus. Ipſo igitur charitate miſericordiæ ſuæ, qua nos multùm dilexit, per hoc miniſterium obſeruante, & pietate eius obſtetricante, vt animæ ſanctæ huiuſmodi fœtus edant, educitur ab eis: & de cordibus earum excluditur ille, in quo nihil eſt rectum, coluber tortuoſus.

e ¶ *Ecce hæc ex parte, &c.*] Hæ ſunt viæ Domini, de quibus ipſe Saluator per Salomonem ait, cùm de ſua natiuitate prædixit. G *Dominus creauit me in principio viarũ ſuarũ in opera ſua.* Prou. 8. c Sec. Græc. Creatus eſt ergo ipſe Dominus Ieſus Chriſtus per Deum patrem, ex Maria Virgine, ad oſtendendas & manifeſtandas mandatorũ vias, à quib. opus Dei, id eſt, homo aberrauerat.

f ¶ *Et cùm vix, &c.*] Paruam ſtillam, hominem aſſumptum intelligamus, qui in pſalmo Pſalm. 41. Hermonim mons modicus appellatur. Et in Daniele lapis exciſus, Dan. 2. g & faſciculus guttæ in Cantico canticorum. Cant. 1. b

g ¶ *Quis poterit tonitruum, &c.*] Hoc dicit, ſi aſſumptio formæ ſerui, pene ineffabilibus myſteriis continetur, & ad comparationem aſſumẽtis Dei ſtilla per modica eſt: quanto magis, quiſque non poterit tonitruum magnitudinis intueri, id eſt ipſam diuinitatem, quæ ideo tonitrui nomine dicta eſt? quia cum de excelſo fama nominis eius, in Chriſto Ieſu filio ſuo terris inſonuit, & hominibus hoc fragore terribili innotuit: nemo tamen eorum poterit totam diuinitatis eius magnitudinem intelligentia contueri, id eſt, illud: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.

Caput XXVII.

H ADdidit quoque Iob, aſſumens parabolã ſuam, & dixit: Viuit Deus qui abſtulit iudicium meum, & omnipotens, &c.] Dum eum innocentem, pœnas iniquorum pati permittit, amaritudinem quoque animæ eius, miſeria præſenti repleuit.

i ¶ *Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.*] Ego enim etiam ſi in his cruciatibus moriar, non recedam ab innocentia mea, quam vos quaſi blaſphemũ in eis me aſſeritis perdidiſſe.

k ¶ *Non enim me reprehẽdit cor meum in omni vita mea.*] Hoc loco omnis vita, præſens vita intelligenda eſt, quo tempore hæc dicebat: tanquam ſi diceret. Tota nunc cõuerſatio mea irreprehenſibilis eſt. Non enim reprehendit me cor meum in omni vita mea, id eſt, malè ſuadentibus, vt & vos facitis ad blaſphemiam hortantibus non conſenſi: quod & vxor vt facerem, ſuadebat.

l ¶ *Quæ eſt ergo ſpes hypocritæ ſi auare rapiat, & nõ liberet Deus animã eius.*] Hypocrita, fictus in amicitia, vel doloſus intelligitur. Quantam vos cupiditatem, & quaſi auaritiæ ſitim patimini, inquit, in interitu meo, vt me votis iam in tartarũ rapiatis? Super hac igitur nefanda voluntate, quam ſpem veniæ ante Deum habebitis, ſi non acquieſcitis Deo, vt vos in hac vita emendare curetis?

m ¶ *Nunquid Deus clamorem eius audiet*: &c.] In tempore itaque retributionis, quãdo impio ventura eſt anguſtia, nullum erit remedium peccatoribus: quia preces eorũ Dominus in die vltionis non ſuſcipiet.

n ¶ *Aut poterit in omnipotente delectari, &c.*] Is in Deo delectari poterit & inuocare eum, qui ſibi benè conſcius rectè præſumit: & qui ſe talem exhibuerit, vt quolibet tempore mereatur audiri.

o ¶ *Docebo vos per manum Dei quæ omnipotens habeat*: &c.] Illa dicit quæ habet Deus in manu ac poteſtate, & in ſecretis iudiciis ſuis.

p ¶ *Si multiplicati fuerint filij eius, in gladio erunt, & nepotes eius non, &c.*) In filiis & nepotibus reliquam omnem

gladio erunt, & nepotes eius non ſaturabuntur pane. [a] Qui reliqui fuerint ex eo, ſepelientur in interitu, & viduæ illius non plorabunt. [b] Si comportauerit quaſi terram argentum: & ſicut lutũ præparauerit veſtimenta: [c] præparabit quidẽ, ſed iuſtus veſtietur illis, & argentum innocens diuidet. [d] Ædificauit ſicut tinea domum ſuam: & ſicut cuſtos fecit vmbraculum. [e] Diues cùm dormierit, nihil ſecum auferet: aperiet oculos ſuos, & nihil inueniet.

[a] Appre-

A. poſteritatem malæ generationis ſignauit. Aliquando in ſcripturis, non ſolùm progenie: verum etiam morum ſimilitudine filij appellantur.

a ¶ *Qui reliqui fuerint ex eo, ſepelientur in interitu: & viduæ illius non, &c.*] Hoc ſignificare mihi videtur: quod per tempora ad ſummam egeſtatem ſine miſeriam, proles impij hominis, ſiue generatio deducenda ſit: & viduæ eorum præ nimio inſtante ſibi malo, flere non poterunt.

b ¶ *Si comportauerit quaſi terram argentum: &c.*] Inſatiabilem cupiditatem ac voraginem quandam inexplebilis huius impij dicit.

Prou. 28. c ¶ *Præparabit quidem, ſed iuſtus veſtietur illis, & argentum innocens diuidet.*] Et Salomon ait: *Qui multiplicat diuitias ſuas cum vſuris abundanti: qui miſeretur pauperum, congregat eas.*

d ¶ *Ædificauit ſicut tinea domum ſuam, & ſicut cuſtos fecit, &c.*] His verbis hoc ait, quod homo impius fruſtrà laborauerit, quando quidem vel cito tranſeuntibus rebus, vel tineis demolientibus, ſtatus illius domus comparatur. Aliter: Si comportauerit quaſi terram argentum, & ſicut lutũ præparauerit veſtimentum: præparabit quidem, ſed iuſtus veſtietur illis, & argentũ innocẽs diuidet. *Ædificauit ſicut tinea domum ſuam, & ſicut cuſtos fecit vmbraculum.* Hic ergo impius, quem diabolũ eſſe ſuperiùs diximus, in præuaricatione Adæ, pretioſos quoſque & claros viros, vt terram & lutũ vilia collegit, à quibus etiam virtutes & bona naturæ velut veſtimenta detraxit: & eorum aurum, quo diuinæ mentis ſignificantur. Hi enim diuinus ad imaginem & ſimilitudinem creatoris ſui pulchri facti fuerant, & compoſiti: qui eas auferendo ab eis, ad ſummam eos indigentiam vilitatemque perduxit. His igitur rebus homines comparantur,

B in Adam, vt dixi, ſeducti à diabolo, quæ in creatura mundi viliora videntur. Sed iuſtus Dominus & Deus noſter auferendo à diabolo prædicta ſpolia captiuorum, ipſos quoque captiuos liberans, quos inimicos in interitum præparauerat, Eccleſiam ſanctam ſibi exhibuit ex eis, mundans eam lauacro aquæ in verbo, atque eam ſine macula & ruga efficiens, id eſt, puram à peccato & confeſſione fidei ſimplicem, pretioſo induit veſtimento. Argentum etiam, quo perſpicui quique, vt iam locutus ſum, & clari mundi huius intelliguntur: innocens agnus Dei & immaculatus diuidit: cùm credentes in beatam vitam & æternam gloriam mittit, & incredulos in perditionem mittit. Siue argentum clara & ſplendens eloquentia ſæcularis, à mundo per Chriſtum auferetur, vt credentium facundia, nitenti & puro eloquio, eius euangelium veſtiatur: quia quemadmodum animæ hominum virtutum veſtibus induuntur: ita & ſenſus, dum prædicatione euangelizantium enuntiantur, quodammodo ſermonibus veſtiuntur. *Ædificauit ſicut tinea domũ ſuã, & ſicut cuſtos fecit vmbraculum.* Vt tinea cõſumit & demolitur habitaculum ſuum: ita & diabolus domum perditi populi ſui in interitum eius ædificat: qui habitationem ſibi temporariam & paulatim ſolubilem præparauit, poſſeſſur æterna ſupplicia. Hic eſt ergo ille impius hypocrita, qui auarè rapit. In nõ conuertẽte nulla ſpes veniæ erit, cùm etiam ſuper hæc, quadam auaritia ſæuiente rapiat homines ad interitum. Qui idcirco hypocrita dicitur: quia ſe transfigurat in angelum lucis: cuius etiam clamorem ſeræ deprecationis, nõ eſt Dominus auditurus: cũ intra pœnarum anguſtias fuerit coartatus. In Deo quoq; non erit ei de bono conſcientiæ aliqua delectationis fiducia: ſed nec in laudem confeſſionis eum poterit prouocare, qui in ſimilitudinem innumerabiliũ filiorum ſuorum diuina ſententia Dei gladio ferietur. Nepotes etiam, in quibus illi intelliguntur, qui ab illis ſeducũtur, quos prius diabolus deceperat, nepotes, inquam, eius, non ſaturabuntur pane, viſionis Dei vtique famem inopiamque paſſuri. Quia omnes ſancti contemplantes Deum, reficiendi ab eo ſunt & paſcendi, quo nunc Angeli ſaturantur. Reliquias quoq; diaboli, extremam generationẽ eius intelligere poſ-

C ſumus: quæ ſimiliter vt ipſe diabolus & filij ac nepotes eius cum toto corpore populi ſui in interitũ ſepelientur. Illæ quoque viduæ, i. e. animæ, quas vitijs ſuis & illecebris voluptatum diabolus innertuauerat, molleſq; reddiderat, vt omnem fortitudinem & virilitatem amitterent, nulla correctione ac ſatisfactione deflebunt, vt ſaltẽ aliquando reſipiſcant ad Deũ: quem tanquam virũ amiſerãt, vitijs velut adulteris cohærendo. *Viuit Deus qui abſtulit iudiciũ meum.*] Secũdùm formam ſerui, quam aſſumpſit, iudiciũ voluntatis humanæ, & ex perſona aſſumpti hominis dictũ eſt, quo orans dicebat ad patrem: Mi pater, ſi poſſibile eſt, trãſeat à me calix iſte. Et ideo iudiciũ meum dixit: quia in ſe humani generis infirmitaté, in veritate Mat. 26 d ſuſcepti hominis demonſtrabat. *Et omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animã meam.*] Amarum erat poculum mortis, ad quod bibendum Saluator noſter aduenerat: de ipſius namque calicis amaritudine erat, quod ait diſcipulis ſuis *Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortem.* Verbum autem, adduxit: ſecundùm Apoſtolum intelligendum eſt. qui de Deo Patre ita ait: *Qui proprio filio ſuo non pepercit: ſed pro nobis omnibus tradidit illum.* Non enim nolẽs traditus eſt in mortem. Mar. 14 d Alio loco de Saluatore idem Apoſtolus dicit. *Qui ſe tradidit pro peccatis noſtris.* Rom. 8. f

Quia donec ſupereſt halitus in me, & ſpiritus Dei in naribus meis] Huc & illud pertinet, quod de Domino in Eſaia ſcribitur: *Quieſce ab homine, cuius ſpiritus in naribus eius: quia excelſus reputatus eſt ipſe.* Donec autem aduerbium, ſecundùm hunc intellectum quo de Saluatore noſtro, ſeriẽ intelligentiæ huius teximus, non ita vt ſonat dictũ exiſtimemus, tanquam dixerit: quoadusq; eſt halitus vitæ huius in me. i. e. antequam moriar: ſed donec, pro ſemper atque perpetuò hoc loco dictũ eſſe nouerimus. Sicut ait ipſe Dominus ad populũ per prophetã: *Ego ſum, ait Dominus: & donec ſeneſcatis, ego ſum.* Non. n. poſt ſenectutem hominum Deus nõ erit, cùm eiſdẽ potiùs ſeneſcentibus, Deus perpetuò maneat. At illud autem quod pſalmiſta ait: Dixit *Dominus Domino meo, ſede à dextris meis: donec ponã inimicos tuos ſcabellum pedum tuorũ:* quid dicimus? quòd poſteaquam inimici ſubiecti fuerint, Chriſtus non ſeſſurus ſit ad dexteram Dei Patris? & vbi erit illud quod ait Angelus: *Et regni eius non erit finis?* Propterq; donec, in talibus locis, vt dixi, pro perpetuò eſt intelligendũ. Nec non & illud quod de Ioſeph, & beata Maria, Euãgeliſta ait: *Non cognoſcebat, donec peperit filium.* Quis enim eſt ſuper veneranda beatæ Mariæ virginitate ita blaſphemus, vt hoc ſaltem audeat cogitare, vt poſt Deum Saluatorem, filium ſuum, illa virum cognouerit? Proinde ſecundùm veritatem fidei Catholicæ, donec & hic, ſicut ſuprà dictum eſt, pro ſemper intelligamus. Ait ergo Dominus Ieſus. quia ſemper halitus diuinitatis in me eſt: quia ſecundùm id quod homo ſum, & in Deo conditus ſum & creatus, habeo in me ſpiritum patris mei, meumque ſubſtantialiter. Sequitur ergo ita dicens: *Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.* Quia ergo innocentiam non motũ induſtria acquiſiui, ſed in ea vt natus ſum, ita ſum iuſtus & innocẽs. *Iuſtificationem meam, quã cœpi tenere, non deſerã.*] Potuit hoc Saluator dicere, vt homo in Deum aſſumptus, cuius initium eſt ſecundùm carnem ex Virgine Maria: peccatum autem hominis nec naſcendo traxit, nec operando contraxit. Et ideo ſolus veraciter dicit: *Non enim reprehendit me cor meũ in omni vita mea.*] Sicut impius inimicus meus, & aduerſarius quaſi iniquus. Non enim voto maledicit, ſed prophetando prædicit: & ſecundũm meritum loquitur hominum peccatorum, prædicens quid vnuſquiſque permanens in peccatis recepturus ab eo ſit. Nunc ad eum locum reuertamur.

Rom. 4 d
Eſa. 2 d
D
Pſal. 109.
Mat. 1. d

e ¶ *Diues cùm dormierit, nihil ſecum auferet: aperiet oculos &c.*] Multis modis diues intelligitur in ſcripturis diuinis. Eſt diues facultatibus terrenis, ſed ſi confidit in ipſis diuitiis, cadet. Hic ergo diues cùm in ſomno mortis fuerit, nihil de ſuis facultatibus ſecum feret: quoniam

nudus

[a] Apprehēdet eū quaſi aqua inopia: nocte opprimet eū tempeſtas. [b] Tollet eum vētus vrens & auferet, & velut turbo rapiet eū de loco ſuo. [c] Emittet ſuper eū & nō parcet, [d] de manu eius fugiens fugiet. [e] Stringet ſuper eū manus ſuas, & ſibilabit ſuper illum, intuens locum eius.

CAPVT XXVIII.

HAbet [f] argentum venarum ſuarum principia. & auro locus eſt in quo cōflatur. Ferrum de terra tollitur, & lapis ſolutus calore in æs vertitur. [g] Tempus poſuit tenebris, & vniuerſorum finem ipſe cōſiderat. [h] Lapidē quoque caliginis, [i] & vmbrā mortis diuidit torrens à populo peregrināte, eos quos oblitus eſt pes egentis hominis & inuios. [k] Terra de qua oriebatur panis in loco ſuo, igni ſubuerſa eſt. [l] Locus ſaphyri lapides eius, & glebæ illius aurū. [m] Semitā ignorauit auis: [n] nec intuitus eſt eam oculus vulturis. [o] Nō calcauerunt eā filij inſtitorū: [a] nec

E nudus venit naſcēdo, nudus reuertitur in terram moriendo. Hic in reſurrectione aperiet oculos ſuos, & nullū meritum boni operis inueniet. Iudæorum quoq; populus, propter innumerabilia diuina beneficia, prophetarum quoq; oracula ſiue promiſſiones plurimas, & Dei ipſius frequens alloquiū, diues eſt dictus. Vnde eiſdē Iu-
Luc. 6. A dæis ait Domin⁹ in Euangelio: *Væ vobis diuitib⁹*. Superbi quoque non habētes ſpiritus paupertatem, diuites appellantur. Philoſophi etiam habentes facundiam & ſciētiam mundialē diuites nūcupantur. Hi cùm in die reſurrectionis fuerint ſuſcitati: nihil remedij, quo ſaluētur inueniāt. Hæreticus etiā quiſque diues dici poteſt: quoniam multa, imò omnia de ſanctę eccleſię remunerationibus ſe habere præſumit, remiſſionē peccatorum, ſignificationē ſpiritus, pign⁹ etiā dominici corporis, & hæreditatem cum ſanctis angelis regni cœleſtis. Hi ergo oēs ſiue quia crucis ſcandalum patiuntur, ſiue præſumptione cordis ſui, vt in errore ambulent, veritatis tramitē reliquerūt. Siue quia obſcuratum habentes intellectum, proprium liberæ voluntatis arbitrium in infidelitate perdurant. Vel quia abominabiles facti ſunt, exaltantes cor ſuum poſt ſomnium mortis, in reſurrectione aperient oculos ſuos, & nihil inuenient.

a ¶ *Apprehendet eum*, &c.] Subitam egeſtatem prædictis diuitibus, velut aquam ſuperuenturam ſignificat, qui miſeria & inopinata ſibi anguſtia, quæ tempeſtatis nomine dicta
F eſt, nocte, id eſt, repentè dum neſciunt, opprimentur, iuxta
1. Theſ. 5. a illud Apoſtoli: *Cùm dixerunt pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus.*

b ¶ *Tollet eum ventus vrens*, &c.] Venti nomine, ſententiam dixit, quæ velut puluis quiſq; eorum proijcietur à facie terræ. Et ventus hic diuinæ ſententiæ vrens dicitur, eò quòd ad gehennæ vredinem ducit ſiue compellit.

c ¶ *Emitte ſuper eum*, &c.] Ventus vtique ſententiæ Dei, ſiue ipſe Deus per ſententiam iuſtitiæ ſuæ, mittet ſuper eum pœnas, id eſt, mentum facinorum ſuorum ſuſcipiet. Non enim parcet, cùm reddet ei ſecundum opera ſua.

d ¶ *De manu eius fugiens fugiet*, &c.] Et nō tenebitur, inquit, manu Dei vt ſaluetur, de qua velut fugæ modo, veloci lapſu in ruinam decidet. Quod autem ait, fugiens fugiet, ſiue vt alij dixerunt, fuga fugiet, pereuntem in perpetuum peccatorem ſignificat: quia nunquam ſit reuocandus ad vitam, & illic ei pœnitentiæ locus non erit.

e ¶ *Stringet ſuper eum manus ſuas*, &c.] Alij dixerunt, planget ſuper eum manibus ſuis, & trahet eum de loco ſuo Nutibus quibuſdam corporum humanorū, cenſuram indignātis Dei, & contra peccatorem diuitem iraſcentis, hoc ſermone deſcribit: vbi & iam quaſi ſibilans indicet quàm atrox illi pœnarum locus reſeruetur. Ad talem locum & Iudas Iſcarioth abijt.

CAPVT XXVIII.

HAbet [f] *argentum venarum ſuarum principia*, &c.] Videtur mihi quòd per ænigma & parabolam, ſub horum nominibus metallorum, mores hominum & virtutes animorum deſcribat, minimè ordinis obſeruantiam, prophetarum more cuſtodiens. Argenti verò & auri vocabulum ſecundùm auctoritatem ſcripturarum, verbi eloquium, & ſenſus animi indicare voluit. Hæc diſſerentes nos ita dicimus. Habet argentum venarum ſuarum principia, & auro locus eſt in quo conflatur: Venæ argenti, id eſt, initium eloquij ab animæ ſenſibus oritur: ſenſus verò aureus, rationis ac ſapientiæ iudicio fabricatur, & vt ſit optimus, ab igne diuinæ examinationis probatione conflatur. Fortitudo
verò, quæ ferri nomine appellatur, eſt, qua terram, id eſt, car- G
nis noſtræ malitiā in nobis tollimus, aduerſum eam contra nos militantem & cōtra legem ſpiritus conuerſantem, rigore animi & virtute repugnemus. Lapidis quoq; nomine cordis figuratur durities, quæ per calorem & feruorem fidei reſoluta molleſcit, vt primū poſſit in ſe verba ſcribentis recipere. Deinde velut in æs quod canorum eſt, merito ſanctitatis proficiens, ad laudes & gratias Deo offerendas, fidei ſoliditate perueniet.

g ¶ *Tempus poſuit tenebris*, &c.] In ſcripturis diuinis, peccatores homines, dæmones & ignorantiæ, atq; tribulationes ſiue peccata, pro modo & locis tenebræ nuncupantur.

h ¶ *Lapidem quoque caliginis*, &c.] Hunc lapidem metaphoricè diabolum hoc loco intelligere poſſumus: qui propter errores ſuos, quibus totum mūdum inuoluerat, lapis caliginis dictus eſt. Qui cū fortis & potens ſit per naturam, qua eſt à Deo cōditus, confidens per ſuperbiam in virtute ſua & nō in Domino, & Deo creatore ſuo, amiſerit ſapientiæ lumen; conuerſus in ſtultitiam & tenebras, & idcircò lapis caliginis dici potuit, ſecundùm illud:
ſtultus in tenebris ambulat. Sicut ergo lapis caliginis diabol⁹ Eccleſ. 2. b
nominatur: ita & vmbra mortis dicitur: Quoniam hi qui ſe ab eo defendi ac protegi putant, æternū vt ipſe diabolus gehennæ ignibus mancipandi ſunt.

i ¶ *Diuidit torrens à populo peregrinante*, &c.] Hoc dicit inuios, id eſt, errantes & illos quos oblitus eſt pes egentis ho- H
minis, ſeparatur torrens à populo peregrināte, eò quòd oblitus eorum ſit greſſus Siue præſens conuerſatio egentis hominis pedis nomine ſignificata eſt. Oblitus eſt, dixit, pro eo quòd præmiſſus egens, non eſt Deum pro huiuſmodi deprecatus: cùm tamen eleemoſynam Deum precetur, id eſt, ipſum opum bonum quod homo fecerit, quadam manifeſtatione ſui loquatur ad Deum. Hoc ergo dicit S. Iob: quod inuios ſine via veræ religionis viuentes, & qui miſericordiā pauperibus, quod eſt Chriſti fratribus non fecerunt, torrens ignis ſeparet: ſimul & à ſanctorum conſortio diuidet. Siue hic egenus propriè Saluator noſter intelligitur, qui propter nos egenus & pauper factus eſt, cùm diues eſſet. In pede quoque eius, diſpenſationem vel aſſumentis hominem, vel
mundum ingredientis aduerte. Vnde propheta ait: *Exiſti in*
ſalutem populi tui. Hi ergo qui diſpenſationem ſalutis ſuæ Abac. 3. c
in Euangelio non receperunt, obliuioni dati ſunt: quia credere per duritiam propriæ voluntatis noluerunt. Et idcircò inuij dicti ſunt: quia Chriſtum, qui eſt via, non receperunt.

k ¶ *Terra de qua oriebatur panis in loco*, &c.] Diuerſas res & obſcuras connectit, vt cum ſuperioribus inferiora non hæreant. Proinde mihi videtur: quia hoc loco terram Sodomorum deſcribat, cuius abundantiam & amœnitatem cum admiratione collaudet.

l ¶ *Locus ſaphyri lapides eius, & glebæ illius aurum.*] Per metaphoram dicit, quod in Sodomis vberrima fuerint omnia & optima: quæ etiam auro & pretioſis lapidibus comparentur.

m ¶ *Semitam*, &c.] Exitus plurimos in eadem regione multitudo habitatorū fecerat: & ideo forſitan dixit, quod auis præ frequenti hominum copia ſemitas intuendi, vel facultas illic reſpondendi incendendiue non fuerit.

n ¶ *Nec intuitus eſt*, &c.] Quia tam condenſis frutetis & contiguis arboribus conſita erat, vt eam aues deſuper volantes depaſcere non poſſent.

o ¶ *Non calcauerunt eam*, &c.] Hoc ait: quod ita fuerit terra Sodomorum omnibus bonis referta, vt nullius patriæ eguerit mercimonijs.

ᵃnec pertranſiuit per eā leæna. ᵇAd ſilicē extē-
dit manū ſuā,ᶜ ſubuertit à radicib. montes ᵈIn
petris riuos excidit, ᵉ& omne pretioſum vidit
oculus

A a ¶ *Nec pertranſiuit*. &c.] Ob frequentiam innumerabiliū
populorum in Sodomis habitantium, beſtiæ per mediam
regionis illius tranſire non poterant. *Terra de qua oriebatur
panis in loco ſuo, igni ſubuerſa eſt.*] Hæc terra poteſt & Iudæa
intelligi, in qua panis legis Dei, per doctrinam prophetarum
populis naſcebatur, qua amore
Dei per fidem Christi carnalis
legis intelligentia ſubuerſa eſt:
& in rectos tramites & ſpiri-
tuales ſenſus conſtituta, vt iā
occidentem literam nō ſequa-
Eſa 54. c. tur. *Locus ſaphyri lapides eius.*] Sic dicit ei Dn̄s per prophe-
tam: *Ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te
in ſaphyris*: & reliqua. Hoc. n. decore pretioſorum lapidum,
id eſt, omnium Christo credentium per Deum patrem, nunc
adornata eſt Iudæa, quando gentium populus ei per fidem
Christi eſt copulatus. *Semitam ignorauit auis Nec intuitus eſt
eam oculus vulturis.*] Auem & vulturem, ipſum diabolum
cum ſuis poſſumus dicere: qui ſemitam ſpiritualis intelligē-
tiæ in lege & prophetis, hoc eſt, quæ Iudæam occulte prædi-
cabātur noſſe minime potuerūt. Nec intueri aliquo veſtigio
ſcientiæ valuerunt, à ſæculis diſpenſationis futuræ abſcōdita
ſacramenta. De quib. ait Apoſtolus: *Dei ſapiētiam loquimur,*
1. Cor. 2. b. *in myſterio quæ abſcondita eſt, quam nemo principum huius ſæ-
culi cognouit.* *Non calcauerunt eam filij inſtitorum: nec pertrā-
ſiuit per eam leæna.*] Inſtitores ſiue negotiatores prædicti
intelliguntur. Nam negotiatores ſunt mali & ſuperbi: quod
etiam ad ipſum diabolum pertinet, qui ſuperbiam delictum
maximum adinuenit. Et negotiator propter multitudinem
peccatorum appellatus eſt, quæ ſiue ad ſeipſum, ſiue ad per-
dendum hominem exquiſiuit. Iſti igitur promiſſionis terrā,
quæ manſuetis & corde humilibus reſeruatur, vt in ea habi-
tent, calcare non poterunt: quia nec quaſi incolæ, per eam
tranſeundi habebunt licentiam. Item aliter. Hæc igitur Iu-
dæa cui hic panis doctrinæ miniſtrantibus prophetis, & ſa-
B cerdotibus præbebatur in loco ſuo. ſuo vtique & nō Dei, id
eſt, in loco delectationis ſuæ, vbi voluptatib. atque illecebris
conſligrabat, igne vitiorum ſuorū ardens ſubuerſa eſt, ſicut
Oſee 7. a. dicit propheta: *Omnes adulterantes, ſicut clibanus corda eorū,*
& in pſalmo de ea dicitur: *Incenſa igni, & ſuffoſſa manu operis
ſui exterpata omnino & effoſſa eſt.* Licet poſſit ignis iſte etiā ſu-
per vltione peccatorū intelligi, ſicut dicit Apoſtolus: *Terra
Hebr. 6. b. quæ ſpinas & tribulos profert, reproba eſt, & maledicto proxi-
ma, cuius conſummatio in cōbuſtionē.* De quo igne itæ ait Da-
Pſal 77. g. uid: *Iuuenes eorū comedit ignis.* *Locus ſaphyri lapides eius, &
glebæ illius auri.*] Lapides pretioſi & aurū non in optima ter-
ra, ſed in remotis & ſqualidis inueniri dicuntur. Igitur ſecū-
dū hunc modum Iudæa ſterilis fide, & infœcūda virtutibus,
habuit in ſe hos lapides pretioſos, id eſt, patriarchas, & pro-
phetas, & omnē ſanctorum multitudinē. *Semitam ignora-
uit auis: nec intuitus eſt eam oculus vulturis.*] Poſſunt hic duo
populi intelligi non abſurde, id eſt, Iudæorum & gentium.
Carnalis ergo Iudæa fidem in Christo non habens: ſed po-
tius legis operibus viuens, eundem Christum pro nobis fa-
ctum ſemitam, ſiue viam qua reditur ad patriam vt incredu-
lus ignorauit, propter elationem ſuam, qua ſe putabat legis
operibus poſſe iuſtificari. Auis dicta eſt, leuis vtique & va-
ga atque in ipſis operibus legis inſtabilis. Vulturi vero gen-
tium populus ideo aſſimilari videtur: quoniam per errores
mortuorum hominum diſcurrebat, & rebus mortuis paſce-
batur. Hi ergo Christum legis litera obtectum, & terram
repromiſſionis per Christum futuram, opacitatis ſignifica-
Act. 13. g. tionum vmbraculis non poterunt omnino perſpicere. *Non
calcauerunt eam filij inſtitorū, nec pertranſiuit per eam leæna.*]
Filij inſtitorū, apoſtolorū diſcipuli, & apoſtolici viri intelli-
gendi ſunt, qui gentibus euangelium prædicauerunt. Hi
igitur Iudæam, terram videlicet infidelium, vt ei annuntia-
rent euangelium, non calcauerunt. De quib. dicitur in Acti-
Pſal. 45. a. bus Apoſtolorum: *Vobis oportuerat primum verbum Dei lo-
qui: ſed quia indignos vos indicaſtis æternæ vitæ, ecce conuerti-
mur ad gentes.* Sic itaque factum eſt iſtis euangelizantib. ver-
bum, vt mons Christus in mare gentium tranſplātaretur.
Vnde & in Pſalmo ait: *Et transferentur montes in cor maris*:
Id eſt, vel prophetarum vel Euangeliſtarum oracula, ad cre-
dituros gentium populos transferentur.

Nec pertrāſiuit per eam leæna.] Leæna poteſt diaboli domi- C
natio ſentiri, ſiue ſuperbia Iudæorum. Quod autē dicit, non
pertranſiuit, hoc ait, non receſſit à Iudæa, ſed ibidē infidelis
ſuperbia permāſit. Aliter poteſt & de eccleſia intelligi. In il-
la vtique gloria virtutum ſuarum in loco neceſſario, redem-
ptionis ſuæ, in quo per fidem
ſtat, igne ſubuerſa eſt, illo vtiq;
igne, de quo ipſe Dominus ait.
Ignem veni mittere in terram.
Hoc igitur igne Eccleſia, id eſt,
terra ſanctorū, amoris Dei de-
ſiderio flagrans ſubuertitur, vt eam carnalis concupiſcentia
non poſſideat. Hoc igitur modo ſubuertitur, vt in terra car-
nis ſuæ viuens carnis in ea vitia moriantur, vt ait Apoſtolus. Gal. 5. d.
*Qui. n. ſunt Chriſti, carnem ſuā crucifixerunt cū vitiis & concu-
piſcentiis.* Locus ſaphyri lapides eius, & glebæ eius aurum.]
Glebas ſanctæ terræ eccleſiæ, ſanctos eius propter fœcundi-
tatem bonorum operum appellauit: quos etiam & propter
gratiarum diuiſiones, glebas ſanctus ſpiritus voluit nuncu-
pare, quo auri merito cenſerentur: in quarum occultis venis
tanquam animarum ſeminibus, ſenſus magni pretioſique
naſcantur. *Semitam ignorauit auis: nec intuitus eſt eam oculus
vulturis.*] Sub his nominibus, auis & vulturis, inimicos Ec-
cleſiæ intelligamus, qui tenebris obſcuratum habētes intel-
lectum, neſcierunt ſemitam vocationis eius, qua ad Deum
ambulans per fidem reuertitur. Quique diuerſis erroribus
mortuorum hominum rapti: quaſi volare arbitrandi ſunt.
Non calcauerunt eam filij inſtitorū.] Hi inſtitores ſiue nego-
tiatores reprobi ſunt & laude indigni: qui peccata peccatis,
velut diuitias ſibi cōgregant, de quib. ait Apocalypſis: *Omnia* Apoc. 18. d.
clara & pinguia perierunt à te. Hi igitur negotiatores circa
diuinas peccatorum, non calcabunt Eccleſiā, id eſt, non ha-
bitabunt in ea: quia ſanctam eam & immaculatā Dominus
poſſidebit. *Nec pertranſiuit per eam leæna.*] Siue leo, vt alij di-
xerunt. Leo hîc non abſurde diabolus intelligitur: qui per
ſanctæ Eccleſiæ terram tranſire non potuit, eò quòd grauì-
bus perſecutionibus eam vincere non valuerit. D
b ¶ *Ad ſilicem*, &c.] Videtur mihi ſanctus Iob aliud æni-
gma protuliſſe, & propter ſoliditatem ſuam & fortitudinē,
Christum ſecundum hominem quem aſſumpſit, ſilicē poſ-
ſe ſignificari: qui etiam petra & lapis, prophetis & Apoſtolis
dictus eſt. Deus ergo pater extendit ad ſilicem manum ſuā,
id eſt, filium ſuum, per quem vniuerſa condidit: quem etiam
dexteram & brachium vocat, & ad ſuſcipiendum hominem
miſit, vt Apoſtolus dicit: Deus filium ſuum miſit in ſimilitu-
dinem carnis peccati. Et idcircò in extenſione manus, Dei
patris & filij eius ad nos aduentum ſignificari nouerimus, vt
per eum ſicut ſequitur:
c ¶ *ſubuerteret*, &c.] Quos per metaphoram dæmones ſiue
homines ſuperbos eſſe recte ſentimus; quia principatus &
poteſtates palam triumphauit in ſemetipſo.
d ¶ *In petris riuos*, &c.] Duris ſcilicet præcordiis gentium
& nimia infidelitate conſtrictis, abundantiam gratiarum
ſuarum largitus eſt, & velut riuos atque fluentes, vberem co-
piam doctrinarum tribuit. Hoc ipſum diſtribuiſſe intelligi-
tur, quod ſcidiſſe memoratur: ſicut ait Apoſtolus: *Alij enim
per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ.* Alij dixe- 1. Cor. 12. a.
runt: *Ripas fluminum diſrupit*, vt illam doctrinam ſpiritua-
lem legis & prophetarum, de qua Eſaias ait: *Qui ſititis, ite ad
aquam*, quæ in vna gente tanquam intra quaſdam anguſtias Eſa 55. a.
defluebat: quæ etiam Moſaicæ legis præceptis velut quibuſ-
dam quaſi riparum obicibus claudebatur. Huiuſcemodi
diſruptis obſtaculis, quaſi de alueo legis, ſuper omnem ter-
ram euangelio abundante diffudit. Aliter poſſumus hanc
terram Eccleſiam dicere. Vnde ait propheta: *Fluminibus* Eſa. 18. a.
ſcindetur terra. Scindi vero eam atque diſrumpi eo modo no- Abac. 3. c.
uerimus, quando ſe ad ſuſcipiendum verbum Dei, capabi-
lem præbet: Hanc quoque quandam adapertionem capaci-
tatis, quæ fit per obedientiā terræ rationem habentis, eorū-
dem fluminum impetus operantur.
e ¶ *Et omne pretioſum vidit oculus eius.*] Eductis igitur riuis
gratiarum Dei, vidit Deus quàm immenſa & innumerabilia
pietatis ſuæ beneficia. Vidit autem dixit: eò quòd ante con-
ſpectum eius adimpletio ſiue effectus ſuæ voluntatis aſtite-
rit in Eccleſia ſua.

E

eius. [d] Profunda quoq; fluuiorum ſcrutatus eſt, & abſcōdita produxit in lucem [b] Sapientia vero vbi inuenitur: & quis eſt locus intelligentiæ? [c] Neſcit homo pretium eius: [d] nec inuenitur in terra ſuauiter viuentiū. [e] Abyſſus dicit, non eſt in me: & mare loquitur, non eſt mecum. [f] Non dabitur aurum obrizum pro ea: Nec appendetur argentum in cōmutatione eius. [g] Non conferetur tinctis Indiæ coloribus: nec lapidi ſardonico pretioſiſſimo, vel ſaphiro. [h] Non adæquabitur ei aurum vel vitrum, nec commutabuntur pro ea vaſa auri [i] excelſa & eminentia, non commemorabuntur in comparatione eius. [k] Trahitur autem ſapientia de occultis. [l] Non adæquabitur ei topazius de Æthiopia: nec tincturæ mūdiſſimæ componentur. [m] Vnde ergo ſapientia venit, & quis eſt locus intelligentiæ? [n] Abſcondita eſt ab oculis omnium viuentium, volucres quoque cœli latet. [o] Perditio & mors dixerunt. auribus noſtris audiuimus famam eius. [p] Deus intelligit viam eius, & ipſe nouit locum illius. [q] Ipſe enim fines mundi intuetur, & omnia quæ ſub cælo ſunt, reſpicit. [r] Qui fecit ventis pōdus, &

a ¶ *Profunda, &c.*] Hos igitur fluuios non abſurdè ſingulos libros veteris inſtrumenti eſſe ſentimus: in quorum magnis latibulis abſcondita erant eccleſiæ ſacramenta: quæ in tempore Saluatoris Deus Pater ſcrutatus ſit, ad impletionem eorum omnia quæ prædicta ſunt manifeſtās: Siue quia fluuiorum nomine, populorum multitudines aliquando intelliguntur, quemadmodum Nahum propheta ait: *Portæ fluuiorum apertæ ſunt*: Profunda fluuiorum hoc loco, ſecreta conſcientiæ hominum aduertamus, quorum ſcrutator & cognitor Deus eſt: qui in die iudicij producendo omnia ſecreta cordium, reddet vnicuique ſecundum opera ſua. Nahū.2.b

b ¶ *Sapientia vero, &c.*] Quod hoc quaſi inquirens ait, difficilem rem, & quæ vix inueniatur, voluit indicare: imo quę niſi à Deo demonſtrante, nec inueniri poſſet ab homine, nec haberi & ipſe Iob in ſubſequentibus declarauit, ita dicens: *Et dixit homini*. vtique Deus: *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia, & recedere à malo intelligentia.*

c ¶ *Neſcit homo, &c.*] Hæc dicendo, inæſtimabilem eſſe ſapientiam timoris Dei ſignificauit.

d ¶ *Nec inuenietur, &c.*]

F

Hinc igitur ſapientiam timoris Dei non habet quiſpiam: niſi carnem ſuam crucifixerit cum vitiis & concupiſcentiis, niſi vixerit, vt Paulus Apoſtolus & omnes ſancti in tribulationibus, perſecutionibus, anguſtiis & preſſuris. Et ideo ſuauiter dicti ſunt viuere illi, qui nullo iugo diſciplinæ tenentur, & effrenes ac præcipites, in labem prorūpunt vitiorū.

e ¶ *Abyſſus eſt, &c.*] Abyſſum hoc loco infernum intelligamus, ſicut dicit Apoſtolus: Aut quis deſcendit in abyſſum? Et mare hoc ſæculum, vt pſalmiſta canente cognouimus: *Hoc mare magnum & ſpatioſum*. Infernus ergo & hic mundus ſapientiam timoris Dei ſe non habere teſtatur. Loca dicit loqui: pro his qui in locis vel mundi vel infernorū ſunt. Hic de illis loquitur, qui carnali conuerſatione mundi illecebris poſſidentur, hæc dictio proſopopœia appellatur, vbi perſona loquentis cum loqui non poſſit, aſſumitur: & quod continet, pro eo quod continetur. Continet quidem hic mundus vel infernus: Continetur autem homo. Hanc ergo ſapientiam non habet mare mundi iſtius præter ſolam eccleſiam: quæ propter ſæuientium fluctus inimicorum, inſula dicitur in ſcripturis, quēadmodum & nauicula per figuram in euangelio nominatur. Rom.10.b Pſal.103.c Mat.8.c & 14.c

f ¶ *Non dabitur, &c.*] Hoc ait, quod nulla res, quamuis pretioſa ſit, poſſit huic ſapientiæ comparari. Siue quia aurum in ſcripturis vel argentum, tropicus ſenſus & ſermo intelligitur, hoc dicit, ſapientiam iſtam nullus pro merito ſentire poſſet aut eloqui.

g ¶ *Non conferetur tinctis Indiæ, &c.*] Diuerſis rebus & pretioſis hæc ſapientia diuina præfertur. Hoc tamen ſciendum, quod maxime in meridiano climate, hæc metalla pretioſa naſcantur. Et quia in India omnes idolorum cultores ſignificantur: in qua colores vt dixi, pretioſi, vel naſcuntur vel fiunt, id puto poſſe intelligi: quia in gentibus vbi timor veri Dei non eſt, fucata & quodammodo terrena religio fit: quæ ſub prætextu nominis Dei in errorum mendacio, diuerſo ac vario ſermonum colore velut pictura componitur, & quaſi lapis pretioſus eloquio ſplendeat, ſiue nomine fulgeat Deitatis, & India ſiue etiam Æthiopia, nigredinem, vel tenebras peccatorum ſignificant: quæ ſpecialiter in idolorum culturis habentur.

h ¶ *Non adæquabitur ei aurum vel vitrum: nec commutabuntur pro ea vaſa auri.*] Aurum vel vitrum, & etiam vaſa auri

G

pretioſi quique & clari intelliguntur, qui in hoc ſæculo nomine dignitatis & diuitiarum gloria ſplendent, hi vtique non habentes veræ religionis timorem pro nihilo habebūtur: eo quod non poſſint vel in pro merito gloriæ ſuæ, ad commutationem ſapientiæ ſingularis accedere.

i ¶ *Excelſa, &c.*] Etiam ſi excelſa ſint, & plurimum eminentia, quæcunque in creaturis ſunt, etiam angelicæ poteſtates, minima omnino, imò potius indigna memoria erūt, in cōparatione illius, quæ facit omnem creaturam rationalem Deo placere, eiq; ſancto amore coniungi. Et ideo præfertur illis eminētibus excelſis, timoris huius mūdi ſapiētia: quia ſine illa nihil ſunt ante Deum: ſicut & ipſe diabolus qui amiſſo timore diuinæ reuerētiæ, perdidit ſemetipſum.

k ¶ *Trahitur, &c.*] Hæc igitur aliunde non poteſt niſi de ſuperius aſſumi: ſiue de intimis cordis affectibus, dono ſancti Spiritus trahitur, vt propheta ait: *Os meum aperui, & attraxi ſpiritum*, vt videlicet ſapiat homo Deum, & timeat, ac recedere à malo intelligat. Pſal.118.i

l ¶ *Non adæquabitur, &c.*] Diuerſis modis & diuerſis nominib. auri, ac ſupellectilis pretioſæ, ſanctus Iob dicit, quod timor Domini non poſſit eis vllo modo comparari.

m ¶ *Vnde ergo ſapientia venit: & quis eſt locus intelligētiæ?*] Interrogans requirit & dicit, quod omnis creatura, vel maximè ſapientiam hanc ignoret.

H

n ¶ *Abſcondita eſt ab oculis, &c.*] Viuentium mundo intelligendum eſt, de quibus ſuperius ait, cùm de hac ſapientia loqueretur: nec inuenitur in terra ſuauiter viuentiū. Quod autem dixit, quia hæc ſapientia volucres cœli lateret, ſuperbi & leues, ſiue qui altum ſapiunt, quod ad tumorem arrogantiæ pertinet, intelligendi ſunt: ſiue ſpiritus mali, qui ſecundum parabolam euangelij, iactum ſemen dominicum iuxta viam comedunt. Hos igitur latere ait bonum timoris Dei. Mar.4 & Luc.8.a

o ¶ *Perditio & mors, &c.*] Poteſt vtroque hoc nomine diabolus dici, ſiue ille mors appellari poteſt, vt ſui ſatellites perditio nuncupentur. Hi ergo dixerunt, quod famam timoris Dei audierint: non enim negare poſſunt, quia nō audierint illam, cùm in naturæ ſuæ bono inditam perceperint: ſed per inobedientiæ malum, eam habere noluerunt.

p ¶ *Deus intelligit viam eius, &c.*] Pro certo ſcit Deus, quod hæc ſapientia properet ad locum vtique quietis & perpetuę pacis, vbi per hanc ipſam ſapientiam timoris ſui, *ſuper quietum & humilem & trementem ſermones ſuos* requieſcere delectetur. Siue Deus intelligit viam eius: quæ prædicatione euangelij per omnes terras prolata eſt. Vnde & ſequitur de Deo dicens. Eſa.66.a

q ¶ *Ipſe enim fines &c.*] Quis enim ambigit, Deum noſſe etiam ea quæ futura ſunt? ſed hic potius Deus cognitor futurorum illud inſpexit, quod poſtea dixit eius Apoſtolus: *Cum autem venerit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum.* Hoc igitur modo, aduentu ſuo nos viſitando, fines mundi intuitus eſt. In his, inquam, temporibus noſtris, in quos ſeculorum fines deuenerunt. Gal.4.a 1.Cor.10.

r ¶ *Qui fecit, &c.*] Manifeſtum eſt, quia omnis creatura in manu & virtute potētiæ illius teneatur. Aliter: Ipſas gratias Spiritus ſancti, quaſi in ipſo initio per Apoſtolos accepit Eccleſia, quando factus eſt de cœlo ſonitus tanquam aduenientis ſpiritus vehementis. Ventos ſiue ſpiritus ſcriptura commemorat, quos Deus largiendo de arcanis ſecretorum cœleſtium prolaturus hominibus eſt, ſecundum prophetā di- Act.2.a

A ecutem: *Qui producit ventos de theſauris ſuis.* Aliquando hæ diuerſitates gratiarũ, Spiritus ſancti cenſentur nomine, dátis has gratias, ſecundũ illud Apoſtoli: *Spiritus prophetarum ſubiecti ſunt prophetis*: qui etiam propter operationẽ & effectum diuinæ ſanctificationis ſuæ, pondus habere dicuntur, vt ſecundum vniuſcuiuſq; vires prædicatores verbi Dei, aliis lac darent, aliis ſolidum cibum porrigerent, vbi dicerent, vel quibus dicerent. Inde ait propheta: *Dabo vobis imbrẽ matutinũ & ſerotinũ*, hoc eſt, nouum & vetus teſtamentum.

Pſal.134 b
1.Cor.14 f
Ezec.34 f

& aquas appendit in menſura. Quãdo ponebat pluuiis legẽ, & viã procellis ſonantibus, [a] tunc vidit illam & enarrauit, & præparauit, & inueſtigauit, & dixit homini: [b] Ecce timor Dñi, ipſa eſt ſapientia; & recedere à malo, intelligentia.

CAPVT XXIX.

ADdidit [c] quoq; Iob aſſumẽs parabolam ſuam, & dixit: [d] Quis mihi tribuat vt ſim iuxta menſes priſtinos, ſecundum dies quibus Deus cuſtodiebat me? [e] Quando ſplendebat lucerna eius ſuper caput meum, [f] & ad lumen eius ambulam in tenebris. [g] Sicut fui in diebus adoleſcentiæ meæ, & quando ſecreto Deus erat in tabernaculo meo. [h] Quando erat omnipotẽs mecum, & in circuitu meo pueri mei. [i] Quando lauabam pedes meos butyro, [k] & petra fundebat mihi riuos olei. [l] Quando procedebam ad portam ciuitatis, & in platea parabãt cathedram mihi. [m] Videbant me iuuenes, & abſcõdebantur, & ſenes aſſurgẽtes ſtabãt. Principes ceſſabant loqui, & digitum ſuperponebant ori ſuo. Vocem ſuam cohibebãt duces, & lingua eorũ gutturi ſuo adhærebat. [n] Auris audiens beatificabat me, & oculus vidẽs teſtimoniũ reddebat mihi, eò quòd liberaſſem pauperem vociferantem, & pupillum cui nõ eſſet adiutor. [o] Benedictio perituri ſuper me veniebat, & cor viduæ conſolatus ſum. [p] Iuſtitia indutus ſum, & veſtiuit me ſicut veſtimento, & diademate iudicio meo. [q] Oculus fui cæco, & pes claudo. [r] Pater eram pauperum, & cauſam quã neſciebam, diligentiſſimè inueſtigabam. [ſ] Conterebam molas iniqui, & dentib. illius auferebã prædam. [t] Dicebãque, in nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies. [u] Radix mea aperta eſt ſecus aquas, & ros morabitur in meſſione mea. [x] Gloria mea ſemper innouabitur, & arcus meus in manu mea inſtaurabitur. Qui me audiebant, expectabant ſententiam, & intenti tacebãt ad cõſiliũ meum. [y] Verbis meis adde-

a ¶ *Tunc vidit, &c.*] Id eſt, in Eccleſia ſua, Deus futurã hanc ſapientiã ante præuidit, quòd totus mundus timorem illius habiturus eſſet.

b ¶ *Ecce timor, &c.*] Alter timor eſt, ne quiſquã Deũ offendat. Alter verò ſi offenderit. Ille prior ſanctus & laudabilis, iſte alius non habẽs charitatẽ, ſed pœnam. Proinde hoc prædicabili timore dicit pſalmiſta: *Timor Domini ſanctus permanens in ſeculum ſeculi.* De alio timore loquitur Euãgeliſta Ioãnes in epiſtola ſua dicens: *Timor non eſt in charitate, ſed perfecta charitas foras mittit timorem.* Qui timor vtique *pœnam habet*: quia dilectionis meritum non habet.

Pſal.18.c
1.Ioh.4.d

CAPVT XXIX.

B ADdidit [c] *quoq; Iob, &c.*] Secundum ſuperiorem regulam etiam iſtic intelligentiæ lineam ducimus, vt quando id quod ſequitur in Saluatorẽ referri non conuenerit, ad mẽbrorũ illius cõpagem ſenſum expoſitionis conemur inflectere. Et rectè id fieri poterit, vt quod ipſe Dominus caput Eccleſiæ ſuæ in ſe recipere non poteſt, de eius corpore, quod eſt Eccleſia, ſentiatur.

d ¶ *Quis mihi tribuat vt ſim, &c.*] Optat ergo ſanctus Iob atque deſiderat, vt iam de illo ſqualore & cruciatibus liberetur, reuertaturque ad illã gloriam priſtinæ felicitatis, in qua aliquando Domino proſperante degerat.

e ¶ *Quando ſplendebat, &c.*] Multis modis in ſcripturis diuinis appellatur lucerna. Hic vero potuit eam Iob pro gloria temporali dixiſſe, quam à Deo acceperat, & quam in honoris potentia & diuitiis poſſidebat.

f ¶ *Et ad lumen eius ambulabam in tenebris.*] Inter peccata vtique, & ea quæ ignorabam, quaſi inter aſpera & obſcura vitæ huius, ad lumen virtutum vel conſolationis illius incedebam.

g ¶ *Sicut fui in, &c.*] Secretum ſuum, mentem ſuam ideo dicere voluit: quia illic tumultuoſæ vitiorum turbæ minimè perſtrepebant.

h ¶ *Quando erat omnipotens, &c.*] Quando Deum habebat in tabernaculo ſuo, virtutes ante eum ſtare tanquam pueri perhibentur: quæ ideo maſculi appellantur propter vigorem contra vitia reſiſtendi, talibus miniſtris Iob beatus ambiebatur.

i ¶ *Quando lauabam pedes, &c.*] Pedum vocabulo in ſcripturis diuinis, modus quidam humanæ conuerſationis plerũque intelligendus eſt. Lauabam, inquit, ab omni peccati macula actus meos, & cum innocentia & ſimplicitate verſabar.

C k ¶ *Et petra fundebat, &c.*] Iuxta hunc ſenſum Moyſes ait: *Suxerunt mel de petra, & oleum de firma petra,* ſecundum delectationem volentiũ, ore ſapiebat. Et cum petra illa Chriſtum ſecundum Apoſtolum figuraret, in oleo tamen iſto dona Spiritus ſancti, ſanctus Iob largiter ſibi effuſa voluit demonſtrare. Hic eſt ergo oleũ viuum & verum, qui eſt Spiritus ſanctus Patri & Filio conſubſtantialis. Hoc ergo oleo S. Iob abundabat, quo & charitatis pinguedine replebatur.

Deut.32.b

l ¶ *Quando, &c.*] Manifeſtum eſt, quia Iudæorum iudices in portis ſedebant, vt iudicarent populum.

m ¶ *Videbant me iuuenes, &c.*] Reuerentiã pij & ſancti timoris, quam ei non ſolùm omnis ætas, verùm etiã vniuerſæ poteſtates meritò deferebant, his verſiculis demonſtrauit.

n ¶ *Auris audiens beatificabat me, &c.*] Tam ſancta erat, vt ait præſens conuerſatio eius, quam fama referebat.

o ¶ *Benedictio perituri ſuper me, &c.*] Pupillus, pauper & vidua, omne genus humilium atque afflictorum ſignificat, quorũ nullum ſanctus Iob præterijt, vel deſpexit.

p ¶ *Iuſtitia, &c.*] Iuſtitia, iudicium rectũ, miſericordia, hæc erant animæ illius indumenta.

q ¶ *Oculus fui cæco, & pes claudo.*] Affectus pietatis eius atque miſericordiæ, in his ſermonibus demonſtratur: ſiue erranti ignorãtiæ tenebris, lumen præbui veritatis: & claudicanti in vijs Domini, rectæ viæ itinera demonſtraui.

D

r ¶ *Pater eram pauperũ.*] Negotia cauſáſque pauperũ contra potentes ſuſcipiẽdo, defenſor eorũ factus erat & iudex. Et idcirco ne aliqua aduerſante parte opprimerentur, retectis eorum fraudibus, eas inueſtigare dicebat.

ſ ¶ *Conterebã, &c.*] Hic velut rapacem beſtiam & violentã hominem iniquum deſcribit, de cuius ore, ſubſtantiam pauperum vi abſtulerit.

t ¶ *Dicebamque, &c.*] Nidus eius, exterior homo eius intelligendus eſt, qui de feno carnis illius compoſitus à Deo fuerat & conſtrictus. *Omnis* enim *caro fenum.* In hoc igitur nido ſemper ſe mori ſub teſtificatione dicebat: dum vitiis mũdi & eius concupiſcentiis non viuebat: & ob hoc in reſurrectione, velut palma, multiplices dies & æternos habebit.

u ¶ *Radix mea aperta eſt ſecus, &c.*] Spes mea & fides, quæ ex hac expectatione mea ſunt, patent ad diuina eloquia quarum conſolatione ne in infidelitate mentis meæ vigor areſcat, infunditur.

x ¶ *Gloria mea ſemper innouabitur, & arcus meus in manu mea inſtaurabitur.*] Gloria mea & cætera, poteſt in virtutibus creſcentis bonæ conſcientiæ, fructus & nouus ſemper profectus intelligi. In arcu vero reſiſtentis ac repugnantis, vigorem ſignificari exiſtimo, qui in manu ſancti operis, cõtra obuios quoſque & hoſtiles vitiorum impetus præparetur. Sicut ait Dauid in Pſalmo: *Et poſuiſti vt arcum æreum brachia mea*: quod eſt, feciſti infatigabilem intentionem bonorum operum meorum. Pſal.17.b

y ¶ *Verbis meis addere nihil audebãt, & ſuper illos ſtillabat eloquium*

E *quium meum.*] Quia iam auctoritas ſapientiæ vbique fuerat diuulgata, nemo quaſi detrectans, ad verba eius quicquam addere præſumebat: quinimò ſtillabat ſuper eos eloquium illius, id eſt, ſenſus, interiora viſcerum penetrabat, vt eorum infuſa præcordiis, à tali magiſtro perfecti atque optimi diſcipuli redderentur.

a ¶ *Expectabant me ſicut pluuiam, &c.*] Pluuiæ nomine, copioſam valde eruditionem ſuæ ſcientiæ demonſtrat, & laudat auditores ſuos, quòd diſputante eo, eum grandi deſiderio expectauerint.

b ¶ *Si quando ridebam ad eos, &c.*] Tanta, inquit, reuerentia & honore à prædictis habebar, vt ſapientiæ meæ & grauitati non poſſet indulgentię aliquid ac remiſſionis, quæ adtēperamētum magis motū pertinebāt, congruere. Et idcirco ipſo à me pietatis fiebat ſtudio, vt affectus amoris ac dilectionis eorum mei admiratione proficeret.

c ¶ *Et lux vultus mei non, &c.*] Gratia reuerētiæ, quam in eius facie refulgentem contuebantur, apud prædictos non pro nihilo habebatur. Non .n. aliquid eius nutibus fruſtra fieri exiſtimabāt: idcirco quaſi magnum atque præcipuum in ſe prædicti ſuſcipiebant, quicquid in ſerenitate vultus illius contemplabantur.

d ¶ *Si voluiſſem ire ad eos, &c.*] Dignationem ſuam & ſanctam humilitatē his ſermonib. manifeſtat: quia ad inferiores ſuos, quaſi ad amicos ſibique coæquales abierit, & ſe in regni potentia, miſeris & mœrentibus præbuiſſe.

F

Capvt XXX.

N*Vnc autem derident me iuniores tempore.*] Manifeſtum eſt.

f ¶ *Quorum non dignabar patres ponere cum, &c.*] Non hoc typo ſuperbiæ atque diuitiarū iactantia fecerat, ſed vilitate impiorum, vt deridentium illum: quorum patres, nec canibus quondam eius digni fuerint comparari.

g ¶ *Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipſa putabantur indigni. Egeſtate & fame ſteriles.*] Id eſt, ignominiæ vilitate deſpecti.

addere nihil audebant, & ſuper illos ſtillabat eloquium meum. [a]Expectabant me ſicut pluuiā, & os ſuum aperiebant quaſi ad imbrem ſerotinum. [b]Si quando ridebam ad eos, nō credebāt, [c]& lux vultus mei non cadebat in terram. [d]Si voluiſſem ire ad eos, ſedebam primus. Cumque ſederem quaſi ex circumſtante exercitu: eram tamen mœrentium conſolator.

Capvt XXX.

NVnc autem derident me iuniores tempore. [f]quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei. [g]Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipſa putabātur indigni. Egeſtate & fame ſteriles, [h]qui rodebant in ſolitudine, ſqualentes & calamitate & miſeria. Et manducabant herbas & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus eorum. Qui de conuallibus iſta rapientes, cum ſingula reperiſſent, ad ea cū clamore currebāt. [i]In deſertis habitabāt torrentiū, & in cauernis terræ, vel ſuper glareā. Qui inter huiuſcemodi lætabantur, [k]& eſſe ſub ſentibus delitias computabant. [l]Filij ſtultorum & ignobilium, & in terra penitùs non parentes. Nunc in eorū canticū verſus ſum, & factus ſum eis in prouerbiū. Abominantur me, & longè fugiunt à me, & faciem meam conſpuere non verentur. [m]Pharetram .n. ſuam aperuit & afflixit me, & frenum poſuit in os meū. [n]Ad dexteram orientis calamitates meę ilicò ſurrexerūt. [o]Pedes meos ſubuerterūt, & oppreſſerunt quaſi fluctib. ſemitis ſuis. [p]Diſſipauerunt itinera mea: inſidiati ſunt mihi & præualuerūt, & non fuit qui ferret auxilium. [q]Quaſi rupto muro & aperta ianua irruerunt ſuper me, & ad meas miſerias deuoluti ſunt. [r]Redactus ſum in nihilū. Abſtulit quaſi vētus deſideriū meum, & velut nubes pertranſiit ſal[9] mea. [s]Nunc autem in memetipſo marceſcit anima mea, & poſſidēt me dies afflictionis. [t]Nocte os meum perforatur doloribus: & qui me comedūt, non dormiunt. [u]In multitudine eorum conſumitur veſtimentum meum, & quaſi capitio tunicæ ſuccinxerūt me. [x]Cōparatus ſum luto, & aſſimilatus ſum fauillæ & cineri. [y]Clamo ad te, & nō exaudies me: ſto & non

G *poſuit in os meum.*] Pharetrā exiſtimo multitudinem plagarū vel ipſum diabolum, vel poteſtatem illius hoc loco intelligi oportere: quam ſicut Iob ait, Deus aperuit, dum circa eum diabolus ſuam exercuit poteſtatem, vnde eum & iaculis tormentorum afflixit. Inſuper etiam frenum ei ſilentij, ne loqueretur, impoſuit.

n ¶ *Ad dexteram orientis calamitates meæ, &c.*] Id eſt, vel in ipſo tempore felicitatis, quod grauiſſimum probatur exortæ ſunt: vel permiſſu diuinæ poteſtatis impoſitæ ſunt. Ipſe eſt enim oriens ex alto: ipſe dextera & virtus altiſſimi.

o ¶ *Pedes meos ſubuerterunt, & oppreſſerunt quaſi, &c.*] Id eſt, calamitates meæ, frequenti repetitione me affligentes, velut fluctibus omnes vias rectas conuerſationis meæ ſubuerterunt.

p ¶ *Diſſipauerunt itinera mea, inſidiati ſunt mihi, & præualuerunt, &c.*] Id eſt, itinera mea, quibus per viam iuſtitiæ quotidianis profectibus incedebā, inimici mei conturbauerūt, in iniuriā meam ex inſperato velut ex inſidiis erumpentes, negantibus mihi proximis meis conſolationis auxilium.

q ¶ *Quaſi rupto muro & aperta ianua irruerunt ſuper, &c.*] Tam veloci, inquit, impetu prædicta mala ſuper me irruerunt, vt nullo reſiſtente obſtaculo, in me deſuper voluerentur.

H

r ¶ *Redactus ſum in nihilum. Abſtulit quaſi ventus deſideriū meum, &c.*] Quo remunerationes tuas pro mandatorum tuorum cuſtodia præſtolabar: pariter: cum ſalute, quaſi venti impetu, & quaſi tranſuolantis nubis celeritate rapuiſti, quia abripi permiſiſti.

s ¶ *Nunc autem in memetipſo marceſcit anima mea, & poſſidēt me dies afflictionis.*] Marceſcit, id eſt, à vigore ſuæ intentionis diſſoluitur.

t ¶ *Nocte os meū perforatur doloribus. & qui me comedunt, non dormiunt.* Manifeſtū eſt, quia vermes qui carnes eius comedebant, noctes ducebant peruigiles.

h ¶ *Qui rodebant in ſolitudine, &c*] Præ miſeria & auiditate, hæc etiam quæ extra cibum erant vel hominum, vel ferarum, tanquam epulas ac delitias inuadebant, humectas conualles præ nimia egeſtate ſugentes.

i ¶ *In deſertis habitabant torrentium, &c.*] Qui etiam, vt ait in locis ſterilibus & inaquoſis, ſiue dumibus, quaſi repentia terræ in foraminibus morabantur, quos imbres montium rigant.

k ¶ *Et eſſe ſub ſentibus delitias computabant.*] Si in æſtu ſuo, viliſſimorum ſtirpium foliis tegerentur.

l ¶ *Filij ſtultorum & ignobilium, &c.*] Obſcuri & memoria penitùs indigni.

m ¶ *Pharetram enim ſuam aperuit, & afflixit me, & frenum*

u ¶ *In multitudine eorum conſumitur veſtimentum meum, &, &c.*] Scatentium vermium multitudo, ſemper ſe commouens, & per diuerſos vulnerum meorum ſinus diſcurrens: veſtem quoque meam dum per me repere non ceſſat, attriuit: quem totum atque ex omni parte circūdatum, & quaſi in vnum vulnus redactum, inceſſabili eſu hauſtuque diſcruciat.

x ¶ *Comparatus ſum luto, &c.*] Ad ſummam vilitatem perductum ſe dicit: qui vulneribus & ſanie, ſicut lutum computreſceret & fœteret, exſiccantibus rurſus carnis eius putredinem, ſordibus pulueris.

y ¶ *Clamo ad te, &c.*] In clamore intētio eſt orantis ad Deū. In eo verò quòd ſtare ſe perhibet, perſeuērantiā ſe ad Deum habere indeclinabilem dixit. Fiducia iuſtitiarum ſuarum ad Deum, hæc liberè Iob ſanctus loquitur.

A

non reſpicis me. [a] Mutatus es mihi in crudelẽ, & in duritiam manus tuæ aduerſaris mihi. Eleuaſti me, & quaſi ſuperventũ ponens, eliſiſti me valde. [b] Scio quia morti trades me: vbi cõſtituta eſt domus omni viuenti. [c] Veruntamẽ nõ ad conſummationem eorum [d] emittis manũ tuã: & ſi corruerint, ipſe ſaluabis. [e] Flebã quondam ſuper eo qui afflictus erat, & cõpatiebatur anima mea pauperi. Expectabam bona, & venerũt mihi mala: præſtolabar lucem, & eruperunt tenebræ. [f] Interiora mea efferbuerunt abſque vlla requie, præuenerunt me dies afflictionis. [g] Mœrens incedebã, ſine furore conſurgens, in turba clamabam. [h] Frater fui draconum, & ſocius ſtruthionum. [i] Cutis mea denigrata eſt ſuper me, & oſſa mea aruerunt præ caumate. [k] Verſa eſt in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.

CAPVT XXXI.

PEpigi [l] fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partẽ haberet in me Deus deſuper, & hæreditatem omnipotens de excelſis? Nunquid non perditio eſt iniquo, & alienatio operantibus iniuſtitiam? Nonne ipſe conſiderat vias meas, & cunctos greſſus meos dinumerat? [m] Si ambulaui in vanitate, & feſtinauit in dolo pes meus: appendat me in ſtathera iuſta, & ſciat Deus ſimplicitatẽ meam. [n] Si declinauit greſſus meus de via, & ſi ſecutus eſt oculus meus cor meum, & ſi in manibus meis adhæſit macula: ſerã, & alius comedat, & progenies mea eradicetur. [o] Si deceptũ eſt cor meum ſuper muliere, & ſi ad oſtium amici mei inſidiatus ſum: ſcortũ alterius ſit vxor mea, & ſuper illam incuruentur alij. Hoc. n. nefas eſt & iniquitas maxima: ignis eſt vſque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina. [p] Si contempſi ſubire iudicium cũ ſeruo meo & ancilla mea, cùm diſceptarent aduerſum me. [q] Quid enim faciam cum ſurrexerit ad iudicandũ Deus: & cũ quæſierit, quid reſpõdebo illi? Nunquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus eſt, & formauit me in vulua vnus? [r] Si negaui quod volebãt pauperibus & oculos viduæ expectare feci? [ſ] Si comedi buccellam

a ¶ *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ,* &c.] Pium & miſericordem Deum eſſe dicit in proſperis ſuis: durum atque crudelem, cùm manus duritiam & graues pœnas ſuſtinet & atroces.

b ¶ *Scio quia morti trades me,* &c.] Poſt delictum parentis, inquit, domus inferorũ eſt cõſtituta, id eſt mors ipſa, nõ conditione eius creata. Illuc ergo & me tanquam peccatoris Adę filium, ſecundùm iuſtam ſententiam, abire voluiſti.

c ¶ *Veruntamen non ad conſumptionem eorum.*] Reconciliationem mundi prophetat in Chriſto futuram, dum dicit homines non in perpetuam conſumptionẽ redigendos, ſed aliquãdo ab inferis reuocandos.

d ¶ *Emittis manum,* &c.] Si poſt redemptionem, qua per fidem in Chriſto ſaluamur, iterũ per peccatum ruerint homines, manu pietatis alleuante per pœnitentiam ipſe ſaluabit.

e ¶ *Flebam quondam ſuper eo,* &c.] Factum eſt, vt pro bonorum expectatione, qua miſeros conſolabar, mala nunc omnia ſuſtinerem: & pro luce proſperitatis, tenebras incurrerem tormentorum.

B

f ¶ *Interiora mea,* &c.] Vbi ait, quod cum dies afflictionis prę uenerint, puto quod tempus iudicij voluerit indicare, quo præuentum ſe idcirco videtur dixiſſe, quia eum ſibi necdum venturum putauerit: vbi etiam magnum dolorem gehennarum ſignificat, dum ſuas illis comparat pœnas.

g ¶ *Mœrens incedebam, ſine furore conſurgens,* &c.] Triſtis & affectus mœſtitia, quia pœnæ meritum neſciebam, & ſine furoris iracundia, eram in ſpẽ animi virtute conſurgens: quia Deus docuerat me patientiam, vt æquanimiter ferrem: publica ſatisfactione vociferans & exorans.

h ¶ *Frater fui,* &c.] Cruciatu pœnarum affectus, dolores meos ſenſibiles temperabam: quemadmodum facere dicuntur dracones, quando ab elephantis capiuntur, vt propheta ait: *Faciam planctum velut* Mich. 1 *draconum*: quem faciunt vt dixi, quando ab elephantis interficiuntur. Et ſocius ſtruthionum: fatuus factus ſum & inſipiens, vt ſtruthio auis ſtultiſſima, vt præ dolore fruſtrà me exiſtiment laboraſſe.

i ¶ *Cutis mea denigrata eſt ſuper me,* &c.] Et hoc ad pœnarum eius cumulum pertinebat, vt in ſtercore conſtitutus, per multa tempora, ſolis ardentiſſimos vſque ad oſſa pateretur radios.

k ¶ *Verſa eſt in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.*] His rebus, dicit felicium dierum ſuorum atque proſperitatis lætitiam, & iocunditatem in luctum eſſe conuerſam.

CAPVT XXXI.

PEpigi l *fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de,* &c.] Abhinc vſque ad finẽ, iuſtitias ſuas vel maxime & miſericordias atque virtutes enarrat, quas vſque ad quindecim numeros digerit: velut vir perfectus, qui aſcenſus in corde ſuo diſponens, per gradus quoſdam profectuũ, vſque ad domum Dei aſcendendo peruenit. Ego, inquit, animo cum his obtutibus carnis meæ, definiui ac ſtatui, vt nihil omnino turpe atque obſcœnum mihi intrinſecus nuntiarent, quod delectatione voluptatis intra me iniquis cogitationibus voluerem. Senſerat, credo, quando fortaſſis delectatione carnem ſuam & voluptatibus illecebrarum titillari, & idcirco ſe continẽtiæ virtutis præcinxerat: timens oculum Dei, cùm ſcrutator cordis ſit, & omnes vias conuerſationis humanæ, cunctoſque greſſus actuum mortalium nouerit.

C

m ¶ *Si ambulaui in vanitate, & feſtinauit in dolo pes meus, appendat me in ſtathera iuſta, & ſciat Deus,* &c.] Sanctus Iob certus de æquitate iuſtitię Dei, ſe manifeſtari optat hominibus. Non enim aliquid ignorat Deus, vt examinando cognoſcat, ſed ſciat Deus: ita dixit beatus Iob, vt ſcire alios faciat, ſecundum illud: *Tentat vos Deus Dominus, vt ſciat vtrum diligatis eum,* id eſt, vt ſcire cæteros faciat. Deut. 13

n ¶ *Si declinauit greſſus meos de via, & ſi ſecutus eſt oculus meus cor meum, & ſi in manibus,* &c.] Nihil mandatorum Dei, ait, præterij: quia nec cor meũ acquieſcens ſecutum eſt oculos meos: cùm concupiſcentiæ imagines ei offerrem, priuſquam pactum cum ipſis haberem: ne quid intrinſecus turpe tranſmitterent. Vnde nec in operibus manuum mearum vlla peccati macula potuit adhærere: & hoc ipſum cum quadam iuramenti execratione confirmat.

D

o ¶ *Si deceptum eſt cor meum ſuper muliere, & ſi ad oſtium amici mei inſidiatus ſum, ſcortum alterius ſit,* &c.] Secundum naturæ bonum loquitur, quod in Tobia ſcriptum eſt: *Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris*: proinde ait, nefanda res & iniquitas maxima: hæc funeſta ac deteſtabilia cogitare, vel facere, ignis eſt incentiuæ libidinis, omnia bona virtutum deuorans, atque vniuerſa in homine ſanctarum rerum incrementa conſumens.

p ¶ *Si contempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo, & ancilla mea, cùm diſceptarent aduerſum me.*] Sine vt alij dixerunt, apud me.

q ¶ *Quid enim faciam cùm ſurrexerit ad iudicandum Deus: & cùm quæſierit, quid reſpondebo illi? Nunquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus eſt, & formauit me in vulua vnus?*] Magna humilitas viri huius, & magna futuri iudicij cogitatio.

r ¶ *Si negaui quod volebant,* &c.] Manifeſtum eſt.

ſ ¶ *Si comedi buccellam meam ſolus, & non comedit pupillus ex ea: quia ab infantia mea creuit mecum miſeratio, & de vtero,* &c.] Manifeſtum eſt.

a ¶ Si

cellam meam ſolus, & nō comedit pupillus ex ea: quia ab infantia mea creuit mecū miſeratio, & de vtero matris meæ egreſſa eſt mecum. [a] Si deſpexi prætereuntē, eò quòd non habuerit indumentum, & abſq; operimēto pauperē. Si non benedixerūt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus eſt. [b] Si leuaui ſuper pupillum manum meam, etiā cum viderem me in porta ſuperiorem: humerus meus à iunctura ſua cadat, & brachiū meum cum ſuis oſsib. confringatur. Semper enim quaſi tumētes ſuper me fluctus timui Deū, & pōdus eius ferre non potui. [c] Si putaui aurū robur meum, & obrizo dixi fiducia mea. Si lætatus ſū ſuper multis diuitijs meis, & quia plurima reperit manus mea. [d] Si vidi ſolem cùm fulgeret, & lunam incedentē clarè, & lætatum eſt in abſcōdito cor meū, & oſculatus ſum manum meam ore meo: quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deum altiſsimum. [e] Si gauiſus ſum ad ruinā eius qui me oderat, & exultaui quòd inueniſſet eum malū. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animā eius. [f] Si non dixerunt viri tabernaculi mei: quis det de carnib. eius vt ſaturemur? Foris nō māſit peregrinus, oſtiū meū viatori patuit. [g] Si abſcondi quaſi homo peccatū meum, & celaui in ſinu meo iniquitatem meam. [h] Si expaui ad multitudinē nimiam, & deſpectio propinquorum terruit me, & non magis tacui nec egreſſus ſum oſtiū. [i] Quis mihi tribuat auditorem, vt deſideriū meum audiat omnipotens, & librū ſcribat ipſe qui iudicat, vt in humero meo portem illum, & circundem illum quaſi coronā mihi? Per ſingulos gradus meos pronuntiabo illū, & quaſi principi offerā eum. [k] Si aduerſum me terra mea clamat, & cū ipſa ſulci

E

a ¶ *Si deſpexi prætereuntem, eo quod non habuerit indumentum, & abſque operimento pauperem. ſi non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus*, &c.] Hoc dicto oſtendit quemadmodum opus miſericordiæ fieri debeat, id eſt, ne alijs auferas, vnde alijs rectè date te arbitreris. Vnde Salomon ait: *Honora Deum de tuis iuſtis laboribus* Et Eſaias: *Ego Dominus diligo iuditium, & odio habeo rapinam in holocauſtum.*

Prou. 3. b. Eſa. 61. c.

b ¶ *Si leuaui ſuper pupillum manum meam, etiam cum viderem me in porta ſuperiorem: humerus meus à iunctura ſua cadat, & brachium meum cum ſuis oſſibus confringatur. Semper enim quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.*] In humero, opera; in brachio, virtutis perſeuerantia, atque inſtantia bonorum operum accipi poteſt. Niſi ita eſt, inquit, irriti ante Deum inueniantur omnes labores mei.

c ¶ *Si putaui aurum robur meum*, &c.] Veræ homo philoſophiæ, nullo vitio tenebatur: ſicut nunc cupiditatis & elationis contemptor fortiſſimus, aurum etiam pro nihili ſe habuiſſe teſtatur.

F

d ¶ *Si vidi ſolem cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum eſt in abſcondito*, &c.] Tantæ virtutes & tam præcipuæ nihil proſunt: quamuis quiſque in eiſdem perpetrandis ſit ſapiens, magnus & clarus, ſi errorum ſtultitia tenea-tur. Non ſolum, inquit, quorumcunque idolorum cultu-ris, verum etiam nec horum pulchritudine ac ſpecie magnorum luminum delectatus ſum: nec quaſi adorans ea inter eorum venerationem oſculatus ſum manum meam: nec creaturam pro creatore veneratus ſum, quod in epiſtola ad Romanos ſanctus Apoſtolus deteſtatur.

Rom. 1. c.

e ¶ *Si gauiſus*, &c.] Cum magnum ſit, ſi de inimicis ſuis quis cum poſſit, non ſtudeat vlciſci: quanto apud Deum ſtudioſius eſt de eorum ruina nec in corde delectari?

f ¶ *Si non dixerunt*, &c.] Pro hoſpitalitatibus eius & virtute, qua & cæteri ſancti Deo placuerunt, odium ſeruorum contraxerat.

g ¶ *Si abſcondi quaſi homo peccatum meum*, &c.] De his peccatis tantum, quæ cogitationibus committuntur, hoc loco mihi dixiſſe videtur: eò quòd nec ipſa celare voluerit, quandoquidem ſecretorum ſuorum intima manifeſtauerit hominibus, ſe conſenſione iniqua cuiuſlibet peccati non fuiſſe participem.

h ¶ *Si expaui ad multitudinem nimiam, & deſpectio propinquorum terruit me, & non magis tacui. nec*, &c.] Ad propinquorum ſuorum perſonam deſpicientium eum, locus hic pertinet: qui ei inter miſerias calamitatum poſito, indeſinentes iniurias irrogabant: contra quos ſibi iurgantes poſuit cuſtodiam ori ſuo.

i ¶ *Quis mihi tribuat auditorem*, &c.] Quem librum ſanctus Iob demonſtraturus ceteris, in humero ſuo, in loco videlicet cunctis conſpicuo confert, eò quòd libro pro laboris ſui meritis velut corona gloriæ coronatus, per ſingulos gradus virtutum, ſiue profectuum ſuorum incrementa ante Deum recenſendo, pronuntiat.

G

k ¶ *Si aduerſum*, &c.] Terra, caro hominis rectè ſētitur. Hāc dicit beatus Iob ſibi aduerſariam non fuiſſe, neceſſario vtique: quoniam bene ſibi eam obedientem fecerat circa ornamenta virtutum. Cuius etiam ſulcos metaphoricôs appellat: qui ſiue propter bonos mores excolendos, ſiue propter continendam aquam verbi Dei infuſam diuinitùs, terræ ſuæ ſulci ab eo dicti ſunt: ſecūdùm illud pſalmiſtæ: Sulcos eius inebriās multiplica generationes eius Agricolas autē iſtos terræ ſuæ, beatus Iob ſanctas cogitationes, vt arbitror dixit quib° viuus ager mentis ſuæ ſtrenuè colebatur. Quorum agricolarū, ideo anima vna ab eo refertur, vt aduertamus vnū eorundem fuiſſe conſenſum. Non eſt hoc in morib° ſanctorū notabile, ſiue reprehenſibile, quando ſeipſos laudāt, non enim iactātiæ vitio detinentur, vt in ſuis laudibus gloriam humanā requirant: ſed faciunt hoc veritatis intentione, qua ante Deum ſimpliciter ac ſynceriter viuūt. Item ad Chriſti perſonam vertitur expoſitio, *Quis mihi tribuat, vt ſim iuxta menſes priſtinos & ſecundùm dies, quib. Deus cuſtodiebat me* In aſſumpto homine Ieſu Chriſto, id eſt, Adam ſecūdo, ſiue nouiſſimo, vox eſt Adā protoplaſti recolētis quid perdiderit, & ad quod bonum redire cupiat. Amiſerit quippe per inobedientiæ malum, immortalitatis bonum, paradiſiq; delitias: hanc ſibi per Ieſum Chriſtū Dominū inſtaurari deſiderat. Suſcipiēdo namque in ſe Dei fili° hominis filiū, ſuſcepit in eo & humani generis preces. Quādo ſplendebat lucerna eius ſuper caput meum, & ad lumen eius ambulabā in tenebris. Gloriā diuinæ gratiæ, nomine lucernæ, qua in paradiſo floruerat, ſignificauit. Sicut fui in diebus adoleſcentiæ meæ, quando ſecretò Deus erat in tabernaculo meo. Adoleſcentiæ nomine, poſſunt primordia Adæ intelligi, vel ipſa felicitas, vbi ante peccatum, iuuenili vigore, ſine vllo defectu ætatis ſemper virēs, quaſi in diebus adoleſcentiæ fuiſſe dicitur. *Quando erat omnipotens mecū, & in circuitu meo pueri mei.* Pueri Adam, virtutes animæ intelligendæ ſunt. Pueros autem Chriſti Angelos, qui miniſtrauerūt ei in diebus carnis eius: vel Apoſtolos, ſiue omnes ſanctos non abſurdè ſentimus. *Quando lauabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei.* Pedes igitur Saluatoris, prædicatores veritatis, qui in vniuerſo mundo annūtiant Euangelium, intelligendi ſunt. Hos igitur pedes ſuos Ieſus Chriſtus Iob noſter, lacte ſiue butyro eluit atque abſterſit, quando eos à tribulationum preſſuris ſynceros atque puriſſimos reddidit: docens eos per Spiritum ſuum, ſimplicis innocentiæ vitam. Hoc igitur modo pedes annuntiantis pacem Euangelij mundabuntur. Ne coinquinati eſſent carnalis ſapiētię luto: petra, inquit, fundebat mihi riuos olei. Ergo petra Eccleſia, fūdata ſuper Chriſtum firmiſſimam petram, de ſe gratiam Spiritus ſancti velut riuos effundit: quod in pentecoſte, & in domo Cornelij, & in illis duodecim, ſine in omni Eccleſia declaratum eſt, & vſque hodie declaratur. *Quando procedebā ad portam ciuitatis, & in platea ponebant*

Pſal. 64. d.

Alia expoſitio, cap. 19.

H

A *cathedram mihi.* Velut rex ergo & Dominus primus ciuitatis ſuæ Eccleſiæ, ad portam eius Chriſtus procedit, id eſt, ſub tépore initiorum eius, quando ingreſſum parãs dicebat omnibus: *Venite ad me oẽs qui laboratis & onerati eſtis.* Cathe-
Mat.11.d dra autẽ eminens ſcientia Chriſti intelligenda eſt. Platea autem ciuitatis, vel quod publice prædicauerit, vel ſecundũ pſalmiſtæ ſenſum eſt intelligenda: *Latum mandatum tuum nimis.* Quod non ſolum in triplicem expoſitionem, ſed etiam in diſputationem porrigitur.

ſulci eius deflẽt. Si fruct⁹ eius comedi abſq; pecunia, & animã agricolarũ eius afflixi, pro frumẽto oriatur mihi tribul⁹, & pro hordeo ſpina.

CAPVT

Videbant me iuuenes & abſcondebãtor, & ſenes aſſurgentes
Iob.29.b *ſtabãt.* His ſcribit Ioãnes dicẽs: *Scribo vobis iuuenes, quia for-*
1.Ioan.2.b *tes eſtis, & viciſtis malignũ.* Hi per fidẽ Domini Saluatorem vident in ſpiritu, & in terra ſui corporis abſconduntur, reprimentes videlicet atque in ſe pugnando vitia cohibentes: mortificantes ſemetipſos peccatis & concupiſcentijs mundi. Hinc ait Propheta: *Aſcendite vos in terram.* Senes verò filij conſummati & perfecti, qui quotidie mente eleuantur ad cœlum, & ſtant in Domino, fide immobilis vitæ. *Principes ceſſabãt loqui. & digitum ſuperponebant ori ſuo: vocem ſuã cohibebant duces, & lingua coram gutturi eorũ adhærebat.* In aduentu, inquit, meo omnium ſanctorũ meorum prophetia concluſa eſt & ſignata, quod in Zachariæ ſilentio præfiguratum eſt. Clauſa eſt quidem prophetia in myſterio annuntiatorum: ſed in ſacramentorum myſteriis patefacta eſt. Principes & duces illius populi Iudæorum fuerunt reges, ſacerdotes & prophetæ. Siue principes & duces, potẽtes quique mundi iſtius atque eloquẽtes poſſunt intelligi, qui propter mendacia ſeductionis principatus in populis tenebant. Hi in aduentu Chriſti cõticuerunt. *Auris audiens beatificabat me.* Gentium vtique populus, ad quẽ euangelium meum annuntiatum prædicatione peruenit. Qui pro redemptione ſua laudem deferens, beatificabat me gratias agendo. *Et oculus vidẽs teſtimoniũ reddebat mihi.* Populus videlicet Iudæo-
B rum, cui per prophetas meos prædictus fueram, in præſentia aduentus mei teſtimonium reddebat mihi. Eò quòd liberaſſem pauperem vociferantem & pupillum, cui nõ erat adiutor. Pauper hic & pupillus, ſanctorũ populus eſt intelligẽdus, qui propter humilitatem ſpiritus contribulati. pauper eſt dictus. Pupillus verò idcirco dictus eſt, quia pater eorum
Ioan.14. pro tempore abſens eſt, qui ita loquitur: *Non relinquam vos orphanos.* Benedictio pueri, ſiue vt alij dixerunt, perituri, ſuper me veniebat, & cor viduæ conſolatus ſum. Pupillus fidelis & ſanctus, puer propter reciprocatam innocentiam nuncupatus eſt. Perditus verò idem appellatus eſt, quia ſanguine Domini acquiſitus eſt. *Iuſtitia indutus ſum, & veſtiuit me ſicut diademate iudicio meo.* Iuſtitia ergo hęc pietatis meę, ait, Dominus, veſtiuit me ſicut veſtimẽto. *Et diademate iudicio meo.* Hoc, inquã, veſtimento, in quo per euangeliũ iuſtitia patris reuelatur: in Eccleſia dicit ſe eſſe circũdatum, cuius figuram habuit veſtis eius in monte clarificati. *Oculus fui cæco, & pes claudo.* Lumen inquit, ſum peccatori in vitiorũ ſuorum tenebris ambulanti, & in præceptorum meorum ſemitis claudicanti factus ſum greſſus. Vnde ipſe ait: *Ego ſum via. Pater eram pauperũ,* id eſt, humilium corde. *Et cauſam, quam neſciebam, diligenter inueſtigabam.* Hanc igitur cauſam peccaminum miſericordia pietatis meæ indulturus, diligẽtiſſimè perſcrutabar, vt radicem vulnerum curando perquirerem: vt peccatorem, inueſtigante me, confitentem culpas ſuas, ab omni peccato criminis liberarem. Siue aliter: Neſciuit cauſas peccati Dominus noſter Ieſus Chriſtus, quas ab eo Iudæi quærebant. *Conterebam molas iniqui, & de dentibus eius auferebam prædam.* Hunc iniquum diabolum eſſe recte ſentimus, cuius dentes ac molares ſunt ad interimendum ſæui ac truces animi motus. De huiuſmodi, inquit, dentibus velut prædam captiuam humanum genus abſtraxit, de mortis vtique interitu illud liberando. Omnes impij dentes ſunt diaboli. Poteſt & hæreticus quiſque intelligi, in cuius dentibus doctrina perſpicua ſentiatur. In molarib. verò lateant remota & ſecreta & nefanda myſteria. *Dicebamque, in nidulo meo moriar: & ſicut palma multiplicabo dies.*] Nidus Domini Saluatoris, Eccleſia eius poteſt intelligi. Hic igitur Dñs, in eccleſia quaſi nidulo ſuo, quem ſibi feno carnis hu-

manæ congeſſit, & in qua procreat ac fouet filios, mori dici- C
tur, dum membra eius, quorum ipſe caput eſt, vitiis ac concupiſcentiis huius ſeculi moriẽtur. Sequitur, *Et ſicut palma multiplicabo dies eius.* Igitur poſt humilitatẽ Eccleſiæ, quam in nidulo ſuperiùs Dominus indicauit, gloriam altitudinis eius in palma arbore voluit oſtẽdere, cuius radix aſpera videtur in terra: vnde etiam nidulus appellatur: ſed comis pulchra ſub cœlo, cùm ex reſurrectione fuerit glorificata, palmæ celſitudinem obtinebit id eſt, virtutũ ſuarum merita cõſequetur, quæ in palma ſignificãtur. Siue nidulus hic populus Iudæorum poteſt intelligi. In hoc igitur nido pati & mori pro nobis voluit, ſicut ait Iudæis: Moriar & in eorum manibus crucifigar, vbi ſecundùm hominem cõuerſatus & natus ſum: & in gentibus, vbi palma victoriæ meæ, crucisque vexillum erectum eſt, multiplicabo dies dicens eis: *Ecce* Mat.vlt.
ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Radix mea aperta eſt ſecus aquas: & ros morabitur in meſſione mea.] Ita erit in nationibus radix, id eſt, fides, qua mihi placeri volui, vt omnes ſancti in præteritis placuerunt, vt pateat gentium aquis, id eſt, populis, vt in me ſcilicet credant: quibus vtiq; in retributione æterna, ros gratiæ & muneris erit me largiente profluus. Siue radix charitatis meæ atque dilectionis, quæ fixa eſt in cordibus diligentium me, aperta eſt in eis ad aquas eloquiorum meorum.

Gloria mea ſemper innouabitur.] Hîc gloriam, Eccleſiam intelligere poſſumus. Gloria quidem patris eſt filius, cui dicit pater: Exurge gloria mea, exurge. Sed aliter Eccleſia gloria eſt, quæ iuſtificata eſt per gratiam. *Et arcus meus in manu mea inſtaurabitur.*] Arcũ hunc virtutẽ intelligere poſſumus, qua pro Eccleſia ſua vſque ad finem ſeculi pugnare non deſinit. *Qui me audiebant, expectabant ſententiã: & intenti tacebant ad conſilium meum.*] Quotidie clamat Chriſtus per diſpenſato- D
res verbi ſui: & obedientes ei, ſententiam definitionis eius expectant. Et intẽti tacebant ad conſilium meum. Hoc verbo ſilentij, ſanctorum ſignificatur obedientia, qui tardi ſunt ad loquendũ, veloces autem ad faciendum: ſiue quia in ipſa inquiſitione legis, ſancti intenti eſſe dicuntur. *Verbis meis nihil addere audebant.*] Statuta vtique & decreta non conuellentes eccleſiæ, in qua fundamentum eſt veritatis, ſtabiliant. Hæretici autem & ſchiſmatici, præſumptione ſuperbię, qua præſtant cæteris, verbis Domini inuenta de corde ſuo atque ſuperflua dogmata plenitudinis ſuperponere moliuntur.

Et ſuper illos ſtillabat eloquiũ meũ.] Senſim vtiq; ſermo doctrinæ meæ, diligentia mea, diligentium me viſcera penetrabat: in quo profectus animorum quotidie in virtutib. intelligendus eſt. Vbi quaſi à parua ſtilla principiorũ peruenitur ad vitam plenam perfectionis, tanquam ad pluuiam cordis, terrã ſuam copia ſaturantem. *Expectabant me quaſi pluuiã & os ſuum aperiebãt quaſi ad imbrem ſerotinum.*] Omnes ſancti antiqui Saluatorẽ in carne venturũ expectauerunt: & omnes hunc pariter ad iudicium venturum indubitanter expectant: ad cuius imbrem ſerotinum. i. e. euangelium, ora cordium ſuorum nunc ſitientes aperiunt, quia meliora ſunt, vt Eccleſiaſtes ait, nouiſſima ſermonis, quàm initium eius. *Si* Eccle.5.a
quando ridebã ad eos, non credebant: & lux vultus mei non cadebat in terrã.] Id eſt, Iudæi nõ credẽt mihi hilari pietate futuræ beatitudinis lætitiam, & æterna gaudia promittenti: & peccatores pro reatu cõſcientiæ ſuæ vix credẽt miſericordiæ meæ, & ſibi ſalutẽ dari poſſe præ magnitudine criminũ deſperabũt, cùm ego conuenientib. ad me maiora quã ſpe poſſint capere, collaturus ſum. *Et lux vultus mei non cadebat in terram.*] Gratia, inquit, pręſentiæ meæ, qua mundo vniuerſo innotui, illuſtro corda fidelium, quia ego ſum lux mundi: & quicquid promiſero cuſtodientib. pactũ meũ, irritũ nõ erit: ſed totũ in tẽpore retributionis implebitur. *Si voluiſſem ire ad eos, ſedebã primus. Cũq; ſederẽ quaſi rex circũſtante exercitu, erã tamen mœrentium conſolator.*] Ita ſentiendũ eſt: cui cùm apud ſanctos ſuos magnus & excelſus habitet, qui & angeli plerũq; dicuntur, & de quib. ſecundùm aliam editionẽ dicit: Eram quaſi rex cõcinctus fortibus: cõpunctos tamẽ & con- Alia expoſitio.
trítos corde nõ deſpexit: *Nunc autẽ derident me iuniores tẽpo-* cap.30.
re.] Legimus in euangelio, quẽadmodũ irriſus & illuſus eſt.

Quorum

E *Quorum nõ dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.*] Ego canes in bonam partem dictos exiſtimo, qui gregem Eſa.56.d Domini à beſtiis ſpiritualibus vigilando defendunt. De quibus dicit Propheta: *Canes muti non valentes latrare.* Iudæorum quoque partes, qui ſunt vtiq; ſacerdotes & principes, paſtorali ab eis quippe ablata dignitate: non poſui, ait Dominus cum ſanctis gregesouium mearum cuſtodibus, ob malitiam infidelitatis ſuæ, ne ſacerdotio fungantur mihi abiecit eos. Quod etiam in Euãgelio dicit: *Auferetur à vobis re-* Matth.21.e *gnũ Dei*, & reliqua. Vbi iam incipit tollere panem filiorum, & mittere canibus: ſicut ad eum in Euangelio ſub typo Eccleſiæ dicitur. Nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum. *Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo.*] Hæc virtus manuũ erat Iudæorum, vt mãdatis ſeniorum & obſeruationibus deſeruirent. Siue in tẽpore paſſionis Domini, poteſt hic locus intelligi ita, vt virtus operum prædictorũ vſque ad mortẽ Saluatoris peruenerit. Vel ita intelligendum: cum ei vitam flerent finitam eſſe per crucẽ, triumpho reſurgentis ex mortuis, ad nihilum conatuum peſſimorum virtus redacta eſt. *Et vita ipſa putabantur indigni, egeſtate & fame ſteriles.*] Vitiorũ ſuorum & criminum turpi egeſtate affecti, & fame eloquiorum Dei facti ſteriles & mendici: vita inſuper præſenti indigni ſunt habiti, ſicut Propheta ait ad Deũ: *Diſperge illos in virtute tua.* Vnde nũc in medio nationum ſunt velut captiui, vitam ducentes Pſal.58.c degenerẽ. *Qui rodebãt in ſolitudine, ſqualentes calamitate & miſeria, & mãdebant herbas, & arborũ cortices, & radix iuniperorũ erat cibus illorũ.*] Plerumque vbi Deus non habitat, id eſt, non colitur, ſolitudo ſiue eremus appellatur: in qua Apoc.17.a ſecundum Apocalypſim mulier, id eſt, corruptela ſedere dicitur. Mandere enim ſiue rodere, opus eſt dentium: quoniam vox articulata, dentibus & plectro linguæ efficitur: ideo his verbis doctrina prædictorũ ſignificatur, qui populos tanquam herbas & infructuoſarum arborum radices mandendo atque rodendo, in errores ſuos multiplices, velut in ſuum corpus traiiciunt, Etenim paſci ſe arbitrantur, ſi ab hominibus, quos ſolet ſcriptura arbores appellare, quicquid habent vitale, ſubtraxerint. Radicib. iuniperorum nihilominus aluntur: arborum ſcilicet longa ætate viuentiũ, F & in quarum lignis multo diutius ignis quã in cæteris durat. Iſta ſunt ligna, quæ arcenthina appellantur. Sub arborum harũ vocabulo, magiſtros quoſque nomine in populo Iudaico intelligere poſſumus, quorum prædicti doctores interna viſcerum depaſcuntur, furando eis prædicatione legis præteritæ bonũ gratiæ Chriſti. *Qui de conuallib. iſta rapientes, cum ſingula reperiſſent, ad ea cum clamore currebant.*] De conuallib. vtique herbas vt ſures, quod alij trãſlatores dixerunt, & arborũ cortices, rapiunt. Non. n. eos quos herbas, cortices, & radices arborum per ænigmatis ſimilitudinem intelleximus, in excelſis locis atque ſimilibus potuerunt inuenire: ſed in conuallibus, humilibus ſcilicet locis, & in inferiora depreſſis, vbi ſignificata ſunt carnales populi Iudæorum: quorũ intellectus in occidentis literæ ſenſu, velut in inferiorib. commoratur. Hinc eos primores eorũ depopulantur, dum cæci cæcis ducatum præbent. *In deſertis habitabant torrentium, & in cauernis terræ, vel ſuper glareã: qui inter huiuſcemodi lætabantur*, &c.] Non tantum in deſertis prædictorũ, vbi cultura Dei nõ erat, morabantur: ſed etiam in cauernis terræ, & ſuper glaream: per quam puto carnaliter legem intelligendam, vbi nihil pingue ſpirituali ſenſui admiſcetur, quo poſſet fœcunditate vbertatis, per fidem filios sãctitatis, matre gratia procreare: & ob hoc in cauernis terræ eſſe perhibentur, terrenis videlicet ſenſibus inhærentes. Phil.3.d De quib. flens dicit Apoſtolus, *inimicos crucis Chriſti.* Aliter, Torrentes ſunt peccatores, qui in hoc mare ſeculi per deſerta notitiæ defluunt: hi ergo in cauernis ſenſuum commorãtur, eorũque delectantur officiis ad peccandum: ipſi ſunt feneſtræ domus, per quas mors ingreditur. Siue cauerna ſerpentis, eſt pectus noſtrum, quando in eo venenata conſilia, mortiferos actus recõdimus. Ipſi vero ſimiliter ſuper glareã habitant, qui terram ſuam, nulla ſermonum Dei diligentia colunt, vt accepta vbertate pinguedinis, poſſint fructus facere sãctitatis. *Qui inter huiuſcemodi lætabãtur, & eſſe ſub ſentibus delitias cõputabant.*] Inter hæc mala quæ dicta ſunt ſuperius, ita exultantes gaudio viuunt, tanquam ſi quærerẽt virtutes. *Filij ſtultorum & ignobilium, & in terra penitus non pa-* G *rentes.*] Ita enim & de eorum patribus Propheta iam ante Pſal.77.a prædixerat: *Generatio praua & peruerſa, populus ſtultus & non ſapiens*, alienati à terra viuentium.

Nunc in eorum canticum verſus ſum, & factus ſum eis prouerbiũ.] Id eſt, in primo ſermone, & in eorum ore ego ſum, & ab eis in delectatione obtrectationis aſſumor. *Abominãtur me, & fugiunt à me, & faciẽ meam ſpuere non verentur.* Faciem vero conſputam Domini Saluatoris, ipſa paſſio eius nobis in euangelio manifeſtè demonſtrat. *Pharetrã enim ſuam aperuit & afflixit me, & frenum poſuit in ore meo.* Hic pharetra, diabolus intelligi poteſt. Et quoniã credimus Saluatorem verum hominem aſſumpſiſſe, non abſurdũ eſt, vt credamus quod & dolores corporis voluerit in paſſione sẽtire: ſecundũ illud prophetę: *Ipſe infirmitates noſtras ſuſcepit,* Eſa.53.a *& pro nobis dolet. Et frenũ poſuit in ore meo.*] Illatas cõtumelias patientia demõſtrauit: ſicut ipſe filius in pſalmo ait ad patrẽ: *Quoniã tu es patientia mea Domine.* Et in Euangelio, Pſal.70.a interrogatus non reſpondit. *Ad dexterã orientis calamitates* Ioan.19.b *meæ illico ſurrexerunt.*] Id eſt, de voluntate patris, ad cuius dexterã filius ſedet. Vel hoc ait, quod ad filiũ Dei etiã ad eam partẽ, quia impaſſibilis eſt, contumelia paſſi hominis aſſũpti peruenerit, ſecundũ Apoſtolũ dicentem: *Si enim cognouiſſent, nunquam Deum maieſtatis crucifixiſſent*: quoniã ipſe eſt dex- 1.Cor.2.b tera patris, manus & brachium, per quem facta omnia gubernantur: & diſcipuli magis de dextris illius erant, quem in tempore paſſionis dereliquerunt. De quibus ait, *Conſiderabam ad dexteram, & non erat qui cognoſceret me.* Pſal.141.a

Pedes meos ſubuerterunt & oppreſſerunt. Quaſi fluctibus ſemitis ſuis diſſipauerunt itinera mea. Inſidiati ſunt mihi, & præualuerunt, & non fuit qui ferret auxilium: quaſi rupto muro & aperta ianua, & ad meas miſerias deuoluti ſunt. Pedes, humana ſubſtantia, quam crucifixerunt, intelligi poteſt: vel certè euangelizãdi officiũ. In fluctibus, amaros Iudæos, erga prædicatores Euangelij, & inquietos eſſe demonſtrat. *Diſſipauerunt etiam itinera mea.*] Prophetarum meorum oraculis, aduentus mei in carne illis præſentiam pollicebar, & in viſionibus reuelationum ſæpe veniebam ad eos. Hæc vtique itinera mea, incredulitate atque impietatis ſuæ ſcelere diſſipauerunt. Poſſunt etiam pedes eius, prædicatores, vel Apoſtoli eius intelligi. *Et non fuit qui ferret auxilium*: quia & ipſi diſ- H cipuli relicto eo fugierunt. *Quaſi rupto muro & aperta ianua irruerũt ſuper me, & ad meas miſerias deuoluti ſunt*, id eſt, per Matth.26.f necem meam in ruinam ſuam lapſi ſunt, vt quaſi truculentiſſimi hoſtes & ferociſſimi, irruptis ciuitatum munitionibus, domibuſque effractis, in necem meam omnes pariter proſilirent. Miſeriæ autẽ paſſiones ſunt, flagella, illuſio, probra, alapæ, ſputa, colaphi, ſpinæ, & ignominia crucis. *Redactus ſum in nihilum.*] Iudæi deſpicientes eum pro nihilo habuerunt.

Abſtuliſti quaſi ventum deſiderium meũ, & quaſi nubes pertrãſiit ſalus mea.] Ventus, præſens hæc vita poteſt intelligi, quæ plerũque venti ſiue ſpiritus nomine appellatur. Ex perſona ergo veteris hominis ſuſcepti in Deo, homo Ieſus Chriſtus hæc loquitur. Deſiderium vero veteris hominis illud erat, ne vitam hãc temporalem amitteret, quod ipſe Dominus proximus paſſioni demõſtrat, dicens ad patrẽ, *Tranſeat à me calix iſte.* Verũ, inquit, nõ quod ego volo, ſed quod tu. *Nunc autem in memetipſo areſcit anima mea: & poſſident me* Matth.26.d *dies afflictionis.* Dies afflictionis eius, dies ſunt paſſionis. Inde ait Saluator in Euangelio, *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortẽ. Nocte os meũ perforatur doloribus: & qui me comedũt, non dormiunt.*] Nocte, quia veſpere captus, per totam noctem Scribis & principibus ſub interrogatione quæſtionis auditus eſt. Vel noctem triſtitiæ & paſſionis, ait Dominus Apoſtolos, qui propter dilectionis & charitatis meæ fortitudinem oſſa dicuntur; aculeis doloris, timoriſque compuncti, vſq; ad negationis noxam perforati ſunt, id eſt, penetrauit virtutem animi eorum titubatio fidei, vt ad horã tentationis in charitatis ſoliditate nutarent. Illi vero qui me vſque ad mortem perſequendo videntur conſumere non dormiunt, id eſt, omni vigilantia mentis inſiſtunt, vt ad me deuorandum perueniant. *In multitudine eorum conſumitur veſtimentũ meum.*] Conuenientibus in vnum Iudæis, caro mea iniuriis, clauis, cruce, morte confecta eſt. *Et quaſi capitio tu-*

A *nicæ cinxerunt me.*]In necem meam omnes vndique me ve-
lut eaſtrangulantes circundederunt: & vt me præfocarent
in morte, tanquam ora capitij, fortibus videlicet laqueis fal-
ſorum teſtimoniorum me cinxerunt, & intra paſſionem
meam & crucem, quaſi intra tunicam me incluſerunt.

*Cõparatus ſum luto, & aſſi-
milatus fauillæ & cineri.*]Per
mortem, quã volens ſuſcepi,
cõparatus ſum vilib., & pec-
cato obnoxiis, atque id Adã
Dei ſententia cõdemnatis, cũ
ipſe peccator non ſim, neque
ita vt omnes peccatores fue-
rim natus. *Clamo ad te, & non exaudis me: ſto, & non reſpicis
me.* Ita & in viceſimoprimo pſalmo, in cruce clamauit ad pa-
trem, *Deus meus*, & reliqua. *Et clamabo per diem, & nõ exau-
dies*, & cætera. Hæc igitur verba dicũtur ex perſona crucifi-
xi: ſicut & alia, quæ iã dixi ſuperiùs. Clamabo, inquit, per diẽ
ad te, id eſt, in rebus proſperis huius vitæ, vt non mutentur:
nec exaudis, quia verbis delictorũ clamabo, & in nocte, id eſt,
in aduerſis vitæ huius clamabo, vt proſperentur. & ſimiliter
nõ exaudies. Neque hoc ſatis ad inſipientiã mihi: ſed potiùs
vt ſapiam quid clamare me, velis, non verbis delictorum ex
deſiderio tẽporalis vitæ, ſed verbis conuerſionis ad te in vi-
tam æternã. *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus
tuæ aduerſaris mihi.*]Dum pater vnico filio non pepercit, ſed
pro nobis omnibus tradidit illum, crudelitatis ſpecies vide-
batur, quod erat piæ diſpenſationis affectus.

Eleuaſti me, & quaſi ſuper ventum, &c.] Quod eſt, eleuaſti
in cruce, & non credentibus Iudæis me alliſiſti. *Scio quia
morti trades me, vbi conſtituta eſt domus omni viuenti.*] Quia
ante Domini reſurrectionem, etiam iuſti in inferni partibus
fuiſſe creduntur. *Vere non ad conſumptionem eorum emittis
manum tuam: & ſi corruerint, ipſe ſaluabis.*] Ad hoc vtique
B morti trades me, vt non conſumantur debita pœna, qui di-
uina ſententia morti æternæ ſunt deputati: ſed potiùs mea
morte ſaluentur. Quod autem dicit, Si corruerint, ipſe ſalua-
bis. Poſt gratiam baptiſmi, remedium ſalutis delinquenti-
bus, per pœnitentiam repromittit.

*Flebam quondam ſuper eum qui afflictus erat, & compatie-
batur*, &c.] Duabus autem de cauſis Saluator Hieruſalem
deflebat. Vna eſt, qua pro conuerſis flens patrem orabat.
Alia verò eſt, qua pro non credentibus dolens flebat, præui-
dens vtique vt Deus ob incredulitatis duritiam perditionẽ
eorum. *Et compatiebatur anima mea pauperi.*] Quomodo a-
nimæ ſanctæ in ſcripturis pauperes appellantur, non haben-
tes ſuperbiæ ſpiritum, vel peccata tanquam mundi huius di-
uitias. Ita econtrariò oẽs peccatores pauperes nuncupãtur,
eò quòd ſuperbiæ ſpiritu tumeant, & ſint inopes ſanctitate,
Pſal.106.a de quib. in pſalmo canitur: *Sedentes in tenebris, & in vmbra
mortis*: vinculis ligatos in mendicitate & ferro. Ad deflendos
huiuſmodi pauperes, vtpote diues in miſerationibus Deus
ex affectu miſericordiæ triſtitiam ſuſtinebat. *Expectabam
bona, & venerunt mihi mala.* Expectabam ergo per patien-
tiam, vt bonum conuerſationis eorum gaudens ſuper corre-
Rom 2.a ctos perciperem. Sed illi diuitias bonitatis meæ, & longani-
mitatis per contumaciam contemnentes, theſaurizauerunt
ſibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij mei. Hæc igi-
tur mala eorum ad conſpectum meum ventura ſunt, vt red-
dam vnicuique ſecundum opera ſua. *Præſtolabar lucem, &
eruperunt tenebræ.*]Lucem in eis fidei, & ſanctorum operum
præſtolabar, & infidelitatia eorum ac vitiorũ tenebræ præ-
ualuerunt. *Interiora mea efferbuerunt abſque vlla requie.*] Si-
ue quod dolore tactus, intrinſecus animus eius ſolicitudine
& anxietate ferbuerit, ſuper eorum perditione: ſiue quòd
Verbo carne facto, & habitante in homine Ieſu Saluatore
noſtro, interiora eius, id eſt, animæ illius motus ſine ceſſa-
tione, diuino igne feruebant. *Præuenerunt me dies afflictio-
nis.*] Dies afflictionis, dies iudicij erunt, in quibus prædictã
gentem iudicaturus ſum. Sed tamen nunc & in hoc tempo-
re nimiis ſceleribus ſuis præuenerunt me, vt ſecundum iu-
ſtum iudicium meum reddam eis, ſicut poſtea accidit in paſ-
ſione, quando à Romanis Hieruſalem templumque ſub-
uerſum eſt. *Mœrens incedebam, ſine furore conſurgens in tene-
bris clamabam.*] Sine aliquo vtique iracundiæ furore erat:

CAPVT XXXII.

OMiſerunt [a] autem tres viri iſti reſpondere Iob, eo quod iuſtus ſibi videretur. [b] Et iratus indignatuſque eſt Heliu filius Barachiel Buzi-

quotiam donare atque cõcedere peccata eorum aduenerat, C
non punire. Ait etiam Euangeliſta: *Stabat Ieſus & clama-* Ioan.7.f
*bat, Qui ſitit, veniat ad me & bibat. Frater fui draconum, &
ſocius ſtruthionum.*] Iudæos in Euangelio Dominus ſerpen-
tes frequenter appellat & viperas ita dicens: Serpẽtes, geni- Mat 23 d
mina viperarum. Et prophe- Eſa.59.A
pheta ait: *Oua aſpidum rupe-
runt*, cùm malorum genera-
tionem multiplicari videret. Deut.32.
Item: *Furor draconum vinum
eorum, & furor aſpidum inſa-
nabilis.* Sed idcirco fratrẽ eo- Pſal.68.b
rũ ſe nuncupauit, quoniã de
eorum genere ſecundum carnem eſt procreatus, de quib. in
Pſalmo ait: *Socer factus ſum fratrib. meis, & hoſpes filiis ma-
tris meæ.* Et quia ſecũdũ præſentẽ vitam, qua dum hîc mor-
talis fuit, inter eos eſt conuerſatus, ſtruthionum ſe ſociũ di-
ait, id eſt, in eadẽ gente ſua cum ſtultis & inſipientib. habita-
uit, ſicut ipſe Dominus ait in Euangelio: *ſtulti & cæci.* Mat.3.b

Cutis mea, &c.] In cute carnem ſuam, id eſt, Iudæa gentem
ſuam, vnde Saluator carnem aſſumpſit, à parte totum dixiſ-
ſe intelligendus eſt. Quod autem ſuper me, ait, denigrata eſt
cutis mea, ita eſt, velut ſi diceret: propter me, id eſt, in per-
ſona mea, odio perſecutionum & ſcelere blaſphemiæ, pec-
catorum etiam infandorum criminibus, tetra ac nigra effe-
cta eſt caro generis mei, & quaſi Æthiopiſſa colorem nigre-
dinis non amittens: & eò eſt infelicior, quod hanc nigredinẽ
noctis & tenebrarum, non in ſuperficie corporis, ſed in cor-
de contraxit. Vnde ait Dominus per prophetam. *Nocti aſſi-* Tren.4.d
milaui matrem veſtram. Et oſſa mea aruerunt præ caumate.]
Oſſa corporis Eccleſiæ, cuius caput eſt Chriſtus: ſancti qui-
dem oẽs, ſed præcipue apoſtoli intelligendi ſunt, quorũ ſan-
ctitatis robore atque virtute, omnia membra infirmiora ec-
cleſiæ ſuſtinentur. Horum igitur adeps pinguiſſimus chari-
tatis, nimio perſecutionis æſtu in paſſione Saluatoris exæ- Pſal.101.A
ſtuauit. De quib ipſe Dominus in pſalmo. *Et oſſa mea ſicut* D
cremium aruerunt. Itẽ in alio pſalmo: *Sicut aqua effuſus ſum,* Ibid.21.e
diſperſa ſunt omnia oſſa mea, vt ait Euangeliſta, *Et relicto Ieſu* Mat.26.f
fugerunt diſcipuli. Sed rurſum per cõfeſſionem nominis eius
charitate illius vbertima impinguati ſunt, vt nullo poſtmo-
dum quantolibet feruenti caumate perſecutionum fides
Chriſti in eis, & bonum charitatis areſceret.

*Verſa eſt in luctum cithara mea, & organum meum in vocem
flentium.*]In cithara & organo, lætitia & exultatio intelligi-
tur: quã Chriſtus ſe habere demonſtrat, quando ſuper ſalute
credentium delectatur, ſicut ipſe in euangelio ait, vbi para-
bolam centum ouium ponit, de quibus vnam ait periiſſe, & Luc.15.a
inuenta ea ait: Amen dico vobis, quia plus gaudebit ſuper
eam, quam ſuper cæteras nonaginta nouem. Itemque cum
renuntiaſſent Apoſtoli Domino, quia in nomine eius pluri-
mæ ſanitates per eoſdem factæ fuiſſent, ait Euangeliſta: *In il-
la hora exultauit Ieſus in ſpiritu.* Hæc ergo muſicorũ nomi-
na, cordis ſignificãt lætitiam, quæ ſuper infidelium obdura-
tione, verſa eſt in triſtitiam, ſicut de eodem Domino ait euã-
geliſta: *Et contriſtatus eſt ſuper duritiam cordis eorum.* Ea vero Mat.16.c
quæ ſequuntur vſque ad finem parabolæ, quæ ſecundum
virtutem ſancti Iob ſuperius expoſuimus, iam confeſſi ſu-
mus non poſſe nos ſecundum myſticos intellectus diſſere-
re. Si autem quis poſſit illa allegoricæ interpretationi ratio-
nabiliter coaptare, aſſenſum præbere me fatebor.

CAPVT XXXII.

OMiſerunt a autem tres viri iſti reſpondere Iob, eo quod iu-
ſtus ſibi videretur.*] Cedentibus aduerſariis, Iob poſt
multa prophetiæ ſuæ myſteria, & ipſe finit ſermonẽ. Quod
autem dictum eſt: omiſerunt autem tres viri iſti reſponde-
re Iob, eo quod iuſtus ſibi videretur, ſcriptor hiſtoriæ huius
ex ſenſu reſpondentium dixit, eo quod iuſtus ſibi videretur,
non ex iudicio ſuo, cum referret vel ſcriberet, quę in præco-
nium tanti viri ſtilo hæc ſuo poſterorum memoriæ com-
meodabat.

b *Et iratus indignatuſque*, &c.] De progenie & generatione
Huz & Buz filiorum Nachor & Melchiæ, ſororis Saræ vxo-
ris Abraham, naſcitur Iob & Heliu. De Huz Iob naſcitur, &
de Buz hic Heliu: vnde & Buzites dicitur, qui fuit ſicut hic
ſcribitur filius Barachiel. Hunc igitur Heliu doctiſſimi
ſcriptu-

E Num.22.a ſcripturarum dicunt ipſum eſſe Balaam hariolum, quem in Numerorum libro Balach rex Moabitarum ad Iſraëlem maledicendum conduxerat: & hæc ſcriptura refert, quod hic Heliu de cognatione fuerat Ram: & hunc Ram Abraham eſſe intelligamus, de cuius cognatione & familia Heliu fuerit procreatus. Hinc vtiq; fratris ſui Nachor poſteritas proculdubio Abrahę cognatio erit: vbi qui hunc librum ſcribit, quem Hebræi Moſen autumãt, in generationis Heliu nominibus nobilitaté natiuitatis eius voluit demonſtrare. Quod autẽ in hoc libro Ram, quaſi partito ſiue diuiſo nomine ſanctus Abrã dicitur, ita & in diuerſis locis ſcriptura Dei, ſecundum incrementa in eo diuinæ gratiæ nominat. Vnde quando Ram dicitur, habeatur excelſus: quãdo vero Abram, proficiens in virtutibus, pater excelſus ſit. Item cum fides eius gentibus ad dominationem præponitur, Abraham, id eſt, pater multarum gentium appellatur. Hic igitur Heliu ſicut apparet, ſecundum bonum naturę, homo iuſtus videtur fuiſſe, qui & ſpiritum habuit Prophetię: ſed puto non eodem modo vel eadem gratia vt ſancti Prophetæ. Vnde & ipſe Dominus ad ſanctum Iob 38.a Iob de eo locutus eſt: *Quis eſt iſte inuoluens ſententias ſermonibus imperitis?* quod eſt, imperij verbis atque inordinatis F ſermonibus, ſenſus Propheticus narratur: vbi non reprobat Dominus, quòd Heliu loquitur: ſed quod præproperè ab eo dicitur, hoc reprehendit. De hoc, inquam, Heliu & ſui ſimilibus, & in principio libri huius diximus, quod Prophetię myſterio vſi ſint etiam, qui exorbitauerant à vera religione: quia & illis dedit Deus verbum ſuum, vt myſteria futura pronunciarẽt hominibus: vbi maxime fides & admiratio gentilium pendet, vt qui noſtris nolunt credere Prophetis, credant ſaltem diuinis & vatibus ſuis. Hinc itaque Heliu, qui eſt Balaam, figuram habere gentium diximus, aduerſantiũ Chriſto, ſicut & illos amicos beati Iob, hæreticorum figuram. Quod autem ait: *finita ſunt verba Iob*, poſſumus intelligere tanquã dixerit: firmiſſime ſtabilita ſunt verba diuina. & irrita eſſe nõ poſſunt, quæ vſque ad æternam promiſſionem fideliter credẽtes perducunt. Iſti vero qui iuſtum virum & ſempiternũ, præſumptione adinuentorum dogmatum audent diſcutere, æterno quandoq; ſilentio conticeſcent. Quod autem Heliu duobus nominibus vocitatur, non eſt mirum, familiare eſt hoc ſcripturæ diuinæ, vt Salomon Idida, & cognatus Moſi dictus eſt Ietro, & Raguel, & Petrus Simon. Vnde nõ paruã obſcuritaté hæc varietas nominum ſolet legentib. exhibere.

a ¶ *Iratus eſt ergo aduerſum Iob, eo quod iuſtum ſe eſſe diceret coram Deo. Porro*, &c.] Videtur mihi, quod hæc prius geſta ſunt, quæ hic legimus, quam illa quæ in Numeris de hoc ipſo Heliu, ſiue Balaam facta referuntur. Hic igitur Heliu, qui ait, Iob & amicos eius ſe expectaſſe loquentes, honoris ac reuerentiæ cauſa oſtendit ſe feciſſe quod fecit: ſeniorib. ſcilicet deferendo. Iam hic ipſius Heliu verba ſunt, ita dicentis.

Buzites, de cognatione Ram. [a] Iratus eſt autem aduerſum Iob, eo quod iuſtum ſe eſſe diceret coram Deo. Porro aduerſum amicos eius indignatus eſt, eo quod non inueniſſent reſponſionem rationabilem, ſed tantummodo condemnaſſent Iob. Igitur Heliu expectauit Iob loquentem, eo quod ſeniores eſſent, qui loquebantur. Cum autem vidiſſet, quod tres reſpondere nõ potuiſſent, iratus eſt vehementer. Reſpondenſq; Heliu filius Barachiel Buzites, dixit [b] Iunior ſum tempore: vos autem antiquiores: idcirco demiſſo capite, veritus ſum indicare vobis meam ſententiã. Spetabam enim, quod ætas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret ſapientiam. Sed vt video, ſpiritus eſt in hominib. & inſpiratio omnipotentis dat intelligentiã. Non ſunt longæui ſapientes, nec ſenes intelligunt iudicium. Ideo dicam, [c] audite me, oſtendam vobis etiam ego meam ſapientiam. Expectaui enim ſermones veſtros, audiui prudentiã veſtram, donec diſceptaremini ſermonib. veſtris: & [d] donec putabam vos aliquid dicere, conſiderabam. Sed vt video, non eſt, qui poſſit arguere Iob, & reſpondere ex vobis ſermonibus eius. Ne forte dicatis: inuenimus ſapientiam, Deus proiecit eum, non homo. Nihil locutus eſt mihi, & ego non ſecundum ſermones veſtros reſpondebo illi. Extimuerunt, nec reſponderunt vltra: abſtuleruntq; à ſe eloquiũ. [e] Quoniam igitur expectaui, & non ſunt locuti, ſteterunt, nec vltra reſponderunt: reſpondebo & ego partem meam, & oſtendam ſcientiam meam. [f] Plenus ſum enim ſermonibus, & coartat me ſpiritus vteri mei. En venter meus quaſi muſtum abſq; ſpiraculo, quod lagunculas nouas dirumpit. Loquar, & reſpirabo paululum: aperiam labia mea, & reſpondebo. [g] Non accipiam perſonam viri, & Deum homini non æquabo. Neſcio enim quamdiu ſubſiſtam, & ſi poſt modicum tollat me factor meus.

CAPVT XXXIII.

AVdi [h] igitur Iob eloquia mea, & omnes ſermones meos auſculta. Ecce aperui os meũ, loquatur lingua mea in faucibus meis. Simplici

G b ¶ *Iunior ſum tempore*, &c.] Dicit hoc ſibi magis videri, quia ſpiritu agantur homines, quibus Deus omnipotens ſapientiæ ſuæ inſpirationem tribuerit: quod in ſugillationem prædictorum quaſi ex obliquo dicit, veluti ſibi ſoli hoc ſapientiæ bonum conceſſum ſit. Notandum quod hic Heliu per quatuor locutiones, ſicut Textus lectionis docet, ſibi ipſi ſuccedit: per quas ſingulas, vel priorum reſpõſa, quaſi eruditius retractare, vel ſingula loca aſperius à ſancto Iob dicta, coram ipſo deſtruere conatur. Nam poſt prętationem copioſam, in prima locutione ſua, de ſãcti Iob verbis hæc poſuit, ita inquiens: *Mundus ſum ego, & abſque delicto immaculatus, & non eſt iniquitas in me.* Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus eſt me inimicum ſibi. Poſuit in neruo pedes meos, & cuſtodiuit oẽs ſemitas meas. In ſecũda locutione, verba Iob ita poſuit, dicens. Iuſtus ſum, & Deus ſubuertit iudicium meum. In iudicãdo enim me, mendacium eſt: violenta ſagitta mea abſque vllo peccato. Tertia locutio eius ita habet: eodem Heliu dicente ad Iob: *Dixiſti enim, nõ tibi placet, quod rectum eſt*, id eſt, Deo dixiſti, ait: quid tibi ꝓdeſt, ſi ego peccauero? Quarta vero locutio Heliu continet, quod pro Deo locuturus, operatione ſuo, Deum iuſtum probare diſponat: quod vſq; in finem quarti huius ſermonis ſui inter Prophetiæ ſuæ myſteria acerrimè, & cum ſumma inſtãtia proſequitur, & non deſiſtit. H

c ¶ *Ideo*, &c.] Quoniam veſtra mihi iam facta eſt manifeſta. hoc ironicos ab eo dici, nõ dubium eſt: & ideo quia ſuperius riſorie prudentiam dixerat amicorum Iob, ſequitur id aperte dicens.

d ¶ *Et donec*, &c.] Nullam, inquit, aduerſum me Iob habuit diſputationem: ſed neque ego illum, quemadmodum vos facitis, maledictionibus victorum, & opprobriis aggredior

e ¶ *Quoniam*, &c.] Proinde & ego Heliu ait: pro viribus meis reſpondere tentabo, & oſtendam vobis meam & Iob pariter ſcientiam: quod ex iactantia vanitatis dicere eum ſatis apparet, cum ſubiungit:

f ¶ *Plenus*, &c.] Iuxta Anagogen ventrem ſuum aut vterum, καταχρηστικῶς ipſam memoriam ſuam dixit: eo quod pene omnes ſermones Iob & amicorum eius, aliquandiu diſceptantium velut cibos intra capacitatem ſuæ memoriæ cõgregauerit.

g ¶ *Non accipiam*, &c.] Iuſti iudicij mei, inquit, ſententia hæc eſt, vt nec homini parcam, vera dicendo: nec Deo iniuriam faciam, vt eum iniuſtè aliquid contendam feciſſe.

CAPVT XXXIII.

A*Vdi* h *igitur Iob eloquia mea, & omnes ſermones*, &c.] A Domino ita deſpicitur Heliu, cũ ait de eo, quis eſt iſte? Indignũ enim erat atque præpoſterum, vt vir magnus Deoque placidus, etiamſi vt homo in aliquo deliquiſſet, ab

A ipſo corriperetur, qui longe à vera religione eſſet. Sed ſi moueret forſitan quempiam, quia Helu multa de Saluatoris tēporibus futura prædixit, quæ vt Prophetam ſuſcipiamus. Sciat quiſquis eſt, quem hoc mouet, illa quæ ſpiritu Dei prędicta ſunt, ſuſcipienda à nobis & credenda. Hæc vero, quæ elatione cordis ab eo deprompta ſunt, reprobāda: quoniam de propriis ſuis, vt diabolus locutus eſt, non ea Deo.

corde meo ſermones mei, & ſententiam labia mea puram loquentur. [a] Spiritus Dei fecit me, & ſpiraculum omnipotētis viuificauit me. [b] Si potes, reſponde mihi, & aduerſus faciem meā conſiſte: ecce & me ſicut & te fecit Deus, & de eodem luto ego quoq; formatus ſum. Veruntamen miraculum meum nō te terreat, & eloquentia mea non ſit tibi grauis. [c] Dixiſti ergo in auribus meis; & vocem verborum tuorum audiui. Mundus ſum ego, & abſque delicto immaculatus, & non eſt iniquitas in me. [d] Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus eſt me inimicum ſibi. Poſuit in neruo pedes meos, cuſtodiuit omnes ſemitas meas. Hoc eſt ergo, in quo non es iuſtificatus. [e] Reſpondebo tibi: quia maior ſit Deus homine. Aduerſus eum contendis, quod non ad omnia verba reſponderit tibi. Semel loquitur Deus, & ſecundo idipſum non repetit. Per ſomnium in viſione nocturna, quando irruit ſopor ſuper homines, & dormiunt in lectulo, tunc aperit aures virorum: & erudiens eos, inſtruit diſciplina, vt auertat hominem ab his, quæ fecit, & liberet eum de ſuperbia, eruens animam eius à corruptione, & vitam illius vt non tranſeat in gladium. [f] Increpat quoq; per dolorem in lectulo, & omnia oſſa eius marceſcere facit. Abominabilis ei fit in vita ſua panis, & animæ illius cibus ante deſiderabilis. Tabeſcet caro eius, & oſſa, quæ tecta fuerant, nudabuntur. Appropinquabit corruptioni anima eius, & vita illius mortiferis. Si fuerit pro eo angelus loquens vnum de ſimilibus, vt annunciet hominis æquitatem, miſerebitur eius, & dicet: Libera eū, vt non deſcendat in corruptionē. Inueni, in quo ei propitier. [g] Cōſumpta eſt caro eius à ſuppliciis, reuertatur ad dies

a ¶ *Spiritus*, &c.] Vt det auctoritatem ſe audiēdi, ita locutus eſt, quod non poſſit non recta & vera dicere, is qui ſpiritu Dei factus ſit, & omnipotentis ſpiraculo animatus, vbi Trinitatis Deum intelligere debemus. In Deo enim nominat patrem: in omnipotēte, filium: in ſpiritu, ſpiritū ſanctū. Trinitatis enim Deus creauit omnia: ſed quando hominem fecit, propria & ſpeciali quadam ſignificatione nominū, per diuerſam operum nuncupationē ſe voluit demonſtrare, ita legiſlatore dicente: Gen.1.d *Et creauit Deus hominem, ad imaginem Dei creauit eum: maſculum & feminam fecit eos.* Itemque. *Et fecit Deus hominem de limo terræ: & inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem*: vbi in faciente & inſpirante, vel etiam benedicente, ſine vlla diſcretione vel diſſonantia voluntatis, operatam Trinitatem ſentire debemus. B Non enim refert aliquid vel diuerſum intelligere facit, verbum creauit, inſpirauit, & benedixit, vbi ſecundum naturæ vnitatem, vna eſt voluntas opuſque commune.

b ¶ *Si potes*, &c.] Prolaturus verba eius, reſponſionem depoſcit, vt ſub blandimēto quodam & conſolatione ſimulata, minarum terrorem incuteret, quo perturbatus Iob facile multiloquio ipſius cederet.

c ¶ *Dixiſti ergo in auribus meis*, &c.] Quod ergo Helu ait ad Iob. Hoc eſt ergo, in quo non es iuſtificatus: id eſt, accuſare, debueras te, non laudare, non illud dicere: mundus ſum, ſine peccato, & immaculatus: iniquitas quoque non eſt in me. Hoc eſt, inquam, in quo non es iuſtificatus: quia iuſtificatio per humilitatem acquiritur. Laus vero elationis condemnationem meretur. Potuit quidem vt vir iuſtus, & de ſanctis operibus ſuis ſibi bene conſcius, audenter aliqua quæ vera ſunt, Deo dicere: non potuit tamen hæc, quæ ei Helu falſo obiicit, velut ſacrilegus loqui. Denique illa, quę dixiſſe Iob dicit, ita inquiens.

d ¶ *Quia querelas in me reperit*, &c.] Non legimus hæc Iob dixiſſe, quæ vtique ex ſenſu eius, quaſi à ſancto Iob dicta, ſuis hic verbis compoſuit. Vnde hunc potius non recte verba dicere nouerimus, quam eundem ſanctum Iob dixiſſe credamus.

e ¶ *Reſpondebo tibi ò Iob: quia maior ſit Deus homine. Aduerſus eum contendis, quod non*, &c.] Ab ipſo principio mundi, & deinceps ſemper locutus eſt Deus hominibus, & ſemel nihilominus loquitur: ſed vbi frequenter loqui dicitur Deus, vel lex eius multiplex, vel Prophetarum & mandatorum eius diuerſitas indicatur. Vbi vero ſemel loqui ſignificatur, ſtabilita ac definita eius ſententia demonſtratur. Loqui enim Deum efficientia eius res intelligitur. Semel loquitur Deus, & ſecundo idipſum non repetit, id eſt, non immutat Deus, niſi hoc ipſum vitæ noſtræ mutatio depopoſcerit. Hoc loco de duob. quibuſdam correptionum gradibus Helu diligenter enarrat & dicit: quod eruditio diuina, vel caſtigatio circa hominem & in noctis viſionibus fiat, C itemq; in lectulo: vnde ait. Cō tabeſcere faciat hominem, donec ad vitæ huius extrema perueniat. Et cū ab aliquo ſancto pro eo fuerit interuentū, vt fecit Eſaias pro Ezechia rege, reſtituatur priſtinæ ſanitati. Eſa.38. Et ait in ſubſequētibus, quod tribus vicibus hæc circa hominē operetur, id eſt, euidenter, & probabiliter, & confirmatiuo modo: vel propter trinumeri perfectionem, vel propter triū teſtium veritatem. Quo genere etiam patientiam Dei, clementiamquo ſignificat: quę nō ſtatim, ſed per partes, & per vices caſtigat & arguit delinquētem: vbi ei nec præceptis veritatis iudicium, nec inutilis remiſſio, nec iniuſtitiæ imputatur iniquitas.

f ¶ *Increpat*, &c.] Siue vt alij dixerunt, acceſſit vſq; ad mortem anima eius, & omnia oſſa eius marceſcere facit. Cum per hæc itaq; correctus homo atque conſumptus, morti & infernalibus miniſtris appropinquauerit: ſi fuerit quiſpiam ſāctorum, qui nomen ſancti angeli habere mereatur, is pro huiuſmodi, qui pro peccatis ſuis à Deo ita corripitur, poterit imperrare: ſi tamen de multis operibus bonis, quæ operari debuerat, ſaltem vnum bonū opus eius, quod tanquā ſacrificium pro eo placabile offerat D Deo, valuerit inuenire. Exaudiet, inquit, & iubebit, vt prædictus ad correptionem infernorum cruciatuū non deſcendat, eo quod vir magnus quidam extiterit, cuius preces Deus non poterit non audire. Et angelus quilibet de cœlo aſſiſtēs ante faciē Dei, poteſt pro quolibet peccatore in flagellis caſtigationum poſito intercedere: ipſis enim eſt cura iniuncta à Deo, vel maxime vt diuerſis hominibus vel nationibus, defenſionis ſiue cuſtodiæ ſuæ opem ferant. De quibus Apoſtolus: *Nonne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus, in miniſteriū miſſi propter eos, qui hæreditatē capient ſalutis?* Heb.1.A Exemplum autē rerum præſentiū, de quibus nunc loquimur, in ſcriptura dominicis retinemus: vbi legimus, in ſomnis homines fuiſſe correptos, vt Nabuchodonoſor regē ſuperbiſſimam, Dan.4. & Laban, qui parentis ſui Iacob interitum diſponebat: Gen.31. & Abimelech regē, qui ſancti Abrahæ domum contaminare tentabat: Ibid.20. & vxorē Pilati, quæ ait ad eū de Domino noſtro Ieſu Chriſto: Matt.7. *Nihil tibi & iuſto illi: multa enim paſſa ſū per ſomniū propter eū.* Ibid.14.b Et Magi in Euangelio in ſomnis admoniti per aliam viam egrediūtur. Fideles etiam viri à Deo in ſomnis inſtruūtur, vt Iacob Patriarcha, Gen.28.A & alios legimus infirmatos eſſe propter peccata: de quibus illum paralyticum fuiſſe diſcimus, cui ait Dominus: Matt.9.A *Remittuntur tibi peccata tua.* Legimus & ſanctos ægros fuiſſe, vt Trophimum & Epaphroditum, 2.Tim.4. quos vtique velut iuſtos tali caſtigatione examinatos credere debemus: non vt peccatores infirmitatis verbere flagellatos. Sequitur.

g ¶ *Cōſūpta*, &c.] Recepit inquit, mala pro meritis ſuis, & ſuppliciorū atq; pœnarum menſuram, ſufficiant hæc ei verbera caſtigationis, quibus reuocatus eſt ad emendationē: nūc indulgen-

E dulgentia diuinæ pietatis, ad dies adoleſcentiæ reuertatur, id eſt, fit iterum ſanus atque incolumis.

a ¶ *Deprecabitur Deum*, &c.] Quod interim corde fit, cum per Deum bonum conſcientiæ poſſideatur. Videbit autem Dei faciem propitium ſibi vultum illius ſentiens, redditurus et digna ſatisfactione iuſtitiã.

b ¶ *Reſpiciet*, &c.] Magna res eſt, Deoque plurimum acceptabilis, vt homo errores ſuos confiteri non erubeſcat, præſertim ſi pro eis ſe intelligat caſtigari: & ita ſe humiliet, vt quicquid caſtigationis ſuſtinuerit, pro meritis ſuis parum ſe paſſum pronunciet.

c ¶ *Liberauit animam ſuam, ne pergeret in interitum*, &c.] Id eſt, agnitionis Dei lucem & immenſa beneficia illuminatus agnoſceret.

d ¶ *Attende Iob*, &c.] Quaſi hac ratione Heliu ſanctum Iob conuicerit, ait illi: Audi me, id eſt, doceam te obediens eſto, & præbe conſenſum. Quod autem dicit, vt taceat, eloquentem & tanquam minus eruditum, vel impatientem iubet, vt ſileat.

Capvt XXXIV.

PRonuncians e itaque, &c.] Quaſi ſententiam Heliu pronunciate dicitur, & præſentes amicos ſancti Iob ad audiendum ſe cohortatur.

F

f ¶ *Audite ſapiẽtes verba mea, & eruditi*, &c.] Quemadmodum igitur, inquit, à faucibus ciborum ſapor dignoſcitur: ita & verba aurium iudicio comprobantur. Et idcirco ait Heliu.

g ¶ *Iudicium*, &c.] Id eſt, prius diſcutiamus, antequam hominem condemnemus.

h ¶ *Quia dixit Iob, iuſtus ſũ.*] Non ſermonem hunc Iob dixit: ſed dum virtutes iuſtitiarum ſuarum notas fecit, iuſtũ procul dubio ſe eſſe monſtrauit, quem & Dominus iuſtum iam dixerat. Quod hic dicitur.

ad dies adoleſcentiæ ſuæ. [a] Deprecabitur Deũ, & placabilis ei erit: & videbit faciem eius in iubilo, & reddet homini iuſtitiam ſuam. [b] Reſpiciet homines, & dicet: Peccaui, & vere deliqui: & vt eram dignus, non recepi. [c] Liberauit animam ſuam, ne pergeret in interitum, ſed viuens lucem videret. Ecce hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per ſingulos, vt reuocet animas eorum à corruptione, & illuminet luce viuentium. [d] Attende Iob, & audi me: & tace, dum ego loquor. Si autem habes, quid loquaris, reſponde mihi. Loquere: Volo enim te apparere iuſtum. Quod ſi non habes, audi me: tace, & docebo te ſapientiam.

Capvt XXXIV.

PRonunciãs [e] itaq; Heliu, etiam hæc locutus eſt. [f] Audite ſapientes verba mea, & eruditi auſcultate me. Auris. n. verba probat, & guttur eſcas guſtu diiudicat. [g] Iudicium eligamus nobis, & inter nos videam*, quid ſit melius: [h] quia dixit Iob: iuſtus ſum, & [i] Deus ſubuertit iudicium meum. In iudicando n. me, mendacium eſt, & violenta ſagitta mea abſq; vllo peccato. [k] Quis eſt vir, vt eſt Iob, qui bibit ſubſannationẽ quaſi aquam: qui graditur cum operantib iniquitatem, & ambulat cum viris impiis? [l] Dixit enim: Non placebit vir Deo, etiam ſi cucurrerit cum eo. [m] Ideo viri cordati audite me, abſit à Deo impietas, & ab omnipotente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias ſingulorum reſtituet eis. Vere enim Deus non condemnabit fruſtra, nec omnipotens ſubuertet iudiciũ. [n] Quem conſtituit alium ſuper terram, aut quem poſuit ſuper orbem quem fabricatus eſt? [o] Si direxerit ad eum cor ſuum, ſpiritum illius & flatum ad ſe trahet. Deficiet omnis caro ſimul, & homo in cinerem reuertetur. [p] Si habes ergo intellectũ, audi, quod dicitur, & auſculta vocẽ eloquij mei. Nunquid, qui non amat iudiciũ, ſanari poteſt? Et quomodo tu eum, qui iuſtus eſt, intantum condemnas? Qui dicit regi apoſtata, qui vocat duces impios. [q] Qui nõ accipit perſonas Principũ, nec cognouit Tyrannũ,

dum

l ¶ *Dixit enim*: &c.] Inuidioſè de eo ſanctum Iob locutum fuiſſe mentitur, quia beatum Iob tam infeliciter ſapuiſſe nõ credimus: ſed nec alicubi eum hoc dixiſſe meminimus. G

m ¶ *Ideo viri cordati audite me.*] Quaſi expoſita impietate ſancti Iob, & in medio audientium prolata in inuidiam Iob, quaſi impia ſit locutus.

n ¶ *Quem conſtituit*, &c.] Id eſt, nunquid aliud rectorem poſuit, qui à creatoris inſtitia diſcrepatet. Ipſe ergo quam potens conditor, tam pius eſt moderator: quia opus ſuum agnoſcit & diligit.

o ¶ *Si direxerit ad eum cor ſuũ ſpiritum illius & flatum ad ſe*, &c.] Id eſt, mundi: nam ſi omnia, quæ in eo quotidie geruntur, ſecundum regulam iuſtitię ſuæ voluerit intueri, deficiet ac peribit: ſed eum pietate potius gubernat ac ſuſtinet. Nã ſi iniquitatem obſeruauerit, quis ſuſtinebit. Spiritum dixit animã, quæ viuificat hominem, & flatum, ipſam præſentem vitam, quæ corporib. noſtris per anhelitum ex hoc aëre miniſtratur. Hæc ergo Heliu dicit ad ſe trahere Deum, cum aufert hominibus vitam, quam eis creãdo tribuerat. Poſſunt per ſpiritum Prophetiæ hæc loca ita videri figurata, vt nunc in Christo compleantur, quando diſpenſatione carnis aſſumptæ, pater eundem filium ſuum, per quẽ omnia fecit, ad hunc mũdum ex ſuo eructuatum corde direxerit, vt ſpiritum eius & flatum ad ſe traheret, id eſt, vt auferret ab eo, per humilitatẽ crucis, ſpiritum, id eſt, ſuperbiã ſpiritus mundialis: flatum quoque tumentis eloquij, quo anhelans gloriabatur in ſermonibus ſuis. Sic quoque homo in ſe repreſſo tumore deficeret, ac reuertẽs in ſeipſum, cognoſceret ſe terram eſſe, & cinerem: vbi ſecundum moralem intelligentiam, illud de Pſalmo ſentimus: Et *auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in terram ſuam conuertentur*. Poſtea ergo quam de virtute Dei & iuſtitia

Pſal.129.d

H

Pſal.103 d

Soph.3 c

i ¶ *Deus*, &c.] Similiter & hoc ipſum non legimus, ſed ſcriptum tenemus: *Viuit Deus, qui abſtulit iudicium meum.* Subuertere autem iudicium, ad iniquitatem reſpicit iudicantis: abſtuliſſe vero iudicium, id eſt, pro tempore diſtuliſſe, ad diſpenſationem iuſti iudicis pertinet. *Et multiplicauit vulnera mea etiam ſine cauſa.* Proinde hoc loco aſſerente Heliu, hic eſſe ſenſus videtur, quod, cum Iob ita dixerit, fefellit Deum iudicium meum, non recte & vere iudicauit: & ideo erga me mendacio agitur. Quæ autem locutus eſt Iob, magis incaute & præſumens de iuſtitia Dei dixiſſe credendus eſt. Proinde iuſte ei & merito Deus ait: Vtique, qui arguit Deũ, debet reſpondere ei, in quibus vtique verbis Dei increpatur. Hoc reſonat, quod beatus Iob non recte aliqua ſit locutus: ſed qui optime nouerat, quod bona in eo plurima eſſent: vnde & illi placuerat, concedit ea, quæ immoderatus eum loqui in ſummis anguſtiis dolor compulit.

k ¶ *Quis eſt vir, vt eſt Iob, qui bibit*, &c.] Cuius viſcera tanquam aquæ abundantia, veneno huius paſſionis impleta ſunt.

prædictis locutus eſt, Heliu ſe rurſum ad Iob conuertens, dicit.

p ¶ *Si habes ergo intellectum, audi, quod dicitur, & auſculta vocem eloquij mei. Nunquid, qui non amat iudicium, ſanari poteſt? Et quomodo tu eum, qui iuſtus eſt*, &c.] Manifeſtum eſt, inquit: quia is, qui iuſte & recte iudicare non diligit, neque ſanare à vitiis animam, neque corrigere quenquam poteſt: & quomodo tu ſanatores languorum noſtrorum, qui iniquitates notare præſumis?

q ¶ *Qui non accipit perſonas principum, nec cognouit Tyrannum, cum diſceptaret*, &c.] Secundum myſticos intellectus, principes iſti Iudæorum Scribæ & Phariſęi & Sacerdotes poſſunt intelligi, quos in Euangelio increpat. Tyrannum vero eundem populum Iudęorum, non ab re eſſe ſentiamus qui contra cœtum ſanctorum Eccleſiæ, pauperem humilem ſpiritu, contritum corde, reiiciendo hodie diſceptat: quod facere & tempore Apoſtolorum nõ deſinebat, quando per omnes ciuitates contra eos pugnas & ſeditiones agebat.

A Hos igitur vt infideles & impios Dominus non cognoſcet, quibuſque etiam manifeſte dicturus eſt: *Non noui vos: Diſcedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.* (Mat. 7.d) Sequitur, dicente Heliu de his, de quibus dicit ſuperius.

dum diſceptaret contra pauperem. Opus enim manuũ eius ſunt vniuerſi. [a] Subito morientur, & in media nocte [b] turbabuntur populi, & pertranſibunt & auferent violentum abſq; manu. Oculi enim eius ſuper vias hominũ, & omnes greſſus eorũ conſiderat. [c] Non ſunt tenebræ, & non eſt vmbra mortis, vt abſcondantur ibi, qui operãtur iniquitatem [d] Neq; enim vltra in hominis poteſtate eſt, vt veniat ad Deum in iudicium. [e] Conteret multos & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. [f] Nouit.n. opera eorũ: & idcirco inducet noctẽ, & conterentur. Quaſi impios percuſſit eos in loco videntium. [g] Qui quaſi de induſtria receſſerunt ab eo, & omnes vias eius intelligere noluerũt, vt peruenire facerent ad eum clamorem egeni, & audiret vocem pauperum. [h] Ipſo.n. concedente pacẽ, quis eſt, qui cõdemnet. [i] Ex quo abſconderit vultũ, quis eſt, qui contempletur eum? Et ſuper gentes, & ſuper omnes homines. [k] Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. [l] Quia ergo ego locutus ſum ad Deum, te quoque nõ prohibebo. [m] Si erraui, tu doce me. Si iniquitatem locutus ſum, vltra non addam. [n] Nunquid à te Deus expetit eã, quia diſplicuit tibi? Tu enim cœpiſti loqui, & non ego. Quod ſi quid noſti melius, loquere. [o] Viri intelligentes loquantur mihi, & vir ſapiens audiat me. [p] Iob autem ſtulte locutus eſt, & verba illius non ſonant diſciplinam. [q] Pater mi, [r] probetur Iob, [s] vſque ad finẽ. Ne deſinas ab homine iniquitatis, [t] qui addidit ſuper peccata ſua blaſphemiã. [u] Inter nos interim conſtringatur, & tunc ad iudicium prouocet ſermonibus ſuis Deum.

CAPVT

a ¶ *Subito, &c.*] Secundum ſenſum Apoſtoli eſt, qui ait iſtud (1. Theſſ. 5.a) de filiis tenebrarum: *Cum enim dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus.* Mediam vero noctem dictam ideo exiſtimo, eo quod in profunda cordis cæcitate poſiti, ſpiritualiter moriantur.

b ¶ *Turbabuntur, &c.*] Secundum Pſalmiſtam (Pſal. 57.b): *Cum viderit,* inquit, *iuſtus vindictam impiorum,* exemplum videlicet peccatorum hominum pertimeſcens, *manus ſuas lauabit in ſãguine peccatoris.* Hoc igitur modo turbabuntur populi, qua perturbatione terram ſẽſibilem legimus conturbatam, ſicut Propheta ait ad Deum (Pſal. 59.a): *Commouiſti terram, & conturbaſti eam: ſana contritiones eius, quia mota eſt.* Sic enim quaſi boni viatores ad futurum ſeculum pertranſibunt, vbi locus non erit impio: aliter nullum habebit adiutorium violentus, quo defendi vel erui poſſit à pertrahentibus eum ad ſupplicium mortis.

c ¶ *Non ſunt, &c.*] Siue vt alij dixerunt in fine huius verſiculi: vt lateant, qui faciunt iniquitatem. Quod vtrumque (B) ſecundum illum pſalmiſtæ ſẽſum eſt, ita dicentis (Pſal. 138.b): *Quò ibo à ſpiritu tuo, & à facie tua quò fugiam?*

d ¶ *Neque enim vltra in hominis, &c.*] Id eſt, ſi habuerit in poteſtate, vt veniat, poteſt habere, vt non veniat.

e ¶ *Conteret, &c.*] Vt de Heli ſacerdote & Samuele, Saul & Dauid Iudæorum populo & gentium. (1. Reg. 2 & 3. Ibi. 15. & 16)

f ¶ *Nouit enim, &c.*] Sub his quoque verbis Heliu ſignificaſſe potuit ob merita ſua Iudæos nocte infidelitatis excæcandos, vt conterantur & humilientur: ſicut Propheta & Apoſtolus ait (Ro. 11.b): *Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis.*

g ¶ *Qui quaſi, &c.*] Omnes enim peccatores & impij contra inditum ſibi bonum naturæ agunt: ſicut Apoſtolus ait (Rom. 1.c): *Qui cum cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt.* Vbi autem cognouerunt Deum, niſi inſpiratione & iudicio mentis? Vbi ergo Deo gloriam ſuam habuerunt contemptui: vbi ab ea contra ſuam conſcientiam receſſerunt omneſque vias mandatorum Dei, quas ſuis cordibus habent ingenitas, noſſe & intelligere detractarũt: cum hominibus quoque ita impie & iniuſte egerunt, vel ad Deum pauperum oppreſſorum clamor aſcẽderit. Siue Iudæos impios atq; incredulos percuſſit Deus in loco vidẽtium, id eſt, in lege Moſaica: vbi Prophetæ, qui videntes dicti ſunt, inhabitabãt. In ipſa itaque ſpe legis, & promiſſorum compoſitione tãquam in quodam videntiũ loco iuſte percuſſi à Deo ſunt, intãtum vt orario illius, qui propter nos pauper factus eſt, cum eſſet diues (2. Co. 8.b), aſcenderet ad Deũ (Pſal. 58.c): *Diſperge illos in virtute tua.* Siue viuẽtes ſunt omnes, qui in Chriſto ex fide viuunt, in hac enim ſpe poſiti, mente contemplantur futuram beatitudinem. In hoc igitur loco, vbi quaſi fide ſtantes ſunt, quidam ſub fidei huius vocabulo, habent ſpeciem pietatis, virtutem autẽ eius ſunt abnegantes (1. Tim. 3.a). Hi ipſi igitur, qui hæretici intelliguntur, in loco Dei male ſtantes, à Deo percutiũtur, Apoſtolis & eccleſiarum doctoribus, id eſt, pauperibus Chriſti, contra eos reſiſtentibus & ad eum clamantibus. C

h ¶ *Ipſo enim, &c.*] Propheta ait ad populum (Baruc 1.b): *Orate pro vita Nabuchodonoſor, vt illius pace ſit pax vobis.* Siue pacem Eccleſiæ & quietem ipſe concedit, quando non ſurgunt aduerſus eam pugnæ perſecutionũ: ſiue quando hæreticorum lites, & ſcandala conquieſcunt. Nec non contra vitiorũ bella quietis & pacis ſilẽtium ipſe donat, quando deuictis eis, & velut acerrimis hoſtibus expugnatis, pax fit in homine ſumma virtutum. Quod autem ait.

i ¶ *Ex quo, &c.*] Hoc eſt, quod niſi ipſe dignatus fuerit ſe homini reuelare, quis eſt, qui poſſit cum ſuis viribus intueri, vel perſcrutando ad maieſtatem eius accedere?

k ¶ *Qui regnare, &c.*] Quod manifeſte in Saule rege apparuit, & ſicut Dominus ait (Eſa. 3.a): *Auferam de Hieruſalem iudicem & Prophetam, & ſapientem & conſiliarum: & dabo puero principes eorum, & effeminati dominabuntur eis.* Et Nabuchodonoſor iuſto iudicio Dei, multa regna, & plurimas nationes accepit. Poteſt & diabolus homo iſte intelligi, qui perdita angelica dignitate, hominis nomen ſortitus eſt: de quo Dominus ait in Euangelio (Matt. 13.a): *Inimicus homo hoc fecit.* Hypocrita vero & ſimulator ideo eſt appellatus, quoniam transfigurat ſe in angelum lucis (2. Cor. 11.c), cũ ipſe potius auctor ſit tenebrarum, id eſt, omnium criminum, & peccatorum inuentor. D

l ¶ *Quia ergo, &c.*] Quaſi in iudicio conſtitutum, permittit eum interloqui, vt ſi quid forte ſibi eſt dicendum, non taceat.

m ¶ *Si erraui, tu doce me: ſi iniquitatem, &c.*] Id eſt, non loquar.

n ¶ *Nunquid, &c.*] Tu dixiſti, quod iniquus eſſet Deus: quia à te iniquitatem & iniuſtitiam vitæ, iniuſta correptione exigeret, cui neceſſe eſſet iniuſte afflictum contra eum loqui iniuſta: & ob hoc inquis diſplicuit tibi Deus, dum eius iuſtitiam qua te punit inſontem, non vis veram eſſe iuſtitiam.

o ¶ *Viri intelligentes, &c.* Heliu ſanctum Iob deſpiciens, conuertit ſe ad eos, qui comminus aſſiſtebant: & ita de beato Iob definite pronuncians, ait ad eos.

p ¶ *Iob autem ſtulte locutus eſt, & verba illius non ſonant diſciplinam.*] Manifeſtum eſt.

q ¶ *Pater mi, &c.*] Quia ab ipſo eſt homo creatus & conditus. *Probetur Iob,* inquit Heliu, non examinetur: quod ſolet ad probationem eruditionis referri.

r ¶ *Probetur Iob.*] Id eſt, manifeſtetur: probatum ſit omnibus cunctiſque pateat Iob, qualis ſit, ante te probetur, inquam, Iob.

ſ ¶ *Vſque in finem.*] Id eſt. inſit in eo iugiter plaga flagelli huius, neque deſinas infligere pœnas operantibus iniquitatem.

t ¶ *Qui, &c.*] Id eſt, ſuper hoc quod peccator eſt, addit ad cumulum peccatorum, vt in blaſphemiæ crimen erumpat: propter quod mala hæc cruciatuum ſuſtinet.

u ¶ *Inter nos interim conſtringatur, &c*] Condẽnetur inter nos interim, ne & nobis in iniuſtitiam reputetur: abſq; crimine noſtro erit, ſi poſtmodum Deũ prouocare tentauerit.

CAPVT

E

CAPVT XXXV.

IGitur a *Heliu*, &c.] Fieri poteſt, quod de ſermonibus, vbi aſpetius locutus eſt ad Deum, quam forſitan debuit, aliqua inde hic Heliu deſcripſerit: & verborum ſuorum inuidioſe, quaſi ſenſus illius dicere voluerit.

CAPVT XXXV.

IGitur [a] Heliu hæc rurſum locutus eſt: Nunquid æqua videtur tibi tua cogitatio, vt diceres: iuſtior Deo ſum? Dixiſti enim: Non tibi placet, quod rectum eſt: vel quid tibi proderit, ſi ego peccauero. [b] Itaque ego reſpondebo ſermonib. tuis, & amicis tuis tecum. [c] Suſpice cœlum, & intuere, & contemplare æthera, quod altior te ſit. [d] Si peccaueris, quid ei nocebis? Et ſi multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eũ? [e] Porro ſi iuſtè egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? [f] Homini, qui ſimilis tui eſt, nocebit impietas tua, & filiũ hominis adiuuabit iuſtitia tua. [g] Propter multitudinem calumniatorum clamabunt: & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum. [h] Et nõ dixit: [i] vbi eſt Deus, qui fecit me: qui dedit carmina in nocte. [k] Qui docet nos ſuper iumenta terræ, & ſuper volucres cœli erudit nos. [l] Ibi clamabunt, & non exaudiet. propter ſuperbiã malorum. [m] Non ergo fruſtra audiet Deus, & omnipotens cauſas ſingulorum intuebitur. [n] Etiam cum dixeris: non conſiderat iudicare coram illo, & expecta eum. [o] Nunc enim non infert furorem ſuum, nec vlciſcitur ſcelus valde. [p] Ergo Iob fruſtra aperit os ſuum, & abſque ſcientia verba multiplicat.

CAPVT

b ¶ *Reſpondebo*, &c.] Pro eo quod non potuerunt ei rationabiliter reſpondere.

c ¶ *Suſpice*, &c.] Id eſt, cui te æquare præſumis? Hoc ait Heliu, qui Deum corporaliter locis contineri arbitrabatur, quod in excelſis tantum atque in ſublimibus Deus Dominus cõmoretur.

Pſal. 15.a d ¶ *Proinde*, &c.] Quod ita dixiſſe mihi videtur: non enim te peccante, Deo damni aliquid infertur: aut ſi pro multitudine peccatorum tuorum vlciſci te voluerit, nunquid poteris ei contraire?

e ¶ *Porro*, &c.] Hinc Dauid dicit: *Quoniam bonorum meorum non eges.*

f ¶ *Homini*, &c.] Id eſt, homini nocere poterit impietas tua, ſi male agentem te æmulatus fuerit: quemadmodum filium hominis iuſtitia tua adiuuabit, ſi vias tuas, cum recte incedas, imitetur.

g ¶ *Propter*, &c.] Sub hac qualitate diſputationis ſuæ, Heliu ſanctum Iob talibus admiſcet, eiſque ſimilem indicat,
F
dum calumniatores & Tyrannos, iniquos homines nominat: quorum calumniis & potẽtia, homo & filius hominis oppreſſi ingemiſcunt. Et modo ſpiritualiter hunc hominem & filium hominis, populum ſãctum non abſurde ſentimus: qui propter vnitatem totius corporis Eccleſiæ, homo vnus dicitur, ſicut Apoſtolus ait, & ſecundum Pſalmiſtam filius hominis appellatur, ita dicentem:
Pſal 79.c
Fiat *manus tua ſuper virum dexteræ tuæ, & ſuper filium hominis quem confirmaſti tibi.* Poteſt hoc & de inuiſibilibus inimicis dici, qui occulta impugnatione vitiorum, mentibus dominantur: propter quod fideles eiulantes in oratione ad Deum dicunt: *Eripe me de inimicis meis Deus meus.*

h ¶ *Et non dixit, vbi eſt*, &c.] Quando vtique affligebant prædictos, quod ſibi per iniquam dominationem Deo permittente ſubegerant, ita vt hi ſub tanta neceſſitate preſſurarum poſiti, eiularent, & clamarent ad Deum: illi non intenderunt animo, neque intenderunt in cœlum, vt ſaperent quod Deo conditori ſuo hæc omnia diſplicerent. Non dixit, inquam, apud ſemetipſam talia multitudo iniquorum, ſiue dæmonum.

i ¶ *Vbi eſt Deus, qui*, &c.] Hoc ait Heliu. Cum ergo iuſtos & recte viuentes à ſupradictis Deus tribulari permittat, cõſolationem tamen eis in nocte tribulationum concedit. Nox enim ipſa tribulatio intelligitur, ſecundum illud Pſalmiſtæ:
Pſal.16.a
Probaſti cor meum, & viſitaſti me nocte: ſicut & proſperitas aliquando dies dicitur: quoniam, qui in proſperis eſt, quaſi
Pſal.120.
quadam felicitate illuminatur. Vnde ait in Pſalmo: *Per diem Sol non vret te, neque luna per noctem.* Tantam, inquit, Heliu, tolerantiam iuſti homines à Deo accipiunt, vt etiam in nocte tribulationis, hymnorum ſpiritualium canticis delectentur. Canticum ergo ad exultationem cordis, vel maxime pertinet. Proinde hęc exultatio de ſpe futuri gaudij naſcitur in corde canentium, & faciunt more viatorum: quia ipſi vt viatores & peregrini tranſeunt per hunc mundum, qui vt ad deſtinatum ſibi locum, ſine labore perueniãt, cantico fatigationem itineris conſolantur ac ſubleuant. Et iuxta myſticos intellectus, noctem, ſecretũ quoddam, ac diuinæ diſputationis remotum ſilentium intelligamus, quod aliis ſeculis, ſicut

G
Apoſtolus ait, *non fuit reuelatum filiis hominum.* Quæ nox ſit in quatuor vigilias diſtributa, vt à principio mundi vſque ad Chriſtum Dominum noſtrum hanc noctem dicamus, vt ſit prima vigilia noctis huius, ipſe Adam primus & pater hominum: per cuius cõditionẽ euigilet animus humanus, vt credat creatorem omnium rerum Deum. Secunda vero vigilia ſit tempore Noe, quo naufragium mundi factum ſit, vt euigilent homines, ne & ipſi intereãt. Tertia autem vigilia ſancti Abrahę temporibus habeatur: per quę cognoſcat mundus, quẽadmodum ſit fide viuendum, & Deo placẽdum. Quarta vero vigilia ſit circa tempora Prophetarũ, qui auroræ & lumine diei appropinquantis, viciniores fuerunt: quique in ipſum Chriſtũ proximum ſibi diem pene electam noctem, fidei oculis intẽdebant. In hac igitur nocte per ſingula tempora prædictorum, ſiue Prophetis, ſiue ſignificationibus, de Chriſto læta gaudioque plena prænunciata ſũt. Itemque ad illam comparationem futuræ reuelationis filiorum Dei, vbi gloriam æterni illius diei percepturi ſunt, & in re ipſa beatitudinem poſſeſſuri: nox eſt præſens hæc vita, cui fructus ſui in futurum abſconditi ſunt: & ideo adhuc nox eſt, quia nondum vides, quod ſperas. Proinde in hac nocte expectationis, Hymni & Cantica ſcripturarum dicta ſunt nobis, donec diſcuſſa nocte fidei ad diem æternæ manſionis perueniamus. Eph.3.b & Col.1.d

k ¶ *Qui*, &c.] Docet in communibus eruditum, ſubtilioribus: docet non ſolum per naturæ dona, ſed etiam per gratiæ munera. Secundum tropicum vero intellectum, iumenta, homines carnales plerunque intelliguntur, qui gulæ, & vẽtri, & luxuriæ dediti ſunt. Alij autem volatilibus comparantur, ſiue propter leuitatem morum, ſiue propter ſuperbiam, qua tumentes quaſi in altum eleuantur. Vnde dicit Apoſtolus: *Noli altum ſapere*, & Dominus in Euangelio: Quia *quod eſt in hominibus altum, abominatio eſt ante Deum.* Nam in Græco ſuperbum ὑπερήφανος dicitur, quod eſt ſuper apparẽs, vt elatam mentem hominis, tumidamque ſignificet. H Rom.11.f Luc.16.d

l ¶ *Ibi*, &c.] Quod dixit, ibi clamabunt: fortaſſis ſignificare voluit locum pœnarum, vbi non exaudiendi ſunt peccatores, propter ſuperbiam malorum: ſiue vt alij dixerunt, ab iniuriis malorum: quia mali, bonis & iuſtis inſectationis iniurias irrogare non deſinunt.

m ¶ *Non*, &c.] Hoc ait, quod peccatores perſiſtentes in malis ſuis non audiat Deus: quoniam ſine cauſa vtique ad eum clament, qui non merentur audiri.

n ¶ *Etiam*, &c.] Quãdo vides ô Iob, quia non ſtatim Deus reddit peccatoribus, quæ merentur, noli puſillanimitate frãgi, vt in blaſphemiam erumpas, & dicas Deum iniuſtum, ſiue iniquum: ſed iudicare cum eo debes, id eſt, iudiciis eius conſentire, non contra eum, præſumptuoſo iudicio tuo in eius iniuriam proſilire.

o ¶ *Nunc enim*, &c.] Quoniam igitur ſtatuit diem, in quo iudicet de orbe terrarum, idcirco in hoc tempore vindictam iuſtitiæ ſuæ non generaliter exercet. Et hoc totum in exprobrationem ſancti Iob loquitur, quem velut reum criminum in hoc malum pœnarum, Dei ſententia pro parte condemnat. Vnde ſcribit, cui reſtẽt plurima, quæ adhuc ſit poſtmodum recepturus.

p ¶ *Ergo Iob fruſtra*, &c.] Iuxta hæc conuictum ſanctum Iob Heliu arbitratur, & quadam verborum ratione concluſum.

E

Capvt XXXVI.

ADdens a quoque Heliu, &c. *habeo quod pro Deo loq.*] Id eſt, pro iuſtitia & cauſa Dei.

b ¶ *Repetam*, &c.] Et in hoc quarto ſermone ſuo, de ſingulari iuſtitia Domini, profundo nimium & copioſo ſermone proſequitur: vbi multa arcana in obſcuro ſacramentorũ recondita, & longe remora myſteria dicere videtur.

c ¶ *Deus*, &c.] Hæc eſt iuſtitiæ eius immenſitas, & naturæ bonæ voluntas, vt nulli inuideat: quia nemo ei quamuis potens ſit poteſt coæquari.

d ¶ *Et iudicium*, &c.] Iuxta iuſtitiæ & æquitatis ſuæ tenorē. Sanctos autem & innocentes viros conſueuit ſcriptura diuina pauperes appellare.

Pſal. 33.c e ¶ *Non auferet*, &c.] Hoc ait & beatus Dauid: *Oculi Domini super iuſtos*, &c.

f ¶ *Et reges*, &c.] Hic reges nō ſolum ſeculi huius, ſed & Eccleſiæ reges & præpoſiti intelligi poſſunt. Et ſecundum tropicos intellectus, reges, animi hominum ſunt, qui corporibus recte dominantur, quibus in Pſalmo dicitur: *Et nunc reges*
Pſal. 2.e *intelligite, erudimini, qui iudicatis terram.* Ita hi reges eriguntur à Deo vt ſedeant cum principibus.

g ¶ Et *ſi fuerint*, &c.] Hi igitur in catenis fortibus, videlicet iudicis Dei, & paupertatis funibus colligantur, id eſt, opem
F diuini auxilij nō habentes pœnis temporalibus quaſi vinculis aſtringentur, omnis rei bonæ inopes effecti pro qualitate meritorum.

h ¶ *Reuelabit quoque*, &c.] Aurem, inquit, cordis ad obediendum ſibi Deus per caſtigationes & ſecretas inſpirationes aperiet.

i ¶ Si *audierint*, &c.] Hoc eſt, quod Salomon ait: Memoria
Prou. 10.b iuſti cum laudibus.

k ¶ Si *autem*, &c.] Id eſt, ſi inſtruente Deo, qui docet hominem ſcientiam, audire contempſerint, per gladium, id eſt, per hanc mortalitatem de hoc ſeculo præteribunt, vt in ſtultitia, id eſt, in illis locis, vbi ſtulti deputabuntur, qui dicunt in corde ſuo, non eſt Deus, æternis cruciatibus conſumantur.

l ¶ *Simulatores*, &c.] Ipſum ſanctum Iob apertius in hoc
Pſal. 52.a loco videtur Heliu quaſi ex obliquo percurere, quod & ipſe quaſi callide & nequiter ageret: virum quoque egregium ſimularet. Quique etiam cum eſſet vinctus plagæ huius compedibus, clamare ad Deum & inuocare eũ, vt à laqueis pœnalibus illigatus abſolueretur, minime curaret: quod vtique deſperatione, ſiue contemptu faceret. De cæteris quoque peccatoribus ſimiliter hoc ipſum poteſt intelligi, qui cum venerint in profundum malorum contemnent. Et de Iudæis & de hæreticis, qui ficta dogmata quaſi veritatis velamine
Prou. 18.a operientes in noctis perfidia obſtinato & obdurato corde perſiſtunt.

m ¶ *Morietur in tempeſtate*, &c.] Vitioſos & vitia eſſe nouerimus, quæ ſicut de virtutibus animi nihil in ſe habent quietum, virile, & frugi, ſed totum turbulentum, remiſſum, & fragile: ita neceſſe eſt, vt velut tempeſtate, animam ſemper ſuis illecebris inquietent, portumque virtutum hominē
Prou. 23.d non ſinant apprehendere: & fit iſtis talibus fluctibus, quod Salomon ait, vt iaceat anima tanquã in corde maris, & velut gubernator in magna tempeſtate. Vel aliter tempeſtas aduentus ac iudicium Dei eſt, de quo dicit: *In circumitu eius* *tempeſtas valida.* G Pſal. 49.a

n ¶ *Eripiet*, &c.] Pauperem Saluatorem noſtrum intelligimus, qui propter nos pauper factus eſt, qui in diebus carnis ſuæ, preces ac ſupplicationes patri obtulit, vt poſſet à morte ſaluum facere pauperem, ſãctum populum Dei humilem ſpiritu. Vel pauperem quemlibet iuſtorum, eruet de anguſtia preſſurarum, ſicut etiam in diuinis ſcripturis diuerſo modo legimus liberatos.

o ¶ *Et reuelabit*, &c.] Id eſt, fortis ſit vnuſquiſque eorum in tribulatione, corroborante viſitatione diuina, quando à Deo homo tribulari permittitur, conſolationem in aure cordis Domini, illic audiendo percipiet.

p ¶ *Igitur*, &c.] Hoc in loco infernorum habitacula ab Heliu deſcribuntur, quę immenſa capacitate ſui fundamentum nō habeant. Ad quorũ tamē fundamēta in Prophetis legimus, luciferum qui mane oriebatur depoſitũ, multitudines quoque regũ & populos innumerabiles gentium. Ore autem anguſto inferi ideo appellantur, eo ꝙ amplum ſit ad recipiendũ, anguſtum ad dimittendum: quoniam mortuos intra ſe teneant, & eos ad vitam non patiantur exire. Dauid quoq; ſanctus ſimiliter ait ad Deũ. *Libera me ex* Pſal 63.d
odientibus me, & de profundis aquarum. Non me demergat tēpeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum: neque vrgeat ſuper me puteus os ſuum. Proinde nouerim, quia loca infer- H
naliũ ergaſtulorum, ſecundum fidem ſcripturarum inter immenſas abyſſi aquas ſint cōſtituta, ab illis inferi ſedibus nullus homo merito ſuo liberatus eſt, niſi gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, Et non ſolum, inquit Heliu. à tartareis anguſtiis liberaberis, verũ etiã in latiſſimo refrigerij nemore, velut in cãpis ſpatioſis liber incedes.

q ¶ *Requies*, &c.] Amœnitatem paradiſi, & iocunditatem, requiem nominando ſignificauit. Immenſam vero abundãtiam vitæ beatæ, quæ eſſet plena vbertatis pinguedine, ac loci illius felicis refetta delitiis voluit demonſtrare, cuius terram ſanctam manſueti ſecundum repromiſſionem Domini poſſidebunt.

r ¶ *Cauſa*, &c.] Iudicio Dei vt impius & pœnarum debitor reus inuentus es: & idcirco ſecundum meritum cauſæ tuæ, iudicium ſeueriſſimum recepiſti. Et vbi dictum eſt cauſam iudiciumque recipies, alij dixerunt: propter impietatem munerum, quæ accipiebant, vbi ſub pluralitate locutionis, ſanctum Iob Heliu videtur ferire ſermonibus.

ſ ¶ *Non*, &c.] Docetur ab Heliu vir patientiæ & integritatis virtute fortiſſimus. Optimus iudex eſt, qui his peſſimis iracundia & cupiditate duobus vitiis non tenetur, quibus hoc loco ab Heliu ſanctus vir correptus arguitur.

t ¶ *Depone*, &c.] Id eſt. nec paruos nec magnos tua iniuſta opprimas dominatione, vel omnes motus depone fortitudine ſuperbiæ roboratus.

u ¶ *Ne protrahas*, &c.] Iam ſufficit hucuſque in hac cæcitate vixiſſe. Iam ad lucem prudentiæ ac iuſtitiæ venire contēde: ſiue noctem quam tibi ex diuerſis peccatis contexuiſti, vt in ea velut in cōtinuis ac iugib. & perpetuis tenebris ambulares, iam quęſo ait, ne adhuc protrahas, & tanquam reſtē addendo peccata peccatis, in longũ delecteris extendere: lumine

Capvt XXXVI.

ADdēs[a] quoq; Heliu hæc locutus eſt: Suſtine me paululum, & indicabo tibi. Adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar. [b] Repetam ſcientiam meam à principio, & operatorem meum probabo iuſtum. Vere enim abſq; mendacio ſermonis mei, & perfecta ſcientia probabitur tibi. [c] Deus potentes non abiicit, cum & ipſe ſit potens: ſed non ſaluat impios, [d] & iudicium pauperibus tribuit. [e] Non auferet à iuſto oculos ſuos, [f] & reges in ſolio collocat in perpetuum, & illic eriguntur. [g] Et ſi fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis, indicabit eis opera eorum, & ſcelera eorum, quia violenti fuerunt. [h] Reuelabit quoq; aurem eorum, vt corripiat: & loquetur, vt reuertantur ab iniquitate. [i] Si audierint, & obſeruauerint, complebunt dies ſuos in bono, & annos ſuos in gloria. [k] Si autem non audierint, tranſibunt per gladium, & conſumentur in ſtultitia. [l] Simulatores & callidi prouocant iram Dei, neq; clamabunt, cum vincti fuerint. [m] Morietur in tempeſtate anima eorum, & vita eorum inter effeminatos. [n] Eripiet de anguſtia ſua pauperem, [o] & reuelabit in tribulatione aurem eius. [p] Igitur ſaluabit te de ore anguſto latiſſime, & nō habente fundamentum ſubter ſe. [q] Requies autem menſæ tuæ erit plena pinguedine. [r] Cauſa tua quaſi impij iudicata eſt: cauſam iudiciumq; recipies. [ſ] Non te ergo ſuperet ira, vt aliquem opprimas: nec multitudo donorum inclinet te. [t] Depone magnitudinem tuam abſque tribulatione, & omnes robuſtos fortitudine. [u] Ne protrahas noctem, vt aſcendant populi pro eis.

[a] Caue

E lumine ergo correptionis huius iam finem talibus impone peccatis: nam protractione hac, inemendabilis vita tua fier, vt pro omnib. malis operibus tuis, populorum preces aſcen-dant ad Deum, quos vtiq; iniquiſſime deprimebas, interpellantium contra te, ſuaſq; miſerias ſibi à te irrogatas, ante ſedē diuinæ iuſtitiæ deponentiū.

[a] Caue, ne declines ad iniquitatem: hanc enim cœpiſti ſequi poſt miſeriam.[b] Ecce Deus excelſus in fortitudine ſua, & nullus ei ſimilis in legiſlatoribus. [c] Quis poterit ſcrutari vias eius, [d] aut quis audet ei dicere: operatus eſt iniquitatem? [e] Memento, quod ignores opus eius, de quo cecinerunt viri. [f] Omnes homines vident eum, vnuſquiſq; intuetur procul. [g] Ecce Deus magnus vincens ſcientiam noſtram. Numerus annorum eius inæſtimabilis. [h] Qui aufert ſtillas pluuiæ, & effundit imbres ad inſtar gurgitum; [i] qui de nubib. fluunt, quæ prætexunt cuncta deſuper. [k] Si voluerit extendere nubes quaſi tentorium ſuum, & fulgurare lumine ſuo deſuper, cardines quoque maris operiet. [l] Per hæc enim iudicat populos, & dat eſcas multis mortalib. [m] In manibus abſcondit lucem, & præcipit ei, vt rurſus adueniat. [n] An nunciat de ea amico ſuo, quod poſſeſſio eius ſit, & ad eã poſſit aſcendere.

CAPVT XXXVII.

SVper [o] hoc expauit cor meum, [p] & emotũ eſt de loco ſuo. [q] Audiet auditionem in terrore vocis eius, & ſonum de ore illius procedentem.

a ¶ *Caue*, &c.] Hoc, inquit Heliu, ne in deſperationem declines peto & blaſphemiæ iniquitatem caueas, ſed reuerti feſtines ad Deum. Video enim te poſt huius plagæ tuæ horrẽdam miſeriam, ad interitum tuum, hanc impietatis ſequi velle perniciem: & voluntatem tuam & cogitationem, ad aduerſarium mittere puſillanimitate deiectus.

b ¶ *Ecce*, &c.] Si poterit ei eſſe quiſpiam, & potentia & virtute ſimilis, poterit & iuſtitia atque ſapientia, legiſque multiplicatione, iudiciis quoq; eius ſimilis inueniri. Et ideo cognoſce ait: quia nullus à Deo qui ſolus eſt & fortis & ſapiens, iniuſte poterit condemnari.

c ¶ *Quis poterit*, &c.] Quis vtique, niſi impius ſuperbus ſiue ſacrilegus vias diuinorum operum ſcrutari præſumat, quod non licet: & tamen quantauis intentione mentis perquirat, eas inuenire non poterit.

d ¶ *Aut*, &c.] Quis ergo tam temerarius & iniquus atque iniuſtus, qui hoc audeat loqui? Hæc omnia in iniuriam Iob dicuntur.

F e ¶ *Memento*, &c.] Vel omne generale opus eius, vel certe ſpeciale opus eius. Super omnia enim magna & mirabilia opera eius, eſt diſpenſationis Chriſti myſterium, *quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit*. Alij dixerunt. Memento, *quia magna ſint eius opera, quæ laudauerũt viri*. De omnibus operibus Dei dicit, quæ ſancti viri honorem diuinæ venerationis merito laudauerunt.

1 Cor 2.c

f ¶ *Omnes*, &c.] Per naturæ bonum, notitia creatoris ineſt cordibus hominum: & quamuis aliquis tam prauus ſit & frigidus, vt alienus eſſe ſtudeat à creatore ſuo Deo: nullus tamen eſt, qui *ſe abſcondit à calore eius*. Et ideo vnuſquiſque mortalium, licet de lõge, ſentit & intelligit, diſſimiliter quidem omnino: quia non tanquam corpus aut ſicut quemcunque ſpiritum creatum, ita ſentit eſſe Deum ſiue intelligit: ſed alio multo & ineffabili modo, quo Deus acie mentis eſt intuendus, vbi in ipſo obtutu cordis intelligendo, videt homo, quod ſupra ipſum eſt illud diuinum nomen, quod contemplari conatur.

Pſal. 18.a

g ¶ *Ecce Deus magnus vincens*, &c.] Vincens ſcientiam noſtram magnitudine ſcientiæ ſuæ, & altitudine iudiciorum ſuorum.

h ¶ *Qui aufert*, &c.] Hanc ergo pluuiam, legem Moyſi intelligamus, quæ de cœlo velut pluuia venit populo Iudæorum. Et pluuia dicta eſt propter præceptorum multitudinẽ, ſicut & ipſe Moyſes de eadem gente Iudæorum ait dicens: *Expectetur ſicut pluuia eloquium meum*. Huius igitur pluuiæ ſtillas de illa gente abſtulit Deus, vt eſt vel de incarnatione, vel paſſione, vel de reſurrectione Chriſti, quæ Iudæi credere excæcato corde noluerunt: quæ ſunt parua quidem mandata legalia, vt ea ad euangelij fidem transferret, ſicut ait Apoſtolus: *Verbum enim conſummans & breuians in æquitate* & reliqua. Et de his ſtellis, paruiſq; guttis, tonante Euangelio, prædicationis Chriſti imbres effuſi ſunt ſuper terram. Et hi imbres ad inſtar gurgitum eſſe dicuntur: qui vtique cum in terram copioſè deſcendant, profunditatem in ſe & obſcuritatem continent myſteriorum, quæ in lege & Prophetis per figuras & ſimilitudines dicta vel facta sũt, in reuelatione aduentus Domini, obſcuritate ſui & profunditate myſteriorum, veluti clauſa ſigna inuenta ſunt. Imbrium vero nomine, large effuſam gratiam Spiritus ſancti eſſe nouerimus, ſicut ait Apoſtolus, *per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus ſancti, quem effudit in nos abunde per Ieſum Chriſtum*. G Tit. 3. b

Deut. 32.a

Rom 9.f

i ¶ *Qui*, &c.] Nubes ſcimus plerumque in ſcripturis ſanctos appellari, ſicut & manifeſtum eſt quodam loco, dicente Domino. *Et nubibus mandabo, ne pluant ſuper eam pluuiam*, id eſt, vineam, quod eſt, ſuper gẽtem peccatricem Iudæorum, verbis ſuis ſalutis pluuiam non effunderet. De talibus igitur nubibus, Apoſtolis videlicet, & Apoſtolicis viris prædicatorib. veritatis, illi imbres pluunt talem pluuiam, quæ habeat in ſe ſimilitudinem gurgitum, propter arcanorum cœleſtium opacitatem: vbi congrue illud Dauidicum dicitur. *Tenebroſa aqua in nubibus aeris*. Hæ igitur nubes inquam, per quas imbres gurgitum fluunt in terram, prętexunt cuncta deſuper. Habentes enim intra ſe aquas Euangelij, *vt flumina de ventre eorum fluant aquæ viuæ*, de ſuperioribus myſteriis, quaſi quodam prætextu & obſcuritate aquarum obſtaculum carnalibus faciunt & terrenis.

Eſa. 5. b

Pſal. 17. b

Ioan. 7. f

k ¶ *Si voluerit*, &c.] Ira enim prædictas nubes extendit, vt de eis *in omnem terram exierit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba illorum*, quemadmodum poſtea locutus eſt ad diſcipulos ſuos, id eſt, nubes ſuas, dicens: *Et eritis mihi teſtes in Hieruſalem & Iudæa & Samaria, & vſque ad vltimum terræ*: per quas vtique nubes ſuas fulgura prædicationis reſplenduerunt, & nominis Chriſti fama de cœlo velut lumen effulſit. Maris etiam, mundi videlicet huius cardines occupauit: ſiue cardines mundi poſſumus intelligere principes & capita gentium diuerſarum: quorum erroribus ac prauis doctrinarum ſuaſionibus, mundus in loco ſuperſtitionis dæmoniorum velut in cardine vertebatur.

Pſal. 18.

H

Actor. 1. a

l ¶ *Per hæc enim iudicat populus*, &c.] Iſtis enim rebus ſacramentorum prædictis, ſtatuit Deus pietatis ſuæ iudicio vniuerſis populis miſereri, & dare eſcas doctrinæ verbi ſui, ſiue myſteriorum cunctis mortalibus, ſecundum quod ipſe ait: *Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi*. Ioan. 6.

m ¶ *In manibus abſcondit lucem, & præcipit ei*, &c.] Poteſtate iuſti iudicij ſui, lumen notitiæ ſuæ abſcondit à peccatoribus malum operantibus, & venire eam ad illuminationem mentis præcipit, ſi Deum adiutorem eius quiſpiam fideliter quæreret.

n ¶ *Annunciat de ea amico ſuo, quod poſſeſſio eius ſit, & ad eam poſſit aſcendere.*] Deus luce manifeſtationis ſuæ fidelem ſibi amicum in corde docet & inſtruit. Erudiens quoque annunciat ei, quod lux, ſiue illa illuminationis gratia, ſiue diuinorum charitas promiſſorum poſſeſſio eius ſit, & ad eam, ſi diſponat aſcenſiones in corde ſuo, quotidie proficiendo perueniat.

CAPVT XXXVII.

SVper o *hoc*, &c.] Siue obſtupuit cor meum, vt alij dixerunt.

p ¶ *Et emotum eſt*, &c.] Prędictis diuinis myſteriis & luce cognitionis Dei patefacta, quæ niſi amicis Dei & fidelibus demonſtratur, perterritum eſt, inquit, cor meum Heliu & zelo ignorantiæ ad ſacramentorum cognitionem tranſlatum.

q ¶ *Audiet auditionem in terrore vocis eius, & ſonum de ore*, &c.] Quemadmodum vult Deus audire, quod dicit,

E ita audite: quoniam terret vox eius tantis ſacramentis myſteriorum præualida, ſonũmque oris eius, ſiue, vt alij dixerunt, ſtrepitum, pari modo audite. Hic ergo ſonus eſt maxillarum Dei, qui fortè idcirco ſonus dictus eſt, nõ ſimpliciter ſermo, vt inobedientia ſurdos & obdurato corde incredulos vox clarior percuteret, & totos ad timendum Dominum commoueret.

[a] Subter omnes cælos ipſe conſiderat, & lumen illius ſuper terminos terræ. [b] Poſt eum rugiet ſonitus, [c] tonabit voce magnitudinis ſuæ, & non inueſtigabitur, cùm audita fuerit vox eius. [d] Tonabit Deus in voce ſua mirabiliter, qui fecit magna & inſcrutabilia. [e] Qui præcipit niui, vt deſcendat ſuper terram, & hyemis pluuiis & imbri fortitudinis ſuæ. [f] Qui in manu omnium hominum ſignat, vt nouerint ſinguli opera ſua. [g] Ingredietur beſtia latibulũ ſuũ, & in antro ſuo morabitur. [h] Ab interiorib. egredietur tẽpeſtas, & ab arcturo frig⁹. [i] Flãte Deo cõcreſcit gelu, & rurſũ fundũtur aquæ. [k] Frumẽtum

a ¶ *Subter*, &c.] Quid ſit hoc mirum de omnipotentia Dei, qui vbique eſt in cœlo, & in terra, in mari, & in abyſſis. Sed videamus ſecundum allegoricum intellectũ quid ſit, quod de Heliu ait. Subter omnes cœlos conſiderat. Sanctos viros cœlos ſcriptura diuina appellare conſueuit, propter cœleſtem vtique conuerſationẽ,
Philip 3.b quibus ita dicitur. Conuerſatio veſtra in cœlis eſt. Domin⁹ ergo ſubter hos cœlos cõſiderat: vel dum ea, quæ intra eos ſunt, arcanorum ſcrutator introſpicit, vel dum imbecillitatẽ corporum eorũ, quæ animi imperio crucis virtute ſubdiderint, gubernat ac ſuſtinet, & contra carnalium paſſionum bella corroborat. Secundum hunc ſenſum eſt, quod timore concuſſus, Propheta ait. Et ſubtus me turbata eſt habitudo mea. Termini quoq; ſiue fines terræ ipſi ſancti ſunt, finem terrenis paſſionibus & cupiditatibus imponentes, eo quod non ſint in medio Babylonis, nec ſeculi huius vitiis circundantur, ſecundũ quod Petrus
1. Petr 4.a Apoſtolus ait. *Chriſtus igitur in carne paſſus, reliquit nobis exemplũ: quia, qui paſſus eſt in carne, deſiit eſſe à peccatis, vt iã non hominum deſideriis, ſed voluntati Dei, quod reliquum eſt in carne, viuat temporis* id eſt, viuens pro tempore, definentib. in carne peccatis, velut in finibus habitet carnis. In his finibus poſita regina Saba, quæ typum gerebat Eccleſiæ, veri Salomonis meruit audire ſapientiam. Tales igitur terminos Deus lumine gratiæ ſuæ atque agnitionis illuſtrat.

F

b ¶ *Poſt eum*, &c.] Siue vt alij dixerunt, *fremet vox*.

3 Reg. 10.a
2. Par. 9.a
Math. 12.
Luc. 11. d
c ¶ *Tonabit voce magnitudinis*, &c.] Cum poſitis in extremo terræ hominibus, Deus in memoriam venerit, ilico ſuper infirmitatem mortalitatis ſuæ, gementes ad eum rugiẽt, ſicut Propheta ait. *Rugiebam à gemitu cordis mei*, & tunc hic
Pſal. 37.b rugitus faciet ſonitum in affectu orationis clamantium ad Deum, qui perueniat vſque in cœlum. Vnde & tonabit eis Dominus voce præceptorum ſuorum, vt timeant à facie eius. Quo fragore tonitrui ſimul agnoſce: quia Deus ante deſiderium eorum inueſtigabilis ſit & immenſus.

d ¶ *Tonabit fortis in voce ſua mirabiliter: qui facit magna & inſcrutabilia.*] Alij dixerunt, tonabit Deus. Deus mirabiliter operatur: quando iſtud tonitruum nominis ſui, quo in toto mundo famæ eius notitia crebreſcit, in auribus facit animæ perſonare.

e ¶ *Qui præcipit niui*, &c.] Niuem candorem gratiæ, quæ per baptiſmum fidelibus Spiritus ſancti dono tribuitur, ſuperius diximus poſſe ſignificari, & exempla illic teſtimoniorum de ſcripturis multa protulimus, de quibus & illud Da-
Pſal. 67.c uidicum, vbi ait in Pſalmo. *Niue dealbabuntur in Selmon*: quod eſt in vmbra. Hoc igitur ait, quod cœleſtis id eſt, Deus de cœlo veniens, reges quoque diſcreturus ſit & ſeparaturus, ſiue in vmbra ſint dealbandi, vbi hoc mihi ſignificare videtur: quia regeneratio vetuſtiſſimorum hominũ in Chriſto, obumbrante Spiritu ſancto eſſet efficienda. Hæc igitur gratia, niuis nomine ſignificata, ex præcepto diuinitatis deſcendit in terram, quod eſt per Ieſum Chriſtum venit ad homines, per quam vetuſtas noſtra inſtauraretur in melius. Contra hanc gratiam Chriſti, tribulationes perſecutionum futuras, in pluuiis hyemalibus voluit indicare, & propter graues preſſuras, hyemales pluuias dixit: quas tamen imber
Matth. 10.c fortitudinis Spiritus ſancti, eſſet ſuperaturus, quia eis dictum eſt. *Non enim vos eſtis, qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis.*

f ¶ *Qui in manu omnium ſignat, vt nouerint ſinguli*, &c.] In manu, id eſt, in liberi arbitrij poteſtate, ſecũdùm imaginem G
& ſimilitudinem Dei, qua homo eſt à Deo conditus & creatus, habet hanc ſapientiam veluti quodam ſigno diuinæ operationis impreſſam, vt iuxta liberi arbitrij iudicium, nouerit vnuſquiſque hominum opera ſua: ſiue vt alij dixerunt, infirmitatem ſuã nouerit, id eſt, vt vaſa fragilia ſe ſubita morte confringi.

g ¶ *Ingredietur*, &c.] Beſtiam iſtam, inuentorem malorum diabolum non abſurdè ſentimus, qui idcirco & ſingularis ferus dicitur, quia procedit, ſiue ſuperat malitia eius malitiã omnium operantium iniquitatem. Hæc igitur beſtia rationabilis, ingreditur latibulum ſuũ, Pſal. 73.b
pectus ſcilicet humanum: quãdo ex permiſſu iudicij Dei, poteſtatem accipit hominib. dominandi: & in antrum, quod ſuum fecit, ſibi conſtituit habitationem. Siue antrum vel etiam latibulum diaboli, omnes peccatores intelligendi ſunt, duri videlicet infidelitate vel ſaxei: quos vitiis ſuis atque illecebris poſſidet, & in quorum cordibus criminibuſque requieſcit.

h ¶ *Ab interioribus*, &c.] Non mihi videtur, quod de iſtius mundi plagis, ſiue qualitatibus, vel etiam ſecretis eius motibus dixerit: ſed quemadmodum diximus antrum, ſiue latibulum dæmoniorum eſſe humana præcordia: ita hæc interiora eum ea ingreſſi fuerint, ſecreta eorum & abdita intelligamus conſilia: vnde in hunc mundum perſecutionum tempeſtates venire creduntur, vt & peccatores conterant ſicut Ægyptios, quibus venit immiſſio per angelos malos.
Et ſancti eadem tempeſtate tribulationum nimia conturbentur, ſicut quidam eorum ait. *Grauati ſumus ſupra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere.* Frigus quoque eius infi- H
2. Cor. 1.b delitatis immittitur, vt à charitate Dei & calore fidei diſcedentes, in algore negationis incurrant, quæ omnia immittunt dæmones per miniſterium & ſententias principum & infidelium poteſtatum. Arcturus vero, quia in ſiniſtra mundi eſt conſtitutus, aduerſariam partem ſignificat: de cuius climate ventus aquilo gelidus ſpirat contra meridiem.

i ¶ *Flante Deo concreſcit gelu, & rurſum*, &c.] Quod hic dixit flante Deo concreſcere aquas, id eſt, glaciari & concretas fieri, in Pſalmo econtrario dicit. *Flauit*, inquit, *ſpiritus eius & fluent aquæ*, id eſt, reſoluentur ac defluent. Sed ſiue Pſal. 147.b
hic *flante Deo*, ſiue in Pſalmo *flabit ſpiritus eius*, iubente Deo, ſiue iubebit ſpiritus, intelligere poſſumus. Et quod hic dixit, *concreſcit gelu*, hoc in Pſalmi ſuperiore verſiculo ait. *Emittit criſtallum ſuum ſicut fruſtra panis.* Ita autem hyemali tempore fieri nouimus, vt flante, id eſt, iubente Deo, nimio frigore denſentur, vel etiam concreſcant aquæ, & iterum tempore aëris reſoluantur. Secundum myſticos vero intellectus in præteritis generationibus ob meritum ſuum relinquente Deo genus humanum, flatu oris Dei & iuſtitiæ eius manente ſententia, dum remouetur ab igne diuino, omnis creatura concreta eſt tanquam gelu, & à vera Dei cognitione, frigoris ſui immenſitate conſtricta. Nunc vero per gratiam Domini & Saluatoris noſtri, ſicut ait Petrus Apoſtolus, *Tempora ignorantiæ deſpiciens Deus*, rurſum ab illo al- Act. 17.g
gore obliuionis atque duritia, quæ ſicut longi temporis gelu obdurueerat, charitatis Dei igne ſoluuntur aquæ populorum, vt fluant & recurrant ad Deum.

k ¶ *Frumentum deſiderat*, &c.] Hoc eſt frumentum, de Matt. 13.e
quo Dominus in Euangelio ait per parabolam, dicens: *Colligite zizania in faſciculos ad comburendũ: triticum autem congregate in horreum meum.* Proinde hoc viuum frumentum, doctores quoſque Eccleſiæ, qui velut nubes portant aquas Euãgelij, audire deſiderat, ſicut & illi qui erant de hoc frumento dominico, habitantes Antiochiæ Pyſidiæ, *rogabant* Actor. 14.d
Paulũ & Barnabam, vt loquerentur eis verbũ Dei: quod fecerunt Apoſtoli ſuadentes permanere in gratia Dei. Cornelius quoque ad Petrum ait: *Nunc ergo omnes nos in conſpectu* Actor. 12.f
tuo aſſi-

tum deſiderat nubes: a & nubes ſpargunt lumen ſuum. Quæ luſtrant cuncta per circuitum, quocunque eas voluntas gubernantis duxerit, ad omne quod præcepit illis ſuper faciem orbis terrarum: b ſiue in vna tribu, ſiue in terra ſua, ſiue in quocunque loco miſericordiæ ſuæ eas iuſſerit inueniri. c Auſculta hæc Iob: ſta, & conſidera mirabilia Dei. d Nunquid ſcis, quãdo præcepit Deus pluuiis, vt oſtenderent lucem nubium eius. e Nũquid noſti ſemitas nubium magnas, & perfectas ſcientias? f Nonne veſtimenta tua calida ſunt, cum perflata fuerit terra auſtro? g Tu forſitan cum eo fabricatus es cœlos, qui ſolidiſſimi, quaſi ære fuſi ſunt. h Oſtende nobis, quid dicamus illi. Nos quippe inuoluimur tenebris. i Quis narrabit ei quæ loquor? Etiam ſi locutus fuerit? homo, deuorabitur: k at nunc non vident lucem

E tuo aſſumus audire omnia quæcumque tibi præcepta ſunt à domino. Et Moyſes ait: *Excipiat vt pluuia eloquium meum, & deſcendat ſicut ros verba mea.* Vnde & Apoſtolus ait: *Ego plãtaui, Apollo rigauit: ſed Deus incrementum dedit.* Hæc nubes poteſt & ipſe dominus, id eſt, aſſumptus homo in Deum intelligi, ſicut propheta prænũtiauit, dicens: *Ecce deſcendet dominus in nube leui in Ægyptum*, per quem diuina gratia & doctrina cœleſtis, mundo, effundenda prænuntiabatur. Et pulchrè nubes leuis dicitur, ſiue quia ipſe Saluator peccatũ non fecit agnus Dei, ſiue quia virgo Maria mater domini, non eſt virili ſemine aggrauata, leuis nubes eſt dicta.

Deut. 32.a — 1 Cor. 3.b — Esai. 19.a

a *Et nubes*, &c.] Lumẽ vtique euangelij prædicationum coruſcatione mittentes, lumen euangelij ſpargunt ſupra corda credentium. Alij vero interpretes dixerũt: Et ipſa per circuitum vertitur in gubernaculis, ad operanda omnia, quæ mandauerat eis. Hæc ſunt igitur, quæ mandauit & præcepit cæteris nubibus ſuis dicens: *Ite in vniuerſum mundum, prædicate euangelium vniuerſæ creaturæ.* Proinde quaſi vento ſpiritu Dei, quo vi nubes agebantur, prohibiti ſunt ire Bithyniam, & de Iudæa Romam illis tranſire præceptum, & ita ſicut iſta editio continet, orbem vniuerſum luſtrantes circumierunt.

Mar. 16.d

b ¶ *Siue in*, &c.] Hoc eſt, quod ipſe dominus ait in euangelio: *Eritis mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria, & vſque ad vltimum terræ*, vbi illud præcipuè intuendum eſt, quod ait: In quocunque loco miſericordiæ ſuæ iuſſerit inueniri: vbi per gratiam Chriſti, atque pietatis ſuæ miſericordiam, ſignificauit ad fidem reuocandos.

Actor. 1.a — F

c ¶ *Auſculta hæc Iob*, &c.] Admonet Heliu vt ſacramenta in Chriſto & eccleſia adimplenda, Iob aure cordis diligenter intendat, & in mentis ſuæ ſpecula conſtitutus, vbi etiam vigilantia contuendi docetur ſtare: conſideret miraculorum Dei futura myſteria, quæ per nubes rationales operaturus ſit.

d ¶ *Nunquid*, &c.] More prophetarum pro factis futura commemorat. Præcipit igitur Deus pluuiis euangelicis, vt nubium ſuarum lucem, id eſt, ſancta opera ſua doctores per infuſionem fidei demonſtrarent: & hæc ad illuminandos homines miſericordia cœleſtis operatur.

e ¶ *Nunquid noſti*, &c.] Hic dum dicit, perfectas ſcientias, de rationalibus ſe nubibus euidenter oſtendit dicere, & prædicatorum viis, & ſubtilibus ſenſuum ſemitis. Dic mihi quæſo, ſi cognoſcere potuiſti, quæ ſemitæ in nubibus ſunt magnæ & perfectæ ſcientiæ? Figurabat hæc dicendo, apoſtolicas nubes: quarum vna citiſſima nubes ait ad Saluatorem: *Tu es Chriſtus filius Dei viui*, quæ quoniam ſuſpenſa à terra & proxima erat cœlo, reſpondit ei dominus: Hoc tibi non reuelauit caro & ſanguis, ſed pater meus. Alius vero Apoſtolus tanquam nubes plena aquis perfectæ ſcientiæ, à tonitruo euãgelij copioſum imbrem effundit ita dicens: *In principio erat verbum*, &c. Quo validiſſimo tonitruo vbique reſonante, vt omnem terram ad fidem religionis tremore cõcuteret: alius in Iudæa per iteratam natiuitatem exortus, velut parua nubecula ita creuit, & flante ſpiritu dilatatus eſt, vt pluuias myſteriorum, à ſæculis ſecretorum perfectæ ſciẽtiæ, vſque ad Illyricum ſpargeret, aliaſque totius mundi regiones largis effuſionibus irrigaret. Et hinc eſt, vt aliqui eorum appellarentur filij tonitrui: alius vero diceretur filius ſuſpendentis aquas.

Matth. 16.b — Ioan. 1.a — Marc. 3.b

f ¶ *Nonne veſtimenta tua*, &c.] Alij dixerunt: *tua ſtola calida eſt.* Hoc quidem verum eſt, quod meridianus ventus ſit calidus, quo flatu etiam veſtimenta hominum, vel corporum, quæ animarum veſtimenta ſunt, concaleſcunt. Sed quia nubes, homines ſanctos, veritas prophetiæ nos intelligere compulit, ventũ calidum à meridie ſpirantem, feruentem fidem, vel gratiam Spiritus ſancti ardẽtem & clarius illuminantem intelligamus, vel ipſum dominum noſtrum, de quo legimus: *Deus ab auſtro veniet*: quo rationalem terram perflante, virtutes animi, quæ ſunt veſtimenta interioris hominis, inardeſcũt: & ideo veſtimenta appellantur, quoniã ipſi qui eis vtitur, pulchram animam faciunt & decorã. Et ob hoc hortatur Apoſtolus dicens: *Fratres induite vos ſicut electi Dei & dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam*, &c. Et hæc igitur ab Heliu ſicut & alia ſpiritu prophetiæ dicuntur.

G — Abac. 3.a — Coloſſ. 3.c

g ¶ *Tu forſitan*, &c.] Hæc ab Heliu iuxta literam in iniuriã Iob per ironiam dicũtur. Hæc igitur prima fronte intellectus huius dicta ſint. Nunc vero ſecundum prophetiæ ſpiritum, ſenſum myſticum perſequamur, vt cælos ſcripturas ſanctas intelligamus, quæ de cœlo datæ ſunt hominibus: quarum perpetuitatem ex æris ſoliditate voluit demõſtrare. Sed dicit quiſpiã: quomodo æternæ erunt ſcripturæ diuinæ, ſi mũdus certo fine, Deo denuntiante, eſt terminandus? ſic enim ait in euãgelio: *Cælum & terra tranſibũt.* Verum eſt quidẽ, quod librorum pelliculæ cum ipſis literis abolendæ ſunt: ſed quia ſubiungit dominus verba vero mea nõ præteribunt: procul dubio quod eiſdem apicibus pollicetur, erit æternum. Hos igitur cælos, ait Heliu, in quibus eſt diuinitatis ſecreta diſpoſitio, tu forſitan cum Deo velut ſimili pollens ſapiẽtia, fabricatus es, quos Deus æternus ante mundi cõſtitutionem præfiniuit quandoque erumpere in corpora literarum, qui in illo æternaliter erant non iam exiſtentes, ſed ipſi ſoli præſciẽtiæ ſuæ luce conſpicui. Et cœlos, ſanctos angelos nõ abſurdè ſentimus: qui propter cœlorum habitationẽ, rectiſſimè cæli dicũtur, & ſunt velut æs æternitate ſolidati. De quibus pſalmiſta ſingulari nomine ait: *Cælum cæli domino.* Secundũ tropicum intellectum, cœli ſancti omnes propter cœleſtem cõuerſationem, & propter prædicationem mandatorum cœleſtium nuncupantur. Heliu autem, ſi prophetiæ ſpiritum habuit ſecundum hunc intellectum quem diximus, potuit contemplatione mentis ſuæ: hæc in Chriſto reuelanda cognoſcere, & aliis modis, quibus videtur cœlorum nuncupationem ſenſiſſe: licet hoc ipſum in irriſionem ſancti Iob dici non debuerit.

Matth. 24.c — H — Pſal. 113.d

h ¶ *Oſtende nobis, quid dicamus illi. Nos*, &c.] Inſultantis verbum eſt, & exprobrantis, oſtende nobis, cum illud verum dicat: ſed ad comparationem ſcientiæ ſub ignorantiæ tenebris commanent. Nam quomodo à ſancto Iob diſcere inquirit, quem in verbis ſuis reprehendit & reprobat? Oſtẽde, inquit, ô Iob, ſi aliquid amplius & melius noſſe te arbitraris: quoniam nos grandis ignorantiæ atque inſcientiæ tenebris detinemur. Certum eſt ergo quod Heliu deridens Iob atque ſubſannans hæc dicat.

i ¶ *Quis narrabit ei quæ loquor? Etiam ſi*, &c.] Dixit tibi quidem ô Iob, vt oſtenderes mihi quid loqui poſſem: ſed hæc ipſa quæ de Deo dico, quis ei auſus eſt loqui? Certè ſi locutus fuerit quiſpiam, quod ei omnino non expedit, pro hoc ipſo peccato temeritatis & irreuerentiæ deuorabitur, vt hic Heliu ait. Ita in pſalmis legimus. *Deuorati ſunt iuxta petram iudices eorum*: vbi intelliguntur peccato diffidentiæ deuoratos atque abſorptos iudices populi Iſraëlis in eremo: qui non crediderunt quod poſſent de petra, aquarum flumina virtute diuinæ promiſſionis educi.

Pſal. 140.b

k ¶ *At nunc non vident lucem. Subito aer cogetur in nubes, & ventus tranſiens*, &c.] Ita infelicitate huiuſmodi excæcati ſunt, vt fiant quemadmodum aër quando craſſeſcit in nubes: & ita in iuſto iudicio Dei velut venti in impetu auſu-

A rētur, ſicut impij quos deiicit ventus à facie terræ. Alij dixerunt, omnibus autem non eſt viſibile lumen, quod fulget in nubibus, & ſpiritus tranſiit & fugabit eas. Hic myſticum neſcio quid locutus eſt, quod iam non omnibus reſplendet illuminatio euangelij. His vtiq; non reſplendet, quorum ſenſus excæcauit Deus, vt non videant lumen euangelij gloriæ Chriſti, qui eſt imago inuiſibilis patris. Hic igitur ſpiritus iuſtæ ſententiæ Dei, fugabit eos à cœtu beatorum, vt non videant lumen euangelij gloriæ Chriſti.

a ❡ *Ab aquilone, &c.*] Audiui quendam ita dicentem, quod æſtatis tempore ſole in aquilone naſcente aurora ardentior rutilat, ita vt ipſe ſol colorem aureum præferat, & inde Heliu loqui videatur aurum venire, id eſt, mundo flammeam rotam ſolis oboriri, & ſuper hoc præclarum ſydus ſit ad Deum hominibus formidoloſa laudatio. Nos autem aurũ ſanctos intelligimus, qui ſecũdum ſpiritualem ſenſum ab aquilone diabolo, ſanguine domini redimuntur. Hoc igitur modo venit ad Deum cœtus ſanctorũ cum tremore laudantium eum, ac ſibi cum quadam formidine, incredibile arbitrantium, quod potuerunt de hoſte grauiſſimo liberari. Quotidie quoque examinationibus velut aurum flammis tentationum excoctum, de fornace mundi iſtius eruuntur. Alij dixerunt, ab aquilone nubes coloris aurei: in his eſt magna gloria & honor omnipotētis, nõ inuenimus ſimilitudinē virtutis eius. Ita enim ſan-
B ctos homines qui ſũt nubes Dei, tētat frigor aquilonis, vt eos pretioſos, & igne charitatis rutilos reddāt. Et idcirco magna gloria domini & honor omnipotētis eſt. Non inuenitur aliꝰ ſimilis virtutis eius, qui tanta bona ex rebus cõtrariis ſperet.

b ❡ *Digne eum, &c.*] Quoniam, inquit, ſicut fortitudine magnus & potens eſt Deus: ita iudicio & iuſtitia verus eſt, & enarrari non poteſt. Idcirco ſicuti eſt, à creatura ſua quæ adeo imbecillis eſt & infirma, non poteſt inueniri: propter quod magni viri atque cordati non præſument ſcrutari incomprehenſibilem, neque contemplari inuiſibilem conabuntur. Hoc autem totum in ſancti Iob exprobrationem dicitur, qui dixerit ſe à Deo, ſine vllo iniquitatis merito flagellatum. Alij dixerunt, qui inſtè iudicat non putas audire eum, propterea timebunt eum homines, timebunt quoque & ſapientes corde, hoc inquiunt, quia Deus iuſtè iudicat, a-
Actor. 10. e pud quem non eſt perſonarum acceptio. Omnes ſapientes & idiotæ conſiderantes ſemetipſos, timebunt eum, ſcientes quia ſecundum modum iuſtitiæ ſuæ vltor iniquitatum eſt: axaudiet enim iniqua patiens.

CAPVT XXXVIII.

RESpondens autem, &c.] Sermone terribili & increpatiuo arguendus Iob, reſpõſum à domino accepit: hoc enim ipſum quod de turbine dicitur, ad terrorem pertinet obiurgationis, quod eſſet vt dixi increpandus à domino. Dixerat enim Iob ſe iuſtum iniuſtè à domino caſtigatum: de turbine ergo dominus ait.

d ¶ *Quis eſt iſte inuoluens ſententias ſermonibus, &c.*] His verbis amouetur Heliu cum ſuis confuſis atque permixtis diſputationibus contra Iob, vbi Dei verba videntur intelligi. Et ſi tu ô Iob loquendo talia in me, delicta aliqua commiſiſti: iſte quis eſt qui te audeat redarguere, præſertim cum ad increpandum non ſit idoneus, qui velut melior obiurgare te debeat? Amoto igitur Heliu de medio cum imperitis eius ſententiis, conuertit ſe dominus ad Iob, & ait ei, vt ad increpationem eius audiendam ſe præparet, dicens hoc modo.

e ❡ *Accinge ſicut vir lũbos tuos: interrogabo te, & reſpõde mihi.*]

lucem. Subito aër cogetur in nubes, & ventus tranſiens fugabit eas. [a] Ab aquilone aurum venit, & à Deo formidoloſa laudatio. [b] Digne eum inuenire non poſſumus. Magnus fortitudine & iudicio, & iuſtitia, & enarrari non poteſt. Ideo timebunt eum viri: & non audebunt contemplari omnes qui ſibi videntur eſſe ſapientes.

CAPVT XXXVIII.

RESpondens autem dominus Iob de turbine, dixit. [d] Quis eſt iſte inuoluens ſentẽtias ſermonibus imperitis? [e] Accinge ſicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & reſponde mihi. [f] Vbi eras quando ponebam fundamēta terræ? Indica mihi ſi habes intelligentiam. [g] Quis poſuit menſuras eius ſi noſti, vel quis tetēdit ſuper eam lineã? [h] Super quo baſes illius ſolidatæ ſunt? [a] Aut

Omnis igitur qui cum Deo eſt locuturus, lũbos prius caſtitate iubetur accingere. Populus etiam legem auditurus, & paſcha celebraturus in eremo, lumbos mentis iubetur accingere, ne fluctuantes ſinus carnalium cogitationum, greſſum ſanctæ conuerſationis impediant: vel ſuper lumbos noſtros corporeos veſtimenta præcingimus. Dicendo ergo: C

f ¶ *Vbi eras, &c.*] Deo reſpõdere non potuit, quaſi hoc modo loquitur ei Deus. Tu igitur Iob, qui circa vnum homunculum iniuſte me arguis operari, vbi eras cum ego mundum quem ex nihilo feceram, gubernatē: & cum omnem creaturam moderatione iuſtitiæ regam, in te eram iniuſtitiæ aliquid acturus? Hic Deus hoc ſermone ſub animalium, auiũque nominibus, magna & valde obſcura eccleſiæ ſacramenta contexit. Deus ergo ſecundum myſticos intellectus in prædeſtinatione apoſtolos præcipuos ſanctos eccleſiæ fundamēta conſtituit, ſicut ait Apoſtolus, *Superædificaſti*, inquit, *ſuper fundamenta apoſtolorum & prophetarum.* Ephes. 2. d Siue vt alij dixerunt: vbi eras cum fundarem terram, id eſt, cum eccleſiam de terra humani generis congregatam, virtute fidei ſtabilirem.

g ❡ *Quis poſuit menſuras eius ſi noſti, vel quis tetendit ſuper eam lineam.* Virtutem ſuam Deus & potentiam menſuraſque & mundi conditionem deſcribit, ſuper quem lineam boni rectique operis ſui tetenderit. Aliter: menſuræ eccleſiæ ſunt à ſolis ortu vſque ad occaſum, in qua adhuc menſuræ intelligi poſſunt æqualitas & plenitudo trinitatis: cui eccleſiæ dicitur per prophetam. In exortu eius *dilata locum tabernaculi tui, & pelles tabernaculorum tuorum extēde, ne parcas:* D Eſai. 54. a *longos fac funiculos tuos, & clauos tuos conſolida, ad dexteram & ſiniſtram penetrabis, ſemen enim tuum gentes hæreditabit, & ciuitates deſertas inhabitabit.* Super has igitur menſuras locorum omnium, vniuerſum mundum rectæ fidei tetēdit, vt eſſet omnibus in Chriſtum credentibus labium vnum: hæc ergo myſteria ante ſæcula conſtituta, Iob quippe, qui dum non eſſet, ſcire non potuit. Siue menſuras eccleſiæ diuerſitates gratiarum rectè intelligimus, quas Apoſtolus diuiſiones ſpiritus appellauit, qui ita cum de diuerſis gratiis 1 Cor. 12. b diceret ait. *Hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus diuidens vnicuique prout vult.* Item ait, *vnicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti.* Per has igitur gratias intenſio eſt contemplationis, velut linea rectè credentium in Deo, ſicut dicitur in Actibus Apoſtolorum. *Erat illis cor vnum, & anima vna in Deum.* Actor. 4. f

h ¶ *Super quo, &c.*] Vnde potuit creatura rationalis & ſapiens opus creatoris, antequam eſſet ipſa cognoſcere, cum etiam nunc vix poſſet aliqua ex operibus eius ſenſu attingere. Aliter: ſuper quo baſes terræ eccleſiæ ſolidè ſtabiliuntur, niſi ſuper Chriſtum petram, qui eſt principium fundamentorum eius? Baſes autem eccleſiæ ſunt ſancti quique potentes & fortes, à quibus eadem ſuſtinetur & regitur. Alij dixerunt: *ſuper quo circuli eius fixi ſunt*, vt intelligamus pondus roboris mundi ſecundum illum ſenſum eſſe, quo pſal- Pſal. 92. a miſta de hoc loquitur, dicens. *Etenim firmauit orbem terræ qui non commouebitur.* Circuli enim rotundi figura, eſt figuris cæteris pulchrior. Nam circulus ex omni parte ſibi eſt congruus & æqualis, totuſque per ſemetipſum ſolidus vadit, & inter oculorum aciem, per ſuum infinitum habitum, quia ſine vllo fine ſemper in ſeipſum recurrit, & inexplicabiliter ducitur. Hic igitur ſignificare mihi videtur hominem in nullo ſibi aduerſantem, neque ſe ex parte aliqua oppugnantem, quales erunt in futuro beato ſæculo: tunc enim caro non concupiſcet aduerſum ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Quamuis huius pacis beatitudinem Gal. 5. e

etiam

E etiã in hoc ſæculo nõnulli ſancti ex parte præſenſerint: non quidem nulla interioris exteriorisque ſe in ipſis ſentiendo diſcordiam, ſed hoſtilem vitiorum exercitum, reſiſtentibus
1. Reg. 1. a fortiores ſuperando virtutib., vt Helcana pater S. Samuëlis vir vnus dictus eſt. Sic itaque totus in ſe erit ſibique conueniẽs, & immobiliter in illa gloria ac ſine fine cõſiſtens. Hi igitur circuli figurati per dilectionis Dei copulam, ligno crucis affixi ſunt: & vnuſquiſque eorum dicit. *Confido enim, quia*
Rom. 8. g *neque mors neque vita, &c.*

[a] Aut quis demiſit lapidem angularẽ eius, [b] cum me laudarent ſimul aſtra matutina, & iubilarent omnes filij Dei? [c] Quis cõcluſit oſtiis mare, quãdo erumpebat quaſi de vulua procedens, [d] cum ponerem nubem veſtimentum eius, & caligine illud quaſi pannis infantiæ obuoluerem. [e] Circumdedi illud terminis meis, & poſui vectem & oſtia, & dixi. Vſque huc venies, & non procedes amplius: & hic confringes tumentes fluctus tuos.

a ¶ *Aut quis, &c.*] Hic lapis angularis Chriſtus, qui à Deo patre poſitus eſt in fundamento terræ dominicæ: ipſe eſt enim non ſolum fundamentalis, ſed & angularis, in quo duo populi, Iudæorum videlicet & gentiũ continentur. De quo
Pſal. 117. e & pſalmiſta ait. *Lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic fa-*
Eph. 2. d *ctus eſt in caput anguli*, Et Apoſtolus ait: *Ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ſtructura compaginata creſcit in templum ſanctum.* Hunc igitur pater demiſit in terram vt in fundamentum poneretur.

b ¶ *Cum*, inquit, &c.] Demiſſo itaque in fundamentis Sion lapide precioſo, qui eſt ſecundus homo de cœlo cœleſtis: laudauerunt, inquit, me ſimul aſtra matutina: & iniubilarunt omnes filij Dei. Aſtra & filij Dei, angeli intelliguntur, qui in natiuitate Saluatoris exultauerunt. Sicut ait angelus ad paſtores. *Ecce euangelizo vobis gaudium magnum: quia natus eſt*
Luc. 2. b *Saluator, qui eſt Chriſtus dominus, in ciuitate Dauid.* Item euãgeliſta. *Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo*, &c. Ideo angeli aſtra matutina dicuntur, quia inter creaturas rationales primi facti ſunt in die qui eſt Chriſtus, & filij Dei ſunt, non ſunt filij tenebrarum, ſicut illi qui de eorum numero collapſi ſunt, facti non ſolum filij tenebrarum, ſed etiam rectores te-
F nebrarum, id eſt, hominum peccatorum. Tũc voce magna, ſicut ſupradictũ eſt, laudauerũt me omnes angeli mei. Quẽadmodum in illius ouiculæ humani generis ſalute laudãtes Deum gauiſi ſunt. Itẽ aſtra matutina omnes filios eccleſiæ non abſurdè ſentimus: qui per baptiſmum renaſcũtur Chriſto, ſicut ait Apoſtolus ad eccleſiam ſcribens. *Omnes vos eſtis*
1. Theſſ. 5. a Galat. 3. *filij per fidem in Chriſto Ieſu.* Hi ergo propter vigiliam matutinam, in qua dominus reſurrexit, aſtra matutina dicuntur: vel pro incipiẽte eis gratiæ nouo lumine, vnde & Neophyti nuncupantur.

c ¶ *Quis concluſit oſtijs, &c.*] Cum in conditione mundi aquæ omnem terram operirent, & tenebræ eſſent ſuper faciem abyſſi, tunc ſecundum fidem libri Geneſeos, præcepit Deus die tertio, vt omnes aquæ in locum vnum congrega-
Gen. 1. a rentur. Quibus etiam terminum finemque impoſuit, ne ſe foras limites ſuos, ad operiendã terram rurſum effunderent. Vulua de qua mare procedebat καταχρηστικῶς, ipſam terram ſubiacentem poſſumus intelligere, vt de ea & in aquam creatam à Deo eſſe credamus. Duas enim partes mundi magnas, cœlum & terram Deus ex nihilo fecit, & ima earum de materia informi: cæteras autẽ creaturas diſtinctas, ſiue formatas inſtituit, inter quarum creationẽ, & aquas credimus factas, quarum quidem conditionem, in principio Geneſis ſcriptam non legimus: aliarum verò penè ominum factura in libris dominicis recenſetur, licet & de ipſo mari ſanctus Dauid dixerit, cùm de beato viro loqueretur. *Spes eius in*
Pſal. 145. a *domino Deo ipſius, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt.* Hunc ergo maris proceſſum, effuſionẽ aquarũ dicere mihi videtur, qui de occultis venarum terræ ſinubus emanabat, & operiebat omnem faciẽ terræ. Quod in diluuio manifeſtius factũ legimus, vbi dicitur. *Et omnes fontes*
Gen. 7. b *abyſſi magnæ erupti ſunt.* Proinde vuluam maris, terræ ſinum dictum exiſtimo, vt mare de eadem progenitum nouerimus. Sed dicit aliquis. Ego aquarum moles cœlo & terræ dico eſſe congenitas, & ſimul creatas. Denique de aquis quemadmodum & de terra, fecit Deus ſiue produxit cæteras creaturas. Si ergo hoc opinionẽ iſtam confirmat, vt ideo & aquæ ex nihilo creatæ dicãtur, quia & de ipſis alia in ipſis iubente Deo quàm plurima animãtia proceſſerunt, de cœlo

G quid dicemus, quod eſt pars mundi præſtantior: de quo non legimus, quod ex eo quaſi de informi materia aliquid procreatum ſit. In quo etiã quod ad maiorẽ decoris eius pertinet pulchritudinem, ſtellas ac diuerſos aſtrorũ globos Deus fecit, ordinauit, & compoſuit. Et iuxta hanc aſſertionem, meliora erunt maris & terræ elementa, quam cœlum: cuius ornatum pulcherrimum admirantes ſuſpicimus, quoniã præcellit vel maxime cæteras creaturas.

d ¶ *Cum*, &c.] Cum ergo ait, magnum ſit mare latitudine, & longitudine, & profundo: per fortitudinem tamen potẽtiæ meæ illud velut paruum elementum, nube tanquam veſtimento cõtexi & caligine, modicis videlicet & vilibus rebus operui, quæ aſſimilantur pannis infãtiæ. Et quia mare ſuperius diximus, quaſi de vulua procedere, ſeruans tranſlationem nominis, ipſum mare velut paruulum procreatum, tanquam pannis infantiæ ait caligine obuolutum, ſiue vt alij dixerunt, & nebula obuolui illud.

e ¶ *Circundedi*, &c.] Termini iſti, diuini ſermones ſunt: qui ſententia immobili velut termini defixi intelliguntur. Hoc ipſum eſt & illud quod ſequitur, Deo dicente: poſui vectẽ & oſtia. Aliter, quis concluſit oſtiis mare. Sæculum hoc ſcripturæ diuinæ frequenter mare appellant, vt etiam ſanctus Dauid ait. *Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus.* Item. Pſal. 103. e
Qui deſcendunt mare in nauibus. Et Abacuc. *Miſiſti in mare* Pſal. 106. e Abac. 3. d
equos tuos. Et Eſaias. *Occidit cetum qui in mari eſt.* Proinde Eſa. 27. a
hoc mare præceptis diuinis, velut quibuſdam limitibus ſacrorum eloquiorum concluditur, vt de vtero cordis ſui, ibi cogitationibus velut ex ſemine, curas atque illecebras mũdiales voluptatum, & delectatione concipiebat, iam non in opus quaſi parturiendo erumperet, ſeque effunderet in diuerſa facinora perpetranda. Et ideo cum vidiſſet propheta H
mundum credentem Deo, hoc bonum in ſe continentiæ poſſidere, gratulans ait ad Deum. *Tu confirmaſti in virtute* Pſal. 73. c
tua mare. Mundum dico fidelem ſanctæ eccleſiæ populum, qui mare ſpecialiter dicitur, & habitat in hoc mundo. Et iſte eſt ille mundus fidelium, de quo dominus ait. *Sic enim dilexit Deus hunc mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret* Ioan. 3. b
pro eo. Eſt & mundus incredulorum: de quo ſimiliter dominus ait ad diſcipulos ſuos. *Si mũdus vos odit, ſcitote quia prio-* Ioan. 15. e
rem me odio habuit, &c. Sic itaq; duos mundos populorum in hoc corporali & in animali mundo dicimus habitare, qui & duo maria, ſecundum exemplum ſuperius poſitum, dici poſſunt, ab hoc ſcilicet mari aquarum metaphoricos nomẽ accipieñtes: quia & domus bona ſiue mala, & ciuitas optima ſiue peſſima. Mare vero tropicos dicuntur populi fluctuantes, qui in hac vita inquieto motu incertoque iactantur. Cum ponerem nubem veſtimentũ eius, & caligine illud velut pannis infantiæ obuoluerem. Nubem omnia operientem Spiritum ſãctum creaturis omnibus infuſum ac ſuperfuſum accipiamus, de quo ait: *Spiritus domini ſuperferebatur* Gen. 1.
ſuper aquas. Caligo autem quicquid eſt inane trans mundũ, vbi leuitas eſt, id eſt, retro defectus intelligi poteſt. Moraliter autẽ iuxta auctoritatẽ ſcripturæ, nubes ſunt vnuſquiſque veritatis annunciator. Horum igitur verbis conſolatoriis atque doctrina, rorando deſuper, ait dominus: mundum fidelium ab æſtu tẽtationum protexi, eiq; vmbrã ſupra promiſſione æternæ beatitudinis præbui, hoc eſt, veſtimentum per ſanctos meos miniſtros euangelij ei ſuper mare populorum expãdi, ne videlicet infideli caumate torreretur. Quod etiam mare populorum intra prędicationẽ perfectam euangelij poſitum, propter morum infantiam in quibuſdã lactea doctrina, velut viliorib. veſtimẽtis operitur: eo quod ſacratiora myſteria non valeant intueri, quę ſunt eis intelligentię inuoluta caligine *Circũdedi illud terminis meis, & poſui vectẽ & oſtia.* Hucuſq; venies & nõ procedes amplius & hic confringes tumentes fluctus tuos. Terminis, inquit Deus, mãdatorum meorum, prędictum mare, intra vnius fidei confeſſionem congregaui atq; concluſi, & ad cõdenſandum ſe,

A fortiſſimum illi vectem charitatis oppoſui: oſtia quoque infidelitatis obſtruxi, vt quantalibet tempeſtatum ac perſecutionum violentia, defixos obedientiæ limites tranſcendere compellatur: Nunquam charitatis meæ circunſepta tranſiliat, cui dixi: Huculque venies & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Id eſt, ſi qui forte cogitationum malarum fluctus te intra pelagus tui cordis exagitant, ventuſque validus preſſurarum te funditus cõmouere pertentat, de ſtatu quoque tuo in aridam ſiccitatem, velut in arenas ſteriles impellat: Hæc munimenta fidei & charitatis meæ caue ne tranſeas: & ita fiet, vt minarum venti inſurgentes alliſi in petra validiſſima diſſoluantur.

tuos.[a] Nunquid poſt ortum tuum præcepiſti diluculo, & oſtendiſti auroræ locum ſuum:[b] & tenuiſti concutiens extrema terræ, & excuſſiſti impios ex ea?[c] Reſtituetur vt lutum ſignaculũ, & ſtabit ſicut veſtimentum.[d] Auferetur ab impiis lux ſua, & brachium excelſum cõfringetur.[e] Nunquid ingreſſus es profundum maris, & in nouiſ-

a ¶ *Nunquid*, &c.] Hoc dominus ait ad Iob, quod conditarum ac ſecretarum rerum ſuarum per gyros ſuos recurrentem ad ordinata loca redire quotidie ipſe diſponat: & idcirco Iob arguitur, qui Deum factorem & gubernatorẽ rerum omnium diceret, nullo moderamine æquitatis operatum: & quaſi ita dicens ait ei: Tu qui valde ſapiẽtem te arbitraris, & quaſi coæqualis lucem meam fueris fabricatus, & de meis iudiciis diſputare poſſe credis, ſi elementa aſtrorum præceptum impleant creatoris, te forſitan diſponẽte miniſterij ſui pergũt curſum, cum iſta priuſquam tu in Adam per me exiſteres ſint creata. Aliter: Hoc diluculum Saluator noſter eſt: qui & ſol iuſtitiæ appellatur. Ipſe calore fidei & ſplendore gratiæ ſuæ, eccleſiam, mundum ſcilicet rationalem illuminat. Igitur nunquid tu Iob præcepiſti huic diluculo, vt oriretur de cœlo, reſplendens his qui ſedebant in tenebris, & vmbra mortis: quemadmodum ergo tu Iob, poſt initium tuum præcipere non potuiſti æternis, vt mundo in errorũ tenebris conſtituto eſſet diluculum: ita nec poſt mortis occaſum eius, reſurrectionis & locum gloriæ eius in dextra
B patris ſui oſtendere potuiſti, quem poſt mortem quam ſpõ-re ſuſceperat, ad me iterum reuocaui. Sicut ipſe dominus Ieſus ait in euangelio. *Si ergo videritis filium hominis aſcen-*
Ioan.16.g *dentem vbi erat prius.*

b ¶ *Et tenuiſti*, &c.] Poteſt hæc terra eccleſia intelligi: de cuius fundamentis dominus ſuperius dixit, de qua in extremis terræ, id eſt, in nouiſſimo ſæculo excutiendi ſunt peccatores: ita ipſe dominus ait: *Ecce mandabo, & concutiam in*
Amos 9.c *omnibus gentibus domum Iſrael, ſicut concutitur triticum in cribro.* Deus ergo ſecundum prophetam *menſus eſt aquas*
Eſai.40.c *pugillo, & cælos palmo ponderauit, & tribus digitis terram appendit*: ipſe pro magnitudine vtraque manu tenens margines terræ, quaſi cribrum huc atque illuc concutit, ſiue excutit tanquam veſtimentum, vt impios velut paleas & lolium excutiat à frumento iuſtorum. Proinde hæc omnia operantis non ſolum fortitudo, verum & iuſtitia demonſtrat: & inde eſt quod ſancto Iob dominus eum increpatione loquitur, quare dixerit innocenti ſibi pœnam acerrimæ tentationis illatam. Secundum moralem vero ſenſum intelligentiæ loci huius, vt æſtimo facilior exitus eſt, vt terrã interpretemur naturam humanam: quia ab humo homo dictus eſt, & extrema ſint ſanctorum vita: quia in carne poſiti, ſine carnalibus illecebris viuunt. Et ideo in extremis terræ dicũtur, de terrenis actibus euntes, non in medio tanquã in tota carne viuentes. Hæc igitur extrema, ſiue fines terræ in manu domini ſunt: ſicut ait propheta: *Quia in manu eius*
Pſalm.94.b *ſunt omnes fines terræ*: quos hic ait dominus ſe tenere atque concutere, vt tremant à facie eius, ſicut de eo propheta ait:
Pſal.103.b *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere.* Et ita de terra eorum excutit impios, quos vtiq; execrandos mores intelligimus vitiorũ. Excutit ergo dominus à ſanctis ſuis huius mũdi impios: quando eos ab illis purificatos, conſtituit innocẽtes. De talibus impiis & peccatoribus propheta dicebat: *In*
Pſal.100.b *matutino*, id eſt, in cognitione ſcientiæ Dei, fidei in me lucerna naſcẽte, *interficiebam omnes peccatores terræ, vt diſperderem de ciuitate domini*: qualibet vtique anima ſãcta, *omnes operãtes iniquitatem.* Siue in nouiſſimo tenebit Deus mundum, quaſi reum ad iudicium ſuum: quo tempore extrema etiam terrarum, conſcientiæ tremore quatiãntur, vbi miniſmos quoſque in extremis terræ intelligere poſſumus, qui & ipſi iuſto iudicio Dei, vt ſuperbi & impij de terra manſuetorum excutiendi ſunt: *Beati enim mites, quoniam ipſi poſſide-* Matth.5.a C
bunt terram.

c ¶ *Reſtituetur*, &c.] Signaculũ iſtud, anima hominis intelligitur, quæ ad imaginem Dei facta eſt. Expreſſa eſt in ea ſimilitudo bonitatis Dei omniumque virtutum decus. Hoc igitur ſignaculum imaginis Dei & ſimilitudinis, per Adæ peccatum attritum fuerat & obliteratum, & rurſum per Chriſtũ iterata impreſſione reſtituetur. Quod ſignaculum nunc quidem per fidem, & baptiſmi gratiam renouatur: & vita meliore, menti ſculpetur. Sed in reſurrectione totum omnimodo reſtaurabitur: quando ſicut humani corporis lutum in incorruptione reparabitur: ita & anima cum eo pariter veſtimẽto immortalitatis, velut ſtola gloriæ veſtietur. Vt quemadmodum ipſa gloria & incorruptio immortalitatis, id eſt, Chriſtus manet in æternũ: ita & is qui ea indutus fuerit, glorioſus ſine fine permaneat. De quo veſtimento reſpiciens ad lutum carnis ſuæ Apoſtolus, ait: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mor-* 1.Cor.15.d
tale hoc induere immortalitatem. Hoc tamen diligẽtius eſt intuendum, quod in ſcripturis diuerſo intellectu veſtimenta dicuntur. Veſtimentum ergo aliquãdo dicitur ipſum corpus noſtrũ, quo anima velut amictu circundatur: ſicut propheta ait ad animam peccatricem: *Operiet iniquitas tua veſtimentũ tuum.* Item veſtimenta ſunt animæ virtutes, quibus eadem anima componitur & ornatur. De quibus propheta ait, ad iuſtum miſericordias operantem: *Tunc erumpet matutinum* Eſai.58.c
lumen tuum, & veſtimenta tua cito orientur. Et quoniam hæc D
veſtimenta viua ſunt & rationabilia, non fient tibi, ſed oriẽtur in te. Et peccata aliquando veſtimenta nuncupantur, vt Zacharias propheta ait: *Et Ieſus erat indutus veſtimentis ſor-* Zach.3.a
didis. Dixit angelus ad eos qui ſtabant coram ſe dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo: dixit ad eum: Ecce abſtuli iniquitatem tuam. Supra diximus veſtimentum eſſe gloriam immortalitatis: cuius luce quæ nunquam deficiet, homo eſt æternaliter veſtiendus. Alij interpretes ita dixerunt: *Et tu ſumens terræ lutum, figuraſti hominẽ, & famoſum eum poſuiſti ſuper terram*, id eſt, creaturis omnibus præeminentem. Dum hæc dominus ad Iob loquitur, vehementer arguitur: ſecundum autem myſticos intellectus, obumbrante Spiritu ſancto, figuratus eſt homo Ieſus Chriſtus de terra Mariæ virginis. Hic igitur homo de luto carnis humanæ aſſumptus eſt. Lutum hoc loco non propter vilitatem nominis dictũ nouerimus: ſed propter ipſam materiam, de qua ſumptus eſt Chriſtus, veluti Adam in principio, qui de limo terræ plaſmatus eſt. Et ſicut ille per vnum exiſtit de ſinu terræ: ita & hic per vnum creantem ſe, formatus eſt in vtero matris. Et ita famoſus eſt ſuper omnem terram: vnde iam à ſolis ortu vſque ad occaſum laudetur nomen domini.

d ¶ *Auferetur ab impiis lux ſua*, &c.] Lux impiorum eſt huius mundi gloria & felicitas, quæ mundo prætereunte tranſibit, ſicut & Salomon ait: *Lumen impiorum extinguetur*, & Prou.10.e
eorum virtus & potentia, quæ brachij nomine dicta ſunt, ilico conterentur.

e ¶ *Nunquid ingreſſus es profunda*, &c.] Prouidentiam ſuam Deus, qua cuncta diſpenſat & regit, in his locis multo copioſoque ſermone ſignificat: Vnde ait ad Iob: Si potes vbique eſſe & noſſe omnia quæ creata ſunt, & ſi abditos terrarum ſinus penetrare potuiſti: ſi etiam profunda maris, & nouiſſima eius, atque extrema abyſſi peruagatus es. Ad increpationem ergo Iob iſta dicuntur. Vbi alij dixerunt: Nunquid ingreſſus es fontem maris, initium atque originem? vnde ipſum mare, quaſi de matrice, de mari oceano emanat, dicere videtur: quod oceani perenni curſu ac recurſu fieri nouimus, feruntque hoc atque confirmat, quod illa immenſa effuſio maris oceani, per omnium regionum ac prouinciarum fluuios itura, vno puncto temporis fiat. At nos tamen ſcimus omnium dierum, ac noctium alternatis ſucceſſibus,

per

E

per horas viginti quatuor venire atq; vnius horæ æquinoctialis dodrante tranſmiſſo, tardius ſine intermiſſione, ſiue die venire, ſiue nocte: per quinque æquinoctialis horas refluitura, æſtu violentoque impetu, ſiue in operis tantum, ſiue retuſis magnorum quoque fluminum curſibus ad ſuperiora conſcendere, ac ſeptem eiuſdem menſuræ horas curſu paulo leniore diffluere, & in eā tantum quę quinque horis fuerāt ſuppleta, vacuare. Proinde incredibile videri poteſt, quod in eodem mari velut fōs quidā, tantarum aquarum ebulliat: de cuius profūditate & ſufficiēte abyſſo, definito ſibi tempore aquæ illæ in ſuperficie profundantur, & rurſum recurrētes in eoſdem profundiſſimos ſinus decidāt, præcipiteſque diſcedant: & à Deo ſibi conſtituta lege perpetua, ab imis ſemper ebulliāt atq; iterum in ima decurrant, & inde forſitan dixerit Deus ad ſanctū Iob. Nunquid ingreſſus es fontem maris? Quoniam Deo ſoli nota ſunt quæ creauit. Porro ſecundum myſticos intellectus hoc dixiſſe Deum puto: quod circa finem ſæculi pro redemptione hominis ad inferos eſſet deſcenſurus: vbi pro poteſtate deſcēdentis deambulaſſe eum dixit: Quia impoſſibile erat, vt quaſi reus peccati infernalib. vinculis teneretur. Ipſe enim ſolus factus eſt, ſicut homo. Ad præſens quidem ſine adiutorio, ſed tamē inter mortuos liber. Quod autem infernus in imo terrarū ſit,
Ion. 2. Ionas propheta qui ſpecialiter habuit figuram Saluatoris, in oratione ſua quam in ventre piſcis effudit, manifeſtè demōſtrat, quemq; in infernum abyſſi aquæ circumluāt, & multis aliis locis ſcripturæ de qualitate inferorum loquuntur. Poſſumus & moraliter hunc locum ita ſentire: vt quia mare per figurā, hoc ſæculum dici nouimus, profunda eius ſuper omnes iniquos & peccatores: qui quantum illud diligunt, tantum in eius obſcuriſſimam profunditatem demerguntur, vt omnino non videant lumē euangelij, & gloriæ Chriſti.
F Nouiſſima vero abyſſi ſint omnes impij & ſacrilegi: qui in profundiores peccatorum tenebras deſcendentes, laſciuiarum nimio fluxu, velut aquarum multitudine deprimuntur. Ad hos dominus noſter neminem deſpiciens, omneſque ſaluare cupiens, venire dignatus eſt, vt corda eorum infidelitate cæcata, per gratiam ſuam illuminaret: & effecti lux in domino, fierent templum eius, vt inambularet & inhabitaret in eis, & eſſet eorum Deus.

a ¶ *Nunquid apertæ tibi ſunt portæ mortis, &c.*] Nulla creatura eſt quamuis præpotens & fortis, quæ Dei maieſtati poſſet obſiſtere. Et ideo quia per naturam ſentiunt creatorem, cedunt diuinæ potentiæ, qua ei omnino nequeunt cōtraire. Vnde antiqui interpretes ita dixerunt. Nūquid apertæ ſunt tibi portæ mortis? Vbi intellexerunt, quia huiuſmodi portæ, quæ vtique metuuntur non ſint inſenſibiles & inanimales: ſed ſint illi potius ſpiritus immundi, inimici noſtri aduerſatiæ videlicet poteſtates, per quas generi humano introitus inuectus eſt ad mortem. Ipſæ ſunt & oſtia tenebroſa: quorum animos maliuolos & obſcuritate inuidiæ plenos, Deus ſolus perſpicit. Igitur quoniam hi, de quib. loquimur, tenebræ factæ ſūt recedēdo à vero lumine, & poteſtates ſūt tenebrarum appellatæ, id eſt, principes hominum peccatorum: & idcirco etiam oſtia tenebroſa dicuntur: quoniā deceptione eorū, factus eſt homini per peccatorum tenebras ingreſſus ad mortē. Vbi ergo dictum eſt: oſtia tenebroſa vidiſti, quod nos iam expoſuimus, alij interpretes locū ipſum manifeſtius tranſtulerunt, ita dicentes: Aut ianitores inferni videntes te timuerūt: qui locus expoſitione nō indiget, quin potius quod obſcure prius dictū eſt, aperriſſimè declarauit. Vel certè in paſſione & in morte domini, hæc quæ dicuntur luce ſunt clariora: qui clauſtra inferorum aperuit, & ſanctorū inde animas liberauit, leges tartari exiens inferos ſoluit, ſententiam mortis reſurgens irritam fecit, principatus & poteſtates trementes, qui erant ianitores & oſtia, tranſduxit fiducialiter: ſiue palam triumphans in ſemetipſo. Secundum tropicam vero intelligentiam, portæ mortis ſenſus ſunt noſtri: quæ portæ tunc virtutibus clauſæ ſunt, quando à vitiis

nouiſſimis abyſſi deambulaſti? [a] Numquid apertæ ſunt tibi portæ mortis: & oſtia tenebroſa vidiſti? [b] Nunquid conſideraſti latitudinem terræ? Indica mihi ſi noſti omnia, [c] in qua via lux habitet, & tenebrarū quis locus ſit, vt ducas vnumquodque ad terminos ſuos, & intelligas ſemitas domus eius [d] Sciebas tunc quod naſciturus eſſes, & numerum dierum tuorū noueras? [e] Nunquid ingreſ-

G

obtinentur, & per eas mors peccati ad arcem mentis ingreditur. Quæ oſtia, tenebroſa ideo appellātur, quia in tenebras peccatorum ſiue etiam pœnarum, aditum pandunt. Iſtæ itaque portæ, ſiue hę oſtia, aperiuntur hominibus ad ſalutem, cum cunctis vitiis tanquam hoſtibus ſuis expugnatis atq; in fugā verſis, ſanctitatis eas virtutibus homines aperuerint, vt audiant cum exhortatione ſermonem prophetæ dicētis: Aperite mihi portas iuſtitiæ, ingreſſus in eas confitebor domino. Sanctus enim homo ad poſſidendum ſanctitatis teſtimonium & virtutum monilia, conſeruantis affectu & congaudentis ingreditur: quoniā ex participatione theſauri cōmunis, fit illis cor vnum & anima vna in Deū. Et ita in hoc mundo velut in fornacis examinatione pariter poſiti: quaſi ex vno ore benedicunt Deum in omni tempore, & ſemp[er] laus eius in ore eorum.

b ¶ *Nunquid conſideraſti, &c.*] Quis hominum noſſe poterit, quanta magnitudine diſtendatur, niſi ipſe ſolus, qui omnia condidit? De quo propheta ait: *Qui menſus eſt aquas manu, & cœlum palmo, & omnem terram clauſit pugillo.* Item aliter. Nunquid tu Iob præuidiſti latitudinem terræ, id eſt, *Eſai. 40.c* eccleſiam futuram, quam per totum mundum, creſcente vbique euangelio dilataui. Indica ergo mihi ſi hoc ſapere, ſiue aliquando intelligere potuiſti. Siue latitudinem ſapientiæ meæ, quam terræ, domui meæ, id eſt, eccleſiæ tribui: nūquid vt futura præuidens, oculo mentis accenſo per temetipſum inſpicere potuiſti? *3.Reg.4.d* quæ ſapientia dilatauit cor Salomonis, ſicut arenam quæ eſt in litore maris: eique dedit prudentiam multam nimis, & quæ in exitu canitur, & in latitudine ſuarum fiducialiter agit: cuius multiplices ſenſus & latitudine diſputationum ditiſſimos: iubet eadem ſapientia, in corde hominis deſcribi tripliciter. Hæc ergo verba poſſunt, ex perſona patris ſuper ſapientia, quæ eſt filius, diſſerta, intelligi. *Prou.23.c*

c ¶ *In qua via lux habitet: & tenebrarum quis locus ſit, vt ducas vnūquodq; ad terminos ſuos & intelligas* &c.] In via ſanctæ conuerſationis hominis, lux virtutum habitat: tenebrarum vero, id eſt, vitiorum locus eſt homo peccator: vel ille locus de quo dicit: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius.* *Matth. 25 d* Noſti ergo Iob diſcernere vniuſcuiuſque meritum, & ſecundum iuſtitiam vnumquemque horum ad terminos præfinitos retributionis perducere: cogitationes cordium ipſorum, tanquam ſemitas domorum ſuarum intelligere potuiſti. Item, in qua via, ſiue terra, vt alij dixerunt, lux habitet: lux fidei & cognitionis habitat in corde credentis, ſiue lux in terra, Chriſtus in eccleſia. Tenebrarum autem, id eſt, ignorantiæ & infidelitatis locus, eſt cor inſipientium atque incredulorum. Et ideo per quaſlibet ſemitas tendant boni & mali, ſecundum meritum ad domū æternæ conuerſationis iuſto & bono domino ducente perueniunt.

H

d ¶ *Sciebas tunc quod naſciturus eſſes, & numerum dierum?* &c.] Quis hominum nouit antequam ſit, qualis [illegible] eſt, ætatiſque ſuæ dies annoſve cognoſcit? Itē in Adā p[illegible], & filius mortis effectus, quando ſcire vel ſapere po[illegible] quod ſpiritu & gratia baptiſmi naſciturus eras de viſceribus matris eccleſiæ, & in æternum ſecundum nouiſſimam reſurrectionem reparandus: & numerum dierum tuorum, qui ſine fine ſunt, vnde ipſe per temetipſum cognoſcere potuiſti?

e ¶ *Nunquid ingreſſus es theſauros niuis, aut theſauros grādinis aſpexiſti, quæ præparaui, &c.*] Potentiam ſuam Deus, quam etiam in ſecretis creaturæ ſuæ rebus atque inuiſibilibus habet, his verbis voluit demonſtrare, dicens ad Iob: Numquid ingreſſus es theſauros niuis, aut theſauros grandinis aſpexiſti? non enim loca ſunt quædam in aliqua parte mundi immenſa capacitate ſpatioſa, quæ moles atque congeries infinitarum niuium intra ſe habeant conditas, vt merito ob hoc, quaſi loca theſauri appellentur: de quibus olim hæ congregatæ ſint ſpecies, quæ quando Deus voluerit

A

Pſal. 49. b

profetantur: ſed ita eſt potius, vt in alio loco ipſe dominus ait: *Et ſpecies agri mecum eſt.* Quæcunque enim voluerit facere, ſtatim voluntas eius in effectum procedit. Et ideo theſauri nominati, non in aliquo immenſo & capaci loco, ſed in eius volũtate & diſpoſitione ſunt conſtituti: ſicut in alio loco ait: Et ſpecies agri mecũ eſt, apud quẽ nihil eſt imperfectum: quia non eſt aliud cogitare illius, aliud facere: ſed protinus fit, quod voluerit. In hac ergo ſecreta cordis ſui diſpoſitione diuina, vbi eſſent iſti theſauri harũ rerum, cum adhuc in ſe corporaliter non exiſterent, interrogatur Iob ſi intrare poterit. Nemo enim ſecretum illud diuinæ maieſtatis poteſt adire, ſiue cognoſcere, niſi filius qui eſt in ſinu patris, vniuſque naturæ atque ſubſtantiæ. Hæc ergo præparata dicuntur à Deo in tempus hoſtis pugnæ & belli. Multis igitur modis, ac diuerſis alijs innumerabilibus iudicijs ſuis Deus flagellat, & corripit genus humanum: ſicut etiam Ægyptios, quos fulminibus & grandine deuaſtauit. Et generaliter alijs rebus frequentat hominum caſtigationem. Hoſtili humiliat incurſu, terrarum motu hiatuque vaſtat, inundationibus perdit, ruinis opprimit, naufragijs demergit: alijs quoque plagis innumeris verberat, ſiue lentis infirmitatibus, ſiue acutis languoribus, atque aëre corrupto. Vnde in Deuteronomio legimus, quæ hoſtibus ſuis repugnantibus, & rebellantibus præparat, vt eis ſecundum iuſtitiam ſuam infligat debitas pœnas tribulationum. Item aliter. Niuem nunc in bonam partem, nunc in contrariam accipimus: & idcirco ſub niuis nomine præfiguratum, hoc loco corpus aduerſariarum poteſtatum colligunt, quod à charitate Dei longè diſceſſerit, id eſt, Deum habitantem in cœlo reliquerit, vt iuſto iudicio Dei proijceretur in terram. Huius autem niuis & grandinis, quaſi in quandam duritiam ſuæ naturæ oblita tranſierit, quaſi quædam ſecreta, cogitationũ ſcilicet machinamenta, theſauros Deus voluit nominare: ſicut propheta Ezechiel de eorum principe ait: *In multitudine negotiationis tuæ impleta ſunt interiora tua iniquitate.* Huiuſcemodi igitur dominus cogitationum omnium ſolus cognitor perſcrutatorq; eſt. Hos inquam theſauros, qui per enigmata niues & grandines nominati ſunt, ait Deus ſe præparaſſe in tempus hoſtis diemque pugnæ & belli. Et quoniam inſipienti corde nunquam ad Deum conuerſi eſſent, diſpenſatione diuina magiſtri pœnarum effecti ſunt, vt alios Dei iudicio, ad emendationem flagris correptionum caſtigent, alios vero ſecũdum iuſtam ſententiam Dei puniant: alios duris tribulationibus affectos conſtituant clariores. Sicuti & in iſto ſancto Iob manifeſtè apparuit. In Ægyptijs quoque ſimiliter demonſtratum eſt, quibus non voluntate Dei pugnantibus, plagæ horrendæ immiſſæ ſunt per angelos malos. Item, Nunquid ingreſſus es theſauros niuis, &c. Potuit dominus de aduentu ſuo in carne hoc dixiſſe, quo vt ignis æternus & ignis cœli, ignisque diuinus, per quem omnes creaturæ rationabiles concaleſcunt, dignatus eſt ad terram deſcendere: qui velut ad niueam regionem, & frigidam mundi huius atque inſtar grandinis nimio infidelitatis frigore duratam exclamauit & dixit: *Ignem veni mittere in terram.* Proinde huiuſcemodi humanorum cordium theſauros, obliuione videlicet Dei ſui frigidiſſimos, ingreſſum ſe profitetur, vt expulſo perfidiæ frigore, dilectione eius flagrarent & dicerent: *Concaluit cor meum intra me & in meditatione mea exardeſcit ignis.* Itemque vt ad intelligentiæ ignem profectu fidei de ſtultitiæ frigore veniẽtes dicerent: *Nonne cor noſtrum ardẽs erat in nobis*: cum illuminato corde atque accenſo charitatis fonte aperiret nobis ſcripturas Ieſus? Sic itaque ingreſſus mundum, ac viſitans eum, aſpicit corda mortalium, quæ etiam & theſauri ab ipſo domino nuncupantur in euangelio, ita dicente: *Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bona.* Hæc igitur Deus facere præparauit quæ diximus, hoſtis pugnæ & belli, in tẽpore vtique pro nobis moriens, hoſtem grauẽ ac moleſtiſſimũ inimicũ diabolũ, in inferis triũphauit: & reſurgens à mortuis, in Iudæa fidei ſuæ aduerſarios expugnauit.

Exod. 7. & ſeq. — Deut. 7. & 10. — B — Ezec. 28. d — Luc. 12. f — Pſal. 38. a — Luc. 24. c — Matth. 12. e

ingreſſus es theſauros niuis, aut theſauros grandinis aſpexiſti: quæ præparaui in tẽpus hoſtis, & in diem pugnæ & belli? [a] Per quam viam ſpargitur lux, diuiditur æſtus ſuper terram? [b] Quis dedit vehementiſſimo imbri curſum, & viam ſonantis tonitrui, vt plueret ſuper terram abſque homine in deſerto: vbi nullus mortalium commoratur, vt impleret inuiã & deſolatam, & produceret herbas virentes? [c] Quis eſt pluuiæ pater: vel

C

a ¶ *Per quam viam*, &c.] Quis poterit propriè ſcire mortalium, quæ ſit via ſolis, quam ordinato curſu agit in dextro clinato cœli, ſpargentis lucem ſuper terras: aut quemadmodum æſtus per vices temporum, ſiue per loca regionum omnium diuidatur, vt alibi plus eodem tempore ferueat, & ipſe alibi tẽperato calore ſentiatur. Item, Per quam viam ſpargitur lux, diuiditur æſtus ſuper terram. Via eſt euangelij prædicatio, per quam lux fidei ſpargitur ſuper corda credentium. Et pulchrè ſpargitur: quia infidelitate mentes hominum aridæ, vbertate diuinæ gratiæ irrorantur, & ita diuiditur æſtus ſancti Spiritus ſuper terram fidelium. Sic inquã diuiditur, cum vnicuique datur gratia ſecundum menſuram donationis domini noſtri Ieſu Chriſti. Siue hoc modo diuiditur, cum alijs annunciatio *Chriſti odor vitæ in vitam* ſit, *alijs vero odor mortis* in mortem. Sic ergo diuiditur ipſum bonum euangelij, vt vitam alijs largiatur, alijs mortem crimine infidelitatis operetur. Itemque via ſanctæ conuerſationis hominis, luxque timoris Dei, ſpargitur ſuper omnem corporis terram, vt fugiant ab eo tenebræ peccatorum: & æſtus eis tentationum opitulãte Dei gratia temperentur, ne exorto ſuper ſe ardore ſolis exæſtuet. Et ſic itaque æſtus diuiditur: cum eis non totum ſimul tribulationum pondus imponitur, ſicut ait Apoſtolus: *Fidelis enim Deus, qui non patitur vos tentari*, &c. Et Salomon: *Effugiet æſtus, filius prudens: vento autem corrumpitur in meſſe filius iniquus.*

Eph. 4. a — 2. Cor. 2. d — 1. Cor. 10. c — Prou. 10. a

b ¶ *Quis dedit vehementiſſimo imbri curſum, & viam ſonantis tonitrui, vt plueret ſuper terram abſque homine in deſerto: vbi nullus mortalium commoratur, vt impleret viam & deſolatã, &c.*] Hic vehemẽtiſſimus imber, Saluatoris eſt euangelium, *qui emiſit eloquium ſuum terræ, velociter curreret ſermo eius*: hic inquam imber in montibus Hieruſalem, de imo terræ in ſublime ſurrexit: *quoniam de Sion exiet lex*, ait Propheta, *& verbũ domini de Hieruſalem*, & eleuatus à ſanctis apoſtolicis nubibus, velut aqua effluens, copioſè currit, aura ſibi flante Spiritus ſancti, in varijs ſignis atque virtutibus, viam ſibi fidei fecit in nationibus, terrore nominis Dei atque miraculorum tonitruo præcedente. Alij dixerunt, præparauit flumen omnium populorum. Et flumen inquam eccleſiæ præparauit, vt pluuia copioſa & valida Spiritus ſancti inundaretur, ſicut in ipſo principio naſcentis eccleſiæ ſuper Apoſtolos ſanctoſque cæteros demonſtratum eſt. Quod autem in laudem imbris euangelici dicitur, quod pluerit ſuper terram inhabitabilem, quæ hominem non haberet, non erit mirabile, ſi vt ſonat tantum intelligatur: ſed in deſerto, id eſt nationibus, doctrinam dominicæ prædicationis copioſe effudit. In deſerto inquam, vbi nullus hominum fuerat commoratus, id eſt, quoniam nullus prophetarum ad gentes à Deo erat miſſus, vt impleret inuia & deſolata, & produceret herbas virentes euangelij. Imber terræ eccleſiæ, quæ fuerat deſolata à Deo, & pluuia charitatis Dei, adipe repleuit eam, atque in pinguedine, vt ex vbertate bonorum cœleſtium produceret ac proferret herbas virentes ſatiui ſeminis, ſecundum genus ſuum, ſicut ait in pſalmo, *Et florebit de ciuitate ſicut fœnum terræ*, & multiplicatis fructibus faceret, ſecundum parabolam domini: *aliud triceſimum, aliud ſexageſimum, aliud briceſimum* fructum, & audiret cum exhortatione ſe conſolantem: *Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe & exclama, quæ non parturis: quia multi filij deſertæ, magis quam eius quæ habet virum.*

Pſal. 147. a — G — Eſai. 2. a — Pſal. 71. c — Luc. 8. b — Eſai. 54. a

c ¶ *Quis eſt pluuiæ pater: vel quis genuit ſtillas roris.*] Quis eſt huius pluuiæ, & huius imbris dominici auctor & conditor niſi Deus? Quam pluuiam voluntariam ſegregauit hæreditati ſuæ, ſicut dicit pater ad filium: Fili *pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionẽ tuam terminos terræ.* Ipſe etiam Deus genuit ſtillas roris: hinc & propheta ait ad Deũ. Ros enim qui à te eſt, ſanitas eſt illis. Proinde inſlu-

Pſal. 2. b

Digitized by Google

E in fluuio, affluentiſſimam affluitatem largitatemque diuinæ gratiæ demonſtrauit. In rore autem eandem gratiam, ſenſim inſueſcentem viſceribus, & medullas animæ penetrantem. Alij dixerunt: vel quis genuit glebas roris. Has igitur glebas vnumquẽque ſanctorum non abſurdum erit intellexiſſe, quæ ſũt in agro eccleſiæ, quibuſque dicit Apoſtolus: *Dei* 1. Cor 3.b *agricultura eſtis*. Illic ergo iſtæ glebæ per baptiſmum in Chriſto ſunt genitæ: ſicut ait Apoſtolus: *Creati in Chriſto Ieſu in* Eph.2.b *operibus bonis*. Vnde hoc rore cæleſti perfuſi, pingues in ſanctis fructus & vberes extiterunt.

vel quis genuit ſtillas roris? [a] De cuius vtero egreſſa eſt glacies, [b] & gelu de cœlo quis genuit? [c] In ſimilitudinem lapidis aquæ durãtur, [d] & ſuperficies abyſſi conſtringitur. [e] Nunquid coniũgere valebis micantes ſtellas pleiades, aut gyrum arcturi poteris diſſipare? [f] Nũquid producis luciferũ in tempore ſuo, & veſperum ſuper filios

a ¶ *De cuius, &c.*] Vteri nomine, cordis ſecretum ſignificaſſe mihi videtur. Non enim probabiliter glaciem egreſſam de ore Dei intelligere debemus: ſed de illo mentis ſuæ ſecreto & inſcrutabili iudicio, iuſtam ac diſtrictam manaſſe ſententiam. Egredi ergo glaciem dixit pro egrediente iudicio, quo ſecundum ſuum meritum, quidam hominum percutiuntur plaga obdurationis: & corda eorum duriſſimo atque inſolubili quodam gelu & frigidiſſimo conſtringuntur, vt non ſentiant feruentis diuinæ charitatis calorem. De angelis apoſtaticis, veriſſimè dici poteſt, & ſpecialiter de Iudæis intelligendum eſt: quibus aquæ eloquiorum cœleſtium glaciatæ ſunt, vt in fructus gentium gratiæ largitate profluerent: de quarum vocatione dictum eſt ſuperiore verſiculo, & de quibus: *poſuit deſertum in ſta-* Pſal.106.d *gna aquarum, & terras ſine aqua, in exitus aquarum, & inhabitare fecit ibi eſurientes*, id eſt, eſurientes iuſtitiam: *Et ſeminauerunt agros, & plantauerunt vineas, & fecerunt fructum natiuitatis: & benedixit eos, & multiplicati ſunt nimis.* Qui ergo mente ſpiritualiter, nunc vbique poſitam contuetur eccleſiam, videt terrã eius, quæ fuit Deo aliquando deſerta, nunc prædictis omnibus ſpiritualibus copijs a- F bundare: ſic itaque prædictas ſtillas roris de cœlo defluẽtes ſuſcepit eccleſia, & ſecundum Iudicum librum, quod tem- Iud 6 g pore Gedeon ducis factum legimus, ros vnius ouiculæ gentiſque modicæ, totam terram Chriſto credentem, qui ros eſt gratia benedictionis infudit: & impletum eſt illud myſteriũ, quod pſalmiſta prædixerat dicens: *Sicut ros hermon.* Hermon Pſal.137.a vtique mons qui interpretatur anathema, ſignificat altitudine ſua populum Iudæorum. Illius ergo ros, gratiæ videlicet & benedictionis, deſcendit in montem Sion. Sion namque mons excelſus virtutibus, atque ſublimis eccleſia eſt. In quo conſtituta eſt ſpecula contemplationis futura credentium. Vnde & ipſa virtutum ſpecies Sion interpretatur. Et vt noſſemus proprium roris iſtius nomẽ ait pſalmiſta: Quoniam illic quidem, ſcilicet in monte Sion, mandauit dominus benedictionem & vitam vſque in æternum. Et ſequitur dicente domino.

b ¶ *Et gelu de cœlo quis genuit.*] Hoc igitur modo de cœlo obdurationis ſententia ſacrilegi feriuntur, quod vtique malum iuſtè eis à Deo dicitur procreari, vt Pharaoni, ſcilicet & Iudæis, quos propter infidelitatem ſuam, & nimiam obſtinationem cordis legimus obduratos. Sequitur de huiuſmodi, dicente domino.

c ¶ *In ſimilitudinem lapidis, &c.*] Nomine aquarum ſecundum ſcripturarum auctoritatem populi intelliguntur: Sicut Ioannes Apoſtolus ait: Aquæ autem populi ſunt: & Dauid ad dominum: *Libera me*, inquit, *de aquis multis, de manu filio-* Apoc.7.d *rum alienorum.* De his ergo mihi dicere videtur, qui nimio Pſal.143.b obliuionis Dei frigore obriguerunt, & inſtar lapidum: ſolidi & nimium duri effecti ſunt. Deinde ait.

d ¶ *Et ſuper faciem abyſſi, &c.*] In abyſſo, profundiſſimam obſcuritatem mentis puto intelligendam, quæ ita obtuſione infidelitatis nimiæ operiatur, & conſtringatur quodam gelu impietatis, vt ſaxo ſimilis fiat: ita vt tali mente, non ſit ad Deum vllus aditus reſpirandi: ſecundum illud, quod apoſtolus de Iudæis teſtimonium propheticum aſſumens, locutus eſt, dicens: *Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis,* Rom.11.a *oculos, vt non videãt: & aures, vt non audiãt, vſque in hodiernum diem.* In Pſalmo quoque cẽteſimo quadrageſimo ſeptimo, de gelu, vel glacie, & cryſtallo, ſecundum hunc ſenſum

quem dominum dixiſſe hic legimus, prophetam myſticè locutum manifeſtum eſt. Poſſumus hæc loca, & ſimpliciter G intelligere: & gelu de cœlo quis genuit? Cœlum appellantes glacialia montium, & excelſorum cacumina, & per immenſum aërem, loca cœlo viciniora, vel magis proxima: ſecundum hanc ergo conſuetudinem ſcripturarum, ipſe dominus inquit, in euangelio, Matth.6.d volatilia cœli. His ſecundum literam nunc omiſſis ea potius, quæ ſacractè à Deo prædicata ſunt, intelligere & credere nos oportet.

e ¶ *Nunquid coniungere valebis micantes ſtellas pleiades, aut gyrũ arcturi poteris diſſipare.*] Nunc de cœli ordine & aſtrorum circuitu loquitur ad Iob. Pleiades appellat ſtellas, quæ iunctæ, velut ſeptem eſſe monſtrantur. His ergo Græci, quod multæ ſimul eſſent, nomen ab ipſa multitudine poſuerũt: plithys vel plithos enim multitudo dicitur, & inde deriuatum eſt, vt pleiades appellentur. Ait ergo dominus ad Iob: Nunquid vt hæc ſtellæ iũctæ & ſimul ſint, tua potentia facere potuiſti? Septentrionis quoque ſiue arcturi circuitum, quem indefinenti gyro per ſiniſtram plagam mundi, in ſe feci recurrere, vt totus in ſe vadat ſemper & redeat: nunquid tu poteris diſſipare? De aſtris cœli ſiue ſignis: & in alijs locis ſcripturæ legimus, ſicut in Ieſu Naue, & Iudicum: *Fuit*, inquit, *terminus Amorræi,* Ioſ.15.a *ab aſcenſu ſcorpionis petra, & ſuperiora loca.* Vt igitur domini Iud.1.g verba, ſecundum myſticos intellectus dicamus, cœlum interpretemur eccleſiam, quam ſuperius dominus terræ vocabulo nuncupauit: ſed ibi propter originem ſuam terra eſt appellata. Nunc vero ſublimata per Chriſtum in gloriã, cœlum rectiſſimè intelligitur. In hoc igitur cœlo, etiam ſtellæ pleiades & ſeptentrionis, vnam in ſe ſacræ interpretationis continẽt formam. Ipſe enim ſeptenarius numerus ſeptiformis ſpiritus gratias in ſe demonſtrat, quæ in hoc cœlo micãt, ipſiſque gratiarum ſpiritus, in eodem firmamento cœli ſunt fulgentes. Iſtæ igitur ſtellæ per prophetam, ſeptem oculi domini appellantur, quorum oculorum gratias atque virtutes H Eſaias propheta enumerat, vbi de Saluatoris natiuitate vaticinatur dicens: *Et requieſcet ſuper eum ſpiritus Dei, ſpiritus* Eſa.11.a *ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & virtutis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, replebit eum ſpiritus timoris Dei.* Quemadmodum ergo quiſquam non potuit indiſſociabilis luminis ſpiritualia aſtra coniungere: ita omnino fieri non poteſt, vt hæ ſtellæ gratiarum, eccleſiam meam circumluſtrantes, ab vnius connexione ſolubili ſeparentur. Quod autem alij dixerunt, aut intellexiſti nexus pleiadis: ad ſpiritualem intelligentiam erigit animum contuentis, vt aliquid allegoricum laboret inquirere.

f ¶ *Nunquid producis, &c.*] Stella eſt quam luciferum dicimus, ſtellis cæteris clarior, quam ferunt etiam doctores eccleſiæ, vnam eſſe de illis quinque ſtellis quas planetas vocant: quia diſſimilem aliarum ſtellarum curſum habeant, multoque velociorem, & inde planetæ, id eſt, vagantes ſiue errantes dicantur: eo quod non certum, ſed mutabilem curſum habeant. Hunc igitur luciferum appariturum terris, poſt biennium in oriente autumant naſci. Aliam vero ſtellam quam veſperum appellauit, eo quod circa diei veſperũ ſuo tamen tempore mundo monſtretur: hanc, inquit Deus ad Iob. ſuper filios terræ conſurgere facis? Qui ergo intelligis potentiam omnia gubernãtis, & in te operantis agnoſce iuſtitiam. Hanc ſtellam multi putant heſperum dici. Vnde & Italia heſperia nominata ſit, eo quod illic tẽpore ſuo primũ apparet. Spiritualiter autẽ verba ſunt patris, de filio ſuo Saluatore noſtro dicentis ſic: Nunquid educes luciferum in tẽpore ſuo, & veſperum ſuper filios terræ cõſurgere facis? Vbi & aduẽtus domini in carne venturi ſignificatus eſt, & reſurrectio eius ex mortuis figurata, veniente plenitudine temporis: Ait autem, miſit Deus filium ſuum *factum ex muliere,* Gal.4.a *factum ſub lege.* In hoc igitur tempore ſuo, eductus eſt à Deo patre, vt terras inuiſeret: qui ideo lucifer nũcupatus eſt, quia veniens de ſublimibus, tanquam poſt biennium, poſt legem

A

& prophetas ortus eſt, & ſuper nos poſitos in tenebris & vmbra mortis lucem nobis fidei ac tempeſtiuæ cognitionis exhibuit. Veſper vero idem filius hominis appellatur, qui in cruce tempore paſſionis occubuit. De quo ait propheta po- (Pſal. 67. a) pulis credituris: *Iter facite ei, qui aſcendit ſuper occaſum, dominus nomen illi.* Qui vtique in tēpore occaſus, quando ait ad (Luc. 23 f) patrem: *In manus tuas commendo ſpiritum meum*, poſuit tenebras, & factæ ſunt in corde infidelium Iudæorum. Hunc ergo Deus pater, vt paſtorem magnū ouium excitauit. Hūc, inquam, veſperum, eo quod ſacrificium veſpertinum, in veſpera ſæculorum miſſus obtulerit, filium hominis, ſuper filios terræ conſurgere fecit, vtinam non ſint caro, & terra eſca ſerpentis, neque filij noctis & tenebrarum: ſed ſint filij luciferi, filij Dei.

filios terræ conſurgere facis? [a] Nunquid noſti ordinem cœli, & pones rationem eius in terra? [b] Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam: & impetus aquarum operiet te? [c] Nunquid mittes fulgura, & ibūt? & reuertentia dicent tibi, aſſumus? [d] Quis poſuit in viſceribus hominis ſapiētiā: vel quis dedit gallo intelligentiam? [e] Quis enarrabit cœlorū rationem: & concentum cœli quis

a ¶ *Nunquid noſti ordinem cœli, &c.*] Si numerum aſtrorum omnium poteſt quiſpiam mortalium noſſe, poteſt & militiæ eorum ordinem perſcrutari. Nemo ergo hæc propriè nouit, niſi ſolus ille qui condidit. Spirituali autem ſenſu ita intelligi poteſt. Nunquid tu Iob quaſi cognitor futurorum, iam noſti quo ordine in cœlo eccleſiæ, quam diuerſæ atque multiplices gratiæ ſpiritus mei, velut ſtellæ refulgeant: ſiue qua gloria, vel quo ordine meritorum, vt ſiderum radiantiū globi, ſancti in reſurrectione fulgebunt? Hunc locum alij ita vertūnt, vt omnia quæ ſub cælo ſunt pariter fiant. Vbi hoc dicere videntur, quod volubilitate, ſiue temporum, ſiue ſtellarum per ſpatia ſibi ſuccedentia redeat & recurrat. Spiritualiter autem ita dictum exiſtimandum eſt, quod diſpenſatio per Chriſtum reconciliationis humanæ, vſque in finem ſæculi creſcat, ad notitiam omnium nationū: ſiue quia ſancti vt ad calcem virtutum perueniant, quotidie morum ſanctitate proficiant: & ideo ſub cælo, id eſt, ſub obedientia eccleſiaſticæ diſciplinæ ſunt conſtituti.

B

b ¶ *Nunquid eleuabis, &c.*] Primo auditu hoc ita intelligendum eſt. Nunquid habes tantam potentiam, vt ad imperiū, ac nutum tuum, ilico imbres infundentes & operientes de cœlo deſcendant. Secundum altiorem vero intelligentiam: vocem, inquit, eleuo, ait dominus, quando hominibus cla- (Math. 11 d) mo: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis*, & pietatis affectu, pulſo ſecreta mentis ipſorum, vbi eſt velut nebula caligo peccati, & nominis mei valde obſcura obliuio, vt obedientibus voci meæ, innumeris populis circundatus, quaſi impetu influentibus aquis operiar, quibuſque velut veſtimento induar, vt in eis habitem ſicut propheta ait: Si- (Eſa 61. d) *cut ſponſa induit me veſtimento.* Alij dixerunt: *vocabis nubem voce, & in tremore aquæ validæ obediet tibi.* Aqua valida tremendum diuinæ voluntatis præceptum eſt: quod Deus quēlibet ſanctum, voce, id eſt, affectu clamoris & inſinuationis inſtinctu, vt obediendo ſaluetur, obſeruare iubet. Nunquid tu Iob aliquid ſimile facere potuiſti?

c ¶ *Nunquid mittes fulgura & ibunt, &c.*] In his ſermonibus Dei, adeſſe virtuti eius credēdum eſt quæcunque voluerit, cui etiam omnia inſenſibilia quaſi ſenſibilia ſunt: ſicut di- (Pſal. 113 b) cit propheta: *A facie domini commota eſt terra, à facie Dei Iacob.* Reuerti autem fulgura ideo appellantur: quia iſti mittuntur à Deo, vt prædicatione euangelij mundum illuminent, quibus dominus ait: *Vos eſtis lux mundi.* Et iterum: *Poſui te in lucem gentium, vt ſis in ſalutem vſque ad vltimum* (Math 5. b) *terræ*, & in fine ſæculi reuertentes cum fructibus manipulo- (Eſa. 42. a) rū ſuorum, venient in exultatione, & dicent: *Quinque talen-* (Pſal 125. a) *ta mihi tradidiſti: ecce alia quinque lucratus ſum.* Siue fulgura (Math. 15. b) ſunt inſpirationes diuinæ, quibus illuminantur corda ſanctorum, vt eis accenſis in amore charitatis Chriſti conflagrent. Hæc autem fulgura illuminationis Dei reuertentur ad Deum, qui ea ad deſiderium ſui excitandum emiſerat, quando per eandem viſitationem diuinam, ardenti animo & feruenti opus ſuæ illuminationis effecerunt.

d ¶ *Quis, &c.*] Manifeſtum eſt quod homo, quando ad imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſt, ſapientiam rationis accepit, vt præſtaret cæteris animātibus, quæ ratione & prudentia carent. Quibus autē bonis à Deo homo donatus ſit, lectorem ad eos tranſmitto, qui de bono naturæ, eiuſque virtutibus plurima conſcripſerunt. Gallo etiam gallinaceo Deus huiuſmodi ſenſum dedit, vt emenſo noctis tempore, quaſi proximæ lucis memor eandem mundo canēs annunciet reuertentem. Secundū intelligentiam vero ſpiritualē ita ſētiēdū eſt: quoniā Chriſtus (1. Cor. 1. d) Dei eſt virtus, Deiq; ſapientia. Hūc pater in viſcerib. hominis poſuit: ſic enim Dei ſapientia, qui eſt filius eius ait, cum eum Petrus filiū Dei confeſſus fuiſſet, dicens: *Tu es Chriſtus filius* (Math 15.) *Dei viui: non tibi reuelauit hoc caro & ſanguis, ſed pater meus qui eſt in cœlis.* Et Apoſtolus: *Cum autem complacuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit in gratia ſua, vt reuelaret filium ſuum in me.* (Gal. 1. c) Gallum vero puto eſſe vnumquēque ſanctorum, qui in nocte & tenebris huius mundi, accipiunt fidem, intelligentiā, & virtutis conſtantiam clamandi ad Deum, vt inſpiret iam dies permanens, & amoueantur vmbræ vitæ præſentis, cum vrgenti & frequenti clamore precū ſuarum dicentes: *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam.* (Pſal. 24. a) Quod & de prophetis intelligere poſſumus, qui certatim annunciauerunt diei ac ſolis aduentum. Hoc in loco aliorum multo aliter interpretatio habet, qui ita dixerunt: Quis dedit mulieribus texturę ſapientiam, & varietatum ſcientiam? Si ſcientiam varietatum, & textrini operis ſapientiam à Deo ſolæ mulieres acceperūt, de quibus dicitur: *Sed mulieres doctæ dederunt, quæ nouerant in opus tabernaculi*, (Exod. 35. d) de qualibus & dominus hoc loco, quaſi ſpecialiter ait: *Quis dedit mulieribus texturæ ſapiētiam, & varietatum ſcientiam?* (Ibidem.) Quomodo in Exodo Beſeleel & Oholiac, ſacerdotū & tabernaculi veſtimēta, vario ac polymitario opere texuerunt. Nouerimus ergo eſſe animas ſanctas, quæ hoc opus efficiendi etiam nunc in hiſtoria per intelligentiā ſpiritus acceperunt: quibus vtique ſcriptum eſt, dedit Deus ſapientiam & intelligentiam, quicquid etiam fabrè adinueniri poteſt, dedit in corde eorū. Sic itaque repleti ſunt ſpiritu ſapientiæ & intelligentiæ, & ſapientiæ vel ſciētiæ, & omni doctrina, ad excogitandū & faciendū omne opus: quoniam tabernaculum illud legis, ſanctæ eccleſiæ imaginē præferebat. Dicamus de hac varietate morum, ſiue meritorum velut veſtem vero Salomoni miniſtrantium, quod per figuram regina Saba dixit Salomoni, cū admiratione laudās ſapien- (3. Reg. 10. & 2 Par. 1.) tiam eius, & domum, cibos, habitacula, & ſeruorum ordinē, veſtes & miniſtros, & holocauſta quæ offerebant in domo domini continenter: hanc officiorum varietatem cōtextam eſſe per diuerſas in toto mundo eccleſias, per quas alibi cōiugati, alibi continentes, alibi virgines: hi per eleemoſynas, illi per alienationem omnium facultatum: illi per crucem & mortificationem terrenarum cupiditatum: illi per ſciētiam ſcripturarum multiplicib. ſancti Spiritus gratiis, velut diuerſis coloribus Chriſti corpus exornant, ſibique æternæ gloriæ, & immortalitatis veſtimenta conficiunt. Contexunt etiam perfecto intellectu fidem trinitatis, velut ſpartum triplex, quod non cito rumpitur. Huiuſmodi veſtimenta iſtæ ſpirituales mulieres operantur, id eſt, ſiue ſanctæ animæ, ſiue eccleſiæ per diuerſa regionum ſpatia conſtitutæ.

C

H

e ¶ *Quis enarrabit cœlorum, &c.*] Certum eſt, quia nullus cœlorum rationem vel ſtellarū curſum poterit aut ſermone narrare, aut mente concipere. Quod autem ait: Concentum cœli quis dormire faciet? multis ſcripturarum locis laudare Deum elementa dicūtur, pro eo quod in illorum diſpoſitione ac pulchritudine Deus vel ab hominibus, vel ab angelis prædicetur: Id eſt, quis homines in eius laudibus vitā exercentes dormire, id eſt, quieſcere faciet? Pro hoc itaq; honore, qui ab eccleſiæ congregatione perſoluitur, quis alius quam ipſe requiem dabit ac refrigerium in ſempiternum? Dormitio enim aliquando in ſcripturis requies intelligitur, vt E- (Eſa. 1. f) ſaias propheta ait: *Iuſtitia dormiuit in ea*, id eſt, in Hieruſalē, æquitas iuſtitiæ requieuit: nunc autem homicidæ. Et ſanctus quidam, ſuper quem ſignatum fuerat lumen vultus domi-

E

[Pſal. 4. b] domini, ait in pſalmo: *In pace in idipſum dormiam & requieſcam.* Item in alio loco: Si *dormiatis*, inquit, *inter medios cleros*, id eſt, inter ſortes duorum teſtamentorum requieſcans. Et concentum cœli quis dormire faciet? Sanctos angelos intelligamus, qui pro ipſa habitatione, cœli cœlum dicti ſunt per [Pſal. 67. a] prophetam, hoc modo: *Cælum cæli domino.* Huius igitur cæli concentum, ait Dominus, quis dormire faciet, id eſt, quis erit ille qui eos à perpetuis laudibus, quibus me benedicant, Sanctus, Sanctus, Sãctus Dominus, inceſſabiliter concinẽtes, vt ceſſent & quaſi obdormientes poſſit inhibere? Quis narrabit cælorum rationem? Et ſancti cælorum nomine crebro dicuntur: de quibus ſecũdum myſticos intellectus propheta vaticinatur, dicens: *Cæli* [Pſal. 18.] *enarrant gloriam Dei* Horum igitur donationes, quas habẽt ſecundum Dei gratiam differentes, quis poterit vel ipſam fidei ipſorum narrare rationem?

quis dormire faciet? [a] Quando fundabatur puluis in terra, & glebæ compingebantur? [b] Nũquid capies leænæ prædã, & animam catulorum eius implebis, [c] quãdo cubãt in antris, & in ſpecubus inſidiantur? [d] Quis præparat coruo eſcam ſuã, quando pulli eius clamant ad Deum, vagientes: eo quod non habeant cibos?

CAPVT

a ¶ *Quando fundabatur, &c.*] Puluis de quo dominus ait, gentium infidelitatem ſignat: puluis vtique aridus & ſolutus fundamento in Eccleſia apoſtolico admiſcetur, vt per fidem & colligationes ſiue compagines charitatis, conglutinatio in Chriſto fœdere vnionis & pacis, in augmentum Dei, velut in terram ſolidam creſcendo proficiat. Vnde glebæ agri dominici, effectæ frugiferæ, in vnum corpus Eccleſiæ charitatis copula compinguntur. Cælorum quoque appellatione Scripturæ ſanctæ rectè dicuntur, eo quod deſurſum ſint hominibus attributæ, ſiue quia cæleſtia in ſe contineant ſacramenta. Horum igitur cœlorum id eſt, ſcripturarum rationem, quæ de miniſteriorum obſcuritatibus opacatæ ſunt & profundæ, quis poterit animo perſcrutari, vel eloquio proferre: aut quis eorum vaticinia ceſſare præcipiet? Anti-

F

qui interpretes ita dixerunt. Quis cæli organa in terram declinauit, id eſt, quis eſt qui cœlorum laudantium Deum cantus, vſque ad hominum inclinauit notitiam, vt imitatione laudis eius, ſocij angelorum effici mereantur?

b ¶ *Nunquid capies leænæ prædam, &c.*] Ex his quæ per omnem textum ſermonis huius enumerat, ſex ſunt quadrupedia, & quatuor volatilia. Et in hoc decalogi perfecto numero, videri poteſt quod omnem creaturam intelligi voluerit Deus: quæ per eum vt per auctorem regitur. Decimus autem numerus perfectus eſt: quia per ipſum iterando, omnis numerus in infinitum multiplicatur. Ergo iuxta literæ ſuperficiem, hoc ait. Ego qui omnia iuſta diſpenſatione procuro, circa te tantum, ô Iob, videor iniuſtus. Iuxta ſpiritualem intellectum, leæna ſiue etiam leo, diabolus eſt intelligendus, qui & in multis locis Scripturarum propter ſæuitiam & fortitudinem, ita nominatur. De hoc igitur Dominus ait, quod nemini nocere poſſit, niſi à Deo acceperit poteſtatem. Iuſto ergo iudicio eius traduntur: quia ille omnino vires non habet dominandi, niſi ipſe permiſerit. Nunquid capies leænæ prædam, id eſt, ſicut ego eam capere permittam. Puto autem hoc loco ideo catulos dictos, quia leænam nominauerat, quos veneno malitiæ ſuæ, ſiue nequitiæ, velut lacte nutrierat ad homines perimendos. De quorum motribus, nequiſſimorum ſpirituum animæ reficiuntur: & de his in pſalmo ait: *Catuli leonum rugientes, vt ra-* [Pſal. 103. e] *piant & quærant à Deo eſcam ſibi.* His igitur leonibus, & draconibus eſcas dare Deus dicitur: quando illos quos expetunt, in poteſtatem accipiunt.

c ¶ *Quando cubant in antris ſuis* (in *ſyluis* alij dixerunt) & *in ſpecubus inſidiantur.*] Antra ſiue ſpeluncæ ſunt corda hominum impiorum: in his latibulis ſedent, ſiue cubant in inſidiis, vt interficiant innocentem.

d ¶ *Quis præparat coruo eſcam ſuam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes, eo quod non habeãt cibos.*] Arbitror quod & hic coruus aduerſariam partem ſignificet, ſicut & pulli eius: Vt quemadmodum ſuperius leænam, & catulos eius intelleximus diabolum, & turbam perditorum eius; ita & hic coruum eundem cum pullis eius intelligamus. Quod ergo dicitur, vagantes, indicantur hoc verbo, quod quaſi quandam famis rabiem patiantur circa hominum genus, vt perditionem portionis eius velut cibum ſumant: & ideo ſatagere videntur omni inſtantia, donec ad effectum votorum ſuorum perueniãt: ſicut audiuimus Spiritum ſan- [Prou. 30. d] ctum per Salomonem dicentẽ: *Oculum irridentem patrem, & contumelioſum ſenectuti matris, effodiant eum corui de conuallibus, & deuorent eum pulli aquilarũ.* Poſſumus & ita ſentire, vt coruum, id eſt, diabolũ, & omnes ſocios eius, quondam patres habuerimus, cum erroribus eorũ aſſimilaremur & vitiis: & inde etiã & pullorũ nomine dicebamur. Sed relinquentes eos, quod & ſpõſa docetur, vt faciat: quæ ſponſa nos ſumus, cui dicitur: *Audi filia, &* [Pſal. 44.] *vide: & inclina aurem tuã. & obliuiſcere populum tuũ, & domũ patris tui:* & inuocãtes nunc dominũ, poteſt fieri, vt priſtino adhuc nomine appellemur: ſic propheta ait, vbi de Deo loquitur: Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Et reor quod in Deo priſtino nomine cenſeamur, vt nouerimus quid fuimus, & quid nunc per Chriſti gratiam ſimus. Et inde hoc ipſum magnum bonũ intelligentes, magis Deo gratias referamus, dicẽtes cum Apo- [Coloſ. 1. b] ſtolo: *Gratias Deo patri qui eruit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij charitatis ſuæ* Mos autem ſanctæ Scripturæ huiuſmodi eſt, vt priſtina culparum nomina, in ſanctis frequenter recẽſeat, ſicut Beatus Eſaias propheta ait de Deo: *Benedicent me beſtiæ agri,* & Apoſtolus Mattheus di- [Eſa. 34. e] citur publicanus. Videamus hũc locum, ſi & in bonam partem exponere poſſimus, vt iſtum coruum & Chriſtum interpretemur. Sicut enim ſecundũ ſcripturarum conſuetudinẽ, montem dicimus Dominum noſtrum, & diabolum ſimiliter appellamus, petram quoque ac lapidem, arborem etiã & gladium dicimus: ita & coruum fortaſſis dicere poſſumus. Nam & ſponſa Eccleſia, inter cætera præconia laudis

H

[Cant. 5. c] de Chriſto, ita ait in Cantico Canticorum: *Crines eius vt abietis, nigri ſicut coruus:* ſed quando diabolo corui nomen aptamus, dicimus eum nigrum criminibus atque tetrum, & qui in tenebris nequitiarum commoretur. Quando vero eo nomine Saluatorem ſignificari dicimus, myſteriorum arcanis cum in ſcripturis ſuis obſcuriſſimum eſſe ſentimus. Et cum ſciamus diabolum in ſcripturis ſerpentem [Ioan 3 b] nominari, quis auderet de domino ita credere, niſi ipſe in ſe ſerpentis ſimilitudinem, verbis proprijs expreſſiſſet, dicẽs: *Sicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto: ita exaltari oportet filium hominis?* & diſcipulos tales admonuit eſſe dicens: [Matth. 10 b] [Geneſ. 3 c] *Eſtote aſtuti vt ſerpentes.* Et ſerpens, id eſt, diabolus maledictus à Deo eſt eo quod Euam ſeduxit aſtutia, & Chriſtus [Deut. 21. d] [Gal. 6. b] maledictus dicitur, quia maledictus omnis qui pendet in ligno. Maledictum quippe hominis in ſe ſuſcipiendo, id eſt, eam quæ ex ſententia Dei venerat mortem, vt maledictum ſuſpẽdit in ligno: & inde eſt, quod pro nobis Chriſtus factus eſt maledictum. Hæc exempla protulimus, vt firmetur ſenſus ſupra prolatus: ſequentia videamus. Nunc igitur Chri- [Eſai. 46. d] ſto coruo figuraliter dictu pater præparat eſcam: cum ei ex gentibus cõuocat credituros, ſicut de eodem patre propheta ait diciens: Qui ſuſcitauit ab oriẽte iuſtum, vocauit eum vt ſequeretur. *Dabit in conſpectu eius gẽtes, & reges obtinebit.* His igitur ad fidem vocatis, Dominus Chriſtus velut eſca gaudio exultationis reficitur. Huius populi, id eſt, diſcipuli, & omnes credentes clamant ad Deum in oratione, panem ſubſtantialem quotidie poſtulantes: & hoc ipſum vagantes faciunt, quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram, vbi ſe- [1. Cor. 2. e] dem ſibi firmam, & ſtabilem non conſtituerunt: ſed dicunt cum Apoſtolo, inſtabiles ſumus. Hi igitur habent quidem cibos ſcripturarum, quarum conſolatione paſcuntur: ſed ſpei & fidei cibus eſt non alimonia rei propriè permanentis. Et idcirco in hoc mundo vagari dicuntur, donec ad immobilitatem quandam ſæculi futuri perueniant. Nam & ad hunc intellectum ſpiritualem pertinet, quod corui iſti rore paſci dicuntur, ſicut Philologi ſe referunt indagaſſe.

A

Capvt xxxix.

NVnquid a noſti, &c.] Ibices ipſi ſunt, quos Græci tragelaphos vocant admixto nomine hirci, & cerui, eo quod neceſſe eſt vt ſimile ſibi aliquid hæc animalia habeant, & vnum horum puto in Canticis Canticorum damulam vocari: quæ aliquando caprea ſecundum legem mactabantur. Et in Cantico Canticorum crebro ſimul ponuntur, & munda appellantur: quoniam cornuta eſſent & ruminarent, vngulamque diuiderent. Iſtius ibicis ſunt & alia animalia quaſi eiuſdē generis, vt eſt coruorum, ſicut in lege dicitur: *Et omnes coruini generis aues non mãducabitis.* (Leuit. 11. b) Hæc ergo animalia vel maximè in ſaxis nutriũtur, & in cauernis petrarum. Ibi cum tempus quando pariũt noſti, ait Dominus ad Iob, vel quando ceruæ parturiunt obſeruaſti? Quanta alia ſunt in Scripturis magis obſcura atque ab hominum notitia longè remota, de quibus aliqua in hoc libro ipſe dominus videtur dixiſſe, quàm ſunt quæ ad Iob nunc loquitur. Quid enim laboris eſt noſſe tempus ceruarum & ibicum parturientium? aut vnde tam latebroſum eſt humanæ notitiæ, vt poſſit tempus horum animalium parientium penitus ignorare, præſertim cum hæc ipſa animalia penè in medio hominum commorentur. Proinde, ne ſit apud quoſdam hic ſermo domini vilis, & fortè ab eis ſuperfluus exiſtimetur, altius quod dixit intuendum eſt, vt dicamus in myſteriis ſub nomine horum animaliũ, præfiguratos Apoſtolos, & Apoſtolicos viros, & omnes prædicatores veritatis: qui in fortitudine fidei & patientia, velut in petris per ſpiritum imbuentem eos verbũ euangelij perfectè in ſe formatum parturiant: vel cum doloribus perſecutionum parturiant. In petra parturibat & ille qui dixit: Nam *in Chriſto per Euangelium ego vos genui.* (1. Cor. 4. d) Hoc igitur tempus futurum conſtitui, & animas prædictorum, velut ceruas quæ de timore meo concipiunt, vt ſpiritum ſalutis pariant ſuper terram, tu forſitan, quaſi obſtetricantis officio diligentiſſima ſolicitudine obſeruaſti, dans eis os & ſapientiam de vtero mentis ſuæ minus fortaſſe ſolidum, vel integrum verbum prædicationis, velut fœtum in hanc effunderent lucem.

Capvt xxxix.

NVnquid a noſti tempus partus ibicum in petris: vel parturientes ceruas obſeruaſti? b Dinumeraſti menſes conceptus earum, & ſciſti tempus partus earum? c Incuruantur ad fœtum & pariunt: & rugitus emittunt. d Seperantur filij earum, & pergunt ad paſtum: egrediuntur, & non reuertuntur ad eas. e Quis dimiſit onagrum liberum, & vin-

(Hebr. 4. b) b ¶ *Dinumeraſti menſes*, &c.] Viuum verbum Dei & validum, penetrans vſque in diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum, in hoc ſpirituali conceptu profectus quoſdam incrementorum, velut per menſes temporum in cordium ſinibus operatur, vt ipſis Apoſtolis primum apparuit, qui in initio prędicationis, quaſi parui & modici viſi ſunt: ſed paulatim coroborante eos ſpiritu, verbum in eis demonſtratum eſt, vſque ad menſuram plenę gratiæ perueniſſe. Quod velut partu edentes, totum atque perfectum ac plenum diuinis promiſſionibus ſcribentes, diuerſis Eccleſiis ediderunt. Huiuſmodi igitur conceptus & partus tempora, qui hoc modo ſpirituali vtero cordis fiunt, vnde & tu Iob, ait Dominus, cognoſcere potuiſti? quorũq; tempora ſunt in Euangelio præfinitionis meæ, conſilio cõſtituta. Vbi ergo dictum eſt, *& ſciſti tempus partus eorũ*: Alij dixerũt, *& dolores eorum ſoluiſti.* Dolores ſunt inſectationes & tribulationes, prædicatoribus inferuntur: à quibus doloribus iſti tunc abſoluuntur, quando inuitati ad requiem abſoluuntur à corpore. Siue tunc abſoluuntur à doloribus perſecutionum, quando in ſpe poſiti, pro malis præſentibus ad promiſſionem æternæ remunerationis aſpiciunt.

(1. Cor. 3. a) c ¶ *Incuruantur ad fœtum*, &c.] Doctrinam lacteam propinando incredulis & infirmis, ſicut ait Apoſtolus: *Lac vobis potum dedi, non eſcam*: ab illa celſitudine ſapientiæ ad humiliora prædicatores quodammodo humiliantur atque deſcendunt, vt vir fiat paruulus: & his qui ſine lege ſunt, tanquã & ipſe ſit ſine lege. Et dum eos conatur in Chriſto formare & parere, rugitus emittunt: dum ab inimicis Chriſti ſupra modum ac ſupra virtutem ſuam grauãtur: ita vt tædeat eos etiam viuere. (Philip. 3. d) De qualibus etiam dicit Apoſtolus: *Et nunc flens dico inimicos crucis Chriſti.* Siue ex affectu charitatis huiuſmodi rugitus emittunt, ſicut ait idem Apoſtolus: Triſtitia mihi eſt magna, & cõtinuus dolor cordi meo. Itē ait. *Ex multa tribulatione & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lacrymas.* (Rom. 9. a; 2. Cor. 2. b; Gal. 4. c) Qualibus dolēs charitatis viſceribus dicit: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis.* Item ait in Actibus Apoſtolorum, vbi omnē fraternitatē collectã alloquitur dicens: *Vigilate, memoria retinentes, quoniam per trienniũ nocte & die non ceſſaui cum lacrymis monere vnũquemque veſtrum.* (Act. 20. f) Et iterum ait: *Ipſi ſcitis qualiter vobiſcum per omne tempus fuerim ſeruiens domino cum omni humilitate & lacrymis.* Hæc igitur idcirco dicta ſunt, vt ſciamus quoniam ad gemitus & rugitus pertineant tribulatio, anguſtia, lacrymæ, & dolor continuus cordis ſanctorum.

C

Aliter, *incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt:* Vbi prædicatores veritatis verbum fidei cæperint editione eloquij prædicare, ilico ab aduerſariis incuruantur, id eſt, cuſtodiis carcerum humiliantur atque verberibus: ſed quia nec in vinculis verbum Dei eſt alligatum, illic nihilominus id populis pariunt, quo & ipſi in Chriſto naſcuntur: Sicut ait, vt diximus in regeneratos, ſanctus Apoſtolus: *In Chriſto Ieſu per Euangelium ego vos genui*: (1. Cor. 4. d) deinceps ad Deum in orationibus rugitus depreeationum emittũt, vel pro perſecutoribus ſuis Deum rogantes, vel perſeuerantiam fideliũ & adiutorium diuinæ gratiæ ſuppliciter implorãtes. Aliter, *rugitus emittunt*: quia *qui adijcit ſcientiam, adijcit dolorem*: (Eccle. 1. d) gemunt ſancti cogitantes quanta ſunt pericula huius vitæ, vel quàm longè ſunt à virtutibus quas requirunt.

d ¶ *Separantur filij earũ, & pergunt ad paſtum: egrediuntur, &c.*] Parturitione apoſtolica, filij quos ſancti in Chriſto genuerint, ſiue à priſtinis erroribus ſuis, ſiue etiam à carnalibus operibus ſeparantur: in quibus nunc erubeſcunt, vt iam non ſibi viuant, ſed Chriſto, qui pro eis mortuus eſt & ſurrexit. D Pergunt ad paſtum, id eſt, per ſcientiam profundioris intelligentiæ quotidie excitati conuerſatione proficiunt, dicentes, animalia ſancta veri paſtoris: *Dominus regit me, & nihil mihi deerit*, &c. (Pſal. 22.) quæ ſequuntur in pſalmo eodem: Sic, inquam, pergunt ſancti filij euangelizantium pacem, ſicut iam dixi, id eſt, creſcunt atque proficiunt. Ad iuſtum paſtum domini, & ad hanc alimoniam ſanctarum animarum, & ad tales delitias ſpirituales egrediuntur vtique ab infantia morum quotidie proficientes & proficiſcentes virtutum merito *in virum perfectum.* (Phil. 3. c) Et non reuertuntur ad eas. Non reuertuntur, vt iterum neceſſe ſit eos doceri, quæ ſint elementa exordij ſermonum Dei. Non reuertuntur ad ea quæ retro ſunt ſed ad ea quæ in ante ſunt, ſe extendunt. Non reuertũtur vt quidam, quibus ait Apoſtolus: *Filio mei quos iterum parturio donec Chriſtus formetur in vobis*: (Gal. 4. c) ſed potius ſubeunt gradus aſcenſionum, inambulant de virtutibus in virtutem. Huiuſmodi ergo filij non poſſunt audire, vt Galatæ, vocem increpantis Apoſtoli: *vellem eſſe apud vos, & mutare vocem meam.* (Ibidem.) Hic ergo ſermo Dei ſub figura caprearum, & ibicum, deſcribit Apoſtolos, ſicut iam dixi, & Apoſtolicos viros, atque omnes doctores Eccleſiæ, per quorum doctrinam Eccleſia ſpirituales ſibi filios generat. Et vnaquæque anima de verbo Dei concipiens parit filios bonorum operum: quæ tamen ceruæ ſit ſimilis & ibici, & in montibus habitet, & in petris nutriat, veloxque ſit & alacris ad currendam viam domini. Serpentes quoque de terra ſua educat, & viuat multo tempore, audiens prophetam: adiicientur tibi anni vitæ tuæ, (4. Reg. 20.) talibus ceruis ſunt montes excelſi quos domini vox perficit, & quorum pedes in conſummatione perducet.

e ¶ *Quis dimiſit onagrum*, &c.] In cerua & ibice ſuperius figurã Eccleſiæ eſſe mõſtrauimus. Nunc vero onagri nomine, arbitramur populum Iudæorum poſſe intelligi, quem Deus ob incredulitatem eius dimiſerit, ſicut ait: *Et dimiſit eos ſecundum deſideria cordis eorum.* (Pſal. 80. c) Quod in multis aliis locis ſcripturarum Deus hoc futurum eſſe teſtatur: Cuiuſque vincula præcepta eſſe legalia non abſurdè ſentimus. Nam

E eundem contumacem populum & rebellem, propheta ita
Oſe. 4.d obiurgat & increpat, dicẽs: *Vacca laſciuiens Iſrael, confregiſti*
Hiere. 5.b *iugum, rupiſti vincula.* Hunc igitur quaſi onagrum, immundum videlicet animal ac effrene reliquit dominus, vt ab eo
Rom. 6.d iugo imperij ſui, quia ſemper reſtitit obedire à vinculis præceptorum diaboli ſolueretur, & ſecundũ Apoſtolum ſeruus peccati, liber eſſet iuſtitiæ: ſic enim ipſe dominus de Iudæis,
Pſal. 2.a ait in pſalmo: *Diſrumpamus vincula eorũ, & proijciamus à nobis iugũ ipſorum*, vbi ipſa etiam
Gen. 1.a ꝑſona Dei hoc dixiſſe videtur. Nã quemadmodum in Geneſi in factura hominis pluraliter dixit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*, ita & hic locutus eſt: *Diſrumpamus vincula eorum,*
Act. 4.a *& proijciamus à nobis iugum ipſorum.* Quem locum Actus Apoſtolorum ita ſe habere manifeſtè declarant: vbi Apoſtoli ad Deum eleuauerunt vocem ſuam, atque dixerunt: *Domine tu qui feciſti cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt, qui Spiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui di-*
Pſal. 2. *xiſti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania? aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum, aduerſus dominum, & aduerſus Chriſtum eius.* Ob hoc igitur ſcelus, quod in Chriſto filio Dei commiſſum eſt, ait pater: qui in ſpiritu ſuo hoc futurum prædixerat, dicens: *Diſrum-*
Ibidem. *pamus vincula eorum, & proijciamus à nobis* iugum ipſorum. Proceſſit grande peccatum ac nefandum, quo Saluatorem crucifixerunt, vt merito ab eis vincula præceptorum Dei diſrumperentur, & ita legis iugum proijceretur. Quod autẽ iugum & vincula eorum dicta ſunt, cum Dei fuerint potius quàm Iudæorum, quibus legem ac præcepta dederat mandatorum, hoc maximè requirendum, quod ita dictum: quia Iudæi legem carnaliter intelligentes, quam ex operibus ſe implere arbitrabantur, quaſi ſuam effecerant, ſicut dicit A-
Rom. 9.e poſtolus: *Iſrael vero ſectans legem iuſtitiæ in legem iuſtitiæ*
F *non peruenit. Quare? quia non ex fide, ſed ex operibus.* Et ideo de eiſdem ſequitur, dicens: *Ignorantes enim Dei iuſtitiam, & ſuã quærẽtes ſtatuere: iuſtitiæ enim Dei nõ ſunt ſubiecti.* Quod autem ait, ſuam volentes ſtatuere iuſtitiam, non quia lex ab ipſis ſit conſtituta, hoc ait: ſed in lege quæ ex Deo eſt ſuam conſtituerant, quando eandem legem ſuis viribus ſe implere poſſe credebant: & idcirco ſecundum hunc ſenſum Iudæorum vincula diſrumpenda à Deo dicuntur, & proijciendum iugum ipſorum.

a ¶ *Cui dedit in ſolitudine, &c.*] Iuſtos deſtitutos in ſolitudine, videlicet protectione defenſionis meę habitare feci: ſicut etiam poſtmodum ore prophetico locutus ſum dicens: *Fiat*
Pſal. 68.f *habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorum non ſit qui inhabitet.* Solitudo itaque factus eſt populus ille & eremus: quia ablata lege, prophetia, ſacerdotio, ſacrificio quoque ac beneficiis diuinis, gratiæ etiam protectione priuati ac deſtituti ſunt.

b ¶ *Et tabernacula eius, &c.*] Vt ſine vlla ſpe promiſſionis Dei ſterilis viueret, & infructuoſus terram ſalſuginis dicitur accepiſſe, vbi præter amaritudinem, qua Deum prouocaret ad iracundiam, nihil haberet. Sic namque alibi de Deo
Pſal. 106.d dicit propheta: *Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim. Terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea.*

c ¶ *Contemnit multitudinem, &c.*] Eccleſia eſt hæc ciuitas, quæ conſtat ex multitudine innumerabilium populorum, de qua Dominus ait: *Non poteſt ciuitas abſcondi in monte*
Math. 5.b *poſita.* Hanc igitur quiſque Iudæus deſpiciens, reſpuendo contemnit: clamorem etiam cuiuſlibet euangelizantis verbũ Dei, & exigentis obedientiam fidei non audit, id eſt, obedire detrectat: ob hoc igitur, *incraſſatum eſt cor eorum, & oculos*
Eſai. 6.c *ſuos clauſerunt, vt non videant oculis, & auribus non audiant, & corde non intelligant.*

d ¶ *Circumſpicit montes, &c.*] Montes ſuperbos quoſque doctores, Scribas videlicet & Phariſæos legis ſuæ, quaſi ſuſpiciens eiſque honorem deferens, adulationis ambitu circuit, ab eis proculdubio, in quibus eſt doctrina hominum, non recedẽs. In quibus etiam montibus vbi ſe paſ- G
cua carnalis legis habere gloriantur, virentia quæq; perquirit, quæ ad delitias vtique carnis, & ſabbatha delicata pertinent: & quæ velut vireſcentis ſuperficie, legis hiſtoriis, nullum fructum habeant figuratum.

vincula eius quis ſoluit? [a]Cui dedi in ſolitudine domum, [b]& tabernacula eius in terra ſalſuginis. [c]Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit. [d]Circunſpicit mõtes paſcuæ ſuæ, & virentia quæque perquirit. [e]Nunquid volet rhinoceros ſeruire tibi, aut morabitur ad præſepe tuum? [f]Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo, aut confringet

e ¶ *Nunquid volet, &c.*] Siue, vt alij dixerunt: Nunquid volet monoceros ſeruire tibi? Ex diuerſa editione transferentiũ aduertimus, quod ipſum ſit rhinoceros quod & monoceros, & Latinè intelligatur vnicornis, ſiue ſuper nares cornu habens. Sunt ergo huiuſcemodi feræ in ſolitudine oriẽtis, & ab hominibus nonnunquam videntur ſiue capiuntur. Hic igitur monoceros, populi gentilis imaginem præfigurat: cuius etiam ſuperbia ſignificatur in cornu, ſicut quibuſdam peccatoribus & ſuperbis à Deo dicitur per prophetam: *Dixi iniquis, nolite inique agere, & delinquentibus, no-*
lite exaltare cornu: Nolite extollere in altum cornu veſtrum: Pſal. 74.a
quia veternoſa atque antiqua in his quos Deus increpat, ſuperbia eſt. Secundum aliam editionem, in hoc eodem loco pſalmi legimus: *Nolite exaltare in excelſum cornu veſtrum,* loquẽtes in ceruice veteri. In multis quoque aliis locis ſcripturarum, cornu nuncupato, legimus ſuperbiam nominari: licet & in bonam partem cornu ſoleat dici, vt eſt illud: *Exal-* 1. Reg. 2.b
tabitur cornu Chriſti ſui. Nã & ipſe dominus Chriſtus, propter ſingulare impetum ſuum, aliquando & vnicornis dicitur. Legimus quoque cornua & regna dici, vt in Daniele
& Apocalypſi continetur. Hic monoceros, qui per ſapientiã Dan. 7.b
mundialem tumore ſuperbiæ erat in ſublime porrectus, nũ- Apoc. 17.e
quid tibi ſubijcietur, ait dominus ad Iob, vt per fidẽ in ſanctitate & iuſtitia ſeruiens, obedientiæ colla ſubmittat: & manſuetus effectus atque humilis, ad dominicum præſepe recurrat, ac verbis Dei hominiſque aſſumpti ſacris cibariis ſaturetur. Siue, nunquid ſubijcietur, vt in Eccleſiæ meæ
clauſtro habitet: quod erit viantibus ſtabulum, atque huic H
ſæculo renunciantibus ſalutare perfugium: vbi ſpiritualium ciborum alimoniis, inſtitutionibus, & cæleſtibus pingueſcat eloquiis, & impleatur in illo quod erat per Prophetam poſtea prædicendum: *Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus* Eſai. 1.
præſepe domini ſui. In monocerote quippe hic nominato, ſicut in propheta per aſinum, immundus & incircumciſus ſignificatus eſt populus omnium nationum.

f ¶ *Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo, &c.*] Lorum hoc loco dictam ipſam charitatem Chriſti, quæ eſt inter omnes virtutes præcipua, intelligere debemus. De qua ad diligentes atque amantes Deum, ait Apoſtolus: *Copulati in charitate:* cuius vinculis colligandos, propheta olim
prædixerat, dicens ad Deum: *Labor Ægypti, & negotiatio Æ-* Coloſ. 2.a
thiopiæ, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt, Eſai. 45.c
& poſt te ambulabunt, vincti manicis pergent: & Dauid quẽadmodum charitatis Dei vinculis per miniſtros verbi Dei
vinciendi eſſent credentes, ita loquitur, dicens: *Ad alligandos* Pſal. 149.b
reges eorũ in vinculis ferreis. Quorum vinculorum nominibus, charitatis Chriſti fortitudinem voluit demonſtrare: quę etiam fortis & potens in manicis ferreis, ad amorem domini conſtringit. Hic ergo rhinoceros, id eſt, populus quondã incircumciſus, præputio ſcilicet carnalium voluptatum, & infidelitate immundus, hoc loro charitatis Chriſti fortiſſimo alligatus, ita vt nulla eum creatura ſeparare poſſit à Chriſto, conficit in corpore glebas conuallium, duritiam ſcilicet peccatorum, & colit in corpore ſuo terram dominicam, ſe-
cundũ Apoſtolum qui ait: *Non eſtis veſtri.* Et ideo hic ſpe- 1. Cor. 6.d
cialiter domini eſt terra, in qua primitus fit omnium peccatorum, quaſi vepriũ ſpinarumque purgatio. Deinde aratro crucis, & ferro dominicæ paſſionis, duritia cordis atteritur, & confringuntur valliũ glebæ. Vallium nomine, humiliatos peccatis homines, atq; in ima depreſſos ſignificari exiſtimo,
ſicut habemus in pſal. *Aſcẽſus in corde ſuo diſpoſuit in valle fle-* Pſalm. 83.b
tus. Vnde & Eſai. cum increpatione prophetarus, cõtra Hieruſalem peccatricẽ, prophetiæ ſuæ huiuſcemodi titulũ prępoſuit, dicẽs: *Onus vallis viſionis.* Talium igitur valliũ glebas Pſalm. 22.a

fringet glebas vallium poſt te? [a] Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos? Nunquid credes illi quoniam ſementem reddat tibi, & aream tuam congreget? [b] Penna ſtruthionis ſimilis eſt pennis herodij & accipitris. [c] Quando derelinquit oua ſua in terra, tu forſitan in puluere calefacies ea? [d] Obliuiſcitur quod pes conculcet ea, aut beſtia agri conterat. [e] Duratur ad filios ſuos quaſi non ſint ſui: fruſtra laborauit, nullo timore cogente. [f] Priuauit enim eam Deus ſapientia: nec dedit illi intelligentiam. [g] Cum tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum & aſcenſorem eius. [h] Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum? [i] Nunquid ſuſcitabis eum quaſi locuſtas?

[a] Gloria

A monoceros comminuit, quando humiliati corporis terram edomat, & ſuſcipiendis cæleſtium præceptorum ſeminibus, ac reddendis fructibus præparat: quando cum Apoſtolo caſtigat corpus ſuum, & in ſeruitutem redigit: quãdo omnem hebetudinem obſtinati cordis, duramque ſtoliditatem à ſe auferre cõtendit: quod tamen efficere nequaquã poterit, ait dominus: niſi rectorem & gubernatorem ſuum obedienter me fuerit ſecutus. Vnde ait dominus ad Iob: *Aut confringet glebas vallium poſt te*, ſicut habemus in pſalmo: *Adhæſit anima mea poſt te.* Et propheta de

Pſal.62.c huiuſmodi: *Poſt te ambulabũt*,

Naum.3.a inquit, *vincti compedibus*: vbi admiratione dignos video tales pedes, qui quanto magis compediti fuerint, tãto velocius ſine offenſione egrediuntur.

a ¶ *Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, &c.*] Ego dominus noui fortitudinẽ caritatis eius, & patientiæ ac longanimitatis: & idcirco dereliqui ei ad imitãdum me omnes labores diſpenſationis meæ, quos in me credendo intelliget: quia pro illo ſuſtinui alapas, verbera ac ſputa ſuſcipiẽs, eidem laboraui, eique ad cœlos reuolans exempla laborum ac virtutum reliqui: cui quæ credidi atque commiſi opitulante ſibi gratia mea, reddat multiplex ſemen, & in area Eccleſiæ meæ germen triceſimum, ſexageſimum, centeſimumque fructificet: & aream tuam congreget, ſicut Apoſtoli, & poſt Apoſtolos multi fecere doctorum.

b ¶ *Penna ſtruthionis ſimilis, &c.*] Herodiorum genera tria eſſe dicuntur. Vnum horum albũ eſſe colore quidam ferunt: aliud vero quaſi gruis quibuſdam diuerſis coloribus variũ: tertium quoque genus nigrum affirmãt, quod ſit non ſo-

B lum velox & ſæuum ad prædam, verumetiam in coitu impatientiſſimum, intantum vt in tempore coitus ex oculis eius

Deut.14.d ſanguis ebulliat. Herodius in pſal. 103. ita nominatur: *Hero-*

Leuit.11.b *dij domus dux eſt eorũ*: cum de lignis domini propheta tropicos loquitur. In Deuteron. quoq; & in Leuitico: vbi ne anes immundæ in cibum ſumantur Moyſes prohibet, & hæc ſimiliter ponitur. Accipitrum etiam aliquot, ſunt formæ vel genera. His ergo rapaciſſimis auibus venatu & præda viuẽtibus in pennis ſtruthio comparatur, ſicut & alij dixerunt: Struthio mixta, & alis Herodionis & accipitris. Igitur ſtruthionem ſecundum ſpiritualem intelligentiam ſenſuſq; diuinos, Eccleſiam non abſurdè ſentimus, quæ per lauacrum regenerationis & verbum munda in Chriſto effecta eſt: qui ſimilem quidem pennam habet pennis auium, quæ carnibus veſcuntur & ſanguine. Sed illæ remigio alarum in hoc aëre velut in pelago idagunt, vt de cæteris auibus prædam capiant. Vnde ſub hac figura inimici noſtri ſpirituales intelliguntur. Struthio vero longe diſſimili modo pennis ſuis vtitur: eo quod eas velut per fidem & ſpeciem duorum teſtamentorum gubernaculis viuens habitantem extendat: hæc auis, ait dominus Iob.

c ¶ *Quando derelinquit oua ſua in terra, tu forſitan in puluere, &c.*] Oua ſiue filios, vt in ſubſequentibus dicitur, nouam creaturam atque in Chriſto generatam, & candidam progeniem ſanctæ Eccleſiæ intelligere debemus. Sed in ouis illos eſſe nouerimus, qui doctrina quotidiana, quaſi fœtus quidã Eccleſiæ matris nutriuntur, vt quandoque de initiorum frugalitate & imperfectione procedẽtes, ad vltimum teſta virtutum, veluti diſtinctis atque formatis membrorum compagibus exiſtant, cum ex tenebris vitiorum hoc modo facti fuerint lux in domino, proficientes quotidie ad ætatum morumque ſoliditatem. Audiãt prophetam de ipſis dicentem:

Pſal.138.c *Dies formabuntur, & nemo in eis*, id eſt, nullum in eis vitium dominabitur: quo impugnante vincantur. Filios vero intelligamus iam ſolito robuſtiores, fide ac virtutibus compoſitos, atque formatos per incrementa virtutum, tanquam per annorum ſeriem iam de omni infirmitate vitæ incompoſitæ

C nihil habẽtes. Hi igitur, ſicut ait dominus, in terra ab Eccleſia relinquuntur, quando perſecutionem ab impiis & terrena ſapientibus patiuntur. Relinquere enim eos Eccleſia dicitur, dum aduerſantibus nõ reſiſtit: quos dominus feruore fidei & patientia duros, atq; in illo igne quẽ miſit in terram, & in puluerem fragilis carnis eorum fortiſſimos facit.

d ¶ *Obliuiſcitur quod, &c.*] Obliuiſcitur Eccleſia natos ſuos, dum eis preſſuram, moleſtias, aduerſarios inferre non prohibet. Hoc loco differentiam puto eſſe tribulationum, propter illud quod dixit: pes conculcet, & illud quod ait: & beſtiæ agri conterant. Et hoc ſit contritio beſtiarum, quando apertè cruces, ſæui & immanitate morum crudelitate ſimiles beſtiarum, Chriſtum confitentes, vſque ad atrocitatem mortis affligunt. Pes vero conculcationis ſit huiuſcemodi tribulatio, quãdo opprobriis, & nimio contemptu iniquorum ſancti vſquequaque humiliantur, velut quadam conculcatione protriti.

e ¶ *Duratur ad, &c.*] Præſentibus filiorum ſuorum tribulationibus, Eccleſia dura & impia videtur: quoniam non ingemiſcit & plangit anguſtias interitumque natorum. In cuius figuram, ſancta mater Machabæorum ſuper filiorum ſuorũ cruciatibus exultabat, videbat quippe in ſpiritu, ſicut & hic ſancta mater Eccleſia per fidem quotidie contẽplatur, quan- 2.Mach.7

tam gloriam in æternum pariãt pœnæ præſentes, profeſſione veritatis acceptæ. Et ideo quod ſequitur, *fruſtra laborauit, nullo timore cogente*, Eccleſiam ſignat, quæ filios ſuos ad tentationem, & ſæculi huius moleſtias præparat, ſperans vtique à Deo pro his malis tẽporariis, filiorum ſuorum gloriam, & incorruptionis beatitudinem ſempiternam. Aliter: ſed & ſi doluiſſet pro filiis conſecratis, fruſtra doluiſſet: quia non habebat timendi cauſas, quando eos non perdidit, ſed acquiſiuit. D

f ¶ *Priuauit enim, &c.*] Sapientia atque intelligentia mundi huius priuata eſt à Deo Eccleſia: nam & Apoſtolus hoc fieri præcipit, dicens: *Qui vult ſapiens eſſe, ſtultus fiat vt ſit* 1.Cor.3.d

ſapiens: quia ſapientia huius mundi ſtultitia eſt apud Deum.

g ¶ *Cum tempus fuerit, &c.*] Cum ingruerit, ait, moleſtior & nimium acerba afflictio perſequentis: ibi maior ad Deum de afflictione obſecrantis affectus, dum quodammodo excitatur, & humiliatus erigitur intentione vigilantiſſima, deprecandi in excelſum alacri niſu. fidẽ ſuam & ſpem, velut pennas in adiutorio gratiæ Dei fultas ſuffert: & cum talium alarum ſuſtentata fuerit auxilio, greſſus profecto eius velociores efficiuntur & conciti: ita vt inſequentes ſe derideat inimicos, id eſt, equum & equitem, quod eſt diabolum & hominem miniſtrum inimici: qui in perpetrandas contra Eccleſiam perſecutiones, ſedet in quolibet equo ſuo, in corde videlicet hominis perſequentis.

h ¶ *Nunquid præbebis, &c.*] Hunc equum aduerſariã poteſtatem arbitror poſſe intelligi, qui ſit pallidus, vt in Apo- Apoc.10.b

calypſi ſcribitur: Quem ſequitur mors & infernus. Et qui in Zach.1.b

Zacharia propheta dicitur rubeus, mortibus videlicet hominum & cruore reſperſus. Proinde dum permittitur præbere ei à Deo, dicitur fortitudo, & circundari collo eius hinnitus, vt per patientiam & bonitatem Dei, *theſauriZet ſibi* Rom.2.a

iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicis Dei. Et idcirco in collo eius ſignificatur hinnitus ſuperbiæ, quo tumeat cõtra Deum, & blaſphemiam loquatur.

i ¶ *Nunquid ſuſcitabis, &c.*] More locuſtarum, aduerſarius noſter dicitur ſuſcitari, quando de locis ſuis ad partiendas regiones, atque vaſtãdas præire dicitur, ſicut ait de Deo pſalmiſta: *Dixit & venit locuſta.* Sed hanc ſuſcitationem, inſtan- Pſal.104.c

tiam efficiendi operis eſſe arbitror. Vnde dicitur ad Pharao- Exod.9.b

nem: *In hoc ipſum te excitaui, vt oſtendam in te virtutem meam, & annuntietur nomen meum in vniuerſa terra.*

a ¶ *Gloria*

a¶ *Gloria nariũ, &c.*] Siue vt alij dixerũt, Gloria pectoris eius audacia. Vt inimicus in fugam vertat aduerſariũ ſuum, militem ſcilicet Chriſti, ipſo etiam anhelitu terret: hic eſt odor mortis, hic eſt ſpiritus furibundus anhelans in hominis necem, retrorſum reſpicit, qui iterum ad peccata conuertitur, ſiue tribulationibus cedit, vt

Marc 4.b in Euangelio Dominus per parabolam ediſſerit.

b¶ *Terram, &c.*] Siue vt alij dixerunt, fodiens in campo luxuriat, id eſt, carnales homines & terrena ſapientes conculcat, & proterit: & cum eos humiliauerit, ſibiq; ſubdiderit, facit eos ea cõtritione cõtritos, qualis eſt contritio & infelicitas in viis hominum impiorum. In huiuſmodi igitur latitudine vitiorum, velut in campo luxurians, fodit ad ſubtrahenda hominibus fundamenta virtutum, vt in ruinam ſubducta ſoliditate procumbant.

c¶ *Exultat audacter.*] Gaudet ſuperbus præſumptionis audacia: quoadusque pernicione contra homines pugnat.

Ephe. 6.c d & Rom. 11 d & 2. Cor. 6.b Matth. 4.a d¶ *In occurſum pergit armatis.*] Quæ ſint arma ſanctorum contra ſpiritualia nequitiæ, Apoſtolus diligenter enarrat. Contra hos igitur huiuſmodi armis indutus, in occurſum pergere dicitur: quando autem mentis expugnare moliens, aduerſum murum virtutum, arietes obiicit vitiorum: & ad tentandum dominum, auſus fuit in occurſum eius venire in eremo: & per ſingulas ciuitates, Apoſtolis Chriſtum prædicantibus occurrebat, quando eis commotiones ſeditionum populi ſuſcitabat, ſicut etiam in Actibus Apoſtolorum legi-

1. Cor 16.b mus. Vnde & ad quoſdam Paulus ait. *Oſtium mihi apertum eſt magnum & euidens, ſed aduerſarij multi.* Et multis aliis locis de hac aduerſantium impugnatione non tacet, quas diabolus immittebat.

F

e¶ *Contemnit pauorem, nec cedit gladio.*] Quod ad imperium & inuocationem Dei diabolus effugetur, manifeſtum eſt: ſed ſi ad contumaciam & voluntatem illius inquiſſimam, ac procaciter impudentiſſimam attendamus, intrepidus non terretur, non erubeſcit etiam ſi gladio ferri Dei territus fuerit & fugatus, reuertitur iterum, nec confutatus abſcedit.

f¶ *Super ipſum ſonabit pharetra, vibrabit haſta & clypeus.*] Cur habet pharetram inimicus? vt videlicet ſedentes in ea Iudæi, gentiles, heretici, in quibus ſunt ſagittæ mortis, errorum ſcilicet letalia dogmata, ſagittet in obſcuro rectos cor-

Pſalm. 10.a de. Habet haſtam vnde criminibus cæteriſque vitiis confodiat peccatores: ſagittas, ſubtiliores dolos: haſtam, delicta trabalia atque mortifera. Habet clypeum, quo malitiæ plenitudine, totum militum ſuorum occupat pectus, quo ne telis verborum Dei compungantur, excutit ea, fruſtratur, expalmat: ex quo equo transfigurato in angelum lucis, ſplẽdore quodam terribili, vibrant haſta & clypeus, & mendacij eloquio abruptæ hæreticorum reſonant prauitates: & hic propter indeſinentem intenſionem vſumque blandiendi vibrare dicuntur.

g¶ *Feruens & fremens ſorbet terram.*] Feruens eſt vitiis diabolus, inimicus ſanctorum, & omnium criminum igne conflagrans, atque in hominem furore inuidiæ fremens, vt iam ſorbeat illecebris peccatorem, & denotatum in corpus perditæ congregationis ſuæ transferat, quo corpore propheta dixit ſe forte abſorbendum, niſi dominus eſſet in eo, ita in-

Pſal. 123. quiens. *Niſi dominus eſſet in nobis, forte viuos abſorbuiſſent nos.* Hic ergo contrarius noſter ipſe eſt, cui Deus locutus eſt,

Eſai. 38.a dicens: *Terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ.* Et idcirco ipſe & ſocij eius, vt inimici domini terram lingent.

h¶ *Nec reputat tubæ ſonare, &c.*] Id eſt, Prophetarum & Apoſtolorum increpationem audire detrectat, quibus dici-

Exod. 15.b tur. *Sicut tuba exalta vocẽ tuam:* ſed magis ſæuiens, vnde verus Pharao dicit: *Perſequens comprehendam, departibor ſpolia, & cæt.* In his locis de quibus diximus, alij tranſtulerunt: ſuper ipſum enim gaudet arcus & gladius, lancea, haſta, & tremore & iracundia euertit terram: nec credit donec clanguerit buccina: vbi eundem ſenſum exiſtimo contineri,

[a] Gloria narium eius terror, [b] terram vngula fodit. [c] Exultat audacter, [d] in occurſum pergit armatis. [e] Cõtemnit pauorẽ, nec cedit gladio. [f] Super ipſum ſonabit pharetra, vibrabit haſta & clypeus. [g] Feruens & fremens ſorbet terram, [h] nec reputat tubæ ſonare clangorem. [i] Vbi andierit buccinam, dicit, vah. Procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus. [a] Nunquid

ſecundum quem nos expoſuimus, in arcu & gladio, & cæteris armis inimici, omnes adinuentiones eius intelligendæ ſunt, quæ in eo gaudeant, cum his modis, quaſi armis interficiunt hominem.

i¶ *Vbi audierit buccinam, dicit vah. Procul odoratur bellum, exhortationem, &c.*] Quando audierit, inquit, aduerſarius noſter Dei buccinam, id eſt, vnumquemque doctorem Eccleſiæ adhortantem commilitones ſuos, ſecundum præceptum imperiale, atque diuinũ, vt contra aduerſarium ſuum ſtent fortes in prælio: ſtupenti animo & ſcrutabili, auribuſq; attonitis, ait, vah, tanquam ſi diceret: quid audio, hac quiſquam præſumit audacia, vt contra me ſaltem cogitet bella conſtituere? Vbi ergo dictum eſt, vah, alij dixerunt euge, quod ſecundum vt conſequentia loci fuerit, ſiue in bonum ſiue in malum capitur. Et in pſalterio: *Confundantur &* Pſal. 69.a *reuereantur, qui dicunt mihi euge euge.* Proinde in hoc loco irridentis animo, & ſubſannantis vultu, euge dicitur. Subtilis enim & vigilantiſſimus inimicus, & nimium callidus qui ſolicitudinem perdendi omnem terram habet, cum ſenſerit aliqua initia ſiue ſigna quædam in homine, quomodo ei eiuſque vitiis reſiſtendum ſit, velut ſagina aduerſantes ſibi præuenire contendit, ne ſumpta cõtra diabolum ſanctitatis arma defendant, ne veneratione digni fiant cum rex æternus aduenerit. Vlulatus vero ſiue ſonitus, vt alij dixerũt, exercitus veri imperatoris ille eſt, quando ſe inuicem vno ſpiritu, vnaque charitate & fide cohortantes, conſpiratis in vnum timoris domini viribus alloquuntur, vt donec tranſeat iniquitas, ſint perſeuerantes in prælio: quia charitate regis ſui infuſa in ſe per Spiritum ſanctum, qui datus eſt eis, pro alterutro ſunt membra ſolicita. *Nunquid ſuſcitabis eum quaſi locuſtas.*] F Quẽ de loco ad locum tranſilire feci, & de præſenti ſcilicet mundi delectatione ad deſiderium futuri ſæculi inflammaui: ſic vtique ſuſcitatus eſt de corpore infidelitatis velut ſol, cum calor aduenit. Has autem mutationes non locorum eſſe corporaliũ nouerimus: nam affectus ſunt animorum. *Gloria nariũ eius terror.*] Vt terreat peccatores, odio habens quod ſunt, & dicens eis de Deo: *Niſi conuerſi* Pſal. 7.c *fueritis, gladium ſuũ vibrabit,* & cætera, de gloria nariũ eius eſt, ſpiritus enim Dei eſt in naribus eius: quod & ſanctus Iob dixit, Spiritus Dei eſt in naribus meis. Hoc vnguẽto ſpiritus vtique Dei, perfuſa eſt Eccleſia, ſicut ſcribit Ioannes 1. Ioan. 2.d Apoſtolus. *Et vos vnctionem habetis à ſancto.* Proinde hic de quo loquimur, hoc loco de bono flagrabat in interiore ſenſu hominis ſui, in quo ſenſu ſecundum voluntatis arbitriũ, *aliis odor mortis in mortem, aliis odor vitæ in vitam:* quoniam 2. Cor. 2.d refuſo ſuper Chriſtum, id eſt, miræ fidei à ſancta Eccleſia repletus eſt mundus, omnes fideliũ populi, eodẽ ſacro Chriſmate vncti ſunt. Propter quod & ipſum vnguentum, quod Matth. 26. & Marc. 14. a Ioan. 12. ante Saluatoris notitiam intra alabaſtri vaſi anguſtias tenebatur, piſtici nomen inditum erat, vt nouerimus credentium populos, ſicut dixi, chriſmate conſecratos. Hac igitur gloria odoris huius, quaſi terrore generantis perfunditur ſenſus interior. *Terram vngula fodit. Exultat audacter & in occurſum pergit armatis.*] Quidquid in ſe fortiſſimum habet ad ſubſtantiæ perſeuerantiam, eo vtique bono virtutis terram ſcindit & commouet. Non enim patitur vt ſolum gradiatur incultum, ſed ſtudet vt ager fiat frugifer & opimus. Vnde & ante Deum audacter exultat vt audiat de ſe, ſicut de cæteris dici. *Venientes autem venient, in exultatione tollen-* Pſal. 125.b Matth. 25.b *tes manipulos ſuos.* Itemque audiat: *Serue bone, quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam. In occurſum pergit armatis,* antequam telis vitiorum ſiue perſecutionum à ſpiritualibus hoſtibus obruatur, in acie virtutum conſiſtens, irruentes in ſe præuenit inimicos, ne aliquo ictu concupiſcentiæ, vel etiam diffidentiæ vulneretur. Sic namque in occurſum pergit contra hoſtes armis vitiorum, inſectationeque munitos. Secundum hunc ſenſum ſanctus Dauid ait. *Perſequar inimicos meos, & comprehendam eos,* & cætera. *Contemnit pauorem, nec cedit gladio.*] Pſalm. 17.f

ªNunquid per ſapientiam tuam plumeſcit accipiter, expãdens alas ſuas ad auſtrum? ᵇNunquid ad præceptũ tuũ eleuabitur aquila, ᶜ& in arduis ponet nidũ ſuũ? ᵈIn petris manet, ᵉin præruptis ſilicib' cõmoratur, ᶠatq; inacceſsis rupib. ᵍInde con-

A Pſalm. 26.a Quantaſlibet ait minas cum grandi terrore, ita vt cum pauorẽ incurrere cupiunt inimici, loquuntur. *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea quem timebo. Dominus defenſor vitæ meæ, à nemine formidabo* aduerſantium, *dum appropiant ſuper me nocentes, vt edant carnes meas.* Proinde quoniam in hac ſalute luminis Dei ſpero, ſi cõſiſtant aduerſus mea caſtra, nõ timebit cor meũ. Et ſi conſurgat in me prælium, non cedam gladio, quo mortẽ libẽter pro Chriſto ſubire exopto. *Super ipsũ ſonabit pharetra, vibrabit haſta & clypeus.*] Super exte-

Eſa.24.e riorẽ & corporeum hominẽ, de quo ait Propheta. Et ſubtus me conturbata eſt hebetudo mea, quaſi arcem animam credimus: vbi vnuſquiſq; ſanctorum, vt pote in interiore homine ſuo tanquam intra pharetram habet ſagittas, eloquiorũ Dei, quas dum ad cauendum profert, ſiue dum eas frequenti correptione, veluti tela pungentia educit in medium, percuſſurus vtiq; earum ictibus eos, qui merito ad ſalutem debeant vulnerari. Super ipſum, inquam, eloquiorum Dei reſonat pharetra, quod tamen in commotione fit ambulantis. Vbi intelligitur, quod is rectè pſallat, & corripiat delinquẽtes, cuius in anteriora quotidie profectus eſt ſanctitatis: ſic enim Apoſtolus magnus & potẽs equus Domini ait. *Vnum*

Phil.3.c *autẽ quidẽ quæ retro ſunt obliuiſcẽs, ad ea vero quæ in ante ſunt extendẽs.* Siue vt breuius & manifeſtius dicã. Pharetra hæc, locus eſt cordis, in quo ſermonum Dei ſagittæ conditæ ſunt & repoſitæ. Et ſignãter ait Dominus *ſuper ipſum*, id eſt, equũ ſonare hanc pharetram, quod eſt ſuper exteriorem hominem eius, pharetra cordis illius referta, diuinis eloquiis tegnat, dum vt bellator dominii, & fortis in prælio, euangelizat verbum virtute multa. Super hunc equum nihilominus vibratur haſta & clypeus. Haſta eſt vigilãs animi virtus, ſiue conſtantia, quæ increpat peccatores, ſiue vitia in ſe cõfodienda mortificat. Clypeus vero ſcutum fidei eſt, in quo omnia tela nequiſſimi ignea poſſit extinguere. Et hæc propter indeſinentem vſum bellandi vibrare dicũtur, quæ ſint

B vtique in exercitatione præparata. Nam de talibus armis fulgentibus ita dicitur. *In lucem iacula tua ibunt, in ſplendorẽ coruſcationis annorum tuorum. Feruens & fremens ſorbet terram.* Feruens fide in ſpiritu, & fremens vt Saluator, qui quãdo in vitiis mortuum ſpiritualiter ſuſcitat, fremit in ſpiritu, Ita hic, inquam, fremit contra inimicos ſuos, ſiue vitia, ſiue etiam apertos perſecutores: & ita ſorbet terram ſuam, dum eam de carnali conuerſatione in ſpiritualem conuertit. Sic itaque fremens ſibiq; plurimum cum indignatione iraſcẽs, ſorbet eam ſicut dixi, vt illam in ſpiritus ſui affectationem tranſmittat, vbi eſt ille abſconditus cordis homo in incorruptibilitate quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples. *Nec reputat tubæ ſonare clangorem.*] Tanta animi virtute induitur, vt nullum terrorem aduerſariorum formidet, quando ad omnem ſonitum inimicorum prouocantium ſit paratus. *Vbi audierit buccinam, dicit, euge. Procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus.*] Qui cum audierit alta voce Euangelium prædicari, gaudet & exultat, quod euge ſignificat. Omnium præpoſitorum de ſcripturis dominicis fortiſſimorum virorum exempla profitentium, totius quoque Eccleſiæ congregationem, quæ exercitus Dei dicitur, vnanimem atque vnius fidei ſonum cum audierit dicit, euge: & lætus cum exhortatione ducum etiam vlulatum audit exercitus. Vlulatus autẽ hoc loco ille ſignificatus eſt, quando bellatores in acie ſtantes pugnaturi, ſe inuicem cohortãtur. Sed dicit aliquis: quẽadmodum fieri poteſt, vt vna eademq; res per figuram nunc in bonam partem, nunc in malam intelligatur, ſicut hic nos fecimus, vt hunc equum per allegoriam diximus, & in malum & bonum poſſe ſentire. Ad hoc reſpondeo, vbi ſine epitaſi aliquod nomen ponitur in ſcripturis, vt puta mons tantum, & non additur ei, vt dicatur mons Sion, aut mons corruptus, non ab re exiſtimo, quin expoſitio de eadem re in vtramque partem ſit libera. Vbi vero cum epitaſi, vt leo de tribu Iuda, aut certè: ſedet in inſidiis ſicut leo, ibi aut Chriſtus ſine vlla cunctatione intelligitur, aut diabolus aduerſarius noſter. Et ſi placet, demus aliquod exẽplum, vbi de arbore in Euangelio Dominus ait ad diſcipulos ſuos. *Si habueritis* quidẽ *fidem ſicut granum ſinapis, dicetis huic arbori: eradicare, & tranſplantare in mari, & obediet vobis, & nihil impoſſibile erit vobis.* Vbi quidam intellexerunt: quia fides credentium eradicet inimicum, atque euellat de terra Eccleſiæ, terra ſcilicet Iudeæ atque confeſſionis, & in mare populorũ, hominum videlicet impiorum transferat: & illi mali ſpiritus in Euangelio hoc ipſum ſignificare poſſunt, qui cum hominibus immundis & peccantibus porcorum nomine indicatis, in mare præcipitati ſunt. Vbi vero eandem arborem dominũ ſignificari voluerunt, ita interpretati ſunt quod prædicatione Apoſtolorum, qui gratiam Chriſti & virtutem fidei ſuſceperunt, arbor Chriſtus Dominus eradicetur quodammodo de illa gente Iudæorum, in qua velut ſtirpe generis tenebatur, & transplantetur in mare gentium, ſicut ipſe Dominus eiſdem Iudæis locutus eſt, dicens. *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius.* C Matth. 17.c Matth. 8.d Matth. 21.d

a¶ *Nunquid per ſapientiam, &c.*] Conſequens eſt vt hunc accipitrem in bonam partem intelligamus, ſanctum ſcilicet, qui ſapientiam per conuerſionem acceperit, vt prædari & rapere iam ceſſet, carnibus etiam ſæcularium ſenſuum viuere deſiſtat, & qui veteris hominis exuuias in baptiſmo depoſuerit, plumeſcens, quodammodo renouata ſit ſicut aquilæ iuuentus eius: maximè cum promiſſionem habens præſentis vitæ & futuræ, quæ in alis ſignificata eſt, ad auſtrum, vnde calor fidei eſt, ſe verterit, vnde Chriſtum veniſſe cognouit: quod & propheta ita faciendum prædixerat dicens: *Deus ab auſtro veniet, & ſanctus de monte vmbroſa & caligoſo.* Bethlehem namque ciuitatem Domini reſpicientibus, in Hieruſalem in meridie quod eſt in auſtro poſitam ſcimus. Et ſecundum tropicos intellectus hunc calidum vẽtum, vt aromata gratiarum ferueant, ſponſus inuitat, dicens. *Exurge aquilo, & veni auſter, perfla hortum meum, & perfla aromata mea.* Vbi ergo dictum eſt: expandens alas ſuas ad auſtrum: alij dixerunt: expanſis pennis immobilis & reſpiciens auſtrum. Intentionem ergo perſeuerantiæ dicit eius, qui per calorem fidei duorum teſtamentorum gubernaculis viuens, ſplendorem æternæ beatitudinis contemplatur. Abac.3.a Cant.4.d D

b¶ *Nunquid ad præceptum tuum, &c.*] Aliquando in bonam partem aquila dicitur, & pro ipſo Deo, dicente Moyſe. *Sicut aquila protegit nidum ſuum, & ſuper pullos ſuos confidit*, vt ſuperius diximus. Hic vero à Deo poteſtas aduerſaria aquila dicitur, quæ ex permiſſu Dei elata in ſuperbiam multum poſſit, ſicut propheta ait. *Et erit quaſi aquila ſuper domum Dei.* Prophetæ quoque multis in locis ſcripturarum ſuarum eum ſuperbiſſimum notãt, id eſt, diabolum: & inde eſt quod eis & magnus dicitur, eo quod leuetur tumens ſuper montes aquilonis, & ſuper aſtra cœli ponat ſedem ſuam, cupiens ſe exæquare altiſſimo. Deut 32.b Oſee 8.a Eſa.14.

c¶ *Et in arduis, &c.*] In magnis quibuſque & eminentibus ſæculi huius, ac malis hominibus ſedem ſibi conſtituit, vt in eis velut durus dominus & tex trux, ac potentiſſimus commoretur.

d¶ *In petris manet.*] In excelſis videlicet duris, & in malitia fortibus manet & habitat.

e¶ *Et in præruptis ſilicibus commoratur.*] Præruptæ ſilices intelliguntur blaſphemi, qui ſunt nimium duris & indomitis cordibus, atque in ruinam ſuam inclinato peccatorum pondere dependentes.

f¶ *Atque, &c.*] Inacceſſæ vero rupes, ſunt homines porrecti in altum, nimia elatione cordis ſui: ad quorum ſuperbiã, quæ eis ſupra cæteros quaſi ſingulare ac proprium malum ſit, nullus accedat.

g¶ *Inde contemplatur eſcam.*] Per illos vtique quos ſuperbia nimium elatos diximus, quos hæreſiarchas, aut Iudæos, ſiue ſapientes ſæculi, id eſt, philoſophos, intelligimus, perditos quoſque, dum eos erroribus ſuis in laqueos in eſcam ſuam capit, ſecundum prophetam, qui de eodem diabolo ita ait. Eſcæ eius electæ. Abac.1.d

a¶ *Et de*

B

contēplatur eſcam, [a]& de longe oculi eius proſpiciunt.[b] Pulli eius lambūt ſanguinē: & vbicunq; cadauer fuerit, ſtatim adeſt.[c] Et adiecit dominus, & locutus eſt ad Iob. Nunquid qui cōtendit cum Deo, tā facilè cōquieſcit? Vtique qui arguit Deū debet reſpondere ei.[d] Reſpōdens autē Iob domino dixit. Qui leuiter locutus ſum, reſpōdere quid poſſum?[e] Manum meā ponam ſuper os meū. Vnum locutus ſum, quod vtinam non dixiſſem: & alterum, quibus vltra non addam.

CAPVT. XL.

RESpondēs [f] autē Dominus Iob de turbine, dixit, [g] Accinge ſicut vir lūbos tuos, interrogabo te & indica mihi,[h] Nunquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me vt iuſtificeris? [i] Et ſi habes brachium ſicut Deus, & voce ſimili tonas, circunda tibi decorem, & in ſublime erigere: & eſto glorioſus, & ſpecioſis induere veſtibus. Diſperge ſuperbos in furore tuo, & confunde eos: & reſpiciens omnem arrogantem humilia. Reſpice cunctos ſuperbos & confunde eos, & contere impios in loco ſuo. Abſcōde eos in puluere ſimul, & facies eorū demerge in foueam: & ego confitebor quod ſaluare te poſſit dextera tua. Ecce Behemoth quem feci tecum, fœnum quaſi bos comedet.[k] Fortitudo eius in lumbis eius: & virtus illius in vmbilico ventris

a ¶ *Et de longe, &c.*] Sagacis valde atque peruigilis aduerſarij noſtri animum, ad inquirendas vires ſanctorum dimicātium, nomine oculorum appellauit Deus. Quod autem ait, de longe, mentis eius intuitus ſubtili intentione proſpicit, eo quod etiam in poſterum exercitatæ malitiæ ſagaci ſuſpicione præuideat, non locorum ſpatia intelligēda ſunt, ſed initia diſpoſitionis humanę ad rectè viuendum. Hoc inquam, de longe proſpicit, quod eſt ab ipſis vſq; exordiis ſubtilis ſpiritus, & ad omne malum nimium mobilis intuitus, vt illic antequam conatus hominis ſanctè in aliquo roborentur, pullulentia bona reprimat & extinguat, & interemptum hominem faciat fœtere peccato

b ¶ *Pulli eius, &c.*] Pulli eius, ſunt filij eius, vel ſocij eius, qui in conſpiratione tyrannidis cum eo aduerſum Deum moliti ſunt iniquitatem. Hi igitur liuore inuidiæ, ſitientes ſanguinem hominum lambunt. Et quod ait, *vbi fuerit cadauer ſtatim adeſt*, alij dixerunt: *& vbi fuerit cadauer ſtatim reperiuntur*: quod ſiue de auctore mali, ſiue de ſatellitibus eius dicatur, vbi affuerit, illic peccatum ilico gignitur: quod in anima ita fœteat, ſicut vulnus in corpore.

F

c ¶ *Et adiecit Dominus & locutus eſt ad Iob. Nunquid qui contendit, &c.*] Tota altercatio quæ in ſuperioribus libri huius contexitur, in hoc loco à domino declaratur, cum ipſe dicit. *Nunquid qui contēdit cum Deo.* Vnde apparet quia cōtra Deum, quadam præſumptionis audacia ex fiducia bonæ conſcientiæ ſit locutus, non tamen blaſphemauit Deum, ſicut quibuſdam videtur. Vbi & ſi aſperius aliqua dixit, ad idem reſpiciens ad quod Deus, iuſtus eſt, tenorem iuſtitiæ Dei reſpiciens, locutus eſt non ad blaſphemandum Deum: vnde illum ſecundum iuſtum iudicium eius requirendo, quaſi conſtringit & dicit, vt pateat vel eum iniuſtum declaret. Quare eum circa ſe iuxta iniuſtitiam iudicare ſentiat, cum eum optimè nouerit iuſtum. Accepta igitur Iob ratione à Deo in his ſermonibus quos locutus eſt: quia omnia vtique quæ creaſſet, ipſe gubernaret & regeret, à quo etiam omnino nihil iniuſtum fieret, conuictus ſicut hic apertè demonſtratur ſilebat: ſed admonetur à domino atque compellitur, vt quia aduerſus eum contendit, eumque arguere conatur, ipſe ad interrogata reſpondeat. Et ait ſcriptor libri huius.

d ¶ *Reſpondens autem, &c.*] Beatus autem Iob agnoſcens ſe leuiter & non conſummatè locutum, dicit omnino ſe Deo reſpondere non poſſe. Propter quod cupiat ſe ſilentio cohibere, ſicut ait.

e ¶ *Manum meam ponam ſuper os meum*, eo quod vnum & aliud verbum dixerit, pro quibus potuerit lædere. Illa eſſe exiſtimo, ſicut ſuperius comprehendi, quæ ita dixit. *Elegit ſuſpendium anima mea*, & mortem oſſa mea: & *ſi flagellat, occidat ſemel, & non de pœnis innocentum rideat.* Iob 7.c

CAPVT XL.

RESpondens f autem Dominus Iob de turbine dixit.*] Id eſt, vel de increpationis impetu, vel de perturbati aëris ac nubibus obſcuro.

g ¶ *Accinge ſicut vir lūbos tuos, interrogabo te & indica mihi.*] Siue vt alij dixerunt. *Nequaquam, ſed accinge ſicut vir lumbos tuos*, & cætera: quod eſt, nolo vt taceas, ait Deus, ſicut ipſe diſponis, ſed potius loquere, & quod interrogo te, reſponde mihi. Quemadmodum autem Deus hominibus loquatur, com ſit ipſe ſpiritus, multis ſignificationibus diuinæ nobis indicant literæ, vt patet de nube ad filium loquitur, & Moyſi in flamma ignis, & Ezechiel ſedenti cum ſenioribus Iſraël, fit ſermo Domini, & ſolus audiebat quæ dicebantur à Domino. G Matth. & Luc. 9. Exod. 3. Ezec. 3.

h ¶ *Nunquid, &c.*] Quo ſenſu ſanctus Iob dixerit ea quæ ſupra cōſcripta ſunt, in hoc loco dominus manifeſtat. Nā cum increpatione propter hoc ipſum ab eo arguitur: quia in eius iniuriam & ſugillationem ſe iuſtificare voluerit, dum eū ex ipſis cruciatibus ſuis, quos ſibi iniquè inflictos aſſerit, iuſtitiam iniuſtitiam vocat.

i ¶ *Et ſi habes brachium ſicut Deus, & ſi voce ſimili tonas, circūda tibi decorē, & in ſublime erigere, & eſto glorioſus, & ſpecioſis induere veſtibus. Diſperge ſuperbos in furore tuo, & confunde eos, & reſpiciens omnē arrogantem humilia. Reſpice cunctos ſuperbos & confunde eos, & cōtere impios in loco ſuo. Abſconde eos in puluere ſimul, & facies eorū demerge in foueam: & ego confitebor quod ſaluare te poſſit dextera tua.*] Hoc eſt dicere. Nunquid potes hos ipſos dæmones, quorum tribulationibus expugnatis & contereris, expugnare & diſpergere? Nec ſic contra Deum contendere deberes, ſi tibi eſſet fortitudo vt Deo eſt, & vox imperij tui in hoc mundo terribilis inſonaret: circundares etiam tibi decorē æternitatis, honoris quoq; & ſublimitatis eſſes gloria exaltatus, & omnibus ſanctitatis virtutibus tanquā ſpecioſis veſtibus te munires: omnes nihilominus ſuperbos inſto iudicio tuo, velut indignationis iracundia diſſipares, & eos in locum ſuum, id eſt, in carcerem inferorum detrudens, contereres: quin etiam ſanctorū lumine ſeparatos, in puluerem ſimul abſconderes, ſiue vt alij dixerunt, retruderes eos ſub terra, ſimul & facies eorum, id eſt, animam cum intellectibus ſuis tanquam oculorum luminibus in foueam inferni demergeres, id eſt, quam impoſſibile eſt, vt hęc homo habeas, tam ſtultū eſt, vt quaſi ex æquali, contra Deum loquaris, à quo humiliter ſperare miſericordiam debes, vt ex eius dextera, id eſt, virtute, contra eos, quos dixi ſuperbos arrogātes impioſque ſalueris. Ecce hoc ipſum noueris fortē diabolum & potentiſſimum inimicum tuum, quem ob immaniſſimum trucis animi furorem, Behemoth nomine feralis beſtiæ nuncupaui; apud te velut bouem, animal videlicet manſuetum fœnū comedere faciam, non carnes vt leonem. Quia carnes quādo comeduntur, nō fit ſine viuentis interitu. Circa te vero nō ita eſt ſicut iam dixi, cum iuſſione imperij mei, hoc modo præcepi, dicens. Ecce in manu tua eſt viuere, animā eius ſerua. Behemoth namque doctores Eccleſiæ, qui Hebræas literas cōtigerunt, in Latinū quaſi plures interpretati ſunt. Proinde inimicus diabolus cū toto corpore ſatellitū ſuorū hoc loco à Deo deſcribitur. Quē propter pluralitatē nominis ipſius antiqui ita interpretati ſunt: ſed ecce beſtiæ quas feci apud te, fœnū ſicut bos edūt, id eſt, & hoc potentia dexteræ meæ factū eſt, vt ſubſtantiā tuā & facultates, quæ ob pretioſæ mentis tuæ diuitias fœno comparantur, in poteſtatem acciperet deuorandas. Et ideo vilia quæque & temporalia tibi abſtulit, quæ fœni nomine ſignificata ſunt, non quæ magna & grandia, id eſt, animæ ornamenta, quibus te ſpoliatum blaſphemiæ ruina comprimeret, quaſi peccato totus homo à diabolo deuoratur. Ita ergo de eo dicit Deus. maria

k ¶ *Fortitudo, &c.*] In lūbis & vmbilicis, vētris voluptas vel

ventris eius.[a] Stringit caudam ſuã quaſi cedrum, [b] nerui teſticulorum eius perplexi ſunt. [c] Oſſa eius velut fiſtulæ æris, cartilago illius quaſi laminæ ferreæ.[d] Ipſe eſt principium viarum Dei. Qui fecit eum applicabit gladium eius, [e] huic montes herbas ferunt. Omnes beſtiæ agri ludẽt tibi,[f] ſub vmbra dormit in ſecreto calami, in locis humentibus.[g] Protegunt vmbræ vmbram eius, circundabunt

A

carnis luxuria intelligitur, quæ membris genitalibus poſt primi hominis lapſum inſerta eſt, vt ſupra modum legis naturali s illa membra, & quando non vult homo incentiuis libidinis titillentur: & ita voluptatum ſectatores, diabolo fortitudinem propriis vitiis miniſtrantes, de parte illius, & cōſortes efficiuntur, vt ſint mẽbra eius, quorum tanquam corporis ſui ipſe eſt caput.

a ¶ *Conſtringit, &c.*] Hoc mihi dicere videtur, quod nec in nouiſſimis ſuis, quæ in cauda ſignificantur, ſit ad Deum reuerſurus, quod eſt, nunquã pro tyrannide ſua ſuperbus & impius pœnitebit: ſed exaltatus vt cedrus, voce domini iuſtè iudicantis eſt confringendus & comminuendus. Conſtringitur enim ligno duriſſimo cõparat⁹, duritia ſcilicet cordis, ne intelligat, ſtultus efficitur, & excæcatus, ne videat vſque in finẽ. Siue cõſtringit caudã ſuam, ita ſentitur, propheta fallaciter loquitur, mendacium cauda eſt ſecundum Sanctorum prophetarum auctoritatem. Hos igitur Behemoth tanquam inimicos, tanquam ſocios, & miniſtros ſuos in copulam vnitate ſibi conſpirationis aſtringit, de quibus antiqui dixerunt interpretes. Etexit caudam ſuam vt cypreſſum, vbi elationem mẽtis eorum in excelſum ſignificauerunt hanc arborẽ nominando, quæ ſub vno ſtipite, procero faſtigio in altum porrigitur.

b ¶ *Nerui, &c.*] In neruis, vincula quædam fortiſſima ac illecebroſa voluptatum, quibus homines carnales implicat: dicere videtur mihi, de quibus vitiis, & propheta culpans homines inter cætera ait, ita dicens. *Declinantes autem ad obligationes*: vbi ſimpliciter penè inextinguibilem voluptatẽ in membris humanis à propheta ſignificari puto, cui voluptati caro noſtra captiua ſuccumberet, niſi iuxta Apoſtolum Dei gratia ſubueniret.

Pſalm.103.c

c ¶ *Oſſa eius*, &c.] His membrorum nominibus indicatur, quod diabolus cum ſuis durus ſit, rigidus, pertinax, & inflexibilis. In oſſibus namque & cartilagine intus & foris, in cogitatione videlicet & opere, perfecta eius demonſtratur malitia. Quod autem dictum eſt, cartilago eius quaſi laminę ferreæ, alij dixerunt, ſpinæ eius ferrum eſt fuſile, vt intelligatur: quia nunquam ſe diabolus per pœnitentiam Deo humiliauerit.

B

d ¶ *Et ipſe eſt*, &c.] Hoc in loco hic eſſe mihi videtur ſenſus, quod ad vias Dei ambulandas, & per obedientiam præcepta dominica obſeruanda, hic inter cæteras creaturas primus à Deo ſit conditus: & inde dictum ſit, Ipſe principium eſt viarum Domini. Nam in Ezechiele Propheta in capite lapidũ ignitorum refertur, quod primus fuerit omnium angelorũ, & corona in manu Domini. Siue ita dici poteſt, vt illa æternitate ſua, Deus ſemper manens, quaſi egreſſus in facturam creaturarum videatur: & hæ ſint viæ eius, vt inuiſibilia ex viſibilibus apparerent. Siue vnaquæque creatura via Dei eſt, per quam ad Dei itur cognitionem, dum cognita ab eo cognitur. Siuæ viæ Dei illæ ſunt: quando cuilibet creaturæ rationabili, Deus quaſi ad eam veniens, innoteſcit. Proinde hic Behemoth principium viarum Dei dicitur, eo quod primus factus, Dei ſui cognitionem à quo conditus eſt, accepit. Dominus autem Chriſtus in principio viarum Dei creatus refertur: quia reconciliando mundum per ſanguinem ſuum, viam mandatorum patris quaſi opera eius graderetur, quod in principio prædicationis Euangelij demonſtrauit. Quod autem Dominus ait, *Qui fecit eum, applicabit gladium eius*, id eſt, qui fecit Behemoth, applicabit ei gladium ipſius, id eſt, malo quo alius interemit, ipſe puniatur: ſicut & de cuius ſimilibus Spiritus ſanctus in pſalmo locutus eſt: *Gladium euaginauerunt peccatores, & gladius eorum intret in cor eorum*. Notanda tamen eſt in hoc loco commutatio perſonarum. Nam ſuperius Dominus ait, quod Behemoth beſtiam ipſe fecerit, & nũc dicit quod alius eum creauerit, ita dicẽdo. *Ipſe eſt principium viarum Dei, qui fecit omnia*: quod ita exponi poteſt: quia pater in filio omnia fecit, ſicut Propheta ait ad Deum. *Omnia in ſapientia feciſti*. Alij dixerunt: *Ipſe eſt initium figmenti Domini, quod illudatur ab an-*

Pſalm 36.c

Pſalm.103.e

gelis eius, id eſt, ſanctis. Ab his ergo illuditur, quãdo per gratiam ſancti Spiritus, & meritũ ſanctitatis eis ſubditur: & inuocatione nominis Chriſti ab obſeſſis corporibus effugatur. Ab eis vtique qui deponentes omnem malitiam & omnem dolum, & ſimulationem, ſecundum Eſaiam, geniti infantes in Chriſto ſunt: de quibus prophetauit cum virtute gratiæ Chriſti contra aduerſariũ eorum diabolum in ſpiritu prouidentiæ, dicens. *Et delectabitur infans ab vbere, ſuper foramina aſpidis: & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet.* Et Dominus cum de eius toto corpore loqueretur, ait ad eos, quos innocentes & paruulos fecerat, dicens. *Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & nihil vobis nocebunt.*

C

Eſai. 11.b

Luc. 10.c

e ¶ *Huic montes herbas ferunt: &c.*] Hi montes in climate aquilonis conſtituti ſunt, vbi ſuperbus diabolus ſedere ſe dicit, inquiens. *Aſcendam ſuper altitudinem nubium, ero ſimilis altiſſimo.* Quos montes, ſuperbos quoſque nimium claros homines, ac tumorem cordis illius imitantes non abſurdè ſentimus. In his igitur habitans, temporariam iucunditatem, quæ herbarum vocabulo appellata eſt, in eis depaſcitur, & in malo virentis ac vigentis in eis voluptatis noxiæ delectatur: in quibus etiam montibus omnes beſtiæ agri ludunt. Beſtiæ iſtæ, ſocij ſunt & miniſtri diaboli: de quibus ait Propheta, orans ad Deum. *Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi.* Ager vero hic mũdus eſt. ſecundum auctoritatem domini, qua dicit in euangelio, Ager autem eſt hic mundus. In talibus igitur montibus, qui herbas luxuriæ, nõ arbores fructiferas ferunt, hæ beſtiæ, aduerſariæ videlicet poteſtates, non habentes rigorem virtutum, ludunt fluxu laſciuiaque vitiorum, & in omnibus eorum montibus, in ſceleribus ac nephandis criminibus videlicet gloriantur. Alij de hoc loco dixerunt. *Aſcenderunt in montem præruptũ: fecit gaudium quadrupedibus in tartaro.* Montem præruptum ipſius ſuperbiæ diabolicæ verticem ſignificatum puto, in quem nimium ſe extulerit, ita vt de eo vſque in ima caderet inferorum. Fecit ergo gaudium, id eſt, dedit conſolationem, vel his qui ſuperbiæ eius conſentientes de cœlis eiecti ſunt tartaris deputandi: vel his peccatoribus, qui per eum in profunda inferi corruerunt, ſub quorum perſona ad ipſum dæmonum principẽ ita ſermo propheticus loquitur. *Et tu vulneratus es ſicut & nos, noſtrique ſimilis factus es.* Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, concidit cadauer tuum, fecit gaudiũ quadrupedibus, vt dictum eſt, id eſt, peccatoribus, qui in terram proni, ſeu vergentes in tartara, cœlum ſuſpicere non poſſunt.

Eſai.14.c

Pſalm.73.d

Matth.13.f

D

Eſai 14.b

f ¶ *Sub vmbra dormit in ſecreto calami, &c.*] Quod vmbræ corporum ſint, nemo dubitat: ſed vmbra in ſcripturis diuinis aliquando requies & refrigerium intelligitur, aliquando pœnæ. Vnde dicitur vmbra mortis. Aliquando vmbræ, peccata eſſe referuntur, quæ tanquam vmbra corpori, ita morti vicina ſint. In peccatis ergo diabolus habitat, & requieſcit in ſecreto cogitationum, ſiue etiam lumborum, vnde & loca humentia appellantur. Siue in ſecretis, id eſt, in abſcõditis Dei, quæ Deus vtique non requirit, & velut ſe indigna non viſitat: de quibus abſconditis propheta ait ad Deum. *De abſconditis tuis adimpletus eſt venter eorum.* Peccata ergo tanquam tenebræ abſconduntur à lumine veritatis. Siue vt iam diximus, loco remoto cordis, diabolus habitat: quod cor vacuum timore Dei, patet vanitati & luxui, atque omnium illecebris vitiorum. Hæc enim vmbra ſolem neſciens, & calami ſecreta ſignificat. Alij dixerunt, ſub omnimodis arboribus dormit ſecus iuncum, & calamum, & caricem. Omnimodas arbores dicit, quæ tamen omnes infructuoſæ ſunt, non habentes medullam charitatis Dei, nec bonorum fructus.

Pſal.16.d

g ¶ *Protegunt vmbræ, &c.*] Peccata eius ſuper omnium impiorum peccata & impietates eminent, quas protectione quadam malitiæ ſuæ defendit, & contegit. Alij ita dixerunt: *inumbrantur in eo arbores magnæ*, vbi hoc mihi

videtur

dabunt [a] eum ſalices torrẽtis. [b] Ecce abſorbebit fluuium, & non mirabitur: & habet fiduciam quod influat Iordanis in os eius. [c] In oculi eius quaſi hamo capiet eum, [d] & in ſudibus perforabit nares eius. [e] An extrahere poteris Leuiathan hamo: [f] & fune ligabis linguam eius? [g] Nunquid pones circulum in naribus eius, aut armilla

E videtur dixiſſe, quod quamuis maligni ſpiritus vel homines miniſtri diaboli, ſuperbia ſint excelſi, tamen ſuperet eos magnitudine delictorum diabolus: quia ſceleſtioris criminis inuentor eſt, quam imitator peccati.

a ¶ *Circundabunt*, &c.] Siue ſtirpes & virgultum, vt alij dixerunt. Mundus iſte mortalis propter velocem volubilitatem ſuam, torrentis nomine appellatur, ſicut & Propheta ait, cũ de paſſione Domini propheta ret. *De torrente in via bibet*. Diſpenſatione namque illa, qua ad nos venire dignatus eſt, in cruce mortis calicem bibit, de quo dixit ad patrem: *Si fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte.* Huius ergo mundi hominibus, qui ſunt ſenſibus peccatorum, & perfidia infidelitatis amariſſimi, tanquam ſolia, fructus bonorum operum mentientes, diabolus circundatur, qui etiam in collegas conſortiumque iunguntur.

Pſal 109.a

Matt. 26.c

b ¶ *Ecce abſorbebit*, &c.] Multis in locis ſcripturarum, fluminis nomine, genus humanum ſignificari nouerimus, de quo & ipſa poteſtas aduerſaria ait: *Meus eſt fluuius, & ego feci memetipſum.* Huic ergo fluuio, humano videlicet generi, in ima atque ad inferiora, more fluminis defluentis, deſideria cupiditatum, delectationis, præſentiſque amorem mundi, ita inſinuat, vt eum abſorbere poſſit, & velut infernus deglutire: ſic namque humanum genus præceps in ſupradicta vitia deflueт, vt poſſit ab inimico facile deuorari. Quod autem ait, Habet fiduciam, quod influat Iordanis in os eius, Iordanis fluuius, baptiſmi continens ſacramentum: dum in ipſo Chriſtus Dominus baptizatur, noſtrum baptiſma conſecratum eſt. Cuius ſecundum myſticos intellectus, montes & colles, arietes & agni ouium exultant à facie Dei Iacob: qui iunior frater credendo, ſeniorem fratrem incredulum ſupplantauit. De cuius Iordanis terra, id eſt, Eccleſia, Propheta ex perſona credentis ſe dicit Dominum recordari. A Chriſto vtique monte modico incipiens, qui propter paſſionem modicus factus eſt, minoratus eſt ab angelis, obediendo patri vſque ad mortem. Hic ergo behemoth nimia elatus temeritate, fiduciam gerit vt prædictum Iordanem, ſacramenta videlicet Eccleſiæ figurantem, ore ſuo hauriat: & vorandi cupidus, ſuo eum ventre concludat. Id eſt, etiam eos quos ſanguis Chriſti, per aquam regenerationis, quam Iordanis typicè portendit, & ablutione Spiritus ſancti redemit, de illius poteſtate ac duriſſimo dominatu quærit, vt rurſus ſuos faciat, ſeu occulta ſuaſione, ſeu oppugnatione manifeſta.

Ezech.29.a

Pſal.113.a
Gen.27.

Pſal.41.b
Heb.2.c
F
Philip.2.b

c ¶ *In oculis eius*, &c.] Verba hæc patris de filio ſunt, ſecundum illam allocutionem, de qua ſuperius diximus, vbi ait pater de eo, cum ei de diabolo ſermo eſſet: *Ipſe eſt principiũ viarum Dei.* Hunc igitur Behemoth, homo diuini numinis carne hominis aſſumpti veſtitus, in oculis eius capiet eum, inquit pater de filio quod diabolum eſſet capturus. *In oculis*, ait, id eſt, in ipſo intelligentiæ lumine, vbi eſt viſus ſapientiæ, naturæ rationabilis. Ibi, inquam, diuina ſapientia captus, dum per calliditatem ſuam atque verſutiam non videt, cuius carnem mors deuorandam apprehendit. Secundum igitur hunc modum captus eſt diabolus.

d ¶ *Et in ſudibus*, &c.] Id eſt, furentem ſæuitiam, atque in ſanctorum interitum anhelantem, Chriſtus Dominus noſter conteret & proturabit: ſanctos vero propter lignum crucis non abſurde hic intelligendos puto. Sic itaque humiliat & confringit Dominus inimicum, omnemque impetum inuidiæ ſæuientis, dum eum per eoſdem ſanctos ligno ſuæ crucis retundit.

e ¶ *An extrahere poteris*, &c.] Commutauit figuram ænigmatis, vt diabolum, quem ſuperius Behemoth tranſlato nomine dixerat, eundem nunc Leuiathan appellet: ſed illic eum quaſi beſtiam dicit, quæ terras inhabitet: hic vero ita illum nominat, qui velut in aquis maris conſiſtat. Vnde & alij pro Leuiathan draconem dixerunt. Vnde videri poteſt, quod horrendum neſcio quod genus draconum ſit, quod Leuiathan dicatur, cuius malitiæ atque potentiæ congrue

C diabolus comparetur. Behemoth autem, eo quod multi cum eo ſint, appellatur. Nam Behemoth Latine, quaſi plures ſonare dicitur. Vnde ipſe intelligi poteſt cum ſociis & miniſtris: & recte, quaſi dicatur, qui à Deo non ſunt. Leuiathan vero additamentum quidam aiunt interpretati. Quia ergo in veritate non ſtetit, & excedens præſumptionis modum, addit ſibi ſuperbiam, quaſi ſupra naturæ bonum in tumorem & morbum elationis excedit. Proinde additamentum dictus eſt: vocabulum enim factũ de crimine operuit conditionẽ naturæ bonæ, quam Deus bonus creauerat. Et Eſaias Propheta de eo vaticinatur dicens: In die illo, ſiue in aduentu iudicij eius. *In die ergo illo viſitabit Dominus in gladio ſuo duro & grandi & forti, ſuper Leuiathan ſerpentem vectem, & ſuper Leuiathan ſerpentem tortuoſum, & occidet cetum, qui in mari eſt*: ſecundum hoc ipſum eſt, quod alius Propheta ſimiliter ait ad Deum. Tu confregiſti in virtute tua mare. Tu confregiſti caput draconum ſuper aquas. Hic ipſe diabolus tanquam caput cum ſuis membris deſcribitur, & corpus eius & ſquamæ indiſſolubili copula coniunctæ narrantur. Hunc ergo Leuiathan draconem typicum, ait Dominus ad Iob, ne in aquis gentium dominetur: tu forſitan de mari populorum extrahere potes, quem hamo virtutis meæ, vt ſupra dictum eſt, per fidem credentium extrahere & exiccare diſpoſui. Secundum hunc ſenſum eſt illud, quod & Dominus ait in Euangelio: *Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet*, &c. In primo autem aduentu Chriſti factum eſt per gratiam redemptionis eius, vt de ſocietate diaboli & dominatione populi eruerentur. In ſecundo vero aduentu eius, omnis diaboli poteſtas eſt auferenda: quandoquidem mare, hoc eſt, ſeculum non erit: genuſque ſociorum illius de terra peribunt. Quando etiam quæretur delictum illius, & non inuenietur, domino regnante in æternum, & in ſeculum ſeculi, abſorpta morte mortiſque inuentoribus in reſurrectionis victoria. Quod autem in hoc libro ait Deus, quia hamo extrahet Leuiathan, per aliũ Prophetam illud loquitur, dicens: *Expandam ſuper te rete meũ in multitudine populorũ, & extraham te in ſagena mea.* Hami vero & ſagenæ differentiam hanc eſſe exiſtimo, vt hamum ipſum Saluatorem filium Dei, carne veſtitum intelligamus. Sagena autem dici poteſt miſſa prædicatio Euangelij, quæ à ſolis ortu vſque ad occaſum latiſſimo ſpatio ſit expãſa: ſicut & Propheta ait: *Magnus Dominus*, &c. Et deinceps ait: *Dilatãs exultationẽ vniuerſæ terræ.* Quæ ſagena prædicationis Chriſti, veteris Teſtamenti figuris, & ſignificationum imaginibus, multiſque eiuſmodi ſcripturæ teſtimoniis, veluti nodis illigatis eſt ſolide roborata, quam ceti multi & dracones ſæuiſſimi mundi iſtius impii & potentes ſcindere & rumpere tentauerunt, idque non potuerunt efficere: quia firmum fundamentum Dei fecit, & conuelli nequaquam poteſt. Quia *ſi Deus pro nobis, quis contra nos?* Proinde ſecundum hanc expoſitionem, idem ſenſus in hamo & ſagena dignoſcitur. Cum ergo dixiſſet Dominus ad Iob, extrahere poteris Leuiathan hamo, ait ei:

Eſa.27.a

Pſal.73.b

Matt.12.c

H

Pſal. 47.

Rom. 8.f

f ¶ *Et fune ligabis linguam eius*] Quemadmodum ex pluribus particulis ſubtegminis funis intexitur, vt fiat vinculum, quo poſſint aliqua colligari: Ita & diabolus de multitudine peccatorum ſuorum, quaſi de reticulorum particulis, vincula ſibi ſacrilegorum, velut fune blaſphemiis, & lingua illius colligat: vt ſit os obſtructum atque oppilatum loquentis iniquitatẽ. Et in Prouerbiis Salomonis, de ſimilibus eius ſcriptum eſt: *Vinculis peccatorum ſuorũ vnuſquiſque conſtringitur.* Et inde eſt, quòd & Dominus in Euangelio pigrum & inutilem ſeruum, ligatis manibus & pedibus, mittendum dicit in tenebras exteriores, id eſt, vinculis peccatorum ſuorũ, quæ operatus eſt, ſecundùm diuinum iudicium ligatus mittitur in pœnas: quod & ipſe Dominus in quodam loco maniſeſtiſſimè demonſtrauit, quando flagellum de Iudæorum reticulis fecit, eoſq; inde flagellans de templo eiecit.

Prou. 5.d
Matt.25.c

Ioan. 2.

g ¶ *Nunquid pones circulũ in naribus eius*, &c.] Sicut captapulum, vt alij dixerũt. *Et armilla perforabis*: ſiue vt alii dixe-

A runt: *forcipe pertundes labrum eius*. Circuli captapuli, forcipis & armillæ nominibus, intelliguntur ſermones diuinæ potentiæ, quibus ſuperbus atque blaſphemus humiliatus eſt à Deo & attritus.

armilla perforabis maxillam eius? [a] Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia? [b] Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum ſeruum ſempiternum? [c] Nunquid illudes ei quaſi aui, aut ligabis eum ancillis tuis? [d] Concident eum amici: diuident illum negotiatores. [e] Nunquid implebis ſagenas pelle eius, & gurguſtium piſcium capite illius? [f] Pones ſuper eum manum tuam. Memento belli. Nec vltra addas loqui. [g] Ecce ſpes eius fruſtrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur.

CAPVT XLI.

NOn [h] quaſi crudelis ſuſcitabo eũ. Quis.n. reſiſtere poteſt vultui meo, & quis ante dedit mihi, vt reddam ei? Omnia quæ ſub cœlo ſunt, mea ſunt. [i] Nõ parcam ei verbis potentib. & ad

a ¶ *Nunquid multiplicabit, &c.*] Siue vt alij dixerunt: Aut loquetur tibi blande. Soli Deo, cuius creaturam ſe eſſe cognoſcit, eſt ſubditus, atque ei tantum quem ipſa conſcientia pauet, animus eius ſuperbus addicitur.

b ¶ *Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum, &c.*] Licet ſit rebellis & nimium tumidus: cogitur tamen atque compellitur ipſius naturæ bono, quod ei in teſtimoniũ iuſtę damnationis eius ex parte non perit, vt Dominum creatorem ſuum, ſaltem vt ſeruus malus eſſe fateatur. Hoc eſt pactũ ſiue teſtamentum, quod ei cum Deo inire præceptũ eſt. Vnde & ipſe Dominus ait: *Et accipies eum ſeruum ſempiternum*. Hoc enim nulla voluntate animi facit, ſed diuinæ poteſtatis imperio: & ideo à Deo ſeruus dicitur ſempiternus, quia adoptionem filiorum Dei, ſiue primatum illum angelicæ dignitatis, nunquam ſit recepturus.

c ¶ *Nunquid, &c.*] Intantum, ait Dominus, humiliabitur draconis iſtius fortitudo, & omnino pro nihilo erit, vt illudendus habeatur, & illudendus ſanctis angelis deputetur: ſicut & ſupra iam dictum eſt. Quod autem quaſi auis illudi

B perhibetur, quaſi res parua & minima ad potentiam Dei habeatur, auis nomine voluit demonſtrare: quodque alligandus ancillis dicitur, illud eſt, quod ipſe Dominus in Euange-

Luc. 10.c lio ait ad diſcipulos ſuos: *Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici: & nihil vobis nocebit*. Sic itaque alligatur atque illuditur à ſanctis animabus Dei, quæ ſunt ancillæ Chriſti, dum ab eis ipſi & eius ſociis imperatur, & de corporibus ab eo obſeſſis abire compellitur: cuique per vniuerſum mundum quotidie captiua aufertur captiuitas: quomodo & ſecundum Apocalypſim per mille annos alligatus dicitur, quod à parte

Apoc. 20.a
1.Ioan.2. totum intelligitur ſecundum Apoſtolum, qui ait: *Filioli, nouiſſima hora eſt*: ex tempore aduentus Domini in carne noſtra. Itaque alligatus eſt, ne ſeducat Chriſti gratia & redemptione ſaluandos. Alij dixerunt: *Alligabis eum ſicut paſſerem infantulo*, quod eſt, ab infantulo teneatur præcepto imperij mei, & velut ligatus in poteſtatem tradetur. Hic eſt ille in-

Eſa. 11.a fans, de quo Eſaias ait: *Infans ab vbere in foramine aſpidum manum mittet*: qui infans Propheta, quamuis ſit centum annorum puer, per Chriſti gratiam morietur, id eſt, ſanctus & innocens ad Deum de hoc ſeculo emigrabit. Hunc ergo infantem accipere debemus vnumquemque ſanctorum, qui de fonte, id eſt, de vtero matris Eccleſiæ, tanquam infans Deo renatus eſt: & præcepta Domini, velut lacteos cibos de eius vberibus ſugit.

d ¶ *Concident, &c.*] Amici & negotiatores iſti, ſancti intelligendi ſunt, omnes etiã veritatis prædicatores, quibus Chri-

Ioan.15.b
Matt.13.f ſtus filius Dei ait: *Vos amici mei eſtis*. Itemque de eiſdem per parabolam dicit: *Simile eſt regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonam margaritam*, &c. Qui regnum Dei & æternæ vitæ præmium velut pretioſiſſimam margaritam in venalibus propoſuerunt mundo, vt vnuſquiſque creditorum vendat, quæcunque habuerit, delectationem ſcilicet vitæ præſentis his mercimoniis commutet, & emat eam. Igitur à ſupradictis amicis, & negotiatoribus corpus huius draconis conciditur atque diuiditur: dum per eoſdem ad fidem Chriſti, perditorum eius multitudo quam plurima ſeparatur. Nam multi de potentibus eius, & in malitia fortibus ab eius conſortio, velut membra illius ſecernuntur, ſicut &

Aba c.3.
Sec 70.
ibid. Abacuc Propheta ait ad Dominũ: *Præcidiſti in ſtupore mentis capita potentium*: & de quibus rurſum ait ad Dominum:

C *Miſiſti in capita inimicorum mortem*: mortem vtique, vt iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. Hæc capita inimicorum Dei, id eſt, populorum impiorum principes, ipſi ſunt huius ſpiritualis draconis reges & nobiles: qui ſecundum tranſlationem nominum & figuram tropi alterius, alligandi à prædictis amicis & negotiatoribus eſſe dicuntur, ſicut Dauid Propheta ait: *Vt alligent reges eorum in manicis, & nobiles eorum in vinculis ferreis*. Pſal. 149.b Hi ergo reges & nobiles, ipſi ſunt & dracones, & membra illius draconis: de quibus draconibus ait Propheta ad Deum: *Tu confregiſti capita draconum ſuper aquas*. Pſal 73.c

e ¶ *Nunquid, &c.*] Omnes, qui conſenſione malitiæ & imitatione adhærent diabolo, recte pelles eius eſſe dicuntur. Quos ideo pellis nomine arbitror dictos: eo quod indiſſociabili cõnexione ei coniuncti ſunt, & ſeparari ab eo nũquã aut certe vix poſſunt. De his ergo dicit Dominus ſagenas implendas eſſe.

f ¶ *Pones ſuper, &c.*] Sic mihi videtur dixiſſe, victo per me aduerſario tuo, pones ſuper eum manum tuam, vt poſſit ei & tu illudere. Vel pones ſuper eum manum tuam: quaſi dixerit, ſi eius potentiæ & virtutis te eſſe arbitraris, pones ſuper eum manum tuam: quod eſt, ſi potes effice virtute potentiæ tuæ, vt te contremiſcat & paueat ſicut & me, cui ſoli hoc debet: ſed quia id nequaquam facere potes, vt tibi draco hic magnus, & in malitia potens ſubiectus ſit: memento in hac tribulatione pœnarum tuarum, contra quam ferum & trucem hoſtem bellum habueris: ſufficiat tibi aduerſum me verba aſpera locutum, vbi noſſe te volui: quoniam hunc fortiſſimum inimicum tuum ſuperare ac vincere nequiuiſſes, niſi D
ex præcepto imperij mei accepta tu ea poteſtate iuſſus fuiſſet, & tuam nihilominus animam cuſtodiri à me. Igitur in ditionem illius ita datus es, vt non amplius te affligeret, quã vires tuæ paterentur.

g ¶ *Ecce ſpes, &c.*] Cum in conſpectu angelorum ſanctorum, & innumerabilis multitudinis beatorum hominum præcipitatus fuerit in gehennam, ignemque æternum: ſpem eius, qua ſe ſortem putat euadere, horrendum & iuſtum iudicium meum fruſtrabitur: & caſſa atque inania cogitans, in irritum deducetur.

CAPVT XLI.

NOn h *quaſi, &c.*] Hunc igitur inimicum non vt crudelis ſuſcitat Deus, qui eum quaſi punire deſiderat: vel quoſcunque ſanctorum collocatione eius elidere, cuius naturæ luculentæ potius æterna bonitas comperit: ſed ſuſcitare Deus nunc Leuiathan hoc modo dicitur, vt eum cæteris, qualis ſit, manifeſtet: quem velut Pharaonem longa impunitate diutius inſultare permittit. Hoc enim iuſtiſſimo iudicio ſuo, Deus fieri ſinit, aut ad exercitationem probationemque ſanctorum: aut ad iniquorum pœnam. Quis enim reſiſtere poteſt vultui meo? Vbi hoc videtur dixiſſe, quod ſoli aſpectui maieſtatis Dei omnis creatura cedat & tremat. Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia quæ ſub cœlo ſunt, mea ſunt. Non enim, ait, à quoquam poteſtatem accepi, quam aliquando forſitan non habuerim, vt ei quaſi pro hoc beneficio gratias agam: aut aliquid ei retributionis impendam. Secundum hunc ſenſum & Apoſtolus loquitur. Aut *quis*, inquit, *dedit illi, & retribuetur ei*? Vbi in his verbis Deus Rom. 11.d
affuiſſe ſemper monſtratur.

i ¶ *Non parcam ei verbis potentibus, & ad deprecandum, &c.*] Hoc fortaſſis de diabolo, de cuius verbis hîc loquitur, intelligere poſſumus: & ſi ſit rebellis in Deum & contumax, ſuum tamen tremens ſentiat creatorem: & quamuis immemor conditionis ſuæ, tamen tanquam ſeruus nequam,

ſaltem

E ſalrem coactus dominum ſuum obſecrare ſimulat.

2.Cor.11.g a ¶ *Quis reuelabit*, &c.] Hic indumento, velatam faciem diaboli Iob dicit, quia ſe transfigurat in angelum lucis. Reuelatur autem facies à Domino, cùm artes nequitiarum illius deteguntur.

&,ad deprecandum compoſitis. [a] Quis reuelabit faciem indumenti eius, [b] & in medium oris eius quis intrabit? [c] Portas vultus eius quis aperiet? [d] Per gyrum dentium eius formido: [e] corpus illius quaſi ſcuta fuſilia, & compactũ ſquamis ſe prementibus. Vna vni cõiungitur, & ne ſpiraculum quidem incedit per eas. Vna alteri adhærebit, & tenentes ſe nequaquã ſeparabuntur. [f] Sternutatio eius ſplendor ignis, & oculi eius vt palpebræ diluculi. [g] De ore eius lampades procedũt, ſicut tedæ ignis accenſæ: [h] de naribus eius procedit fumus, [i] ſicut ollæ ſuccenſæ atque feruentis. [k] Halitus eius prunas ardere facit, [l] & flãma de ore eius egredietur. [m] In collo eius morabitur fortitudo, & faciem eius præcedit egeſtas. [n] Membra carniũ eius cohærentia ſibi. [o] Mittet contra eum fulmina: & ad locum alium nõ ferentur. [p] Cor eius indurabitur tanquam lapis, & ſtringetur quaſi malleatoris incus. [q] Cum ſublatus fuerit, timebunt angeli, & territi,

b ¶ *Et in medium*, &c.] Hic os diaboli, indeſinens blaſphemia eius poteſt intelligi, quod obſtruendum à Deo eſt, atque oppilandum, cum verbo Domini fuerit penetratum. Siue in medium oris eius quis intrabit: poteſt ita ſentiri, vt os diaboli, infernus intelligatur: ad quem Saluator deſcendit, vt deuoratos à diabolo homines liberaret. Et ideo quod futurum erat temporis, dixit: In medium oris eius quis intrabit?

c ¶ *Portas*, &c.] Abditam & multo ſecreto abſconditã fortitudinem hypocriſeos diaboli, dicit Dominus ſe patefacturum, quam in paſſione & cruce ſua aperte manifeſtauit: quando cum principibus ſuis & poteſtatibus traductus à filio Dei, parum fiducialiter triumphat.

d ¶ *Per gyrum*, &c.] Voratorem & inſatiabilem hunc inimicum dicit, qui velut rapaciſſima beſtia, dentibus omnia conſumat: & idcirco formido & timor in gyro dentium eius, quia ad deuorandum parati ſunt.

F e ¶ *Corpus illius quaſi*, &c.] Tres hi verſus continui, ſub diuerſorum ſermonum repetitione, vnum idemque loquuntur. Corpus ergo diaboli, omnes conſortes eius, & ſpiritus immundi intelligendi ſunt, quos tanta conſenſione atque conſpiratione Deus dicit illi adiunctos, vt indiſſociabili connexione ſint eidem copulati: quos etiam ſub Allegorica dictione, ſquamarum nomine appellauit, quæ ita denſatæ ſunt & ſtrictæ ſibi inuicem cohærentes, vt nullum illis ſit ſpiraculum reſpirandi ad Deum, eo quod ab illa ſui connexione, nequaquam ad ſanitatem pœnitentiæ relaxentur. Quod autem dæmones impij miniſtri diaboli, ſcutis fuſilibus comparantur, hoc nomine eorum ſignificat Dominus, quod nimium pertinax & obſtinate rebellans, & fortiter ſolida ac perennis ſit eorum repugnatio contra Deum. Diabolum vetus editio ſmaragdi lapidi aſſimilauit, qui natura aſper eſt, alia attritu leuificans: ſed ipſe aſper eſſe non deſinens, cuncta comminuit: diminutionem autem ſui non ſentiens.

f ¶ *Sternutatio*, &c.] Siue vt alij dixerunt: In ſternutamento eius illuceſcit Sol, & oculi eius vt ſpecies luciferi. Sternutatio ſordes cerebri egerit, & vitia ex interno concepta depurgat. Diabolus ergo, qui totus ſordidus & fœtidus eſt, in hoc lumine ſe videtur oſtendere, cum transfigurans ſe in angelum lucis, malitiæ ſuæ ſordes in perniciem hominũ cum delectatione operatur & effundit: & de inuidia, id eſt, de malorum omnium capite, venena ſua commouet ac producit. Oculi enim diaboli falſi Prophetæ intelligendi ſunt: de qualibus ſanctis Eſaias ait, cum ad peccatorem populum loqueretur, dicens de Deo: *Claudet oculos veſtros*, qui inſtigatione ab eo inſpirati loquuntur, quæ vicina videntur lumini veritatis. *Sicut palpebræ diluculi*, cum tamen nihil luminis Dei poſſideant. Nam etiam ſi videantur initium lucis in ſe oſtendere, quæ eis hypocryſeos fermento exoritur, mendaciorum tamen tenebras ſpecie veritatis obducunt. Eſa.29.c

g ¶ *De ore eius lampades eius procedunt ſicut tedæ ignis accenſæ*, &c.] Quemadmodum os Domini locutum eſt: ita & omnes impij & ſacrilegi & blaſphemi, os diaboli recte dicuntur: ex quo tedæ ignis accenſæ, ſiue vt alii dixerunt, faculæ ardentes procedunt, id eſt, ignis & pœnæ cauſa ſuggeritur: & in Apocalypſi, vbi ſub equorum ſimilitudine hi miniſtri Apo.9.a diaboli deſcribuntur, ita de eis dicitur: De ore eorum exiit ignis, & fumus, & ſulphur, non perſpicue quidem, ita exeũt de ore eorum: ſed verba blaſphema ſunt ignis & fumus & ſulphur: ſicut ad eum Dominus per Prophetam ait: *Producam ignem de medio tui, qui comedat te.* G Ezec.28.a

h ¶ *De naribus*, &c.] Id eſt, ſuperbia.

i ¶ *Sicut ollæ*, &c.] Quia vapor aut ipſe ſe, aut obtemperantes generet cauſas ignis æterni. Superbiæ ſpiritus in anhelitu narium demonſtratur, quibus animi ſui tumorem exanhelare ſe gaudet, ſed humiliari ac reprimi à Domino ſuperius ita dicitur: *Nunquid pones circulũ in naribus, & armilla perforabis maxillam eius?* Iob.40.d

k ¶ *Halitus*, &c.] Hic eſt fumus eius, vt carbonibus ſuis ignem ſibi æternum, & fumandum ſubminiſtret. Ita enim & ſimilibus eius Dominus ait: *Ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis vobis.* Eſa.50.d

l ¶ *Et flamma*, &c.] Siue vt alij dixerunt: Flamma vero de ore eius globatur: ibi idem ſẽſus, quod eſt, pœnæ blaſphemiarum de ore diaboli globatæ egrediuntur.

m ¶ *In collo eius*, &c.] Colli nomine, id eſt, ceruicis, tumorem arrogantiæ diaboli dicit. Cuique dicitur per Prophetam: Neruus ferreus ceruix tua, in qua principalis peccati malum habitat. Hac igitur ſuperbiæ fortitudine, & Propheta verbis illius loquitur, dicens: fortitudinem faciam, quam ob hoc Dominus increpat & dicit ei: *In ſapientia tua feciſti tibi fortitudinem.* Et iterum ait ei: In negotiationibus tuis multiplicaſti tibi fortitudinem. Itemque: *Eleuatum eſt cor tuum in fortitudine tua.* Quod vero ait: *Faciem illius præcedet egeſtas*, hoc eſt, quod vbi appropinquauerit diabolus, ilico omnes ibi vitæ atque animæ vires exhauriantur, ac ſubſtantia conſumatur. Eſa.48.a Ezec.28.a H

n ¶ *Membra carnium*, &c.] Membra diaboli ſunt, quos ſupra in ſquama & ſcutis fuſilibus nominauit. Carnium autem eius membra idcirco ſunt dicti, quoniam carnalibus ac flagitioſis actibus dedita, ei velut auctori malorum cohæreant.

o ¶ *Mittet contra eum*, &c.] Ordo dicentis Dei hoc loco obſcuratus videtur, vbi cum de diabolo dicat, ſubito perſonam commutet, dicens: Mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur. Credendum eſt, quod hæc fulmina à Deo mittantur contra diabolum: ſecundum illum ſenſum, vbi dicitur: *Pluit Dominus à Domino.* Quod ita hic dictum arbitramur: fecit Deus. Fulminatur autem à Deo draco diabolus, quando igneis Dei eloquiis de ſanctis nubibus increpatur: quæ vtique fulmina in locum miſſa atque directa, non fruſtra iacientur, & ad locum non ferentur: nec ſe ab eis diabolus gloriabitur impunitum. Gen.19.

p ¶ *Cor eius*, &c.] Siue vt alii dixerunt: & ſtat ſicut incus infatigabilis. Cor diaboli durum & inflexibile eſt, hebetudine quoque lapidis & rigore. Conſtringitur autem ſiue ſtat ſicut incus, quæ non producitur. Incus namque cæditur, ſed non producitur, ſuperiecta edomat: immobilis autem ipſa conſiſtit, talis diabolus eſt. Fidelium enim increpationibus tunditur, Prophetarum dictis cæditur, martyrum victoria eliditur: ſed manens rigidus, durus, indomitus, æternis addictus eſt pœnis.

q ¶ *Cum ſublatus*, &c.] Hoc de primi ſeculi temporibus dictum accipi poteſt: quantum ſit malum ſuperbiæ, iam tũc angeli ſancti ſcire potuerunt, quando præſumptor tyrannidis cœli arce deiectus eſt. Quando etiam pro eo merito quo in veritate, in qua ille non ſteterat, ſteterunt: & in hoc beati,

A facti eſſe credendi ſunt, vt certiſſimi fierent, nullius vnquam peccati lapſum ſibi eſſe metuendum. Igitur quod dictum eſt: quia ſublato diabolo timebunt angeli, & territi purgabuntur: non ſic intelligendum eſt, quod ad cauendum peccatum ſuperbię, emendatiores futuri ſint, territi tanę damnationis

territi purgabuntur. [a] Cum apprehẽderit eum gladius, ſubſiſtere non poterit, neq; haſta neq; thorax. [b] Reputabit enim quaſi paleas ferrũ, & quaſi lignũ putridum æs. [c] Non fugabit eum vir ſagittarius: [d] in ſtipulã verſi ſunt ei lapides fundæ. [e] Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum, [f] & deridebit vibrantẽ haſtam. [g] Sub ipſo erunt radij ſolis, & ſternet ſibi aurũ quaſi lutum. [h] Ferueſcere faciet quaſi olla profundũ maris, & ponet quaſi cum vnguenta bulliunt. [i] Poſt eum lucebit ſemita, [k] æſtimabit abyſſum quaſi ſeneſcentem. [l] Non eſt ſuper terrã poteſtas, quæ comparetur

exemplo: cum vtiq; perſpicuũ ſit, minime eos beatos fore, ſi ſtudendum eis ſit cura impenſiore, ne peccent. Peccatum enim cauere, vel peccato reſiſtere, ad pœnales huius mũdi miſerias pertinet, nõ ad futuri ſeculi gloriam. Hos autem arbitror intelligendũ homines, qui ad conſortium peruenerint angelorũ, vtpote quaſi noui angeli, damnatio diabolo territi purgabuntur: videntes qualem quãtumq; hoſtem, & huiuſcemodi pœnas horrẽdæ damnationis euaſerunt. Purgabuntur autem, id eſt, puriores Deo reddentur, tanta diuini beneficij circa ſe conſolatione perſpecta. Id etiam quod dictum eſt territi, vel quod ſcriptum eſt, timebunt: non abhorret à ſenſu, vt rationabilis videlicet creatura, omne beneficium atq; omne iudicium creatoris ſui, non cum pœnali, ſed cum honorifico terrore miretur. Et reuera quę maior purificatio, ſiue purgatio poterit eſſe ante Deum, ſicut angelici hominis: quam vt ſemper cum exultatione, quia cui defertur, pius eſt: & cum tremore, quia cui defertur, Deus eſt: omne bonum certiſſimæ ſecuritatis ſuæ gloriæque perpetuæ ad laudem ſui referat conditoris.

a ¶ *Cum*, &c.] Alii vero manifeſtius tranſtulerunt dicentes: Si occurrerint ei lanceæ, nihil facient ei, id eſt, nullis metallis terrorum ac increpationibus poterit emendari. In haſta autem & thorace poſſunt intelligi qui iuſtitiæ lorica
B induti, dextera operibus ſanctis armati conantur reſiſtere. Ipſum vero punire, ſiue expugnare non valebunt: quia tam fortis & malus eſt, vt aduerſantia contemnat, & conuerti minime velit. Proinde quicquid eſt fortitudinis animorum in ſanctis, ferri vocabulo appellatur. Quicquid etiam virtutum eſt, æris ſplendore vel perennitate cenſetur.

b ¶ *Ille tanquam*, &c.] Tanta enim ſe virtute ſuperbiæ induⅩ, vt hæc omnia arma aduerſum ſe ſuſcepta pro nihili pendat: & ipſe potius operetur opera, palearum aceruis ſimilia & lignis infructuoſis, & vetuſtis carieque fatiſcentibus, quæ igne inextinguibili ſunt vrenda.

c ¶ *Non fugabit*, &c.] Cuilibet ſanctorum quamuis pharetram cordis ſui, increpationum ſermonibus tanquam telis compungentibus plenam habeat, ab eis tamen hic durus & nimium ferreus penetrari non poterit. Et ideo non ſentiens vulnera compunctionum, ab hoc tali ſagittario non fugatur. Alii vero ita dixerunt: *non vulnerat eum ſagitta ærea.* Verbum Dei incorruptibile & permanens ſagittæ æneæ cõparatur, quo nunquam potuit diabolus ad pœnitentiam vulnerari ſecũdum duritiam cordis ſui theſaurizat ſibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicii Dei.

d ¶ *In ſtipulam*, &c.] Funda poteſt intelligi quicunque ſanctorum, qui manu Domini continentur. Per hos ergo ſanctos ſuos, duros ſermones, fortes & aſperos velut lapides hunc impium valide iaculatur, vt eiſdem percuſſus det honorem Deo: ſed ille, cum ſingularis malitiæ ſit, eoſdem ſermones ſibi conuertit in ſtipulam: vt dum eos pro nihili ducit, fiant ei velut ſtipula, quæ & fumandos globos tartarei ignis accendat. Quod & alii eodem ſenſu dixerunt: æſtimat lapides funda iactatos vt fœnum.

e ¶ *Quaſi ſtipulam*, &c.] Verbum nihilominus diuinum graue ſcilicet & forte contundens eum & atterens vaſtam duritiam impietatis eius, vt à ſanctorum inſectatione tenueatur, pro ſtipula æſtimabit: malitia namque obrutus, non ſentiet pondus tundentis deſuper: quoniam cor eius factum eſt ſicut lapis, & ſicut incus indomabilis, quæ nunquam licet ſupra modum tuſa, producitur.

f ¶ *Et deridebit vibrantem*, &c.] Siue vt alii dixerunt tremendum ſermonem: Validum cuiuſlibet ſancti ad ſe vigore amici ac virtute emiſſum, non ſolum non verebitur, verumetiam deridebit, vel eundem ſermonem, vel etiam iaculantem. Hoc totum de diabolo, Deus de diuerſis modis ac ſimilitudinibus ideo dicit, vt demonſtret hominibus, quantum mali ſit, & quam potens, & quã ſit omnino irreuocabilis.

g ¶ *Sub ipſo*, &c.] Sol iuſtitiæ Christus Deus eſt: in cuius pẽnis eſt ſanitas. Hi igitur radij, id eſt, ſancti, qui ſunt filij lucis eius, ab hoc principe tenebrarum, in præuaricatione Adam, peccato illius detinentur obnoxij: dum iam redemptos per Chriſtum capitalibus criminibus ſuos facit, ſibiq; velut captiuos & ſeruos ſubdit & ſubiugat. Poſſunt & illi angeli, quos ſecũ diabolus traxit: de quibus in Apocalypſi dicitur: *Et traxit ſecum tertiam partem ſtellarum in terram*, hi radii ſolis intelligi: qui recedentes à Deo vero lumine, factæ ſunt tenebræ, & principes tenebrarum. Hi ergo ſub ipſo ſunt, quibus diabolus eſt rex & dominus. Aurum vero ſecundum hunc ſenſum quẽ diximus, ipſi ſunt radii ſolis: quia ſub nomine auri pretioſi quique & magni intelliguntur: hos ſibi ſternit quaſi lutum, cum eos ſibi ſubditos peccatis, ſordidos & viles efficit. Dicuntur autẽ dracones in eis locis ſecretis, & terrarum abditis finibus, vel maximè commorari, vbi metallum auri ſit. Et ob hoc ſub ſpirituali intelligẽtia, puto hanc metaphoram conſeruatam: eo quod hic draco rufus de auro bonorũ quos deiecerat, ſibi cubile ſternat: quod eſt, omnes ſpirituales mũdi huius diuitias, id eſt, bonorum hominum ſanctitatem, iuſtitiam, cæteraſq; virtutes, velut aurum ſub ſe habebit, cũ eos obdormientes in fide in lutũ immenſũ redegerit peccatorũ.

Malac. 4. a

Apoc. 12. a

h ¶ *Ferueſcere*. &c.] Mare hoc ſeculum ſecundum allegoricos intellectus eſſe didicimus, quod eſt obſcuritate ſua, & nimia ſtultitiæ cæcitate tenebroſum, quod ita diabolus carnali accendit concupiſcentia, vt ferueat ad amanda terrena. Si autem in bonam partem vnguenta intellexerimus, vt gratias ſanctorum feruentes hoc loco interpretemur: à contrario diabolus maris iſtius habitator id agit, vt quo modo ſpiritualium gratiarum amore, in Spiritu ſancto ferueſcunt: ita ad amorem mundi iſtius homines præſentis vitæ deſiderio quaſi quibuſdam ſuccenſionibus flammeis ardeſcant. Alii dixerunt: *ferueſcere facit abyſſum, vt vas aneum æſtimat ſicut delictum, & tartarum abyſſi ſicut captiuum.* Hoc in loco arbitror, quod ita diabolo Deus dixerit: quia de hoc mundo quaſi abyſſi nomine dictus eſt ita diabolus: apud ſe definiens arbitratus ſit, quod in recordationem omnino non veniat, quod de memoria diuina deletus ſit. Cuius impiiſſimum ſẽſum in nono Pſalmo Propheta recolit, dicens: dixit, n. in corde ſuo requiret. Itẽq; dixit n. in corde ſuo: oblitus eſt Deus, auertit faciẽ ſuam, ne videat in finem. Tartarum quoq; abyſſi, id eſt, infernum, in quo mundi iſtius peccatores tenebuntur incluſi: ille velut captiuũ ſub duriſſima videl. dominatione, detruſum vinculis infernalibus detinebat. Exultans igitur & lætabundus diabolus æſtimabat, quod creaturam Dei ſui, omnem vtiq; mundum, velut rex & Dominus eſſet perpetuo poſſeſſurus, neſciens à Domino Deo regi in æternũ, & in ſeculũ ſeculi: perditis impiis gentibus de terra eius, iudicatos pupillos & humiles defenſos, vt non apponat vltra homo, id eſt, ipſe diabolus, vt ſe magnificet ſuper terram.

D

i ¶ *Poſt* &c.] Iam tunc reſipiſcens quæret reuerti ad Deũ, quando ei tempus pœnitentiæ non erit. Et hanc puto conuerſionis eius ſemitam dixerit, quæ obdurato corde & cæco ſera pœnitentia illuceſcat, quando poſt acceptam ei minime proderit.

k ¶ *Æſtimabat*, &c.] Siue vt alii dixerunt, quaſi deambulacrum. Abyſſum diximus ſuperius iſtum mundum, quem ſeneſcentem & inueteratum, in peccatis vtique permanentem diabolus arbitratur, neſciens aduentu Domini à peccatis veteribus liberandum.

l ¶ *Non eſt ſuper terram poteſtas, quæ comparetur ei.*] Nulla creatura

b

E creatura eſt tantæ potentiæ, ſiue peccatrix creatura tantæ malitiæ: & ideo in vtraque re nullus ei poterit comparari.

a ¶ *Qui*, &c.] Propria voluntate liberi arbitrij ſui, in ſuperbiam elatus factus eſt, id eſt, ita ſui malitia deprauatus eſt, vt nullum timeret, nec ipſum Dominum Deum creatorem ſuum. Timet quidem vt malus ſeruus & præuaricator: ſed non habet in ſe dilectionis Dei timorem.

b ¶ *Omne*, &c.] In ſublime, inquit, atque in excelſum erigitur, id eſt, vſque ad ipſius inæſtimabilis ſuperbiæ ſuæ apicẽ eleuatur, vt blaſphemus ponat in cœlo os ſuum, dicens: *Ponam in cælo thronum meum, & ero ſimilis altiſſimo.* Eſa. 14.d

c ¶ *Ipſe*, &c.] Id eſt, caput & princeps omniũ ſuperborum, quem imitantes angeli & homines impij & præuaricatores, facti ſunt filij ſuperbiæ eius.

CAPVT XLII.

RE*ſpondens* d, &c.] Id eſt, qui diabolum humilias, quomodo vis, & quando vis.

Pſal. 7.c e ¶ *Et nulla*, &c.] Scrutatorem cordis & renium latere quis poterit? vnde apparet ſanctum Iob ex his ſermonibus, quos Deo pœnitens confitetur, accuſare cogitationes ſuas, quibus ſe meminit de iuſtitiæ ſuæ meritis ſibi plurimum tribuiſſe: & Deo quaſi ruſtico, notam iniquitatis obijcere tentaſſe.

F f ¶ *Quis eſt*, &c.] Id eſt, nemo poteſt abſcondere conſilium à conſcientia tua. Iam in conſequentibus manifeſtiſſimè errorem ſuum demonſtrat, & inſipientiam confitetur, per quã ignorans ad Deum loquendi modum exceſſerit, ita dicens.

paretur ei: a qui factus eſt, vt nullum timeret. b Omne ſublime videt: c Ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ.

CAPVT XLII.

REſpõdens d autẽ Iob Domino, dixit: Scio quia omnia potes, e & nulla te latet cogitatio. f Quis eſt iſte, qui celat conſilium abſque ſcientia? g Ideo inſipienter locutus ſum, & quæ vltra modum excederent ſcientiam meam. Audi, & ego loquar: interrogabo te, & reſponde mihi. h Auditu auris audiui te: nunc autem oculus meus videt te. i Idcirco ipſe me reprehẽdo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Poſtquam autem locutus eſt dominus verba hæc ad Iob, dixit ad Eliphaz Themanitem: Iratus eſt furor meus in te, & in duos amicos tuos: quoniã nõ eſtis locuti coram me rectum, ſicut ſeruus meus Iob. Sumite ergo vobis ſeptẽ tauros & ſeptem arietes, & ite ad ſeruũ meum Iob, & offerte holocauſtum pro vobis. Iob autem ſeruus meus orabit pro vobis. Faciem eius ſuſcipiam, vt non vobis imputetur ſtultitia. Neque enim locuti eſtis corã me rectum: ſicut ſeruus meus Iob. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldad Suites, & Sophar Naamathites, & fecerunt ſicut locutus fuerat dominus ad eos, & ſuſcepit dominus faciem Iob. k Dominus quoque conuerſus eſt ad pœnitentiam Iob, cum oraret ille pro amicis ſuis. l Et addidit Dominus omnia quæcunq; fuerant Iob duplicia. m Venerunt autem ad eum omnes fratres ſui, & vniuerſæ ſorores ſuæ, & cuncti qui nouerant eum prius

g ¶ *Ideo inſipienter*, &c.] Iam nunc depoſita inſipientia atque abiecta ſtultitiæ præſumptione, per notitiam increpationis diuinæ ad emendationem correctus, & præſentis caſtigationis purgatus examine, Deum nihilominus audet interrogare dicendo: Audi, clementiam diuinæ indignationis oſtendit: & hoc loqui videtur, quod illam plagam longe alio modo circa eum Deus operatus fuerit, quam ipſe antea iudicaret: & hinc eſt, quod ſe à Deo doceri cupit, ſibique hoc ipſum depoſcit oſtendi. Accepto ergo Iob, ſicut ex ſermonibus eius credendum eſt, diuinæ viſitationis oraculo ait ad Deum.

h ¶ *Auditu*, &c.] Poſt tentationis probationem, proximior factus diuinæ cognitioni: dicit ſe iam Deum videre, quem ante dum examinaretur, audiſſe ſe dixit. Audire autem Deum vel videre, qui eſt inuiſibilis & incomprehenſibilis, non iſtorum eſt oculorum aurium, vel iſtarum aurium, ſed potius mentis & cordis, Propter quod beati ſunt mundo corde homines, quo Deus videtur. Matt. 5.a

i ¶ *Idcirco ipſe me*, &c.] Quem locum alii dixerunt: Ideo deſpexi memetipſum, & diſtabui, & æſtimaui me terram & cinerem. Quod autem in iniuriam ſancti Iob, amici eius non recte locuti fuerint, hic aperte domino eis imputante monſtratur: vnde ipſe ait ad eos, quod peccatum illud exprobrationis eis remitti non poſſit, niſi beatus Iob pro illis orauerit, & holocauſtum propitiationis obtulerit. Vbi aduertimus, quod ſacerdotis officio, beatus Iob functus fuerit. Intelligatur hoc loco, quod nulli expediat eum exultatione & conuitio coarguere in Dei caſtigatione ac tribulationũ laboribus conſtitutum. Ait namq; quod Iob ante pro eis ſacrificium offerentem, faciem eius ad exaudiendum libenter ſuſceperit. *Et addit Dominus duplicia.* In ſequentibus quæritur ſenſus eius, qui quemadmodum fuerit duplicatus, libri huius ſcriptor diligenter enarrat. Fratres vero & ſorores, qui ad beatum Iob poſt plagam caſtigationis eius conuenerant, omnes cogitationes & familiæ generis eius intelligendæ ſunt. G Vniuerſi etiam noti & amici eius, qui regalem potẽtiam eius ſingularemq; ſapientiam prius nouerant, veniẽtes ad eum comederunt cum eo in conuiuio honoris eius, in quo ſignificatus eſt ab eo omnium ſordium ſqualor abſterſus. In motu vero capitis indicatam conueniẽtium ad eum lætitiam nouerimus: quiq; muneris gratia, velut inopi & penitus nihil habenti dederunt oues ſingulas, & inaures aureas ſingulas. In hac conſolatione & ſi parua & priorum bonorum duplicatione, animaduerti poteſt, quod grandis multitudo ad illum cõuenerit: qui cum à ſingulis paruum acceperit, ſubito tantarũ diuitiarum factus ſit Dominus: Potuit hoc ſcriptor libri huius & per anticipationem dixiſſe, vt poſt tentationem illam per centum quadraginta annos vitæ ſuæ, benedicente domino, cumulatas in duplum diuitias poſſideret: filiorũ vero eius duplicatum numerum non legimus. Vnde arbitror, quod cùm ea, quæ omnino perierant, illa ei in duplum fuerint reſtituta, etiam filii ei viginti pro decem redditi ſint. Hi enim ipſi decẽ primi, quos ruina domus labẽtis oppreſſerat, apud Deum nõ putãtur extincti. Propter ædificationem itaque fidei noſtræ, tantos ei filios à Deo redditos H quantos amiſerat, ſentiendum eſt: vt omni bonorum ſuorũ ſubſtantia in duplum ſibi à Domino reddita, etiam filios in duplum habere ſe crederet: qui vt pote fideliſſimus Dei ſeruus, minime dubitare deberet, eos quos ad Deum præmiſerat, non periſſe. Sicvbi per totum hunc librum ſanctum Iob, figurã habuiſſe Saluatoris proſpeximus: donante gratia eius, vt nobis largiri dignatus eſt expoſuimus: & in quibuſdã locis, amicos eius ſignificari hæreticos intellexiмus ſicut etiam & illum Heliu gentilitatis habuiſſe imaginem, diſſeruimus. Sed quia per Chriſtum impiorum atq; errantium reconciliatio eſt: *Non eſt. n. aliud nomẽ ſub cælo, in quo oportet ſaluos fieri:* ideo extincta nũc gẽtilitate atq; abolita, hæretici ad Chriſtum à Deo patre mittuntur: vt per quem prius ſaluati fuerant, rurſum lapſi per eundem mediatorem Deo reconciliẽtur. Actor. 4.c In holocauſto vero ſeptem taurorum & arietum: orationum atque eleemoſynarum ſatisfactio, ſuperbiæ & iræ emundatio plenaria, atq; perfecta per laborem atq; innocentiam pœnitentia demonſtratur. Quod autem ait.

k ¶ *Dominus*, &c.] Illud eſt, quod ait Apoſtolus: *Chriſtus Ieſus, qui eſt in dextera Dei: qui etiam interpellat pro nobis*, ſecũdum Ioannem Apoſtolum, aduocatus noſter eſt, & propitiatio apud patrem. Sic itaque facies Saluatoris à patre ſuſcipitur: dum & ipſe exaudit, & exauditur. Rom. 8.g 1. Ioan. 2.a

l ¶ *Et addidit*, &c.] Illa igitur addita ſunt Chriſto Domino & Deo noſtro, cum populo Iſraël per fidem addita eſt gentium multitudo, & addetur in regno.

m ¶ *Venerunt*, &c.] Quod ait, venerunt, hoc eſt per fidem ei incorporati ſunt: vt intra Eccleſiam in vno ſpiritu congregati, eſſent membra eius omnes credentes in eum. Fratres autem & ſorores dicuntur omnis illa cognatio Iudæorũ populi: de quorum familia natus eſt Chriſtus. Siue fratres &

prius, & comederunt cum eo panem in domo eius. Et mouerunt ſuper eum caput,[a] & conſolati ſunt eum ſuper omni malo, quod intulerat dominus ſuper eum.[b] Et dederunt ei vnuſquiſque ouem vnam, & inaurem auream vnã.[c] Dominus autem benedixit nouiſsimis Iob magis quam principio eius. Et facta ſunt ei quatuordecim millia ouium, & ſex millia camelorũ, & mille iuga boum, & mille aſinæ.[d] & fuerunt ei ſeptẽ filij & tres filię.[e] Et vocauit nomen vnius diem, & nomen ſecundæ caſia, & nomen tertiæ cornu ſtibij. Non ſunt autem inuentæ mulieres ſpecioſę, ſicut filiæ Iob in vniuerſa terra. Deditque eis pater ſuus hæreditatem inter fratres earum. Vixit autem Iob poſt flagella hæc centum quadraginta annis: & vidit filios ſuos, & filios filiorum ſuorum, vſq; ad quartam generationẽ: & mortuus eſt ſenex, & plenus dierum.

Capvt

A ſorores, generaliter omnium nationum multitudines intelligere poſſumus: eo quod de maſſa humani generis carnem aſſumpſit, per quam ſibi cæteros fratres dignatus eſt facere: (Pſal. 21.c; Marc. 3.d) de quibus ait ad patrem: *Narrabo nomẽ tuum fratribus meis, in medio Eccleſiæ laudabo te.* Et in Euangelio ait: *Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic mihi & frater & ſoror & mater eſt.* Et cuncti, qui eum prius nouerant, venerunt ad eum: ita & de eis ſentiendum eſt: quia nouerant eum prius omnes ſancti & Prophetæ, qui eum vtique videbant in ſpiritu: quem etiam in carne venturum annunciabant, ſicut ipſe Dominus dicit: (Matt. 13.c) *Multi Prophetæ, & iuſti cupierunt videre, quæ vos vidiſtis, & non viderunt: & audire quæ vos audiſtis, & nõ audierunt.* Quem videbant autem in ſpiritu, præſentiam aduentus eius in carne videre deſiderabant, ſicut & ſanctus Abraham, (Ioan. 8.g) de quo ait Dominus: *Abraham concupiuit videre diem meum: & vidit, & gauiſus eſt.* Itaque prædicti ſancti venerũt: quoniã habentes eundem ſpiritum fidei, prophetauerunt velut iuſti ex fide viuentes: & ſacramentum Incarnationis Chriſti futurum præuidentes in ſpiritu, in ipſam fidem Chriſti per eandem pœnitentiam venerunt: id eſt, ex fide in fidem, vt eſſent ſub Chriſto capite vnum, & ipſi in corpore Eccleſiæ conſtituti, vbi iam reſurrectione glorificato Chriſto, & ex paſſionis contumelia in honorem priſtinum reſtituto, nunc in domo eius Eccleſia, panem ſacramentorum eius comedunt omnes per fidem venientes ad eum. Cum ipſo autem panem ideo comedere dicũtur: quia ipſe dixit: (Matt vlt.) *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi.* Siue quia ipſe eorundem myſteriorum eſt conſecrator, in quibus & ipſum benedicentẽ & conſecrantem accipimus: quia ipſe dixit: (Ioan. 6.e) *Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi:* & verbum ſcripturarum, panis eſt Chriſti, B quo in domo Saluatoris Eccleſia paſcuntur: & exhortatione eorum reficiuntur quondam fidei inopes, qui in hoc ſeculo, cum eſſent alieni à Deo, famem ſermonis diuini patiebantur: & cuncti, qui eum prius nouerant in terra venire ad eum meruerunt in cœlum. Et mouerũt, inquit ſcriptura, ſuper eo caput: exultantes videlicet, quod ſpiritualibus & ſacris Chriſti conuiuiis affecti eſſent participes: ſicut Dominus ait in Pſalmo: (Pſal. 21.e) *Vota mea reddam coram vultu timentium eum: edent pauperes & ſaturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum.*

a ¶ *Et conſolati*, &c.] Saluatorem noſtrum mediocriter conſolatur: qui paſſionem eius, quam pro redemptione mundi ſuſcepit, cum gaudio credit, & fideliter oculis fidei contuetur: ipſe enim tali conſolatione repletus eſt, qui cum vidiſſet turbam credentium, exultauit in ſpiritu, ſicut ſancto Euangeliſta ſcribente didicimus. (Luc. 10.f) Intuliſſe autem filio ſuo Deum patrem malum paſſionis & mortis: ita dicimus ſecundum Apoſtolum: (Rom. 8 f) *Qui proprio filio ſuo nõ pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum.* Super quod magnam ſumimus conſolationẽ, quod dabit nobis bona ſua, qui mala noſtra ſuſcepit.

b ¶ *Et*, &c.] Vnuſquiſq; per fidem ad Chriſtum veniẽtiũ, offert ei innocentiam ſuã, mentiſque obedientiam. (Rom 12.a) Quia & Apoſtolus ex peccatoribus ſanctos effectos, ita viuere docet, dicens: *Obſecro vos fratres, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiã viuam, ſanctam, Deo placentem.* Sic itaque venientes ad Chriſtum, efficiuntur oues dominicæ, oues ſanctæ, oues illæ rationabiles aſcendentes de lauacro, geminos fœtus habentes, cum per obedientiam mandatorum Dei renatæ in Chriſto, innocentes & ſimplices operarii fuerint & fideles.

c ¶ *Dominus autem benedixit nouiſſimis*, &c.] Principia Chriſti Dei & Domini noſtri, legis Moyſi exordia eſſe ſignificãtur. Nouiſſima vero eius Euangelium eſſe monſtratur. Vn- C de Eccleſiaſtes ait: (Eccl. 10.a) *Meliora ſunt nouiſſima ſermonis, quam initium eius.* Proinde meliora ſunt myſteria Euangelij reuelata in Chriſto, legis ſignificationibus & figuris meliora ſacrificia cordium contritorum, quam holocauſtomata pecudum. Melior manifeſtatio veritatis in Euangelio, quam allegoriarum vmbra in veteri Teſtamento. Sic itaq; benedixit Dominus nouiſſimis Iob magis quam principio eius, vt in vtroque populo, Iudæorum & gentiũ gratia abundaret: quos populos ſecundum morum qualitates, quaſi ſub diuerſorum animalium nominibus hæc ſcriptura voluit appellare. Quam vero ſignificationem eadem animalium in ſe vocabula contineant, in principio operis iſtius dixiſſe me memini. Duplicatum vero horum animalium numerum, propter vtrunque populum puto, ſiue propter abundantiorem gratiam Euangelii, vt iam dixim⁹, de qua Apoſtolus ait: (2. Cor. 3.b) *Sufficiẽtia noſtra ex Deo eſt: qui & idoneos nos fecit, & miniſtros noui Teſtamenti, non litera, ſed ſpiritu: litera enim occidit, ſpiritus autem viuificat.*

d ¶ *Et fuerunt ei ſeptem filii & tres filiæ.*] Quod ſeptem filios & tres filias refertur habuiſſe: gratiarum ſeptenarius numerus indicatur, & legis propheticæ: & gratiæ, vt in principio huius dixi. D Quas pater earum moriens fecit cohæredes fratrum ſuorum, id eſt, animas quas per ſpiritum gratiarum in Teſtamento diuinarum ſcripturarum incorporat, eas vtique promiſſionum ſuarum fecit eſſe participes. Earum quoque filiarum ſignificanter nomina poſita, magnum in ſe cõtinent ſacramentum.

e ¶ *Et vocauit*, &c.] Non ſunt autem inuentæ mulieres ſpecioſæ, ſicut filiæ Iob in vniuerſa terra. *Deditque eis pater ſuus hæreditatem inter fratres earum. Vixit autem Iob poſt flagella hæc centum quadraginta*, &c.] Dies ergo lex Dei eſt, quæ ad cognitionem veritatis, humanæ ignorantiæ noctem illuminat, Caſia ſanctæ vnctionis eſt donum, Cornu ſtibij competentiſſime Euangelicis copiis Eccleſiæque diuitiis coaptatur, quæ ſpiritualium rerum theſaurus eſt. Cornu vero ad inſigne regium, & dignitatem Eccleſiæ pertinet: ſicut ait Propheta: (1. Reg. 2 b) *Exaltauit cornu Chriſti ſui.* Figuram ergo ſanctus Iob manifeſte habuit Saluatoris: & in hoc quod ex ditiſſimo egens, & pauper factus eſt, vt nos locupletaremur. Circa corpus eius omnem poteſtatem ſuam diabolus exercuit: ſed nihil profecit, ſicut ipſe Dominus ait: (Ioan. 14 d) *Veniet* enim *princeps mundi, & in me nihil inueniet.* Quemadmodum etiam beatus Iob poſt damnum filiorum infidelium ditatus in filiis eſt: ita & Saluator poſt amiſſionem filiorum infidelium ditatus eſt in gentibus. Per multa ergo ſanctus Iob Domini noſtri paſſionem quoque & patientiam figurauit: numero filiorum, & filiarum nominibus, ſeptiformem gratiam Spiritus ſancti legi & Prophetarum atque Euangelij in Saluatorem noſtrum plenitudinem portendebat futuram. (Eſa. 11.a) *In quo requieuit ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & virtutis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, repleuit eum ſpiritus timoris Dei:* quod intelligendum eſt, plenus dierum. Tandem releuatus longæ explanationis onere, velut expoſito grani faſce reſpirans, ad te beatiſſime pater Vecteri, clauſulam ſermonis mei dirigo: petens vt ſi quid in hoc opere dignum probabili veritate perſpexeris, etiam circa meam exiguitatem largiſſima Domini noſtri dona mireris, obſecro ne aut amico fauore permulceas: aut beneuola excuſatione defendas. Quia nolo eminentiam iudicij tui à ſuę dignitatis ſublimitate deiicias: ſed potius ſic opuſculum meum laudabile facias, dum incondita eius corrigendo retractas, & perfecta emendatione caſtigas.

Commentariorum in Iob Finis.

COM-

COMMENTARII BEDÆ IN PARABOLAS SALOMONIS FALSO HIERONYMO ATTRIBVTI.

CAPVT I.

PArabolæ [a]Salomonis filij David regis Iſraël. [b] Ad ſciendã ſapientiam & diſciplinam. [c] Ad intelligenda verba prudentiæ, & ſuſcipiendam eruditionem doctrinæ. [d] Iuſtitiam & iudicium, & æquitatem. [e] Vt detur paruulis aſtutia: adoleſcenti, ſciẽtia & intellectus. [f] Audiens ſapiens ſapientior erit. [g] Et intelligens gubernacula poſſidebit. [h] Animaduertet parabolam & interpretationem, verba ſapientiũ, & ænigmata eorum. [i] Timor domini, principiũ ſcientiæ. [k] Sapientiã atque

PArabolæ a, &c.] παροιμίαι Græcè, Latine dicuntur ſimilitudines. Quod huic libro vocabulum Salomõ ob id impoſuit, vt ſciremus altius, & nos iuxta literã tantum nõ intelligere debere, quæ dicit. In quo Dominum ſignificat per parabolas turbis fuiſſe locuturũ. Salomon autẽ nomine proprio, & pacifico regni ſui ſtatu, regnũ Chriſti & Eccleſię perenne denũciat: de quo ſcriptũ eſt: *Multiplicabitur eius imperiũ, & pacis nõ erit finis: ſuper ſoliũ Dauid ſedebit, & ſuper regnum eius.* Eſa. 9. b Sicut & templi conſtructione ac dedicatione, ædificationem ſanctæ Eccleſiæ quæ tempore reſurrectionis in æternum dedicabitur, inſinuat. Nam & ipſe Saluator filius eſſe Dauid, & rex ſpiritualis Iſrael, etiam turbarum teſtimonio, quæ ciuitatem Hieroſolymam venienti cum palmarum ramis & laudibus occurrere declaratur. Matt. 21. a Notãdum autem quod in vulgata editione pro parabolis, quæ Hebraice משלות vocantur: παροιμίαι, id eſt, prouerbia dicuntur. Sed nec ipſum nomen abhorrere à vero. Quæ enim parabolæ recte nuncupantur, quia occulta ſunt, poſſunt non incongrue etiam prouerbia vocari: quia talia ſunt, quæ merito ſæpiſſime ore colloquentium verſari, ac memoria debeant retineri. Nam & prouerbia plerunque tam obſcure dicuntur, vt merito eadem poſſint etiam parabolarum nomine notari: Domino atteſtante, qui ait: Hęc in prouerbiis locutus ſum vobis: Ioan. 16. f *Venit hora, cum iam non in prouerbiis loquar vobis, ſed palam de patre annunciabo vobis.* Quid autem vtilitatis parabolæ Salomonis conferant, ſacramento tituli monſtratur, cum ſubditur.

F

b ¶ *Ad ſciendam*, &c.] Sapientiam autem & diſciplinam ſcire eſt, quo modo recte credere, qualiter ſecundum id viuere oporteet quemque quod veraciter conſtat didiciſſe: quò intentionem cordis dirigere, quid operando gerere conueniat, noſſe. Quod autem adiungit.

c ¶ *Ad intelligenda* &c.] Monet eos, quos imbuit, vt non ſolum ſapientiam quam ſemel ipſi perceperint, amplecti: & diſciplinæ virtutum quam cognouerint, ſciant inſeruire: ſed etiam verbis prudentium, quibus ad perfectiora proficiant, libenter auſcultare: & hæc ſolerter intelligere curent.

d ¶ *Iuſtitiam*, &c.] In iuſtitia, actio recta: in iudicio, diſcretio boni & mali: in æquitate vero rectitudo mentis intelligitur. Iuſtitia eſt in his, quæ ſecundum regulam veritatis bene operamur. Iudicium in illis, quæ recta diſcretione cum proximis agimus. Æquitas in eo cum ſyncera intentione, Deo ſoli in his, quæ recte gerimus vel iudicamus, placere contendimus.

e ¶ *Vt detur*, &c.] Paruuli dicuntur ſenſu ſimplices: adoleſcentes vero in fide & opere proficientes. Paruulos dicit eos, qui nuper ſapientiæ aurem accommodare cœperant. Adoleſcentem, qui aliquantum iam in eius auditione profecit. Et ideo fortaſſe paruulos plurali numero, adoleſcentem appellat ſingulari: quia doctrina ſapientiæ, quos diuerſis animi motibus, diuerſis viuendi moribus deditos ſuſcepit, in vnam virtutis perfectionem erudiendo prouehit: de quibus iure dicatur: Actor. 4. f *Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna.* *Vt detur*, inquit, *paruulis aſtutia*, ſubtilitas cautelæ. Hæc etenim rudibus & incipientibus eſt neceſſaria: per quam ſophiſmatum dignoſcere, & cauere verſutiam poſſint: ne falſorum fraudibus argumentorum abducantur à ſimplicitate veræ ſapientiæ, quæ ducit ad vitam. *Adoleſcenti ſcientia & intellectus*: quia qui prudenter declinat falſa, conſequenter ſcita veritatis percipiet. Hactenus prætitulatio: hinc iam ipſe textus parabolarum incipit.

f ¶ *Audiens ſapiens*, &c.] Quia ſapientiæ amator extitit Salomon: qui optione ſibi data, ſapientiam petiit & accepit: pulchre initium parabolarum ſuarũ à ſapientia ſumit. Quod autem ait: ſapientem cùm audierit verbum, ſapientiorem effici: oſtendit neminem in hac vita ita ſapientem fieri poſſe, cuius ſapientia nequeat augeri. Semperque moris eſſe ſapiẽtum, vt dictis maiorum, aliquando etiam minorum auſcultent: & quidquid in eis vtilitatis audierint, ad ſe replicẽt, ſuoque in corde recondãt. Denique audiuit ſapiens minor maiorem, regina Saba Salomonem, 3. Reg. 10. a & ſapientior rediit. Exod. 18. d Audiuit Moyſes ſocerum, multo inferiorem ſublimior: & ſapientior redditus eſt. Matt. 13. e Audierunt diſcipuli Chriſtum: & ſpiritum ſapientiæ percipere meruerunt. Audiuit Nicodemus, Ioan. 3. a audiuit Gamaliel: audiuit diſcipulus eius tunc Saulus, nunc Apoſtolus Paulus, ſapientes vtique verbum Euangelij: & ſapientiores ſunt facti. Act. 5. f. & 9. & 22. a Qui etiam Paulus cum ad tertium cœlum raptus, audiſſet ea, quæ non licet hominibus verba loqui, nihilominus ad terram reuerſus aiebat: Quia 1. Cor. 13. *ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus. Cum autem venerit, quod perfectum eſt, euacuabitur, quod ex parte eſt.*

g ¶ *Et intelligens*, &c.] Nemo ſe de ſua iactet ſcientia: quia qui ſapientium verba crebro audire, & intelligere negligit, vitam ſuam rite gubernare non nouit. Quanto magis alieno regimini præfici nequit, qui ſeipſum ad patrum diſciplinam ſubiicere contempſit. Quod ergo ait: *Audiens ſapiens ſapientior erit*: ad cognitionem rerum, quæ per ſapientiam noſcuntur, reſpicit. Quod vero addit: *Et intelligens gubernacula poſſidebit*: ad rectitudinem vitæ, quæ per eandem ſapientiam diſcitur vel docetur, pertinet. Et pulchre principium parabolarum principio congruit tituli, quod ita ſe habet: *Parabolæ Salomonis filij Dauid regis Iſrael, ad ſciendam ſapientiam & diſciplinam.*

H

h ¶ *Animaduertet*, &c.] Animaduertere, eſt animum illuc vertere, hoc eſt, ſenſus in id quod legitur, intendere. Parabola eſt comparatio ex diſſimilibus rebus: aliud enim in ſuperficie ſonat, & aliud intellectu innuit. Ænigma eſt quæſtio obſcura, quæ difficile intelligitur, niſi aperiatur, vt illud in libro Iudicum: Iud. 14. e *De comedente exiuit cibus, & de forte egreſſa eſt dulcedo. Animaduertet parabolam & interpretationem, verba ſapiẽtium, & ænigmata eorum.* Hoc diſcipulis ſe humiliter audientibus, ipſa quæ eos in carne apparens erudiebat ſapientia, donauit: vt & ſuas parabolas, quæ turbæ nequibant, intelligerent: & Prophetarum ac legis ænigmata, id eſt, obſcura dicta ſpiritualiter animaduerterent, ac ſuis auditoribus dilucidare valerent: ſed & ſequentibus Eccleſiæ magiſtris, eadem intelligentiæ ſpiritualis arcana pie quærentibus, ac pulſantibus referat.

i ¶ *Timor*, &c.] Duo ſunt timores Domini: prior ſeruilis, qui principium ſcientiæ vel ſapientię vocatur. Secundus amicalis, qui perfectiorem ſapientiam comitatur. Timor ſeruilis, principium ſapientiæ eſt: quia quiſquis poſt errorem delictorum ſapere incipit: primo, timore diuino corripitur, ne ad tormenta ducatur: ſed hunc timorem perfecta dilectio foras mittit. 1. Ioan. 4. d Succedit autem *timor Domini ſanctus permanens in ſeculum ſeculi*: Pſal. 18. b quem non excludit, ſed auget charitas. Ipſe eſt, quo timet filius bonus, ne in modico oculos amantiſſimi patris offendat. Nam inchoatiuo timore ſeruilis adhuc animus metuit ne ab irato Domino, pœnis ſubigatur. 1. Cor. 13. e Vterque autem timor in futura vita ceſſabit. *Charitas* vero *nunquam excidet*, ſed in plenitudine ſapientiæ perpetua manebit: quod cognoſcere verum & vnum Deum, & quem miſit Ieſum Chriſtum.

k ¶ *Sapientiam atque diſciplinam ſtulti deſpiciunt*, &c.] Dixerunt de ſapiente, quod audito ſermone, ſapientior fieret: &

atque diſciplinam ſtulti deſpiciunt. [a] Audi, fili mi, diſciplinam patris tui:& ne dimittas legem matris tuæ. [b] Vt addatur gratia capiti tuo,& torques collo tuo. [c] Fili mi,ſi te lactauerint peccatores,ne acquieſcas eis. [d] Si dixerint:veni nobiſcum, inſidiemur ſanguini. [e] Abſcondamus tẽdiculas contra inſontem fruſtra. [f] Deglutiamus eum, ſicut infernus viuentẽ: & integrum, quaſi deſcendentem in lacum. [g] Omnem pretioſam ſubſtantiam reperiemus: implebimus domus noſtras ſpoliis: [h] Sortem mitte nobiſcum: marſupium vnum ſit omniũ noſtrum. [i] Fili mi, ne ambules cum eis: prohibe pedem tuum à ſemitis eorum. [k] Pedes enim illorũ ad malum currunt & feſtinant, vt effundant ſanguinẽ. [l] Fruſtra autẽ iacitur rete ante oculos pennatorum. [a] Ipſi

A intelligens recte, ſuos gubernare diſceret actus. Dicit econtrario de ſtultis, quia ſapientiam recti dogmatis, & diſciplinam puræ conuerſationis, non modo non aſſequantur, ſed & noſſe contemnant. Denique prædicãte in carne ipſa ſapientia ſapientes quique gaudẽtes accurrebant:ait Phariſæi & principes ſacerdotũ, ſalutaria eius dicta ſimul& facta ſpernebant. Et notandum quod ſapientẽ ſingulari numero, ſtultos deſcribit plurali:quia & plures ſunt ſapientib. ſtulti,& ſapientium cœtus omnis, vniformẽ tenet callem pietatis. Porro errantium diſſimile dogma, diſſimilis eſt & ordo viuendi.

a ¶ *Audi*, &c.] Hactenus prouerbialiter de vtraque parte diſputauit: hinc ſedulus incipit admonere quemque fidelem, vt diſciplinam legis diuinę, blanditiis præponat reproborum: quia nimirum huius cuſtodiam, corona: illorum facinora, mors ſequatur æterna. Vnde & recte filium vocat, quẽ paterna ſollicitudine curat inſtituere. Poteſt & ex Dei patris perſona dictum accipi:in nomine autem matris, Eccleſia: quæ tunc ſynagoga vocabatur, intelligi. Et notandum quod ita nos diſciplinam patris audire præcipit, vt legem quoque matris nulla ratione dimittamus:quia non ſufficit vt quis ſe Deum diligere,& eius præceptis obtemperare dicat, ſi vnitatem Eccleſiæ fraterna charitate non ſequitur:nec vetat, aliquid matrem ipſam Dei gratiam, qua ſaluamur, accipere. Nam & apud Hebræos, ſpiritus qui gratiam præſtat, genere feminino רוח nuncupatur. Aliter:Pater omnium electorum eſt Deus, qui per Prophe-

Hier. 3. f tã loquitur, dicens: *Patrem vocabis me:& poſt me ingredi non*

Psal. 112. a *ceſſabis*. Mater noſtra eſt Eccleſia, de qua Propheta ait: *Qui habitare facit ſterilẽ in domo, matrẽ filiorum lætantem*. Filium

B appellat, quem imbuit paternitatis affectu. In diſciplina paterna, noui Teſtamenti doctrina ad audiendum proponitur. In lege materna, veteris legis commendat arcana.

b ¶ *Vt addatur*, &c.] Mos apud veteres fuit, vt legitimè certantes, coronam in capite, torquem in collo acciperent. Et nobis ergo, ſi diſciplina conditoris noſtri ſi gratia matris ſit ad cuſtodiam, maior inde ſpiritualium virtutum claritas augetur. Additur enim gratia capiti, cum charitas, quæ principale mentis ornat, ardentius inflammatur. Additur & collo torques, cum fulgore perfectæ operationis ſermo prædicationis, qui per collum procedit, confirmatur:ac ne contemni ab auditoribus debeat, indeficienti virtutum connexione docetur. Vel gratia in capite vniuſcuiuſque electi additur, cum donum Spiritus ſancti eius menti diuinitus illabitur. Torques vero in collo eius tribuitur, dum decus intelligentiæ ei cœlitus conceditur. Sed & his qui Moſaicæ legis decreta domino veniente ſeruabant, addita eſt gratia noui Teſtamenti cum ſpe regni cœleſtis. Cuius ſplendor eximius ad exemplum coronæ vel torquis, nullo vnquam fine claudetur. Nobis quoq; cum pro bonis actibus, quos diuina gratia prærogauit, lux æterna tribuitur: gratia profecto capiti, &

Ioan. 1. b collo torques additur:iuxta illud Euangelij: Quia *de plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia*. Gratiam ſcilicet beatæ retributionis, pro gratia rectæ operationis.

c ¶ *Fili mi*, &c.] Duobus modis lactant peccatores, quos decipiunt:quia aut ad faciendum ſcelera, blandimentis alliciunt:aut facta iam fauoribus, quaſi laudabiliter acta ſuſtollunt. In vtroque autem Sapientia ſuos auditores, ne talibus acquieſcant, hortatur.

d ¶ *Si dixerint*: &c.] Poteſt hic locus generaliter de latronibus, qui innocentibus inſidias & mortes vel damna inferũt: poteſt & de illis ſpecialiter intelligi, qui ipſum vitæ auctorem, neci tradiderunt.

e ¶ *Abſcondamus tendiculas contra inſontem*, &c.] Hæc fece-

Matt. 22. b runt, cum dicebant: *Licet dare tributum Cæſari, an non?* & in-

Esa. 53. d numera huiuſmodi. Vere etenim erat inſons, *qui peccatum*

C *non fecit:nec inuentus eſt dolus in ore eius*. Verè fruſtra illi ten- 1. Pet. 2. d
debant inſidias:à quo in nullo læſi, imo cuius plurima erant beneficia experti.

f ¶ *Deglutiamus eum*, &c.] Ita Dominum impij deſiderabant extinguere, vt omnis memoria virtutum & doctrinæ illius tolleretur: ſed & hoc ipſum, quod nunquam talis inter eos vixerit, obliuioni traderetur.

g ¶ *Omnem*, &c.] De hominibus dicebant, quos Christo adhærere cernebant. Putabant enim, quia ſi eum occiderent, omnes qui crediderant ab eius poſſent amore & ſectatu ſecernere: talibuſque animarum ſpoliis, ſuarum conuenticula replere domorum. Cui ſimile eſt illud dominicæ parabolæ: quia venientẽ ad ſe regis filio dixerint: *Hic eſt hæres, venite, occidamus eum, & noſtra erit hæreditas*. Poteſt & generaliter pretioſa ſubſtantia, Christi Eccleſia intelligi, quæ eius pretioſo ſanguine empta eſt: quam impii de poteſtate eius ſubtrahere,& ſibi ſubdere conati ſunt. Sed quia *Dominus diſſipat conſilia gentium, & reprobat cogitationes populorum*, hoc implere minime potuerũt.

Matt. 21. d

Psal. 32. b

h ¶ *Sortem mitte*, &c.] Marſupium eſt ſacculus nummorum. Patet autem de latronibus: quia vt plures ſcelerum ſocios conquirant, communionem eis prædæ, quam rapuerint, ſpondent. Sed & perſecutores noſtri redemptoris quoſcunque potuere ſibi adiungebant:at quos illum ſequi videbant, hos de ſynagoga propulſantes, ſua communione priuabant.

i ¶ *Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem*, &c.] Prohibet credentes Christo de Iudæis communicare perſequentibus Christum Iudæis: denique omnes, qui credebant, erant pa- D
riter. Et Petrus iiſdem loquitur: *Saluamini à generatione iſta praua*. Actor. 2. f

k ¶ *Pedes enim illorum ad malum*, &c.] Non ſolum ad malum, quod temporaliter operentur: ſed etiam ad malũ, quod perpetuo paſſuri ſunt, impij properant: quoties ad patrandum homicidium, vel aliud quid ſceleris agendum feſtinant. Nam quantum videntes ad facinus implendum ducuntur, tantum non videntes ad tolerandum pro facinore pœnam propinquant. Hæc de inſidiatoribus noſtri Saluatoris valent ſpecialiter intelligi. Sequens autem verſiculus de fidelibus eius, atque prauorum malitiam ſuſtinentibus generaliter inſeritur.

l ¶ *Fruſtra*, &c.] Fruſtra etenim laqueus perſecutionis, aut mortis tenditur electis, qui pennas habent ſpei,& charitatis, cæterarumque virtutum, quibus cœleſtia, dum viuunt, deſiderant:vt ad hæc poſt mortem mereantur pertingere. Habent & oculos mentis, per quos & mala, quæ ab impiis ſuſtinent, ocius tranſitura:& bona quæ ſuſtinendo meruerũt, æternè manſura præuideant. Quibus ſimul oculis, & reproborum ſuperbiam cito conſummandam: & tormenta ſequentia ſemper manſura proſpiciunt. Poteſt & ita accipi, quod rete dicat pernitioſam malorum doctrinam, quam ab eo loco contexuit, vbi ait:Si te lactauerint peccatores, ne acquieſcas. Fruſtraque tale iacitur rete ante eos, qui mundis oculis cordis ſuperna contemplantur: quia dicere norint cum Propheta: *Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo* Psal. 123. a
venantium. Facile enim laqueos, qui in terra tenduntur cauet, qui pennis virtutum ſubuectus, conuerſationem habet in cœlis. Vtrunq; ergo rete fruſtra bonis parant reprobi:quia & ſi ſuadent iniqua, ſuperãtur iuſtorum ſapientia: & ſi inſidiis inferunt aduerſa, contemnuntur patientia. Siue oculi pennatorum ſunt animæ beatorum, virtutum pennis ſuffultę. Quę acuto viſu cœleſtia contemplantes, ad ſuperna euolant:ante quorum intuitum fruſtra ab impiis deceptionis rete prætẽditur:quia diuinitus adiuti, cunctos eorum laqueos facile tranſcendentes, ad ſuperna tranſeunt.

a ¶ *Ipſi*

[a] Ipſi quoq; contra ſanguinem ſuum inſidiantur, & moliuntur fraudes contra animas ſuas. [b] Sic ſemitæ omnis auari animas poſsidentium rapiunt. [c] Sapiētia foris prædicat: in plateis dat vocē ſuam. [d] In capite turbarum clamitat. [e] In foris portarum vrbis profert verba ſua dicēs: [f] Vſquequò paruuli diligitis infantiā? [g] Et ſtulti ea quæ ſibi ſunt noxia, cupient: & imprudentes odibunt ſcientiā? [h] conuertimini ad correptionem meam. [i] En proferam vobis ſpiritum meū, & oſtendant vobis verba mea. [k] Quia vocaui, & renuiſtis. [l] Extendi manū meam, & non fuit qui aſpiceret. [m] Deſpexiſtis omne conſiliū meū. [n] Et increpationes meas neglexiſtis. [o] Ego quoq; in interitu veſtro ridebo: & ſubſannabo, [p] cùm vobis, quod timebatis, aduenerit. [q] Cū irruerit ſuper vos repentina calamitas, & interitus quaſi tempeſtas ingruerit. [r] Quando venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia: tunc

A a ¶ *Ipſi quoque contra*, &c] Contra ſanguinem, vt temporali morte plectantur, id eſt, puniantur: contra animas autem dicit, vt æterna quoque animarum perditione damnentur. Quod cum ad oēs qui ſanguini inſidiantur, & fraude ſibi viuendum exiſtimat, pertineat: ſpecialiter tamen Iudæis congruit, qui inſonti Dño tēdiculas abſconderūt: eiuſque Apoſtolos virtutum pennis fultos, dolis circumuenire ſatagebāt. Contra ſuum namque ſanguinem ſuaſque animas agebant, qui timentes ne terreſtre regnum perderēt, cæli terræque regem occiderunt. Cœliciues perſequebantur in terra: ideoque & quod in terris habebāt, & quod in cœlis acquirere poterant regnum, perdiderunt. Generaliter autem dicendum: quia quicunque oculos fidei habet apertos, accipitque à Domino pennas vt columbæ, quib. æternam volet ad requiē, fruſtra tali nectant laqueos mali: ſeque ipſos potius hoc præſumendo perimant.

b ¶ *Sic ſemitæ omnis auari animas*, &c.] Semitas auari dicit ſubtiles eius cogitationes, quibus ſedulus inquirit, qualiter pecunias augeat. Taleſque ſemitæ rapiunt ad interitū animas poſſidentium, id eſt, eorum qui poſſeſſionibus pecuniarum vltra rationē incūbunt. Nō ſolum ergo, inquit, hi qui ob φιλαργυρίαν rapinis innocen-
B tium, & cædib. inuigilant, ſemetipſos hoc agentes perdunt: verum eodem ordine, tametſi minore reatu, omnes auari meditationes, quæ aurum Deo præferunt, hunc ad interitū trahunt. Aliter ſic: *Semitæ omnis auari animas poſſidentium rapiunt*. Tali fine, vt præfatus ſum, auarus quiſque perimit vel nudat eos, qui poſſeſſionibus abundant: vt ipſe potius hoc agendo pereat. Pauperes namque quos nihil poſſidere cernit, cur occidat? quoniam quos ſpoliet, non inuenit. Huc uſque perſecutiones, quas Iudæi Chriſto intulêre, deſcribuntur: hinc referuntur ea, quæ ipſe poſt paſſionem eiſdem ſuis perſecutoribus per Apoſtolos loquitur.

c ¶ *Sapientia foris*, &c.] Sapientia quippe Dei Chriſtus eſt: qui in mundo conuerſatus, paucis ſuæ myſteria diuinitatis patefecit. Ipſiſque præcepit, ne ante paſſionem & reſurrectionem ſuam, qui ipſe eſſet Chriſtus, prædicarent: ne gloriam eius, quam in monte conſpexerant, cuiquam dicerent. Magiſque tunc ſuæ potentiam maieſtatis operibus quàm verbis oſtendebāt, impleta prophetia quæ dixit: Neq; audiet aliquis in plateis vocem eius. At poſt reſurrectionem eius, ſapientia foris prædicabat: quia miſſo deſuper ſpiritu per Apoſtolos, apertè ſeipſam mundo declarabat. In plateis dabat vocem ſuam: quia in latitudine plebium manifeſtè, quæ antea paucos docuerat, replicabat: impleto verbo quod eiſdem
Matt. 10. c ſuis præconibus ait: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lu-*
1. Cor. 1. d. *mine: & quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta*. Aliter: Chriſtus Dei virtus, Dei & ſapientia, quæ in potentia diuinitatis, apud patrem olim latebat: nunc in fine ſæculi per aſſumptionem carnis, velut foris in plateis egrediens, in hoc mundo viſibiliter apparuit, atque euangelicam prædicationem de futuri regni ſui beatitudine, clara inſonuit voce.

d ¶ *In capite*, &c.] Quia etiam principibus, qui ei præualuiſſe vt crucifigeretur, videbantur, reatum homicidij, quod perpetrarent, palàm reducebant ad memoriam, eoſque ad pœnitentiæ remedium vocabat.

e ¶ *In foribus portarum verbis profert*, &c.] Vrbs, Eccleſia eſt ex vtroque populo, Iudæorum videlicet & gentiū adunata: cuius portarum fores, ſunt doctores, qui verbum prædicando credentes, in eam introducunt. Et in foribus portarum eius verba ſua ſapientia proferebat: cùm in apoſtolis ſuis loquebatur, è quibus vnus aiebat: *An experimentum*
2. Cor. 13. d *quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus*? Poſsēt fores portarū vrbis, etiam ſynagogæ maiores intelligi, in quibus ſapientia

C diſputabat: cum legis peritos phariſæos, & ſacerdotes per apoſtolos loquens, ſuam reuocabat ad gratiam, ita vt ſicut
Lucas ait: *Multa turba ſacerdotum obediret fidei*. Quid autem Actor. 6. b.
eadem ſapientia clamitaret, adiungit.

f ¶ *Vſquequo paruuli*, &c.] Paruuli dicuntur ſenſu tardiores, qui infantiā, hoc eſt, ignorantiam complectendo diligunt. Vſquequo paruuli ſenſu veteris inſtrumenti ceremonias nouo clareſcente diligitis? Vſquequò Moyſi, Chriſti euāgelio legem præfertis? quouſque decreta, quæ rudibus adhuc populis per ſeruum data ſunt, præponitis eis quæ filius ipſe veniens, perfectis ſenſu contulit? Iam vidiſtis Chriſtū in carne, iam miracula facientem & docentem: non tantùm ſpreuiſtis, ſed & occidiſtis. Saltem modò reſuſcitatum à mortuis, & præſidentem cœlo diligite, & dimittet vobis ſcelus, quod commiſiſtis.

g ¶ *Et ſtulti ea quæ ſibi ſunt*, &c.] Præponendum eſt à ſuperiore vſquequo, id eſt, vſquequo cupient, vſquequo odibunt. Cupiebant autem noxia, & odibant ſcientiam, qui literæ legalis ſuperficiem ſequebantur: & ſacramenta euangelij, quæ ipſa litera ſignificabantur, accipere detrectabant. Stulti ſunt qui apud ſemetipſos ſapientes putantur. Ea quæ ſibi ſunt noxia, cupiunt in
hoc quod præſentia diligunt, & futura non appetunt. Imprudentes verò dicuntur, qui veram Dei ſcientiam, dum ſuum diligunt errorem, exoſam habent. D

h ¶ *Conuertimini ad*, &c.] Corripuit per Apoſtolorum ora Iudæos: quia credere noluiſſent, vt tunc eos, poſtquam ſurrexit & aſcendit, monuit conuerti.

i ¶ *En proferam vobis ſpiritum*, &c.] Si adhuc, inquit, conuerti negligitis, proferam vobis vindictam, quam meruiſtis: & verba, quæ de veſtra perditione prædixi, oſtendam vera eſſe. Spiritum quippe ſuum, potentiam vltionis nominat: de
qua Moyſes ait: *Miſiſti ſpiritum tuum, & operuit eos mare*. Exod. 15. b
Et in libro beati Iob dictum eſt: *Iniquos flante Deo periſſe*, Iob. 5. b
& ſpiritu iræ eius eſſe conſumptos.

k ¶ *Quia vocaui, & renuiſtis*.] Dicens: *Venite ad me omnes* Matt. 11. d
qui laboraſtis & onerati eſtis, & ego reficiam vos.

l ¶ *Extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret*.] Primo benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo: poſtmodùm in cruce patiendo.

m ¶ *Deſpexiſtis omne conſilium meum*.] Dicentis: *Pœniten-* Matt. 3. a
tiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Ibid. 23. b

n ¶ *Et increpationes meas neglexiſtis*.] Dicentis: *Væ vobis ſcribæ, & phariſæi hypocritæ, quia tuliſtis clauem ſcientiæ. Ipſi non introiſtis: & eos qui introibant, prohibuiſtis*: & generaliter qui non credit, iam iudicatus eſt.

o ¶ *Ego quoque*, &c.] Tale eſt in pſalmo de iiſdem: *Qui habi-* Pſalm. 2. a
tat in cælis, irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos. Non quia buccis Dominus irrideat, aut naſo ſubſannet: ſed ea vis deſignata eſt tali verbo, quam dedit Apoſtolis, vt præuiderent nihil prorſus impios contra eum ſupra quàm ipſe permitteret, inſidiis eſſe acturos: quin potius illorum cœpta omnia euacuanda: eius verò gloriam poſt paſſionem per orbem terrarum eſſe dilatandam prænoſceret. Ideoque ſuperbiam eorum, etiam cùm maximè valere conſpicerent, pro nihilo contemnerent.

p ¶ *Cùm vobis, quod*, &c.] Conferentes ad inuicem: *Si di-*
mittimus eum ſic, omnes credent in eum. Et venient Romani, & Ioan. 11. f
tollent noſtrum locum & gentem.

q ¶ *Cùm irruerit*, &c.] Obſidiorum Hieroſolymorum ſubitam, & expugnationem totius prouinciæ, quæ à Roma-
nis facta eſt, dicit. Quam & ipſe Dominus in Euangelio, vi- Luc. 14. f
dens ciuitatem flenſque ſuper eam, prædixit.

r ¶ *Quando venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia*, &c.] Nō

tunc inuocabunt me, & nō exaudiam. [a] Manè conſurgent, & nō inuenient me. [b] Eò quòd exoſam habuerint diſciplinam, & timorem Domini nō ſuſceperint: nec acquieuerint conſilio meo, & detraxerint vniuerſæ correptioni meæ. [c] Comedēt igitur fructus viæ ſuæ. [d] Suiſq; conſiliis ſaturabuntur. [e] Auerſio paruulorū interficiet eos. [f] Et proſperitas ſtultorū perdet illos. [g] Qui autem me audierit, abſq; terrore requieſcet. [h] Et abundantia perfruetur, timore malorum ſublato.

CAPVT II.

FIlii [i] mi, ſi ſuſceperis ſermones meos, & mandata mea abſconderis penes te. [k] Vt audiat ſapientiam auris tua. [l] Inclina cor tuum ad cognoſcendam prudentiam. [m] Si enim ſapientiā inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ. [n] Si quæſieris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſauros effoderis eam. [o] Tunc intelliges timorē Domini, & ſcientiam Domini inuenies.

A leguntur Iudæi in illa obſidione Dominum inuocaſſe, ſed tantùm armis eſſe confiſi: quamuis deſolationē patriæ ruināque templi, amariſſima mente conſpexerint. Si qui tamen tunc eum inuocabant: quia hi culpam pro qua ſunt puniti, intelligere, vt verè pœniterent, nolebant, exauditi nō ſunt. Vnde rectè dicūtur tribulationem cū anguſtia fuiſſe perpeſſi. Tribulationē quæ erat in eis qua foris deprimebantur: anguſtia in eo quòd intus à Deo nihil conſolationis inuenerāt. At contrà ſancti cùm exteriùs opprimūtur aduerſis, ſpe certa ſalutis in corde delectantur: ſcientes ſe ab illo exaudiri clamantes, cuius ſe verba iubentis audire meminerunt. Hinc etenim Propheta ait: *Cùm inuocarem te, exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ, in tribulatione dilataſti mihi.* (Pſal. 4. a) Poteſt autem tota hæc correptio ſapientiæ, de vniuerſis generaliter reprobis accipi, qui in die iudicij clament ad iudicem diſtrictum, aperiri ſibi ianuam regni poſtulantes, nec mereantur exaudiri. Nam & quod ſequitur:

a ¶ *Mane conſurgent*, &c.] Ipſum tempus extremi examinis: quo alij in vitam æternam, alij in opprobrium reſurgent ſempiternum, apertè deſignat.

b ¶ *Eò quòd exoſam habuerint diſciplinam, & timorem Domi-* B *ni non ſuſceperint: nec acquieuerint conſilio meo*, &c.] Meritò ſalute priuantur, qui principium ſapientiæ timorem Domini & diſciplinam, non modò non habent; ſed & odiis inſequuntur. At ſalutis filius, *Iniquos*, inquit, *odio habui, & legem tuam dilexi.*

c ¶ *Comedent igitur fructus viæ ſuæ.*] Viam eorum dicit, de qua ſuprà dixerat. Pedes enim illorum ad malum currunt. Quia, inquit, vias meas ingredi noluerunt vt viuerēt: recipient mercedem viarum ſuarum, vt in æternum pereāt. At contrà de his qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius, dicitur: *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.* (Pſal. 127 a)

d ¶ *Suiſq; conſiliis ſaturabuntur.*] Quia meo conſilio, quo illos ſaluare decreueram, acquieſcere renuebant, ſaturabuntur ſuis quibus aiebant. Abſcondamus tendiculas contra inſontem fruſtra. Quibus pro Saluatore, latronem ſibi eligebant, vt videlicet vaſtentur à latronibus, & inter latrones damnentur. Quod etiam de omnibus verbi Dei contemptoribus, ſicut & cætera, poſſunt accipi.

e ¶ *Auerſio paruulorum*, &c.] (Supra ead.) Paruulos non ætate, ſed ſenſu dicit, quibus ſuprà dictum eſt: *Vſquequo paruuli diligitis infantiam?* Qui non paruuli, ſed perfecti ſenſibus eſſe potuiſſent, ſi non à conſilio ſapientiæ auditum auerterent: quò autem auerterent, eò ſeſe æternæ morti deſtinabant.

f ¶ *Et proſperitas ſtultorum perdet illos.* Cum nullis retardantibus aduerſis perfecerint actu, quod meditantes aiunt. Omnem pretioſam ſubſtantiam reperiemus. Item auerſio paruulorum interficiet eos, & proſperitas ſtultorum perdet illos: quia ſæpe auerſus à timore conditoris animus iam de ira eiuſdem iuſti conditoris patitur, vt in his quæ peccat, nihil ſuſtinere videatur aduerſi, ſed vt beatus Iob dicit: *Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt.* (Iob. 21 b) Item auerſio paruulorum, tribulatio vitæ præſentis. Proſperitas ſtultorum, lætitia eſt reproborum. Per hæc enim gemina vitia, cuncti reprobi pereunt, cùm eos aut proſperitas huius ſeculi eleuat, aut aduerſitas deijcit.

g ¶ *Qui autem me audierit, abſq; errore requieſcet.*] Poteſt & in hac vita, & in futura intelligi: quia qui Dominum perfectè diligit, nullis terretur aduerſis, imò gaudet in aduerſis: & in ipſa morte quaſi de ingreſſu vitæ lætatur, quietumq; ſemper à ſuperuacuis cogitationibus ac tumultibus tentationum pectus iuuāre ſpiritus ſancti gratia, gerit: quod requies

C ſeptimi diei in lege myſticè ſignabat. Sed cùm tranſierit è ſæculo, non ſolùm abſque timore malorum, ſed & in magno gaudio ſperatæ reſurrectionis quieſcet, vt Lazarus in ſinu Abrahæ. (Luc. 16. e)

h ¶ *Et abundantia perfruetur, timore malorum ſublato.*] Nunc abundātia bonorum operum, ablato timore eorum qui occidunt corpus: tunc abundantia gaudiorum præmio. Quanta enim ibi abundantia bonorum omniū, vbi gloriam eius, à quo ſunt omnia bona, licet intueri, ablato prorſus timore omniū, quæ aliquid aduerſi vlteriùs afferant.

CAPVT II.

FIli mi, ſi ſuſceperis ſermones meos, & mandata mea abſconderis penes te.] Abſcondit mandata Dei penes ſe, qui hæc audiens, ſolicitè in corde recōdit: iuxta illum qui ait: *In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi.* (Pſal. 118. b) Eſt enim ſummoperè curandum, ne nobis hæc iuxta parabolam Euangelij, dæmonia quaſi ſemen ſecus viam iactatum, volucres tollāt. (Matt. 13. a)

k ¶ *Vt audiat ſapientiam*, &c.] Ille enim ſapientiam antè non audire probatur: qui verba Dei auditu tantùm corporis percipiens, non vult memoria retinere vt hæc operetur. Si ergo mandata Dei fixo amore diſcendi & cuſtodiendi ſuſceperis, primò humilitatis viam tene: hoc eſt enim quod ſubſequenter adijcitur. D

l ¶ *Inclina cor tuum ad cognoſcendum prudentiam.*] Inclinare quippe, eſt cor ad cognoſcendum prudentiam humiliare, & emundare cor, vt dignum fiat ad percipienda myſteria veritatis. Vnde eadem ſapientia patri loquens ait: *Abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis* id, eſt, abſcondiſti à ſuperbis, & reuelaſti humilibus. (Matt. 11. d)

m ¶ *Si enim ſapientiam inuocaueris, & inclinaueris*, &c.] Nullum inuocare, id eſt, in nos orando vocare, niſi Deum debemus. Cùm ergo ſapientiam inuocandam eſſe docet, oſtendit ſe proculdubio non quamlibet ſapientiam, id eſt, notitiam rerum cœleſtium ſiue terreſtrium, ſed ipſam Deitatis cognitionem nobis ad ſequendum proponere. In huius namque perceptione ſapientiæ, ſummæ eſt perceptio beatitudinis: ipſa atteſtante quæ patri pro nobis ſupplicans ait: *Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te ſolum & verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* (Ioan 17 a) Notandum eſt autē, quòd & ſapientiam inuocare, & noſmetipſos ad noſcendam prudentiam, cor inclinare ſuadet. Quia nimirum neceſſe eſt, vt diuinum in cunctis flagitemus auxilium, & ipſo Domino adiuuante bona, quæ valemus, agamus. Neque enim ſine ipſo quicquam facere poſſumus, nec rurſum ſine noſtro conamine quantulumcunque habere valemus, quapropter nos ab ipſo ſaluandos eſſe credamus.

n ¶ *Si quæſieris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſauros*, &c.] Si tanta cura ſapientiam, quanta cupidi quærūt pecuniam: vel certè ſi tam ſolicitè quæſieris ſapientiam, ipſa ſapientia (quaſi infinitas per hanc & ineffabiles diuitias ſis acquiſiturus) percipies præmia quæ ſubſequenter exponuntur. Qui verò theſauros effodit, eiicit rudera terræ, & facit in altum foueam, ſedulus inſiſtit labori, donec ad theſauros, quos quærit, attingat. Et qui theſauros ſapientiæ inuenire deſiderat, quicquid ſibi terrenum ineſſe deprehenderit, expurget: carnales illecebras abſcindat, foſſam in ſe humilitatis faciat, nec quieſcat ab agendo prius quàm ſe venam veritatis inueniſſe cognouerit.

o ¶ *Tunc intelliges timorem*, &c.] Si ſolicito corde quæſieris, peruenies ad experientiam amabilis Domini timoris, qui non initium, ſed perfectio eſt ſapientiæ cœleſtis in hac duntaxat vita. Ideoq; non eum perfecta dilectio foras mittit, ſed facit permanere in ſæculum ſæculi: ſed & ſcientiam ipſius

E ipſius diuinitatis quæ perpetuò beatum facit, inuenies.

a ¶ *Quia Dominus dat ſapiẽtiam.*]Reſpicit hic verſiculus ad hoc quod ſuprà dixerat: ſi enim ſapientiam inuocaueris, &c. vſque dum ait: Et ſcientiam Dei inuenies. Ideo namque ſapientia, id eſt, Dominus inuocandus eſt ad accipiendam ſapientiam, quia ſapientia non à nobis ipſis haberi poteſt: ſed à Domino datur. Taceat Pelagiꝰ redargutꝰ ab Apoſtolo, qui ait: 1.Cor.4.b *Quid enim habes quod nõ accepiſti?* Iac.1.a Et Apoſtolus Iacobꝰ: *Si quis autem veſtrum,* inquit, *indiget ſapientia, poſtulet à Deo.*

b ¶ *Et ex ore eius ſciẽtia & prudentia.*]Poteſt in hoc verſiculo ipſa ineffabilis & coæterna Deo patri ſapiẽtiæ natiuitas intelligi, de qua alibi dicit: Eccl.24.a *Ego ex ore altiſſimi prodij primogenita.* Eſa.59.d Poteſt os Domini & in ſanctis eius accipi: vnde dici ſolet in prophetis: *quia os Domini locutum eſt.* Et ex ore eius ſcientia naſcitur & prudentia. Quia niſi ipſe os humanũ ſanctificet, niſi hoc ſuum ipſe dignanter efficiat, perfectam loqui ſapiẽtiam nullatenus valet.

c ¶ *Cuſtodiet rectorum ſalutem, & proteget gradientes ſimpliciter.*]Cognatæ ſibi ſũt virtutes, rectitudo & ſimplicitas, neque ab inuicem queunt ſeparari. Vnde & ſapientia vnam earum ſine altera non quærit: ſed in quibuſcunque ambæ conueniunt, hos cuſtodit & protegit. Deniq; de beato Iob dicitur: Iob.1.a *Quia erat vir ille ſimplex & rectus,* ſimplex videlicet per in- F nocentiam manſuetudinis: rectus per cautelam diſcretionis. Simplex, quia nullum lædere, imò cunctis prodeſſe deſiderabat; rectus, quia ſe à nullo corrumpi permittebat.

d ¶ *Seruans ſemitas iuſtitiæ,* &c.] Vias ſanctorum generalia Domini mandata, ſemitas iuſtitiæ, arctiora vitæ cœleſtis inſtituta, quæ perfectis ſolùm acceſſibilia ſunt, dicit. Vtraſque autem ſapientia ſeruat, vt in quocunque virtutum gradu rectos iuuet ac ſimplices.

e ¶ *Tunc intelliges iuſtitiam & iudicium, &c. vt eruaris de via mala,* &c.] Sup. Viam malam, opera iniqua: hominem peruerſa loquentem, doctorem dicit iniquæ operationis. Viam malam, inquam, vocant, qui dicunt: veni nobiſcum, inſidiemur ſanguini, peruerſa loquentem eum, qui huius auctor eſt ſuaſionis.

f ¶ *Qui relinquunt iter rectum,* &c.]Pulchre itineri recto vias tenebroſas oppoſuit: quia nimirum iter rectæ actionis in luce peragitur, atque ad lucis ſupernæ gaudia ducit. At ſicut Ioan.3.c Deus ait: *Omnis qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur eius opera,* & talis finem exterioribus ſortietur in tenebris.

g ¶ *Qui lætantur cùm malefecerint,* &c.] Ideo malefacientes exultant: quia per vias tenebroſas ambulant, & neſciunt quò eunt. Si .n. qui ad pœnã tendũt, aſpicerent, greſſum vtiquo cohiberent, noxiamq; lætitiam ſalubri fletu caſtigarent.

h ¶ *Vt eruaris à muliere aliena,* &c.]Pẽdet hic verſus à ſuperioribus, vbi dictum fuerat: prudentia ſeruabit te. Et eſt ſenſus: prudẽtia ſeruabit te, vt eruaris à muliere aliena. Quia ergo prius Salomon auditorem ſuum, quem ſapientiam docere ſatagit, admonuit, ne latronibus iungeretur, ne ſi videret furem, ſimul curreret cũ eo, ſed recte ac ſimpliciter incederet: nunc commonet ne cum adulteris portionem ſuam ponat. De quibus & hoc quod ſuprà dicitur: vt eruaris de via mala, ab homine qui peruerſa loquitur, poteſt ſpecialiter intelligi. Quæ .n. peruerſior locutio quàm ad ſtupra ſuaderi? quod capitulũ incipit à loco vbi ait: *Fili mi, ſi ſuſceperis ſermones meos, & mandata mea abſconderis penes te* Poteſt autẽ per mulierem extraneam, hæreticorum prauitas intelligi à Chriſti & Eccleſiæ membris aliena, quæ mollitia diſertitudinis & linguæ blandimentis, corda decipere innocentium

ᵃ Quia Dominꝰ dat ſapientiam. ᵇ Et ex ore eius ſcientia & prudentia. ᶜ Cuſtodiet rectorũ ſalutem, & proteget gradiẽtes ſimpliciter. ᵈ Seruãs ſemitas iuſtitiæ, & vias ſanctorum cuſtodiens. ᵉ Tunc intelliges iuſtitiam & iudicium & æquitatem, & omnem ſemitam bonam. Si intrauerit ſapientia cor tuũ, & ſcientia animæ tuæ placuerit. Cõſilium cuſtodiet te, & prudentia ſeruabit te, vt eruaris de via mala, ab homine qui peruerſa loquitur. ᶠ Qui relinquunt iter rectũ, & ambulant per vias tenebroſas. ᵍ Qui lætãtur cum malefecerint, & exultant in rebus peſſimis. Quorũ viæ peruerſæ ſunt, & infames greſſus eorũ. ʰ Vt eruaris à muliere aliena, & ab extranea quæ mollit ſermones ſuos. ⁱ Et reliquit ducẽ pubertatis ſuæ, & pacti Dei ſui oblita eſt. ᵏ Inclinata eſt enim ad mortem domus eius, & ad inferos ſemitæ eiꝰ. ˡ Omnes qui ingrediũtur ad eam, non reuertentur: nec apprehẽdent ſemitas vitæ. ᵐ Vt ambules in via bona, & calles iuſtorum cuſtodias. ⁿ Qui .n. recti ſunt, habitabunt in terra, & ſimplices permanebunt in ea. ᵃ Impij

ſolet. Vnde Pſalmiſta: *Mollierunt ſermones ſuos ſuper oleum, & ipſi ſunt iacula.* G Pſal.45.d

i ¶ *Et reliquit ducẽ pubertatis ſuæ, & pacti Dei ſui oblita eſt.*] Patet de adultera, quia primum virũ relinquit & pacti Dei obliuiſcitur: eius nimirum quod cum viro ſuo Domino teſte, tempore nuptiarum pepigit, quòd fidem ſibi caſtitatis alterutrum ſeruarent. Patet & de mẽte hæretica, quia reliquit doctorem, à quo fidem eccleſiæ didicerat, & oblita eſt pacti Dei ſui: hoc eſt, fidei ipſius dominicæ, quæ in ſymbolo continetur, quam ſe die baptiſmatis ſeruaturam eſſe promiſerat.

k ¶ *Inclinata,* &c.] Omnis cõuerſatio adulteræ ad interitum ducit, & quamuis blanda videtur ac mãſueta, nõ minorẽ ſentiet in fine vindictã, quã qui latrocinãdo apertè impietati famulantur. Poteſt domus adulteræ, ipſa eiꝰ caro in qua turpitudini ac luxuriæ ſubſternitur, accipi: quæ nouiſſimi tempore iudicij nõ ad vitam, ſed perpetuam reſurget ad mortem. Sed & hæreticorũ domus, quia ſuper arenam cõſtruitur, & cum ſtare videtur, vergit ad caſum, ſuiſq; crementis quaſi quibuſdam ſemitis in impiorum conſortia, id eſt, ad ſpirituum tendit tormenta malignorum.

l ¶ *Omnes,* &c.] Ad eã, ad mortẽ dicit, nõ ad mulierẽ. Poteſt .n. qui adulteræ mixtꝰ eſt, Domino iuuãte reuerti, ac vitã pœnitẽdo mereri. Poteſt qui hæreſi pollutus eſt, reſipiſcẽdo redire ad ſalutem: atqui ſemel æterna morte raptus eſt, nunquam redidit ad vitam: quod cõtra Origenianos propriè dictum eſt: qui hæreticis, meretricibus, cũctiſque flagitioſorũ turbis, & inſuper ipſi diabolo atque angelis eius, poſt innumera. licet expleti vniuerſalis iudicij tempora remiſſionem ſcelerum, vitam ac regnum promittunt in cœlis, male intelligentes illud Eſaiæ: Eſa.14.d *Et claudentur impij in carcere, & poſt dies multos viſitabuntur:* quaſi poſt multa tempora terminati iudicij ſaluandos dixerit impios, cùm ille econtrà nullam eis ſalutem tribuat, ſed eos qui hoc tempore mortui, pro enormitate flagitiorum claudi merentur in carcere pœnarũ, tempore reſurrectionis ad modicũ viſitandos ſignificet, tantùm vt receptis corporibus in iudicio grauiùs damnentur, & cõtinuò poſt iudicium atrocioribus perpetuò recludantur in pœnis. Quamuis & ita recte poſſit accipi. Omnes qui ingrediuntur ad eam, id eſt, ad meretricem, ſiue ad domum eius, non reuertentur: quia quantum attinet ad naturam iniqua ſua voluntate deprauatam, recurſum per ſemetipſam nõ habet: ſed per Dei gratiam, qua adiuuatur & inſtauratur, vt ſemitas vitæ apprehendat. Deſignatum eſt enim hoc dicto pondus iniquitatis, vt cùm reuertitur quis, ſibi non tribuat, ſed gratiæ Dei, non ex operibus, ne forte glorietur. H

m ¶ *Vt ambules,* &c.] Viam bonam, vnitatẽ dicit rectæ fidei de qua Dominꝰ ait: *Ego sũ via* Ioan.14.a Ibid.6. Et alibi: *Nemo poteſt venire ad patrem niſi per me* Calles autem iuſtorũ, multifaria ſanctorũ exẽpla nominat. Pẽdet hic verſus ex eo quod ſuprà dictũ eſt: Sup.eod. *Prudẽtia ſeruabit te,* ſicut & illud: *Vt eruaris à muliere aliena.*

n ¶ *Qui enim,* &c.] Et hic rectis iungit ſimplices, ſicut & ſuprà cùm diceret: Cuſtodiet rectorũ ſalutẽ, & proteget gradientes ſimpliciter. Quia nimirũ ſimplicitas ſine rectitudine diſſoluta eſt, & ſtulta; rectitudo autem ſine ſimplicitate, auſtera nimirũ exiſtit & dura. Verùm vtraq; virtus coniuncta, perfectũ reddit hominẽ. Sed hoc inter vtrumq; verſum diſtat: quia in illo quòd iuſtos in præſenti Dominꝰ certantes adiuuet, in iſto quòd victores in futuro coronet, iudicatur. Terræ verò nomine eccleſia deſignatur, quæ ſpiritualẽ Deo fructũ germinare cõſueuit. In qua iuſti habitãt & permanẽt, qui à cõſortio eius nec morte ſeparãtur: ſed terminata hac vita ad illã eius partem, quæ cũ Chriſto in cœlis regnat, perueniũt.

A

a ¶ *Impij vero de terra perdentur*, &c.] Poſſunt hæc non de cunctis generaliter reprobis dicta accipi: ſed de illis ſpecialiter, qui ad terram Domini, id eſt, Eccleſiam pertinere videbantur: & tamen exigentibus meritis auferuntur ab ea: quidam quidem aperto ipſius Eccleſiæ iudicio, vt Simon, Arius & Porphyrius: quidam verò in ſecreto inuiſibilis iudicis, vt innumeri eorum qui etiam hominibus boni videntur. Impios enim apertos apoſtatas dicit: at iniquè agētes omnes, qui perceptis fidei ſacramentis ab eius Psalm. 5. a. caſtitate aliquo modo prauè viuendo degenerant. Vtrique autē in futura retributione de viuentium terra perdentur: quia *non habitabit iuxta Dominum malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos eius*. Et rectè, quia de malorum bonorumq; viis multa prædixit, de vtriuſq; fine in cōcluſione ſubiunxit: quomodo & in præcedente parabola, qua latronum conſortia vetabat, fecerat, dicens de fine malorū. *Et proſperitas ſtultorum perdet illos*. De Supra. 1. d fine verò bonorum: *Qui autem me audierit, abſq; terrore quieſcet*. Poſſunt verſus, de quibus nouiſſimè diſputauimus, de antiquo Dei populo etiam intelligi: quia cùm rectè viueret in terra ſua: feliciter maneret: at cùm peccaret, exterminaretur ab hac terra.

[a] Impij vero de terra perdentur, & qui inique agunt, auferentur ex ea.

CAPVT III.

FIlli [b] mi, ne obliuiſcaris legis meæ, & præcepta mea cuſtodiat cor tuum. [c] Longitudinem enim dierū & annos vitæ & pacem apponent tibi. [d] Miſericordia & veritas non te deſerant. [e] Circumda eas gutturi tuo, & deſcribe in tabulis cordis tui. [f] Et inuenies gratiam & diſciplinam bonam coram Deo & hominibus. [g] Habe fiduciā in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tua: In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos. [h] Ne ſis ſapiens apud temetipſum. [i] Time Dominum, & recede à malo. [k] Sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrogatio oſſium tuorū. [l] Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitiis frugum omnium tuarum da pauperibus. [m] Et implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia redundabunt. [n] Diſciplinam Domini

CAPVT III.

B

F*Ili* b *mi, ne obliuiſcaris legis meæ, & præcepta mea*, &c.] Hinc docet miſericordiæ operibus inſiſtendum, neque noſtris fidendum viribus, ſed à Deo auxilium eſſe flagitandum. Et congruo ſatis ordine poſtquam coërcuit à crudelitate, poſtquam à luxuria caſtigauit: ornat actibus bonis quem inſtruit.

c ¶ *Longitudinem enim dierum & annos vitæ*, &c.] Ne impoſita præceptorum cuſtodia turbaret audientem, præmiſit præmia certa, & ſic enumerauit præcepta. Longitudine dierum, lucem ſempiternam: annis vitæ tranſcenſum mortalitatis huius: augmento pacis, ipſum æternæ beatitudinis ſta- Esa. 9. b tum deſignat. De qua dicit Eſaias: *Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis*. Sed & priori Dei populo in præſenti datum eſt, vt cum legi Dei obediret, longo tempore in pacis quiete viueret.

d ¶ *Miſericordia & veritas non te deſerant*] Nunquam ab ore tuo veritas quæ dicenda, nunquam ab ore miſericordia, quæ proximo ſit impendenda, recedat, Sic enim fit, vt & te Dei ſemper miſericordia proſequatur, & veritas. Miſericordia videlicet, qua deleat peccata tua: veritas vero, qua compleat promiſſa ſua.

e ¶ *Circumda eas*, &c.] In gutture, organum vocis: in tabulis cordis, latitudinem inſinuat cogitationis: Si ergo virtus miſericordiæ & veritatis radici infixa mentis: promatur & voce loquentis, vt & occulto inſpectori arcana placeant intentionis, & proximos iuuent officia locutionis. Benè autem virtutes circumdari docet gutturi, cum vox loquentis potius intus in gutture fieri ſoleat: quia videlicet prædicationis vox de internis emanat, ſed extra circumdat. Nam quo alios ad bene viuendum ſuſcitat, eo ad bene agendum & opera prædicantis ligat, ne extra ſermonem actio tranſeat, ne voci vita contradicat.

f ¶ *Et inuenietis gratiam & diſciplinam bonam coram Deo*, &c.] Coram Deo inuenit gratiam & diſciplinam bonam, qui vſu virtutum iugi, promeretur à Domino, vt per dies ſeipſo perfectior efficiatur & melior. Sed & coram hominibus gratiam inuenit & diſciplinam bonam: cuius opera ſunt talia, in quibus iure laudatur pater, quæque exemplum viuendi proximis exhibeant.

g ¶ *Habe fiduciam in Domino ex toto corde*, &c.] Non metuas ob imbecillitatem propriā diuina te non poſſe ſeruare

C

mandata. Nec te rurſum autumes hæc tuis implere viribus poſſe, vel tua naturali ſcientia noſſe, ſi non per illius legem inſtruaris: ſed potiùs & in dicendo & in agendo eius quære auxilium, & ipſe cùm tibi ſit propitius, vt implere valeas, donabit.

h ¶ *Ne ſis ſapiens*, &c.] Videtur forte alicui hoc idem eſſe mādatum quod præmiſſum erat, & ne innitaris prudentiæ tuæ: ſed multum diſtat. Innititur. n. ſuæ prudentiæ, qui ea quæ ſibi agenda, vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. Sapiens verò eſt apud ſemetipsū & is, qui in illis quæ ex patrum magiſterio potuit rectè cognoſcere, ſeſe præ cæteris quaſi doctior extollit. Quæ ſit autem vera hominis ſapientia, ſubſequenter oſtendit.

i ¶ *Time*, &c.] Quale eſt in Iob: *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia, & recedere à malo intelligentia*. Iob. 2. d. Perfecti enim quique ita ſe debent ab omnibus continere malis, vt diuinæ præſentiam maieſtatis cū metu ſemper recogitent. Et notādū, quòd ſupra fiduciam habere in Domino, nunc autem Deum timere admonet. Ibi enim fragilium animos ne deſperent, promiſſo Dei auxilio roborat. Hîc fortiores ne de ſe præſumant, diuini timoris memoria coërcet.

k ¶ *Sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrogatio oſſium tuorum*.] In oſſibus, ſolida virtutum opera: In vmbilico, qui interiori corporis parte medius eſt, infirma adhuc & imperfecta bonorum actio deſignatur. Si ergo Deum timueris, & non tuis viribus, ſed ſuperna protectione confiſus à malis abſtinere ſtudueris, ſanitas erit vmbilico tuo, & irrogatio oſſium tuorum: quia & infirmitas operis per hæc ad ſtatum perfectionis conualeſcet, & fortia quæque tua acta vnde amplius roborentur, accipient.

D

l ¶ *Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitiis frugum omnium tuarum da pauperibus*.] Multi multa pauperibus: ſed de aliena ſubſtantia ac frugibus, quas vi vel fraude rapuerant, tribuunt. Multi largiuntur de ſuo, ſed largiendo Dominum non honorant: quia fauoris humani, & non amore superni inſpectoris faciunt. Qui ergo proficuū ſibi eleemoſynæ fructum fore deſiderat, & de ſuis propriis, & in conditoris honorem tribuat, vt ſcilicet homines, qui eius plaſma ſunt, quique ad eius imaginem ſunt facti, recreentur. Non ſolùm autem de ſubſtantia pecuniæ, quam pauperi porrigimus: ſed de cunctæ bonæ operationis, quam agimus, de vniuerſæ cœleſtis gratiæ, quam percepimus, ſubſtantia vel frugibus Dominum honorare iubemur, hoc eſt, eius in omnibus, & non noſtram quærere laudem. Sed & ille Dominum de ſua ſubſtantia ſuarumque frugum primitiis honorat, qui omne quicquid boni operatur, non hoc ſuis viribus ac meritis, ſed ſupernæ gratiæ tribuit, memor illius verbi: Quia Mat. 6. b *ſine me nihil poteſtis facere*.

m ¶ *Et implebuntur horrea tua ſaturitate*, &c.] Ait in euangelio Dominus: *Theſaurizate autem vobis theſauros in cœlo*. Ioan. 15. a Si ergo theſauros in cœlo poſſunt habere iuſti, quia veras ſibi diuitias inueniunt, poſſunt vtique & horrea & torcularia, quia non eſurient neque ſitient amplius *Et implebuntur* Psal. 16 d. *horrea tua ſaturitate*: quia *Satiabor*, inquit, *dum manifeſtabitur gloria tua*. *Redundabunt torcularia vino*: quia interna ſuauitas æternorum, corda cunctorum fidelium in laude ſui conditoris accendit. Hinc etiam dicit: *Vt edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo*. Luc. 22. c. Sed & in præſenti nonnūquam doctori, qui panem verbi qui poculum gratiæ ſpiritualis indigenti miniſtrat, maiora miniſtrandi dona Dominus pro mercede condonat. Qui terrena ſubſidia largitur inopibus, ditior dando cœleſti remuneratione redditur.

n ¶ *Diſciplinam Domini, fili mi, ne abijcias: nec deficias, cùm*

E *ab eo corriperis.*] Sunt qui in proſperis Domino ſeruiunt, & in aduerſis recedunt. Vnde ſapientia quem in proſperis bene viuere docuit, etiam in correptione ne deficiat, hortatur: ne accedente infirmitate, vel paupertate, vel perſecutione, humanam pietatem, quam ſeruare in tranquillitate videbatur, amittat.

h ¶ *Lignum vitæ eſt his quis*, &c.] Sicutin medio paradiſi lignum vitæ Moyſes eſſe teſtatur: ita per ſapientiam Dei, videlicet Chriſtum, viuificatur Eccleſia: cuius & nunc ſacramentis ac ſanguinis pignus vitæ accipit, & in futuro præſentibus beatificatur aſpectu. G Gen.3.a

Domini, fili mi, ne abiicias: nec deficias cùm ab eo corriperis. [a] Quem enim diligit Dominus, corripit: & quaſi pater in filio complacet ſibi. [b] Beatus homo qui inuenit ſapientiam, & qui affluit prudētia. [c] Melior eſt acquiſitio eius negotiatione argenti & auri. [d] Primi & puriſſimi fructus eius. [e] Pretioſior eſt cunctis opibus: & omnia quæ deſiderātur, huic non valent comparari. [f] Lōgitudo dierum in dextera eius, & in ſiniſtra illiꝰ diuitiæ & gloria. [g] Viæ eius viæ pulchræ, & omnes ſemitæ illius pacificæ [h] Lignum vitæ eſt his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus. [i] Dominus ſapientia fundauit terrā, & ſtabiliuit cœlos prudētia. [k] Sapientia illius eruperunt ābyſſi: [l] Et nubes rore cōcreſcūt. [m] Fili mi, ne effluāt hæc ab oculis tuis. [n] Cuſtodi legem atque conſilium meum. [o] Et erit vita animæ tuæ: [p] Et gratia faucibus tuis. [q] Tunc ambulabis fiducialiter in via tua: [r] Et pes tuus nō impinget. [s] Si dormieris, non timebis: quieſces, & ſuauis erit ſomnus tuus. Ne paueas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum. Dominus enim erit in latere tuo, & cuſtodiet pedem tuum ne capiaris. [a] Noli

a ¶ *Quam enim diligit*, &c.] Tantò ergo minùs de flagello, quo caſtigamur, murmurare debemus, quantò certiùs in eo
Apoc.3.d paternæ dilectionis pignus tenemus. Vnde & ipſe dicit: *Ego quos amo, arguo & caſtigo.* Notandum autem, quòd pro hoc
Hebr.12.b verbo LXX. interpretes dixêre, *Flagellat autem omnem filium, quem recipit*: quod mirandum cur Apoſtolus ad Hebræos Hebraice ſcribens, magis ſequi voluerit.

b ¶ *Beatus homo*, &c.] Quia poſitos ſub diſciplina & correctione conſolabatur, addit quod cœperat: inſinuans quia beatitudo eſt vera hominis, nō aduerſis carere in præſenti, ſed æternæ ſapientiæ perceptione lætari: quod eſt & in hac vita Domini voluntatem cognoſcere, & in futuro eius viſione perfrui. Et bene cùm diceret: *Beatus homo qui inuenit ſapientiam*, doctrinam veritatis aure percipiendo: ſed affluere prudentia negligunt, nolendo cordis ſui ſinum ad percipien-
F dam eius amplitudinem laxare.

i ¶ *Dominus ſapientia*, &c.] Deus pater per filium omnia condidit. Typice autem fundauit terram ſapientia: cùm per ipſum ſanctam Eccleſiam in fidei ſoliditate locauit. Stabiliuit cœlos prudentia: cùm per eundem ſublimia prædicatorum corda illuſtrauit.

K ¶ *Sapientia illius*, &c.] Quando in diebus Noe *rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ*, vel cum quotidiano progreſſu fontes & flumina de abyſſo, per terræ venas emanant, ebulliūt, procedunt. Aliter ſapientia erumpunt abyſſi, eum largiente Chriſti gratia, profunda ſacramentorum cœleſtium fidelibus innoteſcunt. Gen.7.b

l ¶ *Et nubes rore concreſcūt.*] Patet iuxta literam. Sed allegorice nubes ſunt Eccleſiæ magiſtri ſublimes per cōtemplationem & vitam, rigātes corda auditorum quaſi ſubiectam ſibi terrā per doctrinam. Quæ rore cōcreſcunt: quia ſubtiliſſima diſcretione virtutes ſuas, quibus proficiant, quibus alta petant, quæque minoribus in exemplum monſtrent, examinant.

c ¶ *Melior eſt acquiſitio eius*, &c.] Non metuat de correptione inopiæ quiſquis opes acquiſiuit ſapientiæ: quia theſauris terreſtribus incomparabiliter munus cœleſte præcellit.

d ¶ *Primi & puriſſimi fructus eius.*] Si iuxta Eccleſiaſticū radix ſapientiæ eſt timere Deum, fructus ſapientiæ qui ſunt, niſi videre Deum? Et hi ſunt primi ac puriſſimi: ſiue quia Deus, qui videtur, ab initio eſt, & nihil inquinatum in eius viſione incurrit: ſiue quia primò ad hanc contemplandam homo creatus eſt. Vnde & adoleſcentior filius vbi ad pa-
Luc.15.e trem pœnitens rediit, primam ſtolam recepiſſe memoratur: ſiue quia primum & rude aurum ſolet eſſe puriſſimum. Et in prima ſtola noſtra verè eſt beatitudo credenda, quæ nobis in reſurrectione perfectiùs à Domino promittitur eſſe reddenda.

e ¶ *Pretioſior eſt cunctis opibus*, &c.] Non modò terrenis, verùm & cœleſtibus diuitiis, imò & ipſis angelorum con-
Pſal.72.d ſpectibus huius ſapientiæ claritas antefertur. Vnde & Propheta: *Quid enim mihi reſtat in cœlo, & à te quid volui ſuper terram?* & cætera vſque ad finem pſalmi.

f ¶ *Longitudo dierum in dextera eius*, &c.] Viſione ſuæ diuinitatis electos in perpetua luce condonat, & eoſdem in præſenti vita incarnationis ſuæ ſacramentis & chariſmatibus illuſtrat ac roborat. Dat eis qui ob ſe comparandam ſua omnia vendunt, centuplum in hoc tempore, & in ſæculo
Mat.19.d venturo vitam æternam. Sequitur in hoc loco iuxta antiquam tranſlationem, quod noſtri codices non habent: *Ab ore eius proficiſcitur iuſtitia: legem autem & miſericordiam in lingua portat.* Quod ideo adnotandum credidi: quia hi verſiculi in opuſculis patrum ſæpe poſiti inueniuntur.

g ¶ *Viæ eius viæ pulchræ, & omnes ſemitæ illius pacificæ.*] Actiones eius & doctrinæ quæ in euangeliis continentur, pulchra ſunt: quia diuinæ, ac puri hominis modum longe tranſgreſſæ, & omnia iuſſa eius ad pacem ducunt æternam. Omnia quæ in carne geſſit, ad reconciliandos Deo mortales, ad pacificandum cum angelis genus humanum, ad demonſtranda ſuis ſeruandæ ad inuicem pacis & dilectionis exempla pertinent.

m ¶ *Fili mi, ne effluant*, &c.] Ne diſciplina temporali fatigatus, ſapientiæ, quæ tanta eſt, gratiam perdas, præcaue. H

n ¶ *Cuſtodi legem atque*, &c.] Lex ſapientiæ eſt, quæ dicit: *Si vis ad vitam ingredi, non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices*, &c. Conſilium ſapientiæ eſt, cum protinus addidit. Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes, & cætera, Mat.19.c

o ¶ *Et erit vita*, &c.] Anima tua habet vitam cum Deo, ſi eius decreta cuſtodieris: quamlibet cato diſciplina correptionis, aut etiam mortis premantur.

p ¶ *Et gratia faucibus tuis.*] *Quàm dulcia*, inquit, *faucibus meis eloquia tua.* Habet ergo ſenſus animi fauces ſuas quib. Pſal.118.n verba, quæ audit, diiudicet, quibus res & geſta ſingulorum quæ cernit, diſcernendo examinet: & hæc amplectendo recipiat, illa reprobando cōtemnat. Quibus nimirum faucibus cum legem atq; conſilium Domini cuſtodimus, gratia multiplicatur: quia quantò ſolertius quiſque diuinis obtemperat iuſſis, tantò dulcius eius amorem concipit. Quam noſtris faucibus ineſſe gratiam deſiderabat pſalmiſta, cùm ait: *Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus.* Pſal 33.b

q ¶ *Tunc ambulabis*, &c.] Fiducialiter in via noſtra incedimus, cùm Dei gratia confiſi, profectum in bona noſtra conuerſatione ſuſcipimus. Si ergo eius imperiis humiliter ſubdimur, & guſtum ſuperni amoris ſuauiùs faucibus mētis attingemus, & operationis bonæ augmentum ſemper obtinebimus. Sed & in tentationibus ne deficiamus, ipſo iuuante defendemur. Hoc eſt enim quod ſequitur.

r ¶ *Et pes tuus non impinget.*] Quoniam *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* Rom.8.c

ſ ¶ *Si dormieris*, &c.] Patet iuxta literā: quia ſecurus, & dormit, & vigilat, & quieſcit, & ambulat, qui ſe innocenter ante Deum & iuſte viuere meminit. Sed & iuſtus cum in morte dormierit, non ſolum potentias malignorum ſpirituum non metuit: ſed in pace quieſcit, ac ſecurus diem reſurrectionis expectat, quia Deum vbique protectorem habet & cuſtodem. Quale eſt in pſalmo: *Nam & ſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Pſal.22.a

A a ¶ *Noli prohibere benefacere eum qui poteſt: ſi vales, & ipſe benefac:*] Quia ſupra diligenter legẽ Domini & conſiliũ obſeruare monuit, & æternam requiem obſeruantibus promiſit: nunc multipliciter quæ ſint obſeroanda, replicat. Primoque ad id, quod intermiſerat, rediens, miſericordiam proximo exhibendam, & iuſtè cum illo docet eſſe viuendum. Deinde & ab inimico cauẽdum eſſe præmonet. Noli ergo, inquit, prohibere benefacere eum qui poteſt: quod ſi vales, & ipſe benefac, ne audias à Domino cũ phariſæis: *Ipſi non introiſtis, & eos, qui intrabant, prohibuiſtis.* Luc.11.g

b ¶ *Ne dicas amico tuo: vade & reuertere, & cras dabo tibi, cùm ſtatim poſſis dare.*] Non ſolùm de eo qui eleemoſynã pecuniæ petit, hoc mandatum datur, vt beneuoli ad largiendũ, & prõpti exiſtamus: ſed & per omnia Chriſti mãdata, qui ait: *Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis*: ſtatim facere, & non in craſtinum differre iubemur. Ioan.15.b

c ¶ *Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam, &c.*] Non vetat contendere aduerſus eum qui mala facit vt corrigatur: quia hoc nimirũ fruſtrà non fit, quod certa neceſſitas cogit vt fiat: imò etiã qui ait: *Si peccauerit frater tuus*, increpa illum, vult vt errantem quantũ vales, ad viam veritatis reuocare contendas. Mat.18.b

B d ¶ *Ne æmuleris hominẽ, &c.*] Omnis illuſor, inquit, quia illuſor eſt: qui vel verba Dei quę nouit implere contẽnit, vel eadem peruersè intelligendo ac docendo corrumpit. Eſt illuſor & ille, qui promiſſa eius quaſi parua deſpicit, & iram diſtrictionis eius quaſi tolerabilem ſpernit. Nec non & ille qui proximorũ ſimplicitati, vel paupertati improbus inſultat. Ideoq; omnẽ huiuſmodi illuſorẽ, meritò diuina abominatur iuſtitia. Benè autẽ ſubditur.

a Noli prohibere benefacere eum qui poteſt: ſi vales, & ipſe benefac. b Nec dicas amico tuo: vade & reuertere, & cras dabo tibi, cùm ſtatim poſſis dare. c Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam. Ne contendas aduerſus hominem fruſtra: cùm ipſe tibi nihil mali fecerit. d Ne æmuleris hominem iniuſtũ, nec imiteris vias eius: Quia abominatio Domini eſt omnis illuſor. e Et cum ſimplicib. ſermocinatio eius. f Egeſtas à Domino in domo impij: g habitacula autem iuſtorum benedicẽtur. h Ipſe deludet illuſores, & manſuetis dabit gratiam. i Gloriam ſapientes poſſidebunt: ſtultorum exaltatio ignominia.

CAPVT IV.

AVdite k filij diſciplinam patris, & attendite vt ſciatis prudentiam. Donum bonũ tribuam vobis: legem meam ne derelinquatis. l Nã & ego filius fui patris mei, tenellus & vnigenitus coram matre mea, m & docebat me, atque dicebat: Suſcipiat verba mea cor tuũ: Cuſtodi præcepta mea, & viues. Poſſide ſapientiam, poſſide prudentiam. Ne obliuiſcaris, neq; declines à verbis oris mei. Ne dimittas eam, & cuſtodiet te: dilige eam, & conſeruabit te. Principium ſapientiæ, poſſide ſapientiam: n & in omni poſſeſſione tua acquire prudentiam. Arripe illã, & exaltabit te: & glorificaberis ab ea, cùm fueris eã amplexatus. o Dabit capiti tuo augmenta gratiarũ: & corona inclyta proteget te. p Audi fili mi, & ſuſcipe verba mea, vt multiplicẽtur tibi anni vitæ. Viam ſapientiæ mõſtrabo tibi, q & ducã te per ſemitas æquitatis: quas cum ingreſſus fueris, non artabũtur greſſus tui, r & currens non habebis offendiculũ. Tene diſciplinam, ne dimittas eam. Cuſtodi illam: quia illa eſt vita tua. Ne delecteris in ſemitis impiorum, nec tibi placeat malorum via. Fuge ab ea, nec tranſeas per illam: declina, & deſere eam.

Non

e ¶ *Et cum ſimplicibus, &c.*] Quia ſæpe ſuperbi dum ſimplicibus illudunt, prudentiores ſe illis quos irrident, iudicant. Sed horum prudentia iuxta quod Iacobus ait, terrena eſt, animalis, diabolica. Iac.3.d Sermocinatio autem Domini cum ſimplicibus eſt: Mat.11.d quia illos cœleſtis ſapientiæ ſecretis illuſtrat. Luc.16.c quos terreni faſtus ac duplicitatis nihil habere conſiderat. Hinc etenim dicit: *abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis.*

f ¶ *Egeſtas à Domino in domo impij.*] Iuxta exemplum purpurati diuitis, qui & in hac vita ſpiritualibus egebat bonis, & in futura ad tantam peruenit inopiam, vt de digito Lazari, quondam pauperis, vnam aquæ guttam requireret, nec mereretur accipere.

Ephes.1.a g ¶ *Habitacula autem, &c.*] Iuxta hoc Apoſtolus fidelibus de Domino loquens: *Qui benedixit nos*, inquit, *omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus in Chriſto*, qui & in remunera- Mat.25.c tione ab ipſo ſunt audituri: *Venite benedicti patris mei, percipite regnum.* Sed & iuxta literam ſæpè contingit eos, qui aliena diripiunt, ad vltimum inopia conſumi. At illos qui ſua largiuntur, etiam bonis abundare terrenis.

h ¶ *Ipſe deludet illuſores, & manſuetis, &c.*] Hos verſiculos Apoſtoli Iacobus & Petrus, iuxta antiquam tranſlationem poſuẽre, dicentes: Quia *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* C Iac.4.b

i ¶ *Gloriam ſapientes poſſidebunt: ſtultorum exultatio ignominia.*] Et Dominus ait: *Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, & qui ſe humiliat, exaltabitur.* Luc.14.& 18.

CAPVT IV.

AVdite k filij diſciplinam patris, & attẽdite, vt ſciatis prudentiam.] Hic exhortaturus ad philoſophiam, qualiter ipſa ſapientia ſit, à patre edoctus, explicat.

l ¶ *Nam & ego, &c.*] Nihil magis ad ſpem percipiendæ ſapientiæ mentes erigit, quàm cùm eos, quos in ſapientia iam clarere miramur, aliquando paruulos & indoctos fuiſſe meminimus.

m ¶ *Et docebat, &c.*] Huiuſmodi monita Salomoni à Dauid patre data, qui verba dierũ relegit, inuenit. Quare autem ſe Salomon vnigenitum coram matre nominat, quem fratrem vterinum præceſſiſſe ſcriptura teſtatur, niſi quia ille mox natus ſine nomine quaſi nunquam eſſet, vita deceſſit?

n ¶ *Et in omni, &c.*] In omnibus quæ poſſides bonis, ſapiẽter te agere memento: Vel in omni poſſeſſione tua acquire prudentiam: omnia quæ poſſides terrena cõtemne, dũmodò ſapientiam percipias: quod ipſe fecit Salomon, dum data ſibi optione, amorem ſapientiæ D cunctis prępoſuit rebus. Et in Mat.13.f Euangelio, qui pretioſam margaritam quæſiuit: hanc inuentam omnibus, quæ habuit, venditis, emit.

o ¶ *Dabit capiti, &c.*] Pater de Salomone: quia dum pro ſapientia cuncta deſpiceret, ea percepta maiore gloriæ ſublimitate refulſit. Sed & noſtro capiti, id eſt, principali mentis, ſi ſapientiam amplectimur, amplior gratia ſpiritus augetur, & corona ſupernæ vitæ in futuro donabitur. De qua Paulus: *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die.* 2.Tim.4.b Expoſitis ſanè his, quæ à patre verba perceperat, redit ad docendum auditorem ſuum ſapientiam, quam cœpit.

p ¶ *Audi fili mi, &c. vt multiplicentur tibi, &c.*] Id eſt, vt vitæ æternæ dona percipias.

q ¶ *Ducam te, &c.*] Semitæ, id eſt, actiones æquitatis, dum inchoantur, arctæ videntur & anguſtæ: dum verò profectũ capiunt, iam ex conſuetudine ſpacioſæ videntur & latæ, pſalmiſta teſtante, qui cùm incipiens Domino dixiſſet: *Propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras*: Pſal.16.f poſtmodum iam proficiens canebat: *Viam mandatorum tuorum cucurri, dum dilataſti cor meum.* Pſal.118.i Et ſi ergo ſemitæ æquitatis cùm ingredi cœperis arctæ tibi videntur; tamen eas cùm ingreſſus fueris, non artabuntur greſſus mentis tuæ: ſed iuxta quod Dominus ait: *Iugum ſuaue, & onus leue* reperies. Mat.11.d Etenim reprobi in hac vita, latum intrant iter: at in die nouiſſimo li- Mat.22.b gatis manibus & pedibus mittentur in tenebras. Pedes vero electorum dirigentur in viam pacis.

r ¶ *Et currens non habebis, &c.*] Quo alacriùs ad implenda Dei mandata cucurreris: eò minùs aduerſa, quæ te impediant, timebis. Nam quicunque in praua actione deſudant, offendi-

E offendiculum in medio curſu reperiunt, quia extemplo dum non præuident, rapiuntur ad pœnam.

a ¶ *Comedunt*, &c.] In actione ſcelerum, iniqui quaſi epulis delectantur appoſitis. Vel certe vinum damnatorum bibũt, & eſurientibus ſpicas tollere gaudent, vt eſſe moris impiorum ſcriptura ſacra teſtatur.

b ¶ *Iuſtorum autem ſemita*, &c.] Iuſtorum opera in luce ſcientiæ peraguntur, & æternam ducunt ad vitam, quæ eſt perfecta dies.

c ¶ *Via impiorum*, &c.] Dicit de his Ioannes Apoſtolus: *Qui diligit fratrem ſuum, in lumine manet, & ſcandalum in eo non eſt: qui autem odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quo eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius*. Cui contrà ſuperiùs dicitur ſapienti: quia currens non habebis offendiculum, id eſt, ſcandalum. 1.Ioan 2

d ¶ Fili mi, *auſculta*, &c.] Sunt qui rectè viuere videntur hominibus: ſed quia recta intentione non faciunt, à Deo qui cor reſpicit prauum, vita eorum reprobatur, quæ credebatur bona. Omni ergo diligẽtia cordis munditiam ſerua: quia ad eius examen modus æſtimabitur vitæ.

F e ¶ *Remoue à te os prauum*, &c.] Duobus modis ſentiendum, vt & os tuum ne prauum loquatur aliquid, & tua labia ne detractionibus aſſueſcant, cuſtodias: & alios quoque, quos huic vitio ſubditos noſti, ne te corrumpant, fugias.

f ¶ *Oculi tui*, &c.] Iter iuſtitiæ, quo ingredi debeas, diligenter ediſce: & in cunctis quæ agere diſponis, ſolicitus ad quem ſint finem ventura, præuide. Hoc eſt enim palpebras recta videntium oculorum, tuos præcedere greſſus: bonum opus quod acturus es, ſedula cogitatione præuenire: & quia ſecũdum Deum ſit, meditando præuidere. Item palpebræ greſſus præcedunt, cùm operationem noſtram conſilia recta præueniunt. Qui enim negligit conſiderando præuidere quod facit, greſſus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit: ſed præuidendo ſibimetipſi non antecedit: atque idcirco citiùs corruit: quia quò pedem operis ponere debeat, per palpebram conſilij non prænidet.

g ¶ *Dirige ſemitas pedibus tuis*.] Ne videlicet erres in actibus aut fide.

1.Cor 15 g h ¶ *Et omnes*, &c.] Ne leuitate mentis à bono mouearis propoſito. Hinc & Apoſtolus: *Stabiles eſtote & immobiles, abundantes in opere Domini ſemper*.

i ¶ *Nec declines ad*, &c.] Dextera via, bona: ſiniſtra accipitur reproba. Nõ ergo dexteram, viam ambulare, ſed ad dexteram declinare prohibemur. Declinat enim ad ſiniſtram, qui iniuſtus eſt. Declinat ad dexteram, qui ſibi vult arrogare quod iuſtus eſt. Declinat ad dexteram, qui de ſuis viribus præſumit. Declinat ad ſiniſtram, qui præ ſua fragilitate deſperat ſe poſſe ſaluari. Declinat ad ſiniſtram, qui ſtultitiæ famulatur. Declinat ad deſteram, qui vult plus ſapere quàm oportet ſapere: quod & de cæteris virtutibus ac vitiis eodem modo intelligitur.

x ¶ *Auerte pedem tuum*, &c.] Hoc eſt, ne vel huc, vel illuc à recto deuies: quia virtutes diſcretionem quærunt, & omnietas omnis in vitio eſt.

Nõ.n.dormiunt, niſi cùm malefecerint: & non rapitur ſõnus ab eis, niſi ſupplantauerint.[a] Comedunt panẽ impietatis: & vinũ iniquitatis bibunt.[b] Iuſtorũ autẽ ſemita quaſi lux ſplendẽs: procedit & creſcit vſq; ad perfectã diem.[c] Via impiorum tenebroſa: neſciunt vbi corruãt.[d] Fili mi, auſculta ſermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam. Ne recedãt ab oculis tuis, cuſtodi ea in medio cordis tui. Vita enim ſunt inuenientibus ea, & vniuerſæ carni ſanitas. Omni cuſtodia ſerua cor tuũ: quia ex ipſo vita procedit.[e] Remoue à te os prauum, & detrahentia labia ſint procul à te.[f] Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos.[g] Dirige ſemitas pedibus tuis,[h] & omnes viæ tuæ ſtabilientur.[i] Ne declines ad dexterã, neque ad ſiniſtram.[k] Auerte pedem tuum à malo.[l] Vias enim quæ à dextris ſunt, nouit Dominus:[m] peruerſæ verò ſunt, quæ à ſiniſtris ſunt. Ipſe enim rectos faciet greſſus tuos: itinera autem tua in pace producet.

Capvt V.

Fili[n] mi, attẽde ſapientiã meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam,[o] vt cuſtodias cogitationes: & diſciplinam labia tua conſeruent.[p] Ne intenderis fallaciæ mulieris. Fauus enim diſtillans labia meretricis,[q] & nitidius oleo guttur eius.[r] Nouiſſima autem illius amara quaſi abſynthium, & lingua acuta quaſi gladius biceps.[ſ] Pedes eius deſcendunt in mortẽ, & ad inferos greſſus eius penetrant. Per ſemitã vitæ nõ ambulant: vagi ſunt greſſus eius, & inueſtigabiles.[t] Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas à verbis oris mei. Lõge fac ab ea viã tuã, & ne appropinques forib. domus eius.[u] Ne des alienis honorẽ tuũ, & annos tuos crudeli:

[a] Ne

l ¶ *Vias enim*, &c.] Id eſt, elegit, & placent illi: ideo diſplicentibus, & reprobis dicturus eſt: Non noui vos: quod eſt dicere, non vos elegi, non mihi placetis. G

m ¶ *Peruerſa vero*, &c.] Si auerteris à malo pedem tuum, ſi bona quę docui Domino iuuante facere ſtudueris, aderit ipſe propitius conatibus tuis, vt & nunc rectè ingredi, & tũc ad pacem valeas peruenire ſempiternam.

Capvt V.

Fili *mi, attende*, &c.] Hactenus generaliter caſtigauerat auditorem. Hic ſub ſpecie meretricis, ab hæreticorum nequitia prohibet.

o ¶ *Vt cuſtodias*, &c.] Cogitationes quibus rectè credas: labia quibus ipſam fidem per ſimplicia verba, & conſueta atque eccleſiaſtica profitearis. Sed & iuxta literam qui adhæret meretrici, etiam labia vel oſculando, vel turpia fando commaculat.

p ¶ *Ne intenderis*, &c.] Rectè ſapientia huius mundi, atque concupiſcentia eius, fallax mulier dicitur: quæ per nitorem gloriæ temporalis, & peccati dulcedinem, animas reproborum, dum demulcet, à Deo meretricari facit: & de vana ſpe præſentis ſeculi deceptos fallit. Aliter: Cùm in ore hæreticorum dulcedo eloquentiæ, non ad ſufficiẽtiam ſolummodò, verumetiam ad ſuperfluitatem reſonat, ob id falſitas, quia aptè proferri cernitur, veritas à ſtultis æſtimatur. H

q ¶ *Et nitidius oleo guttur eius*.] Oleo Spiritus ſancti fides catholica conſecratur, quo nitidius ſuum guttur oſtentant, qui ſuos ſenſus patrum fidei anteponunt. Patet de meretrice, quia & ſermonis ſuauitatem, & formoſitatem corporis, ad capiendos miſeros quærit.

r ¶ *Nouiſſima autem illius*, &c.] Potio abſynthij intùs amareſcit in viſceribus, gladio foris membra feriuntur. Vt igitur oſtendat iniquos in nouiſſima vltione, & interiùs impleri, & extrinſecus pœnis circumdari perpetuis, & amaritudine illos abſynthij torquendos, & gladio aſſeuerat eſſe truncandos. Quare autem idem gladius biceps ſit dictus, Dominus aperit cùm ait: *Sed eum timete, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam*. Mat 5 d

ſ ¶ *Pedes eius*, &c.] Vagi ſunt ſenſus hæreticæ deceptionis: quia alij Chriſtum Deum, alij hominem eſſe negant, alij carnem accepiſſe, alij animam contradicunt, alij eum de virgine natum, alij Spiritum ſanctum, alij patrem Deum eſſe, alij pœnitentibus veniam dandam eſſe confiteri prohibent. Et in tam innumera hæc peſtis ſe findit itinera, vt penitus quot ſint, inueſtigari nequeant. At catholica veritas vaga & inueſtigabilis non eſt: quia vna eademque cunctis eſt agnita, totum per orbem fidelibus.

1.Cor.6.A t ¶ *Nunc ergo*, &c.] Et Apoſtolus ait: *Fugite fornicationem*: quia nimirum primum huius vitij remedium eſt longè ab eis fieri, quorum præſentia vel alliciat, vel cooperetur ad vitium. Sed & ab hæreticorum auditu prorſus ſegregari, infirmis auditoribus prodeſt.

u ¶ *Ne des*, &c.] Ne honorem quoad imaginem Dei creatus es, immundorum ſpirituum voluptatibus ſubdas: neque accepta viuendi ſpatia ad libitum aduerſarij immitis expendas. Cuicunque enim ſceleri quiſque ſubiicitur, in hoc profecto dominatui malignorum ſpirituum mancipatur.

A

a ¶ *Ne forte impleantur extranei*, &c.] Ne dæmoniorũ facta adiuues: ſi vel ingenium animi, vel corporis tui vires ad patranda facinora tradas, domumque alienam, id eſt, numerum perditorum, te adiecto, multiplices. Et pulchrè dicit, labores tui ſint in domo aliena, quia ſunt qui iuxta prophetã, vt iniquè agant, laborant: & hæretici quantum laborem contra Eccleſiam ſubierint, vtinam lateret.

b ¶ *Et gemas in nouiſſimis quando*, &c.] Præponendum à ſuperiori, ne fortè, & eſt ſenſus: Ideo te caſtum cuſtodi, ne fortè in pœnis gemere cogaris: quando non ſolùm carnales illecebræ tranſeunt, ſed & ipſo corpore relicto, anima quæ per corpus geſſit cuncta reddere compellitur. Verùm & in hac vita ſæpius contigit, vt qui in adoleſcentia luxurioſè viuẽdo habita diſperſerant, tempore ſenectutis inopia deficiant: & refrigeſcente calore carnis, ac flore iuuentutis marceſcente, reb. ſuis, quas laſciuè vendiderant, alios vti conſpiciant, gementeſque ſera pœnitentia dicant quæ ſequuntur:

c ¶ *Cur deteſtatus ſum diſciplinam, & increpationibus*, &c.] Diſciplinam dicit eccleſiaſticæ fidei, increpationes autẽ, quib. hæretici, cur ab eccleſia receſſerint, obiurgantur. Patet de fornicatis.

B

d ¶ *Pene fui in omni malo, in medio*, &c.] Eccleſia & ſynagoga Græca nomina ſunt, & vnam eandemq; rem Latinè ſignificant, id eſt, conuentum plurimorum ad inuicem. Si autem ſubtiliùs diſtinguantur, eccleſia cõuocatio, & ſynagoga cõgregatio interpretatur. Et vetus quidem Dei populus vtroq; nomine vocabatur: Nunc autem gratia diſtinctionis, ille ſynagoga, noſter eccleſia, dicitur, merito ſcilicet fidei & ſciẽtiæ maioris, quia & irrationalis creatura poteſt cõgregari. Deni- *Gen. 1.* que dixit Deus, *Congregentur aquæ in congregationẽ vnã*. Rationalis autem ſolùm & ſenſibilis poteſt conuocari. Verùm aliquando hæc nomina & malorum conuentus ſignificant: *Pſal. 105. e.* vnde & illud: *Exarſit ignis in ſynagoga eorum*. Et: *Odi eccleſiã* *Ibid. 25 b.* *malignãtium*. Quod ergo ſerò penitens ait: contemptor ſapientiæ, penè fui in omni malo, in medio eccleſiæ & ſynagogæ, videtur miſero magnitudinem ſuæ damnationis perpendenti, quia nihil pene fuerit ſceleris, quo non ipſe ſit irretitus, qui tanta meruit tormenta ſubire, & hoc ad cumulum acceſſerit miſeriæ, quòd nõ extremus ipſe peccantium, ſed medius magis & quaſi auctor extiterit: vel certe in mediis ſanctorum conuenticulis corpore poſitus, alienam ab eis vitam ducere non timuerit. Et de hæreticis ſpecialiter ſentiendum: quia nec veterum patrum, nec nouorum dictis & exemplis potuerint ab errore reuocari.

e ¶ *Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta putei tui.*] Deſiderio vtere propriæ mulieris, & eius miniſterijs fouere deuotis.

f ¶ *Deriuentur fontes tui forâs, & in plateis aquas tuas diuide.*] Filium tuum ac filiam nuptui trade: & hoc manifeſtè facito pluribus conſciis.

g ¶ *Habeto eas ſolus*, &c.] Solus in tua poteſtate retine qualibus matrimoniis liberos tuos ſocies: nec ſint fornicarij vel meretrices tuæ ſobolis participes.

h ¶ *Sit vena tua benedicta*, &c.] Tanta te temperantia cum muliere, quam adoleſcens accepiſti, etiam cùm ſenuerit ſerua, vt meritò fidelis caſtimoniæ benedictionem conſequaris in prole.

i ¶ *Cerua chariſſima, & gratiſſimus*, &c.] Illa ſit tibi ſemper chariſſima coniunx, quæ ſicut cerua ſerpentes, ita perſequatur ſcorta, & ſuis effugat ab ædibus: ſit natus ex ea filius & ipſe caſtitatis amator gratiſſimus.

[a] Ne forte impleantur extranei virib. tuis, & labores tui ſint in domo aliena: [b] Et gemas in nouiſſimis quando cõſumpſeris carnes & corpus tuum, & dicas: [c] Cur deteſtatus ſum diſciplinã, & increpationibus non acquieuit cor meum: Nec audiui vocẽ docentium me, & magiſtris nõ inclinaui aurem meam. [d] Pene fui in omni malo, in medio eccleſiæ & ſynagogæ. [e] Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta putei tui. [f] Deriuētur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. [g] Habeto eas ſolus nec ſint alieni participes tui. [h] Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ. [i] Cerua chariſſima & gratiſſimus hinnulus. [k] Vbera eius inebrient te omni tempore, in amore illius delectare iugiter. [l] Quare ſeduceris, fili mi, ab aliena: & foueris ſinu alterius. [m] Reſpicit Dominus vias hominis, & omnes greſſus illius conſiderat. [n] Iniquitates ſuæ capiunt impium & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur. [o] Ipſe morietur, quia non habuit diſciplinam: & multitudine ſtultitiæ ſuæ decipietur.

CAPVT VI.

FIli mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam.

[a] Illa

D

k ¶ *Verba eius*, &c.] Non vxorio operi ſemper inſiſtere docet, ſed monet, ne vel prima viuente aliã ducas, vel meretrici vnquã ſocieris. Aliter. Quod ait: Bibe aquã de ciſterna tua, & fluenta putei tui: Docet ab hæreticis cauendũ, & cuſtodiæ *Alia expoſitio.* ſcripturarum ac lectioni attendendum: Scientiam, inquit, quam prædicas aliis, ipſe ſerua, & tui irrigationem ſermonis infunde. Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Cùm ipſe ſeruaueris, nunc & aliis prædica, & in magna auditorum amplitudine, diuina eloquia iuxta vniuſcuiuſque qualitatẽ diſpẽſa. Habeto eas ſolus. Aquas & in plateis diuidimus, & tamen ſoli poſſidemus: quando & exteriùs latè prædicationẽ fundimus, & tamen per eam laudes humanas conſequi minimè ambimus. Nec ſint alieni participes tui. Immundi ſpiritus participes fiunt doctori: ſi eius mentẽ vel faſtu elationis dũ prædicat, vel hæreſi, vel alio quolibet vitio corrumpũt. Solus autem aquas poſſidet, cum membris eccleſię fideliter cõnexus, ab extraneorum ſe conſortio liberum ſeruat. Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ. Sit doctrina tua, & quæcunque naſcuntur ex ea in benedictione Eccleſiæ: & lætare cum ea, cui ab adoleſcentia, id eſt, à primo credendi tempore coniunctus es. Cerua chariſſima & gratiſſimus hinnulus, vbera eius inebrient te omni tempore, in amore illius delectare iugiter. *Cerua chariſſima* ſiue gratiſſima, vt quidã codices habent, ſancta eſt Eccleſia, quæ ſerpentinam ſolet odio habere & conterere doctrinam. *Gratiſſimus hinnulus*, populus eſt eius virtutum varietate delectabilis, & eadem caſtæ fidei ſemper æmulatione ſuccenſus. Cuius vberibus inebriamur, cùm vtriuſque teſtamenti paginis contra hæreticorum fraudes inſtruimur, cuius pace & amore iugiter delectari, magna eſt exercendarum occaſio virtutum.

E

l ¶ *Quare ſeduceris, fili mi, ab aliena*, &c.] Et de meretrice, & de hæreſi ſentiendum eſt. Aliena quippe eſt ſapientia huius mundi, ſiue hæreticorum dogma: Quæ idcirco aliena dicitur, quia ab vnitate fidei, & Eccleſiæ concordia diſſentit.

m ¶ *Reſpicit Dominus vias hominis*, &c.] Non putent ſe adulteri tenebris noctis, ac parietum obtegi: nõ hæretici, ſua molimina poſſe celari: *quia tenebræ non obſcurabuntur* à Do- *Pſal. 138 b.* *mino, & nox ſicut dies illuminabitur*.

n ¶ *Iniquitates ſuæ capiunt impium*, &c.] Diſtat inter peccatorẽ & impium: quòd peccator appellatur, omnis qui vel in paruis, vel in magnis ſcelerib. decidit. Impius autem qui vel nunquam fidem recepit, vel enormitate ſcelerum ab ea, quam accepit, anathema factus eſt, vt hæretici, vel catholici publicis flagitiis inuoluti. Qui funibus peccatorum ſuorum conſtringuntur, cum inceſſabili augmento ſuæ prauitatis intereunt. Qui enim funem facit, torquendo ſemper, & inuoluẽdo fila filis adauget. Talis eſt fortitudo operum malorum, tales libri hæreticorum, in quibus praua prauis nectentes, non aliud ſcribendo, quàm quò ſe arctiùs obligent, agunt.

o ¶ *Ipſe morietur*, &c.] Quia multa de adulteris, vel de hæreticis diſputauerat, more ſuo in clauſula narrãdi qualia ſit taliũ finis oſtẽdit. i. e. quia ad mortẽ tendant æternã, qui diſciplinã deteſtati ſunt vitæ. Multitudinem autem ſtultitiæ ſuæ dicit, cùm hæretici ſe ſapientiores ſanctis patrib. autumant: vel cùm opera tenebrarum facientes iniqui, aut Dominum hæc non videre, aut ſe facile eius iram putant poſſe tolerare.

CAPVT VI.

FIli mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo, &c.] In promptu eſt literæ ſenſus: quia ſuadet ei qui ſpopondit pro amico, vt ipſum

Digitized by Google

E vt ipſum amicum ſolicitus admoneat, quatenus reddita pecunia, quam debet creditori, & ſe, & ipſum liberet. Allegoricè autẽ in hac περιοχῇ doctorem: porrò in ſequenti vacantem quemlibet, vt ſe gerere debeat, inſtruit. Dicitur enim præceptori: ſi ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam: quod eſt aperte dicere: ſi animã fratris in periculo tuæ conuerſationis acceperis, iam ligaſti mentem apud curam ſolicitudinis, quæ ante deerat.

[a] Illaqueatus es verbis oris tui, & capt⁹ propriis ſermonibus. [b] Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipsũ libera: quia incidiſti in manũ proximi tui: diſcurre, feſtina, ſuſcita amicũ tuũ. [c] Ne dederis ſomnũ oculis tuis, ne dormitẽt palpebræ tuæ. [d] Eruere quaſi dammula de manu, & quaſi auis de laqueo. [e] Vade ad formicã, ô piger, & cõſidera vias eius: & diſce ſapientiã. [f] Quæ cum nõ habeat ducẽ, nec præceptorẽ, nec principem, parat æſtate cibum ſibi, & cõgregat in meſſe ꝙ comedat. [g] Vſquequo piger dormis? quãdo cõſurges à ſomno tuo? paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conſeres manus vt dormias. [h] Et veniet tibi quaſi viator egeſtàs, & pauperies quaſi vir armatus. [i] Si verò impiger fueris, venit vt fõs meſsis tua. [k] Et egeſtas lõge fugiet à te [l] Homo apoſtata, vir inutilis: graditur ore peruerſo, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, prauo corde machinatur malum, & omni tẽpore iurgia ſeminat. Huic extẽplo veniet perditio ſua, & ſubitò cõteretur, nec habebit ſubitò medicinã. [m] Sex ſunt quæ odit dñs, & ſeptimũ deteſtatur anima eius. [n] Oculos ſublimes, linguã mendacem, manus effundentes innoxium ſanguinẽ, cor machinans cogitationes peſsimas, pedes veloces ad currẽdum in malũ, proferentem mendacia, teſtem fallacẽ, & eum qui ſeminat inter fratres diſcordias. [o] Cõſerua fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ [p] Liga ea in corde tuo iugiter, & circunda gutturi

a ¶ *Illaqueatus es verbis*, &c.] Quia dum commiſſis tibi cogeris bona prædicando dicere, teipſum prius neceſſe eſt, quæ dixeris, cuſtodire.

b ¶ *Fac ergo*, &c.] Non tantũ tu ipſe bene viuendo vigilare memento, ſed & illum cui præes, à peccati torpore prædicando diſiunge.

c ¶ *Ne dederis ſomnum*, &c.] Somnum oculis dat, qui ſubditorum curam omnino negligit. Dormitat autem qui reprehenſibilia eorum geſta cognoſcit: ſed hæc propter mentis tædium digna inuectione non corripit.

d ¶ *Eruere quaſi dammula*, &c.] Quantum auis de laqueo, vel dammula de manu captantis quærit euadere: tantum nitere, vt auditore tuo ſalubriter inſtituto, ipſe à ſponſione vitæ eius liber reddaris. Vel certe quia dammula mundum natura eſt animal, velox curſu viſuque acerrimum. Vnde & Græce ἀπὸ τοῦ δέρκειν, id eſt, à vidẽdo

F dorcas nuncupatur. Auis autem volando alta petere conſueuit. Cùm in docendis occuparis ſubditis, mundus à peccatis omnibus, & ſtrenuus in operibus bonis: perſpicax in deprehendendis malorum inſidiis, & virtutum pennis fultus eſſe ſatage: quatenus expleto prædicandi negotio, & ad ſuperna tranſuoluare, & cæleſtis vitæ paſcua merearis intrare.

e ¶ *Vade ad formicam*, &c.] Hinc vacantem hortatur quẽque, vt ſi ad alios erudiendos non ſufficit, ſaltem ſuimet curam agere non negligat. Et ſi ſapientiam docendi nequit ab homine diſcere, vel operandi ſapientiam diſcat à formica. Formica dicitur ſtrenuus quiſque & prouidus operarius, qui in præſenti vita velut in æſtate, fructus iuſtitiæ quos in æternum recipiat, ſibi recondit.

f ¶ *Quæ cum non habeat*, &c.] Si tantillum animal, principe carens, & rationis expers, natura duce, ſibi prouidet in poſterum: multò magis tu ad imaginem Dei conditus, ad videndum eius gloriam vocatus, doctorũ magiſterio adiutus, ipſum conditorem habens ducem, debes in præſenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum viuas in futuro. Hæc etenim vita in eo meſſi comparatur, & æſtati, quod nunc inter ardores tentationum tempus eſt colligẽdi futurorum merita præmiorum. At dies iudicij hyemis ſimilatur rigoribus: quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, ſed tantũ cogitur quiſque de horreo priſcæ actionis, quod recondidit, proferre. Vnde & Dominus præcipit dicens: Orate autem, vt non fiat fuga veſtra in hyeme vel ſabbato. Hyeme enim facultas, ſabbato licentia, iuxta legem, deeſt fructus vitæ colligendi, ac penuriam fugiendi perpetuam.

g ¶ *Vſquequo piger*, &c.] Vſquequo, inquit, dormis in vitiis, quando potes reſurgere ad bene operandum, qui noxio torpore depreſſus ſemper dicis: paululum adhuc iacebo, &

G ſic poſtea pœnitendo reſurgam. Fit nãque vt te ſemper differente opus bonum, repente iudex, qui mala tua facta puniat, adſit. Hoc eſt enim quod ſequitur.

h ¶ *Et veniet tibi quaſi viator egeſtas*, &c.] Egeſtas namque & pauperies pœna eſt vltima, in qua damnati nil diuitiarũ metentur: quæ quaſi viator veniet, quia improuiſa & ſubitanea: quaſi vir armatus, quia deuinci perpetuò non poteſt. Patet iuxta literam quia pigritia nutrix eſt egeſtatis & penuriæ.

i ¶ *Si vero*, &c.] Fructus terreni, quos metimus, non fonti cõparantur, ſed ciſternæ: quia ad tẽpus paſcunt colligentem, & in tempore deficiunt. At qui impiger fuerit pro cœleſtibus laborare diuitiis, huius meſſis vt fons adueniet: quia mercedem laborum indeficientem percipiet.

k ¶ *Et egeſtas*, &c.] Quia *ſatiabor*, inquit pſalmiſta, *dum manifeſtabitur gloria tua.* Pſal.16.d

l ¶ *Homo*, &c.] Dixerat de hæreſibus & aliis vitiorum generibus, inſtituerat præceptorẽ, excitauerat pigrum: at nunc redarguit & ſchiſmaticum. Vbi notandum, quia quem ſeminantem iurgia dicere voluit, prius apoſtatam nominauit: quia niſi more ſuperbientis angeli à conſpectu conditoris prius intus auerſione mentis caderet, foras poſtmodum vſque ad ſeminanda iurgia non veniret. Qui rectè dicitur quod annuit oculis, terit pede, digito loquitur. Interior namque eſt H cuſtodia, quæ ordinata ſeruat exterius membra. Quia ergo ſtatum mentis perdidit, foras in inconſtantiam motionis fluit: atque exteriori mobilitate indicat, quod nulla radice interius ſubſiſtat.

m ¶ *Sex ſunt quæ odit dominus*, &c.] Eundem quem ſupra plenius quam ſit Deo odibilis diſcordiam ſeminando inſinuat. Quod autem animam habere Deum dicit, humano more facit, vt eum plena intentione, & non leuiter tales odiſſe ſignificet. Tale eſt in Eſaia: *Calendas veſtras & ſolennitates veſtras odiuit anima mea.* Eſa.1.d

n ¶ *Oculos ſublimes*, &c.] Enumerat ſex capitalia crimina, quæ tamen comparatione diſcordiam ſeminantis quaſi minora deponit: quia nimirum maius eſt facinus illud, quo vnitas & fraternitas, quæ per Spiritus ſancti gratiam eſt connexa, diſſipatur. Poteſt enim quilibet oculos iactãter extollere, lingua mentiri, homicidio pollui, mala proximo machinari, aliis ſceleribus membra ſubdere: falſum contra quẽpiam teſtimonium proferre, quod non idem eſſe putandum eſt quod ſupra linguam mendacem nominat. Poteſt enim mendacium, ſed non contra proximum dici. Nam & B. Auguſtinus octo eſſe genera mendacij, in libro quem de mendacio compoſuit, docet. Poteſt, inquam, perditus quiſque huiuſmodi mala, vel ſibimetipſi vel aliis inferre, pace ſeruata Eccleſiæ. At Donatus & Arius eorumque ſequaces, grauius eſt quod facere: qui concordiam fraternæ vnitatis diſcordias ſeminando ſciderunt.

o ¶ *Conſerua, fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ.*] Nunc ſub adulteræ mulieris ſpecie prohibet ab auditione hæreſeos.

p ¶ *Liga ea in corde tuo iugiter, & circunda gutturi tuo.*] Et in cogitatione præcepta Dei fixa retine, & loquelam tuam horum vndique dulcedine, ne forte lingua labaris, communito.

A a ¶ *Cum ambulaueris*, &c.] Tanta ſit tibi meditatio diuinæ legis, vt cum vigilans aliquid operaris, hanc ſedula mente recolas. Cum dormire velis, in huius memoria quieſcas: cum euigilaueris, hanc primò ad mentem reuoces. Sic etenim fiet, vt nec vigilans offendas: nec à timore nocturno lædaris,

gesta diiudicaret. Qui enim de feneſtra per cancellos proſpicit, ipſe quidem ea quæ foris aguntur, plene conſiderare ſufficit: nec tamen ipſum qui foris infra degunt, aſpiciunt. Namque hoc eſt quod Apoſtolus ait: *Spiritualis enim iudicat omnia: ipſe autem à nemine iudicatur*. De feneſtra enim do- C 1 Cor. 2.

Aliter. Cum ambulaueris in profectu iuſtitiæ, gradiantur tecum mandata Dei, vt te inſtruāt. Cum dormieris in morte, cuſtodiant animam tuam, ne rapiat hoſtis. Cum euigilaueris in reſurrectione, loquere cum eis expectando præmia, quæ tibi, ſi ea ſeruaueris, promiſſa erant.

b ¶ *Nec capiaris*, &c.] Patet de adultera. Sed & hæretici ſi bene viuere, & apte ſe agere videntur, vide ne ſeducaris eorum doctrinis.

c ¶ *Pretium enim*, &c.] Recordare quia breuis voluptas eſt fornicationis, & perpetua pœna fornicatoris. Sicut enim vnus panis diurnam ſolum effugat eſuriem, & nihilominus poſtmodum eſurit, qui comeſto pane ſatur abſceſſerat: ſic qui intrat ad ſcortum, ad horam quidem euaporat libidinem, ſed poſt paululum ardentior redit.

d ¶ *Nunquid poteſt abſcondere* B *homo*, &c.] Soli ei conceditur hæreticorum libros legere, qui adeo ſolidatus eſt in fide catholica, vt verborum dulcedine, vel aſtutia nequeat ab ea ſegregari.

e ¶ *Non grandis eſt culpa cum quis furatus* &c.] Furtum non ea ſua æſtimatione, ſed ea comparatione peccati maioris, id eſt, adulterij non grandis eſſe culpæ perhibetur, ſicut Hieruſalem grauius peccanti dici-

Eze.16.f tur: *Iuſtificata eſt Sodoma ex te*, non quia Sodoma nulla vel pauca, ſed quia Hieruſalem plura peccauit.

f ¶ *Quia ſcelus & furor viri non*, &c.] Et de domino intelligendum: quia qui nunc parcit reprobis, non parcet in die mortis; nec acquieſcet precibus ſerò clamantium ad ſe: nec dona quorum non eſt ibi tempus vel facultas ſuſcipiet. Zelatur enim ſi quis ſponſam ſuam, id eſt, Eccleſiam ſiue animam quamque fidelem corrumpere præſumit.

cunda gutturi tuo.[a] Cum ambulaueris, gradiātur tecum: cū dormieris, cuſtodiant te, & euigilās loquere cum eis. Quia mādatū lucerna eſt, & lex lux, & via vitæ increpatio diſciplinæ, vt cuſtodiāt te à muliere mala, & blāda lingua extraneæ. Non cōcupiſcat pulchritudinē ei' cor tuū.[b] Ne capiaris nutib illius.[c] Pretium.n.ſcorti vix vnius panis eſt. Mulier aūt viri pretioſam animā capit.[d] Nūquid abſcōdere poteſt homo ignē in ſinu ſuo, vt veſtimēta illius nō ardeant: aut ambulare ſuper prunas, vt nō plantæ cōburātur eius? Sic qui ingreditur ad mulierē proximi ſui, nō erit mundus cū tetigerit eam.[e] Non grādis eſt culpa cum quis furatus fuerit: furatur enim vt eſurientem impleat animam: deprehēſus quoque reddet ſeptulum, & oēm ſubſtantiā domus ſuæ tradet, & liberabit ſe. Qui autē adulter eſt, propter cordis inopiā, perdet animam ſuam. Turpitudinem & ignominiam cōgregat ſibi, & opprobrium illius non delebitur.[f] Quia ſcelus & furor viri non parcet in die vindictæ: nec acquieſcet cuiuſquam precibus: nec ſuſcipiet pro redemptione dona plurima.

CAPVT VII.

FIli[g] mi, cuſtodi ſermones meos, & præcepta mea reconde tibi. Fili, honora dominum, & valebis: præter eum vero ne timueris alienum. Serua mandata mea, & viues.[h] Et legem meam quaſi pupillā oculi tui.[i] Liga eam in digitis tuis: ſcribe illā in tabulis cordis tui.[k] Dic ſapientiæ ſoror mea es, & prudentiā voca amicam tuā, vt cuſtodiat te à muliere extranea & ab aliena, q̄ verba ſua dulcia facit. De feneſtra.n.dom' meæ per cācellos proſpexi, & video paruulos.[m] Cōſidero vecordē iuuenem, qui tranſit per plateas iuxta angulū.[n] Et prope viā domus illius graditur.[o] In obſcuro adueſperaſcente die, in noctis tenebris & caligine.[p] Et ecce mulier occurrit illi ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas.[q] Garrula & vaga, quietis impatiēs.[r] Nec valens in domo conſiſtere pedib. ſuis.[ſ] Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians.[t] Apprehēſumque deoſculatur iuuenē.[u] Et procaci vultu blāditur dicens: victimas pro ſalute deuoui: hodie reddidi vota mea. Idcirco egreſſa ſum in occurſum tuum deſiderās te videre, & reperi.[x] Intexui funib. lectum meum, ſtraui

mus meę per cancellos proſpexi, & video paruulos. Patet iuxta literam: quia ſapientium aſpectus magiſtrorum, & infirmorū actus ſedulo ſpeculatur & fortium, æterna Dei ſapientia de cælo proſpexit, & videt omnes filios hominum.

m ¶ *Conſidero*, &c.] Iuuenem vocat adulterum, non propter virtutem, ſed propter inſtabilitatem. Qui tranſit in platea quia deſeruit anguſtam viam quæ ducit ad vitam. Iuxta angulum, quia deflectit à rectitudine.

o ¶ *Et prope viam*, &c.] Quia à via veritatis declinauit, meritò viæ domus meretricis vel hæretici appropiat, quæ rectè iuxta quod expoſuimus, & in platea, & iuxta angulum poſita eſt.

o ¶ *In obſcuro adueſperaſcente die, in noctis*, &c.] Quia iam talis per cæcitatem cordis ad tenebras feſtinat peccati, & damnationis.

p ¶ *Et ecce*, &c.] Patent hæc cuncta iuxta literā de meretriciis operibus. Verùm doctrina hæreticorū quēcunque incautū reperit & vecordem, hunc decipere tentat: ipſa etenim ornatu apparet meretricio, quia immunda præfulget eloquentia. Præparata eſt ad capiendas animas: quia quoſcunque ſibi ſociare poteſt, ſpirituali morte perimit. D

q ¶ *Garrula & vaga, quietis*, &c.] Quietem eccleſiæ turbare deſiderans.

r ¶ *Nec valens in domo*, &c.] Nulla eſt hæreſis quæ primis ſit contenta diſcipulis: hi ſunt enim domus eius, ſed ſemper nouos quos decipiat, quærit.

ſ ¶ *Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians.*] Foris, cum paganos rapit: in plateis, cum voluptuoſos: iuxta angulos, cum alios hæreticos.

t ¶ *Apprehenſumque deoſculatur iuuenem.*] Verborum fallentium blandimentis tentat inſtabilem.

CAPVT VII.

FIli g mi *cuſtodi*, &c.] Hæc ἀνεπιοχὴ eadem, quæ ſuperior ſub meretricis perſona plenius explicat.

h ¶ *Et legem meam*, &c.] Tam ſolicitè ſerua quæ doceo, quaſi nil rectè ſine bis aſpicere valeas.

i ¶ *Liga eam in digitis*, &c.] In digitis, in tabulis cordis, in latitudine cogitationis. Denique & alia tranſlatio ſic dicit: Deſcribe eam in latitudine cordis tui.

k ¶ *Dic ſapientiæ*, &c.] Sapientiam Eccleſiaſticæ doctrinæ, ſororia tibi dilectione coniunge, vt hæc te à pollutione ſeruet hæretica, quæ à caſtitate Eccleſiæ probatur extranea.

l ¶ *De feneſtra*, &c.] Aptè autem Salomon de feneſtra domus ſuæ ſe per cancellos proſpexiſſe dicit, vt paruulorum

u ¶ *Et procaci*, &c.] Iuxta literam patet intellectus: quia meretris conuiuium ſe permagnificum præparaſſe fatetur: at hæretici in cunctis quæ agūt, victimā ſe ſalutis Deo immolare, vel autumant, vel autumare geſtiunt. Nam & dominus ad diſcipulos: Sed venit, inquit, *hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur ſe obſequium præſtare Deo*. Ioann.16

x ¶ *Intexui funibus lectum meum, ſtraui tapetibus*, &c.] Solent lecti qui ex funibus, vel iuxta aliā tranſlationem, inſtitis intexūtur, molliores fieri quàm qui ex ligno, vel corio, vel qualibet alia materia ſubſtruuntur. In lecto ergo funib. intexto, meretrix mollitiem quieſcendi deſignat. In tapetibus verò pictis ex Ægypto, etiam oculorū tentat illecebras, quibus

E quibus nefando aſpectu irretitis, facilius ad ſeducẽda mentis arcana penetret. Quia verò nomine ſunium aliquando ſolent diuina præcepta figurari: quæ à noſtris nos coërcẽdo religant promittunt ſe hæretici contextu verborũ cæleſtiũ ſalubre ſuis auditoribus quaſi ſtratum parare: in quo à viciorum tumultibus libero corde quieſcãt, ſed veraciter illius funibus peccatorum conſtruunt locum perditionis, vbi perpetuo pedes manuſq; alligati dãnantur. De quo Dominus in Apocalypſi: *Et dedi*, inquit, *illi tempus vt pœnitentiã ageret, & non vult pœnitere à fornicatione ſua: ecce mitto eam in lectũ, & qui mœchantur cum ea in tribulationem maximam.* In tapetibus verò pictis ex Ægypto, ornatus eloquẽtiæ, & dialecticæ artis verſutia quæ ab ethnicis originem ſumpſit, intelligitur: per quam mens hæretica ſenſum doctrinæ peſtilentis quaſi meretrix thorum facinoris ſe texuiſſe gloriatur. Apoc.2.f

a ¶ *Aſperſi cubile*, &c.] Promittunt ſe tales odorem cæleſtium habere virtutum: quibus ſua ſuorumque corda velut funibus cubilia venuſta conſecrent, ſanctificent, perficiant, ac ſi dicere poſſent cum Apoſtolo: Quia *Chriſti bonus odor ſumus Deo.* 2.Cor.2.d.

F b ¶ *Veni inebriamur*, &c.] Doctrinæ ſanctæ poculis ſe inuicem ſanandos iactant hæretici, & virtutum gratia coniungendos, donec eorum geſta lux ſequatur æterna.

c ¶ *Non eſt enim*, &c.] Non eſt, inquiunt, Chriſtus corporaliter in Eccleſia: ſurgens enim à mortuis aſcendit in cælum, nobiſque miniſterium gubernandæ Eccleſiæ, ſuam videlicet domum reliquit.

d ¶ *Saculum pecuniæ*, &c.] Gloriam reſurrectionis & immortalitatis Deus ſecum detulit, quo illius patriæ ciues lætificaret ac ditaret.

e ¶ *In die plenæ lunæ*, &c.] In tempore enim quo electorum ſuorum Eccleſia numerum compleuerit, reuertetur ad iudicium.

f ¶ *Statim eam*, &c.] Id eſt, quaſi ſtultus neſciens ipſe ductus ad interitum.

g ¶ *Et fortiſſimi*, &c.] Vt ipſe Salomon ſapientiſſimus virorum, vt Samſon fortiſſimus, vt Dauid manſuetiſſimus à muliebri decipula, vt Origenes ab hæretica, quem poſt Apoſtolos Eccleſiæ magiſtrum fuiſſe quamdiu rectè ſapuit, qui negauerit, errat. Iud.14.c & 6. 3.Reg.11.a 2.Reg.11.a

h ¶ *Viæ inferi*, &c.] Sed de Eccleſia dominus ait: Quia *portæ inferi non præualebunt aduerſus eam.* Interiora autẽ mortis, acerrima gehennæ tormenta, quaſi arctiora & obſcuriora dicit, quib. hæreticos & fornicarios conſtat eſſe mergendos, ſicut de ſanctis pro domino in hac vita patientibus aduerſa dicitur, Quia miſit eos cuſtos in interiorem carcerem, atrociorem videlicet & fœdiorem & obſcuriorem. Mat.16.c Act.16.d

CAPVT VIII.

N*Vnquid non*, &c.] Nunquid non dominus palàm locutus eſt mundo, & in occulto locutus eſt nihil? Quid eius neglecto Euangelio, ad hæreſim potius vel laſciuiam quæ in angulo ſuſurrant audiendam, miſeri confluunt? G

k ¶ *In ſummis excelſiſque verticibus*, &c.] In monte diſcipulos ſimul & turbas docuit, ſed & per vias ſæpè bis qui conueniebant prædicabat, & eos qui cura indigebant, ſanabat. In ipſa etiam porta ciuitatis Naim mortuum reſuſcitãs, exemplo miraculi verba quæ edocuerat, commendabat. Vt quid ſequimini eos qui in abditis contra eum ſuas exerunt linguas? dicentes, *Linguam noſtram magnificabimus, labia noſtra à nobis ſunt.* Luc.7.b

l ¶ *In ipſis*, &c.] Ad viros clamat, id eſt, ad ſtrenuos verbi auditores in vtroque ſexu. Nã qui feminea, id eſt, fluxa mente ſunt, ſapientiæ verba percipere nequeunt.

m ¶ *Intelligite*, &c.] Manifeſtum eſt de domino: quia & cũ eſſet ipſe in mundo, omni ætati, ſexui, conditioni locutus eſt verbum, imò etiam clamabat ſtans in templo: *Si quis ſitit, veniat ad me & bibat.* Et nunc per doctores Eccleſiæ: ipſi enim ſunt fores ciuitatis eius, viris ſimul ac feminis, ſapientibus & inſipientibus, grandæuis prædicat & paruulis. At contra doctrina fallax clam & priuatim, quos ſeducere valeat, quærit. Ioan.7.f

H n ¶ *Audite*, &c.] Magnis nẽpè: quia regnum cœlorum, & promiſit & dedit, fidemque ſanctæ trinitatis docuit: atque alia innumera quæ prophetæ ei loquenda relinquebant.

o ¶ *Et aperientur*, &c.] Labia eius ſunt duo teſtamenta concordia adinuicem veritatis atteſtatione coniuncta, quæ ipſa in carne apparente, per Sancti ſpiritus donum ſunt ad prædicandum ſalutem, vniuerſum aperta per orbem.

p ¶ *Accipite diſciplinam*, &c.] Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ. Mat.6.c

q ¶ *Ego ſapientiæ*, &c.] Vbi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo: ibi ſum ego in medio eorum. Mat.18.c

r ¶ *Arrogantiam*, &c.] Arrogantiam & ſuperbiam in eis, qui ſe cæteris meliores æſtimant. Viam prauam in eis, qui aperte mala faciunt. Os *bilingue* in illis, qui in bonis quæ loquuntur, ſtabile quippiam non habent: ſed iuxta auditorum libitum ſua verba commutant.

ſ ¶ *Meum eſt*, &c.] Non ſe extollat humana præſumptio, plenitudinem virtutum ſola Dei ſapientia poſſidet: ab hac humana infirmitas, quicquid virtutis habet, accipit.

t ¶ *Per me reges regnant*, &c.] Reges dicit Apoſtolos, ſiue alios ſanctos: qui & ſeipſos primum, & deinde Eccleſiam ſibi ſubditam bene regere ſciunt. Legum conditores auctores vtriuſque teſtamenti, & ſequentes Eccleſiæ ſcriptores. Principes & potentes, cæteros fidelium præceptores, ac rectores appellat: qui vtique omnes non niſi per ſapientiam, vt eſſent aliquid habent. Ait enim: Quia *ſine me nihil poteſtis facere.* Ioan.15.a

u ¶ *Ego diligentes me*, &c.] Tale eſt & in euangelio: *Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum.* Mane quippè vigilant ad ſapien- Ibid.16.c

ſtraui tapetibus pictis ex Ægypto. [a] Aſperſi cubile meũ mirrha, aloe, cinnamomo. [b] Veni, inebriemur vberibus & fruamur cupitis amplexibus, donec illuceſcat dies. [c] Non eſt enim vir in domo ſua, abiit via longiſsima. [d] Sacculũ pecuniæ tulit ſecum. [e] In die plenæ lunæ reuerſurus eſt in domũ ſuam, irretiuit eum multis ſermonibus, & blanditiis labiorũ protraxit illũ. [f] Statim eam ſequitur quaſi bos ductus ad victimã, & quaſi agnus laſciuiẽs, & ignorãs quod ad vincula ſtultus trahatur: donec trãsfigat ſagitta iecur eius: Velut ſi auis feſtinet ad laqueũ, & neſcit quod de periculo animæ illius agitur. Nunc ergo fili audi me, attende verba oris mei, ne abſtrahatur in viis illius mens tua: neq; decipiaris ſemitis eius. Multos. n. vulneratos deiecit. [g] Et fortiſsimi quique interfecti ſunt ab ea. [h] Viæ inferi domus eius, penetrantes interiora mortis.

CAPVT VIII.

NVnquid [i] nõ ſapiẽtia clamitat, & prudẽtia dat vocẽ ſuam? [k] In ſummis excelſiſq; verticibus ſuper viam in mediis ſemitis ſtãs, iuxta portas ciuitatis: [l] In ipſis forib. loquitur dicẽs: O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominũ. [m] Intelligite paruuli aſtutiã, & inſipientes animaduertite. [n] Audite quoniam de rebus magnis locutura ſum. Et aperientur labia mea vt recta prædicent. [o] Veritatẽ meditabitur guttur meum, & labia mea deteſtabuntur impium. Iuſti ſunt oẽs ſermones mei: non eſt in eis prauũ quid, neque peruerſum. Recti ſunt intelligẽtibus, & æqui inuenientib. ſcientiam. [p] Accipite diſciplinam meam, & non pecuniã: doctrinam magis, quam aurum eligite. Melior eſt enim ſapiẽtia cunctis opib. pretioſiſsimis: & omne deſiderabile ei nõ poteſt cõparari. [q] Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus. Timor dñi odit malum. [r] Arrogantiã & ſuperbiam, & viam prauam, & os bilingue deteſtor. [ſ] Meum eſt conſilium & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo. [t] Per me reges regnant, & cõditores legũ iuſta decernunt. Per me principes imperant, & potentes decernunt iuſtitiã. [u] Ego diligentes me diligo: & qui mane vigila-

S.Hieron. Tom.8.

vigilauerint ad me, inuenient me.[a] Mecum ſunt diuitiæ & gloria, opes ſuperbæ & iuſtitia. Melior eſt fructus meus auro, & lapide pretioſo: & genimina mea, argento electo. In viis iuſtitiæ ambulo in medio ſemitarum iudicij, vt ditē diligentes me, theſauros eorum repleam.[b] Dñs poſſedit me in initio viarū ſuarum,[c] antequam quicquā faceret à principio. Ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis antequā terra fieret. Nōdum erant abyſſi, & ego iā concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: necdum montes graui mole conſtiterant. Ante colles ego parturiebar: adhuc terram nō fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege & gyro vallabat abyſſos. Quando æthera firmabat ſursū, & librabat fontes aquarum. Quando circundabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne trāſirent fines ſuos. Quando appēdebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta cōponens.[d] Et delectabar per ſingulos dies, ludens corā eo omni tēpore: ludens in orbe terrarū, & delitiæ meæ eſſe cum filiis hominū. Nūc ergo filij, audite me: Beati qui cuſtodiunt vias meas. Audite diſciplinā, & eſtote ſapiētes: & nolite abiicere eam.[e] Beatus homo, qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obſeruat ad poſtes oſtij mei. Qui me inuenerit, inueniet vitā, & hauriet ſalutem à domino. Qui autem in me peccauerit, lædet animam ſuam: omnes qui me oderunt, diligunt mortem.

CAPVT IX.

SApiētia[f] ædificauit ſibi domum.[g] Excidit colūnas ſeptem.[h] Immolauit victimas ſuas.[i] Miſcuit vinum, & propoſuit menſam ſuam.[k] Miſit ancillas ſuas, vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis.[l] Si quis eſt paruulus, veniat ad me, & inſipientib. locuta eſt:[m] Venite, comedite panē meum, & bibite vinum, quod miſcui vobis:[n] Relinquite infantiā, & viuite, & ambulate per vias prudentiæ.[o] Qui erudit deriſorem, ipſe

A tiam, qui ſemper innouato mentis ſtudio ad Chriſti viſionem pertingere ſatagunt.

a ¶ *Mecum ſunt*, &c.] Opes ſuperbas, opes excelſas dicit, vt cæleſtia dona ſignificet. Græce enim ſuperbus ὑπερήφανος, id eſt, ſuper apparens dicitur. Et ideo rectè ſapientia opes hyperiphanos ſecum eſſe dicit: quia quicquid donorum cælitus fidelib. datur, cunctis mundi opibus excellentius eſſe probatur: quod etiam addendo iuſtitiam manifeſtius inculcat: nam terrenas opes, & gloriam ſæpius habent iniuſti. Nos autem in reſurrectione, ſicut Petrus ait, *nouos cælos, & nouam terram, & promiſſa ipſius expectamus: in quibus iuſtitia habitat.* 2. Pet. 3.d

b ¶ *Dominus*, &c.] Vox Chriſti, qui vera eſt Dei patris ſapientia, quæ ante omnē mundi creaturam ineffabiliter ex patre genita: quia ipſe cunctam cæli terræque materiam potētialiter creauit atque mirabiliter diſpoſuit. Viæ domini ſunt opera eius: quorum conſideratione ad fidem vel agnitionem peruenit genus humanum. Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta, conſpiciuntur. Viæ eius ſunt ipſæ illuminationes, per quas ſe & angelicis ſpiritibus & mentib. oſtendit humanis, in quarum initio viarum ſapientiā poſſedit: quia in primordio creaturæ naſcentis, filium qui cum eo cuncta diſponeret, habuit. Sed ne putaret aliquis harum initio viarū, vel aliquando ante tempora filium eſſe cœpiſſe, vigilanter adiunxit. B

c ¶ *Antequam*, &c.] Cui ſimile eſt in Euangelio: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: omnia per ipſum facta ſunt.* Pereant ergo, qui negant Dei virtutem, & Dei ſapientiam, videlicet Chriſtum ab initio, imò & ante omne quod dici vel cogitari poteſt initium ab ipſo patre fuiſſe progenitum. Alia tranſlatio hunc locum ita concipit: Dominus creauit me, principium viarum ſuarum in opera ſua. Quod de incarnatione dominica dictum Patres intelligunt, dicentes: quia certi gratia myſterij, Dominus creauit me, & non pater creauit me. Et caro, inquiūt, dominum agnoſcit: gloria, patrem ſignat: creatura, dominum confitetur: charitas, patrem nouit. Principium, vel in principio viarum ſuarum. & ipſe ait: *Ego ſum via*: quia ſurgens à mortuis iter fecit Eccleſiæ ſuæ ad regnum Dei, ad vitam æternam. In opera ſua: quia ad redimenda opera patris, ex virgine creatus eſt, ſuſcipiēs carnē, vt opera patris à corruptibili ſeruitio liberaret: caro enim Chriſti propter opera, diuinitas ante opera. Ioan 1. Ioan.14.a

d ¶ *Et delectabar per ſingulos dies, ludens coram eo*, &c.] Ludentem dicit gaudentem. Erat ergo ludens coram patre, per ſingulos dies: quia vt propheta ait, A principio ex diebus æternitatis, gaudebat vnum eſſe cum patre. Erat omni tempore ludens in orbe terrarum: quia & cum tempora orbis ac creaturæ eſſe cœpiſſent, ipſe quod erat in patre filius manebat. Hæc ideò, ne quis eum cum creaturis, & temporibus cœpiſſe perhiberet. Et delitiæ eius ſunt eſſe cum filiis hominū: quia deſiderat in noſtro amore quieſcere, noſque bonorum gratia meritorum ad ſe videndum perducere. Mich 5.a C

e ¶ *Beatus homo*, &c.] Fores ſuas & poſtes oſtij ſui, Scripturas ſanctas, & eorum doctores nuncupat: ſine quibus ad vitam, quam pollicetur, non valemus ingredi.

CAPVT IX.

SApientia f *ædificauit*, &c.] Quia de æternitate diuinitatis Chriſti ſufficienter dixerat: addit & de aſſumpta humanitate dicere. Sapientia ædificauit ſibi domum: quia hominem filius Dei, quem in vnitatem ſuæ perſonæ ſuſciperet, ipſe creauit.

g ¶ *Excidit*, &c.] Eccleſias per orbē ſeptiformi gratia ſpiritus erexit, quæ domum Dei, id eſt, myſterium incarnationis eius, ne perfidorum improbitate memoria tolleretur, credendo, colendo, & prædicando quaſi ſuſtentando continerent. Vel certè ſapiētiæ domus, eccleſia Chriſti eſt, ex lapidibus viuis, hoc eſt, ſanctis in tabernaculū ſibi conſtructa. Columnæ autē doctores ſanctæ Eccleſiæ ſeptiformi ſpiritu pleni: quales fuêre Iacobus, Cephas, & Ioānes: quas nimirum colūnas ſapientia excidit: quia ab amore præſentis ſæculi disiunctas, ad portandam eiuſdem Eccleſiæ fabricam mentes prædicantium erexit. Galat.2.b

h ¶ *Immolauit*, &c.] Suis paſſionib. Eccleſiā conſecrauit: vel vitā prædicantium mactari in perſecutione permiſit: quibus videlicet victimis contrariæ ſunt victimæ meretricis, ad quas ſtultos inuitat, vt ſupra lectum eſt, dicens: *Victimas pro ſalute deuoui, hodie reddidi vota mea.* D Sup.7.c

i ¶ *Miſcuit vinū, & propoſuit*, &c.] Diuinitatis ſuæ arcana capere non valentibus, aſſumptæ humanitatis ſacramenta patefecit, & ſcripturæ ſacræ pabulum nobis aperiendo præparauit.

k ¶ *Miſit ancillas ſuas, vt vocarent ad arcem*, &c.] Prædicatores infirmos ac deſpicabiles elegit, qui fideles populos ad ſuperna patriæ cæleſtis ædificia colligerent.

l ¶ *Si quis eſt paruulus, venit ad me*, &c.] Paruulos dicit humiles: inſipientes verò eos qui de mundanæ ſapientiæ faſtu nil habent. Tales autem vocat, vt eos ſua doctrina ſapientes reddat & altos.

m ¶ *Venite, comedite panem*, &c.] In pane, diuina eloquia: in vino mixto coniuncta in vnam Chriſti perſonam deitatis & humanitatis eius natura exprimitur, vt ſupra dictum eſt. Vel certè in pane, corporis ipſius: in vino mixto, ſanguinis Sacroſancti myſterium, quo in altari, menſa videlicet eius, ſatiamur, oſtenditur.

n ¶ *Relinquite infantiam, & viuite, & ambulate*, &c.] Poſt oblatas epulas addit & vitæ monita: vt quos præceptis ſuæ incarnationis myſteriis refecit, doctrinæ pariter cæleſtis inſtruat verbis.

o ¶ *Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi facit iniuriam: & qui arguit impium, generat*, &c.] Quaſi interrogares, cur ſapientia paruulos præ cæteris, & inſipientes ad ſuas inuitaret epulas. Ideò, inquit, feci: quia fruſtra laborat, qui verbum ſapientiæ

E ſapientiæ inculcare nititur ei qui audire contemnit: ſapientiorem ſe doctore, & maiorem exiſtere credens.

ipſe ſibi facit iniuriam: & qui arguit impium, generat maculam ſibi. [a] Noli arguere deriſorem, ne oderit te. [b] Argue ſapientem, & diliget te. Da ſapiēti occaſionem, & addetur ei ſapientia. Doce iuſtum, & feſtinabit accipere. Principium ſapientiæ, timor domini: & ſcientia ſanctorum prudentia. Per me enim multiplicabūtur dies tui, & addentur tibi anni vitæ. Si ſapiēs fueris, tibimetipſi eris: ſi autem illuſor, ſolus portabis malum. [c] Mulier ſtulta, & clamoſa, plenaque illecebris, & nihil omnino ſciens, ſedet in foribus domus ſuæ ſuper ſellam: [d] In excelſo vrbis loco: [e] Vt vocaret tranſeuntes per viam, & pergentes in itinere ſuo. [f] Quis paruulus, declinet ad me: & vecordi locuta eſt: [g] Aquę furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior. [h] Et ignorauit quòd gigantes ibi ſint, & in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi, deſcendet ad inferos: nam qui abſceſſerit ab ea ſaluabitur.

a ¶ [*Noli arguere deriſorem*, &c.] Deriſor eſt Iudæus ſiue hæreticus, ſeu omnis hypocrita; qui ob hoc quod iuſtum ſe eſſe exiſtimat, verba correptionis nequicquam recipit. Non eſt timendū, ne tibi deriſor, cum arguitur, contumelias inferat: ſed hoc potius prouidendum, ne tractus ad odium, peior fiat. Ideóque tibi aliquoties ab eius correptione non tuæ timiditatis, ſed dilectionis eius gratia ceſſandum.

b ¶ [*Argue ſapientem*, &c.] Sapientem in profectum poſitum, id eſt, amatorem ſapientiæ dicit, quem ſupra pro humilitate paruulum noncupauit: nam perfectus ſapiens, non habet opus argui.

c ¶ *Mulier ſtulta & clamoſa, plenaq; illecebris*, &c.] Mulier hæc hæreſis eſt, contraria nimirum ſapientiæ, quæ ſua ſuperius ſacramenta cecinit: ſtulta ſcilicet per fatuum intellectum, & clamoſa per garrulitatem: plenaque illecebris vitiorum, & nihil omnino ſciēs,

Gal. 6. a ſicut ait Apoſtolus: *Qui ſe exiſtimat ſcire aliquid, cum nihil ſcit, ipſe ſeducit ſe.* Sedit autem & ipſa in foribus domus ſuæ, id eſt, in doctoribus falſitatis, qui in penetralia perfidiæ miſeros fallendo introducunt. Super ſellam autem, quia cathedram ſibi prædicationis vſurpat. Hæc eſt cathedra peſtilentiæ, in qua beatus vir ſedere delectat.

F d ¶ [*In excelſo vrbis loco*.] Dicit de ſapientia: quia in ſummis

Pſal. 1. a excelſiſque verticibus dat vocem ſuam: ſed illa in ſublimitate virtutum, hæc in ſupercilio elationis attollitur.

e ¶ *Vt vocaret tranſeuntes per viam, & pergentes in itinere ſuo.*] Vocat hæreſis ad perfidiam ſæpè catholicos: quos iter rectum agere, & viam ſæculi huius tranſire citius velle, atque ad æternam patriam feſtinare conſpicit.

f ¶ *Quis paruulus, declinet ad me: & vecordi locuta eſt.*] Sapientia paruulos atque inſipientes ad ſuum conuiuium penè eiſdem verbis videtur inuitare. Sed diſtat, quòd illa ſimpliciter ad ſe venire: hæc autem quos vocat ad ſe declinare ſuadet: quia illa nimirum ad rectum actionis iter quos errantes cernit, accerſit: hæc rectè gradientes, ab itinere ſuo deuiare, & ad ſe diuertere docet. G

g ¶ *Aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſcōditus ſuauior.*] Aquæ furtiuæ, & panis abſconditus, doctrina hæreticorum, quæ ſtultis ac perditis ſuauior videtur. Sapientia palàm menſam propoſuit, & miſcuit vinū ſuum. At ſtulta mulier nil meracum habens, ad aquas furtiuas, & abſcōditum panē quoſcunq; valet, aggregat: quia Catholica Eccleſia palam mundo diuinorum eloquiorum cōuiuia pandit, diuinitatis & humanitatis Chriſti myſteria celebranda præcipit. Vel certè in vino mixto, hiſtoricā ſimul & allegoricam auditoribus ſuis ſcientiam propinat, vt pro ſuo quemq; captu, vitæ poculis reficiat. At hæreticorū doctrina, publicæ fidei & profeſſioni, ſua ſecretim decreta præponit: & cum nil ſpirituale habeat, ſuauiorē ſe catholicis paſtoribus ſcientiam iactat docere, vt ſcilicet libentius audiantur, & agantur quæ palàm in Eccleſia dici credique prohibentur: & dulcius hauriatur inſipientia quæ putatur ſcientia, cuius prohibita fuerat audientia. Poteſt in aquis furtiuis, baptiſma hæreticorum: in pane abſcondito, eorundem ſacrificium deſignari. At iuxta literam: Mulier adultera, in aquis furtiuis, & pane abſcondito, prohibita & illicita connubia dulciora aſſeuerat.

h ¶ *Et ignorauit quòd gigantes ibi ſint, & in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi*, &c.] Neſcit adultera, neſcit hæreticus: quia immundi ſpiritus ſuas domos habitant, & qui in profundis inferni pœnas luunt æternas: ipſi actibus luxurioſorum, ipſi hæreticorū dogmatibus, quaſi conuiuijs delectantur opimis. At cum in Eccleſia, Chriſti ſacramenta celebrantur, Chriſti verbum auditur & conſeruatur, qui eſt ſapientia Dei: conſtat quòd angelicæ virtutes ibi ſint, & in excelſis cælorum, conuiuæ fidelium. *Panem enim cæli dedit eis: panem angelorum manducauit* Pſal. 77. a *homo.* H

Commentariorum Libri Primi. Finis.

E

COMMENTARIORVM BEDÆ PRESBYTERI IN PARABOLAS SALOMONIS, LIBER SECVNDVS.

C

CAPVT X.

PARABOLÆ [a] Salomonis filij Dauid regis Hieruſalem. [b] Filius ſapiens lætificat patrem: filius vero ſtultus, mœſtitia eſt matri ſuæ. [c] Non proderunt theſauri impietatis: Iuſtitia vero liberabit à morte. [d] Nō affliget dominus fame animam iuſti, & inſidias impiorum ſubuertet. [e] Egeſtatem operata eſt manus remiſſa, manus autē fortiū diuitias parat. Qui autem nititur mendaciis, hic paſcit vētos: idem ſequitur aues volantes. [f] Qui congregat in meſſe, filius ſapiens eſt: qui autē ſtertit æſtate, filius confuſionis. [g] Benedictio dn̄i ſuper caput iuſti: os aūt impiorum operit iniquitas. [h] Memoria iuſti cum laudibus, & nomē impiorū putreſcet. Sapiēs corde præcepta ſuſcipiet, ſtultus cæditur labiis. [i] Qui ambulat ſimpliciter, ambulat cōfidēter: qui autē deprauat vias ſuas, manifeſtus erit. [k] Qui annuit oculo, dabit dolorē. [l] Stultus labiis verberabitur. [m] Vena vitæ, os iuſti: [n] Os autē impiorū operit iniquitatē. Odiū ſuſcitat rixas, & vniuerſa delicta operit charitas. [o] In labiis ſapientis inuenietur ſapientia, & virga in dorſo eius qui indiget corde. [p] Sapientes abſcondunt ſcientiā: [q] Os autē ſtulti, confuſioni proximū eſt. [r] Subſtātia diuitis, vrbs fortitudinis eius: pauor pauperū, egeſtas eorū. Opus iuſti, ad vitam: fructus aut impij, ad peccatū. Via vitæ, cuſtodienti diſciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat. [ſ] Abſcondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, inſipiens eſt. In multiloquio nō deerit peccatū: qui autē moderatur labia ſua, prudentiſſimus eſt. [t] Argentū electū, lingua iuſti: cor aūt impiorum pro nihilo. Labia iuſti erudiūt plurimos: qui aūt indocti sūt, in cordis egeſtate morietur. Benedictio

PArabolæ [a] Salomonis, &c.] Nouum ponit titulum: quia nouum genus locutionis incipit, vt non ſicut prius de ſingulis bonorū malorumve partibus diutius diſputet, ſed alternis verſibus, actus vtrorumque deſcribat.

b ¶ *Filius*, &c.] Qui accepta fidei myſteria bene ſeruat, lætificat Deum patrem: qui verò hæc actione mala, vel hæreſi commaculat, matrem contriſtat eccleſiam.

Dan. 6. c & 3. e — c ¶ *Non proderunt*, &c.] Et à trāſitoria morte ſæpius: vt Danielē, & tres pueros, à perpetua ſemper iuſtitia liberat. At verò theſauri per impietatē congregati, & ſi aliquando à morte corporali videntur eripere, plus tamen mali pro impietate qua acquiſiti ſunt, quam commodi in eo quod pro vita ſunt dati, conferunt.

B

d ¶ *Non affliget*, &c.] Etſi quando iuſtum impij fame affligunt, vel etiam necant, non lædent animam eius, quam dominus in vita futura ſuæ gloria viſionis conſolabitur, qui & eaſdem impiorum inſidias, in ipſos iuſte iudicando, retorquet.

e ¶ *Egeſtatem operata*, &c.] Qui negligenter viuit in hoc ſæculo, egebit bonis in futuro. At qui fortiter domino militat, diuitiis æternæ beatitudinis remunerabitur.

Mat. 9. d — f ¶ *Qui congregat in meſſe*, &c.] Qui congregat Chriſto animas fidelium, filius ſapiens eſt: & quidem *meſſis* hæc *multa* eſt, *operarij autem pauci*. Qui verò hoc tempore acceptabili à ſua ſalute curanda torpeſcit, confundetur in die retributionis.

Ibid. 25. a — g ¶ *Benedictio domini*, &c.] Iuſtis dicetur in iudicio: *Venite benedicti, percipite regnum*. Os autē impiorum quod comeſſationi & ebrietati, & collo quiis malis ſeruiebat, iniquitate quam geſſit, condemnabitur. Denique os illius operuit iniquitas, qui in tormentis poſitus, linguam ſibi in qua ob plura ſcelera plus punitus eſt, refrigerari quæſiuit. — Luc 19. f

h ¶ *Memoria iuſti*, &c.] Et in hac vita boni bonos, ſiue viuētes ſiue defunctos, laudibus efferūnt: Impiorum autem & actus deteſtantur & nomen: & in vita futura, iuſti in Dei laudibus viuunt. Reproborum autem honor, noméque & laudes, putribus gehennæ ſuppliciis mutantur: vbi vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.

i ¶ *Qui ambulat ſimpliciter*, &c.] Qui ſimpliciter ſe viuere nouit, facile cuncta ſpernit aduerſa: quia ſe per hæc ad gaudia venturum eſſe confidit, dicens cum propheta: *Dominus defenſor vitæ meæ, à quo trepidabo? Dum appropiant ſuper me nocentes, vt edant carnes meas. Qui tribulant me inimici mei: ipſi infirmati ſunt, & ceciderunt*. At qui prauis incedit viis, nolens licet, pateſcit: ac digna factis recipit: *Nihil enim occultum quod non reueletur*. — Pſal 26. a; Mat. 10. c

Pſal 34. c — k ¶ *Qui annuit*, &c.] Qui in nutibus oculorum irridet aliquem, non euadet ſine dolore tormenti, aut pœnitudinis: de qualibus dicit pſalmiſta: *Qui oderunt me gratis: & annuūt oculis*. Vel certe qui annuit oculo, dabit dolorem: quia filius ſtultus, mœſtitia eſt matri ſuæ. — Sup. eod.

Infra 18. d — l ¶ *Stultus labiis verberabitur*.] Vel ſuis videlicet quibus damnari meruit: quia *mors & vita in manibus linguæ*. Vel eorum à quibus (quia corrigi non potuit) ſententiam damnationis accepit. Quo modo pſalmiſta cum ait: *Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua doloſa*: Vtrunque à domino quærit, vt & ipſe labia iniqua, ac linguam doloſam non habeat: & aliorum iniquitate ac dolis minime poſſit decipi. — Pſal. 119. a

Ioan. 14. f — m ¶ *Vena vitæ*, &c.] Et dominus de doctoribus: *Qui credit*, inquit, *in me, ſicut ſcriptura dicit, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*.

Pſal. 140. a — n ¶ *Os autem*, &c.] Impij ſunt, qui vel ſua vel proximorum errata, ne ad ſanitatem perueniant, defendendo contegunt: quod execrans propheta, dominum orat, vt non declinet cor ſuum *in verbum malum ad excuſandas excuſationes in peccatis*.

D

1. Reg. 5. b — o ¶ *In labiis ſapientis*, &c.] Virga in dorſo, eſt vindicta in poſterioribus, id eſt in ſequenti vita: quam benè plaga illa famoſa qua Philiſtæi in natibus feriebantur, exprimit. Qui ergo non vult virgam in dorſo portare, portet in labiis ſapiētiam: loquatur laudes Chriſti, & præcepta prædicet. Verùm quia ſemper dominum laudare, non autem ſemper docere: nec omnia quæ nouit, omnes docere ſapienti conuenit, rectè ſubditur.

Eccle. 3. b; Pſal 38. a; 1. Cor. 2. a — p ¶ *Sapientes*, &c.] Scientes videlicet: quia tempus tacendi, & tempus loquēdi. Vnde propheta: *Dum conſiſteret*, inquit, *peccator aduerſum me, obmutui, & humiliatus ſum, & ſilui à bonis*. Et apoſtolus: *Nihil me iudicaui ſcire inter vos: niſi Chriſtum Ieſum, & hunc crucifixum*.

q ¶ *Os*, &c.] Quia vel inordinatè bona, vel apertè loquitur mala.

r ¶ *Subſtantia diuitis, vrbs*, &c.] Diuites confidunt in diuitiis, quaſi in vrbe munita Pauperes ideo pauent, ne deficiāt: quia ſe norunt egenos. Spiritualiter: qui in Deum diues eſt per bona opera, confidit in illo quaſi in vrbe inexpugnabili: quia à nullo poſſit hoſte ſuperari. At qui virtutum inopia coanguſtantur: ideo cæleſtibus egent diuitiis, quia noxio pauore timent duros pro domino tolerare labores.

ſ ¶ *Abſcondunt*, &c.] Si ergo verax, & ſapiens eſſe deſideras, odium neque in abſcondito cordis contege, nec per oris contumeliam profer: ſed tuum & cor dilectione, & os veritate repleatur.

t ¶ *Argentum*, &c.] Sanctorum prædicatio igne ſpiritus ſuccincta, velut argentum examinatur. Argentum quippè vel aurum, ſi reprobum eſt, igne conſumitur: ſi verò probatum, igne declaratur: ſic nimirum eſt ſenſus vniuſcuiuſque operantis. Nam qualis ſit in eo quod laudatur, oſtenditur, hoc eſt, ſapientia huius mundi, ſeu hæreticorum dogma apud eos qui in verbo Dei eruditi eſſe noſcuntur, pro nihilo exiſtimatur.

ctio dñi diuites facit: nec ſociabitur eis afflictio. [a] Quaſi per riſum ſtultus operatur ſcelus: ſapiẽtia aũt eſt viro prudentia. [b] Quod timet impius, veniet ſuper eum: deſiderium ſuum iuſtis dabitur. [c] Quaſi tẽpeſtas tranſiens nõ erit impius: iuſtus aũt quaſi fundamentum ſempiternũ. [d] Sicut acetum, dentibus: & fumus, oculis: ſic piger his qui miſerũt eum in via. [e] Timor domini apponet dies, & anni impiorum breuiabuntur. [f] Expectatio iuſtorum, lætitia: ſpes aũt impiorũ peribit. [g] Fortitudo ſimplicis, via domini: & pauor his qui operantur malum. Iuſtus in æternum non cõmouebitur: impij autem nõ habitabunt ſuper terram. Os iuſti parturiet ſapientiam: lingua prauorum peribit. Labia iuſti conſiderant placita: & os impiorum peruerſa.

CAPVT XI.

Statera [h] doloſa, abominatio eſt apud Deũ: & pondus æquum, voluntas eius. [i] Vbi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia. [k] Vbi autem humilitas, ibi & ſapientia. Simplicitas iuſtorum diriget eos, & ſupplantatio peruerſorũ vaſtabit illos. Non proderunt diuitiæ in die vltionis, iuſtitia autem liberabit à morte. Iuſtitia ſimplicis diriget viam eius: & in impietate ſua corruet impius. Iuſtitia rectorũ liberabit eos, & in inſidiis ſuis capientur iniqui. [l] Mortuo homine impio, nulla erit vltra ſpes. [m] Et expectatio ſolicitorũ peribit. [n] Iuſtus de anguſtia liberat' eſt, & tradetur impius pro eo. [o] Simulator ore decipit amicum ſuum: iuſti autem liberabuntur ſcientia. In bonis iuſtorum exaltabitur ciuitas, & in perditione impiorũ erit laudatio. Benedictione iuſtorũ exaltabitur ciuitas, & ore impiorum ſubuertetur. [p] Qui deſpicit amicum ſuum,

E

a ¶ *Quaſi per riſum ſtultus operatur ſcelus: ſapientia autem eſt viro prudentia*] Prudentia à prouidendo nomen accepit. Stultus igitur eſt qui gaudet in ſcelere. Sapientis autem eſt (Infr.14.d) & eius, qui viri nomine dignus ſit præuidere: quia riſus dolore miſcebitur: & gaudia peccandi, pœna ſequetur vltionis.

b ¶ *Quod timet impius, veniet ſuper eum: deſideriũ ſuum iuſtis dabitur.*] De illo impio dicit, qui ſciens peccat. Timet ergo impius videre diſtrictũ iudicẽ: (Phil.1.c) Deſiderant iuſti *diſſolui & eſſe cũ Chriſto.* Ille ne terrenis gaudijs priuetur, & ſempiterna vltione plectatur: iſti ne incolatus eorũ prolongetur: ſed præmia pro quibus certauere, percipiant: vtriſque autem quod corde tenent, adueniet.

c ¶ *Quaſi tẽpeſtas tranſiens non erit impius,* &c.] De perſecutoribus eccleſiæ dicit, qui domum fidei ſubuertere quærũt, ſed illa in vero fundamento: hoc eſt, in Chriſto collocata, ipſi extemplo diſpereunt.

d ¶ *Sicut acetũ dentibus, & fumus oculis : ſic piger his qui, &c.*] Sicut acetum dentibus, & fumus contrarius eſt oculis: ita ſacerdos in Eccleſia prauus per acredinem peccati fideliũ ſenſus obtundere facit: atque erroris ignorantia oculos cor- (F) dis eorum ab intuitu fidei ſeu intellectu rectitudinis, dum caligant, velut fumus excæcat. Sicut hæreticorũ perfidia bonis doctoribus moleſtiam generat & lacrymas: ſic malè viuens catholicus eis qui ſe fidem ſuam ex operibus oſtendere iuſſerunt, per inertiam grauis eſt. Oculi quippè & dentes, prædicatores ſunt ſanctæ Eccleſiæ: qui ei & recta itinera præuidere, & alimenta ſpiritualia ſuggerere ſolent. Porrò acetum quod à vino degenerat: & fumus qui ab igne aſcendens euaneſcit, eos qui ab eccleſiaſtica ſuauitate & charitate per ſuperbiam vel ſocordiam recedentes, hanc etiam verbis impugnant, figuratè denuntiant: de quibus dicit Ioan- (1.Ioan.2.c) nes: *Ex nobis exierunt, ſed non erant ex nobis.*

e ¶ *Timor domini apponet dies, & anni,* &c.] Qui Deo fideliter ſeruiunt, æterna luce donabuntur: at qui impietati mancipantur, cum hac vita, perdunt bona quæ amant.

f ¶ *Expectatio iuſtorum lætitia,* &c.] Patet quia iuſti lætantur (Pſal.31.b) in expectatione vitæ ſequentis, quãuis contriſtentur afflictione preſſuræ præſentis. Vnde eſt illud: *Tu es mihi refugium in preſſura quæ circundedit me, exultatio mea.* At verò impij qui ſe putant in futuro requieturos, aut certè nullos poſt mortem futuros, falluntur. Neque huic repugnat ſententiæ quod ſupra dictum eſt: *Quod timet impius, veniet ſuper eum.* Sunt enim qui ſcientes futurorum bonorum malorumque iudicium: nihilominus negligentia vel deſperatione, vel etiã de induſtria peccant: talibus ergo interitus quem timent, eueniet. Sunt qui mala faciunt, & aut nunquam punienda æſtimant, aut vt benègeſta, ideóque bona mercede remunetanda iudicant, de quibus rectè dicitur: Quia *ſpes impiorum peribit.* Nam & de his qui ſcientes delinquunt, ſubſequenter adiungit.

g ¶ *Fortitudo,* &c.] Si, inquit, abdita ſcripturarum comprehendere non vales, non tamen de ſalute deſperes: ſed gradere viam domini, age bona quæ noſti, & inter fortes cõnumeraberis. Sed meritò paueant illi, qui recta quæ nouerunt, facete contemnunt: quia certa reſtant quæ ſequantur mala. G

Capvt XI.

S *Tatera doloſa,* &c.] Statera doloſa, non tantùm in menſuratione pecuniæ, ſed in iudiciaria diſcretione tenetur. Qui enim aliter cauſam pauperis, aliter potentis, aliter ſodalis, aliter audit ignoti: ſtatera vtique librat iniqua. Sed & is qui ſua benè geſta meliora quàm proximorum, ſuaq; errata iudicat leuiora, trutina ponderat doloſa. Nec non & (Luc.11.f) ille *qui onera importabilia imponit in humeros hominũ: ipſe autem vno digito ſuo non vult ea tangere.* Ille etiã qui in publico bona, & mala agit in occulto, pro iniquitate libræ doloſæ abominatur à domino. At qui ſynceriter agit in omnibus, qui cauſam & æqua lance diſcernit: is nimirum iuſti iudicis voluntati, & actioni congruit.

i ¶ *Vbi fuerit ſuperbia,* &c.] Quia ſuperbi vel cõtumelioſè ſe gerunt per contemptum, ſiue per ignorantiam diſciplinæ, vel proximis contumelias ingerunt: vel certè quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur.

k ¶ *Vbi autem humilitas, ibi & ſapientia.*] *Abſcondiſti*, inquit, (Luc.10.f) *hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis,* id eſt, humilibus.

l ¶ *Mortuo homine impio nulla erit vltra ſpes.*] Heu miſerè hãc ſententiam pertranſijt Origenes: qui poſt vniuerſale extremumque iudicium, vitam credidit omnibus impiis & peccatoribus dandam. Notandũ autem quòd & ſi impijs poſt mortẽ ſpes veniæ non eſt: ſunt tamen qui de leuiorib. peccatis, cũ quibus obligati defuncti ſunt, poſt mortem poſſunt abſolui: vel pœnis videlicet caſtigari, vel ſuorum precibus & eleemoſynis, miſſarumque celebrationibus: ſed hæc quibuſcunque fiunt: & ante iudicium, & de leuioribus fiunt erratis. Qui verò ſe longè poſt iudicium tempore liberandos putant, falluntur: & forraſsè ad eos pertinet quod ſequitur. H

m ¶ *Et expectatio ſolicitorum peribit.*] Item alia eſt ſolicitudo qua boni ſemper adimplenda Dei præcepta ſunt præcincti: alia qua reprobi cum ſcieter peccant, ſoliciti metuunt: quãdo æternam rapiantur ad pœnam. Ideóque rectè expectatio eorum qui Deo ſolicita mente ſeruiũt, coronabitur: eorum verò qui Deum contẽnentes, & ante iudicium propria conſcientia ſe accuſante, condemnantur. *Expectatio ſolicitorum peribit.* Hunc verſum longè aliter habet antiqua tranſlatio quæ ait: Defuncti hominis iuſti, non periet ſpes: gloria autem impiorum peribit.

n ¶ *Iuſtus de anguſtia liberatus eſt, & tradetur impius pro eo.*] Martyr quiſque de anguſtia paſſionis liberatus eſt poſt mortem, & tradetur in pœnam pro eius cauſa perſecutor, qui illum anguſtiauit. Iacobus martyrio coronatus eſt, Petrus de (Acto.12.f) carcere ſaluatus, & Herodes qui eos, perſecutus eſt, à vermibus viſibiliter cõſumptus, raptus eſt, vbi inuiſibiliter vermis eius non morietur, & ignis non extinguetur.

o ¶ *Simulator ore decipit amicum ſuum: iuſti autem,* &c.] Hæreticus ſimulans doctrinam Catholicam, decipit auditorem ſuum: qui autem iuſtè veritatem ſequuntur Euangelij, liberabuntur ſcientia Catholica, ne decipula rapiantur hæretica.

p ¶ *Qui deſpicit amicum ſuum, indigens corde eſt,* &c.] Non

A eſt deſpiciendus vel deridendus à nobis, qui nos ſimpliciter amare probatur, etiam ſi inepte quid per imperitiam faciat: qui enim hoc facit, indigens eſt ſapientiæ. At verò prudens quiſque de talium commiſſis publice tacet: ſed hæc occulte caſtigat. Quod idem in ſequentibus verſiculis arctius inculcatur, dum dicitur:

a ¶ *Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis eſt, celat*, &c.] Et in Euangelio
Luc.17.c dominus dicit: Si *peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te ipſum ſolum: ſi te audierit, lucratus eris fratrem tuum: ſi autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium teſtium, ſtet omne verbum*, &c. Vnde & hic rectè ſubinfertur.

b ¶ *Vbi non gubernator, populus corruet: ſalus autem*, &c.] Ne enim te putares amici commiſſa, ſi corrigere non potes, vltra celare debere; rectè dicit populum ſine gubernatore corruere; ſaluari autem vbi multa ſint conſilia, vt oſtendat quod ſolus emendare non vales, pluribus eſſe reuelandum, vt vnanimi omnium corrigatur induſtria.

c ¶ *Affligetur malo, qui fidem* &c.] In promptu eſt literæ ſenſus. Sed eſt à ſorte ſanctorum extraneus, qui peccata ſua pœnitendo corrigere diſſimulat, & quicunque talibus, vel communionis gratiā concedit, vel vitam promittit æternam:
B quia pro extraneo fidem facit, ſeipſum profecto ante diſtricti iudicis oculos, vltione dignum reddit. Vel ille pro extraneo fidem facit, qui indignus ad ſacerdotium anhelans, in ſponſionis ſuæ fide animas proximorum ſuſcipit.

d ¶ *Qui autem cauet laqueos*, &c.] Securus erit in futuro, qui nunc bene formidoloſus, & ſua ſedulus errata per pœnitentiam curat, & ab impœnitentium ſe ſocietate ſeruat immunem.

e ¶ *Mulier*, &c.] Mulier gratioſa, ſancta Eccleſia intelligitur: quæ in præſenti vita, gratia Dei hoc eſt, chariſmatum donis repleta eſt, & in futuro gloriam æternam adeptura eſt.

f ¶ *Et robuſti*, &c.] Robuſti ſunt omnes perfecti, qui in hac vita præſenti per donum Spiritus S. virtutum diuitias poſſident, & in futuro æterna beatitudine perfruentur.

g ¶ *Manus in manu*, &c.] Qui manum iungit in manu, nil vtique operatur: ſed manus in manu, non erit innocens malus: quia & ſi ab iniqua actione manus ad horam ſubtrahit, cordis tamen innocentiam malus habere non valet. Vnde & præmittitur: *Abominabile domino cor prauum*.

h ¶ *Semen*, &c.] Hoc eſt quod ſupra dicitur: *Seminanti autē iuſtitiam, merces fidelis*. Vel certe, ſemen iuſtorū ſaluabitur: quia qui præcedentium iuſtorum exempla ſectantur, horū quoque veſtigia ad videnda ſalutis æternæ gaudia ſequuntur.
Eſa.61.d De quibus Eſaias: *Omnes qui viderint eos, cognoſcent illos: quia iſti ſunt ſemen cui benedixit dominus*.

i ¶ *Circulus aureus in naribus*, &c.] Circulum aureum, ſi in narib. ſuis infixeris, nihilominus ille terram vertere naſo, & volutabro luti properat immergi: ita mulier fatua, ſi pulchritudinem vultus vel habitus acceperit, ſuam tamen faciem ad infima declinare, ſuā ſpecioſitatem ad euertēdos vbique caſtitatis floſculos circunferre, & ſe cœno voluptatis inquinare diligit. Aliter: Qui ornamentum diuinorum eloquiorum meditando conſequitur, ſed hoc male viuēdo inſequitur, circulum aureum habet in naribus: ſed more ſuis terram ſubigere non deſiſtit: quia quod odore iuſtitiæ percepit, immunda actione ſordidauit. Ideoque talis anima, mulier pulchra & fatua eſſe cenſetur: quia carnalibus dedita illecebris, pulchra eſt per ſcientiam: ſed per actionē, fatua. Aliter: Qui doctrinam hæreticam nitore vidit eloquij reſplendere, nec tamen ſapientiæ apto intellectui cōgruere, circulus aureus in naribus ſuis, id eſt, pulchra & circumflexa locutio in ſenſibus mentis ſtultæ: cuius ex eloquio aurum ſplendet, ſed tamen ex terrenæ intentionis pondere more ſuis ad ſuperiora non reſpicit. Quod ſecutus expoſuit dicens: Mulier pulchra & fatua, id eſt, doctrina hæretica. Pulchra per verbū, fatua per prauum intellectum.

k ¶ *Deſiderium*, &c.] Deſiderium iuſtorum regnum cælorum: expectatio verò impiorum, furor iudicij venturi. Sēper iuſti iuſtitiam vbique regnare deſiderant: at impij etiā cum quieſcere ab impietatis executione videntur, propoſito tamen diræ mentis ad inferendam cuilibet vim furoris intendunt. Et hoc eſt quod ſupra dicitur, *Manus in manu nō erit innocens malus*. Item: Præſtolatio impiorum, furor: Quia plerunque ita per ſilentium clauſa intra mentem vehementius æſtuat.

l ¶ *Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt*.] Quia centuplum accipiunt in hoc tempore, & in ſæculo venturo, vitam æternā. Electi qui proprias ſubſtantias præſenti in vita ob amorem regni cælorum indigentibus per eleemoſynas diuidunt, ditiores fiunt in cæleſtibus & D
ſpiritualibus donis, quàm olim fuerant in terrenis & carnalibus poſſeſſionibus.

m ¶ *Alij rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt*.] Semper, inquit, in egeſtate raptores, non ſolum in tormentis, vbi nec ſtillam aquæ, vnde ad modicum refrigerentur, accipiūt: ſed & in præſenti, vbi quamuis innumera rapiat, ſemper auarus eget.

n ¶ *Anima quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipſe quoque inebriabit*.] Qui exterius benedicit prædicando, interius augmenti pinguedinem recipit: & dum ſacro eloquio mentem auditorum deebriare non deſinit, potu multiplicis muneris deebrians excreſcit.

o ¶ *Qui abſcondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput*, &c.] Qui ſanctæ prædicationis apud ſe verba retinet, talis maledicitur in populis: quia non ſolum culpa ſilentii, ſed pro multorum quos corrigere potuit, pœna damnatur. Ipſe eſt ſeruus piger & malus, qui pro retētione talenti quod accepit, in exteriores tenebras miſſus eſt. Vendunt autem frumentum qui verbum vitæ audientibus conferunt, à quibus pretium fidei & confeſſionis recipiant: dicente domino. *Negotiamini dum venio*: quorum capiti be- Luc.19.c
nedictio ſuperuenit, dum ſingulis de tali negotio redeuntibus dominus dicit: Euge ſerue bone & fidelis: quia ſupra pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam: intra in gaudium domini tui.

p ¶ *Bene conſurgit diluculo qui*, &c.] Bona quærere quæ facere debeas, quibus ad cæleſtia bona peruenias: hoc eſt bene diluculo conſurgere, id eſt, creſcente luce ſcientiæ ad bonum opus accingi. Vel certè benè, id eſt, ad vitam conſurget in tempore reſurrectionis, qui nunc bona quærit in tempore operationis. Qui autem mala quæ dicat, ſiue agat modò ſolers inquirit: tunc eorum pondere, ne ad altiora regni perueniat, retardatur.

q ¶ *Qui confidit in diuitiis*, &c.] Qui præſentibus bonis inhians futura non cogitat, vtriſque in nouiſſimo carebit: qui autem ſpe futurorum præmiorum bona faciunt in præſenti, iuſte quod ſperant, accipiunt. Virens quippe in arbore folium,

ſuum, indigens corde eſt: vir autē prudens tacebit. [a] Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autē fidelis eſt, celat amici cōmiſſum. [b] Vbi non eſt gubernator, populus corruet: ſalus autem, vbi multa conſilia. [c] Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: [d] Qui autem cauet laqueos, ſecurus erit. [e] Mulier gratioſa inueniet gloriam. [f] Et robuſti habebunt diuitias. Benefacit animæ ſuæ vir miſericors: qui autē crudelis eſt, propinquos abijcit. Impius facit opus inſtabile: ſeminanti autem iuſtitiā, merces fidelis. Clementia præparat vitam, & ſectatio malorū, mortem. Abominabile domino cor prauum, & voluntas eius in his qui ſimpliciter ambulant. [g] Manus in manu, non erit innocens malus: [h] Semen autem iuſtorum ſaluabitur. [i] Circulus aureus in narib[us] ſuis, mulier pulchra & fatua [k] Deſiderium iuſtorum, omne bonum eſt: præſtolatio impiorum, furor. [l] Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt, [m] Alij rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt. [n] Anima quę benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipſe quoque inebriabitur. [o] Qui abſcōdit frumēta, maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput vendentiū. [p] Benè conſurgit diluculo qui quærit bona: qui autem inueſtigator malorum eſt, ab eis opprimetur. [q] Qui confidit in diuitijs ſuis, corruet:
iuſti

iuſti autem quaſi virens folium germinabunt. [a] Qui conturbat domum ſuam, poſſidebit ventos: & qui ſtultus eſt, ſeruiet ſapienti. [b] Fructus iuſti, lignum vitæ: [c] Et qui ſuſcipit animas, ſapiens eſt. [d] Si iuſtus in terra recipit, quanto magis impius & peccator? Qui diligit diſciplinam, diligit ſcientiam: qui autem odit increpationes, inſipiens eſt.

Capvt XII.

QVi [e] bonus eſt, hauriet à domino gratiã: qui autem cõfidit cogitationib. ſuis, impie agit. Non roborabitur homo ex impietate, & radix iuſtorum non commouebitur. [f] Mulier diligens, corona eſt viro ſuo: & putredo in oſsibus eius, quæ confuſione res dignas gerit. [g] Cogitationes iuſtorum, iudicia: & cõſilia impiorum, fraudulenta. Verba impiorum inſidiãtur ſanguini: os iuſtorum, liberabit eos. [h] Verte impios, & non erunt: domus autem iuſtorum permanebit. [i] Doctrina ſua noſcitur vir: [k] Qui autẽ vanus & excors eſt, patebit contemptui. [l] Melior eſt pauper & ſufficiens ſibi, quam glorioſus & indigens pane. [m] Nouit iuſtus animas iumentorum ſuorum. Viſcera autẽ impiorum crudelia. [o] Qui operatur terram ſuam, ſaturabitur panibus: qui autem ſectatur otium, ſtultiſsimus eſt. Qui ſuauis eſt, viuit in moderationib⁹, & in ſuis monitionibus relinquit cõtumeliam. [a] Deli-

E folium, ſi fructus quos nondum oſtendere habet, ſignat affuturos & iuſti quaſi virens folium germinant: quia ſpe ſalui facti, in fidei ac virtutum gratia proficere non ceſſant.

a ¶ *Qui conturbat domum ſuam*, &c.] Stultus, eſt peccator quilibet: qui dum vitam ſapientis, hoc eſt, iuſti inuidet atque inuidendo perſequitur, ad probationem eius velut ignis auro deſeruit. Qui mentem ſuam tumultibus cogitatuum noxiorum conturbari nõ metuit: hanc vtique malignorum ſpirituum fluctibus quibus obruatur, aperit. Et qui ſtultus eſt, ſapientem perſequitur. Per hoc ei etiam dominãdo ſeruit: quia patientiam eius premẽdo probatiorem reddit, vt ſe videlicet damnato, ille brauium pro quo certabat, accipiat.

b ¶ *Fructus*, &c.] Merces iuſti, viſio eſt Chriſti. Ipſe namque eſt ſapientia, de qua dictũ eſt: *Lignum vitæ eſt amplectentibus eam.* Et in Apocalypſi: *Qui vicerit*, inquit, *dabo ei edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei.* (Apoc. 2. b) Et hunc fructũ modo iuſti expectant, quamdiu ſicut prædictum eſt, quaſi virens folium germinant.

c ¶ *Et qui*, &c.] Qui animarum curam pro domino ſuſcipit, vt eas ſcilicet vel errantes doceat, vel mœſtas cõſoletur: vel egentes temporalibus bonis ſuſtentet, vel renitentes ad remedia ſalutis pertrahat: vel paſtore deſtitutas gubernet, F quo vna ſecum plures ad dominum perducat: qui, inquã, ita animas ſuſcipit, ſapiens eſt. Quia nimirum ſuæ animæ per hæc vnde ſublimius cum domino regnet, procurat.

d ¶ *Si iuſtus*, &c.] Si ſancti martyres tanta paſſi ſunt iuſti, quanta putas eos manere tormenta, qui illos affligebant iniuſti? Si Iob & Tobias, cæterique Dei electi tanta in hac vita receperunt aduerſa: quid contriſtaris, ſi te qui tam longe à iuſtorum veſtigiis iaces, tentans ad modicum afflictio tangit? Et quidem te & ſi impium dicere aut credere non debes: peccatorem tamen te eſſe, id eſt, aliqua habere peccata parua ſiue magna, aperta ſiue occulta inficiari non debes: imo confiteri debes, ne te ipſe ſeducas, & veritas in te eſſe non poſſit. Si ergo iuſti in terra receperunt, Abel martyrij, & Iob exempla patientiæ: quanto magis impij Antiochus, atq; Herodes, & peccatores in euangelio paralytici, qui non niſi dimiſſis primo peccatis, curari à domino potuerunt? Notandũ quod hanc ſententiam Petrus in epiſtola iuxta antiquam tranſlationem poſuit, dicens. (1. Pet. 4. d) *Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator vbi parebunt?*

Capvt XII.

QVi e *bonus*, &c.] Horum verſiculorum connexio talis eſt. Qui bonus eſt, non confidit in cogitationibus ſuis: ſed domini gratiam quærit, ac per illam accipit, vt pie viuere poſſit. Qui autem cogitationibus ſuis confidit, bonus eſſe nequit. Nam quia gratiam superni adiutoris petere non curat, merito in impia actione perdurat.

f ¶ *Mulier diligens, corona*, &c.] Patet literæ ſenſus. Quia mulier bona & caſta, honorem viro ſuo præbet in omnibus eius virtutibus: ipſa domum bene regens, quaſi gratiam addit coronæ. At vero adultera, & ſi foris ſpecioſa paret, intus tamen fœtore luxuriæ ſua membra inquinat. Verum ſpiritualiter, eccleſia coronam Chriſto non aliam quam ſeipſam offert: (Pſal 76.b) Omnes enim qui in circuitu eius ſunt, offerunt munera: & filius Sirach de magno ſacerdote: (Eccl 50.b) *Ipſe ſtans iuxta aram, & circa illum corona fratrum.* At oſſa, id eſt, virtutes quas hæreticorum factio cernitur habere, putredo praui dogmatis corrumpit. G

g ¶ *Cogitationes iuſtorum*, &c.] Iuſti ſua facta, ſi domino placeant, ſedula meditatione diiudicant: ne forte ipſis minus ſollicitis, ſupernus arbiter contra eos inuiſibiliter aduerſa diſponat: iuxta illud Apoſtoli. *Si noſmetipſos diiudicaremus, nõ vtique diiudicaremur.* (1. Cor. 11. g) At reprobi diuini timoris obliti, de fraude quam faciunt, ſua conſilia cogunt.

h ¶ *Verte*, &c.] Verſi de hac vita impij, nõ erunt quod fuerant: quia poſt mortem non qualia credebant, inueniunt: ſed ſpe ſua fruſtrati, pro præmiis tormenta recipiunt. Domus autem iuſtorum, id eſt, eccleſia: quæ partim peregrinatur in terris, partim regnat in cælo, nunquã deficit: ſed quæcunque membra eius hinc illo peruenerũt, ibidem gaudia quæ ſperabant, inueniunt. Aliter: Verte impios, & non erunt. Quod multa impietas in diis gẽtilium, multa in ſectis hæreticorũ, multa in præſtigiis magorũ, multa in perſecutionib. extitit paganorũ: ſed & his domino donãte ſubuerſis, ablata eſt pariter & memoria impietatis eorũ: etiam ipſi apices ſtulti ipſa dogmata igne ſũt rapta, vt in Epheſo actum tempore Apoſtolorũ legimus. (Act or. 19.) *Domus autem iuſtorũ permanebit*: quia ſãcta eccleſia nunquã vel abſcõdi potuit, vel auferri: nihil ex eius corrumpere ſcripturis, in H nullo eius fidem violare, tanta temporum longitudo præualuit. Poteſt & ita intelligi. Verte impios, & non erunt: conuerte eos ab impietate, & non erunt iam impij, ſed iuſti, pro qua alia tranſlatio dicit: Quocunque ſe conuertit ſceleſtus, exterminabitur: cui contra de ſanctis dicitur. (Rom. 3. c) Quoniam *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*

i ¶ *Doctrina*, &c.] Viros vocare ſcriptura ſolet eos, qui virtutibus ſunt præditi diuinis. Vnde Apoſtolus. (1. Cor. 16. e) *Vigilate ſtate in fide, viriliter agite.* Doctrina ergo ſua quiſque vir eſſe noſcitur: quia ſi recta docet, & hæc operibus implet, ſanctus eſſe colligitur.

k ¶ *Qui autem*, &c.] Quia ſcilicet ipſe virilis animi fortitudinem habere contempſit.

l ¶ *Melior eſt pauper*, &c.] Melior eſt idiota & ſimplex idiota, qui bona quæ nouit operans, vitam meretur in cœlis, quam qui clarus eruditione ſcripturarum, vel etiam doctoris functus officio, indiget pane dilectionis. De cuius dilectionis ea parte quæ ad proximum pertinet, ſubſequenter adiungit:

m ¶ *Nouit iuſtus*, &c.] Id eſt, miſeretur & compatitur hebetudini ac fragilitati proximorum ſibi commiſſorum.

n ¶ *Viſcera*, &c.] Impios autem hoc loco ſacerdotes appellat, qui non ſolum non compatiuntur ſubditis: ſed etiam iuxta hoc quod dominus ait, percutiunt pueros & ancillas, id eſt, inſipientes, & vitiorum enormitate debiles, dicentes: (Luc. 12. f) *Moram facit dominus meus venire.*

o ¶ *Qui operatur terram ſuam, ſaturabitur panibus: qui autem ſectatur otium, ſtultiſſimus eſt. Qui*, &c.] Ille terram ſuam ſtrenue operatur, quia arcana cordis ſui per quotidiana exercita, per legis meditationem, per vigilantiam mentis, quaſi qui exercet agriculturam, inſtanter erudit, atque ſpiritualibus cibis velut panib., ne fame ignorantiæ periclitetur, interioris hominis ſui ſenſum reficere nõ deſiſtit. Qui exer-

A

a ¶ *Impij vero de terra perdentur*, &c.] Poſſunt hæc non de cunctis generaliter reprobis dicta accipi: ſed de illis ſpecialiter, qui ad terram Domini, id eſt, Eccleſiam pertinere videbantur: & tamen exigentibus meritis auferuntur ab ea: quidam quidem aperto ipſius Eccleſiæ iudicio, vt Simon, Arius & Porphyrius: quidam verò in ſecreto inuiſibilis iudicis, vt innumeri eorum qui etiam hominibus boni videntur. Impios enim apertos apoſtatas dicit: at iniquè agẽtes omnes, qui perceptis fidei ſacramentis ab eius caſtitate aliquo modo prauè viuendo degenerant. Vtrique autẽ in futura retributione de viuentium terra perdentur: quia *non habitabit iuxta Dominum malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos eius*. Et rectè, quia de malorum bonorumq; viis multa prædixit, de vtriuſq; fine in cõcluſione ſubiunxit: quomodo & in præcedente parabola, qua latronum conſortia vetabat, fecerat, dicens de fine malorũ. *Et proſperitas ſtultorum perdet illos.* De fine verò bonorum: *Qui autem me audierit, abſq; terrore quieſcet.* Poſſunt verſus, de quibus nouiſſimè diſputauimus, de antiquo Dei populo etiam intelligi: quia cùm rectè viueret in terra ſua: feliciter maneret: at cùm peccaret, exterminaretur ab hac terra.

Pſalm. 5.a. — Supra.1.d

[a] Impij vero de terra perdentur, & qui inique agunt, auferentur ex ea.

Capvt III.

Filii [b] mi, ne obliuiſcaris legis meæ, & præcepta mea cuſtodiat cor tuum. [c] Longitudinem enim dierũ & annos vitæ & pacem apponent tibi. [d] Miſericordia & veritas non te deſerant. [e] Circumda eas gutturi tuo, & deſcribe in tabulis cordis tui. [f] Et inuenies gratiam & diſciplinam bonam coram Deo & hominibus. [g] Habe fiduciã in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tua: In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos. [h] Ne ſis ſapiens apud temetipſum. [i] Time Dominum, & recede à malo. [k] Sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrogatio oſſium tuorũ. [l] Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitiis frugum omnium tuarum da pauperibus. [m] Et implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia redundabunt. [n] Diſciplinam Domini

Capvt III.

B

Filii b mi, *ne obliuiſcaris legis meæ, & præcepta mea*, &c.] Hinc docet miſericordiæ operibus inſiſtendum, neque noſtris fidendum viribus, ſed à Deo auxilium eſſe flagitandum. Et congruo ſatis ordine poſtquam coërcuit à crudelitate, poſtquam à luxuria caſtigauit: ornat actibus bonis quem inſtruit.

c ¶ *Longitudinem enim dierum & annos vitæ*, &c.] Ne impoſita præceptorum cuſtodia turbaret audientem, præmiſit præmia certa, & ſic enumerauit præcepta. Longitudine dierum, lucem ſempiternam: annis vitæ tranſcenſum mortalitatis huius: augmento pacis, ipſum æternæ beatitudinis ſtatum deſignat. De qua dicit Eſaias: *Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis.* Sed & priori Dei populo in præſenti datum eſt, vt cum legi Dei obediret, longo tempore in pacis quiete viueret.

Eſa. 9.b

d ¶ *Miſericordia & veritas non te deſerant*] Nunquam ab ore tuo veritas quæ dicenda, nunquam ab ore miſericordia, quæ proximo ſit impendenda, recedat. Sic enim fit, vt & te Dei ſemper miſericordia proſequatur, & veritas. Miſericordia videlicet, qua deleat peccata tua: veritas vero, qua compleat promiſſa ſua.

e ¶ *Circumda eas*, &c.] In gutture, organum vocis: in tabulis cordis, latitudinem inſinuat cogitationis: Si ergo virtus miſericordiæ & veritatis radici infixa mentis: promatur & voce loquentis, vt & occulto inſpectori arcana placeant intentionis, & proximos iuuent officia locutionis. Benè autem virtutes circumdari docet gutturi, cum vox loquentis potius intus in gutture fieri ſoleat: quia videlicet prædicationis vox de internis emanat, ſed extra circumdat. Nam quo alios ad bene viuendum ſuſcitat, eo ad bene agendum & opera prædicantis ligat, ne extra ſermonem actio tranſeat, ne voci vita contradicat.

f ¶ *Et inuenietis gratiam & diſciplinam bonam coram Deo*, &c.] Coram Deo inuenit gratiam & diſciplinam bonam, qui vſu virtutum iugi, promeretur à Domino, vt per dies ſeipſo perfectior efficiatur & melior. Sed & coram hominibus gratiam inuenit & diſciplinam bonam: cuius opera ſunt talia, in quibus iure laudatur pater, quæque exemplum viuendi proximis exhibeant.

g ¶ *Habe fiduciam in Domino ex toto corde*, &c.] Non metuas ob imbecillitatem propriã diuina te non poſſe ſeruare mandata. Nec rurſum autumes hæc tuis implere viribus poſſe, vel tua naturali ſcientia noſſe, ſi non per illius legem inſtruatis: ſed potiùs & in dicendo & in agendo eius quære auxilium, & ipſe cùm tibi ſit propitius, vt implere valeas, donabit.

C

h ¶ *Ne ſis ſapiens*, &c.] Videtur forte alicui hoc idem eſſe mãdatum quod præmiſſum erat, & ne innitaris prudentiæ tuæ: ſed multum diſtat. Innititur. n. ſuæ prudentiæ, qui ea quæ ſibi agenda, vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. Sapiens verò eſt apud ſemetipsũ & is, qui in illis quæ ex patrum magiſterio potuit rectè cognoſcere, ſeſe præ cæteris quaſi doctior extollit. Quæ ſit autem vera hominis ſapientia, ſubſequenter oſtendit.

i ¶ *Time*, &c.] Quale eſt in Iob: *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia, & recedere à malo intelligentia.* Perfecti enim quique ita ſe debent ab omnibus continere malis, vt diuinæ præſentiam maieſtatis cũ metu ſemper recogitent. Et notãdũ, quòd ſupra fiduciam habere in Domino, nunc autem Deum timere admonet. Ibi enim fragilium animos ne deſperent, promiſſo Dei auxilio roborat. Hîc fortiores ne de ſe præſumant, diuini timoris memoria coërcet.

Iob.2.d.

k ¶ *Sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrogatio oſſium tuorum.*] In oſſibus, ſolida virtutum opera: In vmbilico, qui interiori corporis parte medius eſt, infirma adhuc & imperfecta bonorum actio deſignatur. Si ergo Deum timueris, & non tuis viribus, ſed ſuperna protectione confiſus à malis abſtinere ſtudueris, ſanitas erit vmbilico tuo, & irrogatio oſſium tuorum: quia & infirmitas operis per hæc ad ſtatum perfectionis conualeſcet, & fortia quæque tua acta vnde amplius roborentur, accipient.

D

l ¶ *Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitiis frugum omnium tuarum da pauperibus.*] Multi multa pauperibus: ſed de aliena ſubſtantia ac frugibus, quas vi vel fraude rapuerant, tribuunt. Multi largiuntur de ſuo, ſed largiendo Dominum non honorant: quia fauoris humani, & non amore superni inſpectoris faciunt. Qui ergo proficuũ ſibi eleemoſynæ fructum fore deſiderat, & de ſuis propriis, & in conditoris honorem tribuat, vt ſcilicet homines, qui eius plaſma ſunt, quique ad eius imaginem ſunt facti, recreentur. Non ſolùm autem de ſubſtantia pecuniæ, quam pauperi porrigimus: ſed de cunctæ bonæ operationis, quam agimus, de vniuerſæ cœleſtis gratiæ, quam percepimus, ſubſtantia vel frugibus Dominum honorare iubemur, hoc eſt, eius in omnibus, & non noſtram quærere laudem. Sed & ille Dominum de ſua ſubſtantia ſuarumque frugum primitiis honorat, qui omne quicquid boni operatur, non hoc ſuis viribus ac meritis, ſed ſupernæ gratiæ tribuit, memor illius verbi: *Quia ſine me nihil poteſtis facere.*

Mat.6.b

m ¶ *Et implebuntur horrea tua ſaturitate*, &c.] Ait in euangelio Dominus: *Theſaurizate autem vobis theſauros in cœlo.* Si ergo theſauros in cœlo poſſunt habere iuſti, quia veras ſibi diuitias inueniunt, poſſunt vtique & horrea & torcularia, quia non eſurient neque ſitient amplius *Et implebuntur horrea tua ſaturitate*: quia *Satiabor*, inquit, *dum manifeſtabitur gloria tua. Redundabunt torcularia vino*: quia interna ſuauitas æternorum, corda cunctorum fidelium in laude ſui conditoris accendit. Hinc etiam dicit: *Vt edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo.* Sed & in præſenti nonnũquam doctori, qui panem verbi qui poculum gratiæ ſpiritualis indigenti miniſtrat, maiora miniſtrandi dona Dominus pro mercede condonat. Qui terrena ſubſidia largitur inopibus, ditior dando cœleſti remuneratione redditur.

Ioan.15.a — Pſal.16 d. — Luc.22.c.

n ¶ *Diſciplinam Domini, fili mi, ne abiicias: nec deficias, cùm*

E *ab eo corripieris.*] Sunt qui in proſperis Domino ſeruiunt, & in aduerſis recedunt. Vnde ſapientia quem in proſperis bene viuere docuit, etiam in correptione ne deficiat, hortatur: ne accedente infirmitate, vel paupertate, vel perſecutione, humanam pietatem, quam ſeruare in tranquillitate videbatur, amittat.

h ¶ *Lignum vitæ eſt his qui*, &c.] Sicut in medio paradiſi lignum vitæ Moyſes eſſe teſtatur: ita per ſapientiam Dei, videlicet Chriſtum, viuificatur Eccleſia: cuius & nunc ſacramentis ac ſanguinis pignus vitæ accipit, & in futuro præſentibus beatificatur aſpectu. G Gen.3.e

a ¶ *Quem enim diligit*, &c.] Tantò ergo minùs de flagello, quo caſtigamur, murmurare debemus, quantò certiùs in eo paternæ dilectionis pignus tenemus. Vnde & ipſe dicit: *Ego quos amo, arguo & caſtigo.* Notandum autem, quòd pro hoc verbo LXX. interpretes dixêre, *Flagellat autem omnem filium, quem recipit*: quod mirandum cur Apoſtolus ad Hebræos Hebraice ſcribens, magis ſequi voluerit. Apoc.3.d Heb.12.b

b ¶ *Beatus homo*, &c.] Quia poſitos ſub diſciplina & correctione conſolabatur, addit quod cœperat: inſinuans quia beatitudo eſt vera hominis, nõ aduerſis carere in præſenti, ſed æternæ ſapientiæ perceptione lætari: quod eſt & in hac vita Domini voluntatem cognoſcere, & in futuro eius viſione perfrui. Et bene cùm diceret: *Beatus homo qui inuenit ſapientiam*, doctrinam veritatis aure percipiendo: ſed affluere prudentia negligunt, nolendo cordis ſui ſinum ad percipiendam eius amplitudinem laxare.

Domini, fili mi, ne abiicias: nec deficias cùm ab eo corriperis. [a] Quem enim diligit Dominus, corripit: & quaſi pater in filio complacet ſibi. [b] Beatus homo qui inuenit ſapientiam, & qui affluit prudẽtia. [c] Melior eſt acquiſitio eius negotiatione argenti & auri. [d] Primi & puriſſimi fructus eius. [e] Pretioſior eſt cunctis opibus: & omnia quæ deſiderãtur, huic non valent comparari. [f] Lõgitudo dierum in dextera eius, & in ſiniſtra illiꝰ diuitiæ & gloria. [g] Viæ eius viæ pulchræ, & omnes ſemitæ illius pacificæ [h] Lignum vitæ eſt his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus. [i] Dominus ſapientia fundauit terrã, & ſtabiliuit cœlos prudẽtia. [k] Sapientia illius eruperunt ãbyſsi: [l] Et nubes rore cõcreſcũt. [m] Fili mi, ne effluãt hæc ab oculis tuis. [n] Cuſtodi legem atque conſilium meum. [o] Et erit vita animæ tuæ: [p] Et gratia faucibus tuis. [q] Tunc ambulabis fiducialiter in via tua: [r] Et pes tuus nõ impinget. [ſ] Si dormieris, non timebis: quieſces, & ſuauis erit ſomnus tuus. Ne paueas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum. Dominus enim erit in latere tuo, & cuſtodiet pedem tuum ne capiaris. [a] Noli

i ¶ *Dominus ſapientia*, &c.] Deus pater per filium omnia condidit. Typice autem fundauit terram ſapientia: cùm per ipſum ſanctam Eccleſiam in fidei ſoliditate locauit. Stabiliuit cœlos prudentia: cùm per eundem ſublimia prædicatorum corda illuſtrauit.

K ¶ *Sapientia illius*, &c.] Quando in diebus Noe *rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ*, vel cum quotidiano progreſſu fontes & flumina de abyſſo, per terræ venas emanant, ebulliũt, procedunt. Aliter ſapientia erumpunt abyſſi, cum largiente Chriſti gratia, profunda ſacramentorum cœleſtium fidelibus innoteſcunt. Gen.7.b

l ¶ *Et nubes rore concreſcũt.*] Patet iuxta literam. Sed allegorice nubes ſunt Eccleſiæ magiſtri ſublimes per cõtemplationem & vitam, rigãtes corda auditorum quaſi ſubiectam ſibi terrã per doctrinam. Quæ rore cõcreſcunt: quia ſubtiliſſima diſcretione virtutes ſuas, quibus proficiant, quibus alta petant, quæque minoribus in exemplum monſtrent, examinant.

F

c ¶ *Melior eſt acquiſitio eius*, &c.] Non metuat de correptione inopiæ quiſquis opes acquiſiuit ſapientiæ: quia theſauris terreſtribus incomparabiliter munus cœleſte præcellit.

d ¶ *Primi & puriſſimi fructus eius.*] Si iuxta Eccleſiaſticũ radix ſapientiæ eſt timere Deum, fructus ſapientiæ qui ſunt, niſi videre Deum? Et hi ſunt primi ac puriſſimi: ſiue quia Deus, qui videtur, ab initio eſt, & nihil inquinatum in eius viſione incurrit: ſiue quia primò ad hanc contemplandam homo creatus eſt. Vnde & adoleſcentior filius vbi ad patrem pœnitens rediit, primam ſtolam recepiſſe memoratur: ſiue quia primum & rude aurum ſolet eſſe puriſſimum. Et in prima ſtola noſtra verè eſt beatitudo credenda, quæ nobis in reſurrectione perfectiùs à Domino promittitur eſſe reddenda. Luc.15.c

e ¶ *Pretioſior eſt cunctis opibus*, &c.] Non modò terrenis, verùm & cœleſtibus diuitiis, imò & ipſis angelorum conſpectibus huius ſapientiæ claritas antefertur. Vnde & Propheta: *Quid enim mihi reſtat in cœlo, & à te quid volui ſuper terram?* & cætera vſque ad finem pſalmi. Pſal.72.d

f ¶ *Longitudo dierum in dextera eius*, &c.] Viſione ſuæ diuinitatis electos in perpetua luce condonat, & eoſdem in præſenti vita incarnationis ſuæ ſacramentis & chariſmatibus illuſtrat ac roborat. Dat eis qui ob ſe comparandam ſua omnia vendunt, centuplum in hoc tempore, & in ſæculo venturo vitam æternam. Sequitur in hoc loco iuxta antiquam tranſlationem, quod noſtri codices non habent: *Ab ore eius proficiſcitur iuſtitia: legem autem & miſericordiam in lingua portat.* Quod ideo adnotandum credidi: quia hi verſiculi in opuſculis patrum ſæpe poſiti inueniuntur. Mat.19.d

g ¶ *Viæ eius viæ pulchræ, & omnes ſemitæ illius pacificæ.*] Actiones eius & doctrinæ quæ in euangeliis continentur, pulchra ſunt; quia diuinæ, ac puri hominis modum longe tranſgreſſæ, & omnia iuſſa eius ad pacem ducunt æternam. Omnia quæ in carne geſſit, ad reconciliandos Deo mortales, ad pacificandum cum angelis genus humanum, ad demonſtranda ſuis ſeruandæ ad inuicem pacis & dilectionis exempla pertinent.

H

m ¶ *Fili mi, ne effluant*, &c.] Ne diſciplina temporali fatigatus, ſapientiæ, quæ tanta eſt, gratiam perdas, præcaue.

n ¶ *Cuſtodi legem atque*, &c.] Lex ſapientiæ eſt, quæ dicit: *Si vis ad vitam ingredi, non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices*, &c. Conſilium ſapientiæ eſt, cum protinus addidit. Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes, & cætera. Mat.19.c

o ¶ *Et erit vita*, &c.] Anima tua habet vitam cum Deo, ſi eius decreta cuſtodieris: quamlibet caro diſciplina correptionis, aut etiam mortis prematur.

p ¶ *Et gratia faucibus tuis.*] *Quàm dulcia*, inquit, *faucibus meis eloquia tua.* Habet ergo ſenſus animi fauces ſuas quib. verba, quæ audit, diiudicet, quibus res & geſta ſingulorum quæ cernit, diſcernendo examinet: & hæc amplectendo recipiat, illa reprobando cõtemnat. Quibus nimirum faucibus cum legem atq; conſilium Domini cuſtodimus, gratia multiplicatur: quia quantò ſolertius quiſque diuinis obtemperat iuſſis, tantò dulcius eius amorem concipit. Quam noſtris faucibus ineſſe gratiam deſiderabat pſalmiſta, cùm ait: *Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus.* Pſal.118.n Pſal.33.b

q ¶ *Tunc ambulabis*, &c.] Fiducialiter in via noſtra incedimus, cùm Dei gratia confiſi, profectum in bona noſtra conuerſatione ſuſcipimus. Si ergo eius imperiis humiliter ſubdimur, & guſtum ſuperni amoris ſuauiùs faucibus mẽtis attingemus, & operationis bonæ augmentum ſemper obtinebimus. Sed & in tentationibus ne deficiamus, ipſo iuuante defendemur. Hoc eſt enim quod ſequitur.

r ¶ *Et pes tuus non impinget.*] Quoniam *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* Rom.8.e

ſ ¶ *Si dormieris*, &c.] Patet iuxta literã: quia ſecurus, & dormit, & vigilat, & quieſcit, & ambulat, qui ſe innocenter ante Deum & iuſte viuere meminit. Sed & iuſtus cum in morte dormierit, non ſolum potentias malignorum ſpirituum non metuit: ſed in pace quieſcit, ac ſecurus diem reſurrectionis expectat, quia Deum vbique protectorem habet & cuſtodem. Quale eſt in pſalmo: *Nam & ſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Pſal.22.a

[a] Noli prohibere benefacere eum qui poteſt: ſi vales, & ipſe benefac. [b] Nec dicas amico tuo: vade & reuertere, & cras dabo tibi, cùm ſtatim poſſis dare. [c] Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam. Ne contendas aduerſus hominem fruſtra: cùm ipſe tibi nihil mali fecerit. [d] Ne æmuleris hominem iniuſtũ, nec imiteris vias eius: Quia abominatio Domini eſt omnis illuſor. [e] Et cum ſimplicib. ſermocinatio eius. [f] Egeſtas à Domino in domo impij: [g] habitacula autem iuſtorum benedicẽtur. [h] Ipſe deludet illuſores, & manſuetis dabit gratiam. [i] Gloriam ſapientes poſſidebunt: ſtultorum exaltatio ignominia.

CAPVT IV.

AVdite [k] filij diſciplinam patris, & attendite vt ſciatis prudentiam. Donum bonũ tribuam vobis: legem meam ne derelinquatis. [l] Nã & ego filius fui patris mei, tenellus & vnigenitus coram matre mea, [m] & docebat me, atque dicebat: Suſcipiat verba mea cor tuũ: Cuſtodi præcepta mea, & viues. Poſſide ſapientiam, poſſide prudentiam. Ne obliuiſcaris, neq; declines à verbis oris mei. Ne dimittas eam, & cuſtodiet te: dilige eam, & conſeruabit te. Principium ſapientiæ, poſſide ſapientiam: [n] & in omni poſſeſſione tua acquire prudentiam. Arripe illã, & exaltabit te: & glorificaberis ab ea, cùm fueris eã amplexatus. [o] Dabit capiti tuo augmenta gratiarũ: & corona inclyta proteget te. [p] Audi fili mi, & ſuſcipe verba mea, vt multiplicẽtur tibi anni vitæ. Viam ſapientiæ mõſtrabo tibi, [q] & ducã te per ſemitas æquitatis: quas cum ingreſſus fueris, non artabũtur greſſus tui, [r] & currens non habebis offendiculũ. Tene diſciplinam, ne dimittas eam. Cuſtodi illam: quia illa eſt vita tua. Ne delecteris in ſemitis impiorum, nec tibi placeat malorum via. Fuge ab ea, nec tranſeas per illam: declina, & deſere eam.

Non

A

a ¶ *Noli prohibere benefacere eum qui poteſt: ſi vales, & ipſe benefac.*] Quia ſupra diligenter legẽ Domini & conſiliũ obſeruare monuit, & æternam requiem obſeruantibus promiſit: nunc multipliciter quæ ſint obſeruanda, replicat. Primoque ad id, quod intermiſerat, rediens, miſericordiam proximo exhibendam, & iuſtè cum illo docet eſſe viuendum. Deinde & ab inimico cauẽdum eſſe præmonet. Noli ergo, inquit, prohibere benefacere eum qui poteſt: quod ſi vales, & ipſe benefac, ne audias à Domino cũ phariſæis: *Ipſi non introiſtis, & eos, qui introibant, prohibuiſtis.* (Luc.11.g)

b ¶ *Ne dicas amico tuo: vade & reuertere, & cras dabo tibi, cùm ſtatim poſſis dare.*] Non ſolùm de eo qui eleemoſynã pecuniæ petit, hoc mandatum datur, vt beneuoli ad largiendũ, & prõpti exiſtamus: ſed & per omnia Chriſti mãdata, qui ait: *Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis*: (Ioan.15.b) ſtatim facere, & non in craſtinum differre iubemur.

c ¶ *Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam, &c.*] Non vetat contendere aduerſus eum qui mala facit vt corrigatur: quia hoc nimirũ fruſtrà non fit, quod certa neceſſitas cogit vt fiat: imò etiã qui ait: *Si peccauerit frater tuus*, increpa illum, (Mat.18.b) vult vt errantem quantũ vales, ad viam veritatis reuocare contendas.

B

d ¶ *Ne æmuleris hominẽ, &c.*] Omnis illuſor, inquit, quia illuſor eſt: qui vel verba Dei quę nouit implere contẽnit, vel eadem peruersè intelligendo ac docendo corrumpit. Eſt illuſor & ille, qui promiſſa eius quaſi parua deſpicit, & iram diſtrictionis eius quaſi tolerabilem ſpernit. Nec non & ille qui proximorũ ſimplicitati, vel paupertati improbus inſultat. Ideoq; omnẽ huiuſmodi illuſorẽ, meritò diuina abominatur iuſtitia. Benè autẽ ſubditur.

e ¶ *Et cum ſimplicibus, &c.*] Quia ſæpe ſuperbi dum ſimplicibus illudunt, prudentiores ſe illis quos irrident, iudicant. Sed horum prudentia iuxta quod Iacobus ait, terrena eſt, animalis, diabolica. (Iac.3.d) Sermocinatio autem Domini cum ſimplicibus eſt: quia illos cœleſtis ſapientiæ ſecretis illuſtrat. (Mat.11.d; Luc.16.c) quos terreni faſtus ac duplicitatis nihil habere conſiderat. Hinc etenim dicit: *abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis.*

f ¶ *Egeſtas à Domino in domo impij.*] Iuxta exemplum purpurati diuitis, qui & in hac vita ſpiritualibus egebat bonis, & in futura ad tantam peruenit inopiam, vt de digito Lazari, quondam pauperis, vnam aquæ guttam requireret, nec mereretur accipere.

g ¶ *Habitacula autem, &c.*] Iuxta hoc Apoſtolus fidelibus de Domino loquens: (Ephes.1.a) *Qui benedixit nos*, inquit, *omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus in Chriſto*, qui & in remuneratione ab ipſo ſunt audituri: (Mat.25.c) *Venite benedicti patris mei, percipite regnum.* Sed & iuxta literam ſæpè contingit eos, qui aliena diripiunt, ad vltimum inopia conſumi. At illos qui ſua largiuntur, etiam bonis abundare terrenis.

h ¶ *Ipſe deludet illuſores, & manſuetis, &c.*] Hos verſiculos Apoſtoli Iacobus & Petrus, iuxta antiquam tranſlationem poſuêre, dicentes: Quia *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* (Iac.4.b)

C

i ¶ *Gloriam ſapientes poſſidebunt: ſtultorum exaltatio ignominia.*] Et Dominus ait: *Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, & qui ſe humiliat, exaltabitur.* (Luc.14.& 18.)

CAPVT IV.

AVdite [k] *filij diſciplinam patris, & attẽdite, vt ſciatis prudentiam.*] Hic exhortaturus ad philoſophiam, qualiter ipſa ſapientia ſit, à patre edoctus, explicat.

l ¶ *Nam & ego, &c.*] Nihil magis ad ſpem percipiendæ ſapientiæ mentes erigit, quàm cùm eos, quos in ſapientia iam clarere miramur, aliquando paruulos & indoctos fuiſſe meminimus.

m ¶ *Et docebat, &c.*] Huiuſmodi monita Salomoni à Dauid patre data, qui verba dierũ relegit, inuenit. Quare autem ſe Salomon vnigenitum coram matre nominat, quem fratrem vterinum præceſſiſſe ſcriptura teſtatur, niſi quia ille mox natus ſine nomine quaſi nunquam eſſet, vita deceſſit?

n ¶ *Et in omni, &c.*] In omnibus quæ poſſides bonis, ſapiẽter te agere memento: Vel in omni poſſeſſione tua acquire prudentiam: omnia quæ poſſides terrena cõtemne, dũmodò ſapientiam percipias: quod ipſe fecit Salomon, dum data ſibi optione, amorem ſapientiæ cunctis præpoſuit rebus. Et in Euangelio, qui pretioſam margaritam quæſiuit: hanc inuentam omnibus, quæ habuit, venditis, emit. (Mat.13.f)

D

o ¶ *Dabit capiti, &c.*] Patet de Salomone: quia dum pro ſapientia cuncta deſpiceret, ea percepta maiore gloriæ ſublimitate refulſit. Sed & noſtro capiti, id eſt, principali mentis, ſi ſapientiam amplectimur, amplior gratia ſpiritus augetur, & corona ſupernæ vitæ in futuro donabitur. De qua Paulus: *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die.* (2.Tim.4.b) Expoſitis ſanè his, quæ à patre verba perceperat, redit ad docendum auditorem ſuum ſapientiam, quam cœpit.

p ¶ *Audi fili mi, &c. vt multiplicentur tibi, &c.*] Id eſt, vt vitæ æternæ dona percipias.

q ¶ *Ducam te, &c.*] Semitæ, id eſt, actiones æquitatis, dum inchoantur, arctæ videntur & anguſtæ: dum verò profectũ capiunt, iam ex conſuetudine ſpacioſæ videntur & latæ, pſalmiſta teſtante, qui cùm incipiens Domino dixiſſet: *Propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras*: (Pſal.16.f) poſtmodum iam proficiens canebat: *Viam mandatorum tuorum cucurri, dum dilataſti cor meum.* (Pſal.118.d) Et ſi ergo ſemitæ æquitatis cùm ingredi cœperis, arctæ tibi videntur: tamen eas cùm ingreſſus fueris, non artabuntur greſſus mentis tuæ: ſed iuxta quod Dominus ait: *Iugum ſuaue, & onus leue* reperies. (Mat.11.d; Mat.22.b) Etenim reprobi in hac vita, latum intrant iter: at in die nouiſſimo ligatis manibus & pedibus mittentur in tenebras. Pedes vero electorum dirigentur in viam pacis.

r ¶ *Et currens non habebis, &c.*] Quo alacriùs ad implenda Dei mandata cucurreris: eò minùs aduerſa, quæ te impediant, timebis. Nam quicunque in praua actione deſudant,

offendi-

E offendiculum in medio curſu reperiunt, quia extemplo dum non præuident, rapiuntur ad pœnam.

a ¶ *Comedunt*, &c.] In actione ſcelerum, iniqui quaſi epulis delectantur appoſitis. Vel certe vinum damnatorum bibũt, & eſurientibus ſpicas tollere gaudent, vt eſſe moris impiorum ſcriptura ſacra teſtatur.

b ¶ *Iuſtorum autem ſemita*, &c.] Iuſtorum opera in luce ſcientiæ peraguntur, & æternam ducunt ad vitam, quæ eſt perfecta dies.

c ¶ *Via impiorum*, &c.] Dicit de his Ioannes Apoſtolus: *Qui diligit fratrem ſuum, in lumine manet, & ſcandalum in eo non eſt: qui autem odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quo eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.* Cui contrà ſuperiùs dicitur ſapienti: quia currens non habebis offendiculum, id eſt, ſcandalum.

1.Ioan 2

d ¶ *Fili mi, auſculta*, &c.] Sunt qui recte viuere videntur hominibus: ſed quia recta intentione non faciunt, à Deo qui cor reſpicit prauum, vita eorum reprobatur, quæ credebatur bona. Omni ergo diligẽtia cordis munditiam ſerua: quia ad eius examen modus æſtimabitur vitæ.

F e ¶ *Remoue à te os prauum*, &c.] Duobus modis ſentiendum, vt & os tuum ne prauum loquatur aliquid, & tua labia ne detractionibus aſſueſcant, cuſtodias: & alios quoque, quos huic vitio ſubditos noſti, ne te corrumpant, fugias.

f ¶ *Oculi tui*, &c.] Iter iuſtitiæ, quo ingredi debeas, diligenter ediſce: & in cunctis quæ agere diſponis, ſolicitus ad quem ſint finem ventura, præuide. Hoc eſt enim palpebras recta videntium oculorum, mos præcedere greſſus: bonum opus quod acturus es, ſedula cogitatione præuenire: & quia ſecũdum Deum ſit, meditando præuidere. Item palpebræ greſſus præcedunt, cùm operationem noſtram conſilia recta præueniunt. Qui enim negligit conſiderando præuidere quod facit, greſſus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit: ſed præuidendo ſibimetipſi non antecedit: atque idcirco citiùs corruit: quia quò pedem operis ponere debeat, per palpebram conſilij non præuidet.

g ¶ *Dirige ſemitas pedibus tuis.*] Ne videlicet erres in actibus aut fide.

1 Cor 15 g h ¶ *Et omnes*, &c.] Ne leuitate mentis à bono mouearis propoſito. Hinc & Apoſtolus: *Stabiles eſtote & immobiles, abundantes in opere Domini ſemper.*

i ¶ *Nec declines ad*, &c.] Dextera via, bona: ſiniſtra accipitur reproba. Nõ ergo dexteram, viam ambulare, ſed ad dexteram declinare prohibemur. Declinat enim ad ſiniſtram, qui iniuſtus eſt. Declinat ad dexteram, qui ſibi vult arrogare quod iuſtus eſt. Declinat ad dexteram, qui de ſuis viribus præſumit. Declinat ad ſiniſtram, qui præ ſua fragilitate deſperat ſe poſſe ſaluari. Declinat ad ſiniſtram, qui ſtultitiæ famulatur. Declinat ad dexteram, qui vult plus ſapere quàm oportet ſapere: quod & de cæteris virtutibus ac vitiis eodem modo intelligitur.

x ¶ *Auerte pedem tuum*, &c.] Hoc eſt, ne vel huc, vel illuc à recto deuies: quia virtutes diſcretionem quærunt, & nimietas omnis in vitio eſt.

Nõ.n. dormiunt, niſi cùm malefecerint: & non rapitur ſõnus ab eis, niſi ſupplantauerint.[a] Comedunt panẽ impietatis: & vinũ iniquitatis bibunt.[b] Iuſtorũ autẽ ſemita quaſi lux ſplendẽs: procedit & creſcit vſq; ad perfectã diem.[c] Via impiorum tenebroſa: neſciunt vbi corruãt.[d] Fili mi, auſculta ſermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam. Ne recedãt ab oculis tuis, cuſtodi ea in medio cordis tui. Vita enim ſunt inuenientibus ea, & vniuerſæ carni ſanitas. Omni cuſtodia ſerua cor tuũ: quia ex ipſo vita procedit.[e] Remoue à te os prauum, & detrahentia labia ſint procul à te.[f] Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos.[g] Dirige ſemitas pedibus tuis,[h] & omnes viæ tuæ ſtabilientur.[i] Ne declines ad dexterã, neque ad ſiniſtram.[k] Auerte pedem tuum à malo.[l] Vias enim quæ à dextris ſunt, nouit Dominus:[m] peruerſæ verò ſunt, quæ à ſiniſtris ſunt. Ipſe enim rectos faciet greſſus tuos: itinera autem tua in pace producet.

CAPVT V.

FIli[n] mi, attẽde ſapientiã meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam,[o] vt cuſtodias cogitationes: & diſciplinam labia tua conſeruent.[p] Ne intenderis fallaciæ mulieris. Fauus enim diſtillans labia meretricis,[q] & nitidius oleo guttur eius.[r] Nouiſſima autem illius amara quaſi abſynthium, & lingua acuta quaſi gladius biceps.[ſ] Pedes eius deſcendunt in mortẽ, & ad inferos greſſus eius penetrant. Per ſemitã vitæ nõ ambulant: vagi ſunt greſſus eius, & inueſtigabiles.[t] Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas à verbis oris mei. Lõge fac ab ea viã tuã, & ne appropinques forib. domus eius.[u] Ne des alienis honorẽ tuũ, & annos tuos crudeli:

[a] Ne

l ¶ *Vias enim*, &c.] Id eſt, elegit, & placent illi: ideo diſplicentibus, & reprobis dicturus eſt: Non noui vos: quod eſt dicere, non vos elegi, non mihi placeris. G

m ¶ *Peruerſæ vero*, &c.] Si auerteris à malo pedem tuum, ſi bona quę docui Domino iuuante facere ſtudueris, aderit ipſe propitius conatibus tuis, vt & nunc rectè ingredi, & tũc ad pacem valeas peruenire ſempiternam.

CAPVT V.

FIli n mi, attende, &c.] Hactenus generaliter caſtigauerat auditorem. Hic ſub ſpecie meretricis, ab hæreticorum nequitia prohibet.

o ¶ *Vt cuſtodias*, &c.] Cogitationes quibus rectè credas: labia quibus ipſam fidem per ſimplicia verba, & conſueta atque eccleſiaſtica profitearis. Sed & iuxta literam qui adhæret meretrici, etiam labia vel oſculando, vel turpia fando commaculat.

p ¶ *Ne intenderis*, &c.] Recte ſapientia huius mundi, atque concupiſcentia eius, fallax mulier dicitur: quæ per nitorem gloriæ temporalis, & peccati dulcedinem, animas reproborum, dum demulcet, à Deo meretricari facit: & de vana ſpe præſentis ſeculi deceptos fallit. Aliter: Cùm in ore hæreticorum dulcedo eloquentiæ, non ad ſufficiẽtiam ſolummodò, verumetiam ad ſuperfluitatem reſonat, ob id falſitas, quia aptè proferri cernitur, veritas à ſtultis æſtimatur. H

q ¶ *Et nitidius oleo guttur eius.*] Oleo Spiritus ſancti fides catholica conſecratur, quo nitidius ſuum guttur oſtentant, qui ſuos ſenſus patrum fidei anteponunt. Patet de meretrice, quia & ſermonis ſuauitatem, & formoſitatem corporis, ad capiendos miſeros quærit.

r ¶ *Nouiſſima autem illius*, &c.] Potio abſynthij intùs amareſcit in viſceribus, gladio foris membra feriuntur. Vt igitur oſtendat iniquos in nouiſſima vltione, & interiùs impleri, & extrinſecus pœnis circumdari perpetuis, & amaritudine illos abſynthij torquendos, & gladio aſſeuerat eſſe truncandos. Quare autem idem gladius biceps ſit ductus, Dominus aperit cùm ait: *Sed eum timete, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam.* Mat 5 d

ſ ¶ *Pedes eius*, &c.] Vagi ſunt ſenſus hæreticæ deceptionis: quia alij Chriſtum Deum, alij hominem eſſe negant, alij carnem accepiſſe, alij animam contradicunt, alij eum de virgine natum, alij Spiritum ſanctum, alij patrem Deum eſſe, alij pœnitentibus veniam dandam eſſe confiteri prohibent. Et in tam innumera hæc peſtis ſe findit itinera, vt penitus quot ſint, inueſtigari nequeant. At catholica veritas vaga & inueſtigabilis non eſt: quia vna eademque cunctis eſt agnita, totum per orbem fidelibus.

1.Cor.6.d t ¶ *Nunc ergo*, &c.] Et Apoſtolus ait: *Fugite fornicationem:* quia nimirum primum huius vitij remedium eſt longè ab eis fieri, quorum præſentia vel alliciat, vel cooperetur ad vitium. Sed & ab hæreticorum auditu prorſus ſegregari, infirmis auditoribus prodeſt.

u ¶ *Ne des*, &c.] Ne honorem quoad imaginem Dei creatus es, immundorum ſpirituum voluptatibus ſubdas: neque acceptã viuendi ſpatia ad libitum aduerſarij immitis expendas. Cuicunque enim ſceleri quiſque ſubijcitur, in hoc profecto dominatui malignorum ſpirituum mancipatur.

A

a ¶ *Ne forte impleantur extranei*, &c.] Ne dæmoniorũ facta adiuues: ſi vel ingenium animi, vel corporis tui vires ad patranda facinora tradas, domumque alienam, id eſt, numerum perditorum, te adiecto, multiplices. Et pulchrè dicit: labores tui ſint in domo aliena, quia ſunt qui iuxta prophetã, vt iniquè agant, laborant: & hæretici quantum laborem contra Eccleſiam ſubiecint, vtinam lateret.

b ¶ *Et gemas in nouiſſimis quando*, &c.] Præponendum à ſuperiori, ne fortè, & eſt ſenſus: Ideo te caſtum cuſtodi, ne fortè in pœnis gemere cogaris: quando non ſolùm carnales illecebræ tranſeunt, ſed & ipſo corpore relicto, anima quæ per corpus geſſit cuncta reddere compellitur. Verùm & in hac vita ſæpius contigit, vt qui in adoleſcentia luxurioſè viuẽdo habita diſperſerant, tempore senectutis inopia deficiant: & refrigeſcente calore carnis, ac flore iuuentutis marceſcente, reb. ſuis, quas laſciuè vendiderant, alios vti conſpiciant, gementeſque ſera pœnitentia dicant quæ ſequuntur:

c ¶ *Cur deteſtatus ſum diſciplinam, & increpationibus*, &c.] Diſciplinam dicit, eccleſiaſticæ ſidei, increpationes autẽ, quib. hæretici, cur ab eccleſia receſſerint, obiurgantur. Patet de fornicariis.

[a] Ne forte impleantur extranei virib. tuis, & labores tui ſint in domo aliena: [b] Et gemas in nouiſsimis quando cõſumpſeris carnes & corpus tuum, & dicas: [c] Cur deteſtatus ſum diſciplinã, & increpationibus non acquieuit cor meum: Nec audiui vocẽ docentium me, & magiſtris nõ inclinaui aurem meam. [d] Pene fui in omni malo, in medio eccleſiæ & ſynagogæ. [e] Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta putei tui. [f] Deriuẽtur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. [g] Habeto eas ſolus nec ſint alieni participes tui. [h] Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ. [i] Cerua chariſsima & gratiſsimus hinnulus. [k] Vbera eius inebrient te omni tempore, in amore illius delectare iugiter. [l] Quare ſeduceris, fili mi, ab aliena: & foueris ſinu alterius. [m] Reſpicit Dominus vias hominis, & omnes greſſus illius conſiderat. [n] Iniquitates ſuæ capiunt impium & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur. [o] Ipſe morietur, quia non habuit diſciplinam: & multitudine ſtultitiæ ſuæ decipietur.

CAPVT VI.

FIli mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam. [a] Illa

B

d ¶ *Pene fui in omni malo, in medio*, &c.] Eccleſia & ſynagoga Græca nomina ſunt, & vnam eandemq; rem Latinè ſignificant, id eſt, conuentum plurimorum ad inuicem. Si autem ſubtiliùs diſtinguantur, eccleſia cõuocatio, & ſynagoga cõgregatio interpretatur. Et vetus quidem Dei populus vtroq; nomine vocabatur: Nunc autem gratia diſtinctionis, ille ſynagoga, noſter eccleſia, dicitur, merito ſcilicet fidei & ſciẽtiæ maioris, quia & irrationalis creatura poteſt cõgregari. Denique dixit Deus, *Congregentur aquæ in congregationẽ vnã*. Rationalis autem ſolùm & ſenſibilis poteſt conuocari. Verùm aliquando hæc nomina & malorum conuentus ſignificant: vnde & illud: *Exarſit ignis in ſynagoga eorum*. Et: *Odi eccleſiã malignãtium*. Quod ergo ſerò penitens ait: contemptor ſapientiæ, penè fui in omni malo, in medio eccleſiæ & ſynagogæ, videtur miſero magnitudinem ſuæ damnationis perpendenti, quia nihil pene fuerit ſceleris, quo non ipſe ſit irretitus, qui tanta meruit tormenta ſubire, & hoc ad cumulum acceſſerit miſeriæ, quòd nõ extremus ipſe peccantium, ſed medius magis & quaſi auctor extiterit: vel certe in mediis ſanctorum conuenticulis corpore poſitus, alienam ab eis vitam ducere non timuerit. Et de hæreticis ſpecialiter ſentiendum: quia nec veterum patrum, nec nouorum dictis & exemplis potuerint ab errore reuocari.

Gen. 1.

Pſal. 105. e.
Ibid. 25 b.

e ¶ *Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta putei tui.*] Deſiderio vtere propriæ mulieris, & eius miniſterijs fouere deuotis.

¶ *Deriuentur fontes tui foràs, & in plateis aquas tuas diuide.*] Filium tuum ac filiam nuptui trade: & hoc manifeſtè faſcito pluribus conſciis.

g ¶ *Habeto eas ſolus*, &c.] Solus in tua poteſtate retine qualibus matrimoniis liberos tuos socies: nec ſint fornicarij vel meretrices tuæ ſobolis participes.

h ¶ *Sit vena tua benedicta*, &c.] Tanta te temperantia cum muliere, quam adoleſcens accepiſti, etiam cùm ſenuerit ſerua, vt meritò fidelis caſtimoniæ benedictionem conſequaris in prole.

i ¶ *Cerua chariſsima, & gratiſsimus*, &c.] Illa ſit tibi ſemper chariſſima coniunx, quæ ſicut cerua ſerpentes, ita perſequatur ſcorta, & ſuis effugat ab ædibus: ſit natus ex ea filius & ipſe caſtitatis amator gratiſſimus.

D

k ¶ *Verba eius*, &c.] Non vxorio operi ſemper inſiſtere docet, ſed monet, ne vel prima viuente aliã ducas, vel meretrici vnquã ſocieris. Aliter. Quod ait: Bibe aquã de ciſterna tua, & fluenta putei tui: Docet ab hæreticis cauendũ, & cuſtodiæ ſcripturarum ac lectioni attendendum: Scientiam, inquit, quam prædicas aliis, ipſe ſerua, & tui irrigationem ſermonis infunde. Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Cùm ipſe ſeruaueris, tunc & aliis prædica, & in magna auditorum amplitudine, diuina eloquia iuxta vniuſcuiuſque qualitatẽ diſpẽſa. Habeto eas ſolus. Aquas & in plateis diuidimus, & tamen ſoli poſſidemus: quando & exteriùs latè prædicationẽ fundimus, & tamen per eam laudes humanas conſequi minimè ambimus. Nec ſint alieni participes tui. Immundi ſpiritus participes fiunt doctori: ſi eius mentẽ vel faſtu elationis dũ prædicat, vel hæreſi, vel alio quolibet vitio corrumpũt. Solus autem aquas poſſidet, cum membris eccleſię fideliter cõnexus, ab extraneorum ſe conſortio liberum ſeruat. Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ. Sit doctrina tua, & quæcunque naſcuntur ex ea in benedictione Eccleſiæ: & lætare cum ea, cui ab adoleſcentia, id eſt, à primo credendi tempore coniunctus es. Cerua chariſſima & gratiſſimus hinnulus, vbera eius inebrient te omni tempore, in amore illius delectare iugiter. *Cerua chariſsima* ſiue gratiſſima, vt quidã codices habent, ſancta eſt Eccleſia, quæ ſerpentinam ſolet odio habere & conterere doctrinam. *Gratiſſimus hinnulus*, populus eſt eius virtutum varietate delectabilis, & eadem caſtæ fidei ſemper æmulatione ſuccenſus. Cuius vberibus inebriamur, cùm vtriuſque teſtamenti paginis contra hæreticorum fraudes inſtruimur, cuius pace & amore iugiter delectari, magna eſt exercendarum occaſio virtutum.

Alia expoſitio.

E

l ¶ *Quare ſeduceris, fili mi, ab aliena*, &c.] Et de meretrice, & de hæreſi ſentiendum eſt. Aliena quippe eſt ſapientia huius mundi, ſiue hæreticorum dogma: Quæ idcirco aliena dicitur, quia ab vnitate fidei, & Eccleſiæ concordia diſſentit.

m ¶ *Reſpicit Dominus vias hominis*, &c.] Non putent ſe adulteri tenebris noctis, ac parietum obtegi: nõ hæretici, ſua molimina poſſe celari: *quia tenebræ non obſcurabuntur à Domino, & nox ſicut dies illuminabitur.* Pſal. 138 b.

n ¶ *Iniquitates ſuæ capiunt impium*, &c.] Diſtat inter peccatorẽ & impium: quòd peccator appellatur, omnis qui vel in paruis, vel in magnis ſcelerib. decidit. Impius autem qui vel nunquam fidem recepit, vel enormitate ſcelerum ab ea, quam accepit, anathema factus eſt, vt hæretici, vel catholicĩ publicis flagitiis inuoluti. Qui funibus peccatorum ſuorum conſtringuntur, cum inceſſabili augmento ſuæ prauitatis intereunt. Qui enim funem facit, torquendo ſemper, & inuoluẽdo fila filis adauget. Talis eſt fortitudo operum malorum, tales libri hæreticorum, in quibus praua prauis nectentes, non aliud ſcribendo, quàm quò ſe arctiùs obligent, agunt.

o ¶ *Ipſe morietur*, &c.] Quia multa de adulteris, vel de hæreticis diſputauerat, more ſuo in clauſula narrãdi qualis ſit taliũ finis oſtẽdit. i. e. quia ad mortẽ tendant æternã, qui diſciplinã deteſtati ſunt vitæ. Multitudinem autem ſtultitiæ ſuæ dicit, cùm hæretici ſe ſapientores ſanctis patrib. autumant: vel cùm opera tenebrarum facientes iniqui, aut Dominum hæc non videre, aut ſe facile eius iram putant poſſe tolerare.

CAPVT VI.

F*Ili mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo*, &c.] In promptu eſt literæ ſenſus: quia ſuadet ei qui ſpopondit pro amico, vt ipſum

E vt ipſum amicum ſolicitus admoneat, quatenus reddita pecunia, quam debet creditori, & ſe, & ipſum liberet. Allegoricè autẽ in hac περιοχῇ doctorem: porrò in ſequenti vacantem quemlibet, vt ſe gerere debeat, inſtruit. Dicitur enim præceptori: ſi ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam: quod eſt apertè dicere: ſi animã fratris in periculo tuæ conuerſationis acceperis, iam ligaſti mentem apud curam ſolicitudinis, quæ antè deerat.

a ¶ *Illaqueatus es verbis*, &c.] Quia dum commiſſis tibi cogeris bona prædicando dicere, teipſum prius neceſſe eſt, quæ dixeris, cuſtodire.

b ¶ *Fac ergo*, &c.] Non tantũ tu ipſe benè viuendo vigilare memento, ſed & illum cui præes, à peccati torpore prædicando diſiunge.

c ¶ *Ne dederis ſomnum*, &c.] Somnum oculis dat, qui ſubditorum curam omnino negligit. Dormitat autem qui reprehenſibilia eorum geſta cognoſcit: ſed hæc propter mentis tædium digna inuectione non corripit.

d ¶ *Eruere quaſi dammula*, &c.] Quantum auis de laqueo, vel dammula de manu captantis quærit euadere: tantum nitere, vt auditore tuo ſalubriter inſtructo, ipſe à ſponſione vitæ eius liber reddaris. Vel certè F quia dammula mundum natura eſt animal, velox curſu viſuque acerrimum. Vnde & Græcè ἀπὸ τοῦ δέρκειν, id eſt, à videndo dorcas nuncupatur. Auis autem volando alta petere conſueuit. Cùm in docendis occuparis ſubditis, mundus à peccatis omnibus, & ſtrenuus in operibus bonis: perſpicax in deprehendendis malorum inſidiis, & virtutum pennis fultus eſſe ſatage: quatenus expleto prædicandi negotio, & ad ſuperna tranſuolare, & cæleſtis vitæ paſcua merearis intrare.

e ¶ *Vade ad formicam*, &c.] Hinc vacantem hortatur quẽque, vt ſi ad alios erudiendos non ſufficit, ſaltem ſuimet curam agere non negligat. Et ſi ſapientiam docendi nequit ab homine diſcere, vel operandi ſapientiam diſcat à formica. Formica dicitur ſtrenuus quiſque & prouidus operarius, qui in præſenti vita velut in æſtate, fructus iuſtitiæ quos in æternum recipiat, ſibi recondit.

f ¶ *Quæ cum non habeat*, &c.] Si tantillum animal, principe carens, & rationis expers, natura duce, ſibi prouidet in poſterum: multò magis tu ad imaginem Dei conditus, ad videndum eius gloriam vocatus, doctorũ magiſterio adiutus, ipſum conditorem habens ducem, debes in præſenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum viuas in futuro. Hæc etenim vita in eo meſſi comparatur, & æſtati, quod nunc inter ardores tentationum tempus eſt colligẽdi futurorum merita præmiorum. At dies iudicij hyemis ſimilatur rigoribus: quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, ſed tantũ cogitur quiſque de horreo priſcæ actionis, quod recondidit, proferre. Vnde & Dominus præcipit dicens: Orate autem, vt non fiat fuga veſtra in hyeme vel ſabbato. Hyeme enim facultas, ſabbato licentia, iuxta legem, deeſt fructus vitæ colligendi, ac penuriam fugiendi perpetuam.

g ¶ *Vſquequo piger*, &c.] Vſquequo, inquit, dormis in vitiis, quando potes reſurgere ad benè operandum, qui noxio torpore depreſſus ſemper dicis: paululum adhuc iacebo, &

[a] Illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis ſermonibus. [b] Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipſũ libera: quia incidiſti in manũ proximi tui: diſcurre, feſtina, ſuſcita amicũ tuũ. [c] Ne dederis ſomnũ oculis tuis, ne dormitẽt palpebræ tuæ. [d] Eruere quaſi dammula de manu, & quaſi auis de laqueo. [e] Vade ad formicã, ô piger, & cõſidera vias eius: & diſce ſapientiã. [f] Quæ cum nõ habeat ducẽ, nec præceptorẽ, nec principem, parat æſtate cibum ſibi, & cõgregat in meſſe quod comedat. [g] Vſquequo piger dormis? quãdo cõſurges à ſomno tuo? paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conſeres manus vt dormias. [h] Et veniet tibi quaſi viator egeſtas, & pauperies quaſi vir armatus. [i] Si verò impiger fueris, veniet vt fõs meſſis tua. [k] Et egeſtas lõge fugiet à te. [l] Homo apoſtata, vir inutilis: graditur ore peruerſo, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, prauo corde machinatur malum, & omni tẽpore iurgia ſeminat. Huic extẽplo veniet perditio ſua, & ſubitò cõteretur, nec habebit ſubitò medicinã. [m] Sex ſunt quæ odit dñs, & ſeptimũ deteſtatur anima eius. [n] Oculos ſublimes, linguã mendacem, manus effundentes innoxium ſanguinẽ, cor machinans cogitationes peſſimas, pedes veloces ad currẽdum in malũ, proferentem mendacia, teſtem fallacẽ, & eum qui ſeminat inter fratres diſcordias. [o] Cõſerua fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ. [p] Liga ea in corde tuo iugiter, & circunda gutturi

ſic poſtea pœnitendo reſurgam. Fit nãque vt te ſemper differente opus bonum, repente iudex, qui mala tua facta puniat, adſit. Hoc eſt enim quod ſequitur. G

h ¶ *Et veniet tibi quaſi viator egeſtas*, &c.] Egeſtas namque & pauperies pœna eſt vltima, in qua damnati nil diuitiarũ merentur: quæ quaſi viator veniet, quia improuiſa & ſubitanea: quaſi vir armatus, quia deuinci perpetuò non poteſt. Patet iuxta literam quia pigritia nutrix eſt egeſtatis & penuriæ.

i ¶ *Si vero*, &c.] Fructus terreni, quos metimus, non fonti cõparantur, ſed ciſternæ: quia ad tẽpus paſcunt colligentem, & in tempore deficiunt. At qui impiger fuerit pro cœleſtibus laborare diuitiis, huius meſſis vt fons adueniet: quia mercedem laborum indeficientem percipiet.

k ¶ *Et egeſtas*, &c.] Quia *ſatiabor*, inquit pſalmiſta, *dum manifeſtabitur gloria tua*. Pſal. 16.

l ¶ *Homo*, &c.] Dixerat de hæreſibus & aliis vitiorum generibus, inſtituerat præceptorẽ, excitauerat pigrum: at nunc redarguit & ſchiſmaticum. Vbi notandum, quia quem ſeminantem iurgia dicere voluit, prius apoſtatam nominauit: quia niſi more ſuperbientis angeli à conſpectu conditoris prius intus auerſione mentis caderet, foras poſtmodum vſque ad ſeminanda iurgia non H veniret. Qui rectè dicitur quod annuit oculis, terit pede, digito loquitur. Interior namque eſt cuſtodia, quæ ordinata ſeruat exterius membra. Quia ergo ſtatum mentis perdidit, foras in inconſtantiam motionis fluit; atque exteriori mobilitate indicat, quod nulla radice interius ſubſiſtat.

m ¶ *Sex ſunt quæ odit dominus*, &c.] Eundem quem ſupra plenius quam ſit Deo odibilis diſcordiam ſeminando inſinuat. Quod autem animam habere Deum dicit, humano more facit, vt cum plena intentione, & non leuiter tales odiſſe ſignificet. Tale eſt in Eſaia: *Calendas veſtras & ſolennitates veſtras odiuit anima mea.* Eſa. 1.

n ¶ *Oculos ſublimes*, &c.] Enumerat ſex capitalia crimina, quæ tamen comparatione diſcordiam ſeminantis quaſi minora deponit: quia nimirum maius eſt facinus illud, quo vnitas & fraternitas, quæ per Spiritus ſancti gratiam eſt connexa, diſſipatur. Poteſt enim quilibet oculos iactãter extollere, lingua mentiri, homicidio polllui, mala proximo machinari, aliis ſceleribus membra ſubdere: falſum contra quẽpiam teſtimonium proferre, quod non idem eſſe putandum eſt quod ſupra linguam mendacem nominat. Poteſt enim mendacium, ſed non contra proximum dici. Nam & B. Auguſtinus octo eſſe genera mendacij, in libro quem de mendacio compoſuit, docet. Poteſt, inquam, perditus quiſque huiuſmodi mala, vel ſibimetipſi vel aliis inferre, pace ſeruata Eccleſiæ. At Donatus & Arius eorumque ſequaces, grauius eſt quod facere: qui concordiam fraternæ vnitatis diſcordias ſeminando ſciderunt.

o ¶ *Conſerua, fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ.*] Nunc ſub adulteræ mulieris ſpecie prohibet ab auditione hæreſeos.

p ¶ *Liga ea in corde tuo iugiter, & circunda gutturi tuo.*] Et in cogitatione præcepta Dei fixa retine, & loquelam tuam horum vndique dulcedine, ne forte lingua labaris, communio.

cunda gutturi tuo.[a] Cum ambulaueris, gradiã-tur tecum: cũ dormieris, cuſtodiant te, & euigilãs loquere cum eis. Quia mãdatũ lucerna eſt, & lex lux, & via vitæ increpatio diſciplinæ, vt cuſtodiãt te à muliere mala, & blãda lingua extraneæ. Non cõcupiſcat pulchritudinẽ ei' cor tuũ.[b] Ne capiaris nutib. illius.[c] Pretium.n.ſcorti vix vnius panis eſt. Mulier aũt viri pretioſam animã capit.[d] Nũquid abſcõdere poteſt homo ignẽ in ſinu ſuo, vt veſtimẽta illius nõ ardeant: aut ambulare ſuper prunas, vt nõ plantæ cõburãtur eius? Sic qui ingreditur ad mulierẽ proximi ſui, nõ erit mundus cũ tetigerit eam.[e] Non grãdis eſt culpa cum quis furatus fuerit: furatur enim vt eſurientem impleat animam: deprehẽſus quoque reddet ſeptulum, & oẽm ſubſtantiã domus ſuæ tradet, & liberabit ſe. Qui autẽ adulter eſt, propter cordis inopiã, perdet animam ſuam. Turpitudinem & ignominiam cõgregat ſibi, & opprobrium illius non delebitur.[f] Quia ſcelus & furor viri non parcet in die vindictæ: nec acquieſcet cuiuſquam precibus: nec ſuſcipiet pro redemptione dona plurima.

CAPVT VII.

FIli[g] mi, cuſtodi ſermones meos, & præcepta mea reconde tibi. Fili, honora dominum, & valebis: præter eum vero ne timueris alienum. Serua mandata mea, & viues.[h] Et legem meam quaſi pupillã oculi tui.[i] Liga eam in digitis tuis: ſcribe illã in tabulis cordis tui.[k] Dic ſapientiæ ſoror mea es, & prudentiã voca amicam tuã, vt cuſtodiat te à muliere extranea & ab aliena, q̃ verba ſua dulcia facit. De feneſtra.n. dom' meæ per cãcellos proſpexi, & video paruulos.[m] Cõſidero vecordẽ iuuenem, qui tranſit per plateas iuxta angulũ.[n] Et prope viã domus illius graditur.[o] In obſcuro adueſperaſcente die, in noctis tenebris & caligine[p] Et ecce mulier occurrit illi ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas.[q] Garrula & vaga, quietis impatiẽs.[r] Nec valens in domo conſiſtere pedib. ſuis.[s] Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians.[t] Apprehẽſumque deoſculatur iuuenẽ.[u] Et procaci vultu blãditur dicens: victimas pro ſalute deuoui: hodie reddidi vota mea. Idcirco egreſſa ſum in occurſum tuum deſiderãs te videre, & reperi.[x] Intexui funib. lectum meum, ſtraui

A a ¶ *Cum ambulaueris*, &c.] Tanta ſit tibi meditatio diuinæ legis, vt cum vigilans aliquid operaris, hanc ſedula mente recolas. Cum dormire velis, in huius memoria quieſcas: cum euigilaueris, hanc primò ad mentem reuoces. Sic etenim fiet, vt nec vigilans offendas: nec à timore nocturno lædaris. Aliter. Cum ambulaueris in profectu iuſtitiæ, gradiantur tecum mandata Dei, vt te inſtruãt. Cum dormieris in morte, cuſtodiant animam tuam, ne rapiat hoſtis. Cum euigilaueris in reſurrectione, loquere cum eis expectando præmia, quæ tibi, ſi ea ſeruaueris, promiſſa erant.

b ¶ *Nec capiaris*, &c.] Patet de adultera. Sed & hæretici ſi bene viuere, & apte ſe agere videntur, vide ne ſeducaris eorum doctrinis.

c ¶ *Pretium enim*, &c.] Recordare quia breuis voluptas eſt fornicationis, & perpetua pœna fornicatoris. Sicut enim vnus panis diurnam ſolum effugat eſuriem, & nihilominus poſtmodum eſurit, qui comeſto pane ſatur abſceſſerat: ſic qui intrat ad ſcortum, ad horam quidem euaporat libidinem, ſed poſt paululum ardentior redit.

B d ¶ *Nunquid poteſt abſcondere homo*, &c.] Soli ei conceditur hæreticorum libros legere, qui adeo ſolidatus eſt in fide catholica, vt verborum dulcedine, vel aſtutia nequeat ab ea ſegregari.

e ¶ *Non grandis eſt culpa cum quis furatus* &c.] Furtum non ex ſua æſtimatione, ſed ex comparatione peccati maioris, id eſt, adulterij non grandis eſſe culpæ perhibetur, ſicut Hieruſalem grauius peccanti dicitur: *Iuſtificata eſt Sodoma ex te*, Ezec.16.f non quia Sodoma nulla vel pauca, ſed quia Hieruſalem plura peccauit.

f ¶ *Quia ſcelus & furor viri non*, &c.] Et de domino intelligendum: quia qui nunc parcit reprobis, non parcet in die mortis: nec acquieſcet precibus ſerò clamantium ad ſe: nec dona quorum non eſt ibi tempus vel facultas ſuſcipiet. Zelatur enim ſi quis ſponſam ſuam, id eſt, Eccleſiam ſiue animam quamque fidelem corrumpere præſumit.

C gesta diiudicaret. Qui enim de feneſtra per cancellos proſpicit, ipſe quidem ea quæ foris aguntur, plene conſiderare ſufficit: nec tamen ipſum qui foris infra degunt, aſpiciunt. Namque hoc eſt quod Apoſtolus ait: *Spiritualis enim iudicat omnia: ipſe autem à nemine iudicatur.* 1 Cor.2.d De feneſtra enim domus meę per cancellos proſpexi, & video paruulos. Patet iuxta literam: quia ſapientium aſpectus magiſtrorum, & infirmorũ actus ſedulo ſpeculatur & fortium, æterna Dei ſapientia de cælo proſpexit, & videt omnes filios hominum.

m ¶ *Conſidero*, &c.] Iuuenem vocat adulterum, non propter virtutem, ſed propter inſtabilitatem. Qui tranſit in platea quia deſeruit anguſtam viam quæ ducit ad vitam. Iuxta angulum, quia deflectit à rectitudine.

n ¶ *Et prope viam*, &c.] Quia à via veritatis declinauit, meritò viæ domus meretricis vel hæretici appropiat, quæ rectè iuxta quod expoſuimus, & in platea, & iuxta angulum poſita eſt.

o ¶ *In obſcuro adueſperaſcente die, in noctis*, &c.] Quia iam talia per cæcitatem cordis ad tenebras feſtinat peccati, & damnationis.

p ¶ *Et ecce*, &c.] Patent hæc cuncta iuxta literã de meretricis operibus. Verùm doctrina D hæreticorũ quęcunque incautũ reperit & vecordem, hunc decipere tentat: ipſa etenim ornatu apparet meretricio, quia immunda præfulget eloquentia. Præparata eſt ad capiendas animas: quia quoſcunque ſibi ſociare poteſt, ſpirituali morte perimit.

q ¶ *Garrula & vaga, quietis*, &c.] Quietem eccleſiæ turbare deſiderans.

r ¶ *Nec valens in domo*, &c.] Nulla eſt hæreſis quæ primis ſit contenta diſcipulis: hi ſunt enim domus eius, ſed ſemper nouos quos decipiat, quærit.

s ¶ *Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians.*] Foris, cum paganos rapit: in plateis, cum voluptuoſos: iuxta angulos, cum alios hæreticos.

t ¶ *Apprehenſumque deoſculatur iuuenem.*] Verborum fallentium blandimentis tentat inſtabilem.

CAPVT VII.

F*Ilig mi cuſtodi*, &c.] Hæc ἀνακεφαλαίωσις eadem, quæ ſuperior ſub meretricis perſona plenius explicat.

h ¶ *Et legem meam*, &c.] Tam ſolicitè ſerua quæ doceo, quaſi nil rectè ſine his aſpicere valeas.

i ¶ *Liga eam in digitis*, &c.] In digitis, in tabulis cordis, in latitudine cogitationis. Denique & alia tranſlatio ſic dicit: Deſcribe eam in latitudine cordis tui.

k ¶ *Dic ſapientiæ*, &c.] Sapientiam Eccleſiaſticæ doctrinæ, ſororia tibi dilectione coniunge, vt hæc te à pollutione ſeruet hæretica, quæ à caſtitate Eccleſiæ probatur extranea.

l ¶ *De feneſtra*, &c.] Aptè autem Salomon de feneſtra domus ſuæ ſe per cancellos proſpexiſſe dicit, vt paruulorum

u ¶ *Et procaci*, &c.] Iuxta literam patet intellectus: quia meretrix conuiuium ſe permagnificum præparaſſe fatetur: at hæretici in cunctis quæ agũt, victimã ſe ſaluris Deo immolare, vel autumant, vel autumare geſtiunt. Nam & dominus ad diſcipulos: *Sed venit*, inquit, *hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur ſe obſequium præſtare Deo.* Ioan.16.a

x ¶ *Intexui funibus lectum meum, ſtraui tapetibus*, &c.] Solent lecti qui ex funibus, vel iuxta aliã tranſlationem, inſtitis intexũtur, molliores fieri quàm qui ex ligno, vel corio, vel qualibet alia materia ſubſtruuntur. In lecto ergo funib. intexto, meretrix mollitiem quieſcendi deſignat. In tapetibus verò pictis ex Ægypto, etiam oculorũ tentat illecebras,

quibus

ſtraui tapetibus pictis ex Ægypto.[a] Aſperſi cubile meũ mirrha, aloe, cinnamomo.[b] Veni, inebriemur vberibus & fruamur cupitis amplexibus, donec illuceſcat dies.[c] Non eſt enim vir in domo ſua, abiit via longiſsima.[d] Sacculũ pecuniæ tulit ſecum.[e] In die plenæ lunæ reuerſurus eſt in domũ ſuam, irretiuit eum multis ſermonibus, & blanditiis labiorũ protraxit illũ.[f] Statim eam ſequitur quaſi bos ductus ad victimã, & quaſi agnus laſciuiẽs, & ignorãs quod ad vincula ſtultus trahatur: donec trãſfigat ſagitta iecur eius: Velut ſi auis feſtinet ad laqueũ, & neſcit quod de periculo animæ illius agitur. Nunc ergo fili audi me, attende verba oris mei, ne abſtrahatur in viis illius mens tua: neq; decipiaris ſemitis eius. Multos. n. vulneratos deiecit.[g] Et fortiſsimi quique interfecti ſunt ab ea.[h] Viæ inferi domus eius, penetrantes interiora mortis.

CAPVT VIII.

NVnquid[i] nõ ſapiẽtia clamitat, & prudẽtia dat vocẽ ſuam?[k] In ſummis excelſiſq; verticibus ſuper viam in mediis ſemitis ſtãs, iuxta portas ciuitatis:[l] In ipſis forib. loquitur dicẽs: O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominũ.[m] Intelligite paruuli aſtutiã, & inſipientes animaduertite.[n] Audite quoniam de rebus magnis locutura ſum. Et aperientur labia mea vt recta prædicent.[o] Veritatẽ meditabitur guttur meum, & labia mea deteſtabuntur impium. Iuſti ſunt oẽs ſermones mei: non eſt in eis prauũ quid, neque peruerſum. Recti ſunt intelligẽtibus, & æqui inuenientib. ſcientiam.[p] Accipite diſciplinam meam, & non pecuniã: doctrinam magis, quam aurum eligite. Melior eſt enim ſapiẽtia cunctis opib. pretioſiſsimis: & omne deſiderabile ei nõ poteſt cõparari.[q] Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus. Timor dñi odit malum.[r] Arrogantiã & ſuperbiam, & viam prauam, & os bilingue deteſtor.[ſ] Meum eſt conſilium & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo.[t] Per me reges regnant, & cõditores legũ iuſta decernunt. Per me principes imperant, & potentes decernunt iuſtitiã.[u] Ego diligentes me diligo: & qui mane vigila-

g quibus nefando aſpectu irretitis, facilius ad seducẽda mentis arcana penetret. Quia verò nomine funium aliquando ſolent diuina præcepta figurari: quæ à noſtris nos coërcẽdo religant: promittunt ſe hæretici contextu verborũ cæleſtiũ ſalubre ſuis auditoribus quaſi ſtratum parare: in quo à vitiorum tumultibus libero corde quieſcãt, ſed veraciter illius funibus peccatorum conſtruunt locum perditionis, vbi perpetuo pedes manuſq; alligati damnantur. De quo Dominus in Apocalypſi: *Et dedi*, inquit, *illi tempus vt pœnitentiã ageret, & non vult pœnitere à fornicatione ſua: ecce mitto eam in lecto, & qui mœchantur cum ea in tribulationem maximam.* In tapetibus verò pictis ex Ægypto, ornatus eloquẽtiæ, & dialecticæ artis verſutia quæ ab ethnicis originem ſumpſit, intelligitur: per quam mens hæretica ſenſum doctrinæ peſtiferis quaſi meretrix thorum facinoris ſe texuiſſe gloriatur. — *Apoc. 2. f*

a ¶ *Aſperſi cubile*, &c.] Promittunt ſe tales odorem cæleſtium habere virtutum: quibus ſua ſuorumque corda velut funibus cubilia venuſta conſecrent, ſanctificent, perficiant, ac ſi dicere poſſent cum Apoſtolo: Quia *Chriſti bonus odor ſumus* Deo. — *2. Cor. 2. d*

F

b ¶ *Veni inebriamur*, &c.] Doctrinæ ſanctæ poculis ſe inuicem ſatiandos iactant hæretici, & virtutum gratia coniungendos, donec eorum geſta lux ſequatur æterna.

c ¶ *Non eſt enim*, &c.] Non eſt, inquiunt, Chriſtus corporaliter in Eccleſia: ſurgens enim à mortuis aſcendit in cælum, nobiſque miniſterium gubernandæ Eccleſiæ, ſuam videlicet domum reliquit.

d ¶ *Sacculum pecuniæ*, &c.] Gloriam reſurrectionis & immortalitatis Deus ſecum detulit, quo illius patriæ ciues lætificaret ac ditaret.

e ¶ *In die plenæ lunæ*, &c.] In tempore enim quo electorum ſuorum Eccleſia numerum compleuerit, reuertetur ad iudicium.

f ¶ *Statim eam*, &c.] Ideſt, quaſi ſtultus neſciens ipſe ductus ad interitum.

g ¶ *Et fortiſſimi*, &c.] Vt ipſe Salomon ſapientiſſimus virorum, vt Samſon fortiſſimus, vt Dauid manſuetiſſimus à muliebri decipula, vt Origenes ab hæretica, quem poſt Apoſtolos Eccleſiæ magiſtrum fuiſſe quamdiu rectè ſapuit, qui negauerit, errat. — *Iud. 14. & 16. 3. Reg. 11. a 2. Reg. 11. a*

h ¶ *Viæ inferi*, &c.] Sed de Eccleſia dominus ait: Quia *portæ inferi non præualebunt aduerſus eam.* Interiora autẽ mortis, acerrima gehennæ tormenta, quaſi arctiora & obſcuriora dicit, quib. hæreticos & fornicarios conſtat eſſe mergendos, ſicut de ſanctis pro domino in hac vita patientibus aduerſa dicitur, Quia miſit eos cuſtos in interiorem carcerem, atrociorem videlicet & fœdiorem & obſcuriorem. — *Mat. 16. c*

CAPVT VIII.

Ioan. 18. d NVnquid non, &c.] Nunquid non dominus palàm locutus eſt mundo, & in occulto locutus eſt nihil? Quid eius neglecto Euangelio, ad hæreſim potius vel laſciuiam quæ in angulo ſuſurrant audiendam, miſeri confluunt?

G

k ¶ *In ſummis excelſiſque verticibus*, &c.] In monte diſcipulos ſimul & turbas docuit, ſed & per vias ſæpè his qui conueniebant prædicabat, & eos qui cura indigebant, ſanabat. In ipſa etiam porta ciuitatis Naim mortuum reſuſcitãs, exemplo miraculi verba quæ edocuerat, commendabat. Vt quid ſequimini eos qui in abditis contra eum ſuas exerunt linguas dicentes, *Linguam noſtram magnificabimus, labia noſtra à nobis ſunt.* — *Luc. 7. b*

l ¶ *In ipſis*, &c.] Ad viros clamat, ideſt, ad ſtrenuos verbi auditores in vtroque ſexu. Nã qui feminea, ideſt, fluxa mente ſunt, ſapientiæ verba percipere nequeunt.

m ¶ *Intelligite*, &c.] Manifeſtum eſt de domino: quia & cũ eſſet ipſe in mundo, omni ætati, ſexui, conditioni locutus eſt verbum, imò etiam clamabat ſtans in templo: *Si quis ſitit, veniat ad me & bibat.* Et nunc per doctores Eccleſiæ: ipſi enim ſunt fores ciuitatis eius, viris ſimul ac feminis, ſapientibus & inſipientibus, grandæuis prædicat & paruulis. At contra doctrina fallax clam & priuatim, quos ſeducere valeat, quærit. — *Ioan. 7. b*

n ¶ *Audite*, &c.] Magnis nẽpè: quia regnum cœlorum, & promiſit & dedit, fidemque ſanctæ trinitatis docuit: atque alia innumera quæ prophetæ ei loquenda relinquebant.

H

o ¶ *Et aperientur*, &c.] Labia eius ſunt duo teſtamenta concordia adinuicem veritatis atteſtatione coniuncta, quæ ipſa in carne apparente, per Sancti ſpiritus donum ſunt ad prædicandum ſalutem, vniuerſum aperta per orbem.

p ¶ *Accipite diſciplinam*, &c.] Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ. — *Mat. 6. d*

q ¶ *Ego ſapientia*, &c.] Vbi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo: ibi ſum ego in medio eorum. — *Mat. 18. c*

r ¶ *Arrogantiam*, &c.] Arrogantiam & ſuperbiam in eis, qui ſe cæteris meliores æſtimant. Viam prauam in eis, qui aperte mala faciunt. Os *bilingue* in illis, qui in bonis quæ loquuntur, ſtabile quippiam non habent: ſed iuxta auditorum libitum ſua verba commutant.

ſ ¶ *Meum eſt*, &c.] Non ſe extollat humana præſumptio, plenitudinem virtutum ſola Dei ſapientia poſſidet: ab hac humana infirmitas, quicquid virtutis habet, accipit.

t ¶ *Per me reges regnant*, &c.] Reges dicit Apoſtolos, ſiue alios ſanctos: qui & ſeipſos primum, & deinde Eccleſiam ſibi ſubditam bene regere ſciunt. Legum conditores auctores vtriuſque teſtamenti, & ſequentes Eccleſiæ ſcriptores. Principes & potentes, cæteros fidelium præceptores, ac rectores appellat: qui vtique omnes non niſi per ſapientiam, vt eſſent aliquid habent. Ait enim: Quia *ſine me nihil poteſtis facere.* — *Ioan. 15. a*

u ¶ *Ego diligentes me*, &c.] Tale eſt & in euangelio: *Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum.* Mane quippè vigilant ad ſapien- — *Ibid. 14. c*

Digitized by Google

vigilauerint ad me, inuenient me.[a] Mecum ſunt diuitiæ & gloria, opes ſuperbæ & iuſtitia. Melior eſt fructus meus auro, & lapide pretioſo: & genimina mea, argento electo. In viis iuſtitiæ ambulo in medio ſemitarum iudicij, vt ditē diligentes me, theſauros eorum repleam.[b] Dñs poſſedit me in initio viarū ſuarum,[c] antequam quicquā faceret à principio. Ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis antequā terra fieret. Nōdum erant abyſsi, & ego iā concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: necdum montes graui mole conſtiterrnt. Ante colles ego parturiebar: adhuc terram nō fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege & gyro vallabat abyſſos. Quando æthera firmabat ſurſū, & librabat fontes aquarum. Quando circundabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne trāſirent fines ſuos. Quando appēdebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta cōponens. [d] Et delectabar per ſingulos dies, ludens corā eo omni tēpore: ludens in orbe terrarū, & delitiæ meæ eſſe cum filiis hominū. Nūc ergo filij, audite me: Beati qui cuſtodiunt vias meas. Audite diſciplinā, & eſtote ſapiētes: & nolite abiicere eam.[e] Beatus homo, qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obſeruat ad poſtes oſtij mei. Qui me inuenerit, inueniet vitā, & hauriet ſalutem à domino. Qui autem in me peccauerit, lædet animam ſuam: omnes qui me oderunt, diligunt mortem.

CAPVT IX.

SApiētia[f] ædificauit ſibi domum. [g] Excidit colūnas ſeptem. [h] Immolauit victimas ſuas. [i] Miſcuit vinum, & propoſuit menſam ſuam.[k] Miſit ancillas ſuas, vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis.[l] Si quis eſt paruulus, veniat ad me, & inſipientib. locuta eſt: [m] Venite, comedite panē meum, & bibite vinum, quod miſcui vobis:[n] Relinquite infantiā, & viuite, & ambulate per vias prudentiæ.[o] Qui erudit deriſorem, ipſe

A riam, qui ſemper innouato mentis ſtudio ad Chriſti viſionem pertingere ſatagunt.

a ¶ *Mecum ſunt*, &c.] Opes ſuperbas, opes excelſas dicit, vt cæleſtia dona ſignificet. Græce enim ſuperbus ὑπερήφανος, id eſt, ſuper apparens dicitur. Et ideo recte ſapientia opes hyperiphanos ſecum eſſe dicit: quia quicquid donorum cælitus fidelib. datur, cunctis mundi opibus excellentius eſſe probatur: quod etiam addendo iuſtitiam manifeſtius inculcat: nam terrenas opes, & gloriam ſæpius habent iniuſti. Nos autem in reſurrectione, ſicut Petrus ait, *nouos cælos, & nouam terram, & promiſſa ipſius expectamus: in quibus iuſtitia habitat.* 2. Pet. 3.c

b ¶ *Dominus*, &c.] Vox Chriſti, qui vera eſt Dei patris ſapientia, quæ ante omnē mundi creaturam ineffabiliter ex patre genita: quia ipſe cunctam cæli terræque materiam potētialiter creauit atque mirabiliter diſpoſuit. Viæ domini ſunt opera eius: quorum conſideratione ad fidem vel agnitionem peruenit genus humanum. Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta, conſpiciuntur. Viæ eius ſunt ipſæ illuminationes, per quas ſe & angelicis ſpiritibus & mentib. oſtendit humanis, in quarum initio viarum ſapientiā poſſedit: quia in primordio creaturæ naſcentis, filium qui cum eo cuncta diſponeret, habuit. B Sed ne putaret aliquis harum initio viarū, vel aliquando ante tempora filium eſſe cœpiſſe, vigilanter adiunxit.

c ¶ *Antequam*, &c.] Cui ſimile eſt in Euangelio: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: omnia per ipſum facta ſunt.* Ioan 1. Pereant ergo, qui negant Dei virtutem, & Dei ſapientiam, videlicet Chriſtum ab initio, imò & ante omne quod dici vel cogitari poteſt initium ab ipſo patre fuiſſe progenitum. Alia tranſlatio hunc locum ita concipit: Dominus creauit me, principium viarum ſuarum in opera ſua. Quod de incarnatione dominica dictum Patres intelligunt, dicentes: quia certi gratia myſterij, Dominus creauit me, & non pater creauit me. Et caro, inquiūt, dominum agnoſcit: gloria, patrem ſignat: creatura, dominum confitetur: charitas, patrem nouit. Principium, vel in principio viarum ſuarum. & ipſe ait: *Ego ſum via*: Ioan. 14.a quia ſurgens à mortuis iter fecit Eccleſiæ ſuæ ad regnum Dei, ad vitam æternam. In opera ſua: quia ad redimenda opera patris, ex virgine creatus eſt, ſuſcipiēs carnē, vt opera patris à corruptibili ſeruitio liberaret: caro enim Chriſti propter opera, diuinitas ante opera.

d ¶ *Et delectabar per ſingulos dies, ludens coram eo*, &c.] Ludentem dicit gaudentem. Erat ergo ludens coram patre, per ſingulos dies: quia vt propheta ait, Mich. 5.a A principio ex diebus æternitatis, gaudebat vnum eſſe cum patre. Erat omni tempore ludens in orbe terrarum: quia & cum tempora orbis ac creaturæ eſſe cœpiſſent, ipſe quod erat in patre filius manebat. Hæc ideò, ne quis eum cum creaturis, & temporibus cœpiſſe perhiberet. Et delitiæ eius ſunt eſſe cum filiis C hominū: quia deſiderat in noſtro amore quieſcere, noſque bonorum gratia meritorum ad ſe videndum perducere.

e ¶ *Beatus homo*, &c.] Fores ſuas & poſtes oſtij ſui, Scripturas ſanctas, & eorum doctores nuncupat: ſine quibus ad vitam, quam pollicetur, non valemus ingredi.

CAPVT IX.

SApientia f ædificauit, &c.] Quia de æternitate diuinitatis Chriſti ſufficienter dixerat: addit & de aſſumpta humanitate dicere. Sapientia ædificauit ſibi domum: quia hominem filius Dei, quem in vnitatem ſuæ perſonæ ſuſciperet, ipſe creauit.

g ¶ *Excidit*, &c.] Eccleſias per orbē ſeptiformi gratia ſpiritus erexit, quæ domum Dei. id eſt, myſterium incarnationis eius, ne perfidorum improbitate memoria tolleretur, credendo, colendo, & prædicando quaſi ſuſtentando continerent. Vel certè ſapiētiæ domus, eccleſia Chriſti eſt, ex lapidibus viuis, hoc eſt, ſanctis in tabernaculū ſibi conſtructa. Columnæ autē doctores ſanctæ Eccleſiæ ſeptiformi ſpiritu pleni: quales Galat. 2.b fuēre Iacobus, Cephas, & Ioānes: quas nimirum colūnas ſapientia excidit: quia ab amore præſentis ſæculi diſiunctas, ad portandam eiuſdem Eccleſiæ fabricam mentes prædicantium erexit.

h ¶ *Immolauit*, &c.] Suis paſſionib. Eccleſiā conſecrauit: vel vitā prædicantium mactari in D perſecutione permiſit: quibus videlicet victimis contrariæ ſunt victimæ meretricis, ad quas ſtultos inuitat, vt ſupra lectum eſt, dicens: *Victimas pro ſalute deuoui, hodie reddidi vota mea.* Sup. 7.c

i ¶ *Miſcuit vinū, & propoſuit*, &c.] Diuinitatis ſuæ arcana capere non valentibus, aſſumptæ humanitatis ſacramenta patefecit, & ſcripturæ ſacræ pabulum nobis aperiendo præparauit.

k ¶ *Miſit ancillas ſuas, vt vocarent ad arcem*, &c.] Prædicatores infirmos ac deſpicabiles elegit, qui fideles populos ad ſuperna patriæ cæleſtis ædificia colligerent.

l ¶ *Si quis eſt paruulus, venit ad me*, &c.] Paruulos dicit humiles: inſipientes verò eos qui de mundanæ ſapientiæ faſtu nil habent. Tales autem vocat, vt eos ſua doctrina ſapientes reddat & altos.

m ¶ *Venite, comedite panem*, &c.] In pane, diuina eloquia: in vino mixto coniuncta in vnam Chriſti perſonam deitatis & humanitatis eius natura exprimitur, vt ſupra dictum eſt. Vel certè in pane, corporis ipſius: in vino mixto, ſanguinis Sacroſancti myſterium, quo in altari, menſa videlicet eius, ſatiamur, oſtenditur.

n ¶ *Relinquite infantiam, & viuite, & ambulate*, &c.] Poſt oblatas epulas addit & vitæ monita: vt quos præceptis ſuæ incarnationis myſteriis refecit, doctrinæ pariter cæleſtis inſtruat verbis.

o ¶ *Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi facit iniuriam: & qui arguit impium, generat*, &c.] Quaſi interrogares, cur ſapientia paruulos præ cæteris, & inſipientes ad ſuas inuitaret epulas. Ideò, inquit, feci: quia fruſtra laborat, qui verbum ſapientiæ

ipſe ſibi facit iniuriam: & qui arguit impium, generat maculam ſibi. [a] Noli arguere deriſorem, ne oderit te. [b] Argue ſapientem, & diliget te. Da ſapiēti occaſionem, & addetur ei ſapientia. Doce iuſtum, & feſtinabit accipere. Principium ſapientiæ, timor domini: & ſcientia ſanctorum prudentia. Per me enim multiplicabūtur dies tui, & addentur tibi anni vitæ. Si ſapiēs fueris, tibimetipſi eris: ſi autem illuſor, ſolus portabis malum. [c] Mulier ſtulta, & clamoſa, plenaque illecebris, & nihil omnino ſciens, ſedet in foribus domus ſuæ ſuper ſellam: [d] In excelſo vrbis loco: [e] Vt vocaret tranſeuntes per viam, & pergentes in itinere ſuo. [f] Quis paruulus, declinet ad me: & vecordi locuta eſt: [g] Aquę furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior. [h] Et ignorauit quòd gigantes ibi ſint, & in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi, deſcendet ad inferos: nam qui abſceſſerit ab ea ſaluabitur.

E ſapientiæ inculcare nititur ei qui audire contemnit: ſapientiorem ſe doctore, & maiorem exiſtere credens.

a ¶ *Noli arguere deriſorem*, &c.] Deriſor eſt Iudæus ſiue hæreticus, ſeu omnis hypocrita: qui ob hoc quod iuſtum ſe eſſe exiſtimat, verba correptionis nequicquam recipit. Non eſt timendū, ne tibi deriſor, cum arguitur, contumelias inferat: ſed hoc potius prouidendum, ne tractus ad odium, peior fiat. Ideóque tibi aliquoties ab eius correptione non tuæ timiditatis, ſed dilectionis eius gratia ceſſandum.

b ¶ *Argue ſapientem*, &c.] Sapientem in profectum poſitum, id eſt, amatorem ſapientiæ dicit, quem ſupra pro humilitate paruulum nuncupauit: nam perfectus ſapiēns, non habet opus argui.

c ¶ *Mulier ſtulta & clamoſa, plenaq; illecebris*, &c.] Mulier hæc hæreſis eſt, contraria nimirum ſapientiæ, quæ ſua ſuperius ſacramenta cecinit: ſtulta ſcilicet per fatuum intellectum, & clamoſa per garrulitatem: plenaque illecebris vitiorum, & nihil omnino ſciēs,
Gal. 6. a ſicut ait Apoſtolus: *Qui ſe exiſtimat ſcire aliquid, cum nihil ſcit, ipſe ſeducit ſe.* Sedit autem & ipſa in foribus domus ſuæ, id eſt, in doctoribus falſitatis, qui in penetralia perfidiæ miſeros fallendo introducunt. Super ſellam autem, quia cathedram ſibi prædicationis vſurpat. Hæc eſt cathedra peſtilentiæ, in qua beatus vir ſedere delectat.

F d ¶ *In excelſo vrbis loco.*] Dicit de ſapientia: quia in ſummis
Pſal. 1. a excelſiſque verticibus dat vocem ſuam: ſed illa in ſublimitate virtutum, hæc in ſupercilio elationis attollitur.

e ¶ *Vt vocaret tranſeuntes per viam, & pergentes in itinere ſuo.*] Vocat hæreſis ad perfidiam ſæpè catholicos: quos iter rectum agere, & viam ſæculi huius tranſire citius velle, atque ad æternam patriam feſtinare conſpicit.

f ¶ *Quis paruulus, declinet ad me: & vecordi locuta eſt.*] Sapientia paruulos atque inſipientes ad ſuum conuiuium penè eiſdem verbis videtur inuitare. Sed diſtat, quòd illa ſimpliciter ad ſe venire: hæc autem quos vocat ad ſe declinare ſuadet: quia illa nimirum ad rectum actionis iter quos errantes cernit, accerſit: hæc rectè gradientes, ab itinere ſuo deuiare, & ad ſe diuertere docet. G

g ¶ *Aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſcōditus ſuauior.*] Aquæ furtiuæ, & panis abſconditus, doctrina hæreticorum, quæ ſtultis ac perditis ſuauior videtur. Sapientia palàm menſam propoſuit, & miſcuit vinū ſuum. At ſtulta mulier nil meracum habens, ad aquas furtiuas, & abſcōditum panē quoſcunq; valet, aggregat: quia Catholica Eccleſia palam mundo diuinorum eloquiorum cōuiuia pandit, diuinitatis & humanitatis Chriſti myſteria celebranda præcipit. Vel certè in vino mixto, hiſtoricā ſimul & allegoricam auditoribus ſuis ſcientiam propinat, vt pro ſuo quemq; captu, vitæ poculis reficiat. At hæreticorū doctrina, publicæ fidei & profeſſioni, ſua ſecretim decreta præponit: & cum nil ſpirituale habeat, ſuauiorē ſe catholicis paſtoribus ſcientiam iactat docere, vt ſcilicet libentius audiantur, & agantur quæ palàm in Eccleſia dici credique prohibentur: & dulcius hauriatur inſipientia quæ putatur ſcientia, cuius prohibita fuerat audiēntia. Poteſt in aquis furtiuis, baptiſma hæreticorum: in pane abſcondito, eorundem ſacrificium deſignari. At iuxta literam: Mulier adultera, in aquis furtiuis, & pane abſcondito, prohibita & illicita connubia dulciora aſſeuerat.

h ¶ *Et ignorauit quòd gigantes ibi ſint, & in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi*, &c.] Neſcit adultera, neſcit hæreticus: quia immundi ſpiritus ſuas domos habitant, & qui in profundis inferni pœnas luunt æternas: ipſi actibus luxurioſorum, ipſi hæreticorū dogmatibus, quaſi conuiuijs delectantur opimis. At cum ritè in Eccleſia, Chriſti ſacramenta celebrantur, Chriſti verbum auditur & conſeruatur, qui eſt ſapientia Dei: conſtat quòd angelicæ virtutes ibi ſint, & in excelſis cælorum, conuiuæ fidelium. H
Panem enim cæli dedit eis: panem angelorum manducauit homo. Pſal. 77. a

Commentariorum Libri Primi. Finis.

E C

COMMENTARIORVM BEDÆ PRESBYTERI IN PARABOLAS SALOMONIS, LIBER SECVNDVS.

Capvt X.

PARABOLÆ [a] Salomonis filij Dauid regis Hieruſalem. [b] Filius ſapiens lætificat patrem: filius vero ſtultus, mœſtitia eſt matri ſuæ. [c] Non proderunt theſauri impietatis: Iuſtitia vero liberabit à morte. [d] Nõ affliget dominus fame animam iuſti, & inſidias impiorum ſubuertet. [e] Egeſtatem operata eſt manus remiſſa, manus autẽ fortiũ diuitias parat. Qui autem nititur mendaciis, hic paſcit vẽtos: idem ſequitur aues volantes. [f] Qui congregat in meſſe, filius ſapiens eſt: qui autẽ ſtertit æſtate, filius confuſionis. [g] Benedictio dñi ſuper caput iuſti: os aũt impiorum operit iniquitas. [h] Memoria iuſti cum laudibus, & nomẽ impiorũ putreſcet. Sapiẽs corde præcepta ſuſcipiet, ſtultus cæditur labiis. [i] Qui ambulat ſimpliciter, ambulat cõfidẽter: qui autẽ deprauat vias ſuas, manifeſtus erit [k] Qui annuit oculo, dabit dolorẽ. [l] Stultus labiis verberabitur. [m] Vena vitæ, os iuſti: [n] Os autẽ impiorũ operit iniquitatẽ. Odiũ ſuſcitat rixas, & vniuerſa delicta operit charitas. [o] In labiis ſapientis inuenietur ſapientia, & virga in dorſo eius qui indiget corde. [p] Sapientes abſcondunt ſcientiã: [q] Os autẽ ſtulti, confuſioni proximũ eſt. [r] Subſtãtia diuitis, vrbs fortitudinis eius: pauor pauperũ, egeſtas eorũ. Opus iuſti, ad vitam: fructus aut impij, ad peccatũ. Via vitæ, cuſtodienti diſciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat. [ſ] Abſcondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, inſipiens eſt In multiloquio nõ deerit peccatũ: qui autẽ moderatur labia ſua, prudentiſſimus eſt. [t] Argentũ electũ, lingua iuſti: cor aũt impiorum pro nihilo. Labia iuſti erudiũt plurimos: qui aũt indocti ſũt, in cordis egeſtate moriẽtur. Benedictio

a¶ Parabolæ Salomonis, &c.] Nouum ponit titulum: quia nouum genus locutionis incipit, vt non ſicut prius de ſingulis bonorũ malorumve partibus diutius diſputet, ſed alternis verſibus, actus vtrorumque deſcribat.

b¶ Filius, &c.] Qui accepta fidei myſteria bene ſeruat, lætificat Deum patrem: qui verò hæc actione mala, vel hæreſi commaculat, matrem contriſtat eccleſiam.

Dan. 6. c & 3. e c¶ Non proderunt, &c.] Et à tranſitoria morte ſæpius: vt Danielẽ, & tres pueros, à perpetua ſemper iuſtitia liberat. At verò theſauri per impietatẽ congregati, & ſi aliquando à morte corporali videntur eripere, plus tamen mali pro impietate qua acquiſiti ſunt, quam commodi in eo quod pro vita ſunt dati, conferunt.

B d¶ Non affliget, &c.] Etſi quando iuſtum impij fame affligunt, vel etiam necant, non lædent animam eius, quam dominus in vita futura ſuæ gloria viſionis conſolabitur, qui & eaſdem impiorum inſidias, in ipſos iuſte iudicando, retorquet.

e¶ Egeſtatem operata, &c.] Qui negligenter viuit in hoc ſæculo, egebit bonis in futuro. At qui fortiter domino militat, diuitiis æternæ beatitudinis remunerabitur.

Mat. 9. d f¶ Qui congregat in meſſe, &c.] Qui congregat Chriſto animas fidelium, filius ſapiens eſt: & quidem *meſſis* hæc *multa* eſt, *operarij autem pauci*. Qui verò hoc tempore acceptabili à ſua ſalute curanda torpeſcit, confundetur in die retributionis.

Ibid. 25. c g¶ Benedictio domini, &c.] Iuſtis dicetur in iudicio: *Venite benedicti, percipite regnum.* Os autẽ impiorum quod comeſſationi & ebrietati, & colloquiis malis ſeruiebat, iniquitate quam geſſit, condemnabitur. Denique os illius operuit iniLuc 19. f quitas, qui in tormentis poſitus, linguam ſibi in qua ob plura ſcelera plus punitus eſt, refrigerari quæſiuit.

h¶ Memoria iuſti, &c.] Et in hac vita boni bonos, ſiue viuẽtes ſiue defunctos, laudibus efferunt: Impiorum autem & actus deteſtantur & nomen: & in vita futura, iuſti in Dei laudibus viuunt. Reproborum autem honor, noméque & laudes, putribus gehennæ ſuppliciis mutantur: vbi vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.

i¶ Qui ambulat ſimpliciter, &c.] Qui ſimpliciter ſe viuere nouit, facile cuncta ſpernit aduerſa: quia ſe per hæc ad gaudia venturum eſſe confidit, dicens cum propheta: *Dominus* Pſal. 26. a *defenſor vitæ meæ, à quo trepidabo? Dum appropiant ſuper me nocentes, vt edant carnes meas. Qui tribulant me inimici mei: ipſi infirmati ſunt, & ceciderunt.* At qui prauis incedit viis, nolens licet, pateſcit: ac digna factis recipit: *Nihil enim oc*Mat. 10. a *cultum quod non reueletur.*

k¶ Qui annuit, &c.] Qui in nutibus oculorum irridet aliquem, non euadet ſine dolore tormenti, aut pœnitudinis: de Pſal. 34. c qualibus dicit pſalmiſta: *Qui oderunt me gratis: & annuũt oculis.* Vel certe qui annuit oculo, dabit dolorem: quia filius Sup. eod. ſtultus, mœſtitia eſt matri ſuæ.

l¶ Stultus labiis verberabitur.] Vel ſuis videlicet quibus damnari meruit: quia *mors & vita in manibus linguæ.* Vel eorum Infra 18. d à quibus (quia corrigi non potuit) ſententiam damnationis accepit. Quomodo pſalmiſta Pſal. 119. a cum ait: D*omine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua doloſa*: Vtrunque à domino quærit, vt & ipſe labia iniqua, ac linguam doloſam non habeat: & aliorum iniquitate ac dolis minime poſſit decipi.

m¶ Vena vitæ, &c.] Et dominus de doctoribus: *Qui credit*, inquit, *in me, ſicut ſcriptura* Ioan. 7. f *dicit, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.*

n¶ Os autem, &c.] Impij ſunt, qui vel ſua vel proximorum errata, ne ad ſanitatem perueniant, defendendo contegunt: quod execrans propheta, dominum orat, vt non declinet Pſal. 140. a cor ſuum in *verbum malum ad excuſandas excuſationes in peccatis.*

D

o¶ In labiis ſapientis, &c.] Virga in dorſo, eſt vindicta in poſterioribus, id eſt in ſequenti vita: quam benè plaga illa famoſa qua Philiſtæi in natibus 1. Reg. 5. b feriebantur, exprimit. Qui ergo non vult virgam in dorſo portare, portet in labiis ſapiẽtiam: loquatur laudes Chriſti, & præcepta prædicet. Verùm quia ſemper dominum laudare, non autem ſemper docere: nec omnia quæ nouit, omnes docere ſapienti conuenit, rectè ſubditur.

p¶ Sapientes, &c.] Scientes videlicet: quia tempus tacendi, Eccle. 3. b & tempus loquẽdi. Vnde propheta: *Dum conſiſteret*, inquit, Pſal 38. a *peccator aduerſum me, obmutui, & humiliatus ſum, & ſilui à* 1. Cor. 2. a *bonis.* Et apoſtolus: *Nihil me iudicaui ſcire inter vos: niſi Chriſtum Ieſum, & hunc crucifixum.*

q¶ Os, &c.] Quia vel inordinatè bona, vel apertè loquitur mala.

r¶ Subſtantia diuitis vrbs, &c.] Diuites confidunt in diuitiis, quaſi in vrbe munita Pauperes ideo pauent, ne deficiant: quia ſe norunt egenos. Spiritualiter: qui in Deum diues eſt per bona opera, confidit in illo quaſi in vrbe inexpugnabili: quia à nullo poſſit hoſte ſuperari. At qui virtutum inopia coangustantur: ideo cæleſtibus egent diuitiis, quia noxio pauore timent duros pro domino tolerare labores.

ſ¶ Abſcondunt, &c.] Si ergo verax, & ſapiens eſſe deſideras, odium neque in abſcondito cordis contege, nec per oris contumeliam profer: ſed tuum & cor dilectione, & os veritate repleatur.

t¶ Argentum, &c.] Sanctorum prædicatio igne ſpiritus ſuccincta, velut argentum examinatur. Argentum quippè vel aurum, ſi reprobum eſt, igne conſumitur: ſi verò probatum, igne declaratur: ſic nimirum eſt ſenſus vniuſcuiuſque operantis. Nam qualis ſit in eo quod laudatur, oſtenditur, hoc eſt, ſapientia huius mundi, ſeu hæreticorum dogma apud eos qui in verbo Dei eruditi eſſe noſcuntur, pro nihilo exiſtimatur.

a¶ Quaſi

E a ¶ *Quaſi per riſum ſtultus operatur ſcelus: ſapientia autem eſt viro prudentia*] Prudentia à prouidendo nomen accepit.
Iof.14.d Stultus igitur eſt qui gaudet in ſcelere. Sapientis autem eſt & eius, qui viri nomine dignus ſit præuidere: quia riſus dolore miſcebitur: & gaudia peccandi, pœna ſequetur vltionis.

b ¶ *Quod timet impius, veniet ſuper eum: deſideriū ſuum iuſtis dabitur.*] De illo impio dicit, qui ſciens peccat. Timet ergo impius videre diſtrictū iudicē:
Phil.1.d Deſiderant iuſti *diſſolui & eſſe cū Chriſto.* Ille ne terrenis gaudijs priuetur, & ſempiterna vltione plectatur: iſti ne incolatus eorū prolongetur: ſed præmia pro quibus certauere, percipiant: vtriſque autem quod corde tenent, adueniet.

c ¶ *Quaſi tēpeſtas tranſiens non erit impius,* &c.] De perſecutoribus eccleſiæ dicit, qui domum fidei ſubuertere quætū, ſed illa in vero fundamento: hoc eſt, in Chriſto collocata, ipſi extemplo diſpereunt.

d ¶ *Sicut acetū dentibus, & fumus oculis: ſic piger his qui, &c.*] Sicut acetum dentibus, & fumus contrarius eſt oculis: ita ſacerdos in Eccleſia prauus per acredinem peccati fideliū ſenſus obtundere facit: atque
F erroris ignorantia oculos cordis eorum ab intuitu fidei ſeu intellectu rectitudinis, dum caligant, velut fumus excæcat. Sicut hæreticorū perfidia bonis doctoribus moleſtiam generat & lacrymas: ſic malè viuens catholicus eis qui ſe fidem ſuam ex operibus oſtendere iuſſerunt, per inertiam grauis eſt. Oculi quippè & dentes, prædicatores ſunt ſanctæ Eccleſiæ: qui ei & recta itinera præuidere, & alimenta ſpiritualia ſuggerere ſolent. Porrò acetum quod à vino degenerat: & fumus qui ab igne aſcendens euaneſcit, eos qui ab eccleſiaſtica ſuauitate & charitate per ſuperbiam vel ſocordiam recedentes, hanc etiam verbis impugnant, figuratè denontiant: de quibus dicit Ioan-
1.Ioan.2.c nes: *Ex nobis exierunt, ſed non erant ex nobis.*

e ¶ *Timor domini appones dies, & anni,* &c.] Qui Deo fideliter ſeruiunt, æterna luce donabuntur: at qui impietati mancipantur, cum hac vita, perdunt bona quæ amant.

f ¶ *Expectatio iuſtorum lætitia,* &c.] Patet quia iuſti lætantur
Pſal.31.b in expectatione vitæ ſequentis, quāuis contriſtentur afflictione preſſuræ præſentis. Vnde eſt illud: *Tu es mihi refugium in preſſura quæ circundebit me, exultatio mea.* At verò impij qui ſe putant in futuro requieturos, aut certè nullos poſt mortem futuros, falluntur. Neque huic repugnat ſententiæ quod ſupra dictum eſt: *Quod timet impius, veniet ſuper eum.* Sunt enim qui ſcientes futurorum bonorum malorumque iudicium: nihilominus negligentia vel deſperatione, vel etiā de induſtria peccant: talibus ergo interitus quem timent, eueniet. Sunt qui mala faciunt, & aut nunquam punienda æſtimant, aut vt benègeſta, ideóque bona mercede remunerandā iudicant, de quibus rectè dicitur: Quia *ſpes impiorum peribit.* Nam & de his qui ſcientes delinquunt, ſubſequenter adiungit.

g ¶ *Fortitudo,* &c.] Si, inquit, abdita ſcripturarum comprehendere non vales, non tamen de ſalute deſperes: ſed gradere viam domini, age bona quæ noſti, & inter fortes cónumeraberis. Sed meritò paueant illi, qui recta quæ nouerunt,

ctio dñi diuites facit: nec ſociabitur eis afflictio. [a]Quaſi per riſum ſtultus operatur ſcelus: ſapiētia aūt eſt viro prudeotia. [b]Quod timet impius, veniet ſuper eum: deſiderium ſuum iuſtis dabitur. [c]Quaſi tēpeſtas tranſiens nō erit impius: iuſtus aūt quaſi fundamentum ſempiternū. [d]Sicut acetum, dentibus: & fumus, oculis: ſic piger his qui miſerūt eum in via. [e]Timor domini apponet dies, & anni impiorum breuiabuntur. [f]Expectatio iuſtorum, lætitia: ſpes aūt impiorū peribit. [g]Fortitudo ſimplicis, via domini: & pauor his qui operantur malum. Iuſtus in æternum non cōmouebitur: impij autem nō habitabunt ſuper terram. Os iuſti parturiet ſapientiam: lingua prauorum peribit. Labia iuſti conſiderant placita: & os impiorum peruerſa.

CAPVT XI.

STatera [h]doloſa, abominatio eſt apud Deū: & poodus æquum, voluntas eius. [i]Vbi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia. [k]Vbi autem humilitas, ibi & ſapientia. Simplicitas iuſtorum diriget eos, & ſupplantatio peruerſorū vaſtabit illos. Non proderunt diuitiæ in die vltionis, iuſtitia autem liberabit à morte. Iuſtitia ſimplicis diriget viam eius: & in impietate ſua corruet impius. Iuſtitia rectorū liberabit eos, & in inſidiis ſuis capientur iniqui. [l]Mortuo homine impio, nulla erit vltra ſpes. [m]Et expectatio ſolicitorū peribit. [n]Iuſtus de anguſtia liberat' eſt, & tradetur impius pro eo. [o]Simulator ore decipit amicum ſuum: iuſti autem liberabuntur ſcientia. In bonis iuſtorum exaltabitur ciuitas, & in perditione impiorū erit laudatio. Benedictione iuſtorū exaltabitur ciuitas, & ore impiorum ſubuertetur. [p]Qui deſpicit amicum ſuum,

facere contemnunt: quia certa reſtant quæ ſequantur mala. G

CAPVT XI.

STatera doloſa, &c.] Statera doloſa, non tantùm in menſuratione pecuniæ, ſed in iudiciaria diſcretione tenetur. Qui enim aliter cauſam pauperis, aliter potentis, aliter ſodalis, aliter audit ignoti: ſtatera vtique librat iniqua. Sed & is qui ſua benè geſta meliora quàm proximorum, ſuaq; errata iudicat leuiora, trutina ponderat doloſa. Nec non & Luc.11.f
ille *qui onera importabilia imponit in humeros hominū: ipſe autem vno digito ſuo non vult ea tangere:* Ille etiā qui in publico bona, & mala agit in occulto, pro iniquitate libræ doloſæ abominatur à domino. At qui ſynceriter agit in omnibus, qui cauſam & æqua lance diſcernit: is nimirum iuſti iudicis voluntati, & actioni congruit.

i ¶ *Vbi fuerit ſuperbia,* &c.] Quia ſuperbi vel cōtumelioſè ſe gerunt per contemptum, ſiue per ignorantiam diſciplinæ, vel proximis contumelias ingerunt: vel certè quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur.

k ¶ *Vbi autem humilitas, ibi & ſapientia.*] *Abſcondiſti,* inquit, Luc.10.f
hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis, id eſt, humilibus.

l ¶ *Mortuo homine impio nulla erit vltra ſpes.*] Heu miſerè hāc
ſententiam pertranſijt Origenes: qui poſt vniuerſale extremumque iudicium, vitam credidit omnibus impijs & peccatoribus dandum. Notandū autem quòd & ſi impijs poſt mortē ſpes veniæ non eſt: ſunt tamen qui de leuiorib. peccatis, cū quibus obligati defuncti ſunt, poſt mortem poſſunt abſolui: vel pœnis videlicet caſtigari, vel ſuorum precibus & eleemoſynis, miſſarumque celebrationibus: ſed hæc quibuſcunque fiunt: & ante iudicium, & de leuioribus fiunt erratis. Qui verò ſe longè poſt iudicium tempore liberandos putant, falluntur: & fortaſsè ad eos pertinet quod ſequitur. H

m ¶ *Et expectatio ſolicitorum peribit.*] Item alia eſt ſolicitudo qua boni ſemper adimplenda Dei præcepta ſunt præcincti: alia qua reprobi cum ſciēter peccant, ſoliciti metuunt: quādo æternam rapiantur ad pœnam. Ideóque rectè expectatio eorum qui Deo ſolicita mente ſeruiūt, coronabitur: eorum verò qui Deum contēnentes, & ante iudicium propria conſcientia ſe accuſante, condemnantur. *Expectatio ſolicitorum peribit.* Hunc verſum longè aliter habet antiqua tranſlatio quæ ait: Defuncti hominis iuſti, non periet ſpes: gloria autem impiorum peribit.

n ¶ *Iuſtus de anguſtia liberatus eſt, & tradetur impius pro eo.*] Martyr quiſque de anguſtia paſſionis liberatus eſt poſt mortem, & tradetur in pœnam pro eius cauſa perſecutor, qui illum anguſtiauit. Iacobus martyrio coronatus eſt, Petrus de Act.12.b
carcere ſaluatus, & Herodes qui eos, perſecutus eſt, à vermibus viſibiliter cōſumptus, raptus eſt, vbi inuiſibiliter vermis eius non morietur, & ignis non extinguetur.

o ¶ *Simulator ore decipit amicum ſuum: iuſti autem,* &c.] Hæreticus ſimulans doctrinam Catholicam, decipit auditorem ſuum: qui autem iuſtè veritatem ſequuntur Euangelij, liberabuntur ſcientia Catholica, ne decipula rapiantur hæretica.

p ¶ *Qui deſpicit amicum ſuum, indigens corde eſt,* &c.] Non

A eſt deſpiciendus vel deridendus à nobis, qui nos ſimpliciter amare probatur, etiam ſi inepte quid per imperitiam faciat: qui enim hoc facit, indigens eſt ſapientiæ. At verò prudens quiſque de talium commiſſis publice tacet: ſed hæc occulte caſtigat. Quod idem in ſequentibus verſiculis arctius inculcatur, dum dicitur:

ſuum, indigens corde eſt: vir autē prudens tacebit [a] Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autē fidelis eſt, celat amici cōmiſſum. [b] Vbi non eſt gubernator, populus corruet: ſalus autem, vbi multa conſilia. [c] Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: [d] Qui autem cauet laqueos, ſecurus erit. [e] Mulier gratioſa inueniet gloriam. [f] Et robuſti habebunt diuitias. Benefacit animæ ſuæ vir miſericors: qui autē crudelis eſt, propinquos abijcit. Impius facit opus inſtabile: ſeminanti autem iuſtitiā, merces fidelis. Clementia præparat vitam, & ſectatio malorū, mortem. Abominabile domino cor prauum, & voluntas eius in his qui ſimpliciter ambulant. [g] Manus in manu, non erit innocens malus: [h] Semen autem iuſtorum ſaluabitur. [i] Circulus aureus in narib⁹ ſuis, mulier pulchra & fatua [k] Deſiderium iuſtorum, omne bonum eſt præſtolatio impiorum, furor. [l] Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt. [m] Alij rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt. [n] Anima quę benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipſe quoque inebriabitur. [o] Qui abſcōdit fruměta, maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput vendentiū. [p] Benè conſurgit diluculo qui quærit bona: qui autem inueſtigator malorum eſt, ab eis opprimetur. [q] Qui confidit in diuitijs ſuis, corruet: iuſti

a ¶ *Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis eſt, celat, &c.*] Et in Euangelio
Luc 17.c dominus dicit: Si *peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te ipſum ſolum: ſi te audierit, lucratus eris fratrem tuum: ſi autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium teſtium, ſtet omne verbum,* &c. Vnde & hic rectè ſubinſertur.

b ¶ *Vbi non gubernator, populus corruet: ſalus autem,* &c.] Ne enim te putares amici commiſſa, ſi corrigere non potes, vltra celare debere: rectè dicit populum ſine gubernatore corruere: ſaluari autem vbi multa ſint conſilia, vt oſtendat quod ſolus emendare non vales, pluribus eſſe reuelandum, vt vnanimi omnium corrigatur induſtria.

c ¶ *Affligetur malo, qui fidem &c*] In promptu eſt literæ ſenſus. Sed eſt à forte ſanctorum extraneus, qui peccata ſua pœnitendo corrigere diſſimulat, & quicunque talibus, vel communionis gratiā concedit, vel vitam promittit æternam:
B quia pro extraneo fidem facit, ſeipſum profectò ante diſtricti iudicis oculos, vltione dignum reddit. Vel ille pro extraneo fidem facit, qui indignus ad ſacerdotium anhelans, in ſponſionis ſuæ fide animas proximorum ſuſcipit.

d ¶ *Qui autem cauet laqueos*, &c.] Securus erit in futuro, qui nunc bene formidoloſus, & ſua ſedulus errata per pœnitentiam curat, & ab impœnitentium ſe ſocietate ſeruat immunem.

e ¶ *Mulier*, &c.] Mulier gratioſa, ſancta Eccleſia intelligitur: quæ in præſenti vita, gratia Dei hoc eſt, chariſmatum donis repleta eſt, & in futuro gloriam æternam adeptura eſt.

f ¶ *Et robuſti*, &c.] Robuſti ſunt omnes perfecti, qui in hac vita præſenti per donum Spiritus S. virtutum diuitias poſſident, & in futuro æterna beatitudine perfruentur.

g ¶ *Manus in manu*, &c.] Qui manum iungit in manu, nil vnquam operatur: ſed manus in manu, non erit innocens malus: quia & ſi ab iniqua actione manus ad horam ſubtrahit, cordis tamen innocentiam malus habere non valet. Vnde & præmittitur: *Abominabile domino cor prauum.*

h ¶ *Semen*, &c.] Hoc eſt quod ſupra dicitur: *Seminanti autē iuſtitiam, merces fidelis.* Vel certe, ſemen iuſtorū ſaluabitur: quia qui præcedentium iuſtorum exempla ſectantur, horū quoque veſtigia ad videnda ſalutis æternæ gaudia ſequuntur.
Eſa.61.d De quibus Eſaias: *Omnes qui viderint eos, cognoſcent illos: quia iſti ſunt ſemen cui benedixit dominus.*

i ¶ *Circulus aureus in naribus*, &c.] Circulum aureum, ſi in narib. ſuis infixeris, nihilominus ille terram vertere naſo, & volutabro luti properat immergi: ita mulier fatua, ſi pulchritudinem vultus vel habitus acceperit, ſuam tamen faciem ad infima declinare, ſuā ſpecioſitatem ad euertēdos vbique caſtitatis floſculos circunferre, & ſe cœno voluptatis inquinare diligit. Aliter: Qui ornamentum diuinorum eloquiorum meditando conſequitur, ſed hoc male viuēdo inſequitur, circulum aureum habet in naribus: ſed more ſuis terram ſubigere non deſiſtit: quia quod odore iuſtitiæ percepit, immunda actione ſordidauit. Ideoque talis anima, mulier pulchra & fatua eſſe cenſetur: quia carnalibus dedita illecebris, pulchra eſt per ſcientiam: ſed per actionē, fatua. Aliter: Qui doctrinam hæreticam nitore vidit eloquij reſplendere, nec tamen ſapientiæ apto intellectui cōgruere, circulus aureus in naribus ſuis, id eſt, pulchra & circumflexa locutio in ſenſibus mentis ſtultæ: cuius ex eloquio aurum ſplendet, ſed tamen ex terrenæ intentionis pondere more ſuis ad ſuperiora non reſpicit. Quod ſecutus expoſuit dicens: Mulier pulchra & fatua, id eſt, doctrina hæretica. Pulchra per verbū, fatua per prauum intellectum.

k ¶ *Deſiderium*, &c.] Deſiderium iuſtorum regnum cælorum: expectatio verò impiorum, furor iudicij venturi. Semper iuſti iuſtitiam vbique regnare deſiderant: at impij etiā cum quieſcere ab impietatis executione videntur, propoſito tamen diræ mentis ad inferendam cuilibet vim furoris intendunt. Et hoc eſt quod ſupra dicitur, *Manus in manu nō erit innocens malus.* Item: Præſtolatio impiorum, furor: Quia plerunque ita per ſilentium clauſa intra mentem vehementius æſtuat,

l ¶ *Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt.*] Quia centuplum accipiunt in hoc tempore, & in ſæculo venturo, vitam æternā. Electi qui proprias ſubſtantias præſenti in vita ob amorem regni cælorum indigentibus per eleemoſynas diuidunt, ditiores fiunt in cæleſtibus & D
ſpiritualibus donis, quàm olim fuerant in terrenis & carnalibus poſſeſſionibus.

m ¶ *Alij rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt.*] Semper, inquit, in egeſtate raptores, non ſolum in tormentis, vbi nec ſtillam aquæ, vnde ad modicum refrigerentur, accipiūt: ſed & in præſenti, vbi quamuis innumera rapiat, ſemper auarus eget.

n ¶ *Anima quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipſe quoque inebriabit.*] Qui exterius benedicit prædicando, interius augmenti pinguedinem recipit: & dum ſacro eloquio mentem auditorum deebriare non deſinit, potu multiplicis muneris deebrians exreſcit.

o ¶ *Qui abſcondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput*, &c.] Qui ſanctæ prædicationis apud ſe verba retinet, talis maledicitur in populis: quia non ſolum culpa ſilentij, ſed pro multorum quos corrigere potuit, pœna damnatur. Ipſe eſt ſeruus piger & malus, qui pro retentione talenti quod accepit, in exteriores tenebras miſſus eſt. Vendunt autem frumentum qui verbum vitæ audientibus conferunt, à quibus pretium fidei & confeſſionis recipiant: dicente domino. *Negotiamini dum venio*: quorum capiti benedictio ſuperuenit, dum ſingulis de tali negotio redeuntibus dominus dicit: Euge ſerue bone & fidelis: quia ſupra pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam: intra in gaudium domini tui. Luc.19.c

p ¶ *Bene conſurgit diluculo qui*, &c.] Bona quærere quæ facere debeas, quibus ad cæleſtia bona peruenias: hoc eſt bene diluculo conſurgere, id eſt, creſcente luce ſcientiæ ad bonum opus accingi. Vel certè benè, id eſt, ad vitam conſurget in tempore reſurrectionis, qui nunc bona quærit in tempore operationis. Qui autem mala quæ dicat, ſiue agat modò ſolers inquirit: tunc eorum pondere, ne ad altiora regni perueniat, retardatur.

q ¶ *Qui confidit in diuitiis*, &c.] Qui præſentibus bonis inhians futura non cogitat, vtriſque in nouiſſimo carebit: qui autem ſpe futurorum præmiorum bona faciunt in præſenti, iuſte quod ſperant, accipiunt. Virens quippe in arbore folium,

E folium, fructus quos nondum oſtendere habet, ſignat affuturos & iuſti quaſi virens folium germinant: quia ſpe ſalui facti, in fidei ac virtutum gratia proficere non ceſſant.

a ¶ *Qui conturbat domum ſuam*, &c.] Stultus, eſt peccator quilibet: qui dum vitam ſapientis, hoc eſt, iuſti inuidet atque inuidendo perſequitur, ad probationem eius velut ignis auro deſeruit. Qui mentem ſuam tumultibus cogitatuum noxiorum conturbari nō metuit: hanc vtique malignorum ſpirituum fluctibus quibus obruatur, aperit. Et qui ſtultus eſt, ſapientem perſequitur. Per hoc ei etiam dominādo ſeruit: quia patientiam eius premēdo probatiorem reddit, vt ſe videlicet damnato, ille brauium pro quo certabat, accipiat.

b ¶ *Fructus*, &c.] Merces iuſti, viſio eſt Chriſti. Ipſe namque eſt ſapientia, de qua dictū eſt: *Lignum vitæ eſt amplectentibus eam.* Et in Apocalypſi: (Apoc. 2. b) *Qui vicerit*, inquit, *dabo ei edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei.* Et hunc fructū modo iuſti expectant, quamdiu ſicut prædictum eſt, quaſi virens folium germinant.

c ¶ *Et qui*, &c.] Qui animarum curam pro domino ſuſcipit, vt eas ſcilicet vel errantes doceat, vel mœſtas cōſoletur: vel egentes temporalibus bonis ſuſtentet, vel renitentes ad remedia ſalutis pertrahat: vel paſtore deſtitutas gubernet, F quo vna ſecum plures ad dominum perducat: qui, inquā, ita animas ſuſcipit, ſapiens eſt. Quia nimirum ſuæ animæ per hæc vnde ſublimius cum domino regnet, procurat.

d ¶ *Si iuſtus*, &c.] Si ſancti martyres tanta paſſi ſunt iuſti, quanta putas eos manere tormenta, qui illos affligebant iniuſti? Si Iob & Tobias, cæterique Dei electi tanta in hac vita receperunt aduerſa: quid contriſtaris, ſi te qui tam longe à iuſtorum veſtigiis iaces, tentans ad modicum afflictio tangit? Et quidem te & ſi impium dicere aut credere non debes: peccatorem tamen te eſſe, id eſt, aliqua habere peccata parua ſiue magna, aperta ſiue occulta inficiari non debes: imo confiteri debes, ne te ipſe ſeducas, & veritas in te eſſe non poſſit. Si ergo iuſti in terra receperunt, Abel martyrij, & Iob exempla patientiæ: quanto magis impij Antiochus, atq; Herodes, & peccatores in euangelio paralytici, qui non niſi dimiſſis primo peccatis, curari à domino potuerunt? Notandū (1. Pet. 4. d) quod hanc ſententiam Petrus in epiſtola iuxta antiquam tranſlationem poſuit, dicens. *Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator vbi parebunt?*

iuſti autem quaſi virens folium germinabunt. [a] Qui conturbat domum ſuam, poſſidebit ventos: & qui ſtultus eſt, ſeruiet ſapienti. [b] Fructus iuſti, lignum vitæ: [c] Et qui ſuſcipit animas, ſapiens eſt. [d] Si iuſtus in terra recipit, quanto magis impius & peccator? Qui diligit diſciplinam, diligit ſcientiam: qui autem odit increpationes, inſipiens eſt.

Caput XII.

QVi [e] bonus eſt, hauriet à domino gratiā: qui autem cōfidit cogitationib. ſuis, impie agit. Non roborabitur homo ex impietate, & radix iuſtorum non commouebitur. [f] Mulier diligens, corona eſt viro ſuo: & putredo in oſſibus eius, quæ confuſione res dignas gerit. [g] Cogitationes iuſtorum, iudicia: & cōſilia impiorum, fraudulenta. Verba impiorum inſidiātur ſanguini: os iuſtorum, liberabit eos. [h] Verte impios, & non erunt: domus autem iuſtorum permanebit. [i] Doctrina ſua noſcitur vir: [k] Qui autē vanus & excors eſt, patebit contemptui. [l] Melior eſt pauper & ſufficiens ſibi, quam glorioſus & indigens pane. [m] Nouit iuſtus animas iumentorum ſuorum. Viſcera autē impiorum crudelia. [q] Qui operatur terram ſuam, ſaturabitur panibus: qui autem ſectatur otium, ſtultiſſimus eſt. Qui ſuauis eſt, viuit in moderationib᷒, & in ſuis monitionibus relinquit cōtumeliam.

[a] Deli-

G hæreticorum factio cernitur habere, putredo praui dogmatis corrumpit.

g ¶ *Cogitationes iuſtorum*, &c.] Iuſti ſua facta, ſi domino placeant, ſedula meditatione diiudicant: ne forte ipſis minus ſollicitis, ſupernus arbiter contra eos inuiſibiliter aduerſa diſponat: iuxta illud Apoſtoli. *Si noſmetipſos diiudicaremus, nō vtique diiudicaremur.* (1. Cor. 11. g) At reprobi diuini timoris obliti, de fraude quam faciunt, ſua conſilia cogunt.

h ¶ *Verte*, &c.] Verſi de hac vita impij, nō erunt quod fuerant: quia poſt mortem non qualia credebant, inueniunt: ſed ſpe ſua fruſtrati, pro præmiis tormenta recipiunt. Domus autem iuſtorum, id eſt, eccleſia: quæ partim peregrinatur in terris, partim regnat in cælo, nunquā deficit: ſed quæcunque membra eius hinc illo perueniūt, ibidem gaudia quæ ſperabant, inueniunt. Aliter: Verte impios, & non erunt. Quod multa impietas in diis gētilium, multa in ſectis hæreticorū, multa in præſtigiis magorū, multa in perſecutionib. extitit paganorū: ſed & his domino donāte ſubuerſis, ablata eſt pariter & memoria impietatis eorū: etiam ipſi apices ſtulti ipſa dogmata igne ſūt rapta, vt in Epheſo actum tempore Apoſtolorū legimus. (Act. cr. 19.) *Domus autem iuſtorū permanebit*: quia ſācta eccleſia nunquā vel abſcōdi potuit, vel auferri: nihil ex H eius corrumpere ſcripturis, in nullo eius fidem violare, tanta temporum longitudo præualuit. Poteſt & ita intelligi. Verte impios, & non erunt: conuerte eos ab impietate, & non erunt iam impij, ſed iuſti, pro qua alia tranſlatio dicit: Quocunque ſe conuertit ſceleſtus, exterminabitur: cui contra de ſanctis dicitur. (Rom. 3. c) Quoniam *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*

i ¶ *Doctrina*, &c.] Viros vocare ſcriptura ſolet eos, qui virtutibus ſunt præditi diuinis. Vnde Apoſtolus. (1. Cor. 16. e) *Vigilate ſtate in fide, viriliter agite.* Doctrina ergo ſua quiſque vir eſſe noſcitur: quia ſi recta docet, & hæc operibus implet, ſanctus eſſe colligitur.

k ¶ *Qui autem*, &c.] Quia ſcilicet ipſe virilis animi fortitudinem habere contempſit.

l ¶ *Melior eſt pauper*, &c.] Melior eſt idiota & ſimplex idiota, qui bona quæ nouit operans, vitam meretur in cœlis, quam qui clarus eruditione ſcripturarum, vel etiam doctoris functus officio, indiget pane dilectionis. De cuius dilectionis ea parte quæ ad proximum pertinet, ſubſequenter adiungit:

m ¶ *Nouit iuſtus*, &c.] Id eſt, miſeretur & compatitur hebetudini ac fragilitati proximorum ſibi commiſſorum.

Caput XII.

QVi e *bonus*, &c.] Horum verſiculorum connexio talis eſt. Qui bonus eſt, non confidit in cogitationibus ſuis: ſed domini gratiam quærit, ac per illam accipit, vt pie viuere poſſit. Qui autem cogitationibus ſuis confidit, bonus eſſe nequit. Nam quia gratiam superni adiutoris petere non curat, merito in impia actione perdurat.

f ¶ *Mulier diligens, corona*, &c.] Patet literæ ſenſus. Quia mulier bona & caſta, honorem viro ſuo præbet in omnibus eius virtutibus: ipſa domum bene regens, quaſi gratiam addit coronæ. At vero adultera, & ſi foris ſpecioſa paret, intus tamen fœtore luxuriæ ſua membra inquinat. Verum ſpiritualiter, eccleſia coronam Chriſto non aliam quam ſeipſam (Pſal. 76. b) offert: Omnes enim qui in circuitu eius ſunt, offerunt munera: & filius Sirach de magno ſacerdote: (Eccl. 50. b) *Ipſe ſtans iuxta aram, & circa illum corona fratrum.* At oſſa, id eſt, virtutes quas

n ¶ *Viſcera*, &c.] Impios autem hoc loco ſacerdotes appellat, qui non ſolum non compatiuntur ſubditis: ſed etiam iuxta hoc quod dominus ait, percutiunt pueros & ancillas, id eſt, inſipientes, & vitiorum enormitate debiles, dicentes: (Luc. 12. f) *Moram facit dominus meus venire.*

o ¶ *Qui operatur terram ſuam, ſaturabitur panibus: qui autem ſectatur otium, ſtultiſſimus eſt. Qui*, &c.] Ille terram ſuam ſtrenue operatur, quia arcana cordis ſui per quotidiana exercita, per legis meditationem, per vigilantiam mentis, quaſi qui exercet agriculturam, inſtanter erudit, atque ſpiritualibus cibis velut panib., ne fame ignorantiæ periclitetur, interioris hominis ſui ſenſum reficere nō deſiſtit. Qui exer-

A denotatur, qui vult regnare cum domino, & nō pati pro eo: delectant præmia, cum pollicentur: deterrent certamina cū iubentur, de quo Iacobus ait: Iacob.1.b Eccl.2.c *Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis.* Et filius Sirach: *Væ peccatori terram ingredienti duabus viis*: qui autem iuſſa operantur domini, ideo faciunt, quia anima illorum perfecta ſupernorum dulcedine reficitur, iuxta enim qui Pſal.26.b dominum obſecrat, dicens: *Sicut adipe pinguedinis repleatur anima mea.* Vel certè anima operātium impinguabitur: quia qui pius pro domino laboribus inſudant, cœleſti & immarceſſibili poſt labores corona donabuntur.

Luc.16.c a ¶ *Eſt*, &c.] Diues ſibi videbatur ille qui induebatur purpura & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendide. Sed quia Deum non habuit, comperit in fine nihil fuiſſe quod habuit. Vnde dictum eſt de talibus: Pſal.75. Luc.16. *Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis.* Pauper econtra videbatur Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus: ſed in multis erat diuitiis, quia virtutem habuit humilitatis: quia conditorem omnium diuitiarum, videlicet Deum, corde geſtabat. Quid autem veræ diuitiæ valeāt: quid vera paupertas agat, ſubdendo manifeſtat.

b ¶ *Redemptio*, &c.] Qui ergo animam ſuam vult redimi à futura ira, cōgreget diuitias operum bonorum: Qui enim eget B huiuſmodi diuitiis, increpationem diſtricti iudicis ſuſtinere Pſal.6. non valet: de qua pſalmiſta poſtulat, dicens: *Domine ne in ira tua arguas me: neque in furore tuo corripias me*: Alioquin pauperes non ibi increpantur à domino, ſed benedictionem æternæ hæreditatis percipiunt.

c ¶ *Lux iuſtorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur.*] Lux iuſtorum quæ perpetuo lætificat, ſpes eſt futurorum. Lucerna impiorum, quæ repente extinguitur, felicitas eſt ſæculi labentis.

d ¶ *Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt: qui autem agunt*, &c.] Iurgantur inter ſe ſemper hæretici: iurgantur & cæteri reprobi, quia videlicet non norunt vnitatem fidei & veritatis. Fideles autem qui conſilio diuinorum eloquiorum frui non ceſſant, reguntur moderatione ſapientiæ, quæ eos iurgari non ſinit.

1.Tim.6.b e ¶ *Subſtantia feſtinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur, manu multiplicabitur.*] Qui volunt diuites fieri, incidūt in tentationem: neque ipſas diuitias quas vel acquirunt, vel cupiunt, perpetuo poſſident. Qui autem pro accipienda ſubſtantia præmiorum cœleſtium iuſtis inſiſtit laboribus, multiplicia ſupernæ beatitudinis munera percipiet: de quo apte ſubditur.

f ¶ *Spes quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ deſiderium veniens.*] Quia nimirum quamdiu differtur ſpes æternorum, affligitur anima fidelium: vel pro dilatione videlicet bonorum, quæ amat: vel pro illatione malorum, quæ tolerat. At vbi venerit quod deſiderat, facile obliuiſcitur quod ſuſtinuerat: quia in æternum viuere incipit cum ſuo redemptore, quem tota intentione quærebat: ipſe eſt enim lignum vitę amplectentibus ſe.

g ¶ *Qui detrahit alicui rei, ipſe ſe in futurum*, &c.] Qui bonæ rei detrahit, ſe in futurum obligat: quia quod non debuit faciendo, pœnam ſibi qua conſtringatur, præparat. Sed & is qui malæ rei detrahit, ipſe ſe in futurum obligat: Non

innocentis viam: impietas autem peccatorem ſupplātat. [a] Eſt quaſi diues, cum nihil habeat: & eſt quaſi pauper, cum in multis diuitiis ſit. [b] Redemptio animæ viri, diuitiæ ſuæ: qui autē pauper eſt, increpationem non ſuſtinet. [c] Lux iuſtorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur. [d] Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt: qui autem agunt cuncta conſilio, reguntur ſapientia. [e] Subſtantia feſtinatā minuetur: quæ autem paulatim colligitur, manu multiplicabitur. [f] Spes quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ, deſiderium veniens. [g] Qui detrahit alicui rei, ipſe ſe in futurum obligat. [h] Qui autem timet præceptum, in pace verſabitur. Animæ doloſæ errant in peccatis: iuſti autē miſericordes ſunt, & miſerantur Lex ſapientis, fons vitæ, vt declinet à ruina mortis. Doctrina bona dabit gratiā, in itinere contemptorum vorago. [i] Aſtutus omnia agit cum conſilio: qui autem fatuus eſt, aperiet ſtultitiā. [k] Nuntius impij cadet in malū: [l] Legatus autē fidelis, ſanitas. Egeſtas & ignominia ei qui deſerit diſciplinā: qui autē acquieſcit arguēti, glorificabitur. [m] Deſideriū, ſi cōpleatur, delectat animā: deteſtantur ſtulti eos qui fugiūt mala. [n] Qui cū ſapientib. graditur, ſapiēs erit amicus ſtultorū efficietur ſimilis. Peccatores perſequitur malū: & iuſtis retribuentur bona. [o] Bonus relinquet hæredes, filios & nepotes, & cuſtoditur iuſto ſubſtantia peccatoris. [p] Multi cibi in no-

C vt pro tali detractione pœnas luat, ſed vt poſt detractionem ſeſe cautius agat: quia nimirum quæ in aliis iuſte reprehendit, in ſe impune non admittit, clamante Apoſtolo: *Qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis, nō mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, ſacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras.* Rom.2.c

h ¶ *Qui autem*, &c.] Melius eſt ergo de ſua quemque fragilitate metuere, ne forte diuina præuaricetur imperia, quam aliorum errata ſtulto ore lacerare, dicente rurſus Apoſtolo: *Et ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui ſpirituales eſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis, conſiderans teipſum, ne & tu tenteris.* Gal.6.a

i ¶ *Aſtutus omnia*, &c.] Vbi omnia cum conſilio docet agenda, diuinum potius quod ſacris eloquiis inditū eſt, quam humanum intellige conſilium. Fatuus eſt enim qui extra hoc conſilium viuit, quamuis naturaliter aſtutus eſſe videatur & prudens. De quo rectę ſubditur.

k ¶ *Nuntius*, &c.] Arium dicit & Sabellium cæteroſque angelos, id eſt, nuntios ſatanæ: qui quoniam conſilium neglexere diuinarum ſcripturarum, deciderunt in malum gehennalium tormentorum.

l ¶ *Legatus*, &c.] Id eſt, catholicus quiſque prædicator, ſanitatem ſibi ſuiſque auditoribus acquirit æternam. D

m ¶ *Deſiderium*, &c.] Omne deſiderium ſiue bonum, ſiue malum ſit: vbi ad effectum peruenerit, delectat animam. Sed ſtulti qui carnalibus ſolum deſideriis gaudent, deteſtantur eos qui pro amore cœleſtium, infima oblectamenta contemnunt.

n ¶ *Qui cum*, &c.] Cum ſapientibus ire, eſt ſapientium actus imitari. Quamlibet ergo ſimplex quiſque ſit & ruſticus, qui arcana ſapientiæ comprehendere nequeat: ſi tamen ſapientium exempla viuendo ſectatur, iure inter ſapientes annumerabitur. Qui vero ſtultos non propter naturam, quia homines ſunt: ſed propter ſtultitiam, qua mimi ſunt, vel hiſtriones, vel aliqui tales, non vt inſtruendo corrigat, amat: ſed vt fauendo deteriores efficiat: talis nimirum & ſi per ingenium, vel doctrinam, ſapiens eſſe videtur, ſtultorum nota peccat, vel turpitudine dignus, ſimul & damnatione tenebitur.

o ¶ *Bonus relinquet*, &c.] Sępe videmus bonos ſine filiis obire: imo maiora à domino præmia polliceri his qui filiorum procreationi virginitatis caſtimoniam præpoſuerint, ſed & ſubſtantiam iuſtorum à peccatoribus tolli. Nam & Heb.10.g Apoſtolus glorificat eos qui rapinam bonorum ſuorum cum gaudio ſuſceperunt. Vnde ſpiritualiter intelligendum: quia bonus & iuſtus dominus eſt, qui poſt paſſionem ſuam aſcendens in cœlum, reliquit hæredes ſuæ doctrinæ, apoſtolos & ſucceſſores eorum: ad cuius fidem conuerſa eſt multitudo gentium, quæ erat ſubſtantia diaboli. Intrauit namque in domum eiuſdem male fortis aduerſarij, & cum maiori virtute conterens, diripuit arma eius in quibus confidebat: & ſpolia eius diſtribuit, vt ipſe in euangelio teſtatur. Vel Luc.11.c certe iuſto ſubſtantia peccatoris cuſtodita eſt, quando ablatum eſt à Iudęis regnum Dei, & datum eſt genti facienti fructus eius. Matt.21.d

p ¶ *Multi cibi in noualibus patrum, & aliis congregantur abſq; iudicio*] Abſque iudicio recto facit, qui diuitiis congre-

in noualibus patrum, & aliis congregãtur abſque iudicio.[a] Qui parcit virgæ, odit filiũ ſuum: qui autem diligit illum, inſtãter erudit. [b] Iuſtus comedit, & replet animam ſuam: venter autem impiorum inſaturabilis.

Capvt XIV.

SApiẽs [c] mulier ædificabit domum ſuam, inſipiens extructam quoque deſtruet manibus. [d] Ambulans recto itinere, & timens Deum deſpicitur ab eo qui infami graditur via. [e] In ore ſtulti, virga ſuperbiæ: labia ſapientũ cuſtodiũt eos.[f] Vbi non ſunt boues, præſepe vacuum eſt: vbi autem plurimæ ſegetes, ibi manifeſta fortitudo bouis. Teſtis fidelis nõ mentietur: profert mendacium doloſus teſtis.[g] Quærit deriſor ſapientiã, & non inueniet: doctrina prudentium facilis.[h] Vade contra virum ſtultum, & neſciet labia prudẽtiæ. Sapientia callidi eſt intelligere viam ſuam, & imprudentia ſtultorum errans. Stultus illudit peccatum, & inter iuſtos morabitur gratia.[i] Cor quod nouit amaritudinem animæ ſuæ, in gaudio eius nõ miſcebitur extraneus.[k] Domus impiorũ delebitur: tabernacula iuſtorum germinabunt. Eſt via quæ videtur homini iuſta: nouiſſima autem eius deducunt ad mortẽ. Riſus dolore miſcebitur, & extrema gaudij, luctus occupat. Viis ſuis replebitur ſtultus, & ſuper eũ erit vir bonus. [l] Innocẽs credit omni verbo: aſtut' cõſiderat greſſus ſuos.[m] Sapiens timet, & declinat à malo: ſtultus trãſilit, & con-

A gaodis ſedulus inſiſtit, & has aggregatas non ipſe pro redẽptione animæ ſuæ pauperibus diſpenſat, ſed aliis poſt ſe diſpenſandas reſeruat: iuxta quod in ſuperiore verſu iuxta literam dicitur. Et cuſtoditur iuſto ſubſtantia peccatoris, maxime cum ſibi victus abundet ex iure paternæ hæreditatis: neque vlla pecunias colligendi neceſſitas incũbat. Hoc eſt enim quod ait. *Multi cibi in noualibus patrũ*. Iuxta vero ſenſum ſpiritualem, multi ſunt cibi alimoniæ cœleſtis in dictis & exemplis venerabilium patrum. Et abſque ratione facit, qui bis legẽdis, meditandis, & exponendis inſtans: non ſuæ ſaluti per hoc, ſed aliorum potius ſeruit: dum ipſe ab his quæ legit, vel actibus reprobis, vel etiã in impietate ſenſus hæretici diſcrepat. Talis namq; in noualibus, id eſt, operibus ſiue ſermonibus patrũ, optima inſtitutione excultus, non ſibi, ſed aliis ſubſidiũ acquirit: illis videlicet qui tractatus eius legentes, arcana per eos ſpiritualis ſẽſus, quibus interius reficiantur, inueniunt. Vtrique autem ſenſui conuenit apte quod ſequitur:

a ¶ *Qui*, &c.] Nam & pater bonus, filium: & diſcipulum, magiſter catholicus, ne ad iniquitatem deflectat, ſollicitus erudit. Præcedentem autem verſiculum antiqui interpretes ita tranſtulerunt. Viri iuſti B diuitiis annis multis fruentur: iniqui autem peribunt breuiter.

b ¶ *Iuſtus comedit, & replet animam*, &c.] Iuſtus percipit cibos ſapientiæ, qui in noualibus patrum, hoc eſt, in operibus ac verbis præcedentium iuſtorum probantur exorti, & hos ad profectum animæ ſuæ bene viuendo traiicit. Venter autem impiorum, id eſt, capacitas ſenſus hæreticorum inſaturabilis: quia ſicut Apoſtolus 2Tim.3.b. ait, *Semper diſcentes, nunquam ad veritatis ſcientiam perueniunt*. Quare autem ſaturari ſcientia non merentur: niſi quia nequaquam refecti cibis paternæ inſtitutionis, aliis hoc cõgregant abſque iudicio?

Capvt XIV.

S*Apiens* [c], &c.] Et vnaquæque anima fidelis, & eccleſia per orbem catholica, manſionem ſibi in patria cœleſti bonis actibus ædificat. At vero reprobi, ea quæ bene ſunt à bonis ordinata, male viuendo, aliquando etiam aperte repugnando diſſipant. Quare autem ſtulti ſapientium actus lacerent, ſequentibus verbis oſtenditur, cum dicitur.

d ¶ *Ambulans recto itinere*, &c.] Abominatio eſt enim peccatoribus bonorum religio: ſtultumque videtur incredulis, cum fideles propter Dei timorem, non tantum abiiciunt timorem, ſed & tormenta rident eorum qui occidunt corpus. De quibus adhuc apte ſubiungitur.

e ¶ *In ore ſtulti*, &c.] Quia ſtulti per vaniloquium, humiles quos deſpiciunt, affligunt: ſed iidem humiles ſpiritu per doctrinam ſe ſapientia, ne decipiantur, muniunt.

f ¶ *Vbi non ſunt boues, præſepe vacuum eſt: vbi autem plurima ſegetes, ibi manifeſta*, &c.] Hærent hæc ſuperioribus. Boues namque doctores catholicos: præſepe, cœtum auditorum: ſegetes dicit fructus operum bonorum. Incaſſum ergo tumet ſuperbus, & indocta eloquentia verberat aures ac corda ſubiectorum: quia vbi non ſunt docti prædicatores, fruſtra ad audiendum confluit turba plebium. Vbi

C autem plurimæ operationes apparẽt virtutum, ibi apertiſſime clarat: quia non hæreticus in vanũ garrit, ſed pro verbi fruge laborauit ille, qui & ipſum verbũ caſto ore ruminare, & viã veritatis recto diſcretionis pede nouerit incedere. Nec mirandum, cur in præſepi, auditores ſignificari dixerimus: cũ bos alatur de præſepi, doctor autem verbo audiẽtes ſoleat nutrire: ſed intuẽdũ, quia & de labore bouis præſepe impletur, & ipſe bos ſuo fructu de præſepi reficitur. Quia nimirũ prędicator fidelis, & audientes verbo reficit, & eadẽ refectione apud Deum ipſe proficit: q in opere figuratur Heliæ, qui Sareptanam viduam paſcit, à 3.Reg.17.b qua & ipſe paſcitur.

g ¶ *Quærit*, &c.] Caiphas qui dño dixit: *Adiuro te per Deum* Matt.26.f *viuum, vt dicas nobis, ſi tu es Chriſtus*: quia male quærebat, inuenire q rogabat, non meruit. At diſcipuli qui ſeſe humiliter auditui veritatis ſubdiderant, accepta ſpiritus gratia, non ſolũmodo Chriſtum Dei filiũ cognoſcere, ſed & abdita ſcripturarũ intelligere meruerunt. Sed & tunc doctrina prudentiũ facilis erat quãdo Cornelius cũ domo ſua, & cæteri Act.10.a tales verbũ humiliter audientes, mox credebant: & accepto Spiritu ſancto, linguis loquebantur omnibus. Nunc quoq; doctrinã fidei catholicæ prudens quiſq; dum catechizatur, facile percipit: quam hæretici, D quia peruerſe quærunt, nunquam prorſus inueniunt.

h ¶ *Vade contra virum ſtultũ, & neſciet*, &c.] Ideo deriſor ſapientiam quam quærit, non inuenit: quia & ſi aperte contra illius ſtultitiam diſputando incedas, neſcit intelligere quæ dicis: vt Arius, qui verbum conſubſtantialitatis in patre & filio, nuſquam in ſcriptura inueniri poſſe contendebat, cum ei manifeſte ſcriptum obiiceretur. *Ego & pater vnum ſumus*. Ioan.10.f Et: *Deus erat verbum*, & cætera talia. Ideo doctrina prudẽtium facilis eſt: quia labia prudentiæ ſapientia, id eſt, quia labia quæcunque prudentiæ moderamine reguntur, de ſapientia ſolum loqui & audire dulce habent: eiuſque meditationi operam dare ſatagunt.

i ¶ *Cor*, &c.] Amaritudinem habent omnes electi, quamdiu à gaudiis differuntur æternis, & reprobi cum deſideriis affliguntur peruerſis. Sed electi, quia in luce ambulant, amaritudinem ſuam quantũ ſit gaudio mutanda præuident. Porro reprobi propria ſponte cæcati: quid in præſenti patiantur, non vident: quid in futuro ſint paſſuri, non præuident: ideoque à futuris bonorum gaudiis remanebunt extranei: quia amaritudinis eorum præſentis, non nouerunt eſſe participes. Vnde & apte ſubditur.

k ¶ *Domus*, &c.] Domus quippe in manſione, tabernaculũ vero haberi ſolet in itinere. Domus igitur impiorũ delebitur: quia habitationem vitæ pręſentis, in qua ſemper manere deſiderabant, perdent in morte reprobi: & hoc quod non præuidebant, exilium perpetuæ damnationis ſubibunt. Tabernacula autem iuſtorum germinabunt: quia pręſens eorũ conuerſatio, in qua incolæ ſunt apud Deum & peregrini, creſcentibus ſine ceſſatione meritis, ad fructum vſque ſuauiſſimum patriæ cœleſtis pertingit.

l ¶ *Innocens*, &c.] Hanc innocentiam vetuit, & hanc habere docuit aſtutiam Ioannes cum ait: Chariſſimi, nolite omni ſpiritui credere: ſed *probate ſpiritus, ſi ex Deo ſunt*. 1.Ioan 4 a

m ¶ *Sapiens timet, & declinat à malo: ſtultus tranſilit*, &c.] Sicut ſtulti eſt de ſua alacritate confidere, torrẽtem rapidũ, vel

& confidit.[a] Impatiēs operabitur ſtultitiam, & vir verſutus odioſus eſt. Poſſidebūt paruuli iuſtitiā, & expectabunt aſtuti ſcientiam.[b] Iacebūt mali ante bonos, & impij ante portas iuſtorum. Etiam proximo ſuo pauper odioſus erit: amici vero diuiti, multi. Qui deſpicit proximum ſuū, peccat: qui autē miſeretur pauperi, beatus erit. Qui credit in domino, miſericordiā diligit, errāt qui operantur malum. Miſericordia & veritas præparant bona. In omni opere bono erit abundantia: vbi autē verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas.[c] Corona ſapientiū, diuitiæ eorū: fatuitas ſtultorū, imprudentia.[d] Liberat animas teſtis fidelis, & profert mēdacia verſipellis.[e] In timore domini fiducia fortitudinis, & filijs eius erit ſpes.[f] Timor domini, fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.[g] In multitudine populi, dignitas regis: & in paucitate plebis, ignominia principis. Qui patiens eſt, multa gubernatur ſapientia: qui autem impatiēs, exaltat ſtultitiam ſuam.[h] Vita carnium, ſanitas cordis: putredo oſsiū, inuidia. Qui calumniatur egentē, exprobrat factori eius: honorat autem eum qui miſeretur pauperis. In malitia ſua expelletur impius: ſperat autem iuſtus in morte ſua. In corde prudentis requieſcit ſapientia, & indoctos quoſq; erudiet. Iuſtitia eleuat gētem: miſeros facit populos peccatum.[i] Acceptus eſt regi miniſter intelligens.[k] Iracundiam eius inutilis ſuſtinebit.

CAPVT XV.

RESponſio[l] mollis, frangit iram: ſermo durus ſuſcitat furorem.[m] Lingua ſapientium ornat ſcientiam: os fatuorum ebullit ſtultitiam. In omni loco oculi domini contemplantur bonos & malos.[n] Lingua placabilis, lignū vitæ: quæ autem immoderata eſt, conteret ſpiritum. Stultus irridet diſciplinam patris ſui: qui autem cuſtodit increpationes, aſtutior fiet. In abundanti iuſtitia, virtus maxima eſt: cogitationes autem impiorum eradicabuntur.

[a]Domus

vel voraginem latiorem ſaltu velle tranſire, ſapiētis autem ad planum vel pontem diuertere: ita qui peccatum quantū valet, declinat, timens ne inuoluatur malis, ſapiens eſt. Stultus autem ille qui contemptim peccat, blandiens ſibi: quia aut poſteriori tempore pœnitētiam agat commiſſorum, aut ſi repente moriatur, fortiter pœnas inferi ſufferat.

a ¶ *Impatiens, &c.*] Reprehenſibilis quidem eſt homo impatiens: ſed multo peior & odioſior Deo eſt verſutus: tametſi apud homines melior æſtimetur. Ille enim palam omnibus ſuam oſtendit ſtultitiam: iſte autē, cum ſit corde peruerſus, ſæpe ſimplicitatem ſimulat & iuſtitiam, atque humano iudicio ſanctum ſe dici delectat, cū ſit diuino examine inter reprobos æſtimatus.

b ¶ *Iacebūt, &c.*] In nouiſſimo iudicio coronatis iuſtis, dānabuntur reprobi, qui eos in præſenti premebant. Quod enim ait, ante, id eſt, ante bonos, & ante portas iuſtorum: non ad vicinitatem loci, ſed ad viſionē pertinet bonorum, quia malorum tormenta ſemper aſpiciūt, vt maiores ereptori ſuo gratias ſine fine referant. Vnde Eſaias
Eſa.66.g de illis: *Egredientur & videbunt*, inquit, *cadauera virorum, qui præuaricati ſunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt vſque ad ſatietatem viſionis om-*
F *ni carni*. Quod autem ait, egredientur, non pedum proceſsū, ſed oculorū ſignificat intuitū: quem intus in regno poſiti, ad videnda prauorū ſupplicia, foras cum volunt, emittunt.

c ¶ *Corona, &c.*] Sapientes nū terreni aliquid emolumēti pro diuinis habent: ſed coronam ſolummodo, quam pro virtutibus in futuro percipient. At ſtultorum fatuitas maxima hęc eſt: quia improuidi æternorum, de præſentibus tantum commodis gaudent. Imprudētia enim quaſi improuidentia dicitur.

d ¶ *Liberat, &c.*] Liberat animas Chriſtus, qui eſt teſtis fidelis, vt in Apocalypſi legimus, & ſicut Apoſtolus ait. *Teſti-*
Apoc.3.c 1.Tim.6.b *monium reddidit ſub Pontio Pilato bonam cōfeſſionem*. Et profert mendacia diabolus: Qui recte appellatur verſipellis: quia mala quæ facienda ſuggerit, bona eſſe pronuntiat, & gaudia promittit æterna eis quos ad inferni tormenta præparat. Item liberat animas catholicus doctor, qui teſtimonia ſcripturarum fideliter, id eſt, recte prædicat: & profert mendacia hæreticus. Vel ſicut alia editio manifeſte tranſtulit. Incendit autem mendacio doloſus, ſubauditur, animas eorum, quos ſuo errore decepit.

e ¶ *In timore domini fiducia fortitudinis, & filiis eius, &c.*] Timor domini fiduciam fortitudinis præſtat: quia nimirum mens noſtra tanto valentius terrores rerum temporalium deſpicit, quanto ſe auctori earum veracius per formidinem ſubdit. Filij autem timoris domini dicuntur, qui diuino timore reguntur: ſicut filij virtutis, & filij reſurrectionis qui virtutibus ſtudent: vel qui ad gaudia reſurrectionis pertinent, quibus erit ſpes: iuxta illud pſalmiſtæ.
Pſal.113.a *Qui timent dominum, ſperent in domino*, De qua ſpe conſequenter adiungit.

f ¶ *Timor Domini, &c.*] Hæc eſt ergo ſpes eorum qui timēt dominum, vt declinantes à ruina mortis, peruenire mereantur ad eum qui dicit: *Ego ſum via, veritas & vita*. Dictum Ioan.14.a
eſt autem ſupra. Lex ſapientis, fons vitæ, vt declinet à ruina mortis. Et nunc dicitur. *Timor domini, fons vitæ, vt declinet* Sap.15.
à ruina mortis. Ex quo patet, quia nulla prior eſt lex ſapientis, qua mortem vitare, & vitā acquirere debeat æternam, quam habere timorem domini. Vnde & alibi dictum eſt.
Initium ſapientiæ, timor domini Pſal.110.b

G

g ¶ *In multitudine, &c.*] Vbi multitudo ſeruientium Deo, ibi ſpecialiter Chriſti gloria: vbi ſoli catechumeni competētes, vel recens nati infantes ſub regno adhuc tenentur diaboli, & ipſi tempore congruo feſtinantes in Chriſto renaſci, ignominia ibi manifeſta principis mundi. Vel certe in conuenticulis hæreticorum, quæ ſemper ſunt pauciora eccleſiis catholicorum: ignominia patet eorum qui hæc ab eccleſiaſtica vnitate ſegregarunt.

h ¶ *Vita carnium, &c.*] Per carnem, infirma quædam ac tenera: per oſſa, fortia acta ſignantur. Bene ergo dicitur. *Vita carnium, ſanitas cordis*. Quod ſi mentis innocentia cuſtoditur, & ſi qua foris infirma ſunt, quandoque roborantur. Et recte ſubditur. *Pu-* H
tredo oſſium, inuidia: quia per liuoris vitium ante Dei oculos pereunt, & quæ humanis oculis fortia videntur. Oſſa quippe per inuidiam putreſcere, eſt quædam etiam robuſta deperire.

i ¶ *Acceptus eſt regi, &c.*] Ille videlicet cui dicitur. *Quia ſu-* Matt.25.c
per pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam: intra in gaudium domini tui.

k ¶ *Iracundiam, &c.*] Ille vtique de quo idem ait. *Et inuti-* Ibid.c
lem ſeruum eiicite in tenebras exteriores.

CAPVT XV.

R*Eſponſio* l *mollis, &c.*] Qui verba increpantis humiliter recipit, iam propinquat veniæ reatus quem geſſit. At qui ſuperbus arguenti reſultat, maiorem contra ſe iram diſtricti iudicis prouocat.

m ¶ *Lingua ſapientium, &c.*] Lingua catholicorum patrum, ornat ſcientiam diuinorum eloquiorum: latius exponendo, quæ ſcriptura canonica, aut obſcura poſuit, aut hiſtorica tantum narratione ſcripta reliquit: & os hæreticorum ebullit ſtultitiam, dicta ſacræ ſcripturæ peruerſe intelligendo: ſuoſque ſenſus eius auctoritati præponendo. Poteſt & de paganorum philoſophis intelligi quod ait: Os fatuorum ebullit ſtultitiam: quales fuere Porphyrius & Iulianus, qui contra eccleſiæ doctores ſtultitiæ ſuæ flluenta fundebant.

n ¶ *Linguæ, &c.*] Lingua catholici doctoris ad fructum vitæ ducit ſempiternum: quæ autem immoderata eſt, modum eccleſiaſticæ normæ ignorat, & ſuum ſpiritum, & eorum qui ſe audiunt, male loquendo conteret.

E plerumque proficiendo ad cathedram vſque doctoris aſcendit. Denique Paulus, qui increpationi ſui conditoris ſeſe humiliter ſubſtrauit, ad ſedem poſtmodum apoſtolicæ dignitatis ſublimiter peruenit.

CAPVT XVI.

H*Ominis a eſt*, &c.] Certum eſt quia neque animum præparare, neq; gubernare linguam, neq; aliquid facere boni abſque diuina gratia
Ioan.15.a valemus: Quia *ſine me*, inquit, *nihil poteſtis facere*. Quomodo ergo hominis eſt animum præparare, & Dei gubernare linguam? Niſi quia hæc propriè tempus perſecutionis ſignifi-
Matt.10.c cat. De quo dominus ait: *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.*
b ¶ *Omnes*, &c.] Iſtas vias, id eſt, actiones omnium, & bonorum videlicet & malorum, dominus videt: vt etiam ſpiritus ſingulorum, quid in occulto cogitent, certa lance diſcernat. Vnde rectè ſubiungitur:
c ¶ *Reuela*, &c.] Domino quippe opera noſtra reuelamus, quando eum quem nihil latere nouimus, in cunctis quæ agimus, in memoriam reducimus, atque illius in omnibus
F flagitamus auxilium: & cũ hoc deuoti agimus, fit vt non opera eadem tantummodo, ſed etiam internę noſtrę cogitationes, illo dirigente, procedant.
d ¶ *Vniuerſa propter ſemetipſum*, &c.] Nulla fuit domino cauſa creaturam viſibilem vel inuiſibilem faciendi, niſi voluntas ſua: vt ſuam videlicet bonitatem rationabili creaturæ, quam perpetuo beatam faceret, oſtenderet: cum quoque qui bonum conditionis propria ſponte deſeruit, id eſt, diabolum cum ſuis ſequacibus, iuſta ſeueritate damnauit.

vitæ, in medio ſapientium commorabitur. Qui abiicit diſciplinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt cordis. Timor domini, diſciplina ſapientiæ: & gloriam præcedit humilitas.

CAPVT XVI.

HOminis a eſt animũ præparare: & domini, gubernare linguam. b Omnes viæ hominum patent oculis eius: ſpirituum ponderator eſt dominus. c Reuela domino opera tua: & dirigentur cogitationes tuæ. d Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus: impiũ quoque ad diem malum. e Abominatio eſt domini omnis arrogans: etiam ſi manus ad manum fuerit, non erit innocens. Initium vitę bonæ, facere iuſtitiam: accepta autem apud Deum magis quam immolare hoſtias. Miſericordia & veritate redimitur iniquitas: & in timore domini declinatur à malo. f Cum placuerint domino vię hominis: inimicos quoq; eius cõuertet ad pacem. g Melius eſt parum cum iuſtitia, quam multi fructus cum iniquitate. Cor hominis diſponet viam ſuam: ſed domini eſt dirigere greſſus eius. h Diuinatio in labiis regis: in iudicio nõ errabit os eius. i Pondus & ſtatera iudicia domini ſũt: & opera ei° oĩs lapides ſæculi. Abominabiles regi qui agunt impie: quoniã iuſtitia firmatur ſoliũ. k Voluntas regũ labia iuſta: l Qui recta loquitur, dirigetur. m Indignatio regis nũtij mortis: n Et vir ſapiẽs placabit eũ. o In hilaritate vultus regis, vita: p Et clemẽtia eius quaſi imber ſero-

e ¶ *Abominatio eſt domini omnis arrogans*: &c.] Quicunque ſibi tribuit bonum quod facit, etiam ſi nihil mali videtur manibus operari, iam cordis innocentiam perdidit: in quo ſe largitori donorum prætulit. Et ideo talem conditor ſuus abominatur vt reum, quem ſuis eſſe beneficiis contemplatur ingratum.
f ¶ *Cum placuerint domino*, &c.] Tanta eſt ſanctitas diuinæ religionis, vt eam plerumque, etiam qui foris ſunt, venerationi habeant: & quos perfecte Deo ſeruire perſpexerint, cum his pacem habere, quamuis religione domino diſcrepantes, incipiant. Denique quia placuerunt domino viæ Danielis & trium puerorum: inimicos quoque eorum qui eos in ignem vel beſtiis miſerunt, conuertit ad pacem. Quia placuerunt domino viæ ſanctorum prædicatorum, multos eorum perſecutores non ad pacem tantummodo, ſed ad eandem etiam fidei & religionis vnitatem conuertit.
g ¶ *Melius eſt parum cum iuſtitia, quam multi fructus cum iniquitate. Cor hominis*, &c.] Et *beati*, inquit dominus, *paupe-*
Luc.6.e *res: quia veſtrum eſt regnum cœlorum.* Et iterum: *Væ vobis diuitibus: quia habetis conſolationem veſtram.* Poteſt & ſic accipi: Quia melius ſit in ſimplici conuerſatione Deo deuote ſeruire, quã multis abundare virtutibus, verbi gratia, eleemoſynis, orationibus, ieiuniis, doctrina, caſtitate, proximorum facta deſpicere, & de ſua quaſi ſingulari ſublimitate gloriari.

h ¶ *Diuinatio*, &c.] Illum ſignificat regem, de quo dictum G
eſt: *Deus iudicium tuum regi da.* Quis eſt enim regum tem- Pſal.71.a
poralium, qui nunquam erret in iudicio? In cuius labiis eſt diuinatio: quia non ſuorum ſolummodo ſermones & facta dirigit, ſed & gentilium vates, qui vulgo diuini appellantur quid ſciſcitantibus reſpondeant, illo intus indicante diſponitur: teſtãte Michea prophe- 3.Reg.22.d
ta, qui ad deceptionem Achab regis impiiſſimi teſtatur miſſum à ſuperni iudicis ſolio ſpiritum, qui prophetarum eius ora impleret, atque ad ſuadendum ea quibus rex nefandus periret, armaret. Neq; enim in hoc iudicio errauit os regis æterni: ſed quod rex impius audire peccatis præcedentib. meruit, ipſe hoc prophetas erraticos eloqui permiſit. Sed & E- Ezech.13.
zechiel peccanti ac perituro Ammonitarũ populo dicit: cũ tibi viderẽtur vana, & diuinarentur mendacia. Non eſt, dæmonũ diuinatio, ſed Dei iudicium, qui perfectæ malitiæ elidit finẽ. Hunc verſiculum alia tranſlatio ſic habet apertius de domino: Nihil falſum exibit de ore eius: quia nimirum ipſe nec vllo mentiente falli, nec poteſt aliquando mentiri.
i ¶ *Pondus*, &c.] Lapides ſæculi, iuſtos & fide fortes appellat: quales eſſe deſiderabat Apoſtolus Petrus eos, quibus admonens dicit: *Et vos tanquam* 1.Pet.2.a
lapides viui ſuperædificamini in domos ſpirituales. Nullus igi- H
tur ab initio ſæculi ſua virtute electus, & cœleſti ædificio aptus eſt: ſed eius potius opere, qui omnia in pondere & menſura & numero conſtituens, vnicuique ſicut voluit menſuram fidei & gratiarum diſtribuit.
k ¶ *Voluntas*, &c.] Reges dicit ſanctos, qui vitiis principaliter imperare, & virtutibus animæ quaſi obſequentium comitum cuneis ſtipari conſueuerunt: de quibus dominus: *Multi*, inquit, *prophetæ & reges cupierunt videre quæ vos* Luc.10.d
videtis, & non viderunt. Alioquin reges terreni multum ſæ- Marc.6.c
pe labia iuſta deteſtantur, vt Herodes Ioãnis: propter quod eum & capite puniuit.
l ¶ *Qui recta*, &c.] Vt videlicet rectis operum greſſibus ad vitam pertingat æternam. At contra: Vir linguoſus non dirigetur ſuper terram. Nec repugnat huic ſententiæ, quod de Antiocho dicitur: Et dolus in manu eius dirigetur. Nõ enim hominem illum dirigendum ſcriptura dixit, quem peruerſum ac peſſimum futurum eſſe præuidit: ſed dolus, inquit, in manu eius dirigetur: quia ſcil. fraudes & ſcelera quæ diſpoſuit, ad effectum quem propoſuit, nullo retardante perduxit: quibus tamen peractis ipſe in æternum, vt meruerat, periit.
m ¶ *Indignatio*, &c.] Nuntij mortis, ſunt angeli ſatanę, id eſt, hæretici, & vani philoſophi: imo omnes qui ea verba nũtiant proximis vnde à morte rapiantur æterna: qui quo amplius auctori mortis ſeruiunt, eo grauius vitæ largitorem offendunt: nec tamen talibus iter pœnitentiæ præcluditur. Nam ſubditur:
n ¶ *Et vir*, &c.] Poteſt enim reſipiſcendo dominum placare, quem contigit ſtulte loquendo offendiſſe.
o ¶ *In*, &c.] Quicunque hilarem Chriſti vultum videre merentur, his in æternum cum illo viuere dabitur. Alioquin in die iudicij, ſicut ſcriptum eſt, *Videbit omnis caro ſalutare Dei.* Luc.3.a
Sed hunc reprobi tunc iratum, iuſti videbunt placidum.
p ¶ *Et clemẽtia eius quaſi imber ſerotinus*, &c.] Serotinus im-

A ber in Iudæa iam maturis meſſibus vſque hodie venire conſueuit: vbi dominus & matutinam pluuiam promittit, dicens per prophetam: *Dabo vobis pluuiam matutinam & ſerotinam terræ.* (Deut. 11.b) Pluuia ergo matutina eſt ſiue temporanea, vt alibi nominatur, quando prima credendi in Chriſtum ſemina ſuſcipimus. Pluuia vero ſerotina, quando maturis virtutum frugibus ablati de hac vita, in dominico horreo recondimur. Et recte clementia regis, imbri ſerotino cõparatur: quia quod fructum vitę bene agentes percipimus, nõ hoc noſtri libertas arbitrij, ſed superni facit irrigatio doni.

a ¶ *Contritionem, &c.*] Contritionem enim futuræ condemnationis præcedit ſuperbia vitę præſentis: & vnde hic omnis reprobus eleuatur, inde illic iuſte deiicitur.

b ¶ *Eruditus, &c.*] Non ſolum qui ad prædicandum Dei verbum eruditus eſt, bona apud illum reperiet, ſed & ille qui in domino ſpem ponere didicit: etiam ſi ad prædicandum aliis idoneus non eſt, eiuſdem beatitudinis particeps exiſtit.

c ¶ *Qui, &c.*] Qui ſapientiam catholicæ fidei quam didicit, illibatam ſuo in corde cuſtodit, merito prudentis nomen accipit. At qui eandem ſapientiam etiam docte prædicare, & contra hæreticos defendere nouit, maiora laboris amplioris præmia percipiet. B

d ¶ *Fons vitæ, &c.*] Cum diceret, poſſidentis: nõ addidit, quid poſſidentis. Quid autem putamus eum voluiſſe intelligere, niſi forte ipſam eruditionem, vt ſit plena ſententia: fons vitæ eruditio poſſidentis ipſam eruditionem ſuam: quod eſt aperte dicere: Quia ille prædicator vere ſuis auditoribus vitæ vias aperit, qui exercet ipſe quæ prædicat, qui amorem verbi quo alios erudit, fixum in corde poſſidet: nec tantummodo memoria retentum quaſi collectum gremio ſemen iactat in terram. Idcirco namque doctrina ſtultorum fatuitas eſt: quia & ſi qua bona dicere vſu eruditionis didicerunt, eadem tamen quæ dicunt bona ipſi fatuo corde contemnunt.

e ¶ *Fauus mellis verba compoſita, &c.*] Multi per eloquentiam poſſunt amantibus & fauentibus ſuauiter pronuntiare bona, quæ ipſi non amant: ea autem ſolum verba ad ſanitatem oſſium tuorum, hoc eſt, ad virtutum tuarum ſpiritualia incrementa proficiunt, quæ ex interna animæ tuæ dulcedine procedunt.

f ¶ *Anima laborantis, &c.*] Conſtat iuxta literam, quia expulſus de paradiſo homo, quotidianum laborem ne deficiat exercet. Compulit enim os ſuum, quando cum ſerpente loquutus eſt: quando vetitum tetigit, vt exilium longum cum ſudore ſufferat, & in ſudore vultus ſui pane veſcatur. (Gen. 3.d) Sed & doctorem os ſuum vt laboret compellit: quia neceſſe habet agere bona quæ dicit. (Hier. 9.b)

g ¶ *Vir impius fodit malum: & in labiis eius ignis, &c.*] Et Propheta ait: Vt inique agerent laborauerunt. Poteſt & de hæretico ſpecialiter intelligi: qui pulcherrimos ac florentiſſimos diuinorum eloquiorum campos, noxio linguæ ſuæ vomere rumpit, vt de internis eorum finibus, ſenſus impios qui ibi non inſunt, eruat. In cuius labiis ignis ardeſcit:

ſerotinos. Poſſide ſapientiam, quia auro melior eſt: & acquire prudentiã, quia pretioſior eſt argento. Semita iuſtorũ declinat mala: cuſtos animæ ſuæ ſeruat vitam ſuam. [a] Cõtritionem præcedit ſuperbia: & ante ruinam exaltatur ſpiritus. Melius eſt humiliari eum mitibus, quã diuidere ſpolia cũ ſuperbis. [b] Eruditus in verbo, reperiet bona: & qui in domino ſperat, beatus eſt. [c] Qui ſapiens corde eſt, appellabitur prudẽs: & qui dulcis eſt eloquio, maiora percipiet. [d] Fõs vitæ eruditio poſsidẽtis: doctrina ſtultorum fatuitas. Cor ſapiẽtis erudiet os eius: & labiis eius addet gratiam. [e] Fauus mellis verba compoſita: dulcedo animæ ſanitas oſsiũ. Eſt via quæ videtur homini recta: & nouiſsima eius ducunt ad mortem. [f] Anima laborantis laborat ſibi: quia compulit eum os ſuum. [g] Vir impius fodit malum: & in labiis eius ignis ardeſcit. Homo peruerſus ſuſcitat lites: & verboſus ſeparat principes. [h] Vir iniquus lactat amicum ſuum: & ducit eum per viam non bonam. [i] Qui attonitis oculis cogitat praua: mordẽs labia ſua perficiet malum. Corona dignitatis ſenectus, quæ in viis iuſtitiæ reperietur. [k] Melior eſt patiens viro forti: & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium. [l] Sortes mittuntur in ſinum: ſed à domino temperantur.

CAPUT XVII.

Melior [m] eſt buccella ſicca cũ gaudio, quã domus plena victimis cum iurgio. [n] Seruus ſapiens dominabitur filiis ſtultis, & inter fratres hæreditatem diuidet. [o] Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat dominus. Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labiis mendacibus. Qui deſpicit pauperem, exprobrat factori eius: & qui in ruina lætatur alterius, nõ erit impunitus. [p] Corona ſenũ filij filiorum, & gloria filiorum

C quo ſe ſuoſque auditores in perpetuum perdat. Vnde & Iacobus. (Iac. 3.b) *Lingua,* inquit, *conſtruitur in membris noſtris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam natiuitatis noſtræ inflammata à gehenna.*

h ¶ *Vir iniquus lactat amicum ſuum, &c.*] Poteſt & de hæretico, & de omni fautore malorum accipi: (Pſal. 9.d) Quoniam *laudatus peccator in deſideriis animæ ſuæ: & qui iniqua gerit, benedicitur.*

i ¶ *Qui attonitis, &c.*] Grauius eſt perficere malũ, quàm facere. Non ſolum autem ille perficit malum, qui per membra ſui corporis peruerſũ quid operatur & noxium: verum etiam ille qui fixa intentione malum patrare diſponit. Solent enim ſuperbi indignantes labia mordere: ſolent attonitos habere oculos: & præſentia non videre, dum aliquandiu taciti ſedula mente pertractãt. Vnde datur coniici, quod attonitis oculis praua cogitare dicat eum, qui ſic mala quæ facit, inquirit, vt quæ ſe in futurum retributio malorum operum ſequatur, non videat.

k ¶ *Melior eſt patiens, &c.*] Minor eſt victoria vrbes expugnare, quia extra ſunt quę vincuntur: maius autem eſt quod per patientiam vincitur, quia ipſe à ſe animus ſuperatur: & ſemetipſum ſibimet ipſi ſubiicit, quando eum patientia in humilitate tolerantiæ ſternit. D

l ¶ *Sortes mittuntur in ſinum, &c.*] Sicut ſortes palam in ſinum mittuntur, at clauſæ in ſinu cõtinentur: diuini autem eſt iudicij, cuius ſors elata palmam teneat: ſic hominum facta in præſenti quidem vita latent, ſed cuius ſint meriti pateſcet in futuro, prolato videlicet tunc ac manifeſtato iudicio ſingulorum, quaſi de ſinu examinis diuini.

CAPUT XVII.

M*Elior* [m] *eſt, &c.*] Melius eſt parua bona cum charitate facere ſine ſcientia prædicandi, hoc eſt enim ſiccam eſſe buccellam: quam magnis effulgere virtutibus cum admixtione diſcordiæ.

n ¶ *Seruus ſapiens dominabitur, &c.*] Seruit quilibet peccator delictis ſuis ſubditus olim, qui poſt conuerſionem vitæ ſuę ſapiens effectus, atque flagrantiſſimo amore dilectione Dei feruens, filiis ſtultis, hoc eſt, quibuſdam fidelibus à charitate Dei, per acceptam fidem tepeſcentibus actu vel prædicatione ſua, eis prælatus dominatur: atque inter fratres, perfectos ſcilicet ſanctos, ſupernæ patriæ hæreditatem diuidet.

o ¶ *Sicut, &c.*] Argentum quippe vel aurum, ſi reprobum eſt, igne conſumitur: ſi vero probatum, igne declaratur: ſic nimirum eſt ſenſus vniuſcuiuſque operantis: nam qualis ſit, in eo quod laudatur vel vituperatur, oſtenditur.

p ¶ *Corona ſenum, filij filiorum, &c.*] Senes dicit patriarchas & prophetas, qui à filiis filiorum, hoc eſt, à ſucceſſoribus apoſtolorum, digna laude celebrantur: & gloria eſt prædicatorum noui teſtamenti, quod filij veterum patrum eſſe meruerunt.

a ¶ Gem

rũ patres eorũ Non decẽt ſtultũ verba compoſita: nec principẽ labiũ mendax.[a] Gẽma gratiſſima expectatio præſtolãtis: quocunq; ſe verterit, prudenter intelliget. Qui celat delictũ, quærit amicitias: qui altero ſermone repetit, ſeparat fœderatos. Plus proficit correctio apud prudentẽ, quam centum plagæ apud ſtultũ.[b] Sẽper iurgia quærit malus: angelus autẽ crudelis mittetur cõtra eũ.[c] Expedit magis vrſæ occurrere raptis fœtib., quã fatuo cõfidenti ſibi in ſtultitia ſua. Qui reddit mala pro bonis, nõ recedet malũ de domo eius.[d] Qui dimittit aquam, caput eſt iurgiorum: & antequam patiatur contumeliam, iudicium deſerit Et qui iuſtificat impium, & qui condemnat iuſtum: abominabilis eſt vterq; apud Deum.[e] Quid prodeſt habere diuitias ſtulto, cum ſapientiam emere non poſſit? Qui altam facit domum ſuam, quærit ruinam: & qui euitat diſcere, incidit in mala.[f] Omni tempore diligit qui amicus eſt, & frater in anguſtiis comprobatur.[g] Homo ſtultus plaudet manibus, cum ſpoponderit pro amico ſuo. Qui meditatur diſcordias, diligit rixas: & qui exaltat os ſuum, quærit ruinam. Qui peruerſi cordis eſt, non inuenit bonũ: & qui vertit linguam, incidet in malũ. Natus eſt ſtultus in ignominia ſua: ſed nec pater in filio fatuo lætabitur.[h] Animus gaudens ætatem floridã facit: ſpiritus triſtis exiccat oſſa. Munera de ſinu impius accipit, vt peruertat ſemitas iudicij.[i] In facie prudentis lucet ſapientia: oculi ſtultorum in finib. terræ. Ira patris filius ſtultus, & dolor matris quæ genuit eum.[k] Non eſt bonum, damnum inferre iuſto: nec percutere principem, qui recta iudicat. Qui moderatur ſermones ſuos, doctus & prudẽs eſt, & pretioſi ſpiritus vir erudit^9. Stultus quoq; ſi tacuerit, ſapiẽs reputabitur: & ſi cõpreſſerit labia ſua, intelligens. Occaſiones quærit qui vult recedere ab amico: omni tẽpore erit exprobrabilis. Non recipit ſtultus verba prudẽtiæ, niſi ea dixeris quæ verſantur in corde eius.

CAPVT. XVIII.

IMpius,[l] cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: ſed ſequitur eum ignominia & opprobrium.[m] Aqua profunda, verba ex ore viri: & torrens redundans, fons ſapientiæ. Accipere perſonam impij in iuditio non eſt bonum, vt declines à veritate iudicij. Labia ſtulti immiſcent ſe rixis, & os eius iurgia prouocat. Os ſtulti contritio eius, & labia ipſius ruina animę eius. [n] Verba bilinguis quaſi ſimplicia, & ipſa per-
ueniunt

a ¶ *Gemma*, &c.] Qui præmiã futura fideliter expectat, quaſi gemmæ ſplendidiſſimæ poſſeſſione lætatur. Nam & in euangelio negotiator ſapiens pro acquiſitione pretioſæ margaritæ, id eſt, deſiderio cæleſti, omnia quæ habuit vendidit: taliſque exactor ſiue aduerſa ſeu proſpera cõtingerint, à ſuã intentione non flectitur, prudenter intelligens: Quoniã *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* *Matth. 13.f* *Rom. 8.e*

b ¶ *Semper iurgia quærit malus: angelus autem crudelis mittetur contra eum.*] Angelus crudelis, immundus eſt ſpiritus, qui à domino cõtra peccantes mittitur, vt eos vel in præſenti affligat, vt Ægyptios, quibus immiſit iram indignationis ſuæ: *indignationẽ & irã & tribulationẽ, immiſsionem per angelos malos*: vel etiam poſt mortem ad interitum rapiat æternum. At contra *immittit angelum dominus in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* *Pſal. 77.e* *Ibid. 33.b*

c ¶ *Expedit magis vrſæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo cõfidenti ſibi in ſtultitia ſua*, &c.] Facilius erat doctoribus ſãctis, furori gẽtilitatis occurrere, raptis à ſe populis aliquibus, atque à beſtiali eius ſæuitia ad fidei pietatem prædicando cõuerſis, quàm hæretico cuilibet confidenti in ſui perfidia dogmatis: quia nimirum illud contra exteros, hoc contra ſua viſcera certamen agebant. Poteſt vrſæ nomine ipſius hoſtis antiqui malitia intelligi: cuius fœtus rapimus, cum eos qui erant filij diaboli, catechizãdo & baptizando filiorum Dei ſocietati adiungimus: & hoc plerunque multo leuiore labore perficitur, quàm ſit hæreticum ad fidem rectam reuocare, vel catholicum prauè agẽtem, ad bonæ operationis ſtatum reducere conari.

d ¶ *Qui dimittit aquam, caput eſt iurgiorum.*] Aquam dimittere eſt linguam in fluxum eloquij relaxare, quo contra in bonam partem dicitur: Aqua profunda verba ex ore viri. Qui ergo dimittit aquã, caput eſt iurgiorum: quia qui linguam non refrenat, concordiam diſſipat. Vnde ediuerſo ſcriptum eſt: *Qui imponit ſtulto ſilentium, iras mitigat.* *Infr. 10.*

e ¶ *Quid prodeſt* &c.] Quid prodeſt populo Iudæorum infideli habere diuitias ſcripturarum, cùm in his Chriſtum intelligere non poſſit? Quid hæretico eiſdem abundare diuitijs, cùm vnitatem fidei in eis diſcere nequeat? Quid malo catholico expedit diuitias habere veræ fidei, cum ſapientiam piæ actionis habere neglexerit?

f ¶ *Omni tempore diligit qui amicus eſt*, &c.] Qui dominum verè amat, omni tempore eius cuſtodit amorem: neque in anguſtia paſſionis deſerit, quem in pacis tranquillitate confeſſus eſt.

g ¶ *Homo ſtultus plaudet manibus*, &c.] Stultus eſt, qui cum animam fratris ſuſcipit regendam, de ſuis gloriatur actibus, & non potius ei humili compaſſione quicquid poteſt auxilij ſalutaris impendit.

h ¶ *Animus gaudens*, &c.] Qui interna Spiritus ſancti conſolatione lætatur, etiam bonæ actionis flore decoratur, & fructus præmiorum præſtolatur cœleſtium. Qui verò *triſtitia ſæculi*, quæ *mortem operatur*, angitur, pinguedinem diuinæ charitatis in robore virtutum quas exercere videtur, habere nullaten^9 valet: ſed quaſi exiccatis oſſibus marceſſit: quia in bonis actibus quæ facit, gratiã dilectionis amiſit.

i ¶ *In facie*, &c.] In facie quidẽ domini Saluatoris lucebat ſapientia diuinitatis: quã in carne apparens, virtutum & doctrinæ teſtimoniis demõſtrabat. Verum oculi Iudæorum non credentium, terrenis potius deſideriis perficiendis quã ſalutaribus eius monitis intendebant. Sed & generaliter ſæpe prudentes grauitatem ſui ſenſus in ipſo etiam frontiſpicio præmonſtrant: nec tamen ſtulti ad hanc admirandam ſectandamque oculos mẽtis attollunt: ſed econtra qualiter ad finem voluptatum carnalium pertingant, tota intentione perquirunt.

k ¶ *Non eſt*, &c.] Et de ipſo principe ac iudice ſæculorum, qui pro noſtra ſalute percuti voluit, accipi poteſt: & de omnibus generaliter eccleſiæ rectoribus, qui vel facultatibus nudati ab impiis, vel ipſa æterna ſunt morte conſumpti.

CAP. XVIII.

I*Mpius* [l] *cum*, &c.] Qui lõgis peccatorum tenebris inuolutus ſemel de luce deſperat, iam ex deſperatione contemnit, id eſt, paſſim ſibi peccandi frena relaxat: ſed talis opprobrium futuræ dãnationis nulla ratione euadit, quem ab vſu ſuæ iniquitatis nulla diuini timoris memoria cohibuit.

m ¶ *Aqua profunda*, &c.] Verba ſapientium aquæ comparãtur: quia & lauant mentes audientium, & irrigant, ne vel peccatorum ſorde deformes remaneant, vel doctrinæ cœleſtis inopia tabeſcant, & quaſi nociua ariditate deficiant. Et quia eadem doctorum verba fideliũ, quædam myſtica latent & occulta, quæ ſolertiore comprehendantur induſtria: quędam vero aperta & cunctis audientibus facilia ad intelligẽdum profluunt: rectæ hæc & aquam profundam & torrentem dicit eſſe redundantem. Poteſt autem & ita diſtingui, vt quia veteris teſtamenti ſcriptura typicè prolata eſt, dicatur de ea: *Aqua profunda, verba ex ore viri.* Quia dominus & apoſtoli palam vtriuſque teſtamenti ſacramenta mundo reſerabant, adiungatur de illis: *Et torrens redundans fons ſapientiæ.*

n ¶ *Verba bilinguis quaſi*; &c.] Bilingues ſunt cuncti hæretici, qui praua perſuaſione locutionis ſuæ, mentes ſim-

A plicium velut poſtifero veneno ita corrumpunt, vt ad ſanitatem difficile venire poſſint.

a ¶ *Qui mollis, &c.*] Quia qui cœpta bona diſtricte non exequitur, diſſolutione negligentiæ manum deſtruentis imitatur, id eſt diaboli.

ueniunt vſq; ad interiora vẽtris. Pigrũ deiicit timor: animæ autem effeminatorũ eſuriẽt. [a] Qui mollis & diſſolutus eſt, in opere ſuo: frater eſt ſua opera diſſipãtis. Turris fortiſsima nomẽ domini: ad ipsã currit iuſtus, & exaltabitur. [b] Subſtãtia diuitis vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circũdans eũ. [c] Antequã cõteratur, exaltatur cor hominis: & antequam glorificetur, humiliatur. [d] Qui prius reſpõdet quã audiat, ſtultũ ſe eſſe demõſtrat, & cõfuſione dignũ. [e] Spiritus viri ſuſtẽtat imbecillitatẽ ſuã: [f] Spiritũ vero ad iraſcendũ facilẽ, quis poterit ſuſtinere? Cor prudẽtis poſsidebit ſcientiam, & auris ſapientium quærit doctrinam. [g] Donum hominis dilatat viam eius, & ante principes ſpatium ei facit. [h] Iuſtus prior eſt accuſator ſui: venit amicus eius, & inueſtigabit eum. [i] Contradictiones comprimit ſors, & inter potentes quoque diiudicat. [k] Frater qui adiuuatur à fratre quaſi ciuitas firma, & iudicia quaſi vectes vrbiũ. De fructu oris viri replebitur venter eius, & genimina labiorum ipſius ſaturabunt eum. Mors & vita in manibus linguæ. qui diligũt eam, comedent fructus eius. Qui inuenit mulierem bonam, inuenit bonũ. & hauriet iocunditatem à domino. Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, ſtultus eſt & inſipiens. [l] Cum obſecrationib. loquetur pauper, & diues effabitur rigide. [m] Vir amicabilis ad ſocietatem magis amicus erit quã frater.

CAPVT XIX.

MElior [n] eſt pauper, qui ambulat in ſimplicitate ſua, quam diues torquens labia ſua & inſipiens. [o] Vbi non eſt ſcientia animæ, non eſt bonum: & qui feſtinus eſt pedibus, offendit. [p] Stultitia hominis ſupplantat greſſus eius, & contra Deum feruet animo ſuo [q] Diuitiæ addunt amicos plurimos: à paupere autem & hi quos habuit, ſeparantur. Teſtis falſus nõ erit impunitus: & qui loquitur mendacia, non effugiet.

b ¶ *Subſtantia diuitis vrbs roboris, &c.*] Non terrena ſubſtantia ſemper defendere poteſt: imo plerique propter diuitias ſũt capti vel occiſi. Vnde & Eccleſiaſtes ait: *Diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui: pereunt enim in afflictione peſſima.* Eccl. 5 c Melius ergo intelligitur ſubſtantiam laudare virtutum, quibus quicunque abundat, quaſi muro inexpugnabili, cunctas hoſtium arcet inſidias.

c ¶ *Antequam, &c.*] Id eſt, ante contritionem futuræ ruinæ vel damnationis, præcedit elatio cordis atq; praua actio.

d ¶ *Qui prius reſpondet quam audiat, ſtultum ſe demonſtrat & confuſione dignum.*] Qui prius doctor eſſe deſiderat quam diſcat, ſtultitiæ noxam non declinat. Qui iudicare proximorum facta, prius quã plene cauſam vtriuſque partis cognoſcat, inordinate feſtinat, ſe confuſione dignum demonſtrat.

e ¶ *Spiritus viri, &c.*] Et ipſe vir ait. Marc. 14 c Spiritus quidem prõptus eſt: caro autem infirma. B Poteſt & de quolibet viro ſãcto accipi, qui carnis imbecillitatem, ne in tentationibus cedat, mentis fortitudine ſuſtentat.

f ¶ *Spiritum vero ad iraſcendũ facilem, quis poterit ſuſtinere, &c.*] Quia qui ad iraſcendum facilis eſt, nec ſeipſum poteſt ſuſtinere: ita vt iratus ſæpe dicat ea quæ poſtmodum placidus quia dixerit, pœniteat: & plerumque an dixerit, ignoret. Cuius tamen veſania nõnunquam per ſapientium modeſtiam facillimè ſuffertur, atque ex tempore ſopitur.

g ¶ *Donum hominis dilatat viam eius, & ante principes ſpatium ei facit.*] Donum charitatis ſiuę aliarũ virtutum, quas à domino fideles accipiunt, dilatat viam actionis eorum: quia quo magis gratia ſpiritus intus replentur, eo latius foris bonorum operum greſſus multiplicant: atque inter magnos eccleſiæ rectores, in futuro culmen ſortiuntur honoris. Aliter: Donum ſpirituale Saluatoris quod mundo attulit, dilatauit viam eius: quod ad plurimas orbis nationes per fidei & dilectionis ſuæ præſentiam veniret: nec ſolum populos, ſed ipſos etiam rerum dominos, concupiſcentiis renuntiare, ac ſibi libenter obtemperare faceret.

h ¶ *Iuſtus prior eſt accuſator ſui: venit amicus eius, &c.*] Omnis qui vere iuſtus eſt, vbi peccantium errata conſpicit, primo ad ſeipſum oculum conſiderationis inflectit: dumque ſuam fragilitatem ſolicitus accuſauerit, ſic demum ad corripiendos alios linguam benignus exerit. Sed ille qui ſuis fidelibus dicere dignatus eſt: *Vos autem dixi amicos quia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis*: Ioan. 15 d venit in cor eius per præſentiam diuinæ contemplationis, & quam mundum à ſorde iniquitatis agnoſcit, eius humilitatem digna mercede remunerat.

i ¶ *Contradictiones comprimit ſors, &c*] Sors eſt occulta & incomprehenſibilis prædeſtinatio ex diuina regula procedens: quæ inter potentes, hoc eſt, electos, dum ſingulis propria aſſignat, diiudicat. C

x ¶ *Frater qui adiuuatur à fratre quaſi, &c.*] Cum populus vterque, Iudæorum ſcilicet & gẽtium, faterna ſibi in Chriſto charitate conſentit, vnam iam catholicæ eccleſiæ ciuitatem conſtruit: & ſicut vectes vrbium portas muniunt, ita dogmata vtriuſque teſtamenti, eccleſias pro orbem, quę vnam catholicam faciũt, ab infidelium incurſione defendunt.

l ¶ *Cum obſecrationibus, &c.*] Luc. 18 b Humiles ſpiritu, humiliter dominum adorant, vt euangelicus ille publicanus: ſuperbi ſua merita iactant, vt phariſæus.

m ¶ *Vir amicabilis, &c.*] Credens ex gentibus populus magis amatus eſt à domino, quam Iudaicus ſine fide perdurãs: in quo ſecundum carnem natus eſt. Poteſt & de apoſtolis ex Iudæa natis intelligi: quia magis eos amarent credentes ex gentibus, quàm ex ſua gente increduli.

CAPVT XIX.

MElior [n] *eſt, &c.*] Melior eſt ſimplex auditor verbi Dei, ſi ea quæ intelligere in ſcripturis potuit, operando perficit: quam eruditus quiſque, ſi in illis quæ acutè intellexit, ad hæreſim prædicandam labia retorquet. D

o ¶ *Vbi non, &c.*] Animæ quidem humanæ, ſcientia vitæ cœleſtis eſt neceſſaria: quia nimirum ſine hac beata in perpetuum eſſe non poteſt: attamen qui effrenatis ſenſibus mentis, plus appetit ſapere quam decet, plerunque offenſionẽ hæreticę ſtultitiæ temerarius incurrit. Quod in primis humani generis parẽtib. myſticè ſignatũ eſt: qui dũ appetitu ſcientiæ maioris, vetitum contingere properabant: à ſtatu beatitudinis in qua conditi ſunt deuiantes, in pœnam miſeriæ & mortalitatis inciderunt.

p ¶ *Stultitia, &c.*] Stultorũ moris eſt, vt cũ peccãdo viã veritatis deſerũt, nõ ſe erraſſe fateãtur: ſed ad culpã cõditoris, ſui reatus originẽ referãt: quaſi ipſe occaſionẽ peccandi tribuerit, qui vel fragilẽ fecerit hominẽ, vel ad tentationẽ eius hoſtẽ verſutũ admiſerit. Vnde & primus noſti generis parẽs, poſt præuaricationis exceſsũ increpatus à domino ad defenſionẽ mox excuſãdo refugit, dicẽs: *Mulier quã dediſti mihi ſociã, dedit mihi de ligno, & comedi.* Gen. 3 c Et ipſa mulier: *Serpens*, inquit, *decepit me.* Ambo nãq; in creatorẽ quod peccauerãt, retorquebant. Ille quod mulierẽ per quã periret, à domino ſociã accepiſſet: illa quod dominus ſerpentẽ qui ſe deciperet, in paradiſo conſtituiſſet: quo cõtra ſapiẽs dominũ precatur, vt nõ declinet cor ſuum in verbum malũ *ad excuſandas excuſationes in peccatis.* Pſal. 140. Sed & ille ſuos ſupplantans greſſus contra Deum feruet animo, qui diuina imperia per ſuam inertiam contemnens, inſuper ipſum dominum, quaſi importabilia hominibus onera impoſuerit, mente reprehendit inſana.

q ¶ *Diuitiæ, &c.*] Diuitiæ regni cœleſtis, quæ per ſanctos doctores

Multi colūt perſonā potentis & amici ſunt dona tribuētis. Fratres oēs pauperis oderūt eum: inſuper & amici procul receſſerūt ab eo. [a] Qui tātū verba ſectatur, nihil habebit: qui autē poſſeſſor eſt mētis, diligit animā ſuā, & cuſtos prudētiæ, inueniet bona. [b] Falſus teſtis nō erit impunitus, & qui loquitur mēdacia peribit. [c] Non decēt ſtultū delitiæ: nec ſeruū dominari principib. [d] Doctrina viri per patientiā noſcitur. [e] Et gloria eius eſt iniqua prætergredi. [f] Sicut fremitus leonis, ita & regis ira: & ſicut ros ſuper herbā, ita & hilaritas eius. [g] Dolor patris filius ſtultus: [h] Et tecta iugiter perſtillātia litigioſa mulier. Domus & diuitiæ dātur à parētibus: à domino autē propriè vxor prudens. [i] Pigredo immittit ſoporē: [k] Et anima diſſoluta eſuriet. Qui cuſtodit mādatū, cuſtodit animā ſuā: qui autē negligit viā ſuā, mortificabitur. [l] Fænetatur domino qui miſeretur pauperis, & viciſſitudinem ſuam reddet ei. [m] Erudi filiū tuū, & non deſperes: ad interfectionē autē eius ne ponas animā tuam. [n] Qui impatiēs eſt, ſuſtinebit damnum: & cum rapuerit, aliud apponet. Audi conſilium, & ſuſcipe diſciplinam, vt ſis ſapiēs in nouiſſimis tuis. Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autem domini in æternum permanebit. [o] Homo indigens miſericors eſt: [p] Et melior eſt pauper quam vir mendax. Timor domini ad vitam, & in plenitudine cōmorabitur abſque viſitatione peſſimi. [q] Abſcondit piger manum ſuam ſub aſcella: nec ad os ſuum applicat eam. Peſtilente flagellato, ſtultus ſapientior erit: ſi autem corripueris ſapientē, intelliget ſapientiam. Qui affligit patrem & fugit matrem, ignominioſus erit & infelix. Non ceſſes fili audire doctrinam: nec

E doctores fidelibus tribuendo prædicātur multos amicos & eiſdem prædicatoribus, & earum largitori domino aſciſcūt. A philoſophis autem cæteriſque gentium magiſtris: quia nil certæ beatitudinis in futurum norūt promittere, & hi quos habere ſeparantur, videlicet conuerſi ad fidem ſpemque dominicæ promiſſionis certiſſimam.

a ¶ *Qui tantum verba ſectatur, nihil habebit: qui autem poſſeſſor, &c.*] Et Apoſtolus ait. *Non auditores legis iuſtificabuntur apud Deum ſed factores legis iuſtificabuntur.* Rom. 2. b

b ¶ *Teſtis falſus non erit impunitus*: &c.] Redarguerat eum qui verba tantum ſcientiæ abſque operationis efficacia ſectatur; redarguit nūc illum qui ipſa verba diuinæ auctoritatis malè interpretando corrumpit. Quod autem multa ſæpius iterantur, firmitatis indicium eſt, vt Ioſeph ſomnium regis interpretans ait: *Eo quod ſit ſermo Dei, & veraciter impleatur.* Gen 41. d

c ¶ *Non decent ſtultum delitiæ*: &c.] Non decent hæreticum delitiæ ſcripturarum, quia his benè vti non nouit: neque illum qui ſeruus adhuc peccati eſſe probatur, præferri iuſtis in regimine eccleſiæ.

d ¶ *Doctrina viri*, &c.] Doctrina eccleſiaſtica per patiētiam doctorum quā ſit perfecta monſtratur: quia dum magis afflictionibus ac morti corpus ſubdere, quā à docendi officio ceſſare voluerunt: oſtendebant vtique, F quantum eſſet ſalutaris, quā tanta inſtantia defenſare curarunt. Aliter: Doctrina viri per patientiam noſcitur: quia tanto quiſque minus oſtenditur doctus, quanto conuincitur minus patiens. Neque enim poteſt veraciter bona docendo impendere, ſi viuendo neſcit æquanimiter aliena mala tolerare. Rectè autem ſubditur.

e ¶ *Et gloria*, &c.] Quia nimirum perfecti doctoris eſt, ſic aliorum improbitatem patienter ſufferre, vt ſuam quoque fragilitatem nouerit ab iniqua actione ſolerter obſeruare. Neque enim aut munditia propriæ conuerſationis, ſine tolerantia ſufficit externæ perturbationis: aut ſi is qui fortiter aduerſa ſortis ſuſtinet, intus adhuc enetuitet iniquis motibus feruet.

f ¶ *Sicut fremitus*, &c.] De Chriſto rege dicit, qui in iudicio, & hilaris ac blandus iuſtis, & terribilis apparebit iniuſtis.

g ¶ *Dolor patris*, &c.] Deus qui in ſua natura impaſſibilis ſemper eſt & placidus: dolere tamen noſtro more dicitur, cum homines quos ad ſe credendum laudandumque creauit, hoſti potius maligno quàm ſibi, ſeruire conſiderat. Vnde & Moyſes loquitur: Pœnituit eum quod hominem feciſſet in terra, *& tactus dolore cordis intrinſecus*: *Delebo*, inquit, *hominem quem creaui, à facie terræ.* Gen. 6. a

h ¶ *Et tecta iugiter perſtillātia, &c.*] Sicut tecta perſtillantia pluuiam quidem de cœlo ſuſcipiunt, nec tamen hanc ad vtilitatem aliquam diſpertiunt, ſed ad moleſtiam potius inhabitantium deriuant. Ita nimirum hæreticorum eccleſia, cœleſtium dona verborum non ad ſalutem animarum: ſed ad ſuæ vſum nequitiæ male interpretando, & contra catholicos litigando conuertit. Tecta enim perſtillantia, mundas quidem pluuiæ guttas accipiunt: ſed ſub tectis in domo ſordidas reddunt, & hæreticus limpidiſſima cœleſtis oraculi verba, auditu corporis haurit: at vbi hæc corde polluto attigerit, auditoribus ſuis ſorde mixta miniſtrat. G

i ¶ *Pigredo*, &c.] Piger appellatur, qui rectè ſentiendo quaſi vigilat: quamuis nihil operando torpeſcat. Sed pigredo immittit ſoporem, quia paulisper etiam rectè ſentiendi vigilantia amittitur, dum à bene operandi ſtudio ceſſatur. Rectè autem dicitur.

k ¶ *Et anima diſſoluta eſuriet*, &c.] Nam qui ſe ad ſuperiora ſtringendo non dirigit, neglectum ſe inferius per deſideria expandit. Et dum ſtudiorum ſubtilium vigore non conſtringitur, cupiditatis infimæ fame ſauciatur, vt quo per diſciplinā ligari diſſimulat, eo ſe eſuriens per voluptatum deſideria ſpargat.

l ¶ *Fæneratur domino qui miſeretur pauperis*, &c.] Fœnus eſt pecunia ad vſuram commodata: qui enim miſeretur pauperis, fœneratur domino: quia ideo erogat modica temporalia, vt ab eo recipiat ampliora æterna. Huius ſententiæ veritatem probat ipſe dominus, cum ſe eleemoſynam facientibus dicturum eſſe prædixit: *Quandiu feciſtis vni de his minimis meis, mihi feciſtis.* Matth. 25. d

m ¶ *Erudi filium tuum*, &c.] Subiectum tibi quemlibet, ſi errate conſpicis, diligenter caſtigare curato: quod ſi curari renuit, ita erga illum circunſpectè & temperanter age: ne quid omnino in tuis verbis vel actibus, vnde amplius peccet, inueniat. H Cui ſentit opitulatur illud quod ſequitur.

n ¶ *Qui impatiens eſt*, &c.] Si enim duritia contradicentis fratris, quem erudire cœpiſti, prouocatus ipſe in impatientiæ virium labaris, damnum profectò tuæ virtutis incurris: & cum illi durius forte increpando ſpem promerendæ ſalutis agendæque pœnitentiæ quam habuerat, rapueris: rationem pro eo quod fratrem ſcandalizaſti, diſtricto iudici reddes. Patet literæ ſenſus: quia qui per impatientiam inopiæ, furto ſeruit, aut rapinis, damnum ſuæ animæ facit: & cum rē proximi tollit, & ſi non homini pro hoc, certè æterno iudici rationem reddere habet. Vnde alia editio ita hunc verſum tranſtulit. Male cogitās homo, multo damno affligetur: & ſi peſtilentioſus fuerit, animam ſuam apponet: quia nimirum cum pecuniam violentus abſtulerit, pro hac animam inuitus dabit.

o ¶ *Homo indigens*, &c.] Indigentem dicit humilem, qui ſe perpetuis bonis egere ſine ceſſatione recolit: talis namque vt miſericordiam conſequatur à domino, nunquam proximo miſereri recuſat. De quo & ſubſequenter annectit.

p ¶ *Et melior eſt pauper quam vir mendax. Timor domini ad vitam*, &c.] Melior eſt namque humilis corde, qui nihil fidit ſuis operibus, quam qui ſe præ excellentia virtutum viri nomine dignum ducens fallitur, neſcius dum ſuperbiendo perdit bona quæ geſſit.

q ¶ *Abſcondit piger manum ſuam ſub aſcella, nec ad os ſuum applicat eam. Peſtilente flagellato, &c.*] Nemo ita piger eſt, vt ad os manum vel comedendo reducere laborem putet: ſed pigro labor eſt, manum ad os porrigere: quia deſidioſus quiſque prædicator, ne hæc quidem vult operari quæ dicit. Manum quippe ad os porrigere, eſt voci opere concordare.

nec ignores ſermones ſcientiæ. [a] Teſtis iniquus deridet iudiciũ. [b] Et os impiorũ deuorat iniquitatem. [c] Parata ſunt deriſoribus iudicia, & mallei percutientes ſtultorũ corporib. Luxurioſa res vinũ, & tumultuoſa ebrietas. Quicũq; his delectatur, nõ erit ſapiẽs. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui prouocat eũ, peccat in animã ſuam. Honor eſt homini qui ſeparat ſe à contentionibus: omnes autem ſtulti miſcentur contumeliis.

CAPVT XX.

PRopter [d] frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æſtate, & non dabitur ei. Sicut aqua profunda, ſic conſilium in corde viri: ſed homo ſapiens exhauriet illud: [e] Multi homines miſericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet? [f] Iuſtus qui ambulat in ſimplicitate ſua: beatos poſt ſe filios derelinquet. [g] Rex qui ſedet in ſolio iudicij, diſſipat omne malum intuitu ſuo. [h] Quis poteſt dicere: mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato? [i] Pondus & pondus, menſura & menſura: vtrunque abominabile eſt apud Deum. [k] Ex ſtudiis ſuis intelligitur puer, ſi munda & recta ſint opera eius. [l] Aurẽ audientem & oculum videntẽ, dominus fecit

A

a ¶ *Teſtis iniquus, &c.*] Illud videlicet de quo dicitur. *Non falſum teſtimonium dices*: vel certè venturum, de quo ſupra Exod 20.b dicitur. *Teſtis falſus non erit impunitus: & qui loquitur mendacia, peribit.*

Supr.10d.a b ¶ *Et os, &c.*] Sicut famelicus refici cibis deſiderat: ita impius vt iniquitatis excutione ſaoetur, ardenter exquirit.

c ¶ *Parata ſunt deriſoribus iudicia, &c.*] Etſi reprobi, ſicut prædictum eſt, vel iuſſionis vel communicationis diuinæ iudicium derident: parata tamen eos expectant iudicia damnationis: quæ vt mallei ferrum candens, ita eos in fornace gehennæ ſine fine verberent.

CAP. XX.

PRopter [d] *frigus piger arare noluit, &c.*] Qui nũc propter deſidiam in Dei ſeruitio laborare neglexerit, venturo die regni mendicabit, & non dabitur ei: quia quæcunque ſeminauerit homo, hæc & metet. Gal.6.b Bene ergo regnum Dei æſtati comparatur: quia tunc mœrotis noſtri nubila tranſeunt, & vitæ dies æterni ſolis claritate fulgeſcunt.

e ¶ *Multi homines miſericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet.*] Multi quidem miſericordes præſenti in ſæculo apud homines videntur: virum autem fidelem, hoc eſt, qui recta intentione bonum opus faciat, inueniri difficile eſt.

B

1 Reg.8.a f ¶ *Iuſtus qui, &c.*] Non hoc ſecundum literam ſemper ſta- 4.Reg.18.a re poteſt. Nam & beatus Samuel vir iuſtus ac ſimplex, diſſimiles ſui filios reliquit, & Achaz iniuſtus ac reprobus, beatum poſt ſe filium reliquit Ezechiam: ſed filios iuſti dicit eos, qui exempla iuſti ſequuntur. Vnde nunc omnes electi propter fidem, filij dicuntur Abrahæ: teſte Apoſtolo qui ait: Rom.4. *Si autem vos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis*: quibus beatitudo non huius ſæculi, ſed futura promittitur. Vnde rectè ſubiungitur.

g ¶ *Rex qui ſedet in ſolio iudicij, diſſipat omne malum intuitu ſuo.*] Etſi enim in hac vita electi mala patiantur reproborum, vbi vniuerſalis iudicij dies apparuerit, omnia mala diſſipantur: & coronatis cum domino iuſtis, ſoli pœnas ſubibunt iniuſti. Quod etiam nunc per partes agitur, cum quis ſanctorum victor exierit de ſæculo, & ille qui eum tribulabat perſecutor digna factis perceperit. Poteſt hic verſus & de electis accipi, qui habent aliquando latentia in mente mala, quæ ab aliis videri non poſſunt hominibus: quæ tamẽ dominus cernit, quãdo ea occulto reſpectu gratiæ deſtruit. Luc.22.g Denique conuerſus dominus reſpexit Petrum, *& recordatus eſt Petrus verbi domini, &c.*

h ¶ *Qui poteſt dicere, mundum eſt cor meum: &c.*] Notãdum quod non ait, Quis poteſt mundum habere cor, & purus eſſe à peccato? ſed, quis poteſt dicere, inquit, mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato? quia ſunt qui largiente diuina gratia, poſſunt iuxta humanum modum & cordis & operis munditiam habere: vnde eſt illud dominicum. *Beati mundo* Math.5.a *corde: quoniam ipſi Deum videbunt.* Et in pſalmo. *Quis aſcen-* Pſal 23.a *det in montem domini: aut quis ſtabit in loco ſancto eius? Innocens manibus & mundo corde.* Si enim nemo mundum habet cor, neque vllus purus eſt à peccato, conſequens eſt profecto, vt nullus aſcendat in montem domini: nullus hominum ſtet in loco ſancto eius. Quia vero conſtat multos aſcenſuros in montem domini, ſtaturoſque in loco ſancto eius: reſtat vtique vt ſint multi mundo corde, & iuxta humanæ poſſibilitatis modum puri à peccato: nec tamen ſeipſum quiſquam mundum corde & immunem eſſe à peccato abſque temeritate pronuntiat. Stulta eſt namque propriæ laudis iactantia, temerarium de ſua quemque innocentia, vel iuſtitia gloriari. Et quia ſunt qui ſua laudare quaſi fortia: proximorum vero facta velut vilia ſolent improbare, rectè ſubiungitur.

C

i ¶ *Pondus & pondus: menſura, &c.*] Pondus & pondus: hoc eſt, maius & minus, menſura & menſura, ſimiliter maior & minor, vtrumque eſt abominabile apud Deum. Præpoſiti enim in eccleſia praue viuentes, has duplices menſuras in domibus, hoc eſt, cõſcientiis ſuis habent: quia bonum quod aliis imperant, ipſi minimè faciunt: & malum quod in ſubditis damnãt, ipſi perpetrare non deſinunt. *Põdus & pondus, menſuram & menſuram*, hypocritæ atque hæretici in domibus, hoc eſt, in ſenſibus ſuis habent, in eo quod ſe mũdos in cogitatione & puros in actione ſua eſſe mentiuntur: cæteros vero velut ſordidos atque peccatores reſpuunt & contẽnunt: quaſi ſtatera doloſa & menſura duplici, aliter ſua, & aliter facta proximum penſant, ac per hoc in vtroque abominabiles apud Deum exiſtunt. Diuerſum namque pondus in domo ſua, diuerſam habet menſuram, vt aliter videlicet in ſemetipſo, aliter metiatur in proximo: qui in ſuis ſemper actibus quæ laudari, in aliorum vero quæ vituperari poſſint, rimatur. Et ideo talem iuſtè abominatur dominus: quia nimirum quantum ſibimetipſi abſque meritis placet, tanto ſuperno inſpectori merito diſplicet. Verum quia periculoſum eſt cuiquam de aliena conſcientia iudicare, cuius intentionem ſcire nequit, dat conſilium quibus indiciis iudicium noſtri cordis erga proximum dirigere debeamus. Nam ſequitur:

D

k ¶ *Ex ſtudijs, &c.*] Quemcunque enim virtutibus ſtudere, modeſtiæ, continentiæ, auditioni ſapientum, & obſeruantiæ mandatorum Dei, maximéque humilitati ac ſimplicitati videris: huius munda eſſe & recta opera intellige. Quem vero his contrarium iter tenere deprehendis, hunc velut immundi ac diſtorti cordis hominem, aut corrigere & caſtigare: aut ſi hoc non vales, vitare ac declinare, ne ab eo ipſe corrumparis, curato. Nec videri contrarium debet, quod hic ſtudioſi pueri munda eſſe & recta opera teſtatur: ſupra vero ait. *Quis poteſt dicere: mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato?* In hoc enim verſu ſtudium rectè viuendi ſuadet: in illo præſumptionem propriæ puritatis diſſuadet. In iſto munditiam & rectitudinem qualis in hac vita eſſe iuſtorum poteſt, docet habendam: in illo ſubtilitatem diuini examinis, qua hominum facta & intentiones diiudicat, monet ſemper ante oculos habendam. Vnde & illum locum antiqui interpretes ita tranſtulerũt. *Cum ſederit rex iuſtus in ſolio iudicij, quis gloriabitur caſtum ſe habere cor? aut quis gloriabitur mundum ſe eſſe à peccato?* Qui & hunc quem exponimus verſiculum, Supr.13.d manifeſtius poſuere dicentes: *Iuuenis qui cum iuſto eſt, directa erit via illius.* Qui enim *cum ſapientibus graditur, ſapiens erit.* Sicut econtra, *amicus ſtultorum efficietur ſimilis.*

l ¶ *Aurem audientem, &c.*] Aurem audientem, dicit auditorem verbi obedientem. *Oculum videntem*, doctorem eruditum. Nemo ergo cum ſe ſcripturarum ſciẽtia inſtitutum, & ad dicendum verbum Dei viderit idoneum, deſpiciat ſimplicitatem fratris: qui & ſi minus doctus ad prædicandũ, nõ tamen minus eſt promptus ad diſcẽdum, vel adimplendum bona quæ didicit: ſed recolat quia qui ſibi maiorem ſcientiæ gratiam dedit, ipſe fratri quæ habet ſpiritualia dona tribuit: nec ſibi propter ſe ſolummodo, ſed etiam propter fratris cõmoda tribuit dona quæ voluit: dans vnicuique gratiam ſecundum

E cundum menſuram donationis ſuæ.

a ¶ *Noli diligere ſomnum, &c.*] Noli diligere ſomnum peccati & inertiæ: de quo Apoſtolus ait. *Hora eſt iam nos de ſomno ſurgere*: (Rom. 13. c) ne te ſi non bene vigilare noueris, egeſtas in futuro, illa grauiſſima, vbi nec ſtillam aquæ vnam ſitiens inuenire queas, occupet. Aperi oculos tui cordis ad vigilias ſanctas, & ſaturitatem tibi gaudiorum cœleſtium bene viuendo conquire.

fecit vtrunque. [a] Noli diligere ſomnum, ne te egeſtas opprimat: aperi oculos tuos, & ſaturare panibus. [b] Malum eſt, malum eſt, dicit omnis emptor: & cum receſſerit, tunc gloriabitur. [c] Eſt aurum & multitudo gemmarum, & vas pretioſum labia ſcientiæ. Tolle veſtimentũ eius qui fideiuſſor extitit alieni, & pro extraneis aufer pignus ab eo. [d] Suauis eſt homini panis mendacij: & poſtea impleditur os eius calculo. Cogitationes cõſilijs roborãtur: & gubernaculis tractãda ſunt bella. [e] Ei qui reuelat myſteria, & ambulat fraudulẽter, & dilatat labia ſua, ne cõmiſcearis. Qui maledicit patri ſuo & matri, extinguetur lumẽ eius in mediis tenebris. [f] Hæreditas ad quã feſtinatur in principio, in nouiſſimo benedictione carebit. [g] Ne dicas, reddã malũ: expecta dominũ, & liberabit te. [h] Abominatio eſt apud dominũ pondus & pondus: ſtatera doloſa non eſt bona. [i] A domino diriguntur greſſus viri. [k] Quis autẽ hominũ intelligere poteſt viã ſuã? [l] Ruina eſt homini deuotare ſanctos: & poſt vota retractare. [m] Diſſipat impios rex ſapiẽs, & incuruat ſuper eos fornicẽ. [n] Lucerna domini ſpiraculũ hominis, quæ inueſtigat omnia ſecreta ventris. Miſericordia & veritas cuſtodiũt regẽ, & roboratur clementia thronus eius. [o] Exultatio iuuenum fortitudo eorum, & dignitas ſenũ canities. [p] Liuor vulneris abſterget mala: & plagæ in ſecretioribus ventris.

CAPVT XXI.

SIcut [q] diuiſiones aquarum, ita cor regis in manu domini: quocunque voluerit inclinabit illud. Omnis via viri recta ſibi videtur: appendit autem

b ¶ *Malum eſt, &c.*] Ergo & is qui æterna in cælis præmia comparare deſiderat, malum eſt ei quod in præſenti debet ſuſtinere, vt cum receſſerit de mundo, tunc glorietur apertè perſpiciens: (Ibid. 8. d) Quia *non ſunt cõdignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.*

c ¶ *Eſt aurum, &c.*] Hæc eſt gloriatio ſapientis emptoris, qui quàm diu emerit, malum eſſe dicit quod ſecum agitur: cum autem receſſerit, lætabitur ſe ſapienter emiſſe: ſic etenim etiam cæleſtis regni emptor vbi hinc receſſerit exultabit, comperiens labia ſcientiæ, id eſt, doctrinæ ſpiritualis qua vſus eſt in comparatione cœleſtium, auro, gemmis, & vaſis eſſe aſſimilãda pretioſis.

d ¶ *Suauis eſt homini panis, &c.*] F In quocunque membro quis amplius peccauerit, in eo ampliora in vltione patietur tormenta. Vnde rectè qui in lingua magis delinquit, in ea plus arſurus eſſe perhibetur: dum os eius calculo, qui eſt lapis ignitus, implendum eſſe refertur: quod accidiſſe conſtat diuiti illi, qui epulabatur quotidie ſplendide: cum in inferno ardens, refrigerari ſibi à Lazaro linguam petebat. Nã (Luc. 16. e) quia in verbis ſuperuacuis in epulando defluxerat, in lingua amplius ardebat.

e ¶ *Et qui, &c.*] Si quis voluerit tuis miſceri amicitiis, & hunc videris prioris amici pandentem ſecreta, hunc veluti perfidum caue.

f ¶ *Hæreditas ad quam feſtinatur, &c.*] Qui per auaritiæ nequitiam in hac vita multiplicari appetunt, in futuro ab æterno patrimonio exhæredes fiunt. Aliter: Hæreditas ad quã feſtinatur in principio, in nouiſſimo benedictione carebit. Qui gradum regiminis priuſquam ſubeſſe didicerit, id eſt, ante tempus feſtinãs præpoſterus accipit: in nouiſſimo mercede benedictionis, quæ bonis rectoribus debetur, carebit: qui ad myſterium altaris indoctus & temerarius acceſſit, & ipſe in die nouiſſimo gratiam remunerationis, quæ benè miniſtrãtib. repromittitur, perdet. Poteſt & ita accipi, quod qui in præſenti ſuas vleiſci vult iniurias, hic corona patiẽtiæ in futuro carebit. Cui ſenſui potiſſimum videtur conuenire quod ſequitur:

g ¶ *Ne dicas, &c.*] Quod etiam verſiculo ſequenti aſtruit, cùm dicit:

h ¶ *Abominatio eſt apud dominum pondus & pondus, ſtatera, &c.*] Duplex namque pondus & ſtateram habet ſuo in corde doloſam: qui dum peccauerit, ipſe veniam petit à domino: & nihilominus peccanti in ſe homini ac pœnitenti, quod peccauit dimittere non vult: cum qui Deus eſt flectere ad miſerandum precibus ſatagit, cum ipſe homo exiſtẽs, nullis hominum precib. flecti ad miſericordiam poſſit. Qui iure quaſi iniquus ponderator abominatur à domino: quia ſuas G iniurias grauiores quàm domini menſurat. Verbi gratia: nolens indulgere ei qui ſuam vxorem polluit, & poſtulans ſibi indulgere, cum forte deſponſatam Chriſti virginem maculauerit: vel certe animam ſuam Deo in baptiſmate conſecratam, aliqua vitiorum ſorde fœdauerit.

i ¶ *A domino diriguntur, &c.*] Quicunque hominum greſſus rectum iter incedunt, nõ fit hoc libertate humani arbitrij, ſed gubernatione illius, cui dicit Eſaias: *Omnia enim opera noſtra operatus es nobis.* (Eſai. 26. d)

k ¶ *Quis autem, &c.*] In hoc, inquit, manifeſtè claret: quia quicquid boni habet quiſque à ſeipſo non habet, ſed per gratiã Dei: quod nec per ſui libertatẽ arbitrij, qualis futurus ſit, qualiter, vel quamdiu victurus intelligere poterit.

l ¶ *Ruina eſt, &c.*] Cum peccatum ſit vlli hominum nocere: quanto maius eſt cum quis ſanctos Dei offenderit, ſiue læſerit, & quaſi vile mancipium pro libito ſuæ voluntatis eos tractare non timuerit. Quomodo quadraginta viri in Actibus apoſtolorum deuouerunt ſe non mãducaturos neque bibituros, (Act. 23. b) donec occiderent Paulum. Et pagani ſæpe, vt legimus, diis ſuis Chriſtianorum deuouere ſanguinem. Hunc verſiculum antiqua editio, iuxta alium ſenſum poſuit, dicens: Muſcipula eſt viro citato aliquid de ſuis conſecrare: poſtea autem quam votum fecit pœnitentiam agit. H Et quia vtroſque, & eos videlicet qui ſua contemnunt, & eos qui vt ſua vota compleant ſanctos perſequuntur, damnatio reſtat æterna, rectè ſubditur:

m ¶ *Diſſipat impios, &c.*] Moris autem fuit antiquorum, vt adepta de hoſte victoria, fornices ſibi erigerent, in quibus virtutum ſuarum laudes deſcriberent: vt in Saulis opere legimus. *Dominus* ergo *rex noſter*, non ſolum impiorum deſtruet in fine malitiam: ſed & magnam cum electis ſuis eiuſdem triumphi gloriam perpetuo celebrat. Hunc verſum antiqua tranſlatio ſic habet: Ventilator (1. Reg. 15. b) impiorum rex ſapiens, & imittet illis rotam malorum: id eſt, pœnam nullo fine conſummandam. Cui videlicet rotę contraria eſt corona vitæ æternæ. quam repromiſit Deus diligentibus ſe.

n ¶ *Lucerna, &c.*] Diuini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam ſibimetipſi illuminans oſtendit: quæ ante Spiritus ſancti aduentum cogitationes prauas & portare poterat, & penſare neſciebat.

o ¶ *Exultatio, &c.*] Canitiem ſapientiam dicit. Tunc etenim ciuitatis cuiuſque bene ordinatæ, tunc res ſanctæ eccleſiæ rectè aguntur: cum & fortiores quiſque viribus neceſſariis inſiſtunt operibus, & ſeniores maiore prudentia prędit, de his quæ agenda ſunt, ſalubriter conſulunt.

p ¶ *Liuor, &c.*] Cum enim exterius percutimur ad peccatorum noſtrorum memoriam, taciti afflictique reuocamur: & per hoc quod foris patimur, magis intus quod fecimus dolemus: ſicque fit vt inter aperta vulnera corporis, magis nos abluat plaga ſecreta ventris: quia ſanat nequitias praui operis occultum vulnus doloris. Solet quippe ventris appellatione mens accipi: quia ſicut venter conſumit eſcas: ita mens pertractando excoquit curas.

CAPVT XXI.

SIcut [q] *diuiſiones aquarũ, &c.*] Quare cor regis & non potius omnium hominum in manu Dei eſſe perhibet, cum

A ſcriptũ ſit: Quia *in manu eius ſunt omnes fines terræ:* niſi fortè Pſal. 94. a regem, ſanctum quemque appellat, qui vitiorum bella in ſe ipſo vincere, virtutum militiam nouit ſtipare. Sicut enim dominus multifidis aquarum diuiſionibus terrarum fines latè ſimul & aëris implet, tegit quoque aquis ſuperiora cœlorum: ita cor regis quocũque voluerit inclinabit illud: quia ſicut diuiſiones gratiarũ, iuxta ſuam voluntatem, & angelis & hominibus tribuit: ita & corda ſanctorum quibuſcũque voluerit digna donationibus reddit. Neque vllum habet Pelagianiſta locum, quo abſque Dei gratia quis ſaluus fieri poſſit.

autem corda dominus. Facere miſericordiã & iudiciũ, magis placet domino, quã victimæ. Exaltatio oculorum, eſt dilatatio cordis: lucerna impiorũ, peccatũ. Cogitationes robuſti ſemper in abundãtia: omnis autẽ piger in egeſtate eſt. Qui cõgregat theſauros lingua mẽdacij, vanus & excors eſt: & impingetur ad laqueos mortis. Rapinæ impiorũ detrahẽt eos: quia noluerunt facere iudicium. [a] Peruerſa via viri aliena eſt: qui autem mũdus eſt, rectũ opus eius. [b] Melius eſt ſedere in angulo domatis, quã cum muliere litigioſa, & in domo cõmuni. Anima impij deſiderat malũ: nõ miſerebitur proximo ſuo. Mulctato peſtilẽte, ſapientior erit paruulus: & ſi ſectetur ſapientem, ſumet ſcientiam. Excogitat iuſtus de domo impij, vt detrahat impios à malo. [c] Qui obturat aurem ſuam ad clamorem pauperis: & ipſe clamabit, & non exaudietur. [d] Munus abſconditum extinguet iras: & donum in ſinu indignationem maximam. [e] Gaudium iuſto eſt facere iudicium, & pauor operantibus iniquitatem. [f] Vir qui errauerit à via doctrinæ, in cœtu gigantium commorabitur. Qui diligit epulas, in egeſtate erit: qui amat vinum & pinguia, non ditabitur. [g] Pro iuſto datur impius: & pro recto iniquus. Melius eſt habitare in terra deſerta: quam cum muliere rixoſa & iracunda. [h] Theſaurus deſiderabilis & oleum in habitaculo iuſti, & imprudens homo diſſipabit illud. Qui ſequitur iuſtitiam & miſericordiam: inueniet vitam, iuſtitiam & gloriã. [i] Ciuitatem fortium aſcendit ſapiens, & deſtruxit robur fiduciæ eius. Qui cuſtodit os ſuum & linguam ſuam, cuſtodit ab anguſtiis animam ſuam. Superbus & arrogans vocatur indoctus: qui in ira operatur ſuperbiam. Deſideria occidunt pigrum, noluerunt enim quicquam manus eius operari. Tota die cõcupiſcit & deſiderat: qui autem iuſtus eſt, tribuet & non ceſſabit.

Hoſtiæ

a ¶ *Peruerſa via*, &c.] Iuſtè coram domino viuere, propriũ eſt humanæ conditionis. Vnde alibi dicit: *Deum time, & mandata eius obſerua, hoc eſt,* Eccl. 12. d *omnis homo.* Atqui peruerſe viuit, alienam profectò à natura humana viam incedit. Peruerſa ergo actio, aliena eſt & contra naturam. Qui autem mundus eſt in opere, hic rectè quod per naturam originaliter ſumpſit, exequitur.

b ¶ *Melius eſt*, &c.] Adeo verum eſt, melius eſſe ſedere in angulo domatis: id eſt, in ſecreta altitudine vitę continentioris, quam cum muliere mala in domo, quæ tibi ſit cum illa cõmunis: vt etiam ſi optima tibi mulier ducenda offeratur, melius ſit contempto connubio propter comitatum agni, cœlibem ducere vitã. Aliter: Quid B per angulum domatis, niſi vita religioſa, ab omni actione terrena remota, & à turbationibus vitæ præſentis quieta? Quid per mulierem litigioſã, niſi perturbati ſæculi actio deſignatur: quæ amatoribus ſuis inceſſanter tẽtationes mouet, iurgia atque ſcandala ſeminat, immittit lites, concitat bella, diuidit vnitatem, pacem violat, amicitias diſſipat: eoſque dum variis cupiditatibus inflãmat, nec in ſemetipſis quieſcere ſinit: nec in fraterna dilectione connexos eſſe permittit?

c ¶ *Qui obturat*, &c.] Generaliter hæc accipienda ſententia: & non egeno tantum vel corporaliter infirmo. Nam & qui criminibus alienis non affectu miſericordiæ condolere, ſed iudicantis mauult tenere cenſuram: oſtendit ſe necdum vitiorum fecibus eliquatum, neque auditu diuinæ miſerationis exiſtere dignum.

d ¶ *Manus*, &c.] Qui iram diſtricti iudicis, quam peccando meruit, placare deſiderat, eleemoſynas det pauperibus, & hoc nulla delectatione fauoris humani, ſed tantum amore conditoris, qui cordium occulta reſpicit. Sic enim fit munus abſconditum, ſic ad mitigandum conditoris iram proficuum, ſi nullo extraneæ retributionis intuitu porrigatur, ſic implebitur quod ipſe præcepit: *Te autem faciente eleemoſy-* Math. 6. a *nam, neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.*

e ¶ *Gaudium*, &c.] Gaudet iuſtus cum bonis deſudat operibus: quia ſperat ſe propter hæc bonis remunerandum eſſe perennibus. At vero reprobi dum mala, quæ dominum prohibuiſſe norunt, faciunt, quamuis ſuæ luxuriæ perpetratione carnaliter delectentur, mentis tamen pauore interno carere nequeunt, quia ſe mala perpetua paſſuros pro his quæ temporaliter maleſecerint, non ambigunt.

C f ¶ *Vir qui errauerit à via doctrinæ, in cœtu gigantium commorabitur*, &c.] Gigantes dicit immundos ſpiritus: de quibus beatus Iob: *Ecce gigantes*, inquit, *gemunt ſub aquis*: & qui ha- Iob. 26. b bitant cum eis, id eſt, ſuperbi & malefactores ſpiritus dæmoniorum cum his quos deceperint hominibus pœnis ſubacti torquentur: horum enim cœtui ſociabuntur, qui à via veritatis errauerunt, ipſo iudice atteſtante, qui ſe illis dicturum eſſe prædixit: *Diſcedite à me maledicti in ignem æter-* Math. 25. d *num, qui paratus eſt diabolo & angelis eius.*

g ¶ *Pro iuſto datur*, &c.] Iniqui & recti idem eſſe videntur: ſed diſtat inter impios & iniquos, quod iniqui ſunt omnes reprobi: impij vero qui maioribus implicati ſceleribus, vel vnquam ſanctæ myſteria fidei perceperunt, vel poſt accepta ad apoſtaſiam redierunt. Vnde poteſt hoc loco impius omnium fidelium perſecutor dictus accipi: Porro iniquorum vocabulo, generaliter omnes mali ſignari. Et pro iuſto datur impius, cum pro martyre perſecutor, qui eum morti dederit, punitur: pro rectis iniqui, qui eorum iuſtitiã videntes imitari nolebãt. Dãnatur Herodes, non tantum pro innocentibus, quos impie neci tradidit, ſed & augmentum damnationis accipit: quia fidem Magorum ſequi ad quærendum dominum noluit, cum eſſet Iudæus, & prophetarum dicta cognoſcere: hinc enim dominus ait: *Regina auſtri ſurget in iudicio cum* Math. 12. d *generatione iſta, & condemnabit eam*, &c. Non quia ipſa ſua D virtute ac potentia condemnabit: ſed quia in eius comparatione condẽnabuntur, qui deuotionem eius ſciẽtes, cum multo facilius poſſent, ſapientiæ curam quam diſſimulabant habere.

h ¶ *Theſaurus*, &c.] Claritas bonorum operum Deo ſemper amabilis, & pinguedo dilectionis in ſanctorum eccleſia refulget. Verum reprobi non tantum virtutes ſe non aſſequi, ſed & perſequi, & quantum valent in bonis obruere feſtinant. Poteſt ſane hic verſus & de quolibet martyrum accipi: in cuius habitaculo, id eſt, corpore, anima ſancta, Dei videlicet theſaurus ſeruetur, abundat & vnctio gratiæ ſpiritualis: at perſecutor imprudẽs huiuſmodi habitaculum diſrumpere poteſt: theſaurum vero qui habitaculo tenebatur & oleum, nequaquam tangere poteſt. Vnde dominus docet: *Non timete eos qui occidunt corpus, & poſt hæc non habent amplius quid faciant.*

i ¶ *Ciuitatem fortium*, &c.] Ciuitatem fortium, mundum Math. 10. c dicit, qui quondam malignorum ſpirituum & tyrannidi ſtultæ ſubactus ſeruiebat: habens fiduciam vitæ in cultu eorum qui non ſunt dij, ſed opera manuum hominum. Hanc ciuitatem intrauit ille natus in carne, qui eſt Dei virtus & Dei ſapiẽtia: deſtruxitque per ſuos prædicatores cultũ deorum, in quibus fuere confiſi, veritatis ignari: atque in fide cœleſtium docuit habendam eſſe fiduciam, quæ nunquam poſſet deſtrui. Sed & quotidie ciuitatem fortium aſcendit ſapiens, & deſtruit robur fiduciæ eius, cum aliquis fidelis doctor argumenta philoſophorum, vel hæreticorum, vel etiam contumaces carnalium fratrum contradictiones, quibus ſcelera ſua defendere & alleuiare nituntur, aſperſione

fidei

Hoſtiæ impiorũ abominabiles, quæ offerſitur ex ſcelere. [a]Teſtis mẽdax peribit: vir obediẽs loquetur victoriam. [b] Vir impius procaciter obfirmat vultum ſuum: qui autẽ rectus eſt, corrigit viam ſuã. [c] Non eſt ſapientia, non eſt prudentia, nõ eſt conſilium contra dominũ. [d]Equus paratur ad diẽ belli: dominus autem ſalutem tribuet.

CAPVT. XXII.

MElius [e] eſt nomen bonum, quam diuitiæ multæ. [f] Super argentum & aurum gratia bona. [g] Diues & pauper obuiauerunt ſibi, vtriuſque operator eſt dominus. [h] Callidus videt malum, & abſcondit ſe: innocens pertranſit, & afflictus eſt damno. [i] Finis moleſtiæ timor domini: diuitiæ & gloria, & vita. [k] Arma & gladij in via peruerſi: cuſtos autem animæ ſuæ longe recedit ab eis. [l] Prouerbium eſt: adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cum ſenuerit, non recedet ab ea. [m] Diues pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, ſeruus eſt fænerantis. [n] Qui ſeminat iniquitatem, metet mala. [o] Et virga iræ ſuæ conſummabitur. [p] Qui pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur: de panibus enim ſuis dedit pauperi. Victoriam & honorem acquiret qui dat munera, animam autem aufert accipientium. [q] Eijce deriſorẽ, & exibit cum eo iurgium: ceſſabuntque

E fidei eccleſiaſticæ, caſtigationis diſciplina redarguit atque euiſcerans annullat.

a ¶ *Teſtis mendax peribit, &c.*] Qui ſe Deo ſeruire teſtatur, nec facta dicta exequitur, peribit: qui autem fideliter vt promittit, iuſſis ſubditur diuinis: huius loquela ad victoriã perueniet: quia dum per obedientiam ſuam deſideria vincere ſatagit, per iuſtitiam iudicis poſtmodum victoriæ palmam percipit.

b ¶ *Vir impius procaciter obfirmat vultum ſuum, &c.*] Iudas quia impius corde erat, quamuis ipſo domino ſe redarguente, noluit mala cœpta reſtringere. Porro Petrus quia rectus erat corde, id eſt, rectitudinis amator, reſpiciente ſe domino (Luc. 22. g) mos pœnitendo correxit, quod negando deliquit.

c ¶ *Non eſt ſapientia, &c.*] Quæcunque conſiliantur & ſapiunt hæretici, nihil eſt & vanum & inutile.

d ¶ *Equus paratur, &c.*] Hominum quidem eſt Deo deuote tempore perſecutionis animũ præparare, corpus offerre diſcrimini, ſed diuini eſt adiutorij, vt cœpto labori, agonis victoria ſaluſque ſuccedat.

CAPVT XXII.

MElius [e] *eſt nomen bonum, &c.*] Nomen bonum dicit, non quod à turbis vulgi imperiti, ſed quod à fidelium quamuis paucorum teſtimonio laudatur. Neque enim bonus habere nomen bonum refugit, ſed à bonis ſolum quærebat laudari qui ait: Si *adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.* (F) Nomen ergo bonum eſt nomen religionis, quod diuitijs mundialibus iure (Gal. 1. b) præfertur. Nã *& ſi mundum quis lucraretur vniuerſum*, me- (Matt. 16. d) rito hunc contemneret, tãtum vt nomen eius ſcriberetur in cœlo eiuſque memoria & inter angelos, & inter homines ſanctos figeretur æterna.

f ¶ *Super argentum & aurum gratia bona.*] Illam ſignificat gratiam, cum quis pro bono opere laudatur à bonis, imo pro collatis ei donis meritorum, glorificatur pater qui in cœlis eſt.

g ¶ *Diues & pauper obuiauerunt, &c.*] Neque diuitem propter diuitias honores: neq; pro inopia pauperem deſpicias, ſed hoc in vtroque merito venerare: quia opus ſunt diuinũ, & ad imaginem Dei facti ſunt.

(Ioan. 12. f) h ¶ *Callidus, &c.*] *Multi ex principibus credidere in dominum, ſed propter phariſæos non confitebantur, vt de ſynagoga non eijcerentur*: quia enim erant callidi, videbant malum perſecutionis quod imminebat, & abſconderunt fidem pietatis quã parumper conceperant: Innocentes vero apoſtoli pertranſierunt itinere recto profeſſionis quo cœperunt, & afflicti ſunt verbere, vinculis, carcere, & ipſa etiam morte mulctati. Vtrorũq; autẽ exemplum multi vſque nunc, & in certamine fidei, & in communibus ſequuntur actibus. Hunc verſum antiqui interpretes manifeſtius, ſed in alium ſenſum tranſtulerunt: *Nequam puniri valde ipſe diſciplinam accipit: inſipientes autem prætereuntes damno afflicti ſunt.*

i ¶ *Finis modeſtiæ timor, &c.*] Modeſtiam dicit conſtantiam operum bonorum: timorem vero domini illum qui permanet in ſæculum ſæculi: quia nimirum perfectio virtutum eſt, ad hunc animi ſtatum conſcendere, quo gratiam conditoris, vel in modico timeamus offendere: nihil prorſus eius (1 Ioan. 4. d) memoriæ præponentes, quæ alibi *charitas* vocatur *perfecta foras mittentes timorẽ*, ſeruilem videlicet & incipiẽtem: quo metuit quiſque, ne forte peccando pœnis mereatur ſubigi.

Quod autem ſubiungit: Diuitiæ & gloria & vita, in futuro G ſignificat. Finis ergo modeſtiæ timor domini, diuitiæ & gloria & vita. Quia nimirum perfectio virtutum eſt in hac vita, vt timeamus dominum timore ſancto, hoc eſt, ſyncera illum dilectione colamus: finis virtutum in futuro, vt diuitias hæreditatis promiſſæ, regni cæleſtis gloriam & vitã ſine fine percipiamus à domino. Vnde Petrus: *Itaque cum viderītis, exultabitis lætitia inenarrabili & glorificata reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum veſtrarum.* (1. Pet. 1. b)

k ¶ *Arma, &c.*] Dupliciter intelligendum: quia peruerſi & armati ſemper ad nocendum proximis verbo vel opere ſceleſto, & ipſos parata ſemper expectat vltio diuini examinis. Qui vero animam ſuam in æternũ ſaluari procurat, longe refugit ab huiuſmodi armis & gladijs: quia & mentem manumque ſuam à proximorũ læſione refrenat, & ne animaduerſione diſtricti iudicis ipſe feriatur, intenta mente præcauet.

l ¶ *Prouerbium, &c.*] Conſtat pleroſq; in ſenectute domino donante mutari à vitiis, quæ adoleſcentes habuerant: & econtra nonnullos illo ſe deſerente, deſerere circa ſeniũ virtutes, quibus ab adoleſcentia videbantur illuſtrari. Sed quia multo ſæpius quiſque mores, quibus ab adoleſcentia imbutus eſt, in reliquum vitæ tempus exequi conſueuit, prouerbium eſſe dicit: quia quod adoleſcens quiſque cæperit, in ſenecta non mutauerit: non tamen ipſum ſemper ita venire confirmat. Idcirco autem huiuſmodi prouerbium ponit, vt auditores ſuos à prima ætate virtutibus ſtudere perſuadeat: ne forte in ſenectute non poſſint diſcere ſtudia, quibus in tenera ætate mãcipati deſpexerant. Nam *& quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem Teſta diu.* Et Græca narrat hiſtoria, Alexãdrum (H) potentiſſimum regem orbiſque domitorem, & in moribus & inceſſu Leonidis pædagogi ſui non potuiſſe carere vitiis, quibus paruulus adhuc fuerat infectus.

m ¶ *Diues, &c.*] Patet iuxta literam. Sed & diuites virtutibus in iudicio occultè inſpectoris principantur eis, imo eorum in futuro iudices exiſtunt, qui virtutum diuitiis caruerunt. Et qui verbum doctrinæ ſalutaris accipit à doctore, ſeruus eſt eiuſdem doctoris, id eſt, debitor implendi omnia, quę illi magiſterij cœleſtis iure præcipit.

n ¶ *Qui ſeminat, &c.*] Certum eſt quod is qui vel verbo vel exemplo docet iniquitatem, recipiet vindictam. Sed quod ſequitur:

o ¶ *Et virga iræ ſuæ conſummabitur.*] Illam maximè iniquitatem videtur dicere, quæ immiti & impia mente peragitur, vt eſt latrocinia exercere, homines ſeruitio premere, tormẽtis laniare, morte perimere, bouẽ viduę pro pignore auferre: ipſam de aduerſario, cum poſſit, vindicare non velle. Talis etenim merito virga iræ ſuæ conſummabitur, quia ſicut dominus ait: *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt*, id (Matt. 26. d) eſt, qui iniuſte in alios ſæuiunt, ipſa ſæuitia ſibi met ipſi interitum conciſcunt. Verum quia dixerat de impio, ſequitur econtra de pio.

p ¶ *Qui pronus, &c.*] Huic ſimile eſt illud iudicis eiuſdem, qui miſericordes ab impijs diſcernẽs ait: *Venite benedicti pa-* (Matt. 25. d) *tris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Quia eſuriui, & dediſtis mihi manducare, &c.* Poſſunt autẽ panes qui pauperi dantur, non ſolũ alimenti carnalis, ſed & doctrinæ ſpiritualis, quibus anima recreatur, intelligi.

q ¶ *Eijce deriſorẽ, &c.*] Eijce hæreticum, quem corrigere nõ

buntq; cauſæ & contumeliæ. [a] Qui diligit cordis mũditiã propter gratiã labiorum ſuorũ, habebit amicũ regẽ. [b] Oculi domini cuſtodiunt ſcientiã, & ſupplantantur verba iniqui. [c] Dicit piger: leo eſt foris, in medio platearũ occidẽdus ſum. [d] Fouea profunda os alienæ: cui iratus eſt dominus incidet ia illã. [e] Stultitia colligata in corde pueri, & virga diſciplinæ fugabit eam. [f] Qui calumniatur pauperẽ, vt augeat diuitias ſuas, dabit ipſe ditiori & egebit. [g] Inclina aurẽ tuã, & audi verba ſapientiũ: appone autem cor ad doctrinã meam. [h] Quæ pulchra erit tibi cum ſeruaueris eam in ventre tuo: & redũdabit in labiis tuis, vt ſit in domino fiducia tua, vnde & oſtẽdã eam tibi hodie. [i] Ecce deſcripſi eam tibi tripliciter in cogitationibus & ſcientia, vt oſtenderem tibi firmitatem & eloquia veritatis reſpondere ex his illis qui miſerũt te. [k] Non facias violẽtiam pauperi, quia pauper eſt, neq; conteras egenum in porta: quia dominus iudicabit cauſam eius. [l] Et cõfiget eos, qui confixere animam eius. [m] Noli eſſe amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioſo, ne forte diſcas ſemitas eius, & ſumas ſcandalum animæ ſuæ. [n] Noli eſſe cum his qui defigunt manus ſuas, & qui vades ſe offerunt pro debitis. Si enim non habet vnde reſtituat, quid cauſæ eſt vt tollat operimentum de cubili tuo? [o] Ne tranſgrediaris terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui. [p] Vidiſti virum velocem

A potes de eccleſia: & cum illi libertatem prædicandi abſtuleris, catholicæ paci auxilium præſtabis.

a ¶ *Qui diligit*, &c.] Qui mundo corde recta prædicat, inter illos annumerabitur, de quibus eidem regi & conditori ſæculorum propheta dicebat: *Mihi autem nimis honorati ſunt amici tui Deus.* (Pſal.138.e) Nam ſi quis gratiam labiorum recta prædicando præmonſtrat: cordis autem munditiam cuſtodire diſſimulat, nequaquam talis æterni regis amicitia frui poſſe putandus eſt.

b ¶ *Oculi domini*, &c.] Superna conſpectio cuſtodit ſemper in eccleſia ſcientiam veritatis quam docuit. Verba autem hæreticorum: imo omnis ſermo pietatis & iuſtitiæ cõtrarius, qui à domino rege non ſeruatur, cum ſuo auctore ſubuertitur.

c ¶ *Dicit piger*, &c.] Dicit ſæpe in animo ſuo is qui ad agẽda bona opera piger eſt, ad confitendam fidem quã corde tenet timidus: non audeo fidem quam noui, foras profiteri: ne me perſecutor impius, quia fidelẽ audit, perimat. Timeo ad exercendas virtutum actiones in publicum progredi, ne forte me vel antiqui hoſtis aduerſitas grauior tentet: vel etiam homo quilibet peruerſus cum ſuorum turba derideat, conuitiis cõfundat, B iniuriis afficiat: aut ſicut multos iuſtorum, qui ab eius vita diſcordant, tormentis & morte conſumat. *Leo*, inquit, *foris, in medio platearum occidendus ſum*: quod eſt aperte dicere, & verba & opera virtutum, vbi oſtendi foris cœperint, ſtatim perſecutio vel hominum, vel ſpirituum comitatur immundorum: nec valeo tentationibus reſiſtere, ſed in ipſis boni propoſiti vincor inceptis.

d ¶ *Fouea profunda*, &c.] Quia verba vel oſcula meretricis libenter amplectitur, quaſi ianuam iam gehennalis pulſat abyſſi: citoque mergetur, ſi pedem cautus non retrahit, ſi non membra cætera à vicina cohibet foueæ pœnalis: quam nullus omnino niſi filius iræ illabitur.

e ¶ *Stultitia colligata eſt*, &c.] Multos nouimus pueros ſapientia præditos. Nam & Hieremias puer prophetiæ miniſterium ſuſcepit, & Daniel ſcribit quod dedit Deus pueris abſtinentibus ſcientiam & diſciplinam in omni verbo & ſapientia. (Hier.1.b; Dan.1.c) Vnde reſtat intelligere, quod pueros hoc loco non ætate ſed ſenſu, paruulos ſignificet: quales vetabat Apoſtolus eſſe eos, quibus ait: *Nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote.* (1.Cor.14.d) Huiuſmodi enim pueros, id eſt, animos ſtultitiæ vel laſciuiæ vel inertiæ deditos, neceſſe eſt iuuenili diſciplina caſtigari, & ad iuſtum vitæ tramitem prudentiũ vigore perduci.

f ¶ *Qui calumniatur pauperem vt augeat diuitias*, &c.] Conſtat quia rapaces, & quæ pauperibus auferunt, & quæ iuſtè videntur poſſidere, pariter omnia perdent, cum in examine diſtricti iudicis pœnas pro his quæ geſſere, recipient. Sed & is qui pauperem ſpiritu fratrem calumniatur, virtutibus eius detrahendo, vt per hanc vituperationem ipſe diuitias quas deſiderat augeat, id eſt, gloriam laudis humanę maiorem, quaſi ſanctior accipiat: merito talis calũniator quicquid bonę actionis habere videbatur, amittet: & à fructu virtutum vacuus in fine manebit. Hucuſque pertingit titulus parabolarũ Salomonis, quia ſupra poſitus eſt: ex quo nouũ locutionis genus probatur aſſumpſiſſe, vt ea quæ diceret nõ quaſi ad alium quem doceret loquendo, ſed velut ſolus ſecum ratiocinãdo videatur effari, quarum videlicet parabolarum primus eſt verſiculus: *Filius ſapiens lætificat patrem, filius vero ſtultus mæſtitia eſt matris ſuæ*: (Pro.10.a) Vltimus vero eſt iſte, ad quem vſque explanãdo peruenimus. Hinc ad priorẽ loquẽdi modum reuertitur, vt ſpecialiter ad eum quem inſtruit verbum faciat: quod ita incipit.

C

g ¶ *Inclina aurem tuam*, &c.] Pulchrum initium ponit nouæ locutionis, vt aurem pariter ad audiendum, & cor apponere ad intelligendum, quæ ſibi ſapientes loquantur eum quem erudit iubeat.

h ¶ *Quæ pulchra*, &c.] Aſpera ſæpe videtur incipientibus & inſuauis doctrina ſapientiæ: ſed cum eius virtutem intimo corde perceperint & operib. ſeruare, cum hanc quoque labiis propinare fratribus didicerit, pulchriorem hanc cæteris dogmatibus eſſe deprehendent.

i ¶ *Ecce deſcripſi*, &c.] Tripliciter auditori doctrinam deſcripſit ſuam, quia cogitare, loqui, & operibus hanc exercere pręcepit, qua deſcriptione, triplici, totus iſte libellus, ſi quis bene conſiderat, plenus refulget.

k ¶ *Non facias*, &c.] Poteſt de quolibet paupere vel egeno accipi, de quo dictum eſt: *Tibi derelictus eſt pauper, pupillo tu eris adiutor.* (Pſal.9.g) Verum quia ſequitur.

l ¶ *Et configet*, &c.] Melius de illo intelligitur, qui cum diues eſſet, pauper pro nobis factus eſt: (D; 2.Cor.8.b) & non ſolum pauper vt nos ditaret, ſed & vt nos redimeret, crucifigi dignatus eſt. Prohibet ergo ſapientia ſuos auditores domino in carne prædicanti volentiam mortemque inferre: quia nimirum certus reſtat interitus eis, qui in auctorem vitæ manum mittere non timuerunt.

m ¶ *Noli eſſe amicus homini*, &c.] Et cum hæc de omni iracundo, vel furioſo poſſint generaliter accipi: tamen nihil prohibet ſpecialiter accipi de illis qui contra Saluatorem & diſcipulos eius veſana mente furebant. A quorum amicitia & comitatu prohibentur quicunque in eum credentes, curam ſuæ ſalutis agebant, ne ex vicinia prauorum & ipſi perirent: quod ex Iudæ Iſcariothis caſu fieri poſſe probatũ eſt. Generaliter autem dicendum: quia ſicut perfecti viri peruerſos proximos non debent fugere qui illos ſæpe ad rectitudinem trahunt, & ipſi ad peruerſitatem nunquam trahũtur, ita infirmi quique ſocietatem debent declinare prauorum, ne mala quæ frequenter aſpiciunt, & corrigere non valent, delectentur imitari.

n ¶ *Noli eſſe cum his*, &c.] Noli eſſe cum his qui ſe, cum eſſent liberi ac ſibi vacantes, defigunt manus in curas ſalutis malorum, ſpondentes ſe rationem pro eorum animabus domino reddituros. Si enim ille pro quo ſpopondiſti, non habet bona opera, quibus te liberum ac ſecurum reddat tuæ ſponſionis: quæ tibi vtilitas eſt vt in die iudicij pro eius anima iudiceris, amittaſque habitum iuſtitiæ, quo indutus eſſe videbaris ac nudus ab ornamento virtutum exiſtere comprobaris, quia quod domino teſte pollicitus es, implere nequiueras. Hoc autem dictum eſt, non quod curam regendarum animarum, cum tibi regulariter impoſita fuerit, ſuſcipere non debeas: ſed ne paſſim nullo iubente doctoris tibi ac præſulis officium temerarius vſurpes.

o ¶ *Ne tranſgrediaris*, &c.] Ne tranſgrediaris terminos fidei, quos catholici ab initio ſtatuere doctores.

p ¶ *Vidiſti virũ velocẽ in opere ſuo, corã regibus ſtabit, nec erit*

ante

E

ante ignobiles,&c.] Quemcunque velocem videris in opere ſuo, vel in opere bono quod erat ei facere ſtrenuum atque ſolicitum: ſcito hunc in die nouiſſimi examinis coram Apoſtolis, qui cum Chriſto mundum iudicantes ſedebunt, eſſe ſtaturum: quia videlicet eorum iuſſa ſeruauerit, neq; in parte ignobilium doctorū, quorum cauere fecit errorem, id eſt, ad ſiniſtram iudicis eſſe ponendum.

CAPVT XXIII.

QVādo ᵃ *ſederis*, &c.] Per allegoriam cuncta dicūtur: Quando ſederis ad legendum cum magiſtro, vt vero pane verbi reficiaris: diligenter intellige quæ ſcripta ſunt, & diſcretionem ſacræ lectionis in tua locutione conſerua: ſi tamen talis es tantūque eruditus, qui in poteſtate habeas animam tuam: nec quaſi indoctus mente tua circunferaris omni vento doctrinæ. Guttur namque pro loquela poſuit: quia vox in gutture eſt. Cultrum pro diſcretione: quia cibo cum reficimur, cultro ſecante præparamus. Et ſedens vt comedat cultrum in gutture ſuo ſtatuit, quando is qui diuina ſedulus meditatur eloquia, diſcreta ex ore verba depromit: nec alia ſæpius in lingua quam cæleſtis oraculi dicta reuoluit. Hoc autē eius eſt facere, qui in poteſtate habet animam ſuam, id eſt, immobilem inter errores fallentium ſapientis animæ ſtatum ſeruare didicit. Vnde & recte ſubiungit.

F

b ¶ *Ne deſideres*, &c.] Quod eſt aperte dicere: Ne deſideres eius auſcultare ſermones, qui dulcedine mendaciū dogmatum auditores ſuos fallere conſueuit.

c ¶ *Noli*,&c.] Diuitias ſciētiæ ſignificat, quas vltra mēſurā capacitatis noſtræ quærere prohibemur.

d ¶ *Sed prudentiæ tuæ*, &c.] Illum videlicet, de quo ſupra dictum eſt: Ne tranſgrediaris terminos antiquos, quos poſuere patres tui, hoc eſt, terminos datos à patribus veritatis & fidei. Sup. 22.d

e ¶ *Ne erigas oculos tuos*, &c.] Ne erigas mentem tuam ad perſcrutanda diuinitatis arcana, quæ penetrare non potes: hæc enim cœleſtibus ſolum ciuibus patent.

f ¶ *Ne comedas*,&c.] De ſcripturis cum hæretico non loquaris: qui inuidet humanæ ſaluti, & mallet decipere quam corrigi. Quoniam ſicut hariolus & coniector ſomniorum æſtimat quod ignorat: ita hæreticus, quæ non intelligit in ſcripturis prout libet, interpretari præſumit.

g ¶ *Comede & bibe dicet tibi, & mens eius non eſt tecum.*] Securus, inquit, diſce quæ dico, & age quæ doceo: cum in his quæ docet, ipſe fidem certam non habeat, ſciens finxiſſe quæ docet.

h ¶ *Cibos quos comederas, euomes: & perdes pulchros*, &c.] Senſus peruerſos, quos ab hæreticis didiceras, neceſſe eſt vt

cem in opere ſuo: coram regibus ſtabit, nec erit ante ignobiles.

CAPVT XXIII.

QVādo ᵃ ſederis vt comedas cum principe, diligenter attende quæ poſita ſunt ante faciem tuam, & ſtatue cultrum in gutture tuo, ſi tamen habes animā tuā in poteſtate. ᵇ Ne deſideres de cibis eius, in quo eſt panis mendacij. ᶜ Noli laborare vt diteris. ᵈ Sed prudentiæ tuæ pone modum: ᵉ Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere: quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cælū. ᶠ Ne comedas cum homine inuido, & ne deſideres cibos eius: Quoniā in ſimilitudinē harioli & coniectoris æſtimat quod ignorat. ᵍ Comede & bibe dicet tibi, & mens eius non eſt tecū. ʰ Cibos quos comederas, euomes: & perdes pulchros ſermones tuos. ⁱ In aurib. inſipientiū ne loquaris: quia deſpiciēt doctrinā eloquij tui. ᵏ Ne attingas paruulorū terminos, & agrū pupillorum ne introeas. Propinquus enim eorū fortis eſt & ipſe iudicabit contra te cauſam illorū. Ingrediatur ad doctrinā cor tuū, & aures tuæ ad verba ſciētiæ. Noli ſubtrahere à puero diſciplinā: ſi enim percuſſeris eum virga nō morietur. In virga percuties eum, & animā eius de inferno liberabis. Fili mi, ſi ſapiēs fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum, & exultabūt renes mei cum locuta fuerint recta labia tua. ˡ Non æmuletur cor tuū peccatores: ſed in timore domini eſto tota die. Quia habebis ſpē in nouiſſimo, & præſtolatio tua non auferetur. Audi fili mi, & eſto ſapiēs, & dirige in via animū tuū. ᵐ Noli eſſe in cōuiuiis potatorū: neq; in comeſſationib. eorū, qui carnes ad veſcēdū cōferūt. ⁿ Quia vacātes potibus & dātes ſymbola cōſumentur, & veſtietur pānis dormitatio. Audi patrē tuū qui genuit te, & ne cōtēnas cum ſenuerit mater tua. Veritatē eme, & noli vēdere ſapiētiā, & doctrinā, & intelligētiā. Exultat gaudio pater iuſti: & qui ſapiētē genuit, lætabitur in eo. ᵒ Gaudeat pater tuus & mater tua, & exultet quę genuit te. Præbe, fili mi, cor tuū mihi, & oculi tui vias meas cuſtodiāt. Fouea enim profūda eſt meretrix & puteus anguſt⁹ aliena. Inſidiatur in via quaſi latro: & quos incautos inuenerit, interficiet. ᵖ Cui vę, cuius patri væ?

C

vel per pœnitentiam corrigendus deſeras: vel poſt mortem pro his pœnas luere cogaris, perdaſque ſermones confeſſionis, quibus eis prædicantibus humiliter fauendum eſſe putaueras.

i ¶ *In auribus*,&c.] Huic ſimile eſt illud Euangelij: *Nolite ſanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos.* Matth. 7.a Sicut ergo ſupra admonuit ne hæreticorum doctrinis auſcultares: ita nunc cohortatur ne amore vanæ gloriæ ſeductus, immundis hominibus paſſim arcana veritatis ingeras.

k ¶ *Ne attingas paruulorū terminos, &c.*] Propinquum paruulorum & pupillorum, dominum appellat: qui cum eſſet in carne, pauperum magis quàm diuitum conſors fieri dignatus eſt. Alioquin *idem dominus eſt omnium, diues in omnes qui inuocant illum.* Rom. 10.a Poſſunt autem congruenter pupillorum ac paruulorum nomine illi deſignari, de quibus dominus ait: *Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis qui in me credunt. Dico enim vobis: quia angeli eorum in cælis ſemper vident faciem patris mei, qui in cælis eſt.* Matth. 18.b Quorum agros & terminos qui attigerit, hoc eſt, qui conuerſationem eorum bonam inquietando læſerit, iudicium domini non euadit.

H

l ¶ *Non æmuletur*,&c.] Si tota die, id eſt, toto tempore quo in ſæculi huius luce conſiſtis, & peccatorum exempla vitaueris, & dominum timere ſategeris, habebis ſpem beatæ retributionis in nouiſſimo, hoc eſt, cum ad vitæ finem perueneris, ipſo atteſtante qui ait: *Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.* Apoc. 2.a

m ¶ *Noli eſſe*, &c.] Carnes ad veſcendum conferre, eſt in collocutione derogationis, viciſſim proximorum vitia dicere, de quorum pœna mox ſubditur.

n ¶ *Quia vacantes*, &c.] Symbolum Græcum nomen eſt, & interpretatur collatio. Eſt autē collatio ſermonum, ſicut in cōſiliis ſolet: eſt & pecuniarum ſiue aliarum rerum, vt præſens locus docet. Potibus ergo vacat, qui de opprobrio alienæ vitæ ſe inebriat. Symbolum vero dare, eſt ſicut vnuſquiſque ſolet pro parte ſua cibos ad veſcendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre. Sed vacantes potibus & dātes ſymbola, ſicut ſcriptum eſt, conſumentur: quia omnis detractor eradicabitur. Veſtietur autem pannis dormitatio: quia deſpectum & inopem à cunctis bonis operibus, mors ſua inueniet, quem hic alienæ vitæ exquirendo crimina, detractionis ſuæ languor præoccupauit.

o ¶ *Gaudeat pater*,&c.] Gaudeat Deus pater de tua iuſtitia, gaudeat & eccleſia mater tua: ſed & ſacerdos qui te per gratiam baptiſmi regenerauit, qui te erudiuit à paruulo, de tuis bonis gratuletur operibus.

p ¶ *Cui væ cuius patri væ*] Quærit diſputādo quibus hominū

A ſceleribus maxima à domino pœna ſeruetur. Et reſpondet ipſe ratiocinando: quia his abſq; omni dubietate, qui per ebrioſitatem deuoluuntur ad luxuriam: *Cui, inquit, væ? cuius patri væ?* Væ æternum interitũ nominat. De quo dominus: *Væ*, inquit, *homini illi per quem ſcandalũ venit*. Patrem anté

Matth.18.a cui vę immineat, vel hominé dicit à quo exempla praui operis foras quiſque vt peccaret, accepit: vel certè diabolũ, qui intus in corde virus peſtiferæ ſuggeſtionis infundit. De quo Iudæis dictum eſt:

Ioan.8.f *Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere.*

[a] Cui rixæ, cui foueæ? [b] Cui ſine cauſa vulnera? [c] Cui ſuffuſio oculorum? [d] Nonne his qui morãtur in vino, & ſtudent calicibus epotãdis? Ne intuearis vinum quando flaueſcit, cum ſplẽduerit in vitro color eius. Ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet [e] Oculi tui videbunt extraneas: & cor tuum loquetur peruerſa. [f] Et eris ſicut dormiens in medio mari, & quaſi ſopitus gubernator amiſſo clauo. [g] Et dices: verberauerũt me, ſed non doluit traxerunt me, & non ſenſi. Quando euigilabo & rurſus vina reperiam?

CAPVT XXIV.

NE[h] ęmuleris viros malos, nec deſideres eſſe cũ eis. Quia rapinas meditatur mens eorũ, & fraudes labia eorũ loquuntur. Sapientia ædificabitur domus, & prudẽtia roborabitur. [i] In doctrina replebuntur cellaria vniuerſa, ſubſtantia pretioſa & pulcherrima. [k] Vir ſapiens fortis eſt, & vir doctus, robuſtus & validus: quia cum diſpoſitione intuitur bellũ, & erit ſalus vbi multa cõſilia sũt. [l] Excelſa ſtulto ſapiẽtia, in porta nõ aperiet os ſuũ. [m] Qui cogitat mala facere, ſtultus vocabitur. Cogitatio ſtulti, peccatũ eſt, & abominatio hominũ detractor. [n] Si deſperaueris laſſus in die anguſtiæ, imminuetur fortitudo tua. [o] Erue eos qui ducũtur ad mortẽ: & qui trahuntur ad interitũ, liberare ne ceſſes. Si dixeris: vires nõ ſuppetunt: qui inſpector eſt cordis, ipſe intelligit: & ſeruatorẽ animæ tuæ nihil fallit, redderque homini iuxta opera ſua. [p] Comede fili mi, mel, quia bonum eſt, & fauum dulciſſimum gutturi tuo: ſic & doctrina ſapientiæ animæ tuæ, quam cum inueneris, habebis in nouiſsimis ſpẽ, & ſpes tua non peribit. [q] Ne inſidieris, & quæras impietatem in domo iuſti: neque vaſtes requiẽ eius. [r] Septies enim cadit iuſtus, & reſurgit: impij

a ¶ *Cui*, &c] Rixæ, quod cõcordiã ſeruare & pacem neſcit, quem ebrietas ſenſus impotem reddidit. Foueæ: quia paſſim in volutabro vitiorũ omniũ cadere non trepidat, qui inter bona malaq; diſcernere quaſi mẽte captus ignorat. Illamque ſæpiſſimè foueã ebrioſus incidit, de qua præfatum eſt: *Fouea, enim, profunda eſt meretrix, & puteus anguſtus aliena.*

b ¶ *Cui ſine*, &c.] Quia multi nimis potati, vulnera per tumorem in membris acceperunt, quæ nulla ferri cauſa pertulerunt.

c ¶ *Cui ſuffuſio*, &c.] Quia immoderatus vini hauſtus, & caliginem viſus corporalis, & cæcitatem ingerit ſenſus interioris.

B d ¶ *Nonne his*, &c.] Nõ vetat bibere vinum ad neceſſitatẽ, ſed morari vltra tempus & vtilitatem in vino, & euacuãdis alterutrũ certare calicib., Iuxta illud Eſaiæ:

Eſai.5.e *Væ qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatem.*

e ¶ *Oculi tui*, &c.] Cõſuetum & pene naturale eſt vitiũ poſt ebrietatis venena diffuſa in corde, muliebrem ſequi concupiſcentiam, comitante prauitate ac turpitudine verborum.

f ¶ *Et eris*, &c.] In medio mari dormit, qui in huius mundi tentationibus poſitus, præuidere motus irruentium vitiorum, quaſi imminentes vndarum cumulos negligit. *Et quaſi ſopitus gubernator* clauum amittit, quando mens ad regendã nauem corporis, ſtudium ſolicitudinis perdit.

g ¶ *Et dicet*; &c.] Vox percuſſi & dormientis exprimitur. Mens quippe à cura ſolicitudinis dormiens verberatur & non dolet, quæ ſicut imminentia mala non proſpicit, nec quæ perpetrauerat, agnoſcit. Trahitur & nequaquam ſentit: qui per illecebras vitiorum ducitur: nec tamen ad ſui cuſtodiam ſuſcitatur. Qui quidem euigilare optat, vt vina rurſum reperiat: quia quamuis ſomno ſtuporis à ſui cuſtodia prematur: vigilare tamen ad curas ſæculi nititur, vt ſemper voluptatibus deebrietur. Et cum ad illud dormiat in quo ſolerter vigilare debuiſſet, illud appetit, ad quod laudabiliter dormire potuiſſet.

i ¶ *In doctrina*, &c.] Cellaria ſunt corda iuſtorum, quæ non niſi per doctrinam ſapientiæ, donariis virtutum replentur. C

k ¶ *Vir ſapiens*, &c.] Non omnis qui fortis, etiam ſapiens eſt. Omnis autem ſapiens & fortis eſſe dicendus eſt: quia & ſi corpore imbecillis eſt, ſi adſit ſapientia, omnia fortis aduerſarij, id eſt, diaboli certamina vincit.

l ¶ *Excelſa ſtulto*, &c.] Non poteſt ſtultus ad ſapientiam attingere, adeo alta eſt, quia in infimis iacet vitiorum. Qui & ſi in præſenti ſe aliquid ſapere putat: in porta tamen ciuitatis, id eſt, in exitu huius vitæ, inueniet nihil fuiſſe quod ſapuit.

m ¶ *Qui cogitat*, &c.] Ne putares ſtultum æſtimandũ fuiſſe eum quem hebetem tardũque ingenio videres, palam oſtendit: quia ille ſtultus ſit vocandus, qui vel in cogitatione peccati ſuggeſtioni conſentit, tametſi acer ingenio videtur exiſtere: non autem ille qui hebes ſenſu apparet, Dei tamen imperiis quæ diſcere potuit, obtemperare diſpoſuit.

n ¶ *Si deſperaueris*, &c.] Nihil execrabilius deſperatione: quã qui habuerit, & generales huius vitæ labores, & quod maxime nocet in fidei certamine, conſtantiam fortitudinis perdit.

o ¶ *Erue eos*, &c.] Poteſt myſticè accipi: Erue eos qui ab hæreticis decipiuntur rectã fidem prædicando, libera bonorum operum exẽpla monſtrãdo, eos qui à malè viuẽtibus catholicis trahuntur ad interitũ. D Sed & ſi quos in certamine perſecutionis lapſos vel lapſuros aſpexeris, ſolicita hos exhortatione, ad vitam reſtaurare ſatage. Si quos fame perituros, ſi quos algore videris, illis dato victu & veſtitu recrea.

p ¶ *Comede fili mi, mel, quia bonum eſt, & fauum dulciſſimum gutturi tuo: ſic & doctrina ſapientiæ animæ tuæ*, &c.] Patet faciliimè quare doctrinam ſapientiæ melli comparet & fauo: quia nimirum ſicut illud cibis; ita hæc doctrinis cæteris dulcedinem præſtat. Sed hoc inter vtriuſque ſignificantiam diſtat: quia mel quod in promptu eſt ad comedendum, moralem literæ ſuperficiem inſinuat. Fauus autem, in quo mel de cera exprimitur, allegoricam locutionem figuratè denunciat, vt ſubducto literæ velamine ſuauitas ſenſus ſpiritualis, aliquanto cum labore vel mora percipiatur.

q ¶ *Ne inſidieris & quæras impietatem in domo iuſti: neque vaſtes requiem eius.*] Ne quæras aliquam occaſionem, qua deroges homini iuſto. Ille enim ſi ceciderit, cito admouet pedem ſuum vt careat vitio: quod quidem non iteratur in facto: impij autem ſic corruũt, vt vlterius non reſurgant, ſicut ſubſequenter addit dicens.

r ¶ *Septies enim cadit iuſtus, & reſurgit: impij autem corruent in malum.*] Quomodo autem iuſtus appellatur, qui cadere, id eſt, peccare memoratur? niſi quia de leuibus quotidianiſque loquitur peccatis, ſine quibus nec iuſtorum quiſquam eſſe in hac vita potuit, Quia nimirum per ignorantiam, per obliuionem, per cogitationem, per ſermonem, per ſubreptionem, per neceſſitatem, per fragili-

CAPVT XXXV.

NE[h] *æmuleris viros malos: nec deſideres eſſe cum eis. Quia rapinas meditatur mẽs eorũ, & fraudes labia eorum*, &c.] Ne deſideres eos imitari, quos cernis vitiis illis, de quib. cõmemoraui, implicari: ſed potius ſapiẽtiæ operã dare curato.

E fragilitatem carnis, ſingulis diebus, vel inuiti, vel volentes frequenter reatum incurrimus: & tamen reſurgit iuſtus, videlicet quia iuſtus eſt: nec iuſtitiæ eius præiudicat lapſus humanæ fragilitatis. Vnde benè cum de iuſti caſu loqueretur, non addit, in malum: quia & ſi malum eſt quod cadunt, ne tamen malo in quod ceciderant, hærere poſſint, citius reſurgēdo procurant. At contra de reprobis: Impij autem, inquit, corruent in malū. Quia videlicet impij cū ceciderint, vel (quod eſt grauius) corruerint, vt ſcriptura dicit, id eſt, cum capitalia crimina perpetrauerint: ita ſuo caſui delectando aſſentiunt, vt ab hoc pœnitendo releuari deſpiciant.

impij autem corruent in malū. [a] Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum: ne fortè videat dominus, & diſpliceat ei, & auferat ab eo iram ſuā. Ne cōtendas cum peſſimis, ne æmuleris impios, quoniā non habent futurorū ſpem mali, & lucerna impiorū extinguetur. [b] Time dominū filij mi, & regē. [c] Et cum detractoribus ne cōmiſcearis. [d] Quoniā repēte conſurget perditio eorum: & ruinā vtriuſq; quis nouit? [e] Hæc quoque ſapientibus. [f] Cognoſcere perſonam in iudicio non eſt bonum. Qui dicunt impio, iuſtus es; maledicent eis populi, & deteſtabuntur eos tribus. Qui arguunt, laudabūtur: & ſuper ipſos veniet benedictio. [g] Labia deoſculabitur, qui recta verba reſpōdet. [h] Præpara foris opus tuum: & poſtea ædifices domū tuā. Ne ſis teſtis fruſtra contra proximum tuum: nec lactes quemquam labiis tuis: Ne dicas: quo modo fecit mihi, ſic faciam ei: & reddam vnicuique ſecundum opus ſuum. [k] Per agrum hominis pigri trāſiui, & per vineam viri ſtulti, & ecce totum repleuerant vrticæ: operuerunt ſuperficiem eius ſpinæ, & maceria lapidum deſtructa erat. Quod cum vidiſſem, poſui in corde meo, & exēplo didici diſciplinam. Vſquequo piger dormies: vſquequo de ſomno conſurges? Parum inquā dormies: modicum dormitabis. Pauxillum manus conſeres vt quieſcas, & veniet tibi quaſi curſor egeſtas tua: & mendicitas quaſi vir armatus.

a ¶ *Cum ceciderit*, &c.] Supra iuſto inſidias tendere vetuit: nunc autem vt perfectum te reddat in omnibus, etiam inimicis cum peccauerint, aut aliquid aduerſitatis incurrerint, inſultare prohibet. Ne fortè ſi miſerante domino ad pœnitentiam ſalutemque animæ redierint, ac tecum amicitias fideles habere cœperint, tunc erubeſcas: quia illos aliquando deſpexeris, quos diuina gratia ad vitam reſeruauerat: ſed quantum potes iacentibus condole, eoſque vt reſurgere debeant, adiuua. Et ſi

F votum conatumque tuum ſequitur effectus, gaudebis de ſanato quem malè habentem dolueras. Sin alias, tuæ tamen beneuolentiæ apud dominum fructu non carebis. Vel certo ita dicendum eſt: Ne gaudeas de caſu inimici: ne forte dominus ſuperbiam tuam, quæ illi abſque dubio diſplicet, hoc ordine deijciens, humiliet, vt te cadente in peccatum, ille reſipiſcens ſanetur.

b ¶ *Time dominū fili mi*, &c.] Iuxta quod dominus ait: *Red-*

Luc.20.e *dite ergo quæ ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei, Deo.* Neque aliquid obſtat in domino, vt regem, patrem & filium intelligas deſignari, qui vno eodemque ſunt diuinitatis honore colendi. *Qui* enim *non honorificat filium, non honorificat patrem qui miſit illum.*

c ¶ *Et cum detractoribus ne*, &c.] Illis videlicet, qui dicentes

Ioan.5.d ſe Deum patrem noſſe, filium Dei in carne apparentem noluerint recipere.

d ¶ *Quoniam*, &c.] Vtriuſque dicit, & detrahentis, & eius qui illi fauendo commixtus eſt derogantium Chriſto principum, & decepti ab eis populi, & lacerantium fidem hæreſiarcharum, & auſculantium illis auditorum.

e ¶ H*æc quoque*, &c.] Subauditur, ignota ſunt: quando reproborū quiſque quàm repentino interitu rapiatur à ſæculo. Vel hæc quoque ſapientib. ſunt obſeruanda quæ docui, ne detractoribus commiſceantur: quia hoc ſpecialiter vitio totum pene genus periclitatur humanum. Vnde eidē vitio mederi volens B. pater Auguſtinus, hos in ſua menſa fecit verſiculos deſcribi: *Quiſquis amat dictis abſentium carpere*

G *viam: Hanc menſam indignam nouerit eſſe ſibi.* Hunc verſiculum antiqua editio manifeſtius dicit. Hæc dico vobis ſapientiam agnoſcentibus. Quod ſequentis ſententiæ non incongruè poteſt eſſe principium.

f ¶ *Cognoſcere*, &c.] Supra regem timere docuit, & nunc perſonā in iudicio cognoſcere vetat. Vnde colligitur: quia ita principibus debitum obſequij temporalis ſubiectos oportet impendere, vt nunquam reuerentiæ vel timoris eorum reſpectu à via veritatis exorbitēt.

g ¶ *Labia*, &c.] Oſculum pacis & amoris eſt ſignum. Qui ergo reſpondet recta, labia deoſculabitur: quia quicunque neglecta acceptione perſonarū ſola iuſtitiæ verba ſequitur, iſte & inſipientibus grauis forte videtur, & auſterus: multos tamen cum quibus pacem habent prudētes, multos qui ſua dicta cum amore amplectantur inueniet. Sæpe & illos quos aduerſantes ſuis rectis aſſertionibus tolerauerat, conuerſos poſtmodum ad meliora amicos recipiet & ſocios.

h *Præpara*, &c.] Quid eſt præparato opere agrum diligenter exercere, niſi euulſis iniquitatis ſentibus, actionem noſtrā ad frugem retributionis excolere? Et quid eſt poſt agri exercitiū ad ædificium domus redire, niſi quod plerumque ex bonis operibus diſcimus quātum vitæ munditiam & in cogitatione conſtruamus? Ille quippe bonæ mentis domum ædificat, qui primum agrum corporis à ſpinis vitiorum purgat: ne ſi deſideriorum ſentes in carnis agro proficiant, intus tota virtutum fabrica, fame boni decreſcente deſtruatur. H

i ¶ *Ne ſis teſtis*, &c.] Hæc ad exercitium agri noſtri, id eſt, ad cultum bonæ actionis pertinent: Innocentem videlicet proximum falſo teſtimonio non lædere, peccanti cuilibet fiduciam amplius peccandi adulando non tribuere, & malum pro malo non reddere. Sic enim fit, vt cum primò actus exterius benè compoſueris, poſtmodum ad interioris quoque hominis excolendam munditiam pertingas: & quaſi poſt exercitium agri & mentis, hoc habitaculum piis cogitationibus ornare, altiuſque conſtruere incipias. Quod quia reprobi facere diſſimulant, rectè ſubditur,

k ¶ *Per agrum*, &c.] Per agrum, vineāque pigri ac ſtulti trāſire, eſt cuiuſlibet vitam negligentis inſpicere, quam vrticæ vel ſpinæ replent: quia in corde negligentiū prurientia terrena deſideria, & punctiones pullulant vitiorum: iuxta quod ſcriptum eſt: *In deſideriis eſt omnis otioſus.* Et maceria lapidum, in vinea vel agro ſtulti deſtructa iacet, cum cœpta virtutum munimina, vel improbitate hominum malorum deceptus: vel immundorum ſpirituum perſuaſione callida quiſque negligens perdit. Supr.21.d

Commentariorum Libri ſecundi finis.

A C

COMMENTARIORVM BEDÆ PRESBYTERI IN PARABOLAS SALOMONIS, LIBER TERTIVS.

Capvt XXV.

HÆ [a] quoq; parabolæ Salomonis, quas tranſtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. [b] Gloria Dei eſt celare verbum, & gloria regum inueſtigare ſermonē. [c] Cælum ſurſum, & terra deorſum, & cor regum inſcrutabile. [d] Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum. [e] Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius. [f] Ne glorioſus appareas coram rege, & in loco magnorum ne ſteteris. Melius eſt enim vt dicatur tibi: aſcende huc, quàm vt humilieris corā principe. [g] Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito: ne poſtea emendare non poſſis, cum dehoneſtaueris amicum tuum. Cauſam tuam tracta cum amico tuo, & ſecretum extraneo ne reueles: ne fortè inſultet tibi cum audierit, & exprobare non ceſſet. Gratia & amicitia liberāt: quas tibi ſerua, ne exprobrabilis fias. [h] Mala aurea in lectis argēteis qui loquitur verbum in tempore ſuo. [i] Inauris aurea, & margaritum fulgens: qui arguit ſapientem, & aurē obedientem. [k] Sicut frigus niuis in die meſſis: ita le-

HÆ *quoque*, &c.] Hinc nouo ordine loqui incipit, vt nō ſicut prius quaſi ad audiētē verbū faciat: ſed ſecū ipſe quid ratio veritatis habeat diſputādō pertractet: in quib. tamē legens quiſque vel audiens quid appetere, quid cauere debeat, apertiſſime dignoſcat. Quas quidē parabolas viri Ezechiæ trāſtuliſſe referuntur: quia fortaſſis ad eius vſque tēpora, diſperſæ habebantur à pluribus: prout ex ore ſapientiſſimi regis ſemel dictas exceperant: ſed per induſtriam illius collectæ in vnū, & in huius libelli ſunt corpus inſertæ. Notādum ſanè, quia in his parabolis multo ſunt plura, quā in cæteris per allegoriam dicta ex collatione videlicet rerum, quæ figuris apertæ eſſe videntur.

b ¶ *Gloria Dei*, &c.] Gloria domini eſt in carne apparētis humanitatis ſuæ infirmitatem, magis quàm diuinitatis æternitatem mortalium oculis oſtendere: & ſe potius operum miraculis ac myſticis locutionibus, quàm apertis aſſertionibus verbum, id eſt, Dei filiū fateri. Vnde multo ſæpius in Euangelio filiū ſe hominis, quā filium Dei appellare conſueuit. Et
B gloria fidelium eius diſcipulorū, eſt diligenter eius inueſtigare ſermonem: quo ſe Deum etiā vbi patienter nō dicit, my-
Ioan.10.f ſtice ſignificat: quale eſt illud: *Ego & pater vnū ſumus*, & cætera huiuſmodi. Deniq; celans verbi æternitatē, & præten-
Matth.16.c dens carnis infirmitatem, ait: *Quem dicunt homines eſſe filiū hominis?* Cui rei eximius inueſtigator eius ſermonis, quem antea ſæpius audierat, reſpondit: *Tu es Chriſtus filius Dei viui*. Nec paruam hac inueſtigatione meruit gloriam: nam protinus audiuit: *Beatus es Simeon Bariona*, &c.

Act.9.a c ¶ *Cælum*, &c.] Sicut altitudo cæli, & profūditas terræ cōijce ab hominib. non poteſt: ita ſcientia Prophetarum & Apoſtolorum, qui arcana diuinitatis Spiritu ſancto reuelante cognouerunt, noſtræ fragilitatis capacitatem tranſcendit.

d ¶ *Aufer*, &c.] Aufer literæ ſuperficiē de ſacro eloquio, & & inuenies ſenſū puriſſimū ſub vtilitate literæ recōditū: & ſub carnalium figuris ceremoniarum, ſpiritualia latuiſſe myſteria.

e ¶ *Aufer*, &c.] Aufer impietatem perſequendi Chriſtianos de animo Sauli, vel alterius cuiuſlibet æmulatorum legis: & cum Chriſtum prædicare cœperint, firmabitur iuſtitia cathedræ doctrinæ eorum, quam prius ad ruinā ſua impellebat impietas, quam diu iuſtitiæ Dei repugnantes, ſuam preponere certabant. Iterum *Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius*. Qui enim præſunt populis, ſi volunt firmum eſſe ſolium ſuum, ſemper hilaritate & gratia plenos vultus exhibeant: ne per arrogantiam rigidiores effecti, in muſſitationem incidant plebis.

f ¶ N*e glorioſus, &c.*] Superius præſulem monuit, nunc ſubditum: nam ſicut illi dixit, vt hilarem vultum oſtendat ſubiectis: ita hunc admonet, ne in conſpectu maiorum arrogans appareat: ſed potius in mediocri loco poſitus ſuperius euocari mereatur: cui ſimile eſt illud dominicum: *Cum inui-*
Luc.14.a *tatus fueris ad nuptias, non diſcumbas in primo loco*, &c.] Poſſumus autem in rege & principe, dominum ſignificatum intelligere, in cuius conſpectu nos ſemper humiliari
1. Pet.5.b neceſſe eſt, monente Apoſtolo Petro, qui ait: H*umiliamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore viſitationis*.

g ¶ *Quæ viderūt oculi tui*, &c.] Et in euangelio dominus ait: *Si peccauerit in te frater tuus,* Matth.18.b
vade & corripe eum inter te & ipſum ſolum, &c.

h ¶ *Mala aurea*, &c.] Sacra eloquia rectiſſime lectis comparantur argenteis, lectis videlicet: quia requiem præſtant animabus audientium. Argēteis autem: quia ſplendida fulgent virtutibus patrum. Vnde ſcriptum eſt: *Eloquia domini,*
eloquia caſta, argentum igne e- Pſal.11.b
xaminatum. Quorum ornatui lectorū, mala ſuppetaddit aurea, quiſquis eadem diuina eloquia, & ſpiritualibus plena ſenſibus & myſteriis exponēdo demonſtrat. Qui nimirum ſenſus apte mala vocantur: quia de arbore vitæ, id eſt, Dei ſapientia ſunt orti. Apte aurea mala: qui notitiam amoréque perpetuæ claritatis mentibus infundunt. Mala ergo aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo: quia qui verbum Dei oportune nouit iuxta audientium capacitatem prædicare, modo exempla ac dicta patrum, per quorum cuſtodiam ad requiem perueniatur æternam, iuxta literam replicat: modo ſuauiores in his ſenſuum ſpiritualium fructus, quibus pia audientium deſideria paſcat, remoto li- D
teræ velamine pandit.

i ¶ *Inauris aurea*, &c.] Recte humilis auditor inauri comparatur aureæ: qui dum libenter increpanti ac docenti aurem accommodat, iam ſeſe ad recipiendum claritatem ſapiētiæ cæleſtis præparat: iam ſupernæ lucis viſioni appropiat. Recte magiſter eruditus, margarito fulgēti aſſimilatur: quia dum emendationem morum, dum ſupernorum ſcientiam deſiderantibus, ac pie quærentibus animis oſtendit, quaſi aureo ornatui maiorem inſuper gratioremque fulgorem gemmæ ardentis annectit.

x ¶ *Sicut frigus*, &c.] Importunum videtur omnimodis tēpore meſſis ningere. Nam & infra legimus: *Quomodo nix in* Infr.26.a
æſtate, & pluuia in meſſe: ſic indecens eſt ſtulto gloria. Sed tamen in feruentiſſimis Paleſthinæ regionibus non parum delectabile eſt mentibus, ſi ſubito frigus quo modo in niue ſolet, adueniat: quod incendia ſolis aliquantum refrigeret, ſudorem laborantium tergat, ardentes temperet anhelitus. Cui recte frigori legatus aſſimilatur fidelis: qui mentem eius qui ſe miſit, prudenter agendo repauſat. Myſtice autem, legatus fidelis, doctor eſt catholicus: qui autē mittit eum, dominus. Porro dies meſſis in æſtu, tempus eſt prædicationis inter furores perſequentium. De quo dictum eſt: *Meſſis qui-* Matth.9.d
dem multa, operarij autem pauci. Frigus niuis in meſſe, aliquantula eſt quies prædicantium à perſecutione repugnantium. Recte ergo dicitur: Sicut frigus niuis in die meſſis: ita legatus fidelis ei qui miſit eum, animam illius requieſcere facit: quia ſicut optabile eſt prædicatoribus verbi, cum ab infidelium rabie forte aliquid refrigerij, accipiunt, nec facultas docendi negatur: ita ipſi qui ad prædicandum eos miſit domino gratum eſſe conſtat, cum ſuſceptam ab eo legationem, etiam inter aduerſa obſiſtentium fideliter complent. Denique vt Lucas refert: Reuerſis à prædicationis officio Luc.10.d
diſcipulis, exultans Spiritu ſancto, patri gratias obtulit dicens: *Confiteor tibi domine pater cæli & terræ*, &c.

a ¶ *Nubes*

ita legatus fidelis ei qui miſit eum, animã illius requieſcere facit. [a] Nubes & ventus, & pluuiæ nõ ſequẽtes, vir glorioſus & promiſſa nõ cõplẽs. [b] Patientia lenietur princeps, & lingua mollis cõfringet duritiã. [c] Mel inueniſti, comede quod ſufficit tibi, ne forte ſatiat*, euomas illud. [d] Subtrahe pedem tuũ de domo proximi tui: ne quãdo ſatiatus, oderit te. Iaculũ & gladius, & ſagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum ſuũ falſum teſtimonium. [e] Dens putridus, & pes laſſus, qui ſperat ſuper infideli in die anguſtiæ, & amittit pallium in die frigoris. [f] Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo. Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno: ita triſtitia viri nocet cordi. [g] Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitierit, da ei aquã bibere. [h] Prunas enim congregabis ſuper caput eius: & dominus reddet tibi. [i] Vẽtus aquilo diſſipat pluuias: & facies triſtis, linguam detrahentẽ. [k] Melius eſt ſedere in angulo domatis, quã cũ muliere litigioſa, & in domo cõmuni. [l] Aqua frigida animæ ſitienti: & nũtius bonus de terra lõginqua. [m] Fõs turbatus pede, & vena corrupta, iuſtus cadẽs corã impio. [n] Sicut qui mel comedit multum, non eſt ei bonũ: ſic qui ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur à gloria. [o] Sicut vrbs patẽs, & abſq; murorũ ambitu:

F a ¶ *Nubes & ventus*, &c.] Huic ſimile videtur quod ſuperius ait: *Ne lactes quemquam labijs tuis*. Sed ille verſiculus ſpecialiter hoc continet, ne promittẽdo hominem ſuſcitas, & non complẽdo decipias. Iſte vero verſiculus & hoc continere poteſt, & illud quod dicit Apoſtolus: *Habẽtes ſpeciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* Supr. 4.d 2.Tim.3.a

b ¶ *Patientia lenietur*, &c.] Quamuis dominum peccãdo offendiſti, potes tamen eius mereri clementiam, ſi patienter aduerſa, quæ tibi pro peccatis irrogantur, pertuleris, humilique ſatisfactione diutinam domaueris contumaciæ prioris.

c ¶ *Mel, &c.*] Dulcedinẽ inueniſti cæleſtis intellectus, quæ ſpiritualium patrum officio, quaſi prudentiſſimarũ apum tibi labore miniſtratur: vide ergo ne in eas plus ſapere appetas, quã oportet ſapere, ne dum ſumma intelligere vltra vires quæris, etiam quæ bene intellexeras, amittas. Poteſt autem in hoc verſiculo typicè dictum intelligi, quod in ſequenti apertè ſubijcitur.

d ¶ *Subtrahe pedem*, &c.] Et ſi etiam proximi cuiuſlibet allocutionem, vel viſitationẽ melle dulciorem inueniſti: melius tamen eſt vt rarius veniendo facias eum ſemper tuum diligere aduentũ: quã vt vel vna vice, tam diu cum illo maneas, vel totiens ad eum venias, donec te videre faſtidiat, & ne redeas quærat.

F e ¶ *Dens putridus, & pes laſſus, qui ſperat*, &c.] Et Hieremias ait: *Maledictus qui ſpem ſuam ponit in homine, & ponit carnem brachium ſuum.* Qui rectè denti putrido, & pedi laſſo comparatur: quia qui illud vnicum hominis bonum, hoc eſt, adhærere Deo, & ponere in Deo ſpem ſuam neſcit: iſte nec vitæ percipere cibum, nec ad manſionem poteſt deſideratæ ſalutis pertingere. Et talis amittit pallium in die frigoris: quia etſi in ſerenitate vitæ præſentis, habitu religionis videtur indutus: vbi tamen diſtrictio iuſti iudicij ingruerit, nudus omnimodis ab ornatu iuſtitiæ patebit: nec eorum conſortio dignus, de quibus ſcriptum eſt: Beatus qui vigilat & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius. Hier.17.a

f ¶ *Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi, &c.*] Nitrum à Nitria prouincia, vbi maxime naſci ſolet, nomen accepit. Nec multum à ſalis Amoniaci ſpecie diſtat: nam ſicut ſalem in littore maris feruor conficit ſolis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum, vel ipſius maris feruor in littoris vlteriora proiecerit: ita in Nitria, vbi æſtate pluuiæ prolixiores tellurem infundunt, adeſt ardor ſideris tantus, quod ipſas aquas pluuiales per latitudinem arenarum concoquat in petram: ſalis quidem vel glaciei aſpectui ſimillimam; ſed nil gelidi rigoris, nil ſalſi ſaporis habentem: quæ tamen iuxta naturam ſalis, in cauitate durat, & in nubiloſo aëre fluere ac liquefieri ſolet: Hanc indigenæ ſumentes ſeruant: & vbi opus eam fuerit, pro lomento vtuntur. Vnde Iudææ peccanti dicit propheta: *Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbã borith, maculata es iniquitate tua, dicit Dominus Deus.* Crepitat autem in aqua quo modo calx viua: & ipſum quidem diſperit, ſed aquam lauationi habilẽ reddit, cuius natura cui ſit apta figuræ, cernens Salomũ ait: *Acetum in nitro, & qui cantat carmina cordi peſſimo.* Acetum quippe, ſi mittatur in nitrum, ferueſcit nitrum protinus & ebullit: & peruerſa mens, quando per increpationem corripitur, aut per prædicationis dulcedinem bona ſuadentur, de correptione fit deterior, & inde in murmura... Hier.2.d

G nis iniquitatem ſuccenditur, vnde debuit ab iniquitate compeſci.

g ¶ *Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitierit, da ei aquã bibere.* Et de corporalibus alimentis, & de ſpiritualibus poteſt intelligi.

h ¶ *Prunas enim congregabis ſuper caput eius: &c.*] Non de incendiis pœnarum dicit: neque enim doceret ſapientia, vt bona faciendo inimico, perditionis eius cauſam miniſtrares: ſed per prunas ſuper caput eius, ardorem charitatis in corde eius ſignificat. Fit enim nonnunquam, vt inimicus crebris victus beneficiis, odiorum rigore emollito, calorem in mentem charitatis excipiat: ac de inimico amicus fieri, & eum quem iniuſtè oderit, redamare incipiat.

i ¶ *Ventus aquilo diſſipat pluuias: & facies, &c.*] Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi: ſi vero triſti vultu hæc audias, vt dixit quidam vir Dei: Diſcit non libenter dicere, quod didicerit non libẽter audiri.

k ¶ *Melius eſt, &c.*] Doma, excelſus & ſecretus eſt locus: quod enim δῶμα Græce, Latine dicitur tectum. Denique in actibus Apoſtolorum, vbi Petrus in ſuperiora ad orandum aſcendit, pro ſuperioribus, in Græco δῶμα ſcriptum eſt. Melius eſt ergo in altitudine virtutum manere quempiam liberum à vinculis vxoris, & à ſæculi huius ſecretum deſideriis, quam cum carnali vſu voluptatis quotidianis nefariæ mulieris contumeliis affici. Act.10.a

H l ¶ *Aqua frigida animæ ſitienti: & nuntius bonus de, &c.*] Dicit pſalmiſta: *Sicut ceruus deſiderat ad fontes aquarum: ita deſiderat anima mea ad te Deus.* Aqua ergo frigida quæ ſitienti ardorem reſtringit, & nuntius qui de longe veniens, noua quælibet & inopinata gaudia portat, aſſimilantur: quia & dulcedo diuinæ viſionis animam diu deſiderantem conſolatur, atque ab æſtu præſentium tribulationum liberam reddit. Et angeli quotidie de terra longinqua: hoc eſt, à ſuperna patria deſcendentes in mundum, iuſtos vel inter tentationes ſpe cæleſtium roborant: vel finitis tentationum certaminibus, ad palmam perpetuæ retributionis inducunt. Pſal 41.a

m ¶ *Fons turbatus*, &c.] Fons & vena vitæ, eſt os & lingua iuſti, qui meditatur ſapientiam, & loquitur iudicium. Et ſi hunc à diabolo ſuperari atque in caſſum redigi contigerit, merito fons turbatus, aduerſario conculcante, & vena dicitur eſſe corrupta. Euenit enim ſæpe vt qui maiori ſcientiæ prædiii fulgebant, ad vltimum plus volentes ſapere, quàm fragilitati humanæ conceſſum eſt, in inſipientiæ foueam decidant. Vnde conſequenter adiungitur.

n ¶ *Sicut qui mel*, &c.] Dulcedo enim mellis ſi pluſquã neceſſe eſt, ſumitur: vnde delectatur os, inde vita comedentis necatur. Dulcis quoq; eſt requiſitio maieſtatis: ſed qui plus hanc ſcrutari appetit quam humanitatis agnitio permittit, hunc ipſa eius gloria opprimit: quia velut mel ſumptum immoderate, perſcrutantis ſenſum, dum nõ capitur, rũpit. Nõ hoc autem ſolum quiſque ſapiens attendere debet, ne altiora ſe quærat: & ne fortiora ſe ſcrutatus ſit: verumetiã ne ea quæ rectè atq; vtiliter ſcire potuit, immoderatis ſermonib. ſibimet minus vtilia reddat. Vnde adhuc aptè ſubnectitur.

o ¶ *Sicut vrbs patens, & abſque murorum*, &c.] Si enim murum ſilentij non habet, patet inimici iaculis ciuitas mentis: & cum ſe per verba extra ſemetipſam iacit, apertam ſe aduerſario oſtendit: quam tanto ille ſine labore ſuperat,

Digitized by Google

A

quanto & ipſa quæ vincitur, contra ſemetipſam per multiloquium pugnat.

ambitu: ita vir qui non poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum.

CAPVT XXVI.

QVomodo nix in æſtate, & pluuia in meſſe: ſic indecens eſt ſtulto gloria. [b] Nam ſicut auis ad alta tranſuolans, & paſſer quolibet vadens: ſic maledictum fruſtra prolatum in quempiam ſuperueniet. [c] Flagellum equo, & chamus aſino, & virga in dorſo imprudentium. [d] Ne reſpondeas ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne efficiaris ei ſimilis. Reſponde ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne ſibi ſapiens eſſe videatur: [e] Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium ſtultum. [f] Quomodo fruſtra claudus pulchras habet tibias: ſic indecens eſt in ore ſtultorum parabola. [g] Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij: ita qui tribuit inſipienti honorem. [h] Quomodo ſi ſpina naſcatur in manu temulenti: ſic parabola in ore ſtultorum: Iudicium determinat cauſas: & qui imponit ſtulto ſilentium, iras mitigat. [i] Sicut canis qui reuertitur ad vomitum ſuum: ſic imprudens qui iterat ſtultitiam ſuam. [k] Vidiſti hominem ſapientem ſibi videri, magis illo ſpem habebit ſtultus. [l] Dicit piger: leo eſt in via, & leæna in itineribus. Sicut oſtiũ vertitur in cardine ſuo, ita piger in lectulo ſuo. [m] Abſcondit piger manus ſub aſcella, & laborat ſi ad os ſuum eas conuerterit. [n] Sapiẽtior ſibi piger videtur ſeptem viris loquẽtibus

CAPVT XXVI.

QVomodo nix in æſtate, &c.] Hic verſiculus, ne indoctis honor docendi committatur, præmonet. Nix namque æſtate, & pluuiæ in meſſe, ſũt perſecutiones infidelium in tempore prædicationis euangelicæ: quæ dum grauiores fortè inſiſtunt, & calorem in multis impediunt dilectionis, & fruges bonæ operationis fœdant. Quibus rectè gloria, quæ ſtulto confertur, eſſe ſimilis aſſeueratur: quia ſi indocto cathedra docẽdi tribuitur: æquè ſimiliter per hoc Eccleſia vt infidelium perſecutione læditur: quod eſſe veriſſimum Arianæ tempeſtatis calamitas probauit.

b ¶ *Nam ſicut auis ad alta tranſuolãs, & paſſer quo l. &c.*] Verba quidem rectè auibus cõparantur, quod ſonãdo per aëra tranſuolent, ab ore videlicet loquentis, ad aures vſque audiẽtis. Sed diſtant in eo: quia poteſt fieri, vt auis quolibet volans, eo loco reſideat: vbi nil ei certè neceſſitatis, aut vtilitatis ſuppetat: Verba autẽ quę loquimur, non quolibet, diſperſa in ventum defluunt atque euaneſcunt: ſed in au-

B

ctorem ſuum cuncta reuertũtur, & vel benè prolata iuuant loquẽtem: vel malè edita grauant. Itaq; ſi pro omni verbo etiam otioſo rationem in die iudicij reddere cogamur: quanto magis autem maledicta, non ſolum ea quæ malitioſa mente in inſontem iaculantur: verum etiam illa quæ negligentium conſuetudine paſſim in

1.Cor.6 b quoſlibet proferuntur: non alium, ſed ipſum maledicum opprimunt? Neque enim maledici regnum Dei poſſidebunt. Non autem ſine cauſa dicit maledictum fruſtra prolatum: Eſt enim maledictum iuxta diuinæ diſtrictionis iram in impios emiſſum, vt eſt illud B. Petri in Simonẽ Magum: *Pe-*

Act.8. d *cunia tua tecum ſit in perditionem*: & ea quæ in apoſtatas & hæreticos Eccleſiaſtica animaduerſione proferuntur anathemata. De quibus dominus eidem Eccleſiæ dicit: *Quæcũ-*

Math.16 b *que alligaueris ſuper terram, erunt ligata & in cælis.*

c ¶ *Flagellum equo, & chamus, &c.*] Et quid per equum, niſi ſuperbum? & quid per aſinum, niſi luxurioſum quemlibet figurat? Et ideo neceſſe eſt vt per diuinum flagellum, elatio humilietur ſuperborum, vt per infirmitatem carnis velut per chamum cohibeant voluntas lubricorum, vt qui ſpontè conuerti nolunt, coacti flagellis conuertantur à vitiis, ſi-

Pſal.31.c cut ait propheta: *In chamo & freno maxillas eorum conſtringe: qui non approximant ad te.*

d ¶ *Ne reſpondeas ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne efficiaris ei ſimilis. Reſponde ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne ſibi ſapiens eſſe videatur.*] Non hæc inuicem ſibimet contraria debent videri: non reſpondere ſtulto iuxta ſtultitiam eius, & reſpondere ſtulto iuxta ſtultitiam eius, vtrumque enim pro temporum & perſonarum diuerſitate concordat: dum & ſtultus cõtemnitur, quia nõ percipit ſapiẽtiam: & ſtulta ſuperbia alia decutitur ſtultitia: iuxta quod Apoſtolus dicit: *Factus ſum*

2.Cor.12.d *inſipiens, vos me coegiſtis.*

e ¶ *Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium ſtultũ.*] Poteſt fortè euenire, vt ſapiens quilibet ſtultum in legationem mittat, neſciens quia ſtultus eſt: nec tamen ipſe ſapientiæ ſuæ gloriam perdat, in eo quod de ignoto bonum quod audierat, credidit. Sed qui hæreticum

C

ſciens mittit ad prædicandum populis, claudus eſt pedibus; & iniquitatem bibens: quia & operis boni foris inceſſum amiſit, & interiora ſui ſenſus hauſtu ſtultitiæ deebriat.

f ¶ *Quomodo fruſtra claudus pulchras habet tibias: ſic indecens eſt, &c.*] Sicut enim fruſtra claudus habet tibias, cum ambulare non valet: ita indecens eſt in ore cuiuſlibet qui indignè ſe agit, ſermo cõpoſitus: dum per degenerem vitã ſtultus potius quàm ſapiens eſſe approbetur.

g ¶ *Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij: ita qui tribuit, &c.*] Qui inſipienti, id eſt, hæretico, honorem docẽdi confert: non minus delinquit, quam qui Deos ac delubra gentilium cultu veneratur inani.

h ¶ *Quomodo ſi ſpina naſcatur in manu temulenti: ſic parabola, &c.*] Spina in manu naſcitur temulenti, cum in operibus qui carnalibus ſeruit illecebris, punctiones oriuntur ſcelerum. Quibus rectè parabola quam ſtultus proponit aſſimilatur: quia & ſi verba prudentiæ ſtultus dicere nouit, in his tamen vitiorũ punctiones, quibus vel ſeipſum, vel proximum lacerat, vitare non nouit. Sæpè namque doctor imprudens in eo quod bona dicit aut ſancta, occultè ſuam laudem ab hominibus, aut vituperationem quærit aliorum.

D

i ¶ *Sicut canis qui reuertitur ad vomitum, &c.*] Canis cum vomit, profectò cibũ qui pectus deprimebat, eiicit: ſed cum ad vomitũ reuertitur, quo leuatus fuerat, rurſus oneratur. Et qui admiſſa plangunt, profectò nequitiam de qua malè ſatiati fuerant, & quæ mentis intima deprimebat, confitendo proiiciunt: quam poſt confeſſionem, dum appetunt, reſumunt.

k ¶ *Vidiſti hominem, &c.*] Hoc exponens dominus ait: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.

l ¶ *Dicit piger, leo eſt in via, & leæna in itineribus. Sicut oſtiũ vertitur in cardine ſuo: &c.*] Multi cum verbum exhortatio- Ioan.9.g rus audiunt, cauſantur de diabolo: dicentes velle quidem ſe viam iuſtitiæ incipere, ſed impediri à Satana, ne hanc perficere poſſint. Sicque huiuſmodi excuſationis ſermonibus ſemper in lecto ſui corporis, ſicut oſtium in cardine vertuntur: & modo exire ad operandum, modo ad quieſcendum redire proponentes, in ſuis iacere prauitatibus nunquam deſiſtunt.

m ¶ *Abſcondit piger manus ſub aſcella: & laborat, &c.*] Per manum quippe operatio; per os vero locutio deſignatur. Pigro labor eſt ad os ſuum manum ſuam porrigere: quia deſidioſus quiſque prædicator nõ vult hoc operari quod docet. Manum quippe ad os porrigere, eſt voci ſuæ prædicationis opera concordare.

n ¶ *Sapientior ſibi piger videtur, ſeptem viris, &c.*] Septem viros loquentes ſententias, illos dicit, qui ſeptiformis ſpiritus gratia pleni, ſanctæ Scripturæ nobis ſcientiam miniſtrauerunt. Quibus ſe ſapientiorem ſtultus arbitratur: quia ſæpè nonnulli adeo mentem ab agendis his quæ dominus præcepit, deſpicientes auertunt, vt ne hæc quidem omnia, vel poſſe ab homine, vel debere impleri cõtendant: & quaſi ſapientiores his qui diuina eloquia ſcripſerũt, ea hominem facere non poſſe autumant: quæ illi dictante Spiritu ſancto, hominem facere iuſſerunt: imo etiam quæ multos homines

E iuuante ſpiritus eiuſdem gratia, perfeciſſe monſtrauerunt.

2.Tim.2.c a ¶ *Sicut qui apprehendit auribus canem*, &c.] Dicit Apoſtolus: *Noli verbis contendere: ad nihil enim vtile eſt, niſi ad ſubuerſionem audientium.* Quicunque ergo duplex ſenſu eſt, & duobus inter ſe iurgantibus, mordaci ſermone capta fuerit auricula eius, cito incipit & ipſe quaſi canis latrare, & cōtentiones generare: ſed hoc ſapiens omnimodo vitat.

b ¶ *Verba ſuſurronis*, &c.] Suſurronem, incentorem litis, & bilinguem appellat: qui ſimulat laudem verborum, & quærit audire vnde iurgia ſeminet.

c ¶ *Quomodo ſi*, &c.] Quid per argentum ſordidum, niſi ſcientia corrupta: & quid per vas fictile, niſi cor carneū deſignatur? Quod dum de ipſa falſa ſciētia ſe ornare ſatagit, in ſua locutione contra veritatem tumet, atque per elationem magiſter erroris fit.

d ¶ *Labijs ſuis intelligitur inimicus*, &c.] Inimicus iſte poteſt hæreticus non incongruè accipi: qui cum verba prædicationis ſuæ ficta humilitate ſubmittit, corda innocentium & minus intelligentium demulcendo ſeducit.

e ¶ *Lingua fallax non amat veritatem*, &c.] Lingua fallax, prædicatio eſt mendax. Os lubricum, ſermo fucatus, atque à luce iuſtitiæ alienus. F

CAPVT XXVII.

NE f *glorieris in craſtinū, ignorans quid ſuperuentura pariat dies*, &c.] Ne ſecurus ſis aliquando de futuro tempore: quia & ſi hodie te domino ſeruire cōſpicis, qualis eſſe in futuro poſſis, & quomodo vitam finire prorſus præuidere non vales. *Beatus enim homo qui ſemper eſt pauidus.*

g ¶ *Graue eſt ſaxum, & oneroſa arena: ſed ira ſtulti vtroque grauior.*] Graue quidem ſatis eſt, quemquam vel vno aliquo crimine capitali quaſi pondere ſaxi deprimi: vel quaſi glareis arenæ, innumeris peccatis leuioribus onerari: ſed vtroque grauior ira eſt ſtulti. Quia nimirum hæc quo certius quam ſint mala, pateſcunt: eo acrius animum vt caſtigetur, compungunt. Ita vero quia non corporale, ſed ſpirituale eſt vitium: quo minus deprehenditur, eo amplius grauat. Vnde non abſolutè iram, ſed iram ſtulti dicit ſaxo & arena grauiorem. Nam ſapientes quomodo actus ſuos ac ſermones: ita mentis quoque motus ſolerter examinare & caſtigare ſatagunt.

h ¶ *Ira non habet miſericordiam, nec erumpens furor*: &c.]
Exod.11.a Non de omni ira dicit: nam de mitiſſimo ac modeſto viro ſcriptum eſt: Quia exiit à Pharaone iratus nimis: ſed de ira ſtulti, cuius in priori verſiculo meminerat: quæ vbi excanduerit, mox viſcera pietatis amittit, & furori tantum ſuo nouit frena laxare. Alioquin de vtili ac neceſſaria ira dictum
Eccleſ.7.a eſt: *Melior eſt ira riſu, quia per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis.*

i ¶ *Melior eſt manifeſta correctio, quam amor*, &c.] Amorem abſconditum, hoc loco amorem dicit illicitum, vt eſt G amor adulterinus: qui ob ſui turpitudinem merito ſapientibus ne redarguatur, abſconditur. Cui iure manifeſta correctio præfertur: quia abſque vlla contradictione melius eſt quempiam deſiderio corrigendi palam corripere, quam ſtudio ſimul peccandi clanculo diligere.

k ¶ *Meliora ſunt*, &c.] Melius eſt à domino, qui nos vt filios pater erudire conſueuit, vulnera afflictionum perpeti, quā diaboli blādimentis decipi: qui vt nos cæleſti hæreditate priuet, noſtris fauere ſolet errantibus, quaſi leue ſit malū quod agimus: & vltra modum peccatorum noſtrum ſæuiens tribulatio, quam domino diſpenſante toleramus.

l ¶ *Anima ſaturata*, &c.] Anima diuitum, qui habent conſolationem ſuam, & quibus dicitur à domino: *Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis*: ſpernit Luc 6.d auditam cæleſtis regni dulcedinem. Anima autem eorum qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, etiam aduerſa ſæculi pro domino, imo etiam ipſam mortem perpeti, dulce habet: ſciens ſe per poculum amaritudinis ad gaudia perpetuæ ſalutis eſſe venturam.

m ¶ *Sicut auis*, &c.] Sicut auis quæ negligit oua, ſiue pullos quos fouerat, aliarum auiū vel animantium raptui dimittit: ſic nimirū ille qui cuſtodiam virtutum in quibus proficiebat, H deſerit: earumdem virtutū quas habere videbatur, immundis ſpiritibus, ipſe proditor exiſtit. Vnde alias dicit: *Si ſpiritus poteſtatem habētis aſcenderit ſuper te, locum tuū ne dimiſeris.* Eccl.10.a Quod eſt aperte dicere: Si principis mundi, id eſt, diaboli tentatio tibi forte inſtiterit, caueto ſolicitus, ne à bona operatione cui inſudabas, deſiſtas.

n ¶ *Vnguento*, &c.] Vnguentum eſt nitor gloriæ de conſcientia pura, ſiue charitas diuinitus in corda electorum diffuſa. Varij vero odores, opinio optima ex diuerſitate virtutum fragrans.

o ¶ *Amicum tuum*, &c.] Amicus cuiuſque electi monachi, pater eſt ſpiritualis, qui ob hoc quod ei conſilium bene viuendi præbet, amicus eius non incongruè dicitur. Ob id vero quod in his præceptis eiſdem ſpiritualis doctor paret, amicus domini, qui pater eſt omnium electorum, rectè appellatur. Sed ſicut pernitioſum eſt eidem monacho à conſortio ſancti Patris diſcedere: ita deterius illi eſt in die afflictionis ſuæ, qua ſe in conſpectu Dei mortificare ſtudet, domum fratris ſui ingredi, id eſt, propinquorum ſuorum ſeculariter viuentium ſocietatem appetere.

p ¶ *Melior eſt vicinus iuxta, quam frater procul. Stude*, &c.] Melior tibi eſt vicinus aliquis, qui tibi animum fraterna ſocietate connectit: quam germanus frater, qui iura fidei & pietatis communia tecum habere neglexerit. Quod dominus in parabola vulnerati à latronibus, eius qui deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho, & Samaritani qui in curam Luc.10.f egit illius, manifeſte probauit.

tibus ſententias. [a] Sicut qui apprehendit auribus canē: ſic qui tranſit impatiēs, & cōmiſcetur rixæ alterius. Sicut noxius eſt qui mittit lāceas & ſagittas in mortē: ita vir qui fraudulenter nocet amico ſuo, & cum fuerit deprehenſus, dicit: ludēs feci. Cum defecerint ligna, extinguetur ignis: & ſuſurrone ſubtracto, iurgia conquieſcunt. Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem: ſic homo iracundus ſuſcitat rixas. [b] Verba ſuſurronis quaſi ſimplicia: & ipſa perueniunt ad interiora ventris. [c] Quomodo ſi argento ſordido ornare velis vas fictile: ſic labia tumentia cum peſſimo corde ſociata. [d] Labiis ſuis intelligitur inimicus, cum in corde tractauerit dolos. Quando ſubmiſerit vocem ſuam, ne crediderìs ei: quoniam ſeptem nequitiæ ſunt in corde illius. Qui operit odiū ſraudulēter, reuelabitur malitia eius in conſilio. Qui fodit foueā, incidet in eam: & qui voluit lapidē, reuertetur ad eum. [e] Lingua fallax non amat veritatem, & os lubricum operatur ruinas.

CAPVT. XXVII.

NE [f] glorieris in craſtinum, ignorās quid ſuperuētura pariat dies. Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua. [g] Graue eſt ſaxum, & oneroſa arena: ſed ira ſtulti vtroque grauior. [h] Ira non habet miſericordiā, nec erumpēs furor: & impetū concitati ferre quis poterit? [i] Melior eſt manifeſta correctio, quam amor abſconditus. [k] Meliora ſunt vulnera diligentis, quā fraudulenta odientis oſcula. [l] Anima ſaturata calcabit fauum: & anima eſuriēs, etiam amarum pro dulci ſumet. [m] Sicut auis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir derelinquit locū ſuum. [n] Vnguento & variis odorib. delectatur cor, & bonis amici conſiliis anima dulcoratur. [o] Amicum tuum, & amicum patris tui ne dimiſeris, & domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ. [p] Melior eſt vicinus iuxta quā frater procul. Stude ſapientiæ fili mi, & lætifica cor meū, vt poſſis exprobranti reſpōdere ſermonē. Aſtutus vidēs malum, abſcōditus eſt: paruuli tranſeuntes ſuſtinuerūt diſpendia. Tolle veſtimentū eius qui ſpopōdit pro extraneo: & pro alienis aufer ei pignus. [a] Qui

[a] Qui benedicit proximo ſuo voce grandi de nocte cõſurgens, maledicenti ſimilis erit. Tecta perſtillaotia io die frigoris, & litigioſa mulier comparãtur. Qui retinet eam, quaſi qui ventũ teneat, & oleum dexteræ ſuæ euacuet. [b] Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici ſui. [c] Qui ſeruat ficum, comedet fructus eius: & qui cuſtos eſt domini ſui, glorificabitur. [d] Quomodo in aquis reſplendẽt vultus proſpicientium: ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus. [e] Infernus & perditio nõ replebuntur: ſimiliter & oculi hominum ioſatiabiles. [f] Quomodo probatur in conflatorio argentum, & in foroace aurum: ſic probatur homo ore laudaotis. Cor iniqui exquirit mala: cor autem rectum exquirit ſcientiam. Si contuderis ſtultũ in pila quaſi ptiſanas feriẽte deſuper pilo, non auferetur ab eo ſtultitia eius. [g] Diligẽter agnoſce vultũ pecoris tui, tuoſq; greges conſidera: non enim habebis iugiter poteſtatẽ, ſed corona tribuetur tibi in generatione & generatione. [h] Aperta ſuot prata, & apparuerunt herbæ virentes: & collecta ſunt fœna de montib. [i] Agni ſunt ad veſtimentum tuũ, & hœdi ad agri pretiũ. [k] Sufficiat tibi lac caprarũ io cibos tuos, & in neceſſaria domus tuæ, & ad victũ ancillis tuis.

CAPVT XXXVIII.

FVgit impius nemioe perſequente: [m] Iuſtus autem quaſi leo coofidens, abſque terrore erit. Propter peccata terræ multi principes ei9, & propter hominis ſapientiam & horum ſciẽtiam quæ dicuotur, vita ducis lõgior erit. Vir pauper calũniãs pauperes, ſimilis eſt imbri vehemẽti in quo paratur fames. Qui derelinquuot legem, laudant impium: qui cuſtodiunt, ſuccendũtur contra eũ. [n] Viri mali non cogitant iudicium: qui aotem requirunt dominum, animaduertunt omnia. Melior eſt pauper ambulãs in ſimplicitate ſua, quàm diues in prauis itioeribus. Qui cuſtodit legem, filius ſapiens eſt: qui autẽ paſcit comeſatores, confundit patrem ſuum. Qui coaceruat diuitias vſuris & fœnore liberali, io pauperes congregat eas. Qui declinat aurem ſuam oe audiat legem, oratio eius erit execrabilis. [o] Qui decipit iuſtos in via mala, in interitu ſuo corruet, & ſimplices poſſidebunt bona eius. Sapiẽs ſibi videtur vir diues: pauper

A a¶ *Qui benedicit proximo ſuo voce grandi de nocte conſurgẽs, maledicenti ſimilis erit*, &c.] Voce grandi proximo benedicit, qui eum fauore ſuperfluæ laudis extollit: vel malis videlicet actibus eius contra iuſtitiam fauendo, vel bona plus iuſto laudando. Sed hic maledicenti aſſimilatur: quia plurimum lædit eum, cui laudando ſiue in mala actione confidentiam tribuit: ſeu in opere recto ſimplicitatem puri cordis minuit, vt videlicet bonũ quod ſupernę mercedis intuitu inchoerat, tranſitoriæ laudis amore conſumat.

b ¶ *Ferrũ ferro acuitur, & homo exacuit faciẽ amici ſui*.] Satis bona eſt collatio, & conſilium ſapientium: vbicũque ſe inuicem conſulẽdo inſtruunt, ferrum ferro acuitur.

c ¶ *Qui ſeruat ficũ, comedet fructus*, &c.] Ficũ ſeruare, eſt legem diuinitus cõſtitutã, in offenſo pedis opere cuſtodire: quod qui fecerit, comedet fructus eius, dum æternam obediẽtiæ ſuę recipiet mercedem.

d ¶ *Quomodo in aquis reſplendent vultus proſpicientiũ*, &c. Aquæ dicũtur ſanctorũ dogmata: in quibus doctores vel auditores, velut in ſpeculo vultus ſuos proſpiciunt: dum non ſolum in actione, ſed etiã in cogitatione fœditatẽ ſuam recognoſcunt.

e ¶ *Infernus & perditio non replebuntur*, &c.] Inferni tormenta non replebuntur, terminum accipiẽdo: ſimiliter & intentiones eorum qui humana ſapiunt, inſatiabiles ſunt in deſiderio peccãdi. Qui & ideo

B ſine fine pœnas luunt: quia voluntatem habuerant ſine fine peccandi, ſi naturam haberent ſine fine viuendi.

f ¶ *Quomodo probatur in conflatorio*, &c.] Laus quippè iuſtos cruciat, iniquos axaltat: ſed iuſtos dum cruciat, purgat: iniquos dum lætificat, reprobos monſtrat.

g ¶ *Diligenter agnoſce*. &c.] Paſtori dicitur Eccleſię: Diligenter adhibe curam eis, quibus te præeſſe cõgerit: agnoſce animos actuſq; ſingulorũ, & ſi quid in eis vitij ſorditantis inueneris, citius caſtigare memẽto. Nou enim tu ſẽper omnes dominicas paſcendi poteſtatẽ habebis: ſed æterna eſt corona quam percipies, ſi commiſſum tibi gradum tuo tempore benè miniſtraueris.

h ¶ *Aperta ſunt prata, & apparuerunt herbæ virẽtes*, &c. Aperta ſunt modò paſcua ſacramentorum cœleſtiũ, quæ diu fuerant typis præcluſa legalibus. Apparuit nouus viror euãgelicæ veritatis & gratiæ, collecta ſunt in pabulum gregis domini ſcripta patrum veterum, ablata quidem Iudæis ſuperbientibus falce diuinæ animaduerſionis, & humilibus

Matth.21.f eccleſiæ populis ad ſpirituale ſubſidiũ data. Iuxta quod dominus ait illis: *Auferetur*, inquit, *à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius*.

i ¶ *Agni ſunt ad veſtimentum tuum, & hœdi ad agri prætiũ*.] Agnos innocentes, hœdos pœnitentes nuncupat. Agnorũ ergo vellere veſtieris, dum bonis obedientium diſcipulorum

C moribus paſtor ipſe profeceris: eorumque laudabilia facta cernens, & in ornatu virtutum, & in calore dilectionis ipſe glorioſior extiteris. Hædus agrum comparabis: dum peccatores ad pœnitentiam vocando, ſublimiorem tibi in terra viuentium locum acquires.

k ¶ *Sufficiat tibi*, &c.] Tantã inſtantia pecus tibi commiſſum paſce, ne tibi lac æſtate nouum, nec frigore deſit: ſed tibi ſemper tuiſque ſufficiat, id eſt, tam ſedulo doctrinę inſta, vt etiam quoſdam pœnitẽtes ad officium docẽdi prouehas: quaten9 per illos qui pridem pro fœditate vitiorum ad ſiniſtram iudicis videbantur eſſe ponendi, modo rationabiles & ſine dolo, lac verbi paruulis ſenſu miniſtretur. Fit autem lac caprarum ad victũ ancillis, quando hi qui nondum amore profecto, ſed adhuc timore ſeruili domino deſeruiũt per exemplum, vel verba eorum qui per pœnitentiam ſalui facti ſunt, viuificis verbi epulis reficiuntur: atque vt ad maiora virtutum proficiant, incrementa iuuantur. Quidã hoc quod dictum eſt: *Aperta ſunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta ſunt fœna de montib.: agni ad veſtimentum tuum, & hœdi ad agri pretium*: ita expoſuit: Aperta ſunt monumenta, apparuerũt corpora rediuiua: ſequeſtrati ſunt peccatores à ſanctis: fœnum ad comburẽdum de locis excelſis. Sequeſtrati ſunt agni ad dexteram, hœdi ad ſiniſtram: agni ad veſtimentũ regis, quia ipſe dixit: Inhabitabo in eis. Hœdi pro pretio ſanctorum, quibus nocuerunt, ignibus venundantur. Sup.eod. Matth.27.f Ibid.25.c

CAPVT XXVIII.

F¶ *Vgit impius*, &c.] Qui nõ eſt in fide fortis, etiam ſi nullus perſecutor inſiſtat, nonnunquam ſponte fidem deſerit: quando vel latrociniis, vel periuriis, vel fornicationib9, vel veneficiis, aliiſque huius mundi ſceleribus, ſe infideli ſimilem reddit.

m ¶ *Iuſtus autem*, &c.] In occurſu beſtiarum idcirco leo non trepidat: quia præualere ſe omnibus non ignorat. Vnde viri iuſti ſecuritas leoni rectè comparatur: quia contra ſe cum quoſlibet inſurgere ſuſpicit, ad mentis ſuæ confidentiam redit, & ſcit quia cunctos aduerſantes ſuperat: quia illum ſolum diligit, quem inuitus nullo modo amittit.

n ¶ *Viri mali non cogitant iudicium, &c.*] Omnia animaduertunt electi, hoc eſt, & futurum eſſe diſcrimẽ vniuerſalis iudicij, & quibus operibus requies, quibus pœna retribuatur æterna.

o ¶ *Qui decipit iuſtos in via mala, in interitu ſuo corruet, & ſimplices poſſidebunt, &c.*] Qui per doctrinam hæreticam decipit amatores iuſtitiæ vt à veritate deuient, ipſe quidem pro malis ſuis pœnam quam meretur, incurrit: bona autem ſi qua gerebat, vel vtilia ſcribendo, vel continenter viuendo, aliis in adiutorium cedunt: eis nimirum qui hæc legentes

E

pauper autem prudēs ſcrutabitur eum. [a] In exultatione iuſtorum multa gloria eſt. [b] Regnantib. impiis, ruinæ hominū. Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur: qui autem confeſſus fuerit & reliquerit ea, miſericordiam conſequetur. [c] Beatus homo qui ſemper eſt pauidus: qui vero mentis eſt duræ, corruet in malū. [d] Leo rugiēs, & vrſus eſuriēs, princeps impius ſuper populū pauperē. Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniā: qui autem odit auaritiā, longi fient dies eius. [e] Hominem qui calumniatur animæ ſanguinem, ſi vſq; ad lacum fugerit, nemo ſuſtinet. Qui ambulat ſimpliciter, ſaluus erit: qui peruerſis graditur viis, concidet ſemel. Qui operatur terrā ſuam, ſaturabitur panibus. qui autem ſectatur otium, replebitur egeſtate: Vir fidelis multum laudabitur: qui autem feſtinat ditari, non erit innocens. Qui cognoſcit in iudicio faciem, non bene facit: iſte & pro buccella panis deſerit veritatē. [f] Vir qui feſtinat ditari, & aliis inuidet, ignorat quod egeſtas ſuperueniat ei. Qui corripit hominem, gratiam poſtea inueniet apud eum, magis quam ille qui per linguæ blandimenta decipit. Qui ſubtrahit aliquid à patre ſuo & à matre, & dicit hoc non eſſe peccatū, particeps homicidæ eſt. Qui ſe iactat & dilatat, iurgia cōcitat: qui vero ſperat in Domino, ſaluabitur. Qui cōfidit in corde ſuo, ſtultus eſt: qui autē graditur ſapienter, ipſe laudabitur. Qui dat pauperi, nō indigebit: qui deſpicit deprecantem, ſuſtinebit penuriam. [g] Cū ſurrexerint impij, abſcondentur homines: cum illi perierint, multiplicabuntur iuſti. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei ſuperueniet interitus, & eum ſanitas non ſequetur. In multiplicatione iuſtorum lætabitur vulgus: cum impij ſumpſerint principatum, gemet populus. Vir qui amat ſapientiam, lætificat patrem ſuum: qui autem nutrit ſcortum, perdet ſubſtantiam. Rex iuſtus eriget terram, vir auarus deſtruet eam.

CAPVT XXIX.

HOmo qui blandis fictiſq; ſermonib. loquitur amico ſuo, rete expandit greſſib. eius. [i] Peccantem virum iniquum inuoluet laqueus, & iuſtus laudabitur atque gaudebit. Nouit iuſtus cauſam pauperum, impius ignorat ſcientiam. Homines peſtilentes diſſipant ciuitatem, ſapientes vero auertunt furorem. [k] Vir ſapiens, ſi cum ſtulto contenderit, ſiue iraſcatur, ſiue rideat, non inueniet requiem. Viri ſanguinum oderunt ſimplicem: iuſti autem quærunt animam eius. [l] Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus: [m] Sapiens autem differt, & reſeruat in poſterum. Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes miniſtros habet impios.

[a] Pau-

legentes ſiue audientes exempla ſibi ſalutis etiam ab eo quē periiſſe norunt, aſſumunt.

a ¶ *In exultatione*, &c.] Quia videlicet non de præſentibus diuitiis, ſed de æternis in futuro bonis exultant: non de rebus mundi quæ vident, ſed de creatore mundi, cuius viſionem ſperant, lætantur, dicente pſalmographo: *Lætamini in domino, & exultate iuſti.* Vel certe in exultatione iuſtorum multa fit gloria: quia quotiens electos in hac vita pro euentibus Eccleſiæ proſperis exultare contigerit, multa Domino gloria ex plurimorum fide ac piis operibus datur. Pſal. 31. d

b ¶ *Regnantibus*, &c.] Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur: qui autem confeſſus fuerit, & reliquerit ea, &c. Sicut multi gloriam Deo dare incipiunt, cum iuſtos in profectu virtutum gaudere cōſpiciunt: ita quotiens reprobi regnum tenent, multos ſuæ perfidiæ cōplices exhibent. Quod & de paganis & hæreticis, & de malis catholicis recte poteſt accipi.

c ¶ *Beatus*, &c.] Sequentis ira iudicij, tanto tunc diſtrictior portabitur, quanto nunc inter culpas minime timetur. Vnde alibi ſcriptum eſt: *In die bonorū ne immemor ſis malorum: & in die malorum ne immemor ſis bonorum.* Si ergo vtraque iungēda ſunt, vt vnum ſemper ex altero fulciatur. Eccl. 11. e

d ¶ *Leo rugiens*, &c.] Et de principibus paganis, & de hæreticis poteſt intelligi: qui populi pauperis, id eſt, ſanctæ Eccleſiæ, vel patientiam, vel ſapientiam, ferina ſæpe ſæuitia tentant.

F

e ¶ *Hominem qui calumniatur animæ ſanguinem: ſi vſque ad lacum*, &c.] Siue terrā agri, ſiue terram corpuſculi qui exercet, ſaturabitur: ille frumento, iſte virtutibus: qui vtraq; ſpernit, replebitur egeſtate.

f ¶ *Vir qui*, &c.] Profecto enim qui augere opes ambit, & peccatum negligit, more auium captus, cum eſcam terrenarum rerum auidus inſpicit: cum quælibet præſentis mundi bona deſiderat, & quæ de futuro dāna patiatur, ignorat.

g ¶ *Cum ſurrexerint impij, abſcondentur*, &c.] Eos homines iuſtos appellat, qui videlicet iuſtū ſtatutumque à Domino humanæ conditionis ordinem ſeruant. Vnde in libro beati Iob de pœnitente quolibet peruerſo dicitur: *Reſpiciet homines, & dicet, peccaui.* Quod eſt aperte dicere: Reſpiciet eos qui naturam humanæ creationis recte cuſtodiunt, & ſe peccando iumentis aſſimilatos eſſe cognoſcunt. Pater ergo ſenſus: quia feruente impiorum Iob. 33. d

G

perſecutione, abſcondentur ſæpe fideles: vel non auſi, vel nō permiſſi ad publicum procedere, dicente Domino: *Si vos perſecuti fuerint in ciuitate iſta, fugite ad aliam.* Vbi autem perditis auctoribus perſecutio ceſſauerit, auguſtior poſt preſſuras fidelium gloria clareſcit. Sed & infidelium plurimi viſa infidelitatis damnatione fidei gratiā ſuſcipient: iuxta id quod ſcriptum eſt: *Peſtilente flagellato, ſapientior erit paruulus.* Matt. 10. c Prou. 19. d

CAPVT XXIX.

HOmo h *qui*, &c.] Qui fictis ſermonibus proximum laudat, illi quidem parat inſidias, quibus periculum incautus operis aut verbi ſecutior factus incidat. Sed videamus vtrum retia fraudulentia eū, cuius greſſibus expanduntur, an potius illum, à quo expanduntur, inuoluant. Sequitur:

i ¶ *Peccantem virum*, &c.] Non ergo iuſto laqueus peccantium, etiam ſi corporaliter perimat, nocet: ipſos autem reprobos inſidiæ, quas proximis parant, in perpetuum dānant, gaudentibus iuſtis, ac rectum conditoris iudicium laudantibus, vel de ſua ereptione, vel de perditione prauorum. Denique clauſulā prioris verſiculi, antiqua editio manifeſte poſuit: Retia circundat ſuis pedibus. Ex ambiguo enim Græco, quod eſt περιβάλλει, vtrumque interpretari poteſt. Nam *qui fodit foueam proximo ſuo, incidet in eam ipſe*, vt alibi dictum eſt.

H Sup. 26. d

k ¶ *Vir ſapiens*, &c.] Doctor ſapiens, ſi cum infideli & contumaci contenderit, ſiue tormenta reproborum, ſiue gaudia narrat bonorum, fruſtra erga inſenſatum laborat: Siue lamenta pœnitentiæ ſuadeat, ſeu bonæ operationis quæ ſint præmia dicat, non auditur à ſtulto. Hinc & Apoſtoli Iudæis dicebant: *Lamentauimus vobis, & non planxiſtis: cecinimus vobis, & non ſaltaſtis.* Matt. 11. b

l ¶ *Totum ſpiritum ſuum*, &c.] Impatientia impellēte agitur, vt totus foras ſpiritus proferatur. Quem idcirco citius perturbatio eiicit: quia nulla interius diſciplina ſapientiæ circumcludit.

m ¶ *Sapiens autem*, &c.] Læſus enim in præſens, ſe vlciſci non deſiderat: quia etiam tolerans parci optat, ſed tamen vindicari omnia extremo iudicio non ignorat. Hunc locum antiqua tranſlatio ſic habet: Totam iram ſuam profert impius; ſapiens autem diſpenſat per partes: quia nimirum ſtultus ad vltionem ſui iræ perturbatione ſuccenditur: ſapiens autem paulatim eam maturitate conſilij ac moderationis extenuat & expellit.

[a]Pauper & creditor obuiarunt ſibi, vtriuſque illuminator eſt Domin⁹. [b]Rex qui iudicat pauperes in veritate, thronus eius in æternum firmabitur. [c]Virga atq; correctio tribuet ſapiētiā: puer autem qui dimittitur voluntati ſuæ, confundet matrem ſuam. In multiplicatione impiorū multiplicabuntur ſcelera, & iuſti ruinas eorum videbunt. Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delitias animæ tuæ. [d]Cū prophetia defecerit, diſſipabitur populus: qui vero cuſtodit legem, beatus eſt. [e]Seruus verbis non poteſt erudiri: quia quod dicis, intelligit, & reſpondere contemnit. [f]Vidiſti hominē velocē ad loquendū, ſtultitia magis ſperāda eſt, quam illius correctio. [g]Qui delicate à pueritia nutrit ſeruū ſuū, poſtea ſentiet illū cōtumacem. [h]Vir iracūdus prouocat rixas: & qui ad indignandū facilis eſt, erit ad peccata procliuior. Superbū ſequitur humilitas, & humilē ſpiritu ſuſcipiet gloria. [i]Qui cum fure participat, odit animam ſuam: adiurantem audit, & non indicat. [k]Qui timet hominē, cito corruet: qui ſperat in Domino, ſubleuabitur. Multi requirūt faciē principis, & iudiciū à Domino egreditur ſingulorum. Abominantur iuſti virū impium, & abominantur impij eos qui in recta ſunt via. Verbum cuſtodiens filius, extra perditionem erit.

CAPVT XXX.

VErba [l]congregantis, filij vomentis. [m]Viſio quam locutus eſt vir, cū quo eſt Deus: & qui Deo ſecū morante confortatus ait: [n]Stultiſſimus ſum virorum: & ſapientia hominum non eſt mecum. [o]Non didici ſapientiam: & noui ſanctorum ſciētiam. [p]Quis aſcendit in cœlum, atque deſcendit? [q]Quis continuit ſpiritum in manibus ſuis? [r]Quis colligauit aquas quaſi in veſtimento? [ſ]Quis ſuſcitauit omnes terminos terræ. [t]Quod nomen eſt eius: & quod nomen filij eius ſi noſti? [u]Omnis ſermo Dei ignitus

A a ¶ *Pauper & creditor*, &c.] Pauper eſt humilis verbi Dei auditor: creditor autem, qui ei verbi eiuſdem pecuniā prædicando committit. Qui obuiant ſibi, cum in vnam eandemque pietatis gratiam conueniunt. Et vtrinſque illuminator eſt Dominus: quia neque illæ ſine diuinæ munere pietatis prædicare, nec iſte potuit credere. Veridica namque manet veritatis ſententia, quæ dicit: Quia *ſine me nihil poteſtis facere.* Ioan.15.a

Pſal.44.b b ¶ *Rex qui*, &c.] Et pſalmiſta de Chriſto rege: *Sedes tua Deus in ſæculum ſæculi, virga æquitatis, virga regni tui.*

c ¶ *Virga*, &c.] De hac virga Apoſtolus ad Corinthios ait: 1.Cor.4.d *An vultis in virga veniam ad vos, an in ſpiritu manſuetudinis?* Puer namque quem frequentiſſime corripiendum & erudiendum admonet, populus Dei eſt, qui ſi non aſſiduis monitis & increpationibus ſacerdotum fuerit caſtigatus, cōfuſionem generat eccleſiæ, detrahentibus his qui foris ſunt religioni fidei Chriſtianæ. Vnde recte ſubiungitur.

d ¶ *Cum*, &c.] Quia nimirum ceſſauerit ſacerdotalis eruditio ſoluetur continua diſciplina diuinæ legis, qua populus ad B beatitudinis præmia pertingere debuerat.

e ¶ *Seruus*, &c.] Seruus eſt quilibet peccator: recte quidē intelligens, ſed in opere veritatis abſque flagelli diſciplina reſpondere contemnens. De Luc.12.f talibus ait veritas: *Seruus ſciens voluntatem Domini ſui, & non faciens, digne plagis vapulabit multis.*

f ¶ *Vidiſti hominem*, &c.] Grauę quidem vitium ſtultitiæ, ſed non leuius eſt verboſitatis. Nam ſæpe contingit vt idiota aliquis, & ipſarum quoque neſcius literarum citius verba ſalutiferæ correctionis accipiat, quam is qui affluentia præditus ſermonis, magis ſua quæ nouit, vel quæ ſe noſſe autumat, iactanter proferre, quam dicta ſapientium audire contendit.

g ¶ *Qui*, &c.] Qui delicate à pueritia nutrit corpus ſuum, quod animo debuerat ſubiugare: is vbi ad annos adoleſcentiæ peruenerit, laſciuioſum hoc & indomabile ſentiet. Hūc verſiculum alia tranſlatio pulchre habet: *Qui delitiatur à pueritia, ſeruus erit, nouiſſime autem contriſtabitur.* Namque ſero malorum pœnitet, qui ſe meminit noluiſſe in tenera adhuc ætate à ſuis voluptatibus ad regulam continere prudentium.

h ¶ *Vir iracundus*, &c.] Ianua vitiorum omnium, iracundia eſt: qua clauſa, virtutibus intrinſecus dabitur quies, aperta vero ad omne facinus armabitur animus.

i ¶ *Qui*, &c.] Auditorem ſuum ſapientia nō ſolum à peccatis Pſal.49.b abſtinere, ſed à peccantium ſe contubernio docet cohibere, ne forte à diſtricto iudice mereatur audire: Si *videbas furem, ſimul currebas cum eo, & cum adulteris, portionem tuam ponebas.* Non enim fur ſolummodo, ſed etiam ille reus tenetur, qui cōſcius furti, quęrenti poſſeſſori pecuniam qui perdidit, non vult indicare cum valet. Verum ne quis cauſetur metu ſe perſonæ potentioris, neque à furum conſortio ſeparari: neque prodere poſſe quod nouit, apte ſubditur.

k ¶ *Qui timet Dominum, cito corruet: qui ſperat in Domino,* C *ſubleuabitur. Multi requirent faciem principis, & iudicium à Domino egreditur*, &c.] Cui congruit illud euangelicum: *Nolite timere eos qui occidunt corpus: animam autem non poſſunt occidere.* Matt.10.c

CAPVT XXX.

VErba l, &c.] Hucuſque parabolæ Salomonis, quas tranſtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. Hinc rurſum verba Salomonis, ab ipſo quod Græce ἐκκλησιαστὴς dicitur: nunc interpretato in Latinum nomine illo congregans appellatur: Eccleſia enim congregatio vocatur.

m ¶ *Viſio quam*, &c.] Viſio, inquit, quam locutus eſt vir: quia quod vidit apud Deum ſecretiora contemplando, patefecit hominibus foras loquēdo. Quiſquis enim Dei ſpiritu confortatur, hæc quæ ſequuntur humili corde profatur.

n ¶ *Stultiſſimus*, &c.] Filij enim ſæculi huius prudentiores filiis lucis in generatione ſua ſunt. Luc.16.a Et Apoſtolus: Si *quis*, inquit, 1.Cor.3.d *videtur ſapiens eſſe in hoc ſæculo, ſtultus fiat, vt ſit ſapiens.* Et ipſe de ſe ſuiſque ſimilibus, in quibus eſt Deus: *Nos autem* 1.Cor.1.d *prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum: gentibus autem ſtultitiam.*

o ¶ *Non*, &c.] Non didicit Salomon ab homine ſapientiam, ſed Deo gratis offerente D percepit, vt ſanctorum ſcientiam noſſet. Sed & Apoſtolus qui ait: *Nos ſtulti propter Chri-* 1.Cor.4.c *ſtum:* ipſe iterum dicit: *Sapien-* Ibid.2.b *tiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam vero non huius ſæculi, neque principum huius ſæculi qui deſtruuntur.*

p ¶ *Quis aſcendit in cœlum*, &c.] Hæc eſt ſanctorum ſciētia, quæ à ſapientibus ſæculi ſtultitia putatur: quia videlicet Dei filius in aſſumpta carne, poſt mortem & reſurrectionem ſuam aſcendit in cœlum, ac noſtræ reſurrectionis tempore deſcenſurus eſt de cœlo ad iudicandos viuos & mortuos.

q ¶ *Quis continuit*, &c.] Omnis ſpiritus & humanus & angelicus, & animalium & procellarum ne deficiat, Dei potentia continetur.

r ¶ *Quis colligauit*, &c.] De ipſo etiam Pſalmiſta: *Congregās* Pſal.32.b *ſicut in vtre aquas maris.*

ſ ¶ *Quis ſuſcitauit*, &c.] Terminos terræ à torpore infidelitatis, velut è ſomno ad credendum in ſe ſuſcitauit. Et nunc omnia, quæ per orbem viuunt & creſcunt, homines, animantia, germina, Dominus vt ſua quæque vita ſubſiſtant, Apoc.7.a excitat: & in die iudicij cunctum à quatuor ventis cœli genus humanum à morte ſuſcitabit.

t ¶ *Quod nomen eſt eius:* &c.] De Dei Patris & Filij nomine dicit: cuius myſterium, ſæcularis ſapientia naturaliter ſcire non poteſt: quamuis vnum eſſe Deum qui omnia fecerit, per ea quæ mirabiliter facta videt, intelligere poteſt. Si noſti, inquit, ſubauditur, tu quid de tua te iactas ſapientia, noſtræ fidei myſteria, ſtultitiam nuncupare præſumis?

u ¶ *Omnis ſermo Dei ignitus, clypeus eſt ſperantib.* &c.] Hęc & tota

E

tota Chriſti Eccleſia nouit : & illi maxime ſentiunt qui Deo ſecum morante, terrenæ ſapientiæ faſtum conntemnũt: quia nimirum omnis ſermo diuinæ auctoritatis, corda electorũ & igne charitatis accendit; & ſciētia veritatis illuſtrat, & vitiorum ſordes, ſi quas in eis inuenerit, conſumit, & ab hoſtium inſidiis, ſperantes in ſe cunctiſque defendit aduerſis. Verum ſolertius intuendum: quia proprietatem Græci ſermonis, quod eſt πεπυρωμένον, Latina trāſlatio vno verbo nō explicat. Vnde aliquādo ignitum, aliquando igne examinatum transfertur, vt: *Ignitũ eloquiũ tuũ vehementer*. Et: *Argētũ igne examinatũ*, quod vtrũque in Græco vno verbo dicitur πεπυρωμένον. Et quod huic Salomonis ſentētiæ ſimillimũ ſonat: *Eloquia Domini igne examinata*, i. e. πεπυρωμένα, protector eſt omniũ ſperantium in ſe, πεπυρωμένον ergo ſignificat, quod tanquā conflatum igne purgatũ ſit. Sicut. n. quæcunque metalla igne cōflata, ſordē in ſe alienā atque inutilem nō continent, totum quicquid in his reſidet, verũ & perfectum, & omni vitiorum ſorde purgatum eſt, ita eloquiũ Dei æternorum in ſe bonorum fidē teſtās. Hinc illud eſt Domini: *Iota vnum, aut apex vnus nō præteribit à lege, donec omnia fiāt.* Vera. n. omnia ſunt, & extra omnem ambiguitatem, ſuperfluæ inanitatis ignita.

Pſal. 11.8.
Pſal. 11 b
Matt. 5.

ignitus, clypeus eſt ſperantib. in ſe, [a] Ne addas quicquā verbis illius, & arguaris inueniariſque mendax. [b] Duo rogaui te, ne deneges mihi antequam moriar: Vanitatem & verba mendacia longe fac à me. Mendicitatē & diuitias ne dederis mihi: tribue tantũ victu meo neceſſaria, ne forte ſatiatus illiciar ad negandũ, & dicam: Quis eſt Dominus? aut egeſtate compulſus furer, & periurē nomen Dei mei. [c] Ne tradas ſeruum ad dominũ ſuum: ne forte maledicat tibi & corruas. [d] Generatio quæ patri ſuo maledicit, & matri ſuæ nō benedicit. [e] Generatio quæ ſibi munda videtur, & tamē non eſt lota à ſordibus ſuis. [f] Generatio cuius excelſi ſunt oculi, & palpebræ eius in alta ſurrectæ. [g] Generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molarib. ſuis. [h] Vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. [i] Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ dicētes: Affer, affer. [k] Tria ſunt inſatiabilia, & quartum quod nũquam dicit, ſufficit: Infernus, & os vuluæ, & terra quæ nō ſatiatur aqua: ignis vero nō dicit, ſufficit. [l] Oculum qui ſubſannat patrē, & deſpicit partum matris ſuæ, effodiant eum corui de torrentibus: & comedant eum filij aquilæ. [m] Tria ſunt difficilia mihi, & quartum quod penitus ignoro: Viam aquilæ in cœlo, viam colubri ſuper petrā, viam nauis

F

a ¶ *Ne addas quicquam*, &c.] Non corrumpas eloquia ſanctarum ſcripturarum: quod quidem hæretici ne his conuincerentur, feciſſe noſcuntur.

b ¶ *Duo rogaui te*, &c.] Hæc adhuc vir, cum quo eſt Deus, ſermonis eius igne radiatus, ad ipſum Dominus conuerſa voce profatur, obſecrans ne vanitatem ſæculi vnquam vel verba mendacia, veritati cœleſtium præponat ſcripturarum: nec rurſum vel copia vel inopia tranſeuntium rerum, in obliuionem decidat æternorum.

Ioan. 8 d

c ¶ *Ne tradas*, &c.] *Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Hunc ſeruum ille domino ſuo tradit, qui quemlibet delinquentem, & à prauis actionibus ſe conuertere volentem, ſua exhortatione, vel exemplo prauæ actionis, ad id quod renuntiauerat, redire ſuadet: quod plerique ſacerdotes praui in Eccleſia facere conſueuerunt,

d ¶ *Generatio quæ patri*, &c.] Cum ſuperius puritatem ſibi vitæ à Domino dari peteret: conuertens ſubito intuitum ad contemplandam prauorum nequitiam: quantis hæc ſit inuoluta miſeriis, quam longe à veritate diſtet, inſinuat. Eſt, inquiens, generatio nefandorum, quæ & ſi bona quælibet agit, perdit hæc in eo quod honorem parentibus non defert.

Pſal. 52 b

e ¶ *Generatio quæ ſibi munda videtur*, &c.] De hac generatione loquitur pſalmiſta: *Quoniam Deus diſſipat oſſa hominũ ſibi placentium.*

f ¶ *Generatio cuius excelſi ſunt oculi & palpebræ*, &c.] Huius conſortium generationis vitabat pſalmiſta, cum dicebat: *Domine non eſt exaltatum cor meum: neque elati ſunt oculi mei*, &c.

Pſal. 130 a
Pſal. 56 a

g ¶ *Generatio quæ pro dentibus gladios*, &c.] De hac pſalmiſta: *Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ: & lingua eorum machæra acuta.*

h ¶ *Vt comedat inopes de*, &c.] Ad hoc linguam armant perſecutores eccleſię, vt innocētes Chriſti, & humiles truci-

G

dent. Quod ſi diligenter conſiderare volueris, inuenies has generationes, congregationes eſſe nequiſſimas Iudæorum & hęreticorum. Iudęorum ergo generatio patri ſuo maledixit, illi videlicet quia ait: *Filius meus primogenitus Iſrael*: quando filium eius venientē in carne negauit. *Et matri ſuæ non benedixit*, ſynagogę videlicet: cuius fidei priſtinæ, quam in patrib. ac prophetis de Chriſto habuerat, detraxit. Nouatianorum generatio munda ſibi videtur, dicens ſe pœnitentia opus non habere: & tamē nō poteſt mũda eſſe à ſordibus peccatorum, quæ fontem pœnitētiæ peccātibus veniam negando præcludit. Item generatio Arianorum excelſos habet oculos, & palpebras ſuper Deũ erectas, inquirēs quid fuit antea, & dicēs: Si natus eſt, fuit tēpus quando nō fuit filius: vel quæ eſt Spiritus ſancti poteſtas, æqualis an inæqualis? Item generatio, quę pro dentibus gladios habet, illa eſt congregatio prauorum, quæ ſuam perfidiā etiam aliis intimare ſatagit, & ſicut corpora ſolent gladiis ſterni, ita animas audiētium veneno prauæ allocutionis morti perpetuæ ſubiugare contendit.

Exod. 4. f

i ¶ *Sanguiſugæ*, &c.] Sanguiſuga, diabolus eſt, qui ſiti peccandi, ac peccata ſuadendi inceſſanter accenditur. Huic duę ſunt filiæ: quia duæ ſpecialiter humani generis illecebræ. Hũc antiqui hoſtis imitantur ardorem, luxuria videlicet & philargytia. Nam & luxuriæ quo liberius frena laxantur, eo noxius delectatur. Et ſicut quidam ait poëtarum: Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.

H

k ¶ *Tria*, &c.] Infernus nunquam redundat, meretrix ſimiliter habet, eius corpus non ſatiatur deliciis, & auarus nunquam dicit, ſufficit. Quidam infernum interpretantur diabolum: quia inſatiabilis ſit ſeductione humana. *Os vuluæ, & terra quæ non ſatiatur aqua*, vt ſupra: & ignem qui non dicit, ſufficit: incendium gehennæ, quod nunquam deſinat: ſed eos, qui peccatis finem ponere noluerunt, infinito ardore comburat.

l ¶ *Oculum*, &c.] Peruerſi dum diuina iudicia reprehendũt, ſubſannant patrem: & quilibet hæretici dum prædicationem ſanctæ Eccleſiæ deridendo contemnunt, partum matris deſpiciunt: quia de ipſa exeunt qui contra ipſam loquũtur: *Ex nobis exierunt*, inquit, *ſed non erant ex nobis*. Quorum intentionem dum prædicatores catholici de ſcripturarum diuinarum fluentis procedentes increpando reuincunt quaſi oculum nefandum corui de torrentibus effodiunt, & filij aquilæ comedunt. Corui etenim vocantur doctores ſancti: quia per humilitatis gratiam, peccati in ſe nigredinem confitentur. Filij autem aquilæ, quia per gratiam eius ſunt renati, qui in habitu aſſumptæ humanitatis, ad cœleſtia tranſuolant. Vnde & alibi filij ſponſi appellantur.

Matt. 9. b

m ¶ *Tria ſunt difficilia*, &c.] Quantum ad hiſtoriam pertinet: ita eſt, vt ſcriptum eſt: ſed quia per parabolas loquitur. Via aquilæ in cœlo difficile inuenitur: hoc eſt, ſubtilitas inimici, quæ circa cœleſtium virorũ corda volitat, magno cum labore deprehenditur. Similiter & via colubri ſupra petrā, id eſt, aſtutia hoſtis venenati inſidiari nō deſinit eis, quos in petra fidei fundatos eſſe conſpicit. Nec non & via nauis in medio maris, hoc eſt, via iniquitatis, quæ per amaras ſæculi huius vndas, immundorũ ſpirituum flatibus agitatas, tanta ſublimitate diſcurrit, vt vel vix, vel nullatenus eius poſſit iter deprehēdi. Nam quod aquila malignum hoſtem ſignificet,

nauis in medio mari, & viam viri in adoleſcentia. [a]Talis eſt via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergit os ſuũ, & dicit: Non ſum operata malum. Per tria mouetur terra: & quartũ non poteſt ſuſtinere. Per ſeruũ cum regnauerit, per ſtultum cum ſaturatus fuerit cibo, & per odioſam mulierẽ cum in matrimonio fuerit aſſumpta, & per ancillam cum fuerit hæres dominæ ſuæ. [b]Quatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus: [c]Formicæ populus infirmus, qui præparat in meſſe cibum ſibi. [d]Lepuſculus plebs inualida, quæ collocat in petra cubile ſuum. [e]Regem locuſta non habet: & egreditur vniuerſa per turmas ſuas. [f]Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis. [g]Tria ſunt quæ bene gradiuntur, & quartũ quod incedit feliciter. Leo fortiſſimus beſtiarum, ad nullius pauebit occurſum. Gallꝰ ſuccinctus lũbos: & aries, nec eſt rex qui reſiſtat ei. [h]Et qui ſtultus apparuerit, poſtquam eleuatus eſt in ſublime: ſi enim intellexiſſet, ori impoſuiſſet manum. [i]Qui autem premit fortiter vbera ad eliciendum lac, exprimit butyrum. Et qui vehementer emulget, elicit ſanguinem. [k]Et qui prouocat iras, producit diſcordias.

CAPVT

A

Eſa. 30. b teſtatur propheta, qui ait: *Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cæli*: id eſt, homines qui nos perſecuti ſunt, tam ſæui fuerunt, vt ipſis dæmonibus crudeliores eſſe viderẽtur. Quod coluber diabolum ſæpe inſinuet, & in primi hominis *Eccl. 21. a* tranſgreſſione probatũ eſt, & cum vir ſapiens aiebat: *Quaſi à facie colubri fuge peccatũ*. Nauis quoq;, quod leuitatẽ deſignet eorum qui circumferuntur omni vento doctrinæ, demonſtrat propheta qui ait: *Eſa. 43. e* *Et Chaldæos in nauib. ſuis gloriantes*: hoc eſt, immundos ſpiritus de fragilitate atq; inſtabilitate mentis humanæ ſeſe extollentes, & de illius ruina quaſi victores lætantes. Sicut ergo illa tã callida ſunt, vt inueniri nequeãt: ſic adoleſcens qui viam veritatis deſerit, difficile eſt cogitatu, quo ſepet omnes horas, & in quot cogitamenta vecors vaga mente declinet.

a ¶ *Talis*, &c.] Adulteræ quoque mens in ſimilitudinem eorum quæ commemorauit ſuperius, inſtabilis ſemper & vaga eſt, quæ vbi admiſſum turpitudinis ſuæ celare potuerit, negat ſe aliquid patraſſe facinoris.

b ¶ *Quatuor*, &c.] Minores videntur in terra ſæpe iuſti, quàm reprobi, i.e humiliores, & huic mundo abiectiores: ſed tamen ſapientiores ſunt ſapientibus mundi, in eo quod æterna &

B

cœleſtia bona ſapiunt: ac pro his appetendis quæ illi non norunt, aduerſa quoque ſæculi fortiter pati deſiderant.

c ¶ *Formicæ*, &c.] Et Eccleſiæ populus, vt fortitudinem *Matth. 5. f* mentis cuſtodiat, infirmum ſe temporaliter aduerſariis ſæuientibus oſtendit, Domino per euangelium dicente: *Ego autem dico vobis non reſiſtere malo: ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam, tu præbe illi & alteram.* Qui in hac vita præparat ſibi fructus bonorum, quibus vitam mereatur habere perennem.

d ¶ *Lepuſculus*, &c.] Et hîc plebem Eccleſiæ deſignat, quæ inualida dicitur: vel quia, vt ſupra diximus, ſuas iniurias vlciſci ipſa non quærit: vel quia ſuis viribus nil fidere, ſed in auxilio redemptoris ſui ſalutem ſperare didicit: & hoc eſt il- *Pſal. 70. a* lam cubile in petra collocare, cuius præſidio aduerſos vitæ *Sec. Heb.* incurſus, Domino dicente cum Pſalmiſta: *Eſto mihi in lapidem fortiſſimum, & in domum munitam, vt ſalues me: quia petra mea & munitio mea tu es.* Pro lepuſculo, antiqua tranſlatio *chœrogyllium* poſuit. Eſt autem animal non maius hiericio, habens ſimilitudinem muris & vrſi: cuius in Paleſtinæ regionibus magna eſt abundantia, ſemperque in cauernis *Pſal. 103. e* petrarum, & terræ foueis habitare conſueuit. Notandumq; quod in pſalmo vbi nos canimus: *Petra refugium herinaciis*: in quibuſdam codicibus, *leporibus*: in quibuſdam chœrogyllius inuenitur. Sed & in hac Salomonis ſententia quædam exemplaria pro lepuſculo, herinacium habent. Nam in libro Hebræorum nominum inuenimus idem verbum Hebręum [illegible] Saphan, in Hieremia, & chœrogylium, & leporem, & hericium à ſancto Hieronymo interpretatum.

e ¶ *Regem*, &c.] Locuſtam quidam gentium plebem interpretantur: quæ quondam ſine rege, id eſt, ſine Chriſto, ſine propheta, ſine doctore exiſtens: nunc in vnitatem fidei congregata, ad ſpiritualem pugnam contra diabolum præparatur. Poteſt autem in locuſta, anachoritarum concors vnitas accipi, quæ cum homine præceptore nullo in ſuis latibulis regatur: infatigabili tamen inſtantia, in ſuis quæque locis Chriſto militare, & male pullulantia carnalium voluptatum germina conſueuit abſumere.

f ¶ *Stellio manibus*, &c.] Stellio qui manibus nititur (quia nimirum alas quibus feratur, non habet) & moratur in

C

ædibus regis, illorum ſignificat humilitatem, qui cum non ſint iuxta naturam ingenioſi: ſolertia tamen induſtriæ ſuæ, vel ad diuinarum notitiam ſcripturarum, vel ad virtutum gratiam, quibus ingreſſum regni cœleſtis mereantur, attingunt. Plerumque etenim aues, quas ad volandum penna ſubleuat, in vepribus reſident: & ſtellio qui ad volatum pennas non habet, nitẽs manibus, regni ædificium tenet: quia nimirum ſæpe ingenioſi quique dum per negligentiam torpẽt, in prauis actibus remanent: & ſimplices, quos ingenii penna non adiuuat, ad obtinenda æterni regni mœnia, virtus operationis leuat.

g ¶ *Tria*, &c.] Ipſe hoc loco leo ponitur, de quo ſcriptum eſt: *Vicit leo de tribu Iuda.* Qui *Apoc. 5. b* fortiſſimus beſtiarum dicitur: quia in illo hoc quod infirmũ eſt Dei fortius eſt hominibus. *f* *Qui ad nullius pauebit occurſũ.* *1. Cor. 1. d* Dicit. n. *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quic-* *Ioan. 14. d* *quã. Gallus ſuccinctus lũbos*: id eſt, prædicatores ſãcti inter huius noctis tenebras, verũ manè nuntiantes: qui ſuccincti lumbis ſunt: quia à membris ſuis luxuriæ fluxa reſtinguunt. *Et aries, nec eſt rex qui reſiſtat ei.* Quem alium hoc loco arietem accipimus, niſi primũ intra eccleſiam ordinem ſacerdotum? De quibus ſcriptũ eſt: *Afferte* *Pſal. 28. a* *Dominos filios arietum.* Qui per exempla ſua gradientem populum, quaſi ſubſequentem ouium gregem trahunt. Quib. ſpiritualiter recteq; viuentibus, nullus rex ſufficit omnino reſiſtere: quia quilibet perſecutor obſiſtet, intentionem eorum non valet præpedire. Et quia poſt hæc etiam Antichriſtus apparebit, hoc quartum ſubdit dicens.

D

h ¶ *Et qui ſtultus*, &c.] Ipſe quippe in ſublime eleuabitur, cum Deum ſe eſſe mentietur: ſed erectus in ſublime, ſtultus apparebit: quia in ipſa eleuatione ſua per aduentum veri iudicis deficiet. Quod ſi intellexiſſet, ori impoſuiſſet manum: id eſt, ſi ſupplicium ſuum cum ſuperbire exorſus eſt, præuidiſſet, bene aliquando conditus in tantæ iactationem ſuperbiæ non fuiſſet eleuatus. De quo nequaquam moueat, quod ſuperius dictum eſt: quartum quod incedit feliciter. Tria quippe incedere bene dixit, & quartum feliciter. Non enim omne quod feliciter, bene, neque in hac vita omne quod bene, feliciter. Nam leo, gallus & aries, bene incedunt, ſed ſed feliciter, quia perſecutionum bella patiuntur. Quartum vero feliciter, & non bene incedit, quia in fallacia ſua antichriſtus graditur, ſed iuxta breue tempus vitæ præſentis, ipſa illi fallacia proſperatur.

i ¶ *Qui autem premit fortiter vbera ad eliciendum lac*, &c.] Vbera fortiter premimus, cum verba ſacri eloquii ſubtili intellectu penſamus. Qua preſſione dum lac quærimus, butyrum inuenimus, quia dum nutriri vel tenui intellectu quærimus, vbertate æternæ pinguedinis vngimur. Quod nec nimie nec ſemper agendum eſt, ne dum lac quæritur ab vberibus, ſanguis ſequatur, quia dum verba ſacri eloquii pluſquam debent, diſcutiuntur, in carnalem intellectum cadũt. Sanguinem enim elicit, qui vehementer emulget, quia carnale efficitur hoc quod ex nimia ſpiritus diſcuſſione ſentitur.

k ¶ *Et qui prouocat iras*, &c.] Quid præcedente parabola iuxta literam ſignificarit, aperit, quia qui modeſto ſermone proximum allocutus, gratum accipit reſponſum, quaſi de vberibus, in quibus lac quærebat, butyrum exprimit. Ac qui inepto verbo iram diſcordiamque fraterno ex corde prouocat, quaſi vltra modum emulgens vbera, ſanguinem pro lacte reperit.

CAPVT XXXI.

VErba[a] Lamuelis regis. Viſio qua erudiuit eum mater ſua. [b] Quid dilecte mi: quid dilecte vteri mei? [c] Quid dilecte votorum meorum? [d] Ne dederis mulieribus ſubſtantiam tuã. [e] Et diuitias tuas ad delendos reges. [f] Noli regibus ô Lamuel: noli regibus dare vinum. [g] Quia nullum ſecretum eſt vbi regnat ebrietas. [h] Ne forte bibat, & obliuiſcatur iudiciorum: & mutet cauſam filiorum pauperis. [i] Date ſiceram mærentibus: & vinum his qui amaro ſunt animo. Bibãt & obliuiſcantur egeſtatis ſuæ, & doloris ſui nõ recordẽtur amplius. [k] Aperi os tuũ muto, & cauſis omnium filiorum qui pertranſeunt. [l] Aperi os tuum: decerne quod iuſtũ eſt, & iudica inopem & pauperem. Aleph. [m] Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius. Beth. [n] Confidit in ea cor viri

CAPVT XXXI.

E למואל VErba a Lamuelis regis: &c.] Lamuel interpretatur, in quo Deus, & ipſe eſt de quo ſupra eodem nomine in

Sap.10. Latinum verſo dicitur: *Viſio quam locutus eſt vir, cum quo eſt Deus.* Mater autem, quæ hanc eum viſionem edocuit, non alia melius, quam diuina gratia intelligitur, quæ illum in corde inuiſibiliter erudiuit intellectu ſapientiæ, quam foris hominibus ipſe miniſtraret. Quamuis & ipſa carnalis mater Salomonis hęc eum paruulis docuiſſe recte poſſit intelligi, quæ quidem ipſe, quia ſapienter dicta cognouit, operi parabolarum ſuarum inſerere voluit. Et ideo recte, poſtquam dictum eſt in titulo, verba Lamuelis regis: additum eſt continuo, viſio qua erudiuit eum mater ſua: quia cum in regnum vnctus ſpiritu ſapientiæ percepit, vidit in eodẽ ſpiritu, quam prudenter ſe mater bona docuerit.

b ¶ *Quid dilecte mi:* &c.] Subaudias quid tibi dicam, fili, qui de vtero meo natus, electus es in regno meo?

c ¶ *Quid dilecte,* &c.] Id eſt, qui electus es in hoc, quod tota deuotione deſiderabam.

d ¶ *Ne dederis,* &c.] Patet literæ ſenſus. Sed, & virtutum noſtrarum ſubſtantias corruptionibus vitiorum contaminare prohibemur.

e ¶ *Et diuitias,* &c.] Diuitias ſuas dat ad delendos reges, qui terrenis delitiis hominum corda corrumpit, ne cœleſtia bona requirant, in quibus perpetuo poſſint regnare cum Domino. Delentur enim reges per diuitias, quando ſummi regis corpori adunati per fidem, nihilominus per illecebras

F ſęculi merentur eradicari de terra viuentium.

f ¶ *Noli regibus,* &c.] Et hæc ſequentia patẽt iuxta literam. Allegorice autem præcipit, ne vino, in quo eſt luxuria, inebrientur mentes fidelium, qui ſunt membra regis æterni.

g ¶ *Quia nullum ſecretum eſt,* &c.] Nihil de ſecretis cœleſtibus cogitatur, vbi regnat voluptas carnalis: ſed ea tantum carnales, quæ ſunt viſibilia, ſcrutantur.

h ¶ *Ne forte bibat,* &c.] Ne terrenis deebriatus illecebris, obliuiſcatur pauperum Chriſti, qui & ipſe pauper factus eſt pro nobis.

i ¶ *Date ſiceram mærentibus,* &c.] Siceram & vinum hoc loco ſupernam diuinæ ſapientiæ conſolationem dicit: quæ illis eſt exhibenda cordibus, quæ in infimis conſolari refugiunt: & quicquid occurrit in præſenti, amaro ſuſcipiunt a-

Pſalm.76.a nimo: ſolis, quæ nondum vident, gaudiis cœleſtibus tota mente inhærentes, iuxta eum qui dixit: *Negauit conſolari anima mea: memor fui Dei, & delectatus ſum.* Item: *Date ſiceram mærentibus, & vinum bibere his, qui amaro ſunt animo,* &c. His qui pro pœnitudine actuum priſtinorum mœrore atque triſtitia deprimuntur, ſpiritualis ſcientiæ iocunditatem velut vinum, quod lætificat cor hominis, affluenter infundite, eoſque ſalutaris verbi crapula refouete: ne forte iugitate mœroris de tali deſperatione demerſi, abundantiore triſtitia abſorbeantur, qui eiuſmodi ſunt.

k ¶ *Aperi os tuum muto,* &c.] Pro cauſa pauperum, qui per ſe eloqui in iudicio non valent, ipſe loqui memento: & eos defenſare curato, qui patriæ cœleſtis intuitu, huius vitæ viam ocius tranſire ſatagunt. Aliter: Os aperire muto præcipit, populo ſcilicet gentium, fidei verbum prædicare, qui diuina eloquia prius perſonare neſciebat, & non tantum Iudæis, ſed & cunctis per orbem nationibus curam ſalutis impendere.

l ¶ *Aperi os tuum: decerne quod iuſtum eſt, & iudica inopem,* &c.] Sicut in verſu ſuperiori pro cauſa ereptione

G pauperis, os aperire præcipit: ita in iſto ipſum pauperem vbi errauerit, iuſte caſtigare, ac lucidare admonet. Iuxta quod

Moyſes ait: *Et pauperis in iudicio non miſereberis.* Quod vtrũ- Exod.23.a

que Dominum facere inſinuat, dicens: *Sed iudicabit in iuſti-* Eſa.11.a

tia pauperes, & arguet in æquitate manſuetos terræ. Hucuſque verba Lamuel: Hinc ſapientiſſimus regum Salomon, laudes ſanctæ Eccleſiæ verſibus paucis, ſed pleniſſima veritate decantat. Conſtat namque idem carmen verſibus viginti & duobus, iuxta ordinem videlicet ac Hebræarum numerum literarum, ita vt ſinguli verſus à ſingulis literis incipiant: cuius ordine perfectiſſimo alphabeti, typice innuitur: quam pleniſſime hic vel animæ cuiuſque fidelis, vel potius ſanctæ Eccleſiæ, quæ ex omnibus electis animabus vna perficitur catholica, virtutes ac præmia deſcribantur אלף Aleph, doctrina, id eſt, ſacra ſcriptura.

m ¶ *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus,* &c.] Mulier fortis, Eccleſia catholica vocatur. Mulier videlicet: quia ſpirituales Deo filios ex aqua & Spiritu ſancto gignere conſueuit. Fortis, quia cuncta ſæculi aduerſa ſimul & proſpera pro conditoris ſui fide contemnit: quam ipſe in carne apparens, infirmam quidem inuenit: ſed inuen-

tione ſua, hoc eſt, pia viſitatione fortem reddidit. Vnde poſt H

eius redemptionem ad cœlos rediens, ſupernis ciuibus gau-

dens aiebat: *Cõgratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ* Luc.15.b

perierat. Videns ergo Salomon genus humanum innumeris implicatum erroribus: quodque ad eius ſalutationem nullus patriarcham, nullus propheta, nullus omnino electorum, præter ſolum mediatorem Dei & hominum ſufficeret, ait: *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius:* Ac ſi aperte futuram Domini gloriam admirãdo proteſtetur: Quis tantæ virtutis? quis talis eſt meriti? qui de tot incredulis ac ſceleſtis mundi nationibus, vnam ſibi electorum Eccleſiam congreget: quam ſua gratia fortem atque inſuperabilem aduerſantibus cunctis efficiat? Non hic certe noſtri ſimilis, non noſtro eſt tempore venturus, ſed in fine ſæculorum eſt de cœlo Deus homo deſcenſurus, qui nos ſua paſſione ac morte redimat. Hoc eſt enim quod ait: *Procul & de vltimis finibus pretium eius.* Procul videlicet ſtatu temporis, quod à diebus Salomonis vſque ad partum Vir-

ginis intererat. *De vltimis* autem finibus: Quia *à ſummo cælo* Pſal.18.b

egreſſio eius: qui nõ aliud pro noſtra redemptione pretium, Gal.2.d

quam ſeipſum obtulit. Vnde Apoſtolus: *Qui dilexit,* inquit, *nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis, oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis.* Quamuis & ita recte poſſit intelligi, pretium ſanctæ Eccleſiæ procul poſitum fuiſſe: quia incarnatio verbi Dei, conuerſatio inter homines, paſſio ac reſurrectio longe à noſtræ eſſet naturæ conditione diſcreta: quoniam videlicet ille, & quando voluit, de qua voluit matre natus eſt, & ſine peccato vixit in mundo: & quando voluit & qua voluit morte, diſceſſit à mundo, tempuſque reſurrectionis & aſcenſionis ſuæ in poteſtate habuit, & cætera huiuſmodi: in quibus tam procul eſt à nobis, quam cœlum diſtat à terra. Quia vero Eccleſiam, quam redemit Dominus, non ſolum verbum ſalutis ſuſcipere, ſed & conſtanter pro illo certare, & hoc ipſum per mundum prædicare donauit, merito ſubiungitur. בית Beth, domus, hoc eſt ec-

n ¶ *Confidit in ea cor viri ſui, & ſpoliis non,* &c.] Virum ſanctæ Eccleſiæ, Dominum ac redemptorem eius, qui etiam

pretium eius fieri dignatus eſt, dicit. Vnde Apoſtolus credẽ- 2.Cor.11.a

tibus ait: *Deſpondi enim vos vni viro, virginem caſtã exhibere Chriſto.* Quod ergo dicitur: Confidit in ea cor viri ſui: ab humana nimirum conſuetudine tractum eſt. Sicut enim is, qui fortem fidelemque & caſtam habet coniugem, confidit

corvit ſui: & ſpoliis nõ indigebit. Gimel. [a] Reddit ei bonũ, & non malũ omnibus diebus vitæ ſuæ. Daleth. [b] Quæſiuit lanã & linum, & operata eſt conſilio manuũ ſuarum. He. [c] Facta eſt quaſi nauis inſtitoris, de longe portans panem ſuum. Vau. [d] Et de nocte ſurrexit, deditq; prædam domeſticis ſuis: & cibaria ancillis ſuis. Zain. [e] Cõſiderauit agrũ, & emit eum: de fructu manuum

A in ea certiſſimè: quia nil contra ſuam voluntatem agere, nulla adulterina ſaltem cogitatione poſſit contaminari: cũcta pro ſuo amore etiam aduerſa libenter tolerat, & quoſcunque valet ad ſuam amicitiam conuertere deſiderat: ſic nimirum, ſic Dominus & redemptor noſter in Eccleſia confidit. Nouit enim ſpiritum gratię, quem dedit: nouit virtutem charitatis, quã eius præcordiis infudit. Ideoque non dubitat eam nõ ſolum à ſuæ fidei integritate nequaquam poſſe corrumpi, ſed etiam perſeuerãter inſiſtere, vt pluſes ad eiuſdem fidei congreget vnitatem. Hoc eſt enim quod ſequitur. Et ſpoliis nõ indigebit. Spoliat enim diabolũ eccleſia, cum per prædicatores ſuos, eos quos ipſe deceperat, ad veritatis iter reuocat. Et bene dicitur: *Et ſpoliis indigebit*: quia nunquam ceſſabit eccleſia liberatas à diabolica fraude animas Chriſti fidei reſtituere: donec completo mundi curſu, ſuorum quoque præfinita compleatur ſumma membrorum. Verum, quia quidquid boni ſancta Eccleſia, vel anima quæque fidelis agit, hoc deſuper accipit, rectè ſubditur: גימל Gimel, plenitudo, ideſt, legis.

a ¶ [*Reddet ei bonum, & non malum*, &c.] Reddet quippe anima Chriſto bonum, cum perceptis ab eo vitæ muneribus recte viuendo reſpondet: cum ea quæ ipſa ſcire vel facere ab illo adiuta potuit, etiam aliis intimare ſatagit. Bene autem cum dixiſſet: reddet ei bonum, protinus addidit, & non ma-
Tit.1.d lum: quia ſunt profecto qui acceptis à Domino bonis mala rependunt: vel fidei myſteria, quæ perceperunt, hæretica fece fœdando: vel fidem, quam profeſſione ſeruant, prauis operibus blaſphemando: vel mores bonos, quibus cum fide recte deſeruiunt, per colloquia mala corrumpendo. Sed nec illi bona, quæ acceperunt, Domino reddunt: qui non in
B his, quæ bene inchoant, vſque ad finem vitæ præſentis perſiſtere curant. Vnde merito cum dixiſſet, reddet ei bonum, & non malum, vt perſeuerantiam boni neceſſariam demonſtraret, adiunxit: omnibus diebus vitæ ſuæ. Cui ſimile eſt il-
Luc.1.g lud euangelicum: *Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus noſtris.* Quibus ſane operibus, quibus iuſtitiæ vel ſanctitatis fructibus potiſſimum ſit inſiſtendum, ei qui bonum quod accepit à Domino gratis, tepedere ſatagit, ſubſequenter inſinuatur, cum dicitur: דלת Daleth, tabularum, hoc eſt, veteri Teſtamento.

b ¶ [*Quæſiuit lanam & linum, & operata eſt conſilio*, &c.] Huius principium verſiculi, fortis mulier, hoc eſt, ſancta Ec-
Eſa.58.c leſia, etiam iuxta literam accipere & obſeruare conſueuit, iuxta illud propheticum: *Cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris.* Operatur autem non ſuperuacuo & cæco labore, ſed eo vtique conſilio, vt ab ipſo ſuo vero Domino, videlicet Chriſto in iudicio mereatur audire: *Nu-*
Matt.25.c *dus fui, & operuiſtis me, & quamdiu feciſtis vni de his minimis meis, mihi feciſtis.* Operatur autem conſilio manuum ſuarum, hoc eſt, earũ perſonarum, per quas eleemoſynam pau-
Pſal.111.a peribus tribuit: in quorum opere deuoto, illo ſaluberrimo vtitur conſilio, vt cum diſpergit & dat pauperibus, non ipſa ab hominibus laudetur ad tempus: ſed vt iuſtitia eius maneat in ſæculum ſæculi, & cornu eius exaltetur in gloria. Poſſunt autem myſtice in lana, quæ ouinus eſt habitus, omnia pietatis & ſimplicitatis opera, quæ proximis impendimus, accipi. Poteſt in lino, quod ex terra virens oritur, ſed longo ac multiplici exercitio amittit humorem natiuum, atque ad gratiam noui cãdoris peruenit, caſtigatio noſtræ carnis intimari: cuius dum ingenitas vitiorum ſordes per continentiam excoquimus, dignam profecto eam, qua Chriſtũ
Gal.3.d induamus, efficimus, iuxta illud Apoſtoli: *Quotquot ergo in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis.* Quærit ergo mulier fortis lanam & linũ, & operata eſt conſilio manuum ſuarũ, cum Eccleſia ſancta ſolicite perquirit, quibus ſe pietatis fructibus exerceat, quomodo à carnalibus emundet illecebris. Et hoc vtrumque conſilio prudentiſſimo, hoc eſt, ſupernæ ſolummodo retributionis facit intuitu, cuius retributionis ſequens quoque verſiculus apertius meminit, dum ſubauditur. C

c ¶ [*Facta eſt quaſi nauis inſtitoris, de longe portãs panẽ ſuum*] Inſtitorẽ negotiatorem dicit: qui pro eo ſic vocatur ab antiquis, quod acquirendis multiplicandiſque mercibus ſedulus inſiſtat. Facta eſt ergo fortis mulier, quaſi nauis inſtitoris: quia ſicut nauis inſtitoris onuſta mercimoniis, quæ in ſua patria magis abũdant, porro per mare petit peregrina, vt illic venditis quæ attulerat, cariora ad domum reportet. Sic nimirum ſancta Eccleſia, ſic anima quæque perfecta, virtutum diuitiis gaudet onuſtari, quibus maiora diuinæ gratiæ dona mercetur. Optimum eſt namque commercium, cum bona quæ valemus operantes, primo hanc à Domino mercedem recipimus, vt ad maiora ſemper agenda proficiamus: dehinc vitam percipiamus ſempiternã. Facta eſt ergo anima ſancta, quaſi nauis inſtitoris, quæ tranſit deſiderio fluctus ſeculi præſentis: ſolaque ſe in cœlis accipere ſperat æterna gaudia, & pro his abundantius adipiſcendis, quidquid valet inſtantet agere, quidquid aduerſum occurrit, fortiter ſuperare contendit. De qua recte dicitur: Quia de longe portat panem ſuum, quia in cunctis quæ temporaliter bona agit, æternam ſolummodo retributionem expectat, ſolam viui panis ſaturitatem deſiderat: eius nimirum, qui ſuis audito- Matt.11.d ribus pie potenterque promittit: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis: & ego reficiam vos.* At contra in proximo panem ſuum recipit, & non hunc de longe trans maria portat, qui in eo quod iuſte viuere videtur, humani tantum fauoris præmia expetit: neque vllo vitæ permanentis intuitu, ea quæ in imis labuntur, ſuperare & calcare ſatagit. De Matt.6.b qualibus ipſe terribiliter tonat: *Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam.* D

d ¶ [*Et de nocte ſurrexit, deditque prædam domeſticis ſuis*, &c.] Sicut totus labentis ſæculi curſus perennis diei ac noctis alteratione variatur, & dies quidem ad operandum, nox ad quieſcendum generaliter condita eſt: ſic totum præſentis Eccleſiæ tempus, gemino quodam quietis & operis ſtatu diſcernitur. Quaſi enim nocte quieſcit, cum aliquid fideliũ eius, intermiſſa ad tempus ſolicitudine externa, ſibimet vacare, ſeque ipſos ſpiritualiter incipiunt curare: vel lectionibus videlicet ſacris, vel orationibus ac lacrymis ſeſe, vel aliis huiuſmodi ſtudiis ſecretius exercendo. Surgit autem de nocte, cum in eiſdem ſuis fidelibus ad agendam etiam proximorum curam ſe ſollicite accingit. Quod fraternæ adminiſtrationis opus duobus modis exercere conſueuit: quia & eos, qui foris errabant, ad fidei gratiam conuocat: & illos, qui fidei ſacramentis iam ſunt imbuti, vt bonis operib. amplius inſiſtant, excitare non deſinit. Vnde benedicitur: *Deditque prædam domeſticis ſuis, & cibaria ancillis ſuis.* Dat nãq; prædam domeſticis ſuis, cum eos quos ab antiquo hoſte docendo eripere potuit, ſocietati illorum, qui in fide præceſſere, conciliat. Dat & ancillis cibaria, cum humiles quoſque & debito timore ſua iuſſa ſeruantes, ne pro labore laſſeſcant, ſupernæ mercedis commemoratione reficit.

e ¶ [*Conſiderauit agrum, & emit eum*: &c.] Agrum dicit poſſeſſionem ſupernæ hæreditatis: de qua benedicens filium patriarcha loquitur: *Ecce odor filij mei, ſicut odor agri pleni, cui* Gen.27.e *benedixit Dominus.* Odor quippe ſanctorum eſt ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus: quia tota mentis intentione contuentur, quæ ſit plenitudo benedictionis in patria regni cœleſtis. Conſiderauit ergo Eccleſia agrum, & emit eum: quia ſtudioſe didicit quæ ſunt gaudia vitæ perennis: & pro eorum perceptione quidquid potuit, laborare contendit.

Quæ etiam de fructu manuum ſuarum plantauit vineam: quia de fructiferis fidelium ſuorum factis ſiue verbis, Scripturam ſanctam condidit, per quam mentes audientium in fide & dilectione debriaret ſui redemptoris. Nec abs te eſſe credimus, ſi vineæ nomine ipſam Eccleſiam, quæ per mulierem fortem eſt deſignata, ſentiamus eſſe figuratam: & eos

eſſe

manuū ſuarum plantauit vineam. Heth.[a] Accinxit fortitudine lūbos ſuos, & roborauit brachium ſuum. Teth.[b] Guſtauit & vidit, quia bona eſt negotiatio eius: nō extinguetur in nocte lucerna eius. Iod. [c] Manum ſuam miſit ad fortia: & digiti eius apprehenderunt fuſum. Caph. [d] Manū ſuā aperuit inopi, & palmas ſuas extendit ad pauperē. Lamed. [e] Non timebit domui ſuæ à frigoribus niuis. [f] Omnes enim domeſtici eius

E eſſe propagines vineæ, qui ſunt filij mulieris. Mulier autem vineam plantauit, cum eccleſia primitiua latiùs per orbem miſſis prædicatoribus fidei ſemina diſperſit. Conſiderauit namque agrum, cùm orbem vniuerſum vitiorum ſpinetis horrentē, cultore ſpirituali opus habere perſpexit. Emit vero eum, cum miſſis vbique doctoribus, talentum verbi audientibus contulit, vt eos credentes feliciſſimo Chriſti mancipatui ſubderet. Plantauit autem in eodem agro vineam, cum in nouis credentium populis, eccleſiam plena euangelicæ veritatis inſtitutione firmauit. Quā quidem vineam de fructu manuum ſuarum plantauit: quia non ſolum verbo inſtruebant Apoſtoli Apoſtolorumq; ſucceſſores populos quos erudiebāt: verum & in teſtimonium bonæ operationis, miraculorum quoque ſigna verbis doctrinæ iungebant. Sed & vſque hodie, imo vſque ad finem ſæculi, mulier fortis conſiderat agrum, & emit eum, ac de fructu manuum ſuarum plantat vineam: quia ſancta eccleſia ſemper ſollicite perquirit, quos ad fidem conuertere poſſit: & quoſcunque dociles inuenerit, hos data verbi pecunia in ſeruitium Chriſti emit, atque in eis vineam Chriſti plantare, vel potius eos vineam Chriſti facere ſatagit. Et quia, alterum docere deſiderat, primo ipſe & à malis abſtinere, & bonis ſe debet actibus exercere, recte ſubiungitur.

a ¶ *Accinxit*, &c.] Accinxit ergo eccleſia lumbos ſuos fortitudine, cum ſupernorum deſideriis intenta, carnalibus illecebris ſuccumbere deſpexit. Roborauit brachium ſuum, cum ſe ad agenda virtutum opera præparauit. Et bene primo lumbos fortitudine accingere, ac poſtmodum roborare brachium dicitur: quia nimirum actio boni operis acceptabilis
F illi Domino minime valet, ſi non fluxa luxuriæ quis prius à carne ſimul & mente reſtringat. Vnde propheta:
Eſa.1.c *Quieſcite*, inquit, *agere peruerſe: diſcite benefacere*. Et Domi-
Luc. 12.d nus ipſe: *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes.* Lūbi videlicet præcincti, ne luxuriæ ſubdamini. Lucernæ vero ardentes, vt bonis fulgeatis operibus.

b ¶ *Guſtauit*, &c.] Quod ait, negotiatio eius: agri vtique ſignificauit illius, de quo ſupra ait: *Conſiderauit agrum, & emit eum.* Guſtauit igitur eccleſia ſancta, guſtauit quæque anima perfecta, id eſt, intimo mētis deſiderio cognouit, quia bona eſt negotiatio vitæ immarceſſibilis, quam relictis illecebris temporalibus, æternam mercemur in cœlis. Guſtauit autem, id eſt, aperte didicit: quia bonum eſt per inſtantiam prædicandi quoſcunque valet ad viam veritatis adducere: atque ideo nullis tribulationum tenebris, nec ipſa morte, poteſt lucerna deuotionis eius extingui. Eorum namque lucerna nocte extinguitur, quamuis in die videatur ardere, qui
Luc.8. b ſicut Dominus ait: *Ad tempus credunt, & in tempore tenta-*
Matt.25.a *tionis recedunt.* Sed & illorum nocte media extinguitur lucerna, qui veniente iudice oleum charitatis in vaſis præcordiorum ſuorum non habuiſſe probantur: dum perdito falſarum rumore virtutum, vera tenebroſorum luunt tormenta factorum. Quod ſi noctem hoc loco pro quiete volumus accipere, iuxta hoc quod ſupra dicitur: *Et de nocte ſurrexit*, id eſt, ad operandum ſe poſt quietem præparauit, apte dicitur, quod lucerna ſanctæ eccleſiæ nō extinguatur in nocte: quia & cum à negotio quieſcit actionis, vacat liberius luci ſupernæ contemplationis. Cumque à publicis ceſſat operibus, curat ſe ardentius, vel auditui ſanctæ lectionis, vel laudibus mancipare diuinis, iuxta exemplum videlicet mulieris induſtriæ, quæ non ſolum interdiu neceſſariis ſolet inſtare laboribus, ſed & nocte ſæpius accenſo lumine lucernæ, parilem rei familiaris agere curam.

c ¶ *Manum ſuam miſit ad fortia, & digiti eius apprehenderunt* &c.] Fortia dicit perfecta in Chriſti charitate opera: quibus
Matt.5.g ſe gaudens eccleſia, certa ſupernæ retributionis expectatione ſubdit, Verbi gratia: *Audiſtis quia dictum eſt: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.* Ego *autem dixi vobis: Diligite inimicos veſtros: benefacite his qui oderunt*, &c.

Et de virginitate ſeruanda. *Qui poteſt capere, capiat.* Et de G
contemnendis diuitiis inquit, *Si perfectus vis eſſe, vade, vē-* Ibid. 19. b
de quæ habes, & da pauperibus, &c. Nam populus ſynago- Matt. 19 c
gæ, cui dictum eſt: *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ* Eſa.1.a
comedetis, tanto infirmior erit in opere iuſtitiæ, quanto minus ſpe perpetuæ remunerationis erectus. At eccleſia, quæ Matt. 3.a
audit à Domino: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum*, merito pro huius rei perceptione, dura queq; longanimiter ſuffert. Vnde rurſum de eius fortitudine dicit: *Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Et Matt. 11.b
digiti, inquit, *eius apprehenderunt fuſum*. Solent feminæ nētes fuſum in dextera, colum tenere in ſiniſtra, in colo enim lana inuoluta eſt, quæ filo ducenda & nenda, tranſeat in fuſum. Sæpe autem in ſcripturis dextera, vitam perpetuam, læua, præſentia Dei dona ſignificat, opulentiam videlicet rerum, pacem temporum, ſoſpitatem corporum: ſcientiam quoque ſcripturarum, & cœleſtium perceptionem ſacramentorum, hæc & huiuſmodi bona, cum Domino largiente perceperimus, quaſi lanam colo inuolutam in læua geſtamus. At cum ea pro amore cœleſtiū ſalubriter exercere incipimus, iam lanam agni immaculati de colo in fuſum, de læua in dexteram traiicimus, quia de donis noſtri redemptoris, de exemplis operum eius, ſtolam nobis gloriæ cœleſtis ac veſtem charitatis nuptialem facimus. Digiti namque, quibus apprehendere fuſum dicitur, ipſam intentionem diſcretionis, qua quiſque operatur, inſinuant, ea nimirum ratione, quia nulla corporis noſtri mēbra pluribus ſunt diſtincta articulis ac flexibus apta quam digiti. Quicunque ergo veraciter dicere cum Apoſtolo po- Phil.3.d
teſt, *Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt, vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*, huius profecto digiti dextri apprehenderunt fuſum, quia diſcretione ſedula pro æternis bonis laborare didicit. Et bene dicitur, apprehenderunt, vt viuacius commendetur, quanto ſtudio, quanta feſtinatione in huius vitæ incerto, pro certis apud Dominum præmiis agere debeamus. Quid autem mu- H
lier fortis, id eſt, eccleſia ſancta vel anima quæque perfecta per fuſū intellectualem ſit operata, ſubſequenter aperitur:

d ¶ *Manum ſuam aperuit*, &c.] Quod & de pauperibus eleemoſynarum, quæ generaliter fiunt in pauperes, accipi poteſt: ſed melius de verbo Dei, quod alimentum ſalutis animabus confert, intelligitur: de quo beatus Iob gloriatur, di-
cens: *Iuſtitia indutus ſum, & veſtiui me ſicut veſtimento, &* Iob.29.a
diademate iudicio meo. Aperuit autem eccleſia manum inopi: cum myſteria fidei ignorantibus per operarios veritatis reuelauit. Palmas extendit ad pauperem, cum longe lateque prædicatores ad imbuendas æternæ ſalutis indigenas nationes diſperſit.

e ¶ *Non timebit*, &c.] Frigora niuis, corda ſunt reproborum perfidiæ ſuę corpore rigentia, de quibus ait Dominus:
Et quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multo- Matt. 24.a
rum. Quę illa vtique niue peſſime deprimuntur, quæ ob primæ ſuperbiæ meritum de cœlo corruens in profunda tenebrarum, nihilominus ſe velut angelum lucis adhuc ſtultis oſtentare præſumit, habitumque meritorum ſuorum candori niueo ſimilem, fraudum ſuarum neſciis præfert. Quod quidem Domini & angelorum eius eſt proprium, in habitu niueo claritatem ſuæ deſignare virtutis. Non timebit autem eccleſia domui ſuæ à frigoribus memoratæ niuis: quia Domino pollicente credit, quod portæ inferi non pręualebunt aduerſus eam.

f ¶ *Omnes enim domeſtici eius veſtiti ſunt*, &c.] Et ſapientia Matt.16.c
videlicet, ad repellendas hæreticas falſorum fratrum doctrinas, & patientia, ad tolerandas apertorum hoſtium pugnas. Vel certe, veſtiti ſunt duplicibus: quia promiſſionem habent vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ. Nūc in peregrinatione temporali, diuino auxilio ne deficiant adiuti: tunc in patriæ perpetis habitatione diuinæ gratiæ viſione, vt felices ſemper

A viuant allcuati. Item domeſtici eius induti veſte ſunt duplici: vna operis, altera mentis. fidei habentes factorumque vela- Gal.3.d mina, ſacramentis videlicet ſui redemptoris imbuti & informati exemplis. Sic enim fit illud Apoſtoli: *Quicunque in Chriſto baptiZati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Poſſunt autem frigora niuis etiam tormẽta ęterna intelligi, quæ igne & frigore mixta eſſe legimus, cum dici- Luc.13,f tur: *Ibi erit fletus & ſtridor dentium* Fletum quippe oculis, ignis & fumus: ſtridorem vero dentibus ſolet frigus gignere. Vnde & beatus Iob de pœnis reproborum loquens æternis. Iob.24.e *Ad calorem*, inquit, *nimium, tranſibunt ab aquis niuium.* Sed ab his eccleſia domui ſuæ non timebit, quia quicunque pereunt, ad domum illius non pertinebunt: nec veſte ipſius ſpirituali erant induti, tametſi myſteriis eius ad tẽpus videbãtur inſtituti. Denique legimus in euangeliis: eiectum de domo conuiuij illius hominem, qui veſtibus operum non mundis Matt.22,b hanc intrare præſumpſerat, & in tenebras exteriores, vbi *eſſet fletus & ſtridor dentium*, eſſe proiectum, merito vtique in frigora pœnæ relegatum: quia indumentum pietatis habere neglexerat.

eius veſtiti ſunt duplicibus. Mem. [a] Stragulatã veſtem fecit ſibi. [b] Byſſus quoq; & purpura indumentũ eius. Nun. [c] Nobilis in portis vir ei[9]: quando ſederit cum ſenatorib. terræ. Samech. [d] Sindonem fecit & vendidit: & cingulum tradidit Chananęo. Ain. [e] Fortitudo & decor indumẽtũ eius: & ridebit in die nouiſſimo. Phe. [f] Os ſuũ aperuit ſapientiæ: [g] & lex clementiæ in lingua eius. Zadi. [h] Conſiderauit ſemitas domus ſuæ:

a ¶ *Stragulatam*, &c.] Stragulata veſtis, quæ variante textura ſolet firmiſſima confici, fortia eccleſiæ opera & diuerſa Pſal.44:c virtutum eius ornamenta ſignificat: de quibus propheta in ſummi regis, viri videlicet illius laude cecinit: *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato, circumamicta varietate.*

b ¶ *Byſſus quoque*, &c.] Byſſus in conuerſatione: purpura in effuſione pretioſi ſanguinis. Byſſus namque candidi coloris eſt: purpureus autem color, & de ſanguine animantis, quod purpura vocatur, conficitur: & ipſe ſanguinis habet ſpeciem. Vnde pulchre dictum eſt à patribus, quia ſancta eccleſia electorum floribus vernans, in pace habet lilia, in bello roſas. Item, quia byſſus de terra virens oritur: ſed per exer- B citationes longas ac multifarias, amiſſo humore ac furore natiuo, ad decorem candidæ veſtis perducitur. Purpura autem regalis eſt habitus. Byſſo induitur eccleſia, cum caſtigãt corpora ſua electi, & ſeruituti ſubiiciunt: purpura autem cum eandem continentiam, non ob fauorem vulgi, ſed ad acquirendam beatitudinem regni perennis exercent. Sed hic virtutum habitus in præſenti quidem neſcientibus videtur contemptibilis: ſed in futuro qualis fuerit, manifeſte pate- Apoc.19,a bit. Vnde pulchre in Apocalypſi ſua Ioannes ſanctorum ſe voces audiſſe refert dicentium: *Gaudeamus, & exultemus, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit ſe, & datum eſt ei vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti & candido. Byſſinum enim iuſtificationes ſunt ſanctorum.*

c ¶ *Nobilis*, &c.] Vir ſanctæ eccleſiæ, vir cuiuſque fidelis Mat.25.c animæ, Dominus eſt: qui videbatur ignobilis, cum ante tribunal præſidis ſtaret iudicandus: cum probra, flagella, ſputa, & ipſam crucis mortem ſuſciperet: ſed nobilis apparebit, cum venerit iudicaturus orbem in æquitate, & omnes angeli cum eo. *Tunc ſedebit*, inquit, *in ſede maieſtatis ſuæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ab inuicẽ*, &c.] *Nobilis*, inquit, *in portis vir eius*: quia veteres in portis ſedere ad iudicandum ſolebant, vt venientes ad ciuitatem aliunde, paratum continuo reſponſum iudicantis acciperẽt, & nec ruſticos vel paſtores inſolita vrbis ædificia ſtupefacerent, nec rurſum pacem vrbis intrinſecus, frequens litigantium controuerſia fœdaret. Nobilis ergo erit Dominus in portis ſuæ ciuitatis: quia qui etiam nunc contemnendus pu- Ibid.19,d tatur à multis vbi ſæculi finis affuerit, vbi ingreſſum patriæ cœleſtis apparuerit electis, iam cunctis patebit ſublimis. *Sedebit* autem *cum ſenatoribus terræ. Amen dico vobis, quod vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael.*

d ¶ *Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit*, &c.] C In linteo ſindonis, ſubtilis intexio ſignatur ſanctæ prædica- Act.10.b tionis, in qua molliter quieſcitur: quia mens in illa fidelium ſpe ſuperna refouetur. Vnde & Petro animalia demonſtrantur: quia peccatorum animæ miſericorditer aggregatæ, in blanda fidei quiete continentur. Hanc ergo ſindonem eccleſia fecit & vendidit: quia fidem, quam crẽdẽdo texuerat, loquendo dedit, & ab infidelibus vitam rectæ conuerſationis accepit. Quæ & Chananęo cingulum tradidit: quia peruigorem demonſtratæ iuſtitiæ, fluxa opera gentilitatis aſtrinxit: vt hoc quod recipitur, viuẽdo teneatur. *Sint lumbi veſtri* Luc.12.e *præcincti.* Bene etenim nomine Chanaan, qui & gentilem po- כנען pulum procreauit, & interpretatur commutatus, conuerſa ad fidem gentilitas deſignatur: quæ feliciſſima commutatione, à vitiis ad virtutes, à diabolo tranſmigrauit ad Chriſtum. Vnde & in eius laude pſalmus quadrageſimusquartus ſcribitur, cuius titulus eſt: In finem pro his qui commutabuntur filiis Chore, canticum pro dilecto. Filij autem Chorem, filij caluariæ interpretatur, qui sũt Gal.6,d filij dominicæ crucis, dicentes: *Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Quomodo autem commu- Pſal.70.b tentur, ſequentia pſalmi eiuſdem docent: vbi dilectus ipſe, id eſt, Dominus eccleſiæ dicit: *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui.* Commutari namque illam deſiderat, quam vt filiam habere valeat, domum patris prioris, id eſt, hoſtis antiqui, iubet obliuiſci.

e ¶ *Fortitudo*, &c.] Fortitudo ad tolerandam peruerſorum improbitatem: decor, ad exercẽdam virtutum gratiam. Decor, quia operatur iuſtitiam: fortitudo, quia perſecutionem patitur propter iuſtitiam. Et ideo ridebit in die nouiſſimo, id eſt, gaudebit in retributione regni cœleſtis, quæ dolebat in certamine vitæ præſentis. Mos etenim ſcripturæ eſt, pro Luc.6.d gaudio riſum ponere, ſicut & Dominus ait: *Beati qui nunc* Iob.8.d *fletis, quia ridebitis.* Et beatus Iob: *Os autem veracium replebitur riſu.* Similem ſane huic ſententiam propheta de Domino ac Saluatore huius fortiſſimæ mulieris poſuit, dicens: D Dominus regnauit, decorem induit: induit Dominus fortitudinem. Cum enim prædicaret euangelium regni, aliis placebat, aliis diſplicebat: alij bene loquebantur, alij detrahebant, lacerabant, mordebant, conuitiabantur. Ad eos er- Pſal.62. go quibus placebat, decorem induit: ad eos quibus diſplicebat, fortitudinem. Imitare ergo & tu Dominum tuum, vt poſſis eſſe veſtis ipſius: eſto cum decore ad eos quibus placent bona opera tua: eſto fortis aduerſus detractores.

f ¶ *Os*, &c.] Ad hoc tantum loquens os aperuit, vt ſapien- Epheſ.4.g tiam doceret, iuxta illud Apoſtoli: *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat: ſed ſi quis bonus, ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus.* Vel certe os cordis aperuit ad diſcẽdam ab ipſa ſapientia interius veritatem, quam alios foris doceret. Vtrique autem ſenſui, quia vtrumque fecit eccleſia, apte concinit quod ſequitur:

g ¶ *Et lex clementiæ*, &c.] Illa videlicet, vt non ſtatim more legis Moſaicæ peccantes puniret, ſed miſericorditer ad pœnitentię remedia vocaret. Cuius exemplum clementię ab ipſo Deo & Saluatore noſtro manifeſte percepit, cum oblata ei peccatrice muliere: *Si quis*, inquit, *ſine peccato eſt, primus mittat in illam lapidem.* Et ſic eam à crimine, quod pa- Ioan.8.a trarat, ſub conditione amplius non peccandi miſeratus abſoluit.

h ¶ *Conſiderauit*, &c.] Semitas domus ſuę conſiderat: quia cunctas ſuę conſcientię cogitationes ſubtiliter inueſtigat. *Panem otioſa non comedit*: quia hoc quod de ſacro eloquio intelligẽdo perceperat, ante ęterni iudicis oculos exhibẽdo operib. oſtendit. Item dom⁹ fortis mulieris, habitatio eſt patrię cœleſtis. Semitæ dom⁹ illius, præcepta iuſtitię, quib. ad æternæ vitę manſionẽ peruenitur. Quas profecto ſemitas anima bene conſiderat, cũ & diligenter quib. actib. ad ſuperna peruenire debeat, inſpicit, & quę agẽda didicit, ſedula ex-

exercere

E 2.Cor.11.f ercere non deſinit. *Panem* quoque *otioſa non comedit*, cum ſacrificium dominici corporis percipiẽs, ſtudet imitari actu quod in myſterio celebrat: multum ſolicita ne indignè panem Domini comedendo, & calicem bibendo, iudicium ſibi manducet & bibat: ſed vt patiendo pro Chriſto ac lacrymas fundendo, bonis quoque actibus inſiſtendo, paſſionum exempla ipſius, quãtum valet, ſequatur. Poteſt & ſimpliciter accipi, quòd panẽ otioſa nõ comedat mulier fortis: iuxta illud Apoſtoli: 2.Theſ.3.c *Qui non operatur, non mãducet*, & ipſe de ſe: Actor.20.g *Quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, & his qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ.* Vnde meritò luxuriantes viduas arguens adiungit: 1.Tim.5.b Simul autem & otioſæ, diſcunt circuire domus: *non ſolum otioſæ, ſed & verboſæ & curioſæ.*

ſuæ: & pacem otioſa non comedit. Coph.[a] Surrexerunt filij eius, & beatiſsimam prædicauerunt: vir eius & laudauit eam. Rês.[b] Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu ſupergreſſa es vniuerſas. Sin.[c] Fallax gratia, & vana eſt pulchritudo: mulier timens Dominum ipſa laudabitur. Thau.[d] Date ei de fructu manuum ſuarum, & laudent eam in portis opera eius.

a ¶ *Surrexerunt filij eius, & beatiſſimã*, &c.] Quod futurum pro certo nouerat, more Prophetico quaſi iam factum refert. Surgent enim filij Eccleſiæ, videlicet omnes electi in nouiſſimo, carnis immortalitate donati: & tũc matrem ſuã, quæ eos ex aqua & Spiritu ſancto Deo genuit, beatiſſimam prædicant, quæ nunc ab infidelibus quaſi miſera contemnitur. Et rcuera, ſicut Apoſtolus ait: 1.Cor.15.c Si *in hac vita tantum ſperantes ſumus in Chriſto, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Quia verò pro vita alia in præſenti militamus, meritò cùm apparuerit quòd erimus, matrem noſtram, quæ ex omnibus iuſtis collecta, vna Chriſti columba, ſponſa & amica vocatur, beatiſſimam prædicabimus: *Surget vir eius, & laudabit eam*, dicens in iudicio: Matt.25.c *Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare*, &c. 1.Cor.15.c Qui quidem ipſe primitiæ dormientium reſurrexit à mortuis: ſed in die iudicij manifeſtius omnibus, quos ſua laude dignos iudicauerit, quãta ſit eiuſdẽ ſuæ reſurrectionis gloria, demõſtrabit. Poteſt hoc, quod dicitur: reſurrexerunt filij eius, & beatiſſimam prædicauerunt, etiam in hoc tempore conuenienter accipi, cum quilibet fidelium tranſcenſis ſeculi ærumnis, ad cœleſtia regna perducitur. F Sedere namque ad humiliationẽ, aliquãdo ſurgere ad gloriam pertinet. Vnde & Niniuitis dicitur in Euangelio: Matt.12.d *Olim in cinere ſedentes pœniterent*, id eſt, in humilitate. Et Propheta: Hier.15.d *A facie manus tuæ ſolus ſedebam: quia comminatione repleſti me.* Sed & Pſalmiſta. Pſal.126.a *Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere: ſurgite poſtquam ſederitis, qui manducatis panem doloris.* Quod eſt apertè dicere: Quid in præſenti quæritis gaudere, quod electis in futuro reſeruatur? Non.n. poteſtis in hac vita, id eſt, ante lucem ſupernæ retributionis, gloriam veræ felicitatis habere, quin potius poſtquam hic humiliati fueritis ad tempus, illic vos in perpetuum veraciter exaltandos ſperate: vos quibus amarum eſt omne, quod ſeculi amatoribus iocundum videtur & dulce.

Surgunt ergo filij Eccleſiæ, & beatiſſimam eam prædicant, cum cœleſtibus bonis ſublimati, quanta ſit illius patriȩ beatitas, cuius participes eſſe meruerunt, aſpiciunt: & hanc debita laudatione in diuina viſione concelebrant.

Laudat eam vir eius, cùm bona, quæ ipſe donauit, remunerat. Quibus autem verbis eam laudet, conſequenter oſtenditur, cùm dicitur.

b ¶ *Multæ filiæ*, &c.] Multas filias, Eccleſias dicit hæreticorum, & malorum turbas catholicorum: quæ filiæ dicuntur, vel Chriſti vel Eccleſiæ: quia & ipſæ ſunt dominicis renatæ ſacramentis, & adoptionem filiorum, quam non cuſtodiêre perceperunt. G Vnde & Ioannes ait: *De nobis exierunt, ſed non erãt ex nobis.* 1.Ioan.2.d Quæ congregauerunt diuitias, videlicet bonorum operum, orationes, ieiunia, eleemoſynas, afflictionem & caſtimoniam carnis: continentiam linguæ, meditationem ſcripturarum, & cætera huiuſmodi, quæ veræ ſunt diuitiæ ſpiritus, vbi pura mentis ſynceritate geruntur. Vbi autem ſine fide, quæ per dilectionem operatur, ſiunt, nihil agentibus proſunt. Sed & illæ filiæ fruſtra congregarunt diuitias: de quibus Dominus ait: *Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine,* Matt.7.d *nonne in nomine tuo prophetauimus: & in tuo nomine dæmonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos.* Sed omnes iſtiuſmodi filias. Eccleſia catholica ſupergreditur, quæ fide caſta & opere perfecto, redemptoris ſui veſtigia ſectatur.

c ¶ *Fallax gratia & vana eſt*, &c.] Fallax eſt gratia laudis, quam ab homine accepit: vana pulchritudo charitatis vel operationis bonæ, quam hominibus oſtentat anima, quæ timore caret diuino. At illa conſcientia vera eſt laude digna, quæ timorem Dei in omnibus ſeruat. Ipſa eſt principium cunctarum cuſtoſque virtutum, ſcriptura dicente: *Timor Domini principium ſapientiæ.* Eccleſ.1.b Et iterum: *Qui timet Deum, nihil negligit.* Ibid.7.c Hinc eſt enim, quòd idem beatus Iob, & in proſperitate virtutibus incomparabiliter floruit: & in aduerſitatibus inſuperabilis hoſtis permanſit: Iob.31.c quia veraciter dicere potuit: Semper enim quaſi tumẽtes ſuper me fluctus, timui Deum: & pondus eius ferre non potui. Fallax ergo eſt ſimulatorum gratia: vanus decor, opera ſtultorum. Eccleſia autem quæ timore incolatus ſui tempore conuerſatur: quoniam ardentes virtutum lampadas venienti ad iudicium ſuo ſponſo offert: iure ab eo laudata, ianuam cum eo regni cœleſtis intrabit. H Qualiter autem eam laudet, terminali verſu docetur.

d ¶ *Date ei de fructu manuum ſuarum*, &c.] Hæc ſunt enim verba viri illius, de quo dictum eſt: Vir eius & laudabit eam, id eſt, Domini & Saluatoris noſtri: qui angelis in fine præcepturus eſt, vt Eccleſiam poſt huius vitæ certamen, triturationem, afflictionem terreſtrium, ad cœleſtis regis regni gaudia introducant, ac vitæ immortalitatis ſibi ſociam aggregent: iuxta illud Euangelicum: Triticum autem congregate in horreum meum: Marc.3.c *Date*: inquit, *ei de fructu manuum ſuarum*: Galat.5.d quia fructum ſpiritus ferre curauit, charitatem gaudium, pacem, benignitatem, bonitatem, modeſtiam, continentiam, fidem, patientiam, pro hoc illi debitam rependite mercedem Et laudent eam in portis, hoc eſt, in iudicio, ſiue in ingreſſu patriæ cœleſtis: non hominum fauores ſuperuacui, ſed opera ipſa quæ fecit: examinante, probante, ac remunerante illo, cuius hæc donante gratia perfecit. A quo vt laudari mereamur in futuro, concedat ipſe propitius, nos cum dignis in præſẽti vita collaudare ſeruitiis.

Commentariorum in Prouerbia Salomonis finis.

 C

ORIGENIS IN CANTICA CANTICORVM HOMILIÆ QVATVOR. HOMILIA PRIMA.

EPITHALAMIVM libellus, id eſt, nuptiale carmen, in modum mihi videtur dramatis à Salomone conſcriptus: quem cecinit inſtar nubentis ſponſæ, & erga ſponſum ſuum, qui eſt ſermo Dei, cœleſti amore flagrantis. Adamauit enim eum, ſiue anima, quæ ad imaginem eius facta eſt, ſiue eccleſia. Sed & magnificus hic ipſe atque perfectus ſponſus, quibus verbis vſus ſit ad coniunctam ſibi animam vel Eccleſiam, hæc ipſa ſcriptura nos docet. Sodales quoque ſponſæ adoleſcentulæ, cum ipſa ſponſa poſitæ, quæ dixerint, quæque etiam amici ac ſodales ſponſi, ex eodem nihilominus libro, qui Cantica canticorum intitulatur, cognoſcimus. Poſſibilitas enim data eſt etiam ipſis amicis ſponſi aliqua dicere: ea duntaxat quæ audierant ab ipſo ſponſo, lætantes de coniunctione ſponſæ. Fit ergo ſermo ab ipſa ſponſa, non ſolùm ad ſponſum, ſed etiam ad adoleſcentulas: & rurſum ſponſi ſermo, non tantummodo ad ſponſam, ſed etiam ad amicos dirigitur ſponſi. Et hoc eſt, quod ſupra diximus, carmẽ nuptiale in modum dramatis eſſe conſcriptum. Drama enim dicitur multarum perſonarum cantilena, vt in Scenis agi fabula ſolet, vbi diuerſæ perſonæ introducuntur, & alijs accendẽtibus, alijs etiam diſcedentibus, à diuerſis, & ad diuerſos, textus narrationis expletur. Quæ ſingula ſuo ordine ſcriptura hæc continet: totumque corpus eius, myſticis formatur eloquiis. Sed primò ſcire nos oportet, quoniam ſicut pueritis ætas non mouetur ad amorem poſſibilium: ita nec ad capiendum quidem verba hæc, paruula & infantilis interioris hominis ætas admittitur: illorum ſcilicet, qui lacte in Chri-
B
1 Cor. 3. a ſto aluntur, non cibo forti: & qui nunc primum rationabile
Heb. 5. d & ſine dolo lac concupiſcunt. In verbis enim Cantici canti-
1. Pet. 2. a corum ille cibus eſt, de quo dicit Apoſtolus: *Perfectorum an-*
Hebr. 5. d *tem eſt ſolidus cibus.* Et tales requirit auditores, qui pro poſſibilitate ſumendi, exercitatos habeant ſenſus ad diſcretionem boni & mali. Et quidem paruuli quos diximus, ſi veniant ad hæc loca, poteſt fieri, vt nihil quidem ex hac ſcriptura proficiant: nec tamen valde lædantur, vel ipſa quæ ſcripta ſunt, legentes, vel quæ ad explanationem eorum dicenda ſunt, recenſentes. Si verò aliquis acceſſerit, qui ſecundùm carnem tantummodo vir eſt: huic tali non parùm ex hac ſcriptura diſcriminis periculique naſcetur. Audire enim purè, & caſtis auribus amoris nomina neſciens, ab interiori homine ad exteriorem & carnalem virum, omnem deflectat auditum, & à ſpiritu conuertetur ad carnem: nutrietque in ſemetipſo concupiſcentias carnales, & occaſione diuinæ ſcripturæ commoueri & incitari videbitur ad libidinẽ carnis. Ob hoc ergo moneo, & conſilium do, omni qui nondum carnis & ſanguinis moleſtiis caret, neque ab affectu naturæ materialis abſcedit, vt à lectione libelli huius, eorumque quæ in eo dicentur, penitus temperet.

Aiunt enim obſeruari etiam apud Hebræos, quòd niſi quis ad ætatem perfectam, maturamque peruenerit, libellum hunc ne quidem in manibus tenere permittatur. Sed & illud ab eis accepimus cuſtodiri. Quandoquidem moris eſt apud eos: omnes ſcripturas à doctoribus & à ſapientibus tradi pueris: ſimul & eas quas δευτερώσεις appellant: ad vltimum quatuor iſta reſeruari, id eſt, principium Geneſis, in quo mundi creatura deſcribitur: & Ezechielis Prophetæ principia, in quibus de Cherubim refertur: & finem, in quo templi ædificatio continetur: & hunc Cantici canticorum librum. Igitur neceſſarium mihi videtur, antequam ad ea quæ in hoc libello ſcripta ſunt diſcutienda veniamus, de amore prius ipſo, qui eſt ſcripturæ huius cauſa præcipua, pauca diſſerere: & poſt hæc de ordine librorum Salomonis, in quibus hic liber tertio loco poſitus videtur. Tum etiam de attitulatione libelli ipſius: cur Canticum canticorum ſuperſcriptus ſit, atque etiam quomodo dramatis in modum, & tanquam fabula, quæ in ſcenis perſonarum immutatione agi ſolet, videatur eſſe compoſitus. Apud Græcos quidem plurimi eruditorum virorum volentes inueſtigare veritatis indaginem, de amoris natura, multa ac diuerſa etiam dialogorum ſtylo ſcripta protulerunt: conantes oſtendere non aliud eſſe amoris vim, niſi quæ animam de terris ad faſtigia cœli celſa perducat: nec ad ſummam poſſe beatitudinem perueniri, niſi amoris deſiderio prouocante. Sed & quæſtiones de hoc quaſi in conuiuiis propoſitæ referuntur: inter eos puto, inter quos: non ciborum, ſed verborum conuiuium gerebatur. Alij verò etiam artes quaſdam, quibus amor hic in anima gigni vel augeri poſſe videatur, conſcriptas reliquerunt. Sed has artes, carnales homines, ad vitioſa deſideria, & culpabilis amoris miniſteria traxerunt. Non ergo mirum ſit ſi & apud nos, vbi quantò plures ſimpliciores, tantò plures & imperitiores videntur, difficilem diximus & periculo proximam de amoris natura diſputationem: cùm apud Græcos, qui erudti & ſapientes videntur, fuerint tamen aliqui, qui de his non ita acceperint, vt ſcriptum eſt: ſed occaſione eorum, quæ de amore dicta ſunt, in lapſus carnis & in impudicitiæ præcipitia corruerunt: ſiue ex his quæ ſcripta erant, vt ſupra memorauimus, admonitiones quaſdam & incitamenta ſumentes: ſiue incontinentiæ ſuæ velamen, ſcriptis veterum præferentes. Ne ergo & nos tale aliquid incurramus, ea quæ à veteribus bene & ſpiritualiter ſcripta ſunt, vitioſè & carnaliter aduertentes, tam corporis quàm animæ Pſal. 67 c
noſtræ palmas protẽdamus ad Deum: vt *Dominus, qui dedit verbum euangeli:antibus virtute multa*, donet & nobis in virtute ſua verbum, quo poſſimus ex his, quæ ſcripta ſunt, intellectum ſanum, & ad ædificationem pudicitiæ aptum, vel nomini ipſi vel naturæ amoris oſtendere. In principio verborum Moyſi, vbi de mundi conditione conſcribitur, Gen. 1. c. & 2. a
duos inuenimus homines creatos referri: Primum ad imaginem & ſimilitudinem Dei factum: Secundum è limo terræ factum. Hoc Paulus Apoſtolus benè ſciens, & ad liquidum in his eruditus in ſuis literis apertius & euidẽtius binos eſſe, & per ſingulos quoſque homines ſcripſit. Sic enim dixit: *Nam* D
ſi is, qui foris eſt homo noſter, corrumpitur: ſed ille, qui intus eſt, renouatur de die in diem. Et iterum: *Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem*: & his ſimilia quanta conſcri- 2. Cor. 4. d
bit? Vnde puto neminem iam debere dubitare, quòd Moy- Rom. 7. d
ſes de duorum hominum factura vel figmento ſcripſerit in principio Geneſis: cùm videat Paulum, qui melius vtique quàm nos intelligebat ea, quæ à Moyſe ſcripta ſunt, duos homines eſſe per ſingulos quoſque dicentem: quorum vnũ, id eſt, interiorem, renouari per ſingulos dies memorat. Aliũ verò, id eſt, exteriorem, in quibuſdam ſanctis, & talibus qualis erat Paulus, corrumpi perhibet & infirmari.

Quòd ſi alicui videbitur de hoc adhuc aliquid dubitandum, in locis propriis melius explanabitur. Nunc autem propter quid memoriam fecerimus interioris & exterioris hominis, proſequamur.

Oſtendere enim ex his volumus, quòd in ſcripturis diuinis per Homonymas, id eſt, per ſimiles appellationes, imò per eadem vocabula, & exterioris hominis membra, & illius interioris hominis partes affectuſque nominantur: eaque non ſolùm vocabulis, ſed & rebus ipſis ſibi inuicem comparantur. Verbi gratia: Vetatur aliquis eſſe puer ſecundùm interiorem hominem, quem poſſibile eſt creſcere, & ad ætatem iuuenis adduci: atque inde ſuccedentibus incrementis, peruenire ad virum perfectum, & effici patrem. His autẽ nominibus vti volumus, vt conſona diuinæ ſcripturæ, illi ſcilicet, quæ ab Ioanne ſcripta eſt, vocabula poneremus. Ait enim ille: *Scripſi vobis pueri: quoniam cognouiſtis patrẽ. Scripſi* 1. Ioan. 2. b
vobis patres: quoniã cognouiſtis eũ, qui ab initio eſt. Scripſi vo- Ibidem.
bis iuuenes, quoniã fortes eſtis, & per verbũ Dei quod manet in cælo, viciſtis malignum. Euidẽs vtiq; eſt, nec ab vllo arbitror omnino dubitari, quòd pueros hic Ioannes vel adoleſcẽtes vel iuuenes, vel etiam patres, ſecundùm animæ, non ſecundùm corporis appellet ætatẽ. Sed & Paulus dicit in quodam loco:

E loco: *Nō potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carna-*
1.Cor.3. *libus: tanquã paruulis in Chriſto, lac vobis potũ dedi, non eſcã.*
In Chriſto autẽ paruuli, proculdubio ſecundũ animæ, non
2.Cor. ſecundũ carnis nominantur ætatẽ. Deniq; idẽ Paulus etiam
in alio loco ait: *Cũ eſſem paruulus, loquebar ſicut paruulus: ſi-*
Eph.4.c *cut paruulus ſapiebam, ſicut paruulus cogitabam Cùm autẽ fa-*
ctus ſum vir, deſtruxi quæ erant paruuli. Et iterum alibi dicit:
Donec occurramus omnes in virum perfectum, in menſuram æ-
tatis plenitudinis Chriſti. Scit enim occurſuros eſſe oẽs, qui
credunt, in virum perfectum & in menſuram ætatis pleni-
tudinis Chriſti. Igitur ſicut hæc quæ memorauimus ætatũ
nomina, eiſdem vocabulis, & exteriori homini aſſcribuntur
& interiori: ita inuenies etiã membrorum nomina corpora-
liũ transferri ad animæ mẽbra: ſeu potius efficiẽtiæ hæc ani-
Eccleſ.2.b mæ, effectuſque dicendi ſunt. Dicitur ergo in Eccleſiaſte: *Sa-*
Luc.8.a *pientis oculi in capite eius.* Item in Euangelio: *Qui habet aures*
audiendi audiat. In Propheris quoque ſermo Domini, qui fa-
ctus eſt in manu Prophetæ Hieremiæ, ſiue alterius cuiuſli-
Aggæi.1.b bet. Simile eſt etiã illud, quod ait ille: *Pes autem tuus non of-*
Pſal. .e *fendit.* Et iterum: *Mei autem paulò minus moti ſunt pedes.* Eui-
Pſal. .a denter quoq; & venter animæ deſignatur, vbi dicitur: *Domi-*
ne, à timore tuo in vtero concepimus. Nã inde quis dubitet, cũ
Pſal. .e dicitur: Sepulchrũ patens eſt guttur eorum? Et iterũ *Præci-*
Pſal. .b *pita Domine, & diuide linguas eorum.* Sed & id quod ſcriptũ
Pſal. eſt: *Dentes peccatorum contriuiſti.* Et iterũ: *Contere brachium*
Pſal.10 *peccatoris, & maligni.* Et quid opus eſt me de his plura colli-
gere, cum abundantiſſimis teſtimoniis ſcripturæ diuinæ re-
pletæ ſint. Ex quib. euidenter oſtenditur, membrorum hæc
nomina, nequaquam corpori viſibili aptari poſſe, ſed ad in-
uiſibilis animæ partẽ, virtuteſq; debere reuocari: quoniã &
vocabula quidẽ habent ſimilia. Apertè autẽ & ſine vlla am-
biguitate, non exterioris, ſed interioris hominis ſignifican-
tias gerunt. Eſt ergo materialis huius hominis, qui & exte-
rior appellatur, cib. potuſque naturæ ſuæ cognatus, corpo-
reus iſte ſcilicet & terrenus. Similiter autẽ & ſpiritualis ho-
minis ipſius, qui & interior dicitur, eſt propri9 cibus, vt pa-
Ioan.6.d nis ille viuus, qui de cœlo deſcendit. Sed & potus ille eſt, ex
Ioan.4.a illa quã promittit Ieſus, dicens: *Quicunq; biberit ex hac aqua,*
F *quã ego do ei, non ſitiet in æternũ.* Sic ergo per omnia ſimilitu-
do quidẽ vocabulorum ſecundũ vtrũque hominẽ ponitur:
rerum verò proprietas vnicuiq; diſcreta ſeruatur, & corru-
ptibili corruptibilia præbentur: incorruptibili verò, incor-
ruptibilia proponuntur. Vnde accidit, vt ſimpliciores qui-
dã neſcientes diſtinguere ac ſecernere, quæ ſint, quæ in ſcri-
pturis diuinis interiori homini, quæ verò exteriori deputan-
da ſint, vocabulorum ſimilitudinib. falſi, ad ineptas quaſdã
fabulas & figmenta inania ſe contulerint: vt etiã poſt reſur-
rectionem cibis corporalib. vtendum crederent, potumque
ſumendũ, non ſolùm ex illa vite vera & viuente in ſecula, ve-
rùm & ex his vitibus ligni: ſed de his aliàs videbimus. Núc
ergo vt præcedenti obſeruatione diſtinximus. Eſt quidẽ ſe-
cundùm interiorem hominem alius ſine filiis & ſterilis: alius
verò abundans in filiis, ſecundùm quod & illud aduertimus
dictum: Sterilis peperit ſeptem, & fœcũda in filiis infirmata
1.Reg.2.a eſt. Et vt in benedictionibus dicitur: *Non erit in vobis ſine*
Exod.23.d *filiis & ſterilis.* Igitur ſi hæc ita ſe habẽt, ſicut dicitur aliquis
Deut.7.e carnalis amor, quem & Cupidinem appellauerunt Poetæ:
ſecundùm quem, qui amat, in carne ſeminat: ita eſt & quidã
ſpiritualis amor, ſecundùm quẽ ille interior homo amans in
ſpiritu ſeminat. Et vt euidentius dicam: Si quis eſt, qui portat
adhuc imaginem terreni, ſecundùm exteriorem hominem,
agitur cupidine & amore cœleſti. Amore autem & cupidine
cœleſti agitur anima, cum perſpecta pulchritudine & decore
verbi Dei, ſpeciẽ eius adamauerit, & ex ipſo telum quoddã,
Hebr.1.a & vulnus amoris acceperit. Eſt enim verbum hoc *imago &*
Coloſſ.1.c *ſplendor Dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ:* in quo
creata ſunt omnia, quę in cœlis ſunt, & quæ in terris, ſiue vi-
ſibilia, ſiue inuiſibilia. Igitur ſi quis potuerit capaci mente
conijcere, & conſiderare horũ omnium, quæ in ipſo creata
ſunt, decus & ſpeciem: ipſa rerũ venuſtate percuſſus & ſplẽ-
doris magnificentia ceu iaculo, vt ait Propheta, electo tere-
Eſa.49.a bratus: ſalutare ab ipſo vulnus accipiet, & beato igne amoris
eius ardebit. Oportet etiã nos illud ſcire quòd illicitus amor
& cõtra legem, ſicut accidere poteſt homini exteriori: verbi
gratia, vt non ſponſam vel coniugẽ amet, ſed aut meretricẽ

aut adulterã: ita & interiori homini, hoc eſt, animæ accidere G
poteſt amor non in legitimum ſponſum, quem diximus eſſe
verbũ Dei, ſed in adulterum aliquem & corruptorẽ. Quod
ſub hac eadẽ figura euidenter declarat Ezechiel Propheta, Ezec.23.a
vbi Oollam & Oolibam introducit ſub ſpecie Samariæ &
Hieruſalẽ, adulterino amore corruptas: ſicut locus ipſe ſcri-
pturæ ProphetICę oſtẽdit volẽtibus plenius ſcire. Exardeſcit
autem etiam hic ſpiritualis amor animæ aliquando quidẽ, vt
edocuimus, erga aliquos ſpiritus nequitiæ: aliquãdo erga ſpi-
ritum ſanctum & verbum Dei, qui eſt ſpõſus fidelis, & eru-
ditæ animæ vir dicitur: & cuius ipſa ſponſa in hac præcipuè
ſcriptura, quæ habetur in manibus, nominatur, ſicut præſtã-
te Domino plenius oſtendemus, cùm verba ipſius libelli ex-
planare cœperimus. Videtur autẽ mihi, quòd diuina ſcriptu-
ra volẽs cauere, ne lapſis aliquis legẽtibus ſub amoris nomi-
ne naſceretur, pro infirmioribus quibuſque eũ qui apud ſa-
piẽtes ſeculi Cupido, ſeu amor dicitur, honeſtiori vocabulo
charitatem vel dilectionem nominaſſe. Verbi gratia, vt cùm
dixit de Iſaac: *Et accepit Rebeccam, & facta eſt ei vxor, & di-* Gen.24.
lexit eã. Et iterũ de Iacob & Rachel ſimiliter dicit ſcriptura:
Rachel autẽ erat decora oculis, & pulchra facie: & dilexit Iacob Gen.29.
Rachel, & dixit: ſeruiã tibi ſeptem annis pro Rachel filia tua iu-
niore. Euidentius autẽ immutatus vſus vocabuli huius appa-
ret in Ammon, qui adamauit ſororẽ ſuam Thamar. Scriptũ
eſt enim: *Et factũ eſt poſt hæc, & erat Abſalon filio Dauid ſoror,* 2.Reg.13.
decora facie valde, & nomẽ ei Thamar, & dilexit eã Amnon
filius Dauid. Dilexit, poſuit pro adamauit. *Et tribulabatur,* in-
quit, *Amnon, ita vt infirmaretur propter Thamar ſororem*
ſuã: quoniam virgo erat, & graue videbatur in oculis Amnon
facere ei aliquid. Et poſt pauca de violẽtia, quam intulit Am-
non Thamar ſorori ſuæ, ita dicit ſcriptura: *Et noluit Amnon* Ibid.
audire vocẽ eius, ſed inualuit ſuper eam, & humiliauit eam, &
dormiuit cum ea, & odiuit eam odio Amnon magno valde: quo-
niã maius erat odium, quo oderat eam, quã dilectio, qua dilexe-
rat eam. Et in his ergo & in pluribus aliis locis, inuenies ſcri-
pturã diuinam refugiſſe amoris vocabulum, & charitatis di-
lectioniſque poſuiſſe. Interdũ (licet rarò) proprio tamen vo-
cabulo amorẽ nominat, & inuitat ad eũ atq; incitat animas,
vt cùm dicit in Prouerbiis de ſapiẽtia: *Adama eã, & ſeruabit* Prou.4.a
te: circunda eã, & exaltabit te: honora eam, & complectetur te. H
Sed & in eo libello, qui dicitur ſapientia Salamonis, ita ſcri- Sap.8.a
ptũ eſt de ipſa ſapientia: *Amator factus ſum decoris eius.* Ar-
bitror autẽ, quòd vbi nulla lapſus videbatur occaſio, ibi tan-
tum nomen amoris inſeruit. Quid enim paſſibile, aut quid
indecorũ poſſit aliquis aduertere in amore ſapientiæ: vel in
eo qui ſe amatorẽ profiteatur eſſe ſapientiæ? Nam ſi dixiſſet,
quia adamauit vel Iſaac Rebeccam, vel Iacob Rachel, paſſio
vtiq; aliqua indecora per hæc verba erga ſanctos Dei homi-
nes potuiſſet intelligi: apud eos præcipuè, qui neſciũt à litera
conſcendere ad ſpiritum. Apertiſſimè autẽ in hoc ipſo libel-
lo, qui habetur in manibus, amoris nomẽ, charitatis vocabu-
lo permutatũ eſt, in eo vbi dixit: *Adiuraui vos filiæ Hieruſalẽ,* Cant.5.b
ſi inueneritis fratruelem meũ, vt annuncietis ei, quia vulneratæ
charitatis ego ſum, pro eo vtiq; vt diceret: Amoris eius telo
percuſſa ſum. Nihil ergo intereſt in ſcripturis diuinis, vtrum
charitas dicatur, an amor vel dilectio: niſi quòd in tantũ no-
men charitatis extollitur, vt etiã ipſe Deus charitas appelle-
tur, ſicut Ioãnes dixit: *Chariſſimi, diligamus inuicẽ, quia chari-* 1.Ioan.4.b
tas ex Deo eſt: & omnis, qui diligit, ex Deo natus eſt, & cogno-
ſcit Deũ, qui autẽ non diligit, non cognoſcit Deũ: quia Deus cha-
ritas eſt. Et quamuis alterius tẽporis ſit dicere aliquid de his,
quæ exẽpli cauſa ex Ioannis Epiſtola protulimus: tamẽ bre-
uiter etiã aliqua perſtringere, non eſt viſum abſurdũ. *Diliga-* Ibid.
mus, inquit, *inuicẽ quia charitas ex Deo eſt.* Et poſt pauca: *Deus*
charitas eſt: in quo oſtẽdit, & ipſum Deũ charitatem eſſe, &
iterum eũ, qui ex Deo eſt, charitatem eſſe. Quis autẽ ex Deo
eſt, niſi ille qui dicit: *Ego ex Deo exiui, & veni in hunc mundũ?* Ioan.16.d
Quòd ſi Deus pater charitas eſt, & filius charitas eſt: chari-
tas autẽ & charitas vnũ eſt, & nullo differt: conſequenter er-
go pater & filius vnum benè dicuntur: & ideo conuenienter
Chriſtus, ſicut ſapiẽtia, & virtus, & iuſtitia, & verbũ, & veri-
tas: ita & charitas dicitur. Et ideo dicit ſcriptura: Quia *ſi cha-* 1.Ioan.4.d
ritas manet in vobis, Deus in vobis manet. Deus autem, id eſt,
pater & filius, qui & veniũt ad eũ, qui perfectus in charitate
eſt ſecundùm verbũ Domini & Saluatoris dicẽtis: *Ego & pa-* Ioan.14.c

A ter *veniemus ad eum, & manſionẽ faciemus apud eum.* Sciẽdũ ergo eſt, quod hæc charitas, quæ Deus eſt, cũ in aliquo fuerit, nihil terrenũ, nihil materiale, nihil corruptibile diligit. Contra naturam namque eſt ei corruptibile aliquid diligere, cùm ipſa ſit incorruptionis fons. Ipſa eſt enim ſola, quæ 1. Tim. 6.c. habet immortalitatem. Siquidem *Deus charitas eſt*, qui ſolus habet immortalitatem, lucem habitans inacceſſibilem. Quid autem aliud immortalitas, niſi vita æterna eſt, quam daturum ſe promittit Deus credentib. in ipſum, ſolum verum Deum, & quẽ miſit Ieſum Chriſtum filium eius? Propterea ergo in primis & ante omnia hoc amabile & placi- Deut. 6.a Matth. 22. dũ dicitur eſſe Deo: vt quis diligat Dominum Devm ſuum, *ex toto corde ſuo, & ex tota anima ſua, & ex totis virib. ſuis.* Et quia *Deus charitas eſt*, & filius, qui ex Deo eſt, charitas eſt: ſui ſimile aliquid requirit in nobis, vt per hãc charitatẽ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, qui eſt charitas, velut cognata quadã per charitatis nomen affinitate ſociemur, ſicut & ille qui iam cõiunctus ei dicebat: Rom. 8.g *Quis nos ſeparabit à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro?* Hæc autem charitas, omnem hominem proximum diligit. Ob hoc enim arguit Saluator quendam, qui opinabatur, quod iuſta anima erga eam, quæ iniquitatibus inuoluta eſt, propinquitatis iura non Luc. 10.e ſeruet: & iſta de cauſa texuit iſtam parabolam, quæ dicit, quod in latrones incidit quidam, dum deſcendit ab Hieruſalem in Hiericho, & culpat quidem ſacerdotem ac Leuitã, qui videntes ſemineceem præterierunt: amplectitur autem Samaritanum, qui miſericordiam fecerit, & hunc fuiſſe ei proximum, ipſius qui propoſuerat reſponſione firmauit, & ait ei: Vade, & tu fac ſimiliter. Etenim natura omnes nobis inuicem proximi ſumus. Operibus vero charitatis fit proximus ille, qui poteſt benefacere ei, qui non poteſt. Vnde & Saluator noſter factus eſt proximus nobis, nec pertranſiuit nos, cùm ſemineces ex latronum vulneribus iaceremus. Igitur ſciendum eſt Dei charitatem ſemper ad eum tendere, à quo & originem duxit: & ad proximum reſpicere, cum quo participium gerit, vtpote ſimiliter creatum in corruptione.

B Sic ergo quæcunq; de charitate ſcripta ſunt, quaſi de amore dicta ſuſcipe, nihil de nominibus curans: eadem namque in vtroque virtus oſtẽditur. Quod ſi quis dicat: quia & pecuniam & meretricem & alia ſimiliter mala eodem vocabulo, quod à charitate duci videtur, diligere appellamur: ſciendum eſt in his non propriè, ſed abuſiuè charitatem nominari. Sicut verbi gratia, & Deus, nomen principaliter in eo eſt, ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quod vtiq; apertè virtutẽ & naturã trinæ ſingularitatis denunciat. Secundo verò in loco, & (vt ita dixerim abuſiuè) Deos dicit ſcriptura etiã illos, ad quos ſermo Dei fit, ſicut cõfirmat Saluator in Euangeliis. Sed & cœleſtes virtutes ſub hoc nomine Pſalm. 81. b appellari videntur, dum dicitur: *Deus ſtetit in ſynagoga Deorum: in medio autem Deus diiudicat.* Tertio vero in loco iam Pſal. 95.b non abuſiuè, ſed falſo Dij gentium dæmones appellantur, Deut. 6.a cùm dicit ſcriptura: *Omnes Dij gentium dæmonia.* Itaque & primum charitatis nomen in Deo eſt: ꝓpter quod iubemur diligere Deum *ex toto corde noſtro, & tota anima noſtra, & ex totis virib. noſtris*: vtpote eum à quo habemus hoc ipſum, vt diligere poſſimus. In ipſo iam ſine dubio continetur, vt & ſapientiam, & iuſtitiam & pietatem, & veritatẽ, omneſque virtutes pariter diligamus. Vnum enim, atque idem diligere Deum, & diligere bona. Secũdo in loco quaſi abuſiuo & inde deriuato nomine, etiam proximum diligere iubemur, tanquam noſipſos. Tertium vero eſt, quod falſo ſub charitatis titulo nominatur, diligere vel pecuniam, vel voluptates, vel omne quidquid ad corruptelam pertinet & errorem. Non ergo intereſt: vtrum amari dicatur Deus, an dil gi. Nec puto, quod culpari poſſit, ſi quis Deum, ſicut Ioannes charitatẽ, ita ipſe amorem nominet. Denique memini aliquẽ ſan- 1. Ioan 4.c ctorũ dixiſſe, Ignatium nomine, de Chriſto: *Meus autẽ amor crucifixus eſt*: nec reprehendi eum pro hoc dignum iudico. Sciendũ autẽ quod omnis qui vel pecuniã diligit, vel ea quæ in mundo ſunt materiæ corruptibilis, virtutẽ charitatis, quę ex Deo eſt, ad terrena & ad caduca deducit: & reb. Dei abutitur ad ea, quæ non vult Deus. Non enim Deus dilectionẽ horũ, ſed vſum hominib. dedit. Hæc autem paulo latius diſcuſſimus, volentes de natura charitatis & amoris apertius attẽtiuſq; diſtinguere: ne forte, quoniã ſcriptura dicit: Quia Deus charitas eſt: omne quod diligitur, etiam ſi corruptibile ſit, ex Deo eſſe, & hoc charitas & dilectio putaretur: Sed oſtenditur, res quidẽ Dei & munus eius eſſe charitas: non tamẽ ſẽper hominibus ad ea quæ Dei ſunt, & quæ Deus vult, opus eius aſſumi. Sed & hoc ſcite oportet, ꝙ impoſſibile eſt vt non ſẽper humana natura aliquid amet. Omnis namque qui ad id ætatis venerit, quam pubertatem vocant, amat aliquid, ſeu minus rectè, cùm amat, quæ non oportet: ſeu rectè & vtiliter, cùm amat, quæ oportet. Verùm nonnulli hunc amoris affectum, qui animæ rationabili inſitus eſt, beneficio conditoris, aut ad amorẽ pecuniæ trahũt & auaritiæ ſtudiũ: aut erga gloriam captandã, & fiunt inanis gloriæ cupidi: aut erga ſcorta ſectanda, & inueniuntur impudicitiæ libidiniſq; captiui: aut ad alia his ſimilia, virtutẽ tanti boni huius effundunt. Sed & cùm erga aduerſas artes amor iſte ducitur, quæ manu miniſtrantur, aut per ſtudia præſentis vitæ non ſolum neceſſaria, vt verbi gratia dixerim, erga artẽ phaleſtricã, vel curſus exercitia: aut certè etiam erga Geometricã vel Muſicam vel Arithmeticam confertur, atq; ad alias vel huiuſmodi diſciplinas: nec ſic quidẽ mihi videtur vſus eius probabiliter ſumi. Si enim quod bonũ eſt, hoc & probabile eſt: bonum autẽ propriè non erga vſus corporeos, ſed in Deo primũ & animi virtutibus intelligitur: conſequenter ille amor probabilis eſt, qui Deo & animæ virtutib. coaptatur. Et hoc ita ſe habere, definitione ipſius Saluatoris oſtenditur: vbi interrogatus à quodã, quod eſſet mandatũ omniũ maius & primũ in lege, reſpondit: Matth. 22. *Diliges Dominũ Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis.* Marc. 12. *Secundũ verò ſimile eſt illi: Diliges proximũ tuũ ſicut teipſũ.* Luc. 10.e Et adiecit: *In his duobus mandatis omnis lex pẽdet & Prophetæ*, oſtẽdens per hæc duo iuſtũ amorem legitimũq; conſtare: atq; in his vniuerſam legẽ Prophetaſq; pendere. Matth. 19. Sed & quod ait. *Non adulterabis: non occides: non furtum facies: non falſum teſtimoniũ dices, & ſi quod aliud mandatũ, in hoc verbo inſtauratur*, in quo ait: *Diliges proximũ tuum ſicut teipſum*: quod hoc modo facilius explanabitur. Ponamus, verbi gratia, mulierẽ amore alicuius viri ardentẽ, cupientemq; in conſortiũ eius aſciſci: nónne omnia ita aget, & omnes motus ſuos ita temperabit, vt ſciat illi placere quem diligit ne fortè ſi in aliquo contra voluntatẽ illius egerit, conſortia eius viriſſe optimus refutet atque ſpernat? D Poterit hæc mulier, quæ erga amorem viri illius toto corde, tota enima, totiſq; virib. feruet, aut adulteriũ cõmittere, quæ cũ nouerit amare pudicitiã? aut homicidiũ quæ eum nouerit mitẽ aut furtũ, quæ ei ſciat liberalitatẽ placere? aut concupiſcet aliena, quæ omnes ſuas concupiſcẽtias erga amorẽ viri illius habeat occupatas? Sic erga in charitatis perfectione, & omne mandatũ inſtaurari dicitur, & legis virtus Prophetarũq; pẽdere. Propter iſtud charitatis vel amoris bonũ, ſancti nec in tribulatione anguſtiantur, nec aporiati exporiantur, nec deiecti pereunt: ſed quod in præſenti eſt momentaneũ & leue tribulationis eorũ, ſupra 2. Cor. 4. modum æternum gloriæ pondus operatur illis. Non enim omnibus, ſed Paulo & his qui ei ſimiles ſunt, præſens hæc & momẽtanea ac leuis dicitur tribulatio: quia perfectam charitatem Dei in Chriſto Ieſu per ſpiritum ſanctum habent in corde ſuo diffuſam. Sic deniq; & Iacob Patriarchã amor Rachel per ſeptem annos continuos in laborib. poſitum, diurni æſtus, & nocturni frigoris vſtionẽ ſentire nõ ſiuit. Sic ipſum Paulum vi amore huius inſenſum, audito dicẽtem: *Charitas* Gen. 29 & ſeq. *omnia patitur, omnia credit, omnia ſperat, omnia tolerat: charitas nunquã cadit.* 1. Cor. 13.b Nihil ergo eſt, quod non toleret, qui perfectè diligit. Plura autẽ quando non toleramus, certum quòd ob hoc, quia charitatem, quæ omnia tolerat, non habemus. Etſi non ferimus aliqua patienter, idcirco eſt: quia charitas nobis deeſt, quæ omnia patitur. In luctamine quoq; eo quod eſt nobis aduerſus diabolũ, quod frequenter cadimus, nõ dubiũ eſt, quin ob hoc fiat, quod nõ eſt nobis charitas illa, quæ nunquã cadit. Hũc ergo amorẽ loquitur præſens ſcriptura, quo erga verbũ Dei, anima Beata vritur & inflammatur: & iſtud epithalamii carmen per ſpiritũ canit, quo eccleſia ſpõſo cœleſti Chriſto coniungitur ac ſociatur, deſiderãs miſceri ei per verbum: vt concipiat ex eo, & ſaluare poſſit per hãc 1. Tim. 2.d caſtam filiorum generationem, cùm permanſerint in fide & ſanctitate cum ſobrietate, vtpote concepti ex ſemine quidem verbi Dei, editi verò genitique vel ab immaculata Eccleſia

E

cleſia, vel ab anima, nihil corporeum, nihil materiale requirente: ſed ſolo verbi Dei amore flagrante. Hæc interim nobis ad præſens de amore vel charitate, quæ in Epithalamio hoc Cantici canticorum refertur, occurrere potuerunt. Sed ſciendum eſt, tam multa eſſe, quæ dici debeant de charitate hac, quanta & de Deo: ſiquidem ipſe eſt charitas: *Scit* enim *nemo patrem, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare.* (1.Ioan.4.b; Ioan.10.c) Similiter autem etiam ipſum filium, quoniam & ipſe charitas eſt: nemo ſcit, niſi pater, & ſecundum hoc quod charitas dicitur. Solus autem Spiritus ſanctus eſt, qui ex patre procedit, & ideò ſcit, quæ in Deo ſunt: ſicut ſpiritus hominis ſcit, quæ in homine ſunt. (1.Cor.2.c) Hic ergo paraeletus ſpiritus veritatis, qui de patre procedit, circuit quærens, ſi quas inueniat dignas & capaces animas, quibus reuelet magnitudinem charitatis huius, quæ ex DEO eſt.

¶ Nunc ergo iam ipſum Deum patrem, qui charitas eſt, inuocantes, per eam quæ ex ipſo eſt charitatem, etiam ad reliqua diſcutienda veniamus: & tentemus primùm de eo requirere, quid illud ſit, quod cùm tria volumina Eccleſia Dei à Salomone ſcripta ſuſceperit: Primus ex ipſis Prouerbiorum liber poſitus ſit: Secundus is qui Eccleſiaſtes appellatur: Tertio vero in loco Cantici canticorum volumen habeatur. Quæ ergo nobis occurrere poſſunt in hoc loco, iſta ſunt. Generales diſciplinæ, quibus ad rerum ſcientiam peruenitur, tres ſunt: quas Græci Ethicam Phyſicam, & Theoricen appellauerunt: nos has dicere poſſumus moralem, naturalem, & inſpectiuam. Nonnulli ſanè apud Græcos, etiam Logicen, quam nos rationalem poſſumus dicere, quarto in numero poſuêre. Alij non extrinſecus eam: ſed per has tres, quas ſupra memorauimus diſciplinas, innexã conſertamque per omne corpus, eſſe dixerunt. Eſt enim logieè, & velut nos dicimus rationalis, quæ verborum dictorumque videtur continere rationes, proprietateſque & improprietates, generaque & ſpecies, & figuras ſingulorũ quoque edocere dictorum: quam vtique diſciplinam non tam ſeparari, quàm inſeri cæteris conuenit & intexi. Moralis autem dicitur, per quam mos viuendi honeſtus apratur, & inſtituta ad virtutẽ tendẽtia præparantur.

F

Naturalis dicitur, vbi vniuſcuiuſque rei natura diſcutitur: quo nihil contra naturam generatur in vita, ſed vnumquodque his vſib. deputetur, in quos à creatore productum eſt. Inſpectiua dicitur, qua ſupergreſſi viſibilia, de diuinis aliquid & cœleſtibus contemplamur, eaque ſola mente intuemur: quoniam corporeum ſupergrediũtur aſpectum, Hæc ergo vt mihi videtur, ſapiẽtes quiq; Græcorũ ſumpta à Salomone, vtpote qui ætate & tempore longè ante ipſos prior, ea per Dei ſpiritũ didiciſſet, tanquam propria inuenta protulerunt: & inſtitutionũ ſuarum voluminibus cõprehenſa, poſteris tradenda reliquêre. Sed hæc, vt diximus, Salomon ante oẽs inuenit & docuit per ſapientiam, quam accepit à Deo, ſicut ſcriptum eſt: (3.Reg.4.d) *Et dedit Deus prudẽtiam Salomonis, & ſapientiam multam valde, & latitudinem cordis, ſicut arenam, quæ eſt ad ora maris, & multiplicata eſt in eo ſapientia ſuper oẽs antiquos filios hominum, & ſuper oẽs ſapientes Aegypti.* Salomõ ergo tres iſtas, quas ſupra diximus, generales eſſe diſciplinas, id eſt, moralem, naturalem & inſpectiuam, diſtinguere ab inuicem ac ſecernere volens, tribus eas libellis edidit: ſuo quoque ordine ſingulis cõſequenter aptatis. Primo ergo in Prouerbiis moralem docuit locũ, ſuccinctis vt decuit, breuibuſque ſententiis vitæ inſtituta cõponens Secundam vero, quæ naturalis appellatur, comprehendit in Eccleſiaſte: in quo multa de rebus naturalibus diſſerens, & inania ac vana ab vtilib. neceſſariiſque ſecernens, relinquendam vanitatem monet, & vtilia rectaq; ſectanda. Inſpectiuũ quoque locum in hoc libello tradidit, qui habetur in manibus, id eſt, in Cantico canticorum, in quo amorem cœleſtiũ diuinorumque deſiderium incutit animæ, ſub ſpecie ſponſæ ac ſponſi, charitatis & amoris viis perueniendum docẽs ad conſortium Dei. Hoc vero eum veræ Philoſophiæ fundamentum ponentem, & ordinem diſciplinarum inſtitutionũque condentem, quod non latuerit, neque ab eo abiectus ſit, etiam rationalis locus euidẽter oſtendit in principio ſtatim Prouerbiorum ſuorum. Primo omniũ per hoc ipſum, quòd Prouerbia attitulauit libellum ſuum: quod vtique nomen ſignificat aliud quidem palam dici, aliud verò intrinſecus indicari. Hoc enim & communis vſus Prouerbiorũ docet, & Ioan. in Euangelio Saluatorẽ ita ſcribit dicẽtẽ:

G

Hæc in prouerbiis locutus ſum vobis: veniet hora, cùm iam non in prouerbiis loquãr vobis: ſed manifeſte de patre annunciẽ vobis. (Ioan.16.f; Prouerb.1.; Sic 79.) Hæc interim in ipſa tituli inſcriptione. In ſequenti vero ſtatim ſubiũgit diſcretionem ſermonis, & diſtinguit ſcientiã à ſapientia, & à ſapientia diſciplinã: & intellectum verborum aliud ponit, & prudentiam dicit in eo eſſe vt excipere quis poſſit verborum verſutiam. Diſtinguit etiam iuſtitiam veram à directione iudicij: ſed & aſtutiam nominat quandam his, quos imbuit neceſſariam: illam credo, per quam ſophiſmatum intelligi ac declinari poſſit argutia. Et ideo dicit innocentibus per ſapientiam dare aſtutiam, ſine dubio, ne in verbo Dei decipiantur fraude ſophiſtica. Sed in hoc mihi videtur rationalis diſciplinæ meminiſſe, per quam doctrina verborum dictorumque ſignificantiæ diſcernuntur, & vniuſcuiuſq; ſermonis proprietas, certa cum ratione diſtinguitur, in qua præcipuè erudiri conuenit pueros: hoc enim hortatur, cùm dicit: *Vt det puero iuniori ſenſum, & cogitationem.* (Ibidem.) Et quia, qui in his eruditur, neceſſariò rationabiliter per ea, quæ didicit, ſemetipſum gubernat, & vitam ſuam moderatius librat, propterea dicit: Intelligens autẽ gubernacula acquiret. Poſt hæc vero cognoſcens in verbis diuinis quibus per Prophetas humano generi traditus eſt ordo viuendi, diuerſos eſſe eloquij tropos, & varias dicendi ſpecies: ac ſciens haberi in eis aliquam figuram, quæ parabola appelletur, & aliam quæ obſcura dictio vocetur: aliaſque quæ ænigmata nominentur, & alias quæ dicta ſapientum dicãtur, ſcribit: *Intelliges quoque parabolam & obſcurum ſermonẽ, dictaque ſapientũ & ænigmata.* (Ibidem.) Per hæc ergo ſingula, rationalẽ locum manifeſte & euidenter exponit, ac more veterum ſuccinctis breuibuſque ſententiis, ingentes & perfectos explicat ſenſus. Quæ ſi quis eſt, qui *in lege Domini meditetur die ac nocte*, (Pſal.1.a; Prou.10.d) & ſi quis eſt ſicut iuſti os, quod meditatur Domini ſapientiã, inueſtigare diligentius poterit & inuenire: ſi tamen rectè quæſierit, & quærens pulſauerit oſtium ſapiẽtiæ, petẽs à Deo, vt aperiatur ſibi, & mereatur accipere per Spiritum ſanctum verbum ſapientiæ, verbum ſcientiæ, fierique particeps illius ſapientiæ, quæ dicebat: Extendebam enim verba mea, & non audiebatis.

H

Et meritò extendere ſe dixit verba in eius corde: cui dederit Deus, ſicut ſupra diximus, latitudinem cordis. Dilatatur namque illius cor, qui poteſt ea, quæ breuiter in myſteriis dicta ſunt, latiore doctrina, ſumptis ex voluminibus diuinis aſſertionibus, explanare. Oportet igitur ſecundum hanc eandem ſapientiſſimi Salomonis doctrinam, eum qui ſapientiam ſcire deſiderat, incipere ab eruditione morali, & intelligere illud quod ſcriptum eſt: *Concupiſti ſapientiã: ſerua mandata, & Dominus dabit eam tibi.* (Eccleſ.1.d) Ob hoc magiſter hic, qui primos homines diuinam Philoſophiam docet, operis ſui exordium Prouerbiorum poſuit libellum: in quo, vt diximus, moralis traditur locus, vt cùm intellectu moribuſque quis profecerit, veniat etiam ad naturalis intelligentiæ diſciplinam atque ibi rerum cauſas naturaſque diſtinguens, agnoſcat vanitatem euanitatum relinquendam, ad æterna autem & perpetua properandum: & ideo poſt Prouerbia ad Eccleſiaſten venitur: qui docet, vt diximus, viſibilia omnia & corporea, caduca eſſe & fragilia. Quæ vtique, cùm ita eſſe deprehenderit is, qui ſapientiæ ſtudet, ſine dubio contemnet ea, ac deſpiciet: & vniuerſo, vt ita dicam, ſeculo renuncians, tendet ad inuiſibilia & æterna, quæ ſpiritualibus quidem ſenſibus, ſed adopertis amorum quibuſdam figuris docentur in Canticis canticorum. Ideo enim nouiſſimum locum tenet hic liber: vt nunc ad eum veniatur, cum & moribus quis fuerit defecatis, & rerum corruptibiliũ atque incorruptibilium ſcientiam diſtinctionemque didicerit: per quæ in nullo poſſit ex his figuris, quibus ſponſæ ad ſponſum cœleſtis, id eſt, animæ perfectæ amor ad verbũ Dei deſcribitur ac formatur, offendere. Præmiſſis nãque his, quibus purificatur anima per actus ac mores, & in rerum diſcretionem naturalium perducitur, competenter ad domeſtica venitur, & ad myſtica, atq; ad diuinitatis contemplationem, ſyncero & ſpirituali amore conſcẽditur. Hanc ergo triplicẽ Philoſophiæ formam, etiam in illis ſanctis ac beatis viris arbitror præſignatam, pro quorũ ſanctiſſimis inſtitutionib. Deus ſũmus dici voluit, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob. Abraham tanquam moralem

A

declarat Philoſophiam per obedientiam. Tanta enim eius fuit obedientia & obſeruatio mandatorum, vt cùm audiret: Gen. 12. a *Exi de terra tua & de cognatione tua, & de domo patris tui*, nõ ſit cũctatus: ſed ſtatim fecerit, imò & aliquid amplius fecerit. Audiens enim vt immolaret filiũ ſuum: nec inde quidẽ dubitat, ſed obtemperat præcepto, & ad exemplum obedientiæ, Gen. 22. quæ eſt moralis Philoſophiæ, poſteris dandum, nec filio ſuo vnico pepercit. Iſaac quoq; naturalem Philoſophiã te- Gen. 26. d & ſeq. net, & cùm puteos fodit, & rerum profunda rimatur. Sed & Gen. 32. f Iacob inſpectiuum tenet locum, quippe qui & Iſrael ob diuinorum contemplationem nominatus ſit, & qui caſtra cœli viderit, & domum Dei, atq; angelorum vias, id eſt, ſcalas à Ibid. a & 28. c terris in cœlum porrectas proſpexit. Vnde & meritò inuenimus tres iſtos beatos viros altaria fixiſſe Deo, hoc eſt Philoſophiæ ſuæ conſecraſſe profectus: quò ſcilicet edocerent, non Gen. 21. b & 33. b hæc ad artes humanas, ſed ad Dei gratiam referenda. Sed & in tabernaculis degunt, vt per hæc oſtendant, neque in terris habendum eſſe aliquid proprium huic, qui diuinæ Philoſophiæ ſtudet: ſed ſemper promouendum, non tam de loco ad locum, quàm de ſcientia inferorum ad ſcientiam perfectorum. Sed & alia multa in ſcripturis diuinis inuenies, quæ ordinem hunc, quem in libellis Salomonis continere diximus, ſecundùm hanc eandem formam deſignant: ſed ea nunc nobis proſequi aliud in manibus habentibus longum eſt. Si quis ergo primum locum in emendandis moribus mandatiſque ſeruandis, qui per Prouerbia deſignatur, impleuit: poſt hæc autem deprehenſa vanitate mundi, & rerum caducarum fragilitate perſpecta venit in hoc, vt renunciet mundo & omnibus quæ in mundo ſunt: conſequenter veniet etiam ad contemplanda & deſideranda ea, quæ non videntur, & æterna ſunt. Ad quæ tamen vt peruenire poſſimus, indigemus diuina miſericordia, ſi fortè valeamus perſpecta pulchritudine verbi Dei, ſalutari in eum amore ſuccendi, vt & ipſe dignetur huiuſmodi animam diligere, quam deſiderium ſui habere perſpexerit.

¶ Poſt hæc exigit nos conſequentia ſermonis, dicere etiã de ſuperſcriptione ipſa Cantici canticorum. Simile enim B eſt ex hoc illis, quæ in tabernaculo teſtimonij appellantur Exod. 29. e 2. Cor. 1. b & Col. 1. d ſancta ſanctorum, & illis quæ in libro Numerorum memorantur, opera operum, quæque apud Paulum dicuntur ſecula ſeculorum. Sed quo modo differat à ſanctis ſancta ſanctorum in Exodo: & quo modo differant opera ab operibus operum in Numerorum libro, tractantib. prout potuimus, dictum eſt à nobis. Sed & de ſeculo ſeculorum in locis, quib. occurrit, non omiſſum eſt: & ne eadem repetamus, illa ſufficiant. Nunc ergo requiramus primò, quæ ſint Cãtica, quorum canticorum hoc eſſe canticum dicitur. Puto ergo, Gal. 3. t. & Actor. 7 g quod cantica ſint illa, quæ dudum per Prophetas vel per angelos canebãtur. Lex enim dicitur per angelos miniſtrata in manu mediatoris. Illa ergo omnia, quæ per illos annunciabantur, cantica erant per amicos ſponſi præcedentia. Iſtud vero vnum canticũ eſt, quod ipſi iam ſponſo ſponſam ſuam ſuſcepturo, epithalamij ſpecie erat canendum. In quo ſpõſa nõ adhuc per amicos ſponſi cantari ſibi vult: ſed ipſius iam ſponſi præſentis audire verba deſiderat, dicens: *Oſculetur me oſculo oris ſui*, vnde & omnib. canticis meritò præfertur. Videntur enim cætera cantica, quæ lex & Prophetæ cecinerunt, paruulæ adhuc ſponſæ, & quæ nondum veſtibula maturæ ætatis ingreſſa ſit, decantata. Hoc verò canticum adultæ, & iam valde robuſtæ, & quæ capax ſit iam virilis potentiæ, perfectique myſterij, decantari videtur, ſecundum quod Cantic 6. c dicitur de ipſa: quia vna ſit perfecta columba, quæ ſi perfecta, ergo & perfecti viri ſponſa, perfectæ ſuſcepit verba doctrinæ. Primum ergo canticum cecinit Deo Moyſes & filij Iſrael, quando viderunt Ægyptios mortuos ad litus maris, Exod. 15. a quando viderunt manum fortem & brachium excelſum Domini, & crediderunt Deo & famulo eius Moyſi. *Tunc cantauerunt dicentes, Cantemus Domino glorioſe enim honorificatus eſt.* Ego autẽ arbitror, quod non poſſit ad iſtud perfectum quis & myſticũ canticum peruenire, & ad iſtã per- Ibid. 14. c & ſeq. fectionem ſponſæ quæ in hac ſcriptura cõtinetur, niſi prius ambulet per ſiccum in medio mari, & fiat ei aqua murus à dextera læuaque: & ſic euadat de manibus Ægyptiorum, ita vt videat eos mortuos ad litus maris: atque intuens manum fortem Domini, qua interfecit Ægyptios, credat Domino & famulo eius Moyſi. Moyſi autem dico, legi atque C Euangelijs, omnibuſque diuinis ſcripturis: tunc enim meritò cantabit, & dicet: *Cantemus Domino, glorioſe. n. honorificatus eſt.* Exod. 15. b Sed iſtud canticum canet quis, cùm primùm liberatus fuerit à ſeruitute Ægyptiorum. Poſt hæc autẽ cùm tranſierit per hæc omnia, quæ in Exodo, & quæ in Leuitico ſcripta ſunt, & venerit ad hoc vt in diuinos numeros aſſumatur; tunc iterum ſecundum canticum canet, cùm exierit de valle Zareth, quod interpretatur aliena deſcenſio, & venerit ad puteum, de quo ſcriptum eſt. *Et dixit Dominus ad Moyſen:* Num. 20. b *Congrega populum, & dabo eis aquã de puteo bibere.* Ibi enim Num 21. Sec. 70. d cantabit, & dicet: initiate ei puteum: *Foderũt illum principes, exciderunt eum reges gentium in regno ſuo, cùm dominantur eorum.* Sed de his plenius in Numerorum libro, ſecundùm quod dedit nobis Dominus, dictum eſt.

Oportet igitur venire ad puteum, qui à principibus foſſus eſt, & à regib. excuſus eſt. In quo opere nemo plebeius operatur: ſed oẽs principes, omnes reges regales ſcilicet & principales animæ, quæ altitudinẽ putei, aquã viuam cõtinentis inquirunt. Poſt illud canticũ venitur ad Deuteronomij can- Deut. 32. a ticum, de quo dicit Dñs: *Et nunc ſcribite vobis verba cantici huius, & docete illud filios Iſrael, & iniicite illud in ore eorũ, vt fiat mihi canticum iſtud ad teſtimonium in filiis Iſrael.* Et vide, quantum & quale ſit canticum iſtud: cui ad audiendum terra non ſufficit, ſed conuocatur & cœlum. Ait enim: *Attende cœlum, quæ loquar, & audiat terra verba ex ore meo.* Vide, Deut 32. Sec. 70. a quàm magna ſint, quàm ingentia quæ dicuntur. *Expectetur*, ait, *ſicut pluuia eloquium meum, & deſcendat ſicut ros ſuper gramen, & ſicut nix ſuper fœnum, quia nomen Domini inuocani*, & reliqua. Quartum canticum eſt in libro Iudicũ, de quo ſcriptum eſt: *Et cantauit Debbora & Barac filius Abinoem* Iud. 5. Sec. 70. a *in die illa dicentes, incipiendo: Principales in Iſrael in propoſito populi benedicite Dominum. Audite reges auribus, percipite ſatrapæ*, & reliqua. Hæc autem, quæ canit, apis eſſe debet: cuius opus tale eſt, vt eo reges & mediocres vtãtur ad ſanitatẽ.

Debbora namque apis interpretatur, quæ iſtud canticum דבורה ברק canit: ſed & Barac cum ipſa. Interpretatur autem Barac coruſcatio. Et canitur iſtud canticum poſt victoriam: quia nec D ante quis poteſt, quæ perfecta ſunt canere, niſi vbi aduerſarios vicerit. Sic denique & in ipſo cãtico dicitur: *Exurge, exurge Debbora, exuſcita millia populi. Exurge, exurge, cane canticum: exurge Barac.* Verùm & de his plenius in illis oratiunculis, quas de libello Iudicum edidimus, diſſerta reperies. Quintum poſt hæc canticum eſt in ſecundo libro Regnorũ, cùm locutus eſt Dauid ad Dominum verba cantici huius, in 2. Reg 22. Sec. 70. a die qua liberauit eum Dominus de manu omnium inimicorum ſuorum, & de manu Saul, & dixit: *Dominus mihi petra, & munitio mea*: liberator Dominus Deus meus, cuſtos erit mihi. Si ergo & tu potueris conſiderare, qui ſunt inimici Dauid quos in primo & ſecundo Regnorum libro ſuperat ac proſternit, & quomodo dignus factus eſt, vt Domini adiutorium mereretur, & liberaretur ab huiuſmodi inimicis: tunc poteris & tu quintum iſtud canticum canere. Sextum eſt canticum, in primo Paralipomenon libro, vbi conſtituit Dauid in principio ad laudandum Dominum Aſaph & fratres eius, & eſt initium cantici iſtius tale: *Laudate Dominum,* 1. Par. 16. Sec. 70. b *& confitemini, & inuocate eum in nomine eius, notas facite in populis voluntates eius: canite ei, & hymnum dicite: narrate omnes adinuentiones eius, quas fecit Dominus, &c.*

Sciendum tamen eſt, quòd canticum quidem, quod eſt in ſecundo Regnorum libro, valde ſimile eſt Pſalmo decimo ſeptimo. Quod autem eſt in primo libro Paralipomenon, in initiis quidem vſque ad eum locum vbi dicit: Et in Prophetis meis nolite malignari: ſimile eſt centeſimo quarto Pſalmo. Poſteriora verò ab hoc loco, ſimilitudinem gerunt primarum partium nonageſimi quinti Pſalmi, vbi dicitur: Cãtate Domino omnis terra: vſq; ad eum locum, vbi ait: Quia venit iudicare terram. Igitur ſi in his concludendus eſt numerus Canticorum, ſeptimo in loco ponendus videbitur liber hic Cantici canticorum.

Si quis verò etiam Eſaiæ canticum cum cæteris numerandum putet, licet non valde conuenire videatur, vt præ- Eſa. 26. a & 42. b ceſſiſſe putetur Eſaiæ canticum, quod longè poſterioribus temporibus Eſaias ſcripſerit: tamen ſi quis putet, quòd prophetica dicta non temporibus, ſed ratione penſanda ſint,

E ſint, adiunget etiam illud canticum, & dicet hoc quod Salo-
mon cecinit Canticum eſſe canticorum, non tantùm eorum
quæ prius, ſed & eorum quæ poſtmodum canenda videbã-
tur. Si quis vero putet etiam ex libro Pſalmorum debere aſ-
ſumi, ſicubi in eo vel canticum ſcribitur, vel canticum Pſal-
mi, multitudinem congregabit præcedentium canticorum.
Iunget enim cæteris etiam quindecim ſimul graduũ cantica,
& requirens ſingulorũ virtutes canticorũ, atque ex his pro-
ficientis animæ gradus colligẽs, ac ſpiritualis intelligẽtiæ or-
dinẽ iterum conſequentiamque cõponens: oſtendere pote-
rit, quàm magnificis greſſib. incedens ſponſa, per hęc omnia
Pſal. 41. perueniat vſque ad thalamum ſponſi, digrediens *in locum
tabernaculi admirabilis vſque ad domũ Dei, in voce exultatio-
nis & confeſſionis ſonus epulantis*: & perueniens vſque ad ip-
ſum, vt diximus, thalamum ſponſi: vt audiat & loquatur
cuncta hæc, quæ continentur in Cantico canticorum.

¶ Adhuc autem poſſumus, & hæc inquirere prius quàm
ad ipſum corpus libelli venimus: cur Salomon, qui videtur
Prou. 1. Eccleſ. 1. obtemperare in his tribus libellis voluntati Spiritus ſancti,
in prouerbiis quidem dicatur Salomon filius Dauid, qui re-
gnauit in Iſrael: in ſecundo vero libello nõ Salomon ſcribi-
tur: ſed *verba*, inquit, *Eccleſiaſtes filij Dauid regis Iſrael in
Hieruſalẽ*, & filiũ quidẽ ſe eſſe Dauid, ſimiliter vt in primo,
& regem Iſrael ſcribit. Sed ibi prouerbia, hic verba ponit, &
ſeipſum quem ibi Salomonem, hic Eccleſiaſten nominat Et
cùm ibi gentem ſolam, in qua regnauerat, poſuiſſet: hic &
gentem poſuit, & locum regni Hieruſalem deſignat. In
Cantico canticorum vero, neque gentis nomen, neque lo-
cũ, in quo regnet, neque omnino quod rex ſit, neque quod
patrem Dauid habeat, ſcribit: ſed tantummodo Canticum
ait canticorum, quod eſt ipſi Salomoni. Et quamuis diffici-
le mihi videatur, aut perſcrutari, aut pertingere poſſe horũ
differentias: aut vtcumque inueſtigatas palàm proferre &
chartulis credere: tamen inquantum capere vel ſenſus no-
3. Reg. 10. ſter, vel auditus legentium poteſt, paucis aperire tentabi-
2. Para. 9. mus. In plurimis Salomonem Chriſti typum ferre: vel ſe-
F cundum hoc, quod pacificus dicitur: vel ſecundum hoc,
Mat. 12. d quod regina Auſtri venit à finibus terræ audire ſapientiam
Philip. 2. a Salomonis, non puto dubitandum. Hic ergo & ſecundum
quod filius Dauid dicitur, regnat in Iſrael: & ſecundũ quod
1. Cor. 1. d ſupra eos reges, pro quibus ipſe rex regum dicitur, regnat. Et
rurſus verus Eccleſiaſtes ipſe eſt, qui cum in forma Dei eſſet,
ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens, vt congregaret
Eccleſiam. A congregando enim Eccleſiam, Eccleſiaſtes ap-
pellatur. Tum vero quis ita Salomon, id eſt, pacificus, ſicut
Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui factus eſt nobis ſapien-
tia à Deo & iuſtitia & pax? Igitur in primo Prouerbiorum
libro, cum nos moralibus inſtituit diſciplinis, rex eſſe dicitur
in Iſrael, necdum in Hieruſalem: quia & ſi Iſrael dicamur
propter fidem, non tamen in hoc peruentum eſt, vt ad Hie-
ruſalem cœleſtem perueniſſe videamur.

Vbi vero profecerimus, & in hoc ventum fuerit, vt Eccle-
ſiæ primitiuorũ, quæ in cœlis eſt, ſociemur, atque Hieruſa-
lem cœleſtem, diſcuſſis diligentius priſcis & naturalib. cau-
ſis, matrem noſtram noſcimus cœleſtem: tunc iam nobis
Coloſſ. 1. e etiam ipſe Chriſtus Eccleſiaſtes efficitur: & non ſolum in
Iſrael, ſed & in Hieruſalem regnare dicitur.

Cum vero ad perfectionẽ omniũ ventũ fuerit, & ſponſa ei
perfecta, omnis duntaxat rationalis creatura iungetur: quia
pacificauit per ſanguinẽ ſuum, nõ ſolùm quæ in terris ſunt,
ſed & quæ in cœlis: Tunc Salomon tantũ modo dicetur, cum
tradiderit regnũ Deo & patri, cùm euacuauerit oẽm princi-
1. Cor. 15. e. d patum & poteſtatem *Oportet enim eum regnare, donec ponat
inimicos ſuos ſub pedib. ſuis, & nouiſſimus inimicus deſtruatur
mors*. Et ita pacificatis omnibus, patrique ſubiectis, cũ erit iã
Deus omnia in omnibus. Salomon tantũmodo, id eſt, ſolus
pacificus nominabitur. Competenter ergo in hoc libello, qui
de amore ſponſæ & ſponſi erat ſcribendus, etiã pro hoc ne-
que filius Dauid, neque rex, neque aliud horũ, quod ad cor-
poreum pertinere poſſit intellectum, ſcribitur, vt merito de
Phil. 5. e eo perfecta iam ſponſa dicat: Quia *& ſi aliquando cognoui-
mus Chriſtum ſecundum carnem: ſed nunc iam non nouimus*: ne
quis putet eam corporeum aliquid amare, aut in carne poſi-
tum, & macula aliqua amori eius credatur induci. Propterea
Canticum canticorum Salomoni tãtummodo eſt, & neque
filio Dauid, neq; regi Iſrael, neq; aliqua in his prorſus miſce- G
tur carnalis nominis intelligentia. Et ne mireris, quòd cùm
vnus atque idem ſit Dominus atq; Saluator noſter, dicamus
eum velut minorẽ primo in Prouerbiis, & deinde proficien-
tẽ in Eccleſiaſten, & poſt hæc habere perfectionẽ in Cãtico
canticorum, cum hæc etiã in Euangeliis videas ſcripta, vbi
propter nos & ipſe in nobis dicitur proficere. Sic. n. refer-
tur: Quia Ieſus proficiebat ætate & ſapientia apud Deum &
homines. Puto ergo, quòd pro his omnib. neq; filius Dauid, Luc. 2. d
neque rex Iſrael ſcribitur: ſed & pro eo adhuc quòd in Can-
tico canticorum ſponſa iam intantum profecerat, vt maius
aliquid eſſet quã eſt regnum Hieruſalem. Nã Hieruſalẽ cœ-
leſtẽ dicit Apoſtolus eſſe, atque ad eam memorat credentes
accedere. Hunc ergo ſponſum, ad quẽ nunc ſponſa feſtinat, Galat. 4. d
idem Paulus cum eum Pontificem maximum dicit: ita de eo
ſcribit, quaſi qui non in cœlis ſit, ſed penetrarit & pertran-
ſierit omnes cœlos, & illuc quoque eum hæc ſua perfecta
ſponſa ſectetur, imò illuc adhærens ei & coniuncta conſcẽ-
derit: eſt enim facta cum eo vnus ſpiritus. Vnde videtur mi-
hi & ad Petrum, qui non poterat eum primò ſequi, cùm di-
ceret: *Quò ego vado, vos non poteſtis venire modò*, dixiſſe: *ſe-* Ioan. 13. d
queris autem poſtea. Quòd autem ſit aliquid maius & ab Iſ-
rael, inde colligimus, quòd in Numerorum libro omnis qui-
dem Iſrael numeratur, & duodecim tribus Iſrael certo ſub
numero cenſentur. Tribus verò Leuitica, vtpote cæteris e-
minentior, ſupra hunc numerum habetur & nequaquam in
Iſraelitico numero deputatur. Dicit enim ita: *Hæc eſt viſita-
tio, in qua recenſiti ſunt filij Iſrael, ſecundum domos familiarum
ſuarum. Omnis viſitatio eorum cum virtute ſua, ſexcenta tria
millia quingenti quinquaginta. Leuitæ autem non ſunt numera-
ti cum eis, ſicut, præcepit Dominus Moyſi*. Vides quo modo vt Num. 1. & 26. a & ſeq.
eminentiores à filiis Iſrael ſequeſtrantur Leuitæ, nec in
eorum numero ſociantur. Et rurſum Leuitis eminentiores
ſcribuntur ſacerdotes. Sic enim in eadem ſcriptura contine-
tur. *Et locutus eſt*, inquit, *Dominus ad Moyſen. dicens: Accipe
ſummam Leuitarum, & cõſtitues eos in conſpectu Aaron ſacer-
dotis, & miniſtrent ei*. Vides & in hoc quomodo ſuperiores Num. 3. e
Leuitis nominet ſacerdotes, & rurſus Leuitas eminentiores H
ponit filiis Iſrael? Hæc autem viſi ſumus diſcutere paulò cu-
rioſius, volentes etiam per hæc oſtendere rationem: quia in
ipſis quoq; attitulationib. librorum ſuorum Salomon diffe-
rentiis vſus eſt neceſſariis. Sed aliud in Prouerbiis, aliud in
Eccleſiaſte, aliud etiam in Canticorum cantico ex ipſa in-
ſcriptione tituli deſignauit, & adhuc quòd in Cantico cãti-
corũ, vbi iam perfectio oſtenditur, neque filius Dauid, neque
rex ſcribitur. Poteſt etiam hoc dici: quia cum factus fuerit
ſeruus ſicut Dominus, & diſcipulus ſicut magiſter: videtur
iã neque ſeruus eſſe ſeruus, factus videlicet ſicut Dominus:
neq; diſcipulus eſſe diſcipulus, quippe qui ſicut magiſter ef-
fectus eſt: ſed fuiſſe quidem aliquando diſcipulus, nunc verò
eſſe ſicut magiſter, & fuiſſe quidem ſeruus aliquando, nunc
verò eſſe ſicut Dominus. Simili igitur ratione etiam de rege,
& in his in quos regnat, aduerti poſſe videbitur, cum regnũ
iam tradetur Deo & patri. Sed & hoc non lateat, nonnullos
attitulationem libelli huius Cantica canticorum ſcribere,
quod non rectè ſcribitur. Non enim pluraliter, ſed ſingulari-
ter canticum hic dicitur canticorum.

Hæc quaſi in Præfatione dicta ſunt à nobis de ſuperſcri- שיר
ptione ipſa vel attitulatione libelli. Iam nunc Domino no- השירים
ſtro nos adiuuante, ipſius operis adoriamur exordia: & ta-
men ne illud quidem remaneat in nobis omiſſum, quod
quibuſdam requirendum viſum eſt, adhuc de ipſa attitula-
tione à ſuperſcriptione libri, quæ ita habetur, *Canticum can-
ticorum, quod eſt ipſi Salomoni*.

Sic enim accipiunt quaſi canticum hoc eſſe dixerit canti- אשר
corum Salomonis, vt ex plurimis ſuis canticis hoc vnum eſ- לשלמה
ſe ſignauerit.

Sed nos quo modo recipiemus huiuſmodi intelligẽtiam,
cùm neque Eccleſia Dei vlla extrinſecus Salomonis cantica
legenda ſuſceperit: neq; apud Hebræos, à quib. eloquia Dei
ad nos videntur eſſe tranſlata, aliquid præter hos tres libel-
los Salomonis, qui & apud nos sũt, amplius habeatur in ca-
none. Volunt tamen, qui hoc aſſerunt, inde confirmare ſen-
tẽtiam ſuam, quòd in regnorum tertio libro ſcriptũ eſt mul-
ta fuiſſe Salomonis cãtica, vt vnũ ex multis eſſe confirment.

A

a ¶ *Pauper & creditor*, &c.] Pauper eſt humilis verbi Dei auditor: creditor autem, qui ei verbi eiuſdem peconiã prædicando committit. Qui obuiant ſibi, cum in vnam eãdemque pietatis gratiam conueniunt. Et vtriuſque illuminator eſt Dominus: quia neque illæ ſine diuinæ munere pietatia prædicare, nec iſte potuit credere. Veridica namque manet veritatis ſententia, quæ dicit: Quia *ſine me nihil poteſtis fa-*
Ioan.15.a *cere.*

Pſal.44.b b ¶ *Rex qui*, &c.] Et pſalmiſta de Chriſto rege: *Sedes tua Deus in ſæculum ſæculi, virga æquitatis, virga regni tui.*

c ¶ *Virga*, &c.] De hac virga Apoſtolus ad Corinthios ait:
1.Cor.4.d *An vultis in virga veniam ad vos, an in ſpiritu manſuetudinis?* Puer namque quem frequentiſſime corripiendum & erudiendum admonet, populus Dei eſt, qui ſi non aſſiduis monitis & increpationibus ſacerdotum fuerit caſtigatus, cõfuſionem generat eccleſiæ, detrahentibus his qui foris ſunt religioni fidei Chriſtianæ. Vnde rectè ſubiungitur.

d ¶ *Cum*, &c.] Quia nimirum ceſſauerit ſacerdotalis eruditio ſoluetur continua diſciplina diuinæ legis, qua populus ad
B beatitudinis præmia pertingere debuerat.

e ¶ *Seruus*, &c.] Seruus eſt quilibet peccator: rectè quidẽ intelligens, ſed in opere veritatis abſque flagelli diſciplina reſpondere contemnens. De
Luc.12.f talibus ait veritas: *Seruus ſciens voluntatem Domini ſui, & non faciens, digne plagis vapulabit multis.*

f ¶ *Vidiſti hominem*, &c.] Graue quidem vitium ſtultitiæ, ſed non leuius eſt verboſitatis. Nam ſæpe contingit vt idiota aliquis, & ipſarum quoque neſcius literarum citius verba ſalutiferæ correctionis accipiat, quam is qui affluentia præditus ſermonis, magis ſua quæ nouit, vel quæ ſe noſſe autumat, iactanter proferre, quam dicta ſapientium audire contendit.

g ¶ *Qui*, &c.] Qui delicate à pueritia nutrit corpus ſuum, quod animo debuerat ſubiugare: is vbi ad annos adoleſcentiæ peruenerit, laſciuioſum hoc & indomabile ſentiet. Hũc verſiculum alia tranſlatio pulchre habet: *Qui delitiatur à pueritia, ſeruus erit, nouiſſime autem contriſtabitur.* Namque ſero malorum pœnitet, qui ſe meminit noluiſſe in tenera adhuc ætate à ſuis voluptatibus ad regulam continere prudentium.

h ¶ *Vir iracundus*, &c.] Ianua vitiorum omnium, iracundia eſt: qua clauſa, virtutibus intrinſecus dabitur quies, aperta vero ad omne facinus armabitur animus.

i ¶ *Qui*, &c.] Auditorem ſuum ſapientia nõ ſolum à peccatis
Pſal 49.b abſtinere, ſed à peccantium ſe contubernio docet cohibere, ne forte à diſtricto iudice mereatur audire: *Si videbas furem, ſimul currebas cum eo, & cum adulteris, portionem tuam ponebas.* Non enim fur ſolummodo, ſed etiam ille reus tenetur, qui cõſcius furti, quærenti poſſeſſori pecuniam qui perdidit, non vult indicare cum valet. Verum ne quis cauſetur metu ſe perſonæ potentioris, neque à furum conſortio ſeparari: neque prodere poſſe quod nouit, apte ſubditur.

[a] Pauper & creditor obuiauerunt ſibi, vtriuſque illuminator eſt Domin⁹. [b] Rex qui iudicat pauperes in veritate, thronus eius in æternum firmabitur. [c] Virga atq; correctio tribuet ſapiẽtiã: puer autem qui dimittitur voluntati ſuæ, confundet matrem ſuam. In multiplicatione impiorũ multiplicabuntur ſcelera, & iuſti ruinas eorum videbunt. Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delitias animæ tuæ. [d] Cũ prophetia defecerit, diſſipabitur populus: qui vero cuſtodit legem, beatus eſt. [e] Seruus verbis non poteſt erudiri: quia quod dicis, intelligit, & reſpondere contemnit. [f] Vidiſti hominẽ velocẽ ad loquendũ, ſtultitia magis ſperãda eſt, quam illius correctio. [g] Qui delicate à pueritia nutrit ſeruũ ſuũ, poſtea ſentiet illũ cõtumacem. [h] Vir iracũdus prouocat rixas: & qui ad indignandũ facilis eſt, erit ad peccata procliuior. Superbũ ſequitur humilitas, & humilẽ ſpiritu ſuſcipiet gloria. [i] Qui cum fure participat, odit animam ſuam: adiurantem audit, & non iudicat. [k] Qui timet hominẽ, cito corruet: qui ſperat in Domino, ſubleuabitur. Multi requirũt faciẽ principis, & iudiciũ à Domino egreditur ſingulorum. Abominantur iuſti virũ impium, & abominantur impij eos qui in recta ſunt via. Verbum cuſtodiens filius, extra perditionem erit.

CAPVT XXX.

VErba [l] congregantis, filij vomentis. [m] Viſio quam locutus eſt vir, cũ quo eſt Deus: & qui Deo ſecũ morante confortatus ait: [n] Stultiſſimus ſum virorum: & ſapientia hominum non eſt mecum. [o] Non didici ſapientiam: & noui ſanctorum ſciẽtiam. [p] Quis aſcendit in cœlum, atque deſcendit? [q] Quis continuit ſpiritum in manibus ſuis? [r] Quis colligauit aquas quaſi in veſtimento? [s] Quis ſuſcitauit omnes terminos terræ? [t] Quod nomen eſt eius: & quod nomen filij eius ſi noſti? [u] Omnis ſermo Dei ignitus

C

k ¶ *Qui timet Dominum, cito corruet: qui ſperat in Domino, ſubleuabitur. Multi requirent faciem principis, & iudicium à Domino egreditur*, &c.] Cui congruit illud euangelicum: *Nolite timere eos qui occidunt corpus: animam autem non poſ-* Matt.10.e
ſunt occidere.

CAPVT XXX.

VErba l, &c.] Hucuſque parabolæ Salomonis, quas tranſtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. Hinc rurſum verba Salomonis, ab ipſo quod Græce ἐκκλησιαστὴς dicitur: nunc interpretato in Latinum nomine illo congregans appellatur: Eccleſia enim congregatio vocatur.

m ¶ *Viſio quam*, &c.] Viſio, inquit, quam locutus eſt vir: quia quod vidit apud Deum ſecretiora contemplando, patefecit hominibus foras loquẽdo. Quiſquis enim Dei ſpiritu confortatur, hæc quæ ſequuntur humili corde profatur.

n ¶ *Stultiſſimus*, &c.] Filij enim ſæculi huius prudentiores filiis Luc.16.c
lucis in generatione ſua ſunt. Et Apoſtolus: Si *quis*, inquit, 1.Cor.3.d
videtur ſapiens eſſe in hoc ſæculo, ſtultus fiat, vt ſit ſapiens. Et ipſe de ſe ſuiſque ſimilibus, in quibus eſt Deus: *Nos autem* 1.Cor.1.d
prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum: gentibus autem ſtultitiam.

o ¶ *Non*, &c.] Non didicit Salomon ab homine ſapientiam, ſed Deo gratia offerente
D percepit, vt ſanctorum ſcientiam noſſet. Sed & Apoſtolus qui ait: *Nos ſtulti propter Chri-* 1.Cor.4.c
ſtum: ipſe iterum dicit: *Sapien-* Ibid.2.b
tiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam vero non huius ſæculi, neque principum huius ſæculi qui deſtruuntur.

p ¶ *Quis aſcendit in cœlum*, &c.] Hæc eſt ſanctorum ſciẽtia, quæ à ſapientibus ſæculi ſtultitia putatur: quia videlicet Dei filius in aſſumpta carne, poſt mortem & reſurrectionem ſuam aſcendit in cœlum, ac noſtræ reſurrectionis tempore deſcenſurus eſt de cœlo ad iudicandos viuos & mortuos.

q ¶ *Quis continuit*, &c.] Omnis ſpiritus & humanus & angelicus, & animalium & procellarum ne deficiat, Dei potentia continetur.

r ¶ *Quis colligauit*, &c.] De ipſo etiam Pſalmiſta: *Congregãs* Pſal 32.b
ſicut in vtre aquas maris.

ſ ¶ *Quis ſuſcitauit*, &c.] Terminos terræ à torpore infidelitatis, velut è ſomno ad credendum in ſe ſuſcitauit. Et nunc omnia, quæ per orbem viuunt & creſcunt, homines, animantia, germina, Dominus vt ſua quæque vita ſubſiſtant,
excitat: & in die iudicij cunctum à quatuor ventis cœli genus humanum à morte ſuſcitabit. Apoc.7.a

t ¶ *Quod nomen eſt eius*: &c.] De Dei Patris & Filij nomine dicit: cuius myſterium, ſæcularis ſapientia naturaliter ſcire non poteſt: quamuis vnum eſſe Deum qui omnia fecerit, per ea quæ mirabiliter facta videt, intelligere poteſt. Si noſti, inquit, ſubauditur, tu quid de tua te iactas ſapientia, noſtræ fidei myſteria, ſtultitiam nuncupare præſumis?

u ¶ *Omnis ſermo Dei ignitus, clypeus eſt ſperantib.* &c.] Hęc & tota

E tota Chriſti Eccleſia nouit: & illi maxime ſentiunt qui Deo ſecum morante, terrenæ ſapientiæ faſtum contemnũt: quia nimirum omnis ſermo diuinæ auctoritatis, corda electorũ & igne charitatis accendit; & ſciẽtia veritatis illuſtrat, & vitiorum ſordes, ſi quas in eis inuenerit, conſumit, & ab hoſtium inſidiis, ſperantes in ſe cunctiſque defendit aduerſis. Verum ſolertius intuendum: quia proprietatem Græci ſermonis, quod eſt πεπυρωμένον, Latina trãſlatio vno verbo nõ explicat. Vnde aliquãdo ignitum, aliquando igne examinatum transfertur, vt: *Ignitũ eloquiũ tuũ vehementer*. Et: *Argẽtũ igne examinatũ*, quod vtrũque in Græco vno verbo dicitur πεπυρωμένον. Et quod huic Salomonis ſentẽtiæ ſimillimũ ſonat: *Eloquia Domini igne examinata*, i. e. πεπυρωμένα, protector eſt omniũ ſperantium in ſe, πεπυρωμένον ergo ſignificat, quod tanquã conflatum igne purgatũ ſit. Sicut. n. quæcunque metalla igne cõflata, ſordẽ in ſe alienã atque inutilem nõ continent, totum quicquid in his reſidet, verũ & perfectum, & omni vitiorum ſorde purgatum eſt, ita eloquiũ Dei æternorum in ſe bonorum fidẽ teſtãs. Hinc illud eſt Domini: *Iota vnum, aut apex vnus nõ præteribit à lege, donec omnia fiãt.* Vera. n. omnia ſunt, & extra omnem ambiguitatem, ſuperfluæ inanitatis ignita.

Pſal. 118.
Pſal. 11 b
Mat. 5.

ignitus, clypeus eſt ſperantib. in ſe. [a] Ne addas quicquã verbis illius, & arguaris inueniariſque mendax. [b] Duo rogaui te, ne deneges mihi antequam moriar: Vanitatem & verba mendacia longe fac à me. Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi: tribue tantũ victu meo neceſſaria, ne forte ſatiatus illiciar ad negandũ, & dicam: Quis eſt Dominus? aut egeſtate compulſus furer, & periurẽ nomen Dei mei. [c] Ne tradas ſeruum ad dominũ ſuum: ne forte maledicat tibi & corruas. [d] Generatio quæ patri ſuo maledicit, & matri ſuæ nõ benedicit. [e] Generatio quæ ſibi munda videtur, & tamẽ non eſt lota à ſordibus ſuis. [f] Generatio cuius excelſi ſunt oculi, & palpebræ eius in alta ſurrectæ. [g] Generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molarib. ſuis. [h] Vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. [i] Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ dicẽtes: Affer, affer. [k] Tria ſunt inſatiabilia, & quartum quod nũquam dicit, ſufficit: Infernus, & os vuluæ, & terra quæ nõ ſatiatur aqua: ignis vero nõ dicit, ſufficit. [l] Oculum qui ſubſannat patrẽ, & deſpicit partum matris ſuæ, effodiant eum corui de torrentibus: & comedant eum filij aquilæ. [m] Tria ſunt difficilia mihi, & quartum quod penitus ignoro: Viam aquilæ in cœlo, viam colubri ſuper petrã, viam nauis

a ¶ *Ne addas quicquam*, &c.]
F Non corrumpas eloquia ſanctarum ſcripturarum: quod quidem hæretici ne his conuincerentur, feciſſe noſcuntur.

b ¶ *Duo rogaui te*, &c.] Hæc adhuc vir, cum quo eſt Deus, ſermonis eius igne radiatus, ad ipſum Dominus conuerſa voce profatur, obſecrans ne vanitatem ſæculi vnquam vel verba mendacia, veritati cœleſtium præponat ſcripturarum: nec rurſum vel copia vel inopia tranſeuntium rerum, in obliuionem decidat æternorum.

Ioan. 8 d
c ¶ *Ne tradas*, &c.] *Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Hunc ſeruum ille domino ſuo tradit, qui quemlibet delinquentem, & à prauis actionibus ſe conuertere volentem, ſua exhortatione, vel exemplo prauæ actionis, ad id quod renuntiauerat, redire ſuadet: quod plerique ſacerdotes praui in Eccleſia facere conſueuerunt,

d ¶ *Generatio quæ patri*, &c.] Cum ſuperius puritatem ſibi vitæ à Domino dari peteret: conuertens ſubito intuitum ad contemplandam prauorum nequitiam: quantis hæc ſit inuoluta miſeriis, quam longe à veritate diſtet, inſinuat. Eſt, inquiens, generatio nefandorum, quæ & ſi bona quælibet agit, perdit hæc in eo quod honorem parentibus non defert.

Pſal 52 b
e ¶ *Generatio quæ ſibi munda videtur*, &c.] De hac generatione loquitur pſalmiſta: *Quoniam Deus diſſipat oſſa hominũ ſibi placentium.*

f ¶ *Generatio cuius excelſi ſunt oculi & palpebræ*, &c.] Huius conſortium generationis vitabat pſalmiſta, cum dicebat: *Domine non eſt exaltatum cor meum: neque elati ſunt oculi mei*, &c.
Pſal. 130 a

Pſal. 56 a
g ¶ *Generatio quæ pro dentibus gladios*, &c.] De hac pſalmiſta: *Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ: & lingua eorum machæra acuta.*

h ¶ *Vt comedat inopes de*, &c.] Ad hoc linguam armant perſecutores eccleſiæ, vt innocẽtes Chriſti, & humiles trucident. Quod ſi diligenter conſiderare volueris, inuenies has generationes, congregationes eſſe nequiſſimas Iudæorum & hæreticorum. Iudæorum ergo generatio patri ſuo maledixit, illi videlicet quia ait: *Filius meus primogenitus Iſrael*: quando filium eius venientẽ in carne negauit. *Et matri ſuæ non benedixit*, ſynagogæ videlicet: cuius fidei priſtinæ, quam in patrib. ac prophetis de Chriſto habuerat, detraxit. Nouatianorum generatio munda ſibi videtur, dicens ſe pœnitentia opus non habere: & tamẽ nõ poteſt mũda eſſe à ſordibus peccatorum, quæ fontem pœnitẽtiæ peccãtibus veniam negando præcludit. Item generatio Arianorum excelſos habet oculos, & palpebras ſuper Deũ erectas, inquirẽs quid fuit antea, & dicẽs: Si natus eſt, fuit tẽpus quando nõ fuit filius: vel quæ eſt Spiritus ſancti poteſtas, æqualis an inæqualis? Item generatio, quæ pro dentibus gladios habet, illa eſt congregatio prauorum, quæ ſuam perfidiã etiam aliis intimare ſatagit, & ſicut corpora ſolent gladiis ſterni, ita animas audiẽtium veneno prauæ allocutionis morti perpetuæ ſubiugare contendit. G
Exod. 4. f

i ¶ *Sanguiſugæ*, &c.] Sanguiſuga, diabolus eſt, qui ſiti peccandi, ac peccata ſuadendi inceſſanter accenditur. Huic duæ ſunt filiæ: quia duæ ſpecialiter humani generis illecebræ. Hũc antiqui hoſtis imitantur ardorem, luxuria videlicet & philargyria. Nam & luxuriæ quo liberius frena laxantur, eo noxius delectatur. Et ſicut quidam ait poëtarum: Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit. H

k ¶ *Tria*, &c.] Infernus nunquam redundat, meretrix ſimiliter habet, eius corpus non ſatiatur delitiis, & auarus nunquam dicit, ſufficit. Quidam infernum interpretantur diabolum: quia inſatiabilis fit ſeductione humana. *Os vuluæ, & terra quæ non ſatiatur aqua*, vt ſupra: & ignem qui non dicit, ſufficit: incendium gehennæ, quod nunquam deſinat: ſed eos, qui peccatis finem ponere noluerunt, infinito ardore comburat.

l ¶ *Oculum*, &c.] Peruerſi dum diuina iudicia reprehendũt, ſubſannant patrem: & quilibet hæretici dum prædicationem ſanctæ Eccleſiæ deridendo contemnunt, partum matris deſpiciunt: quia de ipſa exeunt qui contra ipſam loquũtur: *Ex nobis exierunt*, inquit, *ſed non erant ex nobis*. Quorum intentionem dum prædicatores catholici de ſcripturarum diuinarum fluentis procedentes increpando reuincunt quaſi oculum nefandum corui de torrentibus effodiunt, & filij aquilæ comedunt. Corui etenim vocantur doctores ſancti: quia per humilitatis gratiam, peccati in ſe nigredinem confitentur. Filij autem aquilæ, quia per gratiam eius ſunt renati, qui in habitu aſſumptæ humanitatis, ad cœleſtia tranſuolant. Vnde & alibi filij ſponſi appellantur.
Matt. 9 b

m ¶ *Tria ſunt difficilia*, &c.] Quantum ad hiſtoriam pertinet: ita eſt, vt ſcriptum eſt: ſed quia per parabolas loquitur. Via aquilæ in cœlo difficile inuenitur: hoc eſt, ſubtilitas inimici, quæ circa cœleſtium virorũ corda volitat, magno cum labore deprehenditur. Similiter & via colubri ſupra petrã, id eſt, aſtutia hoſtis venenati inſidiari nõ deſinit eis, quos in petra fidei fundatos eſſe conſpicit. Nec non & via nauis in medio maris, hoc eſt, via iniquitatis, quæ per amaras ſæculi huius vndas, immundorũ ſpirituum flatibus agitatas, tanta ſublimitate diſcurrit, vt vel vix, vel nullatenus eius poſſit iter deprehẽdi. Nam quod aquila malignum hoſtem ſignificet,

nauis in medio mari, & viam viri in adoleſcentia. [a]Talis eſt via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergit os ſuũ, & dicit: Non ſum operata malum. Per tria mouetur terra: & quartũ non poteſt ſuſtinere. Per ſeruũ cum regnauerit, per ſtultum cum ſaturatus fuerit cibo, & per odioſam mulierẽ cum in matrimonio fuerit aſſumpta, & per ancillam cum fuerit hæres dominæ ſuæ. [b]Quatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus: [c]Formicæ populus infirmus, qui præparat in meſſe cibum ſibi. [d]Lepuſculus plebs inualida, quæ collocat in petra cubile ſuum. [e]Regem locuſta non habet: & egreditur vniuerſa per turmas ſuas. [f]Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis. [g]Tria ſunt quæ bene gradiuntur, & quartũ quod incedit feliciter. Leo fortiſſimus beſtiarum, ad nullius pauebit occurſum. Gall[9] ſuccinctus lũbos: & aries, nec eſt rex qui reſiſtat ei. [h] Et qui ſtultus apparuerit, poſtquam eleuatus eſt in ſublime: ſi enim intellexiſſet, ori impoſuiſſet manum. [i]Qui autem premit fortiter vbera ad eliciendum lac, exprimit butyrum. Et qui vehementer mulget, elicit ſanguinem. [k] Et qui prouocat iras, producit diſcordias.

CAPVT

A
Eſa. 30. b
teſtatur propheta, qui ait: *Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cæli*: id eſt, homines qui nos perſecuti ſunt, tam ſæui fuerunt, vt ipſis dæmonibus crudeliores eſſe viderẽtur. Quod coluber diabolum ſæpe inſinuet, & in primi hominis
Eccl. 21. a
tranſgreſſione probatũ eſt, & cum vir ſapiens aiebat: *Quaſi à facie colubri fuge peccatũ*. Nauis quoq;, quod leuitatẽ deſignet eorum qui circumferuntur omni vento doctrinæ, demonſtrat propheta qui ait: *Et*
Eſa. 43. e
Chaldæos in nauib. ſuis gloriantes hoc eſt, immundos ſpiritus de fragilitate atq; inſtabilitate mentis humanæ ſeſe extollentes, & de illius ruina quaſi victores lætantes. Sicut ergo illa tã callida ſunt, vt inueniri nequeãt: ſic adoleſcens qui viam veritatis deſerit, difficile eſt cogitatu, quo ſeper omnes horas, & in quot cogitamenta vecors vaga mente declinet.

a ¶ *Talis*, &c.] Adulteræ quoque mens in ſimilitudinem eorum quæ commemorauit ſuperius, inſtabilis ſemper & vaga eſt, quæ vbi admiſſum turpitudinis ſuæ celare potuerit, negat ſe aliquid patraſſe facinoris.

b ¶ *Quatuor*, &c.] Minores videntur in terra ſæpe iuſti, quàm reprobi, i. e. humiliores, & huic mundo abiectiores: ſed tamen ſapientiores ſunt ſapientibus mundi, in eo quod æterna &
B
cœleſtia bona ſapiunt: ac pro his appetendis quæ illi non norunt, aduerſa quæque ſæculi fortiter pati deſiderant.

c ¶ *Formicæ*, &c.] Et Eccleſiæ populus, vt fortitudinem
Matth. 5. f
mentis cuſtodiat, infirmum ſe temporaliter aduerſariis ſæuientibus oſtendit, Domino per euangelium dicente: *Ego autem dico vobis non reſiſtere malo: ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam, tu præbe illi & alteram.* Qui in hac vita præparat ſibi fructus bonorum, quibus vitam mereatur habere perennem.

d ¶ *Lepuſculus*, &c.] Et hic plebem Eccleſiæ deſignat, quæ inualida dicitur: vel quia, vt ſupra diximus, ſuas iniurias vlciſci ipſa non quærit: vel quia ſuis viribus nil fidere, ſed in auxilio redemptoris ſui ſalutem ſperare didicit: & hoc eſt il-
Pſal. 70. a
Sec. Heb.
lam cubile in petra collocare, cuius præſidio aduerſos vitet incurſus, Domino dicente cum Pſalmiſta: *Eſto mihi in lapidem fortiſſimum, & in domum munitam, vt ſalues me: quia petra mea & munitia mea tu es.* Pro lepuſculo, antiqua tranſlatio *chœrogylium* poſuit. Eſt autem animal non maius hericio, habens ſimilitudinem muris & vrſi: cuius in Paleſtinæ regionibus magna eſt abundantia, ſemperque in cauernis petrarum, & terræ foueis habitare conſueuit. Notandumq;
Pſal. 103. c
quod in pſalmo vbi nos canimus: *Petra refugium herinaciis*: in quibuſdam codicibus, *leporibus*: in quibuſdam chœrogylius inuenitur. Sed & in hac Salomonis ſententia quædam exemplaria pro lepuſculo, herinacium habent. Nam in libro Hebræorum nominum inuenimus idem verbum Hebræum שפן Saphan, in Hieremia, & chœrogylium, & leporem, & hericium à ſancto Hieronymo interpretatum.

e ¶ *Regem*, &c.] Locuſtam quidam gentium plebem interpretantur: quæ quondam ſine rege, id eſt, ſine Chriſto, ſine propheta, ſine doctore exiſtens: nunc in vnitatem fidei congregata, ad ſpiritualem pugnam contra diabolum præparatur. Poteſt autem in locuſta, anachoritarum concors vnitas accipi, quæ cum homine præceptore nullo in ſuis latibulis regantur: infatigabili tamen induſtria, in ſuis quæque locis Chriſto militare, & male pullulantia carnalium voluptatum germina conſueuit abſumere.

f ¶ *Stellio manibus*, &c.] Stellio qui manibus nititur (quia nimirum alas quibus feratur, non habet) & moratur in ædibus regis, illorum ſignificat humilitatem, qui cum non ſint iuxta naturam ingenioſi: ſolertia tamen induſtriæ ſuæ, vel ad diuinarum notitiam ſcripturarum, vel ad virtutum gratiam, quibus ingreſſum regni cœleſtia mereantur, attingunt. Plerumque etenim aues, quas ad volandum penna ſubleuat, in vepribus reſident: & ſtellio qui ad volatum pennas non habet, nitẽs manibus, regni ædificium tenet: quia nimirum ſæpe ingenioſi quique dum per negligentiam torpẽt, in prauis actibus remanent: & ſimplices, quos ingenij penna non adiuuat, ad obtinenda æterni regni mœnia, virtus operationis leuat.
C

g ¶ *Tria*, &c.] Ipſe hoc loco leo ponitur, de quo ſcriptum
Apoc. 5. b
eſt *Vicit leo de tribu Iuda.* Qui fortiſſimus beſtiarum dicitur: quia in illo hoc quod infirmũ eſt Dei fortius eſt hominibus.
f
1. Cor. 1. d
Qui ad nullius pauebit occurſũ. Dicit. n. *Venit princeps huius*
Ioan. 14. d
mundi, & in me non habet quicquã. Gallus ſuccinctus lũbos: id eſt, prædicatores ſãcti inter huius noctis tenebras, verũ manè nuntiantes: qui ſuccincti lumbis ſunt: quia à membris ſuis luxuriæ fluxa reſtingunt. *Et aries, nec eſt rex qui reſiſtat ei.* Quem alium hoc loco arietem accipimus, niſi primũ intra eccleſiam ordinem ſacerdotum?
Pſal. 28. a
De quibus ſcriptũ eſt: *Afferte Dominos filios arietum.* Qui per exempla ſua gradientem populum, quaſi ſubſequentem ouium gregem trahunt. Quib.
D
ſpiritualiter recteq; viuentibus, nullus rex ſufficit omnino reſiſtere: quia quilibet perſecutor obuiet, intentionem eorum non valet præpedire. Et quia poſt hæc etiam Antichriſtus apparebit, hoc quartum ſubdit dicens.

h ¶ *Et qui ſtultus*, &c.] Ipſe quippe in ſublime eleuabitur, cum Deum ſe eſſe mentietur: ſed erectus in ſublime, ſtultus apparebit: quia in ipſa eleuatione ſua per aduentum veri iudicis deficiet. Quod ſi intellexiſſet, ori impoſuiſſet manum: id eſt, ſi ſupplicium ſuum cum ſuperbire exorſus eſt, præuidiſſet, bene aliquando conditus in tantæ iactationem ſuperbiæ non fuiſſet eleuatus. De quo nequaquam moueat, quod ſuperius dictum eſt: quartum quod incedit feliciter. Tria quippe incedere bene dixit, & quartum feliciter. Non enim omne quod feliciter, bene, neque in hac vita omne quod bene, feliciter. Nam leo, gallus & aries, bene incedunt, ſed ſed feliciter, quia perſecutionum bella patiuntur. Quartum vero feliciter, & non bene incedit, quia in fallacia ſua antichriſtus graditur, ſed iuxta breue tempus vitæ præſentis, ipſa illi fallacia proſperatur.

i ¶ *Qui autem premit fortiter vbera ad eliciendum lac*, &c.] Vbera fortiter premimus, cum verba ſacri eloquij ſubtili intellectu penſamus. Qua preſſione dum lac quærimus, butyrum inuenimus, quia dum nutriri vel tenui intellectu quærimus, vbertate æternæ pinguedinis vngimur. Quod nec nimie nec ſemper agendum eſt, ne dum lac quæritur ab vberibus, ſanguis ſequatur, quia dum verba ſacri eloquii pluſquam debent, diſcutiuntur, in carnalem intellectum cadũt. Sanguinem enim elicit, qui vehementer emulget, quia carnale efficitur hoc quod ex nimia ſpiritus diſcuſſione ſentitur.

k ¶ *Et qui prouocat iras*, &c.] Quid præcedente parabola iuxta literam ſignificarit, aperit, quia qui modeſto ſermone proximum allocutus, gratum accipit reſponſum, quaſi de vberibus, in quibus lac quærebat, butyrum exprimit. At qui inepto verbo iram diſcordiamque fraterno ex corde prouocat, quaſi vltra modum emulgeos vbera, ſanguinem pro lacte reperit.

CAPVT

E

CAPVT XXXI.

למואל VErba a Lamuelis regis: &c.] Lamuel interpretatur, in quo Deus, & ipſe eſt de quo ſupra eodem nomine in Latinum verſo dicitur: *Viſio quam locutus eſt vir, cum quo eſt Deus*. (Sup.30.) Mater autem, quæ hanc eum viſionem edocuit, non alia melius, quam diuina gratia intelligitur, quæ illum in corde inuiſibiliter erudiuit intellectu ſapientiæ, quam foris hominibus ipſe miniſtraret. Quamuis & ipſa carnalis mater Salomonis hęc eum paruulis docuiſſe recte poſſit intelligi, quæ quidem ipſe, quia ſapienter dicta cognouit, operi parabolarum ſuarum inſerere voluit. Et ideo recte, poſtquam dictum eſt in titulo, verba Lamuelis regis: additum eſt continuo, viſio qua erudiuit eum mater ſua: quia cum in regnum vnctus ſpiritu ſapientiæ percepit, vidit in eodē ſpiritu, quam prudenter ſe mater bona docuerit.

CAPVT XXXI.

VErba[a] Lamuelis regis. Viſio qua erudiuit eum mater ſua. [b] Quid dilecte mi: quid dilecte vteri mei? [c] Quid dilecte votorum meorum? [d] Ne dederis mulieribus ſubſtantiam tuā. [e] Et diuitias tuas ad delendos reges. [f] Noli regibus ô Lamuel: noli regibus dare vinum. [g] Quia nullum ſecretum eſt vbi regnat ebrietas. [h] Ne forte bibat, & obliuiſcatur iudiciorum: & mutet cauſam filiorum pauperis. [i] Date ſiceram mærentibus: & vinum his qui amaro ſunt animo. Bibāt & obliuiſcantur egeſtatis ſuæ, & doloris ſui nō recordētur amplius. [k] Aperi os tuū muto, & cauſis omnium filiorum qui pertranſeunt. [l] Aperi os tuum: decerne quod iuſtū eſt, & iudica inopem & pauperem. Aleph. [m] Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius. Beth. [n] Confidit in ea cor viri

b ¶ *Quid dilecte mi*: &c.] Subaudias quid tibi dicam, fili, qui de vtero meo natus, electus es in regno meo?

c ¶ *Quid dilecte*, &c.] Id eſt, qui electus es in hoc, quod tota deuotione deſiderabam.

d ¶ *Ne dederis*, &c.] Patet literæ ſenſus. Sed, & virtutum noſtrarum ſubſtautias corruptionibus vitiorum contaminare prohibemur.

e ¶ *Et diuitias*, &c.] Diuitias ſuas dat ad delendos reges, qui terrenis delitiis hominum corda corrumpit, ne cœleſtia bona requirant, in quibus perpetuo poſſint regnare cum Domino. Delentur enim reges per diuitias, quando ſummi regis corpori adunati per fidem, nihilominus per illecebras ſęculi merentur eradicari de terra viuentium.

F

f ¶ *Noli regibus*, &c.] Et hæc ſequentia patēt iuxta literam. Allegorice autem præcipit, ne vino, in quo eſt luxuria, inebrientur mentes fidelium, qui ſunt membra regis æterni.

g ¶ *Quia nullum ſecretum eſt*, &c.] Nihil de ſecretis cœleſtibus cogitatur, vbi regnat voluptas carnalis: ſed ea tantum carnales, quæ ſunt viſibilia, ſcrutantur.

h ¶ *Ne forte bibat*, &c.] Ne terrenis deebriatus illecebris, obliuiſcatur pauperum Chriſti, qui & ipſe pauper factus eſt pro nobis.

i ¶ *Date ſiceram mærentibus*, &c.] Siceram & vinum hoc loco ſupernam diuinæ ſapientiæ conſolationem dicit: quæ illis eſt exhibenda cordibus, quæ in infimis conſolari refugiunt: & quicquid occurrit in præſenti, amaro ſuſcipiunt animo: ſolis, quæ nondum vident, gaudiis cœleſtibus tota (Pſal.76.a) mente inhærentes, iuxta eum qui dixit: *Negauit conſolari anima mea: memor fui Dei, & delectatus ſum*. Item: *Date ſiceram mærentibus, & vinum bibere his qui amaro ſunt animo*, &c. His qui pro pœnitudine actuum priſtinorum mœrore atque triſtitia deprimuntur, ſpiritualis ſcientiæ iocunditatem velut vinum, quod lætificat cor hominis, affluenter infundite, eoſque ſalutaris verbi crapula refouete: ne forte iugitate mœroris de tali deſperatione demerſi, abundantiore triſtitia abſorbeantur, qui eiuſmodi ſunt.

k ¶ *Aperi os tuum muto*, &c.] Pro cauſa pauperum, qui per ſe eloqui in iudicio non valent, ipſe loqui memento: & eos defenſare curato, qui patriæ cœleſtis intuitu, huius vitæ viam ocius tranſire ſatagunt. Aliter: Os aperire muto præcipit, populo ſcilicet gentium, fidei verbum prædicare, qui diuina eloquia prius perſonare neſciebat, & non tantum Iudæis, ſed & cunctis per orbem nationibus curam ſalutis impendere.

l ¶ *Aperi os tuum: decerne quod iuſtum eſt, & iudica inopem*, &c.] Sicut in verſu ſuperiori pro cauſa ereptione

G

pauperis, os aperire præcipit: ita in iſto ipſum pauperem vbi errauerit, iuſte caſtigare, ac lucidare admonet. Iuxta quod Moyſes ait: *Et pauperis in iudicio non miſereberis*. Quod vtrū- (Exod.23.a) que Dominum facere inſinuat, dicens: *Sed iudicabit in iuſti*- (Eſa.11.a) *tia pauperes, & arguet in æquitate manſuetos terræ*. Hucuſq; verba Lamuel: Hinc ſapientiſſimus regum Salomon, laudes ſanctæ Eccleſiæ verſibus paucis, ſed pleniſſima veritate decantat. Conſtat namque idem carmen verſibus viginti & duobus, iuxta ordinem videlicet ac Hebræarum numerum literarum, ita vt ſinguli verſus à ſingulis literis incipiant: cuius ordine perfectiſſimo alphabeti, typice innuitur: quam pleniſſime hic vel animæ cuiuſque fidelis, vel totius ſanctæ Eccleſiæ, quæ ex omnibus electis animabus vna perficitur catholica, virtutes ac præmia deſcribantur אלף Aleph, doctrina, id eſt, ſacra ſcriptura.

m ¶ *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus*, &c.] Mulier fortis, Eccleſia catholica vocatur. Mulier videlicet: quia ſpirituales Deo filios ex aqua & Spiritu ſancto gignere conſueuit. Fortis, quia cuncta ſæculi aduerſa ſimul & proſpera pro conditoris ſui fide contemnit: quam ipſe in carne apparens, infirmam quidem inuenit: ſed inuentione ſua, hoc eſt, pia viſitatione fortem reddidit. Vnde poſt H
eius redemptionem ad cœlos rediens, ſupernis ciuibus gaudens aiebat: *Cōgratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ* (Luc.15.b) *perierat*. Videns ergo Salomon genus humanum innumeris implicatum erroribus: quodque ad eius ſalutationem nullus patriarcham, nullus propheta, nullus omnino electorum, præter ſolum mediatorem Dei & hominum ſufficeret, ait: *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius*: Ac ſi aperte futuram Domini gloriam admirādo proteſtetur: Quis tantæ virtutis? quis talis eſt meriti? qui de tot incredulis ac ſceleſtis mundi nationibus, vnam ſibi electorum Eccleſiam congreget: quam ſua gratia fortem atque inſuperabilem aduerſantibus cunctis efficiat? Non hic certe noſtri ſimilis, non noſtro eſt tempore venturus, ſed in fine ſæculorum eſt de cœlo Deus homo deſcenſurus, qui nos ſua paſſione ac morte redimat. Hoc eſt enim quod ait: *Procul & de vltimis finibus pretium eius*. Procul videlicet ſtatu temporis, quod à diebus Salomonis vſque ad partum Virginis intererat. *De vltimis* autem finibus: Quia *à ſummo cælo* (Pſal.18.b) *egreſſio eius*: qui nō aliud pro noſtra redemptione pretium, (Gal.2.d) quam ſeipſum obtulit. Vnde Apoſtolus: *Qui dilexit*, inquit, *nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis, oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis*. Quamuis & ita recte poſſit intelligi, pretium ſanctæ Eccleſiæ procul poſitum fuiſſe: quia incarnatio verbi Dei, conuerſatio inter homines, paſſio ac reſurrectio longe à noſtræ eſſet naturæ conditione diſcreta: quoniam videlicet ille, & quando voluit, de qua voluit matre natus eſt, & ſine peccato vixit in mundo: & quando voluit & qua voluit morte, diſceſſit à mundo, tempuſque reſurrectionis & aſcenſionis ſuæ in poteſtate habuit, & cætera huiuſmodi: in quibus tam procul eſt à nobis, quam cœlum diſtat à terra. Quia vero Eccleſiam, quam redemit Dominus, non ſolum verbum ſalutis ſuſcipere, ſed & conſtanter pro illo certare, & hoc ipſum per mundum prædicare donauit, merito ſubiungitur. בית Beth, domus, hoc eſt ec-

n ¶ *Confidit in ea cor viri ſui, & ſpoliis non*, &c.] Virum ſanctæ Eccleſiæ, Dominum ac redemptorem eius, qui etiam pretium eius fieri dignatus eſt, dicit. Vnde Apoſtolus credē- (2.Cor.11.a) tibus ait: *Deſpondi enim vos vni viro, virginem caſtā exhibere Chriſto*. Quod ergo dicitur: Confidit in ea cor viri ſui: ab humana nimirum conſuetudine tractum eſt. Sicut enim is, qui fortem fidelemque & caſtam habet coniugem, confidit

A in ea certiſſimè: quia nil contra ſuam voluntatem agere, nulla adulterina ſaltem cogitatione poſſit contaminari: cũcta pro ſuo amore etiam aduerſa libenter tolerat, & quoſcunque valet ad ſuam amicitiam conuertere deſiderat: ſic nimirum, ſic Dominus & redemptor noſter in Eccleſia confidit. Nouit enim ſpiritum gratię, quem dedit: nouit virtutem charitatis, quã eius præcordiis infudit. Ideoque non dubitat eam nõ ſolũ à ſuæ fidei integritate nequaquam poſſe corrumpi, ſed etiam perſeuerãter inſiſtere, vt plures ad eiuſdem fidei congreget vnitatem. Hoc eſt enim quod ſequitur. Et ſpoliis nõ indigebit. Spoliat enim diabolũ eccleſia, cum per prædicatores ſuos, eos quos ipſe deceperat, ad veritatis iter reuocat. Et bene dicitur: *Et ſpoliis indigebit*: quia nunquam ceſſabit eccleſia liberatas à diabolica fraude animas Chriſti fidei reſtituere: donec completo mundi curſu, ſuorum quoque præfinita compleatur ſumma membrorum. Verum, quia quidquid boni ſancta Eccleſia, vel anima quæque fidelis agit, hoc deſuper accipit, rectè ſubditur: גימל Gimel, plenitudo, id eſt, legis.

a ¶ *Reddet ei bonum, & non malum*, &c.] Reddet quippe anima Chriſto bonum, cum perceptis ab eo vitæ muneribus rectè viuendo reſpondet: cum ea quæ ipſa ſcire vel facere ab illo adiuta potuit, etiam aliis intimare ſatagit. Bene autem cum dixiſſet: reddet ei bonum, protinus addidit, & non ma-
Tit.1.d lum: quia ſunt profectò qui acceptis à Domino bonis mala rependunt: vel fidei myſteria, quæ perceperunt, hæretica fece fœdando: vel fidem, quam profeſſione ſeruant, prauis operibus blaſphemando: vel mores bonos, quibus cum fide rectè deſeruiunt, per colloquia mala corrumpendo. Sed nec illi bona, quæ acceperunt, Domino reddunt: qui non in
B his, quæ bene inchoant, vſque ad finem vitæ præſentis perſiſtere curant. Vnde meritò cum dixiſſet, reddet ei bonum, & non malum, vt perſeuerantiam boni neceſſariam demonſtraret, adiunxit: omnibus diebus vitæ ſuæ. Cui ſimile eſt il-
Luc.1.g lud euangelicum: *Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus noſtris*. Quibus ſane operibus, quibus iuſtitiæ vel ſanctitatis fructibus potiſſimum ſit inſiſtendum, ei qui bonum quod accepit à Domino gratis, rependere ſatagit, ſubſequenter inſinuatur, cum dicitur: דלת Daleth, tabularum, hoc eſt, veteri Teſtamento.

b ¶ *Quæſiuit lanam & linum, & operata eſt conſilio*, &c.] Huius principium verſiculi, fortis mulier, hoc eſt, ſancta Ec-
Eſa.58.c cleſia, etiam iuxta literam accipere & obſeruare conſueuit, iuxta illud propheticum: *Cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris*. Operatur autem non ſuperuacuo & cæco labore, ſed eo vtique conſilio, vt ab ipſo ſuo vero
Matt.25.c Domino, videlicet Chriſto in iudicio mereatur audire: *Nudus fui, & operuiſtis me, & quamdiu feciſtis vni de his minimis meis, mihi feciſtis*. Operatur autem conſilio manuum ſuarum, hoc eſt, earũ perſonarum, per quas eleemoſynam pau-
Pſal.111.a peribus tribuit: in quorum opere deuoto, illo ſaluberrimo vtitur conſilio, vt cum diſpergit & dat pauperibus, non ipſa ab hominibus laudetur ad tempus: ſed vt iuſtitia eius maneat in ſæculum ſæculi, & cornu eius exaltetur in gloria. Poſſunt autem myſtice in lana, quæ ouinus eſt habitus, omnia pietatis & ſimplicitatis opera, quæ proximis impendimus, accipi. Poteſt in lino, quod ex terra virens oritur, ſed longo ac multiplici exercitio amittit humorem natiuum, atque ad gratiam noui cãdoris peruenit, caſtigatio noſtræ carnis intimari: cuius dum ingenitas vitiorum ſordes per continentiam excoquimus, dignam profectò eam, qua Chriſtũ
Gal.3.d induamus, efficimus, iuxta illud Apoſtoli: *Quotquot ergo in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis*. Quærit ergo mulier fortis lanam & linũ, & operata eſt conſilio manuum ſuarũ, cum Eccleſia ſancta ſolicite perquirit, quibus ſe pietatis fructibus exerceat, quomodo à carnalibus emundet illecebris. Et hoc vtrumque conſilio prudentiſſimo, hoc eſt, ſupernæ ſolummodo retributionis facit intuitu, cuius retributionis ſequens quoque verſiculus apertius meminit, dum ſubauditur.

corvit ſui: & ſpoliis nõ indigebit. Gimel. [a] Reddit ei bonũ, & non malũ omnibus diebus vitæ ſuæ. Daleth. [b] Quæſiuit lanã & linum, & operata eſt conſilio manuũ ſuarum. He. [c] Facta eſt quaſi nauis inſtitoris, de longe portans panem ſuum. Vau. [d] Et de nocte ſurrexit, deditq; prædam domeſticis ſuis: & cibaria ancillis ſuis. Zain. [e] Cõſiderauit agrũ, & emit eum: de fructu manuum

C

c ¶ *Facta eſt quaſi nauis inſtitoris, de longe portãs panẽ ſuum*] Inſtitorẽ negotiatorem dicit: qui pro eo ſic vocatur ab antiquis, quod acquirendis multiplicandiſque mercibus ſedulus inſiſtat. Facta eſt ergo fortis mulier, quaſi nauis inſtitoris: quia ſicut nauis inſtitoris onuſta mercimoniis, quæ in ſua patria magis abũdant, porro per mare petit peregrina, vt illic venditis quæ attulerat, cariora ad domum reportet. Sic nimirum ſancta Eccleſia, ſic anima quæque perfecta, virtutum diuitiis gaudet onuſtari, quibus maiora diuinæ gratiæ dona mercetur. Optimum eſt namque commercium, cum bona quæ valemus operantes, primo hanc à Domino mercedem recipimus, vt ad maiora ſemper agenda proficiamus: dehinc vitam percipiamus ſempiternã. Facta eſt ergo anima ſancta, quaſi nauis inſtitoris, quæ tranſit deſiderio fluctus ſeculi præſentis: ſolaque ſe in cœlis accipere ſperat æterna gaudia, & pro his abundantius adipiſcendis, quidquid valet inſtanter agere, quidquid aduerſum occurrit, fortiter ſuperare contendit. De qua rectè dicitur: Quia de longe portat panem ſuum, quia in cunctis quæ temporaliter bona agit, æternam ſolummodo retributionem expectat, ſolam viui panis ſaturitatem deſiderat: eius nimirum, qui ſuis audito- Matt.11.d
ribus pie potenterque promittit: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis: & ego reficiam vos*. At contra in proximo panem ſuum recipit, & non hunc de longe trans maria portat, qui in eo quod iuſte viuere videtur, humani tantum fauoris præmia expetit: neque vllo vitæ permanentis intuitu, ea quæ in imis labuntur, ſuperare & calcare ſatagit. De Matt.6.b
qualibus ipſe terribiliter tonat: *Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam*. D

d ¶ *Et de nocte ſurrexit, deditque prædam domeſticis ſuis*, &c.] Sicut totus labentis ſæculi curſus perennis diei ac noctis alternatione variatur, & dies quidem ad operandum, nox ad quieſcendum generaliter condita eſt: ſic totum præſentis Eccleſiæ tempus, gemino quodam quietis & operis ſtatu diſcernitur. Quaſi enim nocte quieſcit, cum aliquid fideliũ eius, intermiſſa ad tempus ſolicitudine externa, ſibimet vacare, ſeque ipſos ſpiritualiter incipiunt curare: vel lectionibus videlicet ſacris, vel orationibus ac lacrymis ſeſe, vel aliis huiuſmodi ſtudiis ſecretius exercendo. Surgit autem de nocte, cum in eiſdem ſuis fidelibus ad agendam etiam proximorum curam ſe ſollicite accingit. Quod fraternæ adminiſtrationis opus duobus modis exercere conſueuit: quia & eos, qui foris errabant, ad fidei gratiam conuocat: & illos, qui fidei ſacramentis iam ſunt imbuti, vt bonis operib. amplius inſiſtant, excitare non deſinit. Vnde benedicitur: *Deditque prædam domeſticis ſuis, & cibaria ancillis ſuis*. Dat nãq; prædam domeſticis ſuis, cum eos quos ab antiquo hoſte docendo eripere potuit, ſocietati illorum, qui in fide præceſſere, conciliat. Dat & ancillis cibaria, cum humiles quoſque & debito timore ſua iuſſa ſeruantes, ne pio labore laſſeſcant, ſupernæ mercedis commemoratione reficit.

e ¶ *Conſiderauit agrum, & emit eum*: &c.] Agrum dicit poſſeſſionem ſupernæ hæreditatis: de qua benedicens filium patriarcha loquitur: *Ecce odor filij mei, ſicut odor agri pleni, cui* Gen.27.e
benedixit Dominus. Odor quippe ſanctorum eſt ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus: quia tota mentis intentione contuentur, quæ ſit plenitudo benedictionis in patria regni cœleſtis. Conſiderauit ergo Eccleſia agrum, & emit eum: quia ſtudioſe didicit quæ ſunt gaudia vitæ perennis: & pro eorum perceptione quidquid potuit, laborare contendit.

Quæ etiam de fructu manuum ſuarum plantauit vineam: quia de fructiferis fidelium ſuorum factis ſiue verbis, Scripturam ſanctam condidit, per quam mentes audientium in fide & dilectione deebriaret ſui redemptoris. Nec abs te eſſe credimus, ſi vineæ nomine ipſam Eccleſiam, quæ per mulierem fortem eſt deſignata, ſentiamus eſſe figuratam: & eos

eſſe

E eſſe propagines vineæ, qui ſunt filij mulieris. Mulier autem vineam plantauit, cum eccleſia primitiua latiùs per orbem miſſis prædicatoribus fidei ſemina diſperſit. Conſiderauit namque agrum, cùm orbem vniuerſum vitiorum ſpinetis horrentẽ, cultore ſpirituali opus habere perſpexit. Emit vero eum, cum miſſis vbique doctoribus, talentum verbi audientibus contulit, vt eos credentes feliciſſimo Chriſti mancipatui ſubderet. Plantauit autem in eodem agro vineam, cum in nouis credentium populis, eccleſiam plena euangelicæ veritatis inſtitutione firmauit. Quã quidem vineam de fructu manuum ſuarum plantauit: quia non ſolum verbo inſtruebant Apoſtoli Apoſtolorumq; ſucceſſores populos quos erudiebãt: verum & in teſtimonium bonæ operationis, miraculorum quoque ſigna verbis doctrinæ iungebant. Sed & vſque hodie, imo vſque ad finem ſæculi, mulier fortis conſiderat agrum, & emit eum, ac de fructu manuum ſuarum plantat vineam: quia ſancta eccleſia ſemper ſollicite perquirit, quos ad fidem conuertere poſſit: & quoſcunque dociles inuenerit, hos data verbi pecunia in ſeruitium Chriſti emit, atque in eis vineam Chriſti plantare, vel potius eos vineam Chriſti facere ſatagit. Et quia, alterum docere deſiderat, primo ipſe & à malis abſtinere, & bonis ſe debet actibus exercere, rectè ſubiungitur.

manuũ ſuarum plantauit vineam. Heth. [a] Accinxit fortitudine lũbos ſuos, & roborauit brachium ſuum. Teth. [b] Guſtauit & vidit, quia bona eſt negotiatio eius: nõ extinguetur in nocte lucerna eius. Iod. [c] Manum ſuam miſit ad fortia: & digiti eius apprehenderunt fuſum. Caph. [d] Manũ ſuã aperuit inopi, & palmas ſuas extendit ad pauperẽ. Lamed. [e] Non timebit domui ſuæ à frigoribus niuis. [f] Omnes enim domeſtici eius

a ¶ *Accinxit*, &c.] Accinxit ergo eccleſia lumbos ſuos fortitudine, cum ſupernorum deſideriis intenta, carnalibus illecebris ſuccumbere deſpexit. Roborauit brachium ſuum, cum ſe ad agenda virtutum opera præparauit. Et bene primo lumbos fortitudine accingere, ac poſtmodum roborare brachium dicitur: quia nimirum actio boni operis acceptabilis ille Domino minime valet, ſi non fluxa luxuriæ quis
F prius à carne ſimul & mente reſtringat. Vnde propheta:
Eſa.1.e *Quieſcite*, inquit, *agere peruerſe: diſcite benefacere*. Et Domi-
Luc.12.d nus ipſe: *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes*. Lumbi videlicet præcincti, ne luxuriæ ſubdamini. Lucernæ vero ardentes, vt bonis fulgeatis operibus.

b ¶ *Guſtauit*, &c.] Quod ait, negotiatio eius: agri vtique ſignificauit illius, de quo ſupra ait: *Conſiderauit agrum, & emit eum*. Guſtauit igitur eccleſia ſancta, guſtauit quæque anima perfecta, id eſt, intimo mẽtis deſiderio cognouit, quia bona eſt negotiatio vitæ immarceſſibilis, quam relictis illecebris temporalibus, æternam mercemur in cœlis. Guſtauit autem, id eſt, aperte didicit: quia bonum eſt per inſtantiam prædicandi quoſcunque valet ad viam veritatis adducere: atque ideo nullis tribulationum tenebris, nec ipſa morte, poteſt lucerna deuotionis eius extingui. Eorum namque lucerna nocte extinguitur, quamuis in die videatur ardere, qui
Luc.8.b ſicut Dominus ait: *Ad tempus credunt, & in tẽpore tenta-*
Matt.25.a *tionis recedunt*. Sed & illorum nocte media extinguitur lucerna, qui veniente iudice oleum charitatis in vaſis præcordiorum ſuorum non habuiſſe probantur: dum perdito falſarum tumore virtutum, vera tenebroſorum luunt tormenta factorum. Quod ſi noctem hoc loco pro quiete volumus accipere, iuxta hoc quod ſupra dicitur: *Et de nocte ſurrexit*, id eſt, ad operandum ſe poſt quietem præparauit, apte dicitur, quod lucerna ſanctæ eccleſiæ nõ extinguatur in nocte: quia & cum à negotio quieſcit actionis, vacat liberius luci ſupernæ contemplationis. Cumque à publicis ceſſat operibus, curat ſe ardentius, vel auditui ſanctæ lectionis, vel laudibus mancipare diuinis, iuxta exemplum videlicet mulieris induſtriæ, quæ non ſolum interdiu neceſſariis ſolet inſtare laboribus, ſed & nocte ſæpius accenſo lumine lucernæ, parilem rei familiaris agere curant.

c ¶ *Manum ſuam miſit ad fortia, & digiti eius apprehenderunt* &c.] Fortia dicit perfecta in Chriſti charitate opera: quibus ſe gaudens eccleſia, certa ſupernæ retributionis expectatio-
Matt.5.g ne ſubdit, Verbi gratia: *Audiſtis quia dictum eſt: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dixi vobis: Diligite inimicos veſtros: benefacite his qui oderunt*, &c.

Et de virginitate ſeruanda. *Qui poteſt capere, capiat*. Et de G
contemnendis diuitiis inquit, *Si perfectus vis eſſe, vade, vẽ-* Ibid.19.b
de quæ habes, & da pauperibus, &c. Nam populus ſynago- Matt.19.c
gæ, cui dictum eſt: *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ* Eſa.1.a
comedetis, tanto infirmior erit in opere iuſtitiæ, quanto minus ſpe perpetuæ remunerationis erectus. At eccleſia, quæ
audit à Domino: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum*, merito pro huius rei perceptione, dura queq; longanimiter ſuffert. Vnde Matt.3.a
rurſum de eius fortitudine dicit: *Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*. Et Matt.11.b
digiti, inquit, *eius apprehenderunt fuſum*. Solent feminæ nẽtes fuſum in dextera, colum tenere in ſiniſtra, in colo enim lana inuoluta eſt, quæ filo ducenda & nenda, tranſeat in fuſum. Sæpe autem in ſcriptura dextera, vitam perpetuam, læua, præſentia Dei dona ſignificat, opulentiam videlicet rerum, pacem temporum, ſoſpitatem corporum; ſcientiam quoque ſcripturarum, & cœleſtium perceptionem ſacramentorum, hæc & huiuſmodi bona, cum Domino largiente percepetimus, quaſi lanam colo inuolutam in læua geſtamus. At cum ea pro amore cœleſtiũ ſalubriter exercere incipimus, iam lanam agni immaculati de colo in fuſum, de læua in dexteram trahimus, quia de donis noſtri redemptoris, de exemplis operum eius, ſtolam nobis gloriæ cœleſtis ac veſtem charitatis nuptialem facimus. Digiti namque, quibus apprehendere fuſum dicitur, ipſam intentionem diſcretionis, qua quiſque operatur, inſinuant, ea nimirum ratione, quia nulla corporis noſtri mẽbra pluribus ſunt diſtincta articulis ac flexibus apta quam digiti. Quicunque ergo veraciter dicere cum Apoſtolo po-
teſt, *Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt, vnde etiam Salua-* Phil.3.d
torem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, huius profecto digiti dextri apprehenderunt fuſum, quia diſcretione ſedula pro æternis bonis laborare didicit. Et bene dicitur, apprehenderunt, vt viuacius commendetur, quanto ſtudio, quanta feſtinatione in huius vitæ incerto, pro certis
apud Dominum præmiis agere debeamus. Quid autem mu- H
lier fortis, id eſt, eccleſia ſancta vel anima quæque perfecta per fuſũ intellectualem ſit operata, ſubſequenter aperitur:

d ¶ *Manum ſuam aperuit*, &c.] Quod & de pauperibus eleemoſynarum, quæ generaliter fiunt in pauperes, accipi poteſt: ſed melius de verbo Dei, quod alimentum ſalutis animabus confert, intelligitur: de quo beatus Iob gloriatur, di-
cens: *Iuſtitia indutus ſum, & veſtiui me ſicut veſtimento, &* Iob.29.a
diademate iudicio meo. Aperuit autem eccleſia manum inopi: cum myſteria fidei ignorantibus per operarios veritatis reuelauit. Palmas extendit ad pauperem, cum longe lateque prædicatores ad imbuendas æternæ ſalutis indigenas nationes diſperſit.

e ¶ *Non timebit*, &c.] Frigora niuis, corda ſunt reprobo-
rum perfidiæ ſuę corpore rigentia, de quibus ait Dominus:
Et quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multo- Matt.24.a
rum. Quę illa vtique niue peſſime deprimuntur, quæ ob primæ ſuperbiæ meritum de cœlo corruens in profunda tenebrarum, nihilominus ſe velut angelum lucis adhuc ſtultis oſtentare præſumit, habitumque meritorum ſuorum candori niueo ſimilem, fraudum ſuarum neſcius præfert. Quod quidem Domini & angelorum eius eſt proprium, in habitu niueo claritatem ſuæ deſignare virtutis. Non timebit autem eccleſia domui ſuæ à frigoribus memoratæ niuis: quia Domino pollicente credit, quod portæ inferi non pręualebunt aduerſus eam.

f ¶ *Omnes enim domeſtici eius veſtiti ſunt*, &c.] Et ſapientia Matt.16.c
videlicet, ad repellendas hæreticas falſorum fratrum doctrinas, & patientia, ad tolerandas apertorum hoſtium pugnas. Vel certe, veſtiti ſunt duplicibus: quia promiſſionem habent vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ. Nũc in peregrinatione temporali, diuino auxilio ne deficiant adiuti: tunc in patriæ perpetis habitatione diuinæ gratiæ viſione, vt felices ſemper

A viuant alleuati. Item domeſtici eius induti veſte ſunt duplici: vna operis, altera mentis, fidei habentes factorumque velamina, ſacramentis videlicet ſui redemptoris imbuti & informati exemplis. Sic enim fit illud Apoſtoli: *Quicunque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* (Gal.3.d) Poſſunt autem frigora niuis etiam tormēta ęterna intelligi, quæ igne & frigore mixta eſſe legimus, cum dicitur: *Ibi erit fletus & ſtridor dentium* (Luc.13.f). Fletum quippe oculis, ignis & fumus: ſtridorem vero dentibus ſolet frigus gignere. Vnde & beatus Iob de pœnis reproborum loquens æternis. *Ad calorem*, inquit, *nimium, tranſibunt ab aquis niuium.* (Iob.24.c) Sed ab his eccleſia domui ſuæ non timebit, quia quicunque pereunt, ad domum illius non pertinebunt: nec veſte ipſius ſpiritali erant induti, tametſi myſteriis eius ad tēpus videbātur inſtituti. Denique legimus in euangeliis: eiectum de domo conuiuij illius hominem, qui veſtibus opertum non mundis hanc intrare præſumpſerat, & in tenebras exteriores, vbi *eſſet fletus & ſtridor dentium*, (Matt.22.b) eſſe proiectum, merito vtrique in frigora pœnæ relegatum: quia indumentum pietatis habere neglexerat.

a ¶ *Stragulatam, &c.*] Stragulata veſtis, quæ variante textura ſolet firmiſſima confici, fortia eccleſiæ opera & diuerſa virtutum eius ornamenta ſignificat: de quibus propheta in ſummi regis, viri videlicet illius laude cecinit: *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato, circumamicta varietate.* (Pſal.44.c)

b ¶ *Byſſus quoque, &c.*] Byſſus in conuerſatione: purpura in effuſione pretioſi ſanguinis. Byſſus namque candidi coloris eſt: purpureus autem color, & de ſanguine animantis, quod purpura vocatur, conficitur: & ipſe ſanguinis habet ſpeciem. Vnde pulchre dictum eſt à patribus, quia ſancta eccleſia electorum floribus vernans, in pace habet lilia, in bello roſas. Item, quia byſſus de terra virens oritur: ſed per exercitationes longas ac multifarias, amiſſo humore ac furore B natiuo, ad decorem candidæ veſtis perducitur. Purpura autem regalis eſt habitus. Byſſo induitur eccleſia, cum caſtigāt corpora ſua electi, & ſeruituti ſubiiciunt: purpura autem cum eandem continentiam, non ob fauorem vulgi, ſed ad acquirendam beatitudinem regni perennis exercent. Sed hic virtutum habitus in præſenti quidem neſcientibus videtur contemptibilis: ſed in futuro qualis fuerit, manifeſte patebit. Vnde pulchre in Apocalypſi ſua Ioannes ſanctorum ſe voces audiſſe refert dicentium: (Apoc.19.a) *Gaudeamus, & exultemus, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit ſe, & datum eſt ei vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti & candido. Byſſinum enim iuſtificationes ſunt ſanctorum.*

c ¶ *Nobilis, &c.*] Vir ſanctæ eccleſiæ, vir cuiuſque fidelis animæ, Dominus eſt: (Mat.25.c) qui videbatur ignobilis, cum ante tribunal præſidis ſtaret iudicandus: cum probra, flagella, ſputa, & ipſam crucis mortem ſuſciperet: ſed nobilis apparebit, cum venerit iudicaturus orbem in æquitate, & omnes angeli cum eo. *Tunc ſedebit*, inquit, *in ſede maieſtatis ſuæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ab inuicē, &c.*] *Nobilis*, inquit, *in portis vir eius*: quia veteres in portis ſedere ad iudicandum ſolebant, vt venientes ad ciuitatem aliunde, paratum continuo reſponſum iudicantis acciperēt, & nec ruſticos vel paſtores inſolita vrbis ædificia ſtupefacerent, nec rurſum pacem vrbis intrinſecus, frequens litigantium controuerſia fœdaret. Nobilis ergo erit Dominus in portis ſuæ ciuitatis: quia qui etiam nunc contemnendus putatur à multis vbi ſæculi finis affuerit, vbi ingreſſum patriæ (Ibid.19.d) cœleſtis apparuerit electis, iam cunctis patebit ſublimis. *Sedebit* autem *cum ſenatoribus terræ. Amen dico vobis, quod vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael.*

d ¶ *Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit, &c.*]

eius veſtiti ſunt duplicibus. Mem. [a] Stragulatā veſtem fecit ſibi. [b] Byſſus quoq; & purpura indumentū eius. Nun. [c] Nobilis in portis vir ei⁹: quando ſederit cum ſenatorib. terræ. Samech. [d] Sindonem fecit & vendidit: & cingulum tradidit Chananęo. Ain. [e] Fortitudo & decor indumētū eius: & ridebit in die nouiſſimo. Phe. [f] Os ſuū aperuit ſapientiæ: [g] & lex clementiæ in lingua eius. Zadik. [h] Conſiderauit ſemitas domus ſuæ:

In linteo ſindonis, ſubtilis intexio ſignatur ſanctæ prædicationis, in qua molliter quieſcitur: quia mens in illa fidelium C (Act.10.b) ſpe ſuperna refouetur. Vnde & Petro animalia demonſtrantur: quia peccatorum animæ miſericorditer aggregatæ, in blanda fidei quiete continentur. Hanc ergo ſindonem eccleſia fecit & vendidit: quia fidem, quam credēdo texuerat, loquendo dedit, & ab infidelibus vitam rectæ conuerſationis accepit. Quæ & Chananęo cingulum tradidit: quia pervigorem demonſtratæ iuſtitiæ, fluxa opera gentilitatis aſtrinxit: vt hoc quod recipitur, viuēdo teneatur. *Sint lumbi veſtri præcincti.* (Luc.12.c) Bene etenim nomine Chanaan, qui & gentilem populum procreauit, & interpretatur commutatus, (כנען) conuerſa ad fidem gentilitas deſignatur: quæ feliciſſima commutatione, à vitiis ad virtutes, à diabolo tranſmigrauit ad Chriſtum. Vnde & in eius laude pſalmus quadrageſimusquartus ſcribitur, cuius titulus eſt: In finem pro his qui commutabuntur filiis Chore, canticum pro delicto. Filij autem Chorem, filij caluariæ interpretatur, qui ſūt filij dominicæ crucis, dicentes: *Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.* (Gal.6.d) Quomodo autem commutentur, ſequentia pſalmi eiuſdem docent: vbi dilectus ipſe, id eſt, Dominus eccleſiæ dicit: *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui.* (Pſal.7●.b) Commutari namque illam deſiderat, quam vt filiam habere valeat, domum patris prioris, id eſt, hoſtis antiqui, iubet obliuiſci.

e ¶ *Fortitudo, &c.*] Fortitudo ad tolerandam peruerſorum improbitatem: decor, ad exercēdam virtutum gratiam. Decor, quia operatur iuſtitiam: fortitudo, quia perſecutionem patitur propter iuſtitiam. Et ideo ridebit in die nouiſſimo, id eſt gaudebit in retributione regni cœleſtis, quæ dolebat in certamine vitæ præſentis. Mos etenim ſcripturæ eſt, pro gaudio riſum ponere, ſicut & Dominus ait: *Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* (Luc.6.d) Et beatus Iob: *Os autem veracium replebitur riſu.* (Iob.8.d) Similem ſane huic ſententiam propheta de Domino ac Saluatore huius fortiſſimæ mulieris poſuit, dicens: D Dominus regnauit, decorem induit: induit Dominus fortitudinem. Cum enim prædicaret euangelium regni, aliis placebat, aliis diſplicebat: alij bene loquebantur, alij detrahebant, lacerabant, mordebant, conuitiabantur. Ad eos ergo quibus placebat, decorem induit: (Pſal.62.) ad eos quibus diſplicebat, fortitudinem. Imitare ergo & tu Dominum tuum, vt poſſis eſſe veſtis ipſius: eſto cum decore ad eos quibus placent bona opera tua: eſto fortis aduerſus detractores.

f ¶ *Os, &c.*] Ad hoc tantum loquens os aperuit, vt ſapientiam doceret, iuxta illud Apoſtoli: *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat: ſed ſi quis bonus, ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus.* (Ephes.4.g) Vel certe os cordis aperuit ad diſcēdam ab ipſa ſapientia interius veritatem, quam alios foris doceret. Vtrique autem ſenſui, quia vtrumque fecit eccleſia, apte conuenit quod ſequitur:

g ¶ *Et lex clementiæ, &c.*] Illa videlicet, vt non ſtatim more legis Moſaicæ peccantes puniret, ſed miſericorditer ad pœnitentię remedia vocaret. Cuius exemplum clementię ab ipſo Deo & Saluatore noſtro manifeſte percepit, cum oblata ei peccatrice muliere: *Si quis*, inquit, *ſine peccato eſt, primus mittat in illam lapidem.* (Ioan.8.a) Et ſic eam à crimine, quod patrarat, ſub conditione amplius non peccandi miſeratus abſolnit.

h ¶ *Conſiderauit, &c.*] Semitas domus ſuę conſiderat: quia cunctas ſuę conſcientię cogitationes ſubtiliter inueſtigat. *Panem otioſa non comedit*: quia hoc quod de ſacro eloquio intelligēdo perceperat, ante ęterni iudicis oculos exhibēdo operib. oſtendit. Item dom⁹ fortis mulieris, habitatio eſt patrię cœleſtis. Semitæ dom⁹ illius, præcepta iuſtitię, quib. ad æternæ vitę manſionē peruenitur. Quas profecto ſemitas anima bene conſiderat, cū & diligenter quib. actib. ad ſuperna peruenire debeat, inſpicit, & quę agēda didicit, ſedula exercere

ſuæ: & panem otioſa non comedit. Coph.[a] Surrexerunt filij eius, & beatiſsimam prædicauerunt: vir eius, & laudauit eam. Res.[b] Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu ſupergreſſa es vniuerſas. Sin.[c] Fallax gratia, & vana eſt pulchritudo: mulier timens Dominum ipſa laudabitur. Thau.[d] Date ei de fructu manuum ſuarum, & laudent eam in portis opera eius.

E erere non deſiuit. *Panem* quoque *otioſa non comedit*, cum 1.Cor.11.f ſacrificium dominici corporis percipiẽs, ſtudet imitari actu quod in myſterio celebrat: multum ſolicita ne indignè panem Domini comedendo, & calicem bibendo, iudicium ſibi manducet & bibat: ſed vt patiendo pro Chriſto ac lacrymas fundendo, bonis quoque actibus inſiſtendo, paſſionum exempla ipſius, quantum valet, ſequatur. Poteſt & ſimpliciter accipi, quòd panem otioſa nõ comedat mulier fortis: iuxta illud Apoſtoli: *Qui non operatur, non mãducet*, & ipſe de ſe: 2.Theſ.3.c Actor.20.g *Quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, & his qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ.* Vnde meritò luxuriantes viduas arguens adiungit: 1.Tim.5.b Simul autem & otioſæ, diſcunt circuire domus; *non ſolum otioſæ, ſed & verboſæ & curioſæ.*

a ¶ *Surrexerunt filij eius, & beatiſſimã*, &c.] Quod futurum pro certo nouerat, more Prophetico quaſi iam factum refert. Surgent enim filij Eccleſiæ, videlicet omnes electi in nouiſſimo, carnis immortalitate donati: & tũc matrem ſuã, quæ eos ex aqua & Spiritu ſancto Deo genuit, beatiſſimam prædicant, quæ nunc ab infidelibus quaſi miſera contemnitur. Et miſera, ſicut Apoſtolus ait: 1.Cor.15.c *Si in hac vita tantum ſperantes ſumus in Chriſto, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Quia verò pro vita alia in præſenti militamus, meritò cùm apparuerit quòd erimus, matrem noſtram, quæ ex omnibus iuſtis collecta, vna Chriſti columba, ſponſa & amica vocatur, beatiſſimam prædicabimus: *Surget vir eius, & laudabit eam*, dicens in iudicio: Matt.25.c *Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare*, &c. 1.Cor.15.f Qui quidem ipſe primitiæ dormientium reſurrexit à mortuis: ſed in die iudicij maniſeſtius omnibus, quos ſua laude dignos iudicauerit, quãta ſit eiuſdẽ ſuæ reſurrectionis gloria, demõſtrabit. Poteſt hoc, quod dicitur: reſurrexerunt filij eius, & beatiſſimam prædicauerunt, etiam in hoc tempore conuenienter accipi, cum quilibet fidelium tranſcenſis ſeculi ærumnis, ad cœleſtia regna perducitur. F Sedere namque ad humiliationẽ, aliquãdo ſurgere ad gloriam pertinet. Vnde & Niniuitis dicitur in Euangelio: Matt.12.d *Olim in cinere ſedentes pœniterent*, id eſt, in humilitate. Et Propheta: Hier.15.d *A facie manus tuæ ſolus ſedebam: quia comminatione repleſti me.* Sed & Pſalmiſta. Pſal.126.a *Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere: ſurgite poſtquam ſederitis, qui manducatis panem doloris.* Quod eſt apertè dicere: Quid in præſenti quæritis gaudere, quod electis in futuro reſeruatur? Non.n. poteſtis in hac vita, id eſt, ante lucem ſupernæ retributionis, gloriam veræ felicitatis habere, quin potius poſtquam hic humiliati fueritis ad tempus, illic vos in perpetuum veraciter exaltandos ſperate: vos quibus amarum eſt omne, quod ſeculi amatoribus iocundum videtur & dulce.

Surgunt ergo filij Eccleſiæ, & beatiſſimam eam prædicant, cum cœleſtibus bonis ſublimati, quanta ſit illius patriæ beatitas, cuius participes eſſe meruerunt, aſpiciunt: & hanc debita laudatione in diuina viſione concelebrant.

Laudat eam vir eius, cùm bona, quæ ipſe donauit, remunerat. Quibus autem verbis eam laudet, conſequenter oſtenditur cùm dicitur.

b ¶ *Multæ filiæ*, &c.] Multas filias, Eccleſias dicit hæreticorum, & malorum turbas catholicorum: quæ filiæ dicuntur, vel Chriſti vel Eccleſiæ: quia & ipſæ ſunt dominicis renatæ ſacramentis, & adoptionem filiorum, quam non cuſtodiẽte perceperunt. G Vnde & Ioannes ait: *De nobis exierunt, ſed non erãt ex nobis.* 1.Ioan.2.d Quæ congregauerunt diuitias, videlicet bonorum operum, orationes, ieiunia, eleemoſynas, afflictionem & caſtimoniam carnis: continentiam linguæ, meditationem ſcripturarum, & cætera huiuſmodi, quæ veræ ſunt diuitiæ ſpiritus, vbi pura mentis ſynceritate geruntur. Vbi autem ſine fide, quæ per dilectionem operatur, fiunt, nihil agentibus proſunt. Sed & illæ filiæ fruſtra congregarunt diuitias: de quibus Dominus ait: Matt.7.d *Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus: & in tuo nomine dæmonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos.* Sed omnes iſtiuſmodi filias Eccleſia catholica ſupergreditur, quæ fide caſta & opere perfecto, redemptoris ſui veſtigia ſectatur.

c ¶ *Fallax gratia & vana eſt*, &c.] Fallax eſt gratia laudis, quam ab homine accepit: vana pulchritudo charitatis vel operationis bonæ, quam hominibus oſtentat anima, quæ timore caret diuino. At illa conſcientia vera eſt laude digna, quæ timorem Dei in omnibus ſeruat. Ipſa eſt principium cunctarum cuſtoſque virtutum, ſcriptura dicente: *Timor Domini principium ſapientiæ.* Eccleſ.1.b Et iterum: Ibid.7.e *Qui timet Deum, nihil negligit.* Hinc eſt enim, quòd idem beatus Iob, & in proſperitate virtutibus incomparabiliter floruit: & in aduerſitatibus inſuperabilis hoſtis permanſit: Iob.31.e quia veraciter dicere potuit: Semper enim quaſi tumẽtes ſuper me fluctus, timui Deum: & pondus eius ferre non potui. Fallax ergo eſt ſimulatorum gratia: vanus decor, opera ſtultorum. Eccleſia autem quæ timore incolatus ſui tempore conuerſatur: quotiam ardentes virtutum lampadas venienti ad iudicium ſuo ſponſo offert; iure ab eo laudata, ianuam cum eo regni cœleſtis intrabit. H Qualiter autem eam laudet, terminali verſu docetur.

d ¶ *Date ei de fructu manuum ſuarum*, &c.] Hæc ſunt enim verba viri illius, de quo dictum eſt: Vir eius & laudabit eam, id eſt, Domini & Saluatoris noſtri: qui angelis in fine præcepturus eſt, vt Eccleſiam poſt huius vitæ certamen, triturationem, afflictionem terreſtrium, ad cœleſtis regis regni gaudia introducant, ac vitæ immortalitatis ſibi ſociam aggregent: iuxta illud Euangelicum. Matt.3.c Triticum autem congregate in horreum meum: *Date*: inquit, *ei de fructu manuum ſuarum*: Galat.5.d quia fructum ſpiritus ferre curauit, charitatem gaudium, pacem, benignitatem, bonitatem, modeſtiam, continentiam, fidem, patientiam, pro hoc illi debitam rependite mercedem. Et laudent eam in portis, hoc eſt, in iudicio, ſiue in ingreſſu patriæ cœleſtis: non hominum fauores ſuperuacui, ſed opera ipſa quæ fecit: examinante, probante, ac remunerante illo, cuius hæc donante grana perfecit. A quo vt laudari mereamur in futuro, concedat ipſe propitius, nos eum dignis in præſẽti vita collaudare ſeruitiis.

Commentariorum in Prouerbia Salomonis finis.

ORIGENIS IN CANTICA CANTICORVM HOMILIÆ QVATVOR. HOMILIA PRIMA.

EPITHALAMIVM libellus, id eſt, nuptiale carmen, in modum mihi videtur dramatis à Salomone conſcriptus: quem cecinit inſtar nubentis ſponſæ, & erga ſponſum ſuum, qui eſt ſermo Dei, cœleſti amore flagrantis. Adamauit enim eum, ſiue anima, quæ ad imaginem eius facta eſt, ſiue eccleſia. Sed & magnificus hic ipſe atque perfectus ſponſus, quibus verbis vſus ſit ad coniunctam ſibi animam vel Eccleſiam, hæc ipſa ſcriptura nos docet. Sodales quoque ſponſæ adoleſcentulæ, cum ipſa ſponſa poſitæ, quæ dixerint, quæque etiam amici ac ſodales ſponſi, ex eodem nihilominus libro, qui Cantica canticorum intitulatur, cognoſcimus. Poſſibilitas enim data eſt etiam ipſis amicis ſponſi aliqua dicere: ea duntaxat quæ audierant ab ipſo ſponſo, lætantes de coniunctione ſponſæ. Fit ergo ſermo ab ipſa ſponſa, non ſolùm ad ſpõſum, ſed etiam ad adoleſcentulas: & rurſum ſponſi ſermo, non tantummodo ad ſponſam, ſed etiam ad amicos dirigitur ſponſi. Et hoc eſt, quod ſupra diximus, carmẽ nuptiale in modum dramatis eſſe conſcriptum. Drama enim dicitur multarum perſonarum cantilena, vt in Scenis agi fabula ſolet, vbi diuerſæ perſonæ introducuntur, & aliis accendẽtibus, aliis etiam diſcedentibus, à diuerſis, & ad diuerſos, textus narrationis expletur. Quæ ſingula ſuo ordine ſcriptura hæc continet: totumque corpus eius, myſticis formatur eloquiis. Sed primò ſcire nos oportet, quoniam ſicut puerilis ætas non mouetur ad amorem poſſibilium: ita nec ad capiendum quidem verba hæc, paruula & infantilis interioris hominis ætas admittitur; illorum ſcilicet, qui lacte in Chriſto aluntur, non cibo forti: & qui nunc primum rationabile & ſine dolo lac concupiſcunt. In verbis enim Cantici canticorum ille cibus eſt, de quo dicit Apoſtolus: *Perfectorum autem eſt ſolidus cibus*. Et tales requirit auditores, qui pro poſſibilitate ſumendi, exercitatos habeant ſenſus ad diſcretionem boni & mali. Et quidem paruuli quos diximus, ſi veniant ad hæc loca, poteſt fieri, vt nihil quidem ex hac ſcriptura proficiant: nec tamen valde lædantur, vel ipſa quæ ſcripta ſunt, legentes, vel quæ ad explanationem eorum dicenda ſunt, recenſentes. Si verò aliquis acceſſerit, qui ſecundùm carnem tantummodo vir eſt: huic tali non parùm ex hac ſcriptura diſcriminis periculique naſcetur. Audire enim purè, & caſtis auribus amoris nomina neſciens, ab interiori homine ad exteriorem & carnalem virum, omnem deflectat auditum, & à ſpiritu conuertetur ad carnem: nutrietque in ſemetipſo concupiſcentias carnales, & occaſione diuinæ ſcripturæ commoueri & incitari videbitur ad libidinẽ carnis. Ob hoc ergo moneo, & conſilium do, omni qui nondum carnis & ſanguinis moleſtiis caret, neque ab affectu naturæ materialis abſcedit, vt à lectione libelli huius, eorumque quæ in eo dicentur, penitus temperet.

B 1. Cor. 3. a Hebr. 5. d 1. Pet. 2. a Hebr. 5. d

Aiunt enim obſeruari etiam apud Hebræos, quòd niſi quis ad ætatem perfectam, maturamque peruenerit, libellum hunc ne quidem in manibus tenere permittatur. Sed & illud ab eis accepimus cuſtodiri. Quandoquidem moris eſt apud eos: omnes ſcripturas à doctoribus & à ſapientibus tradi pueris: ſimul & eas quas δευτερώσεις appellant: ad vltimum quatuor iſta reſeruari, id eſt, principium Geneſis, in quo mundi creatura deſcribitur: & Ezechielis Prophetæ principia, in quibus de Cherubim refertur: & finem, in quo templi ædificatio continetur: & hunc Cantici canticorum librum. Igitur neceſſarium mihi videtur, antequam ad ea quæ in hoc libello ſcripta ſunt diſcutienda veniamus, de amore prius ipſo, qui eſt ſcripturæ huius cauſa præcipua, pauca diſſerere: & poſt hæc de ordine librorum Salomonis, in quibus hic liber tertio loco poſitus videtur. Tum etiam de attitulatione libelli ipſius: cur Canticum canticorum ſuperſcriptus ſit, atque etiam quomodo dramatis in modum, & tanquam fabula, quæ in ſcenis perſonarum immutatione agi ſolet, videatur eſſe compoſitus. Apud Græcos quidem plurimi eruditorum virorum volentes inueſtigare veritatis indaginem, de amoris natura, multa ac diuerſa etiam dialogorum ſtylo ſcripta protulerunt: conantes oſtendere non aliud eſſe amoris vim, niſi quæ animam de terris ad faſtigia cœli celſa perducat: nec ad ſummam poſſe beatitudinem perueniri niſi amoris deſiderio prouocante. Sed & quæſtiones de hoc quaſi in conuiuiis propoſitæ referuntur: inter eos puto, inter quos: non ciborum, ſed verborum conuiuium gerebatur. Alij verò etiam artes quaſdam, quibus amor hic in anima gigni vel augeri poſſe videatur, conſcriptas reliquerunt. Sed has artes, carnales homines, ad vitioſa deſideria, & culpabilis amoris miniſteria traxerunt. Non ergo mirum ſit ſi & apud nos, vbi quantò plures ſimpliciores, tantò plures & imperitiores videntur, difficilem diximus & periculo proximam de amoris natura diſputationem: cùm apud Græcos, qui erudti & ſapientes videntur, fuerint tamen aliqui, qui de his non ita acceperint, vt ſcriptum eſt: ſed occaſione eorum, quæ de amore dicta ſunt, in lapſus carnis & in impudicitiæ præcipitia corruerunt: ſiue ex his quæ ſcripta erant, vt ſupra memorauimus, admonitiones quaſdam & incitamenta ſumentes: ſiue incontinentiæ ſuæ velamen, ſcriptis veterum præferentes. Ne ergo & nos tale aliquid incurramus, ea quæ à veteribus bene & ſpiritualiter ſcripta ſunt, vitioſè & carnaliter aduertentes, tam corporis quàm animę noſtræ palmas protẽdamus ad Deum: vt *Dominus, qui dedit verbum euangeliʒantibus virtute multa*, donet & nobis in virtute ſua verbum, quo poſſimus ex his, quæ ſcripta ſunt, intellectum ſanum, & ad ædificationem pudicitiæ aptum, vel nomini ipſi vel naturæ amoris oſtendere. In principio verborum Moyſi, vbi de mundi conditione conſcribitur, duos inuenimus homines creatos referri: Primum ad imaginem & ſimilitudinem Dei factum: Secundum è limo terræ factum. Hoc Paulus Apoſtolus benè ſciens, & ad liquidum in his eruditus in ſuis literis apertius & euidẽtius binos eſſe, & per ſingulos quoſque homines ſcripſit. Sic enim dixit: *Nam ſi is, qui foris eſt homo noſter, corrumpitur: ſed ille, qui intus eſt, renouatur de die in diem*. Et iterum: *Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem*: & his ſimilia quanta conſcribit? Vnde puto neminem iam debere dubitare, quòd Moyſes de duorum hominum factura vel figmento ſcripſerit in principio Geneſis: cùm videat Paulum, qui melius vtique quàm nos intelligebat ea, quæ à Moyſe ſcripta ſunt, duos homines eſſe per ſingulos quoſque dicentem: quorum vnũ, id eſt, interiorem, renouari per ſingulos dies memorat. Aliũ verò, id eſt, exteriorem, in quibuſdam ſanctis, & talibus qualis erat Paulus, corrumpi perhibet & infirmari.

Pſal. 67. c

Gen. 1. c. & 2. a

D

2. Cor. 4. d

Rom. 7. d

Quòd ſi alicui videbitur de hoc adhuc aliquid dubitandum, in locis propriis melius explanabitur. Nunc autem propter quid memoriam fecerimus interioris & exterioris hominis, proſequamur.

Oſtendere enim ex his volumus, quòd in ſcripturis diuinis per Homonymas, id eſt, per ſimiles appellationes, imò per eadem vocabula, & exterioris hominis membra, & illius interioris hominis partes affectuſque nominantur: eaque non ſolùm vocabulis, ſed & rebus ipſis ſibi inuicem comparantur. Verbi gratia: Vetatur aliquis eſſe puer ſecundùm interiorem hominem, quem poſſibile eſt creſcere, & ad ætatem iuuenis adduci: atque inde ſuccedentibus incrementis, peruenire ad virum perfectum, & effici patrem. His autẽ nominibus vti volumus, vt conſona diuinæ ſcripturæ, illi ſcilicet, quæ ab Ioanne ſcripta eſt, vocabula poneremus. Ait enim ille: *Scripſi vobis pueri: quoniam cognouiſtis patrẽ. Scripſi vobis patres: quoniã cognouiſtis eũ, qui ab initio eſt. Scripſi vobis iuuenes, quoniã fortes eſtis, & per verbũ* Dei *quod manet in cælo, viciſtis malignum*. Euidẽs vtiq; eſt, nec ab vllo arbitror omnino dubitari, quòd pueros hic Ioannes vel adoleſcẽtes vel iuuenes, vel etiam patres, ſecundùm animæ, non ſecundùm corporis appellet ætatẽ. Sed & Paulus dicit in quodam loco:

1. Ioan. 2. b Ibidem.

[E] [1.Cor.3.a] loco: *Nõ potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus: tanquã paruulis in Chriſto, lac vobis potũ dedi, non eſcã.* In Chriſto autẽ paruuli, proculdubio ſecundũ animæ, non [1.Cor.13.c] ſecundũ carnis nominantur ætatẽ. Denique idẽ Paulus etiam in alio loco ait: *Cũ eſſem paruulus, loquebar ſicut paruulus: ſicut paruulus ſapiebam, ſicut paruulus cogitabam. Cùm autẽ factus ſum vir, deſtruxi quæ erant paruuli.* [Eph.4.c] Et iterum alibi dicit: *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.* Scit enim occurſuros eſſe oẽs, qui credunt, in virum perfectum & in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. Igitur ſicut hæc quæ memorauimus ætatũ nomina, eiſdem vocabulis, & exteriori homini aſcribuntur & interiori: ita inuenies etiã membrorum nomina corporalium transferri ad animæ mẽbra: ſeu potius efficiẽtiæ hæc animæ, effectuſque dicendi ſunt. Dicitur ergo in Eccleſiaſte: [Eccle.2.b] *Sapientis oculi in capite eius.* Item in Euangelio: [Luc.8.a] *Qui habet aures audiendi audiat.* In Prophetis quoque ſermo Domini, qui factus eſt in manu Prophetæ Hieremiæ, ſiue alterius cuiuſlibet. Simile eſt etiã illud, quod ait ille: [Agg.1.b] *Pes autem tuus non offendit.* Et iterum: [Pſal.72.a] *Mei autem paulò minus moti ſunt pedes.* Euidenter quoque & venter animæ deſignatur, vbi dicitur: [Pſal.17.a] *Domine, à timore tuo in vtero concepimus.* Nã inde quis dubitet, cũ dicitur: [Pſal.5.c] Sepulchrũ patens eſt guttur eorum? Et iterũ: [Pſal.54.b] *Præcipita Domine, & diuide linguas eorum.* Sed & id quod ſcriptũ [Pſal.3.b] eſt: *Dentes peccatorum contriuiſti.* Et iterũ: [Pſal.10] *Contere brachium peccatoris, & maligni.* Et quid opus eſt me de his plura colligere, cum abundantiſſimis teſtimoniis ſcripturæ diuinæ repletæ ſint. Ex quib. euidenter oſtenditur, membrorum hæc nomina, nequaquam corpori viſibili aptari poſſe, ſed ad inuiſibilis animæ partẽ, virtuteſque debere reuocari: quoniã & vocabula quidẽ habent ſimilia. Apertè autẽ & ſine vlla ambiguitate, non exterioris, ſed interioris hominis ſignificantias gerunt. Eſt ergo materialis huius hominis, qui & exterior appellatur, cib. potuſque naturæ ſuæ cognatus, corporeus iſte ſcilicet & terrenus. Similiter autẽ & ſpiritualis hominis ipſius, qui & interior dicitur, eſt proprius cibus, vt panis ille viuus, qui de cœlo deſcendit. [Ioan.6.d] Sed & potus ille eſt, ex illa quã promittit Ieſus, dicens: [Ioan.4.a] *Quicunque biberit ex hac aqua, quã ego do ei, non ſitiet in æternũ.* [F] Sic ergo per omnia ſimilitudo quidẽ vocabulorum ſecundũ vtrũque hominẽ ponitur: rerum verò proprietas vnicuique diſcreta ſeruatur, & corruptibili corruptibilia præbentur: incorruptibili verò, incorruptibilia proponuntur. Vnde accidit, vt ſimpliciores quidã neſcientes diſtinguere ac ſecernere, quæ ſint, quæ in ſcripturis diuinis interiori homini, quæ verò exteriori deputanda ſint, vocabulorum ſimilitudinib. falſi, ad ineptas quaſdã fabulas & figmenta inania ſe contulerint: vt etiã poſt reſurrectionem cibis corporalib. vtendum crederent, potumque ſumendũ, non ſolùm ex illa vite vera & viuente in ſecula, verùm & ex his vitibus ligni: ſed de his aliàs videbimus. Nũc ergo vt præcedenti obſeruatione diſtinximus. Eſt quidẽ ſecundùm interiorem hominem alius ſine filiis & ſterilis: alius verò abundans in filiis, ſecundùm quod & illud aduertimus dictum: [1.Reg.2.a] Sterilis peperit ſeptem, & fœcũda in filiis infirmata eſt. Et vt in benedictionibus dicitur: [Sec.70.] [Exod.23.d] [Deut.7.a] *Non erit in vobis ſine filiis & ſterilis.* Igitur ſi hæc ita ſe habẽt, ſicut dicitur aliquis carnalis amor, quem & Cupidinem appellauerunt Poetæ: ſecundùm quem, qui amat, in carne ſeminat: ita eſt & quidã ſpiritualis amor, ſecundùm quẽ ille interior homo amans in ſpiritu ſeminat. Et vt euidentius dicam: Si quis eſt, qui portat adhuc imaginem terreni, ſecundùm exteriorem hominem, agitur cupidine & amore terreſtri. Amore autem & cupidine cœleſti agitur anima, cum perſpecta pulchritudine & decore verbi Dei, ſpeciẽ eius adamauerit, & ex ipſo telum quoddã, & vulnus amoris acceperit. Eſt enim verbum hoc [Hebr.1.a] [Coloſ.1.c] *imago & ſplendor Dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ:* in quo creata ſunt omnia, quæ in cœlis ſunt, & quæ in terris, ſiue viſibilia, ſiue inuiſibilia. Igitur ſi quis potuerit capaci mente conijcere, & conſiderare horũ omnium, quæ in ipſo creata ſunt, decus & ſpeciem: ipſa rerũ venuſtate percuſſus & ſplẽdoris magnificentia ceu iaculo, vt ait Propheta, electo terebratus: [Eſa.49.a] ſalutare ab ipſo vulnus accipiet, & beato igne amoris eius ardebit. Oportet etiã nos illud ſcire quòd illicitus amor & cõtra legem, ſicut accidere poteſt homini exteriori: verbi gratia, vt non ſponſam vel coniugẽ amet, ſed aut meretricẽ

[G] aut adulterã: ita & interiori homini, hoc eſt, animæ accidere poteſt amor non in legitimum ſponſum, quem diximus eſſe verbũ Dei, ſed in adulterum aliquem & corruptorẽ. Quod ſub hac eadẽ figura euidenter declarat Ezechiel Propheta, [Ezec.23.a] vbi Oollam & Oolibam introducit ſub ſpecie Samariæ & Hieruſalẽ, adulterino amore corruptas: ſicut locus ipſe ſcripturæ Propheticæ oſtẽdit volẽtibus plenius ſcire. Exardeſcit autem etiam hic ſpiritualis amor animæ aliquando quidẽ, vt edocuimus, erga aliquos ſpiritus nequitiæ: aliquãdo erga ſpiritum ſanctum & verbum Dei, qui eſt ſpõſus fidelis, & eruditæ animæ vir dicitur: & cuius ipſa ſponſa in hac præcipuè ſcriptura, quæ habetur in manibus, nominatur, ſicut præſtãte Domino plenius oſtendemus, cùm verba ipſius libelli explanare cœperimus. Videtur autẽ mihi, quòd diuina ſcriptura volẽs cauere, ne lapſus aliquis legẽtibus ſub amoris nomine naſceretur, pro infirmioribus quibuſque eũ qui apud ſapiẽtes ſeculi Cupido, ſeu amor dicitur, honeſtiori vocabulo charitatem vel dilectionem nominaſſe. Verbi gratia, vt cùm dicit de Iſaac: [Gen.24.] *Et accepit Rebeccam, & facta eſt ei vxor, & dilexit eã.* Et iterũ de Iacob & Rachel ſimiliter dicit ſcriptura: [Gen.29.] *Rachel autẽ erat decora oculis, & pulchra facie: & dilexit Iacob Rachel, & dixit: ſeruiã tibi ſeptem annis pro Rachel filia tua iuniore.* Euidentius autẽ immutatus vſus vocabuli huius apparet in Ammon, qui adamauit ſororẽ ſuam Thamar. Scriptũ eſt enim: [2.Reg.13.] *Et factũ eſt poſt hæc, & erat Abſalon filio Dauid ſoror, decora facie valde, & nomẽ ei Thamar, & dilexit eã Amnon filius Dauid.* Dilexit, poſuit pro adamauit. *Et tribulabatur,* inquit, *Amnon, ita vt infirmaretur propter Thamar ſororem ſuã: quoniam virgo erat, & graue videbatur in oculis Amnon facere ei aliquid.* Et poſt pauca de violẽtia, quam intulit Amnon Thamar ſorori ſuæ, ita dicit ſcriptura: [Ibid.] *Et noluit Amnon audire vocẽ eius, ſed inualuit ſuper eam, & humiliauit eam, & dormiuit cum ea, & odiuit eam odio Amnon magno valde: quoniã maius erat odium, quo oderat eam, quã dilectio, qua dilexerat eam.* Et in his ergo & in pluribus aliis locis, inuenies ſcripturã diuinam refugiſſe amoris vocabulum, & charitatis dilectioniſque poſuiſſe. Interdũ (licet rarò) proprio tamen vocabulo amorẽ nominat, & inuitat ad eũ atque incitat animas, vt cùm dicit in Prouerbiis de ſapiẽtia: [Prou.4.a] *Adama eã, & ſeruabit te: circunda eã, & exaltabit te: honora eam, & complectetur te.* [H] Sed & in eo libello, qui dicatur ſapientia Salamonis, ita ſcriptũ eſt de ipſa ſapientia: [Sap.8.a] *Amator factus ſum decoris eius.* Arbitror autẽ, quòd vbi nulla lapſus videbatur occaſio, ibi tantum nomen amoris inſeruit. Quid enim paſſibile, aut quid indecorũ poſſit aliquis aduertere in amore ſapientiæ: vel in eo qui ſe amatorẽ profiteatur eſſe ſapientiæ? Nam ſi dixiſſet, quia adamauit vel Iſaac Rebeccam, vel Iacob Rachel, paſſio vtique aliqua indecora per hæc verba erga ſanctos Dei homines potuiſſet intelligi; apud eos præcipuè, qui neſciũt à litera conſcendere ad ſpiritum. Apertiſſimè autẽ in hoc ipſo libello, qui habetur in manibus, amoris nomẽ, charitatis vocabulo permutatũ eſt, in eo vbi dixit: [Cant.5.b] *Adiuraui vos filiæ Hieruſalẽ, ſi inueneritis fratruelem meũ, vt annuncietis ei, quia vulnerata charitatis ego ſum,* pro eo vtique vt diceret: Amoris eius telo percuſſa ſum. Nihil ergo intereſt in ſcripturis diuinis, vtrum charitas dicatur, an amor vel dilectio: niſi quòd in tantũ nomen charitatis extollitur, vt etiã ipſe Deus charitas appelletur, ſicut Ioãnes dixit: [1.Ioan.4.b] *Chariſſimi, diligamus inuicẽ, quia charitas ex Deo eſt: & omnis, qui diligit, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deũ, qui autẽ non diligit, non cognoſcit Deũ: quia Deus charitas eſt.* Et quamuis alterius tẽporis ſit dicere aliquid de his, quæ exẽpli cauſa ex Ioannis Epiſtola protulimus: tamẽ breuiter etiã aliqua perſtringere, non eſt viſum abſurdũ. [Ibid.] *Diligamus,* inquit, *inuicẽ quia charitas ex Deo eſt.* Et poſt pauca: *Deus charitas eſt:* in quo oſtẽdit, & ipſum Deũ charitatem eſſe, & iterum eũ, qui ex Deo eſt, charitatem eſſe. Quis autẽ ex Deo eſt, niſi ille qui dicit: [Ioan.16.d] *Ego ex Deo exiui, & veni in hunc mundũ?* Quòd ſi Deus pater charitas eſt, & filius charitas eſt: charitas autẽ & charitas vnũ eſt, & nullo differt; conſequenter ergo pater & filius vnum benè dicuntur: & ideo cõuenienter Chriſtus, ſicut ſapiẽtia, & virtus, & iuſtitia, & verbũ, & veritas: ita & charitas dicitur. Et ideo dicit ſcriptura: [1.Ioan.4.d] *Quia ſi charitas manet in vobis, Deus in vobis manet.* Deus autem, id eſt, pater & filius, qui & venit ad eũ, qui perfectus in charitate eſt ſecundùm verbũ Domini & Saluatoris dicẽtis: [Ioan.14.] *Ego & pa-*

A *ter veniemus ad eum, & manſionẽ faciemus apud eum.* Sciẽdũ
ergo eſt, quod hæc charitas, quæ Deus eſt, cũ in aliquo fue-
rit, nihil terrenũ, nihil materiale, nihil corruptibile diligit.
Contra naturam namque eſt ei corruptibile aliquid dilige-
re, cùm ipſa ſit incorruptionis fons. Ipſa eſt enim ſola, quæ
1. Tim. 6.c. habet immortalitatem. Siquidem *Deus charitas eſt*, qui ſolus
habet immortalitatem, lucem habitans inacceſſibilem.
Quid autem aliud immortalitas, niſi vita æterna eſt, quam
datutum ſe promittit Deus credentib. in ipſum, ſolum ve-
rum Deum, & quẽ miſit Ieſum Chriſtum filium eius? Pro-
pterea ergo in primis & ante omnia hoc amabile & placi-
Deut. 6.a dũ dicitur eſſe Deo: vt quis diligat Dominum Devm ſuum,
Matth. 22. *ex toto corde ſuo, & ex tota anima ſua, & ex totis virib. ſuis.*
Et quia *Deus charitas eſt*, & filius, qui ex Deo eſt, charitas
eſt: ſui ſimile aliquid requirit in nobis, vt per hãc charitatẽ,
quæ eſt in Chriſto Ieſu, qui eſt charitas, velut cognata qua-
dã per charitatis nomen affinitate ſociemur, ſicut & ille qui
Rom. 8.g iam cõiunctus ei dicebat: *Quis nos ſeparabit à charitate Dei,
quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro?* Hæc autem charitas,
omnem hominem proximum diligit. Ob hoc enim arguit
Saluator quendam, qui opinabatur, quod iuſta anima erga
eam, quæ iniquitatibus inuoluta eſt, propinquitatis iura non
Luc. 10.e f ſeruet: & iſta de cauſa texuit iſtam parabolam, quæ dicit,
quod in latrones incidit quidam, dum deſcendit ab Hieru-
ſalem in Hiericho, & culpat quidem ſacerdotem ac Leuitã,
qui videntes ſeminecem prætererunt: amplectitur autem
Samaritanum, qui miſericordiam fecerit, & hunc fuiſſe ei
proximum, ipſius qui propoſuerat reſponſione firmauit, &
ait ei: Vade, & tu fac ſimiliter. Etenim natura omnes nobis
inuicem proximi ſumus. Operibus vero charitatis fit proxi-
mus ille, qui poteſt benefacere ei, qui non poteſt. Vnde &
Saluator noſter factus eſt proximus nobis, nec pertranſiuit
nos, cùm ſeminecea ex latronum vulneribus iaceremus. Igi-
tur ſciendum eſt Dei charitatem ſemper ad eum tendere, à
quo & originem duxit: & ad proximum reſpicere, cum quo
participium gerit, vtpote ſimiliter creatum in corruptione.
B Sic ergo quæcunq; de charitate ſcripta ſunt, quaſi de amore
dicta ſuſcipe, nihil de nominibus curans: eadem namque in
vtroque virtus oſtẽditur. Quod ſi quis dicat: quia & pecu-
niam & meretricem & alia ſimiliter mala eodem vocabulo,
quod à charitate duci videtur, diligere appellamur: ſcien-
dum eſt in his non propriè, ſed abuſiuè charitatem nomina-
ri. Sicut verbi gratia, & Deus, nomen principaliter in eo eſt,
ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quod
vtiq; apertè virtutẽ & naturã trinæ ſingularitatis denunciat.
Secundo verò in loco, & (vt ita dixerim abuſiuè) Deos dicit
ſcriptura etiã illos, ad quos ſermo Dei fit, ſicut cõfirmat Sal-
uator in Euangeliis. Sed & cœleſtes virtutes ſub hoc nomine
Pſalm 81. b appellari videntur, dum dicitur: *Deus ſtetit in ſynagoga Deo-
rum: in medio autem Deus diiudicat.* Tertio vero in loco iam
Pſal. 95.b non abuſiuè, ſed falſo Dij gentium dæmones appellantur,
Deut. 6.a cùm dicit ſcriptura: *Omnes Dij gentium dæmonia.* Itaque &
primum charitatis nomen in Deo eſt: ꝓpter quod iubemur
diligere Deum ex *toto corde noſtro, & tota anima noſtra, &
ex totis virib. noſtris:* vtpote eum à quo habemus hoc ipſum,
vt diligere poſſimus. In ipſo iam ſine dubio continetur, vt &
ſapientiam, & iuſtitiam & pietatem, & veritatẽ, omneſque
virtutes pariter diligamus. Vnum enim, atque idem diligere
Deum, & diligere bona. Secũdo in loco quaſi abuſiuo & in-
de deriuato nomine, etiam proximum diligere iubemur,
tanquam noſipſos. Tertium vero eſt, quod falſo ſub charita-
tis titulo nominatur, diligere vel pecuniam, vel voluptates,
vel omne quidquid ad corruptelam pertinet & errorem.
Non ergo intereſt: vtrum amari dicatur Deus, an diligi. Nec
puto, quod culpari poſſit, ſi quis Deum, ſicut Ioannes chari-
tatẽ, ita ipſe amorem nominet. Denique memini aliquẽ ſan-
1. Ioan 4.c ctorũ dixiſſe, Ignatium nomine, de Chriſto: *Meus autẽ amor
crucifixus eſt*: nec reprehendi eum pro hoc dignum iudico.
Sciendũ autẽ quod omnis qui vel pecuniã diligit, vel ea quæ
in mundo ſunt materiæ corruptibilis, virtutẽ charitatis, quę
ex Deo eſt, ad terrena & ad caduca deducit: & reb. Dei abu-
titur ad ea, quæ non vult Deus. Non enim Deus dilectionẽ
horũ, ſed vſum hominib. dedit. Hæc autem paulo latius diſ-
cuſſimus, volentes de natura charitatis & amoris apertius
attẽtiuſq; diſtinguere: ne forte, quoniã ſcriptura dicit: Quia
Deus charitas eſt, omne quod diligitur, etiam ſi corruptibile
ſit, ex Deo eſſe, & hoc charitas & dilectio putaretur: Sed o-
ſtenditur, res quidẽ Dei & munus eius eſſe charitas: non ta-
mẽ ſẽper hominibus ad ea quæ Dei ſunt, & quæ Deus vult,
opus eius aſſumi. Sed & hoc ſcire oportet, ꝙ impoſſibile eſt
vt non ſẽper humana natura aliquid amet. Omnis namque
qui ad id ætatis venerit, quam pubertatem vocant, amat ali-
quid, ſeu minus rectè, cùm amat, quæ non oportet: ſeu rectè
& vtiliter, cùm amat, quæ oportet. Verùm nonnulli hunc
amoris affectum, qui animæ rationabili inſitus eſt, beneficio
conditoris, aut ad amorẽ pecuniæ trahũt & auaritiæ ſtudiũ:
aut erga gloriam captandã, & fiunt maxis gloriæ cupidi: aut
erga ſcorta ſectanda, & inueniuntur impudicitiæ libidiniſq;
captiui: aut ad alia his ſimilia, virtutẽ tanti boni huius effun-
dunt. Sed & cùm erga aduerſas artes amor iſte ducitur, quæ
manu miniſtrantur, aut per ſtudia præſentis vitæ non ſolum
neceſſaria, vt verbi gratia dixerim, erga artẽ phaleſtricã, vel
curſus exercitia: aut certè etiam erga Geometricã vel Muſi-
cam vel Arithmeticam confertur, atq; ad alias vel huiuſmo-
di diſciplinas: nec ſic quidẽ mihi videtur vſus eius probabi-
ter ſumi. Si enim quod bonũ eſt, hoc & probabile eſt: bo-
num autẽ propriè non erga vſus corporeos, ſed in Deo pri-
mũ & animi virtutibus intelligitur: conſequenter ille amor
probabilis eſt, qui Deo & animæ virtutib. coaptatur. Et hoc
ita ſe habere, definitione ipſius Saluatoris oſtenditur: vbi in-
terrogatus à quodã, quod eſſet mandatũ omniũ maius & pri- Matth. 22.
mũ in lege, reſpondit: *Diliges Dominũ Deum tuũ ex toto cor-* Marc. 12.
de tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis. Secundũ Luc. 10.e
verò ſimile eſt illi: Diliges proximũ tuũ ſicut teipſũ. Et adiecit:
In his duobus mandatis omnis lex pẽdet & Prophetæ, oſtẽdens
per hæc duo iuſtũ amorem legitimũq; conſtare: atq; in his
vniuerſam legẽ Propheraſq; pendere. Sed & quod ait. *Non* Matth 19.
*adulterabis: non occides: non furtum facies: non falſum teſtimo-
niũ dices, & ſi quod aliud mandatũ, in hoc verbo inſtauratur*, in
quo ait: *Diliges proximũ tuum ſicut teipſum*: quod hoc modo
facilius explanabitur. Ponamus, verbi gratia, mulierẽ amo-
re alicuius viri ardentẽ, cupientemq; in conſortiũ eius aſci-
ſci: nónne omnia ita aget, & omnes motus ſuos ita tempe-
rabit, vt ſciat illi placere quem diligit ne fortè ſi in aliquo D
contra voluntatẽ illius egerit, conſortia eius virille optimus
refutet atque ſpernat? Poterit hæc mulier, quæ erga amorem
viri illius toto corde, tota anima, totiſq; virib. feruet, aut a-
dulteriũ cõmittere, quæ eũ nouerit amare pudicitiã? aut ho-
micidiũ quæ eum nouerit mitẽ aut furtũ, quæ ei ſciat libera-
litatẽ placere? aut concupiſcet aliena, quæ omnes ſuas con-
cupiſcẽtias erga amorẽ viri illius habeat occupatas? Sic erga
in charitatis perfectione, & omne mandatũ inſtaurari dici-
tur, & legis virtus Prophetarũq; pẽdere. Propter iſtud cha-
ritatis vel amoris bonũ, ſancti nec in tribulatione anguſtian-
tur, nec aporiati exportantur, nec deiecti pereunt: ſed quod
in præſenti eſt momentaneũ & leue tribulationis eorũ, ſupra 2. Cor 4.
modum æternum gloriæ pondus operatur illis. Non enim
omnibus, ſed Paulo & his qui ei ſimiles ſunt, præſens hæc &
momẽtanea ac leuis dicitur tribulatio: quia perfectam cha-
ritatem Dei in Chriſto Ieſu per ſpiritum ſanctum habent in
corde ſuo diffuſam. Sic deniq; & Iacob Patriarchã amor Ra-
chel per ſeptem annos continuos in laborib. poſitum, diurni
æſtus, & nocturni frigoris vſtionẽ ſentire nõ ſinit. Sic ipſum
Paulum vi amore huius inſenſum, audito dicẽtem: *Charitas* Gen. 29 &
omnia patitur, omnia credit, omnia ſperat, omnia tolerat: chari- ſeq.
tas nunquã cadit. Nihil ergo eſt, quod non toleret, qui perfe- 1. Cor. 13.b
ctè diligit. Plura autẽ quando non toleramus, certum quòd
ob hoc, quia charitatem, quæ omnia tolerat, non habemus.
Etſi non ferimus aliqua patienter, idcirco eſt: quia charitas
nobis deeſt, quæ omnia patitur. In luctamine quoq; eo quod
eſt nobis aduerſus diabolũ, quod frequenter cadimus, nõ du-
biũ eſt, quin ob hoc fiat, quod nõ eſt nobis charitas illa, quæ
nunquã cadit. Hũc ergo amorẽ loquitur præſens ſcriptura,
quo erga verbũ Dei, anima beata vritur & inflammatur: &
iſtud epithalamii carmen per ſpiritũ canit, quo eccleſia ſpõ-
ſo cœleſti Chriſto coniungitur ac ſociatur, deſiderãs miſce-
ri ei per verbum: vt concipiat ex eo, & ſaluari poſſit per hãc 1. Tim. 2.d
caſtam filiorum generationem, cùm permanſerint in fide
& ſanctitate cum ſobrietate, vtpote concepti ex ſemine qui-
dem verbi Dei, editi verò genitique vel ab immaculata Ec-

E clesia, vel ab anima, nihil corporeum, nihil materiale requirente: ſed ſolo verbi Dei amore flagrante. Hæc interim nobis ad præſens de amore vel charitate, quæ in Epithalamio hoc Cantici canticorum refertur, occurrere potuerunt. Sed ſciendum eſt, tam multa eſſe, quæ dici debeant de charitate hac, quanta & de Deo: ſiquidem ipſe eſt charitas: *Scit enim* Ioan.4.b Mat.10.e *nemo patrem, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare.* Similiter autem etiam ipſum filium, quoniam & ipſe charitas eſt: nemo ſcit, niſi pater, & ſecundum hoc quod charitas dicitur. Solus autem Spiritus ſanctus eſt, qui ex patre procedit, & ideò ſcit, quæ in Deo ſunt: ſicut ſpiritus hominis ſcit, quæ 1.Cor.2.c in homine ſunt. Hic ergo paracletus ſpiritus veritatis, qui de patre procedit, circuit quærens, ſi quas inueniat dignas & capaces animas, quibus reuelet magnitudinem charitatis huius, quæ ex Deo eſt.

¶ Nunc ergo iam ipſum Deum patrem, qui charitas eſt, inuocantes, per eam quæ ex ipſo eſt charitatem, etiam ad reliqua diſcurienda veniamus: & tentemus primùm de eo requirere, quid illud ſit, quod cùm tria volumina Eccleſia Dei à Salomone ſcripta ſuſceperit: Primus ex ipſis Prouerbiorum liber poſitus ſit: Secundus is qui Eccleſiaſtes appellatur: Tertio vero in loco Cantici canticorum volumen habeatur. Quæ ergo nobis occurrere poſſunt in hoc loco, iſta ſunt. Generales diſciplinæ, quibus ad rerum ſcientiam peruenitur, tres ſunt: quas Græci Ethicam, Phyſicam, & Theoricen appellauerunt: nos has dicere poſſumus moralem, naturalem, & inſpectiuam. Nonnulli ſanè apud Græcos, etiam Logicen, quam nos rationalem poſſumus dicere, quartò in numero poſuêre. Alij non extrinſecus eam: ſed per has tres, quas ſupra memorauimus diſciplinas, innexá conſertamque per omne corpus, eſſe dixerunt. Eſt enim logicè, & velut nos dicimus rationalis, quæ verborum dictorumque videtur continere rationes, proprietateſque & improprietates, generaque & ſpecies, & figuras ſingulorũ quoque edocere dictorum: quam vtique diſciplinam non tam ſeparari, quàm inſeri cæteris conuenit & intexi. Moralis autem dicitur, per quam mos viuendi honeſtus aptatur, & inſtituta ad virtutẽ F tendẽtia præparantur. Naturalis dicitur, vbi vniuſcuiuſque rei natura diſcutitur: quo nihil contra naturam generatur in vita, ſed vnumquodque his vſib. deputetur, in quos à creatore productum eſt. Inſpectiua dicitur, qua ſupergreſſi viſibilia, de diuinis aliquid & cœleſtibus contemplamur, eaque ſola mente intuemur: quoniam corporeum ſupergrediũtur aſpectum. Hæc ergo vt mihi videtur, ſapiẽtes quiq; Græcorũ ſumpta à Salomone, vtpote qui ætate & tempore longè ante ipſos prior, ea per Dei ſpiritũ didiciſſet, tanquam propria inuenta protulerunt: & inſtitutionũ ſuarum voluminibus cõprehenſa, poſteris tradenda reliquêre. Sed hæc, vt diximus, Salomon ante oẽs inuenit & docuit per ſapientiam, 3.Reg.4.d quam accepit à Deo, ſicut ſcriptum eſt: *Et dedit Deus prudẽtiam Salomoni, & ſapientiam multam valde, & latitudinem cordis, ſicut arenam, quæ eſt ad ora maris, & multiplicata eſt in eo ſapientia ſuper oẽs antiquos filios hominum, & ſuper oẽs ſapientes Aegypti.* Salomõ ergo tres iſtas, quas ſupra diximus, generales eſſe diſciplinas, id eſt, moralem, naturalem & inſpectiuam, diſtinguere ab inuicem ac ſecernere volens, tribus eas libellis edidit: ſuo quoque ordine ſingulis cõſequenter aptatis. Primo ergo in Prouerbiis moralem docuit locũ, ſuccinctis vt decuit, breuibuſque ſententiis vitæ inſtituta cõponens. Secundam vero, quæ naturalis appellatur, comprehendit in Eccleſiaſte: in quo multa de rebus naturalibus diſſerens, & inania ac vana ab vtilib. neceſſariiſque ſecernens, relinquendam vanitatem monet, & vtilia rectaq; ſectanda. Inſpectiuũ quoque locum in hoc libello tradidit, qui habetur in manibus, id eſt, in Cantico canticorum, in quo amorem cœleſtiũ diuinorumque deſiderium incutit animæ, ſub ſpecie ſponſæ ac ſponſi, charitatis & amoris viis perueniendum docẽs ad conſortium Dei. Hoc vero eum veræ Philoſophiæ fundamentum ponentem, & ordinem diſciplinarum inſtitutionũque condentem, quod non latuerit, neque ab eo abiectus ſit, etiam rationalis locus euidẽter oſtendit in principio ſtatim Prouerbiorum ſuorum. Primo omniũ per hoc ipſum, quòd Prouerbia attitulauit libellum ſuum: quod vtique nomen ſignificat aliud quidem palam dici, aliud verò intrinſecus indicari. Hoc enim & communis vſus Prouerbiorũ docet, & Ioan. in Euangelio Saluatorẽ ita ſcribit dicẽ- G
tẽ: *Hæc in prouerbiis locutus ſum vobis: veniet hora, cùm iam* Ioan.16.f
non in prouerbiis loquar vobis: ſed manifeſte de patre annunciẽ Prouerb.1.
vobis. Hæc interim in ipſa tituli inſcriptione. In ſequenti bis 79.
vero ſtatim ſubiungit diſcretionem ſermonis, & diſtinguit ſcientiã à ſapientia, & à ſapientia diſciplinã: & intellectum verborum aliud ponit, & prudentiam dicit in eo eſſe vt excipere quis poſſit verborum verſutiam. Diſtinguit etiam iuſtitiam veram à directione iudicij: ſed & aſtutiam nominat quandam his, quos imbuit neceſſariam: illam credo, per quam ſophiſmatum intelligi ac declinari poſſit argutia. Et ideo dicit innocentibus per ſapientiam dare aſtutiam, ſine dubio, ne in verbo Dei decipiantur fraude ſophiſtica. Sed in hoc mihi videtur rationalis diſciplinæ meminiſſe, per quam doctrina verborum dictorumque ſignificantiæ diſcernuntur, & vniuſcuiuſq; ſermonis proprietas, certa cum ratione diſtinguitur, in qua præcipuè erudiri conuenit pueros: hoc enim hortatur, cùm dicit: *Vt det puero iuniori ſenſum, & cogi-* Ibidem.
tationem. Et quia, qui in his eruditur, neceſſariò rationabiliter per ea, quæ didicit, ſemetipſum gubernat, & vitam ſuam moderatius librat, propterea dicit: Intelligens autẽ gubernacula acquiret. Poſt hæc vero cognoſcens in verbis diuinis quibus per Prophetas humano generi traditus eſt ordo viuendi, diuerſos eſſe eloquij tropos, & varias dicendi ſpecies: ac ſciens haberi in eis aliquam figuram, quæ parabola appelletur, & aliam quæ obſcura dictio vocetur: aliaſque quæ ænigmata nominentur, & alias quæ dicta ſapientum dicãtur,
ſcribit: *Intelliges quoque parabolam & obſcurum ſermonẽ, di-* Ibidem.
ctaque ſapientũ & ænigmata. Per hæc ergo ſingula, rationalẽ locum manifeſte & euidenter exponit, ac more veterum
ſuccinctis breuibuſque ſententiis, ingentes & perfectos ex- Pſal.1.a
plicat ſenſus. Quæ ſi quis eſt, qui *in lege Domini meditetur die* Prou.10.d
ac nocte, & ſi quis eſt ſicut iuſti os, quod meditatur Domini ſapientiã, inueſtigare diligentius poterit & inuenire: ſi tamen rectè quæſierit, & quærens pulſauerit oſtium ſapiẽtiæ, petẽs à Deo, vt aperiatur ſibi, & mereatur accipere per Spiritum ſanctum verbum ſapientiæ, verbum ſcientiæ, fierique particeps illius ſapientiæ, quæ dicebat: Extendebam enim
verba mea, & non audiebatis. Et meritò extendere ſe dixit H
verba in eius corde: cui dederit Deus, ſicut ſupra diximus, latitudinem cordis. Dilatatur namque illius cor, qui poteſt ea, quæ breuiter in myſteriis dicta ſunt, latiore doctrina, ſumptis ex voluminibus diuinis aſſertionibus, explanare. Oportet igitur ſecundum hanc eandem ſapientiſſimi Salomonis doctrinam, eum qui ſapientiam ſcire deſiderat, incipere ab eruditione morali, & intelligere illud quod ſcriptum eſt:
Concupiſti ſapientiã: ſerua mandata, & Dominus dabit eam ti- Eccleſ.1.d
bi. Ob hoc magiſter hic, qui primos homines diuinam Philoſophiam docet, operis ſui exordium Prouerbiorum poſuit libellum: in quo, vt diximus, moralis traditur locus, vt cùm intellectu moribuſque quis profecerit, veniat etiam ad naturalis intelligentiæ diſciplinam atque ibi rerum cauſas naturaſque diſtinguens, agnoſcat vanitatem euanitarum relinquendam, ad æterna autem & perpetua properandum: & ideo poſt Prouerbia ad Eccleſiaſten venitur: qui docet, vt diximus, viſibilia omnia & corporea, caduca eſſe & fragilia. Quæ vtique, cùm ita eſſe deprehenderit, qui ſapientiæ ſtudet, ſine dubio contemnet ea, ac deſpiciet: & vniuerſo, vt ita dicam, ſeculo renuncians, tendet ad inuiſibilia & æterna, quæ ſpiritualibus quidem ſenſibus, ſed adopertis amorum quibuſdam figuris docentur in Canticis canticorum. Ideo enim nouiſſimum locum tenet hic liber: vt tunc ad eum veniatur, cum & moribus quis fuerit defecatus, & rerum corruptibiliũ atque incorruptibilium ſcientiam diſtinctionemque didicerit: per quæ in nullo poſſit ex his figuris, quibus ſponſæ ad ſponſum cœleſtis, id eſt, animæ perfectæ amor ad verbũ Dei deſcribitur ac formatur, offendere. Præmiſſis nãque his, quibus purificatur anima per actus ac mores, & in rerum diſcretionem naturalium perducitur, competenter ad domeſtica venitur, & ad myſtica, atq; ad diuinitatis contemplationem, ſyncero & ſpirituali amore conſcẽditur. Hanc ergo triplicẽ Philoſophiæ formam, etiam in illis ſanctis ac beatis viris arbitror præſignatam, pro quorũ ſanctiſſimis inſtitutionib. Deus ſummus dici voluit, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob. Abraham tanquam moralem

Digitized by Google

A declarat Philoſophiam per obedientiam. Tanta enim eius fuit obedientia & obſeruatio mandatorum, vt cùm audiret: *Exi de terra tua & de cognatione tua, & de domo patris tui*, nō
Gen. 12. a
ſit cūctatus: ſed ſtatim fecerit, imò & aliquid amplius fecerit. Audiens enim vt immolaret filiū ſuum: nec inde quidē dubitat, ſed obtemperat præcepto, & ad exemplum obedientiæ, quæ eſt moralis Philoſophiæ, poſteris dandum, nec filio
Gen. 22.
ſuo vnico pepercit. Iſaac quoq; naturalem Philoſophiā tenet, & cùm puteos fodit, & rerum profunda rimatur. Sed &
Gen. 26. d & ſeq.
Iacob inſpectiuum tenet locum, quippe qui & Iſrael ob diuinorum contemplationem nominatus ſit, & qui caſtra cœli viderit, & domum Dei, atq; angelorum vias, id eſt, ſcalas à terris in cœlum porrectas proſpexit. Vnde & meritò inuenimꝰ tres iſtos beatos viros altaria fixiſſe Deo, hoc eſt Philoſophiæ ſuæ conſecraſſe profectus: quò ſcilicet edocerent, non hæc ad artes humanas, ſed ad Dei gratiam referenda. Sed & in tabernaculis degunt, vt per hæc oſtendant, neque in terris habendum eſſe aliquid proprium huic, qui diuinæ Philoſophiæ ſtudet: ſed ſemper promouendum, non tam de loco ad locum, quàm de ſcientia inferorum ad ſcientiam perfectorum. Sed & alia multa in ſcripturis diuinis inuenies, quæ ordinem hunc, quem in libellis Salomonis contineri diximus, ſecundùm hanc eandem formam deſignant: ſed ea nunc nobis proſequi aliud in manibus habentibus longum eſt. Si quis ergo primum locum in emendandis moribus mandatiſque ſeruandis, qui per Prouerbia deſignatur, impleuit: poſt hæc autem deprehenſa vanitate mundi, & rerum caducarum fragilitate perſpecta venit in hoc, vt renunciet mundo & omnibus quæ in mundo ſunt: conſequenter veniet etiam ad contemplanda & deſideranda ea, quæ non videntur, & æterna ſunt. Ad quæ tamen vt peruenire poſſimus, indigemus diuina miſericordia, ſi fortè valeamus perſpecta pulchritudine verbi DEI, ſalutari in eum amore ſuccendi, vt & ipſe dignetur huiuſmodi animam diligere, quam deſiderium ſui habere perſpexerit.

Gen. 32. f
Ibid. a & 28. c
Gen. 22. b & 35. b

¶ Poſt hæc exigit nos conſequentia ſermonis, dicere etiā de ſuperſcriptione ipſa Cantici canticorum Simile enim
B eſt ex hoc illis, quæ in tabernaculo teſtimonij appellantur
Exod. 29. c
ſancta ſanctorum, & illis quæ in libro Numerorum memo-
1. Cor. 1. b
rantur, opera operum, quæque apud Paulum dicuntur ſe-
& Col. 1. d
cula ſeculorum. Sed quo modo differat à ſanctis ſancta ſanctorum in Exodo: & quo modo differant opera ab operibus operum in Numerorum libro, tractantib. prout potuimus, dictum eſt à nobis. Sed & de ſeculo ſeculorum in locis, quib. occurrit, non omiſſum eſt: & ne eadem repetamus, illa ſufficiant. Nunc ergo requiramus primò, quæ ſint Cātica, quorum canticorum hoc eſſe canticum dicitur. Puto ergo, quod cantica ſint illa, quæ dudum per Prophetas vel per angelos canebātur. Lex enim dicitur per angelos miniſtrata in manu mediatoris. Illa ergo omnia, quæ per illos annunciabantur, cantica erant per amicos ſponſi præcedentia. Iſtud vero vnum canticū eſt, quod ipſi iam ſponſo ſponſam ſuam ſuſcepturo, epithalamij ſpecie erat canendum. In quo ſpōſa nō adhuc per amicos ſponſi cantari ſibi vult: ſed ipſius iam ſponſi præſentis audire verba deſiderat, dicens: *Oſculetur me oſculo oris ſui*, vnde & omnib. canticis meritò præfertur. Videntur enim cætera cantica, quæ lex & Prophetæ cecinerunt, paruulæ adhuc ſponſæ, & quæ nondum veſtibula maturæ ætatis ingreſſa ſit, decantata. Hoc verò canticum adultæ, & iam valde robuſtæ, & quæ capax ſit iam virilis potentiæ, perfectique myſterij, decantari videtur, ſecundum quod dicitur de ipſa: quia vna ſit perfecta columba, quæ ſi perfecta, ergo & perfecti viri ſponſa, perfectæ ſuſcepit verba doctrinæ. Primum ergo canticum cecinit Deo Moyſes & filij Iſrael, quando viderunt Ægyptios mortuos ad litus maris, quando viderunt manum fortem & brachium excelſum Domini, & crediderunt DEO & famulo eius Moyſi. *Tunc cantauerunt dicentes, Cantemus Domino: glorioſe enim honorificatus eſt.* Ego autē arbitror, quod non poſſit ad iſtud perfectum quis & myſticū canticum peruenire, & ad iſtā perfectionem ſponſæ quæ in hac ſcriptura cōtinetur, niſi prius ambulet per ſiccum in medio mari, & fiat ei aqua murus à dextera læuaque: & ſic euadat de manibus Ægyptiorum, ita vt videat eos mortuos ad litus maris: atque intuens manum fortem Domini, qua interfecit Ægyptios, credat Do-

Gal. 3. c. & Actor. 7. g
Cantic. 6. c
Exod. 15. a
Ibid. 14. c & ſeq.

mino & famulo eius Moyſi. Moyſi autem dico, legi atque Euangeliis, omnibuſque diuinis ſcripturis: tunc enim meri- C
to cantabit, & dicet: *Cantemus Domino, glorioſe n. honorificatus eſt.* Sed iſtud canticum canet quis, cùm primùm liberatus fuerit à ſeruitute Ægyptiorum. Poſt hæc autē cùm tranſierit per hæc omnia, quæ in Exodo, & quæ in Leuitico ſcripta ſunt, & venerit ad hoc vt in diuinos numeros aſſumatur; tunc iterum ſecundum canticum canet, cùm exierit de valle Zareth, quod interpretatur aliena deſcenſio, & venerit ad puteum, de quo ſcriptum eſt: *Et dixit Dominus ad Moyſen: Congrega populum, & dabo eis aquā de puteo bibero.* Ibi enim cantabit, & dicet: initiate ei puteum: *Foderūt illum principes, excuderunt eum reges gentium in regno ſuo, cùm dominantur eorum.* Sed de his plenius in Numerorum libro, ſecundùm quod dedit nobis Dominus, dictum eſt.

Exod. 15. a
Num. 20. b
Num. 21.
Sec. 70. d

Oportet igitur venire ad puteum, qui à principibus foſſus eſt, & à regib. excuſus eſt. In quo opere nemo plebeius operatur: ſed oēs principes, omnes reges regales ſcilicet & principales animæ, quæ altitudinē putei, aquā viuam cōtinentis inquirunt. Poſt illud canticū venitur ad Deuteronomij canticum, de quo dicit Dñs: *Et nunc ſcribite vobis verba cantici huius, & docete illud filios Iſrael, & iniicite illud in os eorū, vt fiat mihi canticum iſtud ad teſtimonium in filiis Iſrael.* Et vide, quantum & quale ſit canticum iſtud: cui ad audiendum terra non ſufficit, ſed conuocatur & cœlum. Ait enim: *Attende cœlum, quæ loquar, & audiat terra verba ex ore meo.* Vide, quàm magna ſint, quàm ingentia quæ dicuntur. *Expectetur*, ait, *ſicut pluuia eloquium meum, & deſcendat ſicut ros ſuper gramen, & ſicut nix ſuper fœnum, quia nomen* Domini *inuocaui*, & reliqua. Quartum canticum eſt in libro Iudicū, de quo ſcriptum eſt: *Et cantauit Debbora & Barac filius Abinoem in die illa dicentes, incipiendo: Principales in Iſrael in propoſito populi benedicite Dominum. Audite reges auribus, percipite ſatrapæ*, & reliqua. Hæc autem, quæ canit, apis eſſe debet: cuius opus tale eſt, vt eo reges & mediocres vtātur ad ſanitatē.

Deut. 31. e
Deut. 32. Sec. 70. a
Iud. 5. Sec. 70. a

Debbora namque apis interpretatur, quæ iſtud canticum canit: ſed & Barac cum ipſa. Interpretatur autem Barac coruſcatio. Et canitur iſtud canticum poſt victoriam: quia nec ante quis poteſt, quæ perfecta ſunt canere, niſi vbi aduerſarios vicerit. Sic denique & in ipſo cātico dicitur: *Exurge, exurge* Debbora, *exuſcita millia populi. Exurge, exurge, cane canticum: exurge Barac.* Verùm & de his plenius in illis oratiunculis, quas de libello Iudicum edidimus, diſſerta reperies. Quintum poſt hæc canticum eſt in ſecundo libro Regnorū, cùm locutus eſt Dauid ad Dominum verba cantici huius, in die qua liberauit eum Dominus de manu omnium inimicorum ſuorum, & de manu Saul, & dixit: *Dominus mihi petra, & munitio mea*: liberator Dominus Deus meus, cuſtos erit mihi. Si ergo & tu potueris conſiderare, qui ſunt inimici Dauid quos in primo & ſecundo Regnorum libro ſuperat ac proſternit, & quomodo dignus factus eſt, vt Domini adiutorium mereretur, & liberaretur ab huiuſmodi inimicis: tunc poteris & tu quintum iſtud canticum canere. Sextum eſt canticum, in primo Paralipomenon libro, vbi conſtituit Dauid in principio ad laudandum Dominum Aſaph & fratres eius, & eſt initium cantici iſtius tale: *Laudate Dominum, & confitemini, & inuocate eum in nomine eius, notas facite in populis voluntates eius: canite ei, & hymnum dicite: narrate omnes adinuentiones eius, quas fecit* Dominus, *&c.*

דבורה ברק
D
2. Reg. 22. Sec. 70. a
1. Par. 16. Sec. 70. b

Sciendum tamen eſt, quòd canticum quidem, quod eſt in ſecundo Regnorum libro, valde ſimile eſt Pſalmo decimo ſeptimo. Quod autem eſt in primo libro Paralipomenon, in initiis quidem vſque ad eum locum vbi dicit: Et in Prophetis meis nolite malignari: ſimile eſt centeſimo quarto Pſalmo. Poſteriora verò ab hoc loco, ſimilitudinem gerunt primarum partium nonageſimi quinti Pſalmi, vbi dicitur: Cātate Domino omnis terra: vſq; ad eum locum, vbi ait: Quia venit iudicare terram. Igitur ſi in his concludendus eſt numerus Canticorum, ſeptimo in loco ponendus videbitur liber hic Cantici canticorum.

Si quis verò etiam Eſaię canticum cum cæteris numerandum putet, licet non valde conuenire videatur, vt præceſſiſſe putetur Eſaiæ canticum, quod longè poſterioribus temporibus Eſaias ſcripſerit: tamen ſi quis putet, quòd prophetica dicta non temporibus, ſed ratione penſanda ſint,

Eſa. 26. a & 42. b

E ſint, adiunget etiam illud canticum, & dicet hoc quod Salomon cecinis Canticum eſſe canticorum, non tantùm eorum quæ prius, ſed & eorum quæ poſtmodum canenda videbãtur. Si quis vero puteret etiam ex libro Pſalmorum debere aſſumi, ſicubi in eo vel canticum ſcribitur, vel canticum Pſalmi, multitudinem congregabit præcedentium canticorum. Iunget enim cæteris etiam quindecim ſimul graduũ cantica, & requirens ſingulorũ virtutes canticorũ, atque ex his proficientis animæ gradus colligẽs, ac ſpiritualis intelligẽtiæ ordinẽ iterum conſequentiamque cõponens; oſtendere poterit, quàm magnificis greſſib. incedens ſponſa, per hęc omnia

Pſal. 41. perueniat vſque ad thalamum ſponſi, digrediens *in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domũ Dei, in voce exultationis & confeſſionis ſonus epulantis*: & perueniens vſque ad ipſum, vt diximus, thalamum ſponſi; vt audiat & loquatur cuncta hæc, quæ continentur in Cantico canticorum.

¶ Adhuc autem poſſumus, & hæc inquirere prius quàm

Prou. 1. ad ipſum corpus libelli venimus: cur Salomon, qui videtur

Eccleſ. 1. obtemperare in his tribus libellis voluntati Spiritus ſancti, in prouerbiis quidem dicatur Salomon filius Dauid, qui regnauit in Iſrael: in ſecundo vero libello nõ Salomon ſcribitur: ſed *verba*, inquit, *Eccleſiaſtes filij Dauid regis Iſrael in Hieruſalẽ*, & filiũ quidẽ ſe eſſe Dauid, ſimiliter vt in primo, & regem Iſrael ſcribit. Sed ibi prouerbia, hic verba ponit, & ſeipſum quem ibi Salomonem, hic Eccleſiaſten nominas Et cùm ibi gentem ſolam, in qua regnauerat, poſuiſſet: hic & georem poſuit, & locum regni Hieruſalem deſignat. In Cantico canticorum vero, neque gentis nomen, neque locũ, in quo regnet, neque omnino quod rex ſit, neque quod patrem Dauid habeat, ſcribit: ſed tantummodo Canticum ait canticorum, quod eſt ipſi Salomoni. Et quamuis difficile mihi videatur, aut perſcrutari, aut pertingere poſſe horũ differentias: aut vtcumque inueſtigatas palàm proferre & chartulis credere: tamen inquantum capere vel ſenſus noſter, vel auditus legentium poteſt, paucis apetire tentabi-

3. Reg. 10. mus. In plurimis Salomonem Chriſti typum ferre: vel ſe-

2. Para. 9. F cundum hoc, quod pacificus dicitur: vel ſecundum hoc,

Mat. 12. d quod regina Auſtri venit à finibus terræ audire ſapientiam

Philip. 2. a Salomonis, non puto dubitandum. Hic ergo & ſecundum quod filius Dauid dicitur, regnat in Iſrael: & ſecundũ quod

1. Cor. 2. d ſupra eos reges, pro quibus ipſe rex regum dicitur, regnat. Et rurſus verus Eccleſiaſtes ipſe eſt, qui cum in forma Dei eſſet, *ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens*, vt congregaret Eccleſiam. A congregando enim Eccleſiam, Eccleſiaſtes appellatur. Tum vero quis ita Salomon, id eſt, pacificus, ſicut Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui factus eſt nobis ſapientia à Deo & iuſtitia & pax? Igitur in primo Prouerbiorum libro, cum nos moralibus inſtituit diſciplinis, rex eſſe dicitur in Iſrael, necdum in Hieruſalem: quia & ſi Iſrael dicamur propter fidem, non tamen in hoc peruentum eſt, vt ad Hieruſalem cœleſtem perueniſſe videamur.

Vbi vero profecerimus, & in hoc ventum fuerit, vt Eccleſiæ primitiuorũ, quæ in cœlis eſt, ſociemur, atque Hieruſalem cœleſtem, diſcuſſis diligentius priſcis & naturalib. cauſis, matrem noſtram noſcimus cœleſtem: tunc iam nobis

Coloſ. 1. e etiam ipſe Chriſtus Eccleſiaſtes efficitur: & non ſolum in Iſrael, ſed & in Hieruſalem regnare dicitur.

Cum vero ad perfectionẽ omniũ ventũ fuerit, & ſponſa ei perfecta, omnis duntaxat rationalis creatura iungetur: quia pacificauit per ſanguinẽ ſuum, nõ ſolùm quæ in terris ſunt, ſed & quæ in cœlis: Tunc Salomon tantũmodo dicetur, cum tradiderit regnũ Deo & patri, cùm euacuauerit oẽm princi-

1. Cor. 15. d patum & poteſtatem *Oportet enim eum regnare, donec ponat inimicos ſuos ſub pedib. ſuis, & nouiſſimus inimicus deſtruatur mors*. Et ita pacificans omnibus, patrique ſubiectis, cũ erit iã Deus omnia in omnibus. Salomon tantũmodo id eſt, ſolus pacificus nominabitur Competenter ergo in hoc libello, qui de amore ſponſæ & ſponſi erat ſcribendus, etiã pro hoc neque filius Dauid, neque rex, neque aliud horũ, quod ad corporeum pertinere poſſit intellectum, ſcribitur, vt merito de

Ibid. 5. e eo perfecta iam ſponſa dicat: Quia *& ſi aliquando cognouimus Chriſtum ſecundum carnem: ſed nunc iam non nouimus*: ne quis putet eam corporeum aliquid amare, aut in carne poſitum, & macula aliqua amori eius credatur induci. Propterea Canticum canticorum Salomoni tãtummodo eſt, & neque

G filio Dauid, neq; regi Iſrael, neq; aliqua in his prorſus miſcetur carnalis nominis intelligentia. Et ne miteris, quòd cùm vnus atque idem ſit Dominus atq; Saluator noſter, dicamus eum velut minorẽ primo in Prouerbiis, & deinde proficientẽ in Eccleſiaſten, & poſt hæc habere perfectionẽ in Cãtico canticorum, cum hæc etiã in Euangeliis videas ſcripta, vbi propter nos & ipſe in nobis dicitur proficere. Sic. n. refertur: Quia Ieſus proficiebat ætate & ſapientia apud Deum & hominesPuto ergo, quòd pro his omnib. neq; filius Dauid, Luc. 2. a

neque rex Iſrael ſcribitur: ſed & pro eo adhuc quòd in Cantico canticorum ſponſa iam intantum profecerat, vt maius aliquid eſſet quã eſt regnum Hieruſalem. Nã Hieruſalẽ cœleſtẽ dicit Apoſtolus eſſe, atque ad eam memorat credentes accedere. Huc ergo ſponſum, ad quẽ nunc ſponſa feſtinat, Galat. 4. d

idem Paulus cum eum Pontificem maximum dicit: ita de eo ſcribit, quaſi qui non in cœlis ſit, ſed penetrarit & pertranſierit omnes cœlos, & illuc quoque cum hæc ſua perfecta ſponſa ſectetur, imò illuc adhærens ei & coniuncta conſcẽderit: eſt enim facta cum eo vnus ſpiritus. Vnde videtur mihi & ad Petrum, qui non poterat eum primò ſequi, cùm diceret: *Quò ego vado, vos non poteſtis venire modò*, dixiſſe: *ſequeris autem poſtea*. Quòd autem ſit aliquid maius & ab Iſrael, inde colligimus, quòd in Numerorum libro omnis quidem Iſrael numeratur, & duodecim tribus Iſrael certo ſub numero cenſentur. Tribus verò Leuitica, vtpote cæteris eminentior, ſupra hunc numerum habetur & nequaquam in Iſraelitico numero deputatur. Dicit enim ita: *Hæc eſt viſitatio, in qua recenſiti ſunt filij Iſrael, ſecundum domos familiarum ſuarum. Omnis viſitatio eorum cum virtute ſua, ſexcenta tria millia quingenti quinquaginta Leuitæ autem non ſunt numerati cum eis, ſicut, præcepit Dominus Moyſi*. Vides quo modo vt Num. 1. & 26. a & ſeq.

eminentiores à filiis Iſrael ſequeſtrantur Leuitæ, nec in eorum numero ſociantur. Et rurſum Leuitis eminentiores ſcribuntur ſacerdotes. Sic enim in eadem ſcriptura continetur. *Et locutus eſt*, inquit, *Dominus ad Moyſen dicens: Accipe ſummam Leuitarum, & cõſtitues eos in conſpectu Aaron ſacerdotis, & miniſtrent ei*. Vides & in hoc quomodo ſuperiores Num. 3. a H

Leuitis nominet ſacerdotes, & rurſus Leuitas eminentiores ponit filiis Iſrael? Hæc autem viſi ſumus diſcutere paulò curioſius, volentes etiam per hæc oſtendere rationem: quia in ipſis quoq; attitulationib. librorum ſuorum Salomon differentiis vſus eſt neceſſariis. Sed aliud in Prouerbiis, aliud in Eccleſiaſte, aliud etiam in Canticorum cantico ex ipſa inſcriptione tituli deſignauit, & adhuc quòd in Cantico cãticorũ, vbi iam perfectio oſtenditur, neque filius Dauid, neque rex ſcribitur. Poteſt etiam hoc dici: quia cum factus fuerit ſeruus ſicut Dominus, & diſcipulus ſicut magiſter: videtur iã neque ſeruus eſſe ſeruus, factus videlicet ſicut Dominus: neq; diſcipulus eſſe diſcipulus, quippe qui ſicut magiſter effectus eſt: ſed fuiſſe quidem aliquando diſcipulus, nunc verò eſſe ſicut magiſter, & fuiſſe quidem ſeruus aliquando, nunc verò eſſe ſicut Dominus. Simili igitur ratione etiam de rege, & in his in quos regnat, aduerti poſſe videbitur, cum regnũ iam tradetur Deo & patri. Sed & hoc non lateat, nonnullos attitulationem libelli huius Cantica canticorum ſcribere, quod non rectè ſcribitur. Non enim pluraliter, ſed ſingulariter canticum hic dicitur canticorum.

Hæc quaſi in Præfatione dicta ſunt à nobis de ſuperſcri- שיר

ptione ipſa vel attitulatione libelli. Iam nunc Domino no- השירים

ſtro nos adiuuante, ipſius operis adoriamur exordia: & tamen ne illud quidem remaneat in nobis omiſſum, quod quibuſdam requirendum viſum eſt, adhuc de ipſa attitulatione à ſuperſcriptione libri, quæ ita habetur, *Canticum canticorum, quod eſt ipſi Salomoni*.

Sic enim accipiunt quaſi canticum hoc eſſe dixerit canti- אשר

corum Salomonis, vt ex plurimis ſuis canticis hoc vnum eſ- לשלמה

ſe ſignauerit.

Sed nos quo modo recipiemus huiuſmodi intelligẽtiam, cùm neque Eccleſia Dei vlla extrinſecus Salomonis cantica legenda ſuſceperit: neq; apud Hebræos, à quib. eloquia Dei ad nos videntur eſſe tranſlata, aliquid præter hos tres libellos Salomonis, qui & apud nos ſũt, amplius habeatur in canone. Volunt tamen, qui hoc aſſerunt, inde confirmare ſentẽtiam ſuam, quòd in regnorum tertio libro ſcriptũ eſt multa fuiſſe Salomonis cãtica, vt vnũ ex multis eſſe confirment.

Digitized by Google

A 1. Reg. 4. d Hoc ibi ergo refertur: *Et Deus dedit prudentiam Salomoni, & ſapientiam multam valde, & latitudinem cordis ſicut arenam, quæ eſt ad oram maris, & factus eſt ſapiens Salomon valde ſuper ſapientiam omnium antiquorum, & ſuper omnes ſapientes Aegypti, & ſuper Ethan Ezraiten, & Heman, & Chalcal, & Dorda filiis Mahol, & erat nominatus in vniuerſis gentibus circuitum, & locutus eſt Salomon tria millia parabolarum, & erant cantica eius quinque millia.* Ex his ergo quinque millibus canticis volunt videre hoc vnum eſſe canticum quod habemus. Sed vſque quo, vel vbi cantata ſint, non ſolum ad vſum, ſed ne ad notitiam quidem peruenit Eccleſiarũ Dei. Operoſum eſt autem, & procul ab opere propoſito, ſi velimus nunc inquirere, quàm multorum librorum commemoratio fiat in ſcripturis diuinis, quorum lectio nulla nobis omninò eſt tradita. Sed neque apud Iudæos haberi quidem vſum huiuſmodi reperimus lectionum, quæ ſiue pro eo, quòd aliqua ſupra humanam intelligentiam continebant, placuit Spiritui ſancto auferri de medio: ſiue quòd eſſent de ſcripturis his, quæ appellantur Apocryphæ (pro eo quòd multa in eis corrupta, & contra fidem veram inueniuntur à maioribus tradita) non placuit eis dari locum, nec admitti ad auctoritatem: ſupra nos eſt pronunciare de talibus. Illud tamẽ palam eſt, multa vel ab Apoſtolis vel ab Euangeliſtis exempla eſſe prolata, & nouo Teſtamẽto inſerta, quæ in his ſcripturis, quas canonicas habemus, nunquam legimus in Apocryphis tamen inueniuntur, & euidenter ex ipſis oſtenduntur aſſumpta. Sed ne ſic quidẽ locus Apocryphis dandus eſt: (Prou. 22. d) non enim tranſeundi ſunt termini, quos ſtatuerunt patres noſtri. Potuit enim fieri, vt Apoſtoli vel Euangeliſtæ Sancto ſpiritu repleti, ſciuerint, quid aſſumendum ex illis eſſet ſcripturis, quidve refutandum. Nobis autẽ non eſt abſque periculo aliquid tale præſumere, quibus non eſt tanta ſpiritus abundantia. Et ideo de præſenti verſiculo nos eam tenemus editionẽ, quam ſupra expoſuimus, maximè cùm euidens in eo habeatur diſtinctio, vbi ait *Canticum canticorum, quod eſt ipſi Salomoni.* Si enim voluiſſet intelligi cãticorũ Salomonis hoc eſt canticum, dixiſſet vtique Canticum canticorũ quæ B ſunt Salomoni, vel canticum ex canticis Salomonis. Nunc autem quia dixit, quod eſt Salomoni, oſtenditur iſtud cãticum, quod eſt in manibus, & quod erat ei canendum, eſſe Salomonis: & hoc de attitulatione quam propoſuit continere. Videamus ergo iam, & quæ ſequuntur.

HOMILIA PRIMA.

(φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ.) OSculetur me ab oſculis, &c.] Meminiſſe oportet illud, quod in Præfatione præmonuimus: quia libellus hic Epithalamij habens ſpeciem, dramatis in modum conſcribitur. Drama autem eſſe diximus, vbi certæ perſonæ introducuntur, quæ loquuntur, & aliæ interdum ſuperueniunt, aliæ recedunt aut accedunt: & ſic totum in mutationibus agitur perſonarum. Hęc ergo erit totius libelli ſpecies, & ſecundum hanc pro virib. hiſtorica à nobis aptabitur expoſitio. Spiritualis vero intelligentia, ſecundum hoc nihilominus quod in præfatione ſignauimus, vel de Eccleſiæ ad Chriſtum ſub ſponſæ vel ſponſi titulo, vel de animæ cum verbi Dei coniunctione dirigitur. Introducitur ergo nunc per hiſtoriæ ſpeciem ſponſa quædam, quæ ſuſcepit quædam ſpõſaliorum & dotis titulo digniſſima munera ab ſponſo nobiliſſimo. Sed plurimo tempore morante ſponſo, ſolicitari eam deſiderio amoris ſui, & confici iacentẽ domi ſuæ & agentem omnia, quatenus poſſit aliquando videre ſponſum ſuũ, atque oſculis eius perfrui. Quæ quoniã nec differri amorem ſuum, nec adipiſci ſe poſſe, quod deſiderat, videt, conuertat ſe ad orationem, & ſupplicet Deo, ſciens eum patrem eſſe ſponſi ſui. Conſideremus ergo eam leuantem ſanctas manus ſine ira, & diſceptatione, in habitu ornato, cum verecundia & ſobrietate, ornatam digniſſimis ornamentis, quib. ornari decet nobilem ſponſam, æſtuantem verò deſiderio ſponſi: & interno vulnere amoris agitatam, orationẽ, vt diximus, fundere ad Deũ, dicere de ſponſo ſuo: Oſculetur me ab oſculis oris ſui. Hæc ſunt, quæ dramatis in modũ compoſita, hiſtorica continet explanatio. Interior verò intellectus, videamus, ſi hoc modo poterit competenter aptari. Eccleſia ſit deſiderans Chriſto coniungi. Eccleſiam autem

C cœtum omniũ aduerte ſanctorum. Hæc ergo ſit quaſi omnium vna perſona, quæ loquatur & dicat: Omnia habeo, repleta ſum muneribus, quæ ſponſaliorum vel dotis titulo ante nuptias ſumpſi. Dudum enim cùm præpararet ad coniugium filij regis, & primogeniti omnis creaturæ, obſecuti ſunt, & miniſtrauerunt mihi angeli ſancti eius: deferẽtes ad me legẽ, ſponſalis muneris loco. *Lex nãq; per angelos diſpoſita* dicitur *in manu mediatoris.* (Gal. 3. e) Miniſtrauerũt mihi etiã Prophetæ. Locuti ſunt enim omnia & ipſi, per quæ nõ ſolùm oſtenderent & indicarent mihi de filio Dei, cui me delatis his quæ appellãtur arrhis & muneribus dotalibus ſpõdere cupiebant: verùm vt & in amorẽ me eius deſideriumque ſuccenderent, pronunciauerunt mihi propheticis vocibus de aduentu eius, & de innumeris virtutib. operibuſq; eius immenſis, repleti Spiritu ſancto prædicauerunt. Pulchritudinẽ quoque eius & ſpeciem ac manſuetudinẽ deſcripſerunt, ita vt omnib. his ad amorem eius integraliter inflammarer. Sed quoniam ſeculum iam penè finitum eſt, & ipſius quidẽ præſentia non datur mihi: ſolos autem miniſtros eius video aſcendentes & deſcendẽtes ad me: propter hoc ad te patrem ſponſi mei precem fundo, & obſecro, vt tandem miſeratus amorem noſtrum, mittas eum, vt iam non mihi per miniſtros ſuos angelos duntaxat & Prophetas loquatur: ſed ipſe per ſemetipſum veniat, & oſculetur me ab oſculis oris ſui, verba ſcilicet in os meum ſui oris infundat: Ipſum audiam loquentem, ipſum videã docentem. Hæc enim ſunt Chriſti oſcula, quæ porrexit Eccleſiæ, cùm in aduentu ſuo ipſe Chriſtus in carne poſitus, euãgelizauit ei verba fidei, & charitatis, & pacis, ſecundũ quod Eſaias promiſerat, & præmiſſus ad ſponſã dixerat: *Non legatus, neque angelus, ſed ipſe Dominus ſaluabit nos.* (Eſa. 63. b Sec. 70.) Tertio vero expoſitionis loco introducamus animam, cuius omne ſtudium ſit coniungi & cõſociari verbo Dñi, & intra myſteria ſapientiæ eius ac ſciẽtiæ velut ſpõſi cœleſtis thalamos intrare: cuiq; animæ præſentia eius etiam munera data ſunt, dotis ſcilicet nomine. Sicut enim Eccleſiæ dos fuit legis & Prophetarum volumina: ita huic lex naturæ & rationalis ſẽſus ac libertas arbitrij, dotalia munera deputentur. Habens autẽ hæc dotis ſuæ munera, ſit ei primò eruditionis doctrina à monitorib. doctoribuſque deſcendens. Sed quoniã in his non eſt ei plana atque perfecta D deſiderij ſui & amoris expletio: deprecetur vt mẽs eius pura & virginalis, ipſius verbi Dei illuminationib. & viſitationibus illuſtretur. Cùm enim nullo hominis vel angeli miniſterio diuinis ſenſib. & intellectib. mens impletur, tunc ipſius oſcula verbi Dei ſuſcipere ſeſe credat. Propter hæc ergo & huiuſmodi oſcula, dicat anima orans ad Deum: Oſculetur me ab oſculis oris ſui. Dum enim inde capax fuerit, vt ipſius verbi Dei caperet veram ſolidãq; doctrinam, neceſſaria ſuſcepit oſcula, id eſt, ſenſus ab ore doctorũ. Vbi verò ſpontè (Prou. 1.) iam cœperit obſcura cernere, enodare perplexa, inuoluta diſſoluere, parabolas & ænigmata dictaque ſapientiũ, competentibus intelligentiæ lineis explicare: tunc iam oſcula ipſius ſponſi ſui, id eſt, verbi Dei, ſuſcepiſſe ſe credat. (נשיקות φιλημάτων.) Ideo autẽ oſcula pluraliter poſuit, vt intelligamus vniuſcuiuſque obſcuri ſenſus illuminationem, oſculum eſſe verbi Dei ad animã perfectam delatum: & ſecundum hoc forte dicebat prophetica & perfecta mens: *Os meum aperui, & attraxi ſpiritum.* (Pſal. 118. a) Os autem ſponſi intelligamus virtutem Dei, qua illuminat mentem, & velut ſermone quodam amoris ad eam facto (ſi tamen capere mereatur tantæ virtutis præſentiam) incognita quæque ſibi & obſcura manifeſtat. Et hoc eſt verius propiuſque & ſanctius oſculum, quod à ſpõſo Dei verbo porrigi dicitur ſponſæ, puræ ſcilicet animæ & perfectæ. Cuius rei imago eſt illud oſculum, quod in Eccleſia ſub tẽpore myſteriorum nobis inuicem damus. Quoties ergo in corde noſtro aliquid quod de diuinis dogmatib. ſenſibuſq; quæritur, abſque monitoribus inuenimus, toties oſcula nobis data eſſe à ſponſo, Dñi verbo, credamus. Vbi verò quærentes aliquid de diuinis ſenſib. inuenire nõ poſſumus, tũc affectu huius orationis aſſumpto, petamus à Deo viſitationẽ verbi eius, & dicamus: *Oſculetur me ab oſculis oris ſui.* Scit autem pater vniuſcuiuſque animæ capacitatẽ, & nouit quo tempore, cui animæ, quæ oſcula verbi ſui porrigere in intellectibus duntaxat, & ſenſibus debeat. (ὅτι ἀγαθοὶ μαστοί σου.)

[*Quia bona ſunt verba tua ſuper vinũ, & odor vnguentorum tuorum ſu-*

E ὑπὲρ οἶνον· καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα. *rum ſuper omnia aromata.*] Intellige prius quaſi in hiſtoriæ dramate, ſponsã eleuatis ad Deũ manib. orationẽ fudiſſe ad patrẽ, & oraſſe, vt iam veniret ad eã ſpõſus, & ipſe ei oſculũ proprij oris infunderet. Dũque hæc oraret ad patrẽ, in ipſa oratione qua dixit: *Oſculetur me ab oſculis oris ſui*: parat etiam alia orationis verba ſubiungere ac dicere: quia in hoc principio ſermonis affuiſſet ſponſus, & oranti ei aſtitiſſet ac reuelaſſet verba ſua, ipſumque ſponsũ vnguentis mirificis, & quib. ſponſum fragrare decebat, cõſtituiſſet delibutũ. Spõſa verò, vbi adeſſe vidit eum, pro quo orabat, vt adeſſet, & adhuc loquenti ſibi præſtitum quod orabat, ac data ſibi ab ipſo oſcula quæ popoſcerat: læta pro hoc reddita, & decore vberum ac fragrantiæ ipſius odore permota, propoſitæ orationis ſermonẽ conuertit ad præſentiã ſponſi, qui aderat, & cùm dixiſſet: *Oſculetur me ab oſculis oris ſui*: ſubiungit poſt hæc ad præſentem iam ſponſum, dicens: *Bona verba tua ſuper vinũ, & odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata.* Hæc interim ſecũdum hiſtoricã intelligentiã, quam dramatis in modum prædiximus textam: Nunc verò, quid intellectus interior habeat, requiramus: Diuerſis vocabulis principale cordis appellari, in ſcripturis diuinis inuenimus: quæ vocabula pro cauſis ac rebus, de quib. agitur, aptari ſolent.
Mat.5.a Rom.10.c Interdum.n. cor dicitur, vt: *Beati mundo corde*: Et, *Corde creditur ad iuſtitiam.* Si verò conuiuij tẽpus ſit, pro ſpecie & ordine diſcumbentium, vel ſinus vel pectus appellatur: ſicut Ioannes in Euãgelio refert de quodã diſcipulo, quẽ amabat Ieſus, quod in ſinu eius, vel ſupra pectus eius recũberet. Ille profectò cui innuens Simon Petrus dicebat: Interroga, quis
Ioan.13.c eſt hic, de quo dicit: *Poſt hæc vero recumbens ſuper pectus Ieſu, dicit ei: Domine quis eſt?* In his.n. certum eſt, quòd Ioannes in principali cordis Ieſu, atq; internis doctrinæ eius ſenſibus requieuiſſe dicatur, ibi requirens & perſcrutans theſauros ſapientiæ & ſcientiæ, qui recõditi erant in Chriſto Ieſu. Sed quod ſinus Chriſti in loco dogmatũ ſanctorum accipiatur, puto indecens non videri. Diuerſis ergo modis, vt dicere cœperamus principale cordis in ſcripturis ſanctis deſignatur,
Leui.7.8. & 10. ſicut & in Leuitico nihilominus vbi de ſacrificiis pectuſculũ ſeparationis, & brachium ſacerdotib. ſequeſtratur: & in hoc
F ſequeſtratum ac ſeparatum pectuſculum & brachium, præcellens cæteros homines principale cordis & operum decus vult eſſe in ſacerdotibus. De quo plenius in libro Leuitico, prout Dominus dare dignatus eſt, expoſuimus. Secundum hæc ergo etiã in præſenti loco, quandoquidẽ amatorium videtur drama, quod agitur, in vberib. principale cordis intelligam⁹, vt tale videatur eſſe, quod dicitur: Cor tuũ ô ſpõſa & mens, id eſt, dogmata, quæ intra te ſunt, vel doctrinæ gratia,
Pſal.103.b ſuperat omne vinum, quod cor hominis lætificare ſolet. Sicut.n. in his de quib. dicit: Quia Deum videbunt: cor cõpetenter dictum eſſe videtur, & inter diſcumbentes ſinus ac pectus ponitur pro habitu ſine dubio diſcumbentiũ, formaque conuiuij: & rurſus vt apud ſacerdotes pectuſculum & brachiũ myſticis deſignatur eloquiis, ita etiam arbitror in præſenti loco, vbi amantiũ habitus & colloquia deſcribuntur, gratiſſimè hoc ipſum principale cordis in vberib. appellatũ. Bona ergo ſunt vbera ſponſi quandoquidẽ theſauri ſũt in eis ſapientiæ & ſcientiæ reconditi. Vbera autẽ hæc vino comparat ſponſa: ſed ita comparat, vt præferat. Vinum autẽ illa intelligenda ſunt dogmata & doctrinæ; quæ per legem Prophetas, ante aduentũ ſponſi, ſumere ſponſa conſueuerat. Sed nunc conſiderans hanc doctrinam, quæ ex vberib. profluit ſponſi, miratur & ſtupet, videns eam longè præſtãtiorem, quàm illã ex qua ante aduentum ſponſi lætificata fuerat: tanquam ex vino ſpirituali; quod miniſtrabãt ſancti patres
Gen.9.g Eſa.5.a & Prophetæ, qui etiam huius generis plantauerunt vineas, vt Noe primus, & Eſaias in cornu in loco vberi, & coluerũt eas. Videns ergo nunc multã eſſe eminentiam dogmatum & ſcientiæ apud ſponſum: & longè ex eo perfectiorem, quàm fuit apud antiquos, emanare doctrinam, dicit: Bona ſunt vbera tua ſuper vinũ ſuper illam ſcilicet doctrinã, qua lætificabar ab antiquis. De hoc enim antiquorum vino intelli-
Eccl.2.a. ibid. gendus eſt Eccleſiaſtes dicere, vbi ait: *Ego dixi in corde meo: veni & tentabo te in lætitia, & videbo in bono.* Et iterum de eiſdem vineis loquens idem Eccleſiaſtes dicit: *Magnificaui mihi op⁹ meũ, ædificaui mihi domos, plantaui mihi vineas, feci mihi hortos & paradiſos*, & reliqua. Sunt autẽ huius vineæ

G myſtici etiã miniſtri quidam, qui vini fuſores appellantur.
Ibid.b Sic.n. idẽ dicit: *Et fecit mihi cantores & cantatrices in lætitia filiorum hominũ, vini fuſores, & vini fuſitrices.* Vide ergo, ſi poſſimus tùm in cæteris, tùm etiã in hoc intelligere Saluatorem, veteri vino, nouella vberũ ſuorum fluenta miſcentẽ,
Luc.2.g cum Maria & Ioſeph quærentes *inuenerunt eum in templo ſedentẽ in medio doctorum, & audientẽ atque interrogantem eos*, quando & mirabantur oẽs ſuper reſpõſis eius. Sed & ibi fortaſſis ſpecies formæ huius expletur, vbi aſcendẽs in montem
Mat.5.c Exod.20. Deut.5.b docebat populos, & dicebat: *Dictum eſt antiquis: Nõ occides: Ego autem dico vobis: Omnis qui iraſcitur fratri ſuo ſine cauſa, reus erit. Et dictum eſt antiquis:* Non *adulterabis. Ego autẽ dico vobis: Omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendũ eam, iam mœchat⁹ eſt eam in corde ſuo.* Inquãtũ ergo doctrina hæc eius præcellit illã antiquã, intantum ſponſa intelligit & pronun-
Mat.11.a Ioan.2.a.b ciat bona eſſe vbera eius ſuper vinũ. Sed & quod vorax dicitur filius hominis & bibens, dicunt: *Ecce homo vorax & vinũ bibens*, ad hoc nihilominus reſpicit, tale & illud vinum fuiſſe in Chana Galilææ, quod bibebatur in cõuiuio nuptiali: quo deficiẽte fecit & aliud vinũ: cui teſtimoniũ reddit architriclinus, quòd ſit valde bonum: & eo vino quod expenſum fuerat, multo præſtantius, cùm dicit: Omnis homo primo bonum vinum ponit: & cùm inebriati fuerint, id quod
3.Reg.10.a & 2.Par.9.a.e deterius eſt: tu autẽ ſeruaſti vinũ bonũ vſq; nunc. Sed & Salomonem, qui pro accepta Dei ſapientia in admiratione fuit reginæ Saba, quæ venerat tentare eum in quæſtionibus, in quib. eum eadẽ regina ſcrutetur & miretur: audi ſcripturã referentẽ: *Et vidit*, inquit, *regina Saba oẽm ſapientiam Salomonis, & domum quã ædificauit, & apparatum conuiuij eius, & ſedẽ puerorum eius, & ordinem miniſtrorum eius, & veſtes eius, & vini fuſores eius, & holocauſta eius, quæ offerebat in domo* Dei: *& ſtupefacta eſt*, & reliqua. In his ergo aduerte, quomodo hæc quæ venit à finib. terræ audire ſapientiã Salomonis, inter cętera miratur & cibos cõuiuij eius, vel vini fuſores eius: & ſuper his dicitur obſtupuiſſe. Neſcio autẽ ſi ita ineptã putemus fuiſſe reginã, quæ ob hoc venerat à finibus terræ, vt audiret ſapientiã Salomonis, vt miretur cibos corporales, & vinum iſtud cõmune, ac pincernas vini in miniſterio regis. Quid enim in his admiratione dignum reginæ
H videtur, quæ communia pene omnib. ſunt hominibus? Sed mihi videtur mirarã eſſe cibos doctrinæ eius, & vinum dogmatum, quæ ab eo per diuinã ſapientiã prædicabãtur. Hoc erat vinũ & illud, quod per Hieremiã refertur de filiis Iona-
Hier.35.a & ſeq. dab, filij Rechab, qui eo tẽpore quo peccata populi inualuerant, & pro iniquitatib. plebis captiuitas imminebat, cõuocati ſunt, vt biberẽt vinũ, Et dixerunt, quia mandauerat eis pater ſuus Ionadab, ne biberẽt vinũ ipſi & filij ſui in ſeculũ: neque domos ædificarent, neq; ſeminarent ſemen, neq; plãtarent vineas: ſed in tabernaculis habitarent omnib. diebus vitæ ſuæ. Et amplectitur eos Deus, eo quod cuſtodierint præceptum patris ſui, & noluerint bibere vinũ. Pro peccatis
Deut.32.e enim tunc populi, & iniquitatib. eorũ, erat *vinea eorum ex vinea Sodomorũ, & palmites eorũ ex Gomorra. Vua eorũ vua fellis, & botrus amaritudinis Venenum aſpidum, & furor draconum* erat *vinum eorum.* Propter hoc ergo laudabiles habẽtur filij Ionadab, qui tale vinum, venenata ſcilicet dogmata, & aliena à fide DEI, bibere & ſuſcipere recuſarunt. Propter
Pſal.77.f hoc ergo fortaſſis percuſſit Deus vineas Ægyptiorũ, ſicut in Pſalmo ſcriptum eſt, ne tale facerent vinum. Igitur ſic intelleximus vini differentias, eaſq; pro diuerſitate dogmatũ conſtare perſpeximus, quod ait hic ſponſa: Quia *bona ſunt vbera tua ſuper vinum*: ſuper vinũ vtique intelligamus bonum, non malum. Bonis. n. non malis comparata dogmatibus, ſponſi dogmata præferuntur. Bonum enim vinum guſtauerat prius in lege & Prophetis: ex quo velut præmeditata erat ſponſa lætitiam cordis accipere ac præparare, vt capere poſſet etiam illam, quæ affutura erat per vbera ipſius ſponſi, excellentiorem cunctis cernens eorum doctrinam: & ideo dicit. Bona ſunt vbera tua ſuper vinum: & vide, ſi adhuc formæ huic
Mat.13.f aptare poſſimus illam Euangelij parabolam, quæ dicit: *Simile eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro: quem qui inuenerit, abſcondit: & præ gaudio eius vadit, & vendit omnia, quæ habet, & emit agrum illum.*

Eſt ergo theſaurus is non in deſerto aliquo loco, neque in ſyluis, ſed in agro abſconditus. Et poſſibile vtique eſt agrum

A illum habere etiam vineas, quæ afferant vinum: habere etiā theſaurum, propter quem diſtractis omnib. emit agrum illum, is qui inuenerat ibi theſaurum. Poteſt ergo dicere ille, qui emit agrum: Quia bonus eſt theſaurus, qui eſt in agro, magis quam vinū quod eſt in eo. Ita ergo & bonus eſt ſponſus, atq; vbera ſponſi, quæ velut theſaurus abſconditus eſt in Coloſſ. 2. a lege & Prophetis, magis quàm vinū quod eſt in eis, illa ſcilicet doctrina, quæ palam eſt, & lætificat audiētes. Bona ergo ſunt vbera ſponſi. Theſauri.n. ſunt ſapiētiæ & ſcientiæ in eo abſconditi: qui cùm aperti & reuelati fuerint oculis ſponſæ, multò præſtātiores ei videbuntur, quàm fuit prius iſtud vinū legis & doctrina prophetica. Sed & ſi tertiā expoſitionē de anima perfecta & verbo Dei ſentire debeamus, poſſumus dicere: quia quis donec paruulus eſt, & nondū ſemetipſū ex integro obtulit Deo, bibit vinū q̄ affert ille, qui habet intra ſe etiā theſaurū abſconditū, & bibens lætificatur ex vino. Cùm autē obtulerit & deuouerit ſemetipſū Deo, ac Nazaræus fuerit effectus, atque inuenerit theſaurum abſcōdi- Num. 6. b tum, & ad ipſa vbera fonteſque peruenerit verbi Dei: *vinum & ſiceram iā non bibet*, dicens ad ipſum Dei verbum de his theſauris, qui in ipſo ſciētiæ & ſapiētiæ reconditi ſunt. Quia *bona ſunt vbera tua ſuper vinum*. Sunt autem vnguenta quædā ſponſi, quorum fragrantia delectata eſt ſponſa, & dicit: *Odor vnguentorū tuorum ſuper omnia aromata*. Aromata ſpecies ſunt pigmentorum. Sponſa autem habuit quendā vſum & notitiam aromatum, hoc eſt, verborum legis & Prophetarum: quib. ante aduentum ſponſi, mediocriter licet, inſtrui tamen videbatur & exerceri ad cultum Dei, vtpote paruula Galat. 4. a adhuc & ſub curatorib. & actorib. agens & Pædagogis. *Lex* Galat. 3. d *enim pædagogus noſter fuit ad Chriſtum*. Hæc autem omnia aromata fuerant, in quibus enutriri viſa eſt, & ſponſo ſuo præparari. Sed vbi venit plenitudo tēporum, & adoleuit, atque vnigenitum ſuum pater Spiritu ſancto vnctum miſit in hunc mundū, odorata ſponſa diuini vnguenti fragrantiam: ſentienſque quod illa omnia aromata, quib. prius vſa videbatur longè inferiora ſunt ad comparationē ſuauitatis noui B huius & cæleſtis vnguenti, ait: *Odor vnguentorum tuorū ſuper omnia aromata*. Et quoniā Chriſtus idem ſponſus atque idem 1. Tim. 2. b Pontifex dicitur. Pōtifex quidē ſecundum hoc quod media- Heb. 8. 9. tor eſt Dei & hominum, omniſq; creaturæ, pro qua & pro- & 12. propitiatio factus eſt, ſemetipſum offerēdo hoſtiam pro pecca- 1. Ioan. 2. a to mundi. Sponſus vero ſecundum hoc, quod Eccleſiæ iun- & 4. b gitur non habenti maculam, aut rugam, aut aliquid horum, Epheſ. 5. f conſidera, ne fortè vnguentum illud pontificale, quod in Exodo cōponi iubetur arte pigmentarij, iſtius vnguenti, quod nunc odorata ſponſa miratur, teneat rationē. Et vidēs quod illa quidē aromata, quib. compoſitum vnguentū videbatur, quo Aaron vnctus eſt: quoniam erant terrena & materiæ corporalis, hoc autem vnguentum quo nunc vnctum vidit ſponſum, ſpirituale eſt & cæleſte, idcirco dicat: Quia odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata.

Videamus ergo, quomodo compoſitum ſit illud vnguentum. *Et locutus eſt Dominus*, inquit, *ad Moyſen dicens: Accipe* Exod. 25. a *tibi florem myrrhæ electæ, quingentos ſiclos, & cinamonum* & 30. c *ſuaue, ducentos quinquaginta ſiclos: & calamum ſuauem, ducentos quinquaginta ſiclos: & caſiæ quingentos ſiclos, ſecundum ſiclum ſanctum: & oleum ex oliuis hin, & facies illud oleum chriſmatis ſancti vnguentum arte pigmentarij*. Hæc autem in lege quidem referri audierat ſponſa, ſed rationem eorum veritatemque nunc perſpicit.

Vide ergo, quod iſtæ quatuor ſpecies vnguenti iſtius, formam tenebant incarnationis verbi DEI, quod ex quatuor elementis compaginatum corpus aſſumpſit: in quo corpore myrrha illa mortis eius, quam ſiue vt Pontifex pro populo, ſiue vt ſponſus pro ſponſa ſuſcepit, ſeruat indicia.

Quod vero non ſimpliciter myrrha, ſed flos myrrhæ & myrrhæ electæ ſcriptum eſt: non ſolum mortem eius, ſed & primogenitum eum futurum ex mortuis indicabat, atque eos qui complantati fuiſſent, ſimilitudini mortis eius, non non ſolum vocatos, ſed electos futuros.

Epheſ. 5. f …4. b Cinamomū verò immaculatū dicitur, propter Eccleſiam ſine dubio, quā purificauit lauacro aquæ, & immaculatā fecit, *non habentē maculā aut rugam, aut aliquid huiuſmodi*. Sed & calamus aſſumitur: quia *lingua eius* etiam eſt *calamus ſcribæ velociter ſcribentis*, doctrinæ gratiam pigmentis deſignās ſuauitatis. In eis quoque ſpecies adhibet calidiſſimas, vt referantur ad ardētiſſima: in qua vel Spiritus ſancti feruor, vel C futuri per ignem iudicij oſtenditur forma. Numerus vero quingentorum vel ducentorum quinquaginta ſiclorum in eo myſterium tenet, centupliciter perfectorum, vt remiſſionem peccatorum per eum datam ſignificet: quinquagena- Philip. 2. b rius enim iubileus in his eſt quintupliciter poſitus. Sed hæc omnia oleo puro colliguntur, per quod oſtenditur, vel miſericordiæ vel ſalutis cauſa fuiſſe, quod is, qui erat in forma Dei, formam ſerui ſuſceperit: vel ea quæ ex materiali ſubſtantia in Chriſtū fuerant aſſumpta, per Spiritum ſanctū redacta in vnum fuiſſe, atque in vnā ſpeciem, quæ eſt perſona mediatoris effecta. Illud ergo oleū materiale, nullo genere oleum lætitiæ appellari potuit. Illud autē oleum, id eſt, Spiritus ſancti vnguentū, quo vnctus eſt Chriſtus, & cuius nunc odorem percipiens ſponſa admirata eſt, oleum lætitiæ, quia Galat. 5. d fructus ſpiritus gaudium eſt, merito appellatur, quo vnxit eum Deus, qui dilexit iuſtitiā, & odio habuit iniquitatem. Propterea.n. dicitur: *Vnxit eum Dominus Deus ſuus oleo lætitiæ præ participibus ſuis*. Et ideo odor vnguentorum eius Pſal. 45. b eſt ſuper omnia aromata. Simili autem expoſitione vtimur, etiam ſi ad vnamquamque animam in amore & deſiderio verbi Dei poſitam transferatur hic ſermo, cui fuerint omnes doctrinæ per ordinem decurſæ: in quibus ante agnitionem verbi Dei, exercitata videtur & erudita: ſiue ex moralibus deſcendentes, ſiue ex naturalibus ſcholis.

Erant enim ei omnia iſta aromata quædam, pro eo quod in his inſtitutio probabilis, & morum conquiritur emendatio, quòd deprehenditur in his vanitas ſeculi, & caducarum rerum reſpuuntur falſa miracula.

Erant ergo ei hæc omnia velut aromata, & odoramenta quædam animæ pigmenta. Sed vbi ad cognitionem diuinorum myſteriorum, & diuinorum dogmatum ſcientiam ventum eſt; vbi ad ianuas ſapientiæ ipſius, & ſapientiæ non huius mundi, neque principum huius mundi, qui deſtruuntur, 1. Cor. 2. b acceſſum eſt: ſed ad ipſam Dei ſapientiam, quæ inter perfe- Eph. 3. a & ctos diſſeritur: & vbi *myſterium, quod prioribus generationib.* Col. 1. d *non fuit notum, filiis hominum* reuelatum eſt: vbi, inquā, ani- D ma ad tanti cognitionem aſcendit arcani, merito dicit: *Odor vnguentorum tuorum*, ſpiritualis ſcilicet intelligentia & myſtica, *ſuper omnia aromata*, moralis naturaliſq; Philoſophiæ. Non autem lateat nos, quod in quibuſdam exemplaribus pro eo quod legimus: *Quia bona ſunt vbera tua ſuper vinum*, inuenimus ſcriptum: Quia bonæ ſunt loquelæ tuæ ſuper vinum, quod quamuis videantur ſignificaſſe euidentius ea ipſa, quæ à nobis ſpirituali interpretatione diſſerta ſunt: tamen nos Septuaginta interpretum ſcripta per omnia cuſtodimus: certi quod Spiritus ſanctus myſteriorum formas obtectas ineſſe voluit in ſcripturis diuinis, & non palam atque in propatulo haberi.

Vnguentum exinanitum nomē tuum: propterea adoleſcentulæ Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου, διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε, εἵλκυσάν σε ὀπίσω σου· εἰς ὀσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν. *dilexerunt te, ac traxerūt te poſt ſe. In odore vnguentorū tuorū curremus.*] Hiſtorica quidem expoſitio eadem quæ in ſuperioribus, percurrit etiam in præſenti loco, donec fiat aliqua mutatio perſonarum. Ita quippe ordo dramatis, qui à nobis in hac expoſitione receptus eſt, poſcit. Poſſunt ſane in Prophetia quædā videri ex perſona ſpōſæ prolata de Chriſto, q̄ futurum eſſet in aduentu Dn̄i & Saluatoris noſtri, vt nomen eius ita per orbem terræ, & per vniuerſum mundum diffunderetur, vt fieret odor ſuauitatis in omni loco, ſicut & Apoſtolus dicit: Quia *Chriſti bonus odor ſumus, in omni loco. Aliis quidem odor ex morte in mortem: aliis autem odor de vita in vitam*. Si enim omnibus fuiſſet odor vitæ in vitam, dixiſſet vtique & hic: Omnes dilexerunt te, & traxerunt te. 2. Cor. 2. d Sed nunc ait: Vbi nomen tuum eſt factum vnguentum exinanitum, dilexerunt te: non illæ vetulæ, ac veterem hominem indutæ animæ, neque rugas habentes, neque maculas, ſed adoleſcentulæ, in augmento ſcilicet ætatis & pulchritudinis poſitæ animæ, quæ ſemper innouantur, & de die in diem renouantur, nouum ſe hominem induētes, qui ſecundum Deum creatus eſt. Propter iſtas ergo adoleſcētulas, & in augmentis vitæ & profectibus poſitas, exinaniuit ſe ille, qui erat in forma Dei, vt fieret vnguentum exinanitum nomen eius: vt non iam inacceſſam lucem tantummodo habitaret, & in forma Dei permaneret, ſed verbum caro fieret:

quò poſ-

E quo poſſent iſtæ adoleſcentulæ & in augmentis profectuum poſitæ animæ, non ſolùm diligere, ſed & trahere eum ad ſe. Trahit.n. vnaquæque anima, & aſſumit ad ſe verbum Dei pro capacitatis & fidei ſuæ menſura. Cùm autẽ traxerint ad ſe animæ verbum Dei, & ſenſib. ſuis atque intellectib. inſeruerint, & dulcedinis eius & odoris ſenſerint ſuauitatẽ: vbi vnguentorũ eius fragrantiam ceperint, rationẽ duntaxat aduentus eius & redẽptionis ac paſſionis cauſas charitatemque agnouerint, qua pro ſalute omniũ vſque ad mortem crucis, immortalis acceſſit: & his omnib. velut diuini cuiuſdam & ineffabilis vnguenti odorib. inuitatæ adoleſcentulæ, id eſt, animæ, plenæ vigoris atque alacritatis effectæ, currũt poſt ipſum, atque ad odorẽ ſuauitatis eius non leni gradu, nec tardis paſſibus, ſed rapido curſu, & tota properatione feſtinãt: quemadmodũ & ille qui dicebat: *Sic curro, vt comprehendã.* 1.Cor.9.d. Verùm quòd ait: *Vnguentum exinanitũ nomen tuum*: propterea adoleſcentulæ dilexerunt te, & traxerunt te poſt ſe: *In odorẽ vnguentorum tuorum curremus.* Trahunt ad ſe Chriſtũ adoleſcentulæ: ſi quidem de Eccleſiis intelligatur, quæ vna quidẽ eſt, cùm perfecta eſt. Multæ verò ſunt adoleſcentulæ, Mat.18.c cum adhuc inſtruũtur & proficiunt. Iſtæ ergo trahunt ad ſe Chriſtum per fidem: quia Chriſtus, vbi viderit congregatos duos vel tres in fide nominis ſui, vadit illuc, & eſt in medio eorum, fide eorum tractus & vnanimitate prouocatus. Si vero tertia expoſitione, de anima verbum Dei ſequente intelligi hæc oportet, quæcunque anima fuerit erudita, primò in moralibus, ſecundò etiam in naturalib. exercitata, per illa omnia quæ in his diſciplinis edoceri ſupra oſtendimus, ipſa morum emendatio, & eruditio rerũ, ac probitas diſciplinæ, trahit ad ſe verbũ Dei. Et libens trahitur. Gratiſſimè enim ad eruditas animas venit, & trahi ſe ab his indulgenter accipit, benigneque cõcedit. Requiro ſanè, ſi ſolum nomen eius, quia vnguentum factum eſt exinanitum, tantũ operis egerit, & ita ſuſcitarit adoleſcentulas, vt primò traherent eũ ad ſe, & habentes eum apud ſe, caperent vnguentorum eius odorem, & ſtatim currerent poſt eum. Si hæc, inquam, omnia ſolo nomine eius effecta ſunt, quid putas, faciet ipſa eius ſubſtantia? F Quid ex illa adoleſcentulæ iſtæ virtutis, quid vigoris accipient, ſi quo pacto potuerint aliquando ad ipſam incõprehenſibilẽ atque ineffabilem ſubſtantiam eius peruenire? Ego puto, quod ſi ad hoc aliquando peruenerint, iã non ambulẽt, neque currãt: ſed vinculis quibuſdã charitatis eius aſtrictæ, adhærẽãt ei: ne vltra mobilitatis alicuius vllus in eis reſideat locus, ſed ſint cum eo vnus ſpiritus, & compleatur Ioan.18.b in eis illud, quod ſcriptum eſt: *Sicut tu pater in me, & ego in te vnum ſumus: ita & iſti in nobis vnum ſint.* Sed nunc interim, vt videtur, ſponſa conſociatis ſibi adoleſcẽtulis multis, quarum in poſteriorib. nullus eſſe numerus dicitur, ab vno ſolo ſenſu, id eſt, odoratu tantũmodo capta, currere ſe in odorem vnguentorum ſponſi cõmemorat ſiue quod ipſa curſu indigeat adhuc & profectu: ſiue quod ipſa quidem perfecta ſit, pro his autem adoleſcentulis, quæ adhuc curſu & profectibus indigent, etiã ipſa ſe currere fateatur: ſicut & ille, qui, cũ ipſe ſub lege non eſſet, ſi tamen ſub lege, *vt eos, qui ſub lege* 1.Cor.6.d *ſunt, lucrifaciat.* Et iterum cum in lege ſit Chriſti, his tamen qui ſine lege ſunt, ſit & ipſe ſine lege, vt eos qui ſub lege sũt, ſaluet. Et hoc ſit, vt diximus, ſolo adhuc odoratu eis accepto. Quid putas, agent, cùm & auditum earum, & viſum, & tactũ, guſtumque occupauerit verbũ Dei, & ſingulis quibuſque ſenſibus, virtutes ex ſe cõpetentes naturæ earum capacitatique præbuerit: ita vt oculus ſi videre potuerit gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre, aliud vltra iam videre nolit: neque auditus aliud, quàm verbũ vitæ & ſalutis Ioan.1.b 1.Ioan.1.a audire. Sed & cuius manus palpauerit de verbo vitæ, nihil vltra materiale, nihil fragile caducumque palpabit: nec guſtus cùm guſtauerit bonum verbum Dei, carnemque eius & panem, qui de cœlo deſcendit, aliud quid poſt hæc guſtare patietur. Præ dulcedine nãque ipſius & ſuauitate, omnis reliquus ei ſapor aſper videbitur & amarus, & ideo hoc ſolo veſcetur. Omnem namque ſuauitatem, quamcunque cupierit, in hoc inueniet: ad omnia namque aptum ſe reddidit & habilem. Denique his qui ex incorruptibili ſemine regenerantur, rationabile & ſine dolo efficitur lac. His verò qui infirmantur in aliquo, olera ſe præbet ad hoſpitalitatis amicitiam & gratiam. His verò qui pro poſſibilitate ſumendi exercitatos habent ſenſus, ac diſcretionẽ boni & mali, cibum ſe ſolidũ præbet. G Si qui verò ſunt, qui exierint de Ægypto, & ſecuti columnã ignis & nubis in eremũ venerint, de cœlo ad Exod.15. & 16. illos deſcendit, minutum & ſubtilẽ eis præbens cibũ angelico ſimilẽ, ita vt panem angelorũ manducet homo. Habet & alias multas in ſemetipſo atque innumeras ciborum differẽtias, quas interim pelle quis & carne oſſibuſque indutus & neruis, capere non poteſt. Qui autẽ dignus fuerit redire, & Philip.1. ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Luc.16.& 19 eſſe cum Chriſto: quique in paruo fidelis inuentus, conſtituetur ſuper multa, ille guſtabit & capiet voluptatem Dñi: perductus ad locum quendã, qui pro huiuſmodi ciborũ copiis & varietatib⁹, deliciarũ nominatur locus. Propter quod Gen.2.b & in Eden poſitus dicitur, quod delitias indicat. Ibi enim dicetur ad eum delitiare in Domino. Psal.36. κατατρύφησον τοῦ κυρίου. Delitiabitur autem non in vno ſolo edendi, guſtandiq; ſenſu: ſed & auditu delitiabitur & viſu, & tactu, odoratuq; delitiabitur, in odorẽ nãque vnguenti eius curret. Et ita omnib. ſenſibus ſuis delitiabitur in verbo Dei, is qui ad ſummam perfectionis ac beatitudinis venerit. Vnde & in his poſiti locis, deprecamur auditores horum, vt mortificent carnales ſenſus, ne quid ex his, quæ dicuntur, ſecundum corporis motus excipiant: ſed illos diuiniores interioris hominis ad hæc capienda ſenſus exhibeãt, ſicut Salomon edocet nos, dicens. *Senſum autem diuinum inuenies.* Heb.5.d Et vt Paulus quoq; ad Hebræos ſcribit de perfectis, vt ſupra memorauimus: *qui exercitatos habent ſenſus diſcretionem boni vel mali*, oſtendens eſſe in homine præter hos corporeos ſenſus, quinque alios nihilominus, qui per exercitia quæruntur, & exercitati dicuntur, cùm ſcilicet intelligentiã rerum acumine acriore diſcutiunt. Nõ enim perfunctoriè, & vt libet audiendum eſt, quod Apoſtolus de perfectis dicit: Ibidem. *Quia exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni vel mali.* Quod vt clarius eluceſcat: ſumamus, ſi videtur, exẽplum ab his corporalibus ſenſibus: & ita demum ſtatim ad illos diuinos, quos ſcriptura nominat ſenſus interioris hominis, veniemus. Si enim corporeus oculus exercitium viſus habeat, nullo impediente obſtaculo, integrè, & abſque vlla falſitate vel colores corporum, vel magnitudines qualitateſque deprehendet. H Nam ſi aut caligine, aut alia qualibet infirmitate impediatur aſpectus, & rubrum pro albo, & viride pro nigro, aut rectum putat eſſe aliquid, cùm curuum ſit & tortuoſum, conturbabitur ſine dubio iudicium mentis, & aliud pro alio agetur. Ita ergo & interior viſus, niſi eruditione & induſtria fuerit exercitatus, quo per multam peritiam diſcretionem boni habeat ac mali, ſed ignorantia & imperitia tanquam caligo oculis inciderit, aut etiã malitiæ alicuius languor tanquã lippis oculis acceſſerit, diſcrimen boni aut mali intueri nullatenus poſſit: & inde fiet, vt mala pro bonis agat: bona verò pro malis ſpernat. Secundum hãc verò formam, quam de viſu corporis animæque tractauimus, conſequenter etiam de auditu, & guſtu, & odoratu, tactuque per ſingulas quaſque ſui generis virtutes ſenſuum corporalium, referemus ad animæ ſenſus, quæ in ſingulis adhibere debeãt exercitia, quæque debeat emendatio parari dilucidè recognoſcemus. Hæc autem paulo latiori exceſſu proſecuti ſumus, oſtendere volentes odoratum ſponſæ & adoleſcẽtularum, quo odoratæ ſunt odorem vnguentorum ſponſi, non corporis ſenſus, ſed diuini odoris illius & interioris, qui appellatur hominis, dici. Hic ergo odorationis ſenſus, in quo ſanus eſt & integer, odore Chriſti accepto, ex vita adducit ad vitam. Si vero non ſit ſanus, hoc odore ſuſcepto, de morte in mortem deiicit, ſecundum illum qui dicebat: Quoniã 2.Cor.2.d *Chriſti bonus odor ſumus, aliis quidem de vita in vitam: aliis autem odor de morte in mortem.* Denique & hi quibus intellectus herbarum eſt pigmentorumque peritia, ferunt quædam eſſe pigmenta, quorum ſi odorem ceperint nonnulla animalia, continuò intereunt: alia verò eodem odore recreantur, vitamque recipiunt. Ibidem. Et nunc ergo in his ipſis expoſitionibus & ſermonibus, quos habemus in manibus, videtur aliis eſſe vita ex vita, aliis verò mors ex morte. Nam ſi hæc exponi ita audiat animalis, qui dicitur homo, qui non poteſt percipere & intelligere, quæ ſunt ſpiritus Dei, irridebit ſine dubio, atque inepta hæc eſſe & inania pronunciabit: dicens, ſomnia potius quàm rerum cauſas & dogmata diuina tractari. His ergo odor hic Cantici canticorũ efficitur de morte in mortem, ſcilicet de morte infidelitatis in

A

mortẽ iudicij & condẽnationis. Sequentib. vero ſpiritualẽ ſenſum & ſubtilẽ, atque intelligentib. maiorẽ ineſſe veritatẽ, in his quæ non videntur: quã in his quæ vidẽtur: & veriora haberi apud Deũ inuiſibilia, & ſpiritualia magis, quàm viſibilia & corporalia, amplectẽda ſine dubio huiuſmodi intelligentia videbitur & ſequenda. Agnoſcunt.n. tale eſſe intelligendæ veritatis iter, quo peruenitur ad Deum. Sed ſiquidẽ alienus à fide ſit is, qui hæc ſtulta iudicat & irridenda, nihil mirum. Si vero aliquis ex his ſit, qui vidẽtur credere, & ſcripturarum auctoritatẽ recipere: non tamẽ recipit expoſitionis huius ſpiritualis formã, ſed irridet & derogat, tentem⁹ ex aliis ſcripturarũ locis inſtruere eum ac perſuadere. Qui ſi fortè poterit ſic reſipiſcere, & talia quædã dicam⁹ ad eum, ſcriptũ eſt: *Præceptum Domini lucidũ illuminans oculos*. Dicat ergo nobis, qui ſunt oculi, qui illuminantur luce præcepti. Et iterũ: *Qui habet aures audiendi, audiat*: quæ ſunt aures iſtæ, quas qui habuerit, ipſe ſolus verba Chriſti audire dicatur. Et iterum: Quoniã *Chriſti bonus odor ſumus Deo*. Et in aliis: *Guſtate & videte, quoniã ſuauis eſt Dominus*. Et quod alius ait: *Manus noſtræ palpauerunt de verbo vitæ*. Putaſne in his omnib. nõ mouebitur, vt aduertat hæc vniuerſa non de corporeis ſenſib. dicta, ſed de his quos ſecundum interiorẽ hominẽ ineſſe vnicuiq; docuimus, niſi ſi contentionis & iactãtiæ vitio agitur, qui eiuſmodi eſt. Quib. vitiis (quoniã & viſus ille interior excæcatur, & odoratus obcluditur, & obduratur auditus) merito, nec videre quæ ſpiritualia ſunt, nec audire poteſt. Sed nec odorẽ iſtũ Chriſti capere: quo nũc recepto, adoleſcentulæ iſtæ, in quibus benè ſanus & vigens erat hic ſenſus, in odorem vnguentorũ eius currunt poſt ipſum: nec deficiunt currentes, aut laborãt, quia ſuauitate odoris ipſius, qui eſt de vita in vitã refectæ, iugiter inualeſcunt. Poteſt adhuc & hoc modo accipi, quod ait. Vnguentum exinanitum nomen tuũ, propterea adoleſcentulæ dilexerunt te. Vnigenitus Dei filius *cum in forma Dei eſſet, exinaniuit ſemetipſum, & formam ſerui accepit*. Exinaniuit autẽ de plenitudine ſine dubio, in qua erat. Illi ergo qui dicunt: Quia *de plenitudine eius nos oẽs accepimus*: ipſi ſunt adoleſcentulę, quæ de ea plenitudine, ex qua ſe ille exinaniuit, & factum eſt vnguentum exinanitũ nomen eius, percipientes dicunt: *Poſt te in odorẽ vnguentorũ tuorum curremus*. Niſi.n. exinaniſſet vnguẽtũ, hoc eſt, plenitudinem diuini ſpiritus, & humiliaſſet ſe vſque ad formã ſerui, capere eum nullus in illa diuinitatis plenitudine potuiſſet: niſi ſola fortaſſis ſponſa, pro eo quod videtur indicare: quia vnguentũ iſtud exinanitum non ſibi, ſed adoleſcentulis dilectionis dederit cauſam. Sic.n. dicit: *Vnguentum exinanitum nomen tuum*: propterea adoleſcentulæ dilexerũt te. Ac ſi diceret: Adoleſcentulæ quidem propterea dilexerũt te: quia exinaniſti te de forma Dei, & factum eſt vnguentũ exinanitum nomen tuum: ego autẽ non pro exinanito vnguento, ſed pro ipſa vnguẽtorum plenitudine dilexi te. Hoc enim indicat in eo loco, vbi dicit: *Odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata*. Quod vero etiam ipſa cum adoleſcentulis poſt ipſum ſe curſuram dicit: hãc aio eſſe cauſam, quod perfecti quique omnia omnibus fiant, vt omnes lucrifaciant: ſicut iam ſupra expoſuimus.

Pſal.18.c
Luc.8.a
2.Cor.2.d
Pſal.33.b
1.Ioan.1.a
Philip.2.b
Ioan.1.b

B

Introduxit me rex in, &c.] Cum indicaſſet ſponſo ſuo ſpõſo, quod adoleſcentulæ odore eius captæ, currerent poſt ipſum, cum quib. etiam ipſa curſura eſſet, vt eis formam præberet in omnibus: nunc quaſi laboris ſui conſecuta iam palmam pro eo, quod concurrerit currentibus, introductam ſe dicit ab ſponſo rege in cubiculum eius, vt ibi videret cunctas opes regias. In quo vtique meritò iocundatur & exultat, vtpote quæ ſecreta iam regis & arcana proſpexerit. Hic eſt ſecundùm propoſitum dramatis ordinem, quaſi hiſtoricus intellectus. Sed quoniam cuius res agitur Eccleſia eſt ad Chriſtum veniens, vel anima verbo Dei adhærens: quod aliud cubiculum Chriſti, & promptuarium Dei credendum eſt, in quo vel Eccleſiam, vel animam cohærentem ſibi introducat niſi ipſe arcanus ſenſus eius & reconditus? de quo & Paulus dicebat: *Nos autem ſenſum Chriſti habemus, vt ſciamus, quæ à Deo donata ſunt nobis*. Hæc illa ſunt, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ præparauit Deus his qui diligunt eum. Cùm igitur Chriſtus animam in intelligentiam ſui ſenſus inducit, in cubiculũ regis introducta dicitur: *in quo ſunt theſauri ſapientiæ ac ſcientiæ eius abſconditi*. Nõ mihi autẽ vacuũ videtur, quod cum potuiſſet dicere: Introduxit me ſponſus meus aut fraternus meus, aut aliquid huiuſmodi, vt ei moris eſt: nunc quia cubiculum dictura erat, regis dixerit cubiculum: & non aliud nomen poſuerit, in quo poſſet fortaſſis aliquis etiam mediocris intelligi. Sed propterea arbitror in his regẽ nominatum, vt oſtenderetur per hoc nomẽ prædiues cubiculũ, vtpote regium, & multis atque immenſis opib. repletũ. Prope hunc omnino mihi videtur fuiſſe & ille, qui dixit raptũ ſe eſſe vſque ad tertium cœlum, & inde in paradiſum, & audiſſe verba ineffabilia, *quæ non licet homini loqui*. Quid enim putas eſſe illa verba, quę audiuit: nónne à rege audiuit, & in cubiculo, & prope cubiculum poſitus audiuit? Et erant credo illa verba talia quædã, quæ hortarentur eum ad maiorẽ profectũ, & promitterent ei, quod ſi perſeueraret vſq; in finẽ, & ipſe poſſet intrare regis cubiculũ: ſecundùm illud quod per Prophetã quoq; promittitur: *Dabo tibi theſauros obſcuros, occultos, inuiſibiles*. Aperiam tibi, vt cognoſcas, quia ego ſum Dñs Deus tuus, qui vocaui nomen tuum Iſraël. Currũt ergo adoleſcentulæ poſt ipſum & in odorẽ eius, vnaquæque tamẽ pro viribus: alia quidẽ velocius, alia paulò tardius: alia etiã inferius cæteris & vltimo, alia primo loco, veruntamen currunt oẽs ſed vna eſt perfecta, quæ cucurrit ſic, vt perueniret, & ſola acciperet palmã. Sola.n. eſt, quæ dicit: Introduxit me rex in cubiculum ſuum: cùm prius non de ſola, ſed de plurib. dixiſſet: quia poſt te in odorẽ vnguentorũ tuorũ curremus. Introducitur ergo in cubiculũ regis, & efficitur regina, & ipſa eſt, de qua dicitur: *Regina aſtitit à dextris tuis in veſtitu deaurato, circundata varietatibus*. De his autẽ adoleſcentulis, quæ poſt ipſam cucurrerant, & procul ab ea in ipſis ſpatiis remanſerant, dicitur: Adducentur regi virgines poſt eam, proximæ eius adducẽtur tibi. Adducẽtur in lætitia & exultatione, inducentur in templũ regis. Sed & illud etiã in hoc aduertere debem⁹, quod ſicut rex habet cubiculũ quoddam, in quod reginã ſiue ſponſam ſuam introducit: ita habet & ſponſa ſuum cubiculum, in quod monetur per verbũ Dei ingreſſa claudere oſtium: & ita concluſis illis omnibus diuitiis ſuis, intra illud cubiculũ orare eum qui videt in abſcondito, & perſpicit quantas opes, animi ſcilicet virtutes intra cubiculũ ſuum ſponſa condiderit: & videns eius diuitias, det ei petitiones ſuas. *Omni enim habenti dabitur*. Quod autem ait: *exultemus & iocundemur in te*, videtur ex perſona adoleſcentularum dici, vel optantium & petentiũ à ſponſo, vt quemadmodum ſponſa conſecuta eſt, quæ perfecta ſunt, & exultat: ita ipſæ etiam ſuum implere curſum & peruenire vſque ad regis cubiculum mereantur, vt perſpectis & intuitis omnibus his, de quibus illa gloriatur, etiam ipſæ exultent ſicut & illa, & iocundentur in eo. Vel etiã ad ſponſam poteſt dictum videri ab adoleſcentulis congratulantibus ei, & promittentibus petentibuſque, vt participes fiant exultationis eius & lætitiæ.

εἰσήνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ: ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί.
1.Cor.2.d
Ibid.

C
Coloſſ.2.a
2.Cor.12.a
Eſa.45.a
Pſal.44.b

D
Mat.6.a
Mat.13.b

Diligemus vbera, &c.] Sponſa quidẽ, poſtquã oſcula meruit ab ipſo ſpõſi ore ſuſcipere, & vberib. eius perfrui, ait ad eum: Bona ſunt vbera tua ſuper vinum. Adoleſcẽtulæ verò quæ nondũ ad id beatitudinis venerãt neque ſummã perfectionis acceperant, neque vſu & operibus fructus perfectæ charitatis expleuerant, vt quaſi expertæ pronunciarẽt de vberib. eius, quia bona ſunt: videntes tamẽ ſponſam delectari & refici ex vberib. ſponſi, ex fontib. ſcilicet ſapientiæ & ſcientiæ, quæ de vberib. eius fluunt, & pocula cœleſtis doctrinæ ſumentes, tanquam imitatrices perfectionis eius, & deſiderãtes eiſdem veſtigiis incedere, promittunt & dicunt: *Diligimus vbera tua ſuper vinum*, id eſt, nos quidẽ nondum in id perfectiones aſcendimus, vt iam diligamus vbera tua plus quàm vinum: vel certè vbera tua, quæ ſunt ſuper vinũ (vtroque enim modo ſenſus ſtare videbitur) gerimus tamen ſpem, vt potè adoleſcentulæ in id ætatis proficere, quo poſſimus, non ſolùm paſci, & ali ex vberib. verbi Dei, ſed & diligere alentem. Iſtæ ſunt autem adoleſcentulæ, vt ſæpè iam diximus, animæ, quæ primis, & initio valentib. eruditionib. videntur imbutæ: & velut vino quodam lætificatæ, inſtitutione tutorum duntaxat curatorumque & pædagogi, vtpotè paruulæ, & quæ haberent quidem in virib. amare vinum: non tamen haberent in ætate, vt amore vberum ſponſi moueri, aut excitari poſſent. Sed vbi aduenit plenitudo temporum,

ἀγαπήσομεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον.

E

Gal.4.a Luc.2.6

rũ,& Chriſtus in eis profecit ętate & ſapiẽtia,& iã ſentire cœperunt, quid ſint vbera ſponſi, quæq; in his perfectio verbi Dei, & doctrinæ ſpiritualis plenitudo deſignetur, etiã promittitur: quia pluſquam vinũ quod nunc tanquam paruulæ bibunt, dilecturæ ſint vbera ſponſi, id eſt, propẽſiores futuræ erga perfecta, & omni plenitudine decreta dogmata Chriſti, quam antea, ſiue in communibus ſtudiis, ſiue in legis & Prophetarum viſæ ſint inſtitutionibus extitiſſe.

εὐθύτης ἠγάπησέ σε.

Aequitas dilexit te.] Etiã hoc mihi vidẽtur adoleſcentulæ proloqui, velut ſatisfacientes, pro eo quod dilecturas ſuper vinum ſe promiſerunt vbera ſponſi: & non iam in præſenti diligant, neque integrã vim charitatis oſtẽdant. Eſt ergo vox iſta velut incuſantium ſemetipſas, quaſi quæ nondũ abiecta omni iniquitate peruenerint ad æquitatẽ, vt poſſint iã diligere vinũ ſuper vbera ſponſi: ſcientes inconueniens eſſe, vt aliquid adhuc reſideat iniquitatis in eo, qui ad perfectionem ſpiritualis & myſticæ doctrinæ peruenerit. Quia ergo ſumma perfectionis in charitate conſiſtit: charitas autẽ nihil iniquitatis admittit: vbi autẽ nihil iniquitatis eſt, ibi ſine dubiò eſt æquitas: merito ergo æquitas eſſe dicitur, quæ diligit ſponſum. Et vide, ſi non ob hoc etiam videtur illud in Euãgelio à Saluatore dictũ: *Si diligitis me, mandata mea ſeruate.*

Ioan.14.b

Si ergo, qui diligit Chriſtum mandata eius cuſtodit: & qui mandata eius cuſtodit, nulla eſt in eo iniquitas, ſed æquitas in eo permanet: æquitas ergo eſt, quæ mãdata eius cuſtodit, & diligit Chriſtũ. Et rurſum: Si qui mãdata cuſtodit, ipſe diligit Chriſtum: mandata autẽ in æquitate ſeruãtur, & æquitas eſt, quæ diligit Chriſtum: qui iniquum aliquid gerit, neque mãdata cuſtodit, neque diligit Chriſtũ. Erit ergo, vt quãtum iniquitatis in nobis eſt, tantũ longè ſimus à dilectione Chriſti: & tantũ mandatorum eius præuaricatio habeatur in nobis. Et ideo regulam quandam directam ponamus eſſe æquitatẽ: vt ſi quid in nobis iniquitatis eſt, hanc adhibentes & ſuperducẽtes directoriã mandatorum Dei: ſi quid in nobis curuũ, ſi quid tortuoſum eſt, ab huius regulæ linea reſecetur, vt poſſit & de nobis dici: Æquitas dilexit te. Poſſumus autem etiã ſic accipere, vt videatur ſimile eſſe, quod dixit: Æquitas dilexit te, ac ſi dixiſſet: iuſtitia dilexit te, & veritas, & ſapientia, & pudicitia, & ſingulæ quæque virtutes. Nec mireris ſanè, ſi dicimus virtutes eſſe, quæ diligunt Chriſtũ, cum in aliis ipſarum virtutum ſubſtantiam, Chriſtum ſoleamus accipere. Quod & frequenter inuenies in ſcripturis diuinis, pro locis & opportunitatibus aptari. Inuenimus nãq; ipſum & iuſtitiam dici, & pacem, & veritatem. Et rurſum ſcriptum eſt in Pſalmis: *Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt.* Et: *Veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cælo proſpexit*: quæ vtique omnia & ipſe eſſe, & rurſum ipſum dicuntur amplecti. Sed & ſponſus idem dicitur, idem etiam ſponſa nominatur, vt in prophetia ſcriptum eſt: Sicut ſponſo impoſuit mihi mitram, & ſicut ſponſam ornauit me ornamento.

1.Cor.1.d Ephe.2.e Ioan.14.a Pſal.84.b ibidem. Eſa.61.ſ Su.70.

HOMILIA SECVNDA.

μέλαινα εἰμι ἐγὼ, καὶ καλὴ θυγατέρες ἱερουσαλήμ: ὡς σκηνώματα κηδάρ, ὡς δέῤῥεις σαλωμών.

F*Vſca ſum & formoſa*, &c.] In aliis exẽplaribus legimus: Nigra ſum & formoſa. Rurſus in hoc perſona ſponſæ loquentis introducitur. Loquentis autem non ad illas adoleſcentulas, quæ cum ipſa currere ſolent: ſed ad filias Hieruſalem, quibus tanquam his, quæ derogauerint fœditati eius, reſpondere videtur, & dicere: Fuſca quidem ſum vel nigra, quantum ad colorem ſpectat filiæ Hieruſalem: formoſa vero, ſi quis interna membrorum lineamenta perſpiciat. Nã & tabernacula, inquit, Cedar, quæ eſt gens magna, nigra ſunt: & ipſa gens Cedar, nigredo, vel obſcuritas interpretatur. Sed & pelles Salomonis nigræ ſunt: nec tamen ob hoc tanto regi, in omni gloria ſua pellium viſa eſt indecora nigredo. Non ergo mihi ô filiæ Hieruſalem, exprobretis culpã coloris: cùm ſiue naturalis, ſiue exercitio quæſita, corpori pulchritudo non deſit. Hæc continet hiſtoricum drama, & propoſitæ fabulæ ſpecies. Sed redeamus ad ordinem myſticum. Hæc ſponſa, quæ loquitur, Eccleſiæ perſonam tenet ex gentibus congregatæ. Filiæ verò Hieruſalẽ, ad quas ei ſermo eſt, illæ ſunt animæ, quæ propter electionem patrum, chariſſimæ quidem dicuntur, inimicæ autẽ propter Euãgelium. Iſtæ ſunt filiæ Hieruſalem ciuitatis terrenæ, quæ vidẽtes Eccleſiam ex gentibus, quamuis pro eo ignobilem, quod generoſitatem ſibi Abraham, & Iſaac, & Iacob non poſſit aſſcribere: obliuiſcentẽ tamen populũ ſuum & domum patris ſui, atque ad Chriſtum venientem, ſpernunt eam, & pro ignobilitate generis offuſcant. Quod ſponſa ſentiens, filias prioris populi imputari ſibi, & pro hoc etiam nigram ſe appellari, quaſi quæ paternæ eruditionis non habeat claritatẽ reſpondens ad hæc dicit. Nigra ſum quidẽ ô filiæ Hieruſalẽ, pro eo quòd non deſcendo de ſtirpe clarorũ virorum, neq; illuminationẽ Moſi legis accepi: habeo tamẽ pulchritudinẽ meam mecũ. Nam & in me illud primũ eſt, quod ad imaginẽ Dei in me factũ eſt: nunc accedens ad verbũ Dei, recepi ſpeciẽ meã. Quamuis enim pro coloris obſcuritate, comparetis me tabernaculis Cedar, & pellibus Salomonis: tamẽ & Cedar ex Iſmahele deſcendit. Secũdo namq; loco ex Iſmahele natus eſt, qui Iſmahel nõ fuit expers diuinæ benedictionis. Sed & pellib. Salomonis cõparatus me, quæ nõ aliæ ſũt quã pelles tabernaculi Dei: & tamen miror vos ô filiæ Hieruſalẽ mihi coloris velle exprobare nigredinẽ. Quomodo non meminiſtis, quòd in lege veſtra ſcriptum eſt, quid paſſa ſit Maria, quæ derogauit Moſi, cùm Æthiopiſſam nigrã accepiſſet vxorem? quomodo ignoratis illius imaginis adumbrationẽ in me nunc veritate compleri? Ego ſũ illa Æthiopiſſa, ego ſum nigra quidẽ pro ignobilitate generis, formoſa verò propter pœnitentiam & fidẽ. Suſcepi enim in me filiũ Dei, recepi verbum carnẽ factũ. Acceſſi ad eum, *qui eſt imago Dei, primogenitus omnis creaturæ*: & qui *eſt ſplendor gloriæ, & fulgor ſubſtantiæ eius*, & facta ſum formoſa. Tu ergo quid improperas conuertenti ſe à peccato, quod vtique lex fieri vetat: & quomodo tu gloriaris in lege præuaricans legẽ? Verùm quoniã in his locis ſumus, vbi Eccleſia quę ex gẽtibus venit, nigrã ſe eſſe dicit, & formoſam, quamuis longum videatur eſſe & operoſum colligere ex ſcripturis diuinis in quibus vel qualiter ſacramenti huius forma præceſſerit: tamen non mihi penitus omittendum videtur, ſed quàm potuerit breuiter memorandum. Primò ergo in Numerorum libro de Æthiopiſſa ita ſcriptum eſt: *Et locuta eſt Maria ad Aaron, & derogauerunt Moſi, propter mulierẽ Æthiopiſſam, quã accepit vxorẽ, & dixerũt: Nunquid Moſi ſoli locutus eſt* Dominus? *Nonne & nobis locutus eſt?* Et iterũ in tertio Regnorum libro ſcriptũ eſt de regina Saba, quia *venit à finibus terræ audire ſapientiã Salomonis*, hoc modo: *Regina Saba audiuit nomen Salomonis, & nomen Domini: & venit tentare eum in parabolis, & venit in Hieruſalem in virtute magna valde: & cameli portantes odoramenta, & aurum multum valde, & lapidem pretioſum: & ingreſſa eſt ad Salomonem, & locuta eſt ei omnia verba, quæ erant in corde ſuo. Et enunciauit ei Salomon omnia verba eius. Et non fuit verbum, quod omiſerit rex, & non enunciauerit rex ei. Et vidit regina Saba omnem prudentiam Salomonis, & domum quam ædificauit, & cibos Salomonis, & ſedem puerorum eius, & ordinem miniſtrorum eius, & veſtes eius, & vini fuſores eius, & holocauſta eius, quæ offerebat in domo* Domini: *& obſtupuit, & dixit ad regem Salomon: Verus eſt ſermo, quem ego audiui in terra mea de verbo tuo & prudentia tua: & non credidi his qui loquebãtur mihi, vſquequo venirẽ, & viderunt oculi mei: & ecce nec media pars eſt, quæ nũciabãtur mihi. Addiſti enim bona ſuper omnẽ auditionẽ, quam audiui in terra mea: Beatæ mulieres tuæ: beati pueri iſti qui aſsiſtũt in cõſpectu tuo ſẽper, & audiunt omnẽ prudentiã tuã.* Sit Dominus Deus tuus *benedictus, qui tibi dedit ſedem* Iſrael. *Quoniã dilexit* Dñs Iſ*rael, & voluit eũ permanere in æternũ: poſuit te regẽ ſuper eos, vt facias iudicium cum iuſtitia, & iudices eos. Et dedit Salomõ centum viginti talenta auri, & odoramenta multa valde, & lapidem pretioſum. Nunquam talia venerant odoramenta, nec in tanta multitudine, quæ dedit regina Saba regi Salomoni.* Hanc autem hiſtoriam paulò latius repetere voluimus, & inſerere huic expoſitioni noſtræ: ſcientes intantum conuenire hæc ad perſonam eccleſiæ, quæ ex gentibus venit ad Chriſtum, vt ipſe Dominus in Euangeliis reginæ huius faceret mentionem, dicens eam veniſſe *à finibus terræ, vt audiret ſapientiam Salomonis*. Auſtri autem reginam dicit eam, pro eo quod Æthiopia in Auſtri partibus iaceat: & à finib. terræ, quaſi in vltimo poſita. Inuenimus autem huius ipſius reginę etiã Ioſephũ in hiſtoria ſua facere mentionem addentẽ etiam hoc, quod poſteaquam regreſſa eſt, inquit, à Salomone, Cambyſes rex miratus eius ſapientiam, quam ſine dubio

Rom.11.d · G *Pſal.44.c* · *Gen.25.b Ibid.17.d* · *Num.12.a* · *Coloſſ.1.c Rom.8.f Hebr.1.a Rom.2.d* · H *Num.12.a* · *3.Reg.10. 2.Par.9. Matt.12. Luc.11.d* · *Matt.12. Luc.11.d*

A ex Salomonis ſapiētia ſuſceperat, rognominauit, inquit, nomen
eius Meroen Refert autē quod non ſolum Æthiopiæ,
ſed & Ægypti regnū tenuerit. Addemus autem adhuc & ea
quæ in ſexageſimo ſeptimo Pſalmo, de hac eadē forma continentur.
Ait ergo ibi: Diſperge gentes, quæ bella volūt, venient
legati ex Ægypto. Æthiopia præueniet manus eius
Soph.3.b Deo. Eſt adhuc quarto in loco apud Sophoniam Prophetā
Sec.70. de hac eadē figura, hoc modo ſcriptū: *Propterea ſuſtine me,*
dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in martyrio, hoc eſt, in
teſtimonio *quoniam iudicium meum eſt ad congregationes gē-*
tium, vt ſuſcipiam reges, & effundam ſuper eos oēm iram indi-
gnationis meæ: in igne zeli mei conſumetur omnis terra. Quo-
niam conuertam in populis linguam in generationem eius, vt
inuocent oēs nomen Domini, & ſeruient ei ſub iugo vno. De vl-
tra flumina Æthiopiæ ſuſcipiam eos qui diſperſi ſunt, & afferēt
ſacrificium mihi. In die illa non cōfunderis Saba ab omnib. adin-
Hier 38.a *uentionib. tuis, in quib. impie egiſti in me.* Sed & in Hieremia
ſcriptū eſt, quod principes quidā populi Iſrael miſerint Hie-
remiā *in lacum Melchiæ filii regis, qui erat in domo carceris, &*
depoſuerunt eum cum funibus, & in lacu non erat aqua, ſed cœ-
num, & erat in cœno. Audiens autē Abdimelech Æthiops vir
Eunuchus, qui erat in domo regis, quia miſerunt Hieremiam in
lacum: locutus eſt regi, & dixit: Domine rex, male fecerunt viri
iſti omnia, quæ fecerunt in Hieremiam Prophetam, quia miſerūt
eum in lacum, & morietur ibi à facie famis: quoniā non ſunt iam
panes in ciuitate. Et præcepit rex ipſi Abdimelech Æthiopi, di-
cens: Tolle hinc triginta homines, & educ eum de lacu, vt non ibi
moriatur. Et quid plura? Abdimelech Æthiops fuit, qui Hie-
Ibid 39.b. remiā eduxit de lacu. Et paulò poſt factus eſt ſermo Domini
ad Hieremiam, dicens: *Vade, & dic Abdimelech Æthiopi, di-*
cens: ſic dicit Dominus Deus Iſrael: Ecce ego adduco verba mea
ſuper ciuitatem iſtam in mala, & non in bona: & ſaluabo te in
die illa, & non dabo te in manus hominum, quos tu times. A
facie eorum ſaluans ſaluabo te: & in gladio non cades, ſed erit
anima tua in ſalutem: quoniam confiſus es in me: dicit Dominus
Hæc interim ad præſens de ſcripturis ſanctis occurrere potuerunt,
quibus mihi videtur propoſiti de Canticis canticorum
verſiculi myſterium comprobari, in quo dicit: *Fuſ-*
ca ſum, ſiue nigra, & formoſa filiæ Hieruſalem, ſicut taberna-
Num.12.a *culum Cedar, & ſicut pelles Salomonis.* Inuenitur ergo Moy-
B ſes in Numeris accepiſſe Æthiopiſſam vxorem fuſcam vel
nigram: pro qua Maria & Aaron derogant ei, & indignantes
dicunt: Nunquid Moyſi ſoli Dominus locutus eſt? Nōnne
& nobis locutus eſt? In quo ſi diligenter conſideres, ne conſequentiā
ſermo inuenitur habere hiſtoricus. Quid. n. conuenit
ad rem videbitur, vt indignantes pro Æthiopiſſa dicant:
Nunquid ſoli Moyſi locutus eſt Dn̄s: nōnne & nobis
locutus eſt? Oportebat enim ſi hoc erat in cauſa, dici ab eis:
non oportuit te ô Moyſes vxorē accipere Æthiopiſſam, &
de ſemine Cham, ſed de genere tuo, & de domo Leui. Horū
nihil dicunt, ſed aiunt: Nūquid Moyſi ſoli locutus eſt Deus:
nōnne & nobis locutus eſt? In quo & mihi videtur ſecūdùm
myſteriū magis intellexiſſe, quod geſtum eſt, & vidiſſe quòd
iam Moyſes, id eſt, ſpiritualis lex, in nuptias & coniugiū cō-
gregatæ ex gentib. migrat ex Eccleſiæ: & Mariam, quæ ſyna-
gogæ derelictæ formā, & Aaron, qui ſacerdotij carnalis tenebat
imaginem, videntes ablatum eſſet à ſemetipſis regnū,
& datū eſſe genti facienti fructus eius, dicere: *Nūquid Moyſi*
Mat.21.g *ſoli locutus eſt Deus: nonne & nobis locutus eſt?* Denique &
Moyſes ipſe, cùm tanta & tam magnifica eius opera fidei ac
patientiæ referātur, nunquā tantis à Deo elatus eſt laudib⁹,
Num.12.a vt nunc cum Æthiopiſſam duxit vxorē. Nunc de eo dicitur,
quia Moyſes *homo manſuetus valde ſuper oēs homines qui ſunt*
ſuper terrā, nūc & illud de eo dicit Dn̄s; quia *ſi fuerit in vobis*
Propheta, in viſionib. loquar ei aut in ſomniis: nō ita vt famulo
meo Moyſi, qui in omni domo mea fidelis eſt. Os ad os loquar ad
eum. In ſpecie & non in ænigmate gloriam Domini vidit. Et cur
non timuiſtis detrahere famulo meo Moyſi? Hæc omnia pro
coniugio Æthiopiſſæ Moyſes audire meruit à Domino. Verùm
de his plenius in libro Numerorū proſecuti ſumus, quæ
Ibid. b ſi quis dignū iudicat noſcere, illa perquirat. Nunc autē ſufficiat
approbare ex his, q ipſa eſt nigra & formoſa & Æthiopiſſa,
quā Moyſes, id eſt, lex ſpiritualis, quæ ſine dubio verbū
Dei & Chriſtus eſt, in coniugium ſuum aſciſcit: licet obtrectent
Vbi ſupra. & derogent filiæ Hieruſalē, plebs ſcilicet iſta cō ſacerdotib.
ſuis. Videamus autē & ea quæ ex tertio Regnorū libro
protulimus de regina Saba, & ipſa nihilominus Æthio- C
piſſa, cui teſtimonium dat Dn̄s in Euangeliis, quod in die iudicij
veniat cum viris generationis incredulæ & condēnet
eos: quia venit à finib. terræ audire ſapientiā Salomonis, &
addit: Quia plus Salomone hic docens per hoc plus eſſe veritatē,
quàm veritatis figuras. Venit ergo & hæc iuxta ſecundum
figurā eius, Eccleſia venit ex gentib. audire ſapientiam
Salomonis veri, & veri pacifici Domini noſtri Ieſu Chriſti.
Venit & hæc primò quidē tētās eum per ænigmata & quæſtiones,
quæ ei prius inſolubiles videbantur, atque ab ipſo de
agnitione veri Dei & de creaturis mundi, vel de immortalitate
animæ, & iudicio futuro, quod apud eā & apud Doctores
eius, gentiles duntaxat Philoſophos, incertum ſemper,
aut dubium manebat, abſoluitur. Venit ergo in Hieruſalē,
ad viſionem ſcilicet pacis, cum multitudine & virtute multa.
Non enim cum vna ſola gente, vt prius ſynagoga, ſolos
habuit Hebræos: ſed cum totius mundi gentibus venit, deferens
etiam munera digna Christo, odoramentorū ſiquidē
ſuauitates, opera ſcilicet bona, quæ ad Deum per odorem
ſuauitatis aſcendunt. Sed & auro venit repleta, ſenſibus ſine
dubio & rationalibus diſciplinis, quas ante fidem adhuc ex
communi & ſcholari eruditione collegerat. Detulit etiā lapidem
pretioſum, quem ornamēta morum poſſumus intelligere.
Cum hoc ergo apparatu intrat ad pacificum regem
Chriſtum, & ipſi aperit cor ſuum, in confeſſione & pœnitentia,
ſcilicet præcedentium delictorū, & locuta eſt ei omnia,
quæ erant in corde ſuo. Propter quod & Chriſtus, qui
eſt pax noſtra, enunciauit ei omnia verba eius: & non eſt
verbum, quod omiſerit rex, & non enunciauerit ei. Deniq;
cùm iā tēpus paſſionis appropinquaret, ſic loquitur ad eam, Ioan.15.b
id eſt, ad electos diſcipulos ſuos: *Iam non dicā vos ſeruos, ſed*
amicos: quia ſeruus neſcit, quid faciat Dominus eius. Ego autem
nota feci vobis omnia, quæcunque audiui à patre meo. Sic ergo
impletur, quod dixit: quia non fuerit verbū, quod nō enunciauerit
pacificus Dominus reginæ Sabæ, id eſt, Eccleſiæ ex
gentib. congregatæ. Quòd ſi intuearis Eccleſiæ ſtatū, & diſpenſationes
eius ordinationeſque eius conſideres: tunc aduertes,
quomodo regina mirata ſit omnem prudentiam Salomonis.
Simul & require, cur non dixerit oēm ſapientiam,
ſed oēm prudentiam Salomonis: quoniā quidē eruditi viri
prudētiā, de humanis negotiis: ſapiētiā, de diuinis intelligi D
volunt. Idcirco fortaſſis & Eccleſia nunc interim Chriſti
prudentiā miratur, dum in terris eſt, & inter homines conuerſatur:
Cum autem venerit, quod perfectum eſt, & de terris 1.Cor.13.c
tranſlata fuerit ad cœlum tunc videbit omnem ſapientiam
eius, cùm iam non per ænigmata, ſed facie ad faciem de ſingulis Ibid.
quibuſque perſpiciet. Vidit autem & domum, quam
ædificauit, ſine dubio incarnationis eius myſteria, Ipſa eſt. n.
domus, quam ædificauit ſibi ſapientia: vidit & cibos Salomonis:
illos puto, de quib. dicebat: *Meus cibus eſt, vt faciam* Ioan.4.e
voluntatem eius, qui miſit me, vt perficiam opus eius. Vidit &
ſedem puerorum eius: Eccleſiaſticum puto ordinem dici,
qui in Epiſcopatus vel Presbyterii ſedibus habetur. Vidit &
ordinationes ſiue ſtationes miniſtrorum eius: Diaconorum
vt mihi videtur ordinem memorat, aſtantium diuino miniſterio.
Sed & veſtes eius vidit: illas credo, quibus induit eos,
de quib dicitur: Quicunque autem in Chriſto baptizati e- Gal.3.d
ſtis, Chriſtum induiſtis Sed & vini fuſores eius, arbitror dici
doctores, qui verbum Dei & doctrinam quaſi vinum populis
miſcent, quod auditorum corda lætificet. Vidit & holocauſta Pſal.103.b
eius, orationum ſine dubio ſupplicationumque
myſteria.

Hæc ergo omnia, vbi vidit in domo regis pacifici, imò
Chriſti, nigra hæc & formoſa, obſtupuit, & ait ad eū: *Verus*
eſt ſermo, quem audiui in terra mea de verbo tuo & de pruden-
tia tua. Propter enim verbum tuum, quod agnoui, verū eſſe
verbum, veni ad te. Omnia etenim verba, quæ mihi dicebātur,
& quæ audiebam, cùm eſſem in terra mea, à doctoribus
ſcilicet ſeculi & Philoſophis, non erant vera: iſtud eſt ſolum
verum verbum, quod eſt in te.

Sed fortaſſis quærendum videbitur, quomodo dicat regi
regina hæc, quia non credidi his, quæ dicebantur mihi de te:
cùm vtique nec veniſſet ad Chriſtum, niſi credidiſſet.

Sed vide, ſi poſſumus hoc modo ſoluere, quod proponitur.
Non his, inquit, credidi, qui loquebantur mihi. Non enim
fidem meam in illos qui locuti ſunt de te, ſed in te direxi,
id

E xi, id eſt, non hominibus, ſed tibi credidi Deo. Et per illos
quidem audiui: ad te autem veni, & tibi credidi. Apud quem
multò plura viderunt oculi mei, quàm annunciabantur mi-
hi Reuera. n. cùm peruenerit nigra hæc & formoſa in Hie-
ruſalem cœleſtem, & ingreſſa fuerit viſionem pacis, multò
1. Cor. 2. 8 plura & magnificentiora, quàm nunc ei ſunt annunciata,
perſpiciet. Nūc. n. tanquã in ſpeculo & ænigmate: tunc au-
tē videbit facie ad faciē, eũ conſequetur ea, quæ oculus nõ
vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt Et
tunc videbit, quia nec medietas eorum eſt, quæ audiuit in
hac ſua terra poſita. Beatæ ergo ſunt mulieres Salomonis,
animæ ſine dubio, quæ verbi Dei & pacis eius participes
fiunt. Beati pueri eius, qui aſſiſtunt in cõſpectu eius ſēper,
nõ illi qui aliquãdo aſſiſtunt, & aliquando non aſſiſtunt: ſed
qui ſemper & ſine intermiſſione aſſiſtunt verbo Dei, verè
beati ſunt. Talis erat & illa Maria, quæ ſedebat ſecus pedes
Ieſu, & audiebat eum, cui & teſtimoniũ reddidit ipſe Do-
Luc. 10. g minus, dicens ad Martham: *Maria optimam partem elegit,*
quæ non auferetur ab ea. Adhuc nigra hæc & formoſa dicit:
Benedictus qui voluit dare te ſuper ſedem Iſrael. Verè. n. quia
dilexit Dñs Iſrael, & voluit, vt ſtaret in æternum, poſuit te
Ephes. 2. a regē ſuper eum. Quem? Pacificum ſine dubio. Chriſtus. n.
eſt *pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem*
ſepis ſoluit. Et poſt hæc omnia *dedit*, inquit, *centum viginti*
talenta auri regi Salomoni regina Saba. Numerus hic centum
viginti, conſecratus eſt vitæ hominum, eorum qui fuerunt
Gen. 6. a in diebus Noe, quibus iſtud conceditur ſpatium vitæ, quo
inuitantur ad pœnitentiam. Ipſe autem numerus annorum
& Moyſi vitæ fuit. Offert ergo Chriſto Eccleſia in auri ſpe-
cie & pondere, non ſolùm multitudinem ſenſuum ſuorum
& intellectuũ, ſed legi Dei conſecratos indicat ſenſus ſuos,
Deut. 34. c per hunc qui Moyſi annos vitæ continet numerum. Offert
etiã ſuauitates odoramentorum quales & quantæ nunquã
venerant. Vel orationes in hoc, vel opera miſericordiæ in-
tellige: nunquam enim vel tam rectè orauerat, vt nunc cùm
Mat. 6. A acceſſit ad Chriſtum: vel tam piè operata fuerat, vt cum co-
gnouit iuſtitiam ſuam, non facere coram hominibus, ſed
F coram patre, qui videt in abſcondito, & reddet palam. Sed
multũ eſt alienis in locis ſimul vniuerſa perſequi hæc, quæ
nec teſtimonij gratia videntur aſſumpta. Sufficiant iſta de
tertio libro Regnorũ. Videamus aliqua & ex his, quæ de ſe-
xageſimo ſeptimo Pſalmo protulimus, vbi ait: Æthiopia
Rom. 11. E præueniet manus eius Deo. Si enim intuearis, quomodo ex
delicto Iſrael ſit ſalus gentibus, & quòd illorum lapſus, in-
trocundi viam nationibus dedit, aduertes, quomodo præ-
ueniat & præcedit Æthiopiæ manus, hoc eſt, gentium popu-
lus illos ad Deum, quib. primis data ſunt eloquia Dei, & ſic
Pſal. 67. g hoc compleri: *Aethiopia præueniet manus eius Deo*, & fit ni-
Soph. 3. gra iſta formoſa, etiam ſi nolunt, etiam ſi inuident & obtre-
ctãt filiæ Hieruſalẽ. Sed & Prophetæ teſtimoniũ quod po-
ſuimus: vbi ſuſcepit Dominus etiã eos, qui veniūt de locis,
quæ ſunt vltra flumina Æthiopũ, & afferunt hoſtias Deo,
ſimili ſenſu aduertendũ puto. Videtur. n. mihi, quòd vltra
flumina Æthiopiæ eſſe dicitur ille, qui nimiis & ſuperabũ-
dãtib. peccatis infuſcatus eſt, & atro malitiæ fuco infectus,
Pſal. 50. d niger & tenebroſus eſt redditus: & tamen ne hos quidē re-
pellit Dominus, ſed oēs, qui ſacrificia contribulati ſpiritus
& humiliati cordis offerunt Deo, confeſſionis ſcilicet ac
pœnitentiæ titulo ad eum conuerſi, non repellūtur ab eo.
Ioan. 6. d Sic enim pacificus dicit Dominus noſter: *Ego venientem ad*
me non repello. Poteſt autem & de illis dictum videri, quod
vltra flumina Æthiopũ poſiti, venient etiam ipſi ad Deum
hoſtias deferentes: qui poſteaquam intrauerit omnis pleni-
Rom. 11. e tudo gentium, quæ fluminib. Æthiopum comparatur: ve-
nient etiam ipſi, & tunc omnis Iſrael ſaluabitur, & pro eo
Soph. 3. b vltra flumina Æthiopum dicantur, quaſi qui vlteriores &
poſteriores ſint his ſpatiis, in quib. currit inundatque gen-
tium ſalus. Et ita fortè cõpleri videtur hoc quod dicit: quia
in die illa non confunderis omnis Iſrael ex omnibus adinuentio-
nibus tuis, quibus impie egiſti in me. Superest, vt illud teſti-
monium, quod de Hieremia aſſumpſimus, explicetur: vbi
Abdimelech nihilominus Æthiops vir Eunuchus, cùm au-
Hier. 38. a diſſet, quia Hieremias in lacum miſſus eſt à principib. po-
& ſeq. puli, educit eum inde. Et puto inconueniens non videri, ſi
dicamus, quem principes Iſrael condemnauerūt, & in lacũ

mortis miſerunt, iſte alienigena & obſcuræ gentis homo & G
degeneris, id eſt, populus gētium educit eum de lacu mor-
tis, reſurrectionē ſcilicet eius à mortuis credēs, & fide ſua
hunc quem illi in mortē tradiderant, iſte de infernis reuo-
cat ac reducit. Sed & Eunuch' hic Æthiops eſſe dicitur: cre-
do quod caſtrauerit ſemetipſum propter regnũ Dei, vel etiã Mat. 19. b
quod ſemē malitiæ in ſemetipſo non habebat, ſeruus quoq; Prou. 17. a
eſt regis: quia ſeruus ſapiens imperat ſtultis Dominis. Inter-
pretatur autē Abdimelech, ſeruus regũ. Et ideo Dominus Hier. 39. d
relinquēs populũ Iſraël pro peccatis ſuis, ad Æthiopē verba
dirigit, & ad ipſum mittit Prophetam, & ipſi dicit: *Ecce ego*
adduco verba mea ſuper ciuitatem iſtam in mala, & non in bo-
na: & ſaluabo te in die illa, & non te dabo in manus hominum,
ſed ſaluans ſaluabo te. Salutis autem cauſa hæc eſt ei, quia e-
duxit Prophetã de lacu, id eſt, quod fide ſua qua Chriſtum
reſurrexiſſe credat à mortuis, eduxiſſe eum ex lacu videtur.
Habet ergo plurima teſtimonia fuſca hæc vel nigra & for-
moſa, in quib. liberè agat, & cum fiducia dicat ad filias Hie-
ruſalē: quia fuſca ſum quidē vel nigra ſicut tabernacula Ce-
dar: formoſa autē ſicut pelles Salomonis. De pellibus Salo-
monis ſcriptum aliquid propriè non memini. Puto autē re- Mat. 6.
ferri poſſe ad gloriã eius, de qua dicit Saluator: *Quia nec Sa-* Luc. 12. d
lomon in omni gloria ſua opertus eſt ſicut vnum horum. Nomē Exod. 26.
tamen ipſum pellium in tabernaculo teſtimonij inuenimus Sec. 70.
frequenter referri: ſic et cùm dicit: Et facies pelles ex capra-
rum pilis, opertimentum ſuper tabernaculũ teſtimonij: vn-
decim pelles facies. Longitudo pellis vnius triginta cubito-
rum: latitudo quatuor cubitorum, Eadem menſura erit vn-
decim pellibus. Et coniunges quinque pelles ſimul, & alias
ſex ſimul: & replicabis ſextã pellem à fronte tabernaculi, &
facies quinquaginta anſulas per oram pellis vnius, & quin-
quaginta anſulas per oram pellis alterius, per quas coniun-
gãtur vna ad alterã: & facies circulos æreos quinquagenos,
& coniunges ex ipſis pelles, & erit vnum totum. Et replica-
bis, quod ſupereſt ex pellib. medietatem pellis vnius à frõte
tabernaculi, & ex alia medietate, quod ſupereſt velabis po-
ſteriora tabernaculi, cubitũ hinc & cubitũ inde: ex eo quod
abundat in longitudine pellium, & erit adopertum taber- H
naculum ex laterib. hinc & inde. Puto ergo, quod harũ pel-
lium mentio fiat in Cantico canticorum, & iſtæ dicãtur eſſe
Salomonis, qui accipitur in pacificũ Chriſtũ. Ipſius ergo eſt
tabernaculũ, & ea quæ ad tabernaculũ pertinent: & præci-
puè ſi illud tabernaculũ conſideremus, quod dicitur taber-
naculum verum, quod fixit Deus & non homo & quod ait:
Non. n. in manufacta ſancta, intrauit Ieſus exemplaria verorũ. Hebr. 8. a
Si ergo pulchritudinē ſuam ſponſa pellibus comparat Salo- Hebr. 9. f
monis: illarum ſine dubio pellium gloriã & pulchritudinē
dicit, quæ operiunt illud tabernaculum, quod fixit Deus, &
non homo Si verò nigredinē ſuam, quæ exprobrari à filia-
bus Hieruſalem videtur, pellibus contulit Salomonis, huius
tabernaculi, quod exemplar veri tabernaculi vocatur, acci-
piendæ ſunt pelles, quaſi quod & ipſæ nigræ ſint quidē, vt-
pote caprarum pilis textæ: & tamen vſum ornatumque ex-
hibeant diuino tabernaculo. Quod autem videtur eſſe per-
ſona vna, quæ loquitur, & plurib. ſe vel tabernaculis Cedar
in nigredine, vel Salomonis pellibus comparauit: ita acci-
piendum eſt, quia vna quidē perſona videtur Eccleſię, innu-
meræ tamen ſunt, quæ per orbem terræ diffuſæ ſunt, atque
immenſæ congregationis ac multitudinis populorũ. Sicut & Ioan. 14. a
regnum cœlorum, vnum quidē dicitur: ſed multæ tamen in
eo manſiones memorantur eſſe apud patrem. Poteſt autem
& de vnaquaque anima, quæ poſt peccata plurima conuer-
titur ad pœnitentiã dici, quod nigra ſit quidem pro peccatis:
formoſa, propter pœnitentiam & fructus pœnitentiæ. De-
nique & de hac ipſa quæ nunc dicit: nigra ſum & formoſa,
quia non in finem in nigredine iſta permanſit, poſt hæc di-
cunt de ea ipſa filiæ Hieruſalem: Quæ eſt iſta quæ aſcendit
dealbata, incumbens ſuper fratruelem ſuum?

Ne videatis me, quoniam infuſcata ſum ego: quia, &c.] In- Μὴ βλέ-
fuſcata ſiue denigrata. Si competenter nobis videtur aptata ψητέ με
expoſitio, quam in ſuperioribus, vel de Æthiopiſſa quæ à ὅτι ἐγὼ
Moyſe ſuſcepta eſt in coniugiũ: vel de regina Saba Æthio- εἰμὶ μεμελανω-
pum, quæ ſapiētiam Salomonis venit audire, texuimus: me- μένη ὅτι
ritò nunc hæc quæ fuſca vel nigra eſt & formoſa, ſatisfacere παρέβλε-
videtur pro nigredine, vel fuſcatione ſua, cauſaſque redde- ψέν με ὁ ἥλιος.

A te exprobrantibus, quaſi quæ non natura talis, nec ita à conditore creata ſit: ſed ex accidentibus hoc paſſa ſit. Ex eo, inquit, quia Sol deſpexit me. In quo oſtendit non de nigredine corporis fieri ſermonem: quod vtique Sol obſcurare & denigrare ſolet, cùm reſpicit magis, quàm cùm deſpicit. Ita denique & apud illam omnem gentem Æthiopum ferunt: cui iam naturalis quædã ineſt ex ſeminis carnalis ſucceſſione nigredo, quod in illis locis Sol radiis acriorib. ferueat, & aduſta iam ſemel atque infuſcata corpora, genuini vitij ſucceſſione permaneant. Contrarij verò ordinis eſt animæ nigredo: nam neque aſpectu, ſed deſpectu ſolis inuritur: neq; naſcendo, ſed negligendo conquiritur: & ideo ſicut ignauia aſſumitur, ita & induſtria repellitur & repulſatur. Denique, vt ſuperius dixi, hæc ipſa quæ nunc nigra dicitur eſſe, in fine cantici huius dealbata memoratur aſcendere, incumbẽs ſuper fraternum ſuum. Effecta eſt ergo nigra, quia deſcendit. Si autẽ cœperit aſcendere, & incũbere ſuper fraternũ ſuũ, & adhærere ei, nec omninò ſeparari ab eo, erit dealbata & candida: abiectaq; omni nigredine, veri luminis luce circũfuſa radiabit. Dicit ergo nunc ad filias Hieruſalẽ pro nigredine ſua ſatisfaciens: Non putetis, ô filiæ Hieruſalem, quod naturalis eſt iſta nigredo, quam videtis in vultu meo: ſed ſcitote, quoniã deſpectu ſolis eſt facta. Sol enim iuſtitiæ, quia me non inuenit rectè ſtantem, nec ipſe in me rectos direxit lucis ſuæ radios. Ego enim ſum populus gentium, qui prius non aſpexi ad ſolem iuſtitiæ, nec ſteti ante Dñm: & ideo nec ille me aſpexit, ſed deſpexit: neque aſtitit mihi, ſed præteriit. Hoc autem ita eſſe, etiam tu, qui Iſrael diceris, re ipſa expertus, iam iamque cognoſces, & dices: Sicut enim me aliquando non credente, tu aſſumptus es, & miſericordiam conſequutus & te reſpexit Sol iuſtitiæ: me autẽ vtpote inobedientem & incredulum deſpexit & ſpreuit: ita & nunc, quia tu incredulus & inobediens factus es, ego ſpero reſpici à Sole iuſtitiæ, & miſericordiam conſequi. Quod autẽ mutua nobis ſit Solis iſta deſpectio, & ego primò pro inobedientia mea deſpectus ſum, tu verò reſpectus: nunc autem etiam tibi non ſolùm deſpectus ſolis, ſed & cæcitas quædã licet ex parte cõtigerit, teſtem tibi producam magnificum, & cœleſtis ſecreti conſcium Paulũ, qui ita dicit: Sicut enim

B

Rom. 3. a vos (de gentib. ſine dubio loquens) aliquando nõ crediditis Deo nunc autem miſericordiam conſequuti eſtis propter iſtorum incredulitatem: ita & iſti non crediderunt in veſtra miſericordia, vt miſericordiam conſequantur. Et item in a-

Rom. 11. e lis dicit: Quia *cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo gentiũ intraret.* Hinc ergo eſt in me quã exprobras iſta

Prou. 4. d nigredo: quia deſpexit me Sol propter incredulitatẽ & inobedientiã meam. Cùm verò rectè ſtetero ante eum, & non fuero obliquus in aliquo, neq; declinauero ad dexteram neque ad ſiniſtrã, ſed fecero rectas ſemitas pedib. meis, contra Solẽ iuſtitiæ incedens in omnib. iuſtificationibus eius ſine querela: tunc & ipſe rectus me reſpiciet, & nulla erit obliquitas, nec erit cauſa vlla deſpectus: & tunc reddetur mihi lux mea, & ſplendor meus: intantumque propelletur à me, quàm nunc exprobrans iſta nigredo, vt etiam lux mundi merear appellari. Sic ergo Sol iſte quidem viſibilis ea corpora, quib. à ſummo libramine inſederit, infuſcat & vrit: ea verò quæ procul ſunt, & ab iſta collibratione lõgius poſita, conſeruat in candore ſuo: nec omninò vrit ea, ſed illuminat.

Mala. 4. a Sol verò ſpiritualis, qui eſt Sol iuſtitiæ, in cuius pennis ſanitas eſſe dicitur, econtrariò eos quidẽ quos recti cordis inuenerit, & ad librã ſui ſplendoris conſiſtentes illuminat, & omni fulgore circundat: eos autẽ qui obliquè incedunt cum eo, neceſſariò etiam ipſe obliquè non tam reſpicit, quã deſpicit: hoc eis præſtãte inconſtãtia ſua & inſtabilitate. Quomodo enim, qui peruerſi ſunt, poſſunt ſuſcipere, quod rectũ eſt: velut ſi curuo ligno adhibeas rectiſſimã regulam, videbitur quidẽ per regulam argui materiæ prauitas: non tamen regula eſt, quæ ligno cauſam peruerſitatis impoſuit. Et ideo feſtinandum eſt ad vias rectas, & ſtandum in ſemitis virtutum, ne fortè Sol iuſtitiæ rectus incedens, ſi nos obliquos ſtare inueniat & peruerſos, deſpiciat nos, & efficiamur denigrati. Inquantum enim incapaces fuerimus lucis eius, intantum tenebris & nigredini dabimus locum. Hinc enim eſt ipſe Sol, qui & *lux vera, illuminans omnem hominem ve-*

Ioan. 1. a *nientem in hunc mundum,* & qui *in hoc mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt.* Non enim per iſtud viſibile lumen, C mundus factus eſt, cùm & ipſum portio ſit mundi: ſed per iſtud verum lumen, à quo lumine, ſi nos peruerſi inceſſerimus, deſpici dicimur. Et ipſum enim nobis peruerſè incedẽtibus, peruerſum quoque incedit: ſicut ſcriptum eſt in maledictionib. Leuitici, *Et ſi inceſſeritis,* inquit, *mecum peruer-* Leu. 26.

ſi: & nolueritis obedire mihi, adiiciam vobis plagas ſeptem. Et Set. 70. poſt pauca: *Et ſi,* inquit, *non fueritis emendati, ſed inceſſeritis mecum peruerſi, incedam & ego vobiſcum peruerſus.* Siue vt in aliis exemplaribus legimus: *Si inceſſeritis mecum obliqui, incedam & vobiſcum obliquus.* Et poſt aliquanta iterum dicit ad vltimum: Et quoniam ambulauerunt in conſpectu meo obliqui, & ego ambulabo cum eis in furore obliquus. Hæc aſſumpſimus, ex quibus probaremus qualiter deſpicere, hoc eſt, obliquè aſpicere Sol dicatur. Et euidenter claruit, quod hos deſpiciat, & cum his obliquè incedat, ac peruerſè, qui obliquè incedũt cum eo. Sed & hoc quod admonuit præſens locus, indiſcuſſum non omittamus: quia Sol duplicis videtur eſſe virtutis, vnius qua illuminat, alterius qua adurit. Sed pro rebus aut materiis ſubiacentibus, aut illuminat aliquid luce, aut infuſcat & obdurat aliquid ardo-

re. Secundum hæc ergo fortaſſis & induraſſe dicitur Deus Exod. 4. a & 7. a cor Pharaonis, quòd ſcilicet talis fuerat materia cordis ipſius, quæ præſentiam Solis iuſtitiæ, non ea parte qua illuminat, ſed ea qua adurit & indurat exceperit: propter hoc ſine dubio, quod & ipſe affligebat Hebræorũ vitã in operib. duris, & quòd luto & latere conficiebat eos. Et erat vtique cor eius ſecundum ea, quæ cogitabat luteum & limoſum. Et ſicut materiam luti Sol iſte viſibilis ſtringit & indurat: ita Sol iuſtitiæ his iiſdem radiis, quibus illuminat populum Iſrael, Pharaonis cor, cui inerant luteæ cogitationes, pro ipſis motuum ſuorum qualitatibus indurabat.

Hæc autẽ, quod ita ſe habeant, & non cõmunẽ, vt hominib. videtur, hiſtoriã, famulus Dei per Spiritum ſanctũ ſcribat, oſtenditur etiam inde, quod vbi refert ingemuiſſe filios Iſrael non dicit à luto, neque à latere, neque à paleis ingemuiſſe eos, ſed ab operib. ſuis inquit. Et rurſum: *Et aſcendit,* inquit, *clamor eorum ad Deum.* Non dixit à luto & latere: ſed

D iterum ab operibus ſuis, propter quod & ſubiungit: *Quia* Exod. 2. d Ibidem. *exaudiuit Dominus gemitus ipſorum*: cùm vtique non exaudiuit eorum gemitum, qui non ex operibus ſuis clamant ad Dominum. Hæc quamuis per exceſſum dicta videantur, tamen locorum opportunitate commoniti, nequaquam iudicauimus omittenda: maximè cùm habeant aliquid ſimilitudinis ad hoc, quod dicit, hæc quæ infuſcata eſt: quia deſpexerit eam Sol. Quod vtique oſtenditur ibi accidere, vbi peccatorum cauſa præcedit: & ibi infuſcari vel aduri aliquem ſole, vbi peccati materia ſubſiſtit.

Vbi verò non eſt peccatum, Sol neque adurere dicitur, Pſal. 120. b neque infuſcare: ſicut de iuſto refertur in Pſalmis: *Per diem Sol non vret te, neque Luna per noctem.* Vides ergo, quia ſanctos, in quibus peccatorum nulla cauſa eſt, Sol nunquam adurit.

Vt enim diximus, duplicis virtutis eſt Sol: iuſtos quidem illuminat, peccatores verò non illuminat, ſed adurit: quoniam & ipſi oderunt lucem, quia malè agunt.

Denique ob hoc Deus *noſter ignis* dicitur eſſe *conſumens*: Ioan. 3. e & nihilominus lux, *in quo tenebræ non ſunt*: lux ſine dubio Deut. 4. d iuſtis, & ignis efficitur peccatoribus, vt conſumat in eis om- 1. Ioan. 1. b ne, quod in anima eorum corruptibilitatis, aut fragilitatis inuenerit.

Quod autem in multis ſcripturæ locis & Sol & ignis non iſte viſibilis, ſed ille inuiſibilis & ſpiritualis dicatur: ipſe etiam ſi recenſeas, abundanter inuenies.

ὑιοὶ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί· ἔθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελῶσιν· ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα.

Filij matris meæ dimicauerunt in me, poſuerunt me cuſtodem in vineis vineam, &c.] Adhuc ipſa quæ fuſca quidẽ pro delictis prioribus: formoſa verò eſt pro fide & conuerſatione, etiam hæc dicit: aſſeuerans quod filij matris ſuæ, dimicauerunt non contra eam, ſed in ea: & poſt hoc bellum, quod in ea geſſerunt, cõſtituerunt eam vinearum cuſtodem, non vnius vineæ, ſed multarum. Aſtruit autem hæc eadem, quod præter illas vineas, quas à filiis matris ſuæ cuſtodire poſita eſt, habuerit aliam propriam vineam, quam nõ cuſtodierit. Hæc eſt propoſiti dramatis fabula. Sed nũc inquiramus, quæ ſit mater ſponſæ huius, quam hæc allegat: qui ſint etiam filij eius

B eius qui dimicauerunt in ea: & confecto bello tradiderint ei vineas, quas cuſtodiret, quaſi quæ nō potuiſſet ſeruare eas, niſi ab illis dimicatū fuiſſet: Illā vero, ſuſcepta aliarū vinearū cuſtodia, propriā vineā noluiſſe vel non potuiſſe ſeruare. Ad Gal.4.b Galatas Paulus ſcribens ait: *Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe legē non audiſtis? Scriptū eſt.n. Quoniā Abrahā duos habuit filios, vnū ex ancilla, & vnum de libera. Sed is quidē qui de ancilla, ſecundū carnem natus eſt: qui vero de libera, ſecundum repromiſſionem, quæ ſunt allegorica. Hæc enim ſunt duo teſtamenta: vnū quidē in monte Sina in ſeruitutē generans, quæ eſt Agar. Sina.n. mons eſt in Arabia, qui confertur huic, quæ nūc eſt Hieruſalē, & ſeruit cū filiis ſuis. Quæ autē ſurſū eſt Hieruſalē, libera eſt mater omniū noſtrū.* Hanc ergo Hieruſalem cœleſtem dicit eſſe Paulus, & ſuā & omniū noſtrū credentiū matrem. Deniq; addit in poſteriorib., & dicit: *Propter quod, fratres, nō ſum' filii ancillæ, ſed liberæ: qua libertate liberauit nos Chriſtus.* Euidēter ergo Paulus pronūtiat, quod omnis qui per fidem à Chriſto cōſequitur libertatē, filius ſit liberæ: & hāc dicit eſſe ſurſum Hieruſalem, quæ libera eſt, quæ eſt mater omniū noſtrū. Huius ergo matris, & ipſa hæc ſponſa filia eſſe intelligitur, in his qui dimicauerunt in ea, & conſtituerunt eā cuſtodem vinearum. Vnde videntur iſti, qui tantā poteſtatem habuerint, vt & bellum gererent in ea, & ordinarēt eam vinearum cuſtodē, non cuiuſcunq; humilis aut contemnendi loci fuiſſe. Poſſumus ergo & apoſtolos Chriſti accipere filios matris ſpōſæ, hoc eſt, Hieruſalē filios cœleſtis, qui pugnauerunt prius in iſta, quæ ex gentib. congregatur. Pugnauerunt autē vt vincerēt in ea illos, quos prius habuit infidelitatis & 2.Cor.10.b inobediētiæ ſenſus, & omnē elationē extollentē ſe aduerſus ſcientiā Chriſti, ſicut Paulus dicit: *Cogitationes deſtruētes, & omnē altitudinē extollētem ſe aduerſus ſcientiā Chriſti.* Pugnauerunt ergo non aduerſus eam, ſed in ea, hoc eſt, in ſenſibus & corde eius, vt deſtruerēt & depellerent omnem infidelitatem, omne vitium, omneſq; doctrinas, quæ ei inter gentes poſitæ, falſis ſophiſtarum aſſertionibus inoleuerant. Fuit ergo apoſtolis Chriſti grande bellum, donec omnes ex ea mēdacij turres & muros peruerſæ doctrinæ ſubruerent, donec F iniquitatis argumenta proſternerent, & operantes hæc atq; ſuccedētes in corde eius dæmones debellarent. Vbi ergo effugerunt ab ea omnes ſenſus infidelitatis antiquæ, non eam relinquūt otioſam, ne forte per otium rurſus antiqua ſurrepant, & redeant quæ depulſa ſunt: ſed dant ei opus quod agat, & cōſignat ei cuſtodiam vinearum. Vineas accipiamus Gen.27.d ſingula quæcunque volumina legis ac prophetarum. Erat enim vnuſquiſq; eorū *ſicut ager plenus, quē benedixit Dominus.* Hæc ergo iſti viri fortes poſt victoriā belli, ſeruanda ei & cuſtodienda cōſignauit. Non.n. relinquunt eam, vt diximus, otioſam. Sed & euangeliſtarum ſcripta, atq; ipſorum apoſtolorum literas poſſumus ſimiliter vineas accipere: quas huic quæ ex gentib. congregatur, pro qua etiam dimicauerunt, cuſtodiendas colendaſq; tradiderunt. Quod vero ait: Quia ſuam propriam vineam nō cuſtodierit: illam poſſumus eruditionem dicere, qua vnuſquiſque exercebatur ante fidem, quā ſine dubio credēs Chriſto, relinquit ac deſerit, & ea quę ſibi lucra videbantur, dicit propter Chriſtū detrimenta. Si- Philip.3.b cut & Paulus gloriatur legis obſeruantias, & omnē Iudaicæ inſtitutionis gloriam fuiſſe ſibi vt ſtercora, tātum vt in Chriſto inueniretur non habens ſuam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, Ibidem. ſed iuſtitiā, quæ ex Deo eſt. Sicut ergo Paulus accepta Chri- Hier.2.d ſti fide nō cuſtodiuit vineam ſuam, Iudaicæ ſcilicet traditionis obſequia: & idcirco fortaſſe non cuſtodiuit: quia cum plantata eſſet à Deo vitis vera, cōuerſa eſt in amaritudinem Deut.32.e vitis alienæ, & erat iam vitis Sodomorum vinea eorum, & palmes eorum ex Gomorra, & botrus amaritudinis in eis, & furor draconum vinum eorum, & furor aſpidum inſanabilis: ita & apud gentes erant plurimæ huiuſmodi doctrinæ, quas poſt illa bella, quibus pro fide & agnitione Chriſti à doctoribus dimicatum eſt, ſuperatas dicit: puto quod omnino criminis loco ducatur, ſi cuſtodierit aliquis huiuſmodi vineas, & agrum colat vltra venenatis & noxiis conſitū diſciplinis. Nec mireris ſi his culpis aliquando fuiſſe videatur obnoxia hæc, quæ ex nationum diſperſione colligitur, & iam 1.Tim.2.d Chriſto ſponſa præparatur. Recordare quomodo prima mulier ſeducta eſt, & in præuaricatione facta: quæ non aliter ſalua fieri dicitur, niſi per filiorum generationem: illorum duntaxat, qui permanent in fide & charitate cum G ſanctitate. Hoc ergo quod de Adam & Eua ſcribitur, ſic aſ- Epheſ.5.g ſeuerat Apoſtolus: *Myſterium magnum eſt in Chriſto & in eccleſia*: qui eā ita dilexit, vt ſemetipſū traderet pro ea, cum eſſet Rom.5.a.b adhuc impia hęc ipſa, ſicut ipſe dixit: *Cum.n. adhuc ſecundum tempus impii eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.* Et iterū: *Quia cum adhuc eſſemus infideles, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.* Non ergo mirum eſt, ſi hæc quæ ſeducta & in præuaricatione facta, & quæ impia ſecundū tempus fuit & peccatrix, talem dicatur vineam coluiſſe eo tempore, cum adhuc impia erat, quam relinquere debuerit, & nequaquam omnino ſeruare. Quod ſi etiam tertium explanationis locum placet exequi, referamus hæc ad vnamquamq; animam, quæ conuerſa ad Deum, & ad fidem veniens, patitur ſine dubio cogitationum pugnas, & obluctationes dæmonum, reuocare eam nitentium ad prioris vitæ illecebras, vel infidelitatis errorem. Sed ne hoc fiat, neue rurſum dæmonibus in ea tantū liceat, proſpexit diuina prouidētia, vt paruulis quibuſq., & his qui pro ſemetipſis aduerſus aſtutias diaboli & dæmonum pugnas dimicare non poſſūt, vtpote infantes adhuc & lactentes in Chriſto daret angelos propugnatores & defenſores: qui velut tutores & procuratores conſtituti ſunt à Deo eorum, qui in infirma ætate poſiti, pro ſemetipſis (vt diximus) pugnare non poſſunt. Et vt hoc cum maiori fiducia agant, conceditur eis ſemper videre faciem patris, qui in cœlis eſt, & iſtos puto eſſe paruulos, quos venire Matt.18.b ad ſe Chriſtus iuſſit, & non ſiuit prohiberi, & quos ſemper Ibid.19.b dixit videre faciem patris. Nec tibi contrarium videatur: ſi eos hæc anima, quæ ad Deum tēdit, matris ſuæ filios appellat. Si enim animarum mater Hieruſalem cœleſtis eſt, & angeli nihilominus cœleſtes nominantur, nihil diſſonans videbitur: ſi hi qui ſimiliter vt ipſa cœleſtes ſunt, ab ea filij matris appellentur. Super omnia autem congruum videbitur & conueniens, vt quibus vnus eſt pater Deus, vna ſit & Hieruſalem mater. Quod vero ait: *Vineam meam non cuſtodiui*, inſtituta illa ac mores & propoſitum, in quo exercebatur ſecundum veterem hominem viuens, indicare videtur laudabiliter à ſe non eſſe ſeruata: ex quo autem adiutorio angelorum dimicauit & vicit eam, penitus à ſe effugauit veterē hominem cum actibus ſuis: conſtitutaque eſt ab eis vinearum cuſtos, ſenſuum ſcilicet & dogmatum diuinorum: ex quibus poſſit vinum bibere, quod lætificet cor eius. H

Epheſ.4.e Pſal.103.b ἀπάγγειλόν μοι ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ. μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἑταίρων σου.

Annuntia mihi quem dilexit anima mea: vbi paſcis, vbi cubas in meridie, ne forte efficiar ſicut adoperta ſuper greges, &c.] Adhuc ſponſa loquitur etiam hæc, ſed ad ſpōſum, & non iā ad filias Hieruſalē. Igitur ab initio vbi ait: *Oſculetur me*, vſq. ad hunc locum, *ſuper greges ſodalium*: cuncta quæ dicta ſunt verba, ſunt ſponſæ. Sed primo ſermo eius ad Deum factus eſt, ſecundo ad ſponſum, tertio ad adoleſcētulas: inter quas & ſponſum media quædam, & vt ſe dramatis huius ſpecies habet, quaſi meſochorus effecta: nunc ad ipſum, nunc etiam ad filias Hieruſalē reſpondent, dirigit verba. Hos ergo nunc vltimos ſermones ſuos ad ſponſum facit, requirens ab eo vbi paſcat in meridie, & vbi collocet gregem: verens nedum requirit eum, incurrat in ea loca, vbi ſodales ſponſi locatos per meridiem greges ſeruant. Oſtenditur autem per hæc, quia ſponſus hic etiam paſtor ſit. In ſuperioribus autem dixeramus eum eſſe & regem, pro eo ſine dubio quod homines regat: paſtorem vero pro eo quod oues paſcat: ſponſum autē pro eo, quod habeat ſpōſam, quæ cū eo regnet: ſecundū quod ſcriptū eſt: *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato.* Pſal.44.b Hæc interim continet dramatis ipſius qui eſt quaſi hiſtoricus ordo. Nunc autem requiramus intelligentiā myſticam, & ſi oportet præuenire paululum ea, quæ in poſterioribus proferenda ſunt, quo quis effectus ſit horum ſodalium pateat, memoremus illud quod ſcriptum eſt: Quia reginæ ſunt ſexaginta, ſed ex his omnibus vna ſit columba, & Cant.6.c vna perfecta ac particeps regni. Cæteræ vero iam inferiores ſunt: quæ octoginta appellantur concubinæ. Adoleſcentulæ vero, quarum numerus nullus eſt, poſt ordinem concubinarum ponuntur. Iſtæ autem omnes animarum earum differentiæ ſunt, quæ in Chriſto credentes, diuerſis ei affectibus aſſociantur. Vt (verbi gratia) dicamus omnem eccleſiam per illam figuram corpus eſſe Chriſti, qua Apoſtolus 1.Cor.12. dicit: in quo corpore diuerſa eſſe membra pronuntiat, &

A alios eſſe oculos, & alios manus. alios etiam pedes: & ſingulos pro operum ſtudiorumque ſuorum meritis, in membra corporis huius aptari. Secundum hanc ergo ſpeciem & hæc intelligenda ſunt: & alias quidem animas putandum eſt in hoc ſponſali dramate, quæ magnificentiori affectu ſponſo atque illuſtriori ſociantur, apud eum reginarum loco & affectu haberi: alias, quarum inferior ſine dubio in profectibus & virtutibus honor eſt concubinarum loco duci: & alias adoleſcentularum, quæ videntur extra aulam quidem poſitæ, non tamen extra vrbem regiam. Poſteriores vero, & poſt omnes quæ ſupra memoratæ ſunt, eſſe eas animas, quæ oues appellantur. Si vero perſpiciamus attérius, adhuc fortaſſis etiam harum omnium inueniemus inferiores alias & vltimas omnium, illas ſcilicet, quæ in ſodalium eius gregibus numerantur. Et ipſi enim habere greges quoſdam dicuntur, in quos non vult ſponſa incurrere, & ob hoc petit à ſponſo, vt annuntiet ſibi vbi paſcat, vbi meridiẽ faciat: ne fortè, inquit, efficiar ſicut adoperta ſuper greges ſodalium tuorum. Quæritur ergo, ſodales iſti qui habere quoſdam greges dicuntur, vtrum ſponſo operam dantes, & ſub ipſo velut paſtorum principe agentes, hoc faciant, quandoquidem ſodales eius nominantur: an proprium aliquid & ſequeſtratum habentes: & quod non ſit cum animo ſponſi: quandoquidem refugit ſponſa, & veretur ne forte incurrat ſodalium greges, dum ſponſum ſuum requirit. Sed & quod dixit: Ne fortè efficiar non adoperta, ſed ſicut adoperta: require, ne forte innuat per hoc eſſe aliquas ſodaliũ quaſi ſpõſas, habẽtes etiam ipſas habitum ſponſalem, & eſſe adopertas, & ſicut Apoſtolus dicit: Velamen & poteſtatem habentes ſuper caput. (1. Cor. 11. b) Et vt manifeſtior ſermonis huius explanatio fiat, iterum quaſi dramatis ordine, quod dicitur, exequamur. Expoſcit ab ipſo ſponſo ſuo ſponſa, vt ei locũ ſecreti ſui indicet & quietis: quandoquidem amoris impatiens, etiã per meridiẽ cupit audire ſponſum, illo præcipuè tempore, quo clarior lux & ſplendor diei perfectus & purus eſt, vt aſſiſtat ei oues paſcenti vel refrigeranti. Et ſtudioſè vult

B viam diſcere, qua ire ad eum debeat, ne forte ſi non fuerit edocta itineris huius anfractus, incurrat greges ſodaliũ: & videatur ſimilis eſſe alicui illarum, quæ adopertæ veniunt ad ſodales eius nec pudoris curam gerũt, aut verentur paſſim diſcurrere, & multis apparere. Ego autem quæ à nullo, inquit, alio videri volo, niſi à te ſolo: ſcire deſidero, quo ad te itinere veniã, vt ſecretum ſit, vt nemo ſit medius, vt nullus arbiter peregrinus & alienus occurrat. Et forte ob hoc requirit iſta loca, in quibus paſcit ſponſus oues ſuas & oſtẽdit ei verecundiam ſuam, pro qua non vult incurrere greges ſodalium, vt ille ſegreget oues ſuas à ſodalibus, & ſeorſum paſcat, vt non ſolum ſponſa non videatur ab aliis, ſed & arcanis & ineffabilibus myſteriis ſpõſi ſecretius perfruatur. Nunc ergo videamus per ſingula, & primo quidem vide ſi poſſumus dicere, quod Dominus, cuius portio fuit Iacob, & funiculus hæreditatis eius Iſrael, ipſe intelligendus (Pſal. 77. g & 134. a. Deut. 32. Sec. 70.) ſit ſponſus. Sodales vero eius angeli illi, ad quorum numerũ *cum diuideret excelſus gentes, & diſpergeret filios Adã, ſtatuit terminos gentiũ ſecundũ numerum*, vt ait, *angelorũ Dei*: & iſti ſint fortaſſis greges ſodalium ſponſi, gentes ſcilicet cunctæ, quæ velut pecora ſub angelis paſtoribus conſtitutæ ſunt. Grex vero ſponſi illæ dicantur, de quibus ipſa in euangelio veritas dicit: (Ioan. 10. c) *Oues meæ vocẽ meam audiunt*. Vide enim & obſeruãter intende, quoniam dixit: oues meæ, quaſi ſint & aliæ oues, quæ non ſint eius: ſicut & ipſe in aliis dicit: *Vos non eſtis de ouibus meis*: quæ ſingula huic occulto myſterio cõuenienter videbuntur aptari. Quæ ſi ita ſe habent, competenter ſponſa vniuſcuiuſque, ſodalium gregem, ſponſam eius intelligi voluit, quam adopertam nominauit. Sed quoniã certa erat, quod ſuper omnes illas ipſa eſſet, non vult ſimilis videri alicui illarum: vtpote quæ ſciret tantum ſe debere præcellere illas ſodaliũ ſponſas, quas ſponſa nominat velut adopertas, quantũ eminẽtiæ ſpõſus ſuus habeat ad ſodales. Sed & pro hoc adhuc videbitur percũctãdi cauſas habuiſſe: quandoquidem boni paſtoris ſcit eſſe ſtudium, vt optima ouib. paſcua requirat, & vt viridantia atq; opaca quæque ad requiem nemora meridiani æſtus inueniat. Quod quidẽ ſodales ſpõſi facere neſciũt: nec in eligendis paſcuis, aut ſciẽtiæ tantũ, aut ſolicitudinis gerunt, & ob hoc dicit: Annũtia

C mihi, vbi paſcis, vbi cubile habes in meridie? cupiẽs tempus ſcilicet illud, quo copioſius mundo lumen infunditur: quo magis merus eſt dies & purior & floruleutior eſt lux. Tunc, inquit, annũtia mihi ô tu, quem dilexi anima mea, *vbi paſcis, vbi cubile habes in meridie: ne forte efficiar, vt adoperta ſuper greges ſodaliũ tuorũ*. Nouo nũc nomine ſpõſa appellauit ſponſũ. Sciens. n. ipſũ eſſe filiũ charitatis, imo ipſũ eſſe charitatẽ, quæ ex Deo eſt, quaſi vocabulum ei iſtud poſuit, quẽ dilexit anima mea: & tamen nõ dixit: quẽ dilexi, ſed quẽ dilexit anima mea: ſciens non qualicunque dilectione, ſed ex tota anima, & ex totis viribus, & ex toto corde habẽdam eſſe dilectionẽ ſpõſi. (Deut. 6. a) *Vbi paſcis*, inquit, *& vbi cubile habes?* Puto autẽ quod & propheta de hoc loco quem nunc ſpõſa diſcere ab ſpõſo deſiderat & audire, etiam ipſe ſub eodẽ poſitus paſtore dicat: *Dominus regit me*: ſiue vt in aliis legimus: (Pſal. 22. רעי) *Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit*. Et quoniã ſciebat alios paſtores, vel ignauia, vel imperitia faciẽte, greges in locis aridiorib. collocare: de hoc optimo paſtore Dominus dixit: (Ibidem.) *In loco viridi ibi me collocauit. Super aquã refectionis educauit me*: oſtendẽs paſtorẽ hunc, nõ ſolũ abundantes aquas ouib. ſuis: ſed & ſalubres & puras, & quæ per omnia reficiãt, prouidere. Sed quoniã ab hoc ſtatu, quo vt ouis ſub paſtore deguerat, conuerſus ad rationabilia, in excelſiora profecit, (Ibidem.) idq; adeptus eſt per conuerſionẽ, ſubiungit & dicit: *Animã meam conuertit: Eduxit me ſuper ſemitas iuſtitiæ, propter nomẽ ſuũ*. Hinc vero quandoquidem in hoc profecerat, vt iuſtitiæ incederet vias: iuſtitia autem habet ſine dubio impugnantẽ ſe iniuſtitiam: & neceſſe eſt eum qui iuſtitiæ iter incedit, habere pugnas aduerſantium, fide conuerſus & ſpe, dicit de eis. Nã & ſi ambulẽ in medio vmbræ mortis, nõ timebo mala: quoniã tu mecum es. Poſt hæc vero quaſi gratiã referens ei qui ſe paſtoralib. imbuerat diſciplinis: Virga, inquit, tua & baculus tuus (quib. inſtitutus videor ad paſtoris officiũ) ipſa me conſolata ſunt. Hinc vero vbi vidit ſeſe à paſtoralib. paſcuis, ad rationabiles cibos & myſtica ſecreta tranſlatum,

D addit & ſubdit. Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos qui tribulant me. Impinguaſti in oleo caput meũ, & calix meus inebrians quam præclarus eſt. Et miſericordia tua ſubſequetur me omnib. dieb. vitæ meæ. Vt inhabitẽ in domo Domini in longitudine dierum. Illa ergo prima, id eſt, paſtoralis inſtitutio, initiũ eorum fuit, vt in loco viridi collocatus, ſuper aquã refectionis educaretur. Hæc vero, quæ ſequuntur de profectibus, ad perfectionem requiruntur. Et quoniam de paſcuis & viriditate propoſuimus, conueniens etiam videtur de euangelio confirmare quæ diximus. Inueni etiam ibi paſtorem hunc bonum de paſcuis ouium diſſerentem, vbi ad hoc quod paſtorem ſe profitetur, etiam oſtiũ ſe eſſe cõmemorat, & dicit: *Ego ſum oſtium, per me ſi quis introierit, ſaluabitur, & ingredietur & egredietur, & paſcua inueniet*. (Ioan. 10. b) Hunc etiam nunc ſponſa percũctatur, vt ab eo audiat & diſcat in quibus paſcuis oues agat, vel in quibus amœnitatibus meridianos procuret æſtus, meridiẽ appellans illa ſcilicet cordis ſecreta, quibus clariorẽ ſcientiæ lucem à verbo Dei anima conſequitur. Hoc. n. tempus eſt, quo ſol excelſiorem circuitus ſui verticem tenet. Si quando ergo ſol iuſtitiæ Chriſtus, eccleſiæ ſuæ excelſa, & ardua virtutum ſuarũ ſecreta manifeſtat, amœna etiam paſcua cubiliaq; meridiana videbitur edocere. Nã cum adhuc initia habet diſcendi, & prima (vt ita dicam) ab eo ſcientiæ ſuſcipit rudimenta, tunc dicit propheta: *Et adiuuabit eam mane diluculo*. (Pſal. 45. a) Nũc ergo, quia perfectiora iã quærit, & excelſiora deſiderat, meridianum ſcientiæ lumen expoſcit. Hinc puto & Abrahæ (Gen. 18. a) poſt multas eruditiones, quibus apparens ei Deus, imbuit eũ de ſingulis & docuit, poſt refertur: quia viſus ſit ei Deus ad quercum Mambre ſedenti ad oſtium tabernaculi ſui meridie: *Et reſpiciens*, inquit, *oculis ſuis vidit. & ecce tres viri ſtabãt ſuper eũ*. Quod ſi credimus hæc per Spiritum ſanctũ ſcripta, non puto fruſtra placuiſſe diuino ſpiritui, vt etiam tempus & hora viſionis, ſcripturæ paginis mandaretur, niſi & horæ iſtius & tẽporis ratio aliquid conferret ad ſcientiã filiis Abrahæ, quib. vtiq; ſicut opera Abrahæ faciẽda, ita & viſitationes iſtæ ſperãdæ ſũt. Qui. n. poteſt dicere: *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit, ſicut in die honeſte ambulemus, non in cõmeſſationib. & ebrietatib., nõ in cubilib. & impudicitiis, nõ in contentione & æmulatione*: (Rom. 13. d) & cum hæc omnia tranſierint,

ſuper-

E ſupergreſſus videbitur tempus hoc, quod nox præceſſit, &
dies appropinquauit, & feſtinare non ad initium diei, ſed ad
meridiem, vt & ipſe ad gratiam perueniat Abrahæ. Si enim
lux, quæ in ipſo eſt, mentis, & puritas cordis elata fuerit &
ſplendida, iſte meridianũ tempus in ſemetipſo habere vide-
bitur: & per hanc puritatem cordis, quaſi in meridie poſitus,
Gen. 18.a Deum videbit, ſedens ad quercum Mambre, quod ad viſio-
nem interpretatur. Apud viſionẽ ergo ſedet in meridie, qui
vacat ad videndum Deum. Inde deniq; non dicitur intra ta-
bernaculũ, ſed foris ad oſtiũ ſedere tabernaculi. Foris etenim
eſt extra corpꝰ poſita mens eius, qui longe eſt à corporalibus
cogitationibꝰ, longe à carnalib. deſideriis: & ideo ab his om-
Gen.43.d nib. foris poſitũ viſitat Deus. Eiuſdẽ quoq; myſterij eſt: quod
& Ioſeph & fratres ſuos cum ſuſcepiſſet in Ægypto: in meri-
die eos paſcit, & in meridie adorant eum cum muneribus.
Propterea deniq; puto, & de his quæ Iudæi in Saluatore cõ-
miſerunt, nullum euangeliſtarum voluiſſe ſcribere, quia me-
ridie hæc geſta ſunt: cum vtique ſexta hora non aliud quàm
meridianum tempus oſtendat: nullus tamen meridiem no-
Matt.27.e minauit. Sed Matthæus ita dicit: *Ab hora autẽ ſexta tenebræ*
Luc.23.f *factæ ſunt ſuper omnẽ terram vſque in horam nonã.* Lucas ve-
ro: Erat iam quaſi hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt ſuper o-
mnem terram, vſque in horam nonam deficiente ſole. Sed
Mar.15.e & Marcus: Cum autem eſſet facta hora ſexta, tenebræ factæ
ſunt ſuper omnẽ terrã, vſq; in horam nonam. Vnde apparet,
quia in viſitatione quidem Abrahæ, & in conuiuio patriar-
charum apud Ioſeph non indigebat, vt tempus iſtud ſub no-
mine ſexti numeri ſignificaretur, ſed vt meridies diceretur.
Volebat enim ſponſa, quæ iam tunc in illis adũbrabatur, di-
ſcere, vbi paſceret ſponſus, & vbi haberet cubile: & ideo
meridiem nominat. Euangeliſtæ vero in his quæ narrabant,
non meridianum tempus, ſed horæ ſextæ numerum requi-
rebant, ad enarrandum ſcilicet ſacrificium hoſtiæ eius, quæ
Gen.1.e oblata eſt in die paſchæ, pro redemptione hominis, qui in
F die ſexta formatus eſt à Deo: poſteaquam terra produxit a-
nimam viuentem ſecundum genus, quadrupedia & repen-
tia, & beſtias terræ. Ob hoc igitur in præſenti loco illumina-
ri ſponſa deſiderat pleno ſcientiæ lumine, ne per imperiti-
am errans in aliquo, ſimilis efficiatur illis doctorum ſcholis,
quæ non per ipſam Dei ſapientiam, ſed per philoſophorum
& principum huius mundi exercentur. Hoc.n. & Apoſto-
1.Cor.2.b lus dicere videtur in eo, vbi ait: Quia loquimur *Dei ſapientiã*
Ibidem. *in myſterio abſconditam, quam nemo principũ huius mundi co-
gnouit.* Et iterum hæc eadem ſignificat, cum dicit: *Non enim
ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, vt
ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis.* Ob hoc ergo requirit
ſponſa Chriſti meridiana cubilia, & plenitudinem ſcientiæ
poſcit à Deo: ne videatur eſſe ſicut vna ex philoſophorum
ſcholis, quæ adoperta nominatur: pro eo quod plenitudo
2.Cor.3.b veritatis apud eos tecta eſt & adoperta. Sponſa autem Chri-
ſti dicit: *Nos autem reuelata facie gloriam Dei ſpeculamur.*

ἐὰν μὴ γνῷς σεαυτὴν ἡ καλὴ ἐν γυναιξὶν ἔξελθε σὺ ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων καὶ ποίμαινε τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων.]

*Niſi cognoueris te ò bona, ſiue pulchra inter mulieres egrede-
re tu in veſtigiis, &c.*] Vnius Chilonis, ſcilicet ex ſeptem,
quos apud Græcos ſingulares fuiſſe in ſapientia fama conce-
lebrat, hæc inter cætera mirabilis fertur eſſe ſententia, qua
ait: Scito teipſum, vel cognoſce teipſum. Quod tamen Salo-
mon, quem præceſſiſſe omnes hos tempore & ſapientia ac
rerum ſcientia, in præfatione noſtra docuimus, ad animam
quaſi ad mulierem ſub comminatione quadam loquens di-
cit: *Niſi cognoueris temetipſam ò pulchra inter mulieres*, & a-
gnoueris pulchritudinis tuæ cauſas inde deſcendere, quod
ad imaginem Dei facta es, per quod ineſt tibi plurimum na-
turalis decoris: & cognoueris quàm pulchra eras ex initio,
quamuis & nunc iam præcellas cæteras mulieres, & pulchra
inter eas ſola dicaris: tamen niſi cognoueris teipſam quæ ſis:
non enim ex comparatione inferiorũ volo bonã videri pul-
chritudinem tuã, ſed vt tibi ipſi, & decori tuo collata atque
exæquata, reſpondeas. Quod niſi feceris, iubeo te exire, &
in vltimis gregum veſtigiis collocari: & iam non oues, neq;
agnos, ſed hœdos paſcere: illos ſcilicet qui pro prauitate &
Matt.25.e laſciuia, à ſiniſtris ſtaturi ſunt regis in iudicio præſidentis: &
cum tibi introductæ in cubiculũ regium oſtenderem quæ
ſumma ſunt bona: ſi non cognoueris temetipsã, oſtendã tibi
etiam quæ ſunt vltima mala, vt ex vtroque proficias, tã ma-
lorum metu, quam bonorũ deſiderio. Si.n. neſcieris temet-
ipſam, & ignorantia tui vixeris, nec ſcientiæ ſtudiũ geſſeris: G
ſine dubio, nec tabernaculum proprium habebis, ſed & per
paſtorum tabernacula diſcurres, & nunc in illius tabernacu-
lis paſtoris paſces hœdos, inquietum animal, ac vagum, &
peccatis deputatum. Hæc autem patieris, donec rebus ipſis
& experimentis intelligas, quantum mali ſit animam ne- 3.Esd.7.b
ſcire ſeipſam neq; pulchritudinẽ ſuam: per quã præcellat cæ-
teras, nõ virgines, ſed mulieres: illas ſcilicet, quæ corruptio-
nem paſſæ ſunt, nec in virginitatis integritate permanſerũt.
Hæc ſunt quę ſpõſus poſt illa omnia quæ locuta fuerat ſpõ-
ſa, auſtera quadam comminatione ſponſæ, animos ad agni-
tionis ſuæ curam ſuſcitans, per ordinẽ propoſiti dramatis di-
cit. Sed nunc conſequenter, vt cætera ad Chriſtum hæc & ad
eccleſiam referamus: qui ad ſponſam ſuam, ad animas ſcili-
cet credentium loquens, ſummam ſalutis & beatitudinis in
ſcientiæ agnitione conſtituit. Quomodo ergo anima cogno-
ſcat ſemetipſam, nec facile puto, nec breuiter explicari poſ-
ſe: tamen pro virib. pauca ex multis aperire tentabimus. Vi-
detur ergo mihi duplici modo, agnitionem ſui animã capere
debere. Quid quidẽ ſit ipſa, & qualiter moueatur. i.e. quid in
ſubſtantia, & quid in affectib. habeat: vtputa vt intelligat, ſi
boni affectus ſit, aut non boni: aut recti propoſiti, aut non
recti. Et quidem ſi recti ſit, ſi erga omnes virtutes eundem
tenorem habeat, tam in intelligendo, quàm in agendo: an
ergo neceſſaria tantũ & quæ in promptu ſunt: Et vtrum in
eo ſit, vt recipiat profectus, vt augeatur in intellectu rerum
augmentoq; virtutum: an in iſto ſtet & reſideat, in quod po-
tuit peruenire, & vtrum erga ſemetipſam tantummodo va-
cet excolendam, an aliis prodeſſe & conferre aliquid vtilita-
tis ſtudeat, vel in verbo doctrinæ, vel in exemplis geſtorum.
Si vero cognoſcat ſemetipsã, non eſſe boni affectus, neq; re-
cti propoſiti, in hoc ipſo vt intelligat, verũ ei ſatis deſit, & pro
culà via virtutũ ſit: an in ipſo iam poſita ſit itinere, & ince-
dere iã conetur, cupiẽs quæ in ante ſunt apprehẽdere, & quę Phil.3.c
retro ſunt obliuiſci, ſed nondũ appropinquauerit: aut pro-
xima quidem ſit, nondum tamen ad perfectionem venerit. H
Sed & in eo opus videtur eſſe animæ cognoſcentis ſemeti-
pſam, ſcire ſi hæc ipſa quæ operatur mala, an ex affectu &
ſtudio operetur: an fragilitate quadam, & vt ille ait, quod Rom.7.c
quaſi non vult agens, & quæ odit faciens: & rurſus ea quæ
bona sũt affectibus, & recto propoſito gerere videatur: ver-
bi gratia. Si iracundiam apud aliquos quidem cohibet, apud
aliquos autem effert, an ſemper eam cohibet, & apud nul-
lum omnino profert. Similiter & triſtitiam, ſi in aliquibus
quidem negotiis vincit, in aliquibus autem recipit: an in o-
mnibus omnino non recipit. Ita & timorem, aliaque ſi-
militer, quæ virtutibus videntur eſſe contraria. Adhuc & i-
ſtud opus eſt animæ cognoſcẽtis ſe, ſi gloriæ multum cupi-
da ſit, aut parum, aut omnino nihil. Quod inde colligit: ſi
laudibus multum, aut mediocriter delectetur, aut omnino
nihil: & ſi in opprobriis ſatis, aut parum, aut omnino nihil
contriſtetur. Sed & in dando & accipiendo cognoſcentis a-
nimæ ſemetipſam ſunt quædam indicia, ſi quod tribuit &
præbuit ita communicabili affectu, & quaſi cui æquitatem
haberi inter homines placeat. An vt ille ait, ex triſtitia, aut
neceſſitate: vel certè gratiam, ſiue ab accipientibus, ſiue ab
audientibus quærens. Sed & in accipiendo anima, quæ
cognoſcit ſemetipſam, obſeruabit, vtrum indifferenter ha-
beat ea quæ accipit, an velut ſuper aliquo bono gaudeat.
Sed & in intellectu penſabit ſemetipſam huiuſmodi animas
vt cognoſcat, an facile moueatur cuiuſcunque veriſimile,
iudicio: & ſubripiatur ei arte, vel ſuauitate, vel calliditati
ſermonum: an raro hoc, an nunquam omnino patiatur.
Sed ſufficiant hæc in hoc agnitionis genere à nobis dicta.
Poſſibile eſt enim volenti bonum ſimilitudinem, & alia
innumera colligere, quibus cognoſcere ſemetipſam anima
probetur: & pulchritudinem ſuam, quam ad imaginem
Dei in conditione ſuſcepit, ſi reparare ac reſtituere potuerit,
contemplari. Hoc igitur eſt, quod præſens ſermo ſub ſpecie
mulieris animam docet, vt cognoſcat ſemetipſam, & ait: Gen.1.d.
Niſi cognoueris temetipſam, hoc eſt, niſi per ſingula, quæ & 5.a
ſupra memorauimus, duxeris ſenſus tuos, & diſcretionẽ ſin-
gulorum tenueris, quæ agenda ſint, quæ cauenda: quid de-
ſit tibi, & quid abundet: quid emendandum ſit, quidve ſer-
uandum. Sed ſi volueris indifferẽter agere inter cæteras ani-

A mas communis vitę hominū, quas hîc mulieres appellat, in-
ter quas tu pulchra es: vtpote quæ iam oſcula verbi Dei ſu-
ſceperis, & cubiculi eius arcana perſpexeris: ſi, inquam, non
te cognoueris, ſed indifferēter, vt cōmune vulgus agere vo-
lueris: exi in veſtigiis gregum, id eſt, eſto in reliquo grege: ſi
nihil egregium poſt hæc omnia, quæ in te collata ſunt, agis:
neque temetipſam cognoſcens, à congregatione gregali ſe-
queſtraueris: & eris non ſolum in grege, ſed in veſtigiis gre-
Eph. 4. c gū. Vltimus enim fiet & nouiſſimus, qui primatus ſuos non
intellexerit. Et ob hoc, vbi iam ſcientiam neglexerit, neceſ-
ſe eſt, vt circumferatur omni vento doctrinæ ad deceptio-
nem errorum: ita vt modo quidem apud illum paſtorem,
id eſt, doctorem verbi tabernaculum ponat: nunc vero a-
pud alium, & ſic vbique circumferatur: paſcens non oues,
quod eſt animal ſimplex, ſed hœdos: laſciuos ſcilicet & in-
quietos ſenſus, atq; ad peccatum deputatos, diuerſis docto-
ribus excolens ad hoc ipſum quæſitis. Et hæc erit pœna cul-
pæ illius animæ, quæ ſeipſam non studuerit agnoſcere, & il-
Ioan. 10. b lum ſolum ſequi paſtorem, qui animam ſuam poſuit pro o-
uibus ſuis. Hæc eſt vna ſpecies, quia intelligere ſemetipſam a-
nima in affectibus & actibus ſuis debeat. Illa vero alia pars
profundior eſt & difficilior, qua iubetur anima, quæ tamen
iam in mulieribus pulchra es, agnoſcere ſemetipſam. Quod
ſi obtinere potuerit, ſperet ſibi bona omnia: ſi minus, ſciat
exeundum ſibi poſt veſtigia gregum, & paſcendum hœdos
in tabernaculis paſtorum alienorum à ſe. Videamus ergo &
incipiamus pro viribus, etiam huius partis agnitionem diſ-
cutere. Dicit per prophetam ſermo diuinus: Illuminate vo-
bis lumē ſcientiæ. Sed in donis ſpiritualibus vnum quidem
donum maximum eſt: quod per Spiritum ſanctum miniſtra-
tur, ſermo ſcientiæ: cuius ſcientiæ opus illud principale eſt,
Matt. 11. d quod in euangelio ſecundum Matthæum quidem ita dicit:
*Nemo nouit filiū niſi pater: neq; patrem quis nouit, niſi filius,
& cui voluerit filius reuelare.* In Luca autē ita ait: *Nemo ſcit*
Luc. 10. b *quid ſit filius, niſi pater: & nemo ſcit quid ſit pater, niſi filius,
& cui voluerit filius reuelare.* Secundū Ioannē vero ita ſcri-
ptū eſt: *Sicut agnoſcit me pater, & ego agnoſco patrē.* In qua-
Ioan. 10. c dragesimo vero quinto pſalmo dicit: *Vacate & cognoſcite,
quoniā ego ſum Deus.* Igitur principale munus ſcientiæ eſt
B cognoſcere trinitatē: Secundo vero in loco cognoſcere crea-
turā eius, ſecundum eum qui dicebat: Ipſe enim mihi dedit
horum, quæ ſunt ſcientiam veram, ſubſtantiā mūdi & vir-
tutē elementorum, initiū & finē & medietatē temporū, &
reliqua. Inter hæc ergo animæ erit quædā etiam ſui agnitio,
per quā ſcire debet, quæ ſit eius ſubſtantia, vtrum corporea
vel incorporea, & vtrū ſimplex vel ex duobus, aut tribus, an
vero ex pluribus compoſita. Sed & iuxta quorundam quæ-
ſtiones, vtrum facta, an omnino à nullo ſit facta: Et ſi facta
ſit, quo modo ſit facta: Vtrum, vt putant aliqui, in ſemine
corporali, etiam ipſius ſubſtantia contineatur, & origo eius
pariter cum origine corporis traducitur: An perfecta extrin-
ſecus veniens, parato iam & formato inter viſcera muliebria
corpore induitur: Et ſi ita ſit, vtrum nuper creata veniat, &
tunc primum facta cum corpus videtur eſſe formatū: vt cau-
ſa facturæ eius, animandi corporis neceſſitas extitiſſe creda-
tur; an prius & olim facta, ob aliquam cauſam ad corpus ſu-
mendum venire exiſtimetur, & ſi ex cauſa aliqua in hoc de-
duci creditur, quæ illa ſit cauſa vt agnoſci poſſit, ſcientiæ o-
pus eſt. Sed & illud requiritur: vtrum ſemel tantum corpo-
re induatur, & id poſtmodum depoſitum vltra non quærat,
an cum ſemel ſuſceptum depoſuerit, iterum aſſumat: & ſi ſe-
cundo ſumptum ſemper habeat, an aliquando iterum abii-
1. Cor. 7. f ciat. Et ſi quidem ſecundum auctoritatem ſcripturarum,
conſummatio immineat mundi, & corruptibilis ſtatus hic
in incorruptibilem mutabitur: ambiguum non videri quod
in præſentis vitæ ſtatum, ſecundo aut tertio in corpus veni-
re poſſit. Nam ſi recipiatur hoc neceſſario, ſequitur vt hu-
iuſmodi ſucceſſionibus conſequentibus finē neſciat mun-
dus, & adhuc cognitionem ſui anima requirat, ſi eſt aliquis
ordo, aut ſunt aliqui ſpiritus eiuſdem ſubſtantiæ cum ipſa.
Alij vero non eiuſdem, ſed diuerſi ab ea, id eſt, ſi ſunt & alij
ſpiritus rationabiles vt ipſa eſt, & alij carentes ratione. Et ſi
eadem eſt ipſius quæ & angelorum ſubſtantia, quoniam ra-
tionabile à rationabili nequaquam differre creditur. Aut ſi
non eſt quidem talis per ſubſtantiam, ſed erit talis per gratiā
ſi meruerit: an non poſſit omnino ſimilis effici angelis, niſi C
hoc naturæ ſuæ qualitas, aut ſimilitudo receperit. Reddi e-
nim poſſe videbitur quod amiſſum eſt, non tamen conferri
id quod ex initio cōditor non dederit. Sed & hoc ad cogno-
ſcendam ſemetipſam anima requirat, ſi virtus animæ eius
accedere poteſt & decedere. An eſt immutabilis: an acqui-
ſita ſemel vltra non defluit. Et quid opus eſt plura com-
memorare: quibus ex cauſis ſemetipſam cognoſcat anima;
ne forte, ſi neglexerit perfecte ſemetipſam cognoſcere, exi-
re iubeatur in veſtigiis gregum, & paſcere hœdos, & hoc
non in proprio tabernaculo, ſed in tabernaculis paſtorum;
cum præſto ſit volenti hæc perſequi, largiſſimas occaſiones
ex his quæ ſupra memorauimus, ſumere, in quibus ſeſe ex-
ercere in ſermone ſcientiæ pro viribus poſſit. Dicantur ve-
ro hæc à verbo Dei, etiam ad animam, quæ in profectibus
quidem poſita eſt, nondum tamen ad ſummum perfectio-
nis aſcendit. Quæ pro eo equidem quod proficit, pulchra
dicitur, vt autem peruenire poſſit & ad perfectionem, fiat
ad eam comminatio neceſſaria. Quod niſi per iſta ſingula
quæ ſupra diximus, ſemetipſam cognouerit, & vigilanter
exercuerit in verbo Dei & lege diuina, continget ei de his
ſingulis opiniones colligere diuerſorum, & ſequi homines
nihil egregium, nihil ex Spiritu ſancto locutos: hoc enim
exire in veſtigiis gregum, & eorum doctrinam ſectari, qui &
ſi ipſi permanſerint peccatores, nullum peccantibus reme-
dium prouidere potuerint. Quos qui ſequitur, hœdos vti-
que qui peccatorum indicium tenent, videbitur paſcere, cir-
cumiens tabernacula paſtorum, diuerſas ſcilicet ſectas phi-
loſophorū. Intuere ergo plenius quā terribile eſt, quod ſub
hac adumbratur figura. Exi, inquit, tu in veſtigiis gregum;
quaſi ad eam loquitus, quæ intus iam ſit anima, & intra my-
ſteria collocata, pro eo tamē quod negligat ſemetipſam co-
gnoſcere, & requirere quæ ſit, & quid vel quo modo agere
debeat, quidve nō agere, dicitur ei: Exi tu quaſi quæ ob hanc
deſidiæ culpā foras mittatur ab eo qui præeſt. Sic ingens ani- D
mæ periculū eſt, ſcientiam ſui agnitionemque negligere. Sed
fortaſſe, quia duplicem expoſitionem dedimus agnitionis
ſuæ animæ, videbitur cuipiam ſecundum eam quidem quæ
de moribus & de actibus ſuis diſcutere negligit, & inquirere
de profectibus ſuis, aut perſcrutari de vitiis, merito ei dici,
exi: per quod videatur, quaſi de interioribus foras propelli.
Si vero ſecundum editionem aliam, qua diximus, quod na-
turā ſubſtantiamque ſuam cognoſcere debeat & ſtatum, vel
in quo fuerit, vel in quo erit, graue credetur. Quæ enim fa-
cile talis anima inuenietur, ita perfecta, ita præpotens, cui
horum omnium ratio & intelligentia pateat. Ad hoc reſpō-
debimus, quoniam ſermo, qui habetur in manibus, non ad
omnes animas fit, neq; ad adoleſcentulas, quib. hic loquitur
ſponſus, neque ad cæteras mulieres, neque ad octoginta cō-
cubinas, aut 60. reginas: ſed ad illam, quæ inter omnes mu-
lieres ſola pulchra dicitur & perfecta. Vnde apparet, ad dile-
ctas quaſque animas hæc dici: quibus cum gratia multa ſen-
tiendi & intelligendi à Deo data ſit, negligunt tamen ſcien-
tię partes, & cognoſcendi ſemetipſas, nullum adhibent ſtu-
dium. His ergo comminatur ſermo diuinus: quia *quibus
multū datur, multum ex eis exigitur*, & humilis quidem, & ve- Luc. 12. f
nia & miſericordia dignus erit: *potentes autē potenter crucia-
buntur.* Si ergo & tu anima quæ pulchrior es & eminentior
inter cæteras (verbi gratia) doctrinis, negligas temetipſam
& in ignorantia tui maneas: quomodo poterunt, vel hi qui
ædificari deſiderant, inſtrui, vel conuinci & argui contradi-
centes? Digne ergo cum comminatione quadam ad eā di-
citur: Exi tu in veſtigiis gregum, & paſce hœdos tuos in ta-
bernaculis paſtorum. Poteſt ad hoc trahi, etiam illud quod
Moyſes ſcribit: quod ſi qua Iſraëlitica mulier adulterauerit, Prou. 6. e
lapidetur. Si vero filia ſacerdotis, ignibus exuratur. Si ergo Deu. 20. &
iſta videbitur eſſe comminatio in eos qui capaces eſſe poſ- Deut. 22. c d
ſunt ad agnitionē & ſcientiam, ſed per deſidiam negligunt.
In quos iuſtiſſima indignatio ſponſi eſt: quia ſcit vnius ne-
gligentiam cedere ad damna multorum. Similis enim vide-
bitur huiuſmodi anima, vel illi qui acceptum denarium ab-
ſcondit in terram, ne lucri aliquid ex eo pecuniæ dominus
acquireret: vel illi quem occidiſſe dicitur Deus, quia mali- Luc. 19. d
gnus erat Onā, vel Her ſcilicet, qui accepta ſemina ſcientiæ
naturalis, poſteritati inuidens, profundebat in terram. Pa- Gen. 38. b
ſtores

E ſtores quoq;, ſicut & ante iam diximus (ſi quidem ad eccleſiam comminationis hic ſermo ſit) mundi huius principes accipiendi ſunt: vel illi angeli ſub quorum cura reliquæ gentes habentur, ſiue forte in hoc, ſiue ſecretioribus cauſis quibuſdam ſedoctæ. Si vero ad vnamquamq; animam comminatio iſta referatur, quæ ſemetipſam negligit agnoſcere: ſapientes & magiſtri huius ſæculi intelligendi ſunt, docentes ſapientiam huius mundi, vt in ſumma hoc intelligatur, quia neceſſe eſt animam, eam præcipuè, quæ bona & pulchra eſt, ſenſibus & ingenio vigilans, cognoſcere ſemetipſam: & dare operam ad agnitionem ſui per exercitia doctrinæ & ſtudia diuina, ac per hoc agi ſpiritu Dei & ſpiritu adoptionis: Aut ſi talis hæc anima ſemetipſam neglexerit, & à diuinis ſtudiis declinauerit, neceſſe eſt eam operam dare ſtudiis mũdanis & ſapientiæ ſæculi, & agi ſpiritu mundi huius iterum

1.Cor.2.c / Rom.8.c in timore. Quod deſignat Apoſtolus, cum dicit: *Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum, qui eſt ex Deo.* Et iterum: *Non accepiſtis enim iterum in timore ſpiritum ſeruitutis, ſed ſpiritum accepiſtis adoptionis, in quo clamamus abba pater.* Hæc interim nobis de præſenti loco occurrere potuerunt: nunc iam conuertamur ad conſequentia.

τῇ ἵππῳ μου ἐν ἅρμασι φαραῶ, ὡμοίωσά σε ἡ πλησίον μου. *Equitatui meo in curribus Pharaonis, ſimilem te arbitratus ſũ proxima mea.*] Hiſtoricus quidem ſenſus hoc videtur oſtendere. Sicut, inquit, tunc in Ægypto cum Pharao perſequens populum Iſraël proceſſit in currib. & equitatu: & meus, hoc eſt, domini mei ſpõſi, equitatus longe præcellebat curr⁹ Pharaonis, & præſtantior erat, vtpote qui illos ſuperauerit, & in mare demerſerit; ita & tu proxima mea ſpõſa præcellis omnes mulieres, ſimilis effecta equitatui meo: qui Pharaonis currib. comparatus, potentior vtique eſt & magnificentior. Hic interim mihi videtur eſſe ordo ſermo nũpſorum verborumq; directio. Videamus autem, ne forte ſecundũ intelligentiã myſticã, animas, quæ ſunt ſub illo ſpiritnali Pharaone, & ſub ſpiritualib. nequitiis poſitæ, currus dicat eſſe Pharaonis & quadrigas eius, quas ipſe agit, & ducit ad perſequendum populum Dei, & ad opprimendum Iſrael. Certum enim eſt, quia tẽtationes & tribulationes, quas excitant dæmones ſanctis, per animas aliquas excitant ad hoc ipſum aptas & conuenientes. Quibus tanquam curribus aſcenſis, exagitant & impugnãt, vel eccleſiam Dei, vel ſingulos quoſque fidelium. De equitatu vero Domini, qui ſit eius iſte e-

F
Exod.14. quitatus, in Exodo quidem, vbi ſuperantur currus Pharaonis, & demerguntur in mare, nihil legimus ſcriptum, niſi tantum quod Dominus currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare rubrum. Inuenimus tamen in quarto Regnorum libro, quod Eliſæus de aduentu hoſtium, qui cum equitatu & curribus venerant, formidanti puero ſuo dicit:

4.Reg.6.c *Ne timeas, quoniã plures ſunt nobiſcum, quam cum illis. Et orauit*, inquit, *Eliſæus, & dixit: Domine aperi oculos pueri huius, vt videat. Et aperuit Dominus oculos eius, & vidit: Et ecce mõs plenus equitibus erat, & currus ignei in circuitu Eliſæi, qui deſcenderant ad eum.* Sed & in propheta Habacuc manifeſtè & euidenter legimus de equitatu Domini, & quod aſcendat

Habac.3.b equos ſuos. Sunt ergo ſcripturæ verba hæc: *Nunquid in fluminibus iraſceris Domine, aut in fluminibus furor tuus, aut in mari rubro impetus tuus? qui aſcendes equos tuos, & equitatus tuus ſalus.* Sunt ergo equi Domini, quibus aſcendit, & equitatus eius. Quos ego non alios eſſe puto, quàm illas animas, quæ frenũ diſciplinæ eius acceperunt, & iugũ portant ſuauitatis eius, & quæ ſpiritu Dei aguntur, & in hoc eſt eis ſalus. In reuelatione Ioannis legimus, quod apparuit ei equus, & ſedens ſuper eũ quidam fidelis & verus, & cum iuſtitia indi-

Apoc.19.b cans, cuius nomen eſt verbũ Dei. Ait ergo: *Et vidi cælum apertũ: & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eũ, vocabatur fidelis & verus, & cum iuſtitia iudicans & pugnans: & oculi eius ſicut flãma ignis, & ſuper caput eius diademata multa, habentia nomẽ ſcriptũ, quod nemo nouit niſi ipſe, & adopertus erat veſtimento ſanguine conſperſo, & vocabatur nomen eius verbũ Dei. Et exercitus eius erat in cælo, & ſequebantur eũ in equis albis, induti byſſo albo puro.* Sed opus eſt gratia Dei, quæ horũ nobis aperiat intellectũ, quo poſſimus aduertere: quid iſtę indicent viſiones, qui ſit equus albus, & quis ſit qui ſedet ſuper eũ, cuius nomen eſt verbũ Dei. Et forte quidẽ dicet aliquis, album eſſe equũ, corpus quod aſſumpſit Dominus, & quo ille qui in principio apud Deũ, Deus verbũ, vel veſtitus vel vectus eſt. Alius autẽ animã dicet, quã aſſumpſit primo- G

Ioan.10.d genitus omnis creaturæ, & de qua dicebat: *Poteſtatem habeo ponendi eã, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Alius vero vtrumque ſimul, corpus atque animam, quaſi vbi peccatum nõ fuerit, equum dicet album putabit. Alius adhuc quar-

Ephe.5.f to loco eccleſiam dicet, quæ & corpus eius nominatur, album videri equum: quaſi non habentem maculam aut rugam, quam ſibi ipſe ſanctificauit lauacro aquæ. Secundum hæc autem ſingula etiam illa accipiet quæ ſequuntur, militiã cœli & exercitum verbi Dei: & quo modo ſinguli quique eorum ſequentes verbum Dei, equis albis ſedeant, & byſſinis albis induantur & mundis. Huic ergo equo albo, quo ipſe vehitur, qui verbum Dei appellatur, vel huic equitatui cœleſti, qui eum ſequitur in albis nihilominus equis, comparat & ſimilem facit Chriſtus eccleſiam ſuam. In curribus autem Pharaonis, vel ita poſſumus accipere, vt quantũ hic Domini equitatus equorũ & currus Pharaonis eminet & præcellit: tantum tu quæ pulchra es in mulieribus, præcellis & euincis omnes reliquas animas, quæ adhuc iugum Pharaonis portant, & ſeſſores eius patiuntur: vel certe quod equitatus hic meus, qui lauacro aquæ mundatus, purus & candidus factus eſt, & verbum Dei meruit habere ſeſſorem, ex curribus aſſumptus eſt Pharaonis. Inde enim omnes ve-

1.Tim.1.d niunt credentes, quia *Chriſtus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere.* Hoc ergo modo poteſt explanari verſiculi huius ſenſus. Equitatui meo, qui fuit ante in curribus Pharaonis, & nunc ſequitur me in equis albis, purificatus in lauacro aquæ, ſimilem te arbitror proxima mea. Beatæ ergo ſunt illæ animæ, quæ dorſum ſuum curuauerunt, vt ſuſcipiant ſeſſorem verbum Dei ſuper ſe, & fræna eius patiuntur, vt quocunque ipſe voluerit, flectat eas, & agat habenis præceptorum ſuorum: quia iam non propria voluntate incedũt, ſed ad omnia ducuntur & reducuntur voluntate ſeſſoris. Et fortaſſis videbitur ſecundum hoc, quod ex multis animabus congregata eſt eccleſia, & exemplum vitæ accepit à Chriſto: quod non tam ab ipſa deitate verbi Dei acceperit, quæ vtri- H que ſupereminet eos actus vel affectus, qui ad exemplum dati hominibus debeant, ſed illa anima, quæ aſſumpta eſt ab eo, in qua fuit ſumma perfectio: illa ſit ad exemplum poſita, & ipſa dicat hic, proxima mea, cuius ſimilitudinem habere debeat etiam eccleſia, quæ ex multis congregatur animabus, illis ſcilicet quæ prius fuerant ſub iugo & curribus Pharaonis, & equitatus Domini appellantur. Quæ autem ex duabus expoſitio conuenire magis propoſito verſiculo videatur, probabis etiam tu qui legis.

τί ὡραιώθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνος: τράχηλός σου ὡς ὁρμίσκοι. *Quam ſpecioſæ factæ, &c.*] Ordo dramatis huiuſmodi videtur habere conſequentiam: quod poſtea quam auſteriore vſus eſt comminatione ſponſus ad ſponſam, proteſtatus ei, quod niſi cognoſceret ſemetipſam, exitura eſſet in veſtigiis gregũ, & paſceret non oues, ſed hœdos, erubuerit ſuper auſteritate præcepti: ſed & rubor verecundiæ diffuſus in vultu, ſpecioſas effecerit genas eius, & multo quã fuerãt pulchriores. Non ſolũ autẽ genæ, ſed & ceruix eius tam decora ſit reddita, quaſi monilium redimiculis adornata. Pulchritudo ergo genarũ turturib. cõparatur: quod per huiuſmodi aues, ſimul honeſtas vultus & alacritas indicetur. Hæc eſt hiſtorici dramaris explanatio. Sed veniamus ad rem. Paulus Apoſtolus ſcribẽs ad eccleſiã Corinthiorũ, ita ait: *Corpus au-*

1.Cor.12.c *tem non eſt membrũ vnum, ſed multa: Et ſi dixerit pes, quia non ſum manus, non ſum de corpore: non propterea non eſt de corpore: Et ſi dixerit auricula, quia non ſum oculus, non ſum de corpore: non propterea non eſt de corpore. Si totum corpus eſt oculus, vbi eſt auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem Deus poſuit vnũ quodque membrum in corpore, ſicut voluit.* Et cum plura de hoc diſputaſſet, ad vltimũ dicit: *Vos autẽ eſtis*

Eph.5.d *corpus Chriſti, & mẽbra ex parte.* Et iterum ad Epheſios ſcribẽs dicit: *Subiecti inuicẽ in timore Chriſti. Mulieres viris ſubiectæ ſint ſicut Domino: quia vir caput eſt mulieris, ſicut & Chriſtus eſt caput eccleſiæ: ipſe Saluator corporis. Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & mulieres viris ſuis in omnibus. Viri diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit eccleſiam ſuam, & ſemetipſum tradidit pro ea, vt eam ſanctificaret lauacro aquæ in verbo, vt ipſe ſibi præpararet glorioſam eccleſiã, non habentem maculam aut rugã, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt eſſet ſancta & immaculata.* Et poſt pauca: *Nemo*, inquit, *enim*

A *aliquando carnẽ ſuã odio habuit: ſed nutrit & fouet eam, ſicut & Chriſtus eccleſiam: quia mẽbra ſumus corporis eius*, & reliqua.

Per hæc ergo edocemur, quomodo ſponſa Chriſti, quæ eſt eccleſia, etiam ſit corpus eius & membra. Si ergo audias ſponſi membra nominari, eccleſiæ membra dici intellige, in quibus ſicut ſunt aliqui, qui dicuntur oculi, pro intelligentiæ ſine dubio ac ſcientiæ lumine, & alij aures, pro audiendo verbo doctrinæ: alij manus, pro bonis operibus religioſiſque miniſteriis: ita ſunt alij, & qui genæ eius appellentur. Genæ autem partes vultus dicuntur, in quibus honeſtas & verecundia animæ agnoſcitur: per quod ſine dubio illi in membris eccleſiæ declarantur, qui caſtitatis & pudicitiæ excolunt honeſtatem. Pro his ergo ad omne corpus ſponſæ dicitur: Quam ſpecioſæ factæ ſunt genæ tuæ? Et obſerua quia non dixit, quam ſpecioſæ ſunt genæ tuæ, ſed quam ſpecioſæ factæ ſunt, vt oſtendat, prius quidem non eas ita fuiſſe ſpecioſas, ſed poſtea quam ſuſcepit oſcula ſponſi, & ipſe qui loquebatur per prophetas, prius affuit, & mundauit ſibi ipſi eccleſiam ſuam lauacro aquæ, & fecit eam non habere maculam aut rugam, & agnitionem ſui præſtitit ei: tunc factæ ſunt ſpecioſæ genæ eius. Tunc enim caſtitas & pudicitia, & virginitas, quæ prius non fuerat, per eccleſiæ genas ſpecioſo decore diffuſa eſt. Quæ tamen genarum ſpecies, id eſt pudicitiæ & caſtitatis, turturibus comparatur. Turturum ferunt huiuſmodi naturam eſſe, vt neque maſculus præter vnam feminam adeat aliam: nec femina plus quam vnum patiatur marem: ita vt ſi accidat altero intercepto ſupereſſe alterum: pariter cum coniuge extinctus ſit ei concubitus amor. Conuenienter ergo ſimilitudo turturis, aptatur eccleſiæ, quod vel alterius viri poſt Chriſtum coniugium neſciat, vel quod continentiæ & pudicitiæ in ea tanquam turturum volitet multitudo. Secundum hanc intelligentiam etiam

B ceruicem ſponſæ accipiamus. Quæ ſine dubio illæ intelligi

Matt.11.d debent animæ, quæ Chriſti iugum ſuſcipiunt dicentis: Suſcipite ſuper vos iugum meum: quia iugum meum ſuaue eſt. Obedientia ergo eius, ceruices eius appellantur. Ceruix ergo eius ſpecioſa facta eſt, ſicut redimicula; & merito. Quam .n. prius præuaricationis inobedientia turpẽ fecerat, nunc obediẽtia fidei, ſpecioſam fecit & pulchrã. Ceruix ergo tua ſpecioſa facta eſt ſicut redimicula. Ad vtrumq;.n. ſubaudiatur, ſpecioſa facta eſt. Redimicula hîc dicit conſtrictiones, vel cõnexiones monilium, quæ in ceruicib. ſedere ſolent: ex quib. deducitur & deſcendit per omne collum reliquus ornatus. Ipſi ergo ornamento, quod ceruicib. & collo imponi ſolet, ceruicem ſponſæ comparauit. Quod dictum ita aduertimus. Ceruicẽ diximus ſubiectionem & obedientiam dici, pro eo quod quaſi iugum Chriſti ſuſcipiat, & fidei eius obedientiam præbeat. Ornamẽtum ergo ceruicis eius, quæ eſt obe-

Rom.5.d dientia, Chriſtus eſt. Ipſe enim prior factus eſt obediens vſque ad mortem. Et *ſicut per vnius*, Adæ ſcilicet, *inobedientiã, peccatores conſtituti ſunt multi: ita & per vnius obedientiam*, Chriſti duntaxat, *iuſti conſtituentur multi*. Ornamẽtum ergo & monile ceruicis eccleſiæ, obedientia Chriſti eſt. Sed & ceruix eccleſiæ, i.e. obedientia eius, ſimilis effecta eſt obediẽtiæ Chriſti, quod eſt monile ceruicis. Magna ergo in hoc laus ſponſæ eſt, magna eccleſiæ gloria, vbi imitatio obedientiæ eius, exæquatur obedientiæ Chriſti, quem imitatur ec-

Gen.38. cleſia. Hæc ipſa ſpecies monilis, etiam in Geneſi memoratur à Iuda patriarcha Thamar nurui ſuæ, quando cum ea quaſi cum meretrice concubuit, data. Quod non omnibus patet myſterium. Intelligitur per hoc, quod Chriſtus eccleſię, quã ex multorum dogmatum proſtitutione collegerat, futuræ profectionis hæc dedit pignora, & iſtud obedientiæ monile ceruici eius impoſuit.

ὁμοιώματα χρυσίου ποιήσομέν σοι, μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου ἕως οὗ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ.

Similitudines auri faciemus tibi cum diſtinctionibus argenti, quoadusque rex ſit in recubitu ſuo.] Supra diximus, quod ſpecie dramatis libellus hic ordinatus, perſonarum imitatione contexitur: & nunc ergo videntur hæc amici vel ſodales ſpõſi ad ſponſam locuti, qui ſecundum intelligentiam myſticã, & vt ſupra iam diximus, aut angeli vel etiam prophetæ, aut

C patriarchæ poſſunt intelligi. Non enim tunc ſolum cũ poſt baptiſmum Ioannis in deſerto tentatus eſt à diabolo Dominus, acceſſerunt angeli & miniſtrauerunt ei, ſed ante ad-

Matt.4.a uentum præſentiæ corporalis miniſtrauerunt ſemper. Nam

Gal.3.e & lex diſpoſita in manu per angelos dicitur mediatoris. Et ad Hebręos ſcribẽs Apoſtolus dicit: *Si .n. qui per angelos habi-*

Heb.2.a *tus eſt, ſermo factus eſt firmus*. Ipſi ergo erant velut auctores & procuratores, appoſiti paruulæ ſponſæ cũ prædagogo, le-

Rom.11.a ge: donec plenitudo tẽporum veniret, & mitteret *Deus filiũ ſuũ, natum ex muliere, factum ſub lege*, & adduceret eam ſub auctoribus & procuratoribus & pædagogo, lege: vt ipſius verbi Dei oſcula, doctrinam ſcilicet verbaq; ſuſciperet. Antequam ergo tempus horum adeſſet: in multis angelorum miniſterio excolebatur ſponſa, qui apparebant tunc hominibus, & loquebãtur ea, quæ res poſcebat & tẽpus. Non .n. tu mihi ex aduẽtu Saluatoris in carne ſponſã dici, aut eccleſiam putes: ſed ab initio humani generis, & ab ipſa cõſtitutione mundi: imo vt Paulus docet, altius myſterij huius originem repetam, ante etiam conſtitutionẽ mundi. Sic enim

Eph.1.a dicit ipſe: *Sicut elegit nos in Chriſto ante conſtitutionem mũdi, vt eſſemus ſancti & inmaculati corã ipſo in charitate*, prædeſtinãs nos in adoptionem filiorum. Sed & in pſalmis ſcribi-

Pſal.73.a tur: *Memento congregationis tuæ Domine, quã congregaſti ab initio*. Prima etenim fundamenta congregationis eccleſiæ,

Eph.2.&4 ſtatim ab initio ſunt poſita. Vnde & Apoſtolus dicit ædificari eccleſiam, non ſolum ſuper Apoſtolorum fundamentum, ſed etiam prophetarum. Inter prophetas autem numeratur & Adam: quia magnum myſterium prophetauit in Chriſto

Gen.2.d & in eccleſia, dicens: *Propter hoc relinquet homo patrem ſuũ, & matrem ſuã, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt ambo in carne*

Ephe.5.g *vna*. Euidẽter enim de his dictis eius dicit Apoſtolus: Quia

Ibidem.a myſterium hoc magnũ ſit. *Ego autem dico in Chriſto & in Eccleſia*. Sed & idẽ Apoſtolus cum dicit: Sic enim eccleſiam dilexit, vt ſemetipſum traderet pro ea, ſanctificans lauacro aquæ, non vtiq; oſtendit eam prius non fuiſſe: quomodo enim dilexiſſet eã, quę nõ erat. Sed eã ſine dubio dilexit, quæ erat. Erat autem in omnib. ſanctis, qui ab initio ſæculi fuerunt fa-

D cti. Diligẽs igitur eã, venit ad eam. Et ſicut pueri communicauerunt carni & ſanguini, ſimiliter & ipſe particeps factus eſt eorumdem, ac ſemetipſum pro eis tradidit. Ipſi enim erãt eccleſia, quam dilexit, vt eam vel numeroſitate augeret, vel virtutibus excoleret, vel perfectionis charitate de terris transferret ad cœlum. Miniſtrauerunt ergo & prophetæ

Gen.18.a ab initio, miniſtrauerunt & angeli. Quid enim aliud fiebat tunc, cum apparuerunt tres viri Abrahæ ſedenti ad quercum Mambre? Licet illa angelorum ſpecies plus aliquid quam angelicum oſtenderit miniſterium: nam Trinitatis i-

Exod.3.a bi myſterium prodebatur. Hoc erat & in Exodo: cum angelus Domini dicitur in flamma ignis apparuiſſe Moyſi in ru-

Ibid.d bo. Continuo autem in ſubſequentibus Dominus & Deus loqui in angelo ſcribitur, & ipſe Deus eſſe Abrahã, & Deus Iſaac, & Deus Iacob deſignatur. Quod quidam hæreticorũ legentes dixerunt: Deum legis & prophetarum longè inferiorem eſſe, quam Ieſum Chriſtum & Spiritum ſanctum, & & euſque impietatem ſuam pertenderunt, vt plenitudinẽ quidem in Chriſto ponãt, & in Spiritu ſancto: imperfectionem vero & infirmitatem in Deo legis. Sed hæc alias. Nunc autem nobis propoſitum eſt oſtẽdere, quomodo ſancti angeli, qui ante aduentum Chriſti, velut paruulæ adhuc ſponſæ tutelam procurabant, ipſi ſint amici & ſodales ſponſi, qui ad eam dicere videantur: Faciamus tibi ſimilitudines auri cum diſtinctionibus argenti, vſquequo rex ſit in recubitu ſuo. Indicant ergo quod ipſi faciant ſponſæ, non aurum (neque enim habebãt tale aurum, quale dignum erat offerri ſponſæ) ſed pro auro, ſimilitudines auri ſe facere promittũt. Et non vnam ſimilitudinem, ſed multas. Ita etiam dicunt de argento, ſed quaſi habentes licet paruam argenti materiam promittunt ſe ei facere, non ſimilitudines, ſed diſtinctiones argenti: vtpote quibus non tanta abundaret argenti materia, vt connexum aliquid & ſolidum opus ex eo producere poſſent: ſed diſtinctiones ſolas ac ſigna quædam parua, velut puncta interſererent illi operi, quod ei ex auri ſimilitudine faciebant. Hæc ergo amici ſponſi illi, de quibus ſupra diximus, ſponſæ faciunt ornamenta. Sed quid in his ſecreti contineatur, & quid elocutionis nouitas ipſa parturiat: omnipotentis verbi ac ſponſi patrem precemur, vt ipſe nobis arcani huius clauſtra patefaciat, quo poſſimus, non ſolum ad intelligenda hæc illuminari, verum etiam ad proferenda: ac ſecundum menſuram eorum, qui lecturi ſunt, moderationem eloquij ſpiritualis accipere. Auri ſpeciem

in mul-

E

in multis ſæpe oſtendimus figuram tenere inuiſibilis & incorporeæ naturæ. Argentũ vero virtutem verbi ac rationis, ſecundum quod & Dominus dicit per prophetã:

Oſee. 2.c

Dedi vobis argentum & aurum, vos autem feciſtis argentea & aurea Baalim: oſtendens per hæc, & dicens: quia dedi vobis ſenſum & rationem, qua me Deum & ſentire poſſetis, & colere: vos autẽ & ſenſum & rationẽ, quæ in vobis eſt, ad colenda dæmonia tranſtuliſtis. Sed &

Pſalm. 11.b
Prou. 10.c

eloquia Domini, eloquia caſta: argentum igne probatum dicitur. Et item in aliis, argentum ignitũ, iuſti lingua memoratur. Cherubim vero aurea dicuntur:

Exod. 25. & 37.

quoniã quidem plenitudo ſcientiæ Dei interpretantur. Sed & candelabrum in tabernaculo teſtimonij aureum & ſolidum poni iubebatur: quod mihi videtur formam tenere naturalis legis, in qua lux ſcientiæ habetur. Sed quid opus eſt multa congregare teſtimonia, cum in promptu ſit ſcire volentibus in multis ſcripturæ locis hoc indicari, quod aurum ad ſenſum mentemque reuocetur: argentum vero ad verbum atq; eloquia referatur. Nunc ergo properemus ad contemplandum, quomodo ſecundum ea quæ præmiſimus, amici ſponſi dicant, ſe ſimilitudines auri facere ſponſæ cũ diſtinctionibus argenti. Videtur ergo mihi, quod

Gal. 3.c

Lex, quæ *per angelos diſpoſita eſt in manu mediatoris*: quandoquidẽ vmbram

Heb. 9.f

habeat futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum: & quęcunque contingebant illis qui in lege referuntur in figura, & non in veritate contingebant. Iſta omnia ſimilitudines auri fuerunt, non aurum verum: quod ſcilicet aurum verum in illis, quæ incorporea ſunt & inuiſibia ac ſpiritualia, intelligatur. Similitudo vero auri, in quo non eſt ipſa veritas, ſed vmbra veritatis, iſta corporea & viſibilia accipiantur; verbi gratia: Similitudo auri fuit iſtud tabernaculum manufactum, de quo dicit Apoſtolus:

Ibid.

Non enim manufacta iſta introiuit Ieſus exẽplaria verorũ, ſed in ipſum cœlũ. Ergo quæ in cœlis ſunt inuiſibilia & incorporea, illa ſunt vera: iſta autem, quæ in terris ſunt viſibilia & corporea, exemplaria verorum dicuntur eſſe, non vera. Iſta ergo ſunt, quæ ſimilitudines auri appellantur, in quibus eſt & arca teſtamẽti, & propitiatoriũ, & Cherubim, & altare incenſi, & mẽſa propoſitionis, & panes: ſed & velamen, & columbæ ac ſetæ,

F

& altare holocauſtorum, & ipſum templum atq; omnia quę in lege ſcripta ſunt. Omnia hæc ſimilitudines erant auri. Sed & ipſum aurũ viſibile, pro eo quod viſibile erat, nõ erat aurũ verum: ſed ſimilitudo erat illius veri auri inuiſibilis. Iſtas ergo ſimilitudines auri, fecerunt ſponſæ eccleſiæ ſponſi amici: angeli videlicet & prophetæ, qui miniſtrauerunt in lege cæteriſq; myſteriis. Hæc opinor & Paulus intelligens dicebat:

Coloſſ. 2.c

In religione angelorũ, in his quæ videt fruſtra inflatus ſẽſu carnis ſuæ. Omnis ergo Iudaicus cultus & religio, ſimilitudines ſunt auri. Cum autẽ conuerſus fuerit quis ad Dominũ, & ablatum fuerit ab eo velamen, tunc videbit aurum verum; cuius auri antequam adeſſet & cognoſcendum ſe præberet, ſimilitudines fecerunt ſponſæ amici eius, vt ex illis ſimilitudinibus cõmonita & prouocata, veri auri deſiderium caperet. Hoc enim factũ indicat Paulus, cum dicit:

1. Cor. 19 c

Hæc autem in figura contingebãt illis. Scripta autem ſunt propter nos, in quos finis ſæculorum deuenit. Sed finẽ, quẽ dicit Paulus, non intelligis corporalem. Finis enim corporalis multos inueniet, pro quib. non ſunt ſcripta hæc: Neq; enim huiuſmodi de his recipient intellectum: ſed finem ſæculorum, perfectionem rerum intellige, quæ vtique Paulo & ſimilib. eius aduenisse, & propter ipſos ſcripta hæc eſſe dicuntur. Sed hæc in exceſſu diximus, volentes oſtendere, quomodo amici ſponſi dicant ad ſponſam facere ſe ei ſimilitudines auri cum diſtinctionibus argenti, per ea ſcilicet quæ in lege & prophetis per figuras, & imagines, & ſimilitudines, & parabolas ſcripta tradiderunt. Sunt tamen in his & paruæ quædam diſtinctiones argenti. Inditia ſcilicet ſenſus ſpiritualis verbi & interpretationis rationabilis, licet & valde rara & exigua. Ante aduentum namque Domini vix ſicubi prophetarum aliquis parum quod occulti ſermonis aperuit: verbi gratia, vt Eſaias cũ dicit:

Eſa. 5.b

Vinea Domini Sabaoth, domus Iſrael eſt, & domus Iuda nouella dilecta. Et iterum alibi:

Apoc. 7 d
Ezec. 32.a

Aquæ multæ, gentes multæ ſunt. Et Ezechiel nominans duas ſorores, Ooſſam & Oolibã, aliam Samariam diſtinguit eſſe, & aliã Iudæã: & ſicubi talia quædam ipſis prophetis interpretantibus aperiantur, iſtæ diſtinctiones argẽti dicuntur. Vbi vero Saluator & Dominus noſter Ieſus Chriſtus aduenit nota faciens omnia verbo virtutis ſuæ, in paſſione eius inditium datum eſt, quod ea quæ in abſconditis tegebantur, & arcana erant, in lucem proferrentur, & ad manifeſtationem venirent: per hoc quod velum templi, quo ſancta ſanctorum & arcana velabantur, ſciſſum

G

Matt. 27.f

eſt de ſurſũ eius vſque deorſum, palam fore denuntians omnibus, quod intrinſecus videbatur obtectum. Sic ergo illud, quod per angelos & prophetas miniſtratum eſt, ſimilitudo auri fuit cum diſtinctionibus paruis & exiguis argenti. Hæc autem quæ per ipſum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum tradita ſunt, in auro vero & argento ſolido collocata ſunt. Hæc. n. quæ per amicos ſponſi facta eſt ſimilitudo auri cum diſtinctionibus argenti, non in ſempiternum manſura promittitur: ſed tempus ei ſtatuitur ab illis ipſis dicentibus: vſquequo rex ſit in recubitu ſuo. Cum. n. recubans dormierit, vt leo & vt catulus leonis, & poſt hæc ſuſcitauerit eũ pater, & reſurrexerĩt mortuis, ſi qui fuerint conformes reſurrectionis eius, iam non in ſimilitudine auri: id eſt, non in rerũ corporalium cultu manebunt: ſed aurum verum ab ipſis percipient, credentes & ſperantes, non ea quæ videntur, ſed quæ

2. Cor. 5.c

non videntur: nec quæ in terris ſunt, ſed quæ in cœlis, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens, & dicent: Quia & ſi cognouimus Chriſtum aliquando ſecundũ carnem, ſed nunc iam non nouimus. Non ergo iam diſtinctionibus paruis argenti, ſed in latitudinem diffuſo vtentur argento. Audient enim, quia in illa auri ſimilitudine, petra, quæ ſequi dicitur,

Exod. 14. 15. & 24.

& potũ populo prębere Chriſt^9 eſt, & mare baptiſm^9 eſt, & nubes Spiritus ſanctus eſt, & manna verbum Dei eſt, & agnus paſchæ Saluator eſt, & ſanguis agni, paſſio Chriſti eſt: & velum, quod eſt in ſanctis ſanctorum, quo diuina illa & arcana tegebantur, caro eius eſt, aliaque innumera, ex eius reſurrectione, patebunt: non iam parua vt prius diſtinctione, ſed latiſſima expoſitione patefacta. Adhuc autem vt clarius fiat quod dicit: vſquequo rex ſit in recubitu ſuo, etiam de ſecunda Balaam prophetia, quæ de Chriſto ita continet, proferemus: *Orietur*, inquit, *ſtella ex Iacob: & exiet homo de*

Num. 24.c
Sec. 70.

ſemine eius, & dominabitur gẽtibus multis. Exaltabitur Gog

H

regnũ eius, & creſcet regnũ eius. Deus educet eũ ex Ægypto: ſicut gloria vnicornis, & comedet gentes inimicorũ ſuorũ, & craſſitudines eorum emedullabit, & iaculis ſuis ſagittabit

Gen. 49.c

eos: *Recũbens vt leo requieſcet, & ſicut catulus leonis. Quis ſuſcitabit eũ.* Cõſidera ergo & ex his diligentius, & vide quomodo omnis ſimilitudo auri vſque ad extremũ tempus, ad recubitũ regis ſcilicet ſtare memoratur. Poſt hæc ergo exaltabitur Gog, id eſt, ſuper tecta regnum eius, cùm videlicet de terris ad cœleſtia fuerit tecta tranſlatum. Sed de his plenius, prout Dominus dedit, in Numerorum libro proſecuti ſumus. Requiramus ſane ſi etiam ſanctis patribus ipſis & prophetis, qui miniſtrauerunt verbum ante aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, perfectionis hui^9 veriq; auri gratia data ſit, an tantũ futura hęc intellexerint, & in ſpiritu vẽtura præuiderint: atq; ob hoc ſolum dixerit Dominus de Abrahã: Quia

Ioan. 8 g

deſiderauerit videre diem eius, & viderit & lætatus ſit: quod ſcilicet in ſpiritu futura præuiderit: & magis fortaſſe hoc ita

Luc. 10.d

eſſe, etiam ille ſermo cõfirmet, qui ait: *Multi iuſti deſiderauerunt videre quæ videtis, & nõ viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* Quãuis nec illis potuerit defuiſſe perfectio veniens ex fide. Quæ enim nos facta credimus, hæc illi maiore cum expectatione futura credebant. Sicut ergo ex aduentu Chriſti, credentes præteritorum fides, ita & illos futurorum ad ſummam perfectionis adduxit. Quod ſi ad vnamquamque animam referatur expoſitio, videbitur quod

Gal. 4.a

donec paruula eſt adhuc anima & imperfecta, & ſub tutoribus & procuratoribus poſita, ſiue doctoribus eccleſiæ, ſiue

Matt. 18 b

angelis, qui paruulorum cuſtodes eſſe dicuntur, & videre ſemper faciem patris, qui in cœlis eſt, ſimilitudines auri fiũt ei: cum non ſolidis & fortibus alitur verbi Dei cibis, ſed ſimilitudinibus imbuitur: velut ſi dicamus, parabolis & exẽplis docetur, pro quibus & ipſe Chriſtus dicitur ætate creſ-

Luc. 2 b

cere *& ſapiẽtia & gratia apud Deum & homines.* In illis ergo ſimilitudinib. imbuitur, & fiunt ei paruulæ diſtinctiones argenti. Aperiũtur. n. interdũ, & his qui imbuuntur parua aliqua & rara de ſecretioribus myſteriis, vt deſiderium concipiant maiorum. Neq; enim deſiderari quid poteſt, ſi penitus ignoretur: & ideo incipientibus & primis in eruditionibus

A poſitis, ſicut non ſunt ad ſubitum cuncta pandenda: ita neq; penitus abſcondenda ſunt ſpiritualia myſteria, ſed vt ait ſermo diuinus, faciendæ ſunt eis diſtinctiones argenti: & ſcintillæ quędam ſpiritualis intelligentiæ animis eorum initiandæ ſunt; vt guſtum quodammodo deſiderandæ dulcedinis ſumant: ne vt diximus ſi penitus ignoretur, nec omnino deſideretur. Verum quod paruulam nominamus animam, nemo ita accipiat, quaſi ſecundum ſubſtantiam paruula dicatur: ſed ſi cui deeſt eruditio, & in qua eſt exiguus intellectus ac minima peritia, hanc paruulam dicimus animam. Igitur hęc fieri conuenit, vſquequo rex ſit in recubitu ſuo, id eſt, vſquequo in id proficiat huiuſmodi anima, vt capiat regem, & habeat recumbentem in ſemetipſa. Sic enim dicit hic rex:
Leuit. 26.b *Quia habitabo in eis, & inambulabo in eis*: profecto qui tantā verbo Dei cordis ſui latitudinem præbent, vt etiam in eis dambulare dicatur, ſpatiis ſcilicet amplioribus intelligentiæ agnitioniſq; diffuſioris. Ita ergo & recubare dicitur in anima illa ſine dubio, de qua ipſe Dominus dicit per prophetā:
Eſa. 66.a *Super quem requieſcam, niſi ſuper humilem & quietum & trementē ſermones meos?* Habitat ergo rex iſte, qui eſt ſermo Dei, in illa anima, quæ iam ad perfectum venerit recubitū ſuum; ſi tamen non ſit in ea aliquod vitium, ſed plena ſit ſanctitate, plena pietate, fide, charitate, pace, omnibuſq; virtutib⁹. Tūc
Ioan. 14.c enim delectat in ea recubare regem & habere recubitū. Ad hanc enim animā Dominus dicebat: *Quia ego & pater meus veniemus, & cœnabimus cū eo, & manſionē faciemus apud eū.* Vbi ergo cœnat Chriſtus cum patre, & vbi manſionem facit, quidni recumbit? Beata illius latitudo animæ, beata ſtrata illius mentis, vbi pater & filius, vt non dubito, vnà cum ſpiritu ſancto recumbit, cœnat & manſionem facit. Quibus putas opibus, quibus copiis tales conuiuæ paſcuntur? Pax vbi primus cibus eſt, humilitas ſimul apponitur ac patientia, manſuetudo quoque & lenitas, & quod ſummæ ei ſuauitatis eſt, puritas cordis. Charitas autem in hoc conuiuio principalem obtinet locum. Tali ergo modo, etiam tertia expoſitione, ad vnamquamque animam referri poſſe videbitur quod ait: Similitudines auri faciemus tibi cum diſtinctionibus argenti, quoadúſque rex ſit in recubitu ſuo.

B Νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ.

Nardus mea dedit odorem ſuū, ſiue odorem eius.] In ſpecie dramatis videtur hoc oſtendi, quod poſt hæc verba ingreſſa ſit ſponſa ad ſponſum, & vnguentis ſuis vnxerit eum: ac miro quodam genere, quaſi nardus, quæ prius odorem non dederat, cum eſſet apud ſponſam, tunc dederit odorem ſuū, cum corpus contigit ſponſi, vt nō tam ille ex nardo odorem, quá nardus ex ipſo ſumpſiſſe videatur. Si vero ſecundū hanc differentiā, quæ in aliis inuenitur exemplaribus legimus: Nardus mea dedit odorē eius: inuenitur adhuc aliquid diuinius, vt videatur vnguentū hoc nardi, quo vnctus eſt ſponſus, non tantū ſuum, qui nardo ineſſe naturaliter ſolet, ſed ipſius ſpōſi odorē cœperit, & ipſius odorem ad ſponſam reportauerit nardus: vt in eo quo vnxit eum, odorem ſponſi per ipſius vnguenti munus acceperit, & hoc ſit quod dicere videatur: Nardus mea, quia vnxi ſponſum, regreſſa ad me, odorem mihi detulit ſpōſi, & velut ſuperato naturali ſuo odore, præ fragrantia ſponſi ipſius mihi detulit ſuauitatem. Hæc habet hi-
Mar. 14. & Ioan. 12.a ſtorici dramatis explanatio. Sed veniamus iam nunc ad intelligentiam ſpiritualem. Ponamus hic ſponſam eccleſiam, in perſonam Mariæ, quæ decenter vtique dicitur afferre librā vnguenti nardi piſtici pretioſi, & vngere pedes Ieſu, & detergere capillis ſuis, & recipere quodammodo ac recuperare per crinē capitis ſui ad ſemetipſam vnguentum, ex qualitate ac virtute corporis eius infectum, & odorem non tam nardi per vnguentum, quam ipſius verbi Dei ad ſe trahentem per capillos, quibus abſtergebat pedes, & impoſuit capiti ſuo, non tam nardi quam Chriſti fragrantiam, & dicere: Quia nardus mea, miſſa in corpus Chriſti, reddit mihi odo-
Ibidem. rem eius. Denique vide, quo modo hæc ipſa referuntur. Maria inquit, *attulit libram vnguenti nardi piſtici pretioſi, & vnxit pedes Ieſu, & exterſit capillis capitis ſui. Domus autem,* inquit, *tota repleta eſt odore vnguenti.* Quod vtique indicat, quia odor doctrinæ, qui proceſſit de Chriſto, & ſancti ſpiritus fragrantia, repleuit omnem mundi huius domum ac totius eccleſiæ domum. Vel certe repleuit omnem domum animæ illius, quæ odoris Chriſti ſuſcepit participium: offerēs primo fidei ſuæ munus, velut vnguentum nardi, & recipiēs

C ex hoc gratiā Spiritus ſancti, & ſpiritualis doctrinæ fragrantiā. Quid ergo intereſt, vtrum in Cantico canticorū ſponſa perungat vnguento ſponsū: an in euangelio diſcipula magiſtrum, & Maria Chriſtū: ſperans, vt diximus, redire ad ſe ex hoc vnguento odorē verbi, & fragrantiam Chriſti, vt eo ipſo dicat: *Chriſti bonus odor ſumus Deo.* Et quoniam plenum 1. Cor. 2.d
fide fuit iſtud vnguentū, & pretioſi effectus, ob hoc & Ieſus teſtimoniū reddidit ei, dicens: *Bonum opus operata eſt in me,* Matth. 26. & Marc. 14.a
Sic ergo rurſus in Cantico canticorū, poſt aliquanta amplectitur emiſſiones ſponſæ: ſicut hîc opus Mariæ, ait enim: *Emiſſiones tuæ paradiſus cū fructu pomorum. Cyperus cū nardis. Nardus cū crocis.* Amplectitur ergo & in his emiſſiones ac munera ſponſæ. Obſeruauimus ſane, quod in his, quæ nunc memorauimus, pluraliter primo, poſtmodum ſingulariter nardum poſuit, quod puto ſecundum illam rationem dictū, quia negotiator regni cœlorum, plures primo margaritas negotiatur, vſquequo ad vnam perueniat pretioſam. Et forte
quod dixit: *Emiſſiones tuæ paradiſus cum fructibus pomorum:* Matt. 13.f
illos indicat fructus cum nardis plurimis, quos aſſerimus ex inſtitutionib. & doctrina prophetica. Ex doctrina vero ipſius Domini noſtri Ieſu Chriſti, emiſſiones noſtræ & munera, nō plures habent nardos, ſed vnam. Sed nunc redeamus ad eam quæ dicit: *Nardus mea dedit odorem ſuū,* & vide ſi poſſumus adhuc etiā hoc in loco intelligere præſenti: quod ſi quando valuerimus integrè & decenter exponere de deitate Chriſti, virtutemq; eius ac maieſtatē dignis aſſertionib. conſignare: tunc fortaſſis merito dicet, vel eccleſia illa vel anima, quę ita Ioan. 7.f
manifeſte potuerit gloriā eius exponere: *Nardus mea dedit odorē ſuū.* Nec mirū videri debet, ſi Chriſtus, quemadmodū Ibid. 6.a
fons eſt, & flumina aquæ viuę de eo procedunt, & quemadmodū panis eſt, & vitā dat: ita & nardus eſt: & odorē reddit, Pſal. 104.b
& vnguentū eſt, quo qui vncti fuerint, Chriſti fiant, ſicut dicit in pſalmo: *Nolite tangere Chriſtos meos.* Et fortaſſe ſecun- Heb. 5.d
dū illud quod dicit Apoſtolus: *His qui exercitatos habēt ſenſus ad diſcretionē boni vel mali*: ſingulis quibuſque ſenſibus animæ ſingula quæque Chriſtus efficitur. Idcirco enim & verum lumen dicitur, vt habeant oculi animæ quo illuminentur: idcirco & verbum, vt habeant aures quod audiant: idcirco & panis vitæ, vt habeat guſtus animæ quod deguſtet. Idcirco ergo & vnguentum vel nardus appellatur, vt habeat D
odoratus animæ fragrantiam verbi: idcirco & palpabilis, & Ioan. 1.b
manu tractabilis, & verbum caro dicitur, vt poſſit interioris 1. Ioan. 1.a
animæ manus contingere de verbo vitæ. Hæc autem omnia vnum atque idem eſt verbum Dei, quod per hæc ſingula affectibus orationis commutatum, nullum animæ ſenſum gratiæ ſuæ relinquat expertem.

Alligamentum guttæ fratruelis meus mihi, in medio vberum meorū manebit, ſiue cōmorabitur.] Eiuſdem adhuc verba ſunt ſponſæ ad adoleſcentulas, vt videtur, loquentis. Prius quidē dixerat, quia nardus ſua dediſſet odorem ſponſo, & quia per vnguentum quo vnxerat eum, odoris fragrantiam recepiſſet, nunc autem ait: Fraternus meus mihi guttam redolet & hanc non diffuſam, neque vt libet diſperſam, ſed colligatam & conſtrictam: quo ſcilicet odor ipſius ſuauitatis denſior reddatur & vehementior. Et hic, inquit, cum talis ſit, in medio vberum meorum deuoratur, & commanet, & requiem ac manſionem ſuam facit in loco pectoris mei. Verum quod nunc primum cognominauit eum fraternum ſuum ſponſa, & nominis huius appellatione per totum pene libelli textum frequenter vtitur, dignum puto, vt prius requiramus appellationis ipſius cauſam, & quid vel vnde fraternus dicitur, exponamus. Fraternus appellatur fratris filius. Requiramus quis ſit primo frater ſponſæ, cuius hic filius habeatur: vide ſi poſſumus dicere ſponſam quidem ex gentibus eſſe eccleſiam: fratrem vero eius, priorem populum: & fratrē, vt res indicat, ſeniorem. Quia ergo ex illo populo Chriſtus ſecundum carnem naſcitur, ob hoc ab eccle-
ſia gentium, fratris filius appellatur. Quod ergo ait: *Alligamentum guttæ fraternus meus mihi*: corporeæ natiuitatis eius indicat ſacramentum. Videtur enim quodammodo alligamentum eſſe & vinculū quoddā animæ corpus: quod alligamētum, gutta in Chriſto diuinæ virtutis ac ſuauitatis aſtringitur. Si autem ad vnamquāque animā quæ dicta ſunt, referuntur: alligatura guttæ, dogmatū continentiæ cōſtrictio, ac diuinarū ſententiarum nodoſitas intelligitur. Innexæ enim Luc. 15.

ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδός μου ἐμοὶ ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται.

ſibi-

E ſibi inuicē ſunt fidei rationes, & vinculis veritatis aſtrictæ. Denique & lex mundum dicit eſſe omne vas quod alligatum eſt: immundum vero quod ſolutum fuerit, & non ligatum. Cuius rei hæc figura erat, quod Chriſtus, in quo nunquam fuit vlla immunditia peccati, alligamentum guttæ dicitur. Et ideo anima non debet contingere aliquid diſſolutum, & quod non ſit ratione ſubnixum, & dogmatum veritate conſtrictum, ne immunda fiat. Qui enim immundum contigerit, immundus erit ſecundum legem. Continget namque eum ſenſus irrationabilis, & alienus à ſapientia Dei, & faciet eum immundum. Vide autem ſi forte filiū Dei in carne guttam dictum, & quaſi breue aliquid & exiguum nominatum poſſumus accipere, ſicut & Daniel de eo dicit: Lapidem paruum de monte exciſum ſine manibus, & factum poſt hæc montem magnum. Vel ſicut in libello duodecim prophetarum nihilominus gutta quidem futura dicitur, quæ congreget populum. Eſt ergo & in prophetis ita ſcriptum: *Et erit ex gutta populi huius cōgregatus Iacob.* Decebat enim eum qui veniebat congregare, non ſolū Iacob, ſed & omnes gentes, quæ ſicut propheta dicit: *Reputatæ ſunt tanquam gutta ex ſitula*: exinanientem ſe diuinitatis forma, effici ipſum vt guttam, & ſic venire ad congregandam guttā gentium, & guttam nihilominus reliquiarum Iacob. Sed & in quadrageſimoquarto pſalmo dicitur ad dilectum, cui etiā ipſe pſalmus aſcribitur: *Myrrha & gutta & caſia à veſtimentis tuis.* A veſtimentis ergo verbi Dei, quæ eſt doctrina ſapientiæ, procedit myrrha mortis duntaxat indicium pro humano genere ſuſceptæ. Gutta, vt ſupra diximus, exinanita diuinitatis forma, ſeruilis formæ ſuſcepta dignatio. Caſia quoque quoniam id genus herbæ aquis indeſinentibus nutriri dicitur & coaleſcere, redemptionem humani generis per aquas baptiſmi indicat datam. Sic ergo alligaturam guttæ fraternum ſuum ſponſa tanquam nuptiali dramate loquens, inter medium vberum ſuorum commorantem dicit. Vbera, vt ſuperius iam diximus, principale cordis aduerte: in quo eccleſia Chriſtum, vel anima verbum Dei, deſiderij ſui vinculis alligatum tenet & aſtrictum. Si quis enim verbum Dei toto affectu in corpore ſuo, & toto amore conſtringit, ipſe ſolus poterit odorem fragrantiæ eius & ſuauitatis accipere.

Leuit. 5. & 15. a
Dan. 2. e
Mich. 5. c
Eſa. 40. d

F *Botrus cyperi fraternus meus mihi in vineis Engaddi.*] Quārum ad literæ ipſius explanationem, habet aliquid ambiguū, quod ait: Botrus cyperi fratruelis meus mihi: quia & vua florens cyperus appellatur, & ſpecies quædam extrinſecus virgulti eſt, quæ cyperus dicitur: ferens etiam ipſa floridum quendam fructum, in modum florentis vuæ prolatum. Sed videtur magis ad fructum vitis reſpicere ſermo, quandoquidem vinearum Engaddi facta eſt memoria. Engaddum autem ager terræ Iudææ eſt: non tantum vineis, quantum balſamis florens. Hic ergo erit hiſtoricus ſenſus ſponſæ loquentis ad adoleſcentulas, vt intelligatur dicens: Primo quidem nardus mea odorem mihi ſponſi mei reddit. Secundo vero alligamentum guttæ effectus eſt fraternus meus mihi, demorans inter media vbera mea. Tertio botros cyperi ex vineis Engaddi, ſuperans omne quicquid eſt in odoribus & floribus ſuauitatis: quo ſcilicet audientes hæc adoleſcentulæ, magis ac magis ad charitatem ſponſi concitentur & amorem. Idcirco autem ſingulatim & per ordinem, primo nardum ſuam, deinde guttam, poſt hæc etiam botrum cyperi nominat, vt per eos gradus, quoſdam profectus doceat charitatis. Sed videamus iam quid ſpiritualis habeat intellectus. Siquidem hic qui appellatur botrus, ad fructum vitis referendus eſt: verbum Dei accipimus, ſicut ſapientiā & virtutem & theſaurum ſcientiæ, aliaque multa, ita & vitem veram dici. Sicut ergo his quibus efficitur ſapientia & ſcientia, non ad ſubitum, ſed per profectus quoſdam & gradus, pro ſtudijs & intentione ac fide eorum, qui ei vel in ſapientia, vel in ſcientia, vel in virtute participantur, ſapientes eos & ſcientes reddit vigentesque virtutibus, ita & in quibus vitis vera efficitur, non eis ad ſummum maturos botros producit & dulces: nec repente eis efficitur vinum ſuaue & lætificans cor hominis, ſed primo producit eis ſuauitatem tantummodo odoris in florem. Botrus hic florens eſſe memoratur in vineis Engaddi, vt gratia frangrantiæ ipſius immittatur in initiis animæ: vt poſt hæc pati poſſit acerbitatem tribulationum & tentationum, quæ propter verbū Dei credentibus excitantur: & ita demum maturitatis eius dulcedinem præbet, vſque dum perducat eos ad torcularia, vbi effunditur ſanguis vuæ, ſanguis noui teſtamenti, qui bibatur in die feſto in ſuperioribus, vbi ſtratum magnum paratum eſt. Sic ergo per ſingulos hos profectus graduum incedere oportet eos, qui per ſacramentum vitis & botrum cyperi initiati, ad perfectionem feruntur, & calicem noui teſtamenti ab Ieſu ſuſceptum bibere contendunt. Quod ſi cyperus ſui generis arbor accipiendus eſt: cuius fructus etiam flos, non tantum odoris ſuauitatem, quantum & vim calefaciendi ac fouendi dicitur poſſidere: illa ſine dubio accipitur ſponſi virtus, qua incaleſcunt animæ erga fidem eius in charitatem, quæ contingebat eos qui dicebant: *Nonne cor noſtrum erat ardens intra nos, cum adaperiret nobis ſcripturas?* Vel certe quoniam de vineis Engaddi botrus hic florēs nominatur eſſe: Engaddi autem interpretatur oculus tentationis meæ: ſi quis eſt qui intellectum habere poteſt, quomodo tentatio eſt vita hominis ſuper terram, & intelligit quomodo quis in Deo eripitur à tentatione, & qui agnoſcit qualitatem tentationis ſuæ, ita vt poſſit de ipſo dici: Quia in his omnibus non peccauerit labiis ſuis coram Deo: huic botrus cyperi de vineis Engaddi efficitur verbum Dei. Obſeruandum tamen eſt, quod verba ſponſæ ita referuntur, vt & nardus & alligamentum guttæ, & botrus cyperi ipſi ſoli ſint, vtpote quæ in hos iam profectus aſcenderit. Sola enim perfecta anima eſt, quæ ita habet purum & purgatum odoramentum ſui ſenſus, vt poſſit nardi, & guttæ, & cyperi ex verbo Dei procedentis fragrantiam capere, & gratiam diuini odoris haurire.

βότρυς τῆς κύπρου ἀδελφιδός μου ἐμοὶ, ἐν ἀμπελῶσιν ἐγγαδδί.

G
Luc. 24. e
עין גדי
Iob. 7. a

HOMILIA TERTIA.

H *Ecce es ſpecioſa proxima mea, ecce es ſpecioſa, oculi tui columbarum.*] Secundo iam ſponſus cum ſponſa in verbo colloquioque miſcetur. Et primo quidem ſermone inuitauit eam ad hoc, vt cognoſceret ſemetipſam, dicens ei, quod bona quidem eſſet inter mulieres: ſed niſi cognoſceret ſemetipſam, certa quæq; pateretur, & quaſi quæ velociter ad agnitionem ſui ſenſu intellectuque cucurrerit, comparat eam equis ſuis vel equitatui, quibus obtinuerit currus Pharaonis. Simul & genas eius pro inſigni verecundia & conuerſationis pernicitate, turturibus comparat: ceruicemque eius, ornamentorum redimiculis. Nunc autem iam ſpecioſam profitetur eam, & ſpecioſam: non ſic vt prius in mulieribus tantum, ſed quaſi proximam ſibi, & adhuc in maiorem titulum laudis extollit & affirmat: quia non tantum cum proxima eſt, ei ſpecioſa ſit, ſed & ſi contingat ei abſentem eſſe, etiam ſic ſpecioſa ſit. Hoc enim indicatur in eo, quod cum dixiſſet: *Ecce es ſpecioſa proxima mea*: addit poſt hæc abſolutè & ſine vlla adiunctione: *Ecce es ſpecioſa.* Sed in ſuperioribus non laudauerat viſum eius, credo quia nondum ad intuitum profecerat ſpiritualis intelligentiæ. Nunc ergo ait: *Oculi tui columbarum.* Grandis in hoc profectus eius oſtenditur, vt quæ prius tantum ſpecioſa in mulieribus dicta eſt, nunc vt proxima ſpecioſa dicatur, ex ipſo ſine dubio ſponſo ſplendorem decoris accipiens, vt ſemel ab ipſo ſumpta pulchritudine, etiam ſi accidat ei paululum ſponſi abſentiam pati, nihilo minus pulchra permaneat. Quod autem oculi eius comparantur columbis, ob hoc profecto contingit: quia diuinas ſcripturas, non iam ſecundum literam, ſed ſecundum ſpiritum intelligat, & aſpiciat in eis ſpiritualia myſteria. Columba enim iudicium eſt Spiritus ſancti. Spirituali ergo ſenſu intelligere legem & prophetas: hoc eſt, oculos columbæ habere. Et hic quidem columbæ oculi eius appellantur. In pſalmis vero huiuſmodi anima pennas ſibi dari columbæ deſiderat, vt volare poſſit in intellectum ſpiritualium myſteriorum, & requieſcere in atriis ſapientiæ. Sed & ſi dormire quis poſſit, hoc eſt collocari, & requieſcere in medio ſortium, atque intelligere ſortium rationem, & cognoſcere diuini iudicij cauſas: non ſolum pennæ columbæ, quibus in ſpiritualibus intellectibus volet, promittuntur ei: ſed deargentatæ pennæ, id eſt, verbi & rationis ornamento decoratæ. Scapulæ quoque eius in ſpecie auri fieri dicuntur, vbi conſtantia fidei, & dogmatum

ἰδοὺ εἶ καλὴ ἡ πλησίον μου, ἰδοὺ εἶ καλή, ὀφθαλμοί σου περιστεραί.
Pſal. 54. b
Pſal. 67. d

A

ſtabilitas indicatur perfectorum. Ergo ſi caput eſſe Chriſtus dicitur, nihil puto abſurdum videri, ſi & oculi eorum qui ſecundum interiorem hominem ſpiritualiter intelligunt, & ſpiritualiter diiudicant, Spiritus ſanctus eſſe dicantur. Et ob hoc fortaſſis in lege ſicut agnus poſitus eſt, per

Exod. 12.

cuius hoſtiam populus purificaretur in paſcha: ita & columbæ poſitæ ſunt, quibus purificatur homo, ingreſſus hunc mundum. Sed & de eo nunc dicere, & hoſtiarum qualitates diſcutere, longior videtur exceſſus, & propoſito operi minime conueniens. Hæc autem memoraſſe ſufficiat, pro eo quod præſens ſermo continet: *Oculi tui columbæ*: quaſi diceret, oculi tui ſpirituales ſunt: ſpiritualiter videntes, ſpiritualiter intelligentes. Poteſt adhuc profundiore fortaſſis ſacramento quod dixit, Ecce es ſpecioſa proxima mea, intelligi de præſenti ſæculo dictum: quia ſpecioſa quidem ſit & hic eccleſia, cum proxima eſt Chriſto, & cum imitatur Chriſtum. Quod vero iterauit & dixit: ecce es ſpecioſa, poteſt ad futurum ſæculum pertinere: vbi iam non ſolum imitatione, ſed ipſa ſui perfectione formoſa eſt & ſpecioſa: & ibi dicat eſſe oculos eius columbas, vt duorum oculorum columbæ duæ intelligantur eſſe, Filius Dei, & Spiritus ſanctus. Et ne mireris, ſi columba ſimul dicatur, cum vterque

Ioan. 14. b d. 15. d. & 16. b 1. Ioa. 2. a Zac. 4. a d

ſimiliter aduocatus dicatur, ſicut Ioannes euangeliſta declarat, ſpiritum quidem ſanctum dicens paracletum, quod eſt aduocatus. Et de Ieſu Chriſto nihilominus in epiſtola ſua dicit: Quia ipſe ſit aduocatus apud patrem pro peccatis noſtris. Sed apud Zachariam prophetam duæ oliuæ, ad dexteram & ad ſiniſtram candelabri poſitæ, vnigenitum nihilominus, & Spiritum ſanctum deſignare creduntur.

ἰδοὺ εἶ καλὸς ἀδελφιδός μου, καί γε ὡραῖος. κλίνη ἡμῶν σύσκιος.

B

Ecce es bonus fraternus meus: & quidem ecce es ſpecioſus, cubile noſtrum vmbroſum.] Nunc primum videtur attentius inſpexiſſe ſponſi ſui pulchritudinem ſponſa, & conſideraſſe illis oculis, qui columbæ eſſe dicti ſunt, decus & ſpeciẽ verbi Dei. Quia re vera non poteſt prius perſpici, nec agnoſci quãta ſit in verbo magnificentia, niſi prius oculos quaſi columbæ, id eſt, intelligentiam ſpiritualem accipiat. Commune autem cubile ſibi quod dicit eſſe cum ſponſo, corpus hoc mihi videtur indicari animæ: in quo adhuc poſita, digna habita ſit aſciri ad conſortium verbi Dei. Idque vmbroſum, vtpote non aridum, ſed fructuoſum memorat, & tanquam denſitate boni operis nemoroſum. Sed hæc ſponſa dicit, anima duntaxat, quæ columbæ iam oculos habet. Hi vero qui tantummodo credunt ſponſo, non tamen perſpicere potuerunt in verbo Dei, quanta ſit pulchritudo, dicunt: *Et vidimus eum, & non habebat ſpeciem neque decorem*:

Eſai 53. a

ſed ſpecies eius indecora & deficiens præ filiis hominum. Quæ autem bene profecit, & ſupergreſſa eſt adoleſcentularum, & octoginta concubinarum, & ſexaginta reginarum

Cant. 6. c

ordinem, iſta anima poteſt dicere: Ecce es decorus fraternus meus, & quidem ſpecioſus. Sed & ſi adhuc in corpore poſitus intelligam denſitatem ſpiritualium ſenſuum, & intelligentiam ſcripturarum diuinarum tam crebra opacitate contextam, vt rapidior æſtus qui multos ſolet adurere, & areſacere fructus eorum, me tamen tenebrare non poſſit, nec vlla vis tentationum fidei in me germen areſacere: tunc poſſum dicere, quia cubile noſtrum vmbroſum. Quod autem dicit, cubile noſtrum, quaſi commune ſibi cum ſponſo corporis ſui indicans eſſe locum, ad illam ſimilitudinem dictum intellige, qua & Paulus dixit: *Quia corpora noſtra mem-*

1. Cor. 6. d

bra Chriſti ſunt. Cum enim dicit, corpora noſtra, quaſi ſponſæ id eſſe corpus oſtendit. Cum vero membra Chriſti memorat, eadem corpora etiam ſponſi eſſe corpus indicat. Hęc ergo corpora ſi vmbroſa ſunt, vt ſuperius diximus, bonis duntaxat operibus referta, & ſpiritualium ſenſuum denſita-

Pſal. 120. b 2. Cor. 11. e

te cumulata, de his talibus dici poteſt: *Per diem ſol non vret te, neque luna per noctem.* Iuſtum namque tentationis ſol non adurit requieſcentem ſub vmbra verbi Dei. Iſte enim ſol qui adurit iuſtum, non eſt damnabilis: ſed ille magis qui ſe transfigurat in angelum lucis. Bonus ergo & decorus dicitur fraternus: & quanto magis inſpici potuerit oculis ſpiritualibus, tanto ſpecioſior inuenitur & pulchrior: quia non ſolum illius ſpecies & pulchritudo mirabilis apparebit: verum & inſpicienti atque intuenti eum, decus ingens & ſpeciei forma noua ac mirabilis orietur, ſecundum illud quod

C

2. Cor. 4. d

Apoſtolus verbi Dei intuens pulchritudinem dicit: *Nam & ſi is qui foris eſt homo noſter corrumpitur, ſed qui intus eſt renouatur de die in diem*. Merito ergo talis hæc anima commune habet cubile cum verbo, corpus ſuum. Peruenit enim diuina virtus vſque ad corporis gratiam, cum in eo vel caſtitatis donum, vel continentiæ, aliorumque bonorum operum collocat gratiam. Conſidera ſane, ne forte poſſit etiam illud corpus quod aſſumpſit Ieſus, commune ei cum ſponſa cubile nominari: quoniam quidem videtur per ipſum eccleſia Chriſto eſſe ſociata, & participium verbi Dei capere potuiſſe, ſecundum quod mediator Dei & hominum dicitur, & ſecundum quod Apoſtolus dicit: *Quoniam in ipſo habemus acceſſum per fidem in ſpe gloriæ Dei.*

Rom. 5. a Ephe. 2. c & 3. a

δοκοὶ οἴκων ἡμῶν κέδροι, φατνώματα ἡμῶν κυπάρισσοι.

Tigna domorum noſtrarum cedri, trabes noſtræ cypreſſi.] Videtur ab ſponſo reſponderi ad gratiam eorũ quæ dicta fuerunt prius ab ſponſa: quibus edoceat eam cuiuſmodi ſint tecta iſta communia, & qualis in eis materia contignationis habeatur. Hæc habet hiſtorica narratio. Videtur autem eccleſia deſcribi à Chriſto quæ eſt domus ſpiritualis & domus Dei: ſicut docet Paulus dicens: Si *autem tardius venero, vt ſcias quomodo te oporteat in domo Dei conuerſari, quæ eſt eccleſia Dei viui, columna & firmamentum veritatis*. Si ergo eccleſia domus Dei eſt, quia omnia quæ habet pater, filij ſunt, eccleſia domus filij Dei eſt. Frequenter autem & plurali numero appellantur eccleſiæ, vt vbi ait: *Nos talem conſuetudinem non habemus, neque eccleſia Dei*. Et iterum ſcribit eccleſiis Galatiæ Paulus. Et *Ioannes ſeptem eccleſiis*. Sunt ergo ſiue eccleſia vel eccleſiæ, domus ſponſi & ſponſæ, ſiue animæ verbi domus, in quibus tigna ſunt cedrina. Legimus etiam quaſdã cedros Dei, ſuper quas vinea quæ trãſlata eſt de Ægypto, extendiſſe dicitur traduces ſiue arbuſta ſua, ſicut ait in pſalmis: *Operuit mõtes vmbra eius, & arbuſta eius cedros Dei.* Euidenter igitur per hæc eccleſia cedri Dei nominatur. Cum ergo dicit ſpõſus: *Tigna domorum noſtrarum cedri*: intelligere debemus cedros Dei eſſe eos, qui eccleſiam contegunt, & eſſe aliquos horum validiores, qui trabes appellantur. Et puto quod conuenienter hi qui epiſcopatum bene miniſtrant in eccleſia trabes dici poſſunt: quibus ſuſtentatur & tegitur omne ædificium, vel ab imbrium labe, vel ab ardoribus ſolis. Secundo autem horum loco, tigna presbyteros opinor appellari, & trabes quidem dici cypreſſos, quibus & fortitudo robuſtior, & odor ſuauitatis ineſt: per quod & in operibus ſolidum, & in doctrinæ gratia fragrantem deſignat epiſcopum. Similiter autem & tigna cedros appellauit, vt per hoc incorruptionis virtutis & odoris ſcientiæ Chriſti plenos deſignaret debere eſſe presbyteros.

1. Tim. 3. d

Luc. 15. d

1. Cor. 11. c Gal. 1. a Apoc. 1. a

Eſa. 5. & Hier. 2.

Pſal. 79. b

D

CAP. 2.

ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων. ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἀναμέσον τῶν θυγατέρων.

¶ *Ego flos campi, & lilium conuallium: ſicut lilium in medio ſpinarum, ita proxima mea in medio filiarum.*] Hæc ille qui ſponſus & verbum & ſapientia eſt de ſemetipſo, & de ſponſa ad amicos ac ſodales ſuos loqui videtur. Sed ſecundum propoſitæ expoſitionis ordinem Chriſtus hæc de eccleſia loqui intelligendus eſt, & ipſe dicere ſe florem eſſe campi, & liliũ conuallium. Campus planicies terræ dicitur, cui cultura adhibetur: & excolitur ab agricolis. Conualles vero ſaxoſa magis & inculta indicant loca. Poſſumus autem & campum illum intelligere populum, qui per prophetas colebatur & legem: conuallem vero ſaxoſum & incultum gentium locum. Sponſus ergo hic in Iudæorum populo flos fuit. Sed quoniam neminem ad perfectum adduxit lex: idcirco in illo non potuit verbum Dei ad florem proficere, & ad perfectionem fructuum peruenire. In iſta tamen conualle gentium effectus eſt lilium. Cuiuſmodi autem lilium? Tale ſine dubio, quale & ipſe in euangeliis dicit, quod pater cæleſtis veſtit. Et, *neque Salomon in omni gloria ſua indutus eſt, ſicut vnum ex iſtis*. Fit ergo lilium in hac conualle ſponſus, in eo quod veſtiuit eum pater cœleſtis tali veſtimẽto carnis, qualẽ nec Salomõn in omni gloria ſua habere potuit. Non enim Salomon habuit abſque concupiſcentia viri & cõcubitu mulieris, immaculatam, & nulli prorſus peccato obnoxiam carnem. Sed & cauſam cur is qui in campo flos fuerat, voluerit eſſe in conuallibus lilium, videtur oſtendere. Cum enim multo tempore flos fuiſſet in campo, nullũ dicit ex ipſo campo florem ad imitationem ſui ac ſimilitudinem proceſſiſſe. Vbi vero factus eſt in conuallibus lilium, continuo etiam efficitur proxima eius imitatione ipſis lilium,

Matth. 6. d Ibidem. 8 Luc. 12. d

Digitized by Google

E lium, vt opere pretium fuerit, quoniam ipſe effectus eſt lilium; vt etiam proxima ſua, id eſt, vnaquæque anima quæ ei approximat, & exemplum eius imitationemque ſectatur, lilium fiat. Quod ergo ait: *Sicut lilium in medio ſpinarum, ita proxima mea in medio filiarum*: accipiemus eccleſiam gentium dici, quod vel è medio infidelium & non credentium, quaſi ex ſpinis emerſerit, vel pro hæreticorum circumſtrepentium ſe morſibus, in medio ſpinarum poſita dicatur. Quod & magis videbitur veriſimile, pro eo quod dicit: ita proxima mea in medio filiarum. Non enim filias appellaſſet illas animas, quę nunquam omnino venerunt ad credendum. Omnes ergo hæretici primo ad credulitatem veniunt, & poſt hæc ab itinere fidei & dogmatum veritate declinãt. Sicut & Ioannes Apoſtolus in epiſtola ſua dicit: Quia à nobis exierunt, ſed non erant ex nobis. Nam *ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum*. (1. Ioan. 2. c) Poſſumus autem & ad vnamquamque animam id referentes, huic quidem animæ, quæ pro ſimplicitate ſui & planitie vel equitate campus dici poteſt, florem fieri verbum Dei, & initia bonorum operum docere. His vero qui profundiora iam quærunt, & demerſiora ſcrutantur, quaſi in conuallibus, vel pro claritate pudicitiæ, vel pro fulgore ſapientiæ efficitur lilium, & vt ipſi fiãt lilia erumpentia de medio ſpinarum: id eſt, fugientes cogitationes & ſolicitudines ſæculares, quæ ſpinis in euangelio comparatæ ſunt.

(ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀναμέσον τῶν υἱῶν· ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν λάρυγγί μου.)

Sicut *arbor mali inter ligna ſyluæ, ita fraternus meus inter medium filiorum. In vmbra eius concupiui & ſedi, & fructus eius dulcis in faucibus meis.*] Decuit quidem ſponſum & de ſemetipſo dicere, quid eſſet in campo, quid etiam in conuallibus: & de ſpõſa quæ eſſet, vel qualis inter cæteras filias haberetur. Sponſam vero ad hæc reſpondentem non cõueniebat de ſemetipſa aliquid dicere: ſed affici totam erga admirationem ſponſi, & ipſius laudibus inhærere. Comparat ergo eum arbori mali. Sed ne ex ſimilitudine ſermonis ſimpliciores aliqui arborem mali, malam arborem putent, & à malitia dictam, dicamus nos arborem meli, Græco quidem nomine vtentes: ſed ſimplicioribus quibuſque Latinorũ plus notiore quam mali. Melius eſt enim vt Grammaticos offendamus, quam legentibus ſcrupulum aliquem in veritatis explanatione ponamus. Comparat igitur eum arboli meli: ſodales vero eius reliquis arboribus ſyluæ. Sed ſponſum ita (F) arbori huic meli ſimilem dicit, vt etiam concupiſſe ſe dicat ſub vmbra eius ſedere, fructumque eius dulcem ſibi effectũ in faucibus aſſeueret: Et hæc ad adoleſcẽtulas loqui videtur: ſicut & ſponſus locutus eſt prius ad ſodales ſuos. Sed nunc videamus ſecundum myſterium, quos dicat ſponſa filios, inter quos tanquam arborem meli præcellere reliqua ſyluæ ligna aſſerat ſponſum: & vide ſi poſſimus ſecundum ea quæ in ſuperioribus de filiabus & ſpinis dupliciter expoſuimus: ita hic etiam filios, vel eos qui aliquando fuerunt & non ſunt, vel multitudinem cœleſtium miniſtrorum dictos eſſe intelligere. Ad omnes enim in initio pertinet illud quod ſcriptum eſt: *Ego dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes*. (Pſal. 81. b) Sed differentia interceſſit per hoc quod ait: *Vos autem vt homines moriemini, & ſicut vnus de principibus cadetis*. (Ibidem.) Sed & illud in hoc reſpicit: (Pſal. 88. b) quoniam quis in nubibus æquabitur domino, aut quis aſſimilabitur ei inter filios Dei? Sicut ergo arbor meli inter reliqua ligna ſyluæ, ſic eſt ſpõſus inter reliquos filios, habens fructũ, qui non ſolũ ſapore omnes, ſed & odore præcellat, & duos animæ ſenſus, id eſt, guſtum & odoratum reficiat. Diuerſis namque copiis menſam ſuam nobis præparat ſapientia: in qua non ſolum panem vitæ apponit, ſed immolat carnes verbi, & nõ ſolum miſcet in cratere ſuo vinum, ſed & mela odorata ſatis adhibet, & dulcia, quæ non tãtum in ore & labiis ſuauitatem reddant, ſed & interiorib. tradita faucibus dulcedinem ſeruent. Poſſumus autem ligna ſyluæ accipere eos angelos, qui vniuſcuiuſque hæreſeos auctores fautoreſque viſi ſunt extitiſſe: ita vt videatur eccleſia comparans ſuauitatem doctrinæ Chriſti, ad aſperitatẽ hæreticorum dogmatum ac ſterilem infructuoſamque doctrinam dicere, meli quidem ſuauia & dulcia, eſſe dogmata eccleſiaſtica, quæ in Chriſti eccleſia prædicantur. Ligna verò ſyluæ eſſe ea, quæ à diuerſis hæreticis affirmantur. Et de iſtis videbitur infructuoſis lignis ſyluæ dici, quod in euangelio ſcriptũ eſt: *Ecce iam ſecuris ad radicẽ arboris poſita eſt. Omnis* (Math. 3. c & Luc. 3. b) *ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur.* (G) Fraternus ergo ſponſæ eſt vt arbor meli in eccleſia ſponſi: cæteri vero hæreſiarchæ tanquam infructuoſa ligna ſyluæ, diuino iudicio vt ſecuri excidendi, & in ignem mittendi. Igitur in huius meli vmbra concupiſcit ſponſa reſidere: vel eccleſia (vt diximus) in protectione filij Dei, vel anima refugiens omnes reliquas doctrinas, & adhærens vni ſoli verbo Dei: cuius etiam dulcem habeat in faucibus fructum; meditando ſcilicet indeſinenter legem Dei, & ſemper eam velut mundum animal ruminando. Verum de appellatione vmbræ iſtius, ſub qua ſedere concupiſſe ſe dicit eccleſia, non puto abſurdum, ſi ea quæ inuenire poſſumus in ſcripturis diuinis, proferamus in medium: vt quæ ſit vmbra meli huius, dignius & diuinius agnoſcatur. Ait Hieremias in lamentationibus: *Spiritus vultus noſtri Chriſtus dominus comprehenſus eſt incorruptionibus noſtris, cui diximus in vmbra eius, viuemus in gentibus*. (Thren. 4. d Sec. 70.) Vides ergo quomodo Spiritu ſancto permotus propheta, vitam de vmbra Chriſti præberi gentibus dicit: Et quomodo non vitãm nobis præbeat eius vmbra, cum & in conceptu corporis illius ad Mariam dicatur: *Spiritus ſanctus veniet ſuper te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi*? (Luc. 1. d) Si ergo obumbratio fuit altiſſimi in cõceptu corporis eius, merito vmbra eius vitam gẽtibus dabit. Et merito ſponſa eius eccleſia ſub meli vmbra ſedere concupiſcit, ſine dubio vt vitę quæ eſt in eius vmbra, particeps fiat. Reliquorum vero lignorum ſyluæ vmbra talis eſt, vt qui ſederit ſub ipſa, ſedere videatur in regione vmbræ mortis. Sed adhuc vt magis ac magis planior reddatur locus, qui habetur in manibus: requiramus quomodo Apoſtolus dicat, legem vmbram habere futurorum bonorum: & omnia quæ vel de diebus feſtis, vel ſabbathis, vel neomeniis ſcripta ſunt, vmbram eſſe memoret futurorum bonorum; in his ſcilicet, (Coloſſ. 2. c & Hebr. 10. a) quæ ſecundum literam gerebantur: & quomodo omnem veterum culturam, exemplar & vmbram pronunciet eſſe cœleſtium. Quod vtique ſi ita eſt, oſtenduntur ſub vmbra legis ſediſſe omnes quicunque ſub lege erant, & vmbram magis veræ legis habebant. Nos autem alieni ſumus ab vmbra eorum: quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia. Sed quamuis non ſimus ſub vmbra illa, quam legis litera faciebat, ſumus tamen ſub vmbra meliore. In vmbra enim Chriſti viuimus inter gentes. (H) Et eſt profectus quidam de vmbra legis venire ad vmbram Chriſti: vt quia Chriſtus eſt vita & veritas & via, efficiamur primo in vmbra viæ, (Ioan. 14. a) & in vmbra vitæ, & in vmbra veritatis: vt comprehendamus ex parte & in ſpeculo ac in ænigmate: (1. Cor. 13. a) vt poſt hæc ſic incedamus per hanc viã, quæ eſt Chriſtus, quo peruenire poſſimus in hoc, vt facie ad faciem comprehendamus ea, quæ prius quaſi in vmbra, & in ænigmate videramus. Non enim quis poterit ad illa quæ vera ſunt & perfecta peruenire, niſi prius deſiderauerit & concupierit in hac vmbra reſidere. Sed & Iob (Iob. 8. b) omnem hominum vitam dicit eſſe vmbram ſuper terram, credo pro eo quod anima in hac vita velamento huius craſſi corporis obumbratur. Omnes ergo qui in hac vita ſunt, neceſſe eſt in vmbra quadam eſſe. Sed alij quidem ſunt *ſedẽtes in regione vmbræ mortis*, (Luc. 1. g) hi profecto qui non credunt Chriſto. Eccleſia vero cum fiducia dicit: In vmbra ſponſi concupiui & ſedi: quamuis certè fuerit tempus, quo potuerit quis ſub vmbra legis reſidens defendi à duritia ardoris & æſtus. Sed tranſiit illud tempus. Veniendum eſt nunc ab arboris meliæ vmbram: & quamuis diuerſa quis vtatur vmbra, videtur tamen omnis anima, donec in præſenti vita eſt, vmbram habere neceſſariam: propter illum credo ardorem ſolis, qui cum exortus fuerit, continuo ſemen, quod non alta radice demerſum eſt, areſcit & deperit. Sed hunc ardorem tenuiter quidem legis vmbra propellit. Chriſti vero vmbra, in qua nunc in gentibus viuimus, id eſt, incarnationis eius fides, auertet penitus & extinguet. (Math. 13. & Mar. 4. a) Ille enim qui adurebat ambulantes ſub vmbra legis, tempore paſſionis Chriſti, ſicut fulgur viſus eſt cecidiſſe de cœlo: quamuis etiam huius vmbræ tempus in fine ſæculi compleatur: (Luc. 10. c) quia (ſicut diximus) Poſt conſummationem ſæculi iam non per ſpeculũ, nec in ænigmate, ſed facie ad faciem videbimus veritatẽ. Simile eſſe puto & illud, quod ſcriptum eſt: Sub vmbra alarum tuarum exultabo. Sed & in ſequentibus huius libelli ita dicit ſponſa: Fratruelis meus mihi, & ego illi ipſi,

A qui paſcit inter lilia, donec reſpiret dies & amoueantur vmbræ: edocens per hoc, quia veniet tempus, cum omnes vmbræ remouebuntur, & per miſericordiam Dei patebit veritas ſola. Sed & quod ait: Et fructus eius dulcis in faucibus meis: illius animam hoc credo dicere, quæ nihil emortuum, nihil inſenſibile habet in faucibus ſuis, & in nullo prorſus
Pſal. 5. c ſimilis eſt illis, de quibus dicitur: *Sepulchrum patens eſt guttur eorum.* Quicunque enim verba mortis & interitus de faucibus proferunt, ipſorum fauces ſepulcra dicuntur: ſicut ſunt omnes qui vel contra veram fidem loquuntur, vel contra diſciplinam caſtitatis & iuſtitiæ & ſobrietatis aliquid proferunt. Ipſi ergo ſunt, quorum fauces ſepulcra ſunt, & loca mortis, vnde mortis verba proferuntur. Iuſtus autem
Pſal. 118. dicit: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* Et alius qui
2 Cor. 6. c verba vitæ docebat, ita dicit: Os noſtrum patet ad vos ô
Pſal. 118. Corinthij: cor noſtrum dilatatum eſt. Sed & alius qui verbo Dei aperuit os ſuum, inquit: *Os meum aperui, & attraxi ſpiritum.*

εἰσαγάγετε με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου. *Introducite me in domum vini.*] Sponſæ verba adhuc ſunt, ſed ad amicos & familiares ſponſi (vt arbitror) diriguntur, à quibus videtur expoſcere vt introducant eam in domum lætitiæ, vbi vinum bibitur, & epulæ parantur. Quæ enim iam viderat cubiculum regium, deſiderat etiam nunc regale introire conuiuium, & frui vino lætitiæ. Supra iam diximus amicos ſponſi prophetas, & omnes qui miniſtrauerunt verbum Dei ab initio ſæculi intelligendos: ad quos rectè vel eccleſia Chriſti, vel anima verbo Dei adhærens dicat, vt ſe introducant in domum vini: id eſt, vbi ſapientia miſcuit in cratere vinum ſuum, & deprecatur per ſeruos ſuos om-
Prou. 9. a nem inſipientem & egentem ſenſu, dicens: *Venite, manducate panes meos, & bibite vinum quod miſcui vobis.* Iſta eſt do-
Matt. 8. b mus vini domuſque conuiuij, in quo conuiuio omnes qui *veniũt ab oriente & occidente recumbent cum Abraham, Iſaac & Iacob in regno Dei.* Ad quam domum, & ad quod conuiuium, prophetæ perducunt animas, quæ tamen eos audiunt
B & intelligunt. Sed & ſancti angeli cœleſteſque virtutes, quæ in miniſterio mittuntur, propter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis. Iſtud eſt vinum cui ſcribuntur iſti pſalmi, qui pro torcularibus attitulantur. Iſtud eſt vinum ex illa vite vn-
Ioan. 15. a demiatum, quę dicit: *Ego ſum vitis vera:* quod expreſſit pater cœleſtis agricola. Iſtud eſt vinum quod attulerunt illi palmites qui in Ieſu permanſerunt: non ſolum in terris, ſed e-
Ibidem. tiam in cœlis. Sic enim audio illud quod dicitur: *Quia omnis palmes, qui non manet in me, non poteſt afferre fructum.* Nemo enim producit fructum vini huius, niſi qui permanet in verbo & ſapientia & veritate & iuſtitia & pace, omnibuſque virtutibus. Iſtud eſt vinum, quo etiam inebriari iuſtis
Gen. 9. e & ſanctis quibuſque optabile ducitur. Hæc puto & in ſpiritu iam tunc Noe contuens, inebriatus eſſe dicitur. Et Da-
Pſal. 22. b uid admiratus huius conuiuij calicem dicit: *Et poculum tuũ inebrians quam præclarum eſt.* Ad hanc ergo domum vini, eccleſia vel anima vnaquæque deſiderat, quæ perfectæ ſunt, intrare: & dogmatibus ſapientiæ myſteriiſque ſcientiæ, epularum velut ſuauitate, & vini lætitia perfrui. Sciendum ſanè eſt, quia ſicut eſt iſtud vinum, quod de dogmatibus veritatis preſſum commiſcetur in cratere ſapientiæ: ita eſt cõtrarium vinum cum inique inebriantur peccatores, & hi qui falſæ ſcientiæ dogmata pernitioſa ſuſcipiunt, De quibus Salomon in Prouerbiis dicit: *Hi autem edunt cibos impie-*
Prou. 4. c *tatis, vino autem iniquo inebriantur.* De hoc eodem vino ini-
Deut. 32. e quo etiam in Deuteronomio legimus ita ſcriptum: *Ex vineis Sodomorum vitis eorum, & palmes eorum ex Gomorra. Vua eorum vua fellis, & botrus amaritudinis eis. Furor draconum vinum eorum, & furor eorum aſpidum inſanabilis.* Illud autem vinum, quod de vite vera procedit, nouum ſemper eſt: ſemper eſt: ſemper enim per profectus diſcentium, ſcientiæ & ſapientiæ diuinæ innouatur agnitio. Et ideo dicebat Ieſus
Matt. 26. & diſcipulis ſuis: *Quia nouum bibam illud vobiſcum in regno pa-*
Mar. 14. c *tris mei.* Innouatur enim ſemper agnitio ſecretorum arcanorumque reuelatio per ſapientiam Dei: non ſolum hominibus, ſed & angelis cœleſtibuſque virtutibus.

τάξατε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην. *Ordinate in me charitatem.*] Eiuſdem ſponſæ ad eoſdem verba ſunt, niſi quod poſſunt fortaſſe etiam apoſtoli Chriſti inter eos haberi, ad quos iſta memorantur. Quod ergo

C ait: ordinate in me charitatem, hunc habet ſenſum: Omnes homines amant ſine dubio aliquid, & nullus eſt qui ad id ætatis venerit, vt amare iam poſſit, & non aliquid amet: ſicut etiam in præfatione huius operis ſufficienter oſtendimus. Sed hic amor vel hæc charitas in nonnullis quidẽ ſuo ordine & conuenienter aptata procedit, in plurimis vero contra ordinem. Dicitur autem contra ordinẽ eſſe in aliquo charitas, cum aut id diligit quod non debet: aut quod debet diligit, ſed plus iuſto diligit, aut minus iuſto. In iſtis ergo inordinata eſſe charitas dicitur: in illis vero (quos valde
paucos arbitror eſſe) qui ſcilicet per viam vitæ incedunt, & Deut. 5. f
non declinant neque ad dexteram neque ad ſiniſtram: in ipſis ſolis ordinata eſt charitas, & ordinem ſuum tenet. Eſt autem ordo eius & menſura huiuſmodi. Verbi gratia: Deũ diligere nullus modus, nulla menſura eſt, niſi hæc ſola, vt ei totum exhibeas quantum habes. In Chriſto enim Ieſu dili- Deut. 6. a
gẽdus eſt Deus *ex toto corde, & ex tota anima, & ex totis vi-* & Matth.
ribus: in hoc ergo nulla menſura eſt. Diligere vero proxi- 22. d &
mum, eſt menſura aliqua. *Proximum*, inquit, *tuum dilige ſi-* Luc. 10. e
cut teipſum. Si ergo aut in Dei dilectione minus aliquid feceris quam potes, & quam in viribus tuis eſt: aut inter te & proximum tuum non ſeruaueris æquitatem, ſed aliquid differentiæ habueris, non eſt in te charitas ordinata, nec ordinem ſuum tenens. Verum quoniam nobis ſermo de ordine charitatis eſt, diligentius per ſingula requiramus, vel quos diligi, vel quantũ diligi oporteat. Nam ſi (vt dicit Apoſtolus) membra alterutrum ſumus: puto quod hunc affectum erga proximos habere debeamus, vt eos non quaſi aliena corpora, ſed veluti membra noſtra diligamus. Secundum hoc ergo quod membra noſtra inuicem ſumus, æqualem erga omnes habere dilectionem ſimilemque conueniet. Secundum hoc vero quod ſunt in corpore aliqua membra honorabiliora & honeſtiora, alia vero inhoneſtiora & inferiora: puto quod rurſum per membrorum meritis & honore etiam dilectionis librari debeat modus, ſi quis ergo rationabiliter cuncta agere ſecundum verbum Dei, ac ſuos etiam affectus temperare proponit: puto quod erga hæc ſingula ordinem
charitatis & ſcire debeat & tenere. Verum vt apertius fiat D
quod dicimus, paulo euidentioribus vtamur inditiis. Si quis (verbi gratia) laboret in verbo Dei, atque animas noſtras inſtruat & illuminet, viam ſalutis doceat, viuendique ordinem tradat, non tibi videtur & hic proximus eſſe quidem: ſed multo amplius alio proximo diligendus, qui horum nihil egerit? Nam & ſi ille quidem diligendus eſt, pro eo quod membra vnius corporis ſumus, vniuſque ſubſtantiæ: ſed hic multo amplius, qui cum ius proximi nobiſcum habeat, quod & cæteri homines habent: dat tamen hanc maiorem charitatis ergo te cauſam, quod viam Dei oſtendit, & animæ ſalutem, diuini verbi illuminationibus confert. Quod ſi aliquis me errantem & in præcipitio poſitum muliebris peccati, ad lucem reuocet veritatis: & de ipſo iam interitu eripiat, ac retrahat ad ſalutem: atque ex ipſis faucibus æternæ mortis eripiat: non tibi videtur quod illa ipſa (ſi fieri poteſt) plenitudine charitatis, qua Deum diligimus, diligendus ſit poſt Deum? Et ne putes quod nos ita præſumamus, audi Apoſtolum Paulum de his qui in verbo Dei laborant dicentem: *vt ſuperabundanter habeatis*
in charitate eos qui huiuſmodi ſunt propter opus ipſorum. Vi- Eph. 4. b
deamus & alium adhuc ordinẽ charitatis eius, duntaxat, quæ erga proximos haberi iubetur. Si ſit non habens quidem docendi vel inſtruendi gratiam, neque verbum domini prædicandi: ſed tamen ſanctæ vitæ vir, innocens, immaculatus, & qui in iuſtificationibus & mandatis Dei ingrediatur ſine querela: videtur ne tibi talis hic vir in eodem charitatis ordine habendus, quo ille qui nihil horum agit: quandoquidem vterque proximus dicitur? Nonne & hic propter opus ſuum, & vitæ meritum (ſecundum Apoſtoli dictum) ſimiliter vt ille qui in verbo Dei laborat, ſuperabundantius habendus eſt in charitate propter opus vitæ ſuæ? Eſt adhuc alius ordo charitatis. Iubemur enim & inimicos noſtros diligere. Sed videamus
ſi etiam in ipſis vnus ſolus modus erit dilectionis, an ibi Matth. 5. g
habebit locum ſermo iſte qui dicit: *Ordinate in me chari-* & Luc. 6. g
tatem. Puto ergo quod in his ſit ordo charitatis. Verbi gratia: Eſt aliquis mihi inimicus, in aliis tamen bene agens,

pudicus,

E Pudicus, ſobrius, mandata plurima Dei ex parte cuſtodiens, in aliquibus tamen errans vt homo. Eſt alius qui inimicus quidem ſit & ipſe nobis, tamē ſit ſuæ vitæ atque animæ inimicus, paratus ad ſcelera, præceps ad flagitia; nihil ſancti, nihil religioſi ducens: non tibi videtur etiam inter ipſos inimicos quædam diuerſitas habenda charitatis? Puto quidem quod ex his ſatis patuerit, eſſe vim quidem charitatis vnam, multas tamen habere cauſas, & multos ordines diligendi; & propter hoc nunc dicere ſponſam: Ordinate in me charitatem: hoc eſt, docete me diuerſos ordines charitatis. Quod ſi adhuc addendum his aliquid videtur, poſſumus & illud in medium adducere, quod ait Apoſtolus: *Viri* (Epheſ.5.e & Col.3.d) *diligite vxores veſtras, ſicut corpora veſtra, ſicut Chriſtus dilexit eccleſiã.* Quid ergo? Debent quidem viri vxores ſuas diligere: alias vero mulieres non debent omnino diligere in omni caſtitate & ſanctitate? An non videbuntur etiam ipſæ eſſe de proximis? Sed impendenda quidem eſt dilectio vel in coniugem, vel in matrem, vel in ſororem: ſi tamen fideles ſint, & Deo adhærentes, & erga aliam mulierem nullam ſecundum quod ipſa proxima dicitur, eſt nobis impendenda dilectio. Quod ſi hoc abſurdum videtur (debet autem ſecundum mandati ordinem etiam erga eas caſta haberi dilectio) prorſus inter ipſas perſonas feminarum, quibus impēdenda dilectio eſt, habendus profecto eſt ordo quidam in charitate conueniensque diſtinctio. Et maiori quidem cum honorificentia matri deferenda eſt dilectio. Sequenti vero gradu, cum quadam nihilominus reuerentia, etiam ſororibus. Proprio vero quodam & ſequeſtrato ab his more, charitas coniugibus exhibenda. Poſt has vero perſonas, pro meritis etiam & cauſis vnicuique in omni (vt diximus)

F caſtitate deferenda dilectio eſt. Secundum hæc etiam de patre vel fratre atque aliis propinquis obſeruabimus. Erga ſanctos vero qui nos in Chriſto genuerunt: ſed & paſtores atque epiſcopos, vel qui verbo Dei præſunt presbyteri, aut qui benè miniſtrant in eccleſia, vel qui in fide præcellunt cæteros, quo modo non pro vniuſcuiuſque meritis, affectio penſabitur charitatis longe eminentior, quam erga eos haberi poteſt, qui aut nihil horum, aut non integre egerunt? Sed & inter parētes fideles & infideles, & fratres fideles ac infideles ſororeſque poteſtne fieri, vt non erga hos ſingulos diuerſus ordo habeatur charitatis? Quas diuerſitates intuens ſponſa, & videns de his omnibus animæ ad perfectionem tendenti neceſſariam videri ſcientiam earum rerum, vt vniuſcuiuſque loci & ordinis menſuras poſſit tenere charitatis: dicit ad amicos ſponſi, eos videlicet, qui verbum Dei miniſtrant: Ordinate in me charitatem, hoc eſt, docete me & tradite mihi, quo modo per hæc ſingula ordinem ſeruare debeam charitatis. Omnes enim homines (ſicut iam diximus) ſecundum hoc quod ſimiles nobis ſunt, ſimiliter diligendi ſunt: imo omnis rationabilis creatura à nobis, vt pote rationalibus, æqualiter diligenda eſt. Adiiciendum tamen in charitate eſt vnicuique ad hoc quo modo eſt, & ad hoc quod rationabilis eſt. Si (verbi gratia) aut in moribus, aut in opere, aut in propoſito, aut in ſcientia, aut in ſtudiis cæteros præcellit: & pro his ſingulis ſecundum ſuum cuique meritum, ad generalem dilectionem, addendum eſt etiam ſpecialis aliquid charitatis. Verum vt maior de his ha-
Sap.11.b beatur auctoritas, ab ipſo Deo capiamus exemplum. Ipſe enim amat omnia quæ ſunt æqualiter, vt nihil oderit eorum quæ fecit. Neque enim fecit aliquid quod odio haberet: non tamen ob hoc ſimiliter dilexit Ægyptios vt Hebræos, & Pharaonem vt Moyſen & Aaron. Nec rurſus reliquos filios Iſraël ſimiliter dilexit vt Moyſen, & Aaron, & Mariam: nec iterum Aaron & Mariam ſimiliter, dilexit vt Moyſen: quamuis verum ſit vt dicitur ad eum: *Parcis autem omnibus,*
Ibidem. *quia omnia tua ſunt domine, amator animarum*: ſpiritus enim incorruptionis eſt in omnibus: tamen ille qui menſura, & numero, & pondere diſpoſuit omnia ſecundum menſuram, ſine dubio vniuſcuiuſque meritorum & dilectionis ſuæ temperat libram. Nunquid non putabimus quia non simi-
2.Cor.11.g liter ab eo dilectus eſt Paulus, cum perſequeretur eccleſiam Dei: ſicut diligebatur, dum ipſe pro ea perſecutiones cruciatuſque tolerabat, & dicebat ſibi ineſſe ſolicitudinem omnium eccleſiarum? Multum eſt nunc vt inter iſtos ordines charitatis, etiam de affectu odij, qui videtur huic charitatis affectui contrarius, inſeramus: quia etiam dominus dicit: Inimicus ero inimicis tuis, & aduerſabor aduerſariis G
tuis. Et iterum: Si peccatori tu aſſiſtis, & ei quem odit dominus, amicus es. Quæ vtique hanc abſolutionem, quam Exod.23.e
& illud quod dictum eſt: *Honora patrem tuum & matrem* Exod.20.b
tuam. Et iterum: *Qui non odit patrem*, & reliqua: in quo Luc.14.f
profecto nimietas charitatis, in Deum his qui aduerſantur contrarium videtur generare affectum, dum nulla poteſt 2.Cor.6.d
eſſe conſonantia luci & tenebris, & Chriſto cum Belial: nec eadem portio eſſe fideli cum infideli. His ergo vt potuimus de charitatis ordinibus expoſitis, patet, ad intelligendum quid ſit quod poſcat ſponſa, id eſt, eccleſia, vel anima tendens ad perfectionem, præſtari ſibi ab amicis ſponſi: quoniam introduci ſe popoſcerat in domum vini, vbi ſine dubio intellexerat in omnibus his quæ videtat, eminere & præcellere gratiam charitatis: & ipſam didicerat maiorem omnium ſolamque eſſe charitatem, quæ nunquam cadet: ideo depoſcit vt ordinem eius dicat: ne forte aliquid inordinatum faciens, vulnus ab eo aliquod accipiat, vt in poſte- 1.Cor.13.b
rioribus dicitur: *Vulnerata charitatis ego ſum.* Ea autem ſine ad angelos dici accipiamus, à quibus ſe inſtrui poſtulat & muniri, nihil abſurdum videbitur: ſecundum hoc quod de populo dicitur: *Lætamini gentes cum populo eius, & confor-* Deut.32.
tent eos omnes angeli Dei. Et vt in aliis dicitur: *Circundat an-* Rom.15.c
gelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Et item alibi: *Nolite cōtemnere vnum ex minimis iſtis,* qui in eccleſia Pſal.33.b
ſunt: *quia angeli eorum ſemper vident faciem patris mei, qui in* Matth.18.b
cælis eſt. Sed & in Apocalypſi Ioannis, angelo Thyatirenſi teſtimoniū dat filius Dei pro charitate, quam ordinauit angelus ipſe in eccleſia ſibi cōmiſſa. Sic enim ſcriptum eſt: *Scio* Apoc.2.e
opera tua, & charitatem tuam, & fidem, & miniſterium, & patientiam; & opera tua nouiſſima maiora quam priora. Sed & ſi ad prophetas hæc referamus, qui miniſtrauerunt verbum H
Dei ante aduētum ſponſi: vt per ipſorum doctrinam videatur eccleſia velle ordinem diſcere charitatis, id eſt, propheticis inſtrui voluminibus, non videbitur abſurdum. Sed & omnes ſancti, qui de hac vita deceſſerunt, habentes adhuc charitatem erga eos, qui in hoc mundo ſunt, ſi dicantur curam gerere ſalutis eorum, & iuuare eos precibus ſuis atque interuentu ſuo apud Deum, non erit inconueniens. Scriptū namque eſt in Machabæorum libris ita: Hic eſt *Hieremias*
propheta Dei, qui ſemper orat pro populo. Sed & ad Apoſtolos 2.Mac.15.e
hæc dici (vt ſupra iam dixi) non videbitur alienum. Per hos enim omnis eccleſia Dei, vel anima quærens Deum introducitur in domum vini, vt ſupra diximus, & aromatibus atque odoribus repletur, & componitur in melius, ſicut in poſterioribus legimus, & edocemur omnem ordinem rationemque charitatis.

Cōfirmate me in vnguētis, ſtipate me in malis: quia vulnerata charitatis ego ſum. In Græco quidem habetur: Confirmate me in myrrhis genus quoddam arboris nominaos, quod Latini putātes myrrha dictum, vnguenta interpretati ſunt. Igitur ordo ſermonis huiuſmodi eſt. Poſteaquam ſponſa & verba ex ore ipſius ſpōſi audiuit, & cubiculum regis ingreſſa eſt, & domum vini locumque conuiuij ac ſapientiæ, & in eo victimas & craterem mixtum ſacramentis eius aſpexit: quaſi in horum omnium admiratione ſtupēs & ſaucia, poſtulat ab ipſis nihilominus amicis & ſodalibus ſponſi, vt cōfirmetur, & quaſi deficiens ſuſtentetur, incumbens paululum ſuper arborem μύῤῥαν vel meliam. Amoris enim vulnere percuſſa, arborum ſolatia ſyluarumque ſectatur. Hæc ſecundum literam. Sed ex his, vt exequi poſſimus intelligentiam ſpiritualem, indigemus illa gratia, quam conſequi à Deo meruit ipſe Salomon, qui omnium quæ ſunt radicū, & arborum, & virgultorum naturas didicit: vt ſciremus & nos quæ vis & quæ natura ſit arborū myrrhæ, quo competenter ex hac ſpirituali aptari poſſit expoſitio. Hoc eſt autem quod ſolum peruenire ad nos de huius arboris notitia potuit: quia odorem ſolum habeat ſuauem, nullum tamen afferat fructum. Melia vero arbor, notum cunctis eſt, quod non ſolum ferat fructum, ſed & dulciſſimum & ſuauiſſimum ferat. Omnes igitur homines arbores dicuntur ſiue bonæ ſiue malæ, & fructuoſæ ſiue infructuoſæ: ſicut & Dominus in Euāgelio dicit: *Aut facite arborē bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius* Matth.12.g

(margin: ϛηρίσατέ με ἐν μύῤῥοις, ϛοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.)

A *malum. Et omnis arbor quæ non facit fructũ bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Tres ergo differentiæ in hominibus videntur eſſe. Quidam qui omnino nullum fructum afferunt, & ecce alij qui afferunt. Sed in his qui afferunt, aut mali ſunt fructus, aut boni. Hic ergo ſponſa, id eſt, eccleſia Chriſti, confirmari ſe poſtulat, & reclinari quidem ſuper vnam arborem meliam, afferẽtem fructus bonos, & rectè ac competenter. Super his enim confirmatur & ſtipatur eccleſia, qui in bonis operibus fructificant & creſcunt. Quid autem eſt quod in myrrhis, infructuoſis ſcilicet arboribus, confirmari vult odore ſolo gaudentibus. Ego puto quod iſtos qui ſolo odore gaudent, & necdum fructus fidei afferunt, illos dicat quos Paulus ad Corinth. ſcribens dicit:
1. Cor. 1. a *Qui inuocant nomen domini noſtri Ieſu Chriſti in omni loco ipſorum & noſtrum.* Pro eo ergo quod inuocãt nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, habent in ſemetipſis odoris quandam ex ipſa inuocatione nominis ſuauitatem. Pro eo vero quod non cum omni fiducia & libertate accedunt ad fidem, nullos fidei afferunt fructus. In loco hoc poſſumus nos catechumenos eccleſiæ intelligere, ſuper quos ex parte aliqua confirmantur eccleſiæ. Habent enim & in ipſis non parum fiduciæ, & ſpei plurimum, quod & ipſi fiant aliquando arbores fructiferæ, & plãtentur in paradiſo Dei ab ipſo agricola patre. Ipſe enim eſt qui plantat huiuſmodi arbores in eccleſia Chriſti, quæ eſt paradiſus delitiarum: ſicut & dominus dicit: *Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cæleſtis,*
Matth. 15. b *eradicabitur.* Stipatur ergo eccleſia, & inter melias, & ſuper ipſas requieſcit. Quæ meliæ illæ putandæ ſunt animæ, quæ quotidie innouãtur ad imaginem eius qui creauit eas. Quia enim per innouationẽ ſui, imaginem eius reparant filij Dei, merito & ipſæ arbores meliæ appellantur: quia & ipſe ſponſus earum in ſuperioribus dictus eſt, ſicut arbor melia eſſe in lignis ſyluæ. Et ne mireris ſi idem ipſe & arbor vitæ & diuerſa alia dicatur, cum idem & panis verus, & vitis vera, & agnus Dei, & multa alia nominetur. Omnia namque hæc verbum Dei vnicuique efficitur, prout menſura, vel deſiderium participantis expoſcit: ſecundum quod & manna, qui cum eſſet vnus cibus, vnicuique tamen deſiderij ſui reddebat ſaporem. Præbet ergo ſeipſum, non ſolum eſurientibus panem, & ſitientibus vinum, ſed & deliciari volentibus
B ſemetipſum, & fragrantia exhibet poma. Propterea ergo & ſponſa velut refecta iam & bene paſta, fulciri in meliis ſe poſcit; ſciẽs in verbo eſſe cibi non ſolum omnem cibum, ſed & omnes delitias, & per ea maxime diſcurrit, dum ſe vulneratam ſentit eſſe iaculis charitatis. Si quis vſquam eſt, qui fideli hoc amore verbi Dei arſit aliquando: ſi quis eſt (vt propheta dicit) qui electi iaculi eius dulce vulnus plagamque accepit: ſi quis eſt qui ſcientiæ eius amabili confixus eſt telo; ita vt diurnis eum deſideriis nocturniſque ſuſpiret, aliud quid loqui non poſſit, audire aliud nolit, cogitare aliud neſciat, deſiderare præter ipſum, aut cupere aliud vel ſperare non libeat. iſta anima merito dicit. *Vulneratæ charitatis ego ſum,* & ab illo vulnus accepi, de quo dicit Eſaias: *Et*
Eſa. 49. a *poſuit me ſicut iaculum electum, & in pharetra ſua abſcõdit me.* Tali vulnere decet Deum percutere animas, talibus iaculis teliſque configere, ac ſalutaribus eas vulneribus ſauciare, vt
1. Ioan. 4. c quia Deus charitas eſt, dicat & ipſe: *Quia vulneratæ charitatis ego ſum.* Et quidẽ in hoc quaſi amatorio dramate ſponſa charitatis ſe dicit vulnera ſuſcepiſſe. Poteſt autem ſimiliter feruens anima erga ſapientiam Dei dicere: quia vulneratæ ſapientiæ ego ſum: illa ſcilicet, quæ ſapientiæ eius pulchritudinem potuit intueri. Poteſt & alia anima virtutis eius magnificentiam contuens, & admirata potentiam verbi Dei, dicere: Quia vulneratæ virtutis ego ſum. Talis credo
Pſal. 26. a aliqua, ſicut erat illa quæ dicebat: *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quẽ timebo.* Sed & alia anima erga amorem iuſtitiæ eius feruens, & diſpenſationum ac prouidentiæ eius iuſtitiam contuens, dicit ſine dubio: Vulneratæ iuſtitiæ ego ſum, & alia bonitatis eius ac pietatis immenſitatem reſpiciens, ſimilia loquitur. Sed & horum omnium generale eſt iſtud charitatis vulnus, quo ſe vulneratam prædicat ſpõſa. Sciendum tamen eſt, quod ſicut ſunt iſta Dei iacula, quæ animæ habenti deſiderium bonorum, ſalutis vulnus infligunt: ita ſunt & iacula maligni ignita, quibus anima, quæ non eſt ſcuto fidei protecta, vulneratur in mortem. De ipſis

C dicit propheta: *Ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt ſagittas ſuas in pharetra ſua, vt ſagittent in obſcuro rectos corde.* Pſal. 10. b Hic peccatores de occulto ſagittantes, dæmones inuiſibiles dicit; & ipſi ſunt habentes quædam iacula fornicationis, alia cupiditatis & auaritiæ, quibus quam plurimi vulnerantur. Habent etiam ſpicula iactantiæ & vanæ gloriæ: ſed iſta valde ſubtilia ſunt, ita vt confixam ſe anima ab eis ſauciatamque vix ſentiat; niſi ſi induta eſt armis Dei, & ſtat vigilans & immobilis erga aſtutias diaboli, ſcuto ſemet ipſam fidei per omnia contegens, & nullam prorſus corporis partem fide nudam relinquens. Quantacunque autem dæmones fecerint tela, ſi inueniant mentem hominis fide munitam, etiam ſi fuerint ignita, etiam ſi cupiditatum flammis & incendiis ardeant vitiorum, fides plena cuncta reſtinguit.

Læua eius ſub capite meo, & dextera eius amplectetur me.] εὐώνυμος αὐτῦ ὑπὸ τὴν κεφαλήν μου: κ̀ ἡ δεξιὰ αὐτῦ περιλήψεταί με. Deſcriptio eſt quidem amatorij dramatis ſponſæ, feſtinantis ad connubium ſponſi: velut tamen paulo apertioribus corporis appellationibus currit. Sed conuerte te velocius ad ſpiritum viuificantem, & refugiens appellationes corporeas, vere perſpice quæ ſit verbi Dei læua, quæ ſit dextera: quod etiam caput ſponſæ eius, animæ ſcilicet perfectæ vel eccleſiæ, & non te rapiat carnalis & paſſibilis ſenſus. Ipſa enim eſt hic ſponſi dextera & læua, quæ in Prouerbiis de ſapientia dicitur, vbi ait: *Longitudo enim vitæ in dextera eius: in* Prou. 3. b
ſiniſtra vero eius diuitiæ & gloria. Et ſicut hic ſapientiam non ideo aliquam feminam dici putabis, quia femineo nomine appellari videtur: ita ne in hoc quidem, quoniam maſculino genere, ſponſus verbum Dei dicitur, corporaliter intelligere debes læuam eius aut dexteram: vel amplexus ſponſæ vel animæ, pro feminini generis declinatione percipere: ſed verbum Dei, quamuis apud Græcos maſculino, apud nos neutro genere proferatur: ſuper maſculinum tamen & neutrũ ac femininum genus, & ſuper omne omnino quod ad hoc reſpicit eſſe, cogitanda ſunt iſta, de quibus ſermo eſt; & non ſolum verbum Dei, ſed & eccleſia eius, atque anima perfecta, quæ & ſponſa nominatur. Sic enim & Apoſtolus dicit: *In Chriſto enim neque maſculus neque femina, ſed omnes*
in ipſo vnum ſumus. Gen. 3. d D Hæc autem propter homines, qui aliter audire non poſſunt, niſi his verbis, quæ in vſu habentur, in ſcriptura diuina humani more referuntur eloquij: vt verbis quidem notis ea & ſolitis audiamus: ſenſu tamen illo quo dignum eſt, de diuinis rebus & incorporeis ſentiamus. Nam ſicut is, qui amatorem dicit ſe eſſe pulchritudinis ſapientiæ, hoc oſtendit, quod naturalem qui in ſe eſt charitatis affectum ad ſtudia tranſtulerit ſapientiæ: ita & hic ſponſa depoſcit, vel anima vel eccleſia, vt ſponſus ſuus qui eſt verbum Dei: læua quidem ſua caput eius ſuſtentet, dextera vero eius omne eius reliquum complectatur, & conſtringat corpus. Eſt autem læua, in qua ſapientia diuitias continere & gloriam dicitur. Quas autem habet diuitias eccleſia, & quam gloriam, niſi illas quas accepit ab eo: *qui cum diues eſſet, pauper factus eſt, vt illius paupertate eccleſia fieret diues?* 1. Cor. 8. b
Quæ autem eſt gloria illa? Sine dubio, de qua dicit: *Pater clarifica filium tuum,* paſſionis ſine dubio gloriam deſignans. Fides ergo paſſionis Chriſti, gloria & diuitiæ eccleſiæ ſunt, quæ in læua eius continentur. Læuam autem puto verbum Dei hoc modo debere intelligi; quoniam quidem ſunt in eo quædam diſpenſationes ante incarnationem geſtæ. Sunt vero aliquæ & per incarnationem. Illa pars verbi Dei, quæ ante aſſumptionem carnis in diſpenſationibus peracta eſt, dextera poteſt videri: hæc vero quæ per incarnationem, ſiniſtra appellari. Vnde & ſiniſtra & diuitias & gloriam habere dicitur. Per incarnationem namque diuitias & gloriam quæſiuit, omnium ſcilicet ſalutem. In dextera autem longitudo vitæ eſſe dicitur: per quod ſine dubio illa eius pars, quæ in principio apud Deum *Deus erat verbum,* ſempiternitas indicatur. Ioan. 1. a Hanc ergo læuam eccleſia, cuius Chriſtus eſt caput, optat habere ſub capite ſuo, Coloſ. 1. c & fide incarnationis eius, caput ſuum muniri. Dextera vero eius amplecti, id eſt, illa agnoſcere, & de illis inſtrui, quæ ante huius quoque per incarnationem geſta diſpenſationis tempus in arcanis habentur & reconditis. Dextera namque ibi putanda ſunt eſſe omnia: vbi nihil de peccatorum miſeriis, nihil de fragilitatis lapſu continetur. Hic vero læua, vbi vulnera noſtra

curauit:

E

1. Pet. 2. d
Gal. 3. b

curauit, & peccata noſtra portauit: factus etiam ipſe pro nobis peccatum, & maledictum. Quæ omnia quamuis caput & fidem ſuſtentent eccleſiæ, merito tamen ſiniſtra verbi Dei appellabuntur: in quibus aliqua etiam præter illam naturam, quæ tota dextera eſt, & tota lux, ac ſplendor & gloria, pertuliſſe memoratur.

ὥρκισα ὑμᾶς θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν ἐγείρητε, καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως οὗ θελήσῃ.

Adiuraui vos filiæ Hieruſalē in virtutib., & in virib. agri, ſi eleuaueritis & ſuſcitaueritis charitatem quoad vſque velit.] Sponſa adhuc ad adoleſcentulas loquitur, prouocans eas & exhortans, imo & adiutans per ea quæ eis chara eſſe nouit & amabilia: vt ſi forte eleuare cœperint charitatem, iacentē quippe in eis, & excitare eam, vtpote adhuc dormientē apud eas: intantum eleuent eam, & intantum ſuſcitent, inquantum voluerit ſponſus: nec minus aliquid in ea agant, quàm volūtas ipſius patitur. Hæc eſt enim amantis ſponſæ perfectio, vt à nullo velit contra animum & voluntatem eius fieri, quem diligit. Et vt hoc non negligēter aut ſegniter agāt, per virtutes agri, id eſt, per plātaria & virgulta, quæ in agro ſunt, & per vires eius, ſine dubio per ea quæ in eo ſata ſunt, adiurantur. Tali ordine, talique verborum compoſitione, textus hiſtorici dramatis dirigitur. Nunc iam quid arcani intrinſecus contegat, requiramus. Omnis anima, præcipuè quæ filia eſt Hieruſalem, habet aliquem agrum proprium, qui ei ſecreta quadam per Ieſum meritorum ſorte delatus eſt: ſicut fuit & ille ager Iacob: cuius ſuauitate permotus

Gen. 27. A

Iſaac patriarcha, myſticis aiebat eloquiis: *Ecce odor filij mei, ſicut odor agri pleni, cui benedixit dominus.* Habet ergo vnaquæque anima (vt diximus) agrum ſuum. Vita namque & conuerſatio eius, ager eſt eius. In hoc agro, anima quæ diligens & ſtudioſa eſt, ſatis agit, & ſtudet plātare bonos ſenſus, & omnes excolere animi virtutes: non ſolum autem animi virtutes, ſed & vires operum, quibus videlicet impleri poſſunt miniſteria mandatorum. Eſt ergo (vt diximus) vnicuique animus ſuus ager, quem colit, & plātat, & ſeminat, ſecundum hæc quæ diximus. Eſt autem & omnium ſimul filiarum Hieruſalem vnus quidam & communis ager: de quo Paulus agit: Dei agricultura eſtis. Quem agrum, cōmune exercitium eccleſiaſticæ fidei & conuerſationis accipiamus: in quo certum eſt virtutes ineſſe cœleſtes, & vires

F

ſpiritualium gratiarū. Vna enim quæque anima, quæ nunc filia Hieruſalem hic appellatur, ſciens quod matrem habeat Hieruſalē cœleſtem, conferat aliquid neceſſe eſt ad agrum hunc excolendum, & cœleſti eum poſſeſſione dignum cupiat effici. In iſtius ergo agri virtutibus, eleuari charitatem Chriſti, & excitari ab adoleſcentulis, & initia fidei habentibus, proteſtatur eccleſia, & dicit ad eas: Si *leuaueritis & excitaueritis charitatem quoad vſque velit*: hoc eſt, ſi iam ad hoc veneritis, vt incipiatis agi non ſpiritu timoris, ſed adoptionis; & in hoc profeceritis, ita vt *perfecta* in vobis *dilectio foras mittat timorē*; & vt eleuetis, atque exaltetis in vobis charitatē, & excitetis eam: tamdiu eleuate eam, & tamdiu extollite, quamdiu ipſe velit filius charitatis, imo ipſe qui ex Deo eſt charitas: ne forte putantes ſufficere humanæ charitatis menſuras, in charitate Dei minus aliquid quàm Deo dignum eſt, agatis. Menſura enim charitatis hæc ſola eſt, vt tantum quantum ipſe vult diligatur. Voluntas autem Dei ſemper eadem eſt, nec vnquam mutatur. Nunquam ergo immutatio aliqua aut finis vllus in Dei charitate recipitur. Notandum ſane eſt, quod non dixit, ſi acceperitis charitatem, ſed ſi leuaueritis: quaſi quæ eſt quidem in vobis, ſed iacet, & nondum erecta eſt. Et rurſum non dixit, ſi inueneritis, ſed ſi excitaueritis charitatem: quaſi quæ ſit intrinſecus quidem: ſed iaceat & dormiat in eis, donec inueniat ſuſcitantem. Ipſam credo & Paulus ſuſcitabat tunc adhuc in diſcipulis dormientem, cum dicebat: *Exurge qui dormis, & continges Chriſtum.*

Rom. 8. c
1. Cor. 1. b
1. Ioan. 2. d
Epheſ. 5. e

φωνὴ τοῦ ἀδελφιδοῦ μου.

Vox fraterni mei.] Frequenter nos admonere conuenit, quod libellus hic in modum dramatis texitur. Præſens enim verſiculus, quem propoſuimus tale aliquid indicat, quod cum ſponſæ ſermo eſſet ad adoleſcentulas filias Hieruſalem, ſubito quaſi eminus vocem ſponſi ſenſerit, quaſi cum aliquibus loquentis: interruptoque ſermone, quem faciebat ad adoleſcentulas, ſponſa autem conuerterit ad auditum, qui ad eam peruenerat, & dixerit: Vox fraterni mei. Spōſum vero intellige primo quidem antequam appareret oculis ſponſæ voce ei ſola agnitum. Poſt hæc vero etiam conſpectibus eius apparuiſſe ſuper montes quoſdam vicinos illi loco, in quo ſponſa morabatur ſalientem, & magnis quibuſdam, non tam paſſibus quàm ſaltibus colles monteſque in modum cerui vel capreæ tranſcendentem, & ita ad ſponſam ſuam omni cum properatione venientem. Vbi vero ad domum, intra quam ſponſa commorabatur, aduenit, ſteriſſe eum paululum intellige poſt domum; ita vt ſentiretur quidem adeſſe, nondum tamen domum palam vellet & euidenter intrare: ſed prius quaſi ſub amatoris ſpecie per feneſtras aſpicere velle ſponſam. Intellige autem retia quædam prope domum ſponſæ, aut laqueos eſſe poſitos: vt ſi forte ipſa, vel aliqua ſodalium eius ex filiabus Hieruſalem aliquando exiſſet, caperetur. Ad iſta vero retia veniſſe ſponſum certum eſt: qui cum capi ab eis non poſſet, ſed fortior eorum effectus diruperit ipſa retia, diruptiſque eis ſuper ipſa incedens, etiam per ipſa proſpexerit: & poſtquam hoc opus fecerit, dicat ad ſponſam. Exurge, veni proxima mea, ſponſa mea, columba mea. Hoc autem dicat, vt ipſo opere oſtendat ei quomodo cum fiducia debeat contemnere iam retia, quæ ei tetenderat inimicus: nec timeat laqueos, quos ab ſe iam viderat eſſe diruptos: & adhuc vt amplius ad ſe ſponſam prouocet feſtinare, dicat ei: Quia omne tempus quod iam graue videbatur, tranſiuit; & hyems quæ ei cauſa exorta videbatur, abſceſſit; pluuiæque inutiles abierunt, & tempus iam floridum venit: nihil moreris iter aggredi veniendi ad me: ecce enim & agricolæ, quia veris iam tempus arriſit, vineas colunt. Vox enim tum & aliarum auium, tum etiam ſonora & grata turturis vernātis auditur. Sed & ficus de veris certa temperie, germen ſuum produxit. Vites vero intantum de temporis tranquillitate non dubitant, vt flores ſuos iam audeant odoreſque proferre. Hæc quidem de trāquillitate temporis indicat ſponſæ, vt maiore cum fiducia arripere iter audeat pergendi ad ſponſum. Sed & locum deſcribit ei, in quo vult eam ſecum requieſcere, & dicit velamento cuiuſdam ſaxi, quod muro ipſi vel loco promurali contiguum ſit, opaciſſimum quendam effici locum, ad quē venire eam vult, & ablato velamine, ibi eius reuelatam faciem contueri, vt facie ad faciem innoteſcat ſponſo ſuo: &

H

non ſolum faciem eius reuelatam videat ſpōſus & liberam: ſed & vocem eius ibi audiat: certus iam quod & facies eius pulchra ſit, & vox eius ſuauis ac delectabilis. Hæc autem præuenientes coniunximus, ne ordinem dramatis & hiſtoriæ textum videremur irrumpere. Sed præuenientes paululum vſque ad illum locum fabulæ ordinem proſecuti ſumus, vbi ait: Quoniam vox tua ſuauis, facies tua ſpecioſa: Nunc ergo repetentes videamus primo quid eſt quod ait: Vox fraterni mei. Ex voce ſola ab eccleſia ſua primo Chriſtus agnoſcitur: Primo enim vocē ſuam præmiſit per prophetas, & cum non videretur, audiebatur tamen. Audiebatur autem per ea quæ annuntiabantur de eo: & tamdiu ſpōſa, id eſt, eccleſia quæ ab initio ſæculi congregabatur, ſolam vocem eius audiuit, vſquequo oculis ſuis eum videret, & diceret.

ἰδοὺ οὗτος ἥκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς.

Ecce hic venit ſaliens ſuper montes, tranſiliens ſuper colles.] Saliebat enim ſuper propheticos montes, & ſanctos colles: illos ſcilicet, qui in hoc mundo imaginem eius formamque geſſerunt. Sed & ſi in Apoſtolis eum ponas, quaſi in montibus ſalientem & eminentem cunctis, & in collibus nihilominus, his duntaxat qui ſecundo loco electi ab eo & miſſi ſunt, non erit inconueniens. In his enim ſimilis efficitur capreæ, & hinnulo ceruorum. Capreæ, quod omnem viſum, viſus eius præcellit. Et ceruo, quod ad interitum ſerpētis aduenit. Sed & vnaquæque anima (ſi qua tamen eſt quæ verbi Dei amore conſtringitur) ſi quando in diſputatione ſermonis eſt poſita, vt nouit omnis qui expertus eſt, quo modo cum in arctum venitur, & anguſtus propoſitionū quæſtionumque concluditur; ſi quando eam legis ac prophetarum vel ænigmata, vel obſcura quæque dicta concludunt: ſi forte adeſſe eum ſentiat anima, & eminus ſonitum vocis eius accipiat, ſubleuatur ſtatim: & vbi magis ac magis propinquare ſēſibus eius cœperit, & illuminare quæ obſcura ſunt: tunc eum videt ſalientem ſupra montes & colles, altas ſcilicet & excelſæ ſenſus ſibi intelligentiæ ſuggerentem: ita vt merito dicat hæc anima: *Ecce hic venit ſaliēs in montib. tran-*

A

ſiliens ſuper colles. Hęc autē dicimus, non immemores quod iam & in ſuperioribus coram poſitus, præſenti collocutus ſit ſponſæ. Sed quoniam (vt ſæpe diximus) dramatis ſpeciem libellus hic continet: nunc in præſenti dicuntur aliqua, nunc etiam in abſenti: & ſic agitur immutatio perſonarum, vt vterque ordo competenter dirigi videatur. Quãuis enim promittat ſponſus, & dicat ad ſponſam ſuam, qui ſunt electi diſcipuli eius: Quia *ecce ego vobiſcum ſum omnib.* Matth.28.A *dieb. vſque ad conſummationē ſeculi:* tamen iterum per parabolas dicit: quia pater familias vocauit ſeruos ſuos, & vnicuique diſtribuit pecuniam negotiandi gratia, & profectus Ibid.25.b eſt. Et iterum dicit: Quia *abijt petere ſibi regnum.* Et iterum Luc.19.b quaſi de abſente ſponſo dicitur: Quia *media nocte clamor factum eſt, dicentium: quia venit ſponſus.* Matth.25.a Sic ergo nunc præſens eſt ſpōſus, & docet; nunc abſens dicitur, & deſideratur, & vtrunque vel eccleſiæ vel animæ ſtudioſæ conueniet. Cum enim pati perſecutiones & tribulationes permittitur eccleſia, abſens ei videtur. Et rurſum cum in pace proficit, & in fide ac bonis operibus floret, præſens ei eſſe intelligitur. Sed & anima, cum quærit aliquem ſenſum, & agnoſcere obſcura quæque & arcana deſiderat: donec inuenire non poteſt, abſens ei ſine dubio eſt verbum Dei. Vbi vero occurrerit, & apparuerit quod requiritur, quis dubitat adeſſe verbum Dei, & illuminare mentem, ac ſcientiæ lumen ei præbere? Et iterum ſubduci nobis eum, atque iterum adeſſe ſentimus per ſingula, quæ aut aperiuntur; aut clauduntur in ſenſibus noſtris. Et hoc eo vſque patimur, donec tales efficiamur, vt non ſolum reuiſere nos, ſed & manere dignetur apud nos, ſecundum quod interrogatus à quodam diſcipulo dicente: Domine, quid eſt factum quod incipis nobis manifeſtare temetipſum, & non huic mundo? Reſpondit Saluator: *Si quis diligit me, verbum meū cuſtodit & pater meus* Matt.14.c *diliget eum, & ad ipſum veniemus, & manſionē apud eum faciemus.* Si ergo & nos volumus videre verbum Dei, atque animæ ſponſum ſalientem ſuper montes, & exultantē ſuper colles, primo audiamus vocē eius: & cum audierimus eum

B

in omnibus, tunc etiam eum videre poterimus, ſecundum ea quæ in præſenti loco vidiſſe deſcribitur ſponſa. Nam & ipſa quamuis & prius eum viderit, non eum tamen ita viderat, vt nunc ſalientem ſuper montes, & exultantem ſuper colles: neque per feneſtras ſuas procumbentem, neque per retia proſpicientem: ſed magis videtur quod prius hyemis tempore eum viderit. Nunc enim primum dicit ei: Quia *hyems tranſijt.* Igitur (vt res indicat) etiam per hyemem ſponſæ ſuæ apparet, id eſt, tribulationum & tentationum tempore. Sed & alia eſt illa viſitatio, in qua viſitatur paululum & iterum deſeritur, vt probetur; ac rurſus requiritur, vt caput eius ſuſtentetur, & vt tota complectatur: ne forte aut in fide titubet, aut corpus eius tentationum pondere prægrauetur. Et ideo videtur mihi hyems fuiſſe illud tempus, cum caput ſuum, fidei ſcilicet ſummitatem, læua ſponſi contineri poſcebat, & dextera eius omne corpus amplecti. Nunc autem iſta viſio, quæ de montibus apparet & collibus, gratiarum puto ſpiritualium altitudines potentiaſque deſignat. Sed & per feneſtras quod proſpicere dicitur, ſenſibus mihi lumen videtur præbere. Et retia quæ dirumpit & conterit, laqueos indicari diabolicos puto, vtpote tentationum tempore, tanquam hyeme iam peracta. Oſtenduntur etiam ſigna veris & æſtatis, ſicut in pſalmis dictum eſt: Æſtatem & ver, tu feciſti ea. Inde denique & flores profectuum protulit eccleſia, tētationibus ſuperatis, & putationis diſpenſatione tranſacta: ſicut in ſuis locis, cum ad hæc diſſerenda ventum fuerit, oſtendetur. Ecce hic veniet ſaliens ſuper montes, tranſiliens ſuper colles. Hiſtoricum ordinem iam proſecuti ſumus. Nunc autem quomodo Chriſtus ad eccleſiam veniens ſaliat ſuper montes, & exiliat ſuper colles, videndum eſt. Exiliens enim magis quam tranſiliens, propoſiti ſermonis proprietas habet. Iſaac enim ambulãs & progrediens, maior fiebat, vſque quo fieret magnus valde. Paulus autem non iam ambulando profecit, ſed currendo, cum dicit: *Curſum conſummaui.* Saluator au-2.Tim.4.b tem noſter & eccleſiæ ſponſus, neque ambulare neque currere, ſed ſuper hæc ſalire dicitur, & exilire. Si enim conſideres quo modo parui temporis ſpatio occupatum falſis ſuperſtitionibus mundum ſermo Dei percurrit, & agnitionem

C

veræ fidei reuocauit, intelliges quo modo ſaliat ſuper montes, magna videlicet quæque regna ſaltibus ſuis ſuperans, & ad recipiendam cognitionem diuinæ religionis inclinans: & exiliat ſuper colles, cum etiam minora regna velociter ſubiugat, atque ad pietatem veri cultus adducit: & ſic de loco ad locum, de regno ad regnum, de prouinciis ad prouincias prædicationis illuſtratione tranſiliens, per eum qui dicebat: Quia ab Hieruſalem in circumitu vſque ad Illyricum repleuit euangelium Dei: Rom.15.c intelliges quo modo ſuper montes ſaliens veniat, & exiliens ſuper colles. Sed & alio modo poteſt intelligi, ſicut ſupra iam diximus. Quoniam quidem Moyſes de ipſo ſcripſit, & prophetæ nihilominus de ipſo annuntiauerunt. Sed & hæc annuntiatio in lectione veteris teſtamenti velamen habet ſuperpoſitum. Vbi vero ſpōſæ, eccleſiæ ſcilicet ad eum conuerſæ, ablatum eſt velamen: ſubito videt eum in iſtis montibus, legis duntaxat voluminibus ſalientem, & in collibus ſcripturæ propheticæ, pro euidenti manifeſtatione non tam apparentem, quã exilientem. Verbi gratia, quaſi ſi reuoluens ſingulas propheticæ lectionis paginas inueniat de ipſis exilientem Chriſtum, & per loca ſingula lectionum ablato nunc demum quo prius tegebatur velamine, ebuliire eum cernat & emergere, atque euidenti iam manifeſtatione prorumpere. Ob hoc credo & ipſe Ieſus cum ad transformandum ſe venit; non in aliqua planitie aut conualle fuit, ſed montem conſcendit, Matth.17. & Mar.9.A vbi & transformatus eſt: vt ſcias eum ſemper in montibus aut in collibus apparere, & vt te doceat ne vſquam eum niſi in legis & prophetarum montibus quæras. Quod autē ſancti quique montes appellantur, multis ſcripturæ locis inuenies indicari: ſicut ait in pſalmis: *Fundamenta eius in montibus ſanctis.* Pſal.86.a Et iterum: *Leuaui oculos meos in montes vnde veniet auxilium mihi.* Pſalm.120. Auxilium namque in tribulationibus, ex ſcripturarum diuinarum ſenſibus capimus. Poſſumus adhuc & montes, in quibus ſalire verbū Dei dicitur, & quaſi liberius efferri, nouum accipere teſtamentum. Colles vero, de quibus quaſi diu cōpreſſus & occultatus exiliit, veteris teſtamenti ſentire volumina. Sed & apud

D

Hieremiam venatores & piſcatores, qui nituntur capere homines ad ſalutem, in montib. & collib. eos capere dicuntur. Sic enim ait: *Ecce mitto multos piſcatores, & multos venatores, & capient eos ſuper omnem montem, & ſuper omnem* Hier.16.d *collem:* quod ego magis ad futurum tempus in conſummatione ſæculi implendū puto: vt cum miſſi fuerint angeli ſecundum euangelicam parabolam meſſis tempore, vt ſeparēt frumenta à zizaniis: qui excelſioris vitæ & eminentioris fuerit conuerſationis, iſte in montibus inuenietur aut in collibus. Non inuenietur in humilibus & deiectis locis, ne ibi mixtus videatur eſſe zizaniis: ſed in excelſioribus ſenſibus, Matth.13.g & in eminentia fidei poſitus, ſalienti in montibus verbo Dei, & exilienti in collibus ſemper adhærens. Quod per aliam nihilominus parabolam, ſub eodem tamen intellectu dicitur in euangelio. *Si quis in tecto eſt, non deſcendat tollere aliquid de domo.* Matth.24.b & Mar.13.b Poteſt adhuc & alium nobis ſenſum, prædiues iſte præſentis verſiculi ſermo ſuggerere. Poſſibile namq; eſt omnem qui p[illegible]ua fide credit in Deum, vel montem, vel collē appellari, pro qualitate ſcilicet vitæ, magnitudine intelligentiæ: etiam ſi fuerit aliquando vallis: proficiente in eo Ieſu ætate & ſapientia & gratia, omnis vallis implebitur. Superbi autem quique & elati, vt montes & colles humiliabuntur: quoniam qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. Luc.2.a Eſa 40.a Luc 14 & 18.c De ipſis enim dicitur: *Qui confidunt in domino ſicut mons Sion.* Pſal.124.a Et de Hieruſalem dicitur: *Montes in circumitu eius.* Ibidem. Vnde puto, quod merito etiam Saluator noſter (quoniam & ipſe dicitur lapis de monte exciſus ſine manibus, & factus eſſe mons magnus) Dan.2.e ſicut rex regum, & pontificum pontifex, poteſt etiam mons montiū appellari. Verū vt etiam tertia expoſitio habeat locum, ad vnamquamque animã ſermo dirigatur. Si qui ſint capaciores verbi Dei, qui ab Ieſu aquam ſibi datam biberunt, & factus eſt in eis fons aquæ viuæ ſalientis in vitam æternam, Ioan.4.b in his ſcilicet, in quibus verbum Dei crebris ſenſibus & copioſis, velut perennibus ebullit fluctibus, in his vitæ ac ſcientiæ & doctrinæ merito montibus & collibus effectis, digniſſimè ſalire verbum Dei dicitur & exilire, factus in eis per affluentiam doctrinæ fons aquæ viuæ ſalientis in vitam æternam.

Similis

E

ὅμοιός ἐστιν ἀδελφιδός μου τῇ δόρκαδι, ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη βαιθήλ.

Similis eſt fraternus meus capreæ hinnuloque ceruorum in montibus Bethel.] Caprea & ceruus, quod inter munda habeantur animalia, manifeſtè ex his quæ in Deuteronomio ſcripta ſunt, indicatur: eſt enim hoc modo ſcriptum. Hæc enim ſunt animalia, quæ manducabitis: vitulum & agnum ex pecoribus, & hircum ex capris, ceruum, & capream, & bubalum, & tragelaphum, & ibicem, & camelum, & pardum. Sed & quod ſanctus ceruo comparatur, in multis ſcripturæ diuinæ locis habetur, vt in pſalmo, vbi dicit: *Sicut ceruus deſiderat ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus.*

Deut. 14. a Sec. 70. Pſal. 41.

Veruntamē in ſermonib., quos ex Deuteronomio aſsūpſimus, etiam hoc nō negligēter conſiderandū videtur, quā dignū in animalib. mundis enumerandis ordinem tenuerit: vt primo vitulum, ſecundo agnū, tertio hircū ſcriberet. In his vero quæ ſecundū eundē Moyſen offeruntur ad altare, primo ceruū, ſecundo capreā nominat. Et ita poſt hæc, reliqua per ordinem deſcribit animantia. Quorū ratio his quibus abundantior gratia ſpiritualis in dono ſcientiæ conceſſa eſt, per Spiritum ſanctum manifeſta & euidens fiet. Nobis interim, quoniā de ceruo & caprea dicere nunc in expoſitione præſentis verſiculi incūbit, conueniens videtur ex ſcripturis diuinis congregare pro viribus, quæ de his animalib. referuntur, de quibus idē Moyſes cum de carnibus loqueretur, quæ in omni deſiderio animæ comederentur, non oblatæ ad altare: ſicut caprea, inquit, & ceruus.

Deut. 12.

Egregiū vero quid viceſimus octauus pſalmus, vbi de virtutibus & efficacia vocis Dei per ordinem ſcribit, de ceruo hoc modo dicit: *Vox domini perficientis ceruos*, id eſt, perfectos facientis ceruos, & reuelabit condenſa. Sicut enim vox domini intercidere dicitur flammam ignis, & concutere deſertum: ita perficere ceruos, ac reuelare condenſa memoratur. Sed & in Iob de ceruo ita inuenimus referri, vbi dominus ad Iob per turbinem loquens & nubem, ait: *Aut ergo obſeruaſti partus ceruorum, aut numeraſti menſes eorum plenos ad partum: dolores autem eorum ſoluiſti, aut nutriſti eorum natos, aut ſine doloribus partus eorum emittes? Abrumpent filij eorum, & multiplicabuntur in natiuitate: exibunt, & non reuertentur.* His adiungēda ſunt etiam illa quæ in Prouerbiis legimus, hoc modo: *Ceruus amicitiarum, & pullus gratiarum loquantur tibi.*

Iob. 39 a Sec. 70.

F

Prouerb. 5. Sec. 70. 1. Cor. 2. d

Hæc interim ad præſens de ceruo nobis ſcripta occurrere potuerunt. Quæ ob hoc aſſumpſimus, vt loquamur non in doctrina humanæ ſapientiæ, ſed in doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes: & ideo inuocemus Deum, patrem verbi, quod nobis verbi ſui manifeſtet arcana, ſenſūque noſtrū remoueat à doctrina humanæ ſapientiæ, & exaltet atq; eleuet ad doctrinā ſpiritus: vt non ea quę ſentit carnalis auditus, ſed ea quæ cōtinet volūtas Spiritus ſancti, loquamur.

Rom. 1. c

Paulus Apoſtolus nos docet, quod inuiſibilia Dei, ex viſibilibus intelligātur: & ea quæ non vidētur, ex eorum quæ videntur ratione & ſimilitudine contēplentur: oſtendens per hoc quod viſibilis hic mundus, de inuiſibili doceat, & exemplaria quædā cæleſtium contineat poſitio iſta terrena, vt ab his quæ deorſum, ad ea quæ ſurſum ſunt poſſimus aſcēdere: atque ex his quæ videmus in terris, ſentire & intelligere ea quæ habentur in cælis. Ad quorum ſimilitudinem quādam, quo facilius colligi per hæc ac ſentiri poſſent diuerſitates creaturarum quæ in terris ſunt, ſimilitudinem conditor dedit. Et fortaſſis ſicut hominem Deus ad imaginem & ſimilitudinem ſuam fecit, ita etiam cæteras creaturas ad alias quaſdam cæleſtes imagines, per ſimilitudinem condidit: & fortaſſe in tantū ſingula quæque quæ in terris ſunt, habent aliquid imaginis & ſimilitudinis in cæleſtibus, vt etiam granum ſinapis, quod minimum eſt in omnibus ſeminibus, habeat aliquid imaginis & ſimilitudinis in cælis.

Luc. 13. d

Et hoc quod talis ei quædam compoſita eſt alternatio naturæ, vt cum minimum ſit omnium ſeminū, maius fiat omnibus oleribus: ita vt poſſint venire aues cæli, & habitare in ramis eius, ſimilitudinem ferat, non ſolum alicuius cæleſtis imaginis, ſed ipſius regni cælorum. Sic ergo poſſibile eſt, etiam cætera ſemina, quæ in terris ſunt, vt habeāt aliquid in cæleſtibus ſimilitudinis & rationis. Quod ſi ſemina, ſine dubio & virgulta: & ſi virgulta, ſine dubio & animantia, vel alituum, vel repentium, & quadrupedum. Sed & illud adhuc poteſt intelligi, quod ſicut granum ſinapis non vnā ſimilitudinem tenet regni cælorum, & habitationes ſcilicet auiū in ramis ſuis: ſed habet & aliam ſimilitudinē vel imaginem, perfectionis ſcilicet fidei: ita: vt ſi quis habeat fidē ſicut granum ſinapis, dicat monti transferri ſe, & transferet: ita poſſibile eſt vt etiam cætera non in vno aliquo, ſed in pluribus ſpeciem & imaginē cæleſtiū ferant. Et cum plures ſint, verbi gratia, in grano ſinapis virtutes, quæ rerū cæleſtiū imagines teneant, vltimus & extremus eius vſus eſt iſte, qui habetur apud homines in miniſterio corporali: ita etiā in reliquis vel ſeminibus, vel virgultis, vel herbarū radicibus, vel etiā in animātibus intelligi poteſt, vt vſum quidē & miniſteriū hominibus præbeant corporale: habeant autē incorporalium rerū formas & imagines, quibus doceri anima poſſit & inſtrui, ad contemplanda etiam ea quæ ſunt inuiſibilia & cæleſtia: & hoc fortaſſis eſt quod ille ſcriptor diuinæ ſapientiæ dicit: *Ipſe enim mihi dedit eorum quæ ſunt ſcientiam veram, vt ſciam ſubſtantiam mundi, & virtutes elementorum, & initium & finem & medietatem temporum, viciſſitudinum permutationes, & conuerſiones temporum, anni circulos, & ſtellarum poſitiones, naturas animalium, & iras beſtiarum, ſpirituū violentias, & cogitationes hominum differentias virgultorum, & virtutes radicum: ſed & quæcumque occulta & manifeſta ſunt, cognoui.*

Math. 17. a & Luc. 17. a

Sap. 7. d

Vide ergo ſi poſſumus ex his ſcripturæ ſermonibus ea quæ diſcutere propoſuimus, lucidius euidentiuſque colligere. Etenim ſcriptor iſte ſapientiæ diuinæ, cum ſingula quæque enumeraſſet, ad vltimū dixit: quia occultorū & manifeſtorum acceperit ſcientiam: oſtendens ſine dubio, quod vnūquodque eorū quæ in manifeſto ſunt, referatur ad aliquid eorū quæ in occulto ſunt: id eſt, ſingula quæque viſibilia habere aliquid ſimilitudinis & rationis ad inuiſibilia. Quia ergo impoſſibile eſt homini in carne viuēti agnoſcere aliquid de occultis & inuiſibilibus, niſi imaginem aliquā & ſimilitudinem conceperit de viſibilibus: ob hoc arbitror quod ille qui omnia in ſapiētia fecit, ita creauit vnamquamque viſibilium ſpeciē in terris, vt in his doctrinam & agnitionem rerum inuiſibilium & cæleſtium poneret: quo per hæc aſcenderet mens humana ad ſpiritualem intelligentiā, & rerum cauſas in cæleſtibus quæreret, vt poſſet edocta per ſapientiam Dei etiam ipſa dicere: Quæ in occulto ſunt, & quæ in manifeſto cognoui. Secundum hæc quoque agnoſcit & ſubſtātiam mundi, non ſolum hanc viſibilem corpoream que quæ palam eſt, ſed & illam incorpoream inuiſibilemque, quæ in occulto eſt.

H

Agnoſcit etiam elementa mundi, non ſolum viſibilia, ſed & inuiſibilia, & vtrorumque virtutes. Sed & initium quod dicit, & finem & medietatem temporum: initium ait viſibilis quidem mundi, quod ante ſex millia non integros annos initium deſignat Moyſes: medietatem quoque ſecundum temporum rationem, finem illum qui ſperatur cum cælum & terra tranſibit. Secundum occultorum vero ſcientiam initium illud, quod intelligitis, quem ſapientia Dei docuerit, quod nulla poſſint tempora, nulla ſæcula comprehendere. Medietatem vero horum quę nunc ſunt: finem vero ea quæ futura ſunt, id eſt, perfectionem conſummationemque vniuerſitatis, quæ tamen ex his viſibilibus coniici poſſunt & intelligi. Sed & viciſſitudinum permutationes, & tēporum conuerſiones, & anni circulos, ex his quæ videntur, refert ad inuiſibiles rerum incorporaliū permutationes ac viciſſitudines. Circulos quoque annorum temporalium & præſentium, refert ad antiquiores aliquos ac ſempiternos annos, ſecundum eum qui dicebat: *Et annos æternos in mēte habui.* Sed & ſtellarū poſitiones, non dubitauit ab his quæ palam videntur, referre ad illa quæ in occultis ſunt, qui occultorum manifeſtorumque ſcientiam meruit, & dicit eſſe aliquod ſanctorum genus, quod de Abraham percipuè ſtirpe deſcendit, ſicut ſtellas cęli. Sed & reſurrectionis futuræ gloriam, ſtellas eſſe ſecundum occultorum ſcientiam pronuntiauit; ſequens eum qui dixit: *Alia gloria ſolis, & alia gloria ſtellarū. Stella enim à ſtella differt in gloria, ita & reſurrectio mortuorū*: Niſi ſecundū hæ intelligeretur illud quod ait, naturas animalium iraſque beſtiarum, nunquam dixiſſet in euangeliis Saluator: Dicite vulpi huic. Neque Ioannes de quibuſdam dixiſſet: *Serpentes, generatio viperarum.* Sed neque propheta diceret de nonnullis, quod equi emiſſerij facti ſunt. Et item alius: *Homo cum in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt iumētis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Sed & ille diligēter

Pſal. 76. b

Gen. 15. b & 26. a

1. Cor. 15. e

Luc. 13. g Hier. 5. Sec. 70. Pſal. 48. d Pſal. 57. a

A agnouit iras beſtiarũ,qui dicebat:*Furor illis ſecundum ſimili-*
tudinem ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ,& obturãtis aures ſuas.
Hæc erit ratio etiã de eo quod ait,ſpirituũ violentias:viſibi-
Ephеſ.4.c liter quidem de ventis & flatibus aëris, inuiſibiliter vero de
violentis immundorum ſpirituum loquens,quos & Paulus
vẽtos doctrinæ nominauit. Poſt hæc iam ſequitur,vt & co-
gitationes hominum ſciat,corporaliter quidem quę de hu-
mano corde procedunt. Inuiſibiliter autem intelligat eos
qui iniiciunt hominibus malas & peſſimas cogitationes, ſi-
cut in Euangelio ſcriptũ eſt:*Cum diabolus miſiſſet in cor Iudæ*
Ioan.13.a *Iſchariotis, vt traderet Dominum.* Et vt Prouerbiis dicitur:Si
Eccl.10.a *ſpiritus poteſtatẽ habentis aſcẽderit ſuper te,locum tuum ne de-*
relinquas:quia ſanitas compeſcit peccata magna. Sed & bo-
narum cogitationum eſt aliquis auctor; propter quod & in
Pſal.83 b pſalmis puto ſcriptum eſſe:*Beatus homo; cuius eſt auxilium*
Pſal.75.a *abs te Domine,aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.* Et iterum:*Co-*
gitatio hominis cõfitebitur tibi,& reliquæ cogitationum diẽ fe-
ſtum agẽt tibi. Ita igitur cuncta ſecundũ ea quæ præfati ſu-
mus,ex viſibilibus referri poſſunt ad inuiſibilia, & à corpo-
ralibus ad incorporea,& à manifeſtis ad occulta:vt ipſa crea-
tura mundi,tali quadã diſpenſatione cõdita intelligatur per
diuinã ſapientiã, quæ rebus ipſis & exemplis inuiſibilia nos
de viſibilibus doceat,& à terrenis nos transferat ad cæleſtia.
Hæ autem rationes non ſolum in creaturis omnibus habẽ-
In Exodo & tur, ſed & ſcriptura diuina tali quadam ſapientiæ arte con-
Numeris. ſcripta eſt.Propter quædam namque occulta & myſtica vi-
ſibiliter populus educitur de Ægypto iſta terrena,& iter agit
per deſertum, vbi ſerpens mordens & ſcorpius, & ſitis, vbi
non erant aquæ,& cætera,quæ in his geſta referuntur.Quæ
omnia,vt diximus, occultorum quorundam formas & ima-
gines tenent. Et hoc non in ſcripturis tantum veterum, ſed
& in geſtis Domini & Saluatoris noſtri,quæ in euãgeliis re-
feruntur, inuenies. Igitur ſi omnia quæ in manifeſto ſunt,
ſecundũ ea quæ ſuperius approbauimus ad aliqua referun-
tur quæ in occulto ſunt: conſequens ſine dubio eſt, vt cer-
uus iſte viſibilis vel caprea, quæ in Cãtico canticorum ſcri-
B bitur, ſecundum rationem naturæ ſuæ quam corporali-
ter gerunt, referantur ad aliquas rerum incorporalium
cauſas; vt illis occultis & inuiſibilibus ceruis videatur poſſe
Pſal. 28.b cõuenire quod dictũ eſt:*Vox domini perficientis ceruos.* Quæ
enim perfectio ex voce domini fit iſtis viſibilib. ceruis? Aut
quæ ad eos doctrina vnquam ex domini voce deſcendit? Si
vero ſpirituales ceruos quæramus, quorum formã & ima-
ginem tenet illud animal corporale: illos inuenias ad ſum-
mã perfectionis ex voce domini poſſe perduci. Sed & quo-
Iob.39. rum ceruorum dominum ſeruare decuerit partus, & velut
medendi officia præbentem parturientibus aſtare conue-
nerit, donec parerent filios tales, qui aduerſarentur
& perſequerentur ſerpentium genus, vt dignum eſt diuina
maieſtate, debemus aduertere qualium ceruorum domini
deçet ſeruare partus, ne in aborſum decidant. Sed & men-
ſes eorum numerare plenos ad partum, eorumque labores
& dolores cuſtodire; vt generationes eorum non cadant in
vanum,ſed vt ſit perfecta eorũ natiuitas: & tam diu partu-
Gal.4.c riant,donec formetur Chriſtus in eis. Huiuſmodi ceruorum
Pſal.54.d pullos dominus nutrit: eorum duntaxat qui iactant in do-
Eſa. 26.c mino cogitationem ſuam, vt ipſe eos nutriat, & ipſe ſeruet
dolores partus eorum, cum ex timore Dei in ventre conce-
perint & parturierint, & ſpiritu ſalutis pepererint.Huiuſ-
modi partus dolores ipſe dominus ſeruat & curat. Sed &
emittit dolores eorum,vt euntes eant & fleant portantes ſe-
Pſal.125.a mina ſua,& ſint in doloribus hominum, ac flagellẽtur cum
hominibus: ne fortè teneat eos ſuperbia. Iſti quoque ipſi
cerui abrumpunt, vt ait, natos ſuos. Quos enim genuerint
per euangelium, abrumpunt eos à vinculis peccatorum,&
à laqueis diaboli, ne vltra voluntati eorum teneantur ob-
ſtricti. Iſti etiam multiplicabuntur;&,vt ait,non reuerten-
tur. Non enim imitabuntur vxorem Lot, non redibunt re-
trorſum. Sciunt enim quia qui mittit manum ſuam ad ara-
Gen.19. f trum,ſi retroſpexerit,aptus non erit regno cœlorũ; ſed ſem-
per quæ retro ſunt obliuiſcuntur, & in ea quæ ante ſunt ſe
Luc.9.g extendunt. Tales enim ceruos vox domini facit eſſe perfe-
Philip.3.c ctos. Quæ vox domini, niſi illa quæ in lege & in prophe-
tis habetur,& peruenit vſque ad Ioannem,qui erat vox cla-
mantis in deſerto? Et ipſa enim vox Ioannis, qui dicebat:
Parate viam domini,rectas facite ſemitas Dei noſtri, perfectos C
faciebat ceruos, vt eſſent perfecti in eodem ſenſu,& in eadẽ Math. &
ſcientia. Qui enim talis eſt,merito dicit:*Sicut ceruus deſide-* Luc.3.a
rat ad fõtes aquarum,ita deſiderat anima mea ad te Deus. Cer- Pſal 41.a
uus quoque amicitiarũ quis alius videbitur, niſi ille qui pe- Prouerb.5.d
remit ſerpentem illum, qui ſeduxerat Euam, & eloquij ſui Sec.70.
flatibus peccati in eam venena diffundens, omnem poſteri- Gen 3.a
tatis ſobolem contagio præuaricationis infecerat;& venerat Rom.5.c
ſoluere inimicitias in carne ſua, quas inter Deum & homi- & 1. Cor .15. c
nem noxius mediator effecerat. Pullus vero gratiarum po- Epheſ. 2.c
teſt accipi Spiritus ſanctus, à quo ſitientes & deſiderantes
Deum, ſpirituales gratias & dona cæleſtia conſequuntur.
Hęc autem omnia à nobis dicta ſunt, vt manifeſtior fieret
cauſa, qua ſponſa comparare videtur fraternum ſuum hin-
nulo ceruorum. Quod ſi etiam hoc requirendum eſt, cur
non ceruo,vt in aliis, ſed in hinnulo ceruorum cõparatur.
Illud aduerte, quod cum in forma Dei eſſet, *filius datus eſt*
nobis, & puer natus eſt nobis: cuius poteſtas ſuper humerum Philip.2.a
eius. Ideo ergo hinnulus ceruorum, quia paruus puer natus
eſt. Et fortè poſſunt cerui accipi ſancti quique: vt Abraham, Eſai.9.a
Iſaac,& Iacob,& Dauid, & Salomon,& omnes ex quorum
ſemine Chriſtus ſecundum carnem deſcendit. Quos ceruos, Math.1.a
vox domini perfectos facit, & ipſorum eſt hinnulus iſte,qui
ex ipſis ſecundum carnem natus eſt puer. Mouet me etiam
illud quod in centeſimo tertio ſcriptum eſt, vbi ait: *Montes*
excelſi ceruis. Et quidẽ de ceruis iam ſuperius diximus,quod
ſancti quique accipiuntur,qui ob hoc in hunc mundum ve-
nerunt, vt ſerpentis venena perimerent. Qui autem ſint
montes excelſi, videamus, quaſi qui ſolis ceruis ſequeſtra-
ri videntur: & ad quos niſi ceruus ſit, aliquis non poſſit aſ-
cendere. Ego puto quod perſonas Trinitatis montes excel-
ſos appellauerit:ad cuius capacitatem nullus,niſi ceruus ef-
ficiatur,aſcendit. Sed iidem ipſi, qui hic montes excelſi plu-
raliter appellantur, in aliis mons excelſus, ſingulariter dici- D
tur, ſicut Eſaias ait: *In montem excelſum conſcende qui euan-* Eſai.40.a
gelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euange-
lizas Hieruſalem. Idem namque ipſe qui ibi Trinitas pro-
pter diſtinctionem perſonarum, hic vnus Deus intelligitur
pro vnitate ſubſtantiæ Satis ſint iſta de hinnulo ceruorum.
Nunc videamus quo modo etiam capreæ vel damulæ com- δόρκας.
paretur fraternus. Hoc animal quantum ad Græca voca-
bula, nomen à videndo atque clarius proſpiciendo ſorti-
tum eſt. Et quis eſt qui ita videat vt videt Chriſtus? So-
lus namque eſt qui videt id eſt, agnoſcit patrem. Nam & ſi
dicantur hi qui mundo ſunt corde, Deum viſuri vide- Math 5.a
bunt ipſo ſine dubio reuelante: quia & caprea habeat in na-
tura ſua, vt non ſolum videat ipſa, & perſpiciat acerrime,
ſed & aliis viſum præbeat. Aſſerunt namque hi,quibus me-
dicinæ peritia eſt, ineſſe huic animali intra viſcera humo-
rem quendam, qui caliginem depellat oculorum, & ob-
tuſiores quoſque viſus exacuat. Merito ergo capreæ vel da-
mulæ Chriſtus comparatur: quia non ſolum videt ipſe pa-
trem: ſed & videri ab aliis facit, quorum viſus ipſe eruta-
uerit. Obſerua autem ne audiens patrem videri, corporeum
aliquid ſentias, & Deum viſibilem putes. Viſus quo Deus
videtur, non eſt corporis, ſed mentis & ſpiritus. Quod etiã
ipſe Saluator in Euangelio, vocabulo proprio diſtinguens
dixit: *Nemo videt patrem, niſi filius.* Denique & his quos
facit Deum videre, dat ſpiritum ſcientiæ & ſpiritum ſapien- Ioan.14 b
tiæ, vt per ipſum ſpiritum videant Deum. Et ideo dicebat
ad diſcipulos: Quia *qui me videt, videt & patrem.* Et vtique
non ita inepti erimus, vt putemus, quod qui ſecundum cor-
pus eum vidit, viderit etiam patrem: alioqui inueniuntur &
Scribæ & Phariſæi & hypocritæ & Pilatus, qui eum flagel-
lis cæcidit, & omnis populus qui clamabat: *Crucifige, cru-*
cifige eum: videntes Ieſum ſecundum carnem, etiam Deum Ioan.19.c
patrem vidiſſe. Quod vtique non ſolum abſurdum videtur
eſſe, ſed & impium. Sicut enim cum turbæ eum comprime-
rent euntem cum diſcipulis, nullus eorum, qui premebant
& coarctabãt eum, tetigiſſe dicitur eũ, niſi illa ſola quæ pro-
fluuium ſanguinis paſſa, venit & tetigit fimbriam veſtimẽti
eius,& ipſi ſoli teſtimoniũ perhibet, dicens: Quia *tetigit me* Mar.5.c
aliquis: ego enim ſẽſi virtutẽ de me exiſſe: ita & cũ plures eſſẽt, & Luc.8.g
qui eum videbant, nullus eũ vidiſſe dicitur, niſi qui agnouit
quod verbũ Dei & filius Dei eſt: in quo vtiq; ſimul agnoſci
& videri

E & videri dicitur pater. Sed & hoc nos non prætereat, quod prius capreæ, & nunc hinnulo ceruorum comparatur, cum vtique maius animal ceruus, quam caprea videatur. Sed animaduerte ne illa potius in his habēda ſit ratio: quia cum dupliciter conſtet ſalus credentium, per agnitionem fidei, & operum perfectionem: ratio fidei, quæ pro intuitu & inſpectione contemplationis, capreæ, vt diximus, comparatur, primus habeatur ſalutis gradus. Secundo vero in loco operum perfectio, quæ cerui formam tenet vincētis & perimētis venena ſerpentum, id eſt, artes diabolicas, memoretur. Si ergo ſponſa ſimilem dicit eſſe fraternum ſuum capreæ, vel hinnulo ceruorum in montibus Bethel: Bethel vero domus Dei interpretatur: Montes ergo qui in domo Dei ſunt, poſſunt legis & prophetarum, ſed & euāgelica & apoſtolica accipi volumina, in quibus & fides Dei perſpicitur & cōtemplatur, & operum perfectio dicitur & adimpletur.

ἰδοὺ οὗτος ἕστηκεν ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν, παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων, ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων.

[*Ecce hic ſtetit poſt parietem noſtrum, incumbens ſuper feneſtras, proſpiciens per retia.*] Reſpondet fratruelis meus, & dicit mihi: Cum conſidero difficultates inueſtigandi ſenſus in his qui propoſiti ſunt ſcripturæ ſermonibus, ſimile me aliquid pati videor huic, qui ad inueſtigandam venationem odoratibus ſagacis canis procedit: vbi interdum moris eſt, vt cum veſtigiis intentus, proximum ſe venator latentibus effectum putauerit eſſe cubilibus, ſubito veſtigiorum deſeratur indiciis, & rurſum fixius impreſſis odoratibus, eaſdem quas explicauerat retrorſum redeat vias: donec inueniat locum, in quo ſe altius excutiens venatio latenter ad aliā trāſtulit viā: quam cum venator inuenerit, alacrior inſequitur: ſpe prædæ certior, & veſtigij firmitate ſecurior. Ita ergo & nos, vbi ſe prępoſitę explanationis quodammodo ſubtraxere veſtigia: paululum emenſa repetentes, & planiorē quam dudū videbatur expoſitionis ordinem perſequentes, ſperamus quod dominus Deus noſter tradat in manus noſtras venationem, quā præparantes, & ſecundū ſcientiam matris Rachel rationabilis verbi ſalibus condientes, benedictiones mereamur conſequi à ſpirituali patre Iacob: propter quod (Gen. 27. 48. & 49) F neceſſarium videtur, vt diximus, breuiter dicta repetere, explanationemque priorem retexere, vt qui ſit lucidior ſenſus aperiatur. Intelligi ergo mihi videtur ex initio propoſiti dramatis, ſponſam foris ſtare in biuio, & ob amorem ſponſi hinc atque inde proſpicere: ſi forte veniat, ſi forte appareat: nec viam ingredi velle aliquam, dum ignorat, vnde magis veniat: nec domi, ſed foris ſtare: & deſiderio eius agitari ac dicere: *Oſculetur me oſculo oris ſui.* Vbi autem venit ſponſus, dicat: *Bona ſunt vbera tua ſuper vinum*, & reliqua, vſque ad eum locum, vbi ait: *Poſt te curremus.* Poſt hæc dilecta iam, & vicem charitatis ab ipſo ſponſo recipiēs, introducatur in cubiculū eius, & dicat: introduxit me rex in cubiculū ſuum. Sed & cætera quæ poſtea ſunt ſcripta, intus poſita loquatur ad ſponſum, præſentibus & aſſiſtentibus ſponſæ quidem adoleſcentulis, ſponſi vero ſodalibus. Veruntamen intelligatur ſponſus: vtpote vir, non ſemper in domo, neque ſemper aſſiſtere ſponſæ intra domum poſitæ: ſed exeat frequenter, & illa eum quaſi amore eius ſolicita requirat abſentem, ſed & ipſe interdum redeat ad eam. Propter quod & videatur per totum libellum aliquando quidē velut abſens requiri ſponſus: aliquando ſicut præſens loqui cum ſponſa. Ipſa autem ſponſa cum multa & magnifica in ſponſi cubiculo peruidiſſet: petit ſe etiam in domum vini introduci. Quo cum ingreſſa, perſpexiſſet quod ſponſus, vt pote vir, non reſederit in domo: ipſa rurſus amore eius exagitata exierit foras, & circumiens peragret circa domum, non ingrediēs, & ex omni parte proſpiciat quādo ad eam redeat ſpōſus; & ecce ſubito videat eum vicinorum montium iuga immenſis ſaltibus ſuperantem, deſcendere ad domum, in qua amore eius ſolicita æſtuat ſponſa. Perueniens vero ſponſus ad parietē domus, ſtet paululum poſt ipſum, conſiderans, vt fieri ſolet, aliquid & animo retractans. Iam vero etiam ipſe ſentiens aliquid amoris erga ſponſam, vſus altitudine ſua, quæ attingit vſque ad domus feneſtras, quæ feneſtræ habeant aliquam partem operis, vt aiunt, reticulati. Et cum incumbat quidem per feneſtras, eminentior autem ſic ſit feneſtris, attingatque vſque ad ſuperiora earum, quæ reticulato, vt diximus, opere diſtinctæ ſunt: indeque proſpiciens alloquatur ſponſam, & dicat ei: *Exurge, veni proxima mea, formoſa mea, columba mea*,

G & reliqua. Hæc ſunt quę, vt ſuperius deſignauimus, difficultatem plurimam dirigendi ordinis, & aperiendæ intelligentiæ habere nobis viſa ſunt. Quæ, vt puto, euidentiora fecerit repetita hæc nunc indago ſermonum. Spiritualis autem in his expoſitio non ita laborioſa ac difficilis habetur. Sponſa enim verbi anima, quæ in domo eius regali, hoc eſt in eccleſia conſiſtit: docetur à verbo Dei, qui eſt ſponſus ſuus quæcunque repoſita ſunt & recōdita intra aulam regiam & cubiculum regis: diſcit in hac domo, quæ eſt eccleſia Dei viui; cellas etiam vini illius, quod de ſanctis torcularibus congregatum eſt: cellas vini non ſolum noui, ſed & veteris ac ſuauis, quæ eſt doctrina legis & prophetarum; in quibus ſufficienter exercitata, recipiat in ſe ipſum qui erat in principio apud (Ioan. 1. a) Deum, Deus verbum, ſed non ſemper ſecum permanētem. Non enim poſſibile eſt hoc humanæ naturæ, ſed interdum quidem viſitetur ab eo, interdum vero relinquatur, vt amplius deſideret eum. Cum vero viſitatur à verbo Dei ſecundū propoſiti verſiculi ſenſum, per mōtes ſaliens venire dicitur ad eam: excelſos ſcilicet & eleuatos, releuans ei cæleſtis ſciētiæ ſenſus: ita vt perueniat vſque ad ædificationem eccleſię, quæ eſt domus Dei viui, columna & firmamētum veritatis; & ſtet iuxta parietem, vel poſt parietem, vt neq; penitus abſcondatur, neque omnino in promptu ſit. Verbū enim Dei (1. Tim. 3. d) & ſermo ſcientiæ, non in publico, & palam poſitus, neque conculcandus pedibus apparet: ſed cum quæſitus fuerit inuenitur, & inuenitur non, vt diximus, in propatulo poſitus, ſed obtectus, & quaſi poſt parietem latens. Anima autē, quę in eccleſia eſſe dicitur, non intra ædificia parietum collocata intelligitur: ſed intra munimenta fidei, & ædificia ſapientiæ poſita celſiſque faſtigiis charitatis obtecta. Propoſitū ergo bonum & fides rectorum dogmatum, animam eſſe in domo eccleſiæ facit: cuius domus membra quædam ſunt, quæ vel cubiculum, vel domus vini, vel alia huiuſmodi, pro gratiarum ſcilicet gradibus, & donorū ſpiritualium diuerſitatibus appellantur. Sic ergo & paries nunc pars quædam domus huius eſt, quæ poteſt indicare dogmatū firmitatē, ſub qua ſtare dicitur ſponſus, & in quibus tam magnus & excelſus eſt, vt emineat omne ædificium, & proſpiciat ſpōſam, id eſt, animam. Et nondum quidem apertum ſe ei totūque manifeſtet, ſed quaſi per retia proſpiciens, hortetur eam & prouocet, non ſedere intrinſecus ſegnem, ſed exire ad ſe foras: & H conari, vt non iam per feneſtras & retia, neque per ſpeculum in ęnigmate, ſed procedens foras facie ad faciem videat eam. Nunc enim, quia nondum poteſt ita eum intueri: propterea non ante, ſed retro ei, & poſt parietem ſtet. Incumbit autem per feneſtras, quæ ſine dubio patebant ad recipiendū lumē ad illuminandam domum. Per has ergo ſermo Dei incumbens & proſpiciens, prouocat exurgere, & ad ſe venire animam. Poſſumus autem ſenſus corporeos feneſtras intelligere, per quas aut mors, aut vita intrat ad animam. Sic enim deſignat Hieremias propheta cum de peccatoribus loquitur, (Hier. 9 f) dicens: *Aſcendit mors per feneſtras veſtras.* Quomodo aſcen- (Math. 5 d) dit mors per feneſtras? Si oculi peccatoris videant mulierē, & mœchentur eam in corde ſuo: ſic mors ingreſſa eſt ad animam per feneſtras oculorum. Sed & cum recipit auditum vanum, & præcipue falſæ ſcientię dogmatum peruerſorum: tunc per aurium feneſtras mors intrat ad animā. Si vero anima intuens ornamentum mūdi, & ex pulchritudine creaturarum cōditorem omnium intelligat Deum, & opera eius miretur, laudetque operū creatorem, ad animam hanc vita ingredietur per feneſtras oculorum. Sed & cum auditum inclinat ad verbum Dei, & rationibus ſapientiæ ac ſciētiæ eius delectatur, huic per aurium feneſtras ad animam ſapientiæ lumen ingreditur. Per has ergo feneſtras proſpiciens verbū Dei, & proſpectum ſuum ad ſpōſam animam dirigēs, aſſurgere hortatur eam & venire ad ſe, id eſt, corporea & viſibilia relinquere, & ad incorporea & inuiſibilia ac ſpiritualia properate: quoniam quæ videntur, temporalia ſunt: quæ autem (2. Cor. 4. d) non videntur, æterna ſunt. Sic & ſpiritus Dei circūire dicitur, & quęrere dignas animas, quæ apte recteque fieri poſſint ad habitaculū ſapientiæ. Quod autem per retia feneſtrarum proſpicere dicitur: illud ſine dubio indicat, quod donec in domo huius corporis poſita ſit anima, non poteſt nudam & apertam Dei ſapientiam capere: ſed per exempla quædam & indicia atque imagines rerum viſibilium, illa quæ

A ſunt inuiſibilia & incorporea cõtemplatur: & hoc eſt pro-
ſpicere ad eam ſponſum per retia feneſtrarum. Si vero de
Chriſto hæc & eccleſia exponamus; domus, in qua habita-
bat eccleſia, ſcripturæ ſunt legis & prophetarum: ibi enim &
cubiculum regis eſt, omnibus diuitiis ſcientiæ ac ſapientiæ
repletum: ibi & domus vini, doctrina ſcilicet vel myſtica,
Pſal. 103. b vel moralis, quæ lætificat cor hominis. Adueniens ergo
Chriſtus ſtetit paululum poſt parietem veteris teſtamenti.
Stetit enim poſt parietem, cum non manifeſtaretur ad po-
pulum. Vbi vero affuit tempus, & cœpit per feneſtra legis
ac prophetarum, per ea ſcilicet, quæ de eo prædicata fuerant
apparere, & oſtendere ſe eccleſiæ intra domum, hoc eſt, in-
tra literam legis ſedenti: prouocat eam inde exire, & venire
foras ad ſe. Niſi enim exeat, niſi procedat & progrediatur à
litera ad ſpiritum: non poteſt ſponſo ſuo coniungi, neque
Chriſto ſociari. Vocat ergo eã, & inuitat à carnalibus ad ſpi-
ritualia, à viſibilibus ad inuiſibilia, à lege venire ad euãgelia.
Et ideo dicit ei: *Surge, veni proxima mea, formoſa mea, colũba
mea.* Et vt aliqua etiam de his quæ poſtmodũ dicenda ſunt,
præueniamus, timentes ſenſum perdere, qui occurrit in hoc
loco: propterea fortaſſis & illud dicit ad eam, quia etiã hiems
tranſiit, pluuia abiit, ſimul & paſſionis ſuæ tempus indicãs,
quod tranſacta hyeme & deiectis imbribus, ipſe paſſus eſt:
ſimul & illud quoque per ſpiritualem deſignans intelligen-
tiam, quod vſque ad illud tempus quo Chriſtus paſſus eſt,
imbres fuerunt ſuper terram. Mandabat enim adhuc domi-
nus imbribus prophetis, vt pluerent verbi pluuiam ſuper
terram. Sed quia vſque ad Ioannem Baptiſtam, prophetica
finiuntur officia: merito imbres abiiſſe & diſceſſiſſe dicun-
tur. Ceſſarunt autem prophetici imbres, non ad damnum
credentium, ſed ad maiora eccleſiæ lucra. Quid enim imbri-
Pſal. 45. a / Ioan. 7. f bus opus eſt, vbi flumẽ Dei lætificat ciuitatem: vbi in corde
vniuſcuiuſque credentium, fons aquæ viuæ fit, ſaliẽtis in vi-
tam æternam? Quid opus imbribus, vbi iam flores apparue-
Matth. 3. e / & 7. c runt in terra noſtra: & ex aduentu domini. iã non exciditur
ficulnea, quæ prius non attulerat fructum? Nunc enim iam
2. Cor. 2. d produxit groſſos ſuos. *Sed & vineæ dederũt odorẽ ſuum* Vnde
& vnus quidã ex iſta vinea dicebat: Quia *Chriſti bonus odor
B ſumus Deo, in omni loco in his qui ſalui fiunt, & in his qui pe-
reunt.* Sed hæc, ſicut ſupra deſignauimus, antequam ad ipſa
ſcripturæ loca veniremus, præſumpſimus: ne fortè fugeret
nos ſenſus, qui occurriſſe videbatur in tempore. Nunc repe-
Prou. 1. b tamus, quomodo per retia proſpicere dicatur. Scriptum eſt:
Prou. 6. *Non enim inique tenduntur retia auibus.* Et iterũ: Iuſtus ſi in-
currerit in peccatum, effugere iubetur, ſicut & dammula ex
ex laqueis, & auis ex retib. Plena eſt ergo vita mortalium la-
queis offenſionũ, retibus plena deceptionũ, quas tendit ad-
uerſum genus humanũ ille, qui contra dominũ gigas vena-
tor Nemrod appellatur. Verus etenim gigas quis alius eſt,
niſi diabolus, qui etiam aduerſus Deum rebellat? Laquei er-
Gen. 10. b go tentationũ, & decipulæ inſidiarũ, diaboli retia appellan-
tur. Et quoniam hæc retia vbique tetenderat inimicus, at-
que in ipſis pene omnes inuoluerat, oportebat eſſe aliquem
qui fortior & eminentior fieret his, & contereret ea: vt ſe-
quentibus ſe viam poſſet aperire. Idcirco ergo & Saluator,
priuſquam in coniugiũ, & ſocietatẽ veniret eccleſiæ, ten-
tatur à diabolo, vt vincens retia tẽtationum per ipſa proſpi-
ceret, & per ipſa vocaret eam ad ſe: docens ſine dubio & o-
ſtendens ei, quod non per otium & delitias: ſed per multas
tribulationes & tentationes veniendum ſibi eſſet ad Chri-
Act. 14. d ſtum Nullus ergo alius fuit qui retia iſta ſuperare potuerit.
Rom. 3. c *Omnes enim peccauerunt*, ſicut ſcriptum eſt. Et rurſus, vt ſcri-
Pſalm. 13. a ptura dicit: *Non eſt iuſtus ſuper terrã, qui fecerit bonũ, & non
Iob 14. peccauerit.* Et iterũ: *Nemo mũdus à ſorde, nec ſi vnius diei fue-
Sec. 70. rit vita eius.* Solus ergo eſt Dominus, & Saluator noſter Ie-
2. Cor. 5. d ſus Chriſtus, qui peccatũ non fecit: ſed peccatum eum pater
fecit pro nobis, vt in ſimilitudine carnis peccati, de peccato
damnaret peccatum. Venit ergo ad iſta retia, ſed inuolui in
eis ſolus ipſe non potuit: quinimo diruptis eis & cõtritis dat
eccleſiæ ſuæ fiduciam, vt audeat iam caſſare laqueos, & trã-
ſire per retia, & cum omni alacritate dicere: *Anima noſtra ſi-
Pſalm. 123. a cut paſſer erepta eſt de laqueo venantiũ. Laqueus contritus eſt,
& nos liberati ſumus.* Quis autẽ cõtriuit laqueos, niſi ille qui
ſolus in eis teneri non potuit? Quãuis & ipſe in morte fuerit
volũtarie, & non vt nos neceſſitate peccati. Solus eſt enim,
qui fuit inter mortuos liber. Et quia liber inter mortuos C
fuit, idcirco deuicto eo, qui habuit mortis imperiũ abſtraxit
captiuitatẽ, quæ tenebatur in mortem. Et non ſolus ſemet- Pſal. 87. a
ipſũ reſuſcitauit à mortuis, ſed & eos qui tenebãtur in mor-
tem ſimul excitauit, ſimulque ſedere in cœleſtibus fecit. *Aſ-
cendens* enim *in altum, captiuã duxi captiuitatem*: non ſolum Epheſ. 4. b
animas educens, ſed & corpora eorum reſuſcitans, ſicut te- Matth. 27. f
ſtatur euangelium: quod multa corpora ſanctorum reſuſci-
tata ſunt, & apparuerunt multis, & introierunt in ſanctam
ciuitatem Dei viuentis Hieruſalem. Hæc nobis expoſitio de
retibus ſecundo in loco aſſumpta eſt. Sit ſane legentis iudi-
cium, quæ earum myſticis dignius aptari poſſit eloquiis.

HOMILIA QVARTA.

*SVrge, veni proxima mea, ſpecioſa mea, columba mea: quoniã
ecce hyems trãſiit, pluuia abijt, & receſſit ſibi: flores viſi ſunt
in terra tempus putationis aduenit, vox turturis audita eſt in
terra noſtra. Arbor fici produxit germina ſua: vites florentes o-
dorem ſuum.*] Quid cõtineat ordo dramatis, iã ſupra deſcrip-
ſimus: nũc vero quid vel ſermo Dei ad animã ſe dignã ſibiq;
aptã, vel quid Chriſtus ad eccleſiã dicere intelligẽdus ſit, ad-
uertamus. Sed interim primus ſermo Dei loquatur ad hanc
ſpecioſam decoramque animam: cui per ſenſus corporeos,
id eſt, per intuitu in lectionis, & per auditum doctrinę, quaſi
per feneſtras apparuit, proceritatemque ſuæ magnitudinis
demonſtrauit: ita vt in ſuperioribus ei loqueretur incum-
bens, atque inde euocans eam, vt procedat foras: & extra
ſenſus iam corporeos effecta, deſinat eſſe in carne, vt merito
audiat: Vos a autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Non e-
nim aliter diceret eam verbum Dei proximam ſibi, niſi con-
iungeret ſe ei, & fieret cum eo vnus ſpiritus: nec diceret ſpe-
cioſam, niſi videret imaginem eius renouari de die in diem:
& niſi videret eam capacem Spiritus ſancti, qui in ſpecie co-
lumbæ deſcendit in Iordane ſuper Ieſum, non ei diceret, co-
lumba mea. Conceperat enim amorem verbi Dei, & cupie-
bat ad ipſum volatu celeri peruenire, dicens: *Quis mihi dabit
pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcã?* Volabo, ſenſi-
bus: volabo, intellectibus ſpiritualibus: & requieſcã, cum ap-
prehendero ſapientiæ & ſcientiæ eius theſauros. Puto enim
quia ſicut hi qui mortem Chriſti recipiunt, & mortificant
membra ſua ſuper terram, conſortes efficiuntur ſimilitudi-
nis mortis eius: ita & hi qui virtutẽ Spiritus ſancti recipiũt:
& ſanctificantur ex eo, & donis eius replentur: quia ipſe in
ſpecie columbæ apparuit, etiam ipſi columbæ fiant: vt de
terrenis & corporeis locis euolent ad cœleſtia, pennis ſancti
Spiritus ſubleuati. Quod ſit autem tempus opportunum,
quo hæc fieri poſſint, cõſequenter inſeruit. Quia *ecce hyems*, D
inquit, *tranſit, pluuia abijt.* Non enim ante anima verbo Dei a Rom. 8. b
ignitur & ſociatur, niſi omnis ex ea hyems perturbationum Coloſ. 3. b
ac vitiorum procella diſceſſerit, & vltra iam non fluctuet, & Matth. 3. c
circumferatur omni vento doctrinæ. Vbi ergo ex anima hæc Pſal. 54. b
cũcta diſceſſerint, deſideriorũque ab eadem tempeſtas effu- Coloſſ. 3. a
gerit: tunc incipient in ea flores vernare virtutum: tunc eius Epheſ. 4. c
menti & tempus putationis adueniet: & ſi quid ſuperfluum
& minus vtile fuerit in eius ſenſibus, vel intellectibus, reſe-
cabitur, & ad gemmas ſpiritualis intelligentiæ reuocabitur. 1. Cor. 2. b
Tunc etiam vocem turturis audiet, illius ſine dubio ſapien-
tiæ, quam diſpenſator verbi loquitur inter perfectos, ſapiẽ-
tiæ Dei altioris, *quæ abſcondita eſt in myſterio.* Hoc nãque in-
dicat appellatio turturis. Hæc namque auis in ſecretioribus
& remotis à multitudine locis, vitam tranſigit, aut deſerta
montium diligens, aut ſecreta ſyluarum, procul ſemper à
multitudine poſita, & à turbis aliena. Quid autem eſt aliud
quod opportunitati temporis huius amœnitatique conue-
niat? Ficus, inquit, produxit germina ſua. Notandum qui-
dem fructus ipſius ſpiritus, qui ſunt gaudium, charitas, pax,
&c. Sed iã tamen germina eorũ proferre incipit ſpiritus ho-
minis, qui in ipſo eſt ſingulariter ficulnea nominatus. Sicut Gal. 5. e
enim generaliter in eccleſia, diuerſæ arbores, ſingulæ quæq;
animæ credentiũ intelligũtur: de quib. dicitur: *Omnis arbor,
quam non plantauit pater meus cœleſtis eradicabitur.* Et iterũ Matth. 15. b
Paulus qui ſe dicit adiutorem Dei eſſe in agricultura Dei;
ait etiã ipſe: *Ego plantaui, Apollo rigauit.* Sed & dominus in 1. Cor. 3. b
euangeliis: *Aut facite arborem bonam, & fructũ eius bonũ: aut* Matth. 12. c
arborem

ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου. ὅτι ἰδοὺ ὁ χείμων παρῆλθεν, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ· τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῇ, καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθακε, φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· ἡ συκῆ ἐξήνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς. αἱ ἄμπελοι κυπρίζουσαι ἔδωκαν ὀσμήν.

B *arborem malam, & fructum eius malum.* Sicut ergo generaliter in eccleſia, ſinguli quique credentium, diuerſæ arbores intelliguntur: ita & in vnaquaque anima, diuerſæ virtutes efficacia eius, diuerſæ arbores intelliguntur. Eſt ergo & in anima ficus quædam, quæ producit germen ſuum: eſt & vitis quæ floreat, & reddat odorem ſuum. Cuius vitis palmites purgat cœleſtis agricola, vt fructum plurimum afferãt. (Ioan.15.a) Sed hæc vitis primo per odoris ſuauitatem, quæ ex flore redditur lætificat odoratum; ſecundum eum qui dicebat: Quia *Chriſti bonus odor ſumus Deo in omni loco.* (2.Cor.2.d) Hæc ergo initia virtutum videns ſermo Dei in anima, vocat eam ad ſemetipſum, vt feſtinet & exeat: & abiiciens cuncta corporea, veniat ad eum, vt perfectionis eius particeps fiat. Idcirco igitur quaſi adhuc iacenti, & in rebus corporeis incumbenti primo dicit, Exurge: & quaſi quæ ſtatim obedierit, & obſecuta ſit vocanti, collaudatur ab eo, & audit: proxima mea, & columba mea. Et poſt hæc, ne ad tentationum turbinet trepidaret, annũtiat ei quod hyems diſceſſerit, & pluuia tràſierit & abierit ſibi. Bene autem vitiorum & peccatorum naturam, vno miro ſermone prolato ſignificauit, vt huiuſmodi diceret hyemem & pluuiam, quæ ex vitiorum delicto tempeſtateque deſcendat: ſibique abiſſe indicans, & per hoc nullam eſſe ſubſtantiam peccatorum. Non enim decidentia de homine vitia, ad aliquam aliam ſubſtantiam peccatorum congregantur: ſed ſibi abeunt, & in ſemetipſa reſoluta euaneſcunt, atque in nihilum redigontur. Et ideo dixit, quia abiit ſibi. Fit ergo tranquillitas animæ, apparente ei verbo Dei, & ceſſante peccato: & ita demum florẽte vinea, incipient virtutes atque arbuſta, bonorum operum fructum germinare. Sed nunc rerum Chriſtus hæc loquitur ad eccleſiam; & in anni circulum, omne præſentis ſæculi ſpatium ponit. Et per hyemem quidem illud indicat tempus, in quo vel Ægyptios grando, & turbines, ac reliqua decem plagarum verbera flagellabant, vel cum diuerſa bella perſe-(Exod.7 & ſequen. In libris Iudicum & Regum.) rebat Iſraël: vel etiã cum ipſi Saluatori reſtitit, & incredulitatis turbine correptus, naufragio fidei ſubmerſus eſt. Vbi ergo illorum delicto ſalus gentibus facta eſt: vocat nunc (Rom.11.b) ad ſe eccleſiam, dicitque ei: Exurge & veni ad me quia iam (Eſaia 5.b) hyems, quæ ſubmerſit incredulos, & vos in ignorantia reprimebat, abſceſſit. (F) Sed & pluuia pertranſiit, id eſt, iam nõ mandabo nubibus, prophetis ſcilicet, vt pluant pluuiam verbi ſuper terras: ſed ipſa vox turturis, hoc eſt ipſa Dei ſapiẽtia loquetur in terris, & dicet: Ipſe qui loquebar adſum. Flores ergo credentium populorum & orientium eccleſiarum apparuerunt in terra. Sed & putationis tempus, per fidem meæ paſſionis, & reſurrectionis aduenit. Amputantur enim & execrantur ab hominibus peccata, cum in baptiſmo donatur remiſſio peccatorum. Vox quidem turturis (vt diximus) iam non per diuerſos prophetas, ſed per os ipſius ſapientiæ Dei auditur in terris. Et ficulnea germinat, quæ poteſt in fructibus ſancti Spiritus accipi: qui nunc primum aperiuntur & demonſtrantur eccleſiæ, vel etiam in litera legis, quæ ante aduentum Chriſti clauſa erat & conſtricta, & indumento quodam intelligentiæ carnalis obtecta. Ex præſentia vero eius & aduentu prolatum eſt ex ea germen ſpiritualis intelligentiæ: & ſenſus viridis & vitalis, qui in ea tegebatur, apparuit: vt eccleſia quæ tegebatur à Chriſto in ficulnea, id eſt, in lege, non appareat arida, nec occidentem literam ſequi, ſed florentem & viuificantem ſpiritum. Sed & vites florere dicuntur, & dediſſe odorem ſuum. Poſſunt quidem & diuerſæ eccleſiæ, quæ per orbem terræ habentur, vites dici florentes vt vineæ. *Vinea enim domini ſabaoth do-*(Eſaia 5.b Sec.70.) *mus Iſrael eſt, & domus Iuda dilecta nouella.* Iſtæ ergo vineæ cum primo accedũt ad fidẽ, florere dicuntur. Cum vero per religionem operum ſuorum ſuauitate adornantur, odorem ſuum dediſſe dicuntur. Et non ſine cauſa puto quod non dixerit, odorem dederunt; ſed odorem ſuũm: vt oſtenderet ineſſe vnicuique animæ vim poſſibilitatis, & arbitrij libertatem, qua poſſit agere omne quod bonum eſt. Sed quia hoc naturæ bonum præuaricationis occaſione decerptum, vel ad ignominiam vel ad laſciuiam fuerat inflexum, vbi per gratiã reparatur, & per doctrinam verbi Dei reſtituitur, odorem reddit ſine dubio illum, quem primus conditor Deus indiderat, ſed peccati culpa ſubtraxerat. Poſſunt autem & vites vel vineæ, intelligi virtutes cœleſtes & angelicæ, quæ hominibus largiuntur odorem ſuum, id eſt, doctrinæ & inſtitutionis bonum, quo inſtruunt & imbuunt animas, donec ad perfectionem veniant, & incipiant capaces fieri Dei. (G) Sicut & Apoſtolus ad Hebræos ſcribens dicit: *Nonne omnes ſunt miniſteriales ſpiritus in miniſterium miſſi, propter eos qui hæreditatem capiũt ſalutis?* (Hebr.1.d) Et ideo dicuntur ab ipſis, quaſi primum florem & odorem bonorum operum capere homines: ipſos vero fructus vitis ab eo ſperare qui dixit: *Non bibam de generatione vitis huius, donec bibam illud vobiſcum nouum in regno patris mei.* (Marc.14.d) Illi ergo perfecti flores & fructus, ab ipſo ſperandi ſunt: initia vero & (vt ita dicam) proficiendi ſuauitas, poteſt à cœleſtibus virtutibus miniſtrari. Vel certè per eos qui dicebant (vt ſupra diximus) quoniam Chriſti bonus odor ſumus Deo in omni loco. Sed & alio modo poſſumus adhuc intelligere hæc, quæ habentur in manibus, vt dicamus veluti prophetiam quandam videri ad eccleſiam factam, per quam vocetur ad repromiſſiones futuras, vt quaſi poſt conſummationem ſæculi cum tempus reſurrectionis aduenerit, dicatur ei, Exurge. Et quia ſermo hic ſtatim opus reſurrectionis deſignat, tanquam ex reſurrectione clarior & ſplendidior effecta inuitatur ad regnum, & dicitur ei: Veni proxima mea, & ſpecioſa mea, columba mea, quia hyems tranſiit. Hyemem ſine dubio huius præſentis vitæ procellas, & turbines nominans, quibus humana vita, tentationum procellis agitur. Tranſiit ergo hyems iſta cum pluuiis ſuis, abiit ſibi. Sibi enim vnuſquiſque egit in hac vita omne quod egit. Principium vero repromiſſionum futurarum, flores. Securim ad radicem arboris poſitam in conſummationem ſæculi, vt excidat omnem arborem non facientem fructum bonum, tempus putationis intellige. (Matth.3.b & Luc.3.b) Vocem vero turturis, quæ in literis repromiſſionis auditur, quam manſueti in hæreditate ſuſcipient, Chriſti perſonam facie ad faciem, & non iam per ſpeculum & in ænigmate docentis, aduerte. (1.Cor.13.d) Ficulnea vero, quæ germen ſuum producit, totius congregationis iuſtorum fructus habeatur. Iſtæ vero & ſanctæ & beatæ angelicæ virtutes, quibus electi quique, & beati ex reſurrectione ſociabuntur, qui erunt ſicut angeli Dei; ipſæ ſunt vites florentes & vineæ, quæ odorem ſuum vnicuique animæ, & (Matth.22.d) gratiam quam à conditore ſuſcepit prius, & nunc iterum perditam recuperauit, impertiunt: ſuauitatemque cœleſtis odoris, fœtorem tandem abiectæ ab eis mortalitatis corruptionisque depellunt.

[*Surge & veni proxima mea ſpecioſa mea, columba mea, in velaminibus petræ iuxta promurale. Oſtẽde mihi faciem tuam, & auditam fac mihi vocem tuam: quoniam vox tua ſuauis eſt, & facies tua ſpecioſa.*] Secundum propoſiti dramatis ordinem, ſponſus qui ſaliens ſuper montes, & exiliens ſuper colles ad ſponſam venerat, proſpiciens eam, & intuens per feneſtras, ſecundo iam loco dicit ad eam: Surge, veni proxima mea, ſpecioſa mea, columba mea. Nunc vero addit etiam hoc, vt oſtenderet ei locum ad quem venire debeat, qui locus ſub velamento & tegmine ſaxi ſit poſitus. Sit autem idem locus non tam iuxta murum, quam iuxta promurale quoddam. Promurale autem dicitur, cum extra muros qui ambiunt ciuitatem, alius ducitur murus, & eſt murus ante murum. Tum deinde quaſi ſi reuerentiæ cauſa, ipſa ſponſa obtecta ſit & velata: petit ipſe ſponſus, vt veniens ad illum locum, quem ſupra oſtendit, vtpote ſecretiorem, vbi ei quaſi reiecto velamine oſtendat faciem ſuam. Et quia pro multa reuerentia taceret ſponſa, deſiderat ſponſus aliquando etiam vocem eius audire, & delectari in verbis eius: & dicit, vt auditam ſibi faciat vocem ſuam. Videtur tamen quod non ei penitus incognita ſit facies eius, neque vocis eius ignarus ſit: ſed quia interceſſerit aliquid, in quo nec faciem eius viderit, nec vocem audierit. Iſte ſit propoſiti dramatis textus: cui & hoc additur, quod veris tempus agi videatur, cum & flores & appatuiſſe memorantur in terra, & vox turturis perſonare, & germen arbores produxiſſe. Propter hoc velut opportuno tempore progredi prouocat ſponſam, quæ ſine dubio hyemem totam intra domus clauſtra reſederit. Sed hæc nullam mihi videntur (quantum ad hiſtoricam narrationẽ pertinet) vtilitatem conferre legentibus, vt aliquam ſaltem narrationis ipſius ſeruare conſequentiam: ſicut in cæteris

(ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου, δεῦρο, καὶ ἐλθὲ σύ περιστερά μου, ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος, δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν με τὴν φωνήν σου, ὅτι ἡ φωνή σου ἡδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὡραία.)

A ſcripturæ hiſtoriis inuenimus : vnde neceſſe eſt cuncta ad
ſpiritualem transferre intelligentiam. Primo ergo intellige
mihi animæ hyemem, cum adhuc paſſionũ fluctibus iacta-
tur, & vitiorum procellis, ac duris malignorum ſpirituum
flatibus verberatur. In his poſitam, non hortatur eam ſermo
Dei foras exire, ſed intra ſemetipſam colligi, & vniri vndiq;
atque contegi contra pernitioſos malignorum ſpirituũ fla-
tus. Nulli tunc in diuinis literis ſtudiorum flores apud eam,
nec profundioris ſapientiæ ſecreta & recondita myſteria,
quaſi per vocem turturis reſonant. Sed neque odoratus eius
gratiæ aliquid quaſi ex vineæ floribus recipit : neque viſus
eius tanquã in ficulneæ germine delectatur, ſed ſufficit vt in
tempeſtatibus tentationum, à lapſu peccati tuta ac munita
permaneat. Quod ſi obtinuerit vt illæſa perduret: hyems ei
tranſiit, & venit ei ver (ver namque ei eſt, cum quies animo
datur, & trãquillitas menti) tunc ad eam venit verbum Dei:
tunc eam vocat ad ſe, & hortatur vt exeat: non ſolum extra
domum, ſed extra ciuitatem: id eſt, non ſolum extra carnis
vitia efficiatur, ſed extra omne quicquid corporeum &
viſibile continetur in mũdo. Namque figuraliter in lege ci-
1 Cor. 4. d uitatem iam in ſuperioribus euidenter oſtendimus. Euoca-
tur ergo anima extra murum, & vſque ad promurale perdu-
citur, eum abiiciens, & relinquens ea quæ videntur, & tem-
poralia ſunt, contendit ad ea quæ non videntur, & æterna
ſunt. Oſtenditur ergo ei iter iſtud ſub velamine petræ agen-
dum: non ſub aëre nudo, neque vt patiatur ſolis ardores; ne
iterum fuſca fiat, ne iterum dicat; deſpexit me ſol: propterea
ſub velamine petræ agit hoc iter. Hoc autem ipſum velamẽ
non vult ex frontibus ei eſſe, aut linteis, aut pellibus, ſed pe-
tram vult ei eſſe velamen: id eſt, firma & ſolida Chriſti do-
gmata. Ipſum namq; eſſe petram Paulus pronuntiat, dicens:
1. Cor. 10. a *Petra autẽ erat Chriſtus.* Chriſti ergo doctrina & fide ſi ob-
tegatur anima & veletur, tuto poteſt ad illud peruenire ſe-
cretum, vbi *reuelata facie gloriã domini* contẽpletur. Merito
2. Cor. 13. d autem velamen iſtud petræ tutum creditur: quia & Salomõ
de ea dicit in prouerbiis, quod veſtigia ſerpentis non poſſit
deprehendi ſuper terram. Sic enim ait: *Tria ſunt quæ impoſſi-*
Prou. 30. c *bile eſt mihi intelligere, & quartum quod ignoro: Veſtigia aqui-*
B *læ volantis, & viam ſerpentis ſuper petram, & ſemitas nauis
in pelago, & vias viri in iuuentute.* Serpentis ergo, id eſt, dia-
boli: veſtigia, id eſt, ſigna aliqua peccati, in hac petra quæ eſt
Chriſtus, inueniri non poſſunt: quia ſolus eſt qui peccatum
Eſa. 53. c non fecit. Huius ergo petræ vero velamine anima tuto per-
& 1. Pet 2. d uenit ad promuralem locum, id eſt, ad contemplandum in-
corporalia & æterna. De hac eadẽ petra alia verbi ſpecie Da-
uid in triceſimonono pſalmo dicit: Et ſtatuit ſupra petrã pe-
des meos, & direxit greſſus meos. Nec mireris ſi apud Dauid
petra hæc quaſi fundamentũ & crepido eſt animæ, per quã
Ioan. 14. a quã pergit ad Deum: Et apud Salomonẽ velamen eſt animæ
ad myſtica ſapientiæ ſecreta tendentis, cum & ipſe Chriſtus
nunc via dicatur, per quam credentes incedunt, nunc etiam
Hebr. 6. d præcurſor, ſicut ait Paulus: *In quod præcurſor introiuit pro no-*
Exod. 33. d *bis Ieſus.* Simile eſt & iſtud quod per Moyſen dicitur à Deo:
Ecce poſui te in foramine petræ, & videbis poſteriora mea. Igi-
tur petra iſta quæ Chriſtus eſt, non eſt ex omni parte clauſa,
ſed habet foramẽ. Foramẽ vero eſt petræ, qui reuelat & in-
noteſcere facit hominib. Deũ. *Nemo* ergo *videt patrẽ niſi fi-*
Ioan 14. b *lius*: nemo ergo videt poſtrema Dei, id eſt, quæ in poſtremis
tẽporib. fiunt, niſi poſitus in foramine petræ, ſcilicet cum ea
Chriſto reuelante didicerit. Et hic ergo ſub velamine petræ
animã proximã ſibi effectã, inuitat ſermo Dei ad promuralẽ
Exod 33. e locum, ſicut ſupra iam diximus, ad contemplanda ea quæ
non videntur & æterna ſunt: & ibi dicit ad eam: *Oſtende mi-
hi faciem tuam*: profecto vt videat, ſi aliquid in vultu eius ve-
teris adhuc velaminis habeat: ſed poſſit intrepidis obtutibus
gloriã domini ſpeculari, vt hæc ipſa dicat: *Et vidimus gloriã*
Ioan. 6. b *eius, gloriã tanquã vnigeniti à patre, plenum gratiæ & verita-
tis.* Sed & cũ digna fuerit, vt de ipſa dicatur, ſicut & de Moy-
ſe dictũ eſt: quia Moyſes loquebatur, & dominus responde-
bat ei: tunc cõpletur in eo quod ait: *Auditã fac mihi vocem*
Exod. 19. d *tuã.* Ingens vero laus eius oſtenditur in eo quod dicitur: *Vox
tua ſuauis.* Sic enim ſapientiſſimus propheta Dauid dicebat:
Suauis ſit ei diſputatio mea. Suauis autem eſt vox animæ,
cum verbum Dei quod loquitur cum fide, & dogmatibus
veritatis exponit: cum diſpenſationes Dei & iudicia eius ex-

planat. Si vero aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, aut vanitas C
de ore eius procedunt, aut verbum otioſum, de quo redden-
da ſit ratio in die iudicij, inſuauis & iniocunda vox iſta eſt.
Ab hac voce Chriſtus auertit auditum ſuum. Et ideo quæ-
que perfecta anima ponit ori ſuo cuſtodiam, & oſtium cir-
cunſtantiæ labiis ſuis: vt talem ſemper ſermonem proferat, Matth. 12. c
qui ſale conditus det gratiam audientibus, & dicat de ea ver- Pſal. 48. &
bum Dei: quia *vox tua ſuauis.* Sed *& facies tua,* inquit, *ſpe-* 140. a
cioſa: ſi intelligas illam faciem, de qua Paulus dicit: *Nos au-
tem omnes reuelata facie*: & item cum dicit: *Tunc autem fa-* Coloſſ. 4. a
cie ad faciem: tunc videbis quæ ſit animæ facies, quæ laude- 2. Cor. 3. d
tur à verbo Dei, & ſpecioſa eſſe dicatur. Illa ſine dubio, quę 1 Cor. 13. d
quotidie renouatur ad imaginem eius qui creauit eam: quæ Coloſſ. 3. b
non habet in ſe maculam aut rugam, aut aliquid huiuſmo- Epeſ. 5. f
di; ſed eſt ſancta & immaculata, qualem & ipſe ſibi exhi-
buit Chriſtus eccleſiam, animas ſcilicet, quæ ad perfectio-
nem venerunt, quæ omnes ſimul efficiunt corpus eccleſiæ.
Quod corpus vtique pulchrum videbitur & decorum, ſi a-
nimæ ex quibus corpus illud efficitur, in omni perfectio-
nis decore permanſerint. Sicut enim cum anima in iracun-
dia eſt, turbatum & ferum reddit corporis vultum: cum
vero in manſuetudine & tranquillitate perſiſtit, placidum
mitemque reddit aſpectum: Ita & eccleſiæ facies pro vir-
tutibus & motibus credentium, aut decora pronuntiatur,
aut turpis: ſecundum quod & ſcriptum legimus: *Veſtigium* Prou. 16. f
cordis in bonis, vultus hilaris. Et item alibi: *Cordis læti facies* Prou. 15. d
florida: in triſtitijs autem poſiti, mæſtus eſt vultus. Cor ergo Sec. 70.
lætum eſt, cum habet in ſe ſpiritum Dei: cuius primus fru- Gal. 5. d
ctus charitas eſt, ſecundus gaudium eſt. Ex his puto quoſ-
dam ſapientes ſæculi aſſumpſiſſe illam ſententiam quæ di-
cit: Quia ſolus ſapiens ſpecioſus eſt: omnis autem nequam
turpis eſt. Supereſt nobis vt aliquid apertius etiam de nomi-
ne promuralis dicamus. Quod (ſicut ſupra diximus) indi-
cat murum eſſe ante murum: quod etiam in Eſaia hoc mo-
do dicitur: *Pone murum, & circa murum.* Murus muni- Eſai. 26. a
mentum ciuitatis eſt. Alius vero murus ante murum vel
circa murum, maiora & validiora munimenta deſignat.
Per quod oſtenditur, quæ euocans ſermo Dei animam, &
educens eam à corporalibus negotiis, & corporis ſenſi-
bus, docere eam de futuri ſæculi myſteriis cupit: & inde ei
munimenta conquirere, vt ſpe futurorum munita & cir-
cundata, in nullo poſſit vel illecebris vinci, vel tribulatio- D
nibus fatigari. Nunc etiam videamus quomodo hæc à
Chriſto ad eccleſiam dicantur, quæ eſt proxima ei & ſpe-
cioſa. Specioſa autem nulli alij, niſi ſoli ipſi: hoc enim ſi-
gnificat cum dicit, ſpecioſa mea: hanc ergo exuſcitat
Chriſtus, & ipſi euangelium reſurrectionis annunciat: &
ideo dicit: *Exurge veni proxima mea, ſpecioſa mea.* Quia
autem dedit & ei pennas columbæ, poſtea quam dormi- Pſal. 67. c
uit in medio ſortium: media autem inter duas vocatio- Rom. 11. e
nis Iſraëlis, eccleſia vocata eſt: quia primo Iſraël vocatus ἀναμέσον
eſt; poſt hæc vbi ipſe offendit & cecidit, vocata eſt eccle- τῶν κλή-
ſia gentium. Cum autem plenitudo gentium introierit, ρων, ἐν
tunc iterum omnis Iſraël vocatus ſaluabitur. In medio er- χλωρότη-
go harum duarum ſortium dormit eccleſia. Et propter τι.
hoc dedit ei pennas columbæ deargentatas, quod ſignifi-
cat rationabiles pennas in ſancti Spiritus donis. *Et poſterio-
ra dorſi eius,* vel *in viriditati auri,* vt quidam legunt: vel vt
alij ſcriptum habent, *in pallore auri.* Quod oſtendere po-
teſt: quia poſterior illa vocatio, quam ex Iſraël futuram
dicit Apoſtolus, non erit in obſeruantia legis, ſed in pre-
tioſitate fidei. Auri namque viriditatis gerit ſpeciem, fi-
des virtutibus florens. Poteſt autem dici in medio ea-
rum ſortium dormire vel quieſcere eccleſia, in medio duo-
rum teſtamentorum: & pennæ eius deargentatæ ex ſenſi-
bus legis. Aurum in poſterioribus dorſi eius, intelligi e-
uangelici muneris donum poteſt. Ad hanc ergo eccle-
ſiam dicit Chriſtus: Veni tu columba mea, & veni in ope-
rimento petræ: docens eam vt operta veniat, ne quid pa-
tiatur ab incurſantibus eam tentationibus, ſed ſub vm-
bra petræ incedat obtecta, dicens: *Spiritus vultus noſtri*
Chriſtus Dominus, cui diximus: In vmbra eius viuemus in gẽ- Tren. 4. d
tibus. Obtecta autem incedit & adoperta: quia debet pote-
ſtatem habere ſuper caput propter angelos. Cum autem
venerit ad promuralem locum, id eſt, ad futuri ſæculi 1. Cor. 11. b

ſtatum,

E ſtatum, ibi ad eam dicit: *Oſtende mihi faciem tuam, & auditam mihi fac vocem tuam: quia vox tua ſuauis eſt.* Auditam vult fieri vocẽ eccleſiæ ſuæ: quia qui eum confeſſus fuerit coram hominibus, & ipſe confitebitur eum coram patre ſuo, qui in cœlis eſt. Quia vox tua ſuauis eſt; & quis non fatetur ſuauem vocem eccleſiæ catholicæ, fidem veram confitentis: inſuauem vero & iniocundam eſſe hæreticorum vocem, qui non dogmata veritatis, ſed blaſphemias in Deum, & iniquitatem in excelſum loquuntur? Sic & facies eccleſiæ ſpecioſa eſt, hæreticorum vero turpis & fœda: ſi quis eſt tamẽ qui bene nouerit pulchritudinem vultus probare: id eſt, ſi quis ſpiritualis eſt, qui ſcit examinare omnia. Nam apud imperitos & animales homines, pulchriora videntur mendacij ſophiſmata, quam dogmata veritatis. Poſſumus autem adhuc de loco promurali etiam hoc addere, quod promurale ſinus ſit patris, in quo poſitus vnigenitus filius enarrat omnia & enuntiat eccleſiæ ſuæ quæcunque in ſecretis & in abſcõditis patris finibus continentur. Vnde & quidam ab eo edoctus dicebat: *Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus Dei filius, qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit.* Illuc ergo euocat ſponſã ſuam Chriſtus, vt & de omnibus eam quæ apud patrem habentur, edoceat, & dicat: Quia *omnia vobis nota feci, quæ audiui à patre meo;* & iterum dicat: *Pater, volo, vt vbi ego ſum, illic ſit & miniſter meus.*

Matt. 10. & Luc. 12. a — Pſal. 72. b — 1. Cor. 2. d — 1. Ioan. 4. c, Ioan. 1. b, Ibid. 15. b

[*Capite nobis vulpes puſillas, exterminãtes vineas: & vineæ noſtræ florebunt.*] Secundum dramatis ordinem mutata eſt perſona: non enim iam ad ſponſam, ſed ad ſodales loquitur ſponſus: & ipſis dicit, vt capiant vulpes puſillas, quæ inſidiãtur vineis, vbi primum germen oſtenderint, nec ſinunt eas peruenire ad florem. Capi ergo eas præcepit, ſaluti & vtilitati conſulens vinearum. Sed hæc, vt cœpimus, ſpirituali expoſitione diſcutienda ſunt. Et puto quod ſi de anima hæc, quæ ſe verbo Dei coniungit, aduertas, vulpes contrariæ poteſtates & nequitiæ dæmonum intelligi debeant, per cogitationes prauas & intelligentiam peruerſam, exterminantes in anima virtutum florem: & fructum fidei perimentes. Prouiſio igitur verbi Dei, qui eſt dominus virtutum, mandat angelis ſuis, qui ad miniſterium miſſi ſunt *propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis*: vt capiant ex vnaquaque anima huiuſmodi cogitationes à dæmonibus immiſſas, vt abiectis eis poſſint florem virtutis afferre. Capiunt autem cogitationes

πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπελῶνας, καὶ αἱ ἄμπελοι ἡμῶν κυπρίζουσιν.

Hebr. 1. d

F malas in eo, cum ſuggerunt menti non eſſe eas à Deo, ſed eſſe à maligno ſpiritu: & dant animæ diſcretionem ſpirituum, vt intelligat quæ ſit cogitatio ſecundum Deum, & quæ ſit ex diabolo. Vt autem ſcias eſſe cogitationes, quas immittit diabolus in cor hominum: vide in euangelio quod ſcriptum eſt. *Cum autem immiſiſſet*, inquit, *diabolus in cor Iudæ Iſcariotis, vt traderet eum.* Sunt ergo huiuſmodi cogitationes, quæ à dæmonibus iniiciuntur in cordibus hominum. Sed quia non eſt diuina prouidentia: ne forte per huiuſmodi importunitatem turbaretur libertas arbitrij, & non eſſet iuſta cauſa iudicij: idcirco benignis angelis & amicis poteſtatibus, hominum cura mandatur, vt cum deceptores quaſi vulpes incurſare cœperint hominem, dextris eum auxilijs ſubleuent. Et ideo dicitur: Capite nobis vulpes puſillas. Competenter ſane cum adhuc puſillæ ſunt, capi eas iubet & comprehendi. Dum enim cogitatio mala in initijs eſt, facile poteſt abiici à corde. Nam ſi frequenter iteretur, & diu permaneat, adducit animam ſine dubio ad conſenſum, & poſt conſenſum intra cor ſuum confirmatum, certum eſt quia ad peccati tendat effectum. Dum ergo in initiis eſt, & puſilla eſt, capi debet & abiici: ne ſi adulta fuerit, & inueterata, iam non poſſit expelli. Denique & Iudas initium mali habuit in amore pecuniæ. Et hæc fuit illi vulpes puſilla. Sed ab hac cum videret Dominus Iudæ animam quaſi florentem vineam lædi, capere eam volens & abiicere ex eo: commiſit ei pecuniæ loculos, vt poſſidens, à cupiditate quod amabat ceſſaret. Sed ille vtpote habens ſui arbitrij libertatem, non eſt amplexus medici ſapientiam: ſed indulſit ſemetipſum illi magis conſilio quo exterminabatur anima ſua, quam quo ſanabatur. Si vero hæc de Chriſto & eccleſia intelligamus, ſermo videbitur ad doctores eccleſiæ dirigi, & mandari eis de captione vulpium exterminantium vineas. Vulpes autem peruerſos doctores hæreticorum dogmatum poſſumus intelligere: qui per argumentorum calliditatem ſeducunt corda innocentium, & vineam domini exterminant ne floreant in fide recta. Datur ergo præceptum doctoribus catholicis, vt dum adhuc puſillæ ſunt iſtæ vulpes, & nondum plures animas deceperunt, ſed initium habet praua doctrina, arguere hos & refrenare feſtinent, & verbo veritatis contradicentes, reuincere, & capere hos aſſertionibus veris. Si enim permanſerint in principiis & induſerint, *ſermo eorum ſicut cancer ſerpit*, & fiet inſanabilis: vt multi inueniantur, qui decepti ab eis, pugnare iam pro ipſis incipiant, & defendere ſuſcepti erroris auctores. Sic ergo puſillas dignum eſt vulpes capere, & doloſa hæreticorum ſophiſmata, in ipſis ſtatim ortus, veris aſſertionibus confutare. Vt autem vtriuſque expoſitionis noſtræ euidentior clareſcat aſſertio, congregemus ex diuinis voluminibus, ſicubi animalis huius mentio facta eſt. Inuenimus ergo in ſexageſimo ſecundo pſalmo de impiis ita dici: Ipſi vero in vanum quæſierunt animam meam: introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. Sed & in Euangelio ſecundum Matthæum Saluator ad Scribam, qui dicebat ei: *Magiſter, ſequar te quocunque ieris;* reſpõdit: *Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos vbi requieſcant: filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.* Similiter autem & in Euangelio ſecundum Lucam, ad eos qui dixerũt domino: *Exi & vade hinc, quia Herodes vult te occidere:* reſpondit Ieſus: *Euntes, dicite vulpi huic: Ecce ego eiicio dæmonia, & ſanitates perficio hodie, & craſtina, & in tertia conſummabor.* In libro quoque Iudicũ Samſon, cum vxor quæ erat ex genere Philiſtinorum ei fuiſſet ablata, ait ad patrem eius: *Innocens ſum ego hac vice ab Allophylis, quia faciam vobiſcum mala. Et abijt Samſon, & accepit trecentas vulpes, & accepit lampades, & ligauit caudam ad caudam, & poſuit lampadem vnam inter duas caudas vulpium, & accendit ignem in lampadibus. & emiſit eas per meſſes Allophylorum: & incendit omnes meſſes eorum, & ſtipulas eorum, & vineas eorum, & olineta eorum.* Adhuc autem in ſecundo libro Ezdræ, vbi Tobias Ammanites impediuit ædificationem eorum qui de captiuitate redierant, vt ædificarent templum & murum, ait ad Allophylos: *Nunquid iſti ſacrificabunt, aut comedent immaculata in loco? Nonne aſcendent vulpes, & deſtruent murum ipſorum, quem ex lapidibus ædificant?* Hæc ſunt interim, quæ ad præſens nobis ex ſcripturis diuinis occurrere potuerunt: in quibus animalis huius memoria facta eſt, vt ex his ſapiens quiſque lector prudenter poſſit conijcere, ſi apta vſi ſumus expoſitione in his quæ propoſita ſunt nobis ad explanandum id quod ait: *Capite nobis vulpes puſillas.* Et quãuis operoſum ſit ſingula quæ exempli cauſa aſſumpſimus, explanare: tamen quæ poterimus, breuiter contingemus. Et primo de ſexageſimo ſecundo pſalmo videamus, vbi cum iuſti animam perſequerentur impij, ille pſallebat, dicens: Ipſi autem in vanum quæſierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. In quo vtique oſtenditur, quod vanis & inanibus verbis praui doctores decipere volentes animam iuſti, introire dicuntur in inferiora terræ: terram vtpote ſapientes, & de terra loquentes: atque in inferiora eius, id eſt, in profundum ſtultitiæ deſcendentes. Puto enim quod hi qui carnaliter viuunt, quia ſibi ipſis tantummodo nocent, terra eſſe, & in terra habitare dicuntur. Hi vero qui terrenis & carnalibus ſenſibus ſcripturas intelligunt, & alios ita docendo decipiunt, pro eo ipſo, quod argutias quaſdam & argumenta carnalis & terrenæ ſapientiæ concinnant, in inferiora terræ dicuntur ingredi. Vel certè quia grauius delinquunt, qui terrena docent, quam qui ita viuunt: eis futura pœna etiam grauior imminet idemque ipſi in manus gladij tradendi prophetantur, illius fortaſſis flammei & verſatilis. Quomodo autem & partes vulpium fiant, videamus. Omnis anima aut pars eſt Dei, aut pars eſt cuiuſcunque, qui accepit poteſtatem ſuper homines. Nam *cum diuideret altiſſimus gentes, & diſpergeret filios Adam, ſtatuit fines gentiũ, ſecundum numerum angelorum Dei, & facta eſt portio domini Iacob.* Cum ergo cõſtet vnamquamque animam aut in parte Dei, aut in parte eſſe alterius cuiuſlibet: quoniam quidem per arbitrij libertatem, poſſibile eſt vnumquemque ex parte alterius tranſire, vel ad partem Dei, ſi melius (ipſo iuuante) elegerit;

G — 2. Tim. 2. c — Matth. 8. c & Luc. 9. g — Luc. 13. g — Iud. 15. a — Nom. 4. a — H — Gen. 3. d — Deut. 32. a Sec. 70.

A Pſal. 62. c

vel ſi nequius, ad dæmonum portionem: hinc horum mentio habetur in Pſalmo: Qui in vanum quæſierunt animam iuſti, partes erunt vulpium; veluti ſi diceret: & peſſimorum & nequiſſimorum dæmonum partes erunt: vt vnaquæque maligna virtus & doloſa, per quam deceptiones & fraudes falſæ ſcientiæ introductæ ſunt, figuraliter vulpes appellentur: & hi qui in hunc errorem deducuntur, & nolunt acquieſcere ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & doctrinæ, quæ ſecundum pietatem eſt, ſed decipi ſe patiuntur à talibus: iſti talium partes vulpium fient, & introibunt cum eis in inferiora terræ. Ipſi ſunt & illi, in quibus ſecundum euangelium, vulpes iſtæ, quas ſupra memorauimus, foueas habere dicuntur: in quibus *filius hominis non habet vbi caput ſuum reclinet*. Herodem quoque vulpem nominatum, pro fallaci calliditate credendum eſt. Nam de Samſon, qui trecentas vulpes cepiſſe & colligaſſe per caudas, atq; interieciſſe lāpades ardētes in medio caudarū, atq; immiſiſſe per meſſes Allophylorum, & incendiſſe eas cum ſtipulis & oliuetis vineiſque memoratur, valde mihi difficilis formæ huius vel figuræ videtur explanatio. Tentemus tamen aliqua ex his pulſare pro viribus: & ponamus (ſicut expoſitio noſtra in ſuperioribus continet) vulpes eſſe fallaces peruerſoſque doctores. Hos Samſon (qui veri & fidelis imaginem tenet doctoris) capiens verbo veritatis, caudam ad caudam colliget, id eſt, aduerſantes ſibi & diuerſa à ſe inuicem ſentientes docenteſque confutet: atque ex ipſorum verbis propoſitiones collectioneſque accipiens, in Allophylorum ſegetem, ignē concluſionis emittat: & ex propriis eorum argumētis, omnes eorum fructus atque vineas & olueta peſſimæ generationis incendat. Sed & ipſe numerus trecentarum vulpium, quæ à ſemetipſis diuerſæ & diſſonantes erant, triplicem formam indicant peccatorum. Omne enim peccatum aut in facto, aut in verbo, aut in conſenſu mentis admittitur. Verum ne illud quidem quod in ſecundo libro Ezdræ ſcriptum diximus, penitus omittendum eſt. Vbi cum ædificarentur ſancta ſanctorum id eſt, cum fides Chriſti & ſanctorum eius myſteria conderentur, inimici veritatis, fideique contrarij (qui ſunt ſapientes huius ſæculi) videntes abſque arte grāmatica, & peritia philoſophica conſurgere muros euangelij, velut cum irriſione quadam, dicunt, perfacile hoc poſſe deſtrui calliditate ſermonum per aſtutas fallacias & argumenta dialectica. Hæc interim (quantum breuitas potuit pati) de aſſumptis exemplis dicta ſufficiant. Nunc iam ad propoſitum reuertamur. Videtur ergo in Cantico canticorū præceptum dari ab ſponſo, amicis ſibi virtutibus, vt capiant & arguant contrarias poteſtates, quæ inſidiantur animabus hominum, ne exterminent eorum initia fidei, floremque virtutum ſub ſpecie ſecretę alicuius & occultæ ſapiētiæ: quę quaſi vulpes in foueis, ita in his hominibus, qui ſemetipſos ad hæc ſectanda præbuerint, deliteſcunt: & quo facilius cōfutari poſſint & argui, dum paruæ ſint vulpes ipſæ, & initia habēt peſſimæ perſuaſionis, capi iubentur. Nam ſi forte creuerint, & maiores fuerint vulpes effectæ: iam nequeant ab amicis ſponſi, ſed ab ipſo fortaſſis ſponſo ſolo capi poterūt. Sed & ſancti quique doctores & magiſtri eccleſiæ, ſicut acceperunt poteſtatem calcandi ſuper ſerpētes & ſcorpiones, ita accipiunt poteſtatem etiam capiēdi vulpes. Sic enim data eſt poteſtas eis ſuper omnem virtutem inimici. Vna ſine dubio ex cæteris inimici virtutibus eſt vulpes, quæ exterminat vineas florentes: quæque cum adhuc parua eſt, capi iubetur: ſicut & in centeſimo triceſimoſeptimo pſalmo, beatus dicitur qui tenet & allidet paruulos Babylonis ad petrā, nec permittit ſenſum Babylonium creſcere in ſemetipſo, & augeri: ſed cum eſt in initiis, allidit eum, & tenet ad petram; tunc enim facile perimuntur. Sic ergo ordo explanationis percurrat. Capite vulpes vobis puſillas, quæ vulpes exterminant vineas florentes. Quod autem dicit, nobis, hoc eſt, mihi ſponſo & ſponſæ: vel certè mihi & vobis, qui eſtis ſodales mei. Poteſt autem & ita accipi: Capite nobis vulpes: & poſt diſtinctionem dici, puſillas exterminantes vineas: vt puſillas, non tam ad vulpes quam ad vineas referamus: vt videātur puſillæ quidem vineæ exterminari poſſe, id eſt, paruæ quæque animæ, & initia habentes, non firmæ & robuſtæ lædi poſſe à contrariis poteſtatibus, ſicut in euangelio dicitur: *Si quis ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis*; in quo oſtenditur, quia ſcandalizari non poteſt grandis & perfecta, ſed puſilla & rudis anima, ſicut in pſalmo dicitur: *Pax multa diligentibus nomen tuum, & non eſt illis ſcandalum.* Simili ergo exemplo poteſt videri quod puſilla quæque vinea, incipiens videlicet anima poſſit à vulpibus, id eſt, malignis cogitationibus, vel prauis doctoribus lædi: perfecta vero & valida nō poſſit. Sed ſi capiantur à bonis doctoribus vulpes iſtæ, & abiiciantur ex anima, tunc proficiet in virtutibus, & florebit in fide, Amen.

Marginal notes: Math. 8. c & Luc. 9. g; Luc. 13. g; Iud. 15. a; 2. Ezdr. 4. B; C; Luc. 10. c; Math. 18. a; Pſal. 118. x; D

Quatuor Homiliarum in Cantica canticorum, Finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

PROOEMIVM.

LITERIS tuis curſim mihi allatis, & laboribus & curis in ſacris codicibus deſudare me cogis, iam mihi ſeneſcente corpore, & viribus laſſeſcentibus, Heliodore *ſancte: idque in epiſtolis B. Pauli Apoſtoli, quæ & ſcientia prædicatoris, & lima iuſtitiæ tam magnæ & prædicando, & docendo teſtimonio Spiritus ſancti prolatæ atque dilatæ ſunt, vt comparare, aut coæquare veteri Teſtamento & euangelicæ doctrinæ non dubitemus. Ipſe enim reuelante ſibi Spiritu ſancto cognouit, dum ſe raptum eſſe vſque ad tertium cælum in corpore aut extra corpus aſſerit, hoc eſt, vſque ad tertiam legem veteris nouique Teſtamenti. In corpore, aut extra corpus, id eſt, neque per legem naturæ, neque per legem literæ, ſed per Spiritum ſanctum ei, omnibus apoſtolis minimo, nouiſſime datum per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, per quem habemus acceſſum in gratia iſta, in qua & ſtamus & gloriamur. Nos vero ſimpliciter expoſuiſſe, breuibuſque ſermonibus comperies. Eius nempe epiſtolæ magnificentius ab omnibus ſapientibus & interpretantur, & prædicantur.*

COMMENTARII IN EPISTOLAM PAVLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

PAulus, [b] ſeruus Ieſu Chriſti, [c] vocatus Apoſtolus, [d] ſegregatus, [e] in euãgelium Dei, [f] quod ante promiſerat per prophetas ſuos, [g] in ſcripturis ſãctis [h] de filio ſuo, [i] qui factus eſt ei, ex ſemine Dauid, [k] ſecũdũ carnẽ: [l] qui prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute: [m] ſecundum Spiritũ ſanctificationis, [n] ex reſurrectione, mortuorũ Ieſu Chriſti Domini noſtri, [o] per quẽ accepimus gratiam & apoſtolatũ, [p] ad obediendum fidei, [q] in omnibus gentibus, [r] pro nomine eius, [ſ] in quibus eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti, [t] omnibus qui ſunt Romæ dilectis Dei, [u] vocatis ſanctis, [x] Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

[a] Primum

PAVLVS.] Quærimus quare Paulus ſcribat, cum Saulus antea ſit vocatus? Quod ex more ſanctorum feciſſe credendum eſt, qui in virtutibus proficientes, mutato nomine ſunt vocati, vt eſſent etiam ipſo nomine noui, vt Abraham, & Sara, & Cephas. Aliter, Paulus. Sicut aliorum ſanctorum tam in veteri quam in nouo Teſtamento, id eſt, Abraham, & Petri, & cæterorum, profectu & incremento meritorum mutata ſunt nomina: ita & Paulus in gratia proficiens nomen ſibi ipſe mutauit. F

b ¶ *Seruus Ieſu Chriſti.*] A ſeruo cœpit, exemplum nobis humilitatis oſtendens; quaſi imitator eius qui exinaniuit ſeipſum, formam ſerui accipiens, & humiliauit ſeipſum, factus obediens vſque ad mortem, propter quod & Deus illum exaltauit: & hic per fidele primum ſeruitium meruit, apoſtolatum. Item non ſecundum timorem, ſed ſecundum dilectionem, ſicut ipſe dicit. *Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Chriſtus.* Gal.2.d

c ¶ *Vocatus apoſtolus.*] Iam in præſentia ad hoc vocatus vt eſſet apoſtolus. Item oſtendit non ſolum vocatum ſe ad apoſtolatus gratiam: ſed & ſegregatum in prædicationem gentium, vt ipſe memorat. Nos in gentibus, ipſi autem in circũciſione. Vocatus ergo à Chriſto ad apoſtolatum: ſegregatus autẽ in prædicationem gentium, vt oſtendat vnam eſſe ſubſtantiam Patris & Filij & Spiritus ſancti.

d ¶ *Segregatus.*] Sicut in actibus Apoſtolorum Spiritus ſanctus dicit: *Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus ad quod elegi eos.* Act.13.a

e ¶ *In euangelium Dei.*] Euangelium, Latine bona annunciatio dicitur, natiuitatis ſcilicet Chriſti, paſſionis, & reſurrectionis & in cælum aſcenſionis.

f ¶ *Quod ante, &c.*] Oſtendit ſe Chriſtum non alium prædicare, quam eum, cuius euangelium prophetæ in Hieruſalem promiſerant eſſe venturum.

g ¶ *In ſcripturis ſanctis.*] Ipſos aſſerit Dei prophetas eſſe, & illas ſcripturas ſanctas de Chriſto ante cecinerunt. Verum totus hic locus contra Manichæos facit, vbi dicit, quod euãgelium ante ſit promiſſum & per prophetas Dei & in ſanctis ſcripturis, & quod Chriſtus ſecundum carnem ex Dauid ſtirpe, id eſt, de Maria virgine ſit creatus, ſecũdum quod prædixerat Eſaias.

h ¶ *De filio ſui.*] Multi filij gratia, hic natura: cuius etiam in carne natiuitas diſſimilis cęteris inuenitur, eo quod ex virgine natus eſt: Eſa.7.c

i ¶ *Qui factus eſt, &c.*] Factus per Spiritum ſanctum.

k ¶ *Secundum carnem.*] Addẽdo ſecundum carnem, & Fotinum excludit, & Arium. Si enim ſecundum carnem factus eſt, ſecundum verbi vtiq; ſubſtantiam factus non eſt. H

l ¶ *Qui prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute.*] Dicendo, in virtute, oſtendit non ſolitum humanæ naturæ eſſe conceptum, ſed abſque virili ſemine ex virgine procreatum. Inferendo autem:

m ¶ *Secundum Spiritum ſanctificationis.*] Oſtendit creatorem ſuum Spiritum ſanctum. Item vt ſit in omnibus ipſe primatum tenẽs, ſecundũ Spiritum ſanctificationis prædeſtinatus, vt prior omnibus incorruptibilitatis virtute ſurgeret, & viam reſurrectionis Dei filiis aperiret. De quibus ipſe dicit. Quia filij Dei, cum ſint filij reſurrectionis.

n ¶ *Ex reſurrectione, &c.*] Non omnium reſurgentium, ſed ad Chriſtum pertinentium, in ipſo Chriſto reſurrectionis forma eſt.

o ¶ *Per quam accepimus.* Gratiam, in baptiſmo: Apoſtolatũ, quando à Spiritu ſancto directus eſt. Apoſtolus enim Græcę, Latinè miſſus dicitur. Item recto ordine, accepta gratia, honorem apoſtolatus meruiſſe ſe dicit.

p ¶ *Ad obediendum fidei.*] Oſtendit euangelij gratiam obedientibus prædicandam.

q ¶ *In omnibus gentibus.*] Apoſtolatum accepit, vt iam non legi, ſed fidei obedirent.

r ¶ *Pro nomine eius.*] Vice nominis eius fungimur, vt ipſe ait. *Sicut miſit me pater, & ego mitto vos.* Et iterum: *Qui vos recipit, me recipit.* Ioan.6.f Matt.10.d

ſ ¶ *In quibus, &c.*] Et in vobis, id eſt, Romanis apoſtolatum acccepimus.

t ¶ *Omnibus, &c.*] Hoc eſt, omnibus credentibus, quos æqualiter diligit Deus ſine acceptione perſonæ Iudæi, vel Græci.

v ¶ *Vocatis ſanctis*] Sanctis vocatione Dei, non meritis facti. Item idcirco dicit, ſanctis, quoniam gratiam Spiritus ſancti habentibus prædicabat.

x ¶ *Gratia vobis & pax à Deo patre, & Domino noſtro, &c.*]

A qui paſcit inter lilia, donec reſpiret dies & amoueantur vmbræ: edocens per hoc, quia veniet tempus, cum omnes vmbræ remouebuntur, & per miſericordiam Dei patebit veritas ſola. Sed & quod ait: Et fructus eius dulcis in faucibus meis: illius animam hoc credo dicere, quæ nihil emortuum, nihil inſenſibile habet in faucibus ſuis, & in nullo prorſus
Pſal.5.c ſimilis eſt illis, de quibus dicitur: *Sepulchrum patens eſt guttur eorum.* Quicunque enim verba mortis & interitus de faucibus proferunt, ipſorum fauces ſepulcra dicuntur: ſicut ſunt omnes qui vel contra veram fidem loquuntur, vel contra diſciplinam caſtitatis & iuſtitiæ & ſobrietatis aliquid proferunt. Ipſi ergo ſunt, quorum fauces ſepulcra ſunt, & loca mortis, vnde mortis verba proferuntur. Iuſtus autem
Pſal.118. dicit: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* Et alius qui
2 Cor.6.c verba vitæ docebat, ita dicit: Os noſtrum patet ad vos ô
Pſal.118. Corinthij: cor noſtrum dilatatum eſt. Sed & alius qui verbo Dei aperuit os ſuum, inquit: *Os meum aperui, & attraxi ſpiritum.*

εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου. *Introducite me in domum vini.*] Sponſæ verba adhuc ſunt, ſed ad amicos & familiares ſponſi (vt arbitror) diriguntur, à quibus videtur expoſcere vt introducant eam in domum lætitiæ, vbi vinum bibitur, & epulæ parantur. Quæ enim iam viderat cubiculum regium, deſiderat etiam nunc regale introire conuiuium, & frui vino lætitiæ. Supra iam diximus amicos ſponſi prophetas, & omnes qui miniſtrauerunt verbum Dei ab initio ſæculi intelligendos: ad quos rectè vel eccleſia Chriſti, vel anima verbo Dei adhærens dicat, vt ſe introducant in domum vini: id eſt, vbi ſapientia miſcuit in cratere vinum ſuum, & deprecatur per ſeruos ſuos om-
Prou.9.a nem inſipientem & egentem ſenſu, dicens: *Venite, manducate panes meos, & bibite vinum quod miſcui vobis.* Iſta eſt do-
Matt.8.b mus vini domuſque conuiuij, in quo conuiuio omnes qui *veniũt ab oriente & occidente recumbent cum Abraham, Iſaac & Iacob in regno Dei.* Ad quam domum, & ad quod conuiuium, prophetæ perducunt animas, quæ tamen eos audiunt
B & intelligunt. Sed & ſancti angeli cœleſteſque virtutes, quæ in miniſterio mittuntur, propter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis. Iſtud eſt vinum cui ſcribuntur iſti pſalmi, qui pro torcularibus attitulantur. Iſtud eſt vinum ex illa vite vn-
Ioan.15.a demiatum, quę dicit: *Ego ſum vitis vera:* quod expreſſit pater cœleſtis agricola. Iſtud eſt vinum quod attulerunt illi palmites qui in Ieſu permanſerunt: non ſolum in terris, ſed e-
Ibidem. tiam in cœlis. Sic enim audio illud quod dicitur: *Quia omnis palmes, qui non manet in me, non poteſt afferre fructum.* Nemo enim producit fructum vini huius, niſi qui permanet in verbo & ſapientia & veritate & iuſtitia & pace, omnibuſque virtutibus. Iſtud eſt vinum, quo etiam inebriari iuſtis
Gen.9.c & ſanctis quibuſque optabile ducitur. Hæc puto & in ſpiritu iam tunc Noe continens, inebriatus eſſe dicitur. Et Dauid admiratus huius conuiuij calicem dicit: *Et poculum tuũ*
Pſal.22.b *inebrians quam præclarum eſt.* Ad hanc ergo domum vini, eccleſia vel anima vnaquæque deſiderat, quæ perfectæ ſunt, intrare: & dogmatibus ſapientiæ myſteriiſque ſcientiæ, epularum velut ſuauitate, & vini lætitia perfrui. Sciendum ſanè eſt, quia ſicut eſt iſtud vinum, quod de dogmatibus veritatis preſſum commiſcetur in cratere ſapientiæ: ita eſt cõtrarium vinum cum inique inebriantur peccatores, & hi qui falſæ ſcientiæ dogmata pernitioſa ſuſcipiunt, De quibus Salomon in Prouerbiis dicit: *Hi autem edunt cibos impie-*
Prou.4.c *tatis, vino autem iniquo inebriantur.* De hoc eodem vino ini-
Deut.32.e quo etiam in Deuteronomio legimus ita ſcriptum: *Ex vineis Sodomorum vitis eorum, & palmes eorum ex Gomorra. Vua eorum vua fellis, & botrus amaritudinis eis. Furor draconum vinum eorum, & furor eorum aſpidum inſanabilis.* Illud autem vinum, quod de vite vera procedit, nouum ſemper eſt: ſemper eſt: ſemper enim per profectus diſcentium, ſcientiæ & ſapientiæ diuinæ innouatur agnitio. Et ideo dicebat Ieſus
Matt.26.& diſcipulis ſuis: Quia *nouum bibam illud vobiſcum in regno pa-*
Mar.14.e *tris mei.* Innouatur enim ſemper agnitio ſecretorum arcanorumque reuelatio per ſapientiam Dei: non ſolum hominibus, ſed & angelis cœleſtibuſque virtutibus.

τάξατε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην. *Ordinate in me charitatem.*] Eiuſdem ſponſæ ad eoſdem verba ſunt, niſi quod poſſunt fortaſſe etiam apoſtoli Chriſti inter eos haberi, ad quos iſta memorantur. Quod ergo ait: ordinate in me charitatem, hunc habet ſenſum: Omnes C
homines amant ſine dubio aliquid, & nullus eſt qui ad id ætatis venerit, vt amare iam poſſit, & non aliquid amet: ſicut etiam in præfatione huius operis ſufficienter oſtendimus. Sed hic amor vel hæc charitas in nonnullis quidẽ ſuo ordine & conuenienter aptata procedit, in plurimis vero contra ordinem. Dicitur autem contra ordinẽ eſſe in aliquo charitas, cum aut id diligit quod non debet: aut quod debet diligit, ſed plus iuſto diligit, aut minus iuſto. In iſtis ergo inordinata eſſe charitas dicitur: in illis vero (quos valde paucos arbitror eſſe) qui ſcilicet per viam vitæ incedunt, & Deut.5.f
non declinant neque ad dexteram neque ad ſiniſtram: in ipſis ſolis ordinata eſt charitas, & ordinem ſuum tenet. Eſt autem ordo eius & menſura huiuſmodi. Verbi gratia: Deũ diligere nullus modus, nulla menſura eſt, niſi hæc ſola, vt ei totum exhibeas quantum habes. In Chriſto enim Ieſu dili- Deut.6.a
gẽdus eſt Deus *ex toto corde, & ex tota anima, & ex totis vi-* & Matth.
ribus: in hoc ergo nulla menſura eſt. Diligere vero proxi- 22.d &
mum, eſt menſura aliqua *Proximum*, inquit, *tuum dilige ſi-* Luc.10.c
cut teipſum. Si ergo aut in Dei dilectione minus aliquid feceris quam potes, & quam in viribus tuis eſt: aut inter te & proximum tuum non ſeruaueris æquitatem, ſed aliquid differentiæ habueris, non eſt in te charitas ordinata, nec ordinem ſuum tenens. Verum quoniam nobis ſermo de ordine charitatis eſt, diligentius per ſingula requiramus, vel quos diligi, vel quantũ diligi oporteat. Nam ſi (vt dicit Apoſtolus) membra alterutrum ſumus: puto quod hunc affectum erga proximos habere debeamus, vt eos non quaſi aliena corpora, ſed veluti membra noſtra diligamus. Secundum hoc ergo quod membra noſtra inuicem ſumus, æqualem erga omnes habere dilectionem ſimilemque conueniet. Secundum hoc vero quod ſunt in corpore aliqua membra honorabiliora & honeſtiora, alia vero inhoneſtiora & inferiora: puto quod rurſum per membrorum meritis & honore etiam dilectionis librari debeat modus, ſi quis ergo rationabiliter cuncta agere ſecundum verbum Dei, ac ſuos etiam affectus temperare proponit: puto quod erga hæc ſingula ordinem charitatis & ſcire debeat & tenere. Verum vt apertius fiat D
quod dicimus, paulo euidentioribus vtamur inditiis. Si quis (verbi gratia) laboret in verbo Dei, atque animas noſtras inſtruat & illuminet, viam ſalutis doceat, viuendique ordinem tradat, non tibi videtur & hic proximus eſſe quidem: ſed multo amplius alio proximo diligendus, qui horum nihil egerit? Nam & ſi ille quidem diligendus eſt, pro eo quod membra vnius corporis ſumus, vniuſque ſubſtantiæ: ſed hic multo amplius, qui cum ius proximi nobiſcum habeat, quod & cæteri homines habent: dat tamen hanc maiorem charitatis ergo te cauſam, quod viam Dei oſtendit, & animæ ſalutem, diuini verbi illuminationibus confert. Quod ſi aliquis me errantem & in præcipitio poſitum muliebris peccati, ad lucem reuocet veritatis: & de ipſo iam interitu eripiat, ac retrahat ad ſalutem: atque ex ipſis faucibus æternæ mortis eripiat: non tibi videtur quod illa ipſa (ſi fieri poteſt) plenitudine charitatis, qua Deum diligimus, diligendus ſit poſt Deum? Et ne putes quod nos ita præſumamus, audi Apoſtolum Paulum de his qui in verbo Dei laborant dicentem: *vt ſuperabundanter habeatis*
in charitate eos qui huiuſmodi ſunt propter opus ipſorum. Vi- Eph.4.b
deamus & alium adhuc ordinẽ charitatis eius, duntaxat, quæ erga proximos haberi iubetur. Si ſit non habens quidem docendi vel inſtruendi gratiam, neque verbum domini prædicandi: ſed tamen ſanctæ vitæ vir, innocens, immaculatus, & qui in iuſtificationibus & mandatis Dei ingrediatur ſine querela: videtur ne tibi talis hic vir in eodem charitatis ordine habendus, quo ille qui nihil horum agit: quandoquidem vterque proximus dicitur? Nonne & hic propter opus ſuum, & vitæ meritum (ſecundum Apoſtoli dictum) ſimiliter vt ille qui in verbo Dei laborat, ſuperabundantius habendus eſt in charitate propter opus vitæ ſuæ? Eſt adhuc alius ordo charitatis. Iubemur enim & inimicos noſtros diligere. Sed videamus ſi etiam in ipſis vnus ſolus modus erit dilectionis, an ibi Matth.5.g
habebit locum ſermo iſte qui dicit: *Ordinate in me chari-* & Luc.6.g
tatem. Puto ergo quod in his ſit ordo charitatis. Verbi gratia: Eſt aliquis mihi inimicus, in aliis tamen bene agens,
pudicus,

E

Pudicus, ſobrius, mandata plurima Dei ex parte cuſtodiens, in aliquibus tamen errans vt homo. Eſt alius qui inimicus quidem ſit & ipſe nobis, tamẽ ſit ſuæ vitæ atque animæ inimicus, paratus ad ſcelera, præceps ad flagitia; nihil ſancti, nihil religioſi ducens: non tibi videtur etiam inter ipſos inimicos quædam diuerſitas habenda charitatis? Puto quidem quod ex his ſatis patuerit, eſſe vim quidem charitatis vnam, multas tamen habere cauſas, & multos ordines diligendi; & propter hoc nunc dicere ſponſam: Ordinate in me charitatem: hoc eſt, docete me diuerſos ordines charitatis. Quod ſi adhuc addendum his aliquid videtur, poſſumus & illud in medium adducere, quod ait Apoſtolus: *Viri diligite vxores veſtras, ſicut corpora veſtra, ſicut Chriſtus dilexit eccleſiã.* (Epheſ. 5. e & Col. 3. d) Quid ergo? Debent quidem viri vxores ſuas diligere: alias vero mulieres non debent omnino diligere in omni caſtitate & ſanctitate? An non videbuntur etiam ipſæ eſſe de proximis? Sed impendenda quidem eſt dilectio vel in coniugem, vel in matrem, vel in ſororem: ſi tamen fideles ſint, & Deo adhærentes, & erga aliam mulierem nullam ſecundum quod ipſa proxima dicitur, eſt nobis impendenda dilectio. Quod ſi hoc abſurdum videtur (debet autem ſecundum mandati ordinem etiam erga eas caſta haberi dilectio) prorſus inter ipſas perſonas feminarum, quibus impẽdenda dilectio eſt, habendus profecto eſt ordo quidam in charitate conueniensque diſtinctio. Et maiori quidem cum honorificentia matri deferenda eſt dilectio. Sequenti vero gradu, cum quadam nihilominus reuerentia, etiam ſororibus. Proprio vero quodam & ſequeſtrato ab his more, charitas coniugibus exhibenda. Poſt has vero perſonas, pro meritis etiam & cauſis vnicuique in omni (vt diximus) caſtitate deferenda dilectio eſt.

F

Secundum hæc etiam de patre vel fratre atque aliis propinquis obſeruabimus. Erga ſanctos vero qui nos in Chriſto genuerunt: ſed & paſtores atque epiſcopos, vel qui verbo Dei præſunt presbyteri, aut qui benè miniſtrant in eccleſia, vel qui in fide præcellunt cæteros, quo modo non pro vniuſcuiuſque meritis, affectio penſabitur charitatis longe eminentior, quam erga eos haberi poteſt, qui aut nihil horum, aut non integre egerunt? Sed & inter parẽtes fideles & infideles, & fratres fideles ac infideles ſororeſque poteſtne fieri, vt non erga hos ſingulos diuerſus ordo habeatur charitatis? Quas diuerſitates intuens ſponſa, & videns de his omnibus animæ ad perfectionem tendenti neceſſariam videri ſcientiam earum rerum, vt vniuſcuiuſque loci & ordinis menſuras poſſit tenere charitatis: dicit ad amicos ſponſi, eos videlicet, qui verbum Dei miniſtrant: Ordinate in me charitatem, hoc eſt, docete me & tradite mihi, quomodo per hæc ſingula ordinem ſeruare debeam charitatis. Omnes enim homines (ſicut iam diximus) ſecundum hoc quod ſimiles nobis ſunt, ſimiliter diligendi ſunt: imo omnis rationabilis creatura à nobis, vtpote rationalibus, æqualiter diligenda eſt. Adiiciendum tamen in charitate eſt vnicuique ad hoc quo modo eſt, & ad hoc quod rationabilis eſt. Si (verbi gratia) aut in moribus, aut in opere, aut in propoſito, aut in ſcientia, aut in ſtudiis cæteros præcellit: & pro his ſingulis ſecundum ſuum cuique meritum, ad generalem dilectionem, addendum eſt etiam ſpecialis aliquid charitatis. Verum vt maior de his habeatur auctoritas, ab ipſo Deo capiamus exemplum. (Sap. 11. b) Ipſe enim amat omnia quæ ſunt æqualiter, vt nihil oderit eorum quæ fecit. Neque enim fecit aliquid quod odio haberet: non tamen ob hoc ſimiliter dilexit Ægyptios vt Hebræos, & Pharaonem vt Moyſen & Aaron. Nec rurſus reliquos filios Iſraël ſimiliter dilexit vt Moyſen, & Aaron, & Mariam: nec iterum Aaron & Mariam ſimiliter dilexit vt Moyſen: quamuis verum ſit vt dicitur ad eum: *Parcis autem omnibus, quia omnia tua ſunt domine, amator animarum*: (Ibidem.) ſpiritus enim incorruptionis eſt in omnibus: tamen ille qui menſura, & numero, & pondere diſpoſuit omnia ſecundum menſuram, ſine dubio vniuſcuiuſque meritorum & dilectionis ſuæ temperat libram. Nunquid non putabimus quia non ſimiliter ab eo dilectus eſt Paulus, cum perſequeretur eccleſiam (1. Cor. 15) Dei: ſicut diligebatur, dum ipſe pro ea perſecutiones cruciatuſque tolerabat, & dicebat ſibi ineſſe ſolicitudinem omnium eccleſiarum? Multum eſt nunc vt inter iſtos ordines charitatis, etiam de affectu odij, qui videtur huic charitatis affectui contrarius, inſeramus:

G

quia etiam dominus dicit: Inimicus ero inimicis tuis, & aduerſabor aduerſariis tuis. (Exod. 23. d) Et iterum: Si peccatori tu aſſiſtis, & ei quem odit dominus, amicus es. Quæ vtique hanc abſolutionem, quam & illud quod dictum eſt: *Honora patrem tuum & matrem tuam.* (Exod. 20. b) Et iterum: *Qui non odit patrem*, & reliqua: (Luc. 14. f) in quo profecto nimietas charitatis, in Deum his qui aduerſantur contrarium videtur generare affectum, dum nulla poteſt eſſe conſonantia luci & tenebris, & Chriſto cum Belial: (2. Cor. 6. c) nec eadem portio eſſe fideli cum infideli. His ergo vt potuimus de charitatis ordinibus expoſitis, patet, ad intelligendum quid ſit quod poſcat ſponſa, id eſt, eccleſia, vel anima tendens ad perfectionem, præſtari ſibi ab amicis ſponſi: quoniam introduci ſe popoſcerat in domum vini, vbi ſine dubio intellexerat in omnibus his quæ viderat, eminere & præcellere gratiam charitatis: & ipſam didicerat maiorem omnium ſolamque eſſe charitatem, quæ nunquam cadet: (1. Cor. 13. c) ideo depoſcit vt ordinem eius dicat: ne forte aliquid inordinatum faciens, vulnus ab eo aliquod accipiat; vt in poſterioribus dicitur: *Vulnerata charitatis ego ſum.* Ea autem ſiue ad angelos dici accipiamus, à quibus ſe inſtrui poſtulat & muniri, nihil abſurdum videbitur: ſecundum hoc quod de populo dicitur: *Lætamini gentes cum populo eius, & confortent eos omnes angeli Dei.* (Deut. 32. Rom. 15. c) Et vt in aliis dicitur: *Circundat angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Et item alibi: *Nolite cõtemnere vnum ex minimis iſtis*, qui in eccleſia ſunt: *quia angeli eorum ſemper vident faciem patris mei, qui in cælis eſt.* (Pſal. 33. b Matth. 18. b) Sed & in Apocalypſi Ioannis, angelo Thyatirenſi teſtimoniũ dat filius Dei pro charitate, quam ordinauit angelus ipſe in eccleſia ſibi cõmiſſa. (Apoc. 2. e) Sic enim ſcriptum eſt: *Scio opera tua, & charitatem tuam, & fidem, & miniſterium, & patientiam; & opera tua nouiſſima maiora quam priora.* Sed & ſi ad prophetas hæc referamus, qui miniſtrauerunt verbum

H

Dei ante aduẽtum ſponſi: vt per ipſorum doctrinam videatur eccleſia velle ordinem diſcere charitatis, id eſt, propheticis inſtrui voluminibus, non videbitur abſurdum. Sed & omnes ſancti, qui de hac vita deceſſerunt, habentes adhuc charitatem erga eos, qui in hoc mundo ſunt, ſi dicantur curam gerere ſalutis eorum, & iuuare eos precibus ſuis atque interuentu ſuo apud Deum, non erit inconueniens. Scriptũ namque eſt in Machabæorum libris ita: *Hic eſt Hieremias propheta Dei, qui ſemper orat pro populo.* (2. Mac. 15. e) Sed & ad Apoſtolos hæc dici (vt ſupra iam dixi) non videbitur alienum. Per hos enim omnis eccleſia Dei, vel anima quærens Deum introducitur in domum vini, vt ſupra diximus, & aromatibus atque odoribus repletur, & componitur in meliùs, ſicut in poſterioribus legimus, & edocemur omnem ordinem rationemque charitatis.

Cõfirmate me in vnguẽtis, ſtipate me in malis: quia vulnerata charitatis ego ſum. In Græco quidem habetur: Confirmate me in myrrhis genus quoddam arboris nominans, quod Latini putãtes myrrha dictum, vnguenta interpretati ſunt. (στηρίσατέ με ἐν μύρροις, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.) Igitur ordo ſermonis huiuſmodi eſt. Poſteaquam ſponſa & verba ex ore ipſius ſpõſi audiuit, & cubiculum regis ingreſſa eſt, & domum vini locumque conuiuij ac ſapientiæ, & in eo victimas & craterem mixtum ſacramentis eius aſpexit: quaſi in horum omnium admiratione ſtupẽs & ſaucia, poſtulat ab ipſis nihilominus amicis & ſodalibus ſponſi, vt cõfirmetur, & quaſi deficiens ſuſtentetur, incumbens paululum ſuper arborem μύρρων vel meliam. Amoris enim vulnere percuſſa, arborum ſolatia ſyluarumque ſectatur. Hæc ſecundum literam. Sed ex his, vt exequi poſſimus intelligentiam ſpiritualem, indigemus illa gratia, quam conſequi à Deo meruit ipſe Salomon, qui omnium quæ ſunt radicũ, & arborum, & virgultorum naturas didicit: vt ſciremus & nos quæ vis & quæ natura ſit arboris myrrhæ, quo competenter ex hac ſpiritualis aptari poſſit expoſitio. Hoc eſt autem quod ſolum peruenire ad nos de huius arboris notitia potuit: quia odorem ſolum habeat ſuauem, nullum tamen afferat fructum. Melia vero arbor, notum cunctis eſt, quod non ſolum ferat fructum, ſed & dulciſſimum & ſuauiſſimum ferat. Omnes igitur homines arbores dicuntur ſiue bonæ ſiue malæ, & fructuoſæ ſiue infructuoſæ: ſicut & Dominus in Euãgelio dicit: *Aut facite arborẽ bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius* (Matth. 12. c)

A *malum. Et omnis arbor quæ non facit fructũ bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Tres ergo differentiæ in hominibus videntur eſſe. Quidam qui omnino nullum fructum afferunt, & ecce alij qui afferunt. Sed in his qui afferunt, aut mali ſunt fructus, aut boni. Hic ergo ſponſa, id eſt, eccleſia Chriſti, confirmari ſe poſtulat, & reclinari quidem ſuper vnam arborem meliam, afferẽtem fructus bonos, & rectè ac competenter. Super his enim confirmatur & ſtipatur eccleſia, qui in bonis operibus fructificant & creſcunt. Quid autem eſt quod in myrthis, infructuoſis ſcilicet arboribus, confirmari vult odore ſolo gaudentibus. Ego puto quod iſtos qui ſolo odore gaudent, & needum fructus fidei afferunt, illos dicat quos Paulus ad Corinth. ſcribens dicit: *Qui*
1.Cor.1.a *inuocant nomen domini noſtri Ieſu Chriſti in omni loco ipſorum & noſtrum.* Pro eo ergo quod inuocãt nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, habent in ſemetipſis odoris quandam ex ipſa inuocatione nominis ſuauitatem. Pro eo vero quod non eum omni fiducia & libertate accedunt ad fidem, nullos fidei afferunt fructus. In loco hoc poſſumus nos catechumenos eccleſiæ intelligere, ſuper quos ex parte aliqua confirmantur eccleſiæ. Habent enim & in ipſis non parum fiduciæ, & ſpei plurimum, quod & ipſi fiant aliquando arbores fructiferæ, & plãtentur in paradiſo Dei ab ipſo agricola patre. Ipſe enim eſt qui plantat huiuſmodi arbores in eccleſia Chriſti, quæ eſt paradiſus delitiarum: ſicut & dominus dicit: *Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cæleſtis,*
Matth.15.b *eradicabitur.* Stipatur ergo eccleſia, & inter melias, & ſuper ipſas requieſcit. Quæ meliæ illæ putandæ ſunt animæ, quæ quotidie innouãtur ad imaginem eius qui creauit eas. Quia enim per innouationẽ ſui, imaginem reparant filij Dei, merito & ipſæ arbores meliæ appellantur: quia & ipſe ſponſus earum in ſuperioribus dictus eſt, ſicut arbor melia eſſe in lignis ſyluæ. Et ne mireris ſi idem ipſe & arbor vitæ & diuerſa alia dicatur, cum idem & panis verus, & vitis vera, & agnus Dei, & multa alia nominetur. Omnia namque hæc verbum Dei vnicuique efficitur, prout menſura, vel deſiderium participantis expoſcit: ſecundum quod & manna, qui cum eſſet vnus cibus, vnicuique tamen deſiderij ſui reddebat ſaporem. Præbet ergo ſeipſum, non ſolum eſurientibus panem, & ſitientibus vinum, ſed & deliciari volentibus ſemetipſum, & fragrantia exhibet poma. Propterea er-
B go & ſponſa velut refecta iam & bene paſta, fulciri in meliis ſe poſcit; ſciẽs in verbo eſſe cibi non ſolum omnem cibum, ſed & omnes delitias, & per ea maxime diſcurrit, dum ſe vulneratam ſentit eſſe iaculis charitatis. Si quis vſquam eſt, qui fideli hoc amore verbi Dei arſit aliquando: ſi quis eſt (vt propheta dicit) qui electi iaculi eius dulce vulnus plagamque accepit: ſi quis eſt qui ſcientiæ eius amabili confixus eſt telo; ita vt diurnis eum deſiderijs nocturniſque ſuſpiret, aliud quid loqui non poſſit, audire aliud nolit, cogitare aliud neſciat, deſiderare præter ipſum, aut cupere aliud vel ſperare non libeat, iſta anima merito dicit. *Vulneratæ charitatis ego ſum*, & ab illo vulnus accepi, de quo dicit Eſaias: *Et*
Eſa.49.a *poſuit me ſicut iaculum electum, & in pharetra ſua abſcõdit me.* Tali vulnere decet Deum percutere animas, talibus iaculis teliſque configere, ac ſalutaribus eas vulneribus ſauciare, vt quia Deus charitas eſt, dicat & ipſe: *Quia vulneratæ charita-*
1.Ioan.4.c *tis ego ſum.* Et quidẽ in hoc quaſi amatorio dramate ſponſa charitatis ſe dicit vulnera ſuſcepiſſe. Poteſt autem ſimiliter feruens anima erga ſapientiam Dei dicere: quia vulneratæ ſapientiæ ego ſum: illa ſcilicet, quæ ſapientiæ eius pulchritudinem potuit intueri. Poteſt & alia anima virtutis eius magnificentiam contuens, & admirata potentiam verbi Dei, dicere: Quia vulneratæ virtutis ego ſum. Talis credo
Pſal.26.a aliqua, ſicut erat illa quæ dicebat: *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quẽ timebo.* Sed & alia anima erga amorem iuſtitiæ eius feruens, & diſpenſationum ac prouidentiæ eius iuſtitiam contuens, dicit ſine dubio: Vulneratæ iuſtitiæ ego ſum, & alia bonitatis eius ac pietatis immenſitatem reſpiciens, ſimilia loquitur. Sed & horum omnium generale eſt iſtud charitatis vulnus, quo ſe vulneratam prædicat ſpõſa. Sciendum tamen eſt, quod ſicut ſunt iſta Dei iacula, quæ animæ habenti deſiderium bonorum, ſalutis vulnus infligunt: ita ſunt & iacula maligni ignita, quibus anima, quæ non eſt ſcuto fidei protecta, vulneratur in mortem. De ipſis dicit propheta: *Ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt ſagittas ſuas in pharetra ſua, vt ſagittent in obſcuro rectos corde.* C Pſal.10.b Hic peccatores de occulto ſagittantes, dæmones inuiſibiles dicit; & ipſi ſunt habentes quædam iacula fornicationis, alia cupiditatis & auaritiæ, quibus quam plurimi vulnerantur. Habent etiam ſpicula iactantiæ & vanæ gloriæ: ſed iſta valde ſubtilia ſunt, ita vt confixam ſe anima ab eis ſauciatamque vix ſentiat, niſi ſi induta eſt armis Dei, & ſtat vigilans & immobilis erga aſtutias diaboli, ſcuto ſemetipſam fidei per omnia contegens, & nullam prorſus corporis partem fide nudam relinquens. Quantacunque autem dæmones fecerint tela, ſi inueniant mentem hominis fide munitam, etiam ſi fuerint ignita, etiam ſi cupiditatum flammis & incendijs ardeant vitiorum, fides plena cuncta reſtinguit.

Læua eius ſub capite meo, & dextera eius amplectetur me.] εὐώνυμ@ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλήν μου: καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεταί με. Deſcriptio eſt quidem amatorij dramatis ſponſæ, feſtinantis ad connubium ſponſi: velut tamen paulo apertioribus corporis appellationibus currit. Sed conuerte te velocius ad ſpiritum viuificantem, & refugiens appellationes corporeas, vere perſpice quæ ſit verbi Dei læua, quæ ſit dextera: quod etiam caput ſponſæ eius, animæ ſcilicet perfectæ vel eccleſiæ, & non te rapiat carnalis & paſſibilis ſenſus. Ipſa enim eſt hic ſponſi dextera & læua, quæ in Prouerbiis de ſapientia dicitur, vbi ait: *Longitudo enim vitæ in dextera eius: in* Prou.3.b *ſiniſtra vero eius diuitiæ & gloria.* Et ſicut hic ſapientiam non ideo aliquam feminam dici putabis, quia femineo nomine appellari videtur: ita ne in hoc quidem, quoniam maſculino genere, ſponſus verbum Dei dicitur, corporaliter intelligere debes læuam eius aut dexteram: vel amplexus ſponſæ vel animæ, pro feminini generis declinatione percipere: ſed verbum Dei, quamuis apud Græcos maſculino, apud nos neutro genere proferatur: ſuper maſculinum tamen & neutrũ ac femininum genus, & ſuper omne omnino quod ad hoc reſpicit eſſe, cogitanda ſunt iſta, de quibus ſermo eſt; & non ſolum verbum Dei, ſed & eccleſia eius, atque anima perfecta, quæ & ſponſa nominatur. Sic enim & Apoſtolus dicit: *In Chriſto enim neque maſculus neque femina, ſed omnes in ipſo vnum ſumus.* Gen.3.d D Hæc autem propter homines, qui aliter audire non poſſunt, niſi his verbis, quæ in vſu habentur, in ſcriptura diuina humani more referuntur eloquij: vt verbis quidem notis ea & ſolitis audiamus: ſenſu tamen illo quo dignum eſt, de diuinis rebus & incorporeis ſentiamus. Nam ſicut is, qui amatorem dicit ſe eſſe pulchritudinis ſapientiæ, hoc oſtendit, quod naturalem qui in ſe eſt charitatis affectum ad ſtudia tranſtulerit ſapientiæ: ita & hic ſponſa depoſcit, vel anima vel eccleſia, vt ſponſus ſuus qui eſt verbum Dei: læua quidem ſua caput eius ſuſtentet, dextera vero eius omne eius reliquum complectatur, & conſtringat corpus. Eſt autem læua, in qua ſapientia diuitias continere & gloriam dicitur. Quas autem habet diuitias eccleſia, & quam gloriam, niſi illas quas accepit ab eo: *qui cum diues eſſet, pauper factus eſt, vt illius paupertate eccleſia fieret diues?* 2.Cor.8.b Quæ autem eſt gloria illa; Sine dubio, de qua dicit: *Pater clarifica filium tuum*, paſſionis ſine dubio gloriam deſignans. Fides ergo paſſionis Chriſti, gloria & diuitiæ eccleſiæ ſunt, quæ in læua eius continentur. Læuam autem puto verbum Dei hoc modo debere intelligi, quoniam quidem ſunt in eo quædam diſpenſationes ante incarnationem geſtæ. Sunt vero aliquæ & per incarnationem. Illa pars verbi Dei, quæ ante aſſumptionem carnis in diſpenſationibus peracta eſt, dextera poteſt videri: hæc vero quæ per incarnationem, ſiniſtra appellari. Vnde & ſiniſtra & diuitias & gloriam habere dicitur. Per incarnationem namque diuitias & gloriam quæſiuit, omnium ſcilicet ſalutem. In dextera autem longitudo vitæ eſſe dicitur: per quod ſine dubio illa eius pars, quæ in principio apud Deum *Deus erat verbum*, ſempiter- Ioan.1.a
nitas indicatur. Hanc ergo læuam eccleſia, cuius Chriſtus eſt Coloſ.1.c caput, optat habere ſub capite ſuo, & fide incarnationis eius, caput ſuum moniri. Dextera vero eius amplecti, id eſt, illa agnoſcere, & de illis inſtrui, quæ ante huius quoque per incarnationem geſta diſpenſationis tempus in arcanis habentur & reconditis. Dextera namque ibi putanda ſunt eſſe omnia: vbi nihil de peccatorum miſerijs, nihil de fragilitatis lapſu continetur. Hic vero læua, vbi vulnera noſtra

coruauit

E

1.Pet.2.d Gal.3.b curauit, & peccata noſtra portauit: factus etiam ipſe pro nobis peccatum, & maledictum. Quæ omnia quamuis caput & fidem ſuſtentent eccleſiæ, merito tamen ſiniſtra verbi Dei appellabuntur: in quibus aliqua etiam præter illam naturam, quæ tota dextera eſt, & tota lux, ac ſpendor & gloria, pertuliſſe memoratur.

ὥρκισα ὑμᾶς θυγατέρες ἱερουσαλὴμ ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν ἐγείρητε, καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως οὗ θελήσῃ. *Adiuraui vos filiæ Hieruſalē in virtutib., & in virib. agri, ſi eleuaueritis & ſuſcitaueritis charitatem quoadvſque velit.*] Sponſa adhuc ad adoleſcentulas loquitur, prouocans eas & exhortans, imo & adiurans per ea quæ eis chara eſſe nouit & amabilia: vt ſi fortè eleuare cœperint charitatem, iacentē quippe in eis, & excitare eam, vtpote adhuc dormientē apud eas: intantum eleuent eam, & intantum ſuſcitent, inquantum voluerit ſponſus: nec minus aliquid in ea agant, quàm volūtas ipſius patitur. Hæc eſt enim amantis ſponſæ perfectio, vt à nullo velit contra animum & voluntatem eius fieri, quem diligit. Et vt hoc non neglīgēter aut ſegniter agāt, per virtutes agri, id eſt, per plātaria & virgulta, quæ in agro ſunt, & per vires eius, ſine dubio per ea quæ in eo ſata ſunt, adiutantur. Tali ordine, talique verborum compoſitione, textus hiſtorici dramatis dirigitur. Nunc iam quid arcani intrinſecus contegat, requiramus. Omnis anima, præcipuè quæ filia eſt Hieruſalem, habet aliquem agrum proprium, qui ei ſecreta quadam per Ieſum meritorum ſorte delatus eſt: ſicut fuit & ille ager Iacob: cuius ſuauitate permotus

Gen.27.d Iſaac patriarcha, myſticis aiebat eloquiis: *Ecce odor filij mei, ſicut odor agri pleni, cui benedixit dominus.* Habet ergo vnaquæque anima (vt diximus) agrum ſuum. Vita namque & conuerſatio eius, ager eſt eius. In hoc agro, anima quæ diligens & ſtudioſa eſt, ſatis agit, & ſtudet plātare bonos ſenſus, & omnes excolere animi virtutes: non ſolum autem animi virtutes, ſed & vires operum, quibus videlicet impleri poſſunt miniſteria mandatorum. Eſt ergo (vt diximus) vnicuique animus ſuus ager, quem colit, & plātat, & ſeminat, ſecundum hæc quæ diximus. Eſt autem & omnium ſimul filiarum Hieruſalem vnus quidam & communis ager: de quo Paulus agit: Dei agricultura eſtis. Quem agrum, cō-

F

mune exercitium eccleſiaſticæ fidei & conuerſationis accipiamus: in quo certum eſt virtutes ineſſe cœleſtes, & vires ſpiritualium gratiarū. Vna enim quæque anima, quæ nunc filia Hieruſalem hic appellatur, ſciens quod matrem habeat Hieruſalē cœleſtem, conferat aliquid neceſſe eſt ad agrum hunc excolendum, & cœleſti eum poſſeſſione dignum cupiat effici. In iſtius ergo agri virtutibus, eleuari charitatem Chriſti, & excitari ab adoleſcentulis, & initia fidei habentibus, proteſtatur eccleſia, & dicit ad eas: *Si leuaueritis & ex-*

Rom.8.c *citaueritis charitatem quoadvſque velit*: hoc eſt, ſi iam ad hoc veneritis, vt incipiatis agi non ſpiritu timoris, ſed adoptionis; & in hoc profeceritis, ita vt *perfecta* in vobis *dilectio fo-*

1.Cor.1.b 1.Ioan.4.d *ras mittat timorē*; & vt eleueris, atque exalteris in vobis charitatē, & excitetis eam: tamdiu eleuare eam, & tamdiu extollite, quamdiu ipſe velit fibus charitatis, imo ipſe qui ex Deo eſt charitas: ne forte putantes ſufficere humanæ charitatis menſuras, in charitate Dei minus aliquid quàm Deo dignum eſt, agatis. Menſura enim charitatis hæc ſola eſt, vt tantum quantum ipſe vult diligatur. Voluntas autem Dei ſemper eadem eſt, nec vnquam mutatur. Nunquam ergo immutatio aliqua aut finis vllus in Dei charitate recipitur. Notandum ſane eſt, quod non dixit, ſi acceperitis charitatem, ſed ſi leuaueritis: quaſi quæ eſt quidem in vobis, ſed iacet, & nondum erecta eſt. Et rurſum non dixit, ſi inueneritis, ſed ſi excitaueritis charitatem: quaſi quæ ſit intrinſecus quidem: ſed iaceat & dormiat in eis, donec inueniat ſuſcitantem. Ipſam credo & Paulus ſuſcitabat tunc adhuc in diſcipulis dormientem, cum dicebat: *Exurge qui dormis,*

Ephes.5.e *& continges Chriſtum.*

φωνὴ τοῦ ἀδελφιδοῦ μου. *Vox fraterni mei.*] Frequenter nos admonere conuenit, quod libellus hic in modum dramatis texitur. Præſens enim verſiculus, quem propoſuimus tale aliquid indicat, quod cum ſponſæ ſermo eſſet ad adoleſcentulas filias Hieruſalem, ſubito quaſi eminus vocem ſponſi ſenſerit, quaſi eum aliquibus loquentis: interruptoque ſermone, quem faciebat ad adoleſcentulas, ſponſa autem conuerterit ad auditum, qui ad eam peruenerat, & dixerit: Vox fraterni mei. Spōſum vero intellige primo quidem antequam appareret

G

oculis ſponſæ voce ei ſola agnitum. Poſt hæc vero etiam conſpectibus eius apparuiſſe ſuper montes quoſdam vicinos illi loco, in quo ſponſa morabatur ſalientem, & magnis quibuſdam, non tam paſſibus quàm ſaltibus colles monteſque in modum cerui vel capreæ tranſcendentem, & ita ad ſponſam ſuam omni cum properatione venientem. Vbi vero ad domum, intra quam ſponſa commorabatur, aduenit, ſtetiſſe eum paululum intellige poſt domum; ita vt ſentiretur quidem adeſſe, nondum tamen domum palam vellet & euidenter intrare: ſed prius quaſi ſub amatoris ſpecie per feneſtras aſpicere velle ſponſam. Intellige autem retia quædam prope domum ſponſæ, aut laqueos eſſe poſitos: vt ſi forte ipſa, vel aliqua ſodalium eius ex filiabus Hieruſalem aliquando exiſſet, caperetur. Ad iſta vero retia veniſſe ſponſum certum eſt: qui cum capi ab eis non poſſet, ſed fortior eorum effectus diruperit ipſa retia, diruptiſque eis ſuper ipſa incedens, etiam per ipſa proſpexerit: & poſtquam hoc opus fecerit, dicat ad ſponſam. Exurge, veni proxima mea, ſponſa mea, columba mea. Hoc autem dicat, vt ipſo opere oſtendat ei quomodo cum fiducia debeat contemnere iam retia, quæ ei tetenderat inimicus: nec timeat laqueos, quos ab ſe iam viderat eſſe diruptos: & adhuc vt amplius ad ſe ſponſam prouocet feſtinare, dicat ei: Quia omne tempus quod iam graue videbatur, tranſiuit; & hyems quæ ei cauſa exorta videbatur, abſceſſit; pluuiæque inutiles abierunt, & tempus iam floridum venit: nihil moreris iter aggredi veniendi ad me: ecce enim & agricolæ, quia veris iam tempus adeſt, vineas colunt. Vox enim tum & aliarum auium, tum etiam ſonora & grata turturis vernātis auditur. Sed & ficus de veris certa temperie, germen ſuum produxit. Vites vero intantum de temporis tranquillitate non dubitant, vt flores ſuos iam audeant odoreſque proferre. Hæc quidem de trāquillitate temporis indicat ſponſæ, vt maiore cum fiducia arripere iter audeat pergendi ad ſponſum. Sed & locum deſcribit ei, in quo vult eam ſecum requieſcere, & dicit velamento cuiuſdam ſaxi, quod muro ipſi vel loco promurali contiguum ſit, opaciſſimum quendam effici locum, ad quē venire eam vult, & ablato velamine, ibi eius reuelatam faciem contueri, vt facie ad faciem innoteſcat ſponſo ſuo: & non ſolum faciem eius reuelatam videat ſpōſus & liberam: H

ſed & vocem eius ibi audiat: certus iam quod & facies eius pulchra ſit, & vox eius ſuauis ac delectabilis. Hæc autem præuenientes coniunximus, ne ordinem dramatis & hiſtoriæ textum videremur irrumpere. Sed præuenientes paululum vſque ad illum locum fabulæ ordinem proſecuti ſumus, vbi ait: Quoniam vox tua ſuauis, facies tua ſpecioſa: Nunc ergo repetentes videamus primo quid eſt quod ait: Vox fraterni mei. Ex voce ſola ab eccleſia ſua primo Chriſtus agnoſcitur: Primo enim vocē ſuam præmiſit per prophetas, & cum non videretur, audiebatur tamen. Audiebatur autem per ea quæ annuntiabantur de eo: & tamdiu ſpōſa, id eſt, eccleſia quæ ab initio ſæculi congregabatur, ſolam vocem eius audiuit, vſquequo oculis ſuis eum videret, & diceret.

Ecce hic venit ſaliens ſuper montes, tranſiliens ſuper colles.] ἰδοὺ οὗτος ἥκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς. Saliebat enim ſuper propheticos montes, & ſanctos colles: illos ſcilicet, qui in hoc mundo imaginem eius formamque geſſerunt. Sed & ſi in Apoſtolis eum ponas, quaſi in montibus ſalientem & eminentem cunctis, & in collibus nihilominus, his duntaxat qui ſecundo loco electi ab eo & miſſi ſunt, non erit inconueniens. In his enim ſimilis efficitur capreæ, & hinnulo ceruorum. Capreæ, quod omnem viſum, viſus eius præcellit. Et ceruo, quod ad interitum ſerpētis aduenit. Sed & vnaquæque anima (ſi qua tamen eſt quæ verbi Dei amore conſtringitur) ſi quando in diſputatione ſermonis eſt poſita, vt nouit omnis qui expertus eſt, quo modo cum in arctum venitur, & anguſtiis propoſitionū quæſtionumque concluditur: ſi quando eam legis ac prophetarum vel ænigmata, vel obſcura quæque dicta concludunt: ſi forte adeſſe eum ſentiat anima, & eminus ſonitum vocis eius accipiat, ſubleuatur ſtatim: & vbi magis ac magis propinquare ſēſibus eius cœperit, & illuminare quæ obſcura ſunt: tunc eum videt ſalientem ſupra montes & colles, altæ [illegible] cet & excelſæ ſenſus ſibi intelligentiæ ſuggerentem: ita vt merito dicat hæc anima: *Ecce hic venit ſaliēs in montib. tran-*

A *ſiliens ſuper colles.* Hęc autē dicimus, non immemores quod
iam & in ſuperioribus coram poſitus, præſenti collocutus
ſit ſponſæ. Sed quoniam (vt ſæpe diximus) dramatis ſpe-
ciem libellus hic continet: nunc in præſenti dicuntur ali-
qua, nunc etiam in abſenti: & ſic agitur immutatio perſo-
narum, vt vterque ordo competenter dirigi videatur. Quā-
uis enim promittat ſponſus, & dicat ad ſponſam ſuam, qui
ſunt electi diſcipuli eius: Quia *ecce ego vobiſcum ſum omnib.*
Matth.28.d *dieb. vſque ad conſummationē ſeculi:* tamen iterum per para-
bolas dicit: quia pater familias vocauit ſeruos ſuos, & vni-
Ibid. 25.b cuique diſtribuit pecuniam negotiandi gratia, & profectus
Luc. 19.b eſt. Et iterum dicit: Quia *abijt petere ſibi regnum.* Et iterum
Matth.25.a quaſi de abſente ſponſo dicitur: Quia *media nocte clamor fa-
ctus eſt, dicentium: quia venit ſponſus.* Sic ergo nunc præſens
eſt ſpōſus, & docet; nunc abſens dicitur, & deſideratur, & v-
trunque vel eccleſiæ vel animæ ſtudioſæ conueniet. Cum
enim pati perſecutiones & tribulationes permittitur eccle-
ſia, abſens ei videtur. Et rurſum cum in pace proficit, & in
fide ac bonis operibus floret, præſens ei eſſe intelligitur. Sed
& anima, cum quærit aliquem ſenſum, & agnoſcere obſcu-
ra quæque & arcana deſiderat: donec inuenire non poteſt,
abſens ei ſine dubio eſt verbum Dei. Vbi vero occurrerit,
& apparuerit quod requiritur, quis dubitat adeſſe verbum
Dei, & illuminare mentem, ac ſcientiæ lumen ei præbere?
Et iterum ſubduci nobis eum, atque iterum adeſſe ſentimus
per ſingula, quæ aut aperiuntur; aut clauduntur in ſenſi-
bus noſtris. Et hoc eo vſque patimur, donec tales efficia-
mur, vt non ſolum reuiſere nos, ſed & manere dignetur a-
pud nos, ſecundum quod interrogatus à quodam diſcipulo
dicente: Domine, quid eſt factum quod incipis nobis ma-
nifeſtare temetipſum, & non huic mundo? Reſpondit Sal-
Marc.14.c uator: *Si quis diligit me, verbum meū cuſtodit & pater meus
diliget eum, & ad ipſum veniemus, & manſionē apud eum fa-
ciemus.* Si ergo & nos volumus videre verbum Dei, atque a-
nimæ ſponſum ſalientem ſuper montes, & exultantē ſuper
B colles, primo audiamus vocē eius: & cum audierimus eum
in omnibus, tunc etiam eum videre poterimus, ſecundum
ea quæ in præſenti loco vidiſſe deſcribitur ſponſa. Nam &
ipſa quamuis & prius eum viderit, non eum tamen ita vi-
derat, vt nunc ſalientem ſuper montes, & exultantem ſu-
per colles: neque per feneſtras ſuas procumbentem, neque
per retia proſpicientem: ſed magis videtur quod prius hye-
mis tempore eum viderit. Nunc enim primum dicit ei:
Quia *hyems tranſiit.* Igitur (vt res indicat) etiam per hye-
mem ſponſæ ſuæ apparet, id eſt, tribulationum & tentatio-
num tempore. Sed & alia eſt illa viſitatio, in qua viſitatur
paululum & iterum deſeritur, vt probetur; ac rurſus requi-
ritur, vt caput eius ſuſtentetur, & vt tota complectatur: ne
forte aut in fide titubet, aut corpus eius tentationum pon-
dere prægrauetur. Et ideo videtur mihi hyems fuiſſe illud
tempus, cum caput ſuum, fidei ſcilicet ſummitatem, læua
ſponſi contineri poſcebat, & dextera eius omne corpus am-
plecti. Nunc autem iſta viſio, quæ de montibus apparet &
collibus, gratiarum puto ſpiritualium altitudines potentiaſ-
que deſignat. Sed & per feneſtras quod proſpicere dicitur,
ſenſibus mihi lumen videtur præbere. Et retia quæ dirum-
pit & conterit, laqueos indicari diabolicos puto, vtpote ten-
tationum tempore, tanquam hyeme iam peracta. Oſten-
duntur etiam ſigna veris & æſtatis, ſicut in pſalmis dictum
eſt: Æſtatem & ver, tu feciſti ea. Inde denique & flores
profectuum protulit eccleſia, tētationibus ſuperatis, & pu-
tationis diſpenſatione tranſacta: ſicut in ſuis locis, cum ad
hæc differenda ventum fuerit, oſtendetur. Ecce hic veniet
ſaliens ſuper montes, tranſiliens ſuper colles. Hiſtoricum
ordinem iam proſecuti ſumus. Nunc autem quomodo
Chriſtus ad eccleſiam veniens ſaliat ſuper montes, & exiliat
ſuper colles, videndum eſt. Exiliens enim magis quam
tranſiliens, propoſiti ſermonis proprietas habet. Iſaac enim
ambulās & progrediens, maior fiebat, vſque quo fieret ma-
gnus valde. Paulus autem non iam ambulando profecit,
ſed currendo, cum dicit: *Curſum conſummaui.* Saluator au-
2.Tim.4.b tem noſter & eccleſiæ ſponſus, neque ambulare neque cur-
rere, ſed ſuper hæc ſalire dicitur, & exilire. Si enim conſi-
deres quo modo parui temporis ſpatio occupatum falſis ſu-
perſtitionibus mundum ſermo Dei percurrit, & agnitionem
veræ fidei reuocauit, intelliges quo modo ſaliat ſuper mon- C
tes, magna videlicet quæque regna ſaltibus ſuis ſuperans, &
ad recipiendam cognitionem diuinæ religionis inclinans:
& exiliat ſuper colles, cum etiam minora regna velociter
ſubiugat, atque ad pietatem veri cultus adducit: & ſic de lo-
co ad locum, de regno ad regnum, de prouinciis ad prouin-
cias prædicationis illuſtratione tranſiliens, per eum qui di-
cebat: Quia ab Hieruſalem in circuitu vſque ad Illyri- Rom. 15.c
cum repleuit euangelium Dei: intelliges quo modo ſuper
montes ſaliens veniat, & exiliens ſuper colles. Sed & alio
modo poteſt intelligi, ſicut ſupra iam diximus. Quoniam
quidem Moyſes de ipſo ſcripſit, & prophetæ nihilominus
de ipſo annuntiauerunt. Sed & hæc annuntiatio in lectio-
ne veteris teſtamenti velamen habet ſuperpoſitum. Vbi ve-
ro ſpōſæ, eccleſiæ ſcilicet ad eum conuerſæ, ablatum eſt ve-
lamen: ſubito videt eum in iſtis montibus, legis duntaxat
voluminibus ſalientem, & in collibus ſcripturæ propheti-
cæ, pro euidenti manifeſtatione non tam apparentem, quā
exilientem. Verbi gratia, quaſi ſi reuoluens ſingulas pro-
phetiæ lectionis paginas inueniat de ipſis exilientem Chri-
ſtum, & per loca ſingula lectionum ablato nunc demum
quo prius tegebatur velamine, ebullire eum cernat & emer-
gere, atque euidenti iam manifeſtatione prorumpere. Ob
hoc credo & ipſe Ieſus eum ad transformandum ſe venit;
non in aliqua planitie aut conualle fuit, ſed montem con- Matth. 17.
ſcendit, vbi & transformatus eſt: vt ſcias eum ſemper in & Mar. 9.a
montibus aut in collibus apparere, & vt te doceat ne vſ-
quam eum niſi in legis & prophetarum montibus quæras.
Quod autē ſancti quique montes appellantur, multis ſcri-
pturæ locis inuenies indicari: ſicut ait in pſalmis: *Funda-
menta eius in montibus ſanctis.* Et iterum: *Leuaui oculos meos* Pſal.86.a
in montes vnde veniet auxilium mihi. Auxilium namque in Pſalm.120.
tribulationibus, ex ſcripturarum diuinarum ſenſibus capi-
mus. Poſſumus adhuc & montes, in quibus ſalire verbū Dei
dicitur, & quaſi liberius efferri, nouum accipere teſtamen-
tum. Colles vero, de quibus quaſi diu cōpreſſus & occulta- D
tus exiliit, veteris teſtamenti ſentire volumina. Sed & apud
Hieremiam venatores & piſcatores, qui mittuntur capere
homines ad ſalutem, in montib. & collib. eos capere dicun-
tur. Sic enim ait: *Ecce mitto multos piſcatores, & multos ve-
natores, & capient eos ſuper omnem montem, & ſuper omnem* Hier.16.d
collem: quod ego magis ad futurum tempus in conſumma-
tione ſæculi implendū puto: vt cum miſſi fuerint angeli ſe-
cundum euangelicam parabolam meſſis tempore, vt ſeparēt
frumenta à zizaniis: qui excelſioris vitæ & eminentioris
fuerit conuerſationis, iſte in montibus inuenietur aut in col-
libus. Non inuenietur in humilibus & deiectis locis, ne ibi
mixtus videatur eſſe zizaniis: ſed in excelſioribus ſenſibus, Matth.13.e
& in eminentia fidei poſitus, ſalienti in montibus verbo
Dei, & exilienti in collibus ſemper adhærens. Quod per a-
liam nihilominus parabolam, ſub eodem tamen intellectu
dicitur in euangelio. *Si quis in tecto eſt, non deſcendat tollere
aliquid de domo.* Poteſt adhuc & alium nobis ſenſum, prædi- Matth.24.b
ues iſte præſentis verſiculi ſermo ſuggerere. Poſſibile namq; & Mar.
eſt omnem qui p[illegible]na fide credit in Deum, vel montem, vel 13.b
collē appellari, pro qualitate ſcilicet vitæ, magnitudine in-
telligentiæ: etiam ſi fuerit aliquando vallis: proficiente
in eo Ieſu ætate & ſapientia & gratia, omnis vallis implebi-
tur. Superbi autem quique & elati, vt montes & colles hu-
miliabuntur: quoniam qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe
humiliat, exaltabitur. De ipſis enim dicitur: *Qui confidunt in
domino ſicut mons Sion.* Et de Hieruſalem dicitur: *Montes in* Luc.2.d Eſa 40.a
circumitu eius. Vnde puto, quod merito etiam Saluator no- Luc 14 &
ſter (quoniam & ipſe dicitur lapis de monte exciſus ſine ma- 18.c
nibus, & factus eſſe mons magnus) ſicut rex regum, & pon- Pſal.124.a
tificum pontifex, poteſt etiam mons montiū appellari. Verū Ibidem.
vt etiam tertia expoſitio habeat locum, ad vnamquamque Dan.2.e
animā ſermo dirigatur. Si qui ſint capaciores verbi Dei, qui
ab Ieſu aquam ſibi datam biberunt, & factus eſt in eis fons
aquæ viuæ ſalientis in vitam æternam, in his ſcilicet, in qui- Ioan.4.b
bus verbum Dei crebris ſenſibus & copioſis, velut perenni-
bus ebullit fluctibus, in his vitæ ac ſcientiæ & doctrinæ me-
rito montibus & collibus effectis, digniſſimè ſalire verbum
Dei dicitur & exilire, factus in eis per affluentiam doctrinæ
fons aquæ viuæ ſalientis in vitam æternam.

Similis

ὅμοιός ἐστιν ἀδελφιδός μου τῇ δορκάδι, ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη βαιθήλ.

Similis eſt fraternus meus capreæ hinnuloque ceruorum in montibus Bethel.] Caprea & ceruus, quod inter munda habeantur animalia, manifeſtè ex his quæ in Deuteronomio ſcripta ſunt, indicatur: eſt enim hoc modo ſcriptum. Hæc enim ſunt animalia, quæ manducabitis: vitulum & agnum ex pecoribus, & hircum ex capris, ceruum, & capream, & bubalum, & tragelaphum, & ibicem, & camelum, & pardum. Sed & quod ſanctus ceruo comparatur, in multis ſcripturæ diuinæ locis habetur, vt in pſalmo, vbi dicit: *Sicut ceruus deſiderat ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus.*

Deut. 14. a *Ser. 70.* *Pſal. 41.*

Veruntamẽ in ſermonib., quos ex Deuteronomio aſſũpſimus, etiam hoc nõ negligẽter conſiderandũ videtur, quã dignũ in animalib. mundis enumerandis ordinem tenuerit: vt primo vitulum ſecundo agnũ, tertio hircũ ſcriberet. In his vero quæ ſecundũ eundẽ Moyſen offeruntur ad altare, primo ceruũ, ſecundo capreã nominat. Et ita poſt hæc, reliqua per ordinem deſcribit animantia. Quorũ ratio his quibus abundantior gratia ſpiritualis in dono ſcientiæ conceſſa eſt, per Spiritum ſanctum manifeſta & euidens fiet. Nobis interim, quoniã de ceruo & caprea dicere nunc in expoſitione præſentis verſiculi incũbit, conueniens videtur ex ſcripturis diuinis congregare pro viribus, quæ de his animalib. referuntur, de quibus idẽ Moyſes cum de carnibus loqueretur, quæ in omni deſiderio animæ comederentur, non oblatæ ad altare: ſicut caprea, inquit, & ceruus.

Deut. 12.

Egregiũ vero quid viceſimus octauus pſalmus, vbi de virtutibus & efficacia vocis Dei per ordinem ſcribit, de ceruo hoc modo dicit: *Vox domini perficientis ceruos*, id eſt, perfectos facientis ceruos, & reuelabit condenſa. Sicut enim vox domini intercidere dicitur flammam ignis, & concutere deſertum: ita perficere ceruos, ac reuelare condenſa memoratur. Sed & in Iob de ceruo ita inuenimus referri, vbi dominus ad Iob per turbinem loquens & nubem, ait: *Aut ergo obſeruaſti partus ceruorum, aut numeraſti menſes eorum plenos ad partum: dolores autem eorum ſolniſti, aut nutriſti eorum natos, aut ſine doloribus partus eorum emitter? Abrumpent filij eorum, & multiplicabuntur in natiuitate: exibunt, & non reuertentur.* His adiungẽda ſunt etiam illa quæ in Prouerbiis legimus, hoc modo: *Ceruus amicitiarum, & pullus gratiarum loquantur tibi.*

Iob 39. a *Sec. 70.*

F

Prouerb. 5. *Sec. 70.* *1. Cor. 2. d*

Hæc interim ad præſens de ceruo nobis ſcripta occurrere potuerunt. Quæ ob hoc aſſumpſimus, vt loquamur non in doctrina humanæ ſapientiæ, ſed in doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes: & ideo inuocemus Deum, patrem verbi, quod nobis verbi ſui manifeſtet arcana, ſenſũque noſtrũ remoueat à doctrina humanæ ſapientiæ, & exaltet atq; eleuet ad doctrinã ſpiritus: vt non ea quę ſentit carnalis auditus, ſed ea quæ cõtinet volũtas Spiritus ſancti, loquamur.

Rom. 1. c

Paulus Apoſtolus nos docet, quod inuiſibilia Dei, ex viſibilibus intelligãtur: & ea quæ non vidẽtur, ex eorum quæ videntur ratione & ſimilitudine contẽplentur: oſtendens per hoc quod viſibilis hic mundus, de inuiſibili doceat, & exemplaria quædã cæleſtium contineat poſitio iſta terrena, vt ab his quæ deorſum, ad ea quæ ſurſum ſunt poſſimus aſcẽdere: atque ex his quæ videmus in terris, ſentire & intelligere ea quæ habentur in cælis. Ad quorum ſimilitudinem quãdam, quo facilius colligi per hæc ac ſentiri poſſent diuerſitates creaturarum quæ in terris ſont, ſimilitudinem conditor dedit. Et forraſſis ſicut hominem Deus ad imaginem & ſimilitudinem ſuam fecit, ita etiam cæteras creaturas ad alias quaſdam cæleſtes imagines, per ſimilitudinem condidit: & fortaſſe intantũ ſingula quæque quæ in terris ſunt, habent aliquid imaginis & ſimilitudinis in cæleſtibus, vt etiam granum ſinapis, quod minimum eſt in omnibus ſeminibus, habeat aliquid imaginis & ſimilitudinis in cælis.

Luc. 13. d

Et hoc quod talis ei quædam compoſita eſt alteroario naturæ, vt cum minimum ſit omnium ſeminũ, maios fiat omnibus oleribus: ita vt poſſint venire aues cæli, & habitare in ramis eius, ſimilitudinem ferat, non ſolum alicuius cæleſtis imaginis, ſed ipſius regni cælorum. Sic ergo poſſibile eſt, etiam cætera ſemina, quæ in terris ſunt, vt habeat aliquid in cæleſtibus ſimilitudinis & rationis. Quod ſi ſemina, ſine dubio & virgulta: & ſi virgulta, ſine dubio & animantia, vel alituum, vel repentium, & quadrupedum. Sed & illud adhuc poteſt intelligi, quod ſicut granum ſinapis non vnã ſimilitudinem tenet regni cælorum, & habitationes ſcilicet auiũ in ramis ſuis: ſed habet & aliam ſimilitudinẽ vel imaginem, perfectionis ſcilicet fidei: ita: vt ſi quis habeat fidẽ ſicut granum ſinapis, dicat monti transferri ſe, & transferet: ita poſſibile eſt vt etiam cætera non in vno aliquo, ſed in pluribus ſpeciem & imaginẽ cæleſtiũ ferant. Et cum plures ſint, verbi gratia, in grano ſinapis virtutes, quæ rerũ cæleſtiũ imagines teneant, vltimus & extremus eius vſus eſt iſte, qui habetur apud homines in miniſterio corporali: ita etiã in reliquis vel ſeminibus, vel virgultis, vel herbarũ radicibus, vel etiã in animãtibus intelligi poteſt, vt vſum quidẽ & miniſteriũ hominibus præbeant corporale: habeant autẽ incorporalium rerũ formas & imagines, quibus doceri anima poſſit & inſtrui, ad contemplanda etiam ea quæ ſunt inuiſibilia & cæleſtia: & hoc fortaſſis eſt quod ille ſcriptor diuinæ ſapientiæ dicit: *Ipſe enim mihi dedit eorum quæ ſunt ſcientiam veram, vt ſciam ſubſtantiam mundi, & virtutes elementorum, & initium & finem & medietatem temporum, viciſſitudinum permutationes, & conuerſiones temporum, anni circulos, & ſtellarum poſitiones, naturas animalium, & iras beſtiarum, ſpirituũ violentias, & cogitationes hominum differentias virgultorum, & virtutes radicum: ſed & quæcunque occulta & manifeſta ſunt, cognoui.*

Matth. 17. d *& Luc. 17. a*

Sap. 7. d

Vide ergo ſi poſſumus ex his ſcripturæ ſermonibus ea quæ diſcutere propoſuimus, lucidius euidentiuſque colligere. Etenim ſcriptor iſte ſapientiæ diuinæ, cum ſingula quæque enumeraſſet, ad vltimũ dixit: quia occultorũ & manifeſtorum acceperit ſcientiam: oſtendens ſine dubio, quod vnũquodque eorũ quæ in manifeſto ſunt, referatur ad aliquid eorũ quæ in occulto ſunt: id eſt, ſingula quæque viſibilia habere aliquid ſimilitudinis & rationis ad inuiſibilia. Quia ergo impoſſibile eſt homini in carne viuẽti agnoſcere aliquid de occultis & inuiſibilibus, niſi imaginem aliquã & ſimilitudinem conceperit de viſibilibus: ob hoc arbitror quod ille qui omnia in ſapiẽtia fecit, ita creauit vnamquamque viſibilium ſpeciẽ in terris, vt in his doctrinam & agnitionem rerum inuiſibilium & cæleſtium poneret: quo per hæc aſcenderet mens humana ad ſpiritualem intelligentiã, & rerum cauſas in cæleſtibus quæreret, vt poſſet edocta per ſapientiam Dei etiam ipſa dicere: Quæ in occulto ſunt, & quæ in manifeſto cognoui. Secundum hæc quoque agnoſcit & ſubſtãtiam mundi, non ſolum hanc viſibilem corpoream que quæ palam eſt, ſed & illam incorpoream inuiſibilemque, quæ in occolto eſt. Agnoſcit etiam elementa mundi, non ſolum viſibilia, ſed & inuiſibilia, & vtrorumque virtutes.

H

Sed & initium quod dicit, & finem & medietatem temporum: initium ait viſibilis quidem mundi, quod ante ſex millia non integros annos initium deſignat Moyſes: medietatem qooque ſecundum temporum rationem, finem illum qui ſperatur cum cælum & terra tranſibit. Secundum occultorum vero ſcientiam initium illud, quod intelligitis, quem ſapientia Dei docuerit, quod nulla poſſunt tempora, nulla ſæcula comprehendere. Medietatem vero horum quę nunc ſunt: finem vero ea quæ futura ſunt, id eſt, perfectionem conſummationemque vniuerſitatis, quæ tamen ex his viſibilibus conijci poſſunt & intelligi. Sed & viciſſitudinum permutationes, & tẽporum conuerſiones, & anni circulos, ex his quæ videntur, refert ad inuiſibiles rerum incorporaliũ permutationes ac viciſſitudines. Circulos quoque annorum temporalium & præſentiom, refert ad antiquiores aliquos ac ſempiternos annos, ſecundum eum qui dicebat: *Et annos æternos in mẽte habui.* Sed & ſtellarũ poſitiones, non dubitauit ab his quæ palam videntur, referre ad illa quæ in occultis ſunt, qui occultorum manifeſtorumque ſcientiam meruit, & dicit eſſe aliquod ſanctorum genus, quod de Abraham præcipuè ſtirpe deſcendit, ſicut ſtellas cæli. Sed & reſurrectionis futuræ gloriam, ſtellas eſſe ſecundum occultorum ſcientiam pronuntiauit; ſequens eum qui dixit: *Alia gloria ſolis, & alia gloria ſtellarũ. Stella enim à ſtella differt in gloria, ita & reſurrectio mortuorũ.* Niſi ſecundũ hæc intelligeretur illud quod ait, naturas animaliom iraſque beſtiarum, nunquam dixiſſet in euangeliis Saluator: Dicite vulpi huic. Neque Ioannes de quibuſdam dixiſſet: *Serpentes, generatio viperarum.* Sed neque propheta diceret de nonnullis, quod equi emiſſerij facti ſunt. Et item alius: *Homo cum in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt iumẽtis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Sed & ille diligẽter

Pſal. 76. b

Gen. 15. b *& 26. a*

1. Cor. 15. e

Luc. 13. g *Hier. 5.* *Sec. 70.* *Pſal. 48. b* *Pſal. 57. a*

A

agnouit iras beſtiarũ, qui dicebat: *Furor illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ, & obturãtis aures ſuas.* Hæc erit ratio etiã de eo quod ait, ſpirituũ violentias: viſibiliter [Ephes.4.c] quidem de ventis & flatibus aëris, inuiſibiliter vero de violentis immundorum ſpirituum loquens, quos & Paulus vẽtos doctrinæ nominauit. Poſt hæc iam ſequitur, vt & cogitationes hominum ſciat, corporaliter quidem quę de humano corde procedunt. Inuiſibiliter autem intelligat eos qui iniiciunt hominibus malas & peſſimas cogitationes, ſicut in Euangelio ſcriptũ eſt: *Cum diabolus miſiſſet in cor Iudæ Iſchariotis, vt traderet Dominum.* [Ioan.13.a] Et vt Prouerbiis dicitur: *Si ſpiritus poteſtatẽ habentis aſcẽderit ſuper te, locum tuum ne derelinquas:* [Eccl.10.a] quia ſanitas compeſcit peccata magna. Sed & bonarum cogitationum eſt aliquis auctor; propter quod & in pſalmis puto ſcriptum eſſe: *Beatus homo, cuius eſt auxilium abs te Domine, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.* [Pſal.83.b] Et iterum: *Cogitatio hominis cõfitebitur tibi, & reliquæ cogitationum diẽ feſtum agẽt tibi.* [Pſal.75.a] Ita igitur cuncta ſecundũ ea quæ præfari ſumus, ex viſibilibus referri poſſunt ad inuiſibilia, & à corporalibus ad incorporea, & à manifeſtis ad occulta: vt ipſa creatura mundi, tali quadã diſpenſatione cõdita intelligatur per diuinã ſapientiã, quæ rebus ipſis & exemplis inuiſibilia nos de viſibilibus doceat, & à terrenis nos transferat ad cæleſtia. Hæ autem rationes non ſolum in creaturis omnibus habẽtur, ſed & ſcriptura diuina tali quadam ſapientiæ arte conſcripta eſt. [In Exodo & Numeris.] Propter quædam namque occulta & myſtica viſibiliter populus educitur de Ægypto iſta terrena, & iter agit per deſertum, vbi ſerpens mordens & ſcorpius, & ſitis, vbi non erant aquæ, & cætera, quæ in his geſta referuntur. Quæ omnia, vt diximus, occultorum quorundam formas & imagines tenent. Et hoc non in ſcripturis tantum veterum, ſed & in geſtis Domini & Saluatoris noſtri, quæ in euãgeliis referuntur, inuenies. Igitur ſi omnia quæ in manifeſto ſunt, ſecundũ ea quæ ſuperius approbauimus, ad aliqua referuntur quæ in occulto ſunt: conſequens ſine dubio eſt, vt ceruus iſte viſibilis vel caprea, quæ in Cãtico canticorum ſcribitur,

B

ſecundum rationem naturæ ſuæ quam corporaliter gerunt, referantur ad aliquas rerum incorporalium cauſas; vt illis occultis & inuiſibilibus ceruis videatur poſſe cõuenire quod dictũ eſt: *Vox domini perficientis ceruos.* [Pſal.38.b] Quæ enim perfectio ex voce domini fit iſtis viſibilib. ceruis? Aut quæ ad eos doctrina vnquam ex domini voce deſcendit? Si vero ſpirituales ceruos quæramus, quorum formã & imaginem tenet illud animal corporale: illos inuenias ad ſummã perfectionis ex voce domini poſſe perduci. [Iob.39.] Sed & quorum ceruorum dominum ſeruare decuerit partus, & velut medendi officia præbentem parturientibus aſtare conuenerit, donec parerent filios tales, qui aduerſarentur & perſequerentur ſerpentium genus, vt dignum eſt diuina maieſtate, debemus aduertere qualium ceruorum domini decet ſeruare partus, ne in aborſum decidant. Sed & menſes eorum numerare plenos ad partum, eorumque labores & dolores cuſtodire; vt generationes eorum non cadant in vanum, ſed vt ſit perfecta eorũ natiuitas: & tam diu parturiant, donec formetur Chriſtus in eis. [Gal.4.c] Huiuſmodi ceruorum pullos dominus nutrit: [Pſal.54.d] eorum duntaxat qui iactant in domino cogitationem ſuam, vt ipſe eos nutriat, [Eſa.26.c] & ipſe ſeruet dolores partus eorum, cum ex timore Dei in ventre conceperint & parturierint, & ſpiritu ſalutis pepererint. Huiuſmodi partus dolores ipſe dominus ſeruat & curat. Sed & emittit dolores eorum, vt euntes eant & fleant portantes ſemina ſua, [Pſal.125.a] & ſint in doloribus hominum, ac flagellẽtur cum hominibus: ne fortè teneat eos ſuperbia. Iſti quoque ipſi cerui abrumpunt, vt ait, natos ſuos. Quos enim genuerint per euangelium, abrumpunt eos à vinculis peccatorum, & à laqueis diaboli, ne vltra voluntati eorum teneantur obſtricti. Iſti etiam multiplicabuntur; &, vt ait, non reuertentur. Non enim imitabuntur vxorem Lot, non redibunt retrorſum. [Gen.19.f] Sciunt enim quia qui mittit manum ſuam ad aratrum, ſi retroſpexerit, aptus non erit regno cœlorũ; [Luc.9.g] ſed ſemper quæ retro ſunt obliuiſcuntur, & in ea quæ ante ſunt ſe extendunt. [Philip.3.c] Tales enim ceruos vox domini facit eſſe perfectos. Quæ vox domini, niſi illa quæ in lege & in prophetis habetur, & peruenit vſque ad Ioannem, qui erat vox clamantis in deſerto? Et ipſa enim vox Ioannis, qui dicebat:

C

Parate viam domini, rectas facite ſemitas Dei noſtri, [Matth. & Luc.3.a] perfectos faciebat ceruos, vt eſſent perfecti in eodem ſenſu, & in eadẽ ſcientia. Qui enim talis eſt, merito dicit: *Sicut ceruus deſiderat ad fõtes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus.* [Pſal.41.a] Ceruus quoque amicitiarũ quis alius videbitur, [Prouerb.5.d Sec.70.] niſi ille qui peremit ſerpentem illum, qui ſeduxerat Euam, & eloquij ſui [Gen.3.a] flatibus peccati in eam venena diffundens, omnem poſteritatis ſobolem contagio præuaricationis infecerat; [Rom.5.c & 1. Cor.15.c] & venerat ſoluere inimicitias in carne ſua, quas inter Deum & hominem noxius mediator effecerat. [Ephes.2.c] Pullus vero gratiarum poteſt accipi Spiritus ſanctus, à quo ſitientes & deſiderantes Deum, ſpirituales gratias & dona cæleſtia conſequuntur. Hęc autem omnia à nobis dicta ſunt, vt manifeſtior fieret cauſa, qua ſponſa comparare videtur fraternum ſuum hinnulo ceruorum. Quod ſi etiam hoc requirendum eſt, cur non ceruo, vt in aliis, ſed in hinnulo ceruorum cõparatur. Illud aduerte, quod cum in forma Dei eſſet, [Philip.2.a] *filius datus eſt nobis, & puer natus eſt nobis: cuius poteſtas ſuper humerum eius.* Ideo ergo hinnulus ceruorum, quia paruus puer natus eſt. [Eſai.9.a] Et fortè poſſunt cerui accipi ſancti quique: vt Abraham, Iſaac, & Iacob, & Dauid, & Salomon, & omnes ex quorum ſemine Chriſtus ſecundum carnem deſcendit. [Matth.1.a] Quos ceruos, vox domini perfectos facit, & ipſorum eſt hinnulus iſte, qui ex ipſis ſecundum carnem natus eſt puer. Mouet me etiam illud quod in centeſimo tertio ſcriptum eſt, vbi ait: *Montes excelſi ceruis.* Et quidẽ de ceruis iam ſuperius diximus, quod ſancti quique accipiuntur, qui ob hoc in hunc mundum venerunt, vt ſerpentis venena perimerent. Qui autem ſint montes excelſi, videamus, quaſi qui ſolis ceruis ſequeſtrati videntur: & ad quos niſi ceruus ſit, aliquis non poſſit aſcendere. Ego puto quod perſonas Trinitatis montes excelſos appellauerit: ad cuius capacitatem nullus, niſi ceruus efficiatur, aſcendit. Sed iidem ipſi, qui hic montes excelſi pluraliter appellantur,

D

in aliis mons excelſus, ſingulariter dicitur, ſicut Eſaias ait: *In montem excelſum conſcende qui euangelizas Sion.* [Eſai.40.a] Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem. Idem namque ipſe qui ibi Trinitas propter diſtinctionem perſonarum, hic vnus Deus intelligitur pro vnitate ſubſtantiæ. Satis ſint iſta de hinnulo ceruorum. Nunc videamus quo modo etiam capreæ vel damulæ comparetur fraternus. [δόρκας.] Hoc animal quantum ad Græca vocabula, nomen à videndo atque clarius proſpiciendo ſortitum eſt. Et quis eſt qui ita videat vt videt Chriſtus? Solus namque eſt qui videt, id eſt, agnoſcit patrem. Nam & ſi dicantur hi qui mundo ſunt corde, Deum viſuri videbunt [Matth.5.a] ipſo ſine dubio reuelante: quia & caprea habeat in natura ſua, vt non ſolum videat ipſa, & perſpiciat acerrime, ſed & aliis viſum præbeat. Aſſerunt namque hi, quibus medicinæ peritia eſt, ineſſe huic animali intra viſcera humorem quendam, qui caliginem depellat oculorum, & obtuſiores quoſque viſus exacuat. Merito ergo capreæ vel damulæ Chriſtus comparatur: quia non ſolum videt ipſe patrem: ſed & videri ab aliis facit, quorum viſus ipſe curauerit. Obſerua autem ne audiens patrem videri, corporeum aliquid ſentias, & Deum viſibilem putes. Viſus quo Deus videtur, non eſt corporis, ſed mentis & ſpiritus. Quod etiã ipſe Saluator in Euangelio, vocabulo proprio diſtinguens dixit: *Nemo videt patrem, niſi filius.* Denique & his quos facit Deum videre, dat ſpiritum ſcientiæ & ſpiritum ſapientiæ, [Ioan.14.b] vt per ipſum ſpiritum videant Deum. Et ideo dicebat ad diſcipulos: Quia *qui me videt, videt & patrem.* Et vtique non ita inepti erimus, vt putemus, quod qui ſecundum corpus eum vidit, viderit etiam patrem: alioqui inueniuntur & Scribæ & Phariſæi & hypocritæ & Pilatus, qui eum flagellis cæcidit, & omnis populus qui clamabat: *Crucifige, crucifige eum:* [Ioan.19.c] videntes Ieſum ſecundum carnem, etiam Deum patrem vidiſſe. Quod vtique non ſolum abſurdum videtur eſſe, ſed & impium. Sicut enim cum turbæ eum comprimerent euntem cum diſcipulis, nullus eorum, qui premebant & coarctabãt eum, tetigiſſe dicitur eũ, niſi illa ſola quæ profluuium ſanguinis paſſa, venit & tetigit fimbriam veſtimẽti eius, & ipſi ſoli teſtimoniũ perhibet, dicens: Quia *tetigit me aliquis: ego enim ſẽſi virtutẽ de me exiſſe:* [Marc.5.c & Luc.8.g] ita & cũ plures eſſẽt, qui eum videbant, nullus eũ vidiſſe dicitur, niſi qui agnouit quod verbũ Dei & filius Dei eſt: in quo vtiq; ſimul agnoſci

& videri

E &c videri dicitur pater. Sed & hoc nos non prætereat, quod prius capreæ, & nunc hinnulo ceruorum comparatur, cum vtique maius animal ceruus, quam caprea videatur. Sed animaduerte ne illa potius in his habēda ſit ratio: quia cum dupliciter conſtet ſalus credentium, per agnitionem fidei, & operum perfectionem: ratio fidei, quæ pro intuitu & inſpectione contemplationis, capreæ, vt diximus, comparatur, primus habeatur ſalutis gradus. Secundo vero in loco operum perfectio, quæ cerui formam tenet vincētis & perimētis venena ſerpentum, id eſt, artes diabolicas, memoretur. Si ergo ſponſa ſimilem dicit eſſe fraternum ſuum capreæ, vel hinnulo ceruorum in montibus Bethel: Bethel vero domus Dei interpretatur: Montes ergo qui in domo Dei ſunt, poſſunt legis & prophetarum, ſed & euāgelica & apoſtolica accipi volumina, in quibus & fides Dei perſpicitur & cōtemplatur, & operum perfectio dicitur & adimpletur.

ἰδοὺ οὗτος ἕστηκεν ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν, παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων, ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων.

[*Ecce hic ſtetit poſt parietem noſtrum, incumbens ſuper feneſtras, proſpiciens per retia.*] Reſpondet fratruelis meus, & dicit mihi: Cum conſidero difficultates inueſtigandi ſenſus in his qui propoſiti ſunt ſcripturæ ſermonibus, ſimile me aliquid pati videor huic, qui ad inueſtigandam venationem odoratibus ſagacis canis procedit: vbi interdum moris eſt, vt cum veſtigiis intentus, proximum ſe venator latentibus effectum putauerit eſſe cubilibus, ſubito veſtigiorum deſeratur indiciis, & rurſum fixius impreſſis odoratibus, eaſdem quas explicauerat retrorſum redeat vias: donec inueniat locum, in quo ſe altius excutiens venatio latenter ad aliā trāſtulit viā: quam cum venator inuenerit, alacrior inſequitur: ſpe prædæ certior, & veſtigij firmitate ſecurior. Ita ergo & nos, vbi ſe præpoſitę explanationis quodammodo ſubtraxere veſtigia: paululum emenſa repetentes, & planiorē quam dudū videbatur expoſitionis ordinem perſequentes, ſperamus quod dominus Deus noſter tradat in manus noſtras venationem, quā præparantes, & ſecundū ſcientiam matris Rachel rationabilis verbi ſalibus condientes, benedictiones (Gen. 27. 48. & 49) mereamur conſequi à ſpirituali patre Iacob: propter quod F neceſſarium videtur, vt diximus, breuiter dicta repetere, explanationemque priorem retexere, vt qui ſit lucidior ſenſus aperiatur. Intelligi ergo mihi videtur ex initio propoſiti dramatis, ſponſam foris ſtare in biuio, & ob amorem ſponſi hinc atque inde proſpicere: ſi forte veniat, ſi forte appareat: nec viam ingredi velle aliquam, dum ignorat, vnde magis veniat: nec domi, ſed foris ſtare: & deſiderio eius agitari ac dicere: *Oſculetur me oſculo oris ſui*. Vbi autem venit ſponſus, dicat: *Bona ſunt vbera tua ſuper vinum*, & reliqua, vſque ad eum locum, vbi ait: *Poſt te curremus*. Poſt hæc dilecta iam, & vicem charitatis ab ipſo ſponſo recipiēs, introducatur in cubiculū eius, & dicat: introduxit me rex in cubiculū ſuum. Sed & cætera quæ poſtea ſunt ſcripta, intus poſita loquatur ad ſponſum, præſentibus & aſſiſtentibus ſponſæ quidem adoleſcentulis, ſponſi vero ſodalibus. Veruntamen intelligatur ſponſus: vtpote vir, non ſemper in domo, neque ſemper aſſiſtere ſponſæ intra domum poſitæ: ſed exeat frequenter, & illa eum quaſi amore eius ſolicita requirat abſentem, ſed & ipſe interdum redeat ad eam. Propter quod & videatur per totum libellum aliquando quidē velut abſens requiri ſponſus: aliquando ſicut præſens loqui cum ſponſa. Ipſa autem ſponſa cum multa & magnifica in ſponſi cubiculo peruidiſſet: petit ſe etiam in domum vini introduci. Quo cum ingreſſa, perſpexiſſet quod ſponſus, vtpote vir, non reſederit in domo: ipſa rurſus amore eius exagitata exierit foras, & circumiens peragret circa domum, non ingrediēs, & ex omni parte proſpiciat quādo ad eam redeat ſpōſus; & ecce ſubito videat eum vicinorum montium iuga immenſis ſaltibus ſuperantem, deſcendere ad domum, in qua amore eius ſolicita æſtuat ſponſa. Perueniens vero ſponſus ad parietē domus, ſtet paululum poſt ipſum, conſiderans, vt fieri ſolet, aliquid & animo retractans. Iam vero etiam ipſe ſentiens aliquid amoris erga ſponſam, vſus altitudine ſua, quæ attingit vſque ad domus feneſtras, quæ feneſtræ habeant aliquam partem operis, vt aiunt, reticulati. Et cum incumbat quidem per feneſtras, eminentior autem ſic ſit feneſtris, attingatque vſque ad ſuperiora earum, quæ reticulato, vt diximus, opere diſtinctæ ſunt: indeque proſpiciens alloquatur ſponſam, & dicat ei: *Exurge, veni proxima mea, formoſa mea, columba mea*: G & reliqua. Hæc ſunt quę, vt ſuperius deſignauimus, difficultatem plurimam dirigendi ordinis, & aperiendæ intelligentiæ habere nobis viſa ſunt. Quæ, vt puto, euidentiora fecerit repetita hæc nunc indago ſermonum. Spiritualis autem in his expoſitio non ita laborioſa ac difficilis habetur. Sponſa enim verbi anima, quæ in domo eius regali, hoc eſt in eccleſia conſiſtit: docetur à verbo Dei, qui eſt ſponſus ſuus quæcunque repoſita ſunt & recōdita intra aulam regiam & cubiculum regis: diſcit in hac domo, quæ eſt eccleſia Dei viui; cellas etiam vini illius, quod de ſanctis torcularibus congregatum eſt: cellas vini non ſolum noui, ſed & veteris ac ſuauis, quæ eſt doctrina legis & prophetarum; in quibus ſufficienter exercitata, recipiat in ſe ipſum qui erat in principio apud (Ioan. 1. a) Deum, Deus verbum, ſed non ſemper ſecum permanētem. Non enim poſſibile eſt hoc humanæ naturæ, ſed interdum quidem viſitetur ab eo, interdum vero relinquatur, vt amplius deſideret eum. Cum vero viſitatur à verbo Dei ſecundū propoſiti verſiculi ſenſum, per mōtes ſaliens venire dicitur ad eam: excelſos ſcilicet & eleuatos, releuans ei cæleſtis ſciētiæ ſenſus: ita vt perueniat vſque ad ædificationem eccleſię, quæ eſt domus Dei viui, columna & firmamētum veritatis; & ſtet iuxta parietem, vel poſt parietem, vt neq; penitus abſcondatur, neque omnino in promptu ſit. Verbū enim Dei (1. Tim. 3. d) & ſermo ſcientiæ, non in publico, & palam poſitus, neque conculcandus pedibus apparet: ſed cum quæſitus fuerit inuenitur, & inuenitur non, vt diximus, in propatulo poſitus, ſed obtectus, & quaſi poſt parietem latens. Anima autē, quę in eccleſia eſſe dicitur, non intra ædificia parietum collocata intelligitur: ſed intra munimenta fidei, & ædificia ſapientiæ poſita celſiſque faſtigiis charitatis obtecta. Propoſitū ergo bonum & fides rectorum dogmatum, animam eſſe in domo eccleſiæ facit: cuius domus membra quædam ſunt, quæ vel cubiculum, vel domus vini, vel alia huiuſmodi, pro gratiarum ſcilicet gradibus, & donorū ſpiritualium diuerſitatibus appellantur. Sic ergo & paries nunc pars quædam domus huius eſt, quæ poteſt indicare dogmatū firmitatē, ſub qua ſtare dicitur ſponſus, & in quibus tam magnus & excelſus eſt, vt emineat omne ædificium, & proſpiciat ſpōſam, id eſt, animam. Et nondum quidem apertum ſe ei totūque manifeſtet, ſed quaſi per retia proſpiciens, hortetur eam & pro- H uocet, non ſedere intrinſecus ſegnem, ſed exire ad ſe foras: & conari, vt non iam per feneſtras & retia, neque per ſpeculum in ęnigmate, ſed procedens foras facie ad faciem videat eum. Nunc enim, quia nondum poteſt ita eum intueri: propterea non ante, ſed retro ei, & poſt parietem ſtet. Incumbit autem per feneſtras, quæ ſine dubio parebant ad recipiendū lumē ad illuminandam domum. Per has ergo ſermo Dei incumbens & proſpiciens, prouocat exurgere, & ad ſe venire animam. Poſſumus autem ſenſus corporeos feneſtras intelligere, per quas aut mors, aut vita intrat ad animam. Sic enim deſignat Hieremias propheta cum de peccatoribus loquitur, (Hier. 9. f) dicens: *Aſcendit mors per feneſtras veſtras*. Quomodo aſcen- (Matth. 5. e) dit mors per feneſtras? Si oculi peccatoris videant mulierē, & mœchentur eam in corde ſuo: ſic mors ingreſſa eſt ad animam per feneſtras oculorum. Sed & cum recipit auditum vanum, & præcipue falſæ ſcientię dogmatum peruerſorum: tunc per aurium feneſtras mors intrat ad animā. Si vero anima intuens ornamentum mūdi, & ex pulchritudine creaturarum cōditorem omnium intelligat Deum, & opera eius miretur, laudetque operū creatorem, ad animam hanc vita ingredietur per feneſtras oculorum. Sed & cum auditum inclinat ad verbum Dei, & rationibus ſapientiæ ac ſciētiæ eius delectatur, huic per aurium feneſtras ad animam ſapientiæ lumen ingreditur. Per has ergo feneſtras proſpiciens verbū Dei, & proſpectum ſuum ad ſpōſam animam dirigēs, aſſurgere hortatur eam & venire ad ſe, id eſt, corporea & viſibilia relinquere, & ad incorporea & inuiſibilia ac ſpiritualia properare: quoniam quæ videntur, temporalia ſunt: quæ autem (2. Cor. 4. d) non videntur, æterna ſunt. Sic & ſpiritus Dei circūire dicitur, & quęrere dignas animas, quæ apte rectęque fieri poſſint ad habitaculū ſapientiæ. Quod autem per retia feneſtrarum proſpicere dicitur: illud ſine dubio indicat, quod donec in domo huius corporis poſita ſit anima, non poteſt nudam & apertam Dei ſapientiam capere: ſed per exempla quædam & indicia atque imagines rerum viſibilium, illa quæ

A ſunt inuiſibilia & incorporea cōtemplatur: & hoc eſt proſpicere ad eam ſponſum per retia feneſtrarum. Si vero de Chriſto hæc & eccleſia exponamus; domus, in qua habitabat eccleſia, ſcripturæ ſunt legis & prophetarum: ibi enim & cubiculum regis eſt, omnibus diuitiis ſcientiæ ac ſapientiæ repletum: ibi & domus vini, doctrina ſcilicet vel myſtica,
Pſal.103.b vel moralis, quæ lætificat cor hominis. Adueniens ergo Chriſtus ſtetit paululum poſt parietem veteris teſtamenti. Stetit enim poſt parietem, cum non manifeſtaretur ad populum. Vbi vero affuit tempus, & cœpit per feneſtra legis ac prophetarum, per ea ſcilicet, quæ de eo prædicata fuerant apparere, & oſtendere ſe eccleſiæ intra domum, hoc eſt, intra literam legis ſedenti: prouocat eam inde exire, & venire foras ad ſe. Niſi enim exeat, niſi procedat & progrediatur à litera ad ſpiritum: non poteſt ſponſo ſuo coniungi, neque Chriſto ſociari. Vocat ergo eā, & inuitat à carnalibus ad ſpiritualia, à viſibilibus ad inuiſibilia, à lege venire ad euāgelia. Et ideo dicit ei: *Surge, veni proxima mea formoſa mea, colūba mea.* Et vt aliqua etiam de his quæ poſtmodū dicenda ſunt, præueniamus, timentes ſenſum perdere, qui occurrit in hoc loco: propterea fortaſſis & illud dicit ad eam, quia etiā hiems tranſiit, pluuia abiit, ſimul & paſſionis ſuæ tempus indicās, quod tranſacta hyeme & deiectis imbribus, ipſe paſſus eſt: ſimul & illud quoque per ſpiritualem deſignans intelligentiam, quod vſque ad illud tempus quo Chriſtus paſſus eſt, imbres fuerunt ſuper terram. Mandabat enim adhuc dominus imbribus prophetis, vt pluerent verbi pluuiam ſuper terram. Sed quia vſque ad Ioannem Baptiſtam, prophetica finiuntur officia: merito imbres abiiſſe & diſceſſiſſe dicuntur. Ceſſarunt autem prophetici imbres, non ad damnum credentium, ſed ad maiora eccleſiæ lucra. Quid enim imbri-
Pſal. 45.a bus opus eſt, vbi flumē Dei lætificat ciuitatem: vbi in corde
Ioan.7.f vniuſcuiuſque credentium, fons aquæ viuæ fit, ſaliētis in vitam æternam? Quid opus imbribus, vbi iam flores apparue-
Matth.3.c & 7.c runt in terra noſtra: & ex aduentu domini, iā non exciditur ficulnea, quæ prius non attulerat fructum? Nunc enim iam
2. Cor. 2 d produxit groſſos ſuos. *Sed & vineæ dederūt odorē ſuum* Vnde & vnus quidā ex iſta vinea dicebat: Quia *Chriſti bonus odor*
B *ſumus Deo, in omni loco in his qui ſalui fiunt, & in his qui pereunt.* Sed hæc, ſicut ſupra deſignauimus, antequam ad ipſa ſcripturæ loca venitemus, præſumpſimus: ne forte fugeret nos ſenſus, qui occurriſſe videbatur in tempore. Nunc repe-
Prou.1.b tamus, quomodo per retia proſpicere dicatur. Scriptum eſt:
Prou. 6. *Non enim inique tenduntur retia auibus.* Et iterū: Iuſtus ſi incurterit in peccatum, effugere iubetur, ſicut & dammula ex laqueis, & auis ex retib. Plena eſt ergo vita mortalium laqueis offenſionū, retibus plena deceptionū, quas tendit aduerſum genus humanū ille, qui contra dominū gigas venator Nemrod appellatur. Verus etenim gigas quis alius eſt,
Gen.10.b niſi diabolus, qui etiam aduerſus Deum rebellat? Laquei ergo tentationū, & decipulæ inſidiarū, diaboli retia appellantur. Et quoniam hæc retia vbique tetenderat inimicus, atque in ipſis pene omnes inuoluerat, oportebat eſſe aliquem qui fortior & eminentior fieret his, & contereret ea: vt ſequentibus ſe viam poſſet apetire. Idcirco ergo & Saluator, priuſquam in coniugiū, & ſocietatē veniret eccleſiæ, tentatur à diabolo, vt vincens retia tētationum per ipſa proſpiceret, & per ipſa vocaret eam ad ſe: docens ſine dubio & oſtendens ei, quod non per otium & delitias: ſed per multas tribulationes & tentationes veniendum ſibi eſſet ad Chri-
Act.14.d ſtum Nullus ergo alius fuit qui retia iſta ſuperare potuerit.
Rom.3.c *Omnes enim peccauerunt,* ſicut ſcriptum eſt. Et rurſus, vt ſcri-
Pſalm.13.a ptura dicit: *Non eſt iuſtus ſuper terrā, qui fecerit bonū, & non*
Iob 14. Sir.70. *peccauerit.* Et iterū: *Nemo mūdus à ſorde, nec ſi vnius diei fue-*
2.Cor.5.d *rit vita eius.* Solus ergo eſt Dominus, & Saluator noſter Ieſus Chriſtus, qui peccatū non fecit: ſed peccatum eum pater fecit pro nobis, vt in ſimilitudine carnis peccati, de peccato damnaret peccatum. Venit ergo ad iſta retia, ſed inuolui in eis ſolus ipſe non potuit: quinimo diruptis eis & cōtritis dat eccleſiæ ſuæ fiduciam, vt audeat iam calcare laqueos, & trāſire per retia, & cum omni alacritate dicere: *Anima noſtra ſi-*
Pſalm.123.a *cut paſſer erepta eſt de laqueo venantiū. Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus.* Quis autē cōtriuit laqueos, niſi ille qui ſolus in eis teneri non potuit? Quāuis & ipſe in morte fuerit volūtarie, & non vt nos neceſſitate peccati. Solus eſt enim,

qui fuit inter mortuos liber. Et quia liber inter mortuos C fuit, idcirco deuicto eo, qui habuit mortis imperiū abſtraxit captiuitatē, quæ tenebatur in mortem. Et non ſolus ſemet- Pſal.87.a
ipſū reſuſcitauit à mortuis, ſed & eos qui tenebātur in mortem ſimul excitauit, ſimulque ſedere in cœleſtibus fecit. *Aſ-*
cendens enim *in altum, captiuā duxi captiuitatem:* non ſolum Ephes.4.b
animas educens, ſed & corpora eorum reſuſcitans, ſicut te- Matth.27.f
ſtatur euangelium: quod multa corpora ſanctorum reſuſcitata ſunt, & apparuerunt multis, & introierunt in ſanctam ciuitatem Dei viuentis Hieruſalem. Hæc nobis expoſitio de retibus ſecundo in loco aſſumpta eſt. Sit ſane legentis iudicium, quæ earum myſticis dignius aptari poſſit eloquiis.

HOMILIA QVARTA.

Svrge, veni proxima mea, ſpecioſa mea, columba mea: quoniā ecce hyems trāſiit, pluuia abijt, & receſſit ſibi: flores viſi ſunt in terra tempus putationis aduenit, vox turturis audita eſt in terra noſtra. Arbor fici produxit germina ſua: vites florentes odorem ſuum.]Quid cōtineat ordo dramatis, iā ſupra deſcripſimus: nūc vero quid vel ſermo Dei ad animā ſe dignā ſibiq; aptā, vel quid Chriſtus ad eccleſiā dicere intelligēdus ſit, aduertamus. Sed interim primus ſermo Dei loquatur ad hanc ſpecioſam deuotamque animam: cui per ſenſus corporeos, id eſt, per intuitu in lectionis, & per auditum doctrinę, quaſi per feneſtras apparuit, proceritatemque ſuæ magnitudinis demonſtrauit: ita vt in ſuperioribus ei loqueretur incumbens, atque inde euocans eam, vt procedat foras: & extra ſenſus iam corporeos effecta, deſinat eſſe in carne, vt merito audiat: Vos *a* autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Non enim aliter diceret eam verbum Dei proximam ſibi, niſi coniungeret ſe ei, & fieret cum eo vnus ſpiritus: nec diceret ſpecioſam, niſi videret imaginem eius renouari de die in diem: & niſi videret eam capacem Spiritus ſancti, qui in ſpecie columbæ deſcendit in Iordane ſuper Ieſum, non ei diceret, columba mea. Conceperat enim amorem verbi Dei, & cupiebat ad ipſum volatu celeri peruenire, dicens: *Quis mihi dabit pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcā?* Volabo, ſenſibus: volabo, intellectibus ſpiritualibus: & requieſcā, cum apprehendero ſapientiæ & ſcientiæ eius theſauros. Puto enim quia ſicut hi qui mortem Chriſti recipiunt, & mortificant membra ſua ſuper terram, conſortes efficiuntur ſimilitudinis mortis eius: ita & hi qui virtutē Spiritus ſancti recipiūt: & ſanctificantur ex eo, & donis eius replentur: quia ipſe in ſpecie columbæ apparuit, etiam ipſi columbæ fiant: vt de terrenis & corporeis locis euolent ad cœleſtia, pennis ſancti Spiritus ſubleuati. Quod ſit autem tempus opportunum, D
quo hæc fieri poſſint, cōſequenter inſeruit. Quia *ecce hyems,*
inquit, *tranſit, pluuia abijt.* Non enim ante anima verbo Dei a Rom.8.b
iungitur & ſociatur, niſi omnis ex ea hyems perturbationum Coloſ.3.b
ac vitiorum procella diſceſſerit, & vltra iam non fluctuet, *&* Matth.3.c
circumferatur omni vento doctrinæ. Vbi ergo ex anima hæc Pſal.54.b
cūcta diſceſſerint, deſideriorūque ab eadem tempeſtas effu- Coloſſ.3.a
gerit: tunc incipient in ea flores vernare virtutum: tunc eius Ephes.4.c
menti & tempus putationis adueniet: & ſi quid ſuperfluum & minus vtile fuerit in eius ſenſibus, vel intellectibus, reſe-
cabitur, & ad gemmas ſpiritualis intelligentiæ reuocabitur. 1.Cor.2.b
Tunc etiam vocem turturis audiet, illius ſine dubio ſapientiæ, quam diſpenſator verbi loquitur inter perfectos, ſapiētiæ Dei altioris, *quæ abſcondita eſt in myſterio.* Hoc nāque indicat appellatio turturis. Hæc namque auis in ſecretioribus & remotis à multitudine locis, vitam tranſigit, aut deſerta montium diligens, aut ſecreta ſyluarum, procul ſemper à multitudine poſita, & à turbis aliena. Quid autem eſt aliud quod opportunitati temporis huius amœnitatique conueniat? Ficus, inquit, produxit germina ſua. Notandum quidem fructus ipſius ſpiritus, qui ſunt gaudium, charitas, pax, &c. Sed iā tamen germina eorū proferre incipit ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt ſingulariter ficulnea nominatus. Sicut
enim generaliter in eccleſia, diuerſæ arbores, ſingulæ quæq; Gal.5.c
animæ credentiū intelligūtur: de quib. dicitur: *Omnis arbor,*
quam non plantauit pater meus cœleſtis eradicabitur. Et iterū Matth.15.b
Paulus qui ſe dicit adiutorem Dei eſſe in agricultura Dei;
etiā ipſe: *Ego plantaui, Apollo rigauit.* Sed & dominus in 1.Cor.3.b
euangelijs: *Aut facite arborem bonam, & fructū eius bonū: aut* Matth.12.c
arborem

ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου. ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθεν, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ. τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῇ, καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθακε, φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν: ἡ συκῆ ἐξήνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς. αἱ ἄμπελοι κυπρίζουσαι ἔδωκαν ὀσμήν.

B

arborem malam, & fructum eius malum. Sicut ergo generaliter in eccleſia, ſinguli quique credentium, diuerſæ arbores intelliguntur: ita & in vnaquaque anima, diuerſæ virtutes efficacia eius, diuerſæ arbores intelliguntur. Eſt ergo & in anima ficus quædam, quæ producit germen ſuum: eſt & vitis quæ floreat, & reddat odorem ſuum. Cuius vitis palmites purgat cæleſtis agricola, vt fructum plurimum afferãt. Sed hæc vitis primo per odoris ſuauitatem, quæ ex flore redditur lætificat odoratum; ſecundum eum qui dicebat: Quia *Chriſti bonus odor ſumus Deo in omni loco.* Hæc ergo initia virtutum videns ſermo Dei in anima, vocat eam ad ſemetipſum, vt feſtinet & exeat: & abiiciens cuncta corporea, venit ad eum, vt perfectionis eius particeps fiat. Idcirco igitur quaſi adhuc iacenti, & in rebus corporeis incumbenti primo dicit, Exurge: & quaſi quæ ſtatim obedierit, & obſecuta ſit vocanti, collaudatur ab eo, & audit: proxima mea, & columba mea. Et poſt hæc, ne ad tentationum turbines trepidaret, annũtiat ei quod hyems diſceſſerit, & pluuia trãſierit & abierit ſibi. Bene autem vitiorum & peccatorum naturam, vno miro ſermone prolato ſignificauit, vt huiuſmodi diceret hyemem & pluuiam, quæ ex vitiorum delicto tempeſtateque deſcendat: ſibique abiiſſe indicans, & per hoc nullam eſſe ſubſtantiam peccatorum. Non enim decidentia de homine vitia, ad aliquam aliam ſubſtantiam peccatorum congregantur: ſed ſibi abeunt, & in ſemetipſa reſoluta euaneſcunt, atque in nihilum rediguntur. Et ideo dixit, quia abiit ſibi. Fit ergo tranquillitas animæ, apparente ei verbo Dei, & ceſſante peccato: & ita demum florẽte vinea, incipient virtutes atque arbuſta, bonorum operum fructum geminare. Sed nunc iterum Chriſtus hæc loquitur ad eccleſiam; & in anni circulum, omne præſentis ſæculi ſpatium ponit. Et per hyemem quidem illud indicat tempus, in quo vel Ægyptios grando, & turbines, ac reliqua decem plagarum verbera flagellabant, vel cum diuerſa bella perferebat Iſraël: vel etiã cum ipſi Saluatori reſtitit, & incredulitatis turbine correptus, naufragio fidei ſubmerſus eſt. Vbi ergo illorum delicto ſalus gentibus facta eſt: vocat nunc ad ſe eccleſiam, dicitque ei: Exurge & veni ad me quia iam hyems, quæ ſubmerſit incredulos, & vos in ignorantia te-

Ioan. 15. a

2. Cor. 2. d

Exod. 7 & ſequen. In libris Iudicum & Regum.

Rom. 11. b

Eſaia 5. b

F

nebat, abſceſſit. Sed & pluuia pertranſiit, id eſt, iam nõ mandabo nubibus, prophetis ſcilicet, vt pluant pluuiam verbi ſuper terras: ſed ipſa vox turturis, hoc eſt ipſa Dei ſapiẽtia loquetur in terris, & dicet: Ipſe qui loquebar adſum. Flores ergo credentium populorum & orientium eccleſiarum apparuerunt in terra. Sed & putationis tempus, per fidem meæ paſſionis, & reſurrectionis aduenit. Amputantur enim & execrantur ab hominibus peccata, cum in baptiſmo donatur remiſſio peccatorum. Vox quidem turturis (vt diximus) iam non per diuerſos prophetas, ſed per os ipſius ſapientiæ Dei auditur in terris. Et ficulnea germinat, quæ poteſt in fructibus ſancti Spiritus accipi: qui nunc primum aperiuntur & demonſtrantur eccleſiæ, vel etiam in litera legis, quæ ante aduentum Chriſti clauſa erat & conſtricta, & indumento quodam intelligentiæ carnalis obtecta. Ex præſentia vero eius & aduentu prolatum eſt ex ea germen ſpiritualis intelligentiæ: & ſenſus viridis & vitalis, qui in ea tegebatur, apparuit: vt eccleſia quæ tegebatur à Chriſto in ficulnea, id eſt, in lege, non appareat arida, nec occidentem literam ſequi, ſed florentem & viuificantem ſpiritum. Sed & vites florere dicuntur, & dediſſe odorem ſuum. Poſſunt quidem & diuerſæ eccleſiæ, quæ per orbem terræ habentur, vites dici florentes vt vineæ. *Vinea enim domini ſabaoth domus Iſrael eſt, & domus Iuda dilecta nouella.* Iſtæ ergo vineæ cum primo accedũt ad fidẽ, florere dicuntur. Cum vero per religionem operum ſuorum ſuauitate adornantur, odorem ſuum dediſſe dicuntur. Et non ſine cauſa puto quod non dixerit, odorem dederunt; ſed odorem ſuũm: vt oſtenderet ineſſe vnicuique animæ vim poſſibilitatis, & arbitrij libertatem, qua poſſit agere omne quod bonum eſt. Sed quia hoc naturæ bonum præuaricationis occaſione decerptum, vel ad ignominiam vel ad laſciuiam fuerat inflexum, vbi per gratiã reparatur, & per doctrinam verbi Dei reſtituitur, odorem reddit ſine dubio illum, quem primus conditor Deus indiderat, ſed peccati culpa ſubtraxerat. Poſſunt autem & vites vel vineæ, intelligi virtutes cœleſtes & angelicæ, quæ

Eſaia 5. b Sec. 70.

G

hominibus largiuntur odorem ſuum, id eſt, doctrinæ & inſtitutionis bonum, quo inſtruunt & imbuunt animas, donec ad perfectionem veniant, & incipiant capaces fieri Dei. Sicut & Apoſtolus ad Hebræos ſcribens dicit: *Nonne omnes ſunt miniſteriales ſpiritus in miniſterium miſſi, propter eos qui hæreditatem capiũt ſalutis?* Et ideo dicuntur ab ipſis, quaſi primum florem & odorem bonorum operum capere homines: ipſos vero fructus vitis ab eo ſperare qui dicit: *Non bibam de generatione vitis huius, donec bibam illud vobiſcum nouum in regno patris mei.* Illi ergo perfecti flores & fructus, ab ipſo ſperandi ſunt: initia vero & (vt ita dicam) proficiendi ſuauitas, poteſt à cœleſtibus virtutibus miniſtrari. Vel certè per eos qui dicebant (vt ſupra diximus) quoniam Chriſti bonus odor ſumus Deo in omni loco. Sed & alio modo poſſumus adhuc intelligere hæc, quæ habentur in manibus, vt dicamus veluti prophetiam quandam videri ad eccleſiam factam, per quam vocetur ad repromiſſiones futuras, vt quaſi poſt conſummationem ſæculi cum tempus reſurrectionis aduenerit, dicatur ei, Exurge. Et quia ſermo hic ſtatim opus reſurrectionis deſignat, tanquam ex reſurrectione clarior & ſplendidior effecta mutatur ad regnum, & dicitur ei: Veni proxima mea, & ſpecioſa mea, columba mea, quia hyems tranſiit. Hyemem ſine dubio huius præſentis vitæ procellas, & turbines nominans, quibus humana vita, tentationum procellis agitur. Tranſiit ergo hyems iſta cum pluuiis ſuis, abiit ſibi. Sibi enim vnuſquiſque egit in hac vita omne quod egit. Principium vero repromiſſionum futurarum, flores. Securim ad radicem arboris poſitam in conſummationem ſæculi, vt excidat omnem arborem non facientem fructum bonum, tempus putationis intellige. Vocem vero turturis, quæ in literis repromiſſionis auditur, quam manſueti in hæreditate ſuſcipient, Chriſti perſonam facie ad faciem, & non iam per ſpeculum & in ænigmate docentis, accipe. Ficulnea vero, quæ germen ſuum producit, totius congregationis iuſtorum fructus habeatur. Iſtæ vero & ſanctæ & beatæ angelicæ virtutes, quibus electi quique, & beati ex reſurrectione ſociabuntur, qui erunt ſicut angeli Dei; ipſæ ſunt vites florentes & vineæ, quæ odorem ſuum vnicuique animæ, & gratiam quam à conditore ſuſcepit prius, & nunc iterum perditam recuperauit, impertiunt: ſuauitateque cæleſtis odoris, fœtorem tandem abiectæ ab eis mortalitatis corruptioniſque depellunt.

Hebr. 1. d

Marc. 14. c

Matth. 3. c & Luc. 3. b

1. Cor. 13. d

Matt. 22. c

[*Surge & veni proxima mea ſpecioſa mea, columba mea, in velamento petræ iuxta promurale. Oſtẽde mihi faciem tuam, & auditam fac mihi vocem tuam: quoniam vox tua ſuauis eſt, & facies tua ſpecioſa.*] Secundum propoſiti dramatis ordinem, ſponſus qui ſaliens ſuper montes, & tranſiliens ſuper colles ad ſponſam venerat, proſpiciens eam, & intuens per feneſtras, ſecundo iam loco dicit ad eam: Surge, veni proxima mea, ſpecioſa mea, columba mea. Nunc vero addit etiam hoc, vt oſtenderet ei locum ad quem venire debeat, qui locus ſub velamento & tegmine ſaxi ſit poſitus. Sit autem idem locus non tam iuxta murum, quam iuxta promurale quoddam. Promurale autem dicitur, cum extra muros qui ambiunt ciuitatem, alius ducitur murus, & eſt murus ante murum. Tum deinde quaſi ſi reuerentiæ cauſa, ipſa ſponſa obiecta ſit & velata: petit ipſe ſponſus, vt veniens ad illum locum, quem ſupra oſtendit, vtpote ſecretiorem, vbi ei quaſi reiecto velamine oſtendat faciem ſuam. Et quia pro multa reuerentia taceret ſponſa, deſiderat ſponſus aliquando etiam vocem eius audire, & delectari in verbis eius: & dicit, vt auditam ſibi faciat vocem ſuam. Videtur tamen quod non ei penitus incognita ſit facies eius, neque vocis eius ignarus ſit: ſed quia interceſſerit aliquid, in quo nec faciem eius viderit, nec vocem audierit. Iſte ſit propoſiti dramatis textus: cui & hoc additur, quod veris tempus agi videatur, cum & flores & apparuiſſe memorantur in terra, & vox turturis perſonare, & germen arbores produxiſſe. Propter hoc velut opportuno tempore progredi prouocat ſponſam, quæ ſine dubio hyemem totam intra domus clauſtra reſederit. Sed hæc nullam mihi videntur (quantum ad hiſtoricam narrationẽ pertinet) vtilitatem conferre legentibus, vt aliquam ſaltem narrationis ipſius ſeruare conſequentiam: ſicut in cæteris.

ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου, καὶ ἐλθὲ σὺ περιστερά μου, ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος, δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν με τὴν φωνήν σου· ὅτι ἡ φωνή σου ἡδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὡραία.

Digitized by Google

A ſcripturæ hiſtoriis inuenimus: vnde neceſſe eſt cuncta ad
ſpiritualem transferre intelligentiam. Primo ergo intellige
mihi animæ hyemem, cum adhuc paſſionũ fluctibus iacta-
tur, & vitiorum procellis, ac duris malignorum ſpirituum
flatibus verberatur. In his poſitam, non hortatur eam ſermo
Dei foras exire, ſed intra ſemetipſam colligi, & vniri vndiq;
atque contegi contra pernitioſos malignorum ſpirituũ fla-
tus. Nulli tunc in diuinis literis ſtudiorum flores apud eam,
nec profundioris ſapientiæ ſecreta & recondita myſteria,
quaſi per vocem turturis reſonant. Sed neque odoratus eius
gratiæ aliquid quaſi ex vineæ floribus recipit: neque viſus
eius tanquã in ficulneæ germine delectatur; ſed ſufficit vt in
tempeſtatibus tentationum, à lapſu peccati tuta ac munita
permaneat. Quod ſi obtinuerit vt illæſa perduret: hyems ei
tranſiit, & venit ei ver (ver namque ei eſt, cum quies animo
datur, & trãquillitas menti) tunc ad eam venit verbum Dei:
tunc eam vocat ad ſe, & hortatur vt exeat: non ſolum extra
domum, ſed extra ciuitatem: id eſt, non ſolum extra carnis
vitia efficiatur, ſed extra omne quicquid corporeum &
viſibile continetur in mũdo. Namque figuraliter in lege ci-
1 Cor.4.d uitatem iam in ſuperioribus euidenter oſtendimus. Euoca-
tur ergo anima extra murum, & vſque ad promurale perdu-
citur, cum abiiciens, & relinquẽns ea quæ videntur, & tem-
poralia ſunt, contendit ad ea quæ non videntur, & æterna
ſunt. Oſtenditur ergo ei iter iſtud ſub velamine petræ agen-
dum: non ſub aëre nudo, neque vt patiatur ſolis ardores; ne
iterum fuſca fiat, ne iterum dicat; deſpexit me ſol: propterea
ſub velamine petræ agit hoc iter. Hoc autem ipſum velamẽ
non vult ex frontibus ei eſſe, aut linteis, aut pellibus, ſed pe-
tram vult ei eſſe velamen: id eſt, firma & ſolida Chriſti do-
gmata. Ipſum namq; eſſe petram Paulus pronuntiat, dicens:
1.Cor.10.a *Petra autẽ erat Chriſtus.* Chriſti ergo doctrina & fide ſi ob-
tegatur anima & veletur, tuto poteſt ad illud peruenire ſe-
cretum, vbi *reuelata facie gloriã domini* contẽpletur. Merito
2 Cor.13.d autem velamen iſtud petræ tutum creditur: quia & Salomõ
de ea dicit in prouerbiis, quod veſtigia ſerpentis non poſſit
deprehendi ſuper terram. Sic enim ait: *Tria ſunt quæ impoſſi-*
Pr.u.30.c *bile eſt mihi intelligere, & quartum quod ignoro: Veſtigia aqui-*
B *læ volantis, & viam ſerpentis ſuper petram, & ſemitas nauis*
in pelago, & vias viri in iuuentute. Serpentis ergo, id eſt, dia-
boli: veſtigia, id eſt, ſigna aliqua peccati, in hac petra quæ eſt
Chriſtus, inueniri non poſſunt: quia ſolus eſt qui peccatum
Eſa.53.c & 1.Pet.2.d non fecit. Huius ergo petræ vero velamine anima tuto per-
uenit ad promuralem locum, id eſt, ad contemplandum in-
corporalia & æterna. De hac eadẽ petra alia verbi ſpecie Da-
uid in triceſimonono pſalmo dicit: Et ſtatuit ſupra petrã pe-
des meos, & direxit greſſus meos. Nec mireris ſi apud Dauid
petra hæc quaſi fundamentũ & crepido eſt animæ, per quã
Ioan.14.a quã pergit ad Deum: Et apud Salomonẽ velamen eſt animæ
ad myſtica ſapientiæ ſecreta tendentis, cum & ipſe Chriſtus
nunc via dicatur, per quam credentes incedunt, nunc etiam
Hebr.6.d præcurſor, ſicut ait Paulus: *In quod præcurſor introiuit pro no-*
Exod.33.d *bis Ieſus.* Simile eſt & iſtud quod per Moyſen dicitur à Deo:
Ecce poſui te in foramine petræ, & videbis poſteriora mea. Igi-
tur petra iſta quæ Chriſtus eſt, non eſt ex omni parte clauſa,
ſed habet foramẽ. Foramẽ vero eſt petræ, qui reuelat & in-
noteſcere facit hominib. Deũ. *Nemo ergo videt patrẽ niſi fi-*
Ioan 14.b *lius:* nemo ergo videt poſtrema Dei, id eſt, quæ in poſtremis
tẽporib. fiunt, niſi poſitus in foramine petræ, ſcilicet cum ea
Chriſto reuelante didicerit. Et hic ergo ſub velamine petræ
Exod 33.c animã proximã ſibi effectã, inuitat ſermo Dei ad promuralẽ
locum, ſicut ſupra iam diximus, ad contemplanda ea quæ
non videntur & æterna ſunt: & ibi dicit ad eam: *Oſtende mi-*
hi faciem tuam: profecto vt videat, ſi aliquid in vultu eius ve-
teris adhuc velaminis habeat: ſed poſſit intrepidis obtutibus
Ioan.6.b gloriã domini ſpeculari, vt hæc ipſa dicat: *Et vidimus gloriã*
eius, gloriã tanquã vnigeniti à patre, plenum gratiæ & verita-
tis. Sed & cũ digna fuerit, vt de ipſa dicatur, ſicut & de Moy-
ſe dictũ eſt: quia Moyſes loquebatur, & dominus reſponde-
Exod.19.d bat ei: tunc cõpletur in eo quod ait: *Auditã fac mihi vocem*
tuã. Ingens vero laus eius oſtenditur in eo quod dicitur: *Vox*
tua ſuauis. Sic enim ſapientiſſimus propheta Dauid dicebat:
Suauis ſit ei diſputatio mea. Suauis autem eſt vox animæ,
cum verbum Dei quod loquitur cum fide, & dogmatibus
veritatis exponit: cum diſpenſationes Dei & iudicia eius ex-
planat. Si vero aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, aut vanitas C
de ore eius procedunt, aut verbum otioſum, de quo redden-
da ſit ratio in die iudicij, inſuauis & iniocunda vox iſta eſt.
Ab hac voce Chriſtus auertit auditum ſuum. Et ideo quæ-
que perfecta anima ponit ori ſuo cuſtodiam, & oſtium cir-
cunſtantiæ labiis ſuis: vt talem ſemper ſermonem proferat, Matth.12.e
qui ſale conditus det gratiam audientibus, & dicat de ea ver- Pſal.48.& 140.a
bum Dei: quia *vox tua ſuauis.* Sed *& facies tua,* inquit, *ſpe-*
cioſa: ſi intelligas illam faciem, de qua Paulus dicit: *Nos au-*
tem omnes reuelata facie: & item cum dicit: *Tunc autem fa-* Coloſſ.4.a
cie ad faciem: tunc videbis quæ ſit animæ facies, quæ laude- 2.Cor.3.d
tur à verbo Dei, & ſpecioſa eſſe dicatur. Illa ſine dubio, quæ 1 Cor.13.d
quotidie renouatur ad imaginem eius qui creauit eam: quæ Coloſſ.3.b
non habet in ſe maculam aut rugam, aut aliquid huiuſmo- Epeſ.5.f
di; ſed eſt ſancta & immaculata, qualem & ipſe ſibi exhi-
buit Chriſtus eccleſiam, animas ſcilicet, quæ ad perfectio-
nem venerunt, quæ omnes ſimul efficiunt corpus eccleſiæ.
Quod corpus vtique pulchrum videbitur & decorum, ſi a-
nimæ ex quibus corpus illud efficitur, in omni perfectio-
nis decore permanſerint. Sicut enim cum anima in iracun-
dia eſt, turbatum & ferum reddit corporis vultum: cum
vero in manſuetudine & tranquillitate perſiſtit, placidum
mitemque reddit aſpectum: Ita & eccleſiæ facies pro vir-
tutibus & motibus credentium, aut decora pronuntiatur,
aut turpis: ſecundum quod & ſcriptum legimus: *Veſtigium* Prou.16.f
cordis in bonis, vultus hilaris. Et item alibi: *Cordis læti facies* Prou.15.d
florida: in triſtitijs autem poſiti, mæſtus eſt vultus. Cor ergo Sec.70. Gal.5.d
lætum eſt, cum habet in ſe ſpiritum Dei: cuius primus fru-
ctus charitas eſt, ſecundus gaudium eſt. Ex his puto quoſ-
dam ſapientes ſæculi aſſumpſiſſe illam ſententiam quæ di-
cit: Quia ſolus ſapiens ſpecioſus eſt: omnis autem nequam
turpis eſt. Supereſt nobis vt aliquid apertius etiam de nomi-
ne promuralis dicamus. Quod (ſicut ſupra diximus) indi-
cat murum eſſe ante murum: quod etiam in Eſaia hoc mo-
do dicitur: *Pone murum, & circa murum.* Murus muni- Eſai.26.a
mentum ciuitatis eſt. Alius vero murus ante murum vel
circa murum, maiora & validiora munimenta deſignat.
Per quod oſtenditur, quæ euocans ſermo Dei animam, &
educens eam à corporalibus negotiis, & corporis ſenſi-
bus, docere eam de futuri ſæculi myſteriis cupit: & inde ei
munimenta conquirere, vt ſpe futurorum munita & cir-
cundata, in nullo poſſit vel illecebris vinci, vel tribulatio- D
nibus fatigari. Nunc etiam videamus quomodo hæc à
Chriſto ad eccleſiam dicantur, quæ eſt proxima ei & ſpe-
cioſa. Specioſa autem nulli alij, niſi ſoli ipſi: hoc enim ſi-
gnificat cum dicit, ſpecioſa mea: hanc ergo exuſcitat
Chriſtus, & ipſi euangelium reſurrectionis annunciat: &
ideo dicit: *Exurge veni proxima mea, ſpecioſa mea.* Quia
autem dedit & ei pennas columbæ, poſtea quam dormi- Pſal.67.c
uit in medio ſortium: media autem inter duas vocatio- Rom.11.c
nis Iſraëlis, eccleſia vocata eſt: quia primo Iſraël vocatus ἀναμέσον
eſt; poſt hæc vbi ipſe offendit & cecidit, vocata eſt eccle- τῶν κλή-
ſia gentium. Cum autem plenitudo gentium introierit, ρων, ἐν
tunc iterum omnis Iſraël vocatus ſaluabitur. In medio er- χλωρότη-
go harum duarum ſortium dormit eccleſia. Et propter τι.
hoc dedit ei pennas columbæ deargentatas, quod ſignifi-
cat rationabiles pennas in ſancti Spiritus donis. *Et poſterio-*
ra dorſi eius, vel *in viriditati auri,* vt quidam legunt: vel vt
alij ſcriptum habent, *in pallore auri.* Quod oſtendere po-
teſt: quia poſterior illa vocatio, quam ex Iſraël futuram
dicit Apoſtolus, non erit in obſeruantia legis, ſed in pre-
tioſitate fidei. Auri namque viriditatis gerit ſpeciem, fi-
des virtutibus florens. Poteſt autem dici in medio ea-
rum ſortium dormire vel quieſcere eccleſia, in medio duo-
rum teſtamentorum: & pennæ eius deargentatæ ex ſenſi-
bus legis. Aurum in poſterioribus dorſi eius, intelligi e-
uangelici muneris donum poteſt. Ad hanc ergo eccle-
ſiam dicit Chriſtus: Veni tu columba mea, & veni in ope-
rimento petræ: docens eam vt operta veniat, ne quid pa-
tiatur ab incurſantibus eam tentationibus, ſed ſub vm-
bra petræ incedat obtecta, dicens: *Spiritus vultus noſtri*
Chriſtus Dominus, cui diximus: In vmbra eius viuemus in gẽ- Tren.4.d
tibus. Obtecta autem incedit & adoperta: quia debet pote-
ſtatem habere ſuper caput propter angelos. Cum autem
venerit ad promuralem locum, id eſt, ad futuri ſæculi 1.Cor.11.b
ſtatum,

E

ſtatum, ibi ad eam dicit: *Oſtende mihi faciem tuam, & auditam mihi fac vocem tuam: quia vox tua ſuauis eſt.* Auditam vult fieri vocẽ eccleſiæ ſuæ: quia qui eum confeſſus fuerit coram hominibus, & ipſe confitebitur eum coram patre ſuo, qui in cœlis eſt. (Matt. 10. d & Luc. 12. a) Quia vox tua ſuauis eſt: & quis non fatetur ſuauem vocem eccleſiæ catholicæ, fidem veram confitentis: inſuauem vero & iniocundam eſſe hæreticorum vocem, qui non dogmata veritatis, ſed blaſphemias in Deum, & iniquitatem in excelſum loquuntur? (Pſal. 72. b) Sic & facies eccleſiæ ſpecioſa eſt, hæreticorum vero turpis & fœda; ſi quis eſt tamẽ qui bene nouerit pulchritudinem vultus probare: id eſt, ſi quis ſpiritualis eſt, qui ſcit examinare omnia. (1. Cor. 2. d) Nam apud imperitos & animales homines, pulchriora videntur mendacij ſophiſmata, quam dogmata veritatis. Poſſumus autem adhuc de loco promurali etiam hoc addere, quod promurale ſinus ſit patris, in quo poſitus vnigenitus filius enarrat omnia & enuntiat eccleſiæ ſuæ quæcunque in ſecretis & in abſcõditis patris ſinibus continentur. Vnde & quidam ab eo edoctus dicebat: *Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus Dei filius, qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit.* (1 Ioan. 4. c; Ioan. 1. b) Illuc ergo euocat ſponſã ſuam Chriſtus, vt & de omnibus eam quæ apud patrem habentur, edoceat, & dicat: Quia *omnia vobis nota feci, quæ audiui à patre meo*; & iterum dicat: *Pater, volo, vt vbi ego ſum, illic ſit & miniſter meus.* (Ioan. 15. b; Ibid. 12. b)

[*Capite nobis vulpes puſillas, exterminãtes vineas: & vineæ noſtræ florebunt.*] (πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπελῶνας· καὶ αἱ ἄμπελοι ἡμῶν κυπρίζουσιν.) Secundum dramatis ordinem mutata eſt perſona: non enim iam ad ſponſam, ſed ad ſodales loquitur ſponſus: & ipſis dicit, vt capiant vulpes puſillas, quæ inſidiãtur vineis, vbi primum germen oſtenderint, nec ſinunt eas peruenire ad florem. Capi ergo eas præcepit, ſaluti & vtilitati conſulens vinearum. Sed hæc, vt cœpimus, ſpirituali expoſitione diſcutiẽda ſunt. Et puto quod ſi de anima hæc, quæ ſe verbo Dei coniungit, aduertas, vulpes contrariæ poteſtates & nequitiæ dæmonum intelligi debeant, per cogitationes prauas & intelligentiam peruerſam, exterminantes in anima virtutum florem: & fructum fidei perimentes. Prouiſio igitur verbi Dei, qui eſt dominus virtutum, mandat angelis ſuis, qui ad miniſterium miſſi ſunt *propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis*: (Hebr. 1. d) vt capiant ex vnaquaque anima huiuſmodi cogitationes à dæmonibus immiſſas, vt abiectis eis poſſint florem virtutis afferre. Capiunt autem cogitationes malas in eo, cum ſuggerunt menti non eſſe eas à Deo, ſed eſſe à maligno ſpiritu: & dant animæ diſcretionem ſpirituum, vt intelligat quæ ſit cogitatio ſecundum Deum, & quæ ſit ex diabolo.

F

Vt autem ſcias eſſe cogitationes, quas immittit diabolus in cor hominum: vide in euangelio quod ſcriptum eſt: *Cum autem immiſiſſet*, inquit, *diabolus in cor Iudæ Iſcariotis, vt traderet eum.* (Ioan. 13. a) Sunt ergo huiuſmodi cogitationes, quæ à dæmonibus iniiciuntur in cordibus hominum. Sed quia non eſt diuina prouidentia: ne ſorte per huiuſmodi importunitatem turbaretur libertas arbitrij, & non eſſet iuſta cauſa iudicij: idcirco benignis angelis & amicis poteſtatibus, hominum cura mandatur, vt cum deceptores quaſi vulpes incurſare cœperint hominem, dextris eum auxilijs ſubleuent. Et ideo dicitur: Capite nobis vulpes puſillas. Competenter ſane cum adhuc puſillæ ſunt, capi eas mandat & comprehendi. Dum enim cogitatio mala in initiis eſt, facile poteſt abiici à corde. Nam ſi frequenter iteretur, & diu permaneat, adducit animam ſine dubio ad conſenſum, & poſt conſenſum intra cor ſuum confirmatum, certum eſt quia ad peccati tendat effectum. Dum ergo in initiis eſt, & puſilla eſt, capi debet & abiici: ne ſi adulta fuerit, & inueterata, iam non poſſit expelli. Denique & Iudas initium mali habuit in amore pecuniæ. Et hæc fuit illi vulpes puſilla. Sed ab hac cum videret Dominus Iudæ animam quaſi florentem vineam lædi, capere eam volens & abiicere ex eo: commiſit ei pecuniæ loculos, vt poſſidens, à cupiditate quod amabat ceſſaret. Sed ille vtpote habens ſui arbitrij libertatem, non eſt amplexus medici ſapientiam: ſed indulſit ſemetipſum illi magis conſilio quo exterminabatur anima ſua, quam quo ſanabatur. Si vero hæc de Chriſto & eccleſia intelligamus, ſermo videbitur ad doctores eccleſiæ dirigi, & mandari eis de captione vulpium exterminantium vineas. Vulpes autem peruerſos doctores hæreticorum dogmatum poſſumus intelligere; qui per argumentorum calliditatem ſeducunt corda innocentium, & vineam domini

G

exterminant ne floreant in fide recta. Datur ergo præceptum doctoribus catholicis, vt dum adhuc puſillæ ſunt iſtæ vulpes, & nondum plures animas deceperunt, ſed initium habet praua doctrina, arguere hos & refrenare feſtinent, & verbo veritatis contradicentes, reuincere, & capere hos aſſertionibus veris. Si enim permanſerint in principiis & indulſerint, *ſermo eorum ſicut cancer ſerpit*, & fiet inſanabilis: (2. Tim. 2. c) vt multi inueniantur, qui decepti ab eis, pugnare iam pro ipſis incipiant, & defendere ſuſcepti erroris auctores. Sic ergo puſillas dignum eſt vulpes capere, & doloſa hæreticorum ſophiſmata, in ipſis ſtatim initiis, veris aſſertionibus confutare. Vt autem vtriuſque expoſitionis noſtræ euidentior clareſcat aſſertio, congregemus ex diuinis voluminibus, ſicubi animalis huius mentio facta eſt. Inuenimus ergo in ſexageſimo ſecundo pſalmo de impiis ita dici: Ipſi vero in vanum quæſierunt animam meam: introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. Sed & in Euangelio ſecundum Matthæum Saluator ad Scribam, qui dicebat ei: *Magiſter, ſequar te quocunque ieris*; reſpõdit: *Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos vbi requieſcant: filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.* (Matth. 8. c & Luc. 9. g) Similiter autem & in Euangelio ſecundum Lucam, ad eos qui dixerũt domino: *Exi & vade hinc, quia Herodes vult te occidere*: reſpondit Ieſus: *Euntes, dicite vulpi huic: Ecce ego eiicio dæmonia, & ſanitates perficio hodie, & craſtina, & in tertia conſummabor.* (Luc. 13. g) In libro quoque Iudicũ Samſon, cum vxor quæ erat ex genere Philiſtinorum ei fuiſſet ablata, ait ad patrem eius: *Innocens ſum ego hac vice ab Allophylis, quia faciam vobiſcum mala. Et abijt Samſon, & accepit trecentas vulpes, & accepit lampades, & ligauit caudam ad caudam, & poſuit lampadem vnam inter duas caudas vulpium, & accendit ignem in lampadibus, & emiſit eas per meſſes Allophylorum: & incendit omnes meſſes eorum, & ſtipulas eorum, & vineas eorum, & olineta eorum.* (Iud. 15. a) Adhuc autem in ſecundo libro Ezdræ, vbi Tobias Ammanites impediuit ædificationem eorum qui de captiuitate redierant, vt ędificarent templum & murum, ait ad Allophylos: *Nunquid iſti ſacrificabunt, aut comedent immaculata in loco? Nonne aſcendent vulpes, & deſtruent murum ipſorum, quem ex lapidibus ædificant?* (Nem. 4. a)

H

Hæc ſunt interim, quæ ad præſens nobis ex ſcripturis diuinis occurrere potuerunt: in quibus animalis huius memoria facta eſt, vt ex his ſapiens quiſque lector prudenter poſſit coniicere, ſi apta vſi ſumus expoſitione in his quæ propoſita ſunt nobis ad explanandum id quod ait: *Capite nobis vulpes puſillas.* Et quãuis operoſum ſit ſingula quæ exempli cauſa aſſumpſimus, explanare: tamen quæ poterimus, breuiter contingemus. Et primo de ſexageſimo ſecundo pſalmo videamus, vbi cum iuſti animam perſequerentur impij, ille pſallebat, dicens: Ipſi autem in vanum quæſierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. In quo vtique oſtenditur, quod vanis & inanibus verbis praui doctores decipere volentes animam iuſti, introire dicuntur in inferiora terræ: terram vtpote ſapientes, & de terra loquentes: atque in inferiora eius, id eſt, in profundum ſtultitiæ deſcendentes. Puto enim quod hi qui carnaliter viuunt, quia ſibi ipſis tantummodo nocent, terra eſſe, & in terra habitare dicuntur. Hi vero qui terrenis & carnalibus ſenſibus ſcripturas intelligunt, & alios ita docendo decipiunt, pro eo ipſo, quod argutias quaſdam & argumenta carnalis & terrenæ ſapientiæ concinnant, in inferiora terræ dicuntur ingredi. Vel certè quia grauius delinquunt, qui terrena docent, quam qui ita viuunt: eis futura pœna etiam grauior imminet idemque ipſi in manus gladij tradendi prophetantur, illius fortaſſis flammei & verſatilis. (Gen. 3. d) Quomodo autem & partes vulpium fiant, videamus. Omnis anima aut pars eſt Dei, aut pars eſt cuiuſcunque, qui accepit poteſtatem ſuper homines. Nam *cum diuideret altiſſimus gentes, & diſpergeret filios Adam, ſtatuit fines gentiũ, ſecundum numerum angelorum Dei, & facta eſt portio domini Iacob.* (Deut. 32. a Sec. 70.) Cum ergo cõſtet vnamquamque animam aut in parte Dei, aut in parte eſſe alterius cuiuſlibet: quoniam quidem per arbitrij libertatem, poſſibile eſt vnumquemque ex parte alterius tranſire, vel ad partem Dei, ſi melius (ipſo iuuante) elegerit;

COMMENTARII IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

PROOEMIVM.

LITERIS tuis curſim mihi allatis, & laboribus & curis in ſacris codicibus deſudare me cogis, iam mihi ſeneſcente corpore, & viribus laſſeſcentibus, Heliodore ſancte: idque in epiſtolis B. Pauli Apoſtoli, quæ & ſcientia prædicatoris, & lima iuſtitiæ tam magnæ & prædicando, & docendo teſtimonio Spiritus ſancti prolatæ atque dilatæ ſunt, vt comparare, aut coæquare veteri Teſtamento & euangelicæ doctrinæ non dubitemus. Ipſe enim reuelante ſibi Spiritu ſancto cognouit, dum ſe raptum eſſe vſque ad tertium cælum in corpore aut extra corpus aſſerit, hoc eſt, vſque ad tertiam legem veteris nouique Teſtamenti. In corpore, aut extra corpus, id eſt, neque per legem naturæ, neque per legem literæ, ſed per Spiritum ſanctum ei, omnibus apoſtolis minimo, nouiſſime datum per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, per quem habemus acceſſum in gratia iſta, in qua & ſtamus & gloriamur. Nos vero ſimpliciter expoſuiſſe, breuibuſque ſermonibus comperies. Eius nempe epiſtolæ magnificentius ab omnibus ſapientibus & interpretantur, & prædicantur.

COMMENTARII IN EPISTOLAM PAVLI AD ROMANOS.ᵃ

CAPVT I.

PAulus,ᵇ ſeruus Ieſu Chriſti,ᶜ vocatus Apoſtolus,ᵈ ſegregatus,ᵉ in euãgelium Dei,ᶠ quod ante promiſerat per prophetas ſuos,ᵍ in ſcripturis ſãctis ʰ de filio ſuo,ⁱ qui factus eſt ei, ex ſemine Dauid,ᵏ ſecũdũ carnẽ.ˡ qui prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute:ᵐ ſecundum Spiritũ ſanctificationis,ⁿ ex reſurrectione, mortuorũ Ieſu Chriſti Domini noſtri,ᵒ per quẽ accepimus gratiam & apoſtolatũ,ᵖ ad obediendum fidei,ᑫ in omnibus gentibus,ʳ pro nomine eius,ſ in quibus eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti,ᶻ omnibus qui ſunt Romæ dilectis Dei,ᵘ vocatis ſanctis,ˣ Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

ᵃ Primum

PAVLVS.] Quærimus quare Paulus ſcribat, cum Saulus antea ſit vocatus? Quod ex more ſanctorum feciſſe credendum eſt, qui in virtutibus proficientes, mutato nomine ſunt vocati, vt eſſent etiam ipſo nomine noui, vt Abraham, & Sara, & Cephas. Aliter, Paulus Sicut aliorum ſanctorum tam in veteri quam in nouo Teſtamento, id eſt, Abraham, & Petri, & cæterorum, profectu & incremento meritorum mutata ſunt nomina: ita & Paulus in gratia proficiens nomen ſibi ipſe mutauit.

F

b ¶ *Seruus Ieſu Chriſti.*] A ſeruo cœpit, exemplum nobis humilitatis oſtendens; quaſi imitator eius qui exinaniuit ſeipſum, formam ſerui accipiens, & humiliauit ſeipſum, factus obediens vſque ad mortem, propter quod & Deus illum exaltauit: & hic per fidele primum ſeruitium meruit, apoſtolatum. Item non ſecundum timorem, ſed ſecundum dilectionem, ſicut ipſe dicit, *Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Chriſtus.* Gal.2.d

c ¶ *Vocatus apoſtolus.*] Iam in præſentia ad hoc vocatus vt eſſet apoſtolus. Item oſtendit non ſolum vocatum ſe ad apoſtolatus gratiam: ſed & ſegregatum in prædicationem gentium, vt ipſe memorat. Nos in gentibus, ipſi autem in circũciſione. Vocatus ergo à Chriſto ad apoſtolatum: ſegregatus autẽ in prædicationem gentium, vt oſtenderat vnam eſſe ſubſtantiam Patris & Filij & Spiritus ſancti.

d ¶ *Segregatus.*] Sicut in actibus Apoſtolorum Spiritus ſanctus dicit. *Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus ad quod elegi eos.* Act.13.a

e ¶ *In euangelium Dei.*] Euangelium, Latine bona annunciatio dicitur, natiuitatis ſcilicet Chriſti, paſſionis, & reſurrectionis & in cælum aſcenſionis.

f ¶ *Quod ante, &c.*] Oſtendit ſe Chriſtum non alium prædicare, quam eum, cuius euangelium prophetæ in Hieruſalem promiſerant eſſe venturum.

g ¶ *In ſcripturis ſanctis.*] Ipſos aſſerit Dei prophetas eſſe, & illas ſcripturas ſanctas de Chriſto ante cecinerunt. Verum totus hic locus contra Manichæos facit, vbi dicit, quod euãgelium ante ſit promiſſum & per prophetas Dei & in ſanctis ſcripturis, & quod Chriſtus ſecundum carnem ex Dauid ſtirpe, id eſt, de Maria virgine ſit creatus, ſecundum quod prædixerat Eſaias.

h ¶ *De filio ſui.*] Multi filij gratia, hic natura: cuius etiam in carne natiuitas diſſimilis cæteris inuenitur, eo quod ex virgine natus eſt: Eſa.7.c

i ¶ *Qui factus eſt, &c.*] Factus per Spiritum ſanctum.

k ¶ *Secundum carnem.*] Addẽdo ſecundum carnem, & Fotinum excludit, & Arium. Si enim ſecundum carnem factus eſt, ſecundum verbi vtiq; ſubſtantiam factus non eſt.

l ¶ *Qui prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute.*] Dicendo, in virtute, oſtendit non ſolitum humanæ naturæ eſſe conceptum, ſed abſque virili ſemine ex virgine procreatum. Inferendo autem: H

m ¶ *Secundum Spiritum ſanctificationis.*] Oſtendit creatorem ſuum Spiritum ſanctum. Item vt ſit in omnibus ipſe primatum tenẽs, ſecundũ Spiritum ſanctificationis prædeſtinatus, vt prior omnibus incorruptibilitatis virtute ſurgeret, & viam reſurrectionis Dei filius aperiret. De quibus ipſe dicit. Quia filij Dei, cum ſint filij reſurrectionis.

n ¶ *Ex reſurrectione, &c.*] Non omnium reſurgentium, ſed ad Chriſtum pertinentium, in ipſo Chriſto reſurrectionis forma eſt.

o ¶ *Per quam accepimus.* Gratiam, in bapriſmo: Apoſtolatũ, quando à Spiritu ſancto directus eſt. Apoſtolus enim Græcę, Latinè miſſus dicitur. Item recto ordine, accepta gratia, honorem apoſtolatus meruiſſe ſe dicit.

p ¶ *Ad obediendum fidei.*] Oſtendit euangelij gratiam obedientibus prædicandam.

q ¶ *In omnibus gentibus.*] Apoſtolatum accepit, vt iam non legi, ſed fidei obedirent.

r ¶ *Pro nomine eius.*] Vice nominis eius fungimur, vt ipſe ait. *Sicut miſit me pater, & ego mitto vos.* Et iterum: *Qui vos recipit, me recipit.* Ioan.6.f Matt.10.d

ſ ¶ *In quibus, &c.*] Et in vobis, id eſt, Romanis apoſtolatum accepimus.

t ¶ *Omnibus, &c.*] Hoc eſt, omnibus credentibus, quos æqualiter diligit Deus ſine acceptione perſonæ Iudæi, vel Græci.

v ¶ *Vocatis ſanctis*] Sanctis vocatione Dei, non meritis facti. Item idcirco dicit, ſanctis, quoniam gratiam Spiritus ſancti habentibus prædicabat.

x ¶ *Gratia vobis & pax à Deo patre, & Domino noſtro, &c.*]

A Talis eſt vbique ſalutatio eius, vt & commemoret in nobis beneficia Dei, & optet in nobis integra permanere: quia & gratis nobis peccata dimiſſa ſunt, & reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius. Commonet etiam pacificos eſſe debere vnam eandemque gratiam conſecutos.

[a] Primum quidẽ gratias ago Deo meo, [b] per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis: [c] quia fides veſtra annuntiatur in vniuerſo mundo. [d] Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo in euangelio filij eius, [e] quod ſine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis, [f] obſecrans, [g] ſi quo modo tãdem aliquando proſperum iter habeam in volũtate Dei veniendi ad vos. [h] Deſidero enim videre vos, [i] vt aliquid impertiar gratiæ vobis ſpiritualis ad cõfirmãdos vos. [k] id eſt, ſimul conſolari in vobis per eam, quæ inuicem eſt fides veſtra atq; mea. [l] Nolo autẽ vos ignorare, fratres, quia ſæpe propoſui venire ad vos, [m] & prohibitus ſum vſq; adhuc, [n] vt aliquẽ fructũ habeam in vobis, [o] ſicut & in cæteris gẽtibus. [p] Græcis ac barbaris, ſapiẽtibus & inſipientibus debitor ſum: [q] itaq; quod in me promptũ eſt vobis, qui Romæ eſtis euangelizare. [r] Nõ enim erubeſco euangeliũ. [s] Virtus enim Dei eſt in ſalutem [t] omni credenti. [u] Iudæo primũ & Græco. [x] Iuſtitia. n. Dei in eo reuelatur, [y] ex fide in fidẽ, [z] ſicut ſcriptũ eſt. [a] Iuſtus autẽ ex fide viuit. [b] Reuelatur enim ira Dei de cælo, [c] ſuper omnem impietatem & iniuſtitiã hominum, [d] eorum qui veritatem Dei in iniuſtitia detinẽt: [e] quia quod notum eſt Dei, [f] manifeſtũ

a ¶ *Primũ*, &c.] Natura Deus omnium eſt: merito & voluntate, paucorum, vt Deus Abraham, ſecundum quod hîc ſuũ nominat Deum.

b ¶ *Per*, &c.] Hoc eſt, non pro Iudæis ſolis.

c ¶ *Quia*, &c.] Oſtendit quomodo Romanorum fides omnibus eccleſiis cognita ſit. Vel certe quod eadem fides, quam Romani tenet, in vniuerſo mũdo ab apoſtolis prædicetur: itẽ prudenter laudat, vt prouocet ad profectũ. Siue quia omni mundo mirum fuit Romanos crediſſe, qui idolorum nimia fuerant cultura poſſeſſi, ita vt omniũ gentium diis, quas vicerant, deſeruirent. Sed & ſimpliciter eorum fidem laudaſſe credendum eſt cuius nunc deuotio demonſtratur.

d ¶ *Teſtis*, &c.] Hoc eſt, in toto corde meo & prompta deuotione mea deſeruio. Si. n. volẽs hoc ago, mercedem habeo. Siue verbũ hic ſpiritum nominauit, vt eſt illud. Verbo domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum.

B e ¶ *Quod ſine intermiſſione.*] Hic oſtendit ſe omnia ex dilectione dicturum, vt liberius audiatur, & dat exemplum ſine intermiſſione orandi.

f ¶ *Obſecrans.*] Qua liberatione ad vos quandoque perueniã in voluntate Dei. Aliter enim proſperum iter non habeo, niſi me voluntas Dei, quæ omnia nouit, illuc direxerit, vt aliquẽ
Act 16.g. & 17.d. habeam fructum. Vnde in actibus Apoſtolorũ legimus, eos
Iacob.1. alio ire volentes, alio deſtinatos. Siue ſecundum illud Iacobi. *Si Deus voluerit & vixerimus, faciemus hoc, vel illud.*

g ¶ Si *quomodo tandem*, &c.] Demonſtrat ſe cuncta quæ agebat, ex Dei gerere voluntate.

h ¶ *Deſidero*, &c.] Hic oſtendit quomodo eos ſuperius laudauerat, qui ad cõfirmãdũ aliquid gratię indigẽt ſpiritualis.

i ¶ *Vt aliquid*, &c.] Romanos Petri prædicatione fidem tenentes confirmare ſe velle Paulus dicit, non quo minus accepiſſent à Petro: ſed vt duobus Apoſtolis teſtibus atque doctoribus, eorum roboraretur fides.

k ¶ *Id eſt ſimul conſolari*, &c.] Vt per communem fidem inuicem conſolemur.

l ¶ *Nolo enim*, &c.] Per commeantes autem fratres audire potuiſtis.

m ¶ *Et prohibitus*, &c] Oſtendit ſe occupatum neceſſitate euangelij prædicandi, Romam adhuc ire non poſſe. Itẽ prohibitus hic occupatus accipitur, dum aliis prouinciis prædicauerit, ſicut ipſe exponit in fine epiſtolæ ſuæ dicens: Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos.

n ¶ *Vt aliquem fructum*, &c.] Mercedem laboris ſui nominat fructum.

o ¶ *Sicut & in cæteris*, &c.] Subauditur, habeo.

p ¶ *Græcis ac barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum*] Sapientes, Græcos philoſophos: barbaros, inſipientes appellat.

q ¶ *Itaque*, &c.] Qui Romæ eſtis: æquè inſipientibus vt Græcis euangelizare vult.

r ¶ *Non enim erubeſco*, &c.] Recte dicit non ſe erubeſcere prædicatione crucis, quæ credẽtibus Dei virtus eſt in ſalutẽ. Item, hoc ad taxationem ſubtiliter pertinet paganorum, qui cum non erubeſcant credere Deum ſuum Iouem propter inanem libidinem in animalia irrationabilia & inſenſibilia eſſe mutatum: nobis erubeſcendum putant dominũ propter ſalutẽ perditi hominis credere crucifixum, cũ in altero horrendum ſit dedecus, in altero admirando pietas atque virtus. Simul & illos hæreticos tangit, qui hæc tanquã indigna Deo refugiunt, vt hominem indueret, quẽ pro ſalute humani generis paſſioni traderet, non intelligentes nihil dignius creatori quam creaturæ ſuæ curare ſalutem: maxime cum ipſe per hoc naturæ detrimentũ quaſi impaſſibilis ſentire non poſſit.

ſ ¶ *Virtus*, &c.] Nulla maior virtus eſt, quam quæ deuicta morte homine perdito reddit vitam.

t ¶ *Omni*, &c.] Quamuis infirmitas videatur incredulis.

u ¶ *Iudæo*, &c.] Siue quod iuſtum fuerit, vt quomodo Abraham credens ex gentibus per ſolam primam fidem ſaluatus eſt: ita cæteri credentes ſaluarentur. Siue quod illud teſtamentum, quod per legem Deus verax promiſerat, debuerat exhibere.

x ¶ *Iuſtitia*, &c.] Oſtendit ex fide vniuſcuiuſque noſtrum prædicationis fidem poſſe roborari.

y ¶ *Ex*, &c] Siue quod ex fide iuſtificatur Iudæus, & in fidẽ gentilis: & ideo expoſuerit vt cacologiæ vitiũ declinaret.

z ¶ *Sicut*, &c.] Non ex operibus legis. D

a ¶ *Iuſtus autem*, &c.] Propter hoc dicit: quia ſine fide, hoc eſt, ſine ſpe retributionis bonorum operum, perficere virtutes nemo poterit; ſicut & ipſe ad Hebræos perhibens docet. Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia eſt: & inquirentibus ſe remunerator ſit.* Heb.11.a

b ¶ *Reuelatur*, &c.] Si dicentib. Manichæis crudelis aſſeritur Deus veteris Teſtamenti, quia ſuper peccatores vindictam inducat: quo modo hoc loco ab Apoſtolo dicitur, à Deo noui teſtamenti vindictam impiis hominibus inferendam. Vnde monſtratur vnum eundemque Deum eſſe noui & veteris Teſtamenti. Item incipit ad partem gentium loqui, dicitque Dei iram per euangelium reuelari, ſiue per naturæ teſtimonium: nouerunt enim homines & beneficia, & plagas expectare de cælo.

c ¶ *Super* &c.] Tres eſſe videntur impietates Prima & maxima in Deum, quæ aut per blaſphemiam, aut per idololatriam admittitur Secunda in parentes, aut iniuria, aut contemptus, ſicut ſcribitur in Leuitico. *Si quis dormierit cum* Leuit 20. *vxore patris ſui, morte moriatur: ambo impietatem fecerunt:* Tertia in extraneos, vt eſt illud, *Et tu remiſiſti impietatem cordis mei.* Et plura alia, quæ enumerare per longum eſt. Siue Pſal. 31.b omnis impietas ad diuerſas idolorum culturas referenda eſt, vt impietas quaſi ad iniuriam Dei: iniuſtitia vero ad omnia peccata pertinere videatur.

d ¶ *Eorum*, &c.] Veritatem nominis Dei iniuſtitia indignæ materiæ detinente dolorem. Item ſcientes delinquunt, qui Dei veritate agnita iniuſte agunt.

e ¶ *Quia*, &c.] Oſtendit quo modo omnis homo naturalem habens intellectum, agnoſcit eſſe inſequendam ſubſtantiam inuiſibilem quæ diuerſas in hominibus artes & diſciplinas operatur. Quo etiam exemplo inuiſibilis Deus manifeſtatur hominibus ex his operibus, quæ operatus eſt & operatur: ſimul & mens trinitatis demonſtrat imaginem, in qua generat inſitum ſibi verbum, & inſeparabilem habet ſibimet natum verbum ſapientia. Item quod poteſt naturaliter ſcire de Deo quod ſit, & quod iuſtus ſit.

f ¶ *Manifeſtum*, &c.] In conſcientiis eorum. Omnis namque creatura Deum ſe noſſe teſtatur, & ab alio factã indicat:

cuius

E cuius volũtati ſibi parere neceſſe ſit. Si enim Deus ſummum magnũ eſt, inuiſibilis, incomparabilis, incomprehenſibilis, inæſtimabilis, & qui ſuper omnia ſit, id eſt, cui neque proponi aliquid, neque poſſit æquari ſiue magnitudine ſiue claritate vel potentia, manifeſtum eſt hoc nulli creaturæ poſſe cõpetere, quæ & oculis videtur, ratione colligitur, & æſtimatione iudicatur. Maior autem omnibus per omnia nulla eſt creatura: quia omnes ſe alterutrum vincunt. Alia enim magnitudine, vt cælum, terra. Alia claritate, vt ſol, luna, vel ſtella. Alia altitudine, vt mare. Ita ergo peruidetur, quia nullum elementum ſit Deus. Quod autem facta ſint, mutabilitas eorum, quæ non poteſt cadere in æternitatem, demonſtrat. Quod vero nõ ſeipſa fecerint, manifeſtũ eſt: quia ſi ſeipſa fecerunt, iam erant antequã fierent, vt ſe facere poſſent: quod valde abſurdum eſt dicere. Cũ vero variãt, & ordines ſuos permutant, & alterutrum cedunt, oſtendũt ſe ab vno authore facta, & nõ ſuam, ſed domini ſui facere volũtatem, cuius tranſgredi non poſſunt imperium.

a ¶ *Deus*, &c.] Virtus enim eius occulta ex his, quæ palam ſunt, æſtimatur. Si enim ea quæ videntur, tam præclare ab eo facta ſunt, vt quidã illa deos putarent, & æterna aſſerere tẽ-
F tarent: quanto magis factorem ſempiternum & omnipotentem & immenſum eſſe intelligere potuerunt? ſecundum ſapientiæ librum dicentem. Ad cuius magnitudinem, creaturarum comparata, poterit horum creator videri, &c.

eſt io illis. [a]Deus enim illis manifeſtaoit. [b]Inuiſibilia enim ipſi[a]à creatura mũdi per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciũtur: [c]ſempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita vt ſint inexcuſabiles. Quia cum cognouiſſent Deum, [d]nõ ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, [e]ſed euanuerũt in cogitationibus ſuis, [f]& obſcuratũ eſt inſipiens cor eorum. [g]Diceotes enim ſe eſſe ſapiẽtes, [h]ſtulti facti ſunt. Et mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem [i]imaginis corruptibilis hominis, & volucrũ, & quadrupedum, & ſerpẽtium. [k]Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum [l]in immunditiam, [m]vt contumeliis afficiant corpora ſua[n]in ſemetipſis. [o]Quia commutauerunt veritatem Dei mendacium: [p]& coluerunt & ſeruierunt creaturę potius qnam creatori, [q]qui eſt benedictus io ſæcula, Amẽ. [r]Propterea tradidit illos Deus in paſſiones igoominiæ. [s]Nam feminæ eorum immutauerunt oaturalem vſum in eum vſum qui eſt contra naturã. [t]Similiter autem & maſculi relicto naturali vſu feminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicẽ, maſculi in maſculos turpitudinem operantes: [u]& mercedem, quam oportuit, erroris ſui in ſemetipſis recipiẽtes. [x]Et ſicut nõ probauerunt Deum habere in notitia, [y]tradidit illos Deus in reprobum ſenſum: [z]vt faciant ea quæ oõ cõueniunt, [a]repletos omoi iniquitate, malitia, [b]fornicatione, auaritia, oequitia, [c]plenos inuidia, homicidiis, [d]contentione, [e]dolo, [f]malignitate: [g]ſuſurrones, [h]detractores, Deo

b ¶ *Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi per ea quæ facta ſunt*, &c.] Tam euidenter intellecta ſunt, vt conſpecta dicantur.

c ¶ *Sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita vt ſint inexcuſabiles: quia cum*, &c.] Siue per naturam, ſiue per facturam & rationem.

d ¶ *Non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.*] Pro eo quod tales facti ſunt, vt Deum poſſint agnoſcere ſi velint.

e ¶ *Sed*, &c.] Putantes ſe Dei magnitudinem in cogitatione poſſe comprehendere, euanuerunt in naturali ſapore, creaturas pro creatore venerati.

f ¶ *Et obſcuratum eſt* &c.] Recedente à lumine veritatis.

g ¶ *Dicentes enim ſe eſſe ſapientes.*] Quaſi qui inueniſſent quo modo inuiſibilis Deus per ſimulacrum viſibile coleretur.

h ¶ *Stulti facti ſunt*: &c.] Non intelligentes nullam ſimilitudinem habere mortale immortalis, & incorruptibile ſempiterni.

i ¶ *Imaginis corruptibilis hominis, & volucrum*, &c.] Non hominis ſolum, ſed imaginis hominis: & non huius tantum, ſed etiam animalium. Hic Iouis cultores appellat, qui eum propter amores fœdiſſimos in iſta aſſerunt transformatum: & idcirco ſe illi tales imagines conſecraſſe, in quibus libidini ſatisfecit.

k ¶ *Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis*. &c.] In hoc quod Deus tradidiſſe dicitur propriis deſideriis peccatores, oſtendit non quod ipſe ſit cauſa, ſed quod per longanimitatem & patientiam non inducendo vindictam patitur eos ſecundum cordis ſui agere voluntatem: hoc facit volens eos ad pœnitentiam conuerti. Item, tradere in ſcriptu-

ris dicitur Deus, cum non retinet delinquentes propter arbitrij libertatem, ſicut in pſalmo dicit Et dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum. G

l ¶ *In*, &c.] Quæ eſt in turpibus miniſteriis idolorum.

m ¶ *Vt contumeliis*, &c.] Dum ſibi in ſacramentis eorum, cauteria & combuſtiones infligunt.

n ¶ *In ſemetipſis.*] Vt quaſi amentes ipſi in ſe ſuorũ ſint vindices delictorum.

o ¶ *Quia commutauerunt*, &c.] Commutauerunt vere Dei cultum in mendacium idolorum, quæ falſo prodigiis coluerunt: & quodammodo ſtultis mentiuntur eſſe quod non ſunt.

p ¶ *Et coluerunt, & ſeruierunt*, &c.] Non ſolum dilexerunt, ſed etiam ſeruierunt. Quicumqoe alicujus creaturæ cupiditate vincitur, ipſi ſeruit. A quo enim quiſq; ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt.

q ¶ *Qui eſt benedictus in ſæcula.*] Cui ſi ſeruiſſent, fieri benedicti in ſęcula potuiſſent. Qui enim fecerit voluntatem Dei, manet in æternum: ſicut ipſe manet in æternum.

r ¶ *Propterea*, &c.] Propter cauſas ſuperius memoratas, in his flagitiis ſunt dimiſſi.

s ¶ *Nam feminæ*, &c] Omnia peruerterunt in Deum peruerſi. Neque enim ordinem naturæ ſeruarunt, qui naturæ dereliquerunt authorem. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali cauſa eſt, initium & finis. H

t ¶ *Similiter autem*, &c.] Effrenata libido modum ſeruare non nouit.

v ¶ *Et mercedem, quam oportuit, erroris ſui in ſemetipſis recipientes.*] Sic cucurrit ordo, vt qui Dei obliti erant, nec ſeipſos agnoſcerent.

x ¶ *Et ſicut non probauerunt Deum habere in notitia.*] Non neſcierunt, ſed minime probauerunt. Ille enim probat ſe Deum habere notitia, qui ſemper illum in præſenti habens, peccare non audet.

y ¶ *Tradidit illos*, &c] Non reprobandi ſunt traditi in reprobum ſenſum.

z ¶ *Vt faciant ea quæ non conueniunt.*] Homini facere.

a ¶ *Repletos*, &c] Iniquitatem & malitiam, principales cauſas oſtendit vitiorum eſſe.

b ¶ *Fornicatione auaritia.*] Fornicationem autem & auaritiam ſimul iunxit: quia vtiqoe penè idololatria comparatur nequitiæ.

c ¶ *Plenos inuidia, homicidio.*] Pulchre inuidiam homicidio ſociauit: quia prima huius criminis ipſa materia eſt.

d ¶ *Contentione.*] Contentio eſt, vbi non ratione aliquid, ſed animi pertinacia defenditur: & vbi iam non veritas quęritur, ſed proximus ſangatur.

e ¶ *Dolo.*] Occulta malitia blandis ſermonibus adornata.

f ¶ *Malignitate.*] Malitiæ votum, vel opus, malignitas appellatur.

g ¶ *Suſurrones.*] Murmuratores, non in faciem, ſed in aurem loquentes.

h ¶ *Detractores, Deo*, &c.] Nihil eſt enim tam odibile Deo

A quam idololatria, cui per ſimilitudinem eradicandi pœna detractionis ſcripta coniungitur.

a ¶ *Contumelioſos.*] Qui veloces ſunt in verbis iniuriæ.

b ¶ *Superbos*, &c.] Qui vult ſupergredi quod eſt, ſuperbus eſt, ſicut diabolus perdit ſeipſum quod eſt. Qui enim ſuper alios vult eſſe, hic infra ſe fiet, & ideo ſequitur; Inuentores malorum, quia ſemper ſuperbia excogitat & inuenit mala, ſicut autor ſuperbiæ per elationem ſuam inuenit ſibi malum, quod ante non fuerat. Elatus autem dicitur, qui effertur ſuper menſuras ſuas.

c ¶ *Parentibus*, &c.] Veri parentes ſunt, qui per ſemen verbi generant in lucem filios ad vitam æternam.

d ¶ *Inſipientes, incompoſitos.*] Qui à fonte ſapientiæ receſſerunt, neceſſe eſt vt inordinatè ferantur.

e ¶ *Sine affectione, abſque fœdere.*] Affectio eſt adimpletio charitatis.

f ¶ *Sine miſericordia.*] Quomodo alij poterant miſereri, qui in ſe miſericordes eſſe noluerunt: Hæc omnia per ordinem digeſta peccata de illis dicuntur, qui derelinquentes Deum, ab eo viciſſim ſunt derelicti. Caueam° ergo & nos, ne quod malum ex his habentes, ſimiliter relinquamur. B

g ¶ *Qui cum iuſtitiam Dei cognouiſſent, non intellexerũt quoniam qui talia agũt, digni*, &c.] Hic oſtendit quomodo vnuſquiſque hominum ſcit ſe à Deo ſecundum actus proprios iudicandum, in quo & ipſe alium hominem peccantem iudicat atque condemnat. Item cum ex eo ſibi quiſq; diſplicet quod fecerit malum, Dei iuſtitiam cognouiſſe dicitur: non intellexerunt tales ab eo, & ſi nõ in præſenti, tamen in futuro eſſe puniendos. Si enim intellexiſſent, vtique talia committere timuiſſent.

h ¶ *Non ſolum*, &c.] Ne quis diceret hæc non omnia ſe feciſſe, addidit: qui conſentiunt facientibus. Sed & qui in iſtis non conſenſit, qui iudicabant huiuſmodi: tamen idololatriç conſentiendo, quæ omnium horum caput & cauſa eſt, omnibus conſenſiſſe videbatur.

CAPVT II.

PRopter i *quod inexcuſabilis ò homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas.*] Omnes huiuſmodi qui diiudicabant, maximè tamen hi qui habent in reprehendendo iudicium iudices & domini conueniuntur. Naturali enim iudicio dignam factis profert vnuſquiſque ſententiam: omneſque nouerunt & innocentiam mereri præmium, & malitiam habere ſupplicium.

k ¶ *Scimus enim quoniam iudicium Dei eſt ſecundum veritatem in eos qui talia agunt. Exiſtimas autem hoc ò homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea: quia tu effugies iudicium Dei?*] Secundum veritatem erit iudicium qui iudicabuntur huiuſmodi qui non condemnare in aliis potuerunt, quæ ipſi committere non timuerunt. Si enim tu peccator peccatorem tibi ſimilem iudicas: quanto magis Deus iuſtus te iudicabit iniuſtum, ne illi mala placere, & diſplicere bona forſitan videantur? Quippe quem ſine perſonarum acceptione nec amicis ſuis, nec angelis legimus pepercisse peccantibus. Humanum autem iudicium multis modis corrumpitur. Amore, odio, timore, auaritia ſæpe iudicij integritas violatur: & contra iuſtitiæ regulã interdum miſericordia inclinatur.

Deo odibiles, [a] contumelioſos, [b] ſuperbos, elatos, inuentores malorum, [c] parentibus non obedientes, [d] inſipientes, incompoſitos, ſine affectione, [e] abſque fœdere, [f] ſine miſericordia. [g] Qui cum iuſtitiam Dei cognouiſſent, non intellexerunt, quoniam qui talia agũt, digni ſunt morte: [h] non ſolum qui ea faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.

CAPVT II.

PRopter [i] ꝙ inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipſum condemnas. Eadẽ enim agis quæ iudicas. [k] Scimus enim quoniam iudicium Dei eſt ſecũdum veritatem in eos qui talia agunt. Exiſtimas autem hoc, ô homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea: quia tu effugies iudicium Dei? [l] An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitẽtiam te adducit? [m] Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, [n] theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui reddet vnicuique ſecundum opera eius. [o] His quidem qui ſecundum patientiam boni operis, [p] gloriam & honorem & incorruptionem, [q] quærentibus vitam æternam. [r] His autem qui ſunt ex contentione, [a] &

C l ¶ *An diuitias bonitatis eius*, &c.] Hic aperte monſtratur, quare peccatori deſideria cordis ſui dimiſerit Deus: & cum poſſit prohibere peccantem, vel inferre vindictam, mauult conuerti ad pœnitentiam. Item nunquid propterea tibi de impunitate blanditis, quia Deus in præſenti non reddit: & tu longitudinem temporis, & abundantiã bonitatis intuens, putas iam non eſſe iudicium? Audi ſcripturæ ſententiam. *Non tardat dominus promiſſis, ſed patienter agit propter vos, nolens aliquem perire, ſed omnes ad pœnitentiam conuerti.* 2.Pet 3. b Bonus eſt expectando, iuſtus eſt puniendo: vnde admonet Propheta: *Ne tardes conuerti ad Dominum, neque differas de die in diem: ſubito venit ira eius, & in tempore vindictæ diſperdet te.* Eccl.5.a Et iterum. *Ne dixeris, peccaui, & quid accidit mihi triſte? eſt enim altiſſimus patiens redditor.* Multi ſe homines per patientiam Dei ſeducunt: quia non vult ſtatim punire peccantes. Putatur enim aut res humanas minime curare, aut culpas indulgere, quia differt. Plerique etiam contra ſe calumniantur, cur in præſenti non reddit, non intelligentes quod ſi ita fieret, nullus pene hominum remaneret: nec vnquam de iniuſtis fierent iuſti. Ideo autem hominibus videtur Deus diu expectare peccantes: quia nos cum parui temporis ſimus, annos centum æterni- D tatem putamus. Ille autem apud quem mille anni pro vno ſunt die, centum annos vnius horæ ſuæ ſpatio non coæquat: Pſal.89. quapropter hoc paruum eſt apud eum, cum etiam homines ſoleant multo tempore correptionem ſperare peccantium.

m ¶ *Secundum*, &c.] Tu autem impudens æger ad vulnera maiora abuteris ipſo remedio: quia iuxta ſententiam beati Iob, Iob.24.d Pœnitentiæ loco abuteris in ſuperbiam. Vnde nõ agnita pietas maius tibi iudicium parat, vt vindictam ſentiat, qui miſericordiam ſentire contempſit. Iterum, Omne enim cor quod non ſentit, induratur: hoc enim modo indurauit Deus cor Pharaonis.

n ¶ *Theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui reddet vnicuique ſecundum opera eius.*] In diem iudicij iram tibi ſuper iram ipſe condis, qui die definito & certo tempore apparebit.

o ¶ *His quidem qui ſecundum patientiam*, &c.] Boni operis merces per patientiam expectatur: quia in præſenti vita non redditur. Per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem. Et tunc erit perfectum opus, ſi in finem vſque durauerit: quia qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit.

p ¶ *Gloriam & honorem & incorruptionem.*] Gloriam, qua ſancti fulgebunt vt ſol. Honorem, filiorum Dei, quo nihil eſt maius, per quem etiam angelos iudicabunt. Incorruptionem vitæ perpetuæ.

q ¶ *Quærentibus vitam æternam.*] Qui per patientiæ opera quærit vitam æternam, iſta omnia conſequitur. Et qui habet hanc ſpem, in eo ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt.

r ¶ *His autem*, &c.] Audiant qui ſæpe victi, animoſitate contendunt, & timeant in conſuetudine peſſima permanere, ne iſta omnia ſuper eos deputentur. Iam ſuperius dictum eſt, contentioſum hunc eſſe ſpecialiter, qui aliquid contra conſcientiam ſuam nititur defenſare.

E a ¶ *Et qui non acquieſcunt*, &c.] Euangelicæ veritati non credunt, & conſentiunt iniquitati, vt relicto creatore deſeruiant creaturæ.

b ¶ *Ira & indignatio.*] In iudicio pœnæ ſunt.

c ¶ *Tribulatio*, &c.] Conſcientiæ & infructuoſæ pœnitentiæ ſicut ſcriptum eſt: *Tunc dicent intra ſe pœnitentiam agentes: & per anguſtiã ſpiritus gementes.* Sap.5.a Item huc uſque ſermo dirigitur ad omnes naturali obnoxios legi: in quo etiam Iudæi pariter continentur. Idcirco autem Iudæus gentili antefertur: quoniam præter naturalem legem & Moyſi, legem ſcriptam habent.

d ¶ *In omnem*, &c.] Animæ pœnam Apoſtolus comminatur propter hæreticos, qui ſolam carnem delinquere dicũt, & animam negant poſſe peccare; ſiue anima pro toto homine dicitur, ſicut in Geneſi. Gen.46.c Iacob cum ſeptuaginta animabus Ægyptum introiſſe refertur.

e ¶ *Gloria autem*, &c.] Gloria contra iram, honor contra indignationem. Et quod ſupra incorruptionem, hic pacem appellat.

f ¶ *Iudæo primum & Græco.*] Quod ſupra animam, hic hominem nominauit. Primum autem pro quidem ponit. Siue primum credulitatis tempore non honore.

F g ¶ *Non eſt*, &c.] Ergo nec gentes ſibi de ignorantia falſa: nec Iudæi de legis circunciſione & priuilegio blandiantur.

h ¶ *Quicumque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt. Et quicumque*, &c.] Sine lege literæ, in lege naturæ: hoc loco, peribunt & iudicabuntur; vnum voluit intelligi: quia & qui perit, per Dei iudicium perit: & qui iudicatur, peccator perit. Sicut ſcriptũ eſt. Quia Pſal.36.g *peccatores peribunt.* Nam & ſimiles illos facit dicendo? Non auditores tantum legis iuſtos eſſe, ſed factores Et paulo inferius, dicit gentes in die domini iudicandas. Quis enim dubitat tam ſub lege poſitos, quã ſine lege degentes, niſi Chriſtum crediderint, perituros?

i ¶ *Non enim*, &c.] Reddit rationem, quare non ſint gentibus meliores. Vnde & nobis timendum eſt, ne audientes legem & non facientes, cum gentibus pereamus, ſicut ipſe alibi dicit. Ne cum hoc mundo damnemur.

k ¶ *Cum enim gentes quæ legem non habent.*] Ne quis forte diceret, legem non habent, ad quam formam poterunt iudicari.

l ¶ *Naturaliter ea*, &c.] Siue de his dicit, qui naturaliter iuſti fuerunt ante legem: ſiue qui etiam nunc boni aliquid operantur.

m ¶ *Eiuſmodi legem*, &c.] Oſtendit illos non eſſe ſine lege, vt & gentes inexcuſabiles faciat, & Iudæis de proprietate gloriam tollat.

n ¶ *Qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis*, &c.] Natura agit legem in corde per conſcientiæ teſtimonium: ſiue conſcientia teſtatur legem habere timendo dum peccat, & victis gratulando peccatis, etiam ſi nullum hominum vereatur ipſe qui peccat.

o ¶ *Et inter ſe inuicem cogitationum accuſantium*, &c.] Dicit altercationes cogitationum eſſe, cum quid faciendum, vel

G non faciendum diutina deliberatione decernimus, & ſecundum hoc nos in die domini iudicandos: quia bonũ malumve nõ ignoraſſe probamur. Siue conſcientia & cogitationes noſtræ erunt in die iudicij ante oculos noſtros tãquam quędam hiſtoriæ cognoſcendæ: aut ipſæ nos accuſabunt, aut etiam excuſabunt, ſicut ſcriptum eſt: *Arguam te, & ſtatuam eam contra faciem tuam.* Pſal.49.d

[a] & qui non acquieſcunt veritati, credunt autẽ iniquitati, [b] ira & indignatio: [c] tribulatio & anguſtia, [d] in omnem animam hominis operantis malum: Iudæi primum & Græci. [e] Gloria autẽ & honor & pax omni operanti bonũ, [f] Iudęo primũ & Græco. [g] Nõ enim eſt acceptio perſonarum apud Deum. [h] Quicunq; enim ſine lege peccauerũt, ſine lege peribunt: & quicunq; in lege peccauerunt, per legẽ iudicabuntur. [i] Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur. [k] Cum enim gẽtes quæ legem nõ habent, [l] naturaliter ea quæ legis ſunt faciũt: [m] eiuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex, [n] qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimoniũ reddente illi conſcientia ipſorum, [o] & inter ſe inuicem cogitationum accuſantium, aut etiam defendentium in die, cum iudicabit Deus occulta hominum, [p] ſecundum euãgelium meum, per Ieſum Chriſtũ. [q] Si autẽ tu Iudæus cognominaris, [r] & requieſcis in lege, [ſ] & gloriaris in Deo, & noſti volũtatem eius: [t] & probas vtiliora inſtructus per legẽ: [u] confidis teipſum eſſe ducem cæcorũ, [x] lumen eorum qui in tenebris ſunt, [y] eruditorem inſipientium, [z] magiſtrum infantium, [a] habentem formam ſcientiæ & veritatis in lege. [b] Qui ergo alium doces, teipſum nõ doces. [c] Qui prædicas non furãdum, furaris. [d] Qui dicis non mœchandum mœcharis. [e] Qui abominaris idola ſacrilegium facis. [f] Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deũ inhonoras. [g] Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter gentes, [h] ſicut ſcriptum eſt. Circumciſio quidem prodeſt, ſi legem obſerues. Si autem præuaricator legis ſis, circun-

p ¶ *Secundum*, &c.] Secundum quod annũcio per Ieſum Chriſtum iudicabit Deus.

q ¶ *Si autem Iudæus cognominaris.*] Hic conuertit ſe ad Iudæos, docens opere non nomine tantum debere eſſe Iudæũ, eumque eſſe verum, cuius occulta ſunt bona.

r ¶ *Et requieſcis in lege.*] Confidis, vel, ſecutus es.

ſ ¶ *Et gloriaris*, &c.] Gloriaris te ſolum noſſe Deum, eiuſque voluntatem agnoſcere.

t ¶ *Et probas.* &c.] Eligis maiora, & inter minora diſcernis. Quæ enim per naturam vtiliora probantur, vtiliora ſunt per legem.

v ¶ *Confidis teipſum eſſe ducem cæcorum*] Quorum cor obſcuratum eſt.

x ¶ *Lumen eorum qui in tenebris ſunt*] Ignorantiæ.

H y ¶ *Eruditorem*, &c.] Qui Dei non habent ſapientiam.

z ¶ *Magiſtrum*, &c.] Paruulorum ætate, vel ſenſu.

a ¶ *Habentem*, &c.] Ad quam ſemper reſpiciens, errare non potes.

b ¶ *Qui ergo.* &c.] Similiter gentibus dixerat. Qui enim alium iudicas, teipſum condemnas. Qui in lege requieſcis, ô Iudæe, quare tranſgrederis legem? Qui gloriaris in Deo, quare inhonoras Deum? Qui noſti voluntatem eius, quare non obtemperas eius voluntati? Qui probas vtiliora, cur inutilia ſectaris? Dux cæcorum, quo modo viam non vides rectam? Si enim videres, per ipſam vtique ambulares. Si lumen es aliorum, cur non abiicis opera tenebrarum? Eruditor inſipientium, vt quid timorem domini, qui eſt initium ſapientiæ, reliquiſti? Magiſter infantium, quomodo puer es in ſenſu? Qui habes formam ſciẽtiæ & veritatis in lege, quare nec ipſe ſequeris, nec alios ſequi peſſimo exemplo permittis? Quare non conuenit vita tua doctrinæ tuæ, & opus tuũ deſtruit fidem tuam? Vnde fiet vt lex à te non cuſtodita, non ſolum tibi nihil proſit, ſed etiam maioris criminis reum, ſuũ contemptorem obtineat.

c ¶ *Qui prædicas*, &c.] Quidam dicunt abſcondendo ab hominibus furaris Chriſtum.

d ¶ *Qui dicis non*, &c.] Non eſt vna mœchia. Nam omne quod Deo debet anima, ſi alicui præterquam Deo reddiderit, mœchatur.

e ¶ *Qui abominaris idola, ſacrilegium facis.*] Sacrilegium eſt quod proprie in Deum committitur: quaſi ſacroſancti violatio. Item in hoc, inquit, in quo committis ſacilegium, idololatra eſſe monſtraris.

f ¶ *Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras.*] Exponit ſacrilegium, quia dicit:

g ¶ *Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter gentes.*]

h ¶ *Sicut*, &c.] In Eſaia præpoſterato ordine antepoſuit teſtimonium quam diceret ſcriptum. Ita enim dicentis Eſa.52.b ſermo dilapſus eſt, vt quod ex propria intentione dicebat,

A eodem ſenſu ſcriptum repererit. Vel reuera, quorum iniuſtis actibus nomen Dei fuerat blaſphematum, ſicut ſcriptum eſt. *Polluerunt nomen meum inter gentes*, dum dicuntur populus Dei, inter quas gentes captiui ſuis peccatis facientibus morabantur. Item, ſicut ait. Per bona opera veſtra benedicitur Deus: nunc non recte conuerſantib. blaſphematur.

I exit 20 a

a ¶ *Circumciſio*, &c.] Quomodo nihil eſt ſi prodeſt? Prodeſt tempore ſuo ſignum: prodeſt ſi iuſtitia, cuius eſt ſignaculum, adſit. Cæterum ſine illa ſuperfluum erit, ſiue quia viuere faciebat Iudæum, & infantia exterminari antequam ſaperet: ſiue quia in lege facit eſſe, quia perſpecta inuenitur carnis circumciſione ceſſante, veram illam cordis eſſe venturam. Et præuaricator legis eſt, dum non ſequitur id quod ibi prædictum eſt.

b ¶ *Si igitur præputium iuſtitias*, &c.] Viſibilia indigent inuiſibilibus: inuiſibilia non indigent viſibilibus, eo quod viſibilia imago ſunt inuiſibilium, & inuiſibilia veritas ſint viſibilium: ideo circumciſio carnis, indiget cordis. Circumciſio autem cordis, non indiget veritas: imago autem indiget veritate. Quæritur ſane, quare ſit data circumciſio, ſi per ſeipſam non prodeſt. Primum, vt agnoſceretur Dei populus inter gentes: deniq; quãdo ſoli erant in eremo, circumciſi non fuerunt: ſiue vt corpora eorum agnoſcerentur in bello. Nam quod in tali membro ſignantur, hæc cauſa eſt. Primum, ne aliud membrum aut debile fieret, aut turpe quod publice videretur. Iterum propter gratiæ promiſſionem, in qua erant per caſtitatem placituri. Siue vt Chriſtus ſignificaretur ex eius ſemine naſciturus, ad quem futura erat iſta carnalis, quæ ſpiritualem habebat afferre: cuius typum gerens Ieſu Naue, populum ſecũdo circumcidere iubetur.

B

c ¶ *Et iudicabit id quod ex natura eſt præputium legem conſummans, te qui per literam & circumciſionem præuaricator, legis es.*] Siue dum literæ circumciſionem ſectaris, circumciſionem ſpiritus accipere dedignaris: ſiue non ſequendo quod lex dicit, hoc eſt, vt Chriſto credens, veram circumciſionem acceperis.

d ¶ *Non enim*, &c.] Ipſe eſt verus. Omnia enim quæ antea circa exteriorem hominem gerebantur, figuram interioris habebant.

Deut. 10. b
Ibid. 10. d

e ¶ *Et circumciſio cordis.*] De qua ſcriptum in lege eſt. *In nouiſſimis diebus circumcidet Deus cor tuum, & cor ſeminis tui* ad Dominum Deum tuum amandum. Et iterum: *Circumcidite vos Deo veſtro, & circumcidite præputium cordis veſtri.*

f ¶ *In ſpiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.*] Non ſecundum literam legis, ſed ſecundum nouum teſtamentum, quod interiora quærit, quæ ſolus videt Deus.

Capvt III.

Q*Vid ergo amplius eſt Iudæo: aut quæ vtilitas circumciſionis? Multum quidem per omnem modum.*] Ex perſona Iudæi interrogantis dicitur, reſpondente Apoſtolo, multum quidem ſecundum omnem modum. Ideo autem multum intereſt, non quia circumciſionem in carne acceperunt: ſed quia credita ſunt illis eloquia Dei. Item reddit rationem, quod lex contempta nõ proſit: & quod carnalis circumciſionis prerogatiua nullis operibus fulta, ſit vana. Interrogat quid amplius habeat Iudæus, ex cuius perſona reſpondetur. Multum per omnem modum. Nam ſi ipſius ſenſus eſt; multum per omnem modum; & omnis homo mendax: quo modo poſtea contrauenit, dicens: Si autem iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus? Abſit, &c. Poſtremo, quo modo Iudæos nihil amplius habere confirmat, ſi hic multum habere cõmemorat?

[a] circumciſio tua præputium facta eſt. [b] Si igitur præputiũ iuſtitias legis cuſtodiat: nomine præputium illius in circumciſionem reputabitur? [c] Et iudicabit id quod ex natura eſt præputium, legem conſummans, te, qui per literam & circumciſionem præuaricator legis es. [d] Nõ enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio: ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, [e] & circumciſio cordis, [f] in ſpiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.

Capvt III.

QVid [g] ergo ampli⁹ Iudęo eſt: aut quæ vtilitas circũciſionis? Multum per omnem modum. [h] Primum quidem, quia credita ſunt illis eloquia Dei. [i] Quid enim ſi quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorũ fidem Dei euacuauit? Abſit. [k] Eſt autem Deus verax, omnis autem homo mendax, [l] ſicut ſcriptum eſt. Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. [m] Si autem iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus eſt Deus, [n] qui infert iram? ([o] Secundum hominem dico.) Abſit. Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? [p] Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipſius, [q] quid adhuc & ego, [r] tanquam peccator iudicor? Et non ſicut blaſphemamur, & ſicut aiunt nos dicere. [ſ] Faciamus mala, vt ve-

C

h ¶ *Primum*, &c.] Hoc eſtis dicturi: primum, quod credita ſunt illis eloquia Dei, & gentibus nulla.

i ¶ *Quid enim ſi quidam*, &c.] Fidem promiſſorum, cum ſit dictum Abrahæ: Quia in ſemine tuo benedicentur omnes gentes.

K ¶ *Eſt autem*, &c.] Hic, omnis, pro maxima parte dicit: ſicut: *Omnes ſua quærunt*. Et: *Omnes me dereliquerunt*. Lucas eſt mecum ſolus.

Gen. 12. a
Phil. 2. a
2. Tim. 4.

l ¶ *Sicut ſcriptum eſt, Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis*: &c.] In pſalmo quinquageſimo. Hoc teſtimonium ita poſuit pars aduerſa, quaſi diceret. Propterea ego peccaui, vt tu iuſtus appareas, me iudicando. Sed verus ſenſus ſic ſe habet. Quia promiſerat ſe Deus ſine perſonarum acceptione in peccantibus vindicare, & quidam eius patientiam mendacium iudicabant, vincit cum iudicauerit, quando eorum facta puniet, in quibus nemo putauerat vindicari. Aliter. Probaſti te curam de hominibus habere, qui per prophetam mea abſcondita reuelaſti, & viciſti eos qui te incurioſum humanorum actuum eſſe confingunt. Hucuſque obiectio cucurrit: iam incipit Apoſtolus reſpondere.

D

m ¶ *Si autem iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus eſt Deus?*] Iniquum eſt, ſi in illis vindicat, qui ideo peccauerunt, vt illis iuſtior appareret. Itẽ, non quod noſtra iniquitas addat iuſtitiam Deo, ſed in tempore quando in iudicium eum Deo venimus, non obſeruãtes præcepta eius, promiſſionum retributionem fraudamus. Vnde oſtenditur Deus verax: quia quæ promiſit ſanctis, peccatoribus non dat.

n ¶ *Qui infert iram.*] Vt in diluuio & Sodoma, ita in iudicio.

o ¶ *Secundum hominem dico, Abſit.*] Secundum te, qui taliter ſentis. Alioquin quo modo iudicabit Deus hunc mundum? Quia iuſtitia damnabit iniuſtitiam, ſi ſecundum te humana iniquitate ſit iuſtior.

p ¶ *Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipſius.*] Hoc eſt, creuit.

q ¶ *Quid adhuc & ego?*] Hoc eſt, inſuper iudicor ego quicunque mentior homo, qui laudari deberem, ſi meo mendacio Dei veritas comprobatur?

r ¶ *Tanquam peccator iudicor, & non ſicut blaſphemamur, & ſicut aiunt quidam nos dicere.*] Vt qui me ita iudicat quaſi peccantem, & non ſicut quidam nos aiunt dicere: quod quanto maiora mala fecerimus, tanto maiora bona recipiamus.

ſ ¶ *Faciamus mala, vt veniant bona.*] Hoc fortaſſis ideo putabant:

E

Rom.5.d tabant:quia non intellexerunt quod quidam dicebat: *Vbi abundauit peccatum, ſuperabundauit gratia.*

a ¶ *Quorum*, &c.] Quid iuſtius, quam vt hanc pœnam ſentiant, quam nos negare mentiti ſunt; qui nihil magis quàm iuſtum Dei iudicium prædicamus?

vt veniant bona?[a] Quorum damnatio iuſta eſt. [b]Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquã. Cauſati enim ſumus, Iudæos & Græcos, omnes ſub peccato eſſe, [c] ſicut ſcriptum eſt, Quia non eſt iuſtus quiſquam: [d] nõ eſt intelligens: non eſt requirens Deum. [e] Omnes declinauerunt, [f] ſimul inutiles facti ſunt: [g] non eſt qui faciat bonum, nõ eſt vſque ad vnum. [h] Sepulchrum patens eſt guttur eorũ: [i] linguis ſuis doloſe agebant: [k] venenum aſpidum [l] ſub labiis eorum. [m] Quorum os maledictione [n] & amaritudine plenum eſt: [o] veloces pedes eorum ad effundẽdum ſanguinem. [p] Contritio & infelicitas in viis eorum, & viã pacis non cognouerunt: [q] non eſt timor Dei ante oculos eorum. [r] Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege ſunt, loquitur. [ſ] Vt omne os obſtruatur, [t] & ſubditus fiat omnis mundus Deo: [u] quia ex operibus legis nõ iuſtificabitur omnis caro coram illo. [x] Per legẽ enim cognitio peccati. [y] Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, [z] teſtificata à lege & prophetis. [a] Iuſtitia autem Dei per fidem Ieſu Christi in omnes, & ſuper omnes qui credũt in eum. [b] Non enim eſt diſtinctio. [c] Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, [d] iuſtificati gratis per gratiam ipſius, [e] per redemptionẽ quę eſt in Chriſto Ieſu, [f] quem propoſuit Deus pro- [a] propitiato-

b ¶ *Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquam. Cauſati*, &c.] Nos ex Iudæis nullam vnde maiores ſimus inuenio cauſam. Hoc enim inueſtigauit ratio, ſub peccato eſſe & Iudæos & Græcos: quod non ratione ſola colligimus, ſed etiam de Iudæis teſtimonio comprobamus. Hĩc hoc oſtẽdit, quo modo Iudæi licet legẽ & prophetas haberent, nihil tamen amplius quã gentes habeant: quia omnes ſimiliter peccauerunt, & egent gloria Dei.

c ¶ *Sicut ſcriptum eſt: Quia non* &c.] In pſalmo tertio decimo. Pſalmus iſte, vnde hoc teſtimonium in aduentu Chriſti præcipue oſtendit impletum, tempore ſcilicet paſſionis, quo nullus iuſtus cum pateretur, puto inuentus ſit.

d ¶ *Non eſt*, &c.] Qui non requirit fundamentum, neceſſe eſt vt declinet.

F

e ¶ *Omnes*, &c.] Qui non intelligit, non requirit: ſeu ideo non intelligit, quia non quærit. Deus autem tunc requiritur, cum eius voluntas inquiritur: quia omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum, eo quod qui peccat, domini ſui non cognoſcit voluntatem. Nam & vulgo neſcire dicitur cuius voluntas ignorata eſt.

f ¶ *Simul inutiles facti ſunt.*] Inutiles ad opus, ad quod fuerunt procreati.

g ¶ *Non eſt*, &c.] Nec Apoſtolus. Item, ſi non eſt qui faciat bonum, quo modo inferius plebem ſuam arguit, deuorantes, & inopum conſilium confundentes? Plebs enim Dei nõ erat, ſi bonum non faciebat, maxime cum iuſta ibidem generatio appelletur. Hoc magis ad pſalmi expoſitionem pertinet, quam ad Apoſtoli cauſam.

h ¶ *Sepulchrum*, &c.] Fœtore doctrinæ ſuæ, & adulatione contaminans, & interficiens audientes. Ideo enim ſepulcrum diligenter clauditur, ne adhuc viuentibus exhalatione ſua generet peſtem.

i ¶ *Linguis ſuis*, &c.] Aliud ore promittentes, aliud corde volutantes.

k ¶ *Venenum aſpidum.*] Horum ſerpentium peſſimum dicit eſſe venenum.

l ¶ *Sub labiis eorum.*] Hoc eſt, in corde.

m ¶ *Quorum os maledictione.*] Non eſt vnius generis maledictio. Quidquid enim malo voto dicitur, ſine dubio male dicitur.

n ¶ *Et amaritudine plenum eſt.*] Amaritudo contraria eſt dulcedini verborum Dei.

o ¶ *Veloces pedes*, &c.] Siue ſimpliciter homicidas dicit, ſiue interficientes animas adulando: vnde in actibus Apoſtolorum dicit Paulus: *Mundus ſum ab omni ſanguine. Non enim* Act.20.f *ſubterfugi, quo minus vobis annunciarem omne conſilium Dei.*

p ¶ *Contritio & infelicitas*, &c.] Conteruntur, & infelices fiunt animæ in doctrinis eorum, vel in exemplis conuerſationis eorum.

q ¶ *Non eſt timor Dei*, &c.] In timore Dei concluſit, qui ſi timorem Dei ſemper ante oculos habuiſſent, non vtique deliquiſſent. Neque enim audet ſeruus domino præſente peccare.

G

r ¶ *Scimus autem*, &c.] Ne dicerent hæc in pſalmo de gentibus dicta, oſtendit quæ in lege dicta ſunt, his qui in lege ſunt, loqui. Quæritur ſanè, quomodo Iudæi dixerunt Deũ non eſſe. Non vtique verbo dixerunt, ſed opere. Nam confitentur quidem ſe noſſe, factis autem negant. Ergo gentes hic non appellat, qui iam de illis talia dixerat in propria cauſa.

ſ ¶ *Vt omne os obſtruatur.*] Nõ ſolum gentium, ſed etiam Iudæorum: dum non habent vnde gloriari poſſint.

t ¶ *Et ſubditus*, &c.] In confeſſione peccati.

v ¶ *Quia ex operibus*, &c.] Modo non iuſtificatur. Siue opera legis, circumciſionem dicit, ſabbathum, & cæteras cæremonias, quæ non tam ad iuſtitiam, quam ad carnis lætitiam pertinebant. Item, non contraria ſibi dicit Apoſtolus, ſuperius dicens; Qui oſtendũt opus legis in cordibus ſuis; Et nunc dicit: Ex operibus legis non iuſtificari omnem carnem. Carnem accuſat, cuius prouidentia legi Dei ſubiicere non poteſt. Lex enim oſtendere nouit peccatum, non tamen oſtendit qualiter debeat obſeruari: & iterum punire noxia, non dans veniam pœnitenti. Chriſtus autem remiſſionem peccatorum donat credentibus, & docet quomodo debeant carnis vitia vitari, atque prudentia reſecari

H

x ¶ *Per legem*, &c.] Non remiſſio eſt peccati, ſed cognitio. Ideo enim per legem quid ſit peccatum, agnoſcitur: quia aut in obliuione erat lex naturæ: aut ante legem literæ leuiora quæque non cognoſcebantur eſſe peccata, id eſt, quæ aliis non nocebant, vt concupiſcentia, ebrietas, & cætera huiuſmodi.

y ¶ *Nunc autem ſine*, &c.] Hoc eſt quod dicit: quia iuſtitia quæ in Chriſto manifeſtanda erat, in lege naturali non erat cognita. Teſtimonia autem legis, Moyſi & prophetarum, annunciatione prædicantur. Item, ſine lege literæ iuſtitia manifeſtata, quæ nobis gratis à Deo donata eſt, non noſtro labore quæſita: & apertius per exempla Chriſti euidentiora patefacta, quæ latebant in lege.

z ¶ *Teſtificata à lege & prophetis.*] Siue iuſtitia hæc prædicata eſt à lege & prophetis in nouiſſimis temporibus eſſe ventura: ſiue cognitio peccati à lege & prophetis teſtimonium accepit.

a ¶ *Iuſtitia autem Dei per*, &c.] Iuſtitia qua creditur Chriſto.

b ¶ *Non enim*, &c.] Inter Iudæum & Græcum.

c ¶ *Omnes enim*, &c.] Quia non habent ſuam.

d ¶ *Iuſtificati* &c.] Sine vlla operũ actione per baptiſmũ, quod omnibus non merentibus gratis peccata donauit.

e ¶ *Per redemptionem*, &c.] Qua nos redemit ſanguine ſuo de morte, cui per peccatum venditi fueramus, ſecundum Eſaiam dicentem: Peccatis veſtris venundati eſtis. Quam mortem Chriſtus vicit: quia non peccauit. Omnes autem rei eramus morti, cui ſe ille indebite tradidit, vt nos ſuo ſanguine redimeret. Vnde propheta prædixerat: Gratis venundati eſtis, & ſine pecunia redimemini. Hoc eſt, quia nihil pro vobis accepiſtis, & Chriſti eſtis ſanguine redimendi. Simul illud notandum, quia redimit nos, non emit: quia ante per naturam ipſius fueramus, licet ſimus noſtris ab eo alienati delictis. Tunc ſane fructuoſa erit redemptio noſtra, ſi peccare ceſſemus.

f ¶ *Quem*, &c.] In promptu ante oculos omnium poſuit vt qui redimi vult, accedat.

pitiatorem [a] per fidem in ſanguine ipſius ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ, [b] propter remiſſionem præcedētium delictorum [c] in ſuſtētatione Dei, ad oſtēſionem iuſtitiæ eius in hoc tempore, [d] vt ſit ipſe iuſtus & iuſtificans eum, qui ex fide eſt Ieſu Chriſti. [e] Vbi eſt ergo gloriatio tua? Excluſa eſt. [f] Per quā legem? Factorū? [g] Non: ſed per legem fidei. [h] Arbitramur enim iuſtificari hominē per fidem ſine operibus legis. [i] An Iudæorum Deus tantum? Nonne & gentium? [k] Imo & gētium. [l] Quoniam quidem vnus eſt Deus iuſtificat circumciſionem ex fide, [m] & præputium per fidem. [n] Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit: ſed legem ſtatuimus.

Capvt IV.

Qvid [o] ergo dicem[p] inueniſſe Abrahā patrē noſtrum ſecundum [q] carnem? [r] Si enim Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt: [s] habet gloriam, ſed non apud Deum. [t] Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, [u] & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. [x] Ei autem qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. [y] Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam [z] ſecundum propoſitum gratiæ Dei: [a] ſicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, [b] cui Deus accepto fert iuſtitiā ſine operibus. [c] Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir cui non imputauit dominus

A a ¶ *Propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ.*] Vt propitietur eis qui credunt ſe eius ſanguine liberandos.

b ¶ *Propter remiſſionem præcedentium delictorum.*] Propterea paſſus eſt Chriſtus, vt propoſitum Dei ſedaret, quo tandem punire decreuerat peccatores.

c ¶ *In ſuſtentatione*, &c.] Vult oſtendere Deum quidem ad hoc expectaſſe, vt tandem ſe corrigerent delinquentes. Illos vero male vſos patientia Dei, in maiora prolapſos eſſe peccata. Vnde Iob ille iuſtiſſimus ſuo tempore ait de peccatore: Dedit ei Deus locum pœnitētiæ, & ille abutitur eo in ſuperbia.

d ¶ *Vt ſit ipſe iuſtus*, &c.] Qui ſolus iuſtus inuentus eſt, & quem ipſe iuſtificauerit non ex operibus, ſed ex fide.

e ¶ *Vbi eſt ergo gloriatio tua? Excluſa eſt.*] Ad Iudæum loquitur: ne glorieris te operibus meruiſſe iuſtitiam. Item, interrogatio Iudæi eſt. Et reſpondetur ab Apoſtolo: Excluſa eſt. Item, Iudæus interrogat.

B f ¶ *Per quam legem? Factorū?*] Id eſt, per naturalem? Opera legis refelluntur ab Apoſtolo.

g ¶ *Non: Sed per legem fidei.*] Per quam legem? Factorum? Non, ſubauditur, eſt, ſed per legem fidei. Legem dicit ſtatum fidei terminum, hoc eſt, nouum teſtamentum.

h ¶ *Arbitramur enim iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis.*] Certi ſumus, vel iudicamus. Abutuntur quidam hoc loco ad deſtructionem
1. Cor. 13. operum iuſtitiæ, ſolam fidem poſſe ſufficere affirmantes: cū tamen alibi dicat Apoſtolus: *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodeſt.* In qua charitate, alio loco, legis aſſerit plenitudinem contineri, dicens. Plenitudo legis eſt charitas. Quod ſi hæc eorum ſenſui videntur eſſe contraria, ſine quibus operibus legis Apoſtolus iuſtificari hominem per fidem dixiſſe credendus eſt, ſcilicet circumciſionis, vel ſabbathi, & cæterorum huiuſmodi, non abſque iuſtitiæ operibus, de quibus
Iac. 2. d beatus Iacobus dicit, *Fides ſine operibus mortua eſt*: hic autem de illo dicit, qui ad Chriſtum veniēs ſola, cum primum credit, fide Saluatur. Addendo autem, operibus legis; oſtendit eſſe etiam gratiæ opera.

i ¶ *An Iudæorum Deus tantum? Nonne & gentium?*] Numquid Iudæos ſolos Deus creauit: aut de illis ſolis curam gerit? Nam & gentes peccauerunt, & vos: & ſi vos conuertimini, & illi. Si vobis venit Chriſtus ex lege promiſſus, & illis. Nam & frequenter prophetæ etiam de Iudæorum vocatione dixerunt.

k ¶ *Imo & gentium.*] Pulchre modum ſeruauit in verbis. Imo dixit, vt oſtenderet magis gentes quamuis non erant circumciſi: & Abraham ante circumciſionem iuſtus. Et reddit rationem, ne Iudæos excludere videretur.

l ¶ *Quoniam quidem vnus eſt Deus*, &c.] Vtrique vni Deo, & vni Chriſto crediditis.

m ¶ *Circumciſionem ex fide*, &c.] Ipſum eſt ex fide & per fidem: ſed vſus ſcripturarum hic eſt, vt in iiſdem cauſis mallent mutare quam repetere ſermonem: ſicut in Daniele ſcriptum eſt. Propter Abraham ſeruum tuum, & Iſaac dilectum tuum, & Iſrael ſanctum tuum.

n ¶ *Legem*, &c.] Non contraria ſibi Apoſtolus dicit, ſuperius aſſerens excluſam eſſe vmbram & typum legis præſenti veritate: nunc autem infert approbare ſe legem, in quo ipſe teſtimonium perhibet. Abraham non ex operibus legis, ſed ex fide iuſtificatus eſt. Item, legem ergo quæ circuncidi Præcipit, ſuperfluam iudicamus? *Abſit.* Imo ſtare faciamus, dum probamus verum eſſe quod dixit legem legi, teſtamentum teſtamento, circumciſionem circumciſioni ſucceſſuram. C

Capvt IV.

Qvid o ergo, &c.] Reuocauit illos ad caput circumciſionis, vt quod initio conſtiterit, adhibeatur in toto.

p ¶ *Patrem noſtrum.*] Patrem ſecundum carnis circumciſionem: nam fides in mente conſiſtit.

q ¶ *Secundum carnem.*] Dicens ſecundum carnem, oſtendit traducem carnis eſſe non animæ.

r ¶ *Si enim*, &c.] Si ex eo quod ſe circumcidit iuſtificatus eſt, nihil illi Deus donauit, ſed ex ſe habuit gloriam. Aliter. Si iuſſa perfecit, apud ſemetipſum habet gloriam, non apud Deum. D

ſ ¶ *Habet gloriam*, &c.] Dicens; habet gloriam, ſed non apud Deum; oſtendit eum ex operibus ſuis gloriam habere, & non ex Deo.

t ¶ *Quid enim ſcriptura dicit? Credidit Abraham Deo.*] Tam magna fuit fides Abrahæ, vt & priſtina ei peccata donarentur, & ſola præ omni iuſtitia doceretur accepta: & tanto deinceps amore flagrauit, vt ſuper omnia ſe opera præpararet.

v ¶ *Et reputatum*, &c.] Et ideo habet gloriam apud Deum, ſecundum quod lex probauit.

x ¶ *Et autem qui operatur, merces non reputatur*, &c.] Debitoris enim eſt facere quæ iubentur: & niſi paruerit, damnatur: ſi autem fecerit, non habet gloriam: quia inutilis adhuc ſeruus dicitur, qui nihil amplius quam præceptum eſt operatur. Aliter. Non illi gratis donatur iuſtitia, ſed merces redditur operum priſtinorum.

y ¶ *Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui iuſtificat impium, reputatur fides eius*, &c.] Conuertentem impium, per ſolam fidem iuſtificat Deus, non opera bona quæ non habuit: alioquin per impietatis opera fuerat puniendus. Simul attende, quia non peccatorem dicit iuſtificari per fidem, ſed impium, hoc eſt, nuper credentem aſſeruit.

z ¶ *Secundum*, &c.] Qui propoſuit gratis per ſolam fidem peccata dimittere.

a ¶ *Sicut & Dauid*, &c.] Magna beatitudo eſt ſine labore legis & pœnitentiæ, domini gratiam promereri: ſicut ſi quis aliquam dignitatem gratis accipiat.

b ¶ *Cui Deus accepto fert iuſtitiam ſine operibus.*] Ad hoc fides prima ad iuſtitiam reputatur, vt de præterito abſoluatur, & de præſenti iuſtificetur, & ad futura fidei opera præparetur.

c ¶ *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir cui non imputauit*, &c.] Quod pœnitetur, non tenetur: & quod tegitur, non apparet: & idcirco minime imputatur. Quidam dicunt remitti per baptiſ-

mum

E mum, tegi laboribus pœnitentiæ, non imputari per martyrium. Alij autem dicunt, remiſſis per baptiſmũ peccatis augeri charitatem in Deo, quæ operit multitudinem peccatorum: & deinceps non ſinit imputari, dum bonis quotidie operibus mala præterita ſuperantur.

dum gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolum, ſed & ei qui ex fide eſt Abrahæ, qui eſt pater, &c.] Cum ergo fides exinaniri non poteſt, nec promiſſio aboleri, non eſt ex lege hæreditas, ſed ex fide. Lex enim non donat peccata, ſed damnat: & ideo non poteſt omnes gentes filios facere Abrahæ: quia ſecũdum quod omnes ſub peccato inuenti ſunt, omnes erant vnque puniendi. Fides autem dimiſſis per gratiam peccatis, omnes credentes filios efficit Abrahæ, ſiue quia nõ eſt quod præuaricetur, vbi lex non eſt; ſiue non eſt quod vindicetur, vbi lex neceſſaria non eſt. G

minus peccatum. [a] Beatitudo ergo hæc in circũciſione tantũ manet, an etiam in præputio? [b] Dicim⁹ enim, quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiã. [c] Quo modo ergo reputata eſt ei, in circũciſione, an in præputio? [d] Non in circũciſione, ſed in præputio. [e] Et ſignũ accepit circũciſionis, [f] ſignaculũ iuſtitiæ fidei, quæ eſt in præputio, [g] vt ſit pater omniũ credẽtiũ per præputiũ, vt reputetur illis ad iuſtitiã: & ſit pater circũciſionis non his tantũ qui ſunt ex circũciſione, ſed & his qui ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ. [h] Non enim per legẽ promiſſio Abrahæ, aut ſemini eius, [i] vt hæres eſſet mundi, ſed per iuſtitiã fidei. [k] Si. n. qui ex lege hæredes ſunt, exinanita eſt fides, abolita eſt promiſſio. [l] Lex enim iram operatur. [m] Vbi enim non eſt lex, neque præuaricatio. Ideo ex fide, vt ſecũdum gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolum, ſed & ei qui ex fide eſt Abrahæ, qui eſt pater omnium noſtrũ, ſicut ſcriptum eſt. Quia patrem multarum gentium poſui te [n] ante Deum, cui credidiſti: [o] qui viuificat mortuos, [p] & vocat ea quæ non ſunt, tanquã ea quæ ſunt. [q] Qui contra ſpẽ in ſpe credidit, [r] vt fieret pater multarum gentiũ, ſecundum quod dictum eſt ei. Sic erit ſemẽ tuum ſicut ſtellæ cœli, & tanquam arena maris. [s] Et non infirmatus eſt in fide: [t] nec conſiderauit corpus ſuum emortuum, cum fere centũ eſſet annorum, & emortuam vuluam Saræ. [u] In repromiſſione etiam Dei non hæſitauit diffidẽtia, ſed confortatus eſt fide, [x] dans gloriã Deo, pleniſsime ſciens: quia quæcunque promiſit Deus, potens eſt & facere. [y] Ideo & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam. [z] Non eſt autem ſcriptum tantum propter ipſum, quia reputatum eſt illi ad iuſtitiam: ſed & propter nos, quibus reputabitur [a] credentibus in eum qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum dominum noſtrum à mortuis: [b] qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.

CAPVT

a ¶ *Beatitudo ergo hæc in circumciſione tantum manet, an &c.*] Vult iſtam beatitudinem tribus temporibus aſſignare, naturæ, & circumciſionis, & Chriſtianitatis.

b ¶ *Dicimus enim, quia reputata eſt Abrahæ, &c.*] Omnes enim confitemur & conſentimus, vt quod ratio de Abrahã inuenerit, hoc de cæteris obſeruemus.

c ¶ *Quomodo ergo, &c.*] Videamus vtrum circumciſio ex iuſtitia, an iuſtitia ex circumciſione ſit nata?

d ¶ *Non in circumciſione, ſed in præputio.*] Quia ante iuſtus, quàm circumciſus.

e ¶ *Et ſignum accepit circumciſionis.*] Ne dicerent: ergo ſuperfluè circumciſus eſt, ſignũ ait eſſe iuſtitiæ, non augmentum.

F

f ¶ *Signaculum iuſtitiæ, &c.*] Signaculum accepit illius iuſtitiæ, quam præputiati fides meruit. Perfecta enim fuit, vt ſignaculum mererentur. Semper enim res plena ſignatur. Siue vt oſtenderet quam iuſtus & fidelis eſſet, qui dolorem ſibi ex mandato Dei non dubitauit inferre. Non putetis ſuperfluum, quod ab eſſentiatum domino iubeatur: ſicut nec parricidium credidit impium, quod fons præceperat pietatis.

g ¶ *Vt ſit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iuſtitiam, & ſit pater circumciſionis, non his tantum qui ſunt ex circumciſione, &c.*] Vt omnes qui ex gentibus credunt, filij ſint Abrahæ, dum & illis ſola fides ad iuſtitiam reputatur, erunt & ipſi circumciſi, ſed corde. Siue quia in præputio iuſtus fuit, vt eſſet incircumciſorum pater: & circumciſus iuſtus permanſit, vt circumciſorum iuſtorum fuerit pater.

h ¶ *Non enim per legem promiſſio Abrahæ, &c.*] Hic enim legem ipſam circumciſionem appellat, eo quod poſſit omne præceptum lex intelligi.

i ¶ *Vt hæres eſſet mundi, ſed per, &c.*] Siue vt in ſemine eius, quod eſt Chriſtus, benedicerentur omnes gentes, quæ illi in hæreditatem à patre ſunt datæ. Siue vt cum eo recumbant gentes in regno cœlorum.

k ¶ *Si enim qui ex lege hæredes, &c.*] Si illi ſoli, vt vos vultis, circumciſi hæredes ſunt, non impleuit Deus promiſſum Abrahæ, vt pater eſſet multarum gentium: & ſi ita eſt, iam iam videbitur Deo ſine cauſa credidiſſe.

l ¶ *Lex enim iram operatur.*] Quia iniuſtis eſt poſita: & magis grauauit peccare volentes, quàm abſoluit per ſcientiam cumulando delicta. Si enim cæci eſſetis, peccatum non haberetis.

m ¶ *Vbi enim non eſt lex, nec præuaricatio: ideo ex fide, vt ſecũ-*

n ¶ *Ante Deum qui, &c.*] Ante Deum qui pater eſt omnium credentium.

o ¶ *Qui viuificat mortuos.*] Hic mortuos ad generandum dicit, vt præſenti conueniat cauſæ.

p ¶ *Et vocat, &c.*] Quamuis & in principio vocauerit quæ non erant, & ſtatim eſſe cœperunt, tamen hic de filij deſperata conceptione ſignificat: quia iam non erant eis tempora generandi.

q ¶ *Qui contra ſpem, &c.*] Cõtra ſpem naturæ eſt, vt centum annorum homo ex muliere æquè iam feſſa, quæ etiam in iuuentute ſterilis fuiſſet, ſemen ſuum ſicut ſtellas cœli crederet eſſe futurum.

r ¶ *Vt fieret pater multarum gentium, ſecundum quod dictum eſt ei: Sic erit ſemen, &c.*] Qui nec vnius filij iam per ſe eſſe poterat pater. H

ſ ¶ *Et non, &c.*] Quæritur quomodo Abrahã iam emortuo corpore, filios de Cetura generauerat, qui de Sara ante non potuit? Idcirco de Sara nõ genuit: quia & ſenex erat & ſterilis: in illa verò quaſi in iuuene, curſu naturæ facile potuit generare.

t ¶ *Nec conſiderauit corpus ſuum emortuum cum fere centum eſſet, &c.*] Nihil naturæ conſiderat fides: quia omnipotentem nouit eſſe, qui dixit.

v ¶ *In repromiſſione etiam, &c.*] Nec de ſe, nec de ſenectutis impoſſibilitate, nec de promiſſionis magnitudine dubitauit.

x ¶ *Dans gloriam Deo, pleniſſime, &c.*] Tanquam de præcepto gratias agens.

y ¶ *Ideo & reputatum eſt illi, &c.*] Quia tam perfectè & firmiter credidit.

z ¶ *Non eſt autem ſcriptum, &c.*] Non vt eius ſolum fidem ſciremus, qua domino placuit: qui ideo etiam tentatus eſt, vt & ipſe ſe noſſet, & nos ſequeremur.

a ¶ *Credentibus in eum qui, &c.*] Si tam perfectè crediderimus Chriſtum à mortuis reſurrexiſſe, quomodo ille credidit corpus ſuum poſſe ad generandum viuificari iam mortuum.

b ¶ *Qui traditus eſt propter delicta, &c.*] Qui morte ſua, noſtra peccata aboleuit: & in ea qualitate qua mortuus eſt, neceſſario reſurgens apparuit, vt iuſtitiam credentium confirmaret.

A

CAPVT V.

IV*ſtificati* [a] *igitur ex fide.*] Pertractata cauſa, quare nemo eorum ex operibus iuſtificatus ſit, ſed omnes ex fide: quod exemplo Abrahæ probat, cuius ſe filios eſſe ſoli Iudæi putabant: oſtendit ratione, quòd non genus, nec circumciſio, ſed fides faciat filios Abrahæ, qui ex ſola prima fide iuſtificatus eſt. Qua ratione concluſa, pacẽ eos habere hortatur: quia nemo ſuo merito, ſed oẽs æqualiter Dei gratia ſunt ſaluati.

b ¶ *Pacem habeamus ad Deum per dominum, &c.*] Vel ſubiecti ſimus vtrique Deo: ſiue pacem Dei, non tantùm ſæculi, habeamus.

c ¶ *Per quem & acceſſum habemus per fidem in gratia iſta.*] Per quem acceſſimus prope, qui eramus longe.

d ¶ *In qua ſtamus.*] Qui ante iacebamus.

e ¶ *Et gloriamur in ſpe, &c.*] Gloriamur nos ſperare filiorum Dei gloriam poſſeſſuros. Tantumque eſt quod ſperamus, quantum ex ſe nullus auderet, ne non ſpes, ſed blaſphemia putaretur: eo quòd multis pro ſua magnitudine incredibile videatur.

CAPVT V.

IVſtificaſti [a] igitur ex fide, [b] pacẽ habeamus ad Deum per dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtum, [c] per quem & acceſſum habemus per fidem in gratiã iſtã [d] in qua ſtamus, [e] & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. [f] Nõ ſolũ autẽ, ſed & gloriamur in tribulationibus, ſcientes quod tribulatio patientiã operatur, patientia autẽ probationẽ, [g] probatio vero ſpem. Spes autẽ nõ confundit: [h] quia charitas Dei diffuſa eſt in cordib. noſtris [i] per Spiritũ ſanctũ, qui datus eſt nobis. [k] Vt quid. n. Chriſtus cum adhuc infirmi eſſemus, [l] ſecundũ tempus [m] pro impiis mortuus eſt? [n] Vix. n pro iuſto quis moritur: [o] nam pro bono forſitã quis audeat mori. [p] Cõmẽdat autem charitatẽ ſuam Deus in nobis, [q] quoniã ſi cum adhuc peccatores eſſemus, ſecũdum tempus Chriſtus [r] pro nobis mortuus eſt: multo igitur magis iuſtificati nũc [ſ] in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab ira per ipſum. [t] Si. n. cũ inimici eſſemus, recõciliati ſumus Deo per mortem filij eius: [u] multo magis recõciliati ſalui erimus in vita ipſius. [x] Non ſolum autem ſed & gloriamur in Deo per dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem accepimus. [y] Propterea ſicut per vnum hominem [a] in

B

f ¶ *Non ſolum autem, ſed & gloriamur in tribulationibus, &c.*] Nõ ſolum in gloriæ ſpe, ſed etiam in ſaluberrimis tribulationibus gloriamur, magnitudinem præmij cognoſcentes, ſicut Iacobus ait, Omne gaudium exiſtimate fratres, & reliqua. Vnde & gaudere debemus aliquid pati pro nomine Dei, vt acquiramus de tribulatione finienda præmium infinitum. Conſideratione enim præmij, nullum poſſumus condignum æſtimare laborem. Nam & ſcimus homines propter aurum vltro ſe ad beſtias deputare, quod tamen in æternum non poterunt poſſidere: quanto magis nos exemplo apoſtolorum in tribulationibus gaudere debemus? Quæ quidem cum ſint temporales, æternam ſalutem acquirunt, & à doloribus liberant ſempiternis. Cum multi propter ſpem paruæ ſalutis, & curam corporis, maximo ſuſtinuerunt cruciatus, nec tamen perfectam poſſunt conſequi ſanitatem: quæ etiam ſi prouenerit, paulo poſt morte intercedente ſoluetur. Habemus ergo vnde honeſtè & ſine periculo gloriemur. Magna enim gloria eſt de imis ad ſumma creſcere, de nihilo ad maxima peruenire, de limo ad cœlum, & de ſeruitute, vocamur ad regnum: ſi tamen omni ſæculi gloria & iucundite contempta, in illo ſolo quod nobis promittitur, gloriemur. Quod & ſi feceritis, tale eſt, quale ſi quis omnino plumbeo contempto, gemmam regiam cõſequatur, quamquam nec ſic ſit digna comparatio: quia quamuis hic pretium diſter, tamen manet vtriuſque corruptio: ibi vero incorruptibilibus corrupta, & æternis caduca mutantur.

g ¶ *Probatio verò ſpem, &c.*] Spes futurorum omnem confuſionem expellit. Vnde probatur non habere ſpem, qui præceptis confunditur Chriſti.

h ¶ *Quia charitas Dei diffuſa, &c.*] Magnitudo beneficiorum excitat in ſe magnitudinem charitatis, quæ perfecta confidit, & timere non nouit. Item, manifeſtè hoc oſtendit: quia quæcunque hominibus à Deo patre donantur, per ſpiritum ſanctum tribuuntur.

i ¶ *Per ſpiritum ſanctum, &c.*] Quomodo nos Deus diligat, ex hoc cognoſcimus: qui non ſolum nobis per filij ſui mortem peccata dimiſit, ſed & ſpiritum ſanctum nobis dedit. qui iam oſtendat gloriam futurorum.

C

k ¶ *Vt quid enim Chriſtus cum adhuc, &c.*] Vt quid indebitè pro nobis mortuus eſt, niſi vt manifeſtaret ſuam charitatem, cum adhuc peccatorum & ſcelerum languoribus premeremur?

l ¶ *Secundum tempus.*] Secundum tempus infirmi, quo iam defecerat pene iuſtitia. Siue quia vltimo tempore paſſus eſt Chriſtus: ſiue ad tridui tempus vt prædicebatur eſt mortuus.

m ¶ *Pro impiis, &c.*] Vult oſtẽdere, quia pro impiis mortuus eſt, vt ex beneficiorum cõtemplatione eius gratiã commendaret: & in mercato delicti, quantum eum debeamus diligere, demonſtraret: & tanto beneficio & ſancto an aliquid præponendum ſit, videremus, cum ille nobis impiis nec vitam ſuam præpoſuerit, ne neceſſariam nobis denegaret mortem.

n ¶ *Vix enim pro iuſto, &c.*] Ideo pro iuſto difficile moritur, quia iuſtus non habet mori. Pro morituro enim fortè moritur alter.

o ¶ *Nam pro bono forſitan &c.*] Bonus ipſe eſt, qui & iuſtus. Dicit enim alibi: *Mandatum ſanctum, & iuſtum & bonum.* Forſitan autem, hoc eſt, tam facilè audeat, ne illi iniuria fiat. Rom. 7. a

D

p ¶ *Commendat autem, &c.*] Amabilem facit, cum inſinuat quantum nos diligat. Quando enim indebitè aliquid præſtatur, tunc maximè charitas commendatur. Quid enim tam indebitè, quàm vt ſine peccato dominus pro ſeruis impiis moreretur: & vniuerſitatis conditor dignaretur apparere in homine, & contemni pro reparatione propriæ creaturæ?

q ¶ *Quoniam ſi cum adhuc peccatores eſſemus.*] Notandum quod plerumque Apoſtolus credentes iam in Chriſto fuiſſe peccatores dicens, iam non eſſe ſignificat: vt qualiter ſe exhibere debeant, recognoſcant.

r ¶ *Chriſtus pro nobis mortuus eſt: &c.*] Si peccatores tantum dilexit, quanto magis cuſtodiet iuſtos?

ſ ¶ *In ſanguine ipſius ſalui erimus ab ira per ipſum.*] Non animalium, ſicut in lege. Caueamus ergo, ne peccando eum pollutum dicamus, ſicut dicit ipſe Apoſtolus ad Hebræos.

t ¶ *Si enim cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius,*] Peccatores inimici ſunt contemnendo, ſicut dicit Apoſtolus. Scitis quia amicitia huius mundi inimica eſt Deo. Quicunque enim voluerit amicus eſſe ſæculi huius, inimicus Dei conſtituitur. Inimici ergo actibus, non natura. Reconciliati autem, quia conciliati naturaliter fueramus.

v ¶ *Multo magis reconciliati, &c.*] Si per mortem Chriſti ſaluati ſumus. quanto magis in eius glorificabimur vita, ſi eam fuerimus imitati?

x ¶ *Non ſolum autem, ſed & gloriamur in Deo per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, &c.*] Non ſolum nobis vita dabitur ſempiterna. ſed etiam quædam ſimilitudo per Chriſtum promittitur diuinæ gloriæ, ſicut dicit Apoſtolus Ioannes: *Nondum apparuit quid erimus, quoniam cum apparuerit, ſimiles ei erimus.* 1. Ioan. 3. a

y ¶ *Propterea ſicut per vnum hominem.*] Si per vnum hominem Euam, peccatum intrauit in mundum: inſaniunt qui dicunt, anteequam deceperit diabolus Euam peccatum fuiſſe in mundo. Item, hic oſtendere vult propterea Chriſtum paſſum,

[a]In huoc mundū peccatum inttauit, & per peccatū mors:[b] & ita in omnes humioes mors pertranſiit:[c] in quo omnes peccaueruot, [d] Vſq; ad legem.n. peccatum erat in mundo, [e] Peccatum autem oon imputabatur, cum lex non eſſet: [f] ſed regnauit mors ab Adā vſque ad Moyſen, [g] etiam in eos qui non peccauerunt, in ſimilitudinē præuaricationis Adæ,[h] qui eſt forma futuri.[i] Nā non ſicut delictum, ita & donum.[k] Si.n. vnius delicto multi mortui ſunt: multo magis gratia Dei, & donū in gratia vnius homiois Ieſu Chriſti in plures abundauit.[l] Et nō ſicut per vnum peccatū, ita & donū.[m] Nā iudicium quidem ex vno in cōdemnationē:[n] gratia autem ex multis delictis in iuſtificationem.[o] Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundātiam gratiæ & donationis & iuſtitiæ, accipientes in vita, regnabunt per vnum Ieſum Chriſtum.[p] Igitur ſicut per voius delictū in omnes homines in condemnationem, ſic & per voius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem vitæ.[q] Sicut enim per inobedientiā vnius hominis peccatores cōſtituti ſunt multi, ita & per vnius obedientiā iuſti conſtituentur multi.[r] Lex autē ſubintrauit, vt abundaret delictum.[s] Vbi autem abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia,[t] Vt ſicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.

CAPVT

paſſum, vt qui ſequentes Adam diſceſſeramus à Deo, per Chriſtum reconciliamur Deo,

a ¶ *In hunc mundum peccatum*, &c.] Exemplo, vel forma. Quomodo cum non eſſet peccatum, per Adam aduenit: ita etiam cum penè apud nullum iuſtitia remanſiſſet, per Chriſtum eſt reuocata. Et quomodo per illius peccatum mors intrauit: ita & per huius iuſtitiam vita eſt reparata: futura non præſens.

b ¶ *Et ita in*, &c.] Dum ita peccant, & ſimiliter moriuntur. Non enim in Abraham, & Iſaac, & Iacob pertranſiit, de quib. dicit dominus, Omnes enim illi viuunt. Hic autē ideo dicit omnes mortuos: quia in multitudine peccatorum non excipientur pauci iuſti, ſicut ibi: *Non eſt qui faciat bonum: non eſt vſque ad vnum*. Et *omnis homo mendax*. Siue in eos omnes pertranſiit, qui humano, non cœleſti ritu viuebant. Itē, nunc Apoſtolus mortem animæ ſignificat: quia Adam præuaricans mortuus eſt, ſicut & propheta dicit: *Anima quæ peccat, ipſa morietur*. Tranſiuit enim & in omnes homines, qui naturalem legem præuaricati ſunt.

Rom 14.b
1.Cor.3.c

Psal. 13.d

Ezec 18.c

c ¶ *In quo*, &c.] Hoc eſt, in eo quod omnes peccauerunt, exemplo Adæ peccat.

d ¶ *Vſque ad legem*, &c.] Lex peccati vindex aduenit: ante cuius aduentum liberius vel præſentis vitæ longitudine fruebantur. Erat quidem ante legem peccatum, ſed non ita putabatur eſſe peccatum: quia iam pene obliteratum fuerat in natura. Item dicens, Vſque ad legem, Moyſi ſignificat. Inferens autem, peccatum non imputatur cum lex non eſt, naturalem iterum oſtendit legem, per quā præuaricatus eſt Cain, & poſt ipſum qui naturalem legem præuaricati ſunt.

F

e ¶ *Peccatum autem* &c.] Quomodo mors regnabat, ſi non imputabatur peccatum? niſi ſubaudias, in præſenti non imputabatur.

f ¶ *Sed regnauit mors*, &c.] Siue dum non eſſet qui inter iuſtum & iniuſtum ante diſtingueret, putabat ſe omnibus dominari. Siue non ſolum in eos qui præceptum ſicut Adam tranſgreſſi ſunt, hoc eſt, de filiis Noe, quibus iuſſum eſt, ne animam in ſanguine manducarent: & de filiis Abrahæ, quibus circumciſio mandata eſt: ſed etiam in eos qui ſine præcepto legem contempſere naturæ.

Gen. 9.a

g ¶ *Etiam in eas qui non peccauerunt in ſimilitudinem*, &c.] Hi ſunt qui non in ſimilitudinem præuaricationis Adæ peccauerunt, qui per naturalem legem tranſgreſſi ſunt: & non ſicut Adam per mandatum.

h ¶ *Qui eſt*, &c.] Siue ideo forma fuit Chriſti: quia ſicut Adā ſine coitu à Deo factus eſt: ita ille ex virgine Spiritu ſancto operante proceſſit. Quidam dicunt forma econtrariò, hoc eſt: ſicut ille peccati caput, ita & iſte iuſtitiæ. Item forma Chriſti Adam factus eſt. Sicut enim Adam primus mandatum Dei præuaricans exemplum eſt, legem Dei præuaricare volentibus: ſic & Chriſtus voluntatem patris complens, exemplum eſt imitari eum cupientibus.

i ¶ *Nam non*, &c.] Ne in forma æqualitas putaretur.

k ¶ *Si enim vnius delicto, multi mortui ſunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures*, &c.] Hic manifeſte docet: quia non generaliter de omni homine dicit, dicens: Vnius delicto, multi mortui ſunt: quia communi & naturali morte, non ſolum peccantes, ſed & iuſti moriuntur.

G

l ¶ *Et nunc ſicut per vnum peccatum, ita & donum.*] Sed amplius.

m ¶ *Nam iudicium quidam ex vno in condemnationem.*] Ex vno iuſto peccante, proceſſit iudicium mortis.

n ¶ *Gratia autem*, &c.] Quia non inuenit Adam multam iuſtitiam, quam ſuo exemplo deſtrueret: Chriſtus autem gratia ſua, multorum peccata diſſoluit. Et Adam ſolam formam fecit delicti: Chriſtus verò & gratis peccata remiſit, & iuſtitiæ dedit exemplum.

o ¶ *Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantia gratia & donationis & iuſtitiæ*, &c.] Quare multa peccata dimiſit, abundantia donationis Spiritus ſancti: quia multa ſunt dona. Ipſa enim iuſtitia donatur per baptiſmum, non ex merito poſſidetur.

p ¶ *Igitur ſicut per vnius delictum, in omnes homines in condemnationem: ſic & per vnius iuſtitiam*, &c.] Mors regnauit, ſubauditur: ita & per iuſtificationem gratia regnauit. Itemque ſuperius dicit. Nunquid iniquus Deus qui infert iram? Et adiecit, *Abſit*: quomodo poteſt vnius delicto Adæ, omnes homines condemnare, cum nec vnius Chriſti iuſtitia, omnes homines iuſtificati ſūt? Omnes autem dicens, non generaliter dicit: ſed vniuſcuiuſque partis ſignificat multitudinem. Alioquin inueniuntur omnes homioes iuſtificati in Chriſto, ſicut & in Adam condemnati: & non erit vltra qui puniatur.

H

q ¶ *Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores conſtituti ſunt multi: ita & per vnius obedientiam, iuſti conſtituentur multi.*] Sicut exemplo inobedientiæ Adæ, peccauerunt multi: ita & Chriſti obedientia iuſtificantur multi. Grande enim crimen inobedientiæ eſt, quod tantos occidit.

r ¶ *Lex autem ſubintrauit, vt abundaret delictum.*] Quia naturalem legem habentes Hebræi & ſcribæ acceperunt: propterea dicit, ſubintrauit. Ipſi enim ad maiorem mercedem accipientes legem, per ſuam negligentiam non cuſtodientes, in maius ceciderunt delictum: ne dicerent, ſed nobis lex peccatum dimiſit: non, inquit, venit dimittere, ſed demonſtrare delicta. Et dum ſcienter peccatur, cœpit abundare delictum: quaſi ſi diceret, Vt video, lex peccatum non abſtulit, ſed adiecit: non tamen ſuo vitio, ſed illorum: ſubintrauit, hoc eſt, ſubito intrauit: & ita contigit vt abundaret delictum.

ſ ¶ *Vbi autem abundauit delictum*, &c.] Sicut ait ſaluator. *Cui plus dimittitur, amplius diligit.* Manifeſtata eſt enim quantitas peccati, vt ſciretur gratiæ magnitudo; & redderemus competens debitum charitatis. Luc 7.f

t ¶ *Vt ſicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnat per iuſtitiam in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.*] Sicut abundanter confirmatum eſt regnū peccati per contemptum legis: ita & regnum gratiæ confirmetur per multorum remiſſionem peccatorum, & indeſinentem deinceps iuſtitiæ actionem.

A

Capvt VI.

Q*Vid* [a] *ergo dicemus? Manebimus*, &c.] Ne non intelligentes dicerent: Si gratia creſcit in magnitudine delictorum peccare debemus, vt poſſit magis ac magis gratia abundare. Abſit. Ego de illis dico, quos ita fides inuenit, non de nobis, qui iã mortui ſumus peccato, vt gratia viueremus.

b ¶ *Quomodo adhuc viuemus in illo.*] Vult tam firmum eſſe baptizatum tamquam perfectum.

c ¶ *An ignoratis.*] Aut numquid neſcitis ipſum ſacramentum baptiſmatis.

d ¶ *Quia quicunque*, &c.] Tribus modis baptiſmum accipitur in ſcripturis, Aquæ, & ſpiritus ſancti, qui & ignis appellatus eſt: & ſanguinis in martyrio, de quo Saluator dicebat, Baptiſmo habeo baptizari. Luc.12.f

e ¶ *In morte ipſius*, &c.] Vt illi commoriamur in baptiſmo.

f ¶ *Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum*, &c.] Oſtendit nos propterea ita baptizari, vt per myſterium conſepeliamur Chriſto, criminibus morientes, & renunciantes priſtinæ vitæ, vt quomodo pater glorificatur in filij reſurrectione: ita & per noſtræ conuerſationis nouitatem ab omnibus honoretur: vt ne ſigna quidem veteris hominis agnoſcantur in nobis. Nec enim aliquid velle aut cupere debemus, quod volunt aut cupiunt qui nondum ſunt baptizari: & quicunque adhuc veteris vitæ erroribus implicantur.

B

Capvt VI.

QVid [a] ergo dicemus? Manebim' in peccato, vt gratia abũdet? Abſit. Qui.n. mortui ſumus peccato, [b] quomodo adhuc viuemus in illo? [c] An ignoratis fratres: [d] quia quicũq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, [e] in morte ipſius baptizati ſumus? [f] Conſepulti.n. ſumus cũ illo per baptiſmum in mortẽ, vt quomodo Chriſt' ſurrexit à mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. [g] Si.n. complãtati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus. [h] Hoc ſcientes: quia vetus homo noſter [i] ſimul crucifixus eſt, [k] vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra non ſeruiamus peccato. [l] Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. [m] Si autem mortui ſumus cũ Chriſto, credimus quia ſimul etiam viuemus cum illo. [n] Scientes quòd Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur: mors illi vltra non dominabitur. [o] Quòd.n. mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: [p] quòd autem viuit, viuit Deo. [q] Ita & vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu. [r] Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentiis eius. [ſ] Sed neq; exhibeatis mẽbra veſtra arma iniquitatis peccato: [t] ſed exhibete vos Deo tanquã ex mortuis viuentes, [u] & mẽbra veſtra arma iuſtitiæ Deo. [x] Peccatum.n. vobis non dominabitur. [y] Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. [z] Quid ergo? Peccabim', quoniã nõ ſumus ſub lege, [a] ſed ſub gratia? Abſit. [b] An neſcitis, quoniam cui exhibetis vos ſeruos ad obediendũ, ſerui eſtis eius cui obediſtis, ſiue peccati ad mortẽ, ſiue obeditionis ad iuſtitiam. [c] Gratias autem Deo quod fuiſtis ſerui peccati: [d] obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ in qua traditi eſtis.

a Libe-

g ¶ *Si enim complantati facti*, &c.] Si conſepulti ſumus nunc, & tunc reſurrectionis eius poterimus eſſe participes: & ſi fuerimus noui & immutati in conuerſatione, ſimiliter noui & immutati erimus in gloria.

h ¶ *Hoc ſcientes*, &c.] Qui veterem hominem terrenum Adam imitando peccabant.

i ¶ *Simul crucifixus eſt.*] Per baptiſmum te crucifixum intellige, qui membrum de corpore eius effectus es. Et ille quidem innoxium corpus appendit, vt tu noxium ſuſpendas à vitiis, in quo myſterio Moyſes ſerpentem æneum in deſerto ſuſpendit.

K ¶ *Vt deſtruatur*, &c.] Hoc eſt, vt omnia vitia deſtruantur: quia vnum vitium, membrum eſt peccati: omnia, corpus totum. Chriſtus non ex parte, ſed integer eſt crucifixus. Siue vt corpus noſtrum deſtruatur à ſeruitute peccati: & fiat iuſtitiæ mancipium, quod ſolebat eſſe delicti. *Omnis enim qui qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Ioan.8.d

l ¶ *Qui enim*, &c.] Hoc eſt alienatus eſt à peccato. Mortuus enim omnino non peccat. Ita & qui natus eſt de Deo, non peccat. Crucifixus enim omnibus membris dolore occupatis, peccare vix poterit.

m ¶ *Si autem*, &c.] Si commortui non ſumus, nec conuiuemus: quia eius non ſimus membra.

n ¶ *Scientes quod Chriſtus*, &c.] Ita & nos ſi hac voluntate mortui fuerimus, ſecundam non timebimus mortẽ. Siue iam non poteſtis iterum baptizari: quia Chriſtus non poteſt pro vobis iterum crucifigi: ſicut dicit ad Hebræos. *Impoſſibile eſt eos qui ſemel illuminati ſunt*, &c. Quibus non pœnitentiam negat: ſed iterationem baptiſmi diffitetur. C Heb.6.a

o ¶ *Quod enim mortuus*, &c.] Quia ipſe peccata noſtra portauit, & pro nobis doluit, ne de cætero peccaremus.

p ¶ *Quod autem viuit*, &c.] Viuit in gloria deitatis.

q ¶ *Ita & vos exiſtimate*, &c.] Quaſi membra eius ſemel vos ſcitote commoriuos debere iã ſemper viuere Deo in Chriſto, in quo vita noſtra abſcondita eſt apud Deum, quem induti, eius ſequamur exemplum.

r ¶ *Non regnet peccatum in veſtro mortali*, &c.] In corpore mortali viuite vt immortales. Et quo modo regnet peccatum in corpore expoſuit, per obedientiam ſcilicet & conſenſum.

ſ ¶ *Sed neque exhibeatis*, &c.] Vnumquodque membrum, ſi officium ſuum in malos vſus verterit, arma iniquitatis efficitur ad iuſtitiam expugnandã. Simul notandum, quòd homo membra ſua cui velit parti exhibeat per arbitrij libertatem.

t ¶ *Sed exhibete vos Deo tanquam*, &c.] Tanquam, qui iam reſurrexiſtis: quia tunc nec carnaliter viuitur, nec peccato. D

v ¶ *Et membra veſtra*, &c.] Vt oculos qui ante videbat ad concupiſcendum, nunc videat nudum ad veſtiendum. Sic de reliquis membris aduerte.

x ¶ *Peccatum enim in vobis non*, &c.] Non vos vincet peccatum. Non enim eſtis paruuli, ſed perfecti: quaſi pædagogus puero: Noli facere vitium ſermonis: Non enim adhuc audis gramaticum, ſed oratorem: ſiue non debet dominari. Item, non quia impoſſibile ſit peccare his qui gratiam acceperunt: ideo dicit, peccatum in vobis non dominabitur.

y ¶ *Non enim*, &c.] Sed bene ſciens, quia hi qui ſub gratia ſunt, alieni ſunt à multis & à diuerſis præceptis legis, & ab oneribus eius, quæ data eſt propter duritiam cordis Iudæorum, vt eſt illud, Leproſam domum deſtruere, & longè à ciuitate in locum immundum proiicere. Leuit.14 Qui enim participes ſunt Chriſti gratiæ: didicerunt quemadmodum oportet vincere paſſiones, & Deum diligere ac proximum ſuum, ſicut ſcriptum eſt: *Non eſtis ſub lege, ſed ſub gratia*: gratiam vincendi & doctrinæ præbuit exemplum. Deut.6.a

z ¶ *Qui ergo? Peccabimus*: &c. Ne dicerent: Ergo ceſſante vindicta legis, impunè peccamus.

a ¶ *Sed ſub gratia. Abſit.*] Si peccatis, ſub gratia non eſtis.

b ¶ *An neſcitis, quoniam cui exhibebis vos ſeruos ad obediendum*, &c.] Si volueritis peccatis ſeruire, incipietis ſententiæ legis ſubiacere, quæ vindicat in peccantes: ſi autem iuſtitiæ obedieritis, non eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.

c ¶ *Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati.*] Fuiſtis, inquit, ſed non eſtis.

d ¶ *Obediſtis autem ex corde in ea forma doctrinæ*, &c.] Ex corde dicit, hoc eſt, fideliter.

a ¶ *Libe-*

[a]Liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ. [b]Humanũ dico propter infirmitatẽ carnis veſtræ. [c]Sicut.n.exhibuiſtis mẽbra veſtra ſeruire immunditiæ, & iniquitatis ad iniquitatẽ: ita nunc exhibete mẽbra veſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem [d]Cũ.n.ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. [e]Quẽ ergo fructũ habuiſtis tunc in illis, in quib. nunc erubeſcitis? Nã finis illorum mors eſt. [f]Nunc vero liberati à peccato, ſerui autẽ facti Deo, habetis fructum veſtrũ in ſanctificationem, finem vero vitam æternã. [g]Stipendia enim peccati mors: [h]gratia autem Dei vita æterna [i]in Chriſto Ieſu dño noſtro.

CAPVT VII.

AN [k]ignoratis fratres, ſciẽtibus .n. legem loquor, [l]quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit? [m]Nam quæ ſub viro eſt mulier, viuente viro alligata eſt legi. Si autem mortuus fuerit vir eius, ſoluta eſt à lege viri. [n]Igitur viuente viro vocabitur adultera, ſi fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata eſt à lege viri, vt nõ ſit adultera, ſi fuerit cum alio viro. [o]Itaq; fratres mei, & vos mortificati eſtis legi [p]per corpus Chriſti, vt ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificetis Deo. [q]Cum enim eſſemus in carne, paſſiones peccatorũ quæ per legẽ erant, operabantur in mẽbris noſtris, [r]vt fructificaret morti. [s]Nunc autẽ ſoluti ſumus à lege mortis, in qua detinebamur, [t]ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus. [u]& non in vetuſtate literæ. [x]Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? [y]Abſit. [z]Sed peccatum non cognoui, niſi per legem. [a]Nam concupiſcentiã neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces. [a]Occa-

E a ¶ *Liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ.*) In doctrina & exemplo Chriſti, qui non ſolum peccata, ſed etiam occaſiones auferre docuit delictorum.

b ¶ *Humanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ.*] Humanũ dico: quia nondum ad plenum poteſtis audire diuinum. Cum enim multo magis debetis ſeruire iuſtitiæ, quàm peccato cui ante ſeruiſtis: ego tamen concedo infirmitati veſtræ, vt tantùm iuſtitiæ ſeruiatis. Siue ita: humana iam ratione digna loquor, quòd omnes mecum ſentire poſſent, & nullus abnuere.

c ¶ *Sicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire, &c.*] Quia quicquid anima carnaliter gerit, carnaliter deputatur: ſi autem caro ſpirituale opus faciat, totus homo efficitur ſpiritualis, vt eſt illud: *Corpus quod corrumpitur, aggrauat animã.* Sap. 9. d Nos exhibuimus membra noſtra ſeruire peccato: non ſicut Manichæi dicunt, naturam corporis inſertum habere peccatum.

d ¶ *Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ.*] Hoc eſt, in nullo ei penitus ſeruientes: ita & nunc liberi eſtote ab omni peccato.

e ¶ *Quem ergo fructũ habuiſtis, &c.*] Nullus ſine dubio fructus eſt in ea re, quæ per pœnitentiam erubeſcitur. Omnis enim qui cognoſcit bonitatem, in F priſtinis actibus erubeſcit: quicunque autem erubeſcit iuſtitiam, fructum eius ignorat. Ergo qui peccant, nec in præſenti aliquem fructum habent, & mortem perpetuam in futuro percipient. Qui verò ſeruiunt domino, & in præſenti fructũ habent donum ſpiritus ſancti, & in futuro vitã æternam. Aliter: Qualem fructũ in actione illius rei habuiſtis, in cuius etiam recordatione verecundia eſt?

f ¶ *Nunc vero liberati à peccato, ſerui autem facti Deo, habetis fructum ve[ſt]rum, &c.*] Hoc ipſum ideo fructus eſt, quod viuetis ſanctificati per baptiſmum.

g ¶ *Stipendia peccati mors.*] Qui peccato militat, remunerationem accipit mortem. Item, præmium quod offert ad deceptionem noſtram, hoc mors eſt.

h ¶ *Gratia autem Dei vita æterna.*] Non dixit ſimiliter, ſtipendia iuſtitiæ: quia non eſt antequam remuneratur in nobis. Non enim noſtro labore quæſita eſt, ſed Dei munere condonata.

i ¶ *In Chriſto Ieſu, &c.*] Eſt ſiue gratia ſiue vita.

CAPVT VII.

AN [k] *ignoratis fratres, ſcientibus, &c.*] Hic incipit difficultatem legis oſtendere, vt illos hortetur ad gratiam ſine eius timore tranſire.

l ¶ *Quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit.*] Homo, ſiue lex homini.

m ¶ *Nam quæ ſub viro, &c.*] Comparatione legis, mandatum virum appellat, vt oſtendat legem ſine effectu vindictæ quaſi mortuam, nobis iam mortificatis impedire non poſſe, quod minus ex integro ad Chriſtum, qui reſurrexit à mortuis, tranſeamus: qui meritò nobis viueret, ſi inueniſſet quod punire poſſet in nobis.

n ¶ *Igitur viuente viro vocabitur adultera, ſi fuerit cum alio, &c.*] Quàmdiu viuit vir, tam diu illi ſecundum eius ſolius neceſſe eſt viuere voluntatem: cum autem illo mortuo, G alio viro mulier fuerit copulata, iam non illi ſecundum prioris viri conſuetudinem eſt viuendum.

o ¶ *Itaque fratres, &c.*] Noluit iuxta comparationem, legem illis dicere mortuam: ſed quod verbis eis dicere non audebat, intellectui dereliquit.

p ¶ *Per corpus Chriſti, vt ſitis alterius viri, qui ex mortuis reſurrexit, &c.*] Commoriendo Chriſto, qui damnauit peccatum in carne.

q ¶ *Cum enim eſſemus in carne, paſſiones peccatorum quæ per legem erant, operabantur, &c.*] Cum eſſemus in carnali cõuerſatione, paſſio concupiſcentiæ operabatur in oculis, & in cæteris membris cæteræ paſſiones: quæ tamen per legẽ oſtendebantur eſſe peccata. Item in carne eſt, qui voluntate carnis ducitur, & legi Dei obedire prohibetur: quia non poteſt duobus dominis ſeruire. Nunc autem gratia Spiritus ſancti, docti paſſiones vincere, in carne non ſumus: quia mortui ſumus legi, quæ doctrinam gratiæ non continet.

r ¶ *Vt fructificarent morti.*] Vt nos legis ſeueritas interficeret.

ſ ¶ *Nunc autem ſoluti ſumus à lege mortis, in qua, &c.*] Morientes peccato, in quo detinebamur à lege.

t ¶ *Ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritualis gratiæ præceptis, &c.*] Item ſeruitus noua eſt, nõ H diligere mundum, neque ea quæ ſunt in mundo, & carnis curam non facere in concupiſcentiis. Lex enim bona terræ promittẽs nutrire nouit amatorũ carnis deſideria. Iuſtè hic diſcipuli Ieſu legi mortui ſunt, quoniam mundo abrenunciauerunt.

v ¶ *Et non, &c.*] Nunc ſcriptæ & naturalis legis facit mẽtionem: quia ſcripta lex & naturalẽ continet. Infert autẽ dicẽs: Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi per legem. Perſonam iuuenis ſumit, oſtendere volens: quia quamdiu ſumus infantes, omnino quid ſit concupiſcentia ignoramus. Cum autem creſcere cœperimus, initium accipit concupiſcentia, quæ à lege prohibita eſt, in noſtram peruenire notitiam, cum iam poſſimus diſcernere bonum & malum.

x ¶ *Quid ergo dicemus, &c.*] Quia ab ea ſemper mortem dixerat eſſe ſolutam. Item ex hinc vult oſtendere: quoniam nõ cuſtodiendo legem, non fuit legis infirmitas, ſed humanæ voluntatis. Dicendo autem, Peccatum non cognoui niſi per legem: perſonam pueri aſſumit, qui per ætatis infirmitatem legi obnoxius non eſt: ſed vbi adoleuerit, ſub lege eſſe incipit, & mandata cognoſcere.

y ¶ *Abſit.*] Contra Manichæos. Quod ſi dixerint, timuit ſcandalum: ſemper ergo timuit, & nunquam contra legem locutus eſt. Vnde ergo vos audiſtis, quod ille non fecit?

z ¶ *Sed peccatum non cognoui niſi per legem.*] Hic in perſona eius hominis loquitur, qui legem accipit: id eſt, qui primum Dei mandata cognoſcit, cum conſuetudinem habet delinquendi.

a ¶ *Nam, &c.*] Non dixit: non habebam, aut non faciebam, ſed neſciebam, hoc eſt, neſciebã concupiſcentiam eſſe peccatum. Item ſicut lumen in tenebris vel offendiculum vel foueam oſtendit: ſimiliter & lex præcauendum & obſeruandum eſſe à peccatis facit notitiam peccatorum: & per hoc legem ſanctam & bonam eſſe dicimus.

[a]Occaſione autem accepta peccatum per mandatum operatum eſt in me[b] omnem concupiſcentiam. [c] Sine lege enim [d] peccatum mortuū erat.[e] Ego autem viuebam ſine lege aliquando. [f] Sed cum veniſſet mandatum, [g] peccatū reuixit.[h] Ego autem mortuus ſum, [i] & inuētum eſt mihi mādatum quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem. [k] Nam peccatum occaſione accepta per mandatum ſeduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidē ſancta, & mādatum ſanctum, & iuſtum, & bonum. [l] Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. [m] Sed peccatū, vt appareat peccatum, per bonum operatum eſt mihi mortem, [n] vt fiat ſupra modum peccans [o] peccatum per mādatum. [p] Scimus enim quia lex ſpiritualis eſt:[q] Ego autē carnalis ſum,[r] venundatus ſub peccato. Quod enim operor, nō intelligo. Nō enim quod volo bonū, hoc ago, ſed quod odi malū, illud facio. [s] Si autē quod nolo, illud facio: cōſentio legi, quoniam bona eſt. [t] Nunc autē iam nō ego operor illud, [u] ſed quod habitat in me peccatum.[x] Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bonū. [y] Nam velle adiacet mihi,[z] perficere autem bonum non inuenio. [a] Non enim quod volo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago.

a Si

A a ¶ *Occaſione autem accepta peccatum*, &c.] Hic peccatum diabolum appellat: ſicut in Apocalypſi nominatur, ſcilicet auctor peccati. Dicit ergo occaſionem mandati, quod excuſationem ignorantiæ abſtulit. Grauius enim facit quàm ante peccare: ſicut omnis inuidus tunc magis occaſionem nocendi amplectitur, quando aliquid committitur ei, cui ille mollitur inſidias.

b ¶ *Omnem concupiſcentiam.*] Quæ fuerat lege prohibita.

c ¶ *Sine*, &c.] Pene lex in obliuione erat naturalis, quæ ſuggerebat quid ſit peccatum: idcirco lex literæ ſuperinducta eſt, vt cōmoneret oblitos. Itē, ſi cum lex non eſſet, peccatum mortuum eſt, inſaniunt qui de Adā per traducem aſſerunt ad nos venire peccatū. Propterea hic dicit peccatum mortuum eſt: quia in infantibus, qui ſine lege ſunt, non viuit, id eſt, impune committitur. Nam maledicente infante, parentibus videtur eſſe peccatum, non tamen viuum ſed mortuum.

d ¶ *Peccatum mortuum eſt.*] Puer licet peccet, mortuum eſt in eo peccatum: quia non eſt legi ſubiectus.

e ¶ *Ego autem viuebam ſine lege*, &c.] Quaſi iuſtum & liberum viuere me putabam: ſiue in præſenti viuebam. Itē, cum autem puer eſſem, legi obnoxius non eram.

B f ¶ *Sed cum veniſſet mandatum.*] In fine obliuionis recognitum eſt peccatum adueniente mandato, vt omnis qui illud fecerit, mortuum ſe eſſe cognoſcat.

g ¶ *Peccatum*, &c.] Vbi adoleui & cœpi eſſe ſub lege, & delictum, quod cum eſſem puer per ignorantiam erat in me mortuum, reuixit in me lege dominante. Ita ergo, inquit, mandatum quod erat ad vitam datum, hoc mihi in morte inuentum eſt pueritiæ conſuetudine, & more peccandi. Item, quia vixerat per naturalem ſcientiam, & mortuum fuerat per obliuionem, ideo dicitur reuixiſſe per legem.

h ¶ *Ego autem*, &c.] Quia ſciens præuaricaui.

i ¶ *Et inuentum eſt mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem.*] Quod cuſtoditum proficiebat ad vitam, neglectum duxit ad mortem. Item, pœnam mortem dicit. quam nobis peccatum per deceptionem ſuam acquiſiuit: oſtendens temporalia & terrena quæ putantur eſſe bona, & legem præuaricare ſuadens, quæ vitam æternam facientibus repromittit.

k ¶ *Nam peccatum occaſione accepta per mandatum ſeduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem ſancta & mandatum ſanctum, & iuſtum*, &c.] Contra impugnatores legis, & contra eos qui iuſtitiam à bonitate ſecernunt: lex & ſancta & bona dicitur & iuſta. Niſi, inquit, abundauerit iuſtitia veſtra. Sed & Deus nonnunquam in veteri inſtrumento bonus, & in nouo dicitur iuſtus. *Pater iuſte*, ait dominus. Contra Marcioniſtas hic locus facit. *Mat.5.c Ioan.17.d*

l ¶ *Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit.*] Non mihi ipſa cauſa mortis extitit, ſed ego qui peccando inuenio mortem.

m ¶ *Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum eſt mortem.*] Per bonum legis reuelatur peccatum, & ab ipſa punitur. Item vult oſtendere qualiter infantis, qui ante ſine lege erat, cum cœperit adoleſcere, & à parentibus nihilominus prohiberi, peccatū incipiat apparere. Apparet autem cum illud vitare didicerit. Ipſum enim peccatum, ſi in proficiente ætate, non ſolum non abſcinditur ſed augetur, ſupra modum peccans efficitur, dum iam veniam non meretur.

C n ¶ *Vt fiat ſupra modum peccans.*] Ante legem modum habebat per ignorantiam: ſupra modum eſt cum ſcienter admittitur. Item hoc dicit: quoniam peccatum cum per ætatem obnoxium non erat adoleſcenti ætati, dominante ſibi lege commiſſi, reputatur in culpam, factum eſt vltra modum peccatum.

o ¶ *Peccatum*, &c.] Nunc ex perſona eius, qui ætatem legitimā habet, ſermo profertur. Qui.n.dicit, Quia lex ſpiritualis eſt, ſeipſum condēnat propria voluntate peccante. Vnde adiecit, Ego autē carnalis ſum, venundatus ſub peccato, vt oſtendat, qui cum eſſet liber, ipſe ſe venūdedit peccato. Quid enim iterum dicit, Quod enim operor non intelligo, hoc eſt, nolens diſcernere nocere, volens noceo. Aliena deſidero, in eis fraudare non optans: hoc enim oſtendit, dicens, Non enim quod volo ago, hoc eſt, mihi bonum fieri: ſed quod odi illud facio: ſimiliter intelligitur, mihi malum fieri. Si enim quod nolo mihi malum fieri hoc conſentio legi, quia bona eſt, præcipiens quod tibi fieri non vis; alij non feceris.

p ¶ *Scimus enim quod lex ſpiritualis eſt.*] Quæ ſpiritualia mandat.

q ¶ *Ego autem carnalis ſum.*] Ego quamcumque legem accipio, & carnaliter viuere conſueui.

D r ¶ *Venundatus ſub peccato, &c.*] Propoſito peccato, vt ſi conſilium eius accepero, ipſius ſeruus efficiar, ſponte memetipſum ſubijciens: etiam quaſi inebriatus conſuetudine peccatorum ignoro quid facio. Quod enim operor non intelligo. Siue ita pronuntiandum: Ego non intelligo malum eſſe, quod inuitus admitto, cum malum nolo facere quod committo; vtiq; cum lege ſentio, quæ mala & non vult & prohibet. Poteſt autem intelligi: Si pecco, legis ſeueritati meipſum ſubijcio. Item, inuenitur peccare, qui voluntate carnis inſeruit.

ſ ¶ *Si autem quod nolo illud facio, &c.*] Si ea quæ lex præcepit contraria voluntati carnis, cuſtodire voluero, ſecundum carnem quod nolo illud facio: ſecundum verò voluntatem ſpiritus, legi Dei ſpirituali atque bonæ conuenio.

t ¶ *Nunc autem iam non ego operor illud.*] Ante conſuetudinem ego libens ego ipſe faciebam. Item dicens. Iam nō ego operor illud, oſtendit quia non eſt hominis rationalis, irrationalium animalium ritu viuendum. Inferens autem, quod habitat in me peccatum: docuit quia totum ſe tradiderit paſſionibus carnis, quæ Deo ſunt inimicæ.

v ¶ *Sed quod habitat in me peccatum.*] Habitat quaſi hoſpes, & quaſi aliud in alio: non quaſi vnum, vt accidentia ſcilicet non naturalia.

x ¶ *Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bonum.*] Non dicit, Non eſt caro mea bona. Item, hoc ex perſona eius dicitur, qui peccandi conſuetudinem habet, & carnis vitiis tenetur obnoxius.

y ¶ *Nam velle adiacet mihi.*] Eſt voluntas, ſed non eſt effectus: quia carnalis conſuetudo voluntati reſiſtit. Item voluntas carnis amatur magis quàm Dei. Ideo dicit, velle adiacet mihi, vt id, quod mihi bonum fieri volo, non perficiam proximo: nam quod odi pati, illud facio.

z ¶ *Perficere autem bonum non inuenio.*] Non video facere.

a ¶ *Non enim quod volo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago.*] Sicut verbi gratia, ſi quis iam deuorare conſueuit, etiam cum non optat incurrit.

a ¶ Si

[a] Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum. [b] Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, [c] quoniam mihi malũ adiacet. [d] Condelector. n. legi Dei ſecudum interiorem hominẽ. [e] Video autẽ aliam legem in mẽbris meis, [f] repugnantem legi mentis meæ, [g] & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in mẽbris meis. [h] Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? [i] Gratia Dei per Ieſum Chriſtũ dominũ noſtrum. [k] Igitur ego ipſe mente ſeruio legi Dei: [l] carne autem legi peccati.

CAPVT VIII.

NIhil [m] ergo nunc dãnationis eſt his qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant. [n] Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, [o] liberauit me à lege peccati & mortis. [p] Nam quod impoſſibile erat legi [q] in quo infirmabatur per carnem, [r] Deus filiũ ſuum mittens [s] in ſimilitudinem carnis peccati: [t] & de peccato damnauit peccatum in carne, [u] vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, [x] qui nõ ſecũdum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum. Qui enim ſecundũ carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt: qui vero ſecundum ſpiritum ſunt, quæ ſunt ſpiritus, ſentiunt. [y] Nam prudẽtia carnis mors eſt, prudẽtia autem ſpiritus vita, & pax. [z] Quoniam ſapientia carnis inimica eſt Deo. Legi enim Dei non eſt ſubiecta, [a] nec enim poteſt. [b] Qui autem in carne ſunt, [c] Deo

placere

E a ¶ *Si autem quod nolo illud facio, &c.*] Non ego qui inuitus, ſed conſuetudo peccati: quam tamen neceſſitatem mihi ipſe paraui.

b ¶ *Inuenio igitur*, &c.] Si ego volo, inuenio mihi legem bonum facere contra adiacens malum. Item, hoc eſt quod ait, ſecundum animæ voluntatem bonum velle ſe facere, adiacere ſibi malum iuxta deſideria carnis.

c ¶ *Quoniam mihi, &c.*] Quod dicit, Quoniam mihi malum adiacet, oſtendit quia non per neceſſitatem peccat: ſed propria voluntate ducitur ad peccatum, cum vult eſſe carnis amator.

d ¶ *Condelector enim legi, &c.*] Conſentio legi ſecundum mentem. Item, interior homo noſter rationalis & intelligibilis, eſt anima quæ conſentit legi Dei. Lex enim eius eſt rationabiliter viuere, & non duci irrationabilium animalium paſſionibus. Exterior verò, eſt corpus noſtrum. Eius autẽ lex prudentia carnis eſt, quæ docet edere, & potare, & cæteris vti luxuriis, quæ repugnant rationi. Et ſi ſuperauerint, legi peccati ſubiiciunt. Sic enim iſta eſt ſicut quidam æſtimant: quia quod nolumus hoc facimus.

e ¶ *Video autem, &c.*] Deſideria conſueta, vel perſuaſionem inimici.

F f ¶ *Repugnantem*, &c.] Conſcientiæ ſcilicet naturali, vel legi diuinæ: quæ in mente conſiſtit.

g ¶ *Et captiuantem, &c.*] In cõſuetudinem delictorum.

h ¶ *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore*, &c.] Ego qui ſic detineor, quis me liberabit de conſuetudine mortifera corporali.

i ¶ *Gratia Dei per, &c.*] Admirabiliter intulit, dicens. Gratia Dei per Ieſum Chriſtum dominũ noſtrum: quia quæ Moyſes & naturalis lex non docuit, hæc docuit dominus noſter Ieſus Chriſtus: contemnere mundum, & ſuperare vitia. Vnde beatus Apoſtolus hoc docet, dicens. Qui autem Chriſti ſunt, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcẽtiis. Item, quem lex non potuit librare, numquid non Paulus nondum erat Dei gratia liberatus? Vnde probatur, quia ex alterius perſona hæc loquitur.

k ¶ *Igitur ego*, &c.] Recapitulat vt concludat, & ruſum perſona eius, qui ſub lege erat, hæc loquitur.

l ¶ *Carne autem legi*, &c.] Homo carnalis duplex eſt quodammodo, & in ſemetipſo diuiſus.

CAPVT VIII.

NIhil m ergo nunc dãnationis, &c.*] Hic Apoſtolus, nihil in illis damnatione dignum eſſe ait, qui carnis opera crucifixerunt.

n ¶ *Lex enim ſpiritus, &c.*] Notandum quia gratiam legem appellat.

o ¶ *Liberauit me à lege*, &c.] Quæ mortificat peccatores.

p ¶ *Nam quod impoſſibile erat legi.*] Hic oſtendit quoniã lex per infirmitatem carnis non poterat impleri. In eo autem in quo dicit. Deus cum filium ſuum miſiſſet in ſimilitudinem carnis peccati: & propter peccatum miſiſſe demõſtrat, quoniã ante incarnationem erat filius: & ſuſcepta poſtea carne, quæ ad peccandum eſſet procliuior, ipſe tamen abſque peccato eam ſuſceperit. Et idcirco dicitur in ſimilitudinem carnis peccati ſuſcepta carne veniſſe, & peccatũ in eadem carne damnaſſe: quoniam carnem, quam ſuſceperat, innoxiã ſeruauerit ab omni cõtagione peccati. Itẽ legẽ dicit non præcepta ſacrificiorum, & cætera quæ erant vmbra, vſq; ad tẽpus Chriſti data: ſed illã quam & dñs noſter Ieſus Chriſtus docuit, dicens. Omnia quæcũque vultis vt faciant vobis homines: ſic & vos facite illis. Iſta eſt. n. lex & prophetæ. Infirma. n. erat qua nos volebam'. Non. n. impoſſibilia mandata. Vnde filius Dei formã ſerui accipiẽs, factus eſt homo, vt peccatum damnaret in carne, & nos inſtrueret quemadmodum oporteat peccatum damnare in carne: vt iuſtificatio legis impleatur in nobis G Matt.7.b

q ¶ *In quo*, &c] In illis infirmabatur, non in ſe.

r ¶ *Deus filium ſuum*, &c.] Contra Photinum qui negat filium ante carnem.

ſ ¶ *In ſimilitudinem*, &c.] Dicens in ſimilitudinem carnis peccati, oſtendit eum eandem quidẽ carnẽ ſed abſque peccato portaſſe. Item hic ſimilitudo veritatẽ habet, ſicut Adam genuit ad ſimilitudinẽ ſuã. Similem ergo cæteris hominibus carnem dominus Deus noſter Ieſus Chriſtus aſſumpſit.

t ¶ *Et de peccato*, &c.] Quaſi ſi dicas: de hoſte expugnauit hoſtem. Siue ſicut hoſtias', quæ pro peccato offerebãt in lege, peccati nomine vocabãt, cum ipſi delicta neſciret: ſicut ſcriptum eſt: Et imponent manus ſuper caput peccati ſui. Sic & Chriſti caro quæ pro peccatis noſtris oblata eſt, peccati nomen accepit. Quidam autem dicunt ꝙ peccato Iudæorũ ꝙ dominum occiderũt, peccatum diaboli quòd hoſtẽ deceperat per hominem condẽnarit: ſicut ad Hebræos dicit: Vt per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium. Siue de illius carnis ſubſtantia quæ ante ſeruiebat peccato, vicit nunquam peccando peccatum: & in eadem carne damnauit peccatum, vt oſtenderet voluntatẽ eſſe in crimine non naturam, quæ talis à Deo facta eſt, vt poſſit non peccare ſi velit. H Heb.2.d

v ¶ *Vt iuſtificatio, &c.*] Vt quod in illis repugnante carnali cõſuetudine implere non potuit, in nobis ſaltem impleatur, qui exemplo Chriſti mortificabimus carnem.

x ¶ *Qui non ſecundum*, &c.] Homo ex ſpiritu & carne conſtructus eſt. Quando ergo carnalia agit, totus caro dicitur: quando verò ſpiritualia, totus ſpiritus appellatur. Vnaquæque enim ſubſtantia, cum eadem alteram in ſuam ditionem erigit: & vim quodammodo propriam, & nomen amittit; nam ſingulæ cognata ſibi & vicina deſiderant.

y ¶ *Nam prudentia carnis*, &c.] Notandum quia non caro mors, ſed prudentia. Eius autem mortem dicens, æternam pœnã ſignificat. Item ipſe alibi dicit: prudentiam humanam eſſe, malũ vicem referre. Talis ergo prudentia mortem parit tranſgrediendo præceptum. Spiritus vero prudentiæ, in præſenti pacem habet, & non reddendo vicem & vitam in futuro. Prudentia verò à prouidendo eſt appellata.

z ¶ *Quoniam prudentia, &c.*] Non ipſa caro, vt Manichæi dicunt, ſed ſenſus carnalis inimicus eſt Deo. Omne enim non ſubiectum, inimicum eſt: & quicumque ſe voluerit vindicare, etiam veteris legis nonnunquam modum excedit.

a ¶ *Nec enim poteſt.*] Impoſſibile dixit: vt vel ſic eos à carnis concupiſcentiis reuocaret.

b ¶ *Qui, &c.*] Hic probatur quia ſuperius non carnem, ſed opera accuſauerat carnis: quia quibus hoc dicitur, vtique in carne viuebant.

c ¶ *Deo placere non poſſunt.*] Fieri enim non poteſt vt carnẽ deditus, aliquando non peccet.

A a¶ *Vos autem in carne*, &c.] Hoc eſt in ſpiritualibus operibus occupati.

b¶ *Si tamen*, &c.] Hic oſtendit, quoniã Spiritus ſanctus patris & filij ſit. Itẽ in illo ſpiritus Dei habitat, in quo eius apparent fructus, ſicut ait ad Galatas: Fructus autẽ ſpiritus eſt, charitas, gaudium, &c.

c¶ *Si quis autem*, &c.] Spiritus Chriſti eſt humilitas & patientia: omniumque virtutum eſt: qui dilexit inimicos, & pro eis orauit.

d¶ *Si autem Chriſtus*, &c.] Si Chriſtum imitamini, carnalis ſenſus quaſi mortuus non reſiſtit. Vnde & Dauid aiebat. *Ego tanquam ſurdus non audiebam, & ſicut mutus non aperiens os ſuum*, & cætera. Pſal.37.e

e¶ *Spiritus vero viuit propter*, &c.] Nunc ſpiritum noſtrum ſignificat, qui propter iuſtitiã ſuam vita appellatur, quaſi iuſtificans corpus, beata illa æterna vita. Itẽ, ſpiritus viuit vt iuſtitiam operetur. Non enim hoc ſolum quæritur, vt à carnalibus ceſſemus, ſed etiam vt ſpiritualia faciamus.

f¶ *Quod ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis habitat in vobis, qui*, &c.] Si tamen purificati vt in nobis Spiritus ſanctus habitare dignetur, non patitur Deus tẽplum ſpiritus interire: ſed quomodo Ieſum à mortuis ſuſcitauit, ita & corpora veſtra reſtaurabit. B

placere non poſſunt. [a] Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: [b] ſi tamẽ ſpiritus Dei habitat in vobis. [c] Si quis autẽ ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. [d] Si autẽ Chriſtus in vobis eſt, corpus quidẽ mortuum eſt propter peccatũ, [e] ſpiritus verò viuit propter iuſtificationẽ. [f] Quod ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis: qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corporà veſtra propter inhabitãtem ſpiritum eius in vobis. [g] Ergo fratres, debitores ſumus non carni vt ſecundum carnem viuamus. [h] Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini. [i] Si autẽ ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. [k] Quicumque enim ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. [l] Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei: [m] in quo clamamus, Abba Pater. [n] Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij Dei. [o] Si autem filij & hæredes, hæredes quidẽ Dei, cohæredes autem Chriſti, [p] ſi tamẽ compatimur, [q] vt gloriſicemur. [r] Exiſtimo enim quod non ſunt condignæ paſſiones huius temporis [ſ] ad futuram gloriã, quæ reuelabitur in nobis. [t] Nã expectatio creaturæ reuelationẽ filiorum Dei expectat. [u] Vanitati. n. creatura [x] ſubiecta eſt, [a] non

g¶ *Ergo fratres debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus*:] Hoc totum agit, vt oſtendat eis legem non eſſe neceſſariam, quæ carnalibus data eſt. Item, manifeſtè nunc oſtendit, quia non de communi & naturali morte ſuperius fecerit mentionem dicens:

h¶ *Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini.*] Significat autem mortem pœnæ æternæ. Non enim quia caro humana mala ſit, & ſpiritus bonus, laudat ſpiritum, & vituperat carnem: cum ipſe doceat, dicens. Et virgo cogitat quæ ſunt domini, vt ſit ſancta corpore & ſpiritu, Nouit enim & mentem accuſare, dicens. *Homines corrupti mente*: Hoc enim dicit, oſtendere volens maximam partem paſſionum deſideria humani corporis eſſe, quod cum cæteris irrationalibus animalibus commune habemus. Sicut enim cætera animalia de terra habent natiuitatem: ita & nos corpus. Anima autem noſtra ſpiritus eſt incorporeus & rationalis & immortalis. Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Secundum rationem expoſitam: carnales homines iuſtitiam cuſtodire non poſſunt. 1.Cor.7.f

i¶ *Si autem ſpiritu facta*, &c.] Spiritualibus actionibus, carnis opera ſubieceritis. Notandum ſanè, opera carnis, non ſubſtantiam accuſare.

k¶ *Quicunque autem ſpiritu Dei*, &c.] Quicunque merentur Sancto ſpiritu gubernari, ſicut econtrario, qui peccant, ſpiritu diaboli aguntur, ab initio peccatore. Item, quicunque ſecundum doctrinam Spiritus ſancti viuunt, ipſi ſunt, qui ſpiritu Dei aguntur.

l¶ *Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis*, &c.] Notandum eſt, quia Iudæi etſi filij Dei erant, tamen cum eſſent ſub lege velut ſub pædagogo agentes, ſpiritum timoris habebant. Item Iudæi acceperunt ſpiritum, qui illos ad ſeruitutem cogeret per timorem. Timere enim ſeruorum eſt, diligere filiorum, ſicut ſcriptum eſt: Seruus dominum ſuum timebit, & filius diliget patrem ſuum. Illi ergo qui operari charitatis voluntate nolebant, timoris neceſſitate cogantur. Nos vero omnia voluntariè operemur, vt filios nos omnes probemus non ſeruos timoris. Item vos Romani in adoptionem filiorum vocati eſtis, non ſicut Iudæi, qui ſubditi legis imperio, in ſeruitute tenebantur. C

m¶ *In quo clamamus*, &c.] Qui vocat patrem, filium ſe eſſe profitetur. Debet ergo patri in moribus ſimilis inueniri, ne nomine quoque in vacuum vſurpato, maiori pœnæ ſubiaceat.

n¶ *Ipſe enim ſpiritus*, &c.] Teſtimonium adoptionis eſt, quod habemus ſpiritum, per quem ita oramus. Tantam enim arrham accipere non poterant niſi filij.

o¶ *Si autem filij*, &c.] Qui meretur eſſe filius, meretur effici hæres patris, & veri filij cohæres.

p¶ *Si tamen*, &c.] Si talia patimur cum neceſſe fuerit, pro nomine eius, qualia pertulit ille pro nobis. 1.Ioan.3.a

q¶ *Vt & gloriſicemur.*] Sicut Ioannes ait, Scimus quoniã cũ apparuerit, ſimiles ei erimus.

r¶ *Exiſtimo enim*, &c.] Hic vult futuram gloriam commendare, vt præſentes preſſuras facilius toleremus. Et re vera nihil poſſet homo condignum pati gloriæ cœleſti, etiã ſi talis eſſet illa qualis modo eſt vita. Quicquid enim paſſus fuerit à morte, plus non eſt quam etiam peccatis ſuis antea merebatur. Nunc autem & peccata donantur: & tunc vita æterna præſtabitur, conſortium angelorum, ſplendor ſolis, &c. quæ ſanctis legimus repromiſſa. D

ſ¶ *Ad futuram gloriam*, &c.] Modo enim abſcondita eſt cum Chriſto in Deo, & nondum apparuit quid erimus: quod dominus repromiſit ſanctis.

t¶ *Nam expectatio*, &c.] Diuerſi hunc locum, diuerſis modis exponunt. Siue omnis creatura reſurrectionis tempus expectat: quia tunc in melius commutabitur, ſiue angelica, ſiue rationalis creatura. Petrus enim dicit, etiam angelos gloriam deſiderare ſanctorum. Quidam etiam ſic dicunt, Adam & Euam eſſe creaturam, quos olim ſerpens à ſpe diuinitatis vanitati ſubiectos, corruptioni effecerit deſeruire: non ex ſemetipſis peccantes, ſed ſerpentis inſtigatione & cõſilio. Et ipſi, inquiunt, liberabuntur, vt iam non corruptioni deſeruiant. Omnem autem creaturam dicunt eſſe, quicumque vſque ad aduentum Chriſti iuſti fuerunt. quia & ipſi nondum accipientes expectant, Deo pro nobis aliquid melius prouidente. Non ſolum autem illi, ſed & nos ipſi in quibus completa ſunt, necdum tenemus, ſed in ſpe ſuſtinemus, quamuis quæ multi videre iuſti cupierunt, viderimus. Item dicens. Si tamen compatimur vt & gloriſicemur, & inferens, Expectatio creaturæ. De rationali creatura ſermonem fecit, & ſicut exiſtimant de irrationali vel in ſenſibili, quæ ad ſeruitutem hominum creata eſt, & poſt hæc peritura quando ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cœli cadent ſuper terram, & tunc erit nouum cœlum & noua tempora. Creatura autem Adam eſt & Eua, quæ adhuc expectat ſe à Deo recipere adoptionem. 1.Pet.1.b

v¶ *Vanitati enim creatura.*] Vanitas eſt omne quod quandoque finitur. Item vanitas eſt præuaricatio; cui ſubiecta Eua, non propria voluntate, ſed à ſerpente decepta ſpe illa, qua audierat, Et eritis quaſi dij, ſcientes bonum & malum. Seruitus autem eſt corruptionis quam audiuit Adam: *Terra es, & in terram ibis*. In reſurrectione recepturi ſunt incorruptionem filiorum Dei. Gen.3.d

x¶ *Subiecta eſt.*] Si angeli hominibus miniſtrant.

a¶ *Non*

E a ¶ *Non volens, ſed propter*, &c.] Iam non ſeruiet eis qui Dei imaginem corruperunt.
b ¶ *Scimus enim quod omnis creatura ingemiſcit*, &c] Sicut gaudent angeli ſuper pœnitentes, ita dolent ſuper conuerſantes [illegible] dolentes. Item nunc communem creaturam nominat, poſt Adam & Euam, iuſtos qui fuerunt vſque ad tempus Chriſti, qui & ipſi Adæ & Euæ, qui dicũtur creatura ſimul congemiſcunt, recipere deſiderantes præmia virtutum, quæ dominus promiſit eis.
c ¶ *Non ſolum*, &c.] Non ſolum angeli qui benigniores nobis ſunt de huiuſmodi dolent, ſed etiam nos qui iam Spiritũ ſanctum habemus, de talibus ingemiſcimus, ſicut & Hierem. ingemiſcens aiebat: *Heu* Hier.9.d
mihi anima quia periit à terra reuerens. & reliqua. Itẽ dicens, *Non ſolum autem illa, ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes*, manifeſtè edocuit, quia nõ de irrationali vel inſenſibili creatura ſermonẽ fecerit, quæ non participat Spiritum ſanctum, ſed de ſanctis dicit qui Deo placuerunt naturali lege, ſimiliter & Moyſi: Diſcipuli autem Chriſti primitias dicũtur habere ſpiritus, id eſt, prima & præclara chariſmata, per quæ ditauerunt omnem terrã. Non enim tanta fuit gratia ante legem & in lege Moyſi. Et quod priores ſint diſcipuli Chriſti, Hebræis ſcribens docet: Sed & hi omnes teſtimo- F
nio fidei probati non acceperunt repromiſſionem Deo pro nobis melius aliquid prouidente, & ne ſine nobis conſummarentur.

a non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe: quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorum Dei. b Scimus enim quod omnis creatura ingemiſcit, & parturit vſque adhuc. c Non ſolum autem illa, ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes, & ipſi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, d expectantes redemptionem corporis noſtri. Spe enim ſalui facti ſumus. e Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes Nam quod videt quis, quid ſperat? f Si autem quod non videmus ſperamus, per patientiam expectamus. g Similiter autem & ſpiritus adiuuat infirmitatem noſtram. h Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus, i ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. k Qui autẽ ſcrutatur corda ſcit quid deſideret ſpiritus, l quia ſecundum Deũ poſtulat pro ſanctis. m Scimus autem quoniam diligentib. Deũ, omnia cooperantur in bonum n his qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. Nam quos præſciuit, o & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, p vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. q Quos autem prædeſtinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, illos & magnificauit. r Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis cõtra nos? f Qui etiam proprio filio ſuo nõ pepercit, ſed pro nobis omnib. tradidit illũ, t quomodo nõ etiã cum illo omnia nobis donauit? u Quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus qui iuſtificat. Quis eſt qui condemnet? a Chri-

l ¶ *Quia ſecundum* &c.] Hic gratiã ſpiritus, ſpiritum nominauit: ſicut alibi dicit, *Si orauero lingua, ſpiritus meus orat*: 1.Cor.14. G
Et, *æmulatores eſtis ſpiritum*. Poſtulat autem, quia poſtulare nos facit gemitibus, qui enarrari non poſſunt: ſicut tentare nos dicitur Deus vt ſciat, hoc eſt, vt ſcire nos faciat quales ſimus. Sed & hoc cõmune quod dominus fieri iubet, ipſe dicitur operari: vt ille ædificauit domum, aut ille codicem fecit, cum nec ipſe ſcripſerit, nec ille conſtruxerit. Item gratiã ſpiritus, nominat ſpiritum, qui docet nos pro nobis domino po- Eſa.11.a
ſtulare, ſicut Eſaias dicit, *Spiritus ſapientiæ & ſcientiæ & in-* 1.Cor.14.c
tellectus. Et Corinthiis ſcribẽs dicit, *Sic & vos quoniam æmulatores eſtis ſpirituum, ad ædificationem Eccleſiæ quærite vt abundetis*.
m ¶ *Scimus autem quoniam diligentibus*, &c.] Omnia quæcunque fecerimus, vel paſſi fuerimus propter dilectionem Dei, omnia nobis ad mercedẽ creſcunt. Omnia enim quæcunque iuſtus fecerit, proſperabuntur.
n ¶ *His qui ſecundum propoſitum vocati ſunt*, &c.] Secundum quod propoſuit ſola fide ſaluare quos præſciuerat credituros, & quos gratis vocauit ad ſalutem, multo magis glorificabit ad ſalutem operantes.
o ¶ *Et prædeſtinauit conformes fieri*, &c.] Prædeſtinare idem eſt quod præſcire. Ergo quos præuidit conformes futuros H
in vita, voluit vt fierent conformes in gloria. Qui transformauit corpus humilitatis noſtræ, conforme corpori claritatis ſuæ.

d ¶ *Expectantes*, &c.] Nondum rem ipſam promiſſam per- 1.Cor.5.b
cepimus, ſed ſperamus, ſicut ad Corinthios ait: *Per fidẽ enim ambulamus, & non per ſpeciem*.
e ¶ *Spes autem quæ videtur*, &c.] Quod videtur, non ſperatur: ſed ſi proprium eſt, poſſidetur. Nulla enim ſpes in rebus viſibilibus eſt Chriſtianis. Non enim nobis præſentia promiſſa ſunt, ſed futura.
f ¶ *Si autem quod non videmus ſperamus, per patientiam, expectamus*.]. Ideò fides per patientiam grandis eſt præmij: quia quod non videt, credit, & quaſi iam acceperit, ita ſecura eſt de nondum acceptis: ſicut ait ad Hebræos: *Patientia* Hebr.10.g
vobis neceſſaria eſt, vt voluntatem Dei facientes, reportetis repromiſſionem. Spes enim ſine patientia eſſe non nouit.
g ¶ *Similiter autem & ſpiritus adiuuat*, &c.] Secundum hanc ſpem adiuuat, vt non terrena, ſed cœleſtia poſtulemus. Infirma enim eſt noſtra poſſibilitas, niſi doctrina Sancti ſpiritus adiuuetur.
h ¶ *Nam quid*, &c.] Quia adhuc per ſpeculum videmus. Frequenter obſunt, quæ prodeſſe putamus, & ideò nobis poſtulata minimè conceduntur prouiſione diuina, ſicut & 2.Cor.12.c
ipſe alibi ait, *Propter quod ter dominum rogaui, vt diſcederet à me*, & reliqua. Aliter, Difficile orationis noſtræ deſiderium ſecundum quod corde concepimus, exprimere vix voce valemus: vnde ſubſecutus eſt.
i ¶ *Sed ipſe ſpiritus poſtulat*, &c.] Deus ergo qui ſcrutatur corda, & ſi ſermone comprehendere non ſufficimus, nouit inquantum modò credere cupiamus. Scit tamen quia pro ſanctis rebus, non pro ſæcularibus poſtulamus ſecundum ipſius voluntatem.
k ¶ *Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſiderat ſpiritus*.] Quaſi ſummus ſacerdos.

p ¶ *Vt ſit ipſe*, &c.] Primogenitus ex mortuis in gloriam. Item hic ſecundum quod homo factus eſt, ſecundum gratiam quæ in eo erat filius Dei, primogenitus interpellat pro nobis, non quaſi Deus interpellat, ſed quaſi ſummus ſacerdos.
q ¶ *Quos autem*, &c.] Quos præſciuit credituros, hos vocauit. Vocatio autem volentes colligit, non inuitos. Aut certè diſcretio non in perſonis, ſed in tempore eſt. Hoc ideò dicit, propter fidei inimicos: ne fortuitam Dei gratiam iudicarent. Ergo vocantur per prædicationem vt credant: credentes iuſtificentur per baptiſmum: glorificentur in virtutibus gratiarum.
r ¶ *Quid ergo dicemus ad hæc*, &c.] Vult oſtendere quòd nemo poſſit impedire eos qui diligentes Deum, diliguntur à Deo, quo minus gloriam quæ promiſſa eſt, conſequantur: eo quòd perfecta quæ illis eſt charitas, omnem cauſam mortalis timoris foras expellat.
f ¶ *Qui etiam proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum*.] Præmiſit tradi, vt tradentibus maneret libertas arbitrij: & nobis patientiæ monſtraretur exemplum. Quod dicit, pro omnibus, notandum quia non pro aliquantis.

t ¶ *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit*?] Quid poteſt habere charius, quod nobis neget, qui filium non negauit?
u ¶ *Quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus qui iuſtificat. Quis eſt qui condemnet?*] Quos Deus elegit credentes, ac ſignis & virtutibus iuſtos oſtendit, quis pro priſtinis audebit accuſare delictis, vel pro contemptu legalium mandatorum?

A

[a] Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt, imò qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, [b] qui etiã interpellat pro nobis. [c] Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio, an anguſtia, an fames, an nuditas, an periculũ, an perſecutio, an gladi⁹? Sicut ſcriptũ eſt: [d] Quia propter te mortificamur tota die. [e] Æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. [f] Sed in his omnib ſuperamus, propter eum qui dilexit nos. [g] Certus ſum. n. quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque inſtãtia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, [h] neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, [i] quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

CAPVT IX.

VEritatẽ [k] dico in Chriſto Ieſu: nõ mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto: quoniam triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo, [l] Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundum carnem, [m] qui ſunt Iſraelitæ, quorũ adoptio eſt filiorum, [n] & gloria & teſtamentum & legiſlatio, [o] & obſequiũ & promiſſa, [p] quorũ patres [q] ex quib. eſt Chriſtus ſecundum carnẽ, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula, amen. [r] Non autem quod exciderit verbum Dei. [ſ] Non enim omnes qui ex circuncisione ſunt Iſrael, hi ſunt Iſraelitæ, neq; qui ſemen ſunt Abrahæ oẽs filij: [t] ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemẽ. [u] id eſt, nõ qui filij carnis, hi filij Dei, ſed qui ſũt promiſſionis, æſtimãtur in ſemine. [x] Promiſſionis enim verbũ hoc eſt:

[a] Secun-

a ¶ *Chriſtus Ieſus*, &c.] Secundum aſſumpti hominis loquitur formam, qui mortuus eſt, & reſurrexit.

b ¶ *Qui etiam*, &c.] Vt cum ipſo ſimus, vbi ipſe eſt. Solent planè Ariani ex interpellationis cauſa, mouere calumniam, dicentes, quod qui interpellatur interpellante ſit maior. Quibus reſpondendum eſt, Deum obliuionem non pati, vt pro ipſis cõmoneatur ſemper quos ipſe elegit, ſed in hoc interpellare eum dicitur, dum ſemper patri hominem quem ſuſcepit, quaſi noſtrum pignus oſtendit, & offert vt verus pontifex & æternus.

c ¶ *Quis ergo nos ſeparabit*, &c.] Poſt tanta & præclara beneficia vel promiſſa, quæ poterit tam grauis eſſe preſſura, quæ nos ab eius charitate diuellat, & dicendo omnes, docet tales eſſe debere, qui à Chriſto nec periculis deberent ſeparari. Tunc verò Iudæi volebant illos à Chriſto ita ſeparare, vt ad legis eos cuſtodiam reuocarent.

d ¶ *Quia propter te mortificamur*, &c.] Nõ propter aliquod crimen, ſed propter te, qui dixiſti: Beati eritis cum perſequentur vos, &c.

e ¶ *Aeſtimati ſumus*, &c.] Hoc in nobis Chriſtianis maximè impletur, quibus non licet noſmetipſos defendere, ſed exemplo domini & magiſtri, qui ſicut ouis ad victimam ductus eſt, omnia illata patientiſſimè tolerare.

B

f ¶ *Sed in his omnibus*, &c.] Has omnes tribulationes pro nihilo ducimus, propter eum qui nos tantum dilexit, vt etiam moreretur pro nobis. Et quando pro eius nomine morimur, tunc maximè triumphamus: præſertim cum leue ſit pro ſe pati, quod pro alijs Chriſtus Dominus pati dignatus eſt.

g ¶ *Certus ſum enim, quia neque mors*, &c.] Pro certo confido, quia nec ſi mihi quis mortem minetur, nec ſi vitam promittat, nec ſi ſe angelum dicat à domino deſtinatum, nec ſi ſe angelorum principem mentiatur, nec ſi in præſenti honorem conferat, neque ſi polliceatur gloriam futurorum, neque ſi virtutes operetur, nec ſi cælum promittat, & inferno deterreat, vel profunditatem ſcientia ſuadere conetur, vnquam nos poterit à Chriſti ſecernere charitate.

h ¶ *Neque creatura alia poterit nos ſeparare*, &c.] Omnem penè creaturã nominauit, & non fuit his cõtentus niſi addiderit vt etiam ſi ſit alia creatura, nec ipſa valeat ſeparare.

i ¶ *Quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.*] Deũ diligit in Chriſto, cuius dilectio conſiſtit in cuſtodia mandatorũ, ſicut ipſe ait: Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Nec non imitationem amoris ſui in fraterna charitate conſtituit, dicens: In hoc cognoſcent homines: quia mei diſcipuli eſtis, ſi dilexeritis inuicem. Et Ioannes ait, *Si fratrem quem vides, non diligis,*
1.Ioan.4 d. *Deum quem non vides, quomodo potes diligere?*

CAPVT IX.

V*Eritatẽ* k *dico in Chriſto Ieſu*, &c.] Contra Iudæos acturus, primum illis ſatisfacit: non ſe odij cauſa hæc dicere, ſed amoris, eo quòd doleat illos non credere Chriſtum, ad quos primum ſaluandos aduenerat. Quod autem dicit, ſe in Chriſto dicere veritatem: oſtendit hominem baptizatum, qui per cõmunicationem corporis & ſanguinis Chriſti in ipſo manet, & ipſe illo, quicquid vel facit vel loquitur, in Chriſto eum loqui vel agere, cuius eſt membrum. Et quidquid ei illatum iniuriæ fuerit, Chriſto ſimiliter irrogari. Nam quod ait, Conſcientiam ſibi in hac parte teſtimoniũ perhibere, illum docet veritatem diſcere, cuius cõſcientiam in omnibus atteſtatur. Nec eum mendacij reum interna accuſatione conſtituit. Item Apoſtolus ſe triſtem dicit valde pro fratribus ſuis ſecundũ carnem, qui dicit nullum nos ſeparare à charitate Chriſti, ſciẽs ſe quando perſecutor erat & optabat ſe anathema eſſe à Chriſto, vocatũ à Chriſto ſecũdum eius miſericordiam, & volebat eos credere, & eãdem miſericordiam promereri. C

l ¶ *Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto*, &c.] Optabam aliquando cũ perſequerer Chriſtum, non modò optarẽ, ſciebam quòd ipſorum eſſent hæc omnia. Sed poſtquam cognoui veritatem, dereliqui eos quos taliter diligebam, & ipſi nondum conuertuntur.

m ¶ *Qui Iſraelitæ, quorum adoptio eſt filiorum.*] De ipſis enim dicebat, Filius meus primogenitus Iſrael. Exod.4 f

n ¶ *Et gloria & teſtamentum & legiſlatio.*] Veteris latio, & noui promiſſio.

o ¶ *Et obſequium & promiſſa.*] Hoc eſt miniſteriũ angelorum vel prophetarum.

p ¶ *Quorum patres.*] Abraham, Iſaac, & Iacob.

q ¶ *Ex quibus eſt Chriſtus ſecũdum carnem*, &c.] Contra Manichæum, Photinum, & Ariũ, quia & ex Iudæis eſt ſecũdum carnem, & Deus benedictus in ſæcula, ſicut & Thomas adorat & dicit, Deus meus, Deus meus. Quod ille confirmat, dicens, *Quia vidiſti, ideo credidiſti.* D Ioan.20.g

r ¶ *Non*, &c.] Licet Apoſtolus doleat Iudæos excidiſſe à promiſſionis gratia, oſtẽdit tamen non inane fuiſſe verbũ Dei, & his promiſſa deberi, non qui ſecundùm carnem ex Abraham Iſaac & Iſraël nati ſunt: ſed qui ſeruantes fidem Patriarcharum, de quorum ſemine putantur. Item quia ſuperius dixerat dolere ſe, quòd genus Iſrael proprio vitio excluderetur à regno, quorum hæc omnia fuerunt. Hic oſtendit illos qui non credunt, non eſſe filios Abrahæ: ne omnibus Iudæis præiudicare putaretur, & obijceretur ei, Nunquid Deus mentitus eſt Abrahæ?

ſ ¶ *Non enim omnes qui ex circumciſione ſunt Iſræl, hi ſunt Iſraelitæ, neque qui ſemen ſunt Abrahæ omnes filij.*] Si non omnes, tamen aliquanti, & ſi non omnes Iſraelitæ, Iſrael ſunt, ſunt ergo ex gentibus aliquanti, in quibus non eſt dolus.

t ¶ *Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen.*] In ſolo Iſaac vocati ſũt, etiam tunc filij Abrahæ, non etiam in Iſmael, cum & ipſe ex eius ſtirpe deſcenderet. Item ſemen Iſaac non iſti qui ſecundùm carnem nati ſunt, ſed hi qui ſecundum ſpiritum ſunt, hoc eſt, ſecundum fidem Iſaac. Qui enim talis, huius promiſſio eſt & adoptio filiorum. Habebat enim primogenitum Eſau: & non eſt à Deo dilectus, niſi Iſrael.

u ¶ *Id eſt non qui filij carnis, hi filij Dei, ſed qui ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine.*] Iſmael enim ſecundum carnalem vſum natus eſt ex ancilla: Iſaac verò ſuper naturam de ſenibus ex repromiſſione Dei eſt generatus, ita nunc Chriſtianos promiſſio facit filios Abrahæ, quam meruit fides, vt ſcilicet pater ſit gentium plurimarum.

x ¶ *Promiſſionis enim verbum hoc eſt.*] Hic oſtendit poſteriorem populum more Iſaac eſſe repromiſſionis.

a ¶ *Secun-*

[a]Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. [b]Nõ ſolum autem illa, ſed & Rebecca [c]ex vno concubitu habens Iſaac patris noſtri. [d]Cũ enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent aut mali, vt ſecundum electionẽ propoſitum Dei maneret, [e]non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei: [f]Quia maior ſeruiet minori, [g]ſicut ſcriptum eſt. Iacob dilexi: Eſau autem odio habui. [h]Quid ergo dicemus? Nũquid iniquitas apud Deum? Abſit. [i]Moyſi. n. dixit: Miſerebor cui miſertus ſum: & miſericordiam præſtabo [k]cui miſerebur. [l]Igitur non volẽtis, neque currentis, ſed miſerẽtis eſt Dei. [m]Dicit enim ſcriptura Pharaoni. Quia in hoc ipſũ excitaui te, vt oſtendã in te virtutem meam: & vt annuncietur nomen meum in vniuerſa terra. [n]Ergo cuius vult, miſeretur: & quẽ vult, indurat. [o]Dicis itaq; mihi, Quid adhuc quæritur? Vo-

luntati

E a ¶ *Secundum hoc, &c.*] Antequam naſceremini, imò priuſquam Rebecca Eſau & Iacob vtero ſuo funderet, in Iacob dilexi vos: in Eſau Idumæum odio habui. Quem locũ Paulus Apoſtolus myſtica diſputatione euentilans, ſcriptum eſt ad Romanos: duo pariter teſtimonia de Geneſi Malachiaque coniungit. *Sed & Rebecca de vno concubitu habens Iſaac patrem noſtrum. Nam cum nondum nati eſſent, aut aliquid egiſſent boni vel mali, vt ſecundum electionem propoſitum Dei maneret, non ex operibus, ſed ex vocatione dictum eſt ei, Quia maior ſeruiet minori: Sicut ſcriptũ eſt, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Hoc enim quod dicitur, Sicut ſcriptum eſt, & ad Geneſeos librum, & ad prophetam Malachiam refertur. (Gen. 25. Malac. 1.) Et non ſolum ait: Iacob dilexi antequam naſceretur: & odio habui Eſau, priuſquam ex matris vtero funderetur, ſed in poſteros eorum amorem meũ & odium conſeruaui. Odium in Eſau, cuius montes qui appellantur Seir, redegi in ſolitudinem, & vrbes feci eſſe deſertas, & à ſerpentibus ac beſtiis obtineri.

b ¶ *Non ſolum autem illa, ſed & Rebecca.*] Non ſolum autem Iſmael & Iſaac, qui quamuis ex vno quidem patre, diuerſa tamen matre ſunt generati: non ſunt vnum apud Deum, ſed etiam Iacob & Eſau, qui ex vno ſunt de Rebecca nati concubitu antequam naſcerentur, fidei ſunt apud Deum merito ſeparati, vt propoſitum Dei de eligendis bonis & refutandis malis, etiam in præſenti maneret. Ita ergo & nunc quos præſciuit de gentibus credituros, elegit, & ex Iſrael reiecit incredulos.

F c ¶ *Ex vno concubitu habens Iſaac patrem noſtrum.*] Quæ legitur primò geminos edidiſſe in eo quaſi nouum aliquid acceſſerit, periterita Deum interrogat.

d ¶ *Cum enim nondum nati fuiſſent, &c.*] Siue vt hoc ſignificaret, quod modò etiam de geminis qui non credit abiicietur.

e ¶ *Non ex operibus, ſed, &c.*] Præſcientia Dei non præiudicat peccatores, ſi conuerti voluerint. Dicit enim per Ezechielem. (Ezec. 18.) Si dixero *peccatori, morte morieris, & ille conuerſus iuſtitiam fecerit; vita viuet, & non morietur.*

f ¶ *Quia maior ſeruiet minori.*] In Geneſeos libro dictum eſt: (Gen. 25.) *Duæ gentes & duo populi in vtero tuo: & populus populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori.* Ergo prophetia non de his eſt, qui ſecundum carnem ſunt Iacob & Eſau, ſed de his qui futuri erant ex operibus boni & mali: & ex ipſis operibus aut odium Dei habere, aut miſericordiam eius conſequi.

g ¶ *Sicut ſcriptum eſt: Iacob, &c.*] Hoc autem quod dicitur, ſcriptum eſt, & ad Geneſeos librum, & ad prophetam Malachiam pertinet. (Malac. 1.) In Geneſeos libro ad Rebeccam dicitur, *Duæ gentes & duo populi in vtero tuo.* Vnde benè oſtendit Apoſtolus promiſſiones non eſſe eorum, qui ſecundum carnem filij ſunt Abrahæ, ſed eorum qui fidem patrum ſeruant atque cuſtodiunt.

h ¶ *Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Abſit.*] Timuit ne quod ipſe propterea dixerat, vt probaret apud Deum prærogatiuam generis nil valere, ſiue iam tunc ſignificatum poſteriorem populum meliorem futurum, non intelligentes, putarent eum dicere, quòd alios Deus bonos faceret, alios malos, ſecundum ipſorum ſententiam, quod erat iniquorum punire, qui non ſua ſponte peccaſſent, proponit ſibi ex aduerſo teſtimonia, quibus ipſi hoc affirmare ſolebant. Quibus exemplis per breues ſubiectiones reſpondet, oſtendens ita intelligi non poſſe.

i ¶ *Moyſi enim dicit: Miſerebor cui miſereor, & miſericordiam præſtabo.*] Hoc recto ſenſu ita intelligitur. Illius miſerebor

G quem præſciui poſſe miſericordiam promereri, vt iam tunc illius ſim miſertus.

k ¶ *Cui miſerebor.*] Econtrariò Iudæi ſermo eſt, igitur non volentis, neq; currentis: Et iterum, Ergo cuius vult, miſeretur: & quem vult, indurat. Non enim Apoſtolus tollit quod in propria volũtate habemus, qui ſuperius dicit, Ignoras: quia bonitas Dei te ad pœnitentiam adducit? Et iterum Timotheo ſcribit: (2. Tim. 2.) *In magna autem domo, non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia. Et quædam quidem in honorem, quædam in contumeliam. Si quis autem mundauerit ſe ab his, erit vas in honorem ſanctificatum.*

l ¶ *Igitur, &c.*] Hoc loco Paulus Apoſtolus vſque ad illum locum: Quid enim adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis reſiſtere poterit? perſonam de contrario aſſumit, venientis & dicentis, non eſſe in nobis, aut rectè, aut malum agere, ſed in Dei arbitrio conſtitutum, qui cuius vult, miſeretur: & quem vult, indurat. Homo tu quis es qui contradicas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui ſe finxit, quid me feciſti ſic? Nunc Apoſtolus contradicentem ſibi ſuperius increpat, oſtendens hoc ipſum quod dicit: *Cui vult miſeretur: & quem vult, indurat*: Et quid adhuc quæritur? *Voluntati enim eius quis reſiſtere poterit?* Ex hoc igitur demonſtrat, eum eſſe proprij arbitrij vel voluntatis, quod ſi vt ipſi econtrariò veniens dicit, *Cuius vult, miſeretur Deus, & quem vult, indurat*, nihil differt, quod figulus tractat in manibus, quòd fingendi ex ſe vas aliquid contradicere non poteſt quid ex eo vult efficere. Hic autem in eo in quo contradicit, quæritur de Dei voluntate, oſtendit liberi eſſe arbitrij, qui audet de Dei iudicio retractare. Item ſi non eſt volentis, neque currentis, vt quidam putant: quare ipſe currit, H dicens: *Curſum conſummaui.* Et alios vt currerent, adhortatus eſt, dicens, *Sic currite, vt omnes comprehendatis.* Vnde intelligitur, quia hic interrogantis voce vtitur, & redarguentis potius, quàm negantis.

m ¶ *Dicit, &c.*] Hoc & illi malè proponunt. Sed hic locus duobus modis à diuerſis exponitur. Siue quod vnuſquiſque modũ & finem peccatorũ ſuorum implet vt puniatur, ſicut Sodomitæ & Amorræi. Hic ergo iam modum exceſſerat, & idcirco voluit Deus quaſi de iam perituro aliis prouidere, vt populus eius agnoſceret iuſtitiam ipſius atq; virtutẽ, vt nec peccarẽt, nec ſuos aduerſarios verẽtur. Tale eſt hoc quod in Pharaone geſtum eſt: quale ſi medicus de cruciatu iam damnati rei multis inueniat ſanitatem, cauſas inquirendo morborum. Vel ſi iudex cum poſſit crimino ſum ſtatim punire, ad omnium timorem diuerſis pœnis afficiat. Siue Dei patientia induratus eſt. Ceſſante enim plaga Dei durior fiebat: & quamuis ſciret eum non conuerti, tamen etiam in ipſo ſuam clementiam voluit demonſtrare.

n ¶ *Ergo, &c.*] Ergo ſi hoc ſic intelligitur. *Cuius vult, miſeretur: & quem vult, indurat*; quod ſatis iniquum eſt: & ita propoſitio veſtra concluditur, vt dicatis malitiæ veſtræ, non vos eſſe cauſam, ſed domini voluntatem, cui contradici non poſſit, ſed reſiſtit hic rationi veſtræ ipſa natura iuſtitiæ Dei.

o ¶ *Dicis, &c.*] Apoſtolus contra aduerſarios dicit. Dicis itaque mihi. Quid adhuc quæritur? Et iterum infert, cõfirmãs hoc quod dixerat; homo tanto magis verè quæritur & iuſtè ex verbis tuis. Nemo enim propriam non habens voluntatẽ, dicere poteſt de Deo: quid adhuc quæritur? Vnde rectè arguens eius imprudentiam dicit. *Tu quis es qui reſpondeas Deo?* Qui. n. à Deo induratus eſt, ſicut tu dicis, contradicere ſuo creatori nõ poteſt, quaſi non habens propriam voluntatem, ſicut & lutum inſenſibilis materia fictori ſuo reſpondere non poteſt: quia in poteſtate figuli poſitum eſt.

lūtati enim eius quis reſiſtit?[a] O homo, tu quis es, qui reſpondeas Deo? Nunquid dicit figmẽtum ei qui ſe finxit, quod me feciſti ſic?[b] An nõ habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?[c] Quod ſi Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiã ſuam, ſuſtinuit in multa patientia,[d] vaſa iræ apta in interitum,[e] vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam:[f] Quos & vocauit, non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus;[g] ſicut in Oſee dicit:[h] Vocabo non plebem meam, plebem meam:[i] & non dilectam, dilectam: & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.[k] Et erit in loco vbi dictum eſt eis, Non plebs mea vos;[l] ibi vocabuntur filij Dei viui.[m] Eſaias autem clamat pro Iſrael.[n] Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquã arena maris, reliquiæ ſaluæ fient.[o] Verbum enim conſummans & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet dominus ſuper terram.[p] Et ſicut prædixit Eſaias.[q] Niſi dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus.[r] Quid ergo dicemus, quod gentes, quæ nõ ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiam? Iuſtitiam autem quæ ex fide eſt.[s] Iſrael vero ſectando legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit. Quare? quia nõ ex fide, ſed quaſi ex operibus.[t] Offẽderũt.n.in lapidẽ offenſionis, ſicut ſcriptũ eſt. Ecce pono in Sion lapidẽ offenſionis, & petrã ſcãdali,[u] & omnis qui credit in eum, non confundetur.

Capvt X.

FRatres, Voluntas quidẽ cordis mei, & obſecratio ad Deum fit pro illis in ſalutem.[y] Teſtimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem quidẽ Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiã.[z] Ignorantes enim iuſtitiam Dei, & ſuã

A a ¶ *O homo, tu quis*, &c.] Quibuſdam videtur & hoc adhuc ex ipſorum perſona dicere: quia ipſum eſt dicere, neminem poſſe contradicere voluntatis Dei alterius miſerentis, alterum indurantis, & addere neminem Deo reſpondere. Quidam vero dicunt iam hinc Apoſtolum reſpondere, quod etiam ſi ita eſſet, vt illi calumniantur, non debere eos ſuo reſpondere factori: eo quòd tales ſimus ad comparationem Dei, quale ad ſuum eſt luti artificem figmentum. In Græco habet μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε, quod eſt, ô homo tanto magis.

b ¶ *An non habet*, &c.] Secundum hos qui hæc verba Apoſtoli dicunt, maſſam dicit omnes in Ægypti commorantes; quia & Iſrael ibi idolis deſeruierat.

c ¶ *Quod ſi Deus volens oſtendere iram, & notam facere*, &c.] Quia illum diu ſuſtinuit blaſphemantem, & populum ſuum varijs operibus affligentem. Præterea, quam innocuã ætatem paruulorum crudeliter iuſſerat enecare. Item competens reſpõſum: quia patientia & eius bonitas facit eos qui propriam habent voluntatem viuendi, ſiue vaſa iræ, ſiue miſericordiæ.

d ¶ *Vaſa iræ apta in*, &c.] Implendo peccata ſua, vaſa iræ digna ſunt facti, & à ſemetipſis ad interitum præparata.

B e ¶ *Vt oſtenderet*, &c.] Digni erant miſericordia: quia & minora commiſerant, & grauiter fuerant afflicti.

f ¶ *Quos & vocauit, non ſolum ex Iudæis*, &c.] Quia & tunc aliquanti Ægyptiorum exierant cum filiis Iſraël, quòd ſi Deus perſonam acciperet, ſolus Iſrael debuit habere ſalutem. Ita & nunc non ſolum Iudæos, ſed etiam gentes vocauit ad fidem. Secundum eos autem qui hæc non ex Apoſtoli, ſed ex Iudæorum perſona dici putant. Intantum, inquiunt, quos voluit, ſaluauit: vt etiã gentes elegerit idololatras, qui nunquã ſeruierant Deo, & ex Iſrael paucos vocaret, ſecundum teſtimonium Eſaiæ.

g ¶ *Sicut in*, &c.] Non populum, duas tribus dicit: & non miſericordiam conſecutam, decem tribus.

h ¶ *Vocabo non plebem meam, plebem meã.*] Hoc loco Iudam ſignificat.

i ¶ *Et non dilectam, dilectam: & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.*] Iſraeliticum populum.

k ¶ *Et erit in loco vbi dictum*, &c.] Gentes demonſtrat in Chriſto credituras, ſicut in Euangelio per parabolam loquitur nuptiali cœna facta, cum Iſrael venire noluiſſet, & pro ipſo gentes vocantur.

l ¶ *Ibi vocabuntur filij Dei viui.*] Vocationem gentium ſignificat.

m ¶ *Eſaias autem clamat pro Iſrael.*] Communicatio pro ipſis eſſe monſtratur.

n ¶ *Si fuerit numerus*, &c.] Paucitatem eorum credituram eſſe demonſtrat.

o ¶ *Verbum enim conſummans & abbreuians in æquitate, quia verbum breuiatum faciet dominus*, &c.] Hiſtoriæ hoc habet ſenſus. Sicut ego verbum abbreuio, & citò definio, ita Deus hoc omni velocitate perficiet. In prophetia autem verbum breuiatum, nouum teſtamentum accipitur: quia in eo breuiter comprehenſa ſunt omnia & clauſa. C

p ¶ *Et ſicut prædixit Eſaias.*] Benè prædixit, quia ſuperius ſcriptum eſt.

q ¶ *Niſi dominus Sabaoth*, &c.] Quia non eſt paſſus paucos iuſtos perire cum multitudine impiorum in fide, niſi ſemen Abraham Chriſtus fuiſſet miſſus ad populum liberandum qui corruiſſet.

r ¶ *Quid ergo dicemus; quòd*, &c.] Si ſuperiora ex perſona Apoſtoli dicuntur, hic ſibi iterum proponit; quia poterant dicere, ſi non eſt ita vt dicimus: quia non eſt volentis neque currentis, quomodo gentes inuenerũt iuſtitiam, quam nunquam antea quæſierunt: Iſrael verò quærens ſemper iuſtitiã, non potuit inuenire? Si verò totus ſuperior ſenſus contradicentibus applicatur; hic reſpondet Apoſtolus, & breuiter recapitulat quæſtionem, dicens. Quid ergo dicemus ad ea, quæ nobis obiecta ſunt; niſi quia gentes vocatæ crediderunt, & illi credere noluerunt.

ſ ¶ *Iſrael verò ſectando legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non*, &c.] Reddit cauſas, quare non inuenerint iuſtitiam: quia falſo in operibus gloriati, credere noluerunt, quaſi iuſtitiam gratiam reputantes dicens. Quoniam populus Iudæorum ex operibus legis iuſtificari ſe putans in legem iuſtitiæ, id eſt, ad D fidem Chriſti dedignando non potuit peruenire,

t ¶ *Offenderunt enim in lapidem offenſionis, ſicut ſcriptum eſt*, &c.] Qui videt lapidem, non offendit: qui autem cæcus eſt, impingit: quod contingit Iudæis, quos ſua malitia excæcauit, & Chriſtum non agnoſcentes crucifixerunt. Sed & idcirco lapis offenſionis, & petra ſcãdali, prædictus eſt Chriſtus: quia multi in natiuitate eius & paſſione ſcandalum patiuntur, ſicut ſcriptũ eſt. Quia *ſcandalizabãtur in eo*. Et Apoſtolus ait. *Chriſtum crucifixum, Iudæis ſcandalum, gentibus ſtultitiam: ipſis verò vocatis, Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam*. Vnde & hic ſequitur: *Qui credit in eo, non confundetur*. Petrus quoque dicit, quod credentibus lapis electus ſit angularis, incredulis verò offenſionis. Matt. 14.a 1.Cor.1.A 1. Pet. 2.a

u ¶ *Et omnis qui crediderit in eum, non confundetur.*] Non Iudæus ſolus, ſed omnes credentes in eo non confundentur de priſtinis delictis.

Capvt X.

FRatres: x *Voluntas quidem cordis mei, & obſecratio ad Deum fit pro illis in ſalutem.*] Hic ſe oſtendit non ſolis labiis, ſed & corde pro inimicis orare.

y ¶ *Teſtimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem*, &c.] Habent ſcientiam ſectandæ legis, ſed non intelligunt, quia Chriſtus ſecundum legem venit. Et quia per legem iuſtificari non poſſunt, periclitantur reuera, ſi ſine ſcientia fiat, quia ſæpe vertitur in contraria.

z ¶ *Ignorantes.n. iuſtitiã Dei, & ſuam quærẽtes ſtatuere: iuſtitia Dei*

E *tiæ Dei non ſunt ſubiecti.*] Ignorantes quod Deus ex ſola fide iuſtificat, & iuſtos ſe ex legis operibus, quam non cuſtodierunt, eſſe putantes, noluerunt ſe remiſſioni ſubiicere peccatorum, ne peccatores fuiſſe viderentur, ſicut ſcriptū eſt: Pharisæi aūt ſpernentes conſilium Dei in ſemetipſis, noluerunt baptizari baptiſmo Ioannis. Item, quia ſacrificia legis, & cætera quæ vmbra erant veritatis, quæ per Chriſtum perfici habebant, præſentia Chriſti ceſſauerūt, cui credere noluerunt: Bene dicit Apoſtolus, iuſtitiam ſuam, quia iam non Dei eſt, ſed ipſorum.

m ¶ *Non enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci, &c.*] *Vnus dominus omnium*, & abundans miſericordia & ſalute, habet vnde largitur. G

n ¶ *Omnis enim quicunque inuocauerit, &c.*] In Iohele. De gentibus obiectio Iudæorum, quod Deum inuocare non poſſunt. Iohel.2.g

quærentes ſtatuere iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. [a]Finis.n. legis, Chriſtus ad iuſtitiā omni credenti. [b] Moyſes.n. ſcripſit Quoniā iuſtitiā quæ ex lege eſt, [c] qui fecerit homo viuet in ea. [d] Quæ aūt ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit. Ne dixeris in corde tuo, [e] quis aſcendet in cælū, id eſt, Chriſtū deducere, aut quis deſcēdet in abyſſum: hoc eſt, Chriſtum à mortuis reuocare. [f] Sed quid dicit ſcriptura? Prope eſt verbū in ore tuo: & in corde tuo, hoc eſt, verbū fidei quod prædicamus, [g] quia ſi confitearis in ore tuo Dñm Ieſum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illū ſuſcitauit à mortuis, [h]ſaluus eris. [i]Corde enim creditur ad iuſtitiā, ore aūt confeſſio fiat ad ſalutem. [k] Dicit enim ſcriptura. Omnis qui credit in illum, [l] non cōfūdetur. [m] Nō.n. eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Nā idem dñs omniū, diues in oēs qui inuocant illum. [n] Omnis.n. quicunque inuocauerit nomen dñi, ſaluus erit. Quomodo ergo inuocabunt in quem nō crediderunt? [o] Aut quomodo credent ei, quem nō audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante? Quomodo verò prædicabunt, niſi mittātur, [p] ſicut ſcriptum eſt. Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona? [q] Sed non oēs obediūt Euangelio. [r] Eſaias enim dicit. Domine, quis credidit auditui noſtro? [ſ] Ergo fides ex auditu: auditus autem per verbū Chriſti. [t] Sed dico, Nunquid non audierunt? Et quidem, [u] In oēm terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. [x] Sed dico. Nunquid Iſraël nō cognouit? [y] Primus Moyſes dixit. [z] Ego ad æmulationem vos adducam in non gentē: in gētem inſipientem, in iram vos mittam. [a] Eſaias autem audit & dicit. Inuentus ſum à non quærentibus me: [b] palam apparui his qui me non interrogabant. [c] Ad Iſrael autem dicit. [d] Tota die expandi, [e] manus meas ad populum non credentem, ſed contradicentem mihi.

CAPVT

a ¶ *Finis enim, &c.*] Talis eſt ille qui Chriſtum credidit, die qua credidit, qualis ille qui vniuerſam legem impleuit.

Leuit.18.a b ¶ *Moyſes enim &c.*] Moyſes diſtinxit in Leuitico inter vtrāque iuſtitiam, fidei ſcil. atque factorū, quod altera operibus, altera ſola fidei credulitate accendente fiat. Item, Apoſtolus oſtendere volens differentiam iuſtitiæ legis, ac fidei, teſtem vocat Moyſen. Item, docentem de iuſtitia legis, qui fecerit homo, viuet in ea. De iuſtitia autem fidei: *Ne dicas*, inquit, *in corde tuo, quis aſcendet in cælum*, hoc eſt, ne dubites credere mandato, quod futurum eſt annuntiare Chriſtum, qui venturus eſt dare tibi iuſtitiam ex fide.

c ¶ *Qui fecerit, &c.*] Nemo.n. illorum viuit: quia in hoc tempore nemo perfecit legem ſine Chriſto: quia & hoc legis eſt, vt ipſi credatur. Quidā ex hoc loco putant, Iudæos præſentē tantum vitam ex legis operib. meruiſſe, quod verum non eſſe, domini verba declarant: qui de vita interrogatus æterna, mandata legis opponit, dicēs. *Si vis in vitam venire, ſerua* Mat.19.c *mandata.* Vnde intelligimus, quod qui ſuo tempore legem ſeruauit, vitam habuit æternam.

d ¶ *Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, &c*] Ille quidem ſecundum hiſtoriam de lege non dixit, ſed Apoſtolus illud ad Chriſtum aptat: quia lex nec in cælo fuit, nec in abyſſo. Siue ideo illud ſemper iubet lex meditari, vt ibi Chriſtum valeant inuenire.

e ¶ *Quis aſcendet, &c.*] Quia Chriſtus Deus & homo eſt, in eo quod Deus verbum qui cum in forma Dei erat, ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens, factus eſt homo. Propterea dicit: Quis aſcendet in cælum, hoc eſt Chriſtum deducere. Deducere dicitur ſecundum formam Dei, reducere autem ex mortuis ſecundum formam ſerui.

Deut.30.c f ¶ *Sed quid dicit ſcriptura, &c.*] In Deuteronomio. Nouum ſcilicet teſtamentum.

g ¶ *Quia ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum, &c.*] Teſtimonium cordis, eſt oris confeſſio.

h ¶ *Saluus eris.*] A delictis præteritis cum futuris.

i ¶ *Corde enim creditur ad iuſtitiam: ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*] Ergo ſi fides ſufficit ad iuſtitiam, & confeſſio ad ſalutem, inter Iudæum & gentilem credentes nulla diſcretio eſt.

Eſa.53.a k ¶ *Dicit enim, &c.*] In Eſaia. Non ſolum Iudæus.

l ¶ *Non confundetur.*] Nolite ergo vos illos confundere de priſtinis actibus, quos ſcriptura dicit confundi non poſſe.

o ¶ *Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante, &c,*] Quia nunquam ad illos prophetæ ſunt miſſi.

p ¶ *Sicut ſcriptum eſt. Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.*] Iſtorum pedes pulchri ſunt, qui pacem annuntiant: illorum autem qui annuntiant ſæculi curſum, turpes ſunt atque deformes.

q ¶ *Sed non omnes, &c.*] Ergo ſi nec illi omnes obaudierunt, ad quos iuſti ſunt miſſi; quanto minus iſti, ad quos nemo eſt deſtinatus?

r ¶ *Eſaias enim dicit: Domine, quis credidit, &c.*] Quis credit quod auditum à nobis, vel quod nos à te, vt aliis annuntiaremus, audiuimus.

ſ ¶ *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti.*] Hic reſponſio Apoſtoli.

t ¶ *Sed dico. Nunquid non audierunt, &c.*] Etiam ante illos audiſſe confirmat.

u ¶ *In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ, &c.*] Vult hoc teſtimoniū per Allegoriam, vocibus intelligi prophetarum. H

x ¶ *Sed dico: Nunquid Iſrael non cognouit?*] Gentes eſſe vocandas ad fidem.

y ¶ *Primus Moyſes, &c.*] Ideo primus Moyſes, quia omnes penè prophetæ poſtea de gentium ſalute dixerunt. Deut.32.c

z ¶ *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem, &c.*] In cantico Deuteronomij. Antequam crediderint Deum, non erant gentes Dei. Quaſi ergo dicat: eos qui non ſunt gens mea, vocabo, & credent mihi ad veſtram irritationem, vt quibus maiores debuiſtis eſſe, gaudeatis æquari: ſicut ſi quis habeat filium inobedientem, & ad corrigendum eum, dimidium patrimonij ſui det ſeruo ſuo, vt tandem ille conuerſus gaudeat, vel ſi tantum accipere mereatur. Siue non eramus gens: quia mortui eramus in peccatis.

a ¶ *Eſaias autem audit & dicit, Inuentus ſum à non quærentibus me.*] Gentibus quæ non Deum in lege, ſed in idolo ignoranti requirebant,

b ¶ *Palam apparuit eis qui me non interrogabant.*] Non Deum, ſed dæmonia interrogabant per augures & haruſpices idolorum atque aſtrologos.

c ¶ *Ad Iſrael autem dicit.*] Ipſe quia talia gentibus iræ promiſit Iudæis ecce qualia comminatur, vt ſciatis vtrumque prædictum.

d ¶ *Tota die, &c.*] Toto tempore mirabilia vel plagas oſtendit: & nec ſic credere voluerunt,

e ¶ *Manus meas ad populum non, &c.*] Extenſio manuum allegoricè ſignat crucem.

A

Capvt XI.

Dico [a] ergo: Nunquid Deus repulit populū ſuū. Abſit? [b] Nam & ego Iſraelita ſum [c] ex ſemine Abraham, de tribu Beniamin. [d] Non repulit Deus plebem ſuā quā præſciuit. [e] An neſcitis in Elia quid dicit ſcriptura? [f] quemadmodū interpellat Deum aduerſum Iſrael? Domine, [g] prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt; & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam. [h] Sed quid dicit illi diuinū reſponſum? Reliqui mihi ſeptē millia virorū, [i] qui non curuauerūt genua ante Baal. [k] Sic ergo & in hoc tempore [l] reliquiæ ſecundum electionē gratiæ Dei ſaluæ factæ ſunt. [m] Si autē gratia, iam non ex operibus; [n] alioquin gratia iam non eſt gratia. [o] Quid ergo? Quod quærebat Iſrael, hoc nō eſt conſecutus. [p] Electio autem conſecuta eſt, [q] cæteri verò excæcati ſūt, [r] ſicut ſcriptū eſt. Dedit illis Deus ſpiritū cōpunctionis; oculos vt nō videāt: & aures vt nō audiāt, [ſ] vſque in hodiernum diē. [t] Et Dauid dixit. Fiat menſa eorū corā ipſis in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis. Obſcurētur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua. [u] Dico ergo: Nūquid ſic offenderunt. [x] vt caderēt? Abſit. [y] Sed illorum delictum, ſalus eſt gentibus, vt illos æmulētur. [z] Quod ſi delictum illorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gētium, quāto magis plenitudo eorū? [a] Vobis enim dico gētibus, [b] quādiu quidem ego ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meū honorificabo, [c] ſi quomodo ad æmulandū prouocem carnem meam, [d] & ſaluos faciā aliquos ex illis. [e] Si enim amiſſio eorū reconciliatio eſt mūdi, [f] quę aſſūptio, niſi vita ex mortuis?

[a] Quod

Capvt XI.

Dico [a] ergo: Nunquid, &c.] Quia ſatis illos humiliauerat, modo quaſi bonus doctor conſolatur eos, ne illos nimium exacerbare videretur. Non omnes ait repulit, nec ſemper, niſi quamdiu non credunt.

b ¶ *Nam & ego Iſraelita ſum.*] Si omnes repuliſſet, me non ſuſcepiſſet.

c ¶ *Et ſemine Abraham*, &c.] Non ex ſemine proſelytorum.

d ¶ *Non repulit Deus plebem*, &c.] Illam plebem non repulit, quam præſciuit eſſe credituram.

e ¶ *An neſcitis in Elia quid*, &c.] In Regum libro, vbi ſcriptum eſt de Elia.

f ¶ *Quemadmodum interpellat*, &c.] Gentibus ſuperbiam tollit, ne glorientur quod ex Iudæis pauciſſimi crediderunt, & ipſi ſoli remanſerunt Deo.

g ¶ *Domine, prophetas tuos*, &c.] Omnes prophetæ illa tantummodo ſciebant, quæ illis fuiſſent à domino reuelata. Vnde & rex Hieremiam dubiè interrogat, ſi in ea hora qua cū illo loquebatur, apud eum ſermo domini haberetur. Sed & 4. Reg. 4. c Eliſeus dicit. *Quomodo hæc dominus abſcondit à me?* Ita ergo & Elias hoc loco, præter ſe, eſſe alios qui Deum colerent, ignorauit.

h ¶ *Sed quid dicit illi diuinum reſponſum*, &c.] Si prophetam tanti B latuerunt, quanto magis vos neſcitis, quàm multi Iudæorum & ſaluati ſunt, & ſaluandi.

i ¶ *Qui non curuauerunt genua*, &c.] Non ſolum immolando, idolis ſeruitur, ſed etiam delinquendo. Si enim Deus factis negatur, vtique & dæmones honorantur.

k ¶ *Sic ergo in hoc tempore.*] Sicut ergo tunc non omnes perierunt, ita & nunc aliquanti ſaluantur.

l ¶ *Reliquiæ ſecundum electionem gratiæ Dei ſaluæ factæ ſunt.*] Electio gratiæ, fides eſt, ſicut opera electio legis. Cæterùm quæ electio, vbi nulla diuerſitas meritorum?

m ¶ *Si autem gratia*, &c.] Ne dicerent illi, de quibus Eliæ dicitur. Iuſti erant, iſti verò peccatores, quomodo electi ſunt, ſubiecit: quia & ipſi gratis ſaluati ſunt, ſicut & gentes.

n ¶ *Alioquin gratia*, &c.] Quia gratuitum munus appellatur.

o ¶ *Quid ergo?* &c.] Ideo Iſrael totus non eſt conſecutus iuſtitiam: quia eam non ex fide quærebat, ſed ex ſolis operibus legis ſe iuſtificari putabat, cum maximè legis mandata Mat. 25. c contemneret. Vnde à Saluatore arguuntur: *Culicem liquantes, & Camelum glutientes.* Item propterea hoc dicit, quia Iudæorum erant promiſſiones, per quas venturus erat Chriſtus ſaluare eos à ſuis peccatis: ſed quia venit, & non crediderunt, ideo dicit, Iſrael non conſecutus.

p ¶ *Electio autem conſecuta eſt.*] Qui per fidem electi ſunt.

q ¶ *Cæteri verò*, &c.] Cæteri per infidelitatem excæcati ſunt, ſicut ſcriptum eſt. *Niſi credideritis, non intelligetis.*

Eſa. 7. b r ¶ *Sicut ſcriptum eſt*, &c.] In Eſaia. Ante hominem vita & mors, quod placuerit ei, dabitur illi, ne libertas ſcilicet tollatur arbitrij. Dei ergo dare, permittere eſt. Spiritum autem compunctionis, quem deſiderabant. Semper enim verbis Dei fuerunt increduli: nam ſi voluiſſent habere ſpiritum fidei accepiſſent. Sed & nunc Chriſtiani qui de reſurrectione dubitant, & præmio ac gehēna, ſimilē ſibi ſpiritum quæſierunt. Hoc enim loco propheta de infidelib. loquitur. Diuina ſcriptura hoc habet cum vnuſquiſq; habeat libertatē faciēdi bonum vel malum, Deum dicat tradere aut dare: propterea quia ipſe eſt qui dedit libertatem. Hæc enim facit eius patientia, quia non ſtatim peccantibus infert vindictam, nec bonis præmia. C

ſ ¶ *Vſque in*, &c.] Vſquequo conuertātur; ſicut de velamine cordis, ad Corinthios dicit.

t ¶ *Et Dauid*, &c.] Aliter, ſemper incurua onera peccatorū, Pſal. 68. vt non dimittantur niſi crediderint, quia in paſſione Chriſti beati ſunt, paſcha comedentes. Hoc. n. de illis prophetatur, qui Saluatorem aceto & felle potarunt, & tamen ipſis dicit Petrus, *Et nunc ſcio quia per ignorantiam feciſtis hoc: pœnitemini ergo, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum.* Act. 3. e Et ipſe Paulus poſt modicum ait. *Et illi ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur*, Rom. 11. e vt ſciamus, quia ſpiritus compunctionis facultatem illis non abſtulit conuertendi. Denique ſtatim ipſe ſoluit in ſequentibus verbis. Item ſacerdotes eum arbitrantur, quod ſi Chriſtum interfecerint, haberent ſemper menſam ſacrificiorum & decimarum, facta eſt illis in laqueū. Perdiderunt enim templum in quo vanam ſpem habuerunt, & nunc ſunt inter gentes maledicti.

u ¶ *Dico ergo:* &c.] Modo iterum partem reuelat Iudæorum. D

x ¶ *Vt caderent. Abſit.*] Non penitus & irremediabiliter ceciderunt.

y ¶ *Sed illorum delictum ſalus eſt gentibus*, &c.] Vſque adeo illos dilexit vt propter ſalutem illorum gentes vocarentur, quò eas videntes ad regnū Dei admitti, vel ſic facilius conuerterentur. Item, quia diſpenſatio Dei ita fuit, vt per mortem Chriſti, omne genus genus humanum ſaluaretur, ſicut ipſe dominus dicit. *Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham*, Ioan. 15. e ideò dicit. *Sed illorum delictum ſalus gentium*: dicens autem. *Vt illos æmulentur*, oſtendit, quia niſi gentes Chriſto credidiſſent, reliquiæ illorum nunquam ſaluatæ fuiſſent.

z ¶ *Quod ſi delictum*, &c.] Si delictum eorum tantum vobis profuit, vt ſine operibus legis, vos illis faceret cohærere, & ſi pauci eorum credentes, omnes vos ad ſalutem vocarunt: quanto magis ſi omnes crediderunt, prodeſſe poterant vobis per doctrinam?

a ¶ *Vobis enim dico*, &c.] Vult oſtendere ad Iudæorum ſalutem magnoperè feſtinare.

b ¶ *Quamdiu quidem*, &c.] Quamdiu fuero in corpore conſtitutus, honorificabo miniſterium noſtrum, dum exemplo meo, plures eorum ſaluare contendo.

c ¶ *Si quomodo*, &c.] Vt omni modo talem me exhibeam, vt me deſiderent imitari.

d ¶ *Et ſaluos*, &c.] Vel aliquantos, quia nolunt omnes.

e ¶ *Si enim*, &c.] Repetit quod dixerat ſuperius.

f ¶ *Quæ aſſumptio*, &c.] Vnde gentibus aſſumptio, niſi ex illorum viuerent morte? Ex Iudæis mortuis Chriſtus vel Apoſtoli vita fuerunt gentibus. Siue ſi quos inde liberauero, ad veſtram proficient vitam. Item hoc dicit; quoniam ſicut gentes per fidem aſſumptæ ſunt, ita etiam Iudæi ſi crediderint, ex mortuis ad vitam tranſibunt.

E

a ¶ *Quod ſi delibatio, &c.*] Si illi qui pauci ex eis crediderūt ſancti ſunt, & omnes ſi credant. Hic primitias, Chriſtum dicit: maſſam autem populum Hebræorum, à quibus Chriſtus ſecundum carnem eſt.

b ¶ *Et ſi radix, &c.*] Radix, Patriarchæ, rami Apoſtoli, hoc eſt, & primi & nouiſſimi ſancti ex ipſis ſunt. Item, hoc loco radicem, Abraham ſignificat, quoniam propter fidem, pater multarum gentium vocatur. Ramos verò poſteros eius, fidem ſimiliter retinentes.

[a]Quod ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa. [b]Et ſi radix ſancta, & rami. [c]Quod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, [d]tu autem cum oleaſter eſſes, inſertus es in illis, [e]& ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, [f]noli gloriari aduerſus ramos. Quod ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te. [g]Dicis ergo. Fracti ſunt rami, vt ego inſerar. Bene propter incredulitatem fracti ſunt. [h]Tu autem fide ſtas, [i]Noli altum ſapere, ſed time. [k]Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. [l]Vide ergo bonitatem, & ſeueritatem Dei. [m]In eos quidē qui ceciderunt, ſeueritatem: in te autem bonitatē Dei, [n]ſi permanſeris in bonitate: &[o] alioquin & tu excideris. Sed & illi ſi non permãſerint in incredulitate, inſerentur. [p]Potēs eſt enim Deus iterū inſerere illos. [q]Nam & ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, [r]& contra naturā inſertus es in bonā oliuā: quanto magis hi qui ſecundū naturā inſerētur ſuæ oliuæ? [s]Nolo .n. vos ignorare fratres [t]myſteriū hoc, [u]vt nō ſitis vobilmetipſis ſapiētes: [x]quia cæcitas ex parte cōtigit Iſrael. [y]donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. [z]Sicut ſcriptum eſt, Veniet ex Siō qui eripiat, & auertat impietatem ab Iacob. [a]Et hoc illis à me teſtamentū cum abſtulero peccata eorum. [b]Secundum euangelium quidem inimici propter vos, [c]ſecundum electionem autē chariſſimi propter patres. [d]Sine pœnitentia enim ſunt dona, & vocatio Dei. [e]Sicut enim aliquando & vos non credidiſtis Deo: [f]nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum: [g]ita & iſti nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam, [h]vt & ipſi

c ¶ *Quod ſi, &c.*] Non propter te fracti ſunt, ſed propter illos tu inſertus es, quia illi fracti ſunt.

d ¶ *Tu autem, &c.*] Olea quidem, ſed inculta atq; ſilueſtris. Item hoc loco cōtra naturam gentilem populū inſitum dicit in radice, hoc eſt, in fide Patriarcharū, & non ſecundum naturā arborum quaſi inſertū proprij generis fructum ferre, ſed bonitatem radicis ſequi, in quam inſertus es.

e ¶ *Et ſocius radicis & pinguedinis, &c.*] Radicis patrum, pinguedinis Chriſti.

f ¶ *Noli gloriari, &c.*] Noli de illorum perditione gaudere, alioquin audies quod non illi per te ſtant, ſed tu per illos. Nec tu illis vitam præſtas, ſed illi tibi.

g ¶ *Dicis, &c.*] Tu dicis ideo illos fractos, vt tu inſeratis. Videamus, ſi propterea, & non magis propter incredulitatem ſuam ceciderunt.

F

h ¶ *Tu autem, &c.*] Non enim Deus perſonā tuam acciperet, & illos ſine cauſa proijceret.

i ¶ *Noli altum, &c.*] Quidam hunc locum non intelligētes, nec attendentes cauſam vel perſonas, de qua, & de quibus loquitur Apoſtolus, putant hic ſapientiam eſſe prohibitam. Quod ſi ita eſt, ſecundum illos, inuenietur ſibiipſe contrarius: qui hic vetat, quod alibi, vt Epheſij & cæteri accipiant, magnis ſupplicationibus ad dominum deprecatur. Noli ergo altum ſapere, hoc eſt, noli contra eos eſſe ſuperbus.

k ¶ *Si enim, &c.*] Si illis non pepercit propter incredulitatem, qui ex radice ſancta ſunt, multo minus tibi, ſi peccaueris.

l ¶ *Vide ergo, &c.*] Contra eos qui alium Deum iuſtum, aliū aſſerunt bonum. Et contra eos qui negant Deum in peccantibus vindicare.

m ¶ *In eos quidem, &c.*] Quia & illi iuſtè fracti ſunt, & tu clementer inſertus es.

n ¶ *Si permanſeris, &c.*] In fide quæ tibi Dei bonitate collata eſt.

o ¶ *Alioquin & tu, &c.*] Sin vero, & tu ſeueritatem ſenties, & illi bonitatem.

p ¶ *Potens eſt enim, &c.*] Apud homines quidem, impoſſibile eſt aridos ſurculos reformare, apud Deum omnia poſſibilia & facilia ſunt.

q ¶ *Nam & ſi, &c.*] Quia iam olim patres eorum naturalē legem obliti, degenerauerant à natura, & per ſucceſſiones peccandi, conſuetudine permanente, quaſi naturaliter amari, & infructuoſi eſſe cœperunt. Item hoc loco contra naturam gentilem populum inſitum dicit in radice, hoc eſt, in fide Patriarcharum, & non ſecundum naturam arborum quaſi inſertum, proprij generis fructum ferre, ſed bonitatem radicis ſequi, in quam inſertus eſt.

r ¶ *Et contra naturam inſertus es in bonam oliuam, quanto magis hi qui ſecundum naturam inſerentur, &c.*] Contra naturam eſt oliuæ inſerere oleaſtrum: quia magis ramus ſolet vim radicis imitari, quam radix ramorum in ſuam vertere qualitatem.

G

s ¶ *Nolo enim vos ignorare fratres.*] Hoc totum contra illos ne ſuperbiant gentes.

t ¶ *Myſterium hoc.*] Arcanum quod hominibus ignotum eſt, quare ſaluatæ ſunt gētes: quia occaſionem eis ſalutis etiam cæcitas præſtiterit Iſrael.

u ¶ *Vt non, &c.*] Ne ſecundum humanam ſapientiam dicatis, Nos Deus elegit, & illos abiecit.

x ¶ *Quia cæcitas, &c.*] In tantum Iſrael & delicta & perfidia occuparunt, vt veniret tēpus, quo gentes omnes admitterētur ad vitam: & ita omnis Iſrael per fidem ſolam ſaluaretur, quomodo gentium plenitudo vita æquales eſſent in Chriſto, quia inæquales fuerant in delictis.

y ¶ *Donec plenitudo, &c.*] Tādiu permanſit, donec gentes ſaluatæ viderent, quod oēs vocati ſunt ad ſalutem, ſiue ex Iuda & Iſrael, & lege ſcilicet. Itē hoc oſtendit quoniā intrante in fidē Chriſti gentiū ſupplemento, tunc zelo & æmulatione permoti, reliqui populi Iudæorum, credentes in Chriſto ſalui fiant. Præponit autem interdū Apoſtolus gentes, populo Hebræorum in fide, ea ratione: quoniam etiam ſi aliquanti ex illis Chriſto crediderant, tamen legis Moſaicæ adhuc præcepta ſeruabant: Vnde & ipſi poſtea exemplo gentiū, Chriſtianam fidem integre cuſtodire cœperunt. Non enim pro multitudine, plenitudinem dicit, ſed quia repleti ſunt à Domino noſtro, ſicut & ipſe ait Paulus de credentibus. Et ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet.

H

z ¶ *Sicut, &c.*] Quidā hæc omnia futura exiſtimant. Quibus reſpondendū eſt: Ergo & hoc teſtimonium, Veniet ex Sion qui eripiat Iſrael, adhuc futurū eſt, vt rurſum Chriſtus aduenientia liberare, & à Deo pro tempore excæcati ſunt, & non ſemetipſis quid de illis, quomodo pereunt, non credentes.

a ¶ *Et hoc, &c.*] Teſtamentum nouum quod promiſit Hieremias, quod non niſi noui abolitis peccatis accipient. *Hier. 31.*

b ¶ *Secundum euangelium, &c.*] Inimici mihi ſunt, propter quæ vobis prædico, Chriſtum prohibentes non gentibus loqui vt ſalui fiant.

c ¶ *Secundum electionem, &c.*] Si autem credant, chariſſimi ſunt dupliciter commendati.

d ¶ *Sine pœnitentia, &c.*] Si crediderint, non illis poterunt imputari peccata: quia dominum non pœnitet Abrahæ ſemen promiſiſſe. Siue illi ſine afflictione pœnitentiæ ſi crediderint, ſaluabuntur.

e ¶ *Sicut enim aliquando & vos non credidiſtis Deo.*] Quando adhuc illi credebant.

f ¶ *Nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum.*] Non veſtro merito.

g ¶ *Ita & iſti nunc non crediderunt in veſtram, &c.*] Miſericordia gentium. Chriſtus eſt.

h ¶ *Vt & ipſi miſericordiam conſequantur.*] Intantum non crediderunt, vt & ipſi operibus ſuis non iuſtificentur, ſed miſericordia, ſicut & vos.

A a ¶ *Concluſit enim Deus omnia in*, &c.] Non vi concluſit, ſed ratione concluſit, quos inuenit in incredulitate, hoc eſt, Iudæos omnes & gentes hic cõcluſit: quia antea Iudæi peccatores tantum erant, non etiam perfidi: poſtquam autem Chriſtum non crediderunt, gentibus ſunt æquales: & omnes ſimiliter miſericordiam conſequuntur.

b ¶ *Vt omnium*, &c.] Hac de cauſa.

c ¶ *O altitudo*, &c.] Laudat ſapientiam Dei: qui tamdiu expectauit ſecundum præſcientiam, donec omnes miſericordia indigerent: vt omnibus de falſa iactantia operum gloria tolleretur.

Pſal.35. d ¶ *Quam incomprehenſibilia*, &c.] Iudicia Dei abyſſus multa. Aliqui enim comprehendere non poſſunt.

e ¶ *Quis enim*: &c.] Ante nemo cognouit: nam in præſenti ipſe Paulus vtique ſciebat, qui aliis oſtendebat. Nos autem ſenſum domini habemus. Siue legem ipſius per ſe nemo cognouit: & nemo peculiari Deo confabulatione inſtructus, doctrina non indiget legis.

f ¶ *Aut quis*, &c.] Vt eius nouerit ſacramenta.

g ¶ *Aut quis prior*, &c.] Quis fecit aliquid boni, & non Dei miſericordiam glorificet, ſed ſuo ſe merito recepiſſe glorietur.

B h ¶ *Quoniam*, &c.] Ab ipſo omnis creatura accepit initiũ, & per ipſum regitur, & in ipſo omnia concluduntur, nec ipſe continetur ab vllo.

i ¶ *Ipſi honor*, &c.] Ipſe ſolus glorificandus eſt, cuius eſt etiã quod ſumus & viuimus, ac mouemur. Simul etiam contra Arianos facit hic locus, cum dicitur Deus id eſſe, ex quo omnia, & per quem omnia facta eſſe monſtrantur. ſiquidem omnia per verbum in principio facta, Euangeliſta ſignauit. Et quod de filio Euangeliſta teſtatur, hoc Apoſtolus per vnitatis myſterium, de patre intelligendum edocet et credendum.

ipſi miſericordiam conſequantur. [a] Concluſit enim Deus omnia in incredulitate, [b] vt omniũ miſereatur. [c] O altitudo diuitiarum ſapiẽtiæ & ſcientiæ Dei:[d] quàm incõprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. [e] Quis enim cognouit ſenſum domini, [f] aut quis conſiliarius eius fuit, [g] aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? [h] Quoniam ex ipſo, & per ipſũ, & in ipſo ſunt omnia. [i] Ipſi honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.

Capvt XII.

Obſecro [k] itaque vos fratres [l] per miſericordiam Dei, [m] vt exhibeatis corpora veſtra [n] hoſtiam viuentem, ſanctam, [o] Deo placentem,[p] rationabile obſequium veſtrum.[q] Et nolite conformari huic ſæculo, ſed reformamini in nouitate ſenſus veſtri: vt probetis quæ ſit voluntas Dei [r] bona & beneplacens, & perfecta. [s] Dico enim per gratiã quæ data eſt mihi [t] omnibus qui ſunt inter vos: [u] non plus ſapere quã oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem: [x] & vnicuique ſicut Deus diuiſit [y] menſuram fidei. [z] Sicut enim in vno corpore multa membra habemus: omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto: [a] ſinguli autem alter alterius membra: [b] habentes autem donationes ſecundũ gratiã, quæ data eſt nobis differentes. [c] Siue prophetiam ſecundum rationem fidei: [d] ſiue miniſterium in miniſtrando: [e] ſiue qui docet in doctrina. Qui exhortatur in exhortando: [f] qui tribuit in ſimplicitate: [g] qui præeſt in ſolicitudine: [h] qui miſeretur in hilaritate. [i] Dilectio ſine ſimulatione. Odientes malum, adhærentes bono.

Capvt XII.

Obſecro [k] *itaque*, &c.] Quia de ſenſu domini dixerat: modò dicit quales ſe exhibere debeant, vt ſenſum domini habere mereantur. Hucuſque de dogmatibus dicit: hinc iam moralia docet.

l ¶ *Per miſericordiam Dei.*] Qua magis nihil eſt, per quam liberati ſumus.

m ¶ *Vt exhibeatis*, &c.] Quanto magis animam, non animalium, ſicut in lege, quæ tamen licet in figura fuerint, immaculata offerebantur & viua.

n ¶ *Hoſtiam viuentem, ſanctam.*] Hoc eſt, caſtam & alienam ab omni morte peccati.

o ¶ *Deo placentem.*] Domino, non hominibus tantùm placente, ſiue talis ei placet hoſtia.

p ¶ *Rationabile*, &c.] Omne opus bonum tunc placet Deo, ſi rationabiliter fiat. Nam mercede priuatur, vt puta, ſi quis hominum cauſa ieiunat, bonum obſequium inſipienter facit: ita & de omnibus adiacentibus ſentiendum eſt.

q ¶ *Et nolite* &c.] Nolite ſimiles eſſe filiis mundi, quia facti eſtis filij Dei: ſed renouate ſenſum veſtrum, per quem regitur corpus, & omnia membra diriguntur, vt etiam corporis actus noui fiant, quo poſſitis volũtatem Dei & ſenſum eius agnoſcere. Hæc enim non niſi nouo ſenſu reuelantur. C

r ¶ *Bona*, &c.] Hoc eſt, quod bonum ſit melius, & optimũ.

ſ ¶ *Dico enim*, &c.] Prohibet vſum humanæ ſapientiæ quæ præter legem eſt: non ſenſu proprio loqui ſe dicit, ſed auctoritate gratiæ Dei.

t ¶ *Omnibus qui ſunt*, &c.] Qui ſunt ſacerdotes ſiue doctores, quorum cæteri ſequuntur exemplum.

u ¶ *Non plus ſapere, quam*, &c.] Plus vult ſapere, qui illa ſcrutatur, quæ lex non dicit. Vnde & Salomon ait: *Altiora te ne quæſieris: & maiora te, ne ſcruteris: ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper.* Eccleſ.3.c

x ¶ *Et vnicuique*, &c.] Notandum quod Deum dicat Spiritum ſanctum, quomodo ad Corinthios ait, dona diuidere ſingulis prout vult. 1.Cor.12.b

y ¶ *Menſuram fidei.*] Menſura fidei, virtutis intelligenda eſt gratia, quam non niſi fideles accipiunt.

z ¶ *Sicut*, &c.] Per comparationem corporis, eos ad cõcordiam cohortatur, ne vel hinc moueantur, quia dona accipere diuerſa: non enim poterant omnia habere ſinguli, ne ſuperbirent nullius egentes: nec omnes eadem, vt corporis Chriſti ſimilitudo in nobis monſtretur. Item quod dicit in vno corpore multa membra, propter diuerſitatem officiorum dicit. Non enim poteſt oculus audire, nec auris videre, & ſic cætera intelligenda. D

a ¶ *Singuli autem alter*, &c.] Vt præſtando alterutrum quod habemus, magis ac magis charitas in nobis confirmetur.

b ¶ *Habentes autem donationes*, &c] Donum non ex noſtro, ſed ex donantis arbitrio pendet. Et omnibus quidem credentibus gloria promittitur in futuro, ſed qui tam mundum cor habuerit, vt hoc mereatur, gratiam virtutum accipit etiam in præſenti.

c ¶ *Siue prophetiam ſecundum*, &c.] Fidei, nõ legis: ſiue quia fides illa meretur, Vnuſquiſque enim tantum accipit, quantum credit. Item ſecundum fidem quæ vnicuique à Deo data eſt atque conceſſa.

d ¶ *Siue miniſterium in miniſtrando.*] Miniſterium ſacerdotalis, vel diaconatus officij.

e ¶ *Siue qui docet in doctrina, qui exhortatur*, &c.] Qui docet, maior eſt eo qui exhortatur. Exhortari enim pro viribus ſuis poſſunt, etiam minus periti. Notandum ſane quod tertio tantum poſuerit, ſiue quod quare fecerit, ſpiritualis debet lector agnoſcere.

f ¶ *Qui tribuit*, &c.] Omnibus ſimpliciter largitur, cunctos credens bonos eſſe, & indigere quæ petunt.

g ¶ *Qui præeſt in ſolicitudine.*] Qui præeſt Eccleſiæ vel fratribus, debet eſſe ſolicitus.

h ¶ *Qui miſeretur*, &c.] Maximè circa ægrotos miſericordiam exhibendo. Siue miſericordiæ titulus generalis eſt, qui circa omnes placido exhibendus eſt animo. *Hilarẽ enim datorem diligit Deus*, & triſtem ſine dubio odit: quia melius eſt verbum bonum ſuper datum optimum. 2.Cor.9.b

i ¶ *Dilectione ſine ſimulatione*, &c.] Tota puritas debet eſſe in Chriſtianis, ſicut Deus pura lux eſt. Fingere enim ſeruorum

E rum eſt. Et diligamus non lingua tantum, ſed opere & veritate. Ita etiam ſi neceſſe fuerit, pro inuicem moriamur.

a ¶ *Charitatem*, &c.] Ita vos diligite, quaſi ex vna matre generati.

b ¶ *Honore* &c.] Hoc ſi ſemper ſeruaremus, & charitatem & patientiam teneremus: ſicut alibi ait. Aliter alterutrum maiorem æſtimantes. Si enim nos omnibus minores iudicaremus, nec vltro alicui iniuriam faceremus: nec illatam nobis grauiter deputaremus.

c ¶ *Solicitudine*, &c.] Ne per ſolicitudinem ſæculi, pigri in Dei opere efficiamini & inertes.

d ¶ *Spiritu*, &c.] Quia frigidos dominus non amat, & in tepidis nauſeat. Tunc plane ſpiritu feruemus ſi ſæculo frigidi ſumus.

e ¶ *Domino*, &c.] Non ſæculo: neque vitio, ſed Deo.

f ¶ *Spe gaudentes*.] Spe non præſenti. Spes enim quæ videtur, non eſt ſpes.

g ¶ *In tribulatione patientes*.]
Iac.1.a Propter gaudium ſpei futuræ, omnia ſuſtinete: ſicut ait: *Omnes gaudium exiſtimate*.

h ¶ *Orationi inſtantes*.] Inſtantia orationis nobis præſtat auxilium in aduerſis.

i ¶ *Neceſſitatibus*, &c.] Miniſtrate eis qui propter Chriſtũ, ſua omnia contemnentes, alienis ad tempus indigent miniſteriis. Quidam codices habẽt,
F Memoriis ſanctorum communicantes: quod ita intelligitur, quod meminerit, in qualibus ſancti, vel quibus operibus promeruerint Deum, vt participes eorum fiant imitantes ſemper. Denique ſequitur.

k ¶ *Hoſpitalitatem ſectantes*.] Quia & hoc ſancti fecerunt: ſicut Abraham, ſicut Lot, qui etiam inuitos hoſpites detinebant: de qua dicitur. Per hanc enim quidam Deo placuerunt angelis hoſpitio receptis.

l ¶ *Benedicite*, &c.] Ne putaremus vtrunque nos facere
1.Pet.3.b debere. Ait enim & B. Petrus: *Neque maledictum pro maledicto, ſed econtrario benedicentes*.

m ¶ *Gaudere cum gaudentibus*, &c.] Vt ſi quid patitur vnum membrum, compatiantur omnia membra. Sicut Iob ait: Si non ingemui vel lacrymatus ſum, cum viderem homines in
Ioan.11. neceſſitate. Et dominus fletibus Mariæ, ad fletum prouocatur, vt nobis daret exemplum. Nec enim pro Lazaro quem erat ſuſcitaturus, fleuiſſe credendus eſt: nec propter incredulitatem illorum, qui ei ſæpe non crediderunt mirabilia facienti. Nos autem iam peruerſo modo flemus cum gaudentibus, & gaudemus cum flentibus. Si quis enim laudatus fuerit, contriſtamur: ſi quis ceciderit, exultamus. Vnde oſtendimus nos qui talia facimus, de corpore Chriſti non eſſe, qui non dolemus de vno membro præciſo: ſed inimici ſumus partis noſtræ, & amici partis aduerſæ: qui non dolemus de acie noſtra viros fortiſſimos corruentes: nec gaudemus, ſi videamus eos fortiter dimicantes: quamuis ipſi tam validi non ſimus ad pugnandum.

n ¶ *Idipſum*, &c.] Vt ita alteri ſentiatis, ſicut vobiſmetipſis.

o ¶ *Non alta ſapientes*, &c.] Superba ſapit iſte, qui ſuam per ſe vlciſci cupit iniuriam: & non humilibus rebus, id eſt, humilitate conſentit.

p ¶ *Nolite eſſe*, &c.] Nolite in humana ſapientia gloriari, ſed ſtulti eſtote ſæculo vt ſitis domino ſapientes: ſicut ſcri-
Pſal.93.b ptum eſt. *Beatus homo quem tu erudieris domine: & de lege tua docueris eum*.

no. [a] Charitatem fraternitatis inuicẽ diligẽtes, [b] honore inuicẽ præueniẽtes. [c] Solicitudine nõ pigri. [d] Spiritu feruẽtes, [e] domino ſeruiẽtes. [f] Spe gaudentes, [g] in tribulatione patiẽtes, [h] orationi inſtãtes: [i] neceſſitatibus ſanctorum communicantes, [k] hoſpitalitatem ſectantes. [l] Benedicite perſequentibus vos. Benedicite, & nolite maledicere. [m] Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. [n] Idipſum inuicem ſentientes. [o] Non alta ſapiẽtes, ſed humilib. conſentientes. [p] Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos. [q] Nulli malum pro malo reddentes, [r] prouidentes bona, non tantum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus. [s] Si fieri poteſt quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes. [t] Non voſmetipſos defendentes chariſſimi, ſed date locum iræ. [u] Scriptum eſt enim: Mihi vindictam, & [x] ego retribuam, dicit dominus. [y] Sed etſi eſurit inimicus tuus, ciba illũ, ſi ſitit, potum da illi. [z] Hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius. [a] Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.

CAPVT XIII.

OMnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit: [c] non eſt enim poteſtas niſi à Deo. [d] Quæ autem ſunt, à Deo ordinata ſunt. [e] Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordi-

q ¶ *Nulli malum*, &c.] Humana ſapientia eſt, ſi quæramus vicem reddere inimicis. Stultitia enim eſt in hoc ſæculo, ſi percutienti & aliam maxillam præbere volueris. Quod ſi tantæ patientiæ & humilitatis fueris: non ſolum apud dominum, ſed & apud omnes homines poteris probabilis apparere. G

r ¶ *Prouidentes bona non*, &c.] Tantum caue ne ideo facias, vt non Deo, ſed ſolis hominibus placere deſideret.

s ¶ *Si fieri poteſt*, &c.] Quod veſtrum eſt, vos cum omnibus pacem haberote: & dicite cum Pſal.119.b
propheta. *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus*: optantes ſcilicet conuerſionem eorum atque ſalutem, ſicut quę vobis fieri poſſit.

t ¶ *Non voſmetipſos*, &c.] Aut fugiendo, aut permittendo nocere.

v ¶ *Scriptum*, &c.] Ego quaſi meam, dicit dominus, non quaſi veſtram iniuriam vindicabo: quoniam dicit propheta.
Qui vos tangit, tanquam qui tãgit pupillam oculi ipſius. Zach.2.b

x ¶ *Ego retribuã dicit dominus*,] Facienti bona, retribuere promittit.

y ¶ *Sed & ſi*, &c.] Noli illi negare, quod Deus nulli negat: quamuis ſit blaſphemus & impios.

z ¶ *Hoc enim faciens, carbones*, &c.] Vt cum ſibi carbones intellexerit per ſuam indebitam miſericordiam congregari, excutiat eos: hoc eſt, cõuertatur, H & diligat te, quem habuerat aliquando peroſum. Cæterum non eſt miſericordia, ſed crudelitas: ſi ideo eam facias, vt illi aliquid peius eueniat: pro quo Deum præciperis deprecari. Item hoc loco docet nos imitari Deum debere, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos. Cibando enim inimicum & potando, eum ad pacem vel reconciliationem prouocamus: vt ſi ille in malitia perſtiterit, ignem ſuo congerit capiti.

a ¶ *Noli vinci malo*, &c.] Ille dicitur viciſſe alterum, qui eum ad ſuam duxerit partem, ſicut hæreticum vel paganũ. Si ergo te fecerit ſibi vicem reddere, ille te vicit, ſibi ſimilem te faciendo: ſi autem per patientiam tuam feceris eum ceſſare ab iniuria, tu viciſti.

CAPVT XIII.

OMnis b *anima*, &c.] Hæc cauſa aduerſus illos prolata eſt, qui ſe putabant ita habere libertatem Chriſtianam vt aut nulli honorem, deferrent, aut tributa dependerent. Quocumque ergo modo eos humiliare deſiderat: ne forte propter ſuperbiam, magis quam propter Deum contumeliam patiantur. Ideoque docet illos humilitate tempus redimere. Aliter: quod ſublimiores poteſtates, eccleſiaſticæ dignitates intelligantur.

c ¶ *Non eſt*, &c.] Et quomodo Deus dicit per prophetam: Regnauerunt, & non ex me?

d ¶ *Quæ autem ſunt*, &c.] Si de ſæculi poteſtatibus dicere videatur, non ideo iuſtæ erunt, etiam ſi à Deo exordium acceperunt. Secundum deſiderium vniuſcuiuſque dantur.
Nam dicit Salomon: *Quoniam data eſt nobis poteſtas à Deo*. Sap.6.b
Sed cum eſſetis miniſtri regni illius, non recte iudicaſtis. Horrendè & citò apparebit vobis, &c. Conſtituitur enim à Deo vt iuſte iudicet: & vt peccatores habeant, quod timeant, ne peccent.

e ¶ *Itaque qui reſiſtit poteſtati*, &c.] Sicut ad Rahab dicitur:

A

Qui exierit foras, ipſe ſibi reus erit.

a ¶ *Nam principes non ſunt, &c.*] Malus debet timere poteſtatem, nam bonus non habet quod timeat, qui ſi iniuſtè occiditur, gaudet.

b ¶ *Vis autem,&c.*] Accipe conſilium meum, & nunquam timebis.

fieri iubentis, omnis homo proximus eſſe cenſendus eſt. Itē dilectionem ideo præmiſit: quia fidelibus ſcribebat, & de iuſtitiæ conuerſatione tractabat. C

q ¶ *Nam, &c.*] *Diliges proximum tuum ſicut teipſum* Recapitulatur omnis iuſtitia in proximi dilectione, & iniuſtitia naſcitur, dum plus cæteris nos amamus. Qui enim ſicut ſe diligit proximum: non ſolum illi malum non facit, ſed etiā bonum facit, quia & circa ſe vtrumque cupit impendi.

c ¶ *Bonum fac, &c.*] Ipſa damnatio malorum, laus eſt bonorum.

d ¶ *Dei enim,&c.*] Qui pro tua ſolicitus eſt quiete. Item hic dicendo: Miniſter eſt tibi boni cauſa, oſtendit in his quæ recta ſunt iudicibus obediendum, non in illis quæ religioni contraria ſunt.

e ¶ *Non enim, &c.*] Et in te habet officium, ſi peccaueris: nec tibi proficit ad mercedem. Siue ſacerdotes gladium ſpiritualem portant: ſicut Petrus

Act 5.3.b
& 13.a

percuſſit Ananiam & Sapphiram, & Paulus Magum.

f ¶ *Vindex in iram, &c.*] Quia Deus non diligit malos: qui odit omnes qui operantur iniquitatem.

g ¶ *Ideoque neceſſitate, &c.*] Non ſolum quia poſſunt poteſtates etiam ſine cauſa iraſci, ſed & ne propter alicuius peccati conſcientiam condemnemini. Siue non ſolum, ne iraſcantur ſacerdotes, ſed etiam quia ſanctis illis & iuſtis honorem debetis. Item malum agē- B
tes & contra præcepta viuentes, propter vindictam ſubditi ſunt poteſtatibus: rectè autem viuentes propter conſcientiam ſubditi ſunt, quia bona & iuſta ſunt quæ iubentur.

h ¶ *Ideo enim & tributa, &c.*] Poſſunt & tributa ſacerdotum

ordinationi reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt. [a] Nam principes non ſunt timori boni operis, ſed mali. [b] Vis autem nō timere poteſtatem? [c] Bonum fac, & habebis laudem ex illa. [d] Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. [e] Nō enim ſine cauſa gladium portat Dei enim miniſter eſt, [f] vindex in iram ei qui malum agit. [g] Ideoque neceſsitate ſubditi eſtote: non ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam. [h] Ideo enim & tributa præſtatis. Miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruiētes. [i] Reddite ergo omnibus debita. Cui tributū, tributum: [k] cui vectigal, vectigal: [l] cui timorem, timorē: [m] cui honorem, honorem. [o] Nemini quicquā debeatis, [o] niſi vt inuicē diligatis [p] Qui enim diligit proximum, legem impleuit. [q] Nā non adulterabis, non occides, non furaberis, nō falſum teſtimonium dices, nō concupiſces: & ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur. Diliges proximum tuum ſicut teipſum. [r] Dilectio proximi, malum non operatur. [ſ] Plenitudo ergo legis, eſt dilectio. [t] Et hoc ſcientes tempus: quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. [u] Nūc enim propior eſt noſtra ſalus, quam cū credidimus, [x] Nox præceſsit, dies autem appropinquauit, [y] Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis? [z] ſic vt in die honeſte ambulemus. [a] Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, [b] non in contentione & æmulatione, [c] ſed induimini dominum Ieſum Chriſtum, [d] carnis curam ne feceritis in deſideriis.

r ¶ *Dilectio, &c.*] Etiam bonum non facere, malum eſt. Nam ſi viderit illum fame periclitari: nonne ipſe illum occidit, ſi ille eum aſſluat, non dederit victum: quamuis ei proprias nō tulerit facultates? Quiſque enim in quacunque neceſſitate ſuccurrere morituro poteſt: ſi non fecerit, occidit.

ſ ¶ *Plenitudo, &c.*] Hoc eſt perfectio.

t ¶ *Et hoc ſcientes, &c.*] Hoc eſt, vt ad perfectiora tendatis. Non enim ſemper debetis eſſe paruuli & lactentes, ſicut alibi dicit: *Etenim cum deberetis magiſtri eſſe, &c.* Item hortatur Apoſtolus vt tenebroſa & ſōni torpore depreſſa opera relinquentes, in lumine, hoc eſt, in bonis operibus ambulemus. Itē de ſomno inertiæ & ignorantiæ cōſurgamus: Iam enim ſcientia lucet. Heb. 5. a
D

v ¶ *Nunc enim, &c.*] Scientia proficiente propior eſt ſalus, quam quando primum credidimus.

CAP.

intelligi, quæ illis à Deo ſunt conſtituta. Siue ideo regibus tributa præſtatis: quia voluiſtis poſſidendo ſæculo eſſe ſubiecti. Miniſtros autem Dei illos appellat: vt vel ſic eis reddant, quod eis debebant, ne videretur Chriſtus ſuperbiam docuiſſe.

i ¶ *Reddite ergo, &c.*] Poteſt etiam eleemoſyna debitum
Eccl. 4.d
appellari. Dicit ſcriptura: *Inclina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum.*
Pſal. 17.
k ¶ *Cui, &c.*] Vectigal noſtrum eſt, vt tranſeuntibus donemus: vel nos tranſeuntes ſedentibus ad viam, & inde venientibus largiamur.

l ¶ *Cui timorem, timorem.*] Quomodo ergo ſcriptum eſt alibi: Præter Deum neminem eſſe timendum? Sed ſic, inquit, age vt neminem timeas. Timor enim Dei, timorem expellit humanum. Sed quoniam cauſas adhuc timoris habetis, neceſſe eſt vt timeatis.

m ¶ *Cui honorem honorem.*] Etiam timorem maioribus, honorem tantum æqualibus.

n ¶ *Nemini,&c.*] Præclare dixit Apoſtolus, reddenda vnicuique quæ debentur, ſola tantum dilectione nos inuicem obnoxios debere. Si autem ſemper fratribus debuerimus, dilectionem ſeruemus, vt perpetuæ charitati connectamur. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, nō concupiſces: & ſi quid eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur: Item nemini debitum non reddatis.

o ¶ *Niſi vt, &c.*] Hoc ſolum ſemper debet manere, quod nunquam perſolui poteſt.

p ¶ *Qui enim diligit proximum, legem, &c.*] Secundum domini parabolam, ſine diſcretione cunctis miſericordiam

x ¶ *Nox præceſſit: dies autem, &c.*] Comparat diei ſcientiam, & ignorantiam nocti, ſecundum Oſee dicentem: *Nocti aſſimilaui matrem tuam: factus eſt populus meus tanquam non habens ſcientiam.* Oſee 4.b

y ¶ *Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.*] Cum ignorantia abiiciamus ſimul etiam opera ignorantiæ, & arma lucis: hoc eſt, luminis opera induamur. *Qui enim male agit, odit lucem:* qui vero facit veritatem, venit ad lucem. Ioan 3.

z ¶ *Sic vt, &c.*] Sicut lux diei prohibet vnumquemque agere, quod nocte libere committebat: ita & ſcientia nos prohibet legis mandata cōtemnere: quod ſciamus nos ſemper à Deo videri.

a ¶ *Non in comeſſationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, &c.*] Comeſſatio, eſt menſæ collatio. Nos vero habemus ſpirituale conuiuium dicentes: Cum conuenitis, vnuſquiſque pſalmum habet, &c. Ebrietatem ergo pernitioſam eſſe, & luxuriæ materiam: ex hinc cognoſcimus, quia impudicitiam ſubiunxit. Et alibi ait, *Nolite inebriari vino in quo eſt luxuria.* Eph 5.d

b ¶ *Non in contentione, &c.*] Etiam contentionem & inuidiam crimininoſam eſſe: & aliis multis probatur exemplis, dicente Iacobo: *Si enim zelum amarum habetis, &c.* Iac. 3.d

c ¶ *Sed induimini, &c.*] Solus Chriſtus videatur in vobis, non vetus homo. Qui enim dicit ſe in Chriſto manere, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare, in quo omnes ſunt virtutes.

d ¶ *Et carnis, &c.*] Sicut Salomon ait: Poſt concupiſcentias tuas non eas. Et iterum: *Si dederis concupiſcentiam animæ tuæ, in gaudium facies te inimicis tuis venire.* Eccl. 18.d

E G

Capvt XIV.

INfirmum ᵃ autem in fide aſſumite: ᵇ non in diſceptationibus cogitationum.ᶜ Alius enim credit ſe manducare omnia. ᵈ Qui autem infirmus eſt, olus manducet.ᵉ Is qui manducat, non manducantem non ſpernat: ᶠ & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum aſſumpſit. ᵍ Tu qui es, qui iudicas alienum ſeruum? ʰ Domino ſuo ſtat aut cadit,ⁱ ſtabit autem. Potens eſt enim Deus ſtatuere illum. ᵏ Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. ˡ Qui ſapit diem, domino ſapit, ᵐ & qui manducat, domino manducat. Gratias enim agit Deo. ⁿ Et qui nõ manducat, domino non manducat: & gratias agit Deo. ᵒ Nemo enim noſtrum ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus, ſiue morimur, domino morimur. Siue ergo viuimus ſiue morimur, domini ſumᵒ.ᵖ In hoc enim Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit: vt & viuorum & mortuorum dominetur.ᑫ Tu autem quid iudicas fratrem tuum:ʳ aut tu quare ſpernis fratrem tuum? ſ Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti.ᵗ Scriptum eſt enim. Viuo ego, dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. ᵘ Itaque vnuſquiſq; noſtrum pro ſe rationẽ reddet Deo.ˣ Nõ ergo amplius inuicem iudicemus.ʸ Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel ſcandalũ. ᶻ Scio & confido in domino Ieſu, quia nihil commune per ipſum,ᵃ niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. ᵇ Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, ᶜ iam non ſecundum charitatem ambulas.

a Noli

Capvt XIV.

INfirmum a, &c.] Hîc oblique illos increpare incipit, qui ſe fortes putabant, vt immoderatè carnibus veſcerentur. Item hic infirmos fideles dicit, qui carnes quæ in macello tunc temporis vendebantur, idololatrias eſſe credebant: & propter hoc ſic putantes, ne pollueréntur, oleribus veſcebantur. Vnde præcipitur ab Apoſtolo: ne imperiti ita ſentiẽtes iudicent qui habent fidem: omnia quæ in macello veniũt, ſine diſceptatione manducent: quoniam omnis creatura Dei bona eſt: & nihil damnandum eſt eorum, quæ Deus hominibus ad edendum creauit.

b ¶ *Non*, &c.] Nolite ſecundum veſtras cogitationes, quẽ lex non iudicat iudicare,

c ¶ *Alius enim*, &c.] Qui tantam fidem habet, vt non moueatur, aut abſtinentia confractus, aut ſenio.

d ¶ *Qui autem*, &c.] Infirmus aut ætate, aut corporis calore. Item hic probatur: quia non de Iudæis dicatur, vt quidam putant, ſed de abſtinentibus. Non enim carnes ſecundum legem, ſed ſola olera manducabant. Aliter: Si iccirco tibi infirmitas animæ generatur: quia alium eiuſdem propoſiti, [illegible]ibus pro ſua fide veſci perhorreſcens, forte cognoſcis: noli eſſe iudex alterius voluntatis, nec exigere ab aliquo. Vnicuique in voluntate dimiſſũ eſt: ſed ſi tibi ſcandalum eſt, & non vis carnibus veſci tibiipſi impone modum: & melius faciens, ſola olera manduca. Magis vnuſquiſque per tuam æquanimitatem ad abſtinẽtiam prouocetur, quam irritatus de hoc ſcandalizet te. Magis in edendis carnibus confirmetur, quod tum non potes quaſi culpam in alio reprehendere, ſi vnuſquiſque aut fideliter hoc præſumit, aut forte aſperitate valetudinis, aut ſenectâ hoc faciat exigente.

F

e ¶ *Is qui manducat*, &c.] Habebant inter ſe ſcandala: illi illos quaſi carnales iudicabant, & illi illos tanquam ſtultos irridebant, & ſuperſtitioſos iudicabant.

f ¶ *Et qui non manducat, manducantem*, &c.] Ita illos Deus vocauit, vt te.

g ¶ *Tu qui es*, &c.] Cuius tu auctoritatis es, vt iudices eum, quem lex non iudicat? Vnde & Iacobus ait: *Qui iudicat fratrem*, ſcil. ſapientiorem ſe, *iudicat legem*. Cæterum ipſe Paulus contra mandatum facientes iudicauit, & aliis iudicandi tribuit facultatem. Ad eum qui fide infirmus eſt, ſermo dirigitur, non eum debere iudicare manducantem. Omnia quęcunque in macello veneunt: qui robuſtus fide eſt, omnia munda mundis eſſe cognoſcit. Iac. 4.

h ¶ *Domino ſuo ſtat aut cadit.*] Siue viuit, ſiue moritur, quia & ille propter Deum abſtinet: & ille ſecundum Deum manducat.

i ¶ *Stabit autem: potens eſt enim*, &c.] Deus qui tres pueros leguminibus paſtor, meliores apparere fecit, quam illos qui de menſa regis edebant, poteſt & illos diutius facere in corpore ſtare. Dan. 1. c

k ¶ *Nam alius iudicat diem*, &c.] Iudæi in eſcis diem inter diem iudicare non poterant. Ergo de ieiunio & abſtinentia dicit, quæ non ſunt ſub certo modo legis redacta, vt vnuſquiſque tãtum faciat, quantum poteſt: quantam mercedem habere voluerit. Vnde ſequitur: Vnuſquiſque id faciat in tali cauſa, quod melius eſſe iudicat. Item hoc eſt quod dicit, aliquos eſſe, qui certis anni tẽporibus: alios eſſe qui omni tempore vitæ ſuæ ab eſu carnium decreuerunt abſtinendum.

l ¶ *Qui ſapit*, &c.] Domino ſapit, qui propter Deum ieiunat, & non propter homines.

m ¶ *Et qui*, &c.] Qui propter dominum manducat: vt prædicandi euangelium poſſit habere virtutem, non ſuæ gulæ ſtudet, ſed aliorum ſaluti: propter quod conuerſi, gratias referant Deo.

n ¶ *Et qui non manducat*, &c.] Quia per exemplum illius multi ſaluantur, & gratias referunt Deo. Qui enim voce agit gratias, ſolus agit: qui autem etiam in opere, in multis agit.

o ¶ *Nemo enim noſtrum*, &c.] Nemo fidelium ſibi viuit, & nemo ſibi moritur: quia Chriſtus pro omnibus mortuus eſt, vt & qui viuunt, iam non ſibi viuant, ſed illi. Cauendum econtrario, ne nos aut nobis viuamus manducando: aut propter homines moriamur ieiunando.

p ¶ *In hoc*, &c.] Aduentus Chriſti & viuos inueniet, & mortuos ſuſcitabit. Nihil ergo refert, vtrum te reſuſcitet, an viuum inueniat: tantum labora, vt coram eo iuſtus appareas. H

q ¶ *Tu autem*, &c.] Qua auctoritate quaſi voracem damnas?

r ¶ *Aut tu quare*, &c.] Quaſi infirmum deſpiciẽs, aut ſuperuacue ieiunantem.

ſ ¶ *Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti.*] Tunc conſciẽtias noſtras dominus iudicabit, quid & quali voto fecerimus.

t ¶ *Scriptum eſt enim: Viuo ego dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis*, &c.] Hoc teſtimonio probat: quia omnes ſoli domino reddemus noſtrorum actuum rationem.

v ¶ *Itaque vnuſquiſque*, &c.] De his quibus lex tacet. Cæterum ſi videns peccantem non arguerit, reddet etiam Deo pro eo rationem.

x ¶ *Non ergo amplius inuicem iudicemus.*] Sufficit quod nunc vſque feciſtis.

y ¶ *Sed hoc iudicate magis*, &c.] Hic ſubtiliter ingreditur ad abſtinentiam commẽdandam: & dicit illos abſtinere debere, quamuis firmi ſint, ne exemplo illorum, infirmi ſcandalum patiantur.

z ¶ *Scio & confido in domino Ieſu: quia nihil commune per ipſum.*] Non hoc ideo dico: quia putem aliquid commune eſſe. Per Chriſtum enim ſcio omnia eſſe mundata. Commune enim dicitur, quicquid immundum videtur in eſca Iudæorum.

a ¶ *Niſi ei*, &c.] Illi per conſcientiam fit commune, qui adhuc ritu Iudaico, aliquid pro Chriſti fidem in talibus cauſis arbitratur immundum.

b ¶ *Si enim*, &c.] Non dixit, propter ieiunium, ſed ne illum tuo exemplo aut prouoces, aut compellas.

c ¶ *Iam non*, &c.] Quia inuitus manducat, quod illi non expedit. Etiam non diligis proximum ſicut te, ſi non illius vtilitatem cogitas ſicut tuam.

a ¶ *Noli cibo tuo, &c.*] Non dixit, abſtinentia tua, ſicut quidam voluit.

b ¶ *Non ergo, &c.*] Libertatem quam habemus in domino, vt omnia nobis munda ſint, non ea ita debemus vti, vt videamur propter gulam & epulas ambulare. Siue blaſphemamur, ſi propter talia contendimus.

c ¶ *Non eſt enim, &c.*] Non per eſcam iuſtificamur. Sed & hoc notandum, quod non dixerit: ieiunium & ſobrietas non eſt regnum Dei, ſed eſca & potus. Item hic manifeſte mõſtratur, quoniam regnum cœlorum cibum & potum non habet temporalẽ, ſed illic ſpiritualiter viuitur.

d ¶ *Sed iuſtitia, &c.*] Quæ per abſtinentiam facilius cuſtoditur. Vbi vero iuſtitia, ibi & pax, vbi pax, ibi & gaudium ſpirituale: quia ex diſſenſione ſemper triſtitia & moleſtia generatur.

e ¶ *Qui enim, &c.*] De tali homine nemo poteſt dubitare, quia ſanctus eſt.

f ¶ *Itaque quæ, &c.*] Vt non inuicem nos de huiuſmodi iudicemus.

g ¶ *Et quæ, &c.*] Sed ædificatio eſt abſtinentia. Cæterum eſca etiam ſi neminem perdat, nullum ædificat.

B

h ¶ *Noli propter, &c.*] Hominem ſcilic. à Deo creatum.

i ¶ *Omnia quidem, &c.*] Repetit quod ſuperius dixerat, ne creaturam damnare videretur.

k ¶ *Sed malum eſt homini, &c.*] Ipſum mundum, illis ſit malum, ſi per illud alterum offendant.

l ¶ *Bonum eſt non manducare carnem, &c.*] Exponit quid ſit per quod offendere dicebat infirmum. Item hoc loco laudat quidem abſtinentiam carnis & vini: ſed multo magis admonet, propter ſcandalum fratris abſtinendum eſſe à cibo & potu eorum, quæ idolis immolantur.

Eccl. 19. a m ¶ *Neque, &c.*] Infirmatur à pudicitia. *Vinum enim & mulieres apoſtatare faciunt etiam ſapientes.*

n ¶ *Tu fidem, &c.*] Si in hoc fidelem te putas, ſic manduca, vt nemo tuo infirmetur exemplo.

o ¶ *Beatus qui non, &c.*] Quia non ſuam infirmitatem probando conſiderat, ſed alterius ſalutem infirmi.

p ¶ *Qui autem diſcernit, &c.*] Si quis de alio diſcernat & dicat. Iſta ſi manducauerit, plane damnandus eſt. Hoc non habet fides, & ideo ſubſequitur.

q ¶ *Quia non ex fide.*] Non eſt enim ex fide, ſi tu alium idcirco condemnas: quia te ieiunante, ille manducat. Aliter: Qui ſe ita diiudicat. Idipſum enim eſt diſcretio & iudicium: quia iudicium diſcernendo fit, & diſcretio iudicando.

r ¶ *Omne autem, &c.*] Non ex fide, quæ per charitatem operatur. Quicquid ergo alium deſtruit, ex fide non eſt, & idcirco peccatum.

CAPVT XV.

D*Ebemus ſ autem nos firmiores, &c.*] Si vere firmi eſtis, ſic facite vt ego, qui factus ſum infirmus, vt infirmos lucrifacerem.

[a] Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt. [b] Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. [c] Non eſt enim regnum Dei eſca & potus, [d] ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu ſancto. [e] Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus. [f] Itaque quæ pacis ſunt, ſectemur: [g] & quæ ædificationis ſunt, inuicem cuſtodiamus. [h] Noli propter eſcam deſtruere opus Dei. [i] Omnia quidẽ munda ſunt, [k] ſed malum eſt homini, qui per offendiculum manducat. [l] Bonum eſt non mãducare carnem, & non bibere vinum: [m] neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcãdalizatur, aut infirmatur. [n] Tu fidem quam habes penes temetipſum, habe coram Deo. [o] Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat [p] Qui autem diſcernit ſi manducauerit, damnatus eſt, [q] quia non ex fide. [r] Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

CAPVT XV.

DEbemus [ſ] autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere: [t] & non nobis placere. Vnuſquiſque veſtrum proximo ſuo placeat [v] in bonum ad ædificationem. [x] Etenim Chriſtus non ſibi placuit, ſed [y] ſicut ſcriptum eſt: Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. [z] Quæcunque enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: [a] vt per patientiam & cõſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. [b] Deus autem patientiæ & ſolatij det [c] vobis idipſum ſapere in alterutrũ ſecundum Ieſum Chriſtum: [d] vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. [e] Propter quod ſuſcipite inuicem [f] ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem Dei

C

t ¶ *Et non nobis placere, &c.*] Non à nobiſipſis, ſed à proximis collaudemur, ſicut & alibi ſuum nobis proponit exemplum, dicens: Sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. Nemo enim poteſt ædificare alterum, cui per bonam vitam non ante placuerit. Sed & ſibi placentes ſunt, qui propria commoda quærentes, ſuã faciunt voluntatem.

v ¶ *In bonam, &c.*] Oſtendit modum placendi & cauſam, ne ad vanam gloriam placeamus. Simul cum dicit. In bonam ædificationem, oſtendit malam eſſe, ſicut eſt illud: *Ædificabitur ad manducandum idolothyta.* 1. Cor. 8

x ¶ *Etenim, &c.*] Imitatur hoc & diſcipulus Chriſti, nõ quærit ſuum commodum. Ille enim ob aliorum ſalutem, etiam mortuus eſt, & improperia amariſſima ſupportauit, dicentium, *Vah qui deſtruis templũ,* & cætera. Mat. 15

y ¶ *Sicut ſcriptum eſt. Improperia, &c.*] Quæcunque non ſolum Chriſto, ſed etiam ſanctis exprobrantur Dei cauſa, Deo improperari dicuntur, vt eſt illud. *Vbi eſt Deus tuus?* Pſal 41

z ¶ *Quæcunque enim ſcripta, &c.*] Nihil enim ſcriptum eſt ſine cauſa. Nam & merita vel tentationes iuſtorum ad noſtram proficiunt ædificationem: quia Deo manifeſtiſſimi erant.

D

a ¶ *Vt per patientiam & conſolationem, &c.*] Per ſcripturarum ſolatia, ſpem futuram patientiſſime expectamus: ſicut ſcriptum eſt: *Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum:* hoc eſt, qui conſolatione legis vtuntur, moueri vlla tentatione non poſſunt, vt per exempla patientiæ & cõſolationis eorum quæ ſcripta ſunt, ſperemus conſolationem etiam in præſentibus tentationibus. Magna enim cauſa ſolatij eſt, ſi quæ nos patiamur, dominum noſtrum Ieſum Chriſtum & ſanctos eius ſciamus eſſe perpeſſos. Pſal. 118

b ¶ *Deus autem, &c.*] Hoc loco Deum patientiæ, Spiritum ſanctum ſignificat, qui donat nobis ſecundum Chriſtum vnanimes glorificare Deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. Item patientiæ eius quæ eſt in conuerſione & ſolatio, non ira neque diſſidio.

c ¶ *Det vobis idipſum, &c.*] Vt vnuſquiſque ſic quærat ſalutem alterius quaſi ſuam, ſicut Chriſtus ſua morte omnes ſaluauit à morte.

d ¶ *Vt vnanimes vno ore, &c.*] Tunc vere Deus honorificatur, ſi vno animo & concordi voce laudatur. Si enim duo conuenerint ſuper terram ex omni re, quęcunque petierint, fiet illis.

e ¶ *Propter quod, &c.*] Propter honorem Dei inuicem onera veſtra portare, ſic adimplebitis legem Chriſti: quia nos ſuſcepit in ſe, cum eſſemus impij. Quanto ergo magis nos inuicem, vt ſimiles nos ſuſtinere debemus. Iterum hic vtrumque populum ad vnitatem hortatur. Conſentio vobis ô Iudæi, quia Chriſtus vobis promiſſus ad vos venerit primum, & gentes propter miſericordiam Dei vocatæ ſint, tamen vnum corpus eſtis effecti.

f ¶ *Sicut & Chriſtus, &c.*] Siue in gloriam diuinitatis, ſiue propter honorem Dei.

¶ *Dico*

E a ¶ *Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circuncifionis,* &c.] Hic oſtendit, quoniam, ſecundum carnem Chriſtus, iuxta promiſſiones patrum ex ipſis natus ſit, vt præcepta legis impleret. Item non venerat *miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam ſuam redemptionem pro multis.* Matt.29.d

q ¶ *Propter,* &c.] Non propter munera terrena vel laudem, ſed vt impleam officiun quod accepi. G

r ¶ *Vt ſim miniſter,* &c.] Seruiens euangelio, hoc eſt, reuocans ei ſeruos quoſdam fugitiuos.

ſ ¶ *Sanctificans,* &c.] Meo exemplo ſanctum eſſe demonſtrans, quod cum tanto timore perficio. Quidam enim vt humanum contemnunt, quod prædicant vt diuinum: & ita fit vt res ſancta videatur eſſe non ſancta, cum non perficitur ſãcte. Vnde dicitur. *Sanctificate ieiunium,* id eſt, ſanctum facite ſiue monſtrate. Ioel.2.d

Dei. [a] Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum
fuiſſe circuncifionis propter veritatem Dei [b] ad
confirmandas promiſſiones patrum: [c] gẽtes autem
ſuper miſericordia honorare Deum: [d] ſicut
ſcriptum eſt: Propterea confitebor tibi in gentibus
domine: & nomini tuo cantabo. [e] Et iterum
dicit: Lætamini gentes cum plebe eius. [f] Et
iterum: Laudate omnes gentes dominum, &
magnificate eũ omnes populi. Et rurſus Eſaias
ait: Erit radix Ieſſe: [g] & qui exurget regere gentes:
in eum gentes ſperabunt. [h] Deus autem ſpei
[i] repleat vos omni gaudio & pace [k] in credẽdo:
vt abũdetis in ſpe & virtute Spiritus sãcti. [l] Certus
ſum autem fratres mei, & ego ipſe de vobis:
[m] quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, [n] repleti
omni ſciẽtia: ita vt poſsitis alterutrũ monere.
[o] Audacius autẽ ſcripſi vobis fratres ex parte, [p]
tãquã in memoriã vos reducẽs, [q] propter gratiã
quæ data eſt mihi à Deo, [r] vt ſim miniſter Chriſti
Ieſu in gẽtibus, [ſ] ſanctificãs euangelium Dei,
[t] vt fiat oblatio gentium accepta, & ſanctificata
in Spiritu ſancto. [u] Habeo igitur gloriã in Chriſto
Ieſu ad Deum. [x] Non enim audeo aliquid
loqui eorum quæ per me non efficit Chriſtus,
in obedientiam, in [y] verbo & factis, in virtute
ſignorũ & prodigiorũ, [z] in virtute Spiritus ſancti,
[a] ita vt ab Hieruſalem per circuitum vſque
ad Illyricum repleuerim euangelium Chriſti.
[b] Sic autem prędicaui euangelium hoc non vbi
nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum
ædificarem, ſed [c] ſicut ſcriptum eſt:
[d] Quoniam quibus non eſt annuntiatum de eo,
videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligent,
[e] propter quod & impediebar pluri mum
venire ad vos, [f] & prohibitus ſum vſque adhuc.
Nunc vero vlterius locum non habẽs in his regionibus:
[g] cupiditatem autem habens veniendi
ad vos [h] ex multis iam præcedentibus annis:
[i] cũ in Hiſpaniã proficiſci cœpero, ſpero quod
præteriens videam vos: [k] & à vobis deducar illuc,
ſi vobis primum ex parte fruitus fuero.
a Nunc

b ¶ *Ad confirmandas promiſſiones,* &c.] Quia illis promiſerat Chriſtus: ſicut ipſe dicit: *Non veni niſi ad oues perditas domus Iſrael.* Matt.15.d

c ¶ *Gentes autem,* &c.] *Cui enim plus dimittitur, plus diligit.* Luc.7.g

d ¶ *Sicut ſcriptum,* &c.] Tulit Iudæis arrogantiam, dum gentium ſalutem docet eſſe prædictam, quamuis non fuerit nũtiatus ipſe Chriſtus in gẽtibus. Confitetur eos miſericordiam conſecutos: qui & ipſi ſunt in corpore eius.

e ¶ *Et iterum dicit: Lætamini,* &c.] Qui cum ipſis eſtis ad ſalutem adducti.

f ¶ *Et iterum: Laudate omnes gentes dominum,* &c. *Et radix Ieſſe.*] Ieſſe pater fuit Dauid, de cuius ſemine, id eſt, Maria, natus eſt Chriſtus.

g ¶ *Et qui,* &c.] Non de proſelytis aſſerit, ſed & illuc huic loco ſimile eſt. *Non deficiet princeps ex Iuda, nec dux de femoribus eius.* Vnde probatur vere iam veniſſe Chriſtum, in quo omnes gentes ſperare manifeſtum eſt. Gen.46.b

F h ¶ *Deus,* &c.] In quo omnes ſperamus, hoc oſtendit quomodo Deus abſque virtute ſpiritus ſancti, non replet aliquãdo nationem gratia: quoniam vnum donum eſt patris & ſpiritus ſancti.

i ¶ *Repleat vos omni,* &c.] Pax fidelium, in ſpe debet eſſe futura. Et ibi omne gaudium, vbi pax eſt. Nullum vero in diſſenſione gaudium, ſed vniuerſa mœſtitia.

t ¶ *Vt ſim,* &c.] Vt exemplo meo gentes efficiantur hoſtia Deo accepta, non igni ſanctificata vel ſuſcepta, ſed Spiritu ſancto, ſicut ſcriptum eſt. Quia ſedit ſuper apoſtolos quaſi ignis, & viſæ ſunt eis variæ linguæ.

v ¶ *Habeo,* &c.] *Qui gloriatur, in domino glorietur.* Gloriam habeo apud Deum, licet apud homines infamer & macular. 1.Cor.1.d

x ¶ *Non enim audeo aliquid loqui eorum,* &c.] Hic oſtendit Chriſti & Spiritus ſancti, vnã eſſe potẽtiam atque virtutem. Item non auſus ſum aliquid dicere me in his dũtaxat rebus propria virtute feciſſe, & non omnia per me eſſe Deum operatum.

y ¶ *Verbo,* &c.] Hoc eſt doctrina & ſignis. Non enim de operibus hic, ſed de virtutibus loquebatur. H

z ¶ *In virtute,* &c.] Vnam eſſe virtutem atque potentiam.

a ¶ *Ita vt ab Hieruſalem,* &c.] Repletur euangelium, cum etiam gentes credunt.

b ¶ *Sic autẽ hoc prædicaui,* &c.] Non omnis qui ſuper alienum fundamentum ædificat, male facit: ſed ſi ædificet aurum & cætera. Hic pſeudoapoſtolos tangit, qui ſemper ad eos qui iam crediderant, ibant: & nunquam ad gentes: quia non poterant virtutes operari. Et oſtendit perfecte ſe laboraſſe, qui & fundamentum poſuit, & ædificium ſuperſtruxit.

k ¶ *In credendo,* &c.] Abundantia, in ſpe, in ſpiritu, virtutibus conſiſtit & ſignis.

l ¶ *Certus ſum,* &c.] Bonus doctor laudando prouocat ad profectum, vt erubeſcant tales non eſſe, quales ab Apoſtolo putantur.

m ¶ *Quoniam ipſi pleni,* &c.] Prouidit ne vnquam contentioſius dura increpaſſe videatur. Vel diſſidentes aut ſtultos oſtendit Chriſtianos ſemper alterutrum monere debere.

n ¶ *Repleti omni ſcientia, ita vt poſſitis,* &c. Hoc eſt, noui & veteris Teſtamenti.

o ¶ *Audacius autem ſcripſi vobis,* &c.] Imo ideo magis ſcribendi fiduciam habui, quia noui vos vt prudentes cito accipere rationem: ſicut ſcriptum eſt. *Argue ſapientem, & amabit te.* Item hoc loco aut humilians ſe Apoſtolus loquitur, aut certe quoniam habentibus iam prædicationem Petri ipſe audet prædicare. Prou.9.d

p ¶ *Tanquam in memoriam vos reducens.*] Recordans vos eſſe prudentes ſiue non ignaros, non doceo, ſed commoneo vt ſcientes.

c ¶ *Sicut ſcriptum eſt.*] In Eſaia. Oſtendit ſuum laborem iam ante fuiſſe prædictum. Eſa.52.d

d ¶ *Quoniam quibus non eſt annuntiatum de eo videbunt, & qui non audierunt, intelligent.*] Oſtendit Chriſtus in apoſtolis, & per virtutes quæ in eius nomine fiebant.

e ¶ *Propter quod & impediebar,* &c.] Expoſuit illud quod in capite dixerat.

f ¶ *Sed prohibitus,* &c.] Vbi iam toti firmi ſunt, cauſam ſe negat habere ponendi fundamentum.

g ¶ *Cupiditatem,* &c.] Notandum, eſſe cupiditatem etiam bonam. Sicut *cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Et: *Concupiuit anima mea deſiderare iuſtificationes tuas.* Phil.1.e Pſal.118.

h ¶ *Ex multis,* &c.] Quales neceſſitas fuerit oſtendit, quæ illum multis detineret annis.

i ¶ *Sed cum,* &c.] Vtrum in Hiſpania fuerit, incertum habetur.

k ¶ *Et vobis deducar illuc, ſi vobis primũ ex parte fruitus,* &c.]

A Qoia ita vos exhibetis, vt oee apud vos locum, aot neceſſitatem habeã diutius remorandi: & ideo ex parte illis fuiſſe dicit, quia non credere indigebant, ſed tantummodo confirmari. Siue ideo ex parte, quia oulla magnitudo temporis faciat charitatem.

Siue vt omnes credant, ſibi fidelibus mioiſtrans, in manos infidelium non incurram, ne ad vos venite non poſſum. C

m ¶ *Vt veniam ad vos in gaudio, &c.*] Tunc in gaudio veniã, ſi oblatio mea ab eis accepta fuerit: & ſecurus verbum Dei abundantius loquar. Triſtitia enim animi multum impedit ad doctrinam.

n ¶ *Deus autem pacis ſit cum, &c.*] Deus pacis non niſi in pacificis eſt. Pulchrè autem finiuit, duobus populis in coocordiam reuocatis.

a ¶ *Nunc igitur, &c.*] Hoc mihi teſtat deinceps vt veniam.

b ¶ *Miniſtrare ſanctis.*] Sancti erant in Hieruſalem, qui omnibus ſuis diſtractis, & ante Apoſtolorum pedes depoſitis, oratiooi, lectioni, doctrinæque vacabant. Quales autem fuerint, ex hoc cognoſcitur, vt ipſe apoſtolus per ſe illis pergeret miniſtrare: & quibus oblationem ſuam eſſe optat acceptã, id eſt, vt eam dignentur accipere, oſtendens hoc noo tam prodeſſe accipientibus quam dantibus. Hoc contra illos facit, qui gloriam perfectionis impugnant.

c ¶ *Probauerunt enim, &c.*] Probauerunt hoc ſibi vtile fore, ſi collatiooem aliquam sũptuum facerent ſanctis.

d ¶ *In pauperes, &c.*] Quia propter ſanctorum ædificationem eſſe pauperes voluerunt. Siue ſimpliciter pauperes ſanctorum intellige.

B e ¶ *Et debitores ſunt eorum.*] Exemplo eorum prouocat Romanos ad ſimile opus, oſtendens hoc illis noo immerito placuiſſe.

f ¶ *Nam ſi ſpiritualium, &c.*] Quia doctores ex ipſis habebant, & ſocij facti fuerant radicis, & pinguedinis oliuæ; ideoque vnuſquiſque in quo abundat debet alteri impertire.

g ¶ *Hoc igitur cum conſummauero, & aſſignauero, &c.*] Si vos bene exhibueritis, abundauit nobis bona doctrina in vos, quia quantum proficit diſcipulus, tantum prouocatur ad docendum & doctor. Sicut alibi ait: *Os noſtrum patet ad vos ò Corinthij.* Siue abuodanter benedicitur in aduẽtu meo Chriſtus in vobis.

1. Cor. 6. c.

h ¶ *Scio autem quoniam veniẽs ad vos, in abundantia benedictionis, &c.*] Sciens Apoſtolus qooniam propter prædicationem Chriſti Romam vinctus ducendus erat, in abundantia benedictionis prædicat ſe eſſe venturum. Vel certe quoniam conſcius ſibi erat, nihilominus habere ſe gratiam ab aliis apoſtolis.

i ¶ *Obſecro igitur vos fratres per dominum, &c.*] Rogat vt pro eo tota inſtanter oret eccleſia: quia nouit multum valere preces in communi multorum. Iacobo enim occiſo, Petrus fratrum precibus de carcere liberatur: qui non tam illi quam ſibi beneficiom præſtiterunt, ſcilicet vt eius poſſint doctrioa firmari.

k ¶ *Et per charitatem, &c.*] Spiritualis enim charitas facit vt pro inuicem exoretis.

l ¶ *Vt liberer ab infidelibus, qui sũt in Iudæa: & obſequij, &c.*]

[a] Nunc igitur proficiſcar in Hieruſalem, [b] miniſtrare ſanctis. [c] Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationẽ aliquam facere [d] in pauperes ſanctorum, qui ſunt in Hieruſalem. Placuit enim eis, [e] & debirores ſunt eorum. [f] Nam ſi ſpiritualium eorum particeps facti ſunt gentiles: debent & in carnalib. miniſtrare eis. [g] Hoc igitur cum conſummauero, & aſſignauero eis fructum hũc, per vos proficiſcar in Hiſpaniam. [h] Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Chriſti veniam. [i] Obſecro ergo vos fratres per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, [k] & per charitatem ſancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum, [l] vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, & obſequij mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis, [m] vt veniã ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiſcum. [n] Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

CAPVT XVI.

COmmendo [o] autem vobis Phœben ſororẽ noſtrã, [p] quæ eſt in miniſterio eccleſiæ, quę eſt in Cẽchræis, [q] vt eam ſuſcipiatis in domino digne ſanctis, & aſſiſtatis ei in quocũq; negotio veſtri indiguerit. Etenim ipſa quoq; aſſiſtit multis, & mihi ipſi. [r] Salutate Priſcam & Aquilã adiutores meos in Chriſto Ieſu: [ſ] qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerũt. Quibus nõ ſolũ ego gratias ago, ſed & cũctæ eccleſiæ gentium, [t] domeſticam eccleſiam eorum. [u] Salutate Epænetum dilectũ mihi: qui eſt primitiuus eccleſiæ Aſiæ in Chriſto Ieſu. Salutate Mariã, quæ multum laborauit in vobis. [x] Salutate Andronicũ & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui ſunt nobiles in apoſtolis: qui & ante me fuerũt in Chriſto Ieſu. Salutate Ampliatum dilectiſſimum mihi in domino. Salutate Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen, probum in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui ſunt ex Narciſci domo, qui ſunt in domino. Salutate Tryphenam & Tryphoſam, quæ laborãt in domino. Salutate Perſidam chariſſimam, quæ multum laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino: & matrem eius & meam. [y] Salutate Aſyncritũ & Phlegontam, Hermam, Patrobam, Hermen: & qui

CAPVT XVI.

COmmendo o, &c.] Iam qoaſi finito textu epiſtolæ, vt ſolet commeodationis gratiam ſubter adnexuit. Item hic monſtrat Apoſtolus non accipiendam aut eligendã perſonã eſſe viri vel feminæ, quãdo Romanis per mulierem, vt fertur, literas mittit. In eadem epiſtola aliis feminis mandat ſalutem.

p ¶ *Quis eſt, &c.*] Sicut etiam nunc in orientalibus diaconiſſæ mulieres, in ſuo ſexu miniſtrare videntur in baptiſmo, ſiue in miniſterio verbi, quia priuatim docuiſſe feminas iouenimos, ſicut Priſcillam, cuius vir Aquila vocabatur.

q ¶ *Vt eam ſuſcipiatis in domino digne ſanctis, & aſſiſtatis ei in quocunque negotio veſtri indiguerit. Etenim ipſa, &c.*] Vt adiouetis eam ſiue ſumptuum opibos, ſiue ſolatio: quia & ipſa quamdiu habuit, plures adiuuit. D

r ¶ *Salutate, &c.*] Qui confirmaſſe ſe Apoſtolo dicuntur in fide, quos & ideo adiutores appellat: quia in opere doctrinarum vbi ipſe laborabat & iſti iuoerunt.

ſ ¶ *Qui pro anima, &c.*] Probando meam doctrinam, ſe periculo ſubiecerunt, propter quod illis omnes eccleſiæ gratias agunt: quia per illos ego ſeruatus ſom.

t ¶ *Et domeſticam eorum eccleſiam.*] Oſtendit congregationem fidelium, eccleſiam oominari.

v ¶ *Salutate Epænetum, &c.*] Primitiuos eccleſiæ Aſiæ: iſtos omnes quos ſalutat, intelligimus ex nominibos fuiſſe peregrinos, per quorum exemplũ atque doctrinam, non abſurdè exiſtimamus crediddiſſe Romanos.

x ¶ *Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos qui ſunt nobiles in apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto. Salutate Ampliatum dilectiſſimum, &c.*] Ætate non partu matrem Salutate. Hi ex Iudæis erant, & quia ſimul cũ Paulo fuerant tribulati: nec territi, ideo nobiles hoc merito habebantur: qui ad profectum Romanorum inter cæteros fuerant deſtinati, quique priores Paulo credidiſſe, ipſios teſtimonio referuntur.

y ¶ *Salutate Aſyncritum. Phlegõtam, Hermam, Patrobã, Hermen,*

E *men, & qui cum eis ſunt fratres. Salutate Philologũ & Iuliã,* &c] Suo exemplo nos docet, quales amicos debeamus in noſtris literis ſalutare: non diuites ſæculi, facultatibus vel dignitatibus honoratos, ſed gratia ac fide locupletes.

a ¶ *Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti.*]Nõ fictè vel ſubdole, quale Iudas tradidit ſaluatori. Ideo enim in eccleſia pax primo annunciatur, vt oſtendat ſe cum omnibus eſſe pacificum, qui corpori communicaturus eſt Chriſti.

& qui cum eis ſunt fratres. Salutate Philologũ & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olympiadem: & omnes qui cum eis ſunt ſanctos.[a] Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti.[b] Rogo autem vos fratres, vt obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt: & declinate ab illis. Huiuſcemodi enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri,[c] & per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium.[d] Veſtra enim obedientia in omni loco diuulgata eſt.[e] Gaudeo igitur in vobis: ſed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo. Deus autem pacis conterat ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius & Iaſon & Soſipater, cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam hanc in domino. Salutat vos Gaius hoſpes meus, & vniuerſa eccleſia.[f] Salutat vos Eraſtus Arcarius ciuitatis, & Quartus frater.[g] Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, amen.[h] Ei autem qui potens eſt vos confirmare [i] iuxta euangelium meum, & prædicationem Ieſu Chriſti,[k] ſecuudum reuelationem myſterij[l] temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum,[m] ſecundũ præceptũ æterni Dei [n] ad obeditionem fidei in cunctis gentibus [o] cogniti ſoli ſapienti Deo, per Ieſum Chriſtum: cui honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.

b ¶ Rogo *autem vos fratres,* &c.] De illis dicit qui ex circũciſione illo tempore venerãt, ieiunia & abſtinentiã deſtruẽtes, neomenias & ſabbatha & cæteras ferias ventris gratia prædicabant, diſſentientes ab apoſtolica doctrina, & fratribus offendicula præparantes.

c ¶ *Et per dulces ſermones, & benedictiones,* &c.] Per blandimenta, & adulationes compto ſermone compoſitas.

d ¶ *Veſtra enim obedientia in omni loco,* &c.] Si illis obediſtis, quibus non debuiſtis: quãto magis nobis obedire debetis? Nam & illi propterea ad vos venerunt, quia ſciebant vos per obedientiam ſimplicem cito poſſe ſeduci.

e ¶ *Gaudeo igitur in vobis, ſed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo. Deus autẽ*
F *pacis conterat ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia,* &c.] Quia bona eſt obedientia, ſed ſi rationabilis ſit: & ideo volo vos ſapientes eſſe in bono, vt malum neſcientes, ſub pedibus innocentiæ deponatis inimicum. Ita enim dedit nobis dominus poteſtatem calcandi ſuper ſcorpiones atque ſerpentes, & omnem virtutem inimici, id eſt, ne nobis præualeat, & omnibus ſuper eum membris liberis ac ſolutis ambulare poſſimus.

f ¶ *Salutat vos Eraſtus,* &c.] Hic Arcarium ex Arcario dicit, ſicut gentes credentes ex gentibus ſæpe vocauit, ſecundum conſuetudinem legis quæ Abigail, vxorem Nabal adhuc appellat, cum iam illo mortuo in Dauid matrimonium tranſiſſet.

g ¶ *Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.*] Hæc eſt ſubſcriptio manus eius in omnibus epiſtolis, vt in ea etiam commoneret beneficia Chriſti. G

h ¶ *Ei autem qui potens eſt vos confirmare. Signis atque doctrinis.* Item hic patris perſonam monſtrat. Deſcendens autem dicit, manifeſtum hunc per ſcripturas propheticas ſecũdum imperium æterni Dei, Spiritum ſanctum ſignificat. Item infert: Cognitum eſt ſoli ſapienti Deo per Chriſtum Ieſum, cui gloria in ſæcula. Hoc loco patrem & filium manifeſte loquitur. Quod autem dicit: Cognitum eſt ſoli ſapienti Deo, in communi munere myſterij ſignificat trinitatem.

i ¶ *Iuxta euangelium,* &c.]Vt ſic viuatis, quomodo ego Chriſti exemplo & auctoritate gentibus prædicaui.

k ¶ *Secundum,* &c] Myſterium de vocatione vniuerſarum gentium in lege diu fuerat occultatum, quod nũc per Paulum euidenter patefactum eſt euangelium in Chriſto per teſtimonia prophetarum, quia quamuis de gẽtibus ante multa dixiſſet: tamen quomodo & in Chriſto vnum fierent & Iudæi, nemo tam aperte cognouerat. Exiſtimare enim poterant quoſdam ad fidem quaſi proſelytos admittendos. H

l ¶ *Temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum.*] Deſcendens autem dicit quid eſt patefactum.

m ¶ *Secundum præceptum æterni Dei.*] Præcepit Deus vt omnes gentes obediant, & Deum agnoſcant, quod ſuum quandoque ſolus ante ſciebat, qui ſolus naturaliter ſapiens, ſicut naturaliter bonus, cum tamen & homo dicatur bonus: ſed nos inſtitutione boni vel ſapientes eſſe poſſumus, ille natura. Cui per Ieſum Chriſtum gloria & honor in ſæcula ſæculorum.

n ¶ *Ad obeditionem fide in cunctis gentibus.*] Spiritum ſanctum ſignificat. Item infert.

o ¶ *Cogniti ſoli ſapienti Deo per Ieſum Chriſtum: Cui honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.*

Commentariorum in Epiſtolam ad Romanos finis.

A C

COMMENTARII IN PRIMAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

PAVLVS, [b] vocatus apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, [c] Soſthenes frater eccleſiæ Dei, [d] quæ eſt Corinthi, [e] ſanctificatis in Chriſto Ieſu vocatis ſãctis cum omnibus qui inuocãt nomẽ domini noſtri Ieſu Chriſti: [f] in omni loco ipſorũ & noſtro. [g] Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto. [h] Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu, [i] quia in omnibus diuites facti eſtis in illo, [k] in omni verbo & in omni ſciẽtia. [l] ſicut teſtimoniũ Chriſti confirmatum eſt in vobis, [m] ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia [n] expectãtib. reuelationẽ domini noſtri Ieſu Chriſti: [o] qui & cõfirmabit vos vſque in finem ſine crimine, in die aduẽtus domini noſtri Ieſu Chriſti. [p] Fidelis Deus, per quẽ vocati eſtis in ſocietatem filij eius Ieſu Chriſti domini noſtri. [q] Obſecro aũt vos fratres per nomen domini [r] noſtri Ieſu Chriſti, [ſ] vt idipſum dicatis oẽs, [t] & non ſint in vobis ſchiſmata [u] Sitis autẽ perfecti in eodẽ ſenſu, & in eadẽ ſcientia. [x] Significatum eſt.n. mihi de vobis, fratres mei, ab his qui ſunt Chloes: quia contentiones ſunt inter vos, [y] Hoc autem dico, quod vnuſquiſque veſtrũ dicit: Ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Chriſti. [z] Diuiſus eſt Chriſtus? [a] Nunquid Paulus crucifixus eſt pro vobis, aut in nomine Pau-

PAVLVS, quod nomen præponit in epiſtolis auctoritatis eſſe noſcendum. Itẽ aliter. Paulus apoſtolus: connecteos in epiſtola fratrum nomina, vel humilitatem ſuá ſignificat: vel cooperatorem eſſe eum apoſtolicæ prædicationis oſtendit.

b ¶ *Vocatus*, &c.] Voluntate Dei vocatur quiſque ad fidem, ſed ſua ſponte & ſuo arbitrio

Act. 26.c credit, ſicut ait in Actibus, *Nõ fui incredulus cæleſti viſioni.*

c ¶ *Et ſoſthenes*, &c.] Frater, inquit, non apoſtolus: Hunc autem idcirco ſecum ſcribentem inducit, quia ea ipſis doctor eſt, & pro his valde ſollicitus.

d ¶ *Quæ eſt*, &c.] Oſtendit qui ſunt eccleſia Dei, ſancti ſcilicet & immaculati, quia eccleſia neque maculam habet, neque rugá: & ideo his ſcribit qui integram adhuc ſeruabant, non qui perdiderunt ſanctitatem. Nã iſtos honorat ſuetis illos auctoritate commendat.

e ¶ *Sanctificatis*, &c] Per baptiſmum ſanctificatis. Cũ omnibus qui inuocant nomen domini noſtri *Ieſu Chriſti*. Proprie ſacerdotum eſt inuocare dominum: Quibus dicitur: Sic

B benedicite filiis Iſrael inuocãtes nomen meum ſuper illos.

Pſal. 68.b Et Pſalmiſta dicit. *Et Samuel inter eos qui inuocãt nomẽ eius.* Quem ſacerdotẽ fuiſſe illa res probat, quia & ſacerdoti ſuc-

1. Reg 2.g ceſſit, & hoſtias offerebat. De quo etiam ſecundum hiſtoriam dictum eſt, *Suſcitabo mihi ſacerdotem fidelẽ*. Qui quamuis non ſit ex genere Aaron, tamen de tribu Leui eſſe in Paralipomenon legitur: quia ipſe hunc conſtituit qui & illum. Ita enim Aaron elegit, vt alios poſtea eligendi non amiſerit poteſtatem.

f ¶ *In omni*, &c.] Quia ſacerdotes & ſuo & apoſtolorum loco funguntur Propter quod etiam eccleſiarum apoſtoli nominantur Item aliter. Vniuerſis eccleſiis prouinciæ Achaiæ oſtendit ſe has literas mittere.

g ¶ *Gratia vobis*, &c.] Pax gratiam ſeruat, quam quidam habere nolebant.

h ¶ *Gratias ago*, &c.] Primum ſolito laudando prouocat ad profectum, & dicit ſe quidem gaudere de eorum ſcientia: ſed ſcire illos debere, quia vera ſapientia non inſtat neque diſſentit.

i ¶ *Quia in omnibus*, &c.] *In omnibus virtutibus, per ſapientiam*, quæ amicos Dei & prophetas conſtituit. Item aliter. Hoc dicendo, Apoſtolus oſtendit eos quãdo ad fidem Chriſti acceſſerunt, omnia gratia tunc ditatos: nunc autem non iuxta fidem conuerſantes, vacue factam monſtrat gratiam quam perceperunt.

k ¶ *In omni*, &c] Id eſt, non tam noui quàm veteris Teſtamenti.

l ¶ *Sicut teſtimonium Chriſti confirmatum*, &c.] Teſtimoniũ quo ait: Omnis ſcriba doctus in regno cœlorum, ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.

Sap. 7.b m ¶ *Ita vt nihil*, &c.] Vnde ait Salomon. *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, id eſt, cum ſapientia.

n ¶ *Expectantibus*, &c.] Ille vere expectat aduentum Chriſti, qui in omnibus præparatus eſt. Reuelatio autem dicitur domini aduentus, quia modo à nobis abſcondita eſt.

o ¶ *Qui & confirmabit vos*, &c.] Per doctrinam: ſicut ait Pſal 118.d

David: *Confirma me in verbis tuis*. Et iterum: *Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum*. Item aliter. Orat pro ipſis vt vſque ad finem vitæ ſuæ irreprehenſibiles in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti permaneant.

p ¶ *Fidelis Deus per quem vocati eſtis in ſocietatem filij eius*, &c.] Quam ſocietatem Ioan- 1 Ioan. 1.b

nes exponit, dicens, *Quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ. Si dixerimus quia ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur.* Et Paulus ait: *Si commor-* 2. Tim. 2.f

tui ſumus, & conuiuemus: ſi ſuſtinemus, & conregnabimus. Hic locus contra Arianos facit, qui in hoc minorem eſſe filium volunt, quo per ipſum omnia facta referuntur: cum hoc etiam in patrem cadat, per D

quem in ſocietatem filij eius credentes vocat. Item aliter: Hoc contra Arianos valet, qui miniſtrum præceptorum patris filium dicunt, quoniam ſcriptum eſt. Omnia per ipſum facta ſunt: hic autem oſtenditur, quia per Deum patrem vocati ſunt in communionem Ieſu Chriſti domini noſtri. Huc uſque cum laude præfatio.

q ¶ *Obſecro*, &c.] Ad vnam ſentiendi concordiam reuocat, & vt ipſi omnes idem loquantur hortatur. Item aliter. Hic iam cauſam contra diſſenſionem aggreditur.

r ¶ *Per nomen*, &c.] In quo nomine ſaluati eſtis, & ſigna fieri conſpexiſtis.

ſ ¶ *Vt idipſum*, &c.] Vt vnum ſentiatis atque dicatis.

t ¶ *Et non ſint*, &c.] Schiſmata ſemper ex contentione naſcuntur.

v ¶ *Sitis autem*, &c.] Si vnum ſentiatis & proferatis, tunc vere poteſtis eſſe perfecti.

x ¶ *Significatum eſt* &c.] Quæritur quomodo Apoſtolus crediderit aliquid de abſentibus: cum ſcriptum ſit, *Non cre-* Eccl. 11. & 19.

des auditui vano. Et iterum, *Quæ viderint oculi tui, loquere*, &c. Sed hanc gratiam habebat, vt noſſet abſens, quid in ſin- Col. 2.a

gulis eccleſiis ageretur. Sicut dicit ad Coloſſenſes: *Et ſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu præſens, gaudens & videns ordinem veſtrum*, &c.] Quia ergo ſciebat Corinthios ita agere, vt audiebat, non credidit ſine cauſa quaſi de abſentibus, quorum conuerſationem in ſpiritu cognoſcebat.

y ¶ *Hoc autem*, &c.] Sub nomine apoſtolorum, pſeudoapoſtolos tangit, qui eos per ſapientiam circumuenerant mũdi, vt vnuſquiſque eius ſe diceret eſſe, cuius doctrinam elegiſſet qui aduerſa docebant. Si ergo nec de veris apoſtolis hoc dici permittit, quanto magis de falſis non licebit?

z ¶ *Diuiſus eſt Chriſtus*?] Diuiditur corpus, cum membra diſſentiunt.

a ¶ *Nũquid Paulus crucifixus eſt pro vobis, aut in nomine Pauli*, &c.] Poteſt iſtud dici his qui relicto Chriſti exemplo, ſanctos veteris Teſtamenti in ſolis diuitiis cupiunt imitari. Nunquid Abraham crucifixus eſt pro vobis, aut in nomine

E nomine Iob baptizati eſtis? Et illud domini, vbi docemur non quærere quid alij diſcipulo iubeatur, dicentis Petro. Ioan. 21
Quid ad te? tu me ſequere.

a ¶ *Gratias ago Deo meo quod neminem veſtrum baptizaui, &c.*] Quod ita contigit, vt illos paucos baptizaret, qui ſe non dicant in meo nomine baptizatos. Item aliter. Illorum ipſorum neminem, niſi quos numeraui.

b ¶ *Non enim miſit me Chriſtus, &c.*] Non vſurpauit minora facere qui poterat officia implere maiora. Sicut hodie & epiſcopos vel ſacerdos, ſi voluerit, diaconi poterit implere miniſterium.

c ¶ *Non in ſapientia verbi.*] Cum poſſint apoſtoli etiam ſermones ſapientiæ prædicare, ſimpliciter docent, ne aſtutiæ prædicationis aſſcribatur prudentia, & euacuetur crux Chriſti.

d ¶ *Vt non euacuetur crux Chriſti.*] Euacuant enim vim crucis, qui aures declamatione demolcent.

e ¶ *Verbum enim crucis pereũtibus quidem ſtultitia eſt.*] Prædicatio crucis non intelligentibus virtutem Dei: ſtultitia videtur Dei filium dicere crucifixum: fideles autem intelligunt Dei eſſe virtutem, qua mors victa eſt, & diabolus ſuperatus eſt.

F f ¶ *His autem qui ſalui fiunt, &c.*] Fides enim eorum eos ſaluos facit.

g ¶ *Scriptum eſt enim: Perdam ſapientiam ſapientium.*] Hoc in aduentu ſaluatoris aſſerit adimpletum, id eſt, ad nihilum redigam.

h ¶ *Et prudentiam prudentium reprobabo.*] Eligendo piſcatores, artem rhetoricam & philoſophicam reprobauit. Quæritur plane, vnde ſit hæc ſapientia, quam reprobat Deus. Scriptum eſt enim quod omnis ſapientia à domino Deo ſit, id eſt, de bona natura ducit exordium. Hoc enim habet ſenſus humanus, vt quocunque eum tetenderis, conſequatur, & paulatim meditando proficiat. Inde eſt quod multi illiterati poëmata componunt tam exquiſita, quæ viri eruditiſſimi admiremur. Hunc ergo ſenſum quem Deus ſe ex creaturis cognoſcendum, & ſuam voluntatem inquirendam dederat, illi ad inquirenda ſuperflua & curioſa verterunt. Similiter & de diuitiis ac fortitudine & de omnibus, quibus male vtimur, poſſumus exiſtimare. Eccl. 1.

i ¶ *Vbi ſapiens, vbi ſcriba.*] Id eſt, doctor.

k ¶ *Vbi inquiſitor, &c.*] Qui acquirit ſapientiam ſæcularẽ, vel quicunque aliis de rebus obſcuris inquirit.

l ¶ *Nam quia, &c.*] Factura mundi, Dei ſapientia eſt fabricata: in qua per ſapientiam naturalem, quæ ad hoc data & creata fuerat, debuit cognoſci ipſe qui fecerat: ſed quoniam non agnouerunt homines, alia illis medicina ſuccurritur. Item aliter. Hoc loco ſapientiam Dei, ordinatione creaturarum quæ videntur oſtendit: ex quibus Deum auctorem venerari & agnoſcere debuerunt.

m ¶ *Placuit Deo, &c.*] Non quod vere ſtultitia ſit prædicatio crucis, ſed quia apud illos ita haberetur.

n ¶ *Quoniam, &c.*] Iudæi ex conſuetudine prophetarum ſigna petunt, quæ etiam videntes, credere noluerunt.

o ¶ *Et Græci ſapientiam quærunt.* Artis dialecticæ & humanæ ſapientiæ rationem.

Pauli baptizati eſtis? [a] Gratias ago Deo meo, quod neminẽ veſtrũ baptizaui, niſi Criſpũ & Gaiũ, ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati ſitis. Baptizaui autẽ & Stephanæ domũ: cæterũ neſcio, ſi quem alium veſtrum baptizauerim. [b] Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare, [c] non in ſapientia verbi: [d] vt non euacuetur crux Chriſti. [e] Verbum enim crucis pereũtibus quidem ſtultitia eſt: [f] his autem qui ſalui fiũt, id eſt, nobis, Dei virtus eſt. [g] Scriptũ eſt enim. Perdã ſapientiã ſapiẽtiũ: & [h] prudentiã prudentiũ reprobabo. [i] Vbi ſapiens, vbi ſcriba, [k] vbi inquiſitor huius ſæculi? Nõne ſtultam fecit Deus ſapientiã huius mundi? [l] Nam quia in Dei ſapientia non cognouit mũdus per ſapientiam Deum: [m] placuit Deo per ſtultitiã prædicationis ſaluos facere credentes. [n] Quoniã & Iudæi ſigna petunt: [o] & Græci ſapientiam quærunt, [p] Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum: [q] Iudæis quidem ſcandalum: [r] gentibus autem ſtultitiam: [s] ipſis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapientiam. [t] Quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus. [u] Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. [x] Videte enim vocationem veſtram fratres: [y] quia non multi ſapientes ſecundum carnem: non multi potentes, non multi nobiles: [z] ſed quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus, vt confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, [a] & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret. [b] Vt non glorietur omnis caro in conſpectu eius. [c] Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu: [d] Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo & iuſtitia [a] & ſan-

G p ¶ *Nos autem, &c.*] Multum ſuam doctrinam ab illorum ſenſu diſcrepare demonſtrat.

q ¶ *Iudæis quidem ſcandalum.*] Scandalizantur, ſi audiunt Chriſtum à ſe crucifixum. Siue ſcandalum illis eſt audire Chriſtum mori potuiſſe, quem illi quaſi immortalem expectant. Inde eſt quod dicebãt: *Nos audiuimus ex lege quia Chriſtus manet in æternum:* non intelligentes, quia primum pati illum oportebat, & ſic in gloriam ſuam introire. Ioan. 14.

r ¶ *Gentibus autem ſtultitiã.*] Secundum mundanam ſapiẽtiam, ſtultitia videtur Deum credere crucifixum.

ſ ¶ *Ipſis autem, &c.*] Hic non diuinitatem Chriſti dicit Dei virtutem & ſapientiam, ſed ordinationem crucis. Item aliter: Ipſi Iudæi & gẽtes cum crediderint, intelligunt virtutem Dei eſſe, quæ deuicta morte hominem reuocauit ad vitam: & ſapientiam quæ nos à dominatione diaboli liberauit: quod ante per incredulitatem intelligere non valebant.

t ¶ *Quia quod, &c.*] Quod ſtultum putatur Dei, omnem humanam ſapientiam antecedit: quia ſapientia ſua liberari non potuerant qui per crucis myſterium ſunt ſaluati.

u ¶ *Et quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus.*] Mortem quam nec gigantes euadere potuerunt, crucifixi infirmitas ſuperauit. H

x ¶ *Videte enim vocationem veſtram fratres.*] Exemplum accepit ex his qui crediderãt, vt oſtendat quia non prodeſt gloriatio carnalis ad fidem, ſed magis obeſt, dum ſuperbia ſapientiæ & nobilitatis inflari, homines Dei ſapientiæ & ſubiacere noluerunt.

y ¶ *Quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, &c.*] Hic cõtra illos agit oblique, qui ſe legis peritos, & fortiores apoſtolis, & nobiliores ex ſacerdotali ſtirpe deſcendere iactabant.

z ¶ *Sed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, &c.*] Quia dum in ſemetipſis non confidebant, celerius crediderunt. Semper enim ſapientium & diuitum & fortium gloria increpatur, ſicut ait propheta: *Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, neque fortis in fortitudine ſua, neque diues in diuitijs ſuis:* ſed ipſe dominus quod per prophetam dixerat, ipſe ad noſtrũ compleuit exemplum. Naſcendo enim de matre paupere, diuitias reprobauit. Dum autem literas nõ diſcit, refutat ſapientiam ſæcularem. Cum vero traditus non reſiſtit, ſed patienter ſuſtinet crucem, in humana fortitudine prohibet gloriari. Humilient ergo ſe Deo huiuſmodi, ſi volunt & ipſi cum cæteris liberari. Hier 9.f

a ¶ *Et ea quæ non ſunt, &c.*] Quæ non ſunt ſapientia, fortia, nobilia, vt quæ ſunt talia diſſiparet.

b ¶ *Vt non glorietur, &c.*] Omnis caro non ſpiritus, quia carnalis eſt iſta gloriatio.

c ¶ *Ex ipſo autem vos, &c.*] Si ergo ex ipſo eſtis, nolite ea quæ ille reprobat, admirari.

d ¶ *Qui factus, &c.*] Nobis factus eſt, ſibi ſemper fuit: vt ſcilicet nos faceret ſapientes & iuſtos & ſanctos. Item alia expoſitio. Cum ſit Chriſtus Dei patris ſapientia, tunc tamen cum quis in illum crediderit, ſapientia ei Chriſtus efficitur.

A

a ¶ *Et ſanctificatio & redemptio.*] Redemptio noſtræ ſalutis.
b ¶ *Vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui,* &c.] Non in ſemetipſo aut in ſuperius comprehenſis.

[a] & ſanctificatio & redēptio, [b] vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur.

CAPVT II.

ET [c] ego cum veniſſem ad vos fratres, [d] nō veni per ſublimitatem ſermonis aut ſapientiæ, annūtians vobis teſtimoniū Chriſti. [e] Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos: niſi Ieſū Chriſtū, [f] & hunc crucifixū. [g] Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos: [h] & ſermo meus & prædicatio mea [i] non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis: ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis: [k] vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum ſed in virtute Dei. [l] Sapientiam autem loquimur inter perfectos. [m] Sapientiam vero non huius ſæculi, neque principum huius ſæculi, qui deſtruuntur: ſed [n] loquimur Dei ſapientiā in myſterio quæ abſcondita eſt: [o] quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in [p] gloriam noſtram: [q] quam nemo principum huius ſæculi cognouit. [r] Si enim cognouiſsēt: nunquā dominum gloriæ crucifixiſſent. [ſ] Sicut ſcriptum eſt: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit: quæ præparauit Deus his qui diligunt illum. [t] Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuum [u] Spiritus enim omnia ſcrutatur: etiam profunda Dei. [x] Quis enim ſcit hominū quæ ſunt hominis: niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? Ita & quæ Dei ſunt, nemo cognouit niſi ſpiritus Dei. [y] Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus: ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, [z] vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis, [a] quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus, [b] ſpiritualibus ſpiritualia comparantes. [c] Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei. [d] Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere: quia ſpiritualiter examinatur. [e] Spiritualis autem iudicat omnia & ipſe à nemine iudicatur: ſicut ſcriptum eſt. [f] Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis inſtruxit eum. [g] Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

CAP.

CAPVT II.

ET [c] *ego cum veniſſem ad vos fratres.*] Quia oſtēderat non illos debere humanam ſapientiam admirari, ſuo quoque hoc exemplo confirmat, eo quod ipſe non per humanam ſapientiam prædicaſſet.
d ¶ *Non veni per ſublimitatem,* &c.] Nolui pomparicum eloquentiæ iactare ſermonem in prædicatione diuina.
e ¶ *Non enim indicaui me ſcire aliquid, &c.*] Id eſt, non ſum gloriatus in aliquo niſi in Chriſto.
f ¶ *Et hunc crucifixū.*] Quod ſtultum apud homines eſſe videtur.
g ¶ *Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos.*] Neque enim alio modo Deum conuenerat prædicari: non iactantia neq; gloria carnali.

B

h ¶ *Et ſermo meus,* &c.] Quia dialectici erant Corinthij, noluit apud illos diſputatione vti, ne hoc quoque illis noua aliqua philoſophia videretur, ſed magis illis virtutes & miracula demonſtrauit.
i ¶ *Non in,* &c.] Quia rhetorica habet colores perſuaſorios in vnaquaque materia.

k ¶ *Et fides,* &c.] Sapientia hominis temporalis, ad breue prodeſt. Virtus autem Dei vt æterna, dat ſine fine profectum.
l ¶ *Sapientiam autem,* &c.] Ne puteris & nos ſapientiam non habere, habemus diuinam: ſed vos iam tunc capere minime poteratis: quæ iam credentibus aperitur.
m ¶ *Sapientiam,* &c.] Siue regum ſiue philoſophorum, qui in hoc ſæculo primatum ſapientia tenere videntur. Qui cum ſapientia ſua per noſtrum euangelium deſtruuntur.

n ¶ *Sed loquimur,* &c.] In euangelio quod continet natiuitatem Chriſti, paſſionem, &c.
Matt. 13. c — o ¶ *Quam,* &c.] Siue in præſentia, ſiue in lege ante tempora. *Multi* enim *prophetæ cupierunt videre, & non viderunt.*
p ¶ *Et gloriam noſtram.*] Qui credimus Chriſto.
q ¶ *Quam nemo,* &c.] Pilatus, Caiphas, & cæteri, quorum etiam ignorantia damnatur: quia non debuerant ignorare.

r ¶ *Si enim,* &c.] Hoc loco ad defenſionem peruerſi dogmatis, duæ hæreſes abutuntur, Apollinarij ſcilicet & Arij. Vna vt perfectam aſſumpti hominis naturam deſtruat. Alia vt Dei verbum aſſerat eſſe paſſibile: neque erat intelligens, maieſtatis dominum etiam aſſumptum hominem dictum: neque iſta ſciēs, non diuinitatis, ſed humanitatis paſſibilem eſſe naturam. Item alia expoſitio. Dominus maieſtatis carne patitur, carne crucifigitur, carne moritur: ſubſtātia

C

autem deitatis impaſſibilis eſt. Et ſimili modo etiam apoſtolus Petrus teſtatur in epiſtola ſua, Chriſtum pro nobis in carne paſſum, dicens: *Qui peccata noſtra ipſe portauit in corpore ſuo ſuper lignum.* Item alio loco: *Chriſto igitur paſſo in carne.* — 1. Pet. 2. d / Eſa. 24. a

ſ ¶ *Sed ſicut,* &c.] Memoratorum ſcilicet principū mēs hæc videre non potuit: quia credere noluerunt. Quidam ſane dicunt, oculus non vidit virginem peperiſſe, nec auris audiuit. Tunc iuſti ſicut ſol fulgebunt. *Qui habet aures,* inquit, *audiendi, audiat, & in cor hominis non aſcendit,* homines cohæredes Chriſto futuros. — Matth. 13. f
t ¶ *Nobis autem,* &c.] Nobis qui fide meruimus ſpiritum Dei accipere, qui nobis voluntatem eius oſtendit.
u ¶ *Spiritus enim,* &c.] Etiā quæ in ſecreto Dei conſilio conquieſcunt.
x ¶ *Quis enim,* &c.] Quæ cogitationes verſentur in homine. Item alia expoſitio. Præclarum hoc aduerſus hæreticos, qui creaturam Spiritum ſanctum dicunt. Vnde hic oſtenditur non ſolū creaturam non eſſe: verum etiam quod ipſe ſolus interiora Dei & profunda rimetur: quippe vt eiuſdē naturæ atque ſubſtantiæ ſit cum Chriſto.
y ¶ *Nos autem,* &c.] Quicunque mundana ſapit, non ſpiritum Dei videtur habere, ſed mundi.
z ¶ *Vt ſciamus,* &c.] Vt ſciamus quanta nobis à Deo collata ſunt per Chriſti aduentum.

D

a ¶ *Quæ,* &c.] Quæ etiam vobis annuntiamus, non à philoſophis vel grammaticis, ſed à Dei ſpiritu eruditi.
b ¶ *Spiritualibus,* &c.] Illis ea dicentes qui poſſunt audire: non enim poſſunt niſi à ſibi cognitis & ſimilibus comprehendi.
c ¶ *Animalis autem,* &c.] Qui ſpiritum Dei non habet, animalis eſt: quia animalium ritu verſatur, qui putat nihil eſſe poſt mortem. Et ideo vt animal ventri libidinique committit ſe, æterna morte periturus.
d ¶ *Stultitia eſt,* &c.] Stultitia illi videtur primo, quod ille qui & paſſus & mortuus eſt & reſurrexit: totius creaturæ nunc dominus prædicetur. Secundo contemnere propria bona, alteri præbere maxillam, & cætera his ſimilia Chriſti mandata.
e ¶ *Spiritualis autem,* &c.] Iudicat vana eſſe, in quibus carnales homines delectantur. Et ipſe ita ſe agit, vt à nemine iudicetur. Siue omnia ſpiritualis diſcernit & intelligit, & ſenſu illius ab homine non intelligitur animali. Item alia expoſitio Omnia dicit quæ ſunt ſpiritualia. Non enim artes & diſciplinas huius mundi animalis homo niſi ſpiritualiter intelligat, ſcire poteſt.
f ¶ *Quis,* &c.] Senſum domini qui eſt in viris ſpiritualibus, ſine ſpiritu Dei nemo cognouit. Item ſenſus: hic intelligentiam ſignificat.
g ¶ *Nos autem ſenſum Chriſti habemus.*] Qui Spiritum ſanctum accepimus.

CAP.

CAPVT III.

ET [a] ego fratres non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus: [b] Tanquam paruulis in Chriſto, [c] lac vobis potum dedi, non eſcam. Nōdum enim poteratis, ſed nec nunc quidem poteſtis: adhuc enim carnales eſtis. [d] Cum enim ſit inter vos zelus & contentio: nonne carnales eſtis, [e] & ſecundum hominem ambulatis? [f] Cum enim quis dicat, ego quidem ſuum Pauli: ali[9] autē, ego Apollo, nōne homines eſtis? [g] Quid igitur eſt Apollo? quid vero Paulus? Miniſtri eius cui crediditis. [h] Et vnicuiq; ſicut dominus dedit. Ego plātaui, Apollo rigauit, ſed Deus nunc incremētū dedit. [i] Itaq; neq; qui plātat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed qui incrementum dat, Deus. Qui autem plantat, & qui rigat vnum ſunt. Vnuſquiſque autem propriam mercedem accipiet, ſecundum ſuum laborem. [k] Dei enim ſumus adiutores: Dei agricultura eſtis: Dei ædificatio eſtis. [l] Secundum gratiam Dei quæ data eſt mihi, [m] vt ſapiens architectus fundamentum poſui: [n] alius autem ſuperædificat. [o] Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet. [p] Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt: quod eſt Chriſtus Ieſus. [q] Si quis autem ſuperædificat ſupra fundamentum hoc, [r] aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam: vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies enim domini declarabit: quia in igne reuelabitur: [ſ] & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus manſerit, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. [t] Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur: [u] ipſe autem ſaluus erit: [x] ſic tamen quaſi per ignem. [y] Neſcitis quia templum Dei eſtis: & ſpiritus Dei habitat in vobis? [z] Si quis autem templum Dei violauerit: diſperdet illum Deus. Templum enim Dei ſanctum eſt,

CAPVT III.

ET [a] *ego fratres*, &c.] Modo timens ne putent hoc ſolum habere ſenſum domini, quod ipſi, vt paruuli audierant: non, inquit, in me ſenſus domini defecit, ſed vobis virtus defuit audiendi. Item alia expoſitio. Arguit Apoſtolus Corinthios, quod gratiam, quam in principio credentes acceperant, perdiderint. Videtur autē hoc loco vniuerſos in commune increpare. Cum hi reprehendantur, qui non iuxta fidem conuerſantur.

b ¶ *Tanquam paruulis*, &c.] Non ætate carnali, ſed in Chriſto.

c ¶ *Lac vobis*, &c.] Hoc & beatus Petrus ait: Deponentes igitur omnem malitiam & ſimulationem tanquam modo geniti infantes rationabiles, & ſine dolo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem. Si ergo adhuc illi paruuli ſunt, qui omnē malitiam abiecerūt, & qui nondum ſunt in virtute perfecti, quid de illis cenſendum eſt, quibus omnis malitia dominatur? F

d ¶ *Cum enim ſit inter vos zelus & contentio: &c.*] Ecce de quibus vitiis carnales iudicātur: quę non proprie per carnem fiunt, ſed de carnali ſenſu talia deſcendunt.

e ¶ *Et ſecundum hominem ambulatis.*] Qui nihil amplius habet quam cæteri homines: ſecundum hominē dicitur ambulare: ſed in hoc loco ob defenſionē ſingulorum hominum homines appellantur.

f ¶ *Cum enim quis dicat, ego quidem ſum Pauli: alius autē, ego Apollo*: &c.] Vult nos plus eſſe quam homines.

g ¶ *Quid igitur*, &c.] Si nos nihil ſumus quos miniſtros ipſe conſtituit, quanto magis illi qui in carnalibus gloriantur.

h ¶ *Et vnicuique*, &c.] Hoc ipſum non ex nobis eſt, ſed Dei donum eſt, vt per manus meas ſigna fierent, quæ vos excitarent ad fidem: & Apollo ſua vos doctrina firmaret: quia ſicut planta ſine aqua, ſic fides ſine doctrina marceſcit. Si ergo & plantatio & fons Dei eſt, quid nobis aſſcribitis, quaſi aliquid noſtra virtute fecerimus.

i ¶ *Itaque neque*, &c.] Niſi enim Deus incrementum dederit, ſine cauſa laboramus. Nos mercenarij ſumus in alieno agro. Alienis vtimur ferramentis: nihil habemus proprium niſi mercedem noſtri laboris.

x ¶ *Dei enim*, &c.] Non in potentia, ſed in verbo adiuuamus coli Dei agrum, & extrui templum.

l ¶ *Secundum*, &c.] Non ſecundum meam virtutem. Siue ponendi fundamentum gratiam accepit vt ibi prædicarem, vbi Chriſtus non fuerat nuntiatus.

m ¶ *Vt ſapiens*, &c.] Non poteſt imperitus architectus ponere fundamentum.

n ¶ *Alius*, &c.] Alius doctor inſtituit ſupra fidem quam ego fundaui.

o ¶ *Vnuſquiſque autem*, &c.] Sollicitus quam fortia & recta parietum latera conſurgant.

p ¶ *Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter*, &c.] G
Non eſt alius Chriſtus, quem poſſit vobis aliquis prędicare, præter Ieſum, cui fide firmiſſima credidiſtis. Hoc ſolum agitur, ne per doctorum negligentiam, obnoxij incipiatis eſſe gehennæ.

q ¶ *Si quis*, &c.] Eiuſdem artis eſt qui ſuperædificat: licet minor ſit in opere, cuius ille eſt qui poſuit fundamentum. Non ergo vnuſquiſque homo ſuper fidem ſuam ædificat, ſed quilibet doctor: quia nec parietes per ſe aliquādo poſſunt erigi, niſi fuerint ab operatore conſtructi. Item hic magiſtros & doctores ſignificat ſuper fundamentum, quod eſt Chriſtus, homines recte inſtituere vel praue, in quibus magiſtrorum doctrina in die iudicij in igne reuelabitur, vbi cōſumptis peccatoribus probati manebunt. Doctores autē ſuper his, qui probati fuerunt, mercedem retributionis accipient: in illis vero quos ignis exurit, damno afficientur: quia in vacuum laborauerunt. Iidem autem magiſtri in iudicium venientes, ſalui fiēt, ſi tamē ipſi cauſa non fuerint perditorum. Quod autem ait: *Si cuius opus arſerit, damno affectus erit* Nō hic, vt quidam H putant, in igne flammæ arſura ſunt opera: ſed homines qui ita operati ſunt vt mereantur incendio deputari. Si autem opera, id eſt, crimina punientur, ſaluo eo qui perpetrauerat, non erit ei damnum, ſed lucrum. Vnde manifeſte oſtēditur, ſicut ſupra comprehenſum eſt, homines eſſe aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulā. Quia acceptis inſtitutionibus magiſtrorum vel obſeruāt præcepta, vel negligunt.

r ¶ *Aurum, argentum*, &c.] In eccleſia tria genera ſunt bonorum. Eſt bonum, & melius, & optimum. Quod autem primo aurum poſuit, vt ſermo melius texeretur, ſiue ad fortitudinem, non ad ſpeciem comparauit. Quia argētum fortius eſt auro, ideo meliori ponitur loco. Tria ſunt econtrario genera malorum: Malum, peius, & peſſimum. Quæ lignis, fœno, & ſtipulæ comparantur.

ſ ¶ *Et vniuſcuiuſque*, &c.] Aurum & argentum non ſolum non ardent, ſed per ignem ſplendidiora radiabunt. Ligna vero & cætera cremabuntur. Siue examinationem iudicij, igni voluit comparare, iuxta conſuetudinem ſcripturarum.

t ¶ *Si cuius*, &c.] Si quis negligenter aut verbo docuerit, aut exemplo, perdet laborem ſuum. Quia opus aridum infirmumque perfecit.

u ¶ *Ipſe, &c.*] In propria iuſtitia.

x ¶ *Sic tamen*, &c.] Quod ſi ille non niſi per ignem ſaluus erit, qui iuſtus ex proprio eſt, quia negligenter ædificauit diſcipulos: quid de illis fiet, qui & ſermone non ædificant, & inſuper ſcandalizant exemplo?

y ¶ *Neſcitis*, &c.] Neſcitis cuius ſitis templum, ſiue in ſingulis, ſiue in vniuerſa eccleſia.

z ¶ *Si quis*, &c.] Siue ſuum corpus peccando, ſiue eccleſiam ad prauam doctrinam reducēdo: vel certe exemplo proprio deſtruendo. Solent hunc locum Nouatiani opponere ad pœnitentiam excludendam. Quibus reſpondendum eſt ad

quid hoc ipſum ſcribitur: Spem veniæ non habebunt.

a ¶ *Nemo vos ſeducat.*]Propria vel aliena adulatione deceptus

b ¶ *Si quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſæculo*: &c.] Hic proprie mundi increpat ſapientes, quos humana ſapientia non permittebat ſentire diuina. Aliter. Si quis ad reddendam vicem iniuriæ, ſi eadem fecerit, putet ſe eſſe ſapientem, ſtultus fiat: In hoc enim ſæculo ſtultus eſt qui euangelica voluerit implere præcepta. Qui enim enim percutienti, alteram præbet maxillam, voluntate ſtultus eſt, non natura.

Matth.5.f

Nihil enim mihi ſum conſcius: vnde ſuper homines debeam gloriari. Si hoc Paulus dicit: Quid à nobis dici debeat, cogitandum eſt. Sed non in hoc iuſtificatus ſum.

r ¶ *Qui autem iudicat me, dominus eſt.*]Non in quo me quidam ita laudant: quia ita quiſque aliena laude non iuſtificatur, vt ne maculetur infamia. Vnicuique enim apud Deum quod eſt, non quid dicitur, imputatur.

eſt, quod eſtis vos. [a] Nemo vos ſeducat. [b] Si quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſæculo: ſtultus fiat vt ſit ſapiẽs. [c] Sapiẽtia enim huius mundi, ſtultitia eſt apud Deũ. [d] Scriptũ eſt enim comprehendam ſapiẽtes in aſtutia eorũ. [e] Et iterũ: Dominus nouit cogitationes ſapientium: quoniã vanæ ſunt. [f] Nemo itaque glorietur in hominibus. [g] Omnia enim veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, [h] ſiue præſentia, ſiue futura. Omnia enim veſtra ſunt. [i] vos autem Chriſti: [k] Chriſtus autem Dei.

Caput IV.

SIc [l] nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti, & diſpenſatores miniſteriorum Dei. [m] Hic iam quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur. [n] Mihi autem pro minimo eſt, vt à vobis iudicer: aut ab humano die. [o] Sed neque meipſum iudico. [p] Nihil enim mihi conſcius ſum, [q] ſed non in hoc iuſtificatus ſum [r] Qui autem iudicat me, dominus eſt. [ſ] Itaque fratres nolite ante tempus iudicare quouſque veniat dominus: qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium: [t] & tunc laus erit vnicuique à Deo. [u] Hæc autem fratres transfiguraui in me, & Apollo, propter vos, [x] vt in nobis diſcatis: ne ſupra quam ſcriptum eſt, vnus aduerſus alterum infletur pro alio. [y] Quis enim te diſcernit? [z] Quid autem habes quod non accepiſti? [a] Si autem accepiſti: quid non gloriaris quaſi non acceperis? [b] Iam ſaturati eſtis: iam diuites facti eſtis. [c] Sine nobis regnatis: [d] Et vtinam regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus. [e] Puto enim quod Deus nos apoſtolos nouiſſimos oſtendit, tanquam morti deſtinatos: [f] quia ſpectaculum facti ſumus mundo & angelis & hominibus. [g] Nos ſtulti propter Chriſtum: vos autem prudentes in Chriſto. Nos infirmi: vos autem fortes. Vos nobiles: nos autem ignobiles: [h] Vſque in hanc horam [i] & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus: [k] & laboramus operantes manibus noſtris

c ¶ *Sapientia enim huius mũdi ſtultitia eſt apud Deum.*] Nihil ſtultius eſt quam vt velit ſe, qui non poteſt, vindicare: & Deo ſuam non reſeruat iniuriam. Et ita de contumelia vindictam apud Deũ perdet, & de patientia mercedem.

d ¶ *Scriptum eſt*: &c.] Ad effugiendam manum Dei, nulla ſuffragatur aſtutia.

e ¶ *Et iterum: Dominus nouit cogitationes ſapientium*: &c.] Nihil vtilitatis conferunt ad ſalutem.

f ¶ *Nemo itaque glorietur in hominibus.*] In falſis ſcilicet apoſtolis, humana tantum ſapientibus, cum nec in nobis quidem, ſed in eo, cuius & ipſi ſumus, ſit gloriãdum.

g ¶ *Omnia enim veſtra ſunt, &c.*]Omnia creata ſunt propter ſanctos: qui cum nihil habeant, poſſident cuncta. Poſſumus autem hæc ad libertatem referre arbitrij, vt quod velint intelligat, ſiue mortem, ſiue vitam.

h ¶ *Siue præſentia, ſiue, &c.*] Quod ſanctis tam præſentia quam futura diuinitus ſint attributa: item Chriſti vitam mortemque ſignificat. Quoniam propter nos & mortuus eſt, & reſurrexit.

i ¶ *Vos autem Chriſti.*] Sic eſt Chriſtus Dei: ſicut alibi Deus dicitur Chriſti, & hoc ſi de diuinitate velis intelligi. Cæterum hic de aſſumpti hominis forma tractatur, ſecundum quam dicitur vnctus.

k ¶ *Chriſtus autem Dei.*] Quaſi homo.

ſ ¶ *Itaque nolite iudicare ante tempus, &c.*] Homo videt in facie, Deus autem in corde.

t ¶ *Et tunc laus erit vnicuique à Deo.*] Ille vero laudabilis eſt, qui Dei teſtimonio laudatur, apud quem omnia occulta & inuiſa ſunt cognita.

u ¶ *Hæc autem fratres transfiguraui in me, & Apollo propter vos.*] Vt à nobis humilitatis ſumatis exemplum: ne ſupra diſciplinam ſcripturæ audeat vnuſquiſque aduerſus alterum pro alio inflari, doctore malæ contentionis euerſo.

x ¶ *Vt in nobis diſcatis, ne ſupra quàm ſcriptum eſt: vnus aduerſus alterum infletur pro alio.*]Hoc eſt quod dicit: ne vnuſquiſque magiſtrum proprium prædicans, alter aduerſus alterum incitetur.

y ¶ *Quis enim te diſcernit.*] Hic ad ipſos inflatos per eloquentiam verba conuertit: quis te diſcernit cuius momenti ſis.

z ¶ *Quid autem, &c.*] Quid enim boni ex temetipſo habes, quod à nullo didiceris: vel Dei dono minime conſecutus ſis.

a ¶ *Si autem accepiſti, &c.*] Quaſi in proprio gloriaris.

b ¶ *Iam ſaturati eſtis, &c.*] Hoc increpatiuo modo legendum vel pronuntiandum eſt.

c ¶ *Sine nobis regnatis.*] In nullo noſtri indigentes.

Caput IV.

SIc' *nos, &c.*] Non vt æquales Chriſto.

m ¶ *Hic iam, &c.*] Interrogantis vox eſt, id eſt, iam hic vos putatis conſcientias iudicari.

n ¶ *Mihi autem, &c.*] Humanum iudicium nullius dico momenti, in quo ſæpe veritas & iuſtitia fruſtratur. *Diem enim hominis non concupiui*, Hieremias ait. Hier.17.b

o ¶ *Sed neque meipſum iudico.* Ergo qui conſcientiam meam optime noui, nihil eſſe me iudico. Neque meipſum iudico.

p ¶ *Nihil enim mihi conſcius ſum.*] Male ſentiunt qui dicunt: Nemo poteſt vitare peccatum.

q ¶ *Sed nõ in hoc iuſtificatus ſum.*]Hoc pro humilitate dicit.

d ¶ *Et vtinam, &c.*]Vtinam non eſſetis falſa gloriatione decepti, forſitan ſimul regnaremus.

e ¶ *Puto enim, &c.*] Nos omnium vltimos ad gentes tanquam ad mortem duxerit.

f ¶ *Quia ſpectaculum, &c.*] Omnes noſtras publice ſpectant iniurias, ſiue vere angeli & homines, ſiue ſancti homines & peccatores.

g ¶ *Nos ſtulti, &c.*]Nos tanquam ſtulti propter Chriſtum omnia ſuſtinemus. Vos autem ita vultis eſſe Chriſtiani, vt prudentiam ſæculi teneatis. Nos infirmi, quia vicem reddere nolumus: Vos autem reddendo, fortes vos eſſe gloriamini. Nos nihil habentes voluntaria paupertate deiecti: Vos vobis etiam nobilitatem terreni generis vendicatis.

h ¶ *Vſque in hanc, &c.*]Ab initio prædicationis noſtræ vſque in præſens tempus.

i ¶ *Et eſurimus, &c.*] Non ſtamus in ſedibus certis, vbique euangelij neceſſitate iactamur.

k ¶ *Et laboramus.*]Sic tamen operabantur, vt doctrinæ officium magis implerent.

a ¶ Male-

G

a ¶ *Maledicimur, & benedicimus: perſecutionẽ patimur, &c.*] Rogamus Deum pro his qui nos blaſphemant.
b ¶ *Tanquam purgamenta, &c.*] Sicut ſcriptum eſt: Iuſtus immundus eſt apud malos.
c ¶ *Omnium peripſema vſque, &c.*] Omnium humillimi atque ſubiecti.

remiam, qui ait: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum?* vt oſtenderet ſibi non affectum doloris, ſed lacrymas defeciſſe. Hier. 9. d
n ¶ *Vt tollatur de medio veſtrum qui hoc opus fecit.*] Siue homo qui peccauit tollatur, ſiue Satanas eiiciatur, dum non habet per quem operetur.

noſtris. [a] Maledicimur, & benedicimus. Perſecutionem patimur, & ſuſtinemus, Blaſphemamur, & obſecramus, [b] Tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, [c] omnium peripſema vſque adhuc. [d] Non vt confundam vos, hæc ſcribo: ſed vt filios meos chariſſimos moneo. [e] Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto: ſed non multos patres. [f] Nam in Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. [g] Rogo ergo vos imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. [h] Ideo miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus chariſſimus & fidelis in domino, [i] qui vos commonefaciat vias meas, quæ ſunt in Chriſti Ieſu: [k] ſicut vbique in omni eccleſia doceo. [l] Tanquam non venturus ſum ad vos, [m] ſic inflati ſunt quidam. Veniam autem ad vos cito, ſi dominus voluerit: [n] & cognoſcam nõ ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed virtutem. [o] Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute. [p] Quid vultis? [q] in virga veniam ad vos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis.

CAPVT V.

OMnino [r] auditur [ſ] inter vos fornicatio: & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat. [t] Et vos inflati eſtis, & non magis luctũ habuiſtis, [u] vt tollatur de medio veſtrum, qui hoc opus fecit. [x] Ego quidẽ abſẽs corpore, præſens autẽ ſpiritu, iã iudicaui vt præſens [y] eum qui ſic operatus eſt in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, congregatis vos & meo ſpiritu cum virtute domini Ieſu, [z] tradere huiuſmodi Satanæ in interitum carnis, [a] vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini noſtri Ieſu Chriſti. [b] Non eſt bona gloriatio veſtra. Neſcitis, quia modicum fermentũ totam maſſam corrumpit? [c] Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio, ſicut eſtis azymi. [d] Etenim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & veritatis. [e] Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceamini fornicariis. Non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis ſeruientibus [a] alio

d ¶ *Non vt confundam vos, &c.*] Poterant confundi de ſua gloria, ſi eos non reuelaret. Non enim ruborem illorum cupiebat, ſed profectum.

e ¶ *Nam ſi decem, &c.*] Omnes qui ab alio iam genitis miniſtrant, patres dici non poſſunt.

f ¶ *Nam in, &c.*] In nouam vitam me primum prædicante, reformatos vos eſſe meminiſtis.

g ¶ *Rogo ergo vos, &c.*] Bonorum filiorum eſt, in omnibus bonos imitari parentes.

h ¶ *Ideo miſi ad vos Timotheum, &c.*] Quanto fidelior è cæteris, tanto charior cunctis.

i ¶ *Qui vos commonefaciat, &c.*] Qui vos & meis literis & ſuo commoneret exẽplo: aliud enim ſine alio prodeſſe non poterat.

F

k ¶ *Sicut vbique, &c.*] Quomodo ſemper & vbique meũ exemplũ cum doctrina concordat.

l ¶ *Tanquam non, &c.*] Hic incipit cauſam fornicationis arguere.

m ¶ *Sic inflati ſunt, &c.*] Tãdiu aliquis de ſcientia falſa ſe iactat, vſquequo veræ ſcientiæ prædicator aduenit.

n ¶ *Et cognoſcam, &c.*] Examinabo non eloquentiæ põpam, ſed conuerſationis effectum, vbi virtus fidei eſſe probatur.

o ¶ *Non enim, &c.*] Hic oſtẽdit nihil prodeſſe doctrinam abſque iuſtitiæ operibus, ei qui non faciat quæ facienda perſuadet.

x ¶ *Ego quidem,*] Præſentem ſe eſſe dicit in ſpiritu, ne ex ſolo auditu abſentem damnaſſe putaretur: ſecundum illud Eliſei dicentis ad Giezi: Nonne ſpiritus meus tecum erat in via? 4. Reg. 5. g

y ¶ *Eum qui ſic, &c.*] Qui pro me erat præſens, ſiue in literarum mearum auctoritate, per quam domini quoque virtus aſſiſtit.

z ¶ *Tradere huiuſmodi, &c.*] Vt arripiendi illum corporaliter habeat poteſtatẽ. Quod dum viderit ſe nec carnis hic, nec in futuro ſpiritus requiẽ habiturum, de facto pœniteat vt ſaluetur. Sine ſic quiſque pro meritis ſuis de eccleſia pellitur, & Satanæ traditur poteſtati, vt dum caro eius per pœnitentiã afflicta quendam interitum patitur, ſpiritus conſeruetur. Habet enim conſuetudinem ſcriptura, vt hominem in parte totum intelligat. Siue ita, quia & hic ſcripturæ mos eſt, vt in carne carnales actus interire: in ſpiritu vero ſpiritualis conuerſatio ſalua fieri demõſtretur. Item hic oſtendit eiectum extra eccleſiam rabido ore dæmonum lacerandum, ſi permanſerit nolens carnis vitia mortificare, vt poſſit vitam ſanctam recuperare.

H

a ¶ *Vt ſpiritus, &c.*] Quoniã in ſpiritu ſatanas accipere non poteſt poteſtatem, vt domini iudicio reſeruetur.

b ¶ *Non eſt, &c.*] Ignoratis quia malo exemplo poſſunt plurimi interire. Sed & per vnius delictum, in omnem populum Iudæorum iram Dei legimus aduenisse.

p ¶ *Quid vultis, &c.*] Benignus magiſter diſcipulorum correctionem in eorum poteſtate dimittit: vt ſi pœnitere valint, clementiſſimus conſolator adeſſet. Si autem nollẽt, durus vltor aſſiſteret peccatorum.

Actor. 5. Ibid. 13. b
q ¶ *In virga, &c.*] Quali virga venit Petrus ad Ananiam & Sapphiram, & ipſe Paulus ad magum.

CAPVT V.

OMnino [r] *auditur, &c.*] Oſtendit quare ſuperiora minatus ſit.

ſ ¶ *Inter vos, &c.*] In eccleſia cui vos præeſſe videmini.

t ¶ *Et vos inflati eſtis, & non magis luctum habuiſtis, &c.*] Vana ſciẽtia inflamini, & coram de his qui pereunt, non habetis: vt aut corrigãtur, aut ab eccleſia ſeparentur. Cum bonos paſtores ſẽper legamus populi defleſſe peccata: vt Hie-

c ¶ *Expurgate vetus, &c.*] Nihil in vobis conuerſationis priſtinæ relinquatis, quod ſynceritatem poſſit naturæ corrumpere.

d ¶ *Etenim paſcha, &c.*] Non figura, ſed veritas. Et Iudæi quidem ſeptem diebus azyma comedebant. Nos vero ſemper, ſi ſimpliciter & pure verſemur. Quia in ſeptem diebus mundus eſt factus, qui ſemper in ſuo ordine reuoluitur. Et quotidie nobis agnus occiditur, & paſcha quotidie celebramus, ſi fermentum malitiæ & nequitiæ non habemus. Quid eſt enim aliud niſi corruptio naturæ fermentum, quod & ipſum prius à naturali dulcedine recedens adulterino acore corruptum eſt.

e ¶ *Scripſi vobis in epiſtola ne commiſceamini fornicariis, &c.*] Hoc ipſum in hac epiſtola ita ſcripſi, non vt à gentibus, ſed ab his qui peccant in eccleſia, ſeparemini: ſi in autẽ mori

A a ¶ *Concluſit enim Deus omnia in*, &c.] Non vi concluſit, ſed ratione concluſit, quos inuenit in incredulitate, hoc eſt, Iudæos omnes, & gentes hic cõcluſit: quia antea Iudæi peccatores tantum erant, non etiam perfidi: poſtquam autem Chriſtum non crediderunt, gentibus ſunt æquales: & omnes ſimiliter miſericordiam conſequuntur.

b ¶ *Vt omnium*, &c.] Hac de cauſa.

c ¶ *O altitudo*, &c.] Laudat ſapientiam Dei: qui tamdiu expectauit ſecundum præſcientiam, donec omnes miſericordia indigerent: vt omnibus de falſa iactantia operum gloria tolleretur.

Pſal.35. d ¶ *Quam incomprehenſibilia*, &c.] Iudicia Dei abyſſus multa. Aliqui enim comprehendere non poſſunt.

e ¶ *Quis enim*, &c.] Ante nemo cognouit: nam in præſenti ipſe Paulus vtique ſciebat, qui aliis oſtendebat. Nos autem ſenſum domini habemos. Siue legem ipſius per ſe nemo cognouit: & nemo peculiari Deo confabulatione inſtructus, doctrina non indiget legis.

f ¶ *Aut quis*, &c.] Vt eius nouerit ſacramenta.

g ¶ *Aut quis prior*, &c.] Quis fecit aliquid boni, & non Dei miſericordiam glorificet, ſed ſuo ſe merito recepiſſe glorietur.

B h ¶ *Quoniam*, &c.] Ab ipſo omnis creatura accepit initiũ, & per ipſum regitur, & in ipſo omnia concluduntur, nec ipſe continetur ab vllo.

i ¶ *Ipſi honor*, &c.] Ipſe ſolus glorificandus eſt, cuius eſt etiã quod ſumus & viuimus, ac mouemur. Simul etiam contra Arianos facit hic locus, cum dicitur Deus id eſſe, ex quo omnia, & per quem omnia facta eſſe monſtrantur: ſiquidem omnia per verbum in principio facta, Euangeliſta ſignauit. Et quod de filio Euangeliſta teſtatur, hoc Apoſtolus per vnitatis myſterium, de patre intelligendum edocet credendum.

ipſi miſericordiam conſequantur. [a] Concluſit enim Deus omnia in incredulitate, [b] vt omnium miſereatur. [c] O altitudo diuitiarum ſapiẽtiæ & ſcientiæ Dei: [d] quàm incõprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. [e] Quis enim cognouit ſenſum domini, [f] aut quis conſiliarius eius fuit, [g] aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? [h] Quoniam ex ipſo, & per ipſũ, & in ipſo ſunt omnia. [i] Ipſi honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.

CAPVT XII.

OBſecro [k] itaque vos fratres [l] per miſericordiam Dei, [m] vt exhibeatis corpora veſtra [n] hoſtiam viuentem, ſanctam, [o] Deo placentem, [p] rationabile obſequium veſtrum. [q] Et nolite conformari huic ſæculo, ſed reformamini in nouitate ſenſus veſtri: vt probetis quæ ſit voluntas Dei [r] bona & beneplacens, & perfecta. [s] Dico enim per gratiã quæ data eſt mihi [t] omnibus qui ſunt inter vos: [u] non plus ſapere quã oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem: [x] & vnicuique ſicut Deus diuiſit [y] menſuram fidei. [z] Sicut enim in vno corpore multa membra habemus: omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto: [a] ſinguli autem alter alterius membra: [b] habentes autem donationes ſecundũ gratiã, quæ data eſt nobis differentes. [c] Siue prophetiam ſecundum rationem fidei: [d] ſiue miniſterium in miniſtrando: [e] ſiue qui docet in doctrina. Qui exhortatur in exhortando: [f] qui tribuit in ſimplicitate: [g] qui præeſt in ſolicitudine: [h] qui miſeretur in hilaritate. [i] Dilectio ſine ſimulatione. Odientes malum, adhærentes bono.

actus noui fiant, quo poſſitis volũtatem Dei & ſenſum eius agnoſcere. Hæc enim non niſi nouo ſenſu reuelantur. C

r ¶ *Bona*, &c.] Hoc eſt, quod bonum ſit melius, & optimũ.

ſ ¶ *Dico enim*, &c.] Prohibet vſum humanæ ſapientiæ quæ præter legem eſt: non ſenſu proprio loqui ſe dicit, ſed auctoritate gratiæ Dei.

t ¶ *Omnibus qui ſunt*, &c.] Qui ſunt ſacerdotes ſiue doctores, quorum cæteri ſequuntur exemplum.

u ¶ *Non plus ſapere, quam*, &c.] Plus vult ſapere, qui illa ſcrutatur, quæ lex non dicit. Vnde & Salomon ait. *Altiora te ne quæſieris: & maiora te, ne ſcruteris: ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper.* Eccleſ.3.a

x ¶ *Et vnicuique*, &c.] Notandum quod Deum dicat Spiritum ſanctum, quomodo ad Corinthios ait, dona diuidere ſingulis prout vult. 1.Cor.12.b

y ¶ *Menſuram fidei.*] Menſura fidei, virtutis intelligenda eſt gratia, quam non niſi fideles accipiunt.

z ¶ *Sicut*, &c.] Per comparationem corporis, eos ad cõcordiam cohortatur, ne vel hinc moueantur, quia dona accipere diuerſa: non enim poterant omnia habere ſinguli, ne ſuperbirent nullius egentes: nec omnes eadem, vt corporis Chriſti ſimilitudo in nobis monſtretur. Item quod dicit in vno corpore multa membra, propter diuerſitatem officiorum dicit. Non enim poteſt oculus audire, nec auris videre, & ſic cætera intelligenda. D

a ¶ *Singuli autem alter*, &c.] Vt præſtando alterutrum quod habemus, magis ac magis charitas in nobis confirmetur.

CAPVT XII.

OBſecro [k] *itaque*, &c.] Quia de ſenſu domini dixerat: modò dicit quales ſe exhibere debeant, vt ſenſum domini habere mereantur. Huc uſque de dogmatibus dicit: hinc iam moralia docet.

l ¶ *Per miſericordiam Dei.*] Qua magis nihil eſt, per quam liberati ſumus.

m ¶ *Vt exhibeatis*, &c.] Quanto magis animam, non animalium, ſicut in lege, quæ tamen licet in figura fuerint, immaculata offerebantur & viua.

n ¶ *Hoſtiam viuentem, ſanctam.*] Hoc eſt, caſtam & alienam ab omni morte peccati.

o ¶ *Deo placentem.*] Domino, non hominibus tantùm placente, ſiue talis ei placet hoſtia.

p ¶ *Rationabile*, &c.] Omne opus bonum tunc placet Deo, ſi rationabiliter fiat. Nam mercede priuatur, vtputa, ſi quis hominum cauſa ieiunat, bonum obſequium inſipienter facit: ita & de omnibus adiacentibus ſentiendum eſt.

q ¶ *Et nolite*, &c.] Nolite ſimiles eſſe filiis mundi, quia facti eſtis filij Dei: ſed renouate ſenſum veſtrum, per quem regitur corpus, & omnia membra diriguntur, vt etiam corporis

b ¶ *Habentes autem donationes*, &c.] Donum non ex noſtro, ſed ex donantis arbitrio pendet. Et omnibus quidem credentibus gloria promittitur in futuro, ſed qui tam mundum cor habuerit, vt hoc mereatur, gratiam virtutum accipit etiam in præſenti.

c ¶ *Siue prophetiam ſecundum*, &c.] Fidei, nõ legis: ſiue quia fides illa meretur. Vnuſquiſque enim tantum accipit, quantum credit. Item ſecundum fidem quæ vnicuique à Deo data eſt atque conceſſa.

d ¶ *Siue miniſterium in miniſtrando.*] Miniſterium ſacerdotalis, vel diaconatus officij.

e ¶ *Siue qui docet in doctrina, qui exhortatur*, &c.] Qui docet, maior eſt eo qui exhortatur. Exhortari enim pro viribus ſuis poſſunt, etiam minus periti. Notandum ſanè quod tertio tantum poſuerit, ſiue quod quare fecerit, ſpiritualis debet lector agnoſcere.

f ¶ *Qui tribuit*, &c.] Omnibus ſimpliciter largitur, cunctos credens bonos eſſe, & indigere quæ petunt.

g ¶ *Qui præeſt in ſolicitudine.*] Qui præeſt Eccleſiæ vel fratribus, debet eſſe ſollicitus.

h ¶ *Qui miſeretur*, &c.] Maximè circa ægrotos miſericordiam exhibendo. Siue miſericordiæ titulus generalis eſt, qui circa omnes placido exhibendus eſt animo. *Hilarẽ enim datorem diligit Deus*, & triſtem ſine dubio odit: quia melius eſt verbum bonum ſuper datum optimum. 2.Cor.9.b

i ¶ *Dilectione ſine ſimulatione*, &c.] Tota puritas debet eſſe in Chriſtianis, ſicut Deus pura lux eſt. Fingere enim ſeruorum

E rum eſt. Et diligamus non lingua tantum, ſed opere & veritate. Ita etiam ſi neceſſe fuerit, pro inuicem moriamur.

s ¶ *Charitatem*, &c.] Its vos diligite, quaſi es vna matre generati.

b ¶ *Honore* &c.] Hoc ſi ſemper ſeruaremus, & charitatem & patientiam teneremus: ſicut alibi ait. Aliter alterutrum maiorem æſtimantes. Si enim nos omnibus minores iudicaremus, nec vltro alicui iniuriam faceremus: nec illatam nobis grauiter deputaremus.

c ¶ *Solicitudine*, &c.] Ne per ſolicitudinem ſæculi, pigri in Dei opere efficiamini & inertes.

d ¶ *Spiritu*, &c.] Quia frigidos dominus non amat, & in tepidis nauſeat. Tunc plane ſpiritu feruemus ſi ſæculo frigidi ſumus.

e ¶ *Domino*, &c.] Non ſæculo: neque vino, ſed Deo.

f ¶ *Spe gaudentes*.] Spe non præſenti. Spes enim quæ videtur, non eſt ſpes.

g ¶ *In tribulatione patientes*.] Propter gaudium ſpei futuræ, omnia ſuſtinete: ſicut ait: *Omnes gaudium exiſtimate*. Iac.1.a

h ¶ *Orationi inſtantes*.] Inſtantia orationis nobis præſtat auxilium in aduerſis.

i ¶ *Neceſſitatibus*, &c.] Miniſtrate eis qui propter Chriſtũ, ſua omnia contemnentes, alienis ad tempus indigent miniſteriis. Quidam codices habẽt,

F Memoriis ſanctorum communicantes: quod ita intelligitur, quod meminerit, in qualibus ſancti, vel quibus operibus promeruerint Deum, vt participes eorum fiant imitantes ſemper. Denique ſequitur.

k ¶ *Hoſpitalitatem ſectantes*.] Quia & hoc ſancti fecerunt: ſicut Abraham, ſicut Lot, qui etiam inuitos hoſpites detinebant: de qua dicitur. Per hanc enim quidam Deo placuerunt angelis hoſpitio receptis.

l ¶ *Benedicite*, &c.] Ne putaremus vtrunque nos facere debere. Ait enim & B. Petrus: *Neque maledictum pro maledicto, ſed econtrario benedicentes*. 1.Pet.3.b

m ¶ *Gaudere cum gaudentibus*, &c.] Vt ſi quid patitur vnum membrum, compatiantur omnia membra. Sicut Iob ait: Si non ingemui vel lacrymatus ſum, cum viderem homines in neceſſitate. Et dominus fletibus Mariæ, ad fletum prouocatur, vt nobis daret exemplum. Nec enim pro Lazaro quem erat ſuſcitaturus, fleuiſſe credendus eſt: nec propter incredulitatem illorum, qui ei ſæpe non crediderunt mirabilia facienti. Nos autem iam peruerſo modo flemus cum gaudentibus, & gaudemus cum flentibus. Si quis enim laudatus fuerit, contriſtamur: ſi quis ceciderit, exultamus. Vnde oſtendimus nos qui talia facimus, de corpore Chriſti non eſſe, qui non dolemus de vno membro præciſo: ſed inimici ſumus partis noſtræ, & amici partis aduerſæ: qui non dolemus de acie noſtra viros fortiſſimos corruentes: nec gaudemus, ſi videamus eos fortiter dimicantes: quamuis ipſi tam validi non ſimus ad pugnandum. Ioan.11.

n ¶ *Idipſum*, &c.] Vt ita alteri ſentiatis, ſicut vobiſmetipſis.

o ¶ *Non alta ſapientes*, &c.] Superba ſapit iſte, qui ſuam per ſe vlciſci cupit iniuriam: & non humilibus rebus, id eſt, humilitate conſentit.

p ¶ *Nolite eſſe*, &c.] Nolite in humana ſapientia gloriari, ſed ſtulti eſtote ſæculo vt ſitis domino ſapientes: ſicut ſcriptum eſt. *Beatus homo quem tu erudieris domine: & de lege tua docueris eum.* Pſal.93.b

no.[a] Charitatem fraternitatis inuicẽ diligẽtes, [b] honore inuicẽ præuenientes.[c] Solicitudine nõ pigri.[d] Spiritu feruẽtes, [e] domino ſeruiẽtes.[f] Spe gaudentes, [g] in tribulatione patiẽtes, [h] orationi inſtãtes: [i] neceſſitatibus ſanctorum communicantes, [k] hoſpitalitatem ſectantes. [l] Benedicite perſequentibus vos. Benedicite, & nolite maledicere. [m] Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. [n] Idipſum inuicem ſentientes. [o] Non alta ſapiẽtes, ſed humilib. conſentientes.[p] Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos. [q] Nulli malum pro malo reddentes, [r] prouidentes bona, non tantum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus. [s] Si fieri poteſt quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes. [t] Non voſmetipſos defendentes chariſſimi, ſed date locum iræ. [u] Scriptum eſt enim: Mihi vindictam, & [x] ego retribuam, dicit dominus.[y] Sed etſi eſurit inimicus tuus, ciba illũ, ſi ſitit, potum da illi.[z] Hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius.[a] Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.

Capvt XIII.

OMnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit: [c] non eſt enim poteſtas niſi à Deo.[d] Quæ autem ſunt, à Deo ordinata ſunt.[e] Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordi-

q ¶ *Nulli malum*, &c.] Humana ſapientia eſt, ſi quæramus vicem reddere inimicis. Stultitia enim eſt in hoc ſæculo, ſi percutienti & aliam maxillam præbere volueris. Quod ſi tantæ patientiæ & humilitatis fueris: non ſolum apud dominum, ſed & apud omnes homines poteris probabilis apparere. G

r ¶ *Prouidentes bona non*, &c.] Tantum caue ne ideo facias, vt non Deo, ſed ſolis hominibus placere deſideres.

ſ ¶ *Si fieri poteſt*, &c.] Quod veſtrum eſt, vos cum omnibus pacem habetote: & dicite cum propheta. *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus*: optantes ſcilicet conuerſionem eorum atque ſalutem, ſicut quę vobis fieri poſſit. Pſal.119.b

t ¶ *Non voſmetipſos*, &c.] Aut fugiendo, aut permittendo nocere.

v ¶ *Scriptum*, &c.] Ego quaſi meam, dicit dominus, non quaſi veſtram iniuriam vindicabo: quoniam dicit propheta. *Qui vos tangit, tanquam qui tãgit pupillam oculi ipſius*. Zach.2.b

x ¶ *Ego retribuã dicit dominus*,] Facienti bona, retribuere promittit.

y ¶ *Sed & ſi*, &c.] Noli illi negare, quod Deus nulli negat: quamuis ſit blaſphemus & impius.

z ¶ *Hoc enim faciens, carbones*, &c.] Vt cum ſibi carbones intellexerit per ſuam indebitam miſericordiam congregari, excutiat eos: hoc eſt, cõuertatur, & diligat te, quem habuerat aliquando peroſum. Cæterum non eſt miſericordia, ſed crudelitas: ſi ideo eam facias, vt illi aliquid peius eueniat: pro quo Deum præciperis deprecari. Item hoc loco docet nos imitari Deum debere, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos. Cibando enim inimicum & potando, eum ad pacem vel reconciliationem prouocamus: vt ſi ille in malitia perſtiterit, ignem ſuo congerit capiti. H

a ¶ *Noli vinci malo*, &c.] Ille dicitur viciſſe alterum, qui eum ad ſuam duxerit partem, ſicut hæreticum vel paganũ. Si ergo te fecerit ſibi vicem reddere, ille te vicit, ſibi ſimilem te faciendo: ſi autem per patientiam tuam feceris eum ceſſare ab iniuria, tu viciſti.

Capvt XIII.

OMnis b *anima*, &c.] Hæc cauſa aduerſus illos prolata eſt, qui ſe putabant ita habere libertatem Chriſtianam vt aut nulli honorem, deferrent, aut tributa penderent. Quocumque ergo modo eos humiliare deſiderat: ne forte propter ſuperbiam, magis quam propter Deum contumeliam patiantur. Ideoque docet illos humilitate tempus redimere. Aliter: quod ſublimiores poteſtates, eccleſiaſticæ dignitates intelligantur.

c ¶ *Non eſt*, &c.] Et quomodo Deus dicit per prophetam: Regnauerunt, & non ex me?

d ¶ *Quæ autem ſunt*, &c.] Si de ſæculi poteſtatibus dicere videatur, non ideo iuſtæ erunt, etiam ſi à Deo exordium acceperunt. Secundum deſiderium vniuſcuiuſque dantur. Nam dicit Salomon: *Quoniam data eſt vobis poteſtas à Deo. Sed cum eſſetis miniſtri regni illius, non recte iudicaſtis. Horrendè & citò apparebit vobis*, &c. Conſtituitur enim à Deo vt iuſte iudicet: & vt peccatores habeant, quod timeant, ne peccent. Sap.6.b

e ¶ *Itaque qui reſiſtit poteſtati*, &c.] Sicut ad Rahab dicitur:

A Qui exient foras, ipſe ſibi reus erit.

a ¶ *Nam principes non ſunt*, &c.] Malus debet timere poteſtatem, nam bonus non habet quod timeat, qui ſi iniuſtè occiditur, gaudet.

b ¶ *Vis autem*, &c.] Accipe conſilium meum, & nunquam timebis.

ordinationi reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt. [a] Nam principes non ſunt timori boni operis, ſed mali. [b] Vis autem nõ timere poteſtatem? [c] Bonum fac, & habebis laudem ex illa. [d] Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. [e] Nõ enim ſine cauſa gladium portat Dei enim miniſter eſt, [f] vindex in iram ei qui malum agit. [g] Ideoque neceſsitate ſubditi eſtote: non ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam. [h] Ideo enim & tributa præſtatis. Miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruiẽtes. [i] Reddite ergo omnibus debita. Cui tributũ, tributum: [k] cui vectigal, vectigal: [l] cui timorem, timorẽ: [m] cui honorem, honorem. [n] Nemini quicquã debeatis, [o] niſi vt inuicẽ diligatis [p] Qui enim diligit proximum, legem impleuit. [q] Nã non adulterabis, non occides, non furaberis, nõ falſum teſtimonium dices, nõ concupiſces: & ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur. Diliges proximum tuum ſicut teipſum. [r] Dilectio proximi, malum non operatur. [ſ] Plenitudo ergo legis, eſt dilectio. [t] Et hoc ſcientes tempus: quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. [u] Nũc enim propior eſt noſtra ſalus, quam cũ credidimus, [x] Nox præceſsit, dies autem appropinquauit. [y] Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis? [z] ſic vt in die honeſte ambulemus. [a] Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, [b] non in contentione & æmulatione, [c] ſed induimini dominum Ieſum Chriſtum, [d] carnis curam ne feceritis in deſideriis.

c ¶ *Bonum fac*, &c.] Ipſa damnatio malorum, laus eſt bonorum.

d ¶ *Dei enim*, &c.] Qui pro tua ſolicitus eſt quiete. Item hic dicendo: Miniſter eſt tibi boni cauſa, oſtendit in his quæ recta ſunt iudicibus obediendum, non in illis quæ religioni contraria ſunt.

e ¶ *Non enim*, &c.] Et in te habet officium, ſi peccaueris: nec tibi proficit ad mercedem. Siue ſacerdotes gladium ſpiritualem portant: ſicut Petrus percuſſit Ananiam & Sapphiram, & Paulus Magum. Act. 5. b & 10.

f ¶ *Vindex in iram*, &c.] Quia Deus non diligit malos: qui odit omnes qui operantur iniquitatem.

g ¶ *Ideoque neceſſitate*, &c.] Non ſolum quia poſſunt poteſtates etiam ſine cauſa iraſci, ſed & ne propter alicuius peccati conſcientiam condemnemini. Siue non ſolum, ne iraſcantur ſacerdotes, ſed etiam quia ſanctis illis & iuſtis honorem debetis. Item malum agẽtes & contra præcepta viuentes, propter vindictam ſubditi ſunt poteſtatibus: recte autem viuentes propter conſcientiam ſubditi ſunt, quia bona & iuſta ſunt quæ iubentur. B

h ¶ *Ideo enim & tributa*, &c.] Poſſunt & tributa ſacerdotum intelligi, quæ illis à Deo ſunt conſtituta. Siue ideo regibus tributa præſtatis: quia voluiſtis poſſidendo ſæculo eſſe ſubiecti. Miniſtros autem Dei illos appellat: vt vel ſic eis redderent, quod eis debebant, ne videretur Chriſtus ſuperbiam docuiſſe.

i ¶ *Reddite ergo*, &c.] Poteſt etiam eleemoſyna debitum appellari. Dicit ſcriptura: *Inclina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum.* Eccl. 4. d

Pſal. 17. k ¶ *Cui*, &c.] Vectigal noſtrum eſt, vt tranſeuntibus donemus: vel nos tranſeuntes ſedentibus ad viam, & inde veniẽtibus largiamur.

l ¶ *Cui timorem, timorem.*] Quomodo ergo ſcriptum eſt alibi: Præter Deum neminem eſſe timendum? Sed ſic, inquit, age vt neminem timeas. Timor enim Dei, timorem expellit humanum. Sed quoniam cauſas adhuc timoris habetis, neceſſe eſt vt timeatis.

m ¶ *Cui honorem honorem.*] Etiam timorem maioribus, honorem tantum æqualibus.

n ¶ *Nemini*, &c.] Præclare dixit Apoſtolus, reddenda vnicuique quæ debentur, ſola tantum dilectione nos inuicem obnoxios debere. Si autem ſemper fratribus debuerimus, dilectionem ſeruemus, vt perpetuæ charitati connectamur. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, nõ concupiſces: & ſi quid eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur: Item nemini debitum non reddatis.

o ¶ *Niſi vt*, &c.] Hoc ſolum ſemper debet manere, quod nunquam perſolui poteſt.

p ¶ *Qui enim diligit proximum, legem*, &c.] Secundum domini parabolam, ſine diſcretione cunctis miſericordiam fieri iubentis, omnis homo proximus eſſe cenſendus eſt. Itẽ dilectionem ideo præmiſit: quia fidelibus ſcribebat, & de iuſtitiæ conuerſatione tractabat. C

q ¶ *Nam*, &c.] *Diliges proximum tuum ſicut teipſum* Recapitulatur omnis iuſtitia in proximi dilectione, & iniuſtitia naſcitur, dum plus cæteris nos amamus. Qui enim ſicut ſe diligit proximum; non ſolum illi malum non facit, ſed etiã bonum facit, quia & circa ſe verumque cupit impendi.

r ¶ *Dilectio*, &c.] Etiam bonum non facere, malum eſt. Nam ſi viderit illum fame periclitari: nonne ipſe illum occidit, ſi ille cum affluat, non dederit victum: quamuis ei proprias nõ tulerit facultates? Quiſque enim in quacunque neceſſitate ſuccurrere mortuo poteſt: ſi non fecerit, occidit.

ſ ¶ *Plenitudo*, &c.] Hoc eſt perfectio.

t ¶ *Et hoc ſcientes*, &c.] Hoc eſt, vt ad perfectiora tendatis. Non enim ſemper debetis eſſe paruuli & lactentes, ſicut alibi dicit: *Etenim cum deberetis magiſtri eſſe*, &c. Item hortatur Apoſtolus vt tenebroſa & ſõni torpore depreſſa opera relinquentes, in lumine, hoc eſt, in bonis operibus ambulemus. Itẽ de ſomno inertiæ & ignorantiæ cõſurgamus: Iam enim ſcientia lucet. Heb. 5. c D

v ¶ *Nunc enim*, &c.] Scientia proficiente propior eſt ſalus, quam quando primum credidimus.

CAP.

x ¶ *Nox præceſſit: dies autem*, &c.] Comparat diei ſcientiam, & ignorantiam nocti, ſecundum Oſee dicentem: *Nocti aſſimilaui matrem tuam: factus eſt populus meus tanquam non habens ſcientiam.* Oſee 4. b

y ¶ *Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.*] Cum ignorantia abiiciamus ſimul etiam opera ignorantiæ, & arma lucis: hoc eſt, luminis opera induamur. *Qui enim male agit, odit lucem*: qui vero facit veritatem, venit ad lucem. Ioan 3.

z ¶ *Sic vt*, &c.] Sicut lux diei prohibet vnumquemque agere, quod nocte libere committebat: ita & ſcientia nos prohibet legis mandata cõtemnere: quod ſciamus nos ſemper à Deo videri.

a ¶ *Non in comeſſationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus*, &c.] Comeſſatio, eſt menſæ collatio. Nos vero habemus ſpirituale conuiuium dicentes: Cum conuenitis, vnuſquiſque pſalmum habet, &c. Ebrietatem ergo pernitioſam eſſe, & luxuriæ materiam: ex hinc cognoſcimus, quia impudicitiam ſubiunxit. Et alibi ait, *Nolite inebriari vino in quo eſt luxuria.* Eph 5. d

b ¶ *Non in contentione*, &c.] Etiam contentionem & inuidiam criminoſam eſſe: & aliis multis probatur exemplis, dicente Iacobo: *Si enim zelum amarum habetis*, &c. Iac. 3. d

c ¶ *Sed induimini*, &c.] Solus Chriſtus videatur in vobis, non vetus homo. Qui enim dicit ſe in Chriſto manere, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare, in quo omnes ſunt virtutes.

d ¶ *Et carnis*, &c.] Sicut Salomon ait: Poſt concupiſcentias tuas non eas. Et iterum: *Si dederis concupiſcentiam animæ tuæ, in gaudium facies te inimicis tuis venire.* Eccl. 18. d

E

Capvt XIV.

INfirmum [a] autem in fide aſſumite: [b] non in diſceptationibus cogitationum. [c] Alius enim credit ſe manducare omnia. [d] Qui autem infirmus eſt, olus manducet. [e] Is qui manducat, non manducantem non ſpernat: [f] & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum aſſumpſit. [g] Tu qui es, qui iudicas alienum ſeruum? [h] Domino ſuo ſtat aut cadit, [i] ſtabit autem. Poteſt eſt enim Deus ſtatuere illum. [k] Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. [l] Qui ſapit diem, domino ſapit, [m] & qui manducat, domino manducat. Gratias enim agit Deo. [n] Et qui nõ manducat, domino non manducat: & gratias agit Deo. [o] Nemo enim noſtrum ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus, ſiue morimur, domino morimur. Siue ergo viuimus ſiue morimur, domini ſum[9]. [p] In hoc enim Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit: vt & viuorum & mortuorum dominetur. [q] Tu autem quid iudicas fratrem tuum: [r] aut tu quare ſpernis fratrem tuum? [ſ] Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti. [t] Scriptum eſt enim. Viuo ego, dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. [u] Itaque vnuſquiſq; noſtrum pro ſe rationẽ reddet Deo. [x] Nõ ergo amplius inuicem iudicemus. [y] Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel ſcandalũ. [z] Scio & confido in domino Ieſu, quia nihil commune per ipſum, [a] niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. [b] Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, [c] iam non ſecundum charitatem ambulas.

a Noli

Capvt XIV.

INfirmum a, &c.] Hic oblique illos increpare incipit, qui ſe fortes putabant, vt immoderatè carnibus veſcerentur. Item hic infirmos fideles dicit, qui carnes quæ in macello tunc temporis vendebantur, idololatrias eſſe credebant: & propter hoc ſic putantes, ne polluerentur, oleribus veſcebantur. Vnde præcipitur ab Apoſtolo: ne imperiti ita ſentẽtes iudicent qui habent fidem: omnia quæ in macello veneunt, ſine diſceptatione manducent: quoniam omnis creatura Dei bona eſt: & nihil damnandum eſt eorum, quæ Deus hominibus ad edendum creauit.

b ¶ *Non*, &c.] Nolite ſecundum veſtras cogitationes, quẽ lex non iudicat iudicare,

c ¶ *Alius enim*, &c.] Qui tantam fidem habet, vt non moueatus, aut abſtinentia confractus, aut ſenio.

d ¶ *Qui autem*, &c.] Infirmus aut ætate, aut corporis calore. Item hic probatur: quia non de Iudæis dicatur, vt quidam putant, ſed de abſtinentibus. Non enim carnes ſecundum legem, ſed ſola olera manducabant. Aliter: Si icciroo tibi infirmitas animæ generatur: quia alium eiuſdem propoſiti, carnibus pro ſua fide veſci perhorteſcens, foſte cognoſcis: noli eſſe iudex alterius voluntatis, nec exigere ab aliquo. Vnicuique in voluntate dimiſſũ eſt: ſed ſi tibi ſcandalum eſt, & non vis carnibus veſci tibiipſi impone modum: & melius faciens, ſola olera manduca. Magis vnuſquiſque per tuam æquanimitatem ad abſtinẽtiam prouocetur, quam irritatus de hoc ſcandalizet te. Magis in edendis carnibus confirmetur, quod tum non potes quaſi culpam in alio reprehendere, ſi vnuſquiſque aut fidelites hoc præſumit, aut forte aſperitate valetudinis, aut ſenecta hoc faciat exigente.

F

e ¶ *Is qui manducat*, &c.] Habebant inter ſe ſcandala: illi illos quaſi carnales iudicabant. & illi illos tanquam ſtultos irridebant, & ſuperſtitioſos iudicabant.

f ¶ *Et qui non manducat, manducantem*, &c.] Ita illos Deus vocauit, vt te.

g ¶ *Tu qui es*, &c.] Cuius tu auctoritatis es, vt iudices eum, quem lex non iudicat? Vnde & Iacobus ait: *Qui iudicat fratrem*, ſcil. ſapientiorem ſe, *iudicat legem*. Cæterum ipſe Paulus contra mandatum facientes iudicanit, & aliis iudicandi tribuit facultatem. Ad eum qui fide infirmus eſt, ſermo dirigitur, non eum debere iudicare manducantem. Omnia quæcunque in macello veneunt: qui robuſtus fide eſt, omnia munda mundis eſſe cognoſcit.

Iac. 4.

h ¶ *Domino ſuo ſtat aut cadit.*] Siue viuit, ſiue moritur, quia & ille propter Deum abſtinet: & ille ſecundum Deum manducat.

Dan. 1. c

i ¶ *Stabit autem: potens eſt enim*, &c.] Deus qui tres pueros leguminibus paſtor, meliores apparere fecit, quam illos qui de menſa regis edebant, poteſt & illos diutius facere in corpore ſtare.

k ¶ *Nam alius iudicat diem*, &c.] Iudæi in eſcis diem inter diem iudicare non poterant. Ergo de ieiunio & abſtinentia dicit, quæ non ſunt ſub certo modo legis redacta, vt vnuſquiſque tãtum faciat, quantum poteſt: quantam mercedem habere voluerit. Vnde ſequitur: Vnuſquiſque id faciat in tali cauſa, quod melius eſſe iudicat. Item hoc eſt quod dicit, aliquos eſſe, qui certis anni tẽporibus: alios eſſe qui omni tempore vitæ ſuæ ab eſu carnium decreuerint abſtinendum.

G

l ¶ *Qui ſapit*, &c.] Domino ſapit, qui propter Deum ieiunat, & non propter homines.

m ¶ *Et qui*, &c.] Qui propter dominum manducat: vt prædicandi euangelium poſſit habere virtutem, non ſuæ gulæ ſtudet, ſed aliorum ſaluti: propter quod conuerſi, gratias referant Deo.

o ¶ *Et qui non manducat*, &c.] Quia per exemplum illius multi ſaluantur, & gratias referunt Deo. Qui enim voce agit gratias, ſolus agit: qui autem etiam in opere, in multis agit.

o ¶ *Nemo enim noſtrum*, &c.] Nemo fidelium ſibi viuit, & nemo ſibi moritur: quia Chriſtus pro omnibus mortuus eſt, vt & qui viuunt, iam non ſibi viuant, ſed illi. Cauendum econtrario, ne nos aut nobis viuamus manducando: aut propter homines moriamur ieiunando.

p ¶ *In hoc*, &c.] Aduentus Chriſti & viuos inueniet, & mortuos ſuſcitabit. Nihil ergo refert, verum te reſuſcitet, an viuum inueniat: tantum laboſa, vt coram eo iuſtus appareas.

H

q ¶ *Tu autem*, &c.] Qua auctoritate quaſi voracem damnas?

s ¶ *Aut tu quare*, &c.] Quaſi infirmum deſpicies, aut ſupernacue ieiunantem.

ſ ¶ *Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti.*] Tunc conſciẽtias noſtras dominus iudicabit, quid & quali voto fecerimus.

t ¶ *Scriptum eſt enim: Viuo ego dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis*, &c.] Hoc teſtimonio probat: quia omnes ſoli domino reddemus noſtrorum actuum rationem.

v ¶ *Itaque vnuſquiſque*, &c.] De his quibus lex tacet. Cæterum ſi videns peccantem non arguerit, reddet etiam Deo pro eo rationem.

x ¶ *Non ergo amplius inuicem iudicemus.*] Sufficit quod nunc vſque feciſtis.

y ¶ Sed *hoc iudicate magis*, &c.] Hic ſubtiliter ingreditur ad abſtinentiam commẽdandam: & dicit illos abſtinere debere, quamuis firmi ſint, ne exemplo illorum, infirmi ſcandalum patiantur.

z ¶ *Scio & confido in domino Ieſu: quia nihil commune per ipſum.*] Non hoc ideo dico: quia putem aliquid commune eſſe. Per Chriſtum enim ſcio omnia eſſe mundata. Commune enim dicitur, quicquid immundum videtur in eſca Iudæorum.

a ¶ *Niſi ei*, &c.] Illi per conſcientiam fit commune, qui adhuc ritu Iudaico, aliquid pro Chriſti fidem in talibus cauſis arbitratur immundum.

b ¶ Si *enim*, &c.] Non dixit, propter ieiunium, ſed ne illum tuo exemplo aut prouoces, aut compellas.

c ¶ *Iam non*, &c.] Quia inuitus manducat, quod illi non expedit. Etiam non diligis proximum ſicut te, ſi non illius vtilitatem cogitas ſicut tuam.

C

a Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt. b Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. c Non eſt enim regnum Dei eſca & potus, d ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu ſancto. e Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus. f Itaque quæ pacis ſunt, ſectemur: g & quæ ædificationis ſunt, inuicem cuſtodiamus. h Noli propter eſcam deſtruere opus Dei. i Omnia quidē munda ſunt, k ſed malum eſt homini, qui per offendiculum manducat. l Bonum eſt non mādūcare carnem, & non bibere vinum: m neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcādalizatur, aut infirmatur. n Tu fidem quam habes penes temetipſum, habe coram Deo. o Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat p Qui autem diſcernit ſi manducauerit, damnatus eſt, q quia non ex fide. r Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

Capvt XV.

Debemus s autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere: t & non nobis placere. Vnuſquiſque veſtrum proximo ſuo placeat u in bonum ad ædificationem. x Etenim Chriſtus non ſibi placuit, ſed y ſicut ſcriptum eſt: Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. z Quæcunque enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: a vt per patientiam & cōſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. b Deus autem patientiæ & ſolatij det c vobis idipſum ſapere in alterutrū ſecundum Ieſum Chriſtum: d vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. e Propter quod ſuſcipite inuicem f ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem Dei

a ¶ *Noli cibo tuo*, &c.] Non dixit, abſtinentia tua, ſicut quidam volunt.

b ¶ *Non ergo*, &c.] Libertatem quam habemus in domino, vt omnia nobis munda ſint, non ea ita debemus vti, vt videamur propter gulam & epulas ambulare. Siue blaſphematur, ſi propter talia contendimus.

c ¶ *Non eſt enim*, &c.] Non per eſcam iuſtificamur. Sed & hoc notandum, quod non dixerit: ieiunium & ſobrietas non eſt regnum Dei, ſed eſca & potus. Item hic manifeſte mōſtratur, quoniam regnum cœlorum cibum & potum non habet temporalē, ſed illic ſpiritualiter viuitur.

d ¶ *Sed iuſtitia*, &c.] Quæ per abſtinentiam facilius cuſtoditur. Vbi vero iuſtitia, ibi & pax, vbi pax, ibi & gaudium ſpirituale: quia ex diſſenſione ſemper triſtitia & moleſtia generatur.

e ¶ *Qui enim*, &c.] De tali homine nemo poteſt dubitare, quia ſanctus eſt.

f ¶ *Itaque quæ*, &c.] Vt non inuicem nos de huiuſmodi iudicemus.

g ¶ *Et quæ*, &c.] Sed ædificatio eſt abſtinentia. Cæterum eſca etiam ſi neminem perdat, nullum ædificat.

B

h ¶ *Noli propter*, &c.] Hominem ſcilic. à Deo creatum.

i ¶ *Omnia quidem*, &c.] Repetit quod ſuperius dixerat, ne creaturam damnare videretur.

k ¶ *Sed malum eſt homini*, &c.] Ipſum mundum, illis ſit malum, ſi per illud alterum offendant.

l ¶ *Bonum eſt non manducare carnem*, &c.] Exponit quid ſit per quod offendere dicebat infirmum. Item hoc loco laudat quidem abſtinentiam carnis & vini: ſed multo magis admonet, propter ſcandalum fratris abſtinendum eſſe à cibo & potu eorum, quæ idolis immolantur.

Eccl. 19. a m ¶ *Neque*, &c.] Infirmatur à pudicitia. *Vinum enim & mulieres apoſtatare faciunt etiam ſapientes.*

n ¶ *Tu fidem*, &c.] Si in hoc fidelem te putas, ſic manduca, vt nemo tuo infirmetur exemplo.

o ¶ *Beatus qui non*, &c.] Quia non ſuam infirmitatem probando conſiderat, ſed alterius ſalutem infirmi.

p ¶ *Qui autem diſcernit*, &c.] Si quis de alio diſcernat & dicat. Iſta ſi manducauerit, plane damnandus eſt. Hoc non habet fides, & ideo ſubſequitur.

q ¶ *Quia non ex fide.*] Non eſt enim ex fide, ſi tu alium idcirco condemnas: quia te ieiunante, ille manducat. Aliter: Qui ſe ita diiudicat. Idipſum enim eſt diſcretio & iudicium: quia iudicium diſcernendo fit, & diſcretio iudicando.

r ¶ *Omne autem*, &c.] Non ex fide, quæ per charitatem operatur. Quicquid ergo alium deſtruit, ex fide non eſt, & idcirco peccatum.

Capvt XV.

D*Ebemus* s *autem nos firmiores*, &c.] Si vere firmi eſtis, ſic facite vt ego, qui factus ſum infirmus, vt infirmos lucrifacerem.

t ¶ *Et non nobis placere*, &c.] Non à nobiſipſis, ſed à proximis collaudemur, ſicut & alibi ſuum nobis proponit exemplum, dicens: Sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. Nemo enim poteſt ædificare alterum, cui per bonam vitam non ante placuerit. Sed & ſibi placentes ſunt, qui propria commoda quærentes, ſuā faciunt voluntatem.

v ¶ *In bonam*, &c.] Oſtendit modum placendi & cauſam, ne ad vanam gloriam placeamus. Simul cum dicit. In bonam ædificationem, oſtendit malam eſſe, ſicut eſt illud: *Ædificabitur ad manducandum idolothyta.* 1. Cor. 8

x ¶ *Etenim*, &c.] Imitatur hoc & diſcipulus Chriſti, nō quærit ſuum commodum. Ille enim ob aliorum ſalutem, etiam mortuus eſt, & improperia amariſſima ſupportauit, dicentium. *Vah qui deſtruis templū*, & cætera. Mat. 15

y ¶ *Sicut ſcriptum eſt. Improperia*, &c.] Quæcunque non ſolum Chriſto, ſed etiam ſanctis exprobrantur Dei cauſa, Deo improperari dicuntur, vt eſt illud. *Vbi eſt Deus tuus?* Pſal. 41

z ¶ *Quæcumque enim ſcripta*, &c.] Nihil enim ſcriptum eſt ſine cauſa. Nam & merita vel tentationes iuſtorum ad noſtram proficiunt ædificationem: quia Deo manifeſtiſſimi erant.

D

a ¶ *Vt per patientiam & conſolationem*, &c.] Per ſcripturarum ſolatia, ſpem futuram patientiſſime expectamus: ſicut ſcriptum eſt: *Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum*: hoc eſt, qui conſolatione legis vtuntur, moueri vlla tentatione non poſſunt, vt per exempla patientiæ & cōſolationis eorum quæ ſcripta ſunt, ſperemus conſolationem etiam in præſentibus tentationibus. Magna enim cauſa ſolatij eſt, ſi quæ nos patiamur, dominum noſtrum Ieſum Chriſtum & ſanctos eius ſciamus eſſe perpeſſos. Pſal. 118 b

b ¶ *Deus autem*, &c.] Hoc loco Deum patientiæ, Spiritum ſanctum ſignificat, qui donat nobis ſecundum Chriſtum vnanimes glorificare Deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. Item patientiæ eius quæ eſt in conuerſione & ſolatio, non ira neque diſſidio.

c ¶ *Det vobis idipſum*, &c.] Vt vnuſquiſque ſic quærat ſalutem alterius quaſi ſuam, ſicut Chriſtus ſua morte omnes ſaluauit à morte.

d ¶ *Vt vnanimes vno ore*, &c.] Tunc vere Deus honorificatur, ſi vno animo & concordi voce laudatur. Si enim duo conuenerint ſuper terram ex omni re, quęcunque petierint, fiet illis.

e ¶ *Propter quod*, &c.] Propter honorem Dei inuicem onera veſtra portate, ſic adimplebitis legem Chriſti: quia nos ſuſcepit in ſe, cum eſſemus impij. Quanto ergo magis nos inuicem, vt ſimiles nos ſuſtinere debemus. Iterum hic vtrumque populum ad vnitatem hortatur. Conſentio vobis ô Iudæi, quia Chriſtus vobis promiſſus ad vos venerit primum, & gentes propter miſericordiam Dei vocatæ ſint, tamen vnum corpus eſtis effecti.

f ¶ *Sicut & Chriſtus*, &c.] Siue in gloriam diuinitatis, ſiue propter honorem Dei.

¶ *Dico*

Dei. [a] Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circuncisionis propter veritatem Dei[b] ad confirmandas promiſſiones patrum:[c] gẽtes autem ſuper miſericordia honorare Deum:[d] ſicut ſcriptum eſt: Propterea confitebor tibi in gentibus domine: & nomini tuo cantabo. [e] Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe eius. [f] Et iterum: Laudate omnes gentes dominum, & magnificate eũ omnes populi. Et rurſus Eſaias ait: Erit radix Ieſſe [g] & qui exurget regere gentes: in eum gentes ſperabunt.[h] Deus autem ſpei [i] repleat vos omni gaudio & pace [k] in credẽdo: vt abũdetis in ſpe & virtute Spiritus ſãcti.[l] Certus ſum autem fratres mei, & ego ipſe de vobis: [m] quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, [n] repleti omni ſciẽtia: ita vt poſsitis alterutrũ monere. [o] Audacius autẽ ſcripſi vobis fratres ex parte, [p] tãquã in memoriã vos reducẽs, [q] propter gratiã quæ data eſt mihi à Deo, [r] vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in gẽtibus, [ſ] ſanctificãs euangelium Dei, [t] vt fiat oblatio gentium accepta, & ſanctificata in Spiritu ſancto. [u] Habeo igitur gloriã in Chriſto Ieſu ad Deum. [x] Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Chriſtus, in obedientiam, in [y] verbo & factis, in virtute ſignorũ & prodigiorũ, [z] in virtute Spiritus ſancti, [a] ita vt ab Hieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum repleuerim euangelium Chriſti. [b] Sic autem prędicaui euangelium hoc non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem, ſed [c] ſicut ſcriptum eſt: [d] Quoniam quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligent, [e] propter quod & impediebar plurimum venire ad vos, [f] & prohibitus ſum vſque adhuc. Nunc vero vlterius locum non habẽs in his regionibus: [g] cupiditatem autem habens veniendi ad vos [h] ex multis iam præcedentibus annis: [i] cũ in Hiſpaniã proficiſci cœpero, ſpero quod prætetiens videam vos: [k] & à vobis deducar illuc, ſi vobis primum ex parte fruitus fuero.

a Nunc

E a ¶ *Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circunciſionis, &c.*] Hic oſtendit, quoniam, ſecundum carnem Chriſtus, Matt.20.d iuxta promiſſiones patrum ex ipſis natus ſit, vt præcepta legis impleret. Item non venerat *miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam ſuam redemptionem pro multis.*

b ¶ *Ad confirmandas promiſſiones, &c.*] Quia illis promiſerat Chriſtus: ſicut ipſe dicit: Matt.15.d *Non veni niſi ad oues perditas domus Iſrael.*

c ¶ *Gentes autem, &c.*] *Cui enim plus dimittitur, plus diligit.*

Luc.7.f d ¶ *Sicut ſcriptum, &c.*] Tulit Iudæis arrogantiam, dum gentium ſalutem docet eſſe prædictam, quamuis non fuerit nũtiatus ipſe Chriſtus in gẽtibus. Confitetur eos miſericordiam conſecutos: qui & ipſi ſunt in corpore eius.

e ¶ *Et iterum dicit: Lætamini, &c.*] Qui cum ipſis eſtis ad ſalutem adducti.

f ¶ *Et iterum: Laudate omnes gentes dominum, &c. Et radix Ieſſe.*] Ieſſe pater fuit Dauid, de cuius ſemine, id eſt, Maria, natus eſt Chriſtus.

g ¶ *Et qui, &c.*] Non de proſelytis aſſerit, ſed & illuc huic Gen.46.b loco ſimile eſt. *Non deficiet princeps ex Iuda, nec dux de ſe moribus eius.* Vnde probatur vere iam veniſſe Chriſtum, in quo omnes gentes ſperare manifeſtum eſt.

F h ¶ *Deus, &c.*] In quo omnes ſperamus, hoc oſtendit quomodo Deus abſque virtute ſpiritus ſancti, non replet aliquãdo nationem gratia: quoniam vnum donum eſt patris & ſpiritus ſancti.

i ¶ *Repleat vos omni, &c.*] Pax fidelium, in ſpe debet eſſe futura. Et ibi omne gaudium, vbi pax eſt. Nullum vero in diſſenſione gaudium, ſed vniuerſa mœſtitia.

k ¶ *In credendo, &c.*] Abundantia, in ſpe, in ſpiritu, virtutibus conſiſtit & ſignis.

l ¶ *Certus ſum, &c.*] Bonus doctor laudando prouocat ad profectum, vt erubeſcant tales non eſſe, quales ab Apoſtolo putantur.

m ¶ *Quoniam ipſi pleni, &c.*] Prouidit ne vnquam contentioſius dona increpaſſe videatur. Vel diffidentes aut ſtultos oſtendit Chriſtianos ſemper alterutrum monere debere.

n ¶ *Repleti omni ſcientia, ita vt poſſitis, &c.* Hoc eſt, noui & veteris Teſtamenti.

o ¶ *Audacius autem ſcripſi vobis, &c.*] Ideo ideo magis ſcribendi fiduciam habui, quia noui vos vt prudentes cito Prou.9.d accipere rationem: ſicut ſcriptum eſt. *Argue ſapientem, & amabit te.* Item hoc loco aut humilians ſe Apoſtolus loquitur, aut certe quoniam habentibus iam prædicationem Petri ipſe auderet prædicare.

p ¶ *Tanquam in memoriam vos reducens*] Recordans vos eſſe prudentes ſiue non ignaros, non doceo, ſed commoneo vt ſcientes.

q ¶ *Propter, &c.*] Non propter munera terrena vel laudem, ſed vt impleam officium quod accepi. G

t ¶ *Vt ſim miniſter, &c.*] Seruiens euangelio, hoc eſt, reuocans ei ſeruos quoſdam fugitiuos.

ſ ¶ *Sanctificans, &c.*] Meo exemplo ſanctum eſſe demonſtrans, quod cum tanto timore perficio. Quidam enim vt humanum contemnunt, quod prædicant vt diuinum: & ita fit vt res ſancta videatur eſſe non ſancta, cum non perficitur ſãcte. Vnde dicitur. *Sanctificate ieiunium*, id eſt, ſanctum facite ſiue monſtrate. Ioel.2.d

t ¶ *Vt ſim, &c.*] Vt exemplo meo gentes efficiantur hoſtia Deo accepta, non igni ſanctificata vel ſuſcepta, ſed Spiritu ſancto, ſicut ſcriptum eſt. Quia ſedit ſuper apoſtolos quaſi ignis, & viſæ ſunt eis variæ linguæ.

v ¶ *Habeo, &c.*] *Qui gloriatur, in domino glorietur.* Gloriam habeo apud Deum, licet apud homines infamer & maculer. 1.Cor.1.d

x ¶ *Non enim audeo aliquid loqui eorum, &c.*] Hic oſtendit Chriſti & Spiritus ſancti, vnã eſſe potẽtiam atque virtutem. Item non auſus ſum aliquid dicere me in his dũtaxat rebus propria virtute feciſſe, & non omnia per me eſſe Deum operatum.

y ¶ *Verbo, &c.*] Hoc eſt doctrina & ſignis. Non enim de operibus hic, ſed de virtutibus loquebatur. H

z ¶ *In virtute, &c.*] Vnam eſſe virtutem atque potentiam.

a ¶ *Ita vt ab Hieruſalem, &c.*] Repletur euangelium, cum etiam gentes credunt.

b ¶ *Sic autẽ hoc prædicaui, &c.*] Non omnis qui ſuper alienum fundamentum ædificat, male facit: ſed ſi ædificet aurum & cætera. Hic pſeudoapoſtolos tangit, qui ſemper ad eos qui iam crediderant, ibant: & nunquam ad gentes: quia non poterant virtutes operari. Et oſtendit perfecte ſe laboraſſe, qui & fundamentum poſuit. & ædificium ſuperſtruxit.

c ¶ *Sicut ſcriptum eſt.*] In Eſaia. Oſtendit ſuum laborem iam ante fuiſſe prædictum. Eſa.52.d

d ¶ *Quoniam quibus non eſt annuntiatum de eo videbunt, & qui non audierunt, intelligent.*] Oſtendit Chriſtus in apoſtolis, & per virtutes quæ in eius nomine fiebant.

e ¶ *Propter quod & impediebar, &c.*] Expoſuit illud quod in capite dixerat.

f ¶ *Sed prohibitus, &c.*] Vbi iam toti firmi ſunt, cauſam ſe negat habere ponendi fundamentum.

g ¶ *Cupiditatem, &c.*] Notandum, eſſe cupiditatem etiam Phil.1.c bonam. Sicut *cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Et: *Concupiuit anima mea deſiderare iuſtificationes tuas.* Pſal.118.e

h ¶ *Ex multis, &c.*] Quales neceſſitas fuerit oſtendit, quæ illum multis detineret annis.

i ¶ *Sed cum, &c.*] Verum in Hiſpania fuerit, incertum habetur.

k ¶ *Et vobis deducar illuc, ſi vobis primũ ex parte fruitus, &c.*]

A Quia ita vos exhibetis, vt nec apud vos locum, aut neceſſitatem habeã diutius remorandi: & ideo ex parte illis fuiſſe dicit, quia non credere indigebant, ſed tantummodo confirmari. Siue ideo ex parte, quia nulla magnitudo temporis faciat charitatem.

a ¶ *Nunc igitur*, &c.] Hoc mihi reſtat deinceps vt veniam.

b ¶ *Miniſtrare ſanctis.*] Sancti erant in Hieruſalem, qui omnibus ſuis diſtractis, & ante Apoſtolorum pedes depoſitis, orationi, lectioni, doctrinæque vacabant. Quales autem fuerint, ex hoc cognoſcitur, vt ipſe apoſtolus per ſe illis pergeret miniſtrare: & quibus oblationem ſuam eſſe optat acceptã, id eſt, vt eam dignentur accipere, oſtendens hoc non tam prodeſſe accipientibus quam dantibus. Hoc contra illos facit, qui gloriam perfectionis impugnant.

c ¶ *Probauerunt enim*, &c.] Probauerunt hoc ſibi vtile fore, ſi collationem aliquam ſũptuum facerent ſanctis.

d ¶ *In pauperes*, &c.] Quia propter ſanctorum ædificationem eſſe pauperes voluerunt. Siue ſimpliciter pauperes ſanctorum intellige.

e ¶ *Et debitores ſunt eorum.*] B Exemplo eorum prouocat Romanos ad ſimile opus, oſtendens hoc illis non immerito placuiſſe.

f ¶ *Nam ſi ſpiritualium*, &c.] Quia doctores ex ipſis habebant, & ſocij facti fuerant radicis, & pinguedinis oliuæ: ideoque vnuſquiſque in quo abundat debet alteri impertire.

g ¶ *Hoc igitur cum conſummauero, & aſſignauero*, &c.] Si vos bene exhibueritis, abundauit nobis bona doctrina in vos, quia quantum proficit diſcipulus, tantum prouocatur ad docendum & doctor. Sicut alibi ait: *Os noſtrum patet ad vos ò Corinthij*. Siue abundanter benedicitur in aduẽtu meo Chriſtus in vobis. 2.Cor.6.c

h ¶ *Scio autem quoniam veniẽs ad vos, in abundantia benedictionis*, &c.] Sciens Apoſtolus quoniam propter prædicationem Chriſti Romam vinctus ducendus erat, in abundantia benedictionis prædicat ſe eſſe venturum. Vel certe quoniam conſcius ſibi erat, nihilominus habere ſe gratiam ab aliis apoſtolis.

i ¶ *Obſecro igitur vos fratres per dominum*, &c.] Rogat vt pro eo tota inſtanter oret eccleſia: quia nouit multum valere preces in communi multorum. Iacobo enim occiſo, Petrus fratrum precibus de carcere liberatur: qui non tam illi quam ſibi beneficium præſtiterunt, ſcilicet vt eius poſſint doctrina firmari.

k ¶ *Et per charitatem*, &c.] Spiritualis enim charitas facit vt pro inuicem exoretis.

l ¶ *Vt libererer ab infidelibus, qui sũt in Iudæa: & obſequij*, &c.]

[a] Nunc igitur proficiſcar in Hieruſalem, [b] miniſtrare ſanctis. [c] Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationẽ aliquam facere [d] in pauperes ſanctorum, qui ſunt in Hieruſalem. Placuit enim eis, [e] & debitores ſunt eorum. [f] Nam ſi ſpiritualium eorum particeps facti ſunt gentiles: debent & in carnalib. miniſtrare eis. [g] Hoc igitur cum conſummauero, & aſſignauero eis fructum hũc, per vos proficiſcar in Hiſpaniam. [h] Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Chriſti veniam. [i] Obſecro ergo vos fratres per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, [k] & per charitatem ſancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum, [l] vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, & obſequij mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis, [m] vt veniã ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiſcum. [n] Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

CAPVT XVI.

COmmendo [o] autem vobis Phœben ſororẽ noſtrã, [p] quæ eſt in miniſterio eccleſiæ, quæ eſt in Cẽchræis, [q] vt eam ſuſcipiatis in domino digne ſanctis, & aſſiſtatis ei in quocũq; negotio veſtri indiguerit. Etenim ipſa quoq; aſſiſtit multis, & mihi ipſi. [r] Salutate Priſcam & Aquilã adiutores meos in Chriſto Ieſu: [ſ] qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerũt. Quibus nõ ſolũ ego gratias ago, ſed & cũctæ eccleſiæ gentium, [t] domeſticam eccleſiam eorum. [u] Salutate Epænetum dilectũ mihi: qui eſt primitiuus eccleſiæ Aſiæ in Chriſto Ieſu. Salutate Mariã, quæ multum laborauit in vobis. [x] Salutate Andronicũ & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui ſunt nobiles in apoſtolis: qui & ante me fuerũt in Chriſto Ieſu. Salutate Ampliatum dilectiſſimum mihi in domino. Salutate Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen, probum in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui ſunt ex Narciſci domo, qui ſunt in domino. Salutate Tryphenam & Tryphoſam, quæ laborãt in domino. Salutate Perſidam chariſſimam, quæ multum laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino: & matrem eius & meam. [y] Salutate Aſyncritũ & Phlegontam, Hermam, Patrobam, Hermen: & qui

C Siue vt omnes credant, ſibi fidelibus miniſtrans, in manus infidelium non incurram, ne ad vos venire non poſſum.

m ¶ *Vt veniam ad vos in gaudio*, &c.] Tunc in gaudio veniã, ſi oblatio mea ab eis accepta fuerit: & ſecurus verbum Dei abundantius loquar. Triſtitia enim animi multum impedit ad doctrinam.

n ¶ *Deus autem pacis ſit cum*, &c.] Deus pacis non niſi in pacificis eſt. Pulchrè autem finiuit, duobus populis in concordiam reuocatis.

CAPVT XVI.

C*Ommendo* o, &c.] Iam quaſi finito textu epiſtolæ, vt ſolet commendationis gratiam ſubter adnexuit. Item hic monſtrat Apoſtolus non accipiendam aut eligendã perſonã eſſe viri vel feminæ, quãdo Romanis per mulierem, vt fertur, literas mittit. In eadem epiſtola aliis feminis mandat ſalutem.

p ¶ *Quis eſt*, &c.] Sicut etiam nunc in orientalibus diaconiſſæ mulieres, in ſuo ſexu miniſtrare videntur in baptiſmo, ſiue in miniſterio verbi, quia priuatim docuiſſe feminas inuenimus, ſicut Priſcillam, cuius vir Aquila vocabatur.

q ¶ *Vt eam ſuſcipiatis in domino digne ſanctis, & aſſiſtatis ei in quocunque negotio veſtri indiguerit. Etenim ipſa*, &c.] Vt adiuueris eam ſiue ſumptuum opibus, ſiue ſolatio: quia & ipſa quamdiu habuit, plures adiuuit. D

r ¶ *Salutate*, &c.] Qui confirmaſſe ſe Apoſtolo dicuntur in fide, quos & ideo adiutores appellat: quia in opere doctrinarum vbi ipſe laborabat & iſti iuuerunt.

ſ ¶ *Qui pro anima*, &c.] Probando meam doctrinam, ſe periculo ſubiecerunt, propter quod illis omnes eccleſiæ gratias agunt: quia per illos ego ſeruatus ſum.

t ¶ *Et domeſticam eorum eccleſiam.*] Oſtendit congregationem fidelium, eccleſiam nominari.

v ¶ *Salutate Epænetum*, &c.] Primitiuos eccleſiæ Aſiæ: iſtos omnes quos ſalutat, intelligimus ex nominibus fuiſſe peregrinos, per quorum exemplũ atque doctrinam, non abſurdè exiſtimamus crediſſe Romanos.

x ¶ *Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos qui ſunt nobiles in apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto. Salutate Ampliatum dilectiſſimum*, &c.] Ætate non partu matrem Salutate. Hi ex Iudæis erant, & quia ſimul cũ Paulo fuerant tribulati: nec territi, ideo nobiles hoc merito habebantur: qui ad profectum Romanorum inter cæteros fuerant deſtinati, quique priores Paulo credidiſſe, ipſius teſtimonio referuntur.

y ¶ *Salutate Aſyncritum. Phlegõtam, Hermam, Patrobã, Hermen*,

E *men, & qui cum eis ſunt fratres. Salutate Philologū & Iuliā,* &c] Suo exemplo nos docet, quales amicos debeamus in noſtris literis ſalutare: non diuites ſæculi, facultatibus vel dignitaribus honoratos, ſed gratia ac fide locupletes.

a ¶ *Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti.*]Nō fictè vel ſubdole, quale Iudas tradidit ſaluatori. Ideo enim in eccleſia pax primo annunciatur, vt oſtendat ſe cum omnibus eſſe pacificum, qui corpori communicaturus eſt Chriſti.

b ¶ Rogo *autem vos fratres,* &c.] De illis dicit qui ex circūciſione illo tempore venerāt, ieiunia & abſtinentiā deſtruētes, neomenias & ſabbatha & cæteras ferias ventris gratia prædicabant, diſſentientes ab apoſtolica doctrina, & fratribus offendicula præparantes.

c ¶ *Et per dulces ſermones, & benedictiones,*&c.] Per blandimenta, & adulationes compto ſermone compoſitas.

d ¶ *Veſtra enim obedientia in omni loco,* &c.] Si illis obediſtis, quibus non debuiſtis: quāto magis nobis obedire debetis? Nam & illi propterea ad vos venerunt, quia ſciebant vos per obedientiam ſimplicem cito poſſe ſeduci.

e ¶ *Gaudeo igitur in vobis, ſed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo. Deus autē*
F *pacis conterat ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia,* &c.] Quia bona eſt obedientia, ſed ſi rationabilis ſit: & ideo volo vos ſapientes eſſe in bono, vt malum neſcientes, ſub pedibus innocentiæ deponatis inimicum. Ita enim dedit nobis dominus poteſtatem calcandi ſuper ſcorpiones atque ſerpentes, & omnem virtutem inimici, id eſt, ne nobis præualeat, & omnibus ſuper eum membris liberis ac ſolutis ambulare poſſimus.

f ¶ *Salutat vos Eraſtus,* &c.] Hic Arcarium ex Arcario dicit, ſicut gentes credentes ex gentibus ſæpe vocauit, ſecundum conſuetudinem legis quæ Abigail, vxorem Nabal adhuc appellat, cum iam illo mortuo in Dauid matrimonium tranſiſſet.

& qui cum eis ſunt fratres. Salutate Philologū & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olympiadem: & omnes qui cum eis ſunt ſanctos.[a] Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes eccleſiæ Chriſti.[b] Rogo autem vos fratres, vt obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt: & declinate ab illis. Huiuſcemodi enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri,[c] & per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium.[d] Veſtra enim obedientia in omni loco diuulgata eſt.[e] Gaudeo igitur in vobis: ſed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo. Deus autem pacis conterat ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius & Iaſon & Soſipater, cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam hanc in domino. Salutat vos Gaius hoſpes meus, & vniuerſa eccleſia.[f] Salutat vos Eraſtus Arcarius ciuitatis, & Quartus frater.[g] Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, amen.[h] Ei autem qui potens eſt vos confirmare [i] iuxta euangelium meum, & prædicationem Ieſu Chriſti,[k] ſecuudum reuelationem myſterij[l] temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum,[m] ſecundū præceptū æterni Dei [n] ad obeditionem fidei in cunctis gentibus [o] cogniti ſoli ſapienti Deo, per Ieſum Chriſtum: cui honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.

g ¶ *Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.*] Hæc eſt ſubſcriptio manus eius in omnibus epiſtolis, vt in ea etiam commoneret beneficia Chriſti. G

h ¶ *Ei autem qui potens eſt vos confirmare. Signis atque doctrinis.* Item hic patris perſonam monſtrat. Deſcendens autem dicit, manifeſtum hunc per ſcripturas propheticas ſecūdum imperium æterni Dei, Spiritum ſanctum ſignificat. Item infert: Cognitum eſt ſoli ſapienti Deo per Chriſtum Ieſum, cui gloria in ſæcula. Hoc loco patrem & filium manifeſte loquitur. Quod autem dicit: Cognitum eſt ſoli ſapienti Deo, in communi munere myſterij ſignificat trinitatem.

i ¶ *Iuxta euangelium,* &c.]Vt ſic viuatis, quomodo ego Chriſti exemplo & auctoritate gentibus prædicaui.

x ¶ *Secundum,* &c] Myſterium de vocatione vniuerſarum gentium in lege diu fuerat occultatum, quod nūc per Paulum euidenter patefactum eſt euangelium in Chriſto per teſtimonia prophetarum, quia quamuis de gētibus ante multa dixiſſet: tamen quomodo & in Chriſto vnum fierent & Iudæi, nemo tam aperte cognouerat. Exiſtimare enim poterant quoſdam ad fidem quaſi proſelytos admittendos. H

l ¶ *Temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum.*] Deſcendens autem dicit quid eſt patefactum.

m ¶ *Secundum præceptum æterni Dei.*] Præcepit Deus vt omnes gentes obediant, & Deum agnoſcant, quod futurum quandoque ſolus ante ſciebat, qui ſolus naturaliter ſapiens, ſicut naturaliter bonus, cum tamen & homo dicatur bonus: ſed nos inſtitutione boni vel ſapientes eſſe poſſumus, ille natura. Cui per Ieſum Chriſtum gloria & honor in ſæcula ſæculorum.

n ¶ *Ad obeditionem fide in cunctis gentibus.*] Spiritum ſanctum ſignificat. Item infert.

o ¶ *Cogniti ſoli ſapienti Deo per Ieſum Chriſtum: Cui honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.*

Commentariorum in Epiſtolam ad Romanos finis.

A

COMMENTARII IN PRIMAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

PAVLVS, [b] vocatus apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, [c] Soſthenes frater eccleſiæ Dei, [d] quæ eſt Corinthi, [e] ſanctificatis in Chriſto Ieſu vocatis ſãctis cum omnibus qui inuocãt nomẽ domini noſtri Ieſu Chriſti: [f] in omni loco ipſorũ & noſtro. [g] Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto. [h] Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu, [i] quia in omnibus diuites facti eſtis in illo, [k] in omni verbo & in omni ſciẽtia. [l] ſicut teſtimoniũ Chriſti confirmatum eſt in vobis, [m] ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia [n] expectãtib. reuelationẽ domini noſtri Ieſu Chriſti: [o] qui & cõfirmabit vos vſque in finem ſine crimine, in die aduẽtus domini noſtri Ieſu Chriſti. [p] Fidelis Deus, per quẽ vocati eſtis in ſocietatem filij eius Ieſu Chriſti domini noſtri. [q] Obſecro aũt vos fratres per nomen domini [r] noſtri Ieſu Chriſti, [ſ] vt idipſum dicatis oẽs, [t] & non ſint in vobis ſchiſmata [u] Sitis autẽ perfecti in eodẽ ſenſu, & in eadẽ ſcientia. [x] Significatum eſt.n. mihi de vobis, fratres mei, ab his qui ſunt Chloes: quia contentiones ſunt inter vos, [y] Hoc autem dico, quod vnuſquiſque veſtrũ dicit: Ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Chriſti. [z] Diuiſus eſt Chriſtus? [a] Nunquid Paulus crucifixus eſt pro vobis, aut in nomine

Pau-

P*AVLVS*, quod nomen præponit in epiſtolis auctoritatis eſſe noſcendum. Itẽ aliter. Paulus apoſtolus: connectens in epiſtola fratrum nomina, vel humilitatem ſuã ſignificat: vel cooperatorem eſſe eum apoſtolicæ prædicationis oſtendit.

b ¶ *Vocatus*, &c.] Voluntate Dei vocatur quiſque ad fidem, ſed ſua ſponte & ſuo arbitrio credit, ſicut ait in Actibus, *Nõ fui incredulus cæleſti viſioni.* Act.26.e

c ¶ *Et Soſthenes*, &c.] Frater, inquit, non apoſtolus: Hunc autem idcirco ſecum ſcribentem inducit, quia ex ipſis doctor eſt, & pro his valde ſollicitus.

d ¶ *Quæ eſt*, &c.] Oſtendit qui ſunt eccleſia Dei, ſancti ſcilicet & immaculati, quia eccleſia neque maculam habet, neque rugã: & ideo his ſcribit qui integram adhuc ſeruabant, non qui perdiderunt ſanctitatem. Nã iſtos honorat literis illos auctoritate commendat.

e ¶ *Sanctificatis*, &c] Per baptiſmum ſanctificatis. Cũ omnibus qui inuocant nomen domini noſtri *Ieſu Chriſti*. Proprie ſacerdotum eſt inuocate dominum: Quibus dicitur: Sic

B

benedicite filiis Iſrael inuocãtes nomen meum ſuper illos.

Pſal.68.b Et Pſalmiſta dicit. *Et Samuel inter eos qui inuocãt nomẽ eius.* Quem ſacerdotẽ fuiſſe illa res probat, quia & ſacerdoti ſucceſſit, & hoſtias offerebat. De quo etiam ſecundum hiſtoriam dictum eſt, *Suſcitabo mihi ſacerdotem fidelẽ*. 1.Reg 2.g Qui quamuis non ſit ex genere Aaron, tamen de tribu Leui eſſe in Paralipomenon legitur: quia ipſe hunc conſtituit qui & illum. Ita enim Aaron elegit, vt alios poſtea eligendi non amiſerit poteſtatem.

f ¶ *In omni*, &c.] Quia ſacerdotes & ſuo & apoſtolorum loco funguntur Propter quod etiam eccleſiarum apoſtoli nominantur Item aliter. Vniuerſis eccleſiis prouinciæ Achaiæ oſtendit ſe has literas mittere.

g ¶ *Gratia vobis*, &c.] Pax gratiam ſeruat, quam quidam habere nolebant.

h ¶ *Gratias ago*, &c.] Primum ſolito laudando prouocat ad profectum, & dicit ſe quidem gaudere de eorum ſcientia: ſed ſcire illos debere, quia vera ſapientia non inſtat neque diſſentit.

i ¶ *Quia in omnibus*, &c.] *In omnibus virtutibus, per ſapientiam*, quæ amicos Dei & prophetas conſtituit. Item aliter. Hoc dicendo, Apoſtolus oſtendit eos quãdo ad fidem Chriſti acceſſerunt, omnia gratia tunc ditatos: nunc autem non iuxta fidem conuerſantes, vacue factam monſtrat gratiam quam perceperunt.

k ¶ *In omni*, &c.] Id eſt, non tam noui quàm veteris Teſtamenti.

l ¶ *Sicut teſtimonium Chriſti confirmatum*, &c.] Teſtimoniũ quo ait: Omnis ſcriba doctus in regno cœlorum, ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.

Sap.7.b m ¶ *Ita vt nihil*, &c.] Vnde ait Salomon. V*enerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, id eſt, cum ſapientia.

n ¶ *Expectantibus*, &c.] Ille vere expectat aduentum Chriſti, qui in omnibus præparatus eſt. Reuelatio autem dicitur domini aduentus, quia modo à nobis abſcondita eſt.

C

o ¶ *Qui & confirmabit vos*, &c.] Per doctrinam: ſicut ait Dauid: *Confirma me in verbis tuis*. Pſal.118.l Et iterum: *Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum*. Item aliter. Orat pro ipſis vt vſque ad finem vitæ ſuæ irreprehenſibiles in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti permaneant.

p ¶ *Fidelis Deus per quem vocati eſtis in ſocietatem filij eius*, &c.] Quam ſocietatem Ioannes exponit, dicens, Ioan.1.b *Quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ. Si dixerimus quia ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur.* Et Paulus ait: *Si commortui ſumus, & conuiuemus: ſi ſuſtinemus, & conregnabimus*. 2.Tim.2.c Hic locus contra Arianos facit, qui in hoc minorem eſſe filium volunt, quo per ipſum omnia facta referuntur: cum hoc etiam in patrem cadat, per quem in ſocietatem filij eius credentes vocat. Item aliter: Hoc contra Arianos valet, qui miniſtrum præceptorum patris filium dicunt, quoniam ſcriptum eſt. Omnia per ipſum facta ſunt: hic autem oſtenditur, quia per Deum patrem vocati ſunt in communionem Ieſu Chriſti domini noſtri. Huc uſque cum laude præfatio.

D

q ¶ *Obſecro*, &c.] Ad vnam ſentiendi concordiam reuocat, & vt ipſi omnes idem loquantur hortatur. Item aliter. Hic iam cauſam contra diſſenſionem aggreditur.

r ¶ *Per nomen*, &c.] In quo nomine ſaluati eſtis, & ſigna fieri conſpexiſtis.

ſ ¶ *Vt idipſum*, &c.] Vt vnum ſentiatis atque dicatis.

t ¶ *Et non ſint*, &c.] Schiſmata ſemper ex contentione naſcuntur.

v ¶ *Sitis autem*, &c.] Si vnum ſentiatis & profetatis, tunc vere poteſtis eſſe perfecti.

x ¶ *Significatum eſt* &c.] Quæritur quomodo Apoſtolus crediderit aliquid de abſentibus: cum ſcriptum ſit, *Non credes auditui vano*. Eccl.11.& 19. Et iterum, *Quæ viderint oculi tui, loquere*, &c. Sed hanc gratiam habebat, vt noſſet abſens, quid in ſingulis eccleſiis ageretur. Col.2.a Sicut dicit ad Coloſſenſes: *Et ſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu præſens, gaudens & videns ordinem veſtrum*, &c.] Quia ergo ſciebat Corinthios ita agere, vt audiebat, non credidit ſine cauſa quaſi de abſentibus, quorum conuerſationem in ſpiritu cognoſcebat.

y ¶ *Hoc autem*, &c.] Sub nomine apoſtolorum, pſeudoapoſtolos tangit, qui eos per ſapientiam circumuenerant mũdi, vt vnuſquiſque eius ſe diceret eſſe, cuius doctrinam elegiſſet qui aduerſa docebant. Si ergo nec de veris apoſtolis hoc dici permittit, quanto magis de falſis non licebit?

z ¶ *Diuiſus eſt Chriſtus*?] Diuiditur corpus, cum membra diſſentiunt.

a ¶ *Nũquid Paulus crucifixus eſt pro vobis, aut in nomine Pauli*, &c.] Poteſt iſtud dici his qui relicto Chriſti exemplo, ſanctos veteris Teſtamenti in ſolis diuitiis cupiunt imitari. Nunquid Abraham crucifixus eſt pro vobis, aut in

nomine

Pauli baptizati eſtis?[a]Gratias ago Deo meo, quod neminē veſtrū baptizaui, niſi Criſpū & Gaiū, ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati ſitis. Baptizaui autē & Stephanæ domū: cæterū neſcio, ſi quem alium veſtrum baptizauerim. [b] Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare, [c] non in ſapientia verbi: [d] vt non euacuetur crux Chriſti. [e]Verbum enim crucis pereūtibus quidem ſtultitia eſt: [f] his autem qui ſalui fiūt, id eſt, nobis, Dei virtus eſt. [g] Scriptū eſt enim. Perdā ſapientiā ſapiētiū: & [h] prudentiā prudentiū reprobabo. [i] Vbi ſapiens, vbi ſcriba, [k] vbi inquiſitor huius ſæculi? Nōne ſtultam fecit Deus ſapientiā huius mundi? [l] Nam quia in Dei ſapientia non cognouit mūdus per ſapientiam Deum: [m] placuit Deo per ſtultitiā prædicationis ſaluos facere credentes. [n] Quoniā & Iudæi ſigna petunt: [o] & Græci ſapientiam quærunt. [p] Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum: [q] Iudæis quidem ſcandalum: [r] gentibus autem ſtultitiam: [f] ipſis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapientiam. [t] Quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus. [u] Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. [x] Videte enim vocationem veſtram fratres: [y] quia non multi ſapientes ſecundum carnem: non multi potentes, non multi nobiles: [z] ſed quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus, vt confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobila mundi & contemptibilia elegit Deus, [a] & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret. [b] Vt non glorietur omnis caro in conſpectu eius. [c] Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu: [d] Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo & iuſtitia [a] & ſan-

E nomine Iob baptizati eſtis? Et illud domini, vbi docemur non quærere quid alij diſcipulo iubeatur, dicentis Petro. *Quid ad te? tu me ſequere.* Ioan. 21.

a ¶ *Gratias ago Deo meo quod neminem veſtrum baptizaui,* &c.] Quod ita contigit, vt illos paucos baptizantem, qui ſe non dicunt in meo nomine baptizatos. Item aliter. Illorum ipſorum neminem, niſi quos numeraui.

b ¶ *Non enim miſit me Chriſtus,* &c.] Non vſurpauit minora facere qui poterat officia implere maiora. Sicut hodie & epiſcopus vel ſacerdos, ſi voluerit, diaconi poterit implere miniſterium.

c ¶ *Non in ſapientia verbi.*] Cum poſſint apoſtoli etiam ſermones ſapientiæ prædicare, ſimpliciter docent, ne aſtutiæ prædicationis aſſcribatur prudentia, & euacuetur crux Chriſti.

d ¶ *Vt non euacuetur crux Chriſti.*] Euacuant enim vim crucis, qui aures declamatione demulcent.

e ¶ *Verbum enim crucis pereūtibus quidem ſtultitia eſt.*] Prędicatio crucis non intelligentibus virtutem Dei: ſtultitia videtur Dei filium dicere crucifixum: fideles autem intelligunt Dei eſſe virtutem, qua mors victa eſt, & diabolus ſuperatus eſt.

F f ¶ *His autem qui ſalui fiunt,* &c.] Fides enim eorum eos ſaluos facit.

g ¶ *Scriptum eſt enim: Perdam ſapientiam ſapientium.*] Hoc in aduentu ſaluatoris aſſerit adimpletum, id eſt, ad nihilum redigam.

h ¶ *Et prudentiam prudentium reprobabo.*] Eligendo piſcatores, artem rhetoricam & philoſophicam reprobauit. Quęritur plane, vnde ſit hæc ſapientia, quam reprobat Deus. Scriptum eſt enim quod omnis ſapientia à domino Deo ſit, id eſt, de bona natura duxit exordium. Hoc enim habet ſenſus humanus, vt quocunque eum tetenderis, conſequatur, & paulatim meditando proficiat. Inde eſt quod multi illiterati poëmata componunt tam exquiſita, quæ viri eruditiſſimi admiremur. Hunc ergo ſenſum quem Deus ſe ex creaturis cognoſcendum, & ſuam voluntatem inquirendam dederat, illi ad inquirenda ſuperflua & curioſa verterunt. Similiter & de diuitiis ac fortitudine & de omnibus, quibus male vtimur, poſſumus exiſtimare. Eccl. 1.

i ¶ *Vbi ſapiens, vbi ſcriba.*] Id eſt, doctor.

x ¶ *Vbi inquiſitor,* &c.] Qui acquirit ſapientiam ſæcularē, vel quicunque aliis de rebus obſcuris inquirit.

l ¶ *Nam quia,* &c.] Factura mundi, Dei ſapientia eſt fabricata: in qua per ſapientiam naturalem, quæ ad hoc data & creata fuerat, debuit cognoſci ipſe qui fecerat: ſed quoniam non agnouerunt homines, alia illis medicina ſuccurritur. Item aliter. Hoc loco ſapientiam Dei, ordinatione creaturarum quæ videntur oſtendit: ex quibus Deum auctorem venerari & agnoſcere debuerunt.

m ¶ *Placuit Deo,* &c.] Non quod vere ſtultitia ſit prædicatio crucis, ſed quia apud illos ira haberetur.

n ¶ *Quoniam,* &c.] Iudæi ex conſuetudine prophetarum ſigna petunt, quæ etiam videntes, credere noluerunt.

o ¶ *Et Græci ſapientiam quærunt.* Artis dialecticæ & humanæ ſapientiæ rationem.

G p ¶ *Nos autem,* &c.] Multum ſuam doctrinam ab illorum ſenſu diſcrepare demonſtrat.

q ¶ *Iudæis quidem ſcandalum.*] Scandalizantur, ſi audiunt Chriſtum à ſe crucifixum. Siue ſcandalum illis eſt audire Chriſtum mori potuiſſe, quem illi quaſi immortalem expectant. Inde eſt quod dicebāt: *Nos audiuimus ex lege quia Chriſtus manet in æternum:* non intelligentes, quia primum pati illum oportebat, & ſic in gloriam ſuam introire. Ioan. 12.

r ¶ *Gentibus autem ſtultitiā.*] Secundum mundanam ſapiētiam, ſtultitia videtur Deum credere crucifixum.

f ¶ *Ipſis autem,* &c.] Hic non diuinitatem Chriſti dicit Dei virtutem & ſapientiam, ſed ordinationem crucis. Item aliter: Ipſi Iudæi & gētes cum crediderint, intelligunt virtutem Dei eſſe, quæ deuicta morte hominem reuocauit ad vitam: & ſapientiam quæ nos à dominatione diaboli liberauit: quod ante per incredulitatem intelligere non valebant.

t ¶ *Quia quod,* &c.] Quod ſtultum putatur Dei, omnem humanam ſapientiam antecedit: quia ſapientia ſua liberari non potuerant qui per crucis myſterium ſunt ſaluati.

u ¶ *Et quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus.*] Mortem quam nec gigantes euadere potuerunt, crucifixi infirmitas ſuperauit. H

x ¶ *Videte enim vocationem veſtram fratres.*] Exemplum accepit ex his qui crediderāt, vt oſtendat quia non prodeſt gloriatio carnalis ad fidem, ſed magis obeſt, dum ſuperbia ſapientiæ & nobilitatis inflati, homines Dei ſapientiæ & ſubiacere noluerunt.

y ¶ *Quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes,* &c.] Hic cōtra illos agit oblique, qui ſe legis peritos, & fortiores apoſtolis, & nobiliores ex ſacerdotali ſtirpe deſcendere iactabant.

z ¶ *Sed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus,* &c.] Quia dum in ſemetipſis non confidebant, celerius crediderunt. Semper enim ſapientium & diuitum & fortium gloria increpatur, ſicut ait propheta: *Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, neque fortis in fortitudine ſua, neque diues in diuitijs ſuis:* ſed ipſe dominus quod per prophetam dixerat, ipſe ad noſtrū compleuit exemplum. Naſcendo enim de matre paupere, diuitias reprobauit. Dum autem literas nō diſcit, refutat ſapientiam ſæcularem. Cum vero traditus non reſiſtit, ſed patienter ſuſtinet crucem, in humana fortitudine prohibet gloriari. Humilient ergo ſe Deo huiuſmodi, ſi volunt & ipſi cum cæteris liberari. Hier. 9.f

a ¶ *Et ea quæ non ſunt,* &c.] Quæ non ſunt ſapientia, fortia, nobilia, vt quæ ſunt talia diſſiparet.

b ¶ *Vt non glorietur,* &c.] Omnis caro non ſpiritus, quia carnalis eſt iſta gloriatio.

c ¶ *Ex ipſo autem vos,* &c.] Si ergo ex ipſo eſtis, nolite ea quæ ille reprobat, admirari.

d ¶ *Qui factus,* &c.] Nobis factus eſt, ſibi ſemper fuit: vt ſcilicet nos faceret ſapientes & iuſtos & ſanctos. Item alia expoſitio. Cum ſit Chriſtus Dei patris ſapientia, tunc tamen cum quis in illum crediderit, ſapientia ei Chriſtus efficitur.

A

a ¶ *Et ſanctificatio & redemptio.*]Redemptio noſtræ ſalutis.
b ¶ *Vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui*,&c.]Non in ſemetipſo aut in ſuperius comprehenſis.

C

autem deitatis impaſſibilis eſt. Et ſimili modo etiam apoſtolus Petrus teſtatur in epiſtola ſua, Chriſtum pro nobis in carne paſſum,dicens: *Qui peccata noſtra ipſe portauit in corpore ſuo ſuper lignum.* Item alio loco: *Chriſto igitur paſſo in carne.* 1.Pet 2. d Eſa.24.a

CAPVT II.

ET[c] *ego cum veniſſem ad vos fratres.*] Quia oſtẽderat non illos debere humanam ſapientiam admirari, ſuo quoque hoc exemplo confirmat, eo quod ipſe non per humanam ſapientiam prædicaſſet.

d ¶ *Non veni per ſublimitatem*,&c.] Nolui pompaticum eloquentiæ iactare ſermonem in prædicatione diuina.

e ¶ *Non enim indicaui me ſcire aliquid, &c.*] Id eſt, non ſum gloriatus in aliquo niſi in Chriſto.

f ¶ *Et hunc crucifixũ.*]Quod ſtultum apud homines eſſe videtur.

g ¶ *Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos.*] Neque enim alio modo Deum conuenerat prædicari: non iactantia neq; gloria carnali.

h ¶ *Et ſermo meus*,&c.]Quia dialectici erant Corinthij, noluit apud illos diſputatione vti, ne hoc quoque illis noua aliqua philoſophia videretur, ſed magis illis virtutes & miracula demonſtrauit.

B

i ¶ *Non in*,&c.]Quia rhetorica habet colores perſuaſorios in vnaquaque materia.

k ¶ *Et fides*, &c.] Sapientia hominis temporalis, ad breue prodeſt. Virtus autem Dei vt æterna, dat ſine fine profectum.

l ¶ *Sapientiam autem*, &c.] Nẽ putetis & nos ſapientiam non habere, habemus diuinam: ſed vos iam tunc capere minime poteratis: quæ iam credentibus aperitur.

[a] & ſanctificatio & redẽptio, [b] vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur.

CAPVT. II.

ET[c] ego cum veniſſem ad vos fratres, [d] nõ veni per ſublimitatem ſermonis aut ſapientiæ, annũtians vobis teſtimoniũ Chriſti. [e] Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos, niſi Ieſũ Chriſtũ, [f] & hunc crucifixũ. [g] Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos: [h] & ſermo meus & prædicatio mea [i] non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis: ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis: [k] vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum ſed in virtute Dei. [l] Sapientiam autem loquimur inter perfectos. [m] Sapientiam vero non huius ſæculi, neque principum huius ſęculi, qui deſtruuntur: ſed [n] loquimur Dei ſapientiã in myſterio quæ abſcondita eſt: [o] quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in [p] gloriam noſtram: [q] quam nemo principum huius ſæculi cognouit. [r] Si enim cognouiſsẽt: nunquã dominum gloriæ crucifixiſſent. [s] Sicut ſcriptum eſt: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit: quæ præparauit Deus his qui diligunt illum. [t] Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuum [u] Spiritus enim omnia ſcrutatur: etiam profunda Dei. [x] Quis enim ſcit hominũ quæ ſunt hominis: niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? Ita & quæ Dei ſunt, nemo cognouit niſi ſpiritus Dei. [y] Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus: ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, [z] vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis, [a] quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus, [b] ſpiritualibus ſpiritualia comparantes. [c] Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei. [d] Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere: quia ſpiritualiter examinatur. [e] Spiritualis autem iudicat omnia & ipſe à nemine iudicatur: ſicut ſcriptum eſt. [f] Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis inſtruxit eum. [g] Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

s ¶ *Sed ſicut*, &c.] Memoratorum ſcilicet principũ mẽs hæc videre non potuit: quia credere noluerunt. Quidam ſane dicunt, oculus non vidit virginem peperiſſe, nec auris audiuit, Tunc iuſti ſicut ſol fulgebunt. *Qui habet aures*, inquit, *audiendi, audiat, & in cor hominis non aſcendit*, homines cohæredes Chriſto futuros. Matth. 13.f

t ¶ *Nobis autem*,&c.] Nobis qui fide meruimus ſpiritum Dei accipere, qui nobis voluntatem eius oſtendit.

u ¶ *Spiritus enim*, &c.] Etiã quæ in ſecreto Dei conſilio conquieſcunt.

x ¶ *Quis enim*,&c.]Quæ cogitationes verſentur in homine. Item alia expoſitio. Præclarum hoc aduerſus hęreticos, qui creaturam Spiritum ſanctum dicunt. Vnde hic oſtenditur non ſol[illegible] creaturam non eſſe: verum etiam quod ipſe ſolus interiora Dei & profunda rimetur: quippe vt eiuſdẽ naturæ atque ſubſtantiæ ſit cum Chriſto.

y ¶ *Nos autem*, &c.] Quicunque mundana ſapit, non ſpiritum Dei videtur habere, ſed mundi.

z ¶ *Vt ſciamus*,&c.] Vt ſciamus quanta nobis à Deo collata ſunt per Chriſti aduentum.

D

a ¶ *Quæ*, &c.] Quæ etiam vobis annunciamus, non à philoſophis vel grammaticis, ſed à Dei ſpiritu eruditi.

b ¶ *Spiritualibus*,&c.] Illi, ea dicentes qui poſſunt audire: non enim poſſunt niſi à ſibi cognitis & ſimilibus comprehendi.

c ¶ *Animalis autem*, &c.] Qui ſpiritum Dei non habet, animalis eſt: quia animalium ritu verſatur, qui putat nihil eſſe poſt mortem. Et ideo vt animal ventri libidinique committit ſe, æterna morte periturus.

m ¶ *Sapientiam*, &c.]Siue regum ſiue philoſophorum, qui in hoc ſæculo primatum ſapientia tenere videntur. Qui cum ſapientia ſua per noſtrum euangelium deſtruuntur.

n ¶ *Sed loquimur*,&c.] In euangelio quod continet natiuitatem Chriſti, paſſionem,&c.

o ¶ *Quam*,&c.]Siue in præſcientia, ſiue in lege ante tempora. *Multi enim prophetæ cupierunt videre, & non viderunt.* Matt.13.c

p ¶ *Et gloriam noſtram.*] Qui credimus Chriſto.

q ¶ *Quam nemo*, &c.] Pilatus, Caiphas, & cæteri, quorum etiam ignorantia damnatur: quia non debuerant ignorare.

r ¶ *Si enim*, &c.] Hoc loco ad defenſionem peruerſi dogmatis, duæ hæreſes abutuntur, Apollinarij ſcilicet & Arij. Vna vt perfectam aſſumpti hominis naturam deſtruat. Alia vt Dei verbum aſſerat eſſe paſſibile: neque erat intelligens, maieſtatis dominum etiam aſſumptum hominem dictum: neque iſta ſciẽs, non diuinitatis, ſed humanitatis paſſibilem eſſe naturam. Item alia expoſitio. Dominus maieſtatis carne patitur, carne crucifigitur, carne moritur: ſubſtãtia

d ¶ *Stultitia eſt*, &c.] Stultitia illi videtur primo, quod ille qui & paſſus & mortuus eſt & reſurrexit: totius creaturæ nunc dominus prædicetur. Secundo contemnere propria bona, alteri præbere maxillam, & cætera his ſimilia Chriſti mandata.

e ¶ *Spiritualis autem*,&c.]Iudicat vana eſſe, in quibus carnales homines delectantur. Et ipſe ita ſe agit, vt à nemine iudicetur. Siue omnia ſpiritualis diſcernit & intelligit, & ſenſu illius ab homine non intelligitur animali. Item alia expoſitio Omnia dicit quæ ſunt ſpiritualia. Non enim artes & diſciplinas huius mundi animalis homo niſi ſpiritualiter intelligat, ſcire poteſt.

f ¶ *Quis*, &c.] Senſum domini qui eſt in vitis ſpiritualibus, ſine ſpiritu Dei nemo cognouit. Item ſenſus hic intelligentiam ſignificat.

g ¶ *Nos autem ſenſum Chriſti habemus.*]Qui Spiritum ſanctum accepimus.

CAP.

CAP.

p ¶ *Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter, &c.*] Non eſt alius Chriſtus, quem poſſit vobis aliquis prędicare, præter Ieſum, cui fide firmiſſima crediditis. Hoc ſolum agitur, ne per doctorum negligentiam, obnoxij incipiatis eſſe gehennæ. G

CAPVT III.

ET [a] *ego fratres*, &c.] Modo timens ne putent hoc ſolum habere ſenſum domini, quod ipſi, vt paruuli audierant: non, inquit, in me ſenſus domini defecit, ſed vobis virtus defuit audiendi. Item alia expoſitio. Arguit Apoſtolus Corinthios, quod gratiam, quam in principio credentes acceperant, perdiderint. Videtur autē hoc loco vniuerſos in commune increpare. Cum hi reprehendantur, qui non iuxta fidem conuerſantur.

b ¶ *Tanquam paruulis*, &c.] Non ætate carnali, ſed in Chriſto.

c ¶ *Lac vobis*, &c.] Hoc & beatus Petrus ait: Deponentes igitur omnem malitiam & ſimulationem tanquam modo geniti infantes rationabiles, & ſine dolo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem. Si ergo adhuc illi paruuli ſunt, qui omnē malitiam abiecerūt, & qui nondum ſunt in virtute perfecti, quid de illis cenſendum eſt, quibus omnis malitia dominatur? F

d ¶ *Cum enim ſit inter vos zelus & contentio: &c.*] Ecce de quibus vitiis carnales iudicātur: quę non proprie per carnem fiunt, ſed de carnali ſenſu talia deſcendunt.

e ¶ *Et ſecundum hominem ambulatis.*] Qui nihil amplius habet quam cæteri homines: ſecundum hominē dicitur ambulare: ſed in hoc loco ob defenſionē ſingulorum hominum homines appellantur.

CAPVT III.

ET [a] ego fratres non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus: [b] Tanquam paruulis in Chriſto, [c] lac vobis potum dedi, non eſcam. Nōdum enim poteratis, ſed nec nunc quidem poteſtis: adhuc enim carnales eſtis. [d] Cum enim ſit inter vos zelus & contentio: nonne carnales eſtis, [e] & ſecundum hominem ambulatis? [f] Cum enim quis dicat, ego quidem ſuum Pauli: ali[9] autē, ego Apollo, nōne homines eſtis? [g] Quid igitur eſt Apollo? quid vero Paulus? Miniſtri eius cui crediditis. [h] Et vnicuiq; ſicut dominus dedit. Ego plātaui, Apollo rigauit, ſed Deus nunc incrementū dedit. [i] Itaq; neq; qui plātat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed qui incrementum dat, Deus. Qui autem plantat, & qui rigat vnum ſunt. Vnuſquiſque autem propriam mercedem accipiet, ſecundum ſuum laborem. [k] Dei enim ſumus adiutores: Dei agricultura eſtis: Dei ædificatio eſtis. [l] Secundum gratiam Dei quæ data eſt mihi, [m] vt ſapiens architectus fundamentum poſui: [n] alius autem ſuperædificat. [o] Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet. [p] Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt: quod eſt Chriſtus Ieſus. [q] Si quis autem ſuperædificat ſupra fundamentum hoc, [r] aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam: vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies enim domini declarabit: quia in igne reuelabitur: [ſ] & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus manſerit, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. [t] Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur: [u] ipſe autem ſaluus erit: [x] ſic tamen quaſi per ignem. [y] Neſcitis quia templum Dei eſtis: & ſpiritus Dei habitat in vobis? [z] Si quis autem templum Dei violauerit: diſperdet illum Deus. Templum enim Dei ſanctum eſt,

q ¶ *Si quis*, &c.] Eiuſdem artis eſt qui ſuperædificat: licet minor ſit in opere, cuius ille eſt qui poſuit fundamentum. Non ergo vnuſquiſque homo ſuper fidem ſuam ædificat, ſed quilibet doctor: quia nec parietes per ſe aliquādo poſſunt erigi, niſi fuerint ab operatore conſtructi. Item hic magiſtros & doctores ſignificat ſuper fundamentum, quod eſt Chriſtus, homines recte inſtituere vel praue, in quibus magiſtrorum doctrina in die iudicij in igne reuelabitur, vbi cōſumptis peccatoribus probati manebunt. Doctores autē ſuper his, qui probati fuerunt, mercedem retributionis accipient: in illis vero quos ignis exurit, damno afficientur: quia in vacuum laborauerunt. Iidem autem magiſtri in iudicium venientes, ſalui ſiēr, ſi tamē ipſi cauſa non fuerint perditorum. Quod autem ait: *Si cuius opus arſerit, damno affectus erit* Nō hic, vt quidam putant, in igne flammæ arſura ſunt opera: ſed homines qui ita operati ſunt vt mereantur incendio deputari. Si autem opera, id eſt, crimina punientur, ſaluo eo qui perpetrauerat, non erit ei damnum, ſed lucrum. Vnde manifeſte oſtēditur, ſicut ſupra comprenhenſum eſt, homines eſſe aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulā. Quia acceptis inſtitutionibus magiſtrorum vel obſeruāt præcepta, vel negligunt. H

f ¶ *Cum enim quis dicat, ego quidem ſum Pauli: alius autē, ego Apolio:* &c.] Vult nos plus eſſe quam homines.

g ¶ *Quid igitur*, &c.] Si nos nihil ſumus quos miniſtros ipſe conſtituit, quanto magis illi qui in carnalibus gloriantur.

h ¶ *Et vnicuique*, &c.] Hoc ipſum non ex nobis eſt, ſed Dei donum eſt, vt per manus meas ſigna fierent, quæ vos excitarent ad fidem: & Apollo ſua vos doctrina firmaret: quia ſicut planta ſine aqua, ſic fides ſine doctrina marceſcit. Si ergo & plantatio & fons Dei eſt, quid nobis aſſcribitis, quaſi aliquid noſtra virtute fecerimus.

i ¶ *Itaque neque*, &c.] Niſi enim Deus incrementum dederit, ſine cauſa laboramus. Nos mercenarij ſumus in alieno agro. Alienis vtimur ferramentis: nihil habemus proprium niſi mercedem noſtri laboris.

x ¶ *Dei enim*, &c] Non in potentia, ſed in verbo adiuuamus coli Dei agrum, & extrui templum.

l ¶ *Secundum*, &c.] Non ſecundum meam virtutem. Siue ponendi fundamentum gratiam accepit vt ibi prædicarem, vbi Chriſtus non fuerat nuntiatus.

m ¶ *Vt ſapiens*, &c.] Non poteſt imperitus architectus ponere fundamentum.

n ¶ *Alius*, &c.] Alius doctor inſtituit ſupra fidem quam ego fundaui.

o ¶ *Vnuſquiſque autem*, &c.] Sollicitus quam fortia & recta parietum latera conſurgant.

r ¶ *Aurum, argentum*, &c.] In eccleſia tria genera ſunt bonorum. Eſt bonum, & melius, & optimum. Quod autem primo aurum poſuit, vt ſermo melius texeretur, ſiue ad fortitudinem, non ad ſpeciem comparauit. Quia argētum fortius eſt auro, ideo meliori ponitur loco. Tria ſunt econtrario genera malorum: Malum, peius, & peſſimum. Quæ lignis fœno, & ſtipulæ comparantur.

ſ ¶ *Et vniuſcuiuſque*, &c.] Aurum & argentum non ſolum non ardent, ſed per ignem ſplendidiora radiabunt. Ligna vero & cætera cremabuntur. Siue examinationem iudicij, igni voluit comparare, iuxta conſuetudinem ſcripturarum.

t ¶ *Si cuius*, &c.] Si quis negligenter aut verbo docuerit, aut exemplo, perdet laborem ſuum. Quia opus aridum infirmumque perfecit.

u ¶ *Ipſe, &c.*] In propria iuſtitia.

x ¶ *Sic tamen*, &c.] Quod ſi ille non niſi per ignem ſaluus erit, qui iuſtus ex proprio eſt, quia negligenter ædificauit diſcipulos: quid de illis fiet, qui & ſermone non ædificant, & inſuper ſcandalizant exemplo?

y ¶ *Neſcitis*, &c.] Neſcitis cuius ſitis templum, ſiue in ſingulis, ſiue in vniuerſa eccleſia.

z ¶ *Si quis*, &c.] Siue ſuum corpus peccando, ſiue eccleſiam ad prauam doctrinam reducēdo: vel certe exemplo proprio deſtruendo. Solent hunc locum Nouatiani opponere ad pœnitentiam excludendam. Quibus reſpondendum eſt ad

E

a ¶ *Maledicimur, & benedicimus: perſecutionẽ patimur, &c.*] Rogamus Deum pro his qui nos blaſphemant.
b ¶ *Tanquam purgamenta, &c.*] Sicut ſcriptum eſt: Iuſtus immundus eſt apud malos.
c ¶ *Omnium peripſema vſque, &c.*] Omnium humillimi atque ſubiecti.

remiam, qui ait: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum?* vt oſtenderet ſibi non affectum doloris, ſed lacrymas defeciſſe. G Hier. 9. a
u ¶ *Vt tollatur de medio veſtrum qui hoc opus fecit.*] Siue homo qui peccauit tollatur, ſiue Satanas eiiciatur, dum non habet per quem operetur.

d ¶ *Non vt confundam vos, &c.*] Poterant confundi de ſua gloria, ſi eos non reuelaret. Non enim ruborem illorum cupiebat, ſed profectum.

e ¶ *Nam ſi decem, &c.*] Omnes qui ab alio iam genitis miniſtrant, patres dici non poſſunt.

f ¶ *Nam in, &c.*] In nouam vitam me primum prædicante, reformatos vos eſſe meminiſtis.

g ¶ *Rogo ergo vos, &c.*] Bonorum filiorum eſt, in omnibus bonos imitari parentes.

h ¶ *Ideo miſi ad vos Timotheum, &c.*] Quanto fidelior è cæteris, tanto charior cunctis.
i ¶ *Qui vos commonefaciat, &c.*] Qui vos & meis literis & ſuo commoneret exẽplo: aliud enim ſine alio prodeſſe non poterat.
k ¶ *Sicut vbique, &c.*] Quomodo ſemper & vbique meũ exemplũ cum doctrina concordat.
F
l ¶ *Tanquam non, &c.*] Hic incipit cauſam fornicationis arguere.
m ¶ *Sic inflati ſunt, &c.*] Tãdiu aliquis de ſcientia falſa ſe iactat, vſquequo veræ ſcientiæ prædicator aduenit.

n ¶ *Et cognoſcam, &c.*] Examinabo non eloquentiæ põpam, ſed conuerſationis effectum, vbi virtus fidei eſſe probatur.
o ¶ *Non enim, &c.*] Hic oſtẽdit nihil prodeſſe doctrinam abſque iuſtitiæ operibus, ei qui non faciat quæ facienda perſuadet.

noſtris. [a] Maledicimur, & benedicimus. Perſecutionem patimur, & ſuſtinemus, Blaſphemamur, & obſecramus, [b] Tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, [c] omnium peripſema vſque adhuc. [d] Non vt confundam vos, hæc ſcribo: ſed vt filios meos chariſſimos moneo. [e] Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto: ſed non multos patres. [f] Nam in Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. [g] Rogo ergo vos imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. [h] Ideo miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus chariſſimus & fidelis in domino, [i] qui vos commonefaciat vias meas, quæ ſunt in Chriſti Ieſu: [k] ſicut vbique in omni eccleſia doceo. [l] Tanquam non venturus ſum ad vos, [m] ſic inflati ſunt quidam. Veniam autem ad vos cito, ſi dominus voluerit: [n] & cognoſcam nõ ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed virtutem. [o] Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute. [p] Quid vultis? [q] in virga veniam ad vos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis.

CAPVT V.

Omnino [r] auditur [ſ] inter vos fornicatio: & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat. [t] Et vos inflati eſtis, & non magis luctũ habuiſtis, [u] vt tollatur de medio veſtrum, qui hoc opus fecit. [x] Ego quidẽ abſẽs corpore, præſens autẽ ſpiritu, iã iudicaui vt præſens [y] eum qui ſic operatus eſt in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, congregatis vos & meo ſpiritu cum virtute domini Ieſu, [z] tradere huiuſmodi Satanæ in interitum carnis, [a] vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini noſtri Ieſu Chriſti. [b] Non eſt bona gloriatio veſtra. Neſcitis, quia modicum fermentũ totam maſſam corrumpit? [c] Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio, ſicut eſtis azymi. [d] Etenim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & veritatis. [e] Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceamini fornicariis. Non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis ſeruientibus [a] alio

x ¶ *Ego quidem.*] Præſentem ſe eſſe dicit in ſpiritu, ne ex ſolo auditu abſentem damnaſſe putaretur: ſecundum illud Eliſei dicentis ad Giezi: Nonne ſpiritus meus tecum erat in via? 4. Reg. 5. g

y ¶ *Eum qui ſic, &c.*] Qui pro me erat præſens, ſiue in literarum mearum auctoritate, per quam domini quoque virtus aſſiſtit.

z ¶ *Tradere huiuſmodi, &c.*] Vt arripiendi illum corporaliter habeat poteſtatẽ. Quod dum viderit ſe nec carnis hic, nec in futuro ſpiritus requiẽ habiturum, de facto pœniteat vt ſaluetur. Siue ſic quiſque pro meritis ſuis de eccleſia pellitur, & Satanæ traditur poteſtati, vt dum caro eius per pœnitentiã afflicta quendam interitum patitur, ſpiritus conſeruetur. Habet enim conſuetudinem ſcriptura, vt hominem in parte totum intelligat. Siue ita, quia & hic ſcripturæ mos eſt, vt in carne carnales actus interire: in ſpiritu vero ſpiritualis conuerſatio ſalua fieri demõſtretur. Item hic oſtendit eiectum extra eccleſiam rabido ore dæmonum lacerandum, ſi permanſerit nolens carnis vitia mortificare, vt poſſit vitam ſanctam recuperare. H

a ¶ *Vt ſpiritus, &c.*] Quoniã in ſpiritu ſatanas accipere non poteſt poteſtatem, vt domini iudicio reſeruetur.

b ¶ *Non eſt, &c.*] Ignoratis quia malo exemplo poſſunt plurimi interire. Sed & per vnius delictum, in omnem populum Iudæorum iram Dei legimus adueniſſe.

p ¶ *Quid vultis, &c.*] Benignus magiſter diſcipulorum correctionem in eorum poteſtate dimittit: vt ſi pœnitere vellint, clementiſſimus conſolator adeſſet. Si autem nollẽt, durus vltor aſſiſteret peccatorum.
Actor. 5. Ibid. 13. b
q ¶ *In virga, &c.*] Quali virga venit Petrus ad Ananiam & Sapphiram, & ipſe Paulus ad magum.

CAPVT V.

Omnino [r] *auditur, &c.*] Oſtendit quare ſuperiora minatus ſit.
ſ ¶ *Inter vos, &c.*] In eccleſia cui vos præeſſe videmini.

t ¶ *Et vos inflati eſtis, & non magis luctum habuiſtis, &c.*] Vana ſciẽtia inflamini, & curam de his qui pereunt, non habetis: vt aut corrigãtur, aut ab eccleſia ſeparentur. Cum bonos paſtores ſẽper legamus populi defleſſe peccata: vt Hie-

c ¶ *Expurgate vetus, &c.*] Nihil in vobis conuerſationis priſtinæ relinquatis, quod ſynceritatem poſſit naturæ corrumpere.
d ¶ *Etenim paſcha, &c.*] Non figura, ſed veritas. Et Iudæi quidem ſeptem diebus azyma comedebant. Nos vero ſemper, ſi ſimpliciter & pure verſemur. Quia in ſeptem diebus mundus eſt factus, qui ſemper in ſuo ordine reuoluitur. Et quotidie nobis agnus occiditur, & paſcha quotidie celebramus, ſi fermentum malitiæ & nequitiæ non habemus. Quid eſt enim aliud niſi corruptio naturæ fermentum, quod & ipſum prius à naturali dulcedine recedens adulterino acrore corruptum eſt.

e ¶ *Scripſi vobis in epiſtola ne commiſceamini fornicariis, &c.*] Hoc ipſum in hac epiſtola ita ſcripſi, non vt à gentibus, ſed ab his qui peccant in eccleſia, ſeparemini: ſin autẽ mori

A debueratis, quos idcirco præcipuè viuere interim Deus voluit, quo cohabitatione veſtra proficerent infideles.

a ¶ *Alioquin debueratis de hoc mundo exiſſe.*] Siue ita, ſin autem melius vobis fuerat de hac luce migraſſe, quàm indigere per commonitionem à gentium conſortio ſeparari.

b ¶ *Nunc autem ſcripſi vobis*, &c.] Sed magis quod ſcripſi, hoc eſt, ne talibus coniungamini.

c ¶ Si *is, qui frater nominatur, inter vos eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut*, &c.] Non ex ſola opinione vitandus eſt. Sed ſi quis frater ſolo nomine appellatur, cum fornicator detegatur aut fur, ab hoc ſeparari iubemur, ſicut ſcriptũ
Eccl.19.a eſt: *Qui ſe iungit fornicarijs, nequam eſt: putredo & vermes hæreditabunt.*

d ¶ *Cum huiuſmodi nec cibum ſumere.*]Nec communẽ quidem cibum cum talibus participandum eſſe conceſſit.

e ¶ *Quid enim*, &c.] Hoc eſt, de infidelibus.

f ¶ *Nonne de his*. &c.] Nunquid non vos de his ſolis qui ſunt intra eccleſiam iudicatis.

g ¶ *Auferte malũ*, &c.] Quo facilius eos poſſitis docere qui foris ſunt.

B

Capvt. VI.

A*Vdet* [h] *aliquis veſtrum habens negotium aduerſus alterum.*] Audet aliquis contra præceptum domini
Matth. 5.f venire, dicens: *Si quis vult tecum iudicio*, &c. Notandum quod aliquando apoſtolus in medio cauſæ quã agit, quoſdam ſenſus inſerat, & de latere iactet, quibus explicitis rurſus reuertatur ad cauſam.

i ¶ *Iudicari apud*, &c.]Hic probatur Chriſtianos tunc iudices non fuiſſe: quia iniqui dicuntur.

x ¶ *An neſcitis*, &c.]Quod dominus repromiſit diſcipulis,
Matth.19.d dicens: *Sedebitis & vos iudicantes duodecim tribus Iſrael*, etiam omnibus hoc promittens, qui eos fuerint imitati. Nã ex ipſis vnus perit, cuius loco alius ſucceſſit, cui nihil fuerat repromiſſum. Paulus quoque & Barnabas apoſtoli ſunt ordinati à ſancto Spiritu.

l ¶ *Et ſi in vobis iudicabitur mundus.*]Siue per vos, vel veſtro exemplo.

m ¶ *Indigni eſtis qui de minimis iudicetis. Neſcitis quoniam angelos*, &c] Ergo indigni ſunt de rebus exiguis iudicare, qui & mundum totum & angelos iudicabunt. Illos angelos qui cum carnem non habuerint, peccare voluerunt, hi qui in carne ſancti eſſe voluerunt iudicabunt.

n ¶ *Sæcularia igitur iudicia ſi habueritis.*] Quæ de rebus ſæculi oriuntur.

o ¶ *Contemptibiles*, &c.]Poſſunt de his etiam illi qui minimi ſunt in eccleſia iudicare. Item contemptibiles in eccleſia eos iudices dicit, quos appellat in inferioribus infideles.

p ¶ *Ad verecundiã veſtrã dico. Sic nõ eſt inter vos ſapiẽs quiſquam qui poſſit iudicare inter fratrem ſuum.*]Erubeſcere debetis, eo quòd nemo ſit inter vos tam ſapiens qui nouerit cauſas inter fratres diſcernere, vt non neceſſe ſit publicè litigare. C

[a] alioquin debueratis de hoc mundo exiſſe. [b] Nũc autem ſcripſi vobis non commiſceri. [c] Si is qui frater nominatur, inter vos eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiẽs, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax, [d] cum huiuſmodi nec cibum ſumere. [e] Quid enim mihi de his qui foris ſunt iudicare? [f] Nonne de his qui intus ſunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris ſunt, Deus iudicabit. [g] Auferte malum ex vobiſipſis.

Capvt. VI.

AVdet [h] aliquis veſtrum habens negotium aduerſus alterum, [i] iudicari apud iniquos, & non apud ſanctos. [k] An neſcitis, quoniam ſancti de hoc mundo iudicabunt? [l] Et ſi in vobis iudicabitur mundus: [m] indigni eſtis qui de minimis iudicetis? Neſcitis quoniam angelos iudicabimus: quanto magis ſæcularia? [n] Sæcularia igitur iudicia ſi habueritis: [o] contemptibiles qui ſunt in eccleſia, illos conſtituite ad iudicandum. [p] Ad verecundiã veſtrã dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquã, qui poſſit iudicare inter fratrem ſuum: [q] ſed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles. [r] Iã quidẽ omnino delictũ eſt in vobis, [ſ] quod iudicia habetis inter vos. [t] Quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: [u] & hoc fratribus. [x] An neſcitis, quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt? [y] Nolite errare: neque fornicarij, neque idolis ſeruiẽtes, neque adulteri, neque molles, neque maſculorum concubitores, neq; fures, neque auari, neque ebrioſi, neq; maledici, neq; rapaces, regnum Dei poſſidebunt. [z] Et hæc aliquando quidem fuiſtis: ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis: [a] in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, in ſpiritu Dei noſtri. [b] Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. [c] Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate. Eſca ventri, & venter eſcis. [a] Deus

q ¶ *Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.*] Duplex peccatum eſt, & quod iudicio contenditis, & quia apud infideles vos ad iurgia prouocatis.

r ¶ *Iam quidem*, &c.] Iam hoc ſolum delictum eſt quod contra præceptũ facitis Chriſti.

ſ ¶ *Quod iudicia habetis inter vos.*] Qui ſemper pacem habere deberetis, etiam cum rerum temporalium detrimento ſeruatam.

t ¶ *Quare non magis iniuriam accipitis? quare nõ magis fraudem patemini?* &c.]Cum illata ſecundum euangelij præceptum, & domini exemplum patienter ſuſtinere deberetis, vos econtrario non ſolum nõ ſuffertis, ſed etiam non facientibus irrogatis.

u ¶ *Et hoc fratribus.*] Quod nec inimicis reddere debetis, fratribus facere non timetis.

x ¶ *An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt.*] Quod regnum Dei non poſſidebunt, niſi omnia peccata baptiſmi gratia diluantur.

D

y ¶ *Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis ſeruientes*, &c.] Nolite errare, putantes vobis ſolam fidem ſufficere ad ſalutem, cum omne peccatum permanens excludat à regno, ſicut ad Galatas ait: *Manifeſta ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditiæ, contentiones, iræ, & his ſimilia, quæ prædico vobis: quoniã qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur.* Ideo autem addidit, & his ſimilia, ne quis negaret præter hæc alia eſſe peccata, quæ regnum Dei prohiberent intrare. Gal.5.d

z ¶ *Et hæc*, &c.]Nolite de præteritis timere peccatis, tãtum ne poſt baptiſmum delinquatis. Aut qui vt aſſolet præuentus fuerit, ad pœnitentiam conuertatur. Item omnia peccata, baptiſmi gratia diluuntur. Item alia expoſitio. Hoc contra hæreticos dicit, qui Chriſtum & Spiritum ſanctum à Deo patre ſeparare conantur. Hic enim oſtenditur quoniã ſicut pater, ita & Chriſtus & Spiritus ſãctus peccata abluit, iuſtificat atque ſanctificat.

a ¶ *In nomine*, &c.] Abluti in nomine Chriſti, ſanctificati per ſpiritum Dei.

b ¶ *Omnia*, &c.] Qui de fornicatione tractabat, voluit gulã & intemperantiam, materiam fornicationis oſtendere, & ſimul deſtruere. Item hoc dicit: quia liberi ſum arbitrij, & licet mihi agere quod velim, non tamen debeo ipſe aliquo peccato eſſe ſubiectus.

c ¶ *Omnia*, &c.] Licet nobis manducare & bibere: ſed ſi nimium ventri ſubditi fuerimus, ipſum licitum trahit nos ad illicita, hoc eſt, ad fornicationem: ita & de omnibus intelligendum, quæ cum peccatum non ſint, occaſiones tamen poſſunt capere delictorum.

a ¶ *Deus*

[a] Deus autem hunc & has deſtruet. [b] Corpus autem non fornicationi, ſed domino: & dominus corpori. [c] Deus vero & dominum ſuſcitauit per virtutem ſuam. [d] Neſcitis quoniam corpora veſtra, membra ſunt Chriſti? [e] Tolleos ergo membra Chriſti, [f] faciam membra meretricis? Abſit. An neſcitis, [g] quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? erunt enim, inquit, duo in carne vna. [h] Qui autem adhæret Deo, vnus ſpiritus eſt. [i] Fugite fornicationem. [k] Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuū peccat. [l] An neſcitis, quooiam membra veſtra, templum ſunt Spiritus ſancti, qui io vobis eſt? quem habetis à Deo, [m] & non eſtis veſtri. Empti enim eſtis pretio magno: [n] glorificate & portate Deum io corpore veſtro.

CAPVT VII.

DE [o] quibus autem ſcripſiſtis mihi: [p] bonum eſt homini mulierem noo tangere. Propter fornicationem autem vnuſquiſque ſuam vxorem habeat: vnaquæque ſuum virum habeat. Vxori vir debiium reddat: ſimiliter autem & vxor viro. [q] Mulier ſui corporis poteſtatem noo habet, ſed vir. Similiter autem & vir ſui

E a ¶ *Deus autem, &c.*] Et hæc duo, id eſt, eſcām & ventrem, & hominem his ſubditum & voluptatibus ſeruientē. Item in reſurrectione mortuorum non deſtruetur ventris ſubſtātia, ſed eſus ciborum, & ventris opera ceſſabunt. Quoniam
Rom. 14. c *regnum cælorum*, ſicut idem Apoſtolus ad Romanos dicit, *neque eſca neque potus eſt*.

b ¶ *Corpus autem non fornicationi ſed domino, &c.*] Non fornicationi ſed domino exhibeatur, & dominus corpori copulabitur. Dominus enim nobiſcum eſt, quandiu fuerimus cum illo, ſi dereliquerimus eum, & ille nos derelinquet.

c ¶ *Deus vero & dominum ſuſcitauit, &c.*] Quia caput noſtrum ſuſcitabit, & nos ſuſcitabit: ſi tamen eius mēbra per ſanctitatem eſſe mereamur.

d ¶ *Neſcitis quoniam, &c.*] Omnis eccleſia corpus Chriſti eſt, ſinguli autem mēbra.

e ¶ *Tollens ergo membra Chriſti.*] Tollit Chriſti membra, id eſt, abſcindit ſe à corpore Chriſti, qui iunctus eſt meretrici.

f ¶ *Faciam membra meretricis? Abſit.*] Non dixit, fornicatoris, vt oſtenderet eum e-
F iuſdem & criminis eſſe, & nominis, cuius illa eſt. Apud homines enim minus videtur viri, quam mulieris admiſſum.

g ¶ *Anne ſcitis, &c.*] Quomodo cum vxore licite, ita & illicite cum meretrice vna caro efficitur per amorem.

h ¶ *Qui autem, &c.*] Quomodo per carnis opera, caro fit: ita per opera Dei, ſpiritus efficitur.

i ¶ *Fugite fornicationem.*] Cuius crimen videtis eſſe grauiſſimum.

k ¶ *Omne enim peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.*] Omne peccatum poteſt & ab vno committi: qui membrum dici poteſt, non tamen corpus. In fornicatione autem duo pereunt, etiam corpus. Grauius ergo malum eſt, in quo duæ animæ moriuntur. Grauius ergo malum eſt, in quo duæ animæ moriuntur. Granare vult fornicationis cauſam, quæ illis per cōſuetudinem leuiſſima videbatur. Item alia expoſitio. De his qui ſunt in coniugio conſtituti, Apoſtolus ſumit ex-
Gen. 2. d emplum. *Quomodo*, inquit, *ſcriptum eſt. Erunt duo in carne vna*, id eſt, vir & vxor, vnum corpus efficitur? Vnde ſi aliquis ipſorum fuerit fornicans, peccat in alium quaſi in proprium corpus. Reſidua autem peccata, ſpecialia vniuſcuiuſque ſunt, nec alterum condemnant.

l ¶ *An neſcitis, quoniam membra veſtra, &c.*] Cui grauiſſimam iniuriam facitis fornicando.

m ¶ *Et non eſtis veſtri: &c.*] Qui non eſt ſuus, non debet ſuæ voluntati ſeruire, ſed illius à quo emptus eſt, ſecundum
Luc. 9. c ipſius iuſſum dicentis: *Qui vult poſt me venire, abneget ſemetipſum ſibi.* Si enim homo à ſeruo pauca pecunia comparato, continuam exigit ſeruitutem: quanto magis ille qui nos ſua morte redemit? Sicut ait Petrus: *Scientes quod non*
1. Pet. 1. d *corruptibilibus, argento vel auro redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſanguine: quaſi agni immaculati & incontaminati Chriſti.* Aliter: Reſcindit emptionis pactum quiſquis inculcauerit ius teſtamenti, & à ſeruili conditione alienus eſt, qui libertate ſuæ voluntatis non impeditur.

n ¶ *Glorificate, & portate Deum in corpore veſtro.*] Glorificate Deum actibus veſtris, & portate eum, eius imaginē con- G ſeruando, ſicut ait alibi. Sicut portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginem cœleſtis.

CAPVT VII.

DE [o] *quibus autem ſcripſiſtis mihi.*] Incipit de coniugiis, ante enim expugnauit illicita, quam de licitis loqueretur.

p ¶ *Bonum eſt homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem vnuſquiſque ſuam vxorem habeat, & vnaquæque ſuum virum habeat. Vxori vir debitum, &c.*] Bonum fuerat illud quod vobis in primordio prædicaui, hoc eſt ſecundum coniugij vſum, non tangere mulierem. Sed quoniam multos incontinentes huic doctrinę ſcripſiſtis refragari, concedatur remedium, ne fornicādo moriantur. Ergo hoc Apoſtoli exemplo, in primis virginitas & cōtinentia prædicatur. Et ſi quis ſe incontinentem non erubuerit confiteri, in languorem incontinentiæ reclamanti, non denegetur remedium nuptiarum. Quomodo ſi peritus medicus inquieto ægro, & neganti ſe poſſe à pomis omnibus abſtinere, concedat aliquantum, ne ille pernitioſa præſumat. Incontinentiæ reuera vſus, & tempore, & ætate, & loco, & infirmitate perhibetur. Caſtitas vero poteſt iugiter cuſtodiri. Illud ergo debemus appetere, quod facilius cuſtodire ſine impedimento vllo poſſumus & in perpetuo poſſidere. Sed obiicere amatores luxuriæ ſolēt. Vt quid ergo prima Dei benedictio, H creſcere & multiplicare conceſſit? Vt terra ſcilicet repleretur: quis iam impleta debemus ab incontinentia temperare. Sed potuit, inquies, omnes homines de terra formare, ſi ſemper illi vſus coniugij non fuerat placiturus. Sed non quæritur quid potuit, ſed quid fecit, cui omnia poſſibilia ſūt. Ipſam denique Euam noluit de terra facere, ſed de coſta. Si autem putas nobis antiqua tempora in omnibus cōuenire, imitare Adam, qui filiam (vt ita dixerim) ſuam accepit vxorem. Cain ſimiliter, ſi non pudet & cæteros, qui proprias in matrimonium accepere ſorores. Quod ſi fieri non debet, omnia dominum ſecundum præſcientiam ſuis temporibus ordinaſſe credamus, vt qui tunc terram impleri voluit, modo plus diligit caſtitatem, cui & grāde præmium repromittit. Illud etiam dicendum eſt, quod nec ſecundum vetus teſtamentum, quoſdam vxores habuiſſe videamus. Quia ibi vxores liberorum cauſa habere permiſſum eſt, non propter nimiā libidinem exercendam, qui in hoc etiam animalibus deteriores eſſe noſcuntur, quo necando filios: probant ſe nō filiorum cauſa nupſiſſe. Qui autem ea ſola cauſa coniungitur, ſtatim ſe abſtinet poſt conceptum. Et ceſſante iam per ætatem partu, ceſſat & vſus.

q ¶ *Mulier, &c.*] Corpus dicitur omne quod iungitur. Sicut ergo mulier corpus dicitur viri, ita & vir corpus mulieris appellatur. Ideo neq; ſi voluerit mulier contraire, in corpore ſuo, id eſt, in vxore vir poterit dominari. Dubiū autē nō eſt, multo magis nolēte viro, neq; in virū mulierē poſſe præualere. Quoniā ergo de duobus incōtinentibus dicit, concedit ex neceſſitate Apoſtolus, vt in idipſum, quia vtrique incontinentes ſunt, reuertantur: ne intercedente quacunque diſſenſionis cauſa, ambo fornicationis crimen admittant: quia vtrique ſunt incontinentes. Cæterum autem ſi vnus è duobus, conſiderans præmium caſtitatis, voluerit continere, incontinenti aſſentire non debet: ſed ita agere, vt videndo continentiam illius prouocetur incontinens: quia luxuria ad continentiam tranſire debet, non ad luxuriam continētia

A declinare, quamuis plurimæ mulieres caſtitati contradicāt. Ita illum qui voluerit continere, agere debere, vt incontinētia aſſentiat in idipſum: ne, dum ille cōtinet, illa peccet. Anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Nec enim ſeruituti ſubiectus eſt frater aut ſoror in eiuſmodi. Neque enim vocauit nos Deus in immunditia, ſed in ſanctificatione. Aliter: quia voluit viro eſſe ſubiectam, ſolam ſibi abſtulit libertatem.

ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier. [a] Nolite fraudare inuicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipſum, [b] nec tentet vos ſatanas propter incontinentiam veſtram. [c] Hoc autem dico ſecundum indulgentiam, & non ſecundum imperium. Volo autem omnes vos eſſe ſicut meipſum. [d] Sed vnuſquiſque proprium donū habet ex Deo: alius quidem ſic, alius vero ſic. [e] Dico autem non nuptis & viduis: [f] bonum eſt illis, ſi ſic permanſerint ſicut & ego. [g] Quod ſi non ſe continēt, nubant. [h] Melius eſt enim nubere quam vri. [i] His autem qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio: [k] non ego, ſed dominus: vxorem à viro non diſcedere. [l] Quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. [m] Nam cæteris dico ego, non dominus: [n] Si quis frater vxorem habet infidelē: & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem: & hic conſentit habitare cum illa, non dimittat virum. [o] Sanctificatus eſt enim vir infidelis per mulierem fidelem: & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem. [p] Alioquin filij veſtri immundi eſſent: nunc autem ſancti ſunt. [q] Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat. [r] Non enim ſeruituti ſubiectus eſt frater vel ſoror in eiuſmodi. [ſ] In pace autem vocauit nos Deus. [t] Vnde enim ſcis mulier, ſi virum ſaluum facies? [u] Aut vnde ſcis vir, ſi mulierem ſaluam facies? [x] Niſi vnicuique ſicut diuiſit dominus. Vnumquemque ſicut vocauit Deus, ita ambulet: & ſicut in omnibus eccleſiis doceo. [y] Circumciſus aliquis vocatus eſt, non adducat præputiū. In prçputio autē aliquis vocatus eſt, nō circuncidatur. [a] Cir-

a ¶ *Nolite fraudare inuicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus*, &c.] Negate videtur incontinentes orationi poſſe vacare: quæ in eo vtique minor eſt communioni: qua catechumeni & pœnitentes orant, qui communicare non poſſunt. Non ſolum hoc in nouo, ſed etiam in veteri teſtamēto ſanctificantur à muliere: vt diſcedenti domino in montem, aſſiſtere mereantur. Hic probatur quid poſſit perpetua continentia, ſi tantum valuit triduana. Vnde & in

1.Reg.21.b Regnorum libro panem ſacerdotalem non niſi continētes accipiunt. Quam ob cauſam neceſſitas legem ſoluere venialiter potuit ſuffragio

1.Pet.3.b charitatis. Vnde Petrus hortatur noſtras orationes minime impediri debere.

b ¶ *Ne tentet vos*, &c.] Notandum quod ad duos reſpi-

B ciens incontinentes, vni non præiudicet continenti. Item ne vno ſe rettahenti, alius fornicetur.

c ¶ *Hoc autem dico ſecundum indulgentiam, & non ſecundum imperium. Volo autem*, &c.] Hoc vt paruulis indulgeo, nō præcipio vt perfectis: nam omnes homines cupio mihi ſimiles inueniri. Noui enim quanta caſtitas mercede penſetur. Nunquam hoc voluiſſet apoſtolus ſi fieri omnino non poſſit.

d ¶ *Sed vnuſquiſque*, &c.] Hoc eſt, propriæ voluntatis accepit donatiuum.

e ¶ *Dico autem non nuptis & viduis.*] Incipit aliam cauſam de innuptis.

f ¶ *Bonum eſt*, &c.] Magnopere appetendum eſt, quod à tanto doctore laudatur.

g ¶ *Quod ſi*, &c.] Notandum quod incontinentibus nuptię concedantur.

Gen.38.f h ¶ *Melius eſt enim nubere*, &c.] Malo fornicationis melius eſt, quod igne punitur: ſicut Iudas in Geneſi de ſua nuru pronunciat.

i ¶ *His autem*, &c.] Item de coniugiis minime cauſa aliqua dimittendis.

k ¶ *Præcipio*, &c.] Prohibet dimitti quacunque ex cauſa, ne

Matt.19.b aliis coniungantur ſecundum conſuetudinem Iudæorum, quam dominus interdixit, dicens: *Quicumque dimiſerit vxorem ſuam, excepta cauſa fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur.* Aliter: *Præcipio non ego, ſed dominus, vxorem à viro non diſcedere.* Non quia in ſe non habebat Chriſtum loquentem, hæc dicit, ſe vt oſtendat quia ipſe dominus per ſemetipſum de hoc in euangelio dixit.

l ¶ *Quod ſi*, &c.] Si ob aliquam cauſam diſceſſerit, alij non nubat, aut ſuo viro ſi voluerit, reconcilietur: quia hoc quam alteri nubere melius eſſe manifeſtum eſt.

C m ¶ *Nam cæteris*, &c.] Conſilium do, quod mihi vtile eſſe videtur.

n ¶ *Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam: & ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic conſentit habitare cum illa, non dimittat virum.*] Si quis ſolus crediderit è duobus, non quo permiſerit fidelē infideli coniungi. Non enim dixit, ſi quis ducit, ſed ſi quis habet infidelem.

o ¶ *Sanctus eſt enim vir infidelis per mulierem fidelem, & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem.*] Exemplum refert: quia ſæpe contigerit, vt lucrifieret vir per mulierem. Vnde & beatus Petrus ait: *Vt ſi qui non credūt verbo, per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant*, 1.Pet.3.a id eſt, cum viderint eas in melius commutatas, cognoſcant omnes Dei legem ita conſuetudine inueterata potuiſſe mutari. Item ideo vir & vxor inuicem ſanctificantur: quia ex traditione Dei, ſanctæ ſunt nuptiæ.

p ¶ *Alioquin filij veſtri immundi eſſent*, &c.] Si non ita eſſet vt dico, filij veſtri adhuc infideles permanerent: ſæpe enim contingeret, vt filij illos parentes qui crediderant, ſe- D querentur. Sub qua ſpe credi voluit, alterum ſaluari poſſe, tam liberorum exemplo, quam coniugis.

q ¶ *Quod ſi*, &c.] Maritus enim vel vxor non ſunt domino præferendi.

r ¶ *Non enim ſeruituti*, &c.] Non enim ita ligatus eſt in eiuſmodi cauſa, quaſi vere illi ſeruire neceſſe ſit, & propter alterum interire.

ſ ¶ *In pace*, &c.] Cæterum non ad diſſidium ſumus vocati, vltro ergo diſcedere non debemus.

t ¶ *Vnde enim*, &c.] In dubium quidem poſuit, ſed ſemper ambigua in melius euenire credenda ſunt. Simul quærendum, quomodo ſuperius ſanctificatus dicatur, de cuius hic ſalute dubitatur, niſi ſecundum hunc quem expoſuimus intellectum.

u ¶ *Aut vnde ſcis vir, ſi mulierem ſaluam facies.*] Si per te credat & ſalua ſit.

x ¶ *Niſi vnicuique*, &c.] Vel cum infideli coniuge, vel etiam cum fideli, ſiue in præputio, ſiue circunciſus, ſeruus aut liber.

y ¶ *Circunciſus*, &c.] Non putet ſe ſuperflue circumciſum, nec de hoc pœniteat, fuit enim ſuo tempore neceſſarium. Siue hoc modo, Non adducat præputium, quo ſine legis ceremoniis viuat: quia tunc quibuſdam Apoſtoli permittebāt opera legalia cuſtodire, ne ſubito à lege retracti, ſcandalum paterentur. Item alia expoſitio. Euidens eſt hoc loco, non hic de circuncisione carnis aut præputio Apoſtolum loqui: neque enim fieri poteſt, circumciſum aliquem poſſe præputium adducere, ſed ad eos ſermo eſt, qui ſunt in coniugio conſtituti: hoc enim dicit. Si quis ad fidem Dei acceſſerit vxoré non habēs, poſtmodum gentilem coniugem non debet accipere. Si autem in tali copula conſtitutus, ad fidem fuerit vocatus, non debere eum coniugale vinculum ſoluere.

a ¶ *Cir-*

E

[a] Circumciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt: ſed obſeruatio mandatorum Dei. [b] Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat. Seruus vocatus es? non ſit tibi curæ: [c] ſed & ſi potes fieri liber, magis vtere. [d] Qui enim in domino vocatus eſt ſeruus, libertus eſt domini. Similiter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti. [e] Pretio empti eſtis: nolite fieri ſerui hominum. Vnuſquiſque ergo in quo vocatus eſt frater, in hoc permaneat apud Deum. [f] De virginibus autem [g] præceptum domini non habeo: [h] conſilium autem do, [i] tanquam miſericordiam conſequutus à domino, [k] vt ſim fidelis. [l] Exiſtimo ergo hoc bonum eſſe [m] propter inſtantem neceſſitatem: [n] quoniam bonum eſt homini ſic eſſe. [o] Alligatus es vxori, noli quærere ſolutionem. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. [p] Si autem acceperis vxorem, non peccaſti: & ſi nupſerit virgo, non peccauit. [q] Tribulationem tamē carnis habebunt huiuſmodi. [r] Ego autē vobis parco. [ſ] Hoc itaque dico fratres. [t] Tempus breue eſt. Reliquum eſt, vt qui habent vxores, tanquam non habentes ſint: [u] & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudētes: & qui emunt, tanquam non poſsidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. [x] Præterit enim figura huius mundi. [y] Volo autē vos ſine ſolicitudine eſſe. [z] Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt quæ domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autē cum vxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt mundi, [a] quomodo placeat vxori, [b] & diuiſus eſt. [c] Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini ſunt, vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. [d] Quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro. [e] Porro hoc ad vtilitatem veſtram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, ſed ad id quod honeſtum eſt, & quod facultatē præbeat ſine impedimento dominum obſecrandi.

[a] Si quis

a ¶ *Circumciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum Dei.*] Hoc tempore nec prodeſſe poterit, nec obeſſe.

b ¶ *Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat: ſeruus vocatus es, non ſit tibi curæ.*] Chriſtianæ religioni cōditio non poteſt obeſſe ſeruilis, ne dicas ergo, quomodo Deo poſſum placere, qui ſeruus ſum? Deus enim non cōditionem aſpicit, ſed voluntatem quærit & mentem.

c ¶ *Sed & ſi, &c.*] Vſque adeo non prodeſt libertas, nec ſeruitus nocet. Item ſimiliter ad eos qui matrimonio iuncti ſunt, Apoſtolus loquitur, dicens. Sed etſi potes liber fieri, magis vtere: ſi tamen tibi pudicæ volenti ſeruire, non fuerit moleſta: quando forte tuo conſortio, etiam ipſa ad Deum poſſit conuerti.

d ¶ *Qui enim in domino vocatus eſt ſeruus, libertus eſt domini, ſimiliter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti.*] Qui hominis ſeruus eſt, liber eſt Deo: & qui hominibus liber eſt, ſeruus eſt Chriſti. Ambo ergo vnū ſunt. Non eſt enim perſonarum acceptio apud Deum.

F

e ¶ *Pretio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum. Vnuſquiſque ergo, &c.*] Pretio empti eſtis, hoc eſt, Chriſti ſanguine comparati nihil ergo propter homines faciatis, ſicut alibi ait. *Non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed quaſi ſerui Chriſti, facientes voluntatē Dei ex animo, &c.* Ephes 6 a

f ¶ *De virginibus autem.*] Et de hoc conſuluerant vbi eſſet præcepta virginitas.

g ¶ *Præceptum domini, &c.*] Quod ſub præcepto eſt ſi nō impleatur, punit. Impletum morte tantum caret: quia nihil ex ſe dat, ſed quod debet exoluit.

h ¶ *Conſilium autem do.*] Conſilium eſt autem Saluatoris dicentis. *Sunt qui ſe caſtrauerunt propter regnum cælorum.* Math.19.b

i ¶ *Tanquam, &c.*] Suo exemplo docet, non niſi in domino gloriandum.

k *Vt ſim fidelis.*] Domini mei ſemper ſeruitio occupatus.

l ¶ *Exiſtimo ergo, &c.*] Hic exiſtimo, non pro dubio poſuit, ſed pro certo, ſicut & illud: Puto enim quod & ego ſpiritum Dei habeo.

m ¶ *Propter, &c.*] Id eſt, præſentis vitæ ſolicitudinem, quæ multum poteſt obeſſe iuſtitiæ: & qua præcipuè iuncti matrimoniis implicantur.

n ¶ *Quoniam, &c.*] Duplex bonum eſt, & ſolicitudinis mūdi carere, & virginitatis præmium expectare.

o ¶ *Alligatus es vxori, &c.*] Ita vult ſolutos non ligari: quomodo nec ſolui diſſidio ligatos admittit.

p ¶ *Si autē acceperis vxorem non peccaſti: & ſi nupſerit, &c.*] Quia liberæ voluntatis es, ſi non vis eſſe maior, eſto vel minor. Nuptiæ enim peccatum non ſunt: ſed per ſolicitudinem mundi qui nubunt, legem ſeruare vix poſſunt. Aliter: Illos dicit non peccare ſi nubant, qui nondum Deo vouerint caſtitatem. Cæterum qui vel in corde ſuo promiſit, ſi aliud fecerit, habet damnationem: quia primam fidem irritam fecit. Quod enim erat licitum, per votum ſibi fecit illicitum: ſicut Ananiæ & Sappiræ, quibus de pretio poſſeſſionis ſuæ retinere nihil licuit: Ob quam cauſam & ſubita morte proſtrati ſunt. G Act. 5.

q ¶ *Tribulationem tamen, &c.*] Maledictio ſe Euæ ſubiicientes, ſiue ſolicitudinem ſæcularis tribulationis & triſtitię patientur.

r ¶ *Ego autem vobis parco.*] Vobis virginibus, vt minori labore maiorem poſſitis implere iuſtitiam.

ſ ¶ *Hoc itaque dico fratres.*] Hic omni intentione etiam habentes vxores ad continentiam cohortatur: vt multo magis ſuadeat non nubere non habentes.

t ¶ *Tempus, &c.*] Tempus vitæ noſtræ modicum aſſerit: vt doceat voluptatē, quæ cito finitur, non magnopere appetendum, ſed magis concupiſcendum eſſe æternum præmium caſtitatis.

u ¶ *Et qui, &c.*] Quia & iſtud in breui tranſibit: tempus enim omnis rei ſub ſole, tempus plangendi, &c.

x ¶ *Præterit, &c.*] Hoc ſæculum, quaſi vmbra pertranſit. H Nolite ergo de eo multum eſſe ſoliciti, ne huius poſſeſſione perdatis æternam. Et figuram quærentes, incipiatis amittere veritatem. Hic enim mundus, imago futuri eſt. Si ergo talis eſt imago, ipſa veritas qualis eſt? Vnde ſi hoc tam impenſe diligitis, quanto magis illud impenſius amare debetis? Nam ſęculum hoc nos dimiſſuros, quotidiana morientiū exēpla teſtantur. An forte nos ſolos credimus immortales, quaſi non ſimus ex hominibus generati? Vnde ſapiens ſemper aliorum caſibus emendatur, dicente ſcriptura: *Cor ſapientis in domo luctus. Hic enim finis omni homini: & cui vult dabit bonum in corde ſuo.* Eccleſ.7.a

y ¶ *Volo autem, &c.*] Debemus & nos velle, quod Apoſtolus velle ſe dicit: ne incontinentes, contra eius videamur facere voluntatem.

z ¶ *Qui ſine, &c.*] Multum nobis expedit ſolicitudine carere mundana, ne forte ſpinæ ſuffocent ſemen, & dicere incipiamus: Villam comparaui, boues emi, vxorem duxi: ad cænam venire non poſſum. Luc.14 d

a ¶ *Quomodo placeat vxori.*] Quale eſt vxori magis velle placere quam Deo.

b ¶ *Et diuiſus eſt.*] Quod diuiſum eſt, vnum non poteſt eſſe; quia vnitas diuiſionem omnino non accipit.

c ¶ *Et, &c.*] Corpore, ab vſu coniugali: ſpiritu, à rerū mundanarum ſolicitudine: dum tota diuino ſeruitio mancipatur.

d ¶ *Quæ, &c.*] Nuptam viro placere aſſerit cogitando quæ mundi ſunt, innuptam vero de eo quod illi nulla cura ſit ſæculi. Quæ ergo virū non habet, & tamen quæ mundi ſunt, cogitat: cui placere deſiderat? Nonne incipiet illi nupta præponi, quæ cogitando mundana, complacet vel marito: cum hæc nec marito quem non habet, poſſit placere, nec Deo.

e ¶ *Porro hoc ad vtilitatem veſtrā dico: non vt laqueum, &c.*] Neceſſitatem illis videtur imponere: Dicit ſe quid illis

[a] Si quis autem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, quod ſit ſuperadulta, [b] & ita oportet fieri, quod vult faciat, non peccat, ſi nubat. [c] Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non habens neceſſitatem, poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde ſuo, ſeruare virginem ſuam, benefacit. [d] Igitur & qui matrimonio iungit virginem ſuam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. [e] Mulier alligata eſt legi, quanto tempore vir eius viuit. [f] Quod ſi dormierit vir eius, liberata eſt à lege. Cui autem vult, nubat, tantum in domino. [g] Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſilium. [h] Puto autem quod & ego ſpiritum Dei habeam.

CAPVT VIII.

DE [i] his autem quæ idolis ſacrificantur, [k] ſcimus: quia omnes ſcientiam habemus. [l] Sciētiam inflat, [m] charitas vero ædificat. [n] Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum ſcire. [o] Si quis autem diligit Deum, hic cognitus eſt ab eo. [p] De eſcis autem quæ idolis immolantur, ſcimus: quia nihil eſt idolum in mundo, & quod nullus eſt Deus, niſi vnus. [q] Nam & ſi ſunt qui dicantur dij, ſiue in cælo, ſiue in terra, ſiquidem ſunt dij multi & domini multi: [r] nobis tamen vnus eſt Deus pater, [s] ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, [t] per quem omnia, & nos per ipſum. [u] Sed non omnibus eſt ſcientia. [x] Quidam autem cum conſcientia vſque nunc idoli, quaſi idolothytum manducant: & conſcientia ipſorum cum ſit infirma, polluitur. [y] Eſca autem nos non cōmendat Deo. [z] Neque enim ſi manducauerimus, abundauimus: neque ſi non manducauerimus, deficiemus.

[a] Videte

A expediat commonere eos. Simul attende: quia ſi hoc illis vtile erat quod Apoſtolus ſuadebat: illud minus vtile erat quod illi volebant.

a ¶ *Si quis*, &c.] Turpis videri poterit, ſi cupientem virginem ſuam, nubere non permittat: & illa fuerit fornicata. Item hoc loco non parentes dicit virginum filiarum: neque enim poteſtatis illorum poteſt eſſe propoſitum alienæ continentiæ: ſed vnumquemque habere propriæ carnis arbitrium, eam incorruptam ſeruare.

b ¶ *Et ita oportet fieri*, &c.] Si ita neceſſe fuerit propter filiæ voluntatem: nam patēres quidem vſque ad legitimam ætatem cuſtodire debent & docere, quod melius eſt: ſi autem illa noluerit, fiat quod neceſſe eſt.

c ¶ *Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non habens neceſſitatem, poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis: & hoc iudicauit in corde ſuo*, &c.] Ille firmus ſtatuit, cuius puellæ conſenſus, patris firmauerit voluntatem. Et non illum compellit filiæ neceſſitas facere quod nolebat, ſicut illū de quo ſupra loquutus eſt.

B d *Igitur & qui*, &c.] Ita concludit virginum cauſam, vt eas faciat in omnibus meliores. Vnde prudentibus ſemper meliora & perfectiora ſectandā ſunt: quia nec in ſecularibus & caducis norunt mediocribus eſſe contenti.

e ¶ *Mulier alligata eſt legi, quanto*, &c.] Hic incipit de bigamis & viduis.

f ¶ *Quod ſi dormierit vir eius, liberata eſt*, &c.] Secundum legem libera facta eſt vinculo coniugali. Quod ſi nec tunc continere voluerit, conceduntur illi etiam ſecundæ nuptiæ, tantum vt infidelium ritu non nubat.

g ¶ *Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſilium.*] Beata habens maritum, ſi cuſtodiat caſtitatem. Beatior vidua: quia minor in labore, maiorem inueniet caſtitatem. Beatiſſima virgo, quæ ſine labore ad ſūmum præmium poſſit peruenire.

h ¶ *Puto autem quod, &c.*] Ne meum conſilium tanquam humanum contemnatis.

CAPVT VIII.

DE [i] *his*, &c.] Incipit de idolothytis, de quibus etiam dixerat. Quia quidam in templis edebant, idolum nihil eſſe dicentes: & creatura Dei ſe debere vti, & errabant veriſimilis ratione decepti. hoc increpandum Apoſtolus dicit ad eos qui habent ſcientiam diiudicandi, nihil eſſe quod idolis immolatur. Hoc ergo ait.

K ¶ Scimus, *quia omnia ſcientiam habemus.*] Id eſt, non omnibus eſt notitia. Et nos omnes nouimus ſicut vos: ſed ſunt aliqui qui ignorant.

l ¶ *Sciētia inflat.*] Illa ſciētia quæ ex ſenſu proprio & humano deſcendit, eos qui præter eam diuinā non habuerint, inflat: & quæ coniecturis magis nititur, quam exemplis. Cæterum ſi diuina inflat, vt quidam putant, quare illos amplius vult docendo inflare? Et in principio ipſius epiſtolæ, gratias ſe dicit Deo agere, quod omni ſcientia ſint repleti, ſuū quoque alibi proponit exemplum dicens: Et ſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia. Sæpe etiam arguit ignorantes. Et ignorantiam tenebris comparauit. Galatas æque ſtultitia notat, nec non Epheſiis lumen ſapientiæ ſuppliciter deprecatur. C

m ¶ *Charitas vero ædificat.*] Quia non quærit quæ ſua ſunt, ſed quæ ædificent fratres.

n ¶ *Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid*, &c.] Si quis ſibi videtur ſapiens, ſtultus eſt: qui enim vere ſapiens eſt, inſipientiorem ſe omnibus arbitratur. Vnde Salomon ait: *Vidi virum qui ſibi ſapiens eſſe videbatur, & ſpem habuit inſipiens magis quam ille.* Prov. 26 b

o ¶ Si *quis autem diligit Deū, hic*, &c.] Ille diligit Deum, qui ædificat fratres, ſicut dicitur Petro. *Si amas me, paſce oues meas.* Ioan. 21. c

p ¶ *De eſcis autem quæ idolis immolātur*, &c.] Repetit quod ſuperius dixerat ſe ſcire, & quid ſit, euidentius oſtendit.

q ¶ *Nam & ſi ſunt qui dicantur dij*, &c.] In cælo, angeli: & ſancti in terra, de quibus dicitur. *Ego dixi, dij eſtis*: & domini ſunt ſancti eorum, quos iudicabunt, de quibus dicitur: *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populi.* D Psal. 81. b Sap. 3. b

r ¶ *Nobis tamen vnus*, &c.] Cuius virtute ex nihilo omnia ſunt creata. Item hunc locum hæretici ita accipiunt, perſonam patris filiique ſeparantes, vt dicant vnum Deum patrem, ex quo omnia, & dicunt domino, id eſt, Chriſto eſſe maiorem, per quem omnia. Hæc autem & filio ſicut patri eſſe communia, idem Apoſtolus ad Romanos docet, dicēs. *Quis enim cognouit ſenſum Domini*, id eſt, Chriſti, non Dei patris, ſicut ille dicit & infert, dicens. Quia *ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia.* Item per quem, etiam Deo patri aſſcribit, idem Apoſtolus in eadem epiſtola dicēs. *Fidelis Deus per quem vocati eſtis in communem filij eius Ieſu Chriſti Domini noſtri.* Rom. 11. A 1 Cor. 1. b

ſ ¶ *Ex quo omnia*, &c.] Calumniam ex hoc loco commouēt Ariani, quod cum vnus tantum Deus dicitur pater, filius à Deitate ſeiunctus ſit. Quibus reſpondendum: ſi ideo non eſt filius Deus, quia vnus eſt Deus pater. Ergo & pater non erit dominus, quia vnus eſt Dominus Chriſtus. Si enim autem pater non excluditur à dominatione, nec filius à Deitate: ſed vtrumque vtrique commune eſt.

t ¶ *Per quem*, &c.] Per filium omnia facta ſunt: ſed & nos per ipſum ſumus ſaluati.

u ¶ *Sed*, &c.] Non omnes ſciunt: quia per contemptum idolorum, & non magis venerationis gratia manducetis.

x ¶ *Quidā*, &c.] Quidā ignari ſic habent: adhuc in conſciētia ſua, quomodo antequam crederent, manducabant.

y ¶ *Eſca autem*, &c.] Sicut dicit Aggæus propheta: *Et ſi mā ducaſtis & bibiſtis, nonne vobis manducaſtis & bibiſtis?* Aggæi. 1. b

z ¶ *Neque enim ſi manducauerimus, abundabimus*, &c.] Cui enim

E enim dubium eſt, nullum neque manducando abundate, ııeque non manducando egere: cum econtrario illis magis formidanda inopia ſit, qui gulam tenere oon norunt. Sed quia magnitudini fidei ſuæ, quæ idolis immolata ſunt veſci, aſſcribebant: ideo Apoſtolus neque in illis edendis fidei abundantiam, neque in noo edendis inopiam eſſe teſtatur.

[a] Videte autem ne forte hæc licentia veſtra [b] offendiculum fiat infirmis. [c] Sic enim quis viderit eum qui habet ſcientiã, in idolio recumbentem: nonne conſcientia eius cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et petibit infirmus in tua cõſcientia frater, propter quẽ Chriſtus mortuus eſt. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſto peccatis. [d] Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum: ne fratrem meum ſcandalizem.

CAPVT IX.

NOn[e] ſum liber? non ſum Apoſtolus? [f] nonne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum vidi? Nonne opus meum vos eſtis in domino? Et ſi aliis non ſum Apoſtolus, ſed tamen vobis ſum: [g] nam ſignaculum apoſtolatus mei vos eſtis in domino. [h] Mea defenſio apud eos [i] qui me interrogant hæc eſt: [k] Nunquid non habemus poteſtatem manducandi & bibendi? [l] Nunquid non habemus poteſtatem ſororem mulierculam circunducendi: [m] ſicut & cæteri Apoſtoli & fratres domini & Cephas? Aut ſolus ego & Barnabas non habemus poteſtatem hoc operandi? [n] Quis militat [o] ſuis ſtipẽdiis vnquã? [p] Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? [q] Nunquid ſecundum hominem hæc dico? [r] An & lex hæc non dicit? Scriptum eſt enim in lege Moyſi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos vtique hæc dicit? Nã propter nos vtique ſcripta ſunt: [s] quoniã debet in ſpe qui arat arare: & qui triturat in ſpe fructus percipiendi. [t] Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus: magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus? [u] Si alij poteſtatis veſtræ participes ſunt, quare nõ potius nos? [x] Sed non vſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus euangelio Chriſti. [y] Neſcitis quoniã qui in ſacrario operantur: quæ de ſacratio ſunt edunt? Et qui altario deſeruiunt, cum altario participant? [z] Ita & dominus ordinauit his qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vſus ſum. [a] Non autem ſcripſi hæc, vt ita fiant in me. [b] Bonum eſt enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet. [c] Nam etſi

a ¶ *Videte autem*, &c.] Videte ne quod vobis ſufficere minus creditis aliis obſit. Poteſt & illis dici qui deſtruunt exemplo, quod ædificant verbo.

b ¶ *Offendiculum*, &c.] Ne per vos offendant & cadant.

c ¶ *Si enim*, &c.] *Quicunque ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, expedit ei vt mola aſinaria ſuſpendatur collo eius, & mittatur in profundum maris.* Quanto grauior pœna illos expectat, vt ad comparationẽ illius, hoc quod grauiſſimum eſt, leue putetur. Et notandũ quod in Chriſto peccare dixit, qui in membro peccauerit Chriſti. Matt. 18. a

d ¶ *Quapropter*, &c.] Non ſolum eſca, ſed omnia quæ ſcandalizare poterunt fratrem.

CAPVT IX.

F

e ¶ *NOn ſum liber? non ſum Apoſtolus?*] Sicut alij? Nunquid non ſum, ſuam illis replicat formam: quod etiam licita contempſerit, ne alij eius infirmarentur exemplo.

f ¶ *Nonne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum vidi?* &c.] Ad quos non ſum directus à domino, id eſt, ad Iudæos.

g ¶ *Nam ſignaculum*, &c.] Iudicium apoſtolatus mei eſt, quod per me domino crediditis, ſignis & virtutibus prouocati.

h ¶ *Mea*, &c.] Inde Apoſtolus eſſe defendor.

i ¶ *Qui me*, &c.] In Græco habet, iudicant.

k ¶ *Nunquid*, &c.] Habemus poteſtatem conceſſam à domino de ſumptu veſtro viuendi, ſine noſtro labore.

l ¶ *Nunquid non habemus*, &c.] Non dixit, mulieres ducendi, ne de vxoribus dicere putaretur: ſed circunducendi, inquit, per prouincias, quæ neceſſaria de ſuis facultatibus miniſtrarent.

m ¶ *Sicut & cæteri Apoſtoli & fratres Domini, & Cephas? Aut ſolus ego & Barnabas*, &c.] Non illos cõdemnat, ſed ſuũ dat exemplum. Illi enim fidelioribus prædicabant: & apud Iudæos antiqua hæc erat conſuetudo, vt neceſſaria doctoribus à diſcipulis præberentur: quod gentes adhuc rudes poterat ſcandalizare.

n ¶ *Quis militat*.] Aliis etiam exemplis probat ſibi debitum hoc fuiſſe.

G

o ¶ *Suis ſtipendijs vnquam*.] Suis, & non publicis, vel eorum pro quibus militat.

p ¶ *Quis plantat vineam, & de fructu eius*, &c.] Per comparationem vineæ & gregis, populum vult intelligi: ſicut ibi: Vineam de Ægypto tranſtuliſti. Et iterum: *Dò vobis paſtores ſecundum cor meum: & paſcent vos cum diſciplina.* Pſal. 79. a Hier. 3. c

q ¶ *Nunquid*, &c.] Id eſt, nũquid proprio tantum ſenſu loquor?

r ¶ *An & lex*, &c.] Quomodo ergo ei de pecoribus cura eſt? Et ad Ionam de Niniue dicitur: in qua ſunt homines & pecora multa? Sed de ipſis propter hominem cui creata ſunt, cura eſt: nam deficiente homine, & iſta deficiunt: non tamen propriè Dei curam merentur. Deut. 25. a

s ¶ *Quoniam debet*, &c.] Debet fructum ſui laboris percipere: & qui triturat, debet de ipſa area manducare.

t ¶ *Si nos vobis*, &c.] Si vobis ſpiritualia & diuina ſeminauimus, nunquid grauabimus vos, ſi à vobis, quæ carni opus ſunt, velimus accipere?

u ¶ *Si alij*, &c.] Si illi à vobis acceperunt, quibus minime debeatur, Pſeudoapoſtoli ſcilicet, quos nihil vobis certum eſt contuliſſe: quanto magis nos accipere poteramus, ſi vobis eſſe vtile ſentiremus. H

x ¶ *Sed non vſi*, &c.] Hoc eſt, famem & ſitim, nuditatem libentiſſime toleramus: ne per nos aduerſariis occaſione accepta deuorantibus offendatis. Aut ne cui prædicatio noſtra in aliquo reprehenſibilis videatur, auaritiæ ſuſpicione maculata.

y ¶ *Neſcitis quoniam qui in ſacrario operantur*, &c.] Apud Iudæos ſecundum conſuetudinem veteris teſtamenti, etiam hoc exemplum eadem repetendo confirmat.

z ¶ *Ita & dominus ordinauit his, qui euangelium annuntiant, de euangelio viuere*: &c.] Dicens: Dignus eſt operarius mercede ſua.

a ¶ *Non autem*, &c.] Non hæc idcirco ſcribo, vt vel modo fiat quod ante factum ſit: ſed vobis exempla præbeo tam proprij, quam alieni diſcriminis: ſaltem ab illicitis abſtinere, cum videatis me aliorum cauſa ſalutis, debita non minus quam licita contempſiſſe.

b ¶ *Bonum eſt enim*, &c.] Etiam ſi fame morerer, propoſitum meum, de quo ante Deum glorior, nunquam poteſt immutari.

c ¶ *Nã & ſi euãgelizauero, non eſt mihi gloria, neceſſitas enim mihi incumbit.*] Cum omnia feceritis præcepta, debita vos

A dicite perſoluiſſe. Non enim aliquid amplius feciſtis, vnde gloriari poſſitis.

a ¶ *Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero.*] Damnationem habeo.

b ¶ *Si enim*, &c.] Tunc magis videbitur voluntarium, ſi amore eius licita contemnantur.

c ¶ *Quæ eſt*, &c.] Quaſi interroget, vnde maiorem poſſit habere mercedem: & ipſe reſpondet, ſi gratis annuntiem, nec acceptam exerceam poteſtatem.

d *Nam cum liber*, &c.] Cum Cum poſſem vti libertate mea, & de cæteris non curare: omnibus tamen compaſſus ſum, vt eos facerem ſaluos.

e ¶ *Et factus ſum Iudæis*, &c.] Quando ſe purificauit in templo: quod tempore gratiæ ſciebat eſſe ſuperfluum.

f ¶ *His qui*, &c.] Oſtendit quomodo fuerit cum ipſis & ipſe Iudæus. Poteſt & ita intelligi, quod Samaritanos dixerit eſſe ſub lege, qui legem tantum Moyſi videntur accipere.

g ¶ *Cum ipſe non eſſem ſub lele*, &c.] Non eſt ſub lege literæ, quæ peccatoribus data eſſe perſcribitur.

h ¶ *His qui*, &c.] Sine lege literæ: & à gentibus imprimis ſolam fidem quærebat, quaſi

B non haberet præcepta legis Chriſti, quæ illos obſeruare doceret: ſiue in eo quo illos ad fidei credulitatem non tã legalibus doctrinis, quam rationabilibus argumẽtis prouocabat. Sicut Athenis feciſſe perhibetur, philoſophos & paganos per philoſophiam & ararum titulum exhortando, dum dicit: Circumiui aras veſtras: & vt quidam veſtrum dixerunt.

i ¶ *Cum ſine*, &c.] Contra Arianos & Photinianos, quod Deus ſit Chriſtus. Etiam hoc notandum quod nouum teſtamentum lex appellatur.

k ¶ *Factus ſum*, &c.] Propter infirmos olera manducaui, cum ſecurus poſſem carnibus veſci promiſcuis.

l ¶ *Omnibus omnia*, &c.] Non aliquid mihi, nec quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis. Item aliter, in his quæ ſuperius memorauimus: non vt quidam male exiſtimant, illum etiam illicitis conſenſiſſe.

m ¶ *Omnia autem*, &c.] Vt in eo partem merear habere cum ſanctis.

n ¶ *Neſcitis quod*, &c.] Hic ſtadij curſum, iuſtitiæ vel fidei comparauit: quia quomodo illic cum omnes intra ſtadium currunt: non niſi qui bene cucurrerit, dignus præmio iudicatur: ita & hic quamuis intra fidei metas, cuncti credentes contineantur: ſoli tamen qui iuſtè vixerint, præmium cæleſte percipient. Item hoc loco inter eos qui in ſtadio currunt, vnum accipientem palmam: ſignificat omnem rectè fidem tenentem, & præcepta ſeruantem.

o ¶ *Omnis autem*, &c.] Ab omnibus eſcis, quæ curſum eorum impedire conſueuerant.

& ſi euangelizauero, non eſt mihi gloria. Neceſſitas enim mihi incumbit. [a] Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero. [b] Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: ſi autem inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt. [c] Quæ eſt ergo merces mea, vt euangelium prædicans, ſine ſumptu ponam euangelium: vt non abutar poteſtate mea in Euangelio? [d] Nam cum liber eſſem ex omnibus, omnium me ſeruum feci, vt plures lucrifacerem. [e] Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer. [f] His qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſſem, [g] cum ipſe non eſſem ſub lege: vt eos qui ſub lege erant, lucrifacerem. [h] His qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem: [i] cum ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti: vt lucrifacerem eos qui ſine lege erant. [k] Factus ſum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. [l] Omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos. [m] Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. [n] Neſcitis quod hi qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. [o] Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet: [p] & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aërẽ verberans. Sed caſtigo corpus meum, & ſeruitutem redigo: [q] ne forte cum aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.

CAPVT. X.

NOlo [r] enim vos ignorare fratres: quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt: & omnes mare tranſierunt: [s] & omnes in Moyſe baptizati ſunt [t] in nube & in mari: [u] & omnes eandem ſpiritualem eſcam manducauerunt: omnes eundem potum ſpiritualem biberunt: [x] Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra: [y] petra autem erat Chriſtus. [z] Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo. Nam proſtrati ſunt in deſerto. [a] Hæc autem in figura facta ſunt noſtri: vt non ſimus concupiſcentes malorum

p ¶ *Et illi*, &c.] Non in vanum curro vel fingo certamẽ, ſed caſtigo corpus meum, & ſeruituti ſubiicio per abſtinentiam & afflictionem atque labores, ſicut alibi ait: In ieiuniis multis, in vigiliis, in fame & ſiti, in frigore & nuditate, in laboribus, in carceribus, &c. Sicut ad Hebræos, prophetas, & alios ſanctos paſſos multa talia memorauit. C Hebr. 11 g

q ¶ *Ne forte cum*, &c.] Non faciendo quæ dico.

CAPVT. X.

N*Olo* [r] *enim*, &c.] Ne quis confidens in eo ſolum, quod baptizatus eſt: aut in eſca ſpirituali vel potu, putet ſibi Deum parcere, ſi peccauerit: tale patrum proponit exemplum, quo oſtendat tunc iſta merito profutura, ſi præcepta ſeruentur.

ſ ¶ *Et omnes*, &c.] In Moyſe, qui Chriſti typum gerebat. Item hæc in illo tẽpore quaſi in vmbra & typo fiebãt, nõ in veritate: poſtea vero preſẽtia Chriſti complentur.

t ¶ *In nube & in mari.*] Quia & nubis proprium humorem portat.

u ¶ *Et omnes*, &c.] Manna, figura corporis Chriſti fuit.

x ¶ *Bibebant autem*, &c.] Oſtendit Apoſtolus: quoniam populus Iſraël quam diu in deſerto fuit, per omne iter eorum ſequebatur eos petra. Vnde populo cum omni ſubſtantia ſua fluenta ſuffecerit: donec peruenientes in terrã Moab, puteum effoderunt aquarum: terra repromiſſionis in proximo conſtituta. D

y ¶ *Petra autẽ erat Chriſtus.*] Quia Chriſtus erat poſtmodũ ſecuturus: cuius figuram tunc petra gerebat. Idcirco pulchre dixit, conſequente eos petra.

z ¶ *Sed non*, &c.] Ita ergo & vobis erit, ſi eos volueritis peccando imitari.

a ¶ *Hæc autem in figura facta ſunt noſtri*, &c.] Ipſis veræ facta ſunt quæ in figura erant noſtra: vt timeamus talia agere, ne talia incurramus. Omnia enim quæ in populo Iſraël illo tempore facta ſunt in figura, nunc in nobis in veritate celebrantur. Sicut enim illi per Moyſen ex Ægypto liberati ſunt: ſic nos per quemlibet ſacerdotem & doctorem de ſæculo liberamur. Deinde Chriſtiani facti ducimur per deſerta, vt per exercitium contemptus mundi & abſtinentiæ, in obliuionem nobis eant Ægypti voluptates: ita vt neſciamus ad ſæculum repedare. Cum vero baptiſmi mare tranſimus, tunc nobis diabolus cum ſuo exercitu tanquam Pharao demergitur. Deinde manna cibamur, & potum accipimus de Chriſti latere emanantem. Claritas quoque ſciẽtiæ tanquam columna ignis, in nocte ſæculi demonſtrãtur: & in tribulationis æſtu, diuinæ conſolationis nube protegimur. Poſt quæ omnia ſi peccauerimus, iſta nobis ſola ſuffragari non poterunt: ſicut & ad Hebræos dicitur: *Irritam quis faciens legem Moyſi, duobus aut tribus teſtibus, ſine vlla miſeratione punitur: Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit*, &c. Hebr. 10 e

a ¶ *Neque*

E a ¶ *Neque idololatræ. &c.*] In idolio recumbentium vſque adeo negotium aggrauauit, vt illos idololatras fuiſſe definiat.

b ¶ *Neque fornicemur, &c.*] Notandum quod non ſolum idololatræ perire dicuntur.

ſ ¶ *Neque qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris?*] Sicut ille edentes hoſtias participes fiebant diuini altaris, ita iſti ſimiliter idolorum. G

t ¶ *Quid ergo? dico quod idolis immolatum ſit aliquid, &c.*] Præuenit, ne quis diceret: Ergo dicis vim aliquam habere idolum, vel poſſe polluere: Non, inquit, idolum inſenſibile polluit, ſed dæmones: qui templis præſident ad homines deprauandos, & ſuo ſeruitio mancipandos.

malorum, ſicut & illi concupierunt. [a] Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt. Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. [b] Neque fornicemur, ſicut quidam ex illis fornicati ſunt: & ceciderunt vna die viginti tria millia. [c] Neque tentemus Chriſtũ, ſicut quidam eorũ [d] tentauerunt, & à ſerpêtibus perierunt. [e] Neque murmurauetitis, ſicut quidam eorũ murmurauerunt: & perierunt ab exterminatore. [f] Hæc autẽ omnia in figura contingebãt illis: ſcripta ſunt autẽ ad correptionem noſtram, [g] in quos fines ſæculorum deuenerũt. [h] Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. [i] Tentatio vos non apprehendat, niſi humana. [k] Fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos tẽtari ſupra id quod poteſtis: [l] ſed faciet etiam cum tentatione prouentũ, vt poſſitis ſuſtinere. [m] Propter quod chariſſimi mihi: fugire ab idolorum cultura. Vt prudentibus loquor, vos ipſi iudicate quod dico. [n] Calix benedictionis cui benedicimus, [o] nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? [p] Et panis quem frangimus, nõne participatio corporis domini eſt? Quoniam vnus panis & vnum corpus multi ſumus: [q] omnes quidem de vno pane & de vno calice participamus. [r] Videte Iſraël ſecundũ carnem. [s] Nonne qui edunt hoſtias, participes ſũt altaris? [t] Quid ergo? Dico quod idolis immolatũ ſit aliquid, aut quod idolũ ſit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmoniorum. [u] Non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. [x] An æmulamur dominum? [y] Nunquid fortiores illo ſumus? [z] Omnia mihi licent: ſed non omnia expediunt. [a] Omnia mihi licent: ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius. [b] Omne quod in macello venit, manducate: nihil interrogantes propter conſcientiam. [c] Domini eſt terra & plenitudo eius. [d] Si quis vocat vos infidelium ad cænam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Si quis autem dixerit: hoc immolatũ eſt idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter cõſcientiam: [e] Conſcientiam autẽ dico non tuã, ſed alterius. [f] Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? [g] Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo quod gratias ago? [a] Siue

c ¶ *Neque tentemus Chirſtũ, &c.*] Et hic Chriſtus Deus oſtenditur: quia Deum dixiſſe legimus, tentauerunt me decies.

Num.14.d Pſal.77.e d ¶ *Tentauerunt &c.*] Dicẽtes nunquid poteſt Deus parare menſam in deſerto?

e ¶ *Neque murmurauerìtis, &c.*] In tribulationibus propter Chriſtum.

f ¶ *Hæc autem, &c.*] Omnia quæ illis contigerunt, ſecundum facta ſua quidem receperunt: ſed tamen ideo ſcripta ſunt, ne nos putemus impune peccare. Si enim adhuc paruulis & rudibus non pepercit: quanto magis nobis qui legem perfectionis accepimus, non parcet, ſi talia fecerimus?

g ¶ *In quos, &c.*] In quos tota temporum perfectio decurrit.

h ¶ *Itaque qui, &c.*] Videat, ne per hoc ipſum cadat, quod ſe ſtare firmiter gloriatur: ſiue videat ne fallatur.

F i ¶ *Tentatio vos, &c.*] Non vobis venit extrinſecus iſta tentatio, quam vobis ſponte generatis: quam etiam ſi tormentis cogeremini, admittere non deberetis. Hoc ideo dicit: quia ſpontanea voluntate, immolata idolis manducabant.

k ¶ *Fidelis autem, &c.*] Qui ſe pollicitus eſt ſui nominis cauſa tribulationem patientibus affuturum, vt ibi: Multæ tribulationes iuſtorũ, &c.

l ¶ *Sed faciet, &c.*] Nam ampliorem vobis tribulationẽ venire patietur, quam ſuſtinere poſſitis.

m ¶ *Propter quod, &c.*] Propter omnia quæ ſuperius comprehendi.

n ¶ *Calix benedictionis, &c.*] Ideo primum calicem nominauit, vt poſſit de pane latius diſputare.

o ¶ *Nonne communicatio ſanguis, &c.*] Sicut ipſe Saluator dicit *Qui mãducat carnem meam, & biberit ſanguinem meum: in me manet, & ego in eo.*

p ¶ *Et panis quem, &c.*] Ita & panis idololatriæ, dæmonum participatio eſſe monſtratur.

q *Omnes quidem, &c.*] Ita ſi cum idololatris de vno pane comedimus, vnum cum illis corpus efficimur.

r ¶ *Videte Iſraël, &c.*] Carnalis Iſraël carnales hoſtias offerebat: ſicut ſpiritualis, ſacrificia ſpiritualia offert Chriſto. Item ideo ſecundum carnem, quod iuxta literam non ſpiritualiter ſeruierunt.

u ¶ *Non poteſtis, &c.*] Non poteſtis & Dei & dæmonum eſſe paticipes.

x ¶ *An æmulamur dominum.*] Alij codices habent: *Ipſi me zelauerunt in domino*, hoc eſt, ad zelum prouocauerunt.

y ¶ *Nunquid &c.*] Qui iſta non fecit: nam ſi feciſſet, hunc fidem firmiſſimam comprobari, in hoc quoque dediſſet exemplum.

z ¶ *Omnia mihi, &c.*] Omnia quæ à lege non prohibentur, licent: quia per ſe non habent peccatum, ſed non ſemper expediunt: quia occaſionem nonnunquam generant delinquendi. H

a ¶ *Omnia mihi. &c.*] Omne quod expedit, licet: non omne quod licet, expedit: ſed nos Apoſtoli exemplo & Chriſti non debemus illa tantum cõſiderare quæ licent: ſed illa potius quæ nobis expediunt & ædificant fratres, vt non quæramus quæ nobis ſolis temporaliter proſint, & aliis forte nocent.

b ¶ *Omne quod, &c.*] Si vultis mandocare carnes, ſaltem de macello comparate, tantum ne in idolio comedatis: & nolite interrogare vtrum immolatæ ſint, ne cognoſcentes vos, omnia immolata eſſe reſpondeant: & non poſſitis propter conſcientiam manducare.

c ¶ *Domini eſt, &c.*] Si domini ſunt, munda ſunt omnia ſimpliciter vtentibus.

d ¶ *Si quis, &c.*] Conceſſit ire, ſi velint. Tunc ſane debet Chriſtianus ad infidelem ire, ſi nouit eſſe profectum: ſicut Saluator qui ad hoc ibat, vt aut ſigna faceret, aut doceret: ſicut apud Phariſæum, primo ipſum docuit non diuites paſcendos eſſe, ſed debiles. Deinde ſimul diſcumbentes docuit humilitatem etiam in accubitu cuſtodire. Poſtremo legiſperitos arguit arrogantes: eo quod nec ipſi redarguerent ſuperbiam, nec alios paterentur.

e ¶ *Conſcientiam, &c.*] Ne quis putet illa vos quaſi ſancta comedere.

f ¶ *Vt quid, &c.*] Hoc eſt, ad quem profectum ita vtor libertate mea, vt me alius reprehendat.

g ¶ *Si ego, &c.*] Non ideo ſub gratia ſumus, vt ſub libertatis ſpecie, occaſionem demus infidelibus blaſphemandi.

Digitized by Google

A a ¶ *Siue ergo manducatis, &c.*] Nihil magis agendum eſt Chriſtiano, quam vt in omni opere eius, Dei gloria prædicetur: nec aliquid faciat, vnde Chriſti doctrina poſſit in aliquo reprehendi.

b ¶ *Sine offenſione, &c.*] Quia & Iudæi tanquam de idololatriis ſcandalũ patientes, credere non audebant: & gentes in colendis idolis firmabantur: & Chriſtiani tali deſtruebantur exemplo.

c ¶ *Sicut & ego, &c.*]Ego me ſic exhibeo vt omnibus placeam ad profectum. Si quis me ſine cauſſa odiſſe voluerit, ego non ſum in culpa. Nunquam Apoſtolus ipſe ſe laudat: non ſe ad extollentiã laudat, ſed ſuo exẽplo illos prouocat ad profectum. Vnde & nos ad hoc ſolum debemus velle placere, vt ſicut illuſtrãtum Deus noſtram nouerit conſcientiam: quia non hoc propter fauorem, ſed propter ſalutem hominum facimus.

CAPVT. XI.

IMitatores[d] mei, &c.]Chriſtus nihil propter ſe fecit aut paſſus eſt, ſed ſalutis cauſa multorũ Item qui non quærit ea quæ ſibi ſoli expediant, ſed & pluribus, vt ſalui fiant, ipſe imitator eſt Chriſti, qui pro nobis & paſſus eſt, & mortuus. B

e ¶ *Laudo autem, &c.*] Incipit de velamentis: & laudando ad rationem prouocat: quia in hac cauſa auctoritatem legis non habet quam proferat. Hæc irridendo Apoſtolus dicit, quod eius præcepta minimè ſeruarent.

f ¶ *Et ſicut tradidi vobis, &c.*] Quaſi legem præcepta mea tenetis, ſciens illum in me ſpiritum loqui, qui in lege locutus eſt & prophetis.

[a] Sue ergo manducatis, ſiue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. [b] Sine offenſione eſtote Iudæis & gentibus, & Eccleſiæ Dei: [c] ſicut & ego per omnia omnibus placeo, nõ quærens quod mihi vtile eſt: ſed quod multis, vt ſalui fiant.

CAPVT XI.

IMitatores[d] mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. [e] Laudo autẽ vos fratres, quod per omnia mei memores eſtis: [f] & ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. [g] Volo autem vos ſcire, [h] quod omnis viri caput, Chriſtus eſt: [i] caput autem mulieris, vir: [k] caput vero Chriſti, Deus. [l] Omnis vir orans vel prophetans [m] velato capite, deturpat caput ſuum. [n] Omnis autem mulier orans aut prophetans nõ velato capite, deturpat caput ſuum. Vnum enim eſt, ac ſi decaluetur. Nam ſi non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe eſt mulieri tonderi aut decaluari, velet caput ſuum. [o] Vir quidem non debet velare caput ſuũ: [p] quoniam imago & gloria Dei eſt: mulier autem gloria viri eſt. [q] Non enim vir ex muliere eſt, ſed mulier ex viro. [r] Etenim non eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier propter virum. [s] Ideo decet mulier velamen habere ſuper caput ſuum, [t] & propter angelos. [u] Veruntamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro in domino. [x] Nam ſicut mulier de viro, ita & vir per mulierem. [y] Omnia autem ex Deo. [z] Vos ipſi iudicate, decet mulierem non velatam orare Deum? [a] Nec ipſa natura docet vos. [b] Quod vir quidẽ ſi comam nutriat, ignominia eſt illi: mulier vero ſi comam nutriat, gloria eſt illi: [c] quoniã capilli pro velamine dati ſunt ei. [d] Si quis autem videtur cõtentioſus eſſe, [e] nos talem conſuetudinem non habemus, [f] neque eccleſia Dei. [g] Hoc autem præcipio, [h] non laudans, quod nõ in melius

p ¶ *Quoniam imago, &c.*] Vir ad imaginem Dei factus eſt: & idcirco liber eſt. Mulier vero ad viri ſimilitudinem eſt formata: vnde iubetur eſſe ſubiecta. C

q ¶ *Non enim vir ex muliere eſt, ſed mulier ex viro.*] Ex coſta ſcilicet viri.

r ¶ *Etenim non eſt, &c.*] Vir propter ſeipſum factus eſt: mulier vero ad viri adiutorium creata eſt.

ſ ¶ *Ideo debet mulier velamen habere ſuper caput ſuũ.*] Velamen ſignum poteſtatis eſſe declarat.

t ¶ *Et propter angelos.*] Item hoc loco angelos, eccleſiis præſidẽtes dicit, ſicut & Malachias propheta teſtatur, ſacerdotem angelum eſſe, dicens. Labia enim ſacerdotis, cuſtodiunt ſcientiam Et legẽ requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituum eſt. Siue vere propter honorem angelorum, qui Eccleſiæ aſſiſtere perhibentur.

u ¶ *Veruntamen neque vir ſine muliere, &c.*] Conſolatur illas, ne nimium eas grauaſſe videatur: & nec vir ſine muliere poteſt naſci, nec mulier ſine viro.

x ¶ *Nam ſicut mulier de, &c.*] Hoc eſt, in principio. Poteſt & ita dici: Sicut Eua ex Adã, ita ſecũdum hominem Chriſtus ex Maria.

y ¶ *Omnia autem ex Deo.*] Contra Manicheos, qui negant carnem factam à Deo. D

z ¶ *Vos ipſi iudicate, &c.*] In ipſorum iudicio ponit, vt ſua conſcientia conuincantur.

a ¶ *Nec ipſa, &c.*] Poteſt dici, ſi hoc natura eſt, quare nõ ab omnibus gentibus cuſtoditur? quia illi à natura deciderunt, ſicut ex multis aliis comprobatur. Denique ſine lege viuunt: & ſi apud illos loqueretur Apoſtolus, aliis rationibus vteretur.

g ¶ *Volo autem vos ſcire.*] Etiam in hoc volo vos inſtruere, vt illud ſimiliter teneatis.

h ¶ *Quod omnis, &c.*]Vir nulli ſubiectus eſt, niſi Chriſto, qui & homo, & Deus eſt. Mulier vero, & Chriſto & viro debet eſſe ſubiecta.

i ¶ *Caput autem mulieris, vir.*]Secundum ordinem naturalem. Cæterum in Chriſto Ieſu neque maſculus, neque femina, ſed voluit eas eſſe ſubiectas.

k ¶ *Caput vero Chriſti, Deus.*]Secundum aſſumpti hominis formam. Item ideo caput Chriſti Deus: quoniam ſuſceptam incarnationem ſecundum hominem, deitaſque in eo inerat, gubernabat: ſicut idem Apoſtolus alibi dicit: *Deus erat in*
2.Cor.5 d *Chriſto, mundum reconcilians ſibi.*

l ¶ *Omnis vir, &c.*]Siue docens, ſiue futura prædicans.

m ¶ *Velato capite, &c.*] Venit ad cauſam: quia & viri comã nutriebant: & mulieres nudo capite procedebant in Eccleſiam, gloriantes in crinibus: quod non ſolum inhoneſtum erat, ſed etiam concupiſcentiæ fomenta præſtabat. Vir ergo vt liber, non debet habere velamen, cuius caput eſt Chriſtus. Mulier vero debet eſſe velata, vt oſtendatur, quia debet eſſe humilis & ſubiecta.

n ¶ *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato, &c. velet, &c.*]In ſuo ſexu, aut in domo.

o ¶ *Vir quidem, &c.*]Ergo nec comam nutrire.

loqueretur Apoſtolus, aliis rationibus vteretur.

b ¶ *Quod vir quidem ſi comam nutriat, ignominia eſt illi: &c.*] Nazarei vt comam nutrirẽt, ex Dei præcepto deuotiſſimè faciebant.

c ¶ *Quoniam capilli, &c.*] Expoſuit quod dixerat, ſi non velatur & tondeatur.

d ¶ *Si quis autem videtur contentioſus eſſe.*] Præuenit illos, ne quis diceret: vbi ſcriptum eſt, vel aliis argumentis huic reſiſteret rationi.

e ¶ *Nos talem conſuetudinem non habemus.*]Siue contendendi, ſiue talia faciendi.

f ¶ *Neque Eccleſia Dei.*] Quæ manſuetudini potius quam contentionibus ſtudet.

g ¶ *Hoc autem præcipio.*] Conſiderandum eſt, quid audierit à domino ille ſeruus, qui ſolum acceptum talentum cuſtodiuit. Vnde non eſt laudandus qui non ſemper creſcit in melius: quia fides eo perfectior eſſe debet, quo ſenior. Miſerum autem eſt, ſi ſemper infans lacte potetur: aut qui literis ſtudet, hoc ſolũ habeat, quod in primis rudimentis accepit. Quanto igitur magis ille ſine ſpe eſt, qui non ſolum non proficit, ſed etiam deficit, & illud ipſum penitus obliuiſcitur, quod accepit.

h ¶ *Non laudans, &c.*]Subauditur vitupero, quod in deterius proficitis.

a ¶ *Primum*

E

melius, ſed in deterius conuenitis. [a] Primum quidem conuenientibus vobis in eccleſiam, [b] audio ſciſſuras eſſe inter vos, & ex parte credo. [c] Nam oportet & hæreſes eſſe, vt & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis. [d] Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non eſt dominicam cænam manducare. Vnuſquiſque enim ſuam cænã præſumit ad manducandum. [e] Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt. [f] Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? [g] Aut Eccleſiam Dei contemnitis, [h] & confunditis eos qui non habent? [i] Quid dicam vobis? Laudo vos, in hoc non laudo. [k] Ego enim accepi à domino quod & tradidi vobis: [l] quoniam Dominus Ieſus [m] in qua nocte tradebatur: [n] accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite & manducate: [o] Hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem poſtquam cænauit, dicens: [p] Hic calix nouum teſtamentum eſt [q] in meo ſanguine. Hoc facite [r] quotienſcumque bibetis, in meam commemorationem. [ſ] Quotienſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicẽ bibetis, mortẽ domini annuntiabitis, [t] donec veniat. [u] Itaque quicumque mãducauerit panẽ hunc: & biberit calicẽ domini indigne: [x] reus erit corporis & ſanguinis Domini. [y] Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat. [z] Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit, [a] nõ diiudicans corpus domini. [b] Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles: & dormiunt multi. Quod ſi noſmetipſos diiudicaremus, non vtique diiudicaremur.

a ¶ *Primum quidem*, &c.] Incipit de Sacramentis.

b ¶ *Audio ſciſſuras*, &c.] Secundum quod mihi à domino reuelatum eſt, ſiue quia ſcio contentioſos vos eſſe.

c ¶ *Nam oportet*, &c.] Quia tales contentiones habetis, neceſſe eſt vos etiam vſque ad hæreſes peruenire. Sicut ſi dicas, ille qui tantum bibit, neceſſe habet inebriari. Item non hoc dicit Apoſtolus, quia debent eſſe hæreſes, ſed quia inter ſe ſciſſuras habebant: ideo dicit, oportet hoc eſſe, & neceſſe eſt hæreſes eſſe.

d ¶ *Conuenientibus*, &c.] Iam non eſt dominica, ſed humana quando vnuſquiſque tanquã cænam propriam ſolus inuadit: & alij qui non obtulerit, non impertit, ita vt magis propter ſaturitatem, quã propter myſterium videamini conuenire. Cæterum dominica cæna omnibus debet eſſe communis: quia ille omnibus diſcipulis ſuis qui aderant, æqualiter tradidit ſacramenta. Cæna autem ideo dicitur: quia dominus in cæna tradidit ſacramenta. Itẽ hoc ideo dicit: quia in Eccleſia conuenientes oblationes ſuas ſeparatim offerebant, & poſt communionem quæcunque eis de ſacrificiis ſuperfuiſſet, illic in Eccleſia communem cænam comedentes, pariter conſumebant.

F

e ¶ *Et alius quidem*, &c.] Quicunque non obtuliſſet, non communicabat: quia omnia ſoli qui obtulerant, inſumebant. Quidam hunc locum ad illos referunt qui epulas in Eccleſia faciebant. Aliter. Quidam eſurit, quidam ebrius eſt: ideo dicit, quia ſuperuenientibus mediocribus & volentibus ſumere ſacramenta, deerant: quoniam ab illis qui obtulerant oblationes in communi conuiuio, fuerant cuncta conſumpta.

f ¶ *Nunquid domos non habetis ad manducandum*, &c.] Si vultis ſaturari, domi manducate. Sanctificatio enim etiam in paruo conſiſtit.

g ¶ *Aut Eccleſiam Dei contemnitis.*] Facientes eam tricliniũ epularum.

h ¶ *Et confunditis*, &c.] Confundebantur, ab omnibus denotati: cum ita debeat communicare, vt eum qui obtulerit, nemo cognoſcat.

i ¶ *Quid dicam*, &c.] Sicut in aliis laudaui vbi laudabiliter egiſtis, in hoc omnino non laudo.

Gal.1.b k ¶ *Ego enim*, &c.] Non eſt meum quod vobis tradidi, ſed à domino illud accepi, ſicut ipſe alibi dicit. *Non ab hominibus*, ſed omnia à Deo didiciſſe.

l ¶ *Quoniam Dominus Ieſus.*] Iam hinc quaſi oblitus commemorat, quam magnum ſit huius myſterij ſacramentum.

m ¶ *In qua nocte tradebatur.*] Id eſt à Iuda.

n ¶ *Accipit panem*, &c.] Hoc eſt, benedicens, etiam paſſurus, vltimam nobis commemorationẽ, ſiue memoriam dereliquit. Quemadmodum ſi quis peregre proficiſcens aliquod pignus ei, quem diligit, derelinquat, vt quotieſcumque illud viderit, poſſit eius beneficia & amicitias memorari, quod ille ſi perfecte dilexit, ſine ingenti deſiderio non poteſt videre vel fletu.

G

o ¶ *Hoc eſt corpus meum*, &c.] Qui manducat corpus meũ, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo. Vnde agnoſcere ſe debet, quiſque Chriſti aut corpus edit, aut ſanguinem bibit, ne quid indignum ei faciat, cuius corpus effectus eſt.

p ¶ *Hic calix nouum teſtamẽtum eſt.*] Quia vetus hoc per ſanguinem animalium portendebat.

q ¶ *In meo*, &c.] Et vetus & nouum per ſanguinem dedicatur: quia ſine morte firmum eſſe non poteſt teſtamentum.

r ¶ *Quotieſcumque*, &c.] Ideo hoc Saluator tradidit Sacramentum, vt per hoc ſemper cõmemoremus: quia pro nobis eſt mortuus. Nam & ideo cum accipimus à ſacerdotib., commonemur: quia corpus & ſanguis eſt Chriſti, vt beneficiis eius non exiſtamus ingrati.

ſ ¶ *Quotieſcumque*, &c.] Siue ipſi myſterio nunciatis, ſiue in cordibus veſtris agnoſcitis.

t ¶ *Donec veniat.*] Tandiu memoria opus eſt, donec ipſe veniat e diguctur.

u ¶ *Itaque*, &c.] Sicut ſcriptũ eſt. Omnis mundus manducabit. Et iterum: *Anima que mãducauerit immunda, exterminabitur de populo ſuo.* Et ipſe Dominus ait: *Si ante altare recordatus fueris, quia habet frater tuus aliquid aduerſum te, relinque munus tuum ante altare, & vade reconciliari fratri tuo.* Prius ergo perſcrutanda eſt conſcientia, ſi in nullo nos reprehendit, & ſic aut offerre, aut communicare debemus. Quidam ſane dicunt: quia non indignum, ſed indigne accipientem reuocet à ſancto. Si ergo etiam dignus indigne accedens retrahitur, quanto magis indignus, qui non poteſt accipere digne? Vnde oportet otioſum ceſſare à vitiis; vt ſanctum domini corpus, ſancte percipiat. Exod.30.d Matth.5.d

H

x ¶ *Reus erit*, &c.] Quia tãti myſterij ſacramentum pro vili deſpexerit.

y ¶ *Probet*, &c.] Si in linteum, vel vas ſordidum, non illud mittere audet: quanto magis in corde polluto, quam immũditiam Deus ſuper omnia execratur, & quæ ſola iniuria eius eſt corpori. Nam & Ioſeph ille iuſtus propterea ſindone munda inuolutum in ſepulcro nouo corpus domini ſepeliuit, præfigurans corpus domini accepturos, tam mundam mentem debere habere, quam nouam. Matt.15.d

z ¶ *Qui enim*, &c.] Dupliciter reus effectus, præſumptionis ſcilicet, & peccati.

a ¶ *Non dijudicans*, &c.] Non diſcernens à cibo communi.

b ¶ *Ideo inter*, &c.] Erat præſens correptio, & nunc eſt: ſed quia multi talia patiuntur, putamus conſuetudinis eſſe quod culpæ eſt. Tribus ſane cauſis infirmitates adueniunt corporales. Aut ex tentatione, ſicut Iob & Tobiæ: aut ex peccato, ſicut Aſaph regi, & his qui in præſenti ab Apoſtolo arguuntur: aut ex aliqua intemperantia, vt Timotheo, & his qui iubentur medicum honorare. Huic tantum cauſæ, humana poteſt ſuccurrere medicina. Item ſignificat Corinthios propter ſupradictum peccatum, ægrotatione & imbecillitate & morte à domino eſſe correptos.

A

a ¶ *Et ſanctificatio & redemptio.*]Redemptio noſtræ ſalutis.

b ¶ *Vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui,*&c.] Non in ſemetipſo aut in ſuperius comprehenſis.

C

autem deitatis impaſſibilis eſt. Et ſimili modo etiam apoſtolus Petrus teſtatur in epiſtola ſua, Chriſtum pro nobis in carne paſſum, dicens: *Qui peccata noſtra ipſe portauit in corpore ſuo ſuper lignum.* Item alio loco: *Chriſto igitur paſſo in carne.* 1. Pet 2. d Eſa. 24. a

Capvt II.

[a] & ſanctificatio & redēptio, [b] vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur.

Capvt. II.

ET [c] ego cum veniſſem ad vos fratres, [d] nō veni per ſublimitatem ſermonis aut ſapientiæ, annūtians vobis teſtimoniū Chriſti. [e] Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos: niſi Ieſū Chriſtū, [f] & hunc crucifixū. [g] Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos: [h] & ſermo meus & prædicatio mea [i] non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis: ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis: [k] vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum ſed in virtute Dei. [l] Sapientiam autem loquimur inter perfectos. [m] Sapientiam vero non huius ſæculi, neque principum huius ſeculi, qui deſtruuntur: ſed [n] loquimur Dei ſapientiā in myſterio quæ abſcondita eſt: [o] quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in [p] gloriam noſtram: [q] quam nemo principum huius ſæculi cognouit. [r] Si enim cognouiſsēt: nunquā dominum gloriæ crucifixiſſent. [s] Sicut ſcriptum eſt: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit: quæ præparauit Deus his qui diligunt illum. [t] Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuum [u] Spiritus enim omnia ſcrutatur: etiam profunda Dei. [x] Quis enim ſcit hominū quæ ſunt hominis: niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? Ita & quæ Dei ſunt, nemo cognouit niſi ſpiritus Dei. [y] Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus: ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, [z] vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis, [a] quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus, [b] ſpiritualibus ſpiritualia comparantes. [c] Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei. [d] Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere: quia ſpiritualiter examinatur. [e] Spiritualis autem iudicat omnia & ipſe à nemine iudicatur: ſicut ſcriptum eſt. [f] Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis inſtruxit eum. [g] Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

Cap.

ET [c] *ego cum veniſſem ad vos fratres.*] Quia oſtēderat non illos debere humanam ſapientiam admirari, ſuo quoque hoc exemplo confirmat, eo quod ipſe non per humanam ſapientiam prædicaſſet.

d ¶ *Non veni per ſublimitatem,*&c.] Nolui pompaticum eloquentiæ iactare ſermonem in prædicatione diuina.

e ¶ *Non enim indicaui me ſcire aliquid, &c.*] Id eſt, non ſum gloriatus in aliquo niſi in Chriſto.

f ¶ *Et hunc crucifixū.*]Quod ſtultum apud homines eſſe videtur.

g ¶ *Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos.*] Neque enim alio modo Deum conuenerat prædicari: non iactantia neq; gloria carnali.

h ¶ *Et ſermo meus,*&c.] Quia dialectici erant Corinthij, noluit apud illos diſputatione vti, ne hoc quoque illis noua aliqua philoſophia videretur, ſed magis illis virtutes & miracula demonſtrauit.

B

i ¶ *Non in,*&c.] Quia rhetorica habet colores perſuaſorios in vnaquaque materia.

k ¶ *Et fides,* &c.] Sapientia hominis temporalis, ad breue prodeſt. Virtus autem Dei vt æterna, dat ſine fine profectum.

l ¶ *Sapientiam autem,* &c.] Ne putetis & nos ſapientiam non habere, habemus diuinam: ſed vos iam tunc capere minime poteratis: quæ iam credentibus aperitur.

m ¶ *Sapientiam,* &c.]Siue regum ſiue philoſophorum, qui in hoc ſæculo primatum ſapientia tenere videntur. Qui cum ſapientia ſua per noſtrum euangelium deſtruuntur.

n ¶ *Sed loquimur,*&c.] In euangelio quod continet natiuitatem Chriſti, paſſionem, &c.

Matt. 13. c o ¶ *Quam,*&c.] Siue in præſentia, ſiue in lege ante tempora. *Multi* enim *prophetæ cupierunt videre, & non viderunt.*

p ¶ *Et gloriam noſtram.*] Qui credimus Chriſto.

q ¶ *Quam nemo,* &c.] Pilatus, Caiphas, & cæteri, quorum etiam ignorantia damnatur: quia non debuerant ignorare.

r ¶ *Si enim,* &c.] Hoc loco ad defenſionem peruerſi dogmatis, duæ hæreſes abutuntur, Apollinarij ſcilicet & Arij. Vna vt perfectam aſſumpti hominis naturam deſtruat. Alia vt Dei verbum aſſerat eſſe paſſibile: neque erat intelligens, maieſtatis dominum etiam aſſumptum hominem dictum: neque iſta ſciēs, non diuinitatis, ſed humanitatis paſſibilem eſſe naturam. Item alia expoſitio. Dominus maieſtatis carne patitur, carne crucifigitur, carne moritur: ſubſtātia

ſ ¶ *Sed ſicut,* &c.] Memoratorum ſcilicet principū mēs hæc videre non potuit: quia credere noluerunt. Quidam ſane dicunt, oculus non vidit virginem peperiſſe, nec auris audiuit. Tunc iuſti ſicut ſol fulgebunt. *Qui habet aures,* inquit, *audiendi, audiat, & in cor hominis non aſcendit,* homines cohæredes Chriſto futuros. Matth. 13. f

t ¶ *Nobis autem,*&c.] Nobis qui fide meruimus ſpiritum Dei accipere, qui nobis voluntatem eius oſtendit.

u ¶ *Spiritus enim,* &c.] Etiā quæ in ſecreto Dei conſilio conquieſcunt.

x ¶ *Quis enim,*&c.]Quæ cogitationes verſentur in homine. Item alia expoſitio. Præclarum hoc aduerſus hæreticos, qui creaturam Spiritum ſanctum dicunt. Vnde hic oſtenditur non ſolū creaturam non eſſe: verum etiam quod ipſe ſolus interiora Dei & profunda rimetur: quippe vt eiuſdē naturæ atque ſubſtantiæ ſit cum Chriſto.

y ¶ *Nos autem,* &c.] Quicunque mundana ſapit, non ſpiritum Dei videtur habere, ſed mundi.

z ¶ *Vt ſciamus,*&c.] Vt ſciamus quanta nobis à Deo collata ſunt per Chriſti aduentum. D

a ¶ *Quæ,* &c.] Quæ etiam vobis annuntiamus, non à philoſophis vel grammaticis, ſed à Dei ſpiritu eruditi.

b ¶ *Spiritualibus,*&c.] Illis ea dicentes qui poſſunt audire: non enim poſſunt niſi à ſibi cognitis & ſimilibus comprehendi.

c ¶ *Animalis autem,* &c.] Qui ſpiritum Dei non habet, animalis eſt: quia animalium ritu verſatur, qui putat nihil eſſe poſt mortem. Et ideo vt animal ventri libidinique committit ſe, æterna morte periturus.

d ¶ *Stultitia eſt,* &c.] Stultitia illi videtur primo, quod ille qui & paſſus & mortuus eſt & reſurrexit: totius creaturæ nunc dominus prædicetur. Secundo contemnere propria bona, alteri præbere maxillam, & cætera his ſimilia Chriſti mandata.

e ¶ *Spiritualis autem,*&c.]Iudicat vana eſſe, in quibus carnales homines delectantur. Et ipſe ita ſe agit, vt à nemine iudicetur. Siue omnia ſpiritualis diſcernit & intelligit, & ſenſu illius ab homine non intelligitur animali. Item alia expoſitio Omnia dicit quæ ſunt ſpiritualia. Non enim artes & diſciplinas huius mundi animalis homo niſi ſpiritualiter intelligat, ſcire poteſt.

f ¶ *Quis,* &c.] Senſum domini qui eſt in viris ſpiritualibus, ſine ſpiritu Dei nemo cognouit. Item ſenſus: hic intelligentiam ſignificat.

g. ¶ *Nos autem ſenſum Chriſti habemus.*]Qui Spiritum ſanctum accepimus.

Cap.

Capvt III.

Et [a] ego ſratres non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi catnalibus: [b] Tanquam paruulis in Chriſto, [c] lac vobis potum dedi, non eſcam. Nōdum enim poreratis, ſed nec nunc quidem poteſtis: adhuc enim carnales eſtis. [d] Cum enim ſit inter vos zelus & contentio: nonne carnales eſtis, [e] & ſecundum hominem ambularis? [f] Cum enim quis dicat, ego quidem ſuum Pauli: ali[g] autē, ego Apollo, nōne homines eſtis? [g] Quid igitur eſt Apollo? quid vero Paulus? Miniſtri eius cui credidiſtis. [h] Et vnicuiq; ſicut dominus dedit. Ego plātaui, Apollo rigauit, ſed Deus nunc incrementū dedit. [i] Itaq; neq; qui plātat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed qui incrementum dat, Deus. Qui autem plantat, & qui rigat vnum ſunt. Vnuſquiſque autem propriam mercedem accipiet, ſecundum ſuum laborem. [k] Dei enim ſumus adiutores: Dei agricultura eſtis: Dei ædificatio eſtis. [l] Secundum gratiam Dei quæ data eſt mihi, [m] vt ſapiens architectus ſundamentum poſui: [n] alius autem ſuperædificat. [o] Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet. [p] Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt: quod eſt Chriſtus Ieſus. [q] Si quis autem ſuperædificat ſupra fundamentum hoc, [r] aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam: vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies enim domini declarabit: quia in igne reuelabitur: [ſ] & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus manſerit, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. [t] Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur: [u] ipſe autem ſaluus erit: [x] ſic tamen quaſi per ignem. [y] Neſcitis quia templum Dei eſtis: & ſpiritus Dei habitat in vobis? [z] Si quis autem templum Dei violauerit: diſperdet illum Deus. Templum enim Dei ſanctum eſt,

Capvt III.

Et [a] *ego fratres, &c.*] Modo timens ne putent hoc ſolum habere ſenſum domini, quod ipſi, vt paruuli audierant: non, inquit, in me ſenſus domini defecit, ſed vobis virtus defuit audiendi. Item alia expoſitio. Arguit Apoſtolus Corinthios, quod gratiam, quam in principio credentes acceperant, perdiderint. Videtur autē hoc loco vniuerſos in commune increpare. Cum hi reprehendantur, qui non iuxta fidem conuerſantur.

b ¶ *Tanquam paruulis, &c.*] Non ætate carnali, ſed in Chriſto.

c ¶ *Lac vobis, &c.*] Hoc & beatus Petrus ait: Deponentes igitur omnem malitiam & ſimulationem tanquam modo geniti infantes rationabiles, & ſine dolo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem. Si ergo adhuc illi paruuli ſunt, qui omnē malitiam abiecerūt, & qui nondum ſunt in virtute perfecti, quid de illis cenſendum eſt, quibus omnis malitia dominatur?

F

d ¶ *Cum enim ſit inter vos zelus & contentio: &c.*] Ecce de quibus vitiis carnales iudicātur: quę non proprie per carnem fiunt, ſed de carnali ſenſu talia deſcendunt.

e ¶ *Et ſecundum hominem ambulatis.*] Qui nihil amplius habet quam cæteri homines: ſecundum hominē dicitur ambulare: ſed in hoc loco ob defenſionē ſingulorum hominum homines appellantur.

f ¶ *Cum enim quis dicat, ego quidem ſum Pauli: alius autē, ego Apollo: &c.*] Vult nos plus eſſe quam homines.

g ¶ *Quid igitur, &c.*] Si nos nihil ſumus quos miniſtros ipſe conſtituit, quanto magis illi qui in carnalibus gloriantur.

h ¶ *Et vnicuique &c.*] Hoc ipſum non ex nobis eſt, ſed Dei donum eſt, vt per manus meas ſigna fierent, quæ vos excitarent ad fidem: & Apollo ſua vos doctrina firmaret: quia ſicut planta ſine aqua, ſic fides ſine doctrina marceſcit. Si ergo & plantatio & fons Dei eſt, quid vobis aſſcribitis, quaſi aliquid noſtra virtute fecerimus.

i ¶ *Itaque neque, &c.*] Niſi enim Deus incrementum dederit, ſine cauſa laboramus. Nos mercenarij ſumus in alieno agro. Alienis vtimur ferramentis: nihil habemus proprium niſi mercedem noſtri laboris.

x ¶ *Dei enim, &c.*] Non in potentia, ſed in verbo adiuuamus coli Dei agrum, & extrui templum.

l ¶ *Secundum, &c.*] Non ſecundum meam virtutem. Siue ponendi fundamentum gratiam accepit vt ibi prædicarem, vbi Chriſtus non fuerat nunciatus.

m ¶ *Vt ſapiens, &c.*] Non poteſt imperitus architectus ponere fundamentum.

n ¶ *Alius, &c.*] Alius doctor inſtituit ſupra fidem quam ego fundaui.

o ¶ *Vnuſquiſque autem, &c.*] Sollicitus quam fortia & recta parietum latera conſurgant.

p ¶ *Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter, &c.*] Non eſt alius Chriſtus, quem poſſit vobis aliquis prędicare, præter Ieſum, cui fide firmiſſima credidiſtis. Hoc ſolum agitur, ne per doctorum negligentiam, obnoxij incipiatis eſſe gehennæ.

q ¶ *Si quis, &c.*] Eiuſdem artis eſt qui ſuperædificat: licet minor ſit in opere, cuius ille eſt qui poſuit fundamentum. Non ergo vnuſquiſque homo ſuper fidem ſuam ædificat, ſed quilibet doctor: quia nec parietes per ſe aliquādo poſſunt erigi, niſi fuerint ab operatore conſtructi. Item hic magiſtros & doctores ſignificat ſuper fundamentum, quod eſt Chriſtus, homines recte inſtituere vel praue, in quibus magiſtrorum doctrina in die iudicij in igne reuelabitur, vbi cōſumptis peccatoribus probati manebunt Doctores autē ſuper his, qui probati fuerint, mercedem retributionis accipient: in illis vero quos ignis exurit, damno afficientur: quia in vacuum laborauerunt. Iidem autem magiſtri in iudicium venientes, ſalui fiēt, ſi tamē ipſi cauſa non fuerint perditorum. Quod autem ait: *Si cuius opus arſerit, damno affectus erit* Nō hic, vt quidam putant, in igne flammæ arſura ſunt opera: ſed homines qui ita operati ſunt vt mereantur incendio deputari. Si autem opera, id eſt, crimina puniantur, ſaluo eo qui perpetrauerat, non erit ei damnum, ſed lucrum. Vnde manifeſte oſtēditur, ſicut ſupra comprehenſum eſt, homines eſſe aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulā. Quia acceptis inſtitutionibus magiſtrorum vel obſeruāt præcepta, vel negligunt. H

r ¶ *Aurum, argentum, &c.*] In eccleſia tria genera ſunt bonorum. Eſt bonum, & melius, & optimum. Quod autem primo aurum poſuit, vt ſermo melius texeretur, ſine ad fortitudinem, non ad ſpeciem comparauit. Quia argētum fortius eſt auro, ideo melior ponitur loco. Tria ſunt econtrario genera malorum: Malum, peius, & peſſimum. Quæ lignis fœno, & ſtipulæ comparantur.

ſ ¶ *Et vniuſcuiuſque, &c.*] Aurum & argentum non ſolum non ardent, ſed per ignem ſplendidiora radiabunt. Ligna vero & cætera cremabuntur. Siue examinationem iudicij, igni voluit comparare, iuxta conſuetudinem ſcripturarum.

t ¶ *Si cuius, &c.*] Si quis negligenter aut verbo docuerit, aut exemplo, perdet laborem ſuum. Quia opus aridum infirmumque perfecit.

u ¶ *Ipſe, &c.*] In propria iuſtitia.

x ¶ *Sic tamen, &c.*] Quod ſi ille non niſi per ignem ſaluus erit, qui iuſtus ex proprio eſt, quia negligenter ædificauit diſcipulos: quid de illis fiet, qui & ſermone non ædificant, & inſuper ſcandalizant exemplo?

y ¶ *Neſcitis, &c.*] Neſcitis cuius ſitis templum, ſiue in ſingulis, ſiue in vniuerſa eccleſia.

z ¶ *Si quis, &c.*] Siue ſuum corpus peccando, ſiue eccleſiam ad prauam doctrinam reducēdo: vel certe exemplo proprio deſtruendo. Solent hunc locum Nouatiani opponere ad pœnitentiam excludendam. Quibus reſpondendum eſt ad

Digitized by Google

E

a ¶ *Maledicimur, & benedicimus: perſecutionē patimur, &c.*] Rogamus Deum pro his qui nos blaſphemant.

b ¶ *Tanquam purgamenta*, &c.] Sicut ſcriptum eſt: Iuſtus immundus eſt apud malos.

c ¶ *Omnium peripſema vſque*, &c.] Omnium humillimi atque ſubiecti.

noſtris. [a] Maledicimur, & benedicimus. Perſecutionem patimur, & ſuſtinemus, Blaſphemamur, & obſecramus, [b] Tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, [c] omnium peripſema vſque adhuc. [d] Non vt confundam vos, hæc ſcribo: ſed vt filios meos chariſſimos moneo. [e] Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto: ſed non multos patres. [f] Nam in Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. [g] Rogo ergo vos imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. [h] Ideo miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus chariſſimus & fidelis in domino, [i] qui vos commonefaciat vias meas, quæ ſunt in Chriſti Ieſu: [k] ſicut vbique in omni eccleſia doceo. [l] Tanquam non vēturus ſum ad vos, [m] ſic inflati ſunt quidam. Veniam autem ad vos cito, ſi dominus voluerit: [n] & cognoſcam nō ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed virtutem. [o] Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute. [p] Quid vultis? [q] in virga veniam ad vos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis.

CAPVT V.

OMnino [r] auditur [ſ] inter vos fornicatio: & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat. [t] Et vos inflati eſtis, & non magis luctū habuiſtis, [u] vt tollatur de medio veſtrum, qui hoc opus fecit. [x] Ego quidē abſēs corpore, præſens autē ſpiritu, iā iudicaui vt præſens [y] eum qui ſic operatus eſt in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, congregatis vos & meo ſpiritu cum virtute domini Ieſu, [z] tradere huiuſmodi Satanæ in interitum carnis, [a] vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini noſtri Ieſu Chriſti. [b] Non eſt bona gloriatio veſtra. Neſcitis, quia modicum fermentū totam maſſam corrumpit? [c] Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio, ſicut eſtis azymi. [d] Etenim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & veritatis. [e] Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceamini fornicariis. Non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis ſeruientibus

[a] alio

d ¶ *Non vt confundam vos*, &c.] Poterant confundi de ſua gloria, ſi eos non reuelaret. Non enim ruborem illorum cupiebat, ſed profectum.

e ¶ *Nam ſi decem*, &c.] Omnes qui ab alio iam genitis miniſtrant, patres dici non poſſunt.

f ¶ *Nam in*, &c.] In nouam vitam me primum prædicante, reformatos vos eſſe meminiſtis.

g ¶ *Rogo ergo vos*, &c.] Bonorum filiorum eſt, in omnibus bonos imitari parentes.

h ¶ *Ideo miſi ad vos Timotheum*, &c.] Quanto fidelior è cæteris, tanto charior cunctis.

i ¶ *Qui vos commonefaciat*, &c.] Qui vos & meis literis & ſuo commoneret exēplo: aliud enim ſine alio prodeſſe non poterat.

F

k ¶ *Sicut vbique*, &c.] Quomodo ſemper & vbique meū exemplū cum doctrina concordat.

l ¶ *Tanquam non*, &c.] Hic incipit cauſam fornicationis arguere.

m ¶ *Sic inflati ſunt*, &c.] Tādiu aliquis de ſcientia falſa ſe iactat, vſquequo veræ ſcientiæ prædicator aduenit.

n ¶ *Et cognoſcam*, &c.] Examinabo non eloquentiæ pōpam, ſed conuerſationis effectum, vbi virtus fidei eſſe probatur.

o ¶ *Non enim*, &c.] Hic oſtēdit nihil prodeſſe doctrinam abſque iuſtitiæ operibus, ei qui non faciat quæ facienda perſuadet.

p ¶ *Quid vultis*, &c.] Benignus magiſter diſcipulorum correctionem in eorum poteſtate dimittit: vt ſi pœnitere vellint, elementiſſimus conſolator adeſſet. Si autem nollēt, durus vltor aſſiſteret peccatorum.

Actor. 5. Ibid. 13 b

q ¶ *In virga*, &c.] Quali virga venit Petrus ad Ananiam & Sapphiram, & ipſe Paulus ad magum.

CAPVT V.

O*Mnino* [r] *auditur*, &c.] Oſtendit quare ſuperiora minatus ſit.

ſ ¶ *Inter vos*, &c.] In eccleſia cui vos præeſſe videmini.

t ¶ *Et vos inflati eſtis, & non magis luctum habuiſtis*, &c.] Vana ſciētia inflamini, & curam de his qui pereunt, non habetis: vt aut corrigātur, aut ab eccleſia ſeparentur. Cum bonos paſtores ſēper legamus populi defleſſe peccata: vt Hieremiam, qui ait: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum?* vt oſtenderet ſibi non affectum doloris, ſed lacrymas defeciſſe. G Hier. 9. a

u ¶ *Vt tollatur de medio veſtrum qui hoc opus fecit.*] Siue homo qui peccauit tollatur, ſiue Satanas eiiciatur, dum non habet per quem operetur.

x ¶ *Ego quidem*,] Præſentem ſe eſſe dicit in ſpiritu, ne ex ſolo auditu abſentem damnaſſe putaretur: ſecundum illud Eliſei dicentis ad Giezi: Nonne ſpiritus meus tecum erat in via? 4. Reg. 5. g

y ¶ *Eum qui ſic*, &c.] Qui pro me erat præſens, ſiue in literarum mearum auctoritate, per quam domini quoque virtus aſſiſtit.

z ¶ *Tradere huiuſmodi*, &c.] Vt arripiendi illum corporaliter habeat poteſtatē. Quod dum viderit ſe nec carnis hic, nec in futuro ſpiritus requiē habiturum, de facto pœniteat vt ſaluetur. Siue ſic quiſque pro meritis ſuis de eccleſia pellitur, & Satanæ traditur poteſtati, vt dum caro eius per pœnitentiā afflicta quendam interitum patitur, ſpiritus conſeruetur. Habet enim conſuetudinem ſcriptura, vt hominem in parte totum intelligat. Siue ita, quia & hic ſcripturæ mos eſt, vt in carne carnales actus interire: in ſpiritu vero ſpiritualis conuerſatio ſalua fieri demōſtretur. Item hic oſtendit eiectum extra eccleſiam rabido ore dæmonum lacerandum, ſi permanſerit nolens carnis vitia mortificare, vt poſſit vitam ſanctam recuperare. H

a ¶ *Vt ſpiritus*, &c.] Quoniā in ſpiritu ſatanas accipere non poteſt poteſtatem, vt domini iudicio reſeruetur.

b ¶ *Non eſt*, &c.] Ignoratis quia malo exemplo poſſunt plurimi interire. Sed & per vnius delictum, in omnem populum Iudæorum iram Dei legimus adueniſſe.

c ¶ *Expurgate vetus*, &c.] Nihil in vobis conuerſationis priſtinæ relinquatis, quod ſynceritatem poſſit naturæ corrumpere.

d ¶ *Etenim paſcha*, &c.] Non figura, ſed veritas. Et Iudæi quidem ſeptem diebus azyma comedebant. Nos vero ſemper, ſi ſimpliciter & pure verſemur. Quia in ſeptem diebus mundus eſt factus, qui ſemper in ſuo ordine reuoluitur. Et quotidie nobis agnus occiditur, & paſcha quotidie celebramus, ſi fermentum malitiæ & nequitiæ non habemus. Quid eſt enim aliud niſi corruptio naturæ fermentum, quod & ipſum prius à naturali dulcedine recedens adulterino acrore corruptum eſt.

e ¶ *Scripſi vobis in epiſtola ne commiſceamini fornicaris*, &c.] Hoc ipſum in hac epiſtola ita ſcripſi, non vt à gentibus, ſed ab his qui peccant in eccleſia, ſeparemini: ſin autē mori

A debueratis, quos idcirco præcipuè viuere interim Deus voluit, quo cohabitatione veſtra proficerent infideles.

a ¶ *Alioquin debueratis de hoc mundo exiſſe.*] Siue ita, ſin autem melius vobis fuerat de hac luce migraſſe, quàm indigere per commonitionem à gentium conſortio ſeparari.

quam qui poſſit iudicare inter fratrem ſuum.] Erubeſcere debetis, eo quòd nemo ſit inter vos tam ſapiens qui nouerit cauſas inter fratres diſcernere, vt non neceſſe ſit publicè litigare. C

q ¶ *Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.*] Duplex peccatum eſt, & quod iudicio contenditis, & quia apud infideles vos ad iurgia prouocatis.

[a] alioquin debueratis de hoc mundo exiſſe.[b] Nũc autem ſcripſi vobis non commiſceri. [c] Si is qui frater nominatur, inter vos eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiẽs, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax, [d] cum huiuſmodi nec cibum ſumere.[e] Quid enim mihi de his qui foris ſunt iudicare? [f] Nonne de his qui intus ſunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris ſunt, Deus iudicabit. [g] Auferte malum ex vobiſipſis.

Capvt. VI.

AVdet [h] aliquis veſtrum habens negotium aduerſus alterum, [i] iudicari apud iniquos, & non apud ſanctos. [k] An neſcitis, quoniam ſancti de hoc mundo iudicabunt? [l] Et ſi in vobis iudicabitur mundus: [m] indigni eſtis qui de minimis iudicetis? Neſcitis quoniam angelos iudicabimus: quanto magis ſæcularia? [n] Sæcularia igitur iudicia ſi habueritis: [o] contemptibiles qui ſunt in eccleſia, illos conſtituite ad iudicandum. [p] Ad verecundiã veſtrã dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquã, qui poſſit iudicare inter fratrem ſuum: [q] ſed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles. [r] Iã quidẽ omnino delictũ eſt in vobis, [ſ] quod iudicia habetis inter vos. [t] Quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: [u] & hoc fratribus. [x] An neſcitis, quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt? [y] Nolite errare: neque fornicarij, neque idolis ſeruiẽtes, neque adulteri, neque molles, neque maſculorum concubitores, neq; fures, neque auari, neque ebrioſi, neq; maledici, neq; rapaces, regnum Dei poſſidebunt. [z] Et hæc aliquando quidem fuiſtis: ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis: [a] in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, in ſpiritu Dei noſtri. [b] Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. [c] Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate. Eſca ventri, & venter eſcis. [a] Deus

b ¶ *Nunc autem ſcripſi vobis, &c.*] Sed magis quod ſcripſi, hoc eſt, ut talibus coniungamini.

c ¶ Si *is, qui frater nominatur, inter vos eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut, &c.*] Non ex ſola opinione vitandus eſt. Sed ſi quis frater ſolo nomine appellatur, cum fornicator detegatur aut fur, ab hoc ſeparari iubemur, ſicut ſcriptũ
Eccl. 19. a eſt: *Qui ſe iungit fornicarijs, nequam eſt: putredo & vermes hæreditabunt.*

d ¶ *Cum huiuſmodi nec cibum ſumere.*] Nec communẽ quidem cibum cum talibus participandum eſſe conceſſit.

e ¶ *Quid enim, &c.*] Hoc eſt, de infidelibus.

f ¶ *Nonne de his &c.*] Nunquid non vos de his ſolis qui ſunt intra eccleſiam iudicatis.

g ¶ *Auferte malũ, &c.*] Quo facilius eos poſſitis docere qui foris ſunt.

B

Capvt. VI.

h ¶ A*Vdet aliquis veſtrum habens negotium aduerſus alterum.*] Audet aliquis contra præceptum domini venire, dicentis: *Si quis vult*
Matth. 5. f *tecum iudicio, &c.* Notandum quod aliquando apoſtolus in medio cauſæ quã agit, quoſdam ſenſus inſerat, & de latere iactet, quibus explicitis rurſus reuertatur ad cauſam.

r ¶ *Iam quidem, &c.*] Iam hoc ſolum delictum eſt quod contra præceptũ facitis Chriſti.

ſ ¶ *Quod iudicia habetis inter vos.*] Qui ſemper pacem habere deberetis, etiam cum rerum temporalium detrimento ſeruatam.

t ¶ *Quare non magis iniuriam accipitis? quare nõ magis fraudem patemini? &c.*] Cum illata ſecundum euangelij præceptum, & domini exemplum patienter ſuſtinere deberetis, vos econtrario non ſolum nõ ſuffertis, ſed etiam non facientibus irrogatis.

u ¶ *Et hoc fratribus.*] Quod nec inimicis reddere deberetis, fratribus facere non timetis.

x ¶ *An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt.*] Quod regnum Dei non poſſidebunt, niſi omnia peccata baptiſmi gratia diluantur.

D

y ¶ *Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis ſeruientes, &c.*] Nolite errare, putantes vobis ſolam fidem ſufficere ad ſalutem, cum omne peccatum permanens excludat à regno, ſicut ad Galatas ait: *Manifeſta ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditiæ, contentiones, iræ, & his ſimilia, quæ prædico vobis: quoniã qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur.* Ideo autem addidit, & his ſimilia, ne quis negaret præter hæc alia eſſe peccata, quæ regnum Dei prohiberent intrare. Gal. 5. d

i ¶ *Iudicari apud, &c.*] Hic probatur Chriſtianos tunc iudices non fuiſſe: quia iniqui dicuntur.

k ¶ *An neſcitis, &c.*] Quod dominus repromiſit diſcipulis,
Matth. 19. d dicẽs: *Sedebitis & vos iudicantes duodecim tribus Iſrael,* etiam omnibus hoc promittens, qui eos fuerint imitati. Nã ex ipſis vnus periit, cuius loco alius ſucceſſit, cui nihil fuerat repromiſſum. Paulus quoque & Barnabas apoſtoli ſunt ordinati à ſancto Spiritu.

l ¶ *Et ſi in vobis iudicabitur mundus.*] Siue per vos, vel veſtro exemplo.

m ¶ *Indigni eſtis qui de minimis iudicetis. Neſcitis quoniam angelos, &c*] Ergo indigni ſunt de rebus exiguis iudicare, qui & mundum totum & angelos iudicabunt. Illos angelos qui cum carnem non habuerint, peccare voluerunt, hi qui in carne ſancti eſſe voluerunt iudicabunt.

n ¶ *Sæcularia igitur iudicia ſi habueritis.*] Quæ de rebus ſæculi oriuntur.

o ¶ *Contemptibiles, &c.*] Poſſunt de his etiam illi qui minimi ſunt in eccleſia iudicare. Item contemptibiles in eccleſia eos iudices dicit, quos appellat in inferioribus infideles.

p ¶ *Ad verecundiã veſtrã dico. Sic nõ eſt inter vos ſapiẽs quiſ-*

z ¶ *Et hæc, &c.*] Nolite de præteritis timere peccatis, tãtum ne poſt baptiſmum delinquatis. Aut qui vt aſſolet præuentus fuerit, ad pœnitentiam conuertatur. Item omnia peccata, baptiſmi gratia diluuntur. Item alia expoſitio. Hoc contra hæreticos dicit, qui Chriſtum & Spiritum ſanctum à Deo patre ſeparare conantur. Hic enim oſtenditur quoniã ſicut pater, ita & Chriſtus & Spiritus ſãctus peccata abluit, iuſtificat atque ſanctificat.

a ¶ *In nomine, &c.*] Abluti in nomine Chriſti, ſanctificati per ſpiritum Dei.

b ¶ *Omnia, &c.*] Qui de fornicatione tractabat, voluit gulã & intemperantiam, materiam fornicationis oſtendere, & ſimul deſtruere. Item hoc dicit: quia liberi ſum arbitrij, & licet mihi agere quod velim, non tamen debeo ipſe aliquo peccato eſſe ſubiectus.

c ¶ *Omnia, &c.*] Licet nobis manducare & bibere: ſed ſi nimium ventri ſubditi fuerimus, ipſum licitum trahit nos ad illicita, hoc eſt, ad fornicationem: ita & de omnibus intelligendum, quæ cum peccatum non ſint, occaſiones tamen poſſunt capere delictorum.

a ¶ *Deus*

[a] Deus autem hunc & has deſtruet. [b] Corpus autem non fornicationi, ſed domino: & dominus corpori. [c] Deus vero & dominum ſuſcitauit per virtutem ſuam. [d] Neſcitis quoniam corpora veſtra, membra ſunt Chriſti? [e] Tollens ergo membra Chriſti, [f] faciam membra meretricis? Abſit. An neſcitis, [g] quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? erunt enim, inquit, duo in carne vna. [h] Qui autem adhæret Deo, vnus ſpiritus eſt. [i] Fugite fornicationem. [k] Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuũ peccat. [l] An neſcitis, quoniam membra veſtra, templum ſunt Spiritus ſancti, qui in vobis eſt? quem habetis à Deo, [m] & non eſtis veſtri. Empti enim eſtis pretio magno: [n] glorificate & portate Deum in corpore veſtro.

CAPVT VII.

DE [o] quibus autem ſcripſiſtis mihi: [p] bonum eſt homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnuſquiſque ſuam vxorem habeat: vnaquæque ſuum virum habeat. Vxori vir debitum reddat: ſimiliter autem & vxor viro. [q] Mulier ſui corporis poteſtatem non habet, ſed vir. Similiter autem & vir ſui

E a ¶ *Deus autem*, &c.] Et hæc duo, id eſt, eſcam & ventrem, & hominem his ſubditum & voluptatibus ſeruientẽ. Item in reſurrectione mortuorum non deſtruetur ventris ſubſtãtia, ſed eſus ciborum, & ventris opera ceſſabunt. Quoniam
Rom.14.c *regnum cælorum*, ſicut idem Apoſtolus ad Romanos dicit, *neque eſca neque potus eſt.*

b ¶ *Corpus autem non fornicationi ſed domino*, &c.] Non fornicationi ſed domino exhibeatur, & dominus corpori copulabitur. Dominus enim nobiſcum eſt, quandiu fuerimus cum illo, ſi dereliquerimus eum, & ille nos derelinquet.

c ¶ *Deus vero & dominum ſuſcitauit*, &c.] Quia caput noſtrum ſuſcitabit, & nos ſuſcitabit: ſi tamen eius mẽbra per ſanctitatem eſſe mereamur.

d ¶ *Neſcitis quoniam*, &c.] Omnis eccleſia corpus Chriſti eſt, ſinguli autem mẽbra.

e ¶ *Tollens ergo membra Chriſti.*] Tollit Chriſti membra, id eſt, abſcindit ſe à corpore Chriſti, qui iunctus eſt meretrici.

f ¶ *Faciam membra meretricis? Abſit.*] Non dixit, fornicatoris, vt oſtenderet eum e-
F iuſdem & criminis eſſe, & nominis, cuius illa eſt. Apud homines enim minus videtur viri, quam mulieris admiſſum.

g ¶ *An neſcitis*, &c.] Quomodo cum vxore licite, ita & illicite cum meretrice vna caro efficitur per amorem.

h ¶ *Qui autem*, &c.] Quomodo per carnis opera, caro fit: ita per opera Dei, ſpiritus efficitur.

i ¶ *Fugite fornicationem.*] Cuius crimen videtis eſſe grauiſſimum.

k ¶ *Omne enim peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.*] Omne peccatum poteſt & ab vno committi: qui membrum dici poteſt, non tamen corpus. In fornicatione autem duo pereunt, etiam corpus. Grauius ergo malum eſt, in quo duæ animæ moriuntur. Grauius ergo malum eſt, in quo duæ animæ moriuntur. Grauare vult fornicationis cauſam, quæ illis per cõſuetudinem leuiſſima videbatur. Item alia expoſitio. De his qui ſunt in coniugio conſtituti, Apoſtolus ſumit ex-
Gen.2.d emplum. *Quomodo*, inquit, *ſcriptum eſt. Erunt duo in carne vna*, id eſt, vir & vxor, vnum corpus efficitur? Vnde ſi aliquis ipſorum fuerit fornicatus, peccat in alium quaſi in proprium corpus. Reſidua autem peccata, ſpecialia vniuſcuiuſque ſunt, nec alterum condemnant.

l ¶ *An neſcitis, quoniam membra veſtra*, &c.] Cui grauiſſimam iniuriam facitis fornicando.

m ¶ *Et non eſtis veſtri*: &c.] Qui non eſt ſuus, non debet ſuæ voluntati ſeruire, ſed illius à quo emptus eſt, ſecundum
Luc.9.c ipſius iuſſum dicentis: *Qui vult poſt me venire, abneget ſemetipſum ſibi.* Si enim homo à ſeruo pauca pecunia comparato, continuam exigit ſeruitutem: quanto magis ille qui nos ſua morte redemit? Sicut ait Petrus: *Scientes quod non*
1.Pet.1.d *corruptibilibus, argento vel auro redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſanguine: quaſi agni immaculati & incontaminati Chriſti.* Aliter: Reſcindit emptionis pactum quiſquis inculcauerit ius teſtamenti, & à ſeruili conditione alienus eſt, qui libertate ſuæ voluntatis non impeditur.

n ¶ *Glorificate, & portate Deum in corpore veſtro.*] Glorificate Deum actibus veſtris, & portate eum, eius imaginẽ con- G ſeruando, ſicut ait alibi. Sicut portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginem cœleſtis.

CAPVT VII.

DE [o] *quibus autem ſcripſiſtis mihi.*] Incipit de coniugiis, ante enim expugnauit illicita, quam de licitis loqueretur.

p ¶ *Bonum eſt homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem vnuſquiſque ſuam vxorem habeat, & vnaquæque ſuum virum habeat. Vxori vir debitum*, &c.] Bonum fuerat illud quod vobis in primordio prædicaui, hoc eſt ſecundum coniugij vſum, non tangere mulierem. Sed quoniam multos incontinentes huic doctrinę ſcripſiſtis refragari, concedatur remedium, ne fornicãdo moriantur. Ergo hoc Apoſtoli exemplo, in primis virginitas & cõtinentia prædicatur. Et ſi quis ſe incontinentem non erubuerit confiteri, in languorem incontinentiæ reclamanti, non denegetur remedium nuptiarum. Quomodo ſi peritus medicus inquieto ægro, & neganti ſe poſſe à pomis omnibus abſtinere, concedat aliquantum, ne ille pernitioſa præſumat. Incontinentiæ reuera vſus, & tempore, & ætate, & loco, & infirmitate perhibetur. Caſtitas vero poteſt iugiter cuſtodiri. Illud ergo debemus appetere, quod facilius cuſtodire ſine impedimento vllo poſſumus & in perpetuo poſſidere. Sed obiicere amatores luxuriæ ſolẽt. Vt quid ergo prima Dei benedictio, H
creſcere & multiplicare conceſſit? Vt terra ſcilicet repleretur: quia iam impleta debemus ab incontinentia temperare. Sed potuit, inquies, omnes homines de terra formare, ſi ſemper illi vſus coniugij non fuerat placiturus. Sed non quæritur quid potuit, ſed quid fecit, cui omnia poſſibilia sũt. Ipſam denique Euam noluit de terra facere, ſed de coſta. Si autem putas nobis antiqua tempora in omnibus cõuenire, imitare Adam, qui filiam (vt ita dixerim) ſuam accepit vxorem. Cain ſimiliter, ſi non pudet & cæteros, qui proprias in matrimonium accepere ſorores. Quod ſi fieri non debet, omnia dominum ſecundum præſcientiam ſuis temporibus ordinaſſe credamus, vt qui tunc terram impleri voluit, modo plus diligit caſtitatem, cui & grãde præmium repromittit. Illud etiam dicendum eſt, quod nec ſecundum vetus teſtamentum, quoſdam vxores habuiſſe videamus. Quia ibi vxores liberorum cauſa habere permiſſum eſt, non propter nimiã libidinem exercendam, qui in hoc etiam animalibus deteriores eſſe noſcuntur, quo necando filios: probant ſe nõ filiorum cauſa nupſiſſe. Qui autem ea ſola cauſa coniungitur, ſtatim ſe abſtinet poſt conceptum. Et ceſſante iam per ætatem partu, ceſſat & vſus.

q ¶ *Mulier*, &c.] Corpus dicitur omne quod iungitur. Sicut ergo mulier corpus dicitur viri, ita & vir corpus mulieris appellatur. Ideo neq; ſi voluerit mulier contraire, in corpore ſuo, id eſt, in vxore vir poterit dominari. Dubiũ autẽ nõ eſt, multo magis nolẽte viro, neq; in virũ mulierẽ poſſe præualere. Quoniã ergo de duobus incõtinentibus dicit, concedit ex neceſſitate Apoſtolus, vt in idipſum, quia vtrique incontinentes ſunt, reuertantur: ne intercedente quacunque diſſenſionis cauſa, ambo fornicationis crimen admittant: quia vtrique ſunt incontinentes. Cæterum autem ſi vnus è duobus, conſiderans præmium caſtitatis, voluerit continere, incontinenti aſſentire non debet: ſed ita agere, vt videndo continentiam illius prouocetur incontinens: quia luxuria ad continentiam tranſire debet, non ad luxuriam continẽtia

A declinare, quamuis plurimæ mulieres caſtitati contradicāt. Ita illum qui voluerit continere, agere debere, vt incontinētia aſſentiat in idipſum: ne, dum ille cōtinet, illa peccet. Anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Nec enim ſeruituti ſubiectus eſt frater aut ſoror in eiuſmodi. Neque enim vocauit nos Deus in immunditia, ſed in ſanctificatione. Aliter: quia voluit viro eſſe ſubiectam, ſolam ſibi abſtulit libertatem.

a ¶ *Nolite fraudare inuicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus*, &c.] Negare videtur incontinentes orationi poſſe vacare: quæ in eo vtique minor eſt communioni: qua catechumeni & pœnitentes orant, qui communicare non poſſunt. Non ſolum hoc in nouo, ſed etiam in veteri teſtamēto ſanctificantur à muliere: vt diſcedenti domino in montem, aſſiſtere mereantur. Hic probatur quid poſſit perpetua continentia, ſi tantum valuit triduana. Vnde & in
1.Reg.21.b Regnorum libro panem ſacerdotalem non niſi continētes accipiunt. Quam ob cauſam neceſſitas legem ſoluere venialiter potuit ſuffragio
1.Pet.3.b charitatis. Vnde Petrus hortatur noſtras orationes minime impediri debere.

b ¶ *Ne tentet vos*, &c.] Notandum quod ad duos reſpiciens incontinentes, vni non
B præiudicet continenti. Item ne vno ſe retrahenti, alius fornicetur.

c ¶ *Hoc autem dico ſecundum indulgentiam, & non ſecundum imperium. Volo autem*, &c.] Hoc vt paruulis indulgeo, nō præcipio vt perfectis: nam omnes homines cupio mihi ſimiles inueniri. Noui enim quanta caſtitas mercede penſetur. Nunquam hoc voluiſſet apoſtolus ſi fieri omnino non poſſit.

d ¶ *Sed vnuſquiſque*, &c.] Hoc eſt, propriæ voluntatis accepit donatiuum.

e ¶ *Dico autem non nuptis & viduis.*] Incipit aliam cauſam de innuptis.

f ¶ *Bonum eſt*, &c.] Magnopere appetendum eſt, quod à tanto doctore laudatur.

g ¶ *Quod ſi*, &c.] Notandum quod incontinentibus nuptię concedantur.

Gen.38.f h ¶ *Melius eſt enim nubere*, &c.] Malo fornicationis melius eſt, quod igne punitur: ſicut Iudas in Geneſi de ſua nuru pronunciat.

i ¶ *His autem*, &c.] Item de coniugiis minime cauſa aliqua dimittendis.

k ¶ *Præcipio*, &c.] Prohibet dimitti quacunque ex cauſa, ne
Matt.19.b aliis coniungantur ſecundum conſuetudinem Iudæorum, quam dominus interdixit, dicens: *Quicumque dimiſerit vxorem ſuam, excepta cauſa fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur.* Aliter: *Præcipio non ego, ſed dominus, vxorem à viro non diſcedere.* Non quia in ſe non habebat Chriſtum loquentem, hæc dicit, ſe vt oſtendat quia ipſe dominus per ſemetipſum de hoc in euangelio dixit.

l ¶ *Quod ſi*, &c.] Si ob aliquam cauſam diſceſſerit, alij non nubat, aut ſuo viro ſi voluerit, reconcilietur: quia hoc quam alteri nubere melius eſſe manifeſtum eſt.

ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier. [a] Nolite fraudare inuicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipſum, [b] nec tentet vos ſatanas propter incontinentiam veſtram. [c] Hoc autem dico ſecundum indulgentiam, & non ſecundum imperium. Volo autem omnes vos eſſe ſicut meipſum. [d] Sed vnuſquiſque proprium donū habet ex Deo: alius quidem ſic, alius vero ſic. [e] Dico autem non nuptis & viduis: [f] bonum eſt illis, ſi ſic permanſerint ſicut & ego. [g] Quod ſi non ſe continēt, nubant. [h] Melius eſt enim nubere quam vri. [i] His autem qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio: [k] non ego, ſed dominus: vxorem à viro non diſcedere. [l] Quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. [m] Nam cæteris dico ego, non dominus: [n] Si quis frater vxorem habet infidelē: & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem: & hic conſentit habitare cum illa, non dimittat virum. [o] Sanctificatus eſt enim vir infidelis per mulierem fidelem: & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem. [p] Alioquin filij veſtri immundi eſſent: nunc autem ſancti ſunt. [q] Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat. [r] Non enim ſeruituti ſubiectus eſt frater vel ſoror in eiuſmodi. [ſ] In pace autem vocauit nos Deus. [t] Vnde enim ſcis mulier, ſi virum ſaluum facies? [u] Aut vnde ſcis vir, ſi mulierem ſaluam facies? [x] Niſi vnicuique ſicut diuiſit dominus. Vnumquemque ſicut vocauit Deus, ita ambulet: & ſicut in omnibus eccleſiis doceo. [y] Circumciſus aliquis vocatus eſt, non adducat præputiū. In prȩputio autē aliquis vocatus eſt, nō circuncidatur. [a] Cir-

m ¶ *Nam cæteris*, &c.] Conſilium do, quod mihi vtile eſſe videtur. C

n ¶ *Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam: & ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic conſentit habitare cum illa, non dimittat virum.*] Si quis ſolus crediderit è duobus, non quo permiſerit fidelē infideli coniungi. Non enim dixit, ſi quis ducit, ſed ſi quis habet infidelem.

o ¶ *Sanctus eſt enim vir infidelis per mulierem fidelem, & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem.*] Exemplum refert: quia ſæpe contigerit, vt lucrifieret vir per mulierem. Vnde & beatus Petrus ait: *Vt ſi qui non credūt verbo, per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant*, 1.Pet.3.a id eſt, cum viderint eas in melius commutatas, cognoſcant omnes Dei legem ita conſuetudine inueterata potuiſſe mutari. Item ideo vir & vxor inuicem ſanctificantur: quia ex traditione Dei, ſanctæ ſunt nuptiæ.

p ¶ *Alioquin filij veſtri immundi eſſent*, &c.] Si non ita eſſet vt dico, filij veſtri adhuc infideles permanerent: ſæpe enim contingeret, vt filij illos parentes qui crediderant, ſequerentur. Sub qua ſpe credi voluit, alterum ſaluari poſſe, tam liberorum exemplo, quam coniugis. D

q ¶ *Quod ſi*, &c.] Maritus enim vel vxor non ſunt domino præferendi.

r ¶ *Non enim ſeruituti*, &c.] Non enim ita ligatus eſt in eiuſmodi cauſa, quaſi vere illi ſeruire neceſſe ſit, & propter alterum interire.

ſ ¶ *In pace*, &c.] Cæterum non ad diſſidium ſumus vocati, vltro ergo diſcedere non debemus.

t ¶ *Vnde enim*, &c.] In dubium quidem poſuit, ſed ſemper ambigua in melius euenire credenda ſunt. Simul quærendum, quomodo ſuperius ſanctificatus dicatur, de cuius hic ſalute dubitatur, niſi ſecundum hunc quem expoſuimus intellectum.

u ¶ *Aut vnde ſcis vir, ſi mulierem ſaluam facies.*] Si per te credat & ſalua ſit.

x ¶ *Niſi vnicuique*, &c.] Vel cum infideli coniuge, vel etiam cum fideli, ſiue in præputio, ſiue circunciſus, ſeruus aut liber.

y ¶ *Circumciſus*, &c.] Non putet ſe ſuperflue circumciſum, nec de hoc pœniteat, fuit enim ſuo tempore neceſſarium. Siue hoc modo, Non adducat præputium, quo ſine legis ceremoniis viuat: quia tunc quibuſdam Apoſtoli permittebāt opera legalia cuſtodire, ne ſubito à lege retracti, ſcandalum paterentur. Item alia expoſitio. Euidens eſt hoc loco, non hic de circuncisione carnis aut præputio Apoſtolum loqui: neque enim fieri poteſt, circumciſum aliquem poſſe præputium adducere, ſed ad eos ſermo eſt, qui ſunt in coniugio conſtituti: hoc enim dicit. Si quis ad fidem Dei acceſſerit vxoré non habēs, poſtmodum gentilem coniugem non debet accipere. Si autem in tali copula conſtitutus, ad fidem fuerit vocatus, non debere eum coniugale vinculum ſoluere.

a ¶ *Cir-*

fecit. Quod enim erat licitum, per votum ſibi fecit illicitum: ſicut Ananiæ & Sappiræ, quibus de pretio poſſeſſionis ſuæ retinere nihil licuit: Ob quam cauſam & ſubita morte proſtrati ſunt. G Act. 5.

E a ¶ *Circumciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum Dei.*] Hoc tempore nec prodeſſe poterit, nec obeſſe.

b ¶ *Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat: ſeruus vocatus es, non ſit tibi curæ.*] Chriſtianæ religionis cõditio non poteſt obeſſe ſeruilis, ne dicas ergo, quomodo Deo poſſum placere, qui ſeruus ſum? Deus enim non cõditionem aſpicit, ſed voluntatem quærit & mentem.

c ¶ *Sed & ſi, &c.*] Vſque adeo non prodeſt libertas, nec ſeruitus nocet. Item ſimiliter ad eos qui matrimonio iuncti ſunt, Apoſtolus loquitur, dicens. Sed etſi potes liber fieri, magis vtere: ſi tamen tibi pudicæ volenti ſeruire, non fuerit moleſta: quando forte tuo conſortio, etiam ipſa ad Deum poſſit conuerti.

d ¶ *Qui enim in domino vocatus eſt ſeruus, libertus eſt domini, ſimiliter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti.*] Qui hominis ſeruus eſt, liber eſt Deo: & qui hominibus liber eſt, ſeruus eſt Chriſti. Ambo ergo vnũ ſunt. Non eſt enim perſonarum acceptio apud Deum.

F e ¶ *Pretio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum. Vnuſquiſque ergo, &c.*] Pretio empti eſtis, hoc eſt, Chriſti ſanguine comparati nihil ergo propter homines faciatis, ſicut alibi ait. *Non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed quaſi ſerui Chriſti, facientes voluntatẽ Dei ex animo,* &c. Ephes. 6 a

f ¶ *De virginibus autem.*] Et de hoc conſuluerant vbi eſſet præcepta virginitas.

a Circumciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt: ſed obſeruatio mandatorum Dei. b Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat. Seruus vocatus es? non ſit tibi curæ: c ſed & ſi potes fieri liber, magis vtere. d Qui enim in domino vocatus eſt ſeruus, libertus eſt domini. Similiter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti. e Pretio empti eſtis: nolite fieri ſerui hominum. Vnuſquiſque ergo in quo vocatus eſt frater, in hoc permaneat apud Deum. f De virginibus autem g præceptum domini non habeo: h conſilium autem do, i tanquam miſericordiam conſequutus à domino, k vt ſim fidelis. l Exiſtimo ergo hoc bonum eſſe m propter inſtantem neceſſitatem: n quoniam bonum eſt homini ſic eſſe. o Alligatus es vxori, noli quærere ſolutionem. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. p Si autem acceperis vxorem, non peccaſti: & ſi nupſerit virgo, non peccauit. q Tribulationem tamẽ carnis habebunt huiuſmodi. r Ego autẽ vobis parco. ſ Hoc itaque dico fratres. t Tempus breue eſt. Reliquum eſt, vt qui habent vxores, tanquam non habentes ſint: u & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudẽtes: & qui emunt, tanquam non poſſidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. x Præterit enim figura huius mundi. y Volo autẽ vos ſine ſolicitudine eſſe. z Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt quæ domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autẽ cum vxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt mundi, a quomodo placeat vxori, b & diuiſus eſt. c Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini ſunt, vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. d Quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro. e Porro hoc ad vtilitatem veſtram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, ſed ad id quod honeſtum eſt, & quod facultatẽ præbeat ſine impedimento dominum obſecrandi.

a Si quis

q ¶ *Tribulationem tamen, &c.*] Maledictio ſe Euæ ſubiicientes, ſiue ſolicitudinem ſæcularis tribulationis & triſtitiæ patientur.

r ¶ *Ego autem vobis parco.*] Vobis virginibus, vt minori labore maiorem poſſitis implere iuſtitiem.

ſ ¶ *Hoc itaque dico fratres.*] Hic omni intentione etiam habentes vxores ad continentiam cohortatur: vt multo magis ſuadeat non nubere non habentes.

t ¶ *Tempus, &c.*] Tempus vitæ noſtræ modicum aſſerit: vt doceat voluptatẽ, quæ cito finitur, non magnopere appetendum, ſed magis concupiſcendum eſſe æternum præmium caſtitatis.

u ¶ *Et qui, &c.*] Quia & iſtud in breui tranſibit: tempus enim omnis rei ſub ſole, tempus plangendi, &c.

x ¶ *Præterit, &c.*] Hoc ſæculum, quaſi vmbra pertranſit. H Nolite ergo de eo multum eſſe ſoliciti, ne huius poſſeſſione perdatis æternam. Et figuram quærentes, incipiatis amittere veritatem. Hic enim mundus, imago futuri eſt. Si ergo talis eſt imago, ipſa veritas qualis eſt? Vnde ſi hoc tam impenſe diligitis, quanto magis illud impenſius amare debetis? Nam ſeculum hoc nos dimiſſuros, quotidiana morientiũ exẽpla teſtantur. An forte nos ſolos credimus immortales, quaſi non ſimus ex hominibus generati? Vnde ſapiens ſemper aliorum caſibus emendatur, dicente ſcriptura: *Cor ſapientis in domo luctus. Hic enim finis omni homini: & cui vult dabit bonum in corde ſuo.* Eccleſ. 7. a

g ¶ *Præceptum domini, &c.*] Quod ſub præcepto eſt ſi nõ impleatur, punit. Impletum morte tantum caret: quia nihil ex ſe dat, ſed quod debet exoluit.

h ¶ *Conſilium autem do.*] Conſilium eſt autem Saluatoris Matth. 19. b dicentis. *Sunt qui ſe caſtrauerunt propter regnum cælorum.*

i ¶ *Tanquam, &c.*] Suo exemplo docet, non niſi in domino gloriandum.

k *Vt ſim fidelis.*] Domini mei ſemper ſeruitio occupatus.

l ¶ *Exiſtimo ergo, &c.*] Hic exiſtimo, non pro dubio poſuit, ſed pro certo, ſicut & illud: Puto enim quod & ego ſpiritum Dei habeo.

m ¶ *Propter, &c.*] Id eſt, præſentis vitæ ſolicitudinem, quæ multum poteſt obeſſe iuſtitiæ: & qua præcipuè iuncti matrimoniis implicantur.

n ¶ *Quoniam, &c.*] Duplex bonum eſt, & ſolicitudinis mũdi carere, & virginitatis præmium expectare.

o ¶ *Alligatus ex vxori, &c.*] Ita vult ſolutos non ligari: quomodo nec ſolui diſſidio ligatos admittit.

p ¶ *Si autẽ acceperis vxorem non peccaſti: & ſi nupſerit, &c.*] Quia liberæ voluntatis es, ſi non vis eſſe maior, eſto vel minor. Nuptiæ enim peccatum non ſunt: ſed per ſolicitudinem mundi qui nubunt, legem ſeruare vix poſſunt. Aliter: Illos dicit non peccare ſi nubant, qui nondum Deo vouerint caſtitatem. Cæterum qui vel in corde ſuo promiſit, ſi aliud fecerit, habet damnationem: quia primam fidem irritam

y ¶ *Volo autem, &c.*] Debemus & nos velle, quod Apoſtolus velle ſe dicit: ne incontinentes, contra eius videamur facere voluntatem.

z ¶ *Qui ſine, &c.*] Multum nobis expedit ſolicitudine carere mundana, ne forte ſpinæ ſuffocent ſemen, & dicere incipiamus: Villam comparaui, boues emi, vxorem duxi: ad cænam venire non poſſum. Luc. 14 d

a ¶ *Quomodo placeat vxori.*] Quale eſt vxori magis velle placere quam Deo.

b ¶ *Et diuiſus eſt.*] Quod diuiſum eſt, vnum non poteſt eſſe: quia vnitas diuiſionem omnino non accipit.

c ¶ *Et, &c.*] Corpore, ab vſu coniugali: ſpiritu, à rerũ mundanarum ſolicitudine: dum tota diuino ſeruitio mancipatur.

d ¶ *Quæ, &c.*] Nuptam viro placere aſſerit cogitando quæ mundi ſunt, innuptam vero de eo quod illi nulla cura ſit ſæculi. Quæ ergo virũ non habet, & tamen quæ mundi ſunt, cogitat: cui placere deſiderat? Nonne incipiet illi nupta præponi, quæ cogitando mundana, complacet vel marito: cum hæc nec marito quem non habet, poſſit placere, nec Deo.

e ¶ *Porro hoc ad vtilitatem veſtrã dico: non vt laqueum, &c.*] Neceſſitatem illis videtur imponere: Dicit ſe quid illis

ª Si quis autem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, quod ſit ſuperadulta, ᵇ & ita oportet fieri, quod vult faciat, non peccat, ſi nubat. ᶜ Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non babens neceſſitatem, poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde ſuo, ſeruare virginem ſuam, benefacit. ᵈ Igitur & qui matrimonio iungit virginem ſuam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. ᵉ Mulier alligata eſt legi, quanto tempore vir eius viuit. ᶠ Quod ſi dormierit vir eius, liberata eſt à lege. Cui autem vult, nubat, tantum in domino. ᵍ Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſilium. ʰ Puto autem quod & ego ſpiritum Dei habeam.

CAPVT VIII.

DE ⁱ his autem quæ idolis ſacrificantur, ᵏ ſcimus: quia omnes ſcientiam habemus. ˡ Sciētiam inflat, ᵐ charitas vero ædificat. ⁿ Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum ſcire. ᵒ Si quis autem diligit Deum, hic cognitus eſt ab eo. ᵖ De eſcis autem quæ idolis immolantur, ſcimus: quia nihil eſt idolum in mundo, & quod nullus eſt Deus, niſi vnus. ᑫ Nam & ſi ſunt qui dicantur dij, ſiue in cælo, ſiue in terra, ſiquidem ſunt dij multi & domini multi: ʳ nobis tamen vnus eſt Deus pater, ſ ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, ᵗ per quem omnia, & nos per ipſum. ᵘ Sed non omnibus eſt ſcientia. ˣ Quidam autem cum conſcientia vſque nunc idoli, quaſi idolothytum manducant: & conſcientia ipſorum cum ſit infirma, polluitur. ʸ Eſca autem nos non cōmendat Deo. ᶻ Neque enim ſi manducauerimus, abundauimus: neque ſi non manducauerimus, deficiemus.

ª Videre

A expediat commonere eos. Simul attende: quia ſi hoc illis vtile erat quod Apoſtolus ſuadebat: illud minus vtile erat quod illi volebant.

a ¶ *Si quis*, &c.] Turpis videri poterit, ſi cupientem virginem ſuam, nubere non permittat: & illa fuerit fornicata. Item hoc loco non parentes dicit virginum filiarum: neque enim poteſtatis illorum poteſt eſſe propoſitum alienæ continentiæ: ſed vnumquemque habere propriæ carnis arbitrium, eam incorruptam ſeruare.

b ¶ *Et ita oportet fieri*, &c.] Si ita neceſſe fuerit propter filiæ voluntatem: nam parētes quidem vſque ad legitimam ætatem cuſtodire debent & docere, quod melius eſt: ſi autem illa noluerit, fiat quod neceſſe eſt.

c ¶ *Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non habens neceſſitatem, poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis: & hoc iudicauit in corde ſuo*, &c.] Ille firmus ſtatuit, cuius puellæ conſenſus, patris firmauerit voluntatem. Et non illum compellit filiæ neceſſitas facere quod nolebat, ſicut illū de quo ſupra loquutus eſt.

d *Igitur & qui*, &c.] Ita concludit virginum cauſam, vt eas faciat in omnibus meliores. Vnde prudentibus ſemper meliora & perfectiora ſectāda ſunt: quia nec in ſecularibus & caducis norunt mediocribus eſſe contenti. B

e ¶ *Mulier alligata eſt legi, quanto*, &c.] Hic incipit de bigamis & viduis.

f ¶ *Quod ſi dormierit vir eius, liberata eſt*, &c.] Secundum legem libera facta eſt vinculo coniugali. Quod ſi nec tunc continere voluerit, conceduntur illi etiam ſecundæ nuptiæ, tantum vt infidelium ritu non nubat.

g ¶ *Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſilium.*] Beata habens maritum, ſi cuſtodiat caſtitatem. Beatior vidua: quia minor in labore, maiorem inueniet caſtitatem. Beatiſſima virgo, quæ ſine labore ad ſūmum præmium poſſit peruenire.

h ¶ *Puto autem quod*, &c.] Ne meum conſilium tanquam humanum contemnatis.

CAPVT VIII.

DE ⁱ *his*, &c.] Incipit de idolothytis, de quibus etiam dixerat. Quia quidam in templis edebant, idolum nihil eſſe dicentes: & creatura Dei ſe debere vti, & erabant veriſimilis ratione decepti. hoc increpandum Apoſtolus dicit ad eos qui habent ſcientiam diiudicandi, nihil eſſe quod idolis immolatur. Hoc ergo ait.

k ¶ *Scimus, quia omnia ſcientiam habemus.*] Id eſt, non omnibus eſt notitia. Et nos omnes nouimus ſicut vos: ſed ſunt aliqui qui ignorant.

l ¶ *Sciētia inflat.*] Illa ſciētia quæ ex ſenſu proprio & humano deſcendit, eos qui præter eam diuinā non habuerint inflat: & quæ coniecturis magis nititur, quam exemplis. Cæterum ſi diuina inflat, vt quidam putant, quare illos amplius vult docendo inflare? Et in principio ipſius epiſtolæ, gratias ſe dicit Deo agere, quod omni ſcientia ſint repleti, ſuū quoque alibi proponit exemplum dicens: Et ſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia. Sæpe etiam arguit ignorantes. Et ignorantiam tenebris comparauit. Galatas æque ſtultitia notat, nec non Epheſiis lumen ſapientiæ ſuppliciter deprecatur. C

m ¶ *Charitas vero ædificat.*] Quia non quærit quæ ſua ſunt, ſed quæ ædificent fratres.

n ¶ *Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid*, &c.] Si quis ſibi videtur ſapiens, ſtultus eſt: qui enim vere ſapiens eſt, inſipientiorem ſe omnibus arbitratur. Vnde Salomon ait: *Vidi virum qui ſibi ſapiens eſſe videbatur & ſpem habuit inſipiens magis quam ille.* Prou. 26. b

o ¶ Si *quis autem diligit Deū, hic*, &c.] Ille diligit Deum, qui ædificat fratres, ſicut dicitur Petro. *Si amas me, paſce oues meas.* Ioan. 21. d

p ¶ *De eſcis autem quæ idolis immolātur*, &c.] Reperit quod ſuperius dixerat ſe ſcire, & quid ſit, euidentius oſtendit.

q ¶ *Nam & ſi ſunt qui dicantur dij*, &c.] In cælo, angeli: & ſancti in terra, de quibus dicitur. *Ego dixi, dij eſtis*: & domini ſunt ſancti eorum, quos iudicabunt, de quibus dicitur: *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populi.* D Pſal. 81. b Sap. 3. b

r ¶ *Nobis tamen vnus*, &c.] Cuius virtute ex nihilo omnia ſunt creata. Item hunc locum hæretici ita accipiunt, perſonam patris filiique ſeparantes, vt dicant vnum Deum patrem, ex quo omnia, & dicunt domino, id eſt, Chriſto eſſe maiorem, per quem omnia. Hæc autem & filio ſicut patri eſſe communia, idem Apoſtolus ad Romanos docet, dicēs. *Quis enim cognouit ſenſum Domini*, id eſt, Chriſti, non Dei patris, ſicut ille dicit & infert, dicens. Quia *ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia.* Item per quem, etiam Deo patri aſſcribit, idem Apoſtolus in eadem epiſtola dicēs. *Fidelis Deus per quem vocati eſtis in communem filij eius Ieſu Chriſti Domini noſtri.* Rom. 11. d 1. Cor. 1. b

ſ ¶ *Ex quo omnia*, &c.] Calumniam ex hoc loco commouēt Ariani, quod cum vnus tantum Deus dicitur pater, filius à Deitate ſeiunctus ſit. Quibus reſpondendum: ſi ideo non eſt filius Deus, quia vnus eſt Deus pater. Ergo & pater non erit dominus, quia vnus eſt Dominus Chriſtus. Si enim autem pater non excluditur à dominatione, nec filius à Deitate: ſed vtrumque vtrique commune eſt.

t ¶ *Per quem*, &c.] Per filium omnia facta ſunt: ſed & nos per ipſum ſumus ſaluati.

u ¶ *Sed*, &c.] Non omnes ſciunt: quia per contemptum idolorum, & non magis venerationis gratia manduceris.

x ¶ *Quidā*, &c.] Quidā ignari ſic habent: adhuc in conſciētia ſua, quomodo antequam crederent, manducabant.

y ¶ *Eſca autem*, &c.] Sicut dicit Aggæus propheta: *Et ſi mādacaſtis & bibiſtis, nonne vobis manducaſtis & bibiſtis?* Aggæi. 1. b

z ¶ *Neque enim ſi manducauerimus, abundabimus*, &c.] Cui

enim

E enim dubium eſt, nullum neque manducando abundare, neque non manducando egere: cum econtrario illis magis formidanda inopia ſit, qui gulam retinere non norunt. Sed quia magnitudini fidei ſuæ, quæ idolis immolata ſunt veſci, aſſcribebant: ideo Apoſtolus neque in illis edendis fidei abundantiam, neque in non edendis inopiam eſſe teſtatur.

a ¶ *Videte autem*, &c.] Videte ne quod vobis ſufficere minus creditis aliis obſit. Poteſt & illis dici qui deſtruunt exemplo, quod ædificant verbo.

b ¶ *Offendiculum*, &c.] Ne per vos offendant & cadant.

c ¶ *Si enim*, &c.] *Quicunque ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, expedit ei vt mola aſinaria ſuſpendatur collo eius, & mittatur in profundum maris.* (Matt. 18. a) Quanto grauior pœna illos expectat, vt ad comparationē illius, hoc quod grauiſſimum eſt, leue putetur. Et notandū quod in Chriſto peccare dixit, qui in membro peccauerit Chriſti.

d ¶ *Quapropter*, &c.] Non ſolum eſca, ſed omnia quæ ſcandalizare poterunt fratrem.

CAPVT IX.

F N*On e ſum liber? non ſum Apoſtolus?*] Sicut alij? Nunquid non ſum, ſuam illis replicat formam: quod etiam licita contempſerit, ne alij eius infirmarentur exemplo.

f ¶ *Nonne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum vidi?* &c.] Ad quos non ſum directus à domino, id eſt, ad Iudæos.

g ¶ *Nam ſignaculum*, &c.] Iudicium apoſtolatus mei eſt, quod per me domino crediſtis, ſignis & virtutibus prouocati.

h ¶ *Mea*, &c.] Inde Apoſtolus eſſe defendor.

i ¶ *Qui me*, &c.] In Græco habet, iudicant.

k ¶ *Nunquid*, &c.] Habemus poteſtatem conceſſam à domino de ſumptu veſtro viuendi, ſine noſtro labore.

l ¶ *Nunquid non habemus*, &c.] Non dixit, mulieres ducendi, ne de vxoribus dicere putaretur: ſed circunducendi, inquit, per prouincias, quæ neceſſaria de ſuis facultatibus miniſtrarent.

m ¶ *Sicut & cæteri Apoſtoli & fratres Domini, & Cephas? Aut ſolus ego & Barnabas*, &c.] Non illos cōdemnat, ſed ſuū dat exemplum. Illi enim fidelioribus prædicabant: & apud Iudæos antiqua hæc erat conſuetudo, vt neceſſaria doctoribus à diſcipulis præberentur: quod gentes adhuc rudes poterat ſcandalizare.

n ¶ *Quis militat*.] Aliis etiam exemplis probat ſibi debitum hoc fuiſſe.

a Videte autem ne forte hæc licentia veſtra b offendiculum fiat infirmis. c Sic enim quis viderit eum qui habet ſcientiā, in idolio recumbentem: nonne conſcientia eius cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua cōſcientia frater, propter quē Chriſtus mortuus eſt. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſto peccatis. d Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum: ne fratrem meum ſcandalizem.

CAPVT IX.

NOn e ſum liber? non ſum Apoſtolus? f nonne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum vidi? Nonne opus meum vos eſtis in domino? Et ſi aliis non ſum Apoſtolus, ſed tamen vobis ſum: g nam ſignaculum apoſtolatus mei vos eſtis in domino. h Mea defenſio apud eos i qui me interrogant hæc eſt: k Nunquid non habemus poteſtatem manducandi & bibendi? l Nunquid non habemus poteſtatem ſororem mulierculam circunducendi: m ſicut & cæteri Apoſtoli & fratres domini & Cephas? Aut ſolus ego & Barnabas non habemus poteſtatem hoc operandi? n Quis militat o ſuis ſtipēdiis vnquā? p Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? q Nunquid ſecundum hominem hæc dico? r An & lex hæc non dicit? Scriptum eſt enim in lege Moyſi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos vtique hæc dicit? Nā propter nos vtique ſcripta ſunt: ſ quoniā debet in ſpe qui arat arare: & qui triturat in ſpe fructus percipiendi. t Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus: magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus? u Si alij poteſtatis veſtræ participes ſunt, quare nō potius nos? x Sed non vſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus euangelio Chriſti. y Neſcitis quoniā qui in ſacrario operantur: quæ de ſacrario ſunt edunt? Et qui altario deſeruiunt, cum altario participant? z Ita & dominus ordinauit his qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vſus ſum. a Non autem ſcripſi hæc, vt ita fiant in me. b Bonum eſt enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet. c Nam etſi

G o ¶ *Suis ſtipendijs vnquam*.] Suis, & non publicis, vel eorum pro quibus militat.

p ¶ *Quis plantat vineam, & de fructu eius*, &c.] Per comparationem vineæ & gregis, populum vult intelligi: ſicut ibi: Vineam de Ægypto tranſtuliſti. Et iterum: *Dò vobis paſtores ſecundum cor meum: & paſcent vos cum diſciplina.* (Pſal. 79. A; Hier. 3. c)

q ¶ *Nunquid*, &c.] Id eſt, nūquid proprio tantum ſenſu loquor?

r ¶ *An & lex*, &c.] Quomodo ergo ei de pecoribus cura eſt? (Deut. 25. a) Et ad Ionam de Niniue dicitur: in qua ſunt homines & pecora multa? Sed de ipſis propter hominem cui creata ſunt, cura eſt: nam deficiente homine, & iſta deficiunt: non tamen proprie Dei curam merentur.

ſ ¶ *Quoniam debet*, &c.] Debet fructum ſui laboris percipere: & qui triturat, debet de ipſa area manducare.

t ¶ *Si nos vobis*, &c.] Si vobis ſpiritualia & diuina ſeminauimus, nunquid grauabimus vos, ſi à vobis, quæ carni opus ſunt, velimus accipere?

u ¶ *Si alij*, &c.] Si illi à vobis acceperunt, quibus minime debeatur, Pſeudoapoſtoli ſcilicet, quos nihil vobis certum eſt contuliſſe: quanto magis nos accipere poterimus, ſi vobis eſſe vtile ſentiremus. H

x ¶ *Sed non vſi*, &c.] Hoc eſt, famem & ſitim, nuditatem libentiſſime toleramus: ne per nos aduerſariis occaſione accepta deuorantibus offendaris. Aut ne cui prædicatio noſtra in aliquo reprehenſibilis videatur, auaritiæ ſuſpicione maculata.

y ¶ *Neſcitis quoniam qui in ſacrario operantur*, &c.] Apud Iudæos ſecundum conſuetudinem veteris teſtamenti, etiam hoc exemplum eadem repetendo confirmat.

z ¶ *Ita & dominus ordinauit his, qui euangelium annuntiant, de euangelio viuere*: &c.] Dicens: Dignus eſt operarius mercede ſua.

a ¶ *Non autem*, &c.] Non hæc idcirco ſcribo, vt vel modo fiat quod ante factum ſit: ſed vobis exempla præbeo tam proprij, quam alieni diſcriminis: ſaltem ab illicitis abſtinere, cum videatis me aliorum cauſa ſalutis, debita non minus quam licita contempſiſſe.

b ¶ *Bonum eſt enim*, &c.] Etiam ſi fame morerer, propoſitum meum, de quo ante Deum glorior, nunquam poteſt immutari.

c ¶ *Nā & ſi euāgelizauero, non eſt mihi gloria, neceſſitas enim mihi incumbit.*] Cum omnia feceritis præcepta, debita vos

A dicite perſoluiſſe. Non enim aliquid amplius feciſtis, vnde gloriari poſſitis.

a ¶ *Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero.*] Damnationem habeo.

b ¶ Si *enim*, &c.] Tunc magis videbitur voluntarium, ſi amute eius licita contemnantur.

c ¶ *Quæ eſt*, &c.] Quaſi interroget, vnde maiorem poſſit habere mercedem: & ipſe reſpondet, ſi gratis annunciem, nec acceptam exerceam poteſtatem.

d ¶ *Nam cum liber*, &c.] Cum Cum poſſem vti libertate mea, & de cæteris non curare: omnibus tamen compaſſus ſum, vt eos facerem ſaluos.

e ¶ [*Et factus ſum Iudæis*, &c.] Quando ſe purificauit in tēplo: quod tempore gratiæ ſciebat eſſe ſuperfluum.

f ¶ *His qui*, &c.] Oſtendit quomodo fuerit cum ipſis & ipſe Iudæus. Poteſt & ita intelligi, quod Samaritanos dixerit eſſe ſub lege, qui legem tantum Moyſi videntur accipere.

g ¶ *Cum ipſe non eſſem ſub lele*, &c.] Non eſt ſub lege literæ, quæ peccatoribus data eſſe perſcribitur.

h ¶ *His qui*, &c.] Sine lege literæ: & à gentibus imprimis ſolam fidem quærebat, quaſi non haberet præcepta legis Chriſti, quæ illos obſeruare doceret: ſiue in eo quo illos ad fidei credulitatem non tā

B legalibus doctrinis, quam rationabilibus argumētis prouocabat. Sicut Athenis feciſſe perhibetur, philoſophos & paganos per philoſophiam & ararum titulum exhortando, dum dicit: Circumiui aras veſtras: & vt quidam veſtrum dixerunt.

i ¶ *Cum ſine*, &c.] Contra Arianos & Photinianos, quod Deus ſit Chriſtus. Etiam hoc notandum quod nouum teſtamentum *lex* appellatur.

& ſi euangelizauero, non eſt mihi gloria. Neceſſitas enim mihi incumbit.[a] Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero.[b] Si enim volens hoc ago, mercecedem habeo: ſi autem inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt.[c] Quæ eſt ergo merces mea, vt euangelium prædicans, ſine ſumptu ponam euangelium: vt non abutar poteſtate mea in Euangelio?[d] Nam cum liber eſſem ex omnibus, omnium me ſeruum feci, vt plures lucriſacerem. [e] Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer. [f] His qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſſem,[g] cum ipſe non eſſem ſub lege: vt eos qui ſub lege erant, lucriſacerem.[h] His qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem: [i] cum ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti: vt lucrifacerem eos qui ſine lege erant. [k] Factus ſum infirmis infirmus, vt infirmos lucriſacerem. [l] Omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos. [m] Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. [n] Neſcitis quod hi qui in ſtadio curruot, omnes quidem currunt, ſed vous accipit btauium? Sic currite, vt comprehendatis.[o] Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet:[p] & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aërē verberans. Sed caſtigo corpus meum, & ſeruitutem redigo:[q] ne forte cum aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.

Capvt. X.

NOlo [r] enim vos ignorare fratres: quoniam patres noſtri omoes ſub oube fuerunt: & omoes mare tranſierunt: [ſ] & omoes in Moyſe baptizati ſuot [t] in nube & in mari:[u] & omnes eandem ſpiritualem eſcam maoducauerunt: omnes eundem potum ſpiritualem biberuot: [x] Bibebant autem de ſpirituali cnoſequente eos petra: [y] petra autem erat Chriſtus. [z] Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo. Nam proſtrati ſunt in deſerto. [a] Hæc autem in figura facta ſunt ooſtri: vt non ſimus coocupiſceoies malorum

k ¶ *Factus ſum*, &c.] Propter infirmos olera manducaui, cum ſecurus poſſem carnibus veſci promiſcuis.

l ¶ *Omnibus omnia*, &c.] Non aliquid mihi, nec quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis. Item aliter, in his quæ ſuperius memorauimus: non vt quidam male exiſtimant, illum etiam illicitis conſenſiſſe.

m ¶ *Omnia autem*, &c.] Vt in eo partem merear habere cum ſanctis.

n ¶ *Neſcitis quod*, &c.] Hîc ſtadij curſum, iuſtitiæ vel fidei comparauit: quia quomodo illic cum omnes intra ſtadium currunt: non niſi qui bene cucurrerit, dignus præmio iudicatur: ita & hic quamuis intra fidei metas, cuncti credentes contineantur: ſoli tamen qui iuſtè vixerint, præmium cæleſte percipient. Item hoc loco inter eos qui in ſtadio currunt, vnum accipientem palmam: ſignificat omnem rectè fidem tenentem, & præcepta ſeruantem.

o ¶ *Omnis autem*, &c.] Ab omnibus eſcis, quæ curſum eorum impedire conſueuerunt.

p ¶ *Et illi*, &c.] Non in vanum curro vel fingo certamē, ſed caſtigo corpus meum, & ſeruituti ſubiicio per abſtinentiam & afflictionem atque labores, ſicut alibi ait: In ieiuniis multis, in vigiliis, in fame & ſiti, in frigore & nuditate, in laboribus, in carceribus, &c. Sicut ad Hebræos, prophetas, & alios ſanctos paſſos multa talia memorauit. C Hebr. 11 g

q ¶ *Ne forte cum*, &c.] Non faciendo quæ dico.

Capvt. X.

NOlo [r] *enim*, &c.] Ne quis confidens in eo ſolum, quod baptizatus eſt: aut in eſca ſpirituali vel potu, putet ſibi Deum parcere, ſi peccauerit: tale patrum proponit exemplum, quo oſtendat tunc iſta merito profutura, ſi præcepta ſeruentur.

ſ ¶ *Et omnes*, &c.] In Moyſe, qui Chriſti typum gerebat. Item hæc in illo tēpore quaſi in vmbra & typo fiebāt, nō in veritate: poſtea vero preſētia Chriſti complentur.

t ¶ *In nube & in mari.*] Quia & nubis proprium humorem portat.

u ¶ *Et omnes*, &c.] Manna, figura corporis Chriſti fuit.

x ¶ *Bibebant autem*, &c.] Oſtendit Apoſtolus: quoniam populus Iſraël quam diu in deſerto fuit, per omne iter eorum ſequebatur eos petra. Vnde populo cum omni ſubſtantia ſua fluenta ſuffecerſit: donec peruenientes in terrā Moab, puteum effoderunt aquarum: terra repromiſſionis in proximo conſtituta. D

y ¶ *Petra autē erat Chriſtus.*] Quia Chriſtus erat poſtmodū ſecuturus: cuius figuram tunc petra gerebat. Idcirco pulchre dixit, conſequente eos petra.

z ¶ *Sed non*, &c.] Ita ergo & vobis erit, ſi eos volueritis peccando imitari.

a ¶ *Hæc autem in figura facta ſunt noſtri*, &c.] Ipſis veræ facta ſunt quæ in figura erant noſtra: vt timeamus talia agere, ne talia incurramus. Omnia enim quæ in populo Iſraël illo tempore facta ſunt in figura, nunc in nobis in veritate celebrantur. Sicut enim illi per Moyſen ex Ægypto liberati ſunt: ſic nos per quemlibet ſacerdotem & doctorem de ſæculo liberamur. Deinde Chriſtiani facti ducimur per deſerta, vt per exercitium contemptus mundi & abſtinentiæ, in obliuionem nobis eant Ægypti voluptates: ita vt neſciamus ad ſæculum repedare. Cum vero baptiſmi mare tranſimus, tunc nobis diabolus cum ſuo exercitus tanquam Pharao demergitur. Deinde manna cibamur, & potum accipimus de Chriſti latere emanantem. Claritas quoque ſciētiæ tanquam columna ignis, in nocte ſæculi demonſtrātur: & in tribulationis æſtu, diuinæ conſolationis nube protegimur. Poſt quæ omnia ſi peccauerimus, iſta nobis ſola ſuffragari non poterunt: ſicut & ad Hebræos dicitur: *Irritam quis faciens legem Moyſi, duobus aut tribus teſtibus, ſine vlla miſeratione punitur: Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit*, &c. Hebr. 10 e

a ¶ *Neque*

E a ¶ *Neque idololatræ* &c.] In idolio recumbentium vſque adeo negotium aggrauauit, vt illos idololatras fuiſſe definiit.

b ¶ *Neque fornicemur*, &c.] Notandum quod non ſolum idololatræ perire dicuntur.

G ſ ¶ *Neque qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris?*] Sicut ille edentes hoſtias participes fiebant diuini altaris, ita iſti ſimiliter idolorum.

t ¶ *Quid ergo? dico quod idolis immolatum ſit aliquid*, &c.] Præuenit, ne quis diceret: Ergo dicis vim aliquam habere idolum, vel poſſe polluere: Non, inquit, idolum inſenſibile polluit, ſed dæmones: qui templis præſident ad homines deprauandos, & ſuo ſeruitio mancipandos.

malorum, ſicut & illi concupierunt. [a] Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt. Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. [b] Neque fornicemur, ſicut quidam ex illis fornicati ſunt: & ceciderunt vna die vigintitria millia. [c] Neque tentemus Chriſtũ, ſicut quidam eorũ [d] tentauerunt, & à ſerpẽtibus perierunt. [e] Neque murmurauetitis, ſicut quidam eorũ murmurauerunt: & perierunt ab exterminatore. [f] Hæc autẽ omnia in figura contingebãt illis: ſcripta ſunt autẽ ad correptionem noſtram, [g] in quos fines ſæculorum deuenerũt. [h] Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. [i] Tentatio vos non apprehendat, niſi humana. [k] Fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos tẽtari ſupra id quod poteſtis: [l] ſed faciet etiam cum tentatione prouentũ, vt poſſitis ſuſtinere. [m] Propter quod chariſſimi mihi: fugite ab idolorum cultura. Vt prudentibus loquor, vos ipſi iudicate quod dico. [n] Calix benedictionis cui benedicimus, [o] nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? [p] Et panis quem frangimus, nõne participatio corporis domini eſt? Quoniam vnus panis & vnum corpus multi ſumus: [q] omnes quidem de vno pane & de vno calice participamus. [r] Videte Iſraël ſecundũ carnem. [ſ] Nonne qui edunt hoſtias, participes ſũt altaris? [t] Quid ergo? Dico quod idolis immolatũ ſit aliquid, aut quod idolũ ſit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmoniorum. [u] Non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. [x] An æmulamur dominum? [y] Nunquid fortiores illo ſumus? [z] Omnia mihi licent: ſed non omnia expediunt. [a] Omnia mihi licent: ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius. [b] Omne quod in macello venit, manducate: nihil interrogantes propter conſcientiam. [c] Domini eſt terra & plenitudo eius. [d] Si quis vocat vos infidelium ad cænam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Si quis autem dixerit: hoc immolatũ eſt idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter cõſcientiam: [e] Conſcientiam autẽ dico non tuã, ſed alterius. [f] Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? [g] Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo quod gratias ago? [a] Siue

c ¶ *Neque tentemus Chriſtũ*, &c.] Et hic Chriſtus Deus oſtenditur: quia Deum dixiſſe legimus, tentauerunt me decies.

d ¶ *Tentauerunt* &c.] Dicẽtes nunquid poteſt Deus parare menſam in deſerto? Num.14.d Pſal.77.

e ¶ *Neque murmurauerítis*, &c.] In tribulationibus propter Chriſtum.

f ¶ *Hæc autem*, &c.] Omnia quæ illis contigerunt, ſecundum facta ſua quideo receperunt: ſed tamen ideo ſcripta ſunt, ne nos putemos impune peccare. Si enim adhuc paruulis & rudibus non pepercit: quanto magis nobis qui legem perfectionis accepimus, non parcet, ſi talia fecerimus?

g ¶ *In quos*, &c.] In quos tota temporum perfectio decucurrit.

h ¶ *Itaque qui*, &c.] Videat, ne per hoc ipſum cadat, quod F ſe ſtare firmiter gloriatur: ſicque videat ne fallatur.

i ¶ *Tentatio vos*, &c.] Non vobis venit extrinſecus iſta tentatio, quam vobis ſponte generatis: quam etiam ſi tormentis cogeremini, admittere non deberetis. Hoc ideo dicit: quia ſpontanea voluntate, immolata idolis manducabant.

k ¶ *Fidelis autem*, &c.] Qui ſe pollicitus eſt ſui nominis cauſa tribulationem patientibus affuturum, vt ibi: Multæ tribulationes iuſtorũ, &c.

l ¶ *Sed faciet*, &c.] Nam ampliorem vobis tribulationẽ venire patietur, quam ſuſtinere poſſitis.

m ¶ *Propter quod*, &c.] Propter omnia quæ ſuperius comprehendi.

n ¶ *Calix benedictionis*, &c.] Ideo primum calicem nominauit, vt poſſit de pane latius diſputare.

o ¶ *Nonne communicatio ſanguis*, &c.] Sicut ipſe Saluator dicit *Qui mãducat carnem meam, & biberit ſanguinem meum: in me manet, & ego in eo.*

u ¶ *Non poteſtis*, &c.] Non poteſtis & Dei & dæmonum eſſe paticipes.

x ¶ *An æmulamur dominum.*] Alij codices habent: *Ipſi me zelauerunt in domino*, hoc eſt, ad zelum prouocauerunt.

y ¶ *Nunquid* &c.] Qui iſta non fecit: nam ſi feciſſet, huic fidem firmiſſimam comprobari, in hoc quoque dediſſet exemplum.

z ¶ *Omnia mihi*, &c.] Omnia quæ à lege non prohibentur, licent: quia per ſe non habent peccatum, ſed non ſemper expediunt: quia occaſionem nonnunquam generant delinquendi. H

a ¶ *Omnia mihi*, &c.] Omne quod expedit, licet: non omne quod licet, expedit: ſed nos Apoſtoli exemplo & Chriſti non debemus illa tantum cõſiderare quæ licent: ſed illa potius quæ nobis expediunt & ædificant fratres, vt non quæramus quæ nobis ſolis temporaliter proſint, & aliis forte nocent.

b ¶ *Omne quod*, &c.] Si vultis manducare carnes, ſaltem de macello comparate, tantum ne in idolio comedatis: & nolite interrogare vtrum immolatæ ſint, ne cognoſcentes vos, omnia immolata eſſe reſpondeant: & non poſſitis propter conſcientiam manducare.

c ¶ *Domini eſt*, &c.] Si domini ſunt, munda ſunt omnia ſimpliciter vtentibus.

d ¶ *Si quis*, &c.] Conceſſit ire, ſi velint. Tunc ſane debet Chriſtianus ad infidelem ire, ſi nouit eſſe profectum: ſicut Saluator qui ad hoc ibat, vt aut ſigna faceret, aut doceret: ſicut apud Phariſæum, primo ipſum docuit non diuites paſcendos eſſe, ſed debiles. Deinde ſimul diſcumbentes docuit humilitatem etiam in accubitu cuſtodire. Poſtremo legiſperitos arguit arrogantes: eo quod nec ipſi redarguerent ſuperbiam, nec alios paterentur.

p ¶ *Et panis quem*, &c.] Ita & panis idololatriæ, dæmonum participatio eſſe monſtratur.

q *Omnes quidem*, &c.] Ita ſi cum idololatris de vno pane comedimus, vnum cum illis corpus efficimur.

r ¶ *Videte Iſraël*, &c.] Carnalis Iſraël carnales hoſtias offerebat: ſicut ſpiritualis, ſacrificia ſpiritualia offert Chriſto. Item ideo ſecundum carnem, quod iuxta literam non ſpiritualiter ſeruierunt.

e ¶ *Conſcientiam*, &c.] Ne quis putet illa vos quaſi ſancta comedere.

f ¶ *Vt quid*, &c.] Hoc eſt, ad quem profectum ita vtor libertate mea, vt me alius reprehendat.

g ¶ *Si ego*, &c.] Non ideo ſub gratia ſumus, vt ſub libertatis ſpecie, occaſionem demus infidelibus blaſphemandi,

B

a ¶ *Primum quidem*,&c.] Incipit de Sacramentis.
b ¶ *Audio ſciſſuras*, &c.] Secundum quod mihi à domino reuelatum eſt, ſiue quia ſcio contentioſos vos eſſe.
c ¶ *Nam oportet*, &c.] Qui tales contentiones habetis, neceſſe eſt vos etiam vſque ad hæreſes peruenire. Sicut ſi dicas, ille qui tantum bibit, neceſſe habet inebriari. Item non hoc dicit Apoſtolus, quia debent eſſe hæreſes, ſed quia inter ſe ſciſſuras habebant: ideo dicit, oportet hoc eſſe, & neceſſe eſt hæreſes eſſe.

melius, ſed in deterius conuenitis. [a] Primum quidem conuenientibus vobis in eccleſiam, [b] audio ſciſſuras eſſe inter vos, & ex parte credo. [c] Nam oportet & hæreſes eſſe, vt & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis. [d] Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non eſt dominicam cænam manducare. Vnuſquiſque enim ſuam cænã præſumit ad manducandum. [e] Et alius quidem eſurit, alias autem ebrius eſt. [f] Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? [g] Aut Eccleſiam Dei contemnitis, [h] & confunditis eos qui non habent? [i] Quid dicam vobis? Laudo vos, in hoc non laudo. [k] Ego enim accepi à domino quod & tradidi vobis: [l] quoniam Dominus Ieſus [m] in qua nocte tradebatur: [n] accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite & manducate: [o] Hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem poſtquam cænauit, dicens: [p] Hic calix nouum teſtamentum eſt [q] in meo ſanguine. Hoc facite [r] quotienſcumque biberis, in meam commemorationem. [s] Quotienſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicẽ bibetis, mortẽ domini annuntiabitis, [t] donec veniat. [u] Itaque quicumque mãducauerit panẽ hunc: & biberit calicẽ domini indigne: [x] reus erit corporis & ſanguinis Domini. [y] Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat. [z] Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit, [a] nõ diiudicans corpus domini. [b] Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles: & dormiunt multi. Quod ſi noſmetipſos diiudicaremus, non vtique diiudicaremur.

d ¶ *Conuenientibus*, &c.] Iam non eſt dominica, ſed humana quando vnuſquiſque tanquã cænam propriam ſolus inuadit: & alij qui non obtulerit, non impertit, ita vt magis propter ſaturitatem, quã propter myſterium videamini conuenire. Cæterum dominica cæna omnibos deber eſſe communis: quia ille omnibus diſcipulis ſuis qui aderant, æqualiter tradidit ſacramenta. Cæna autem ideo dicitur: quia dominus in cæna tradidit ſacramenta. Iſtẽ hoc ideo dicit: quia in Eccleſia cõuenientes oblationes ſuas ſeparatim offerebant, & poſt communionem quæcunque eis de ſacrificiis ſuperfuiſſét, F illic in Eccleſia communem cænam comedentes, pariter conſumebant.

e ¶ *Et alius quidem*, &c.] Quicunque non obtuliſſet, non communicabat: quia omnia ſoli qui obtulerant, inſumebant. Quidam hooc locum ad illos referunt qui epulas in Eccleſia faciebant. Aliter. Quidam eſurit, quidam ebrius eſt: ideo dicit, quia ſuperuenientibus mediocribus & volentibus ſumere ſacramenta, deerant: quoniam ab illis qui obtulerant oblationes in communi conuiuio, fuerant cuncta conſumpta.
f ¶ *Nunquid domos non habetis ad manducandum*, &c.] Si vultis ſaturari, domi manducate. Sanctificatio enim etiam in prauo conſiſtit.

g ¶ *Aut Eccleſiam Dei contemnitis*.] Facientes eam tricliniũ epularum.
h ¶ *Et confunditis*, &c.] Confundebantur, ab omnibus denotati: cum ita debeat communicare, vt eum qui obtulerit, nemo cognoſcat.
i ¶ *Quid dicam*, &c.] Sicut in aliis laudaui vbi laudabiliter egiſtis, in hoc omnino non laudo.

Gal. 1.b k ¶ *Ego enim*, &c.] Non eſt meum quod vobis tradidi, ſed à domino illud accepi, ſicut ipſe alibi dicit. *Non ab hominibus*, ſed omnia à Deo didiciſſe.

l ¶ *Quoniam Dominus Ieſus*.] Iam hinc quaſi oblitus commemorat, quam magnum ſit huius myſterij ſacramentum.
m ¶ *In qua nocte tradebatur*.] Id eſt à Iuda.

n ¶ *Accipit panem*, &c.] Hoc eſt, benedicens, etiam paſſurus, vltimam nobis commemorationẽ, ſiue memoriam dereliquit. Quemadmodum ſi quis peregre proficiſcens aliquod pignus ei, quem diligit, derelinquat, vt quotieſcumque illud viderit, poſſit eius beneficia & amicitias memorari, quod ille ſi perfecte dilexit, ſine ingenti deſiderio non poteſt videre vel fletu.

G

o ¶ *Hoc eſt corpus meum*, &c.] Qui manducat corpus meum, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo. Vnde agnoſcere ſe debet, quiſque Chriſti aut corpus edit, aut ſanguinem bibit, ne quid indignum ei faciat, cuius corpus effectus eſt.

p ¶ *Hic calix nouum teſtamentum eſt*.] Quia vetus hoc per ſanguinem animalium portendebat.
q ¶ *In meo*, &c.] Et vetus & nouum per ſanguinem dedicatur: quia ſine morte firmum eſſe non poteſt teſtamentum.
r ¶ *Quotieſcunque*, &c.] Ideo hoc Saluator tradidit Sacramentum, vt per hoc ſemper cõmemoremus: quia pro nobis eſt mortuus. Nam & ideo cum accipimus à ſacerdotib., commonemur: quia corpus & ſanguis eſt Chriſti, vt beneficiis eius non exiſtamus ingrati.
ſ ¶ *Quotieſcumque*, &c.] Siue ipſi myſterio nunciatis, ſiue in cordibus veſtris agnoſcitis.
t ¶ *Donec veniat*.] Tandiu memoria opus eſt, donec ipſe venire dignetur.

u ¶ *Itaque*, &c.] Sicut ſcriptũ eſt. Omnis mundus manducabit. Et iterum: *Anima que mãducauerit immunda, exterminabitur de populo ſuo*. Exod. 30.a Et ipſe Dominus ait: *Si ante altare recordatus fueris, quia habet frater tuus aliquid aduerſum te, relinque munus tuum ante altare, & vade reconciliari fratri tuo*. Matth. 5.d H Prius ergo perſcrutanda eſt conſcientia, ſi in nullo nos reprehendit, & ſic aut offerre, aut communicare debemus.
Quidam ſane dicunt: quia non indignum, ſed indigne accipientem reuocet à ſancto. Si ergo etiam dignus indigne accedens retrahitur, quanto magis indignus, qui non poteſt accipere digne? Vnde oportet otioſum ceſſare à vitiis, vt ſanctum domini corpus, ſancte percipiat.
x ¶ *Reus erit*, &c.] Quia tanti myſterij ſacramentum pro vili deſpexerit.

y ¶ *Probet*, &c.] Si in linteum, vel vas ſordidum, non illud mittere audet: quanto magis in corde polluto, quam immũditiam Deus ſuper omnia execratur, & quæ ſola iniuria eius eſt corpori. Marc. 15.d Nam & Ioſeph ille iuſtus propterea ſindone munda inuolutum in ſepulcro nouo corpus domini ſepeliuit, præfigurans corpus domini accepturos, tam mundam mentem debere habere, quam nouam.

z ¶ *Qui enim*, &c.] Dupliciter reus effectus, præſumptionis ſcilicet, & peccati.

a ¶ *Non dijudicans*, &c.] Non diſcernens à cibo communi.

b ¶ *Ideo inter*, &c.] Erat præſens correptio, & nunc eſt: ſed quia multi talia patiuntur, putamus conſuetudinis eſſe quod culpæ eſt. Tribus ſane cauſis infirmitates adueniunt corporales. Aut ex tentatione, ſicut Iob & Tobiæ: aut ex peccato, ſicut Aſaph regi, & his qui in præſenti ab Apoſtolo arguuntur: aut ex aliqua intemperantia, vt Timotheo, & his qui iubentur medicum honorare. Huic tantum ceſſæ, humana poteſt ſuccurrere medicina. Item ſignificat Corinthios propter ſupradictum peccatum, ægrotatione & imbecillitate & morte à domino eſſe correptos.

A

a ¶ *Dum iudicamur autem, &c.*] Correptio paterna eſt pietatis, vt pœniteamus, ne cum infidelibus mundi damnemur in æternum.

b ¶ *Itaque, fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem, &c.*] Quia nemo alium expectabat, vt communiter offerretur.

c ¶ *Vt non, &c.*] Non in ſanctificationem, ſed ad iudiciũ conueniebant.

d ¶ *Cæteræ autem, &c.*] Cętera de ipſius myſterij ſacramento.

caremur. [a] Dum iudicamur autem, à domino corripimur: vt non cum hoc mundo damnemur. [b] Itaque fratres mei eum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis eſurit, domi manducet: [c] vt non in iudicium conueniatis. [d] Cætera autem cum veneto, diſponam.

Capvt XII.

De [e] ſpiritualibus autem [f] nolo vos ignorare fratres. [g] Scitis autem quoniam cum gentes eſſetis, ad ſimulacra muta [h] prout ducebamini euntes. [i] Ideo notum vobis facio, quod nemo in ſpiritu Dei loquens, dicit anathema Ieſu. [k] Et nemo poteſt dicere, Dominus Ieſus, niſi in Spiritu ſancto. [l] Diuiſiones vero gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt, idem autem dominus. Et diuiſiones operationum ſunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. [m] Vnicuique autem datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem. [n] Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ. [o] Alij autem ſermo ſcientiæ ſecundum eundem ſpiritum. [p] Alteri fides in eodem ſpiritu, [q] alij gratia ſanitatum in vno ſpiritu, [r] alij operatio virtutum, [ſ] alij prophetia, [t] alij diſcretio ſpirituum, alij genera linguarum, [u] alij interpretatio ſermonum. [x] Hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, [y] diuidens ſingulis prout vult. [z] Sicut enim corpus vnum eſt, & membra habet multa. Omnia autem membra corporis eum ſint multa, vnum tamen corpus ſunt, [a] ita & Chriſtus. [b] Etenim in vno ſpiritu omnes nos in vnum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi: [c] & omnes in vno ſpiritu vocati ſumus. [d] Nam & corpus [e] non eſt vnum membrum, ſed multa. [f] Si dixerit pes: [g] quoniam non ſum manus.

[a] no-

Cap. XII.

De [e] *ſpiritualibus autem.*] Incipit de ſpiritualibus ſacramentis. Creſcente fide, iã linguarum gratia, quam propter infideles acceperant, deſinebat: hinc ergo plurimi cõtriſtati, adhuc etiam hanc gratiam habentibus inuidebant: omnibus donis hãc maiorem eſſe putantes.

f ¶ *Nolo vos ignorare fratres.*] Nolo vos huius myſterij neſcire rationem.

g ¶ *Scitis autem, &c.*] Hoc eſt, irrationabiles, ſecundum prophetam dicentem. *Similes*
Pſal.134.d *illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.*

h ¶ *Prout ducebamini euntes.*] A Magis vel aruſpicibus idolorum.

B

i ¶ *Ideo notum vobis facio, &c.*] Vtinam irrationabiles mobileſque non ſitis: cum religione enim & mores mutare debetis, & noſſe veſtræ fidei rationem.

k ¶ *Et nemo, &c.*] Quomodo ergo operarios iniquitatis dominus cognoſcet, ſi etiam virtutes ſint operati, & Deus malis operibus denegatur? Sed nemo poteſt in Spirito ſancto dominum appellare, niſi qui eum & verbis & operibus confitetur. Item docet Corinthios: niſi in Spiritu ſancto, hoc eſt, in bonis operibus conuerſantes, Dominum Ieſutu dicant, eis prodeſſe non poſſe, ſicut & ipſe Dominus in Euangelio
Math. 7.d dicit. *Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, introibit in regnum calorum: ſed qui facit voluntatem patris mei.*

l ¶ *Diuiſiones vero, &c.*] Hic vult oſtendere gratiæ Spiritus ſancti diuiſiones eſſe, non ipſius. Et quamuis hic locus proprie contra Macedonios faciat, qui Spiritum ſanctum negant eſſe Deum. Dicendo enim ſemper idem, omnia ſe dicere de Spiritu ſancto declarat. Sed & paulo poſt ait. Hæc autem omnia cooperatur vnus atque idem ſpiritus, vt eum Deum & Dominum demonſtraret. Tamen contra Arianos non mediocre eſt argumẽtum, qui de hoc calumniari ſolẽt, quod primo Pater, ſecundo Filius, tertio Spiritus ſanctus nominatur. Hic enim iſtum ordinem permutauit. Item manifeſta prædicatio eſt, vnius Deitatis atque ſubſtantiæ Patrem & Filium & Spiritum ſanctum eſſe, qui poteſtatem vt Dominus & Deus, ſingulis quibuſque vt vult, gratiarum dona largitur.

m ¶ *Vnicuique autem, &c.*] Vt appareat illum Spiritum ſanctum accepiſſe.

n ¶ *Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ.*] Sapientię ſermo eſt, ſapienter & apte ac rationabiliter loqui, & poſſe diſſerere, vel docere quod norit ſane. Qui ex dono habet ſapientiæ ſine ſuo conatu loquitur & labore, & nemo illi ſicut beato Stephano præualet contraire. Ad vtilitatem: & incredulorum, vt credant: & credentes, vt firmentur.

C

o ¶ *Alij autem ſermo ſcientiæ ſecundum eundem ſpiritum.*] Vt ſciat legis myſteria explanare, vel vt præterita nouerit, & æſtimet de futuris.

p ¶ *Alteri fides in eodem ſpiritu.*] Hic fides, prodigia facienda, quæ montes transferat. Abuſiue enim rem poſuit pro effectu.

q ¶ *Alij gratia, &c.*] Vt curet ægrotos.

r ¶ *Alij operatio virtutum.*] Opus virtutis eſt, dæmonia eiicere, vel mortuos ſuſcitare.

ſ ¶ *Alij prophetia.*] Hoc eſt, vt futura prædicet.

t ¶ *Alij diſcretio ſpirituum, alij genera linguarum.*] Vt qualis vel quo ſpiritu veniat vel loquatur, intelligat.

u ¶ *Alij interpretatio ſermonum.*] Alius interpretari poterat, quæ alius loqueretur.

x ¶ *Hæc autem omnia operatur vnus, &c.*] Si omnia vnus ſpiritus operatur, quare contriſtaris, quod aliam gratiam accepiſti, & alium quaſi maiorem partem inuaſerit, æmularis, cum hoc non in noſtra, ſed in donantis ſit poſitum poteſtate.

y ¶ *Diuidens ſingulis prout vult.*] Sic quoque ſpiritum domini dicit, dum non iuſſus, ſed voluntarius operatur.

z ¶ *Sic enim corpus vnum eſt, & membra habet multa. Omnia autem, &c.*] Per comparationem corporis, oſtendit non naturam membrorum: ſed officia eſſe diuerſa, & neminem debere curare cuius ſit officij, dum omnes vno eodemque ſpiritu animentur. Sumit exemplum ex humano corpore, vt doceat ita eſſe eccleſias in Chriſto vnum corpus, ſicut ſunt membra in corpore hominis, ne aduerſum alterum, alter infletur. D

a ¶ *Et ita Chriſtus.*] Notandum quod Chriſtus per corpus ſuum dicatur Eccleſia.

b ¶ *Etenim in vno ſpiritu omnes nos in vnum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi ſiue gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi.*] Vt vnum corpus efficiamur in Chriſto. Quorum ergo ſpiritualia & cæleſtia communia ſunt, debent terrena & carnalia communiter poſſidere, ſecundum ſententiam prophetæ, *Nonne pater vnus eſt omnium?* Item hic manifeſte oſtenditur quoniam qui baptizantur in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, in vna baptizantur ſubſtantia: quoniam trinitas Deitatis non habet diuerſitatem, dicente Apoſtolo. Malac.2.b

c ¶ *Et omnes, &c.*] Quaſi potionati ſpiritu, quem accipiunt baptizati per manus impoſitionem.

d ¶ *Nam & corpus.*] Reuertitur ad exemplum.

e ¶ *Non eſt, &c.*] Non poteſt totum corpus, officium agere, ſed vnumquodque membrorum id agit, ad quod aptum eſt.

f ¶ *Si dixerit pes.*] Pes Eccleſia dici poteſt, qui ad intercedendum egreditur.

g ¶ *Quoniam non ſum manus.*] Manus, eſt ille qui operatur.

a ¶ Non

E

a ¶ *Non ſum,&c.*] Dicebat enim non eſſe ſe de corpore: quia hanc, quam alij acceperunt gratiam, non habebat.
b ¶ *Si totum corpus,* &c.] Si omnes ſcientes, vbi ſuot auditores?
c ¶ *Si totum,* &c.] Si omnes auditores, quis erit boni odoris maliue diſcretor, vt vnum corpus efficiamur in Chriſto.

G

ne eius, & de oſſibos eius, ſicut ad Epheſios ait.
u ¶ *Et membra,*&c.] Toti, corpus: ſinguli, membra.
x ¶ *Et quoſdam,*&c.] Modo ipſum vult membrorum ordinem demonſtrare.
y ¶ *In eccleſia,* &c.] Non in ſynagoga, ne putemus eum de antiquis dixiſſe prophetas, ſicut erat Agabus, cæterum patriarchas quoque debuerat nominare

[a] nõ ſum de corpore, num ideo non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris, quoniam nõ ſum oculus, non ſum de corpore, non ideo non eſt de corpore? [b] Si totũ corpus oculus, vbi auditus? [c] Si totum auditus, vbi odoratus? [d] Nunc autem poſuit Deus membra, vnumquodque eorum in corpore ſicut voluit. [e] Quod ſi eſſent omnia vnum membrũ, vbi corpus? [f] Nunc autẽ multa quidem membra, vnum autem corpus. [g] Non poteſt autẽ oculus dicere manui, opera tua nõ indigeo, [h] aut iterum caput pedibus, [i] non eſtis mihi neceſſarij. [k] Sed multo magis quæ vidẽtur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſariora ſunt. [l] Et quæ putamus ignobiliora mẽbra eſſe corporis, [m] his honorẽ abũdantiorem circumdamus. [n] Et quæ inhoneſta ſunt noſtra abũdantiorem honeſtatem habent. Honeſta autẽ noſtra nullius egent. [o] Sed Deus tẽperauit corpus, ei cui deerat, abũdantiorem tribuendo honorem, [p] vt nõ ſit ſchiſma in corpore, [q] ſed in idipſum pro inuicem ſolicita ſint membra. [r] Et ſi quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra: [ſ] ſiue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia mẽbra. [t] Vos autem eſtis corpus Chriſti, [u] & membra de membro. [x] Et quoſdam quidem poſuit Deus [y] in eccleſia primo apoſtolos, [z] ſecũdo prophetas, tertio doctores, [a] deinde virtutes, exinde gratias curationũ, [b] opitulationes, [c] gubernationes, genera linguarũ, interpretationes ſermonum. [d] Nunquid omnes Apoſtoli? Nũquid omnes prophetæ? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationũ? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nũquid omnes interpretantur? [e] Æmulamini autem chariſmata meliora. [f] Et adhuc excellentiorem [g] viam vobis demonſtro.

CAPVT XIII.

SI [h] linguis hominum loquar & angelorum, [i] charitatem autem non habeã, factus ſum velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens. [k] Et ſi habuero prophetiã, & nouerim myſteria omnia, [l] & omnẽ ſcientiam: [m] & ſi habuero omnem fidẽ, ita vt montes transferam, charitatem autẽ nõ habuero, nihil ſum. [n] Et ſi diſtribuero

d ¶ *Nunc autem* &c.] Sicut in corpore aptè & ordinatè conſtituta ſunt membra: ita & in eccleſia vnuſquiſque à Deo ad id, quod aptus eſt, ordinatur.
e ¶ *Quod ſi eſſent,*&c.] Si omnes vnam gratiam haberent, reliquæ vbi eſſent: nec corpus iam poterant eſſe, ſed membra.
f ¶ *Nunc autem*, &c.] Hoc eſt, humanum, quod multa membra oſtendit.

g ¶ *Non,* &c.] Ideo inuicẽ indigemus, vt magis ac magis charitas conſtituetur. Nam ſi vnus omnia haberet, aduerſus cæteros inflaretur.

h ¶ *Aut iterum caput pedibus.*] Sacerdos eſt caput: infirmi, pedes eccleſiæ. Si dixerit auricula, quæ ſapiens auditor eſt: Nã auris inter cætera auferri dicitur à Iudæa per Eſaiam prophetam: *Non ſum oculus, non ſum ex corpore, non ideo non eſt de corpore.* Eſa.6.a

F

i ¶ *Non eſtis mihi neceſſarij.*] Oculus eſt qui intelligit, os ille qui docet vel loquitur linguis.
k ¶ *Sed multo magis,*&c.] Mẽbra quæ ſpernitis in Eccleſia, maioris vtilitatis eſſe probantur, ſicut in corpore ſine manibus, & pedibus viuitur, ſine inteſtinis omnino non viuitur.
l ¶ *Et quæ putamus,* &c.] Non quo verè ſint talia.

m ¶ *His honorem,* &c.] Cum cautius veſtimentis & diligentius conteguntur.

n ¶ *Et quæ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem, habent. Honeſta autem,* &c.] Quæ per ſe pulchra ſunt, nullus tegminis egent pulchritudine, vt eſt caput & manus.

z ¶ *Secundò,*&c] Prophetæ ſunt qui explanãt obſcura prophetarum, & qui homines exhortantur, ſicut alibi dicit: *Nã qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem, & conſolationes.* 1.Cor.14.
a ¶ *Deinde,* &c.] Hic virtutes, ſigna maiora ſignificat.
b ¶ *Opitulationes.*] Hoc eſt adiutoria. Vnde Paulo in viſu dicitur à viro Macedone: *Veni, adiuua nos.* Act. 16.b
c ¶ *Gubernationes,*&c.] Qui ſciunt ſingulos, prout apti ſunt gubernare.
d ¶ *Nunquid,* &c.] Hoc eſt quod ſuperius dixerat. Si eſſẽt omnia vnum membrum, vbi corpus.
e ¶ *Æmulamini,*&c.] Hoc eſt, ſectamini prophetas.
f ¶ *Et adhuc,* &c.] In Græco habet ſuper modum.
g ¶ *Viam,* &c.] Charitatem, per quam peruenitur ad Deũ. Vult nos magis illa quærere, quæ ex nobis ſunt, & ad vitam proſunt, quam ſigna, quæ non ſunt in noſtra poteſtate poſita.

H

CAPVT XIII.

SI h *linguis,* &c.] Non ſolum omnium hominum, ſed etiam ſi quæ ſunt angelorum.
i ¶ *Charitatem,* &c.] Quod nõ ex ſe, ſed ab alio impulſum ſolum ſonitum reddit, & delectat auditum. Charitas vero ex nobis eſt, & omnem poſſidet fructum.
k ¶ *Et ſi habuero,*&c.] Hic futura prædicare, myſteriorum cognitio eſt, & omnium ſecretorum. Scientia vero, noſſe omnia quæ fuerunt & ſunt. Si iſta omnia tam magna ſine charitate nihil ſunt: quanto magis

o ¶ *Sed Deus,*&c.] Minoribus maiora dona concedens, vt qui honore minor erat, gratia abundaret.
p ¶ *Vt non ſit,* &c.] Vt pro inuicem ſoliciti ſimus, dum alterutro indigemus, ne quis ſequatur, & gratia & honore priuatum.
q ¶ *Sed in idipſum,* &c.] Sicut oculi viam pedibus præuident, & manus pro toto corpore operantur, & omnia alterutrum membra deſeruiunt.
r ¶ *Et ſi quid patitur,* &c.] Si vnum membrum dolet, totum corpus affligitur, & ad ſanitatem eius membra omnia collaborant.
ſ ¶ *Siue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia,* &c.] Sicut ait Salomon: Corde lætante, vultus floret. Nos autem compaſſionem & congratulationem in contraria permutamus. Prou.14.b
t ¶ *Vos autem eſtis corpus Chriſti.*] Hoc eſt Eccleſia de car-

ſine abſtinentia, ieiunio, & his ſimilibus, in quibus ſibi plerique relicta charitate gloriantur?
l ¶ *Et omnem,* &c.] Et hic ſcientia magna: quia cum his cõputatur, etiam ſi minor ſit charitate.
m ¶ *Et ſi habuero,* &c.] Hîc intelligitur magna fides eſſe, quæ in euangelio grano ſinapis comparatur, quæ non propter modicitatem, ſed propter integritatem, vel vigorem appoſita eſt. Notandum ſane, quod inter cætera etiam omnis fides, quæ montes transferat, ſine charitate non proſit.
n ¶ *Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes,* &c.] Apoſtolus de ſummo charitatis bono tractans, magnis eam proculdubio rebus prætuliſſe credendus eſt, neque enim potuerunt rei ſummæ comparari non magnæ, quod ex ipſis ſpeciebus agnoſcitur. Nam linguis hominum loqui & angelorum, & habere prophetiam, & omnia myſteria noſſe, omnemque ſcientiam poſſidere, & habere omnem fidem, &

A ignibus ſe cremandum tradere, magna eſſe quis neſciat? His etiam mundi contemptus annectitur, qui ſi magnus nõ eſſet, nec rei ſummæ, id eſt, charitati compararetur: nec inter magna vtique poneretur, quod illorum ſententiam deſtruit, qui renunciandum reb. ſæculi certo tempore, perſecutione cogente volunt eſſe præceptũ, vt & apoſtolis gloriam tollant, quod non voluntarie fecerint, ſed muiti, & noſtri æui perfectos, vanos conſtituant, qui rẽ alterius temporis, fruſtra nunc voluerũt exercere. Item aliter, notandum, quod contemptus mundi martyrio comparetur, contra eos qui illud de euangelio variis argumentis nituntur exoluere, vbi dicitur ad diuitem: *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Luc. 18.

a ¶ *Et ſi, &c.*] Non propter Deum, ſed propter gloriã humanã. Vel certe ſi quis in ipſo martyrio aduerſum fratrẽ teneat iram, contemnens eum qui iuſſit nos malitiam proximi obliuiſci, & in ipſa etiam morte præuaricator exiſtens.

b ¶ *Charitas, &c.*] Semper benè volens. Modo deſcribit omnia membra & ſpecies charitatis. Parentes, quia multum diligunt filios, eorum etiam libẽter patiuntur iniurias.

B

c ¶ *Charitas, &c.*] Nemo illi, quem vere amat, inuidet, cuiuſuis cum eſſe conſpiciat gloriæ vel honoris, ſed omnẽ eius felicitatem quaſi ſuam libenter amplectitur.

d ¶ *Non eſt ambitioſa.*] Maior eſſe aliis nõ ambit: & ſuper fratres non cupit dominari.

e ¶ *Non, &c.*] Non quærit quod ſibi tantum ſit vtile, ſed quod multis.

f ¶ *Non irritatur.*] Non incitatur ad iurgia ab illo, quem diligit.

g ¶ *Non cogitat malum.*] Non ſolum non facit, ſed ne cogitat quidem.

h ¶ *Non, &c.*] Contriſtatur, ſi quem iniquum aliquid vel feciſſe, vel paſſum eſſe conſpexerit.

i ¶ *Congaudet, &c.*] Id eſt, bonis operibus vel fidei veritatis.

k ¶ *Omnia ſperat, &c.*] Suffert iniurias, ſatisfacienti credit, ſperat eius emendationem: & donec corrigat, patienter expectat.

l ¶ *Charitas, &c.*] Hoc eſt, ipſa ſola permanet in futuro. Aut certe quæ vera eſt, non finitur.

m ¶ *Siue prophetiæ euacuabuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue ſcientia deſtruetur. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus.*] Non omnia ſcimus, nec omnia prophetamus. Et ita vt in maius proficiamus, deſtruentur, per iſta enim ad perfecta venimus.

n ¶ *Cum autem venerit, &c.*] Quod ſanctis promiſſum eſt in futuro.

o ¶ *Cum eſſem paruulus, loquebar vt paruulus, &c.*] Exemplo carnalis incrementi, vult ſpiritualem demonſtrare profectum.

in cibos pauperum omnes facultates meas, [a] & ſi tradidero corpus meũ ita vt ardeam: charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt. [b] Charitas patiẽs eſt, benigna eſt. [c] Charitas non æmulatur, nõ agit perperam, non inflatur, [d] nõ eſt ambitioſa, [e] non quærit quæ ſua ſont, [f] non irritatur, [g] nõ cogitat malum, [h] non gaudet ſuper iniquitate, [i] congaudet autẽ veritati. Omnia ſuffert, omnia credit, [k] omnia ſperat, omnia ſuſtinet. [l] Charitas nunquã excidit, [m] ſiue prophetiæ euacuabuntur, ſiue linguæ ceſſabũt, ſiue ſciẽtia deſtruetur. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus. [n] Cum autẽ venerit quod perfectũ eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. [o] Cũ eſſem paruulus, loquebar vt paruulus, ſapiebã vt paruulus, cogitabam vt paruulus. [p] Quãdo autem factus ſum vir, euacuaui quæ erant paruuli. [q] Videmus nunc [r] per ſpeculum in ænigmate, [s] tunc autem facie ad faciem. [t] Nunc cognoſco ex parte, tunc autẽ cognoſcam ſicut & cognitus ſum, [u] Nunc autem manent, [x] fides, ſpes, charitas, tria hæc: maior autem horum eſt charitas.

Caput XIV.

SEctamini [y] charitatem, [z] æmulamini ſpiritualia, magis autẽ prophetetis. [a] Qui enim loquitur lingua, non hominib. loquitur, ſed Deo. Nemo enim audit. [b] Spiritus autem loquitur myſteria. [c] Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ędificationem, & exhortationem, & conſolationem. Qui loquitur lingua, ſemetipſum ædificat: qui autem prophetat, eccleſiam Dei ædificat. [d] Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare, [e] Nam maior eſt qui prophetat, [f] quam qui loquitur linguis: niſi forte interpretetur, vt eccleſia ædificationem accipiat. [g] Nunc autem fratres, ſi venero ad vos, linguis loquens, quid vobis prodero, niſi vobis loquar, aut in reuelatione, aut in ſcientia, aut in prophetia, aut in doctrina? [h] Tamen quæ ſine anima ſunt, vocem dantia, ſiue tibia, ſiue cithara, niſi diſtinctionem ſonitum dederint: quomodo ſcietur id quod canitur, aut quod citharizatur? [i] Etenim ſi incertam vocem det tuba, quis parabit ſe ad bellum? Ita & vos per linguam niſi manifeſtum ſermonem dederitis, quomodo ſcietur id quod dicitur?

a Eritis

p ¶ *Quando factus ſum, &c.*] Expoſuit qualiter euacuentur, quæ ſuperius memorauit. C

q ¶ *Videmus nunc.*] Quaſi paruuli, qui non poſſunt ſerena cordis luce, perfectè lumen perſpicere veritatis.

r ¶ *Per, &c.*] Per ſpeculum legis, quaſi rerum imaginem contemplamur.

s ¶ *Tunc, &c.*] Id eſt, in præſentia.

t ¶ *Nunc, &c.*] Sicut me perfecte Deus nouit, ita & ego quæ ſunt diuina, cognoſcam.

v ¶ *Nunc, &c.*] In præſentia hęc, in futuro ſola Dei charitas & angelorum & ſanctorum omniũ permanebit. Magis ergo eſt quod ſemper erit, quam quod aliquando ceſſabit. Item in Patre & Filio & Spiritu ſancto, fides ſtabilis eſt, additamẽto enim opus nõ habet. Spem autem eam maiore dicit, quæ eſt non eorum quæ videmus. Charitas vero ideo maior eſt omnibus: quia qui diligit, & credit & ſperat.

x ¶ *Fides, &c.*] Omne quod ſperamus, credimus: non omne quod credimus, ſperamus.

Caput XIV.

S*Ectamini y charitatẽ.*] Omni conatu ipſam ſequamini, quia in veſtra eſt poteſtate.

z ¶ *Æmulamini, &c.*] Et ſpiritualia dona æmulari vos ac quærere non prohibeo, ſed vt magis proficiatis exhortor. D

a ¶ *Qui enim, &c.*] Nemo per auditum aurium de his quæ dicuntur, accipit intellectum niſi Deus, & qui interpretandi donum accepit, vel qui einſdem eſt linguæ.

b ¶ *Spiritus, &c.*] Iterum linguam ſignificat.

c ¶ *Nam, &c.*] Notandum quoniam prophetiam doctrinam dicit, expoſuit quot modis intelligẽda ſit prophetia. Quicunque hanc habet, propheta eſſe cenſendus eſt.

d ¶ *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis, &c.*] Hoc quidem volo, ſed illud malo: hoc non prohibeo, ſed illud exhortor.

e ¶ *Nam, &c.*] Quia & hoc magnum opus eſt charitatis, per quod multi proficiunt.

f ¶ *Quam, &c.*] Quod vos præcipuum exiſtimatis. (Niſi forte vt eccleſia ædificationem accipiat.) Si interpretetur, æqualis eſſe poterit prophetanti.

g ¶ *Nunc, &c.*] Suum illis proponit exemplum, erit vobis ſola admiratio non profectus, niſi vobis aut interpreter, aut plana faciam legis occulta quæ noui, aut prophetias exponam, aut vos moralibus doceam inſtitutis.

h ¶ *Tamen, &c.*] Cum hæc inanimantia niſi diſtinctionem habeant, non poſſunt reddere cantilenam, & vt ſuperflua reſpuuntur: quanto magis vobis qui ſpirituales eſtis, ſuauitas non aures debet mulcere, ſed mentes.

i ¶ *Etenim ſi incertã vocem det tuba, quis parabit, &c.*] Si vox tubæ

E tubæ incerta fuerit, vtrum ſolennitatis an belli ſit, nemo pugnabit: ita ergo & veſter intelligendus eſt ſermo, vt poſſit ad ſpirituale prælium Chriſti milites præparare.

a ¶ *Eritis enim*, &c.] Etiam ſi tam multa loquamini vt genera ſunt linguarum, quid proderit, cum omnia in aëra ſoluantur, & nulli proficiant?

b ¶ *Et nihil ſine voce.*] Nihil ſine voce linguam habens.

c ¶ *Si ergo*, &c.] Omnis ſermo qui non intelligitur, barbarus iudicatur.

d ¶ Et *qui*, &c.] Quoniam ſpiritualia dona ſectamini, illa magis quærite, quæ ædificent auditores.

e ¶ *Et ideo qui*, &c.] Oratio hoc loco oris elocutio intelligitur. Sic ergo loquatur, vt gratiæ verba quæ dicit, poſſint intelligi, ſiue oret, vt illi interpretandi gratia donetur.

f ¶ *Nam ſi*, &c.] Hoc dicit, quoniam ſi quis incognitis alijs linguis loquatur, mẽs eius, non ipſi efficitur ſine fructu, ſed audienti, quicquid. n. dicitur, ignorat. Item ſi lingua dicam, non ego loquor, ſed ſpiritus, qui in me eſt. Si autem ad orationem requiratur ſpiritus, ſermo non intelligendus eſt, qui nonnunquam mentem alia cogitantem precatur.

g ¶ *Mens*, &c.] Qui non intelligo quod loquor.

F

h ¶ *Orabo*, &c.] Qui enim interpretatur, neceſſe eſt vt ante intelligat quod aliis eſt dicturus. Item ſic eſt loquendum, vt intelligant alij.

i ¶ *Cæterum*, &c.] Benedicitur omne quod vere & ſecundum Deum dicitur.

k ¶ *Quis*, &c.] Laicum ſignificat, qui nullo gradu eccleſiaſtico fungitur. Aliter: Inanitatem ſcientiæ in corde ignari quis implet?

l ¶ *Quomodo*, &c.] Quomodo tuæ perhibet benedictioni teſtimonium vel conſenſum.

m ¶ *Nam*, &c.] Quod ſuperius dixerat, omni benedicas, hic ipſum exponit.

n ¶ *Gratias ago Deo*, &c.] Ne putetis me hanc quoque gratiam non habere, & vos ideo prohibere, & idcirco non loqui.

[a] Eritis enim in aëra loquentes. Tam multa, vt puta, genera linguarum ſunt in hoc mundo,[b] & nihil ſine voce eſt.[c] Si ergo neſciero virtutẽ vocis, ero ei cui loquar barbarus:[d] & qui loquitur mihi, barbarus. Sic & vos quoniã æmulatores eſtis ſpirituum ad ædificationem eccleſię, quærite vt abundetis.[e] Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.[f] Nam ſi orem lingua, ſpiritus meus orat,[g] mens autem mea ſine fructu eſt. Quid ergo?[h] Orabo ſpiritu, orabo & mẽte. Pſallã ſpiritu, pſallam & mente.[i] Cæterum ſi benedixeris ſpiritu,[k] quis ſupplet locũ idiotę?[l] quomodo dicet amen ſuper tuã benedictionem? Quoniam quid dicas, neſcit.[m] Nã tu quidem bene gratias agis, ſed alter nõ ædificatur.[n] Gratias ago Deo meo, quod omnium veſtrũ lingua loquor.[o] Sed in eccleſia volo quinq; verba ſenſu meo loqui,[p] vt & alios inſtruã: quam decem millia verborum in lingua.[q] Fratres nolite pueri effici ſenſibus,[r] ſed malitia paruuli eſtote: ſenſibus autem perfecti eſtote.[s] In lege enim ſcriptum eſt. Quoniam in aliis linguis & in aliis labiis loquar populo huic, & nec ſic exaudiẽt me, dicit Dominus.[t] Itaq; linguæ in ſignũ ſunt, nõ fidelibus,[u] ſed infidelibus:[x] prophetiæ autem non infidelibus, ſed fidelibus.[y] Si ergo conueniat vniuerſa eccleſia in vnum, & omnes linguis loquantur:[z] intrent autẽ idiotæ aut infideles:[a] nonne dicent, quid inſanitis? Si autem omnes prophetent: intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis eius manifeſta fiunt:[c] & ita cadens in faciẽ, adorabit Deum, pronũtians quod vere Deus in nobis ſit.[d] Quid ergo eſt fratres?[e] Cum conuenitis, vnuſquiſque veſtrum pſalmũ habet, doctrinã habet,[f] Apocalypſim habet, linguam habet, interpretatione habet.[g] Omnia ad ædificationem fiant.[h] Siue lingua quis loquitur ſecundũ duos: aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur.[i] Si autẽ nõ fuerit interpres, taceat in eccleſia: ſibi autem loquatur & Deo.[k] Prophetæ autem duo aut tres dicãt, & cæteri diiudicent. Quod ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat. Poteſtis. n. omnes per ſingulos prophetare: vt omnes diſcant & omnes exhortentur.[l] Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubiectus eſt. Non enim eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis.

[a] Sicut

o ¶ *Sed in eccleſia*, &c.] Sed malo per pauca ad profectum loqui, quàm multa quæ nulli proficiant. Quidam ſanè quærunt, quæ ſunt quinque verba: à quibus è contrario, quæ ſint decem millia, eſt quærendum.

p ¶ *Vt alios*, &c.] Id eſt, proprio intellectu & ſimplici ratione.

q ¶ *Fratres*, &c.] Scire debetis quàm diu futuræ ſunt linguæ, vel quare ſint datæ.

r ¶ *Sed malitia paruuli eſtote: ſenſibus autem*, &c.] Malitia debetis paruuli eſſe, non ſenſu: ſimul oſtendit neminem Sap. 1.a niſi paruulum malitia, ſenſu eſſe perfectum. Quia *in maliuolam animam non introibit ſpiritus ſapientiæ.* G

ſ ¶ *In lege ſcriptum eſt*, &c.] Etiam hoc ſignum dabo, vt per ſanctos meos inuſitato ſermone loquar, & nec ſic eloquentem intelligent.

r ¶ *Itaque linguæ*, &c.] Hic oſtenditur creſcente fide, ſigna ceſſaſſe; quando infidelium cauſa danda eſſe prædicebatur.

u ¶ *Sed infidelibus.*] Vt eius ſaltem admiratione mouerentur.

x ¶ *Prophetiæ*, &c.] Maior eſt ergo & vtilior, quæ fidelibus prodeſt, & ſemper eſt opus.

y ¶ *Si ergo*, &c.] Hoc eſt, ſi fieri poteſt, vt concederetur vobis, qui omnes hoc vultis.

z ¶ *Intret*, &c.] Idiotæ nuper credentes dicuntur hoc loco.

a ¶ *Nonne*, &c.] Sicut Iudæi de Apoſtolis dixerunt: *Hi pleni ſunt muſto.* Aliter, ſicut initio Apoſtoli quando acceperunt Spiritum ſanctum, viſi ſunt quaſi ebrij. Act. 2.b

b ¶ *Si autem*, &c.] Occulta etiã cordis eius manifeſta fiũt. Quando eius pulſatur conſciẽtia per doctrinam.

c ¶ *Et ita cadens*, &c.] Sicut Nabuchodonoſor adorauit Danielem: *Vere Deus veſter ipſe eſt Deus*: poſtquam ſomnium, quod oblitus fuerat, & interpretationem eius audiſſet. H Dan. 2.e

d ¶ *Quid*, &c.] Quid ergo eſt faciendum, vel quid definiemus eſſe tenendum.

e ¶ *Cum conuenitis*, &c.] Hoc eſt, pſalmum intelligit.

f ¶ *Apocalypſim*, &c.] Reuelationem aliquam myſteriorum, quod intelligitur reuelatio.

g ¶ *Omnia*, &c.] Nihil ſit in vobis, quod non vos alterutrum ædificet.

h ¶ *Siue*, &c.] Hoc eſt, viciſſim prophetantes dicant, & vnus paulatim interpretetur.

i ¶ *Si autem non fuerit interpres, taceat in eccleſia: ſibi autem loquatur & Deo.*] Sua conſcientia & Dei teneat eum gratiam hanc habere.

k ¶ *Prophetæ autem duo aut tres dicant: & cæteri diiudicent. Quod ſi alij reuelatum fuerit ſedẽti, prior taceat. Poteſtis enim omnes per ſingulos prophetare: vt omnes diſcant & omnes exhortentur.*] Non ſtantibus, ſed prophetis ſedentibus.

l ¶ *Et ſpiritus prophetarum*, &c.] Siue gratia ſpiritus alteri prophetæ conſenſit, vt alterutrum ſibi cedant: ſiue ſpiritum humilitatis & charitatis debent habere prophetæ. Quia Deus qui in ipſis eſt, non eſt Deus diſſenſionis, neque ſuperbiæ. Item hoc ait: quia in quo eſt ſpiritus prophetiæ, ipſe aliis prophetis per ſocietatem gratiæ ſubiectus eſt: in qua non æmulatur alterum prophetare, cum ei fuerit reuelatum.

A a ¶ *Sicut*, &c.] Sic eſt vbique, ne noui aliquid me vobis imperare putetis.

b ¶ *Mulieres*, &c.] Quia contra ordinem eſt naturæ vel legis, vt in conuentu virorum feminæ loquantur. Quæritur ergo quomodo alibi dicat, mulieres docere prudentiam & caſtitatem debere. Sed in hoc ſexu ſuo: ſed & hic deſignat locum, vbi taceant, alibi eis loqui permiſit, ſicut & lex dicit.

c ¶ *Siquid*, &c.] Quia & vir prius factus eſt, & Sara dominum vocabat Abraham.

d ¶ *Domi*, &c.] Ne videretur eas etiam diſcere vetuiſſe, domi illas hoc, quod publice non decebat, facere debere præcepit.

e ¶ *An à vobis*, &c.] Nunquid doctrina Chriſti aut ex vobis eſt, aut apud vos remanſit. De ſcientia ſimiliter eſt dicendum.

f ¶ *Si quis videtur*, &c.] Hoc probatis verum prophetam, ſi iſta cognouerit, Domini mandata eſſe quæ dico: ſi quis autem ignorat hæc, ignorabitur & à nobis, & à Domino dicente eis: qui ſe in eius nomine prophetaſſe dicebant, neſcio vos.

g ¶ *Itaque fratres*, &c.] Illud ſectamini, hoc prohibere nolite.

h ¶ *Omnia autem*, &c.] Nihil B peruerſo ordine aut per contentionem vel inanem gloriã faciatis.

[a] ſicut & in omnib. eccleſiis ſanctorum doceo. [b] Mulieres in eccleſiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe: ſicut & lex dicit. [c] Si quid autẽ volunt diſcere, [d] domi viros ſuos interrogẽt. Turpe eſt enim mulieri loqui in eccleſia. [e] An à vobis verbũ Dei proceſſit: aut in vos ſolos peruenit? [f] Si quis videtur propheta eſſe, aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis: quia Domini ſunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur: [g] Itaque fratres æmulamini prophetare; & loqui linguis nolite prohibere. [h] Omnia autem honeſte & ſecundum ordinem fiant in vobis.

Capvt XV.

NOtum [i] autem vobis facio fratres euangelium, quod prædicaui vobis: [k] quod & accepiſtis: [l] in quo ſtatis, per quod & ſaluamini: [m] qua ratione prædicauerim vobis, [n] ſi tenetis: niſi fruſtra crediditis. [o] Tradidi enim vobis in primis [p] quod accepi: [q] quoniam Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris ſecundũ ſcripturas: & quia ſepultus eſt: [r] & quia reſurrexit tertia die ſecundum ſcripturas: [ſ] & quia viſus eſt Cephę: [t] & poſt hoc vndecim. [u] Deinde viſus eſt plus quam quingentis fratribus ſimul, ex quibus multi manent vſque adhuc: quidam autẽ dormierunt. [x] Deinde viſus eſt Iacobo: [y] deinde Apoſtolis omnibus. [z] Nouiſſime autem omnium [a] tanquam abortiuo [b] viſus eſt & mihi. [c] Ego. n. ſum minimus Apoſtolorum, [d] qui non ſum dignus vocari Apoſtolus: quoniã perſecutus ſum eccleſiam Dei. [e] Gratia autem Dei ſum id quod ſum: & gratia eius in me vacua nõ fuit, [f] ſed abundantius illis omnibus laboraui. [g] Nõ ego autem, ſed gratia Dei mecum. [h] Siue enim ego, ſiue illi, ſic prędicauimus & ſic crediſtis. [i] Si autem Chriſtus prædicatur quod reſurrexit à mortuis: [k] quomodo quidã dicũt in vobis, quoniam reſurrectio mortuorum non eſt? Si autem reſurrectio mortuorum non eſt, [a] neque

Capvt XV.

NOtum i autem, &c.] Incipit cauſa reſurrectionis. Inter cætera, quidam Corinthiorum etiam reſurrectionem carnis auſi fuerant ex veteris ſcientiæ præſumptione negare: qui hic ab Apoſtolo arguuntur.

k ¶ *Quod*, &c.] Ne illi hoc nõ crediſſe viderentur: vel omnes creditum reſpuiſſe.

l ¶ *In quo*, &c.] In cuius doctrina ſtatis, & per quod ſalutem ſperatis: & in præſenti de diuerſis infirmitatibus ſæpe ſaluamini.

m ¶ *Qua*, &c.] Tota ratio prædicationis noſtræ hæc eſt, vt reſurrectionem credatis: hoc eſt enim primum omnium qui Chriſto deſeruiunt: alioquin ſuperfluus omnis labor eſt orationum ieiuniorumque, quem in hac vita patimini, cum vobis hic proſpera vel aduerſa cum infidelibus eſſe cõmunia videantur: ſicut & ipſi ſolent pagani proponere, quid ab illis amplius habemus, & verum eſt: Si horum laborum præmium in vita alia non habemus, peiores illis ſumus; quia illi vel in præſenti voluptatum & luxuriæ conſolationem habere videntur.

n ¶ *Si tenetis*, &c.] Si fidei veſtræ & laboris præmium non ſperatis ſuperfluum hæc crediſtis.

o ¶ *Tradidi*, &c.] In primordio ſiue maximè.

p ¶ *Quod & accepi*.] Vel à lege vel à prioribus, ſiue per reuelationem Chriſti.

q ¶ *Quoniam Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris ſecundũ* &c.] Poſſet quidem Apoſtolis prædicantibus & multa virtutum ſigna facientibus haberi fides, eſſe ipſum Chriſtum, quam euangelizant: ſed vt maiore beatus Apoſtolus auctoritate firmaret hunc eſſe Chriſtum Saluatorem mundi, quem Moyſes & prophetæ annuntiauerunt: ideo ſecundum ſcripturas prædictum eſſe commemorat: ſicut inter C cætera Eſaias propheta dicit: *Sicut ouis ad occiſionem ducitur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcit.* Item infrà idem propheta: *Et dabit impios pro ſepultura, & diuitem pro morte ſua.* Similiter Oſee propheta tertia die reſurrectionem Chriſti futuram annuntiat, dicens: *Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius.* Eſa.53.c Oſee 6.a

r ¶ *Et quia*, &c.] Sicut Oſee dicit: Viuificabit nos in biduo, & die tertia reſurgemus.

ſ ¶ *Et quia*, &c.] Quod in euãgelio dicitur, Apparuit Simoni. Luc.24.e

t ¶ *Et poſt hæc vndecim*.] Iterum Petro & reliquis decem.

u ¶ *Deinde*, &c.] Vides quia in euangelio non omnes ſcriptæ ſunt viſiones, niſi quæ ſufficerent ad fidem. Hic autem quoniam de apoſtolis dixerat, etiã hoc addidit: ne Apoſtoli tanquam intimi eius, putarentur eſſe mentiti. Et vt maior fides multitudini teſtium haberetur, etiam multi viuere dicuntur, qui poſſint interrogati dicere quæ viderunt.

x ¶ *Deinde*, &c.] Iacobo ſeorſum apparuit.

y ¶ *Deinde*, &c.] Siue iterum, ſiue Apoſtolus, quos extra duodecim ad prædicãdum miſit.

z ¶ *Nouiſſime autem omnium*.] Ne putarent eum audita potius quam viſa narrare.

a ¶ *Tanquam*, &c.] De cuius vita deſperatum eſt.

b ¶ *Viſus eſt & mihi*.] In via ſcilicet vel in templo.

c ¶ *Ego enim*, &c.] Minimus tempore, non labore.

d ¶ *Qui*, &c.] *Fili peccaſti ne adiicias iterum, ſed & de priſtinis deprecare.* Vnde & per Eſaiam Dominus dicit: *Ego ſum qui deleo iniquitates tuas, & non memorabor*: tu autem memorare. Melius eſt enim dimiſſa recordari peccata, quam detenta obliuiſci. Eccl.21.a Eſa.43.d

e ¶ *Gratia*, &c.] Non fuit ſine fructu, ſicut ille qui talentum Domini defodit in terram. Matt.25.c

f ¶ *Sed abundantius*, &c.] Quia illis diutius.

g ¶ *Non ego*, &c.] Non ex me, ſed gratia Dei: nec ſe ſine gratia dicit in euangelio laboraſſe, ne contra illud, quod ſuperius dixerat, ſibi aliquid dari videretur: nec gratiam ſine ſe, vt liberum ſeruaret arbitrium.

h ¶ *Siue*, &c.] Vnde igitur & nos ſic prædicauimus & vos ſimiliter crediſtis: quia Chriſtus idcirco ſurrexit primus, vt viam reſurrectionis aperiret: hoc illis commemorat, vt illi, quod conſequens eſt, negare non poſſint.

i ¶ *Si autem*, &c.] Quæ conſequentia rationis. Iam enim hoc ipſum reſurrectio eſt, quod Chriſtus à mortuis reſurrexit.

k ¶ *Quomodo*, &c.] Alterum ex altero pendet: aut vtrumque negate, aut vtrumque neceſſe eſt confiteri.

a ¶ Neque

E

a neq; Chriſtus reſurrexit. b Si autem Chriſtus nō reſurrexit, inanis eſt prędicatio noſtra: inanis eſt & fides veſtra. c Inuenimur autē & falſi teſtes Dei: quoniam reſtimonium diximus aduerſus Deum, quod ſuſcitauerit Chriſtum: quē non ſuſcitauit, ſi mortui non reſurgunt. d Nam ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit. e Quod ſi Chriſtus nnn reſurrexit, vana eſt fides veſtra. Adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. f Ergo & qui dormierūt in Chriſto, perierunt. g Si in hae vita rantum in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus. h Nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis, i primitiæ dormienrium k quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. l Et ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. m Vnuſquiſq; autem in ſuo ordine, n primitiæ Chriſtus deinde hi qui ſunt Chriſti, qui in aduentu eius crediderunt. Deinde finis: o cum tradiderit regnum Deo & patri, p cum euacuauerit omnem principatum & poteſtatē & virtutem. q Oportet autem illum regnare, donec ponat r omnes inimicos ſub pedibus eius. s Nouiſsime autē inimica deſtruetur mors. Omnia enim ſubiecir ſub pedibus eius. Cum autem dicat, omnia ſubiecta ſunt ei, ſine dubio t præter eum qui ſubiecit ei omnia. u Cum autem ſubiecta fuerint illi omnia: tunc & ipſe filius ſubiectus erit illi qui ſubiecit ſibi omnia: x vt ſit Deus omnia in omnibus: y Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis.

a Si o-

a ¶ *Neque Chriſtus reſurrexit.*] Cæterum rei non futuræ exemplum dare non debuit.

b ¶ *Si autem,* &c.] Ergo & nos ſine cauſa hæc prædicauimus, ſi verè nō reſurrexit, & vos in illum fruſtra credidiſtis. Quidam hæretici animæ reſurrectionem volunt aſſignare, non carnis: ſed reſurgere non dicitur niſi quod cecidit & reſurgit: ergo neque anima morte cecidit, neque ſemper iacuit corpus: alioquin ſurgere magis quam reſurgere diceretur.

c ¶ *Inuenimur,* &c.] Non ſolum vani, ſed etiam falſi contra Deum inuenimur extitiſſe: ſiquidem mortui non reſurgūt.

d ¶ *Nam ſi,* &c.] Sed qooniam de illo nemo dubitat, & de nobis nemo dubitet.

e ¶ *Quod ſi,* &c.] Si mentitus eſt ſe poſt triduum reſurrecturum, mentitur eſt etiam ſe peccata dimittere. Aut ita: omnes in reſurrectione eius baptizamur, vt noſtra peccata diluantur. Si ergo non reſurrexit, nec nobis remiſſa ſunt peccata.

f ¶ *Ergo & qui,* &c.] Maximè de hir dicit, qui pro Chriſto ſunt mortui: ſine cauſa enim hanc vitam perdiderunt, ſi aliā non habebunt.

F

g k *Si in hac vita,* &c.] Illi enim vel in præſenti gloriantur: nos autem hic tribulationer quotidie ſuſtinemus.

h ¶ *Nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis.*] Quod apud omnes eſt certum: quia in primir probatum eſt.

i ¶ *Primitiæ,* &c.] Quia primur in incorruptione ſurrexit. Si ergo caput reſurrexit, neceſſe eſt etiam, vt cætera membra ſequantur.

k ¶ *Quoniam quidem,* &c.] Sicut per Adam morr intrauit, quia primus ipſe eſt mortuus: ita per Chriſtum reſurrectio, quia primus reſurrexit. Et ſicut ille morientium forma eſt, ita & iſte reſurgentium. Aliter, ſpem reſurrectionis volens oſtendere hoc dicit: ſicut in Adam mortales ſumus, ſic in Chriſto immortales erimus.

l ¶ *Et ſicut in Adam,* &c.] Omnes quidem reſurgent, ſed ſoli hi viuificabuntur in Chriſto, qui Chriſti merebuntur copulari corpore. Item de communi morte, & de communi reſurrectione dicit.

m ¶ *Vnuſquiſque,* &c.] Temporis vel honoris.

n ¶ *Primitiæ,* &c. *deinde finis,* &c.] Tunc erit finis omnium, etiam mortis, cum vniuerſi reſurgent.

o ¶ *Cum,* &c.] Regnum ſcilicet humani generis. Secundum Petri epiſtolam & Apocalypſim Ioannis, patri tradendum aſſerit eſſe per filium: vt ibi regnet Deus per gloriam, vbi per vitia diabolus ante regnabat. Deo & patri, Deo ſecundum humanitatem: patri ſecundum deitatem. Hoc loco calumniari ſolent Ariani dicentes, minorem eſſe filium. Si enim tradet, inquiunt, patri regnum, ipſe vtique iā regnare deſinet. Quibus primo dicendum eſt: quia hīc non de trinitatis ſubſtantia, ſed de reſurrectione tractabat, quam Chriſti reſurrectione confirmat. Ergo ſecundum ſubſtantiam eius loquitur qui à mortuis reſurrexit. Si tamen ideo Chriſtus nō regnabit, quia regnū traditurus eſt patri: ergo nec pater regnat antequam ei tradatur à filio. Si autem pater non primum regnauit, quamuis tunc ſuſcipiat regnum, nec filius illum, quamuis tunc tradere videtur, amittit. Aliter: In hoc

G

Deo patri Chriſtus regnum tradit: quoniam nemo poteſt ad patrem venire niſi crediderit in Chriſto, ſicut ipſe in euangelio dicit: *Nemo venit ad patrem niſi per me.* Ioan.14.a

p ¶ *Cum euacuauerit,* &c.] Euacuatis peccatis, euacuabuntur à nobis omnes contrariæ poteſtates: ab eo quod nobis ſequentibus principantur poteſtate, qua nos vicerant. Virtus enim eorum noſtra peccata ſunt.

q ¶ *Oportet enim,* &c.] Cum omnibus ſcilicet ſuis. Donec, non ſemper finem ſignificat: ſicut eſt illud: Ego Deus veſter donec ſeneſcatis, & cætera talia. Aliter: Oportet, inquit, regnare omnibus Chriſtū donec inimicos & in ſe incredulos ſubijciat ſibi & patri. Non eſt autem vna ſubiectio: nam iuſtos ad ſe fide & credulitate venientes ſubijcit. Infideles autem & impios deſtruens, ſubiugabit æterno ſupplicio deputandos.

r ¶ *Omnis,* &c.] Qnando alij voluntate, alij erunt neceſſitate ſubiecti.

s ¶ *Nouiſſime,* &c.] Diabolus qui in Apocalypſi peccatum & mors appellatur: quia autor eſt peccati & mortis.

H

t ¶ *Præter,* &c.] Cautè Apoſtolus dicit filio, qui Deo patri ſubiecit omnia, cuncta eſſe ſubiecta: ne & ipſum ſimul cum omnibus quæ ſubiecta ſunt, credamos eſſe ſubiectum: quoniam à dextris patris ſedet, æquali poteſtate cum patre iudicaturus.

u ¶ *Cum autem ſubiecta,* &c.] Hic quoque Ariani ita calomniantur, vt dicant: quia poſt reſurrectionem omniū & finem, erit filius patri ſubiectus, vt minor ſcilicet maiori. Quibus reſpondendum eſt: Subiectionem non ſemper ad diminutionem honoris pertinere, ſed etiam ad charitatis officium: maximè cum & ſpiritus prophetarum prophetis dicatur eſſe ſubiectus: vt non ſit Deus ibi diſſenſionis, ſed pacis. Et ipſe Dominus Ioſeph ac Mariæ ſcribitur fuiſſe ſubiectus. Multi ſanè de hoc capitulo diuerſa ſenſerunt. Nam quidam dicunt, ſicut in ſuis eſurientibus eſurit vel cibatur, ita & in eccleſia, quæ eſt corpus eius, ipſe ſubijcitur. Alij aiunt, quod ipſa humana natura, quam induit, in gratiarum actionem ſemper ſit ſubiecta diuinitati: cui ſecum vnum faciendo, omnia ſubiecerit. Multi etiam alia & diuerſa dicunt, quæ inſerere & enumerare prolixum eſt. Luc 2.g

x ¶ *Vt ſit Deus,* &c.] Tunc Deus omnia in omnibus erit, cum euacuata morte, & omni malitia vel errore deſtructo, ſolus regnabit in cunctis.

y ¶ *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis.*] Quicunque baptizati ſumus in Chriſto, in morte ipſius baptizati ſumus, id eſt, iam quaſi commortui cum illo ſumus. Quid ergo prodeſt nos huic mundo mori ſi hunc contemptum voluptatum vita non ſequitur æterna? Item hoc eſt quod dicit: quia non ſolum propter remiſſionem peccatorum baptizamur, ſed & propter reſurrectionem carnis noſtræ. Carnem autem noſtram mortuam appellat, quoniam hac morte anima non moritur. Vnde increpando ait: Aut quid facient qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgunt, id eſt, quid baptizari opus eſt carnem, ſi non reſurgat?

A a ¶ *Si omnino mortui non reſurgunt, &c.*] Si nihil eſſet in futuro, non eramus tam ſtulti, vt tantas tribulationes pro illis pateremur.

b ¶ *Quotidie morior.*] Semper paratus ad mortem, & quotidie expecto me pro veſtra gloria moriturum.

c ¶ *Per gloriam, &c.*] Per, non ſemper ſignificatio iuramenti eſt. Nam ſi dicam, per puerum miſi, non ſtatim per puerum iuraſſe ſecte putabos.

d ¶ *Quam habeo, &c.*] Ego habeo mercedem laborum in vobis, etiam ſi vos proficere nolueritis.

e ¶ *Si ſecundum hominem, &c.*] Si nihil remunerationis à Deo pro hoc certamine ſpero, quare pugnaui, vt hominibus forte placerem? Aliter: Hic beſtias eos commemorat. qui Epheſi ſeditionem aduerſus eum mouerāt popularem propter Dianæ idolum, cuius culturá prædicatione apoſtolica deſtruebat. Quod autem manifeſtè conſtet, beſtias cum quibus pugnauit Apoſtolus, aduerſarios homines debere intelligi, idem in alia epiſtola memorat,
2.Tim.4.d dicens: *Et liberatus ſum de ore leonis.* In quo oſtendit, ſe ſæuitiam Neronis euaſiſſe, quando
B prima vice Romam vinctus perductus eſt. Dicens vero,
1.Cor.11.c quid mihi prodeſt, ſi mortui nō reſurgunt: illorum dogma deſtruit, qui dicūs ante corpora animas in cœlo factas, actū quendam propriæ cōuerſationis habuiſſe. Aliter: Multa dicuntur in epiſtolis, quæ in actibus non continentur: & multa in actibus, quæ in epiſtolis nō ſcribuntur. Per allegoriam autem beſtiæ poſſunt intelligi aduerſariæ poteſtates, ſicut ait in pſalmo. Ne tradas beſtiis animas confitentes tibi: ad quas hic dicit ſe pugnaſſe.

f ¶ *Manducemus, &c.*] Increpat exemplo prophetæ gulæ deditos, deſperatione futurorum, cuius rei crimen negatur eis remitti quoadusque moriantur.

g ¶ *Nolite ſeduci.*] Ab his qui talia loquuntur.

h ¶ *Corrumpunt, &c.*] Ne dicerent, ergo tales non iudicas, qui facile ſeducamur? non, inquit, de vobis timeo, ſed de illorum conuerſatione formido: ſed quomodo mala colloquia bonos mores corrumpunt, ita è contrario bona colloquia malos mores ædificant.

i ¶ *Euigilate iuſti, & nolite peccare.*] Ille iuſtus eſt, qui non peccat.

k ¶ *Ignorantiam, &c.*] Ignorant virtutem Dei, qui eum putant ſuſcitare non poſſe, potentiam eius ex ſua imbecillitate cenſentes.

l ¶ *Ad reuerentiam vobis loquor.*] Vt erubeſcatis vos his ſermonibus tanquam adhuc paruulos erudiri.

m ¶ *Sed dicet aliquis.*] Ipſe ſibi ex contradicentium perſona proponitur. Aliter: Præclarum hoc loco Apoſtolus de reſurrectione carnis, frumentorum ſumit exemplum. Quorum ſemen cum nudum ſeratur, non ita vt terræ mādatus, tenaſcitur: ſed ſicut in principio ſecundū ordinem vnicuique ſeminum quale corpus Deus eſſe præcepit, & quemadmodum iuſſit terram producere ordinatione ſua, durat & permanet. Ita & vnicuique hominum carnem, quam vnicuique initio naſcendi ſpecialiter tribuit, in reſurrectione reſtituet. Dicēdo autē dat illi corpus ſicut voluit, & non ſicut vult, oſtendit à principio conſtitutionem Dei immutabilem permanere.

[a] Si omnino mortui non reſurgunt, vt quid & baptizantur pro illis? Vt quid & nos periclitamur omni hora? [b] Quotidie morior, [c] propter veſtrā gloriā fratres, [d] quam habeo in Chriſto Ieſu Domino noſtro. [e] Si ſecundum hominem ad beſtias pugnaui Epheſi: quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt? [f] Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. [g] Nolite ſeduci. [h] Corrumpunt bonos mores colloquia mala. [i] Euigilate iuſti: & nolite peccare. [k] Ignorantiā enim Dei quidam habent. [l] Ad reuerentiā vobis loquor. [m] Sed dicet aliquis: [n] Quomodo reſurgēt mortui? Quali autem corpore venient? [o] Inſipiens tu, quod ſeminas, nō viuificatur, niſi prius moriatur. [p] Et quid ſeminas? Nō corpus quod futurum eſt, ſeminas, ſed nudū granum, vtputa tritici, aut alicuius cæterorum. [q] Deus autē dat illi corpus ſicut vult: [r] & vnicuique ſeminum proprium corpus. [s] Nō omnis caro eadem caro, ſed alia hominū, alia pecorum, [t] alia volucrū, alia autem piſcium. [u] Et corpora cœleſtia & corpora terreſtria. [x] Sed alia quidē cœleſtium gloria: alia autem terreſtrium. Alia claritas ſolis: alia claritas lunæ: & alia claritas ſtellarum. [y] Stella. n. à ſtella differt in claritate, ſic & reſurrectio mortuorū. [z] Seminatur in corruptione: ſurget in incorruptione. [a] Seminatur in ignobilitate [b] ſurget in gloria. [c] Seminatur in infirmitate, [d] ſurget in virtute. [e] Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale. Si eſt corpus animale, eſt & ſpirituale: ſic vt ſcriptū eſt. [f] Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem: nouiſſimus Adam in ſpiritū viuificantem.

a Sed

C n ¶ *Quomodo, &c.*] Multi ſolent proponere, vtrum debilia corpora, vt ſunt defuncta, reſurgant. Quibus reſpondendum eſt, in reſurrectione non debilitatis vitium, ſed integritatem reparari naturæ. Nunquam enim tam debile eſt corpus, quàm cum fuerit in puluerem reſolutum. Qui ergo creditur totum reddere, cur ex parte reparare dubitetur, hoc eſt, verbi gratia, cur non reddat oculos qui totum reſtituet corpus.

o ¶ *Inſipiens tu, &c.*] Qui etiā naturalibus exemplis edocere debueras, adhuc diuinis promiſſionibus infidelis exiſtis.

p ¶ *Et quod, &c.*] Sicut de grano reſurgit fœcundior cū granis ariſta: ita & corruptibile corpus in gloria reſurgit cum augmento.

q ¶ *Deus autem, &c.*] Sicut ab initio diſpoſuit, vt omnia ſemina, cum putruerunt, in amplius reformentur.

r ¶ *Et vnicuique, &c.*] Attende, quia proprium corpus dixerit, non alienum.

ſ ¶ *Non omnis, &c.*] Cuius iuſſu in principio terra, tanta & tam diuerſa corpora animata, quæ non acceperat, dedit, quid mirum, ſi eius iuſſu hominem reſtituat quem accepit? D

t ¶ *Alia, &c.*] Similiter & da aquis intellige, quæ tantam diuerſitatem volucrum & piſciū ediderunt.

u ¶ *Et corpora, &c.*] Qui talia fecit corpora elementorum, cur non poſſit exiguum corpus humanum reficere?

x ¶ *Sed alia, &c.*] Tota comparationis huius diuerſitas ad hoc, fecit vt credas vnum genus reparare facile poſſe, qui tanta fecit ex nihilo.

y ¶ *Stella enim, &c.*] Stellarum diuerſitati, iuſtorum differentiam comparat: quos gradus virtutum in gloria, non peccata facient eſſe diuerſos. Nam peccatorum diuerſitas in cœlo non erit, ſed in pœna.

z ¶ *Seminatur in corruptione.*] vt nec febres iam, nec cætera corruptibilitatis genera patiantur. Aliter: Sanctis & peccatoribus reſurrectio carnis communis eſt: ſed ſanctorū corpora æterna gloria veſtientur cum incorruptione & immortalitate.

a ¶ *Seminatur in ignobilitate.*] Quid tam ignobile quam cadauer.

b ¶ *Surget in gloria.*] In gloria ſplendoris vt ſol.

c ¶ *Seminatur in infirmitate.*] Imbecillitatis humanæ.

d ¶ *Surgit in virtute.*] In virtute æternitatis.

e ¶ *Seminatur, &c.*] Hic animale eſt corpus: quia non ſemper habet Spiritum ſanctum. Tunc vero ſemper manebit in ſanctis. Item ſeminatur corpus ſpirituale. Aliter: Animale corpus dicit, quod conditum terræ corrumpitur. Spirituale vero quod incorruptum reſurgit, vt poſſit aëra penetrare feſtinans ad cœlos. Primus Adam ad hoc factus eſt, tantum vt viueret. Nouiſſimus Adam, id eſt, Chriſtus, ideo ſuſcepit hominem, vt viuificaret.

f ¶ *Factus eſt, &c.*] Notandum, quod cum duos Adam dicit eiuſdem naturæ vtroſque demonſtrat. Quod contra Manichæos & Apollinariſtas facit: qui negant à Deo verbo perfectum hominem eſſe ſuſceptum.

a ¶ Sed

[a] Sed non prius quod ſpirituale eſt, ſed quod animale eſt: deinde quod ſpirituale. Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni. [b] Et qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. [c] Igitur ſicut portauimus imaginē terreni, portemus & imaginem cœleſtis. [d] Hoc autem dico fratres: quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt, neque corruptio incorruptelā poſsidebit. [e] Ecce myſterium vobis dico. [f] Omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. [g] In momēto, in ictu oculi, [h] in nouiſsima tuba Canet enim tuba, & mortui reſurgēt incorrupti, & nos immutabimur. [i] Oportet. n. corruptibile hoc [k] induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. [l] Cum autē mortale hoc induerit immortalitatem, tūc fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. [m] Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? [n] Stimulus autem mortis peccatum eſt: [o] virtus vero peccati lex. [p] Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriā per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. [q] Itaque fratres mei dilecti, [r] ſtabiles eſtote & immobiles: abundantes in omni opere Domini ſemper, ſcientes quod labor veſter non eſt inanis in Domino.

Caput XVI.

De [s] collectis autem quæ fiunt in ſanctos: ſicut ordinaui in eccleſiis Galatiæ: [t] ita & vos facite per vnam ſabbathi. [u] Vnuſquiſq; veſtrum apud ſe reponat, recondens quod ei bene placuerit: vt non cum venero, tunc collectæ fiant. [x] Cum autem præſens fuero, quos probaueritis per epiſtolas, hos mittā perferre gratiā veſtram in Hieruſalem. Quod ſi dignum fuerit, vt ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertranſiero. Nam Macedoniam pertranſibo. Apud vos autē forſitan manebo: vel etiā hyemabo, vt vos me deducatis quocunque iero: Nolo. n. vos modo in tranſitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos: ſi Dominus permiſerit [y] Permanebo autē Epheſi vſque ad Pentecoſtē. Oſtium enim mihi apertum eſt magnum & euidens, & aduerſarij multi. [z] Si autē venerit Timothe⁹, videte vt ſine timore ſit apud vos. Opus. n. Domini operatur, ſicut & ego. Ne quis ergo illum ſpernat. [a] Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me. Expectabo. n. illum cum fratribus. [b] De Apollo autē fratre vobis notum

E a ¶ *Sed non prius quod ſpirituale eſt, ſed quod animale, &c.*] *Primus homo de terra terrenus: ſecundus homo de cœlo cœleſtis, &c.*] Cœleſtis dicitur, quia non humanæ fragilitatis ritu, ſed diuinæ maieſtatis nutu & conceptus eſt, & enixus: nā vſque adeo naturam noſtram habuit, vt ſecundus Adam dicatur & homo. Aliter. Hic primum & ſecundum hominem, iuxta opera terreſtrem & cœleſtem dicit. Nam & Chriſtus ſecundum carnem, ex noſtra maſſa fuit.

b ¶ *Et qualis, &c.*] Si ideo, vt hæretici volunt, noſtri generis aſſumptus homo non fuit: quia cœleſtis dicitur: ergo nec iſti naturæ noſtræ ſunt, qui cœleſtes appellantur. Si vero de his nemo dubitat, nec de illis eſt ambigendum.

c ¶ *Igitur, &c.*] Peccator Adæ imaginem portat: iuſtus vero imaginem Chriſti. Ergo ſicut portauimus veterem hominē ante bapriſmum, ita & poſt baptiſmum portemus nouum.

d ¶ *Hoc autem, &c.*] Frequenter ſcriptura carnem pro operibus nominat carnis: vt ibi. *Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu.* Aliter: Caro ſicut eſt, regnum Dei non poſſidebit, niſi immortalitate veſtita.

F e ¶ *Ecce myſterium, &c.*] Obſcuritatem ſignificat nominādo myſterium.

f ¶ *Omnes, &c.*] Omnes homines reſurgent: ſed ſoli qui regnaturi ſunt in gloria, mutabuntur. Siue ita, reſurgemus omnes qui in aduentu Chriſti mortui inueniemur. Non omnes immutabuntur, qui in corpore ſint reperti, quia ſancti ſoli beatitudinis gloriam conſequentur. Aliter in quibuſdā Græcis codicibus habetur: *Omnes n. dormiemus, non omnes immutabimur.* In aliis autem: *Omnes enim non dormiemus, omnes autem immutabimur,* quod quadrat magis ad ſenſum Apoſtoli: quia hic ſermo non de omnibus generaliter dicitur, ſed de ſolis ſanctis.

g ¶ *In momento, &c.*] Per ictū oculi nimiam breuitatem vult ſignificare momenti, vt quanta ſit Dei potentia ex reſurrectionis celeritate cognoſcas.

h ¶ *In nouiſſima, &c.*] Nouiſſima tuba, nouiſſimus aduentus intelligitur Chriſti: mortui autem vel peccatores intelligēdi ſunt, qui etiam viuentes mortui eſſe dicuntur, vt ad pœnam aut immortales, aut abſque aliqua membrorum diminutione reſurgant: vel certe ſimpliciter omnes mortuos reſurgere dicit, & ſolos ſanctos cum his qui viui iuſti inuenti fuerint in gloriam immutari.

i ¶ *Oportet enim, &c.*] Neceſſe eſt fieri quod promiſſum eſt.

k ¶ *Induere, &c.*] Eſt quod induit, & eſt ſimiliter indumentum.

l ¶ *Cum autem mortale hoc, &c. Abſorta eſt mors in, &c.*] Vt S. Hieron. Tom. 8.

G euacuatis cauſis mortis per diuinam victoriam, ſibi abſorpta non appareat.

m ¶ *Vbi eſt mors, &c.*] Propheta ex perſona iuſtorum loquitur inſultantium morti.

n ¶ *Stimulus autem, &c.*] Sagittæ mortis peccatum, per quod animæ iugulantur.

o ¶ *Virtus, &c.*] Dum fortius & maius fit per ſcientiam peccatum.

p ¶ *Deo autem gratias, &c.*] Victoriā illius peccati, in quo lex per carnalem noſtram voluntatem fuerat infirmata, quā Chriſtus cruce & exemplo deſtruxit.

q ¶ *Itaque, &c.*] Reddita reſurrectionis ratione, de qua hæſitabant: hortatur eos in Dei opere permanere iam certos de retributione futura.

r ¶ *Stabiles eſtote & immobiles abundantes, &c.*] Nemo vos de gradu ſpei futuræ vltra promoueat.

Caput XVI.

De ſ *collectis autē, quæ fiūt in ſanctos, ſicut ordinaui eccleſiis, &c.*] De ſumptibus dicit, qui per ſingulas eccleſias collecti, Hieroſolymam ſanctis pauperibus mittebantur.

H t ¶ *Per vnam ſabbathi.*] Vna ſabbathi dominica dies eſt: ſicut in euangelio dicitur, Dominum vna ſabbathi ſurrexiſſe.

v ¶ *Vnuſquiſque veſtrum apud ſe reponat, recondens quod ei bene placuerit: vt non cum venero, &c.*] Vt paulatim reſeruantes, non vna hora grauari ſe putēt, vt hilares datores diligantur à Deo.

x ¶ *Cum autem præſens fuero, &c. Veniam autem ad vos, cum Macedoniam, &c.*] Quia ita ſe agunt Macedones, vt non ſit neceſſe mihi apud eos diutius demorari: apud vos autem neceſſe eſt vt maneam vel hyemē. Multa enim ſunt quę corrigātur in vobis: ſicut medicus ibi morā habet, vbi plures ægrotant.

y ¶ *Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſten: oſtiū enim mihi apertum eſt, &c.*] Ideo ibi permanebo, quia cum mihi euidens datus ſit aditus prædicandi, ſunt plurimi, qui reſiſtant.

z ¶ *Si autem venerit Timotheus, &c.*] Sine tribulationis formidine, vel etiam veſtri contemptu.

a ¶ *Deducite autem illum in pace, vt veniant ad me. Expecto enim illum cum fratribus.*] Nihil admittentes, quod ad animæ eius facit læſionem.

b ¶ *De Apollo autem fratre vobis notum facio: quoniam multum rogaui eum vt veniret ad vos cum, &c.*] Vigilate mentis oculis ad diaboli aſtutias præcauendas. State, quia ſtanti-

A bus difficile ſomnus obrepit.

a ¶ *Viriliter agite.*] Muliebris enim omnis inconſtantia & varietas indicantur.

b ¶ *Et confortamini*: &c.] Vt ſit in veſtra virtute profectus omnia non inanis gloriæ cauſa, ſed charitatis gratia facere feſtinate.

c ¶ *Obſecro autem vos fratres, noſtis domum Stephanæ & Fortunati & Achaici: quoniam ſũt primitiæ Achaiæ, & in miniſterium ſanctorum ordinauerunt ſeipſos, vt & vos ſubditi ſitis eiuſmodi, & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autem in præſentia Stephanæ & Fortunati & Achaici*: &c.] Quia præſentes ſunt apud vos, & in illis magnum poteſtis habere profectum. Siue quia mihi venerunt pro vobis miniſtrare officium charitatis.

d ¶ *Refecerunt enim*, &c.] Meũ ſpiritum charitate pro vobis, veſtrum pro mea lætitia, refecerunt.

Philip. 3. e ¶ *Cognoſcite ergo qui eiuſmodi ſunt.*] Vnde & alibi ait: Cognoſcite eos qui ita ambulant, vt habetis formam noſtram. Hoc cognoſcite, honorate cognoſcentes eorum ſtudium

B vel laborem.

facio, quoniam multũ rogaui eum, vt veniret ad vos cum fratribus, & vtiq; non fuit voluntas eius, vt nũc veniret. Veniet autẽ cum ei vacuũ fuerit. Vigilate, ſtate in fide, [a] viriliter agite [b] & cõfortamini: omnia veſtra in caritate fiãt. [c] Obſecro autem vos fratres, noſtis domũ Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam ſunt primitiæ Achaiæ, & in miniſteriũ ſanctorum ordinauerũt ſeipſos, vt & vos ſubditi ſitis eiuſmodi, & omni cooperãti & laboranti. Gaudeo autem in præſentia Stephanæ & Fortunati & Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipſi ſuppleuerunt. [d] Refecerunt enim & meũ ſpiritum & veſtrũ. [e] Cognoſcite ergo qui eiuſmodi ſunt. [f] Salutãt vos eccleſiæ Aſiæ. Salutant vos in Domino multũ Aquila & Priſca, cum domeſtica ſua eccleſia, apud quos & hoſpitor. Salutãt vos omnes fratres. Salutate inuicem in oſculo ſancto. [g] Salutatio mea manu Pauli. Si quis nõ amat Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum, ſit anathema. [h] Maranatha. [i] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. [k] Charitas mea cum omnibus vobis [l] in Chriſto Ieſu. [m] Amen.

f ¶ *Salutant vos eccleſiæ Aſiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priſca, cum domeſtica ſua eccleſia, apud quos & hoſpitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in oſculo ſancto.*] Domeſticam congregationem fraternitatis, eccleſiam nominauit. C

g ¶ *Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema.*] Sicut illis qui eum amant, redemptio venturus eſt Chriſtus. ita & qui eum non amant, anathema ſint, id eſt, vt illos abominetur & perdat.

h ¶ *Maranatha.*] Magis Syrum eſt quam Hebræum, tametſi ex confinio vtrarumque linguarum aliquid Hebræum ſonet. Et interpretatur, Dominus noſter venit.

i ¶ *Gratia Domini noſtri vobiſcum.*] Propriæ manus conſueta ſubſcriptio.

k ¶ *Charitas mea cum omnibus vobis.*] Vt quomodo vos ego diligo, ita & in Chriſto inuicẽ diligatis.

l ¶ *In Chriſto Ieſu.*] Non ſecũdum ſeculi charitatem.

m ¶ *Amen.*] Confirmatio eſt benedictionis hic ſermo, ſicut ſuperius ipſe demõſtrat. Quomodo . loquens, dicit amen ſuper tuam benedictionem.

Finis Epiſtolæ ad Corinthios Primæ.

D

COMMENTARIA IN SECVNDAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

PAVLVS a *Apoſtolus Ieſu Chriſti.*] Quæritur cur in omnib. epiſtolis contra vſũ epiſtolarum, primum ſuum nomen ponat, quam eorum ad quos literæ deſtinantur. Sed hoc ex autoritate apoſtolici ordinis: quia minoribus ſcripſit, vt etiam ſæculi iudices ſolent ad eos quos regunt, ſcripta dirigere. Per voluntatem Dei, id eſt, non hominum voluntate. Simul vult oſtendere non ſine voluntate patris ſe miſſum à Chriſto.

b ¶ *Et Timotheus*, &c.] Nõ dixit Paulus & Timotheus: quia non ambo Apoſtoli. Ad Philippenſes vero vbi non erat tanta auctoritas neceſſaria, ſerui ambo ponuntur.

c ¶ *Cum omnibus*, &c.] Hic ſancti poſſunt accipi ſacerdotes, qui in prima ponuntur inuocantes Dominum: & ad Philippenſes cum epiſcopis & diaconibus. Ideo autem poſtea nominantur, ne parum intelligentes, eos prætermiſſos eſſe putarent, Cum ſint in eccleſia comprehenſi Achaiæ, cuius eſt metropolis Corinthus.

d ¶ *Gratia vobis & pax*, &c.] Hæc eſt ſolita ſalutatio. Hic gratias agit Deo, gaudens ſe ideo conſolari, vt ipſe alios cõſoletur.

CAPVT I.

PAulus [a] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, [b] & Timotheus frater, eccleſiæ Dei quę eſt Corinthi, [c] cum omnib. ſanctis qui ſunt in vniuerſa Achaia. [d] Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto. [e] Benedictus Deus & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti. pater miſericordiarum [f], & Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos [g] in omni tribulatione noſtra, [h] vt poſſimus & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt per exhortationem, qua exhortamur & ipſi à Deo. [i] Quoniã ſicut abũdant paſſiones Chriſti in nobis: [k] ita & per Chriſtũ abũdat conſolatio noſtra. [l] Siue autem tribulamur pro veſtra exhortatione & ſalute: ſiue cõſolamur pro veſtra conſolatione: ſiue exhortamur pro veſtra exhortatiõe & ſalute. [m] quę operatur tolerantiã earundẽ paſsionũ quas & nos patimur:

e ¶ *Benedictus Deus Pater*, &c.] Quia ex ipſo eſt omnis miſericordia.

f ¶ *Et Deus totius conſolationis*, &c.] Id eſt, perfectæ conſolationis, quia non eſt minus tribulatione ſolatium.

g ¶ *In omni*, &c.] Id eſt, non in aliquibus, ſed in omnibus.

h ¶ *Vt poſſimus*, &c.] Id eſt, propterea liberamur, vt & nos alios conſolari, & de triſtitia liberare poſſimus. Aut ita formam dat nobis alios conſolandi, vt per exhortationem qua ipſi à Deo conſolamur, agnoſcamus, quod Deus timentium ſe neminem derelinquat: & multo magis in futuro remuneret, quos etiam in præſenti non deſerit.

i ¶ *Quoniã ſicut abundant*, &c.] Id eſt, pro nomine Chriſti.

k ¶ *Ita & per Chriſtum*, &c.] Vt Petrus eſt de carcere liberatus, & Paulus viſione Domini & voce confirmatus in templo.

l ¶ *Siue autem tribulamur*, &c.] Quia vos ad ſalutem hortamur, vel vt vobis exemplum tolerantiæ prębeamus.

m ¶ *Quid*, &c.] Id eſt, ideo liberamur, vt ipſa re confirmemini nõ pertimeſcere paſſiones, vel vt vos hortemur patienter, ferre illa quæ ad præſentẽ conſolationẽ pertinent & futurã.

a ¶ *Scien-*

E G

mur: vt ſpes noſtra firma ſit pro vobis.[a] Sciētes quoniam ſicut ſocij paſſioonum eſtis: ſic eritis & conſolationis.[b] Non.o. volumus ignorare vos fratres de tribulatione noſtra, quæ facta eſt in Aſia:[c] quoniā ſupra modum grauati ſumus ſupra virtutem:[d] ita vt tæderet nos etiam viuere.[e] Sed ipſi in nobiſmetipſis reſponſū mortis habuimus, vt non ſimus fidentes in nobis:[f] ſed in Deo qui ſuſcitat mortuos:[g] qui de tātis periculis nos eripuit & eruit. in quem ſperamus: quoniam & adhuc eripiet,[h] adiuuantib. & vobis in oratiooe[i] pro nobis:[k] vt ex multatū perſonis facierum eius, quæ in nobis eſt donationis, per multos gratiæ aguntur pro nobis.[l] Nam gloria noſtra hæc eſt[m] teſtimoniū cōſcientiæ noſtræ.[n] Quod in ſimplicitate cordis & ſynceritate Dei,[o] & nō in ſapiētia carnali: ſed in gratia Dei cōuerſati ſumus in hoc mundo,[p] abuodantius autem ad vos.[q] Non enim alia ſcribimus vobis,[r] quam quæ legiſtis & cognouiſtis.[ſ] Spero autem quod vſque in finē cognoſcetis,[t] ſicut & cognouiſtis nos ex parte:[u] quia gloria veſtra ſum⁹, ſicut & vos noſtra,[x] in die Domini noſtri Ieſu Chriſti.[y] Et hac cōfidentia volui prius venire ad vos,[z] vt ſecūdam gratiam haberetis, & per vos tranſirem in Macedoniam, & iterum à Macedonia venirē ad vos, & à vobis deduci io Iudæam.[a] Cum ergo hoc voluiſſem, nunqoid leuitate vſus ſum?[b] Aut quæ cogito, ſecundum carnē cogito, vt ſit apud me eſt & non eſt?[d] Fidelis autem Deus:[e] quia ſermo ooſter, qui fuit apud vos, noo eſt in illo, eſt & nō, ſed eſt in illo, eſt.[f] Dei enim filius Ieſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt, per me & Siluanū & Timotheum non fuit in illo, eſt & non: ſed eſt in illo fuit.[g] Quotquot enim promiſſiones Dei ſunt in illo, eſt. Ideo & per ipſum dicimus Amen Deo ad gloriam noſtram.[h] Qui autē confirmat nos vobiſcum in Chriſto,[i] & qui vnxit nos Deus,[k] & qui ſignauit oos[l] dedit pignus ſpiritus in cordib. ooſtris.[m] Ego autem teſtem Deum inuoco[n] in animam meam,[o] quod parcens vobis non veni vltra Corinthum:[p] non quia dominamur fidei veſtræ: ſed adiutores ſumus gaudij veſtri.[q] Nam fide ſtatis. Capvt

F H

a ¶ *Scientes quoniam ſicut ſocij*, &c.] Id eſt, hæc eſt ſpes noſtra firma pro vobis.

b ¶ *Non enim volumus vos ignorare fratres*, &c.] Narrat ſuas paſſiones, vt illi ſe ad illarum comparationem parua pati cognoſcant, maximè cùm illi talia patiantur, qui vice Chriſti fuerant deſtinati. Sicut ſi quis diſcipulos doleat ſuper iniuria ſua, cùm audierit magiſtrum maiora perpeſſum, conſolatione accepta dolere deſinit.

c ¶ *Quoniam ſupra*, &c.] Supra virtutem grauati pondere paſſionum.

d ¶ *Ita vt æderet*, &c.] Ita vt mori omni deſiderio cuperemos.

e ¶ *Sed ipſi in nobis reſponſum mortis habuimus, vt non*, &c.] Hoc eſt in noſtra prudentia vel cautela.

f ¶ *Sed in Deo qui ſuſcitauit*, &c.] Ipſa mors docuit nos, omne humanum auxilium defeciſſe, & ab illo ſolo ſperandum eſſe remedium, cui etiam poſſibile eſt mortuos ſuſcitare.

g ¶ *Qui de tantis periculis eripuit nos, & eruit*, &c.] Scit ſe adhuc multa paſſurum, qui ſperat ſe ad liberandum.

h ¶ *Adiuuantibus vobis*, &c.] Niſi laborans non dicitur ab alio iuuari.

i ¶ *Per orationem pro*, &c.] Multum valet oratio totius Eccleſiæ, quæ Petrum de carcere liberauit.

k ¶ Vt ex *multarum perſonis*, &c.] Id eſt, vt ex multorum conuentu pro eo, quod vobis donamur, Domino gratiæ referantur: vel quia multis donati ſumus, plures conuertentes, per nos gratiam agunt.

l ¶ *Nam gloria noſtra*, &c.] Ideo in ipſis paſſionibus gloriamur: quoniam conſcientia vos nos minime reprehendit, eo qood gloriæ vel lucri cauſa docere videamur.

m ¶ *Teſtimonium conſcientiæ*, &c.] Id eſt, beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.

n ¶ *Quod in ſimplicitate*, &c.] Qoomodo Deus ſimplex eſt & ſyncerus.

o ¶ *Non in*, &c.] Hoc non ſubdolè vel aſtutè docentes, vt ſapientia carnalis, quæ mercede diſtrahitur: ſed gratis, ſicut à Deo accepimus, vel Dei ſolius cauſa docemus.

p ¶ *Abundantius autem*, &c.] A qoibus nec victum, qui nobis iure debetur, accepimus.

q ¶ *Non enim alia*, &c.] Non confundor, quia vos noſtis certum eſſe quod dico.

r ¶ *Quam quæ legiſtis*, &c.] Id eſt, quæ legiſtis in Epiſtola, cognoouiſtis in conſcientia.

ſ ¶ *Spero autem, quod vſque*, &c.] Id eſt, certus ſum meum propoſitum non mutari.

t ¶ *Sicut & cognouiſtis*, &c.] Quia nondum finis eſt: cùm autem venerit ex integro cognoſcetis.

u ¶ *Quia gloria veſtra nos ſumus ſicut & vos*, &c.] Sic gloriantur diſcipuli de bono doctore, quomodo & magiſter in bonis diſcipulis gloriatur.

x ¶ *In die Domini noſtri*, &c.] Quando & veri magiſtri & boni diſcipuli probabuntur.

y ¶ *Et hac*, &c.] Id eſt, quod nihil aliud veſtrum quæſiui quàm ſalutem.

z ¶ *Vt ſecundam*, &c.] Quià primam in primo haboiſtis aduentu, vel vt gratiam ſecundam præſentiæ meæ poſt literas haberetis.

a ¶ *Cum ergo*, &c.] Qoia promiſſum non impleuerat, ne leuitatis accuſaretur, ſe excuſat.

b ¶ *Aut quæ cogito*, &c.] Id eſt, ſecundum carnalem voluntatem: carnale enim eſt aliquem nulla maiore cauſa exiſtente, non facere quæ promiſit.

c ¶ *Vt ſit apud*, &c.] Ideo non cogito ſecundum carnem, vt non mendax vel duplex inueniar.

d ¶ *Fidelis autem*, &c.] Ita & nos per quos ipſe loquitur, dum eum imitamur, non ſumus infideles.

e ¶ *Quia ſermo*, &c.] Nolla in eo ambiguitas, nec nos vobis ſumus aliquando mentiti.

f ¶ *Dei enim*, &c.] Quare cùm promiſiſſet ire ſe ad centurionis puerum, non perrexit? Sed affuit ſpiritualī gratia, qui non affuit præſentia corporali. Sed eſt in illo, fuit, id eſt, immutabilis veritas, vt ad Moyſen dicit: *Qui eſt miſit me.* Ille.n. verè eſt, qui ſemper idem eſt. Exod.3.d

g ¶ *Quotquot enim*, &c.] Omnis veritas promiſſionis in Chriſto eſt, quæ per nos ad Dei gloriam prædicatur.

h ¶ *Qui autem confirmat nos*, &c.] Gratia & doctrina. Et quia dixerat per nos modo oſtendit Deum totum facere, qui in eis iſta omnia operatus eſt.

i ¶ *Et qui*, &c.] Spiritu ſancto vel chriſmate.

k ¶ *Et qui ſignauit nos.*] Illud ſignatur, quod aliquid intrinſecus continet pretioſum.

l ¶ *Et dedit pignus*, &c.] Id eſt, pro arra, ſpiritus gratiam: omnis autem arra pro magnitudine pretij dari ſolet. Quantum ergo pretium eſt, cuius tanta eſt arra?

m ¶ *Ego autem*, &c.] Reddit cauſam oon impleti promiſſi, hoc non ſuæ leuitati, ſed illorum infirmitati aſſerit deputandum.

n ¶ *In animam meam.*] Coius ſecreta ſolus agnoſcit.

o ¶ *Quod parcens*, &c.] Ne in vobis acrius vindicarem.

p ¶ *Non quia dominamur*, &c.] Nō qood ideò credideritis, vt nobis dominemur, ſicut in lege ſacerdotes: & ideo vos terremus, ſed omnia ad veſtram facimus emendationem, vt hic in conſcientia & in perpetuo gaudeatis, ne ipſa libertatē vſi fueritis in peius.

q ¶ *Nam fide ſtatis.*] Fide non lege, id credendo Chriſto ſtare cœpiſtis.

A

C

Caput II.

Statuit a autem, &c.] Cogitaui vel diſpoſui, nec in triſtitia ſecundo venirem. Quod cum primum crediditis, apud vos in gaudio fui.

Caput II.

Statui a autem hoc ipſum apud me: ne iterum in triſtitia venirẽ ad vos. b Si enim ego contriſto vos, & quis eſt, qui me lætificet, c niſi qui contriſtatur ex me? d Et hoc ipſum ſcripſi vobis, e vt non cum venero, triſtitiam ſuper triſtitiam habeam, f de quibus oportuerat me gaudere, g confidens in omnibus vobis: quia meum gaudium omnium veſtrum eſt. Nam ex multa tribulatione & anguſtia cordis h ſcripſi vobis per multas lacrymas, i non vt contriſtemini: ſed vt ſciatis quam charitatem habeam k abundantius in vobis. l Si quis autem contriſtauit me, non me contriſtauit: m ſed ex parte n vt non onerẽ omnes vos. o Sufficit illi, qui eiuſmodi eſt obiurgatio hæc quæ fit à pluribus. p ita vt econtrario magis donetis q & conſolemini, r ne forte abundantiori triſtitia abſorbeatur, qui eiuſmodi eſt. ſ Propter quod obſecro vos, vt confirmetis in illum charitatem. t Ideo enim & ſcripſi vobis, vt cognoſcam experimẽtum veſtrum, an in omnibus obedientes ſitis. u Cui autem aliquid donatis, & ego. x Nam & ego quod donaui y ſiquid donaui propter vos z in perſona Chriſti, a vt non circumueniamur à Satana. Non enim ignoramus cogitationes eius. b Cum veniſſem autem Troadem propter euangelium Chriſti, & oſtium mihi apertum eſſet in Domino, non habui requiem ſpiritui meo, eo quod non inuenerim Titum fratrem meum. c Sed vale faciens eis, profectus ſum d in Macedoniam. e Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, f & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco: g quia Chriſti bonus odor ſumus Deo in his qui ſalui fiunt, & in his qui pereunt. Aliis quidem ōdor mortis in mortẽ, aliis autem odor vitæ in vitam. h Et ad hæc quis tam idoneus? i Nõ enim ſumus ſicut plurimi adulterantes verbum Dei, k ſed ex ſynceritate ſicut ex Deo coram Deo in Chriſto loquitur.

b ¶ *Si enim*, &c.] Propterea id facio vt poſſim gaudere de vobis.

c ¶ *Niſi qui*, &c.] Qui enim contriſtatur, intelligit ſe peccaſſe, ſicut æger, qui dolorem ſentit, poteſt percipere ſanitatem, & ad medici lætitiam pertinere.

d ¶ *Et hoc*, &c.] Modo enim ideo ſcribo vel ante ſcripſi, vt literis emendati, præſentẽ me gaudere faciatis.

e ¶ *Vt non cum*, &c.] Triſtitiã habeo, quia peccaris: quæ magis augebitur, ſi vos non perfectè videro emendaſſe.

f ¶ *De quibus*, &c.] De quibus ſemper gaudere debueram, vel de emendatione gratulari.

g ¶ *Confidens in*, &c.] Id eſt, confido vos intelligere, quia tunc ſit verum gaudium veſtrum, ſi ego gaudeam. Siue confido, quod me taliter diligatis, vt meum gaudium veſtrum eſſe dicatis.

B

h ¶ *Scripſi vobis*, &c.] Primã epiſtolam qua vos corripui, & hinc intelligendum quam fuerit de omnium ſalute ſolicitus.

i ¶ *Non vt*, &c.] Non ideo commemoro, vt iterum contriſtemini: ſed vt ſciatis me omnia in charitate feciſſe.

k *Abundantius in vobis.*] Ex maiori ſolicitudine, abundãtiorem cognoſcite charitatem.

l ¶ Si *quis autem cõtriſtauit.*] Quia per illius peccatum vos etiam correpti, amplius profeciſtis. Siue qui me emendauit, non me penitus contriſtauit.

m ¶ *Sed ex parte.*] Id eſt, ex ea ſolum parte qua nocuit ſibi, dum illi neceſſe eſt pœnitere.

n ¶ *Vt non onerem omnes vos.*] Ideo ſcribo eum recipi, vt nõ oneremini, ſi per veſtram duritiam deſperao erit de ſalute.

o ¶ *Sufficit illi*, &c.] Non de illo ſolum dicit, qui paternum potuit thorum, ſed de omni peccante, nam multos illic peccaſſe, Epiſtola prima demonſtrat.

p ¶ *Ita vt econtrario magis donetis.*] Vt contra obiurgationem donetis veniam.

q ¶ *Et conſolemini.*] Verbis prophetiæ dicentis. Nolo mortem peccatoris. Et iniquus quamcunque die fuerit conuerſus non memorabuntur peccata eius. Ezec.18.f & 33.e

r ¶ *Ne forte*, &c.] Ne forte per deſperationem indulgentiæ abſorbeatur gurgite vitiorum, & à diabolo perſuaſus, ad infidelitatis & blaſphemiæ maiora præcipitia deducatur.

ſ ¶ *Propter quod obſecro vos*, &c.] Qua perfecte recognoſcat ſe veniam conſecutum

t ¶ *Ideo enim & ſcripſi vobis, vt cognoſcã*, &c.] Vt videam ſi quomodo obaudiſtis in vindicando: ita obaudiatis in indulgendo. Obedientia enim illa vera & perfecta eſt, quę in nullo contemnit.

u ¶ *Cui autem*, &c.] Sicut vobiſcum vindicaui, ita & dono vobiſcum.

x ¶ *Nam & ego quod donaui.*] Non in mea ſa perſona, ſed in Chriſti qui dixit. Quęcunque ſolueritis in terra, erunt & in cœlo ſoluta. Math.16.e

y ¶ *Si quid*, &c.] Ne vos grauemini vel contriſtemini.

z ¶ *In perſona Chriſti.*] Quia vice fungimur Chriſti.

a ¶ *Vt non circumueniamur.*] Nec enim eius ignoramus verſutias. Idem ſimiliter circumuenit per nimiam duritiã peccatores, vt pereant deſperando, quomodo nimia remiſſione minime corrigẽdo. Vnde Salomon ait: *Non declines in dexteram neque in ſiniſtrã.* Prouer 4.d Quamuis ergo tota Epiſtola contra Nouatum ſit, tamen hic euidentiſſime oſtenditur à diabolo circumuentus pœnitentiam denegare, cuius iſta verſutia eſt, vt ſub ſpecie iuſtitiæ fallat incautos.

b ¶ *Cum veniſſem*, &c.] Modo illis vult probare, quanto amplius eos diligat, quorũ cauſa tantum ſolicitus eſt, vt cum eſſent illi omnia proſperata, nullam requiẽ habuerit: quia Titum, quem ad eos vidẽdos miſerat, non inuenit, timens iam ne minime eos correxiſſet: quia nondum ei quicquã renunciauerat Titus.

D

c ¶ *Sed vale faciens eis*, &c.] Cito inde egreſſus ſum, quãuis occaſionem habuerim prædicandi.

d ¶ *In Macedoniam.*] Per quã à vobis Titus erat vtique rediturus. Vicinior eſt enim Macedonia Achaiæ quam Troiadæ: denique cum ibi eſſet, dicit Titum poſtea aduenifſe.

Caput.

e ¶ *Deo autem*, &c.] Triumphare facit nos per Chriſtum, vel in nobis ipſe triumphat.

f ¶ *Et odorem*, &c.] Odor notitiæ Dei, per doctrinam manifeſtatur & ſigna. Odor autem ideo dicitur, quia ſentitur potius quam videtur: & quia primo credentes, aliquid tanquã per modicum odorem ſentire valebant.

g ¶ *Quia Chriſti bonus*, &c.] Quidam ita dicunt: noſter labor Deo ſemper eſt gratus, quia omnibus prædicamus, ſeu velint credere, ſeu nolint. ſed hic proprie de illis dicitur, qui vel ſaluabantur per ipſos, vel in quibus vindicta fiebat. Bonus ergo odor in vtriſque quia iuſtus.

h ¶ *Et ad hæc quis tam idoneus.*] Ad hæc facienda quis poteſt tam idoneus eſſe quam nos, qui ad hoc ſumus electi

i ¶ *Non enim ſumus*, &c.] Pſeudoapoſtolos tangit humanum ſenſum diuinæ prædicationi miſcẽtes. Vnde Eſaias ait: *Caupones tui miſcent vino aquam*, id eſt, meræ doctrinæ adulationis mollia verba, quibus homines non tam inebriati fuerãt, quam delectati tabeſcant. Eſa.1.f

k ¶ *Sed ex ſynceritate*, &c.] Ex Deo proceſſit doctrina, quam ſcimus ipſo præſente in perſona dicere Chriſti, id eſt, ſicut ipſe prædicauit.

Cap

CAPVT III.

INcipimus [a] iterum, &c.] Non vt commendemus nos vobis iſta dicendo, laudare nos volumus, ſed hæc, ne ab aliis ſeducamini, cogimur commemorare.

CAPVT III.

INcipimus [a] iterum noſmetipſos commendare. [b] Aut nunquid egemus ſicut quidã commendatitiis Epiſtolis ad vos aut ex vobis? [c] Epiſtola noſtra vos eſtis [d] ſcripta in cordib. noſtris, quæ ſcitur & legitur ab omnib. hominib. manifeſtati: [e] quoniam Epiſtola eſtis Chriſti [f] miniſtrata à nobis [g] & ſcripta, non atramẽto, ſed ſpiritu Dei viui, nõ in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalib. [h] Fiduciam autem talem habemus per Chriſtum ad Deum. [i] Non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis quaſi ex nobis, [k] ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. [l] Qui & idoneos nos fecit miniſtros noui Teſtamenti, [m] nõ litera ſed ſpiritu. [n] Litera enim occidit, ſpiritus autẽ viuificat. [o] Quod ſi miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria, [p] ita vt non poſſent intendere filij Iſrael in faciem Moyſi [q] propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur, [r] quomodo nõ magis miniſtratio ſpiritus erit in gloria? [ſ] Nam ſi miniſtratio damnationis in gloria eſt, [t] multo magis abundat miniſteriũ iuſtitiæ in gloria. [u] Nam nec glorificatum eſt, quod claruit in hac parte, propter excellentẽ gloriam. [x] Si enim, quod euacuatur, per gloriã eſt, multo magis quod manet, in gloria eſt. [y] Habentes igitur talem ſpem [z] multa fiducia vtimur. [a] Et non ſicut Moſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam: [b] vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius, [c] quod euacuatur, [d] ſed obtuſi ſunt ſenſus eorũ. Vſque in hodiernum diẽ [e] idipſum velamẽ in lectione veteris teſtamẽti manet non reuelatũ, [f] quod in Chriſto euacuatur: [g] ſed vſq; in hodiernũ diẽ, cum legitur Moyſes, velamen poſitũ eſt ſuper cor eorũ. [a] Cum

b ¶ *Aut nunquid*, &c.] Quos non commendar gratia virtutum, illos dignè commendant Epiſtolæ amicorum.

c ¶ *Epiſtola noſtra*, &c.] Per veſtram fidem omnibus commendamur, ſicut alibi dicit. Signaculum Apoſtolatus mei vos eſtis.

d ¶ *Scripta in*, &c.] In conſciẽtiis noſtris, & vos nobis prædicantib. credidiſſe, vel in corde noſtro eſt prædicatio, per quã Epiſtola noſtra eſtis facti, quæ cognoſcitur, & quæ legitur ab omnibus hominibus, & manifeſtatur.

e ¶ *Quoniam Epiſtola*, &c.] Omnib. manifeſtum eſt, Chriſto vos per noſtram credidiſſe doctrinam confirmante virtutem Spiritu ſancto. Siue verè hinc cognoſcimini Chriſti eſſe, quod eius ſpiritum accepiſtis.

f ¶ *Miniſtrata à nobis.*] Hoc eſt Spiritu ſancto præparata.

F

g ¶ *Et ſcripta, non*, &c.] Hic differentiam inducit legis & gratiæ, Iudæi in duta materia legem acceperunt, ſignificante duritiam mentis eorum, ſicut & velamen faciei Moſi, cordis eorum velamen ignorãtiæ portendebat. Nos vero quamuis legem Chriſti ſcriptã in Euãgeliis habeamus, tamen in primis nõ quaſi abſentes tabulis ſcriptis, ſed præſentes per auditum Domini verba corde ſuſcepim⁹. Euãgelia vero poſtmodũ ſcripta ſunt, ad memoriam poſterorum. Si ergo inexcuſabiles ſunt, qui legem in lapidibus acceperunt: quantò magis nos qui verba Chriſti ſuſcepimus, ſi peccemus, vt ad Hebræos ſcribitur: Si. *n. illi*

Heb.2.b *non effugierunt ſuper terram loquente illis*, & reliqua.

h ¶ *Fiduciam autem talem*, &c.] Quia nouimus vos per nos credidiſſe, vel quod nos non humana Epiſtola, ſed gratia diuina commendat.

i ¶ *Non quod ſufficientes ſimus*, &c.] Vult oſtendere ſe nihil ſua prudentia facere vel virtute, quia pauci homines ruſtici, nunquam ſine Dei gratia totum mundum ſaluare potuiſſent.

k ¶ *Sed ſufficientia*, &c.] Ideo hoc præmiſit, quia dicturus erat tantò maius ſe quàm Moyſen myſterium ſuſcepiſſe, quantò maius eſt N. Teſtamentum lege, vt eos à falſis Apoſtolis ſibi detrahentibus reuocaret.

l ¶ *Qui & idoneos nos fecit*, &c.] Dum ad hoc idonei ad implendum non eſſemus.

Rom.7.d m ¶ *Non litera ſed ſpiritu.*] Non literæ legis, ſed ſpiritu gratiæ miniſtrantes.

n ¶ *Litera enim*, &c.] Quoniam alibi dicit legem eſſe ſpiritualem ſpiritualib. Cæterum peccatores occidit, gratia autẽ viuificat impium conuertentẽ. Quidã dicunt, quod Hiſtoricus intellectus occidat, neſciẽtes quod nec vbiq; hiſtoria, nec vbique poſſit Allegoria ſeruari: nam ſicut quædam in figura dicta ſunt, vt ſi præcepta velis allegoricè intelligere, oẽm virtutem eorum euacuans, omnib. aperuiſti viam delinquendi. Sed ille verus ſpiritualis intellectus eſt, qui non veriſimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, ſed virtute rerum ipſam rem exprimit veritatis.

o ¶ *Quod ſi miniſtratio*, &c.] Quæ mortificat peccatores, cæterum ipſe eam ſanctam & iuſtam & bonam alibi dicit.

p ¶ *Ita vt non poſſent intendere*, &c.] Id eſt, contra Manichæos. Nunquam enim Apoſtolus poſſet contrario comparare, id eſt, maiorem miniſtrorum noui Teſtamenti, quàm Moyſi gloriam dicere, ſi inter eos non videretur eſſe communio.

q ¶ *Propter gloriam*, &c.] Gloria legis per gloriã Euangelij euacuatur: ſed ita euacuatur: vt proficiat, ſicut infantã ipſe dicit euacuari in viri perfecti ætatem. Semen quoque euacuatur in fructum, melior fructus ſemine, ſed ſine eo eſſe non poteſt. Fructus non perit, ſed multiplicabitur ſemen in fructu, & ita euacuatur ſicut prophetia & ſcientia deſtruentur.

r ¶ *Quomodo non*, &c.] In gloria noſtra, quæ vt perfecta non poteſt euacuari.

ſ ¶ *Nam ſi miniſtratio*, &c.] Expoſuit, quod ſuperius dixerat, literam occidere, miniſtrationem eſſe mortis iam damnando peccantes.

t ¶ *Multo magis*, &c.] Quod miniſtrat iuſtitiam admittendo peccata.

H

u ¶ *Nam nec glorificatum eſt*, &c.] In comparatione gloriæ Euangelicæ obumbratur gloria legis: vt orto ſole lumen obtunditur lunæ, cùm tamen ſuo tempore magnum habeat fulgorem: hoc oſtendit etiam Dominus, cum aſcendens mõtem ſolus, ſplendore ſolis viſus eſt radiaſſe, cum tamen Moyſes & Helias viſi in gloria referantur: & ideo vox deſuper patris ipſum ſolum præcepit audiri.

x ¶ *Si enim, quod*, &c.] Si euacuandum per gloriam datum eſt teſtamentum: quanto magis erit, quod permanet glorioſum.

y ¶ *Habentes igitur talem ſpem.*] Talem ſpem gloriæ, quia ſpe ſalui facti ſumus.

z ¶ *Multa fiducia vtimur.*] In Deo qui fecit nos idoneos.

a ¶ *Et non ſicut Moyſes ponebat velamen*, &c.] Non ita facimus: quia iam omnes Chriſtiani vident gloriam Domini Sancto ſpiritu reuelante.

b ¶ *Vt non intenderent*, &c.] Vſque in finem eius, id eſt, vſq; in finem vitæ eius, ita & lex non intelligitur vſque dum in finem eius, id eſt, dum Chriſto credatur.

c ¶ *Quod euacuatur.*] Velamen nunc euacuatur in Chriſto.

d ¶ *Sed obtuſi ſunt*, &c.] Niſi enim crediderint, intelligere ſecundum Prophetam omnino non poſſunt.

e ¶ *Idipſum velamen in lectione*, &c.] Cuius figuram ille geſtabat in facie.

f ¶ *Quod in Chriſto euacuatur.*] Quis finis eſt legis.

g ¶ *Sed vſque in hodiernum diem cum legitur Moyſes, velamen poſitum*, &c.] Ignorantiæ, ſuper cor eorum quibus legitur Moyſes, id eſt, Iudæorum.

[a] Cum autem conuerſus fuerit ad Deum auferetur velamẽ.[b] Dominus autẽ ſpiritus eſt.[c] Vbi autẽ ſpiritus Domini , ibi libertas. [d] Nos vero oẽs reuelata facie gloriã Domini ſpeculãtes,[e] in eandem imaginem transformamur [f] à claritate in claritatem tanquam à Domini ſpiritu.

Capvt IV.

IDeo [g] habentes hanc adminiſtrationẽ, iuxta quod miſericordiam conſecuti ſumus, [h] non deficimus,[i] ſed abdicamus occulta dedecoris,[k] non ambulantes in aſtutia, [l] neque adulterãtes verbum Dei : [m] ſed in manifeſtatione veritatis commendantes noſmetipſos ad omnem conſcientiam hominum [n] corã Deo. [o] Quod ſi etiã opertum eſt Euangelium noſtrum, in his qui pereunt, eſt opertum : [p] in quib. Deus huius ſeculi excœcauit mentes infidelium : vt non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Chriſti [q] qui eſt imago Dei.[r] Non enim noſmetipſos prædicamus: ſed Ieſum Chriſtum Dominũ noſtrum: [s] Nos autẽ ſeruos veſtros per Ieſum:[t] quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem ſplẽdeſcere, [u] ipſe illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei [x] in facie Chriſti Ieſu. [y] Habemus autẽ [z] theſaurum iſtum in vaſis fictilib. vt ſublimitas ſit virtutis Dei : & non ex nobis.[a] In omnib. tribulationem patimur, ſed nõ anguſtiamur.[b] Aporiamur, ſed nõ deſtituimur. Perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur. Humiliamur, ſed non confundimur.[c] Deiicimur, ſed non perimus. [d] Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro circumferẽtes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporib. noſtris.[e] Semper enim nos qui viuimus in mortem tradimur [f] propter Ieſum, vt & vita Ieſu manifeſtetur in carnẽ noſtra mortali.[g] Ergo mors in nobis operatur, vita autẽ in vobis.[h] Habentes autem eundem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt.[i] Credidi, propter quod locutus ſum : & nos credimus propter quod & loquimur:[k] ſcientes quoniam qui ſuſcitauit Ieſum.

A a ¶ *Cum autem conuerſus fuerit*, &c.] Cum conuerſus fuerit Iudæus, ſicut Moyſes conſuertebatur ad Dominum audiendum.

b ¶ *Dominus autem ſpiritus eſt*, &c.] Nihil in illo obſcurum vel velatum.

c ¶ *Vbi autem ſpiritus*, &c.] Liber eſt ſpiritus, & idcirco non poteſt velamen accipere, cùm magis ipſe omnia reuelet: quia qui ſpiritum Dei habet, omnia illi nuda ſunt & aperta , quia ſpiritus omnia ſcrutatur.

d ¶ *Nos vero omnes*, &c.] Euidenter & clare Domini gloriam contemplamur.

e ¶ *In eandem imaginem*, &c.] Quam Dominus oſtendit in monte , ſicut alibi dicit. Qui transfigurauit corpus humilitatis noſtræ, conforme corpori claritatis ſuæ. Siue transformamur quotidie, & nitimur transformari.

f ¶ *A claritate in claritatem*, &c.] Id eſt, ab hac gloria in futuram proficimus, ſpiritu Domini operante.

Capvt IV.

IDeo g *habentes*, &c.] Quia per nos idonei tanto officio non eramus.

h ¶ *Non deficimus.*] In omnibus tribulationibus noſtris.

i ¶ *Sed abdicamus*, &c.] Id eſt, occulta vitiorum. Dedecus eſt enim delinquere Chriſtianũ.

B k ¶ *Non ambulantes*, &c.] Non turpis lucri gratia prædicantes.

l ¶ *Neque adulterantes*, &c.] Per adulationem excuſando peccata, vt aliqui cauſa lætificandi cor hominis verbo Dei ſermonem vilem admiſcent, & per terram repunt.

m ¶ *Sed in manifeſtatione*, &c.] Sed ita manifeſtum eſt apud homines verũ eſſe, quod dicimus, vt eorum conſcientia teſtimonium perhibeat nobis, qui reſiſtant.

n ¶ *Coram Deo.*] Non hominibus, id non propter ipſos eis nos commendamus.

o ¶ *Quod ſi*, &c.] Quaſi aliquis illi obieciſſet, quod hanc non omnes intelligant veritatem: ſed non credentes, inquit, vel ſubdoli non fideles, etiam plurimi Iudæorum ignorabant.

p ¶ *In quibus.*] Deus ſeculi poteſt accipi quomodo princeps mundi: quia ipſe ſibi in infidelib. vendicat principatum: ſed propter calumniã hæreticorũ ita intelligendum eſt, vt dicamus Deũ mentes infidelium huius ſeculi meritò infidelitatis

Ioan.9.g excæcaſſe, ſicut ait Saluator: *In iudicium veni in hunc mundũ, vt qui non vident, videant, & qui vident cæci fiant.* Et ipſe A-

2.Theſſ.2.c poſtol' alibi dicit: *Quia non crediderũt veritati, ſed conſenſerũt iniquitati, miſit illis Deus ſpiritũ erroris*: hoc eſt, dari permittit, quia credere noluerunt, quaſi ſi medicus inobedientem ægrum deſerat, ipſe ægritudinem dicitur prolongaſſe, cùm tota illius culpa ſit, quia audire contempſit. Tamen, ſi rurſus roget & obtemperet, poteſt recipere ſanitatem.

q ¶ *Qui eſt imago Dei.*] Imago expreſſa ſubſtantia Dei, ſicut ſcriptum eſt ad Hebræos.

r ¶ *Non*, &c.] Qui. n. commoda propria quærit, non Chriſtum, ſed ſemetipſum prædicat, ſicut qui ſuo vẽtri ſeruiunt.

s ¶ *Nos autem*, &c.] Quia veſtræ vtilitati omnia procuramus, exemplo Chriſti, qui formam ſerui accepit, non gloriæ nec auaritiæ cauſa docemus.

t ¶ *Quoniam Deus*, &c.] Hoc contra omnes inimicos veteris Teſtamenti, quia à patre Chriſti eſt datum.

u ¶ *Ipſe illuxit*, &c.] Illuxit primus in cordibus noſtris per Ieſum Chriſtum, vt nos alios illuminare poſſimus.

x ¶ *In facie*, &c.] Quæ claritas eſt in facie Chriſti maior quã Moyſi? vel in perſona Chriſti nos homines ſcientia illuminamus.

y ¶ *Habemus autem.*] Hic incipit oſtendere quare tanta & talia patiantur, quia de hoc illis Pſeudoapoſtoli detrahebãt.

z ¶ *Theſaurum iſtum*, &c.] Theſaurum gratiæ ſpiritualis in fragili corpore baiulamus, in quo etiam cum alios ſanemus, ipſi aliquotiens infirmamur, vt quod facimus, non noſtræ virtutis, ſed Dei eſſe noſcatur.

a ¶ *In omnibus*, &c.] Perſecutionem quidem patimur , ſed per ſolatium futuræ ſpei non anguſtiamur , ſed amplius delectamur.

b ¶ *Aporiamur*, &c.] Et cæde & opprobriis, ſed diuino non deſolamur auxilio.

c ¶ *Deiicimur, ſed*, &c.] Vſque ad deſperationem vitæ venimus, ſed non morimur: ſed & ſi morimur, non perimus.

d ¶ *Semper mortificationem.*] Per tribulationem ſicut alibi ait: *Quotidie morimur per veſtram gloriam*, ergo ſi commorimur, inquit, & conuiuemus. D 1.Cor.15.d Illi autem , qui nolunt commori, nec conuiuent.

e ¶ *Semper enim*, &c.] Quamdiu ſumus in corpore.

f ¶ *Propter Ieſum*, &c.] Non propter opera mala, ſed propter corpus eius, id eſt, Eccleſiam patimur, quod paſſus eſt ille pro nobis, vt vita eius, hoc eſt, æterna manifeſtetur in carne noſtra mortali, vt poſſit fieri immortalis. Nondum enim apparuit in nobis, quid erimus.

g ¶ *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis*, &c.] Ioan.3.a Nunquid in nobis ſemper erit mors, & in vobis vita & futura & præſens.

h ¶ *Habentes autem*, &c.] Increpat eos, qui falſis Apoſtolis crediderunt, idcirco Paulum paſſionibus ſubiacere, quia fidei minoris ſit. Si ergo per fidem tribulari non poſſit, econtrariò oſtendit ſe propter fidem talia ſuſtinere: illos vero cauſas odij non habere per adulationem atque diſſidium. Vnde ad Galatas ait: *Qui volunt in carne placere tantum, vt crucis* Gal.6.c *Chriſti perſecutionem minime patiantur.*

i ¶ *Credidi, propter quod locutus ſum: & nos*, &c.] Hoc teſtimonio credere ſe probat. Si enim ille ideo, quia credidit, loquebatur, nemo enim ſanæ mentis alteri affirmat, quod ipſe non credit: ergo & nos, qui loquimur, inquit, credimus, qui etiam propterea tribulamur.

k ¶ *Scientes quoniam*, &c.] Firmiter tenentes hanc fidem à qua nec morte diuellimur.

a ¶ Et

E

a ¶ *Et nos cum Ieſu,&c.*] Sicut illum ſuſcitauit, & nos, ſi pro eo motimur.

b ¶ *Omnia propter vos.*] Omnia ideo patimur, quia fideliter veſtram ſalutem quærimus & optamus.

c ¶ *Vt gratia abundans*, &c.] Hunc ſenſum habet, vt per multitudinem credentium propter gratiam abundantem, & actio abundet in gloria Dei.

d ¶ *Propter quod,&c.*] Propter vos & propter gloriam Dei in omnibus tribulationibus & opprobriis non ceſſamus.

e ¶ *Sed licet is,&c.*] Licet corpus paſſionum iniuriis corrũpatur: anima tamen ſpe futurorum quotidie confirmatur ad omnia ſuſtinenda.

f ¶ *Nam id, &c.*] Præſens tribulatio quantolibet tempore perſeuerans, ad comparationem immenſæ gloriæ æternæ breuis & facilis eſt, ſicut ad Romanos ait: *Exiſtimo enim, quod non ſunt condignæ paſſiones huius tẽporis ad futurã gloriã.* Rom. 8.

g ¶ *Supra modum in ſublimitate, &c.*] Quia nulla comparatio poteſt eſſe.

h ¶ *Aeternum gloriæ, &c.*] Quia illud leue dixerat, ideo poſuit hic pondus: ſeruans Metaphoram ſtatheræ: vel quod tribulationum pondus, quæ ſupra modum ſunt in præſenti, ſublimitatem gloriæ æternæ perficiant.

F

i ¶ *Non contemplantibus vobis, &c.*] De viſibilibus nec bonis monemus nec malis, quia vtraque finiuntur.

CAPVT V.

S*Cimus k enim, quoniam ſi terreſtris, &c.*] Quaſi aliquis ei dixiſſet, quando illud erit, cùm ſciam me eſſe mortalem: ideo reſurrectionem gloriæ induxit. Domus noſtra, inquit, terrenum corpus, in quo in hoc ſeculo adhuc corporaliter habitamus: ſi ante aduentum Domini vel paſſionibus vel conditione naturæ fuerit diſſolutum, cœleſtem incorruptionem ex Deo corpore reuiuiſcente ſumemus.

[a] Et nos cum Ieſu ſuſcitabit, & conſtituet vobiſcum. [b] Omnia enim propter vos, [c] vt gratia abundans per multos in gratiarũ actione abundet in gloriam Dei. [d] Propter quod non deficimus. [e] Sed licet is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur: tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diem. [f] Id enim, quod in præſenti eſt momentaneum leue tribulationis noſtræ, [g] ſupra modum in ſublimitate [h] æternum gloriæ pondus operatur in nobis, [i] non contemplantibus nobis quæ videntur: ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt, quæ autem non videntur, æterna ſunt.

CAPVT V.

SCimus [k] enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus [l] domum non manufactam, ſed æternam in cœlis. [m] Nam & in hoc ingemiſcimus, habitationẽ noſtrã quæ de cœlo eſt ſuperindui cupientes: [n] ſi tamen veſtiti & non nudi inueniamur. [o] Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus grauati, eo quod nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri: [p] vt abſorbeatur, quod mortale eſt à vita. [q] Qui autem efficit nos in hoc ipſum Deus, [r] qui dedit nobis pignus ſpiritus. [s] Audentes igitur ſemper & ſcientes, [t] quoniã dum ſumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem. Audemus autem & bonam voluntatem habemus [u] magis peregrinari à corpore, & [x] præſentes eſſe ad Dominum: [y] & ideo contendimus ſiue abſentes, ſiue præſentes placere illi. [z] Omnes.n. nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti: [a] vt referat vnuſquiſq; propria corporis prout geſſit, ſiue bonum, ſiue malum. [b] Scientes ergo timorem Domini hominibus ſuademus: Deo autem manifeſti ſumus. [c] Spero autem & in conſcientiis veſtris manifeſtos nos eſſe. [d] Non iterum commendamus nos vobis.

[a] Sed

G

pignus ſpiritus, vt ſciamus, quia templum ſui ſpiritus perire non patitur.

s ¶ *Audentes igitur, &c.*] Ideo hoc audemus petere, quia quamdiu in corpore ſumus in hac vita, inceros iactamur euentibus, finem noſtri exitus neſcientes. Cum autem exceſſerimus è corpore, tunc ſcimus nos Domino propinquare: quoniam aduerſis & incertis ſumus ſeculi moleſtiis liberati.

t ¶ *Quoniam, dum, &c.*] Peregrinamur, quia adhuc non ſumus in hæreditate paterna. Vt peregrini ergo non debemus de huius ſeculi rebus magnoperè curare: ſed neceſſariis cõtenti, deſiderium omne & ſtudium perueniendi ad patriam habeamus: quia fide adhuc ſperamus, & nondum ſpecie poſſidemus. Audemus autem, & conſentimus prorſus hoc audenter legimus: ſicut alibi ait: *Diſſolui & cum Chriſto eſſe multo magis melius.* Philip. 1. d

u ¶ *Magis peregrinari, &c.*] Benè ait, peregrinari à corpore: quia ad id ſumus iterum regreſſuri.

x ¶ *Et præſentes, &c.*] Quanquam creatori ſuo nulla creatura ſit abſens, ſed nos quodãmodo tunc illi magis præſentes erimus, etiam perfecti, cũ à carnis fuerimus fragilitate ſeiuncti. Siue quod ſecundũ nos Deo præſentes erimus, quia ſecundùm illum abſentes eſſe nunquam poſſumus.

H

y ¶ *Et ideo contendimus, &c.*] Iam modo tales eſſe actu conamur, quales futuri ſumus in regno, natura incorruptibili ſine dubio & perfecti. Hoc dicit, quamdiu in mundo poſiti peregrinamur à Domino, cõuerſatione bona id agamus, vt ei in futuro placere poſſimus, nõ vt quidam putant, quia poſtea quàm exceſſerimus è corpore, ibi aliquid operantes Deum promereamur.

l ¶ *Domum non, &c.*] Quia animale corpus quod Dei quodammodo manu dicitur eſſe plaſmatum, hoc ipſum ſpirituale fiet per ſpiritum.

m ¶ *Nam & in hoc ingemiſcimus, &c.*] Gemitus hic pro labore accipitur, quia cum gemitu laboratur, ſicut & partus pro labore ponitur. Ad hoc ergo laboramus, vt illa ſuperindui mereamur.

n ¶ *Si tamen veſtiti,&c.*] A fide vel opere pietatis.

o ¶ *Nam & qui,&c.*] Nam qui viui inueniuntur, hoc laborabunt, vt non expolientur ab igne cum peccatoribus, cùm omnia cœperint elementa conſumi, ſed vt cum iuſtis immortalitate ſuperindui mereantur.

p ¶ *Vt abſorbeatur, &c.*] Quod abſorbetur non apparet, cùm ſit, ſicut ferrum, ſi mittatur in ignem, manente eius materia totum fit ignis, nam & ſplendorem & calorem ipſius ignis aſſumit.

q ¶ *Qui autem efficit, &c.*] Deum hoc dicit facere, ne cui impoſſibile videretur.

r ¶ *Qui dedit nobis pignus ſpiritus, &c.*] Qui nobis dedit

x ¶ *Omnes enim nos manifeſtari, &c.*] Pro magnitudine potentiæ ſedentis, magnitudo tribunalis, & error iudicij æſtimanda ſunt.

a ¶ *Vt referat vnuſquiſque propria corporis prout geſſit, ſiue bonum ſiue malum.*] Quia de reſurrectionis tempore fecerat mentionem, vult oſtendere animam omnia per corpus operatam, ſiue bonum, ſiue malum. *Venite ad me benedicti.* Et, *Diſcedite à me maledicti.* Mat. 25. e

b ¶ *Scientes ergo timorem Domini hominibus ſuademus: Deo, &c.*] Scientes quantus metus ſit diuini iudicij, hominibus ſuademus, vt caueant: Deo autem manifeſti ſumus, ſi non & nos formidamus.

c ¶ *Spero autem & in, &c.*] Quamuis malè vobis ſuggeſtum ſit de nobis, puto tamen, quod non recipiat conſcientia veſtra de nobis aliud ſuſpicari quàm nouit, nec poſſit aliis magis fidem accommodare, quàm ſibi.

d ¶ *Non iterum, &c.*] Quia ſuperius dixerat, incipimus noſmetipſos commendare.

A

a ¶ *Sed occaſionem damus vobis*, &c.] Contra Pſeudoapoſtolos, qui primum per detractationem odium eis volebant inſerere, vt eis fides facilius haberetur.

b ¶ *Vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non*, &c.] Vt habeatis ad eos, qui in carnalibus, & in viſibilibus, & non in conſcientiis gloriantur. Quid reſpondere poteſtis contra ea, quæ de noſtra obtrectatione confingunt, vt etiam ſui cordis teſtimonio reuincatur.

p ¶ *Et dedit*, &c.] Vt & nos alios reconciliare poſſimus.

q ¶ *Quoniam quidem*, &c.] Tribus modis ineſſe Deum legimus. Secundùm infinitatem omni creaturæ, ſicut ipſe dicit per Prophetam. Nónne cœlum & terram ego impleo? Secundùm ſanctificationem & peculiarem inhabitationem in ſanctis, iuxta illud: *Et inhabitabo in illis*. Secundum plenitudinem diuinitatis in Chriſto, dicente alibi Apoſtolo. *Quia in ipſo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, mundum reconcilians ſibi. Leuit. 26.b Col. 2.b

C

[a] Sed occaſionē damus vobis gloriandi pro nobis, [b] vt habeatis ad eos, qui in facie gloriãtur, & non in corde. [c] Siue enim mente excedimus Deo, [d] ſiue ſobrii ſumus vobis. [e] Charitas enim Chriſti vrget nos [f] æſtimantes hoc: quoniam ſi vnus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt. Et pro omnib. mortuus eſt Chriſtus, [g] vt & qui viuunt, iam nō ſibi viuant, [h] ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. [i] Itaq; nos ex hoc neminem nouimus ſecundum carnem. [k] Et ſi cognouimus ſecundùm carnem Chriſtum, ſed nunc iam non nouimus. [l] Si qua ergo in Chriſto noua creatura vetera tranſierũt ecce facta ſunt omnia noua. [m] Omnia autē ex Deo [n] qui nos recōciliauit ſibi [o] per Chriſtũ, [p] & dedit nobis miniſteriũ recōciliationis. [q] Quoniã quidē Deus erat in Chriſto mundum recōcilians ſibi; [r] non reputans illis delicta ipſorum, [s] & poſuit in nobis verbũ reconciliationis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur [t] tanquam Deo exhortante per nos. [u] Obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo. [x] Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit: [y] vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo.

CAPVT VI.

ADiuuãtes [z] autem exhortamur, [a] ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. [b] Ait enim: Tempore accepto exaudiui te: & in die ſalutis adiuui te. [c] Ecce nunc tempus acceptabile: [d] ecce nunc dies ſalutis. [e] Nemini dantes vllam offenſionem, vt non vituperetur miniſteriũ noſtrũ: [f] ſed in omnib. [g] exhibeam' noſmetipſos,

c ¶ *Siue enim*, &c.] Si, inquit, ſenſu proprio, recta peruertimus in vitia, ipſi à Deo excedimus, atque alienamur ab eo. Si autem integrè ſentimus & ſobrij, vobis ſufficit noſtra prædicatio. Dicebant enim de illis, ſi eorum eſſet memoria coram Deo, nunquam talia paterentur. Quidam aliter dicunt, Siue in Ecſtaſi ſumus Deo, ſiue noſtro ſenſu loquimur vobis.

d ¶ *Siue ſobrij*, &c.] Si abſtinentes propter vos.

e ¶ *Charitas enim*, &c.] Neceſſe eſt nobis, vel aliquatenus vicem eius rependere charitati, id eſt, vt pro eius corpore patiamur, qui mori pro nobis morte dignatus eſt.

f ¶ *Aeſtimantes hoc, quoniam ſi vnus pro*, &c.] Solus inuentus eſt, qui vt immaculata hoſtia pro omnibus, qui erant in peccatis mortui, offerretur.

B

g ¶ *Vt & qui viuunt*, &c.] Ei debemus vitam noſtram, qui illam in omnibus ſua morte ſeruauit. Si quis ergo ſuam potius quàm Dei voluntatem facit, ſibi viuit, non illi. Vnde ipſe Dominus ait: *Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum ſibi*, &c. Mat. 16.d

r ¶ *Non reputans*, &c.] Hoc eſt, per ſolam fidem cognoſcens.

s ¶ *Et poſuit in nobis*, &c.] Vt pro Chriſto nos reconciliemus homines DEO, cuius Chriſti vice, legati ſumus Dei.

t ¶ *Tanquam Deo exhortante*, &c.] Id eſt, non ex nobis loquimur, ſed ex Deo.

u ¶ *Obſecram' pro*, &c.] Quod dicit, hoc eſt, non inquit, nos pro Chriſto deprecamur, ſed propter id quod pro nobis paſſus eſt, vt credentes in ipſum, reconciliemini DEO, hoc eſt, vice Chriſti.

x ¶ *Eum qui non nouerat peccatum*, &c.] Secundum illud. Chriſtus qui abſque peccato erat, pro nobis dicitur factus peccatum: quia pro peccatis noſtris mortuus eſt. Pater pro nobis Chriſtum, qui peccatũ neſciebat, peccatum fecit, hoc eſt, ſicut hoſtia pro peccato oblata peccatum vocabatur in lege, vt in Leuitico ſcriptum eſt. Et imponet manum ſuper caput peccati ſui: ita & [a] ſicut Chriſtus pro peccatis noſtris oblatus, peccati nomen accepit. Leu. 4.

D

h ¶ *Sed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit.*] Propter calumniã, ſemper mortis reſurrectionē adiungit. De abolitione veterum, & renouatione creaturæ & recōciliatione noſtra ad Deum per Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum.

i ¶ *Itaq; nos ex hoc neminem nouimus ſecundùm carnem.*] Id eſt, carnaliter circumciſum, & carnales ceremonias ſeruantem, & nullius veterum imitamur exemplum.

k ¶ *Et ſi cognouimus ſecundùm carnem*, &c.] Cognouimus, inquit, ſecundùm carnem Chriſtum, quando maledictum factus, patibulum crucis pro noſtra ſalute ſuſcepit. Nunc autem non ita cognoſcimus; nō enim eſt iam paſſurus pro nobis, qui ſemel pro omnibus & mortuus eſt, & reſurrexit. Aliter. Et ſi cognouimus Chriſtum, cùm adhuc eſſemus ſecundùm carnem, ſed nunc iam non nouimus. Quia eis exēpla veterum proponebat, ait Chriſtum carnaliter circumciſum cum Iudæis omnia celebraſſe. Sed nunc iam iſta nouimus: quia poſt reſurrectionem eius, nouum eſt teſtamentum. Aliter. Qui infirmi ſunt, carnaliter credunt Chriſto, perfecti verò intelligunt iam poſt reſurrectionem nihil imbecillitatis in eo eſſe carnalis.

l ¶ *Si qua ergo in Chriſto noua creatura*, &c.] Si quis credit in Chriſto, noua eſt creatura, intelligens vetera, ſuo tempore fuiſſe diſiuncta, & amodò nouo more viuendum.

m ¶ *Omnia autem ex Deo.*] Quia etiam præcepta innouata ſunt: tamen & noua & vetera ab vno Deo pro diuerſitate temporum ſunt diſpenſata.

n ¶ *Qui nos*. &c.] Quia peccando fueramus ab eo auerſi.

o ¶ *Per Chriſtum.*] Per Chriſti doctrinam, pariter & exemplum.

y ¶ *Vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo*, &c.] Non noſtra nec vobis.

CAPVT VI.

ADiuuantes z autē exhortamur.] Verbo vos adiuuãtes.

a ¶ *Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.*] In vacuum gratiam Dei recipit, qui in nouo Teſtamēto non nouus eſt, hoc eſt, nihil in illo proficit.

b ¶ *Ait enim, Tempore accepto exaudiui te*, &c.] Acceptum tempus ad exaudiendum & ad ſalutem miſerandum, in hac vita præſenti eſt, ſicut ait Saluator. *Ambulate, dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant.* Ioan. 12.

c ¶ *Ecce nunc tempus acceptabile.*] Sicut alibi. Dum tempus habemus, ait, operemur, quod bonum eſt. Dies autem ideo dicitur hæc vita: quia ad operandum eſt apta, & concluditur nocte iudicii, quæ dicetenebræ erunt peccatoribus, non lux in qua iam nemo poterit operari. Æſtati quoque aſſimilatur hoc tempus, in cuius comparatione, formica dicitur hyemem ſperare venturam.

d ¶ *Ecce nunc dies ſalutis.*] Modò ſolam poſſumus inuenire ſalutem: quia iuxta Prophetæ teſtimonium, in inferno nemo confitebitur.

e ¶ *Nemini dantes vllam offenſionem, vt non vituperetur miniſterium noſtrum.*] Nemo à noſtro offendatur exemplo: ne non tam noſtrum vitium putetur eſſe, quàm legis.

f ¶ *Sed in omnibus.*] Non in aliquantis.

g ¶ *Exhibeamus noſmetipſos.*] Omnes autem huius cauſæ in noſtra ſunt poteſtate.

E

a ¶ *Sicut Dei*,&c.] Dei miniſtri, Deum debent, prout poſſibile eſt, imitari, vt exactu cognoſcamur Dei eſſe cultores. 2.Cor.6.d Vnde alibi ait: *Portate Deum in corpore veſtro*, ſicut ille ſe ab omnibus patitur blaſphemari, & tamen in præſenti vita ingratis etiam ſua beneficia non denegat.

Salomon, eius qui fidelis eſt totus mundus diuitiarum. Nam excepto quod omnia noſtra Dei ſunt: nemo plus habet, quá qui nullius indiget: Ille vero nihil eget, qui præter neceſſaria nihil requirit. De ſeparatione fidelium ab infidelibus, & quod omnes ſancti templum ſint Dei. G

b ¶ *In multa*,&c.] Omnis læſio, tribulatio eſt.

c ¶ *In neceſſitatibus*,&c.] Omne quod neceſſe eſt, feramus, vt neceſſe eſt.

d ¶ *In anguſtiis*.] Auguſtia, eſt omnis egentia.

e ¶ *In plagis*, &c.] Manuum, vel diſcurſuum.

f ¶ *In vigiliis*.] Non minus mentis, quàm corporis.

g ¶ *In ieiuniis*.] Notandum ieiunia cum virtutibus numerari.

h ¶ *In caſtitate*.] Illa eſt vera caſtitas, quæ neć mente polluitur.

i ¶ *In ſcientia*.] Notandum quod ſciencia ſit inter ſpecies virtutum.

k ¶ *In longanimitate*.] Id eſt, ſuſtinentia longa.

l ¶ *In ſuauitate*.] Vt nulli verbis noſtris amaritudinem generemus: & dicatur de nobis. Fauces eius dulcedines, & totum deſiderium.

m ¶ *In Spiritu ſancto*.] Dum dignum ei nos habitaculum præparamus.

n ¶ *In charitate*,&c.] Omnia, quæ nobis volumus facere, aliis faciamus: vt non diligamus verbo, ſed opere & veritate.

o ¶ *In verbo*, &c.] Id eſt, in verbo Chriſti: ſi aptè proferatur & verè, ne fiat de veritate mendacium.

[a] ſicut Dei miniſtros. [b] In multa patientia, in tribulationib. [c] in neceſſitatibus, [d] in anguſtiis, [e] in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, [f] in vigiliis, [g] in ieiuniis. [h] In caſtitate, [i] in ſciẽtia, [k] in longanimitate, [l] in ſuauitate, [m] in Spiritu ſancto, [n] in charitate nõ ficta, [o] in verbo veritatis, [p] in virtute Dei. [q] Per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris, [r] per gloriam & ignobilitatem, [ſ] per infamiam & bonam famam. Vt ſeductores & veraces, [t] ſicut qui ignoti & cogniti: [u] quaſi moriẽtes, & ecce viuimus: [x] vt caſtigati, & non mortificati. [y] Quaſi triſtes, ſemper autẽ gaudentes. [z] Sicut egentes, multos autem locupletantes. [a] Tanquam nihil habentes, & omnia poſſidẽtes. [b] Os noſtrum patet ad vos ô Corinthij: cor noſtrum dilatatum eſt. [c] Non anguſtiamini in nobis: anguſtiamini autem in viſcerib. veſtris. [d] Eandem autẽ habentes remunerationem, [e] tanquam filiis dico, dilatamini & vos. [f] Nolite iugũ ducere cum infidelibus. [g] Quæ. n. participatio iuſtitiæ cũ iniquitate, aut quæ ſocietas luci ad tenebras? [h] Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial? Aut quæ pars fideli cũ infideli? [i] Qui autem conſenſus templo Dei cum idolis? Vos enim eſtis templum Dei viui, [k] ſicut dicit Deus. Quoniam inhabitabo in illis, [l] & inambulabo inter eos, [m] & ero illorum Deus, & ipſi [n] erunt mihi populus. [o] Propter quod exite de medio eorũ, & ſeparamini, dicit Dominus, [p] & immundum ne tetigeritis, [q] & ego recipiã vos: [r] & ero vobis in patrem: & vos eritis mihi in filios, & filias, [ſ] dicit Dominus omnipotens.

CAPVT

b ¶ *Os noſtrum*, &c.] Ita ſumus veſtro profectu prouocati, vt tacere penitus non poſſimus. Profectus enim diſcipuli, aperit os magiſtri. Et cor dilatat atque amplificat, id eſt, facit ſenſib. abundare Sicut de Salomone ſcriptum eſt: Quia dedit illi Deus latitudinem cordis, ſicut arenam maris.

c ¶ *Non anguſtiamini*,&c.] Nõ ex nobis ſermonis anguſtia: ſed quia validiorem vos non poteſtis audire doctrinam, ideo ex vobis cauſa procedit anguſtiæ.

d ¶ *Eandem autem*, &c.] Si eundem ſuſtinueritis laborẽ. Aut certè ſi tantum, quantum dicere poſſumus, capiatis.

e ¶ *Tanquam filiis*,&c.] Quaſi filij meo exemplo dilatamini, vt maiora recipiatis. Siue ſacerdotes in doctrina exemplo ſuo præcepit dilatari.

f ¶ *Nolite iugum*,&c.] Nolite illis coniungi, vel æquari: quia iugum ſimul non trahunt, niſi pares, id eſt, nolite Pſeudoapoſtolis ſociari, vel his qui in idolio recumbebant.

H

g ¶ *Quæ enim participatio*, &c.] Nulla. ſicut nec cum tenebris luci. Simul oſtendit neminem poſſe eſſe iuſtum & iniuſtum, valde contraria exempla proponens.

p ¶ *In virtute Dei*,&c.] In virtute Dei, ſiue legis, contra diabolum dimicemus.

q ¶ *A dextris & ſiniſtris*.] Nec proſperis eleuemur, nec frangamur aduerſis.

r ¶ *Per gloriam & ignobilitatem*.] Gloriam virtutum, & ignobilitatem carceris.

ſ ¶ *Per infamiam & bonam*, &c.] Ab aliis vt veraces laudamur, vt ſeductores ab aliis infamamur: ſicut & ipſe Saluator appellatus eſt à Iudæis ſeductor: quæ omnia æqualiter ferimus, ne extollant nos laudantes, nec deiiciant detrahentes: quia neceſſe eſt vtramque partem aliquando mentiri. Vnde ad conſcientiam redeuntes, non debemus aliis magis fidem accommodare, quàm nobis.

t ¶ *Sicut qui ignoti & cogniti*.] Ignoti perfidis & ingratis, & cogniti à fidelibus & iuſtis.

u ¶ *Quaſi morientes*,&c.] Hoc eſt, vſque ad mortem peruenientes. ſicut quando lapidatus eſt, & mortuus æſtimatus ſurgens docebat in Lyſtris.

x ¶ *Vt caſtigati*, &c.] Caſtigans caſtigauit me Dominus, & morti non tradidit me.

y ¶ *Quaſi triſtes*, &c.] Triſtes ſeueritate vultus: corde vero etiam in tribulatione gaudentes.

z ¶ *Sicut egentes*, &c.] In hoc ipſo, quo nobis egemus, aliis abundamus: dum per nos eleemoſynæ fiunt, ſiue terrenis egentes, alios bonis cœleſtibus facimus locupletes. Simul attendendum, quomodo omnia quaſi pati ſe dicit, non tamen pati, vt oſtendat iſta eſſe quaſi imagines paſſionum, ad comparationem præmij ſempiterni.

a ¶ *Tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes*.] Sicut ait

h ¶ *Quæ autem conuentio*,&c.] Penitus illi non poteſt conuenire. In Belial autem diabolum, ſiue Antichriſtum in vocabulo idoli nominauit.

i ¶ *Qui autem conſenſus templo*, &c.] Idola ipſos homines dicit, qui idola colunt: quia templa ſunt dæmonum, ſicut iuſti templum Dei ſunt.

k ¶ *Sicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis*.] Cùm vbique ſit Deus, tamen in illis propriè habitare ſe dicit, qui eius gratia perfruuntur, & qui mundum ei præparant ſui cordis hoſpitium.

l ¶ *Et inter eos ambulabo*.] Omnes eorum ſenſus obtinebo, vel percurram.

m ¶ *Et ero illorum Deus*.] Deus enim natura omnium eſt, voluntate paucorum: non enim eſt Deus mortuorum, ſed viuorum.

n ¶ *Et ipſi erunt mihi populus*.] Qui voluntate ſerui ſunt, non natura tantùm.

o ¶ *Propter quod exite*.&c.] Actu vel conuerſatione, vel familiaritate, non loco.

p ¶ *Et immundum non*, &c.] Omnis, qui peccat, immundus eſt, immundus enim apud Deum omnis iniquus.

q ¶ *Et ego recipiam vos*.] Si vos illi eiecerint.

r ¶ *Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias*.] Si vos parentes abdicauerint infideles, me patrem habebitis ſempiternum.

ſ ¶ *Dicit Dominus omnipotens*.] Addidit omnipotens, ne cui impoſſibile videretur.

A

Capvt VII.

Has a ergo habentes, &c.] Tantas & tales promiſſiones habentibus, quanto ſtudio mundanda eſt domus talem hoſpitem receptura, & Dei filij quo modo debent patrem in omnibus iuſtitiæ operibus imitari.

b ¶ *Mundemus nos*, &c.] Inquinamentum carnis eſt, quod per carnem admittitur, Spiritus vero, quod ſola cogitatione peccatur.

c ¶ *Perficientes ſanctificationẽ*, &c.] Tunc erit perfecta ſanctificatio, ſi vtraque munda ſeruentur.

d ¶ *In timore Dei.*] Non in laude hominum vel timore.

e ¶ *Capite nos*, &c.] Accipite, quod dicimus, ſiue quod viuimus, vt exemplum noſtrum teneatis.

f ¶ *Neminem corrupimus.*] Mala doctrina.

g ¶ *Neminem circumuenimus.*] Vt eius aliquid tolleremus.

h ¶ *Non ad condemnationem*, &c.] Non me excuſando, vos tales expono: non enim poſſum de vobis hoc ſentire, quos diligo, vt ſuperius commemoraui.

i ¶ *Multa mihi*, &c.] Multam mihi fiduciam dediſtis loquendi: quia in omnibus obediſtis, ſiue quia multum me à vobis diligi non ignoto.

B

k ¶ *Multa mihi gloriatio*, &c.] Apud alias Eccleſias, de veſtra emendatione mihi applaudo.

l ¶ *Repletus ſum*, &c.] Poſt multam triſtitiam. Siue ſermo mihi ſuppeditat conſolationẽ, veſtro prouocatus exemplo & profectu.

m ¶ *Superabundo gaudio*, &c.] In omni tribulatione veſtra tantum gaudeo, vt obliuiſcar omnium preſſurarum.

n ¶ *Nam & cum veniſſemus*, &c.] Oſtendere illis vult, quantam preſſuram magnitudo gaudij ſuperarit.

o ¶ *Sed omnem*, &c.] Nullum genus tribulationis experti non ſumus.

p ¶ *Foris pugnæ*, &c.] Pugnæ contra infideles, & timor de fratrib. falſis. ſiue timebamus, ne ſcandalizentur infirmi.

q ¶ *Sed qui conſolatur humiles, conſolatus*, &c.] Hoc eſt humiliatos paſſionibus & afflictos.

r ¶ *In aduentu Titi*, &c.] Non ſolùm quia deſideratus aduenit, ſed etiam quia illa nunciauit, propter quæ eius maximè expectabamus aduentum.

ſ ¶ *In qua conſolatus eſt in vobis.*] Poſt luctum quem pro vobis nobiſcum habebat.

t ¶ *Referens nobis deſiderium veſtrum*, &c.] Pro noſtra contriſtatione, & quorundam peccatis.

u ¶ *Veſtrã æmulationem*, &c.] Quia vice mea æmulati eſtis Dei æmulatione peccantes, ſiue triplex eſt æmulatio, aut imitationis, aut inuidiæ, aut de qua agitur in præſenti.

x ¶ *Ita vt magis*, &c.] Quia non modò correxiſtis vos, ſed etiam amplius profeciſtis.

Capvt VII.

Has a ergo habentes promiſſiones chariſſimi, b mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis & ſpiritus, c perficientes ſanctificationẽ d in timore Dei. e Capite nos. Neminẽ læſimus, f neminẽ corrupimus, g neminem circũuenimus. h Nõ ad condemnationẽ veſtram dico. Prædiximus enim, quod in cordib. noſtris eſtis ad cõmoriendum & ad conuiuendum. i Multa mihi fiducia eſt apud vos, k multa mihi gloriatio pro vobis. l Repletus ſum cõſolatione: m ſuperabundo gaudio in omni tribulatione veſtra. n Nã & cum veniſſemus in Macedoniã, nullam requiem habuit caro noſtra: o ſed oẽm tribulationem paſſi ſumus. p Foris pugnæ: intus timores. q Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus, r in aduentu Titi. Non ſolum autem in aduentu eius, ſed etiã in cõſolatione, ſ in qua conſolatus eſt in vobis, t referẽs nobis deſiderium veſtrum, veſtrum fletum, u veſtram æmulationem pro me x ita vt magis gauderem. y Quoniam & ſi contriſtaui vos in epiſtola, non me pœnitet. Et ſi pœniteret videns quod epiſtola illa, & ſi ad horã vos contriſtauit, nunc gaudeo, nõ quia contriſtati eſtis: ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. z Contriſtati enim eſtis ſecundum Deum, a vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. b Quæ enim ſecũdum Deum triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutẽ ſtabilem operatur: c ſeculi autem triſtitia, mortem operatur. d Ecce enim hoc ipſum ſecundum Deum contriſtari vos, quantam in vobis operatur ſolicitudinẽ, e ſed defenſionem, f ſed indignationem, g ſed timorem, h ſed deſiderium, i ſed æmulationem, k ſed vindictam. l In omnibus exhibuiſtis vos incontaminatos eſſe negotio. m Igitur & ſi ſcripſi vobis, nõ propter eum qui fecit iniuriam: nec propter eum qui paſſus eſt: ſed ad manifeſtandam ſolicitudinem noſtram quam habemus pro vobis coram Deo. o Ideo quoque cõſolati ſumus. p In cõſolatione autem noſtra abundantius magis gauiſi

C

y ¶ *Quoniam & ſi contriſtaui*, &c.] Et ſi me pœnituiſſet, eo quod vos duriùs corripuerim: tamen veſter facit profectus, vt non me pœniteat: quaſi ſi dicat medicus etiam ſi doluiſſet mihi tam ardenti me vſum eſſe cauterio: ſed nunc gaudeo, non quia doluiſtis: ſed quia dolor ille vobis profuit ad ſalutem.

z ¶ *Contriſtati enim*, &c.] Non ſecundùm ſeculum.

a ¶ *Vt in illo detrimentum*, &c.] Aut noſtra negligentia. Aut vt venientes aliquem veſtrum damnaremus.

b ¶ *Quæ enim ſecundùm Deum triſtia eſt*, &c.] Eſt enim pœnitẽtia diabolica aduerſa ſaluti: ſi quis de bono opere pœniteat. Stabilem operatur, ſtabilem ſalutem ſiue permanentem pœnitentiam. De propitiatu enim peccatorum, non debemus eſſe ſine metu.

c ¶ *Seculi autem*, &c.] Seculi triſtitia eſt, aut de amiſſis rebus propriis, aut de alienis non inuaſis dolere, vel de alterius felicitate torqueri. Secundùm Deum verò triſtitia eſt: ſiue ſua, ſiue aliena lugere cõmiſſa.

d ¶ *Ecce enim*, &c.] Hoc ipſum, quod modò factum eſt, poteſt vos docere: quid ſit inter vtramque triſtitiam.

e ¶ *Sed defenſionem.*] Quidam habent, ſed excuſationem, in Græco autẽ ἀπολογίαν id eſt, ſatisfactionem præcepti ſcilicet dicit. Quidam dicunt, hoc loco ſed præpoſitionem in Latino eſſe ſuperfluam. Apud Græcos verò conſequentiam, ſtructuræ eſſe ſermonis. D

f ¶ *Sed indignationem.*] Contra peccantes, non negligentiam.

g ¶ *Sed timorem.*] Timorem doni, non ſecuritatem.

h ¶ *Sed deſiderium.*] Non faſtidium, ſed deſiderium noſtrum.

i ¶ *Sed æmulationem.*] Contra peccantes, ne vltra peccarent non remiſſionem.

k ¶ *Sed vindictã.*] Non veniam nociuam, ſed vindictam ſalutarem.

l ¶ *In omnibus exhibuiſtis vos incontaminatos eſſe negotio.*] Probaſtis vos immunes à culpa: contaminatus enim auctoritatem non habet vindicandi.

m ¶ *Igitur & ſi ſcripſi vobis non propter eum, qui fecit*, &c.] Non propter eum qui patri fecit iniuriam tantum, nec propter ipſum ſolùmmodo patrem ſcripſi. Poteſt & ita dici: Nõ propter eum qui excommunicauit: neque propter eum qui eiectus eſt, ſcripſi: neque enim per me hæc ſola emendata vel correpta eſt cauſa.

n ¶ *Sed ad manifeſtandam ſolicitudinem.*] Ne putetis nos aliquid poſſe latere, dum pro vobis ſumus nimia cura ſoliciti.

o ¶ *Ideo quoque conſolati ſumus.*] Quia vos caſtos probatis eſſe in negotio.

p ¶ *In conſolatione*, &c.] In hoc autem amplius gratulati ſumus, quòd ita à vobis Titi ſpiritus eſt refectus, vt nunquam de eius mente poſſitis recedere. Profectus quippe diſcipulorum, ſpiritualia gaudia ſunt magiſtrorum.

a ¶ *Et ſi*

uiſi ſumus ſuper gaudio Titi: quia refectus eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis.[a] Et ſi quid apud illum de vobis gloriatus ſum, [b] non confuſus ſum: ſed ſicut omnia vobis in veritate locuti ſumus: [c] ita & gloriatio noſtra, quæ fuit ad Titum, veritas facta eſt.[d] Et viſcera eius abundantius in vobis ſunt, reminiſcentis omnium veſtrum obedientiam, [e] quomodo cum timore & tremore excepiſtis illum [f] Gaudeo, quod in omnibus confido in vobis.

Capvt VIII.

NOtam[g] autem facimus vobis fratres gratiam Dei, quæ data eſt in Eccleſiis Macedoniæ, [h] & quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipſorum fuit, [i] & altiſſima paupertas eorum abundauit in diuitias ſimplicitatis eorum. [k] Quia ſecundum virtutem teſtimonium illis reddo, & ſupra virtutem voluntarij fuerunt, [l] cum multa exhortatione obſecrãtes nos gratiam & communicationem miniſterij, quod fit in ſanctos. [m] Et nõ ſicut ſperauimus, ſed ſemetipſos dederunt primum domino,[n] deinde nobis per voluntatem Dei, [o] ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodũ cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiã iſtam,[p] Sed ſicut in omnibus abundantis fide, & ſermone & ſcientia, & in omni ſolicitudine inſuper & charitate veſtra in nos, [q] vt & in hac gratia abũdetis. [r] Non quaſi imperans dico: ſed per aliorum ſolicitudinẽ etiam veſtræ charitatis ingenium bonũ comprobans. [ſ] Scitis enim gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti: quoniam propter vos egenus factus eſt, cum eſſet diues, vt illius inopia vos diuites eſſetis, & conſilium in hoc do. Hoc. n. vobis vtile eſt, [t] qui non ſolum facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno priore.[u] Nunc vero & facto perficite, vt quemadmodum promptus eſt animus voluntatis, ita ſit & perficiendi ex eo quod habetis. [x] Si enim volũtas prompta eſt ſecundum id quod habet, accepta eſt, nõ ſecundum id quod nõ habet. [y] Non enim vt aliis ſit remiſſio, vobis autẽ tribulatio, ſed ex æqualitate in præſenti tempore, [z] veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat, vt illorum abundantia veſtræ inopiæ ſit ſupplementũ, vt fiat ęqualitas, ſicut ſcriptũ eſt.[a] Qui multum habuit non abundauit, & qui modicum, non minorauit.

a ¶ *Etſi quid apud*, &c.] Quaſi peritus medicus agit: qui vulnus iam propè ſanatum, blandis vnctionibus fouet, vt facilius cauterij vſtura ſanetur.

b ¶ *Non ſum confuſus*, &c.] Confuſionem non habet gloria de profectu.

c ¶ *Ita & gloriatio*, &c.] De rebus iuſtis, non vanitatis, ſed veritatis eſt gloriatio.

d ¶ *Et viſcera eius*, &c.] Omnia vos affectuum eius membra deſiderant, vt oculi præſentiam, aures ſermonem, os colloquium expectet.

e ¶ *Quomodo cum*, &c.] Obedientiam fidelem deſcripſit: qui enim ex charitate obedit, timet cõtriſtare, quem diligit.

f ¶ *Gaudeo, quod*, &c.] Feciſtis me gaudere, quia de obedientia veſtra nunquam potui hæſitare, & de miniſterio in ſanctos.

Capvt VIII.

NOtam g autem &c.] Cauſam inchoat, de collectis, & exemplo Eccleſiarum illarum, eos ad pœnitentiam & eleemoſynam prouocat, vt non putarent ſibi graue, quod pauperiores videant, iam feciſſe.

h ¶ *Quod in multo*, &c. *gaudij*, &c.] Tunc maxime gaudent, quando fuerint tribulati ſcientes Apoſtolos contumeliam in concilio paſſos pro nomine Chriſti, publica lætitia fuiſſe gauiſos.

i ¶ *Et altiſſima paupertas*, &c.] Multum quidem in terrena facultate ſunt pauperes, ſed in magna ſimplicitate ſunt diuites, plus cupientes dare quàm habent, ac proptereà Deus animum magis probat, quàm quod dextera porrigit. Qui enim, quantum poteſt, facit, totum fecit, ſimiliter diues & pauper, quamuis diues amplius dare videatur.

k ¶ *Quia ſecundum*, &c.] Verbis præpoſteris hoc dicit. Teſtimonium illis reddo, quod ſecundum vires facientes, ſupra virtutem voluntarij fuerunt.

l ¶ *Cum multa*, &c.] Multum ſuadentes nos, rogauerunt, vt gratanter, quæ offerebant, ſuſciperemus in miniſterium ſanctorum.

m ¶ *Et non ſicut ſpe*, &c.] Amplius quàm ſperabamus, fecerunt, non contenti ſua dare, ſed ſeipſos primò Domino tradiderunt, deinde nobis, hoc eſt, Deus videt voluntatem eorum, nos effectum.

n ¶ *Per voluntatem Dei.*] Non vt nobis placerent ſine Domini voluntate.

o ¶ *Ita vt rogaremus*, &c.] Illorũ deuotione accenſi ſumus mittere eum ad vos, vt doctrina & diſpoſitione ſua, etiam hoc in vobis perficiat, ne quid minus cæteris habeatis. De collaudatione Corinthiorum & æqualitate, prout quiſque habuit, & de miniſterio quod fit in ſanctos agit.

p ¶ *Sed ſicut in omnibus*, &c.] Nota cum fide ſcientiam eſſe laudabilem.

q ¶ *Vt & in hac gratia abundetis.*] Ne cum in aliis vindicatis, in hoc ab aliis ſuperemini

r ¶ *Non quaſi imperans*, &c.] Non impero nec exigo, ſed conſilium do, vt ſicut in multis formam aliis præbetis, ita & in iſto opere faciatis. Eſt enim vobis ſic ingenita pietas, vt ab aliis eam diſcere minimè egeatis.

ſ ¶ *Scitis enim gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti: quoniam propter vos egenus factus eſt*, &c.] Non ignoratis Dei filium propter vos pauperem factum: qui vniuerſorum erat conditor & Dominus: vt eius exemplo bonis cœleſtibus ditaremini. Si ergo ille propter vos temporalia vniuerſa contempſit, quantò magis vos dare debetis parua, non veſtra, imò ſua ei reddere? Ipſi enim datur, quicquid eius cauſa porrigitur. Simul & contra Fortinum facit, quod prius quàm pauper fieret Chriſtus, diues erat, quia habitabat in patre.

t ¶ *Qui non ſolum*, &c.] Oſtendit quoſdam poſſe facere non volentes, cum aut importunitas petentis, aut auctoritas præcipientis exigeret.

u ¶ *Nunc vero & facto*, &c.] Quod voluntariè incepiſtis, implete. Omnis enim boni operis finis eſt expetendus, Quia ſicut factum inuiti, acceptum non eſt: ita voluntas infructuoſa eſt, habentibus eam ſine facto. H

x ¶ *Si enim voluntas*, &c.] Ne putetis me aliquem ſupra vires cogere, aut tantum in hac cauſa à paupere quantum à diuite expetere. Omnes æqualiter dabunt, vnuſquiſque tantum dederit, quantum poteſt, non ſecundum quod non habet. Hoc & Tobias dicebat ad filium *Prout habueris, fili,* Tob. 4. *fac eleemoſynam.*

y ¶ *Non enim, vt aliis ſit remiſſio*, &c.] Non dico, vt vobis nihil ſeruetis, ſed quod quidem vtriſque ſufficiat.

z ¶ *Veſtra abundantia, illorum inopiam ſuppleat, vt & illorum abundantia veſtræ inopiæ ſit ſupplementum, vt fiat*, &c.] Date illis carnalia, vt & illi vacantes, poſſint vobis reddere ſpiritualia. Iſti enim duo gradus ſine alterutro eſſe non poſſunt: iam enim ille perfectus non erit de carnalibus cogitando quamuis miſericors, cum non habet cui dare, vel quo modo dare doceatur.

a ¶ *Qui multum habuit*, &c.] De manna hoc dicitur, quod accepit populus in deſerto, cuius exemplo docemur, quod omnis ſuperabundantia generet vermes. Simul & oſtenditur, quæ Deus dat, omnibus æqualia eſſe debere, Et propter huius teſtimonij auctoritatem, vult nobis Apoſtolus præſentia omnia eſſe communia, vt & perfecti doctrinam non abſcondant, & habentes ſubſtantiam mundi, non denegent eis victum: *Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.* Mat. 10. b

A a ¶ *Gratias autem*, &c.] Gratia quidem exhortationis, à voluntate propria feſtinauit, vt mercedem haberet, non inuitus quaſi ei ſit credita diſpenſatio.

b ¶ *Miſimus autem*, &c.] Hoc de Luca intelligitur: quia laudem in Euangelio conſcribendo videtur habere præ cæteris: qui etiam actus Apoſtolorum præter Euangelia ſcripſit.

c ¶ *Non ſolū*, &c.] Teſtimonio Eccleſiarum idoneum eum & probatum fuiſſe, demonſtrat.

d ¶. *Ad Domini gloriam, & deſtinatā voluntatē noſtrā*. (Propoſitam ſiue paratam.) Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, &c.] Ne quis dicat: quomodo Chriſtus legē impleuit, cum videamus Chriſtianos, non tantam Eleemoſynam facere, quanta fieri in lege præceptum eſt?

e ¶ *Prouidemus enim*, &c.] Nihil. n. propter humanā gloriā facimus: ſed tamen nolumus, vt per nos aliquis ſcandalum meritò patiatur, ſed vt omnes videntes opera noſtra bona magnificent patrem noſtrum.

f ¶ *Miſimus autem*, &c.] Quidam hoc de Apollo aſſerunt dictum.

g ¶ *Quem probauimus*, &c.] Teſtimonium illi dat, vt facilius audiatur.

B h ¶ *Nunc autem*, &c.] Multò nunc ſolicitiorem comprobauimus eum propter vos: quia veſtra obedientia prouocatur, ſiue quia adiuta à Tito, ſiue quia per ſeipſum comprobauit.

i ¶ *Siue pro Tito*, &c.] Quod dicit, hoc eſt: Tam Titi cauſa qui eorum obedientiam collaudauerat: quàm eorum qui ad ipſum fuerant pariter deſtinati: ita ſe exhiberent, vt & charitas ſynceritatem, & Apoſtolicæ præ ipſis gloriæ veritatem in conſpectu omnium comprobarent.

k ¶ *Oſtenſionem ergo quæ eſt charitatis veſtræ & noſtræ gloriæ, pro vobis in illos oſtendite*, &c.] Vt videant verum eſſe, quod dicitur in omnibus Eccleſiis de veſtro profectu Siue aliter oſtendite charitatē veſtram; de qua coram omnibus Eccleſiis gloriamur.

[a] Gratias autem ago Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem ſuſcepit: ſed cum ſolicitior eſſet ſua voluntate profectus eſt ad vos.[b] Miſimus autem cum illo fratrem noſtrum, cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias.[c] Non ſolum autē ſed & ordinatus eſt ab Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ in hāc gratiā, quæ miniſtratur à nobis[d] ad Domini gloriam, & deſtinatam voluntatem noſtram. Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ miniſtratur à nobis in Domini gloriam.[e] Prouidemus n. bona, non ſolum coram Deo, ſed etiam coram hominib.[f] Miſimus autem cum illis & fratrē noſtrum,[g] quem probauimus, in multis ſæpe ſolicitum eſſe.[h] Nunc autem multo ſolicitiorem confidentia multa in vos:[i] ſiue pro Tito qui eſt ſocius meus, & in vobis adiutor, ſiue fratres noſtri Apoſtuli Eccleſiarum gloriæ Chriſti.[k] Oſtenſionem ergo, quæ eſt charitatis veſtræ, & noſtræ gloriæ pro vobis in illos oſtendite in faciem Eccleſiarum.

CAPVT IX.

NAm[l] de miniſterio, quod fit in ſanctos, ex abundanti eſt mihi ſcribere vobis. Scio enim promptum animum veſtrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones,[m] quoniā & Achaia parata eſt ab anno præterito,[n] & veſtra æmulatio prouocauit plurimos.[o] Miſimus autem fratres, vt ne, quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte,[p] vt quemadmodum dixi, parati ſitis, ne cum venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, erubeſcamus nos, vt non dicamus vos in hac ſubſtantia.[q] Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres, vt præueniāt ad vos, & præparent repromiſſā benedictionē hanc paratam eſſe:[r] ſic quaſi benedictionem, non quaſi auaritiam. Hoc autem dico. Qui parce ſeminat, parce metet. Et qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Vnuſquiſque prout deſtinauit in corde ſuo, nō ex triſtitia aut ex neceſſitate.[ſ] Hilarem enim datorē diligit Deus.[t] Potens eſt autem Deus,[u] omnem gratiam abundare facere in vobis,[x] vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiā habentes, abundetis in omne opus bonum, ſicut ſcriptum eſt.[y] Diſperſit, dedit pauperibus,[z] iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi.

a Qui

n ¶ *Et veſtra æmulatio prouocauit*, &c.] Hic æmulatio pro imitatione ponitur. C

o ¶ *Miſimus autem fratres, vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur*, &c.] Superius memoratur. Qui vos commoneāt, ne aliter inueniant, in parte doctrinæ, ſiue miniſterij quàm putabam.

p ¶ *Vt quemadmodum dixi parati ſitis, ne*, &c.] Si nos erubuerimus quaſi falſo gloriantes, quanto magis vos & pro veſtra negligentia, & pro noſtro rubore? Multa enim confuſio eſt, ſi quis pro eo, qui eum diligit, erubeſcat.

q ¶ *Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos, & præparent repromiſſam*, &c.] Siue à benedicendo, ſiue quia per humanitatem eorum benedictio naſcitur Dei.

r ¶ *Sic quaſi benedictionem*, &c.] Benedictio erit, ſi grato animo tribuatur.

ſ ¶ *Hilarem enim*, &c.] Auar autem hilariter dare non nouit. In ſemina autem auarus eſt, qui ſenſum non vult implere, quem cœpit. Vnde Dominus neminem in via ſalutare præcepit, hoc eſt, nulli tranſitoriē verbum annunciare ſalutis. Hoc eſt autem, qui parcè ſeminat, parcè & metet. Contra Iouinianum etiam hic locus facit, vbi meritorum gradus eſſe monſtrantur. Et qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionib. & metet. D Econtrariò ergo in maledictione ſeminans, inde & metet, ſicut ſcriptum eſt: *Non ſemines mala in ſulcis iniuriæ, & non metes ea ſeptuplum*. *Vnuſquiſque prout deſtinauit in corde ſuo*, id eſt, voluntarius nō coactus, non ex triſtitia aut ex neceſſitate: hilarem enim datorē diligit Deus, ſecundùm ſapientiam Salomonis. Et *in omni dato, hilarem fac vultum tuum*. Si autem de ſcientia intelligitur, hilarem in labore ſuo vult eſſe doctorem, ſicut de ſe alibi dicit. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo, & reliqua. Eccleſ.7.a Eccleſ.35.b

t ¶ *Potens eſt autem*, &c.] Sicut ne inopiam formidarent, ſiue gratuitum donum ſapientiæ.

CAPVT IX.

N*am*, l *de miniſterio, quod fit in ſanctos, ex abundanti eſt mihi ſcribere vobis. Scio enim promptum animum veſtrū, pro quo de vobis*, &c.] Mutare videtur, ſanctos, hic ſenſum, & ideo quidam dicunt eum ſuperius de laicis dixiſſe, hic verò de ſacerdotibus ſanctis. Alij vero aiunt eum de Eleemoſynis hucuſque tractaſſe, modò autem de miniſterio verbi commonere: quod ſanctificatis per baptiſmum exhibetur. Hi vero duo ſenſus vſque ad finem cauſæ diligenter vtrique ſunt colligendi.

m ¶ *Quoniam & Achaia parata eſt ab anno præterito*, &c.] Tota prouincia, cuius caput eſtis, per nos ad hoc miniſterium prouocata eſt.

u ¶ *Omnem gratiam abundare*, &c.] Gratiam naſcentiæ, quia exinde per opera veſtra, Deo gratiæ referuntur. *A fructum enim frumenti, vini, & olei ſui multiplicati ſunt*. Pſal.4.b

x ¶ V*t in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne*, &c.] Ita vt tam carnalium miſericordiarum quam ſpiritualium, id eſt, doctrinarum opus bonum poſſetis implere, ſicut ſcriptum eſt.

y ¶ *Diſperſit, dedit pauperibus*, &c.] Siue ſenſu pauperibus, ſiue ſubſtantia, ſicut ſuperius ait, illorum abundantia, veſtræ inopiæ ſit ſupplementum.

z ¶ *Iuſtitia eius manet in æternum*, &c.] Rebus temporalibus, æterna iuſtitia comparatur.

a ¶ *Qui*

[a] Qui autem adminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad manducandum præſtabit.[b] Et multiplicabit ſemen veſtrum,[c] & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ, [d] vt in omnib. locupletati abundetis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionē Deo. [e] Quoniam miniſterium huius officij non ſolū ſupplet ea, quæ deſunt ſanctis, ſed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, [f] per probationem miniſterij huius, glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ, in Euangelio Chriſti [g] & ſimplicitate cōmunicationis veſtræ in illos, & in omnes, & in ipſorum obſecratione pro vobis, [h] deſiderātiū vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. [i] Gratias ago Deo ſuper inenarrabili dono eius.

CAPVT X.

IPſe [k] autē ego Paulus, obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti: [l] qui in facie quidem humilis ſum inter vos, abſens autem confido in vobis. [m] Rogo autē vos, ne præſens audeam [n] per eam confidentiam, quia exiſtimor audere in quoſdam: [o] qui arbitrātur nos tanquam ſecundum carnem ambulemus. [p] In carne enim ambulantes, non tamen ſecundum carnem militamus. Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo, [q] ad deſtructionem munitionum conſilia deſtruentes, [r] & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, [ſ] & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti, [t] & in promptu habentes vlciſci omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit veſtra obedientia. [u] Quæ ſecundum faciem ſunt, videte. [x] Si quis cōfidit Chriſti ſe eſſe, hoc cogitet iterum apud ſe: quia ſicut & ipſe Chriſti eſt, ita & nos. [y] Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quā dedit nobis Dominus in ædificationem, [z] & nō in deſtructionem veſtram, non erubeſcam. [a] Vt autem nō exiſtimer tanquam terrere vos per Epiſtolas: quoniam quidē Epiſtolæ, inquiunt, graues ſunt & fortes, præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis, [b] hoc cogitet, qui eiuſmodi eſt: quia quales ſumus

E a ¶ *Qui autem adminiſtrat*, &c.] Hoc ait. Quod Deus, qui velle eis præſtitit, etiam facere perficiat in vobis. Hoc eſt, Deus, qui tibi dedit, vnde diſpenſes, eſurientem minimè patietur. Si autem ad ſemen verbi referas. Qui dedit officium docendi, præſtabit & eſcam tibi, modò ad hoc ſolum vacare velis.

b ¶ *Et ſemen veſtrum.*] Humilitatis vel ſermonis.

c ¶ *Et augebit*, &c.] Fruges iuſtitiæ, ſunt facultates, cùm de eis fit iuſtitia. Cùm verò aut iniquè congregantur, aut ad auaritiam vel ſuperbiam poſſidentur, fruges iniquitatis fiunt. Pretio enim grauans triticum in populo maledicitur, ſiue fruges iuſtitiæ, ſermones ſunt Dei. *De fructu* enim *laborum ſuorum ſatiabitur ſapiens.* Sap.3.d

d ¶ *Vt in omnibus locupletati*, &c.] Vt ſine diſcretione omnibus ſimpliciter indigentibus tribuatis. Non quærentes cui, ſed quare detis.

e ¶ *Quoniam miniſterium huius*, &c.] Duplicem poteſtis habere mercedem, & perfectionem ſanctorum, & gratiarum in Domino actiones. Aliter, Non ſolum docet ſanctos, ſed Domino gratias agit, qui nos tanta ſapientia erudiuit.

f ¶ *Per probationem*, &c.] Per hoc miniſterium eſſe probamini Chriſtiani, magnificantes Deum per operum confeſſionem, ſicut econtrariò alij factis negare dicūtur aliter, Perfectè docetis, & oſteuditis diuinum eſſe, in quo Deum per obedientiam magnificatis.

F g ¶ *Et ſimplicitate*, &c.] In omnes ſimpliciter tribuentes ſiue docentes bona, quæ communicatis potius quàm donatis, certi vos cum multiplici ea fœnore recepturos. Hæc omnia operatur adminiſtratio huius officij, quæ etiam in hoc abundat.

h ¶ *Deſiderantium vos propter*, &c.] Quis autem non deſideret talem propter gratiam ſiue ſcientiæ ſiue miſericordiæ cæteris eminentem.

i ¶ *Gratias Deo ſuper inenarrabili*, &c.] Qui tantam nobis gratiam pietate ſua conferre dignatus eſt. De armis carnalibus & ſpiritualibus, & de Apoſtoli poteſtate, & de his qui ſeipſos commendate conantur.

CAPVT X.

IPſe [k] *autem ego Paulus*, &c.] Ea vos manſuetudine rogo, qua Chriſtus, cùm ſe poſſet de iniurioſis vlciſci, noluit, vt vel ſeruo ſe corrigerent.

l ¶ *Qui in facie quidem*, &c.] Semper ſanctorum præſentia, per nimiam humilitatem, minus intelligentibus poteſt eſſe contemptui. Abſentes verò, ſi neceſſe fuerit, confidenter ſuam indicant poteſtatem. Qui præſentes, ſic ſunt quaſi nihil poſſint habere virtutum, ſi tamen nihil delicti repererint in ſubiectis.

m ¶ *Rogo autem vos, ne præſens*, &c.] Ita agite, ne mihi neceſſe ſit manifeſtare virtutem.

G n ¶ *Per eam confidentiam qua exiſtimor audere*, &c.] Nam omnis exiſtimatio facta eſt, ſicut eſt. Puto autem, quod & ego ſpiritum Dei habeam.

o ¶ *Qui arbitrantur nos*, &c.] Qui putant nos nihil amplius cæteris hominibus habere virtutis.

p ¶ *In carne enim*, &c.] In corpore videmur incedere, ſed vt Dei miniſtri ſpiritualiter militamus. Arma quippe militiæ noſtræ non ſunt facta de ferro, nec manu hominis fabricata ſunt, ſed potentia DEI, qua plus vel verbo agas, quàm alij homines carnalibus armis.

q ¶ *Ad deſtructionem*, &c.] Muniunt enim & circundant doctrinam ſuam falſi doctores aſtutiæ argumētis, quas aëreas poteſtates Apoſtolus deſtruit virtute gratiæ ſpiritualis, ſicut illum Magum vias Domini peruerſis diſputationibus ſubuertentem Paulus verbo cæcauit. Item cogitationes aduerſariæ, quæ aduerſus Chriſtum ſuggeruntur, deſtruendas dicit. Actor.13.b

r ¶ *Et omnem altitudinem extollentem*, &c.] Quid tam ſuperbum quàm diuinis contraire doctrinis?

ſ ¶ *Et in captiuitatem*, &c.] Illos deſtruimus, qui ſub nomine obſequij Chriſti, omnem intellectum ſententiæ cupiunt captiuare.

H t ¶ *Et in promptu*, &c.] Parati ad vlciſcēdum omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit obedientia. Hoc dicit Apoſtolus, modò paratum ſe eſſe vlciſci omnē inobedientiā, cum ea quæ præcipiuntur, impleuerint. Item cum iam veſtra per nos obedientia fuerit impleta, illi non audiantur poteſtatem ſe vindicandi accepiſſe à Domino, quia mentiuntur.

u ¶ *Quæ ſecundum*, &c.] Hoc eſt, ab illis qui in facie gloriantur, cauere. Tam manifeſta eſt rei probatio, vt facillima ſit intellectu. Siue ab his hypocritis vobis cauete, qui in præſentia gloriantur.

x ¶ *Si quis confidit*, &c.] Nemo tam ſtultus eſt, quàm qui ſe ſolum Chriſti eſſe gloriatur.

y ¶ *Nam & ſi amplius aliquid*, &c.] Nam & ſi me magis poteſtatem à Chriſto accepiſſe dixero, quàm cæteros, vt Apoſtolus, non erubeſcam: quia verum dico, & non gloriæ ſed ædificationis cauſa compulſus hæc facio.

z ¶ *Et non in deſtructionem veſtram, non erubeſcam*, &c.] Vnam illi & vſurpatam & in deſtructionem exercere cupiunt poteſtatem.

a ¶ *Vt non exiſtimer quaſi terrere vos per Epiſtolas, quoniam quidem Epiſtolæ, inquiunt: graues*, &c.] Hoc ideo dico, ne quis me putet illa comminari, quæ implere non poſſum, vt de me iactant deceptores.

b ¶ *Hoc cogitet, qui eiuſmodi eſt*, &c.] Qui putat hoc, ſciat

A

omnia me poſſe facere, ſi neceſſe ſit, quæ promitto. Nam obedientibus per humilitatem infirmus, & peccantibus per ſeueritatem fortis exiſto.

a ¶ *Non enim audemus*, &c.] Id eſt, non debemus ita Deum contemnere, vt coæquemur aliquibus, qui ſuis laudibus malunt quàm Dei gratia commendari, nec de nobis poſſumus maiora iactare, quàm ſumus.

b ¶ *Sed & ipſi*, &c.] Non excedimus menſuræ noſtræ terminos.

c ¶ *Et comparantes*, &c.] Non minoribus, ſicut cum illi nihil ſint, Apoſtolis ſe non modò æquales faciunt, ſed etiam anteponunt.

d ¶ *Nos autem*, &c.] Nihil ſupra menſuram humanam facimus, ſed in Apoſtolatus gratia, quantum nobis Dn̄s donare dignatus eſt, per quam vobis Corinthijs prædicamus, nec enim hoc vſurpatione fecimus ſed præcepto.

e ¶ *Vſque ad vos*, &c.] Non noſtro, vt illi qui prædicando ſe, ſuum Euangelium faciunt.

f ¶ *Non in immenſum*, &c.] Immenſum eſt in alienis laboribus gloriari. Illi autem ſemper ad fideles ibant, qui ſigna minimè quærebant.

B

g ¶ *Spem autem*, &c.] Qui nõ munera à vobis, ſed mercedẽ à Deo veſtræ fidei expectamus.

h ¶ *In abundantia*, &c.] Id eſt, non enim vſque ad vos ſufficit peruenire, ſed cum veſtra fides creuerit aliò tranſiemus.

i ¶ *Non in aliena*, &c.] Sicut illi de præparatis iam ab alijs impudenter gloriantur.

k ¶ *Qui autem*, &c.] Iam gloriari in Domino exhortatur, cuius virtutes in cooperatæ ſunt.

l ¶ *Non enim*, &c.] Seipſum commendat, qui ipſe laudat ſe. Illum verò Dominus commẽdat, qui ſignorum virtutibus commendatur.

CAPVT XI.

VTinã m *ſuſtineretis*, &c.] Suſtinete me, quia multum ſuſtinere conſueuiſtis imprudentiam meam. Ideo inſipientem ſe dicit: quia illi neceſſe erat, aliqua de ſe dicere, licet vera, vt oſtendat, quàm verè inſipientes ſunt, qui falſo ſe laudant. Sed & ſupportate me.

n ¶ *Aemulor enim.*] Id eſt, non ſtimulo liuoris inflammor, ſed vos tanquam pater diuina æmulatione cuſtodio, vt poſſim vos immaculatos Chriſto coniungere: tãto maiore ſtudio conuerſatos, quanto meliori eſtis ſponſo iungendi.

o ¶ *Timeo autẽ*, &c.] Serpens Euam de Deo mentiendo ſeduxit, affirmans ſolam Deum comminatum eſſe mortẽ, nec eſſe iam illaturum. Ita & Pſeudoapoſtoli aſſerebant, ideo Euãgelij præcepta addita, vt vel ſic lex antiqua ſeruaretur, & eam ſolam ſufficere cuſtoditam perquirunt æmulatores. Iã nunc ſerpens ſimiliter quoſdam ſeducit, gehennam propter ſolum terrorem aſſerentes nominari, quàm aut penitus non eſſe, aut æternam non eſſe affirmat, contra auctoritatem omnium ſcripturarum.

C

p ¶ *Et excidant à ſimplicitate*, &c.] Quia Dei verbum ſimpliciter credere, non eſt hominum peruerſorum.

ſumus verbo per epiſtolas abſẽtes, tales & præſentes in facto. [a] Non enim audemus inſerere aut comparare nos quibuſdam, qui ſeipſos cõmẽdant, [b] ſed & ipſi in nobis noſmetipſos mẽtientes, [c] & comparantes noſmetipſos nobis. [d] Nos autem non immenſum gloriabimur, ſed ſecundũm menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus menſurã pertingẽdi vſque ad vos. Non enim quaſi non pertingentes, ad vos ſuperextendimus nos. [e] Vſque ad vos.n. peruenimus in Euãgelio Chriſti, [f] nõ in immenſũ gloriantes in alienis laboribus. [g] Spẽ autẽ habẽtes creſcentis fidei veſtræ in vobis magnificari ſecundum regulam noſtram [h] in abundantia etiã in illa quæ vltra vos ſunt euangelizare, [i] non in aliena regula in his, quæ præparata ſunt gloriari. [k] Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. [l] Non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat.

CAPVT XI.

VTinã [m] ſuſtineretis modicũ quid inſipiẽtiæ meæ: ſed & ſupportate me. [n] Æmulor enim vos Dei æmulatione. Deſpondi enim vos vni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto. [o] Timeo autem, ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua: ita corrumpantur ſenſus veſtri, [p] & excidãt à ſimplicitate, [q] quæ eſt in Chriſto Ieſu. [r] Nam ſi is qui venit, alium Chriſtum prædicat, quẽ non prædicauimus, aut aliũ ſpiritum accipitis, quem non accepiſtis, aut aliud Euangelium quod non recepiſtis, rectè pateremini. [ſ] Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe [t] à magnis Apoſtolis. [u] Nã & ſi imperitus ſum ſermone, ſed nõ ſciẽtia. [x] In omnib. autem manifeſtus ſum vobis. [y] Aut nunquid peccatum feci meipſum humilians, vt vos exaltemini? [z] Quoniam gratis Euangeliũ Dei euangelizaui vobis, [a] alias Eccleſias expoliaui, accipiens ſtipẽdium ad miniſterium veſtrum. [b] Et cum eſſem apud vos, & egerem, nulli oneroſus fui. [c] Nam quod mihi deerat, ſuppleuerunt fratres qui venerunt de Macedonia, [d] & in omnibus ſine onere me vobis ſeruaui, & ſeruabo. [e] Eſt veritas Chriſti in me: [f] quoniam hæc gloriatio nõ infringetur in me in regionibus Achaiæ. [g] Quare? Quia non diligo vos, Deus ſcit. [h] Quod autem facio & faciã, vt amputem occaſionẽ eorum, qui volunt occaſionem, vt in quo gloriantur, inueniantur ſicut & nos. [i] Nã eiuſmodi Pſeudoapoſtoli ſũt,

a opera-

q ¶ *Quæ eſt*, &c.] Caſtus ſenſus qui vni viro coniungitur Chriſto, & ſolius illi ſemel promiſſa ſufficiunt.

r ¶ *Nam ſi is*, &c.] Si vobis amplius aliquid gratiæ prædicaretur, quam per nos accepiſtis, rectè eos nobis præponi fortitan pateremini.

ſ ¶ *Exiſtimo enim*, &c.] Me minus feciſſe iſtis, qui nihil ſunt, ne putetis.

t ¶ *A magnis*, &c.] Quanto magis Petrus & cæteri prædicant minus aliquid accepiſſe.

u ¶ *Nam & ſi imperitus*, &c.] Non ſicut iſti qui, cùm ſint ſcientia imperiti, in ſermone tumide gloriantur.

x ¶ *In omnibus*, &c.] Oſtendit integritatem ſuam, qua per Deum omnia fecerit, cùm nec auaritiam, nec gulam, nec gloriam ab eis aliquando quæreret.

y ¶ *Aut nunquid*, &c.] Si fortè hoc ſolum peccaui, qui propter vos etiam licita & concepta contempſi.

z ¶ *Quoniam gratis*, &c.] Qui neque panem quotidianum, quem ordinauit Dominus, accepimus.

D

a ¶ *Alias Eccleſias*, &c.] Cum vobis prædicarem, mihi Macedones miniſtrabant.

b ¶ *Cum eſſem*, &c.] Hoc fuit ex veritate infirmitatem portare paruulorum, vt nec tunc quidem vellet accipere, cùm egeret.

c ¶ *Nam quod*, &c.] Qui non occurrebant, manibus adorando fratres, quos nouerunt falſos: nec Pſeudoapoſtolos ſuſceperant, quinimo vincebant.

d ¶ *Et in omnibus*, &c.] Quando infirmos vos habueritis.

e ¶ *Eſt veritas*, &c.] Sicut Chriſtus ſemel ſtatuit, nec negauit, neceſſe eſt, vt aliquando non mentitus ita faciam.

f ¶ *Quoniam hæc*, &c.] Gloriationem propter Deum conceſſam contemnit, præcipuè ſi inopiam patiatur.

g ¶ *Quare? Quia*, &c.] Ipſe nouit, verum vos diligam an non. Imo ideo à vobis non accipio: quia multum vos diligo.

h ¶ *Quod autem*, &c.] Hic reddit cauſam, quare ipſe non acceperit, & aduerſarij cur docerent gulam, auaritiamque ſectarentur, quærentes per paucum aditum inuenire lucrandi, vt hic vel panem acciperet, illi aurũ licentius exigerẽt. Ideo tollit occaſionem Apoſtolus, vt in hoc appareant, qui propter Deum docerent, ſi à diſcipulis nihil expeterent.

i ¶ *Nam eiuſmodi Pſeudoapoſtoli*, &c.] Dicentes. Hæc dicit Dominus, cùm ipſe non miſerit eos, & viſiones à corde ſuo loquuntur.

a ¶ *Om-*

[a] operarij ſubdoli, transfigurãtes ſe in Apoſtolos Chriſti.[b] Et non mirum. Ipſe enim Satanas transfigurat ſe in angelum lucis.[c] Non ergo eſt magnum ſi miniſtri eius transfigurentur velut miniſtri iuſtitiæ,[d] quorum finis erit ſecundum opera corũ.[e] Iterum dico, ne quis putet me inſipientem eſſe. Alioquin velut inſipientem accipite me: vt & ego modicum quid glorier.[f] Quod loquor, non loquor ſecundum Deum: ſed quaſi in inſipientia in hac ſubſtãtia gloriæ:[g] quoniam multi gloriantur ſecundum carnẽ: & ego gloriabor.[h] Libenter enim ſuffertis inſipientes: cum ſitis ipſi ſapiẽtes.[i] Suſtinetis enim ſi quis vos in ſeruitutẽ redigit:[k] ſi quis deuorat:[l] ſi quis accipit: ſi quis extollitur:[m] ſi quis in faciẽ vos cædit.[n] Secũdũ ignobilitatẽ dico,[o] quaſi nos infirmi fuerim⁹ in hac parte.[p] In quo quis audet: in inſipientia dico:[q] audeo & ego.[r] Hebræi ſunt, & ego. Iſraelitæ ſunt, & ego. Semen Abrahæ ſunt, & ego.[s] Miniſtri Chriſti ſunt, & ego.[t] Vt minus ſapiẽs dico, plus ego. In laboribus plurimis: in carcerib. abundantius: in plagis ſupra modum: in mortib. frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas vna min⁹ accepi. Ter virgis cæſus ſũ: ſemel lapidatus ſum:[u] ter naufragium feci: nocte ac die in profundo maris fui.[x] In itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronũ, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus.[y] In labore & ærumna, in vigiliis multis in fame & in ſiti, & in ieiuniis multis. In frigore & nuditate:[z] præter illa quæ extrinſecus ſunt inſtãtia mea quotidiana ſolicitudo omniũ eccleſiarum.[a] Quis infirmatur: & ego nõ infirmor? Quis ſcandalizatur: & ego non vror?[b] Si gloriari oportet:[c] quę infirmitatis meæ ſũt gloriabor.[d] Deus & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti ſcit, qui eſt benedictus in ſecula, quod non mẽtior.[e] Damaſci præpoſitus gentis Aretæ regis cuſtodiebat ciuitatẽ Damaſcenorum, vt me comprehẽderet. Et per feneſtram in ſporta demiſſus ſum per murũ: & ſic effugi manus eius.

CAPVT

E a ¶ *Operarii ſubdoli*, &c.] Subdolus eſt, qui aliud fingit, cum aliud agit, vt ſub contemplatione Euangelicæ prædicationis contegat rapacitatem. Tales enim prædicatores, vt hominibus placeant, neceſſe eſt adulari, vt adulando placeant, & placendo accipiant, ea quæ commẽdantur dicunt, non ea quæ ædificent audientem. Plerique eorum non tam pecuniam deſiderant quàm honorem, arbitrantes ſe ſummis opibus eſſe ditatos, ſi ab omnibus collaudẽtur: ſed nec pecunias ideo ſpernunt, quia non habent, ſed quia in recõditis habent. Veri autẽ & ſimplices magiſtri Apoſtolos imitantur, dicentes Neque enim fuimus in ſermone adulationis aliquando, nec in occaſione auaritiæ, neque quærentes ab omnibus gloriam nec à vobis.

b ¶ *Et non mirum*, &c.] Non tam facilè ſomniis, aut aliquibus quaſi angelis lucis, fides habenda, ne fortè transfiguret ſe Satanas in angelum lucis, & decipiat ac fallat incautos.

c ¶ *Non eſt ergo*, &c.] Non mirum ſi miniſtri Satanæ, auaritiæ, id eſt, gloriæ cauſa fingant ſe iuſtitiam prædicare.

d ¶ *Quorum finis erit ſecundum*, &c] Mala opera, malus finis expectat.

e ¶ *Iterum dico*, &c.] Iam ſuperius dixit. Suſtinete modicum quid inſipientiæ meæ, & reddiderat rationem: quia zelo Dei eos zelatet, non gloriæ F deſiderio eſſet de ſe aliquid dicturus, ne eius in odiũ verſi falſos Apoſtolos ſequerentur. Si ergo inſipientia eius tã ſapiens eſt, quàm ſapiens erit ipſa ſapientia? Simul notandũ, quia mirum eſſe non debet, ſi ad tempus falſa doctrina præualeat, cuius auctoribus in fine vindicta promittitur.

f ¶ *Quod loquor, non loquor*, &c] Si hic neceſſitate populi compulſus, negat ſe ſecundum Deum gloriari, quid de illis ſentiendum eſt, qui ſola iactantia gloriantur ſubſtantiæ gloriæ? Eſt enim alia vera ſubſtantia gloriandi.

g ¶ *Quoniam multi*, &c.] Quoniam in nobilitate terreni generis gloriari, carnale eſt.

h ¶ *Libenter enim ſuffertis inſipientes, cum ſitis*, &c.] Video enim vos cum edocti ſitis, nullius momenti inſipientibus facilè conſenſiſſe.

i ¶ *Suſtinetis enim*, &c.] Legis vel Phariſæorum, qui dominatum in populum exercebant.

k ¶ *Si quis deuorat*, &c.] Conuiuia vel munera. Si quis accipit pecuniam.

l ¶ Si *quis extollitur*, &c.] Iudaica ſuperbia vel de ſcientia vel de generis qualitate.

m ¶ Si *quis in faciem vos cadit*, &c.] Si quis etiam præſentes obiurgat.

n ¶ *ſecundum ignobilitatem dico.*] Ignobilitas enim maxima eſt, ſi quis filius Dei, de terrena nobilitate ſe iactet.

o ¶ *Quaſi nos infirmi fuerimus in hac parte*, &c.] Ab illis minus aliquid habeamus.

G p ¶ *In quo quis audet.*] Hic ſe Apoſtolis comparat laborum ſuorum contemplatione. Item notandum quod quaſi temerarium dixerit audere.

q ¶ *Audeo & ego.*] Poſſum audere, ſi volo.

r ¶ *Hebræi ſunt & ego. Iſraelitæ ſunt & ego*, &c.] Si in hoc gloriantur, & ego huius ſum gentis.

ſ ¶ *Miniſtri Chriſti*, &c.] Notãdum quod ſi quis de Chriſti ſolum miniſterio glorietur, non ſapienter hoc facit.

t ¶ *Vt minus ſapiens dico*, &c.] Quinque vicibus tricenas & nouenas quaſi tranſgreſſor legis accepit: Hæc autem in Actibus Apoſtolorum non omnia reperiuntur: quia nec in Epiſtolis omnia, quæ ibi ſcripta ſunt, continentur.

u ¶ *Ter naufragium*, &c.] In vltimo periculo, cùm nauim in profunda tempeſtate deductam, moras fluctuum operiri putaremus.

x ¶ *In itineribus ſæpe, periculis fluminum*, &c. *periculis in falſis fratribus.*] Qui explorare ſubintroierunt noſtram libertatem.

y ¶ *In labore*, &c.] Fames neceſſitatis eſt, ieiunium voluntatis.

z ¶ *Præter illa quæ extrinſecus ſunt inſtantia mea quotidiana*, &c.] Præter illa quæ per manſuetudinem leuiora eſſe videntur. H

a ¶ *Quis infirmatur*, &c.] Non dixit, ſcandalizor: quia in fide ſcandalizatur. Cum infirmantibus infirmor: cum pereuntibus perire me credo: ſic enim vror triſtitia, vt animo ardere me ſentiam.

b ¶ Si *gloriari*, &c.] Nã ſi gloriari neceſſe eſt, nõ in his quæ ad lætitiam, ſed quæ ad mœrorem pertinent, gloriabor.

c ¶ *Quæ infirmitatis meæ ſunt*, &c.] Manifeſtè infirmitates ſuas Apoſtolus, tentationes quas ſuſtinebat, perſecutioneſque ſignificat. Item omnes ſuperiores neceſſitates, vno infirmitatis nomine definiuit, eo quòd humanas imbecillitates iſtæ præualeant.

d ¶ *Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti ſcit, qui eſt benedictus in ſecula: quod*, &c.] Rem quaſi difficilem dicturus, quod Iudæi contra eum etiam principes gentium concitaſſent, ante implorat teſtimonium DEI: ne veræ hoc iactantiæ imputaretur, quod aduerſus eum etiam regna ſurrexerint, & nihil potuerint præualere. Hæc autem idcirco enumerat, vt oſtendat, quid interſit inter veros & falſos Apoſtolos.

e ¶ *Damaſci præpoſitus gentis Aretæ regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum, vt me comprehenderet. Et per feneſtram in ſporta demiſſus ſum per murum*, &c.] Præpoſitus gentis illius erat, cui imperabat Areta rex.

A

Caput XII.

SI a *gloriari oportet, non,* &c.] Non mihi expedit, qui neceſſitate compellor.

b ¶ *Veniam autem ad viſiones*, &c.] Sibi infirmitates, Domino viſiones aſſcribit.

c ¶ *Scio hominem*, &c.] Siue humilitatis cauſa de ſe in alterius perſona loquitur, ſiue de alio, verùm poteſt vtrumque conſtare.

d ¶ *Ante annos*, &c.] Quia iterum repetit, oſtendit aliam fuiſſe viſionem. Vide quanta neceſſitas fuit, vt quod annis quatuordecim celauerat, prodere cogeretur.

e ¶ *Et ſcio huiuſcemodi hominem*, &c.] Iterando Apoſtolus hunc talem hominem, oſtendit ſecundò eſſe raptum: ſemel vſque ad tertium cœlum, vbi vidit viſiones: & ſemel in paradiſum, vbi reuelata ſunt ei ineffabilia verba.

f ¶ *Et audiuit arcana*, &c.] Siue quæ nulli dicere fas eſt, ſiue quæ impoſſibile eſt humanā enarrare naturam. Hoc contra Arianos.

g ¶ *Pro huiuſmodi*, &c.] Viſione vel homine: pro me autem non gloriabor in mea virtute: quia non eſt reuelatio mea ſed Dei.

B

h ¶ *Niſi in infirmitatibus*, &c.] Hic videtur oſtendere, cum de alio dicat, etiam ſi dicat, cauſam gloriandi habere nolle.

i ¶ *Parco autem, ne quis me exiſtimet ſupra id quod*. &c.] Sufficiunt manifeſta etiam ſi celentur occulta.

k ¶ *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt*, &c.] Quanta putatis eſſe quæ zelo, vt merito mihi eſſet ſtimulus neceſſarius, qui me hominem eſſe ſemper mihi demonſtraret. Stimulum carnis, angelum Satanæ, tentationes perſecutionum Apoſtolus ſe ſuſtinuiſſe ſignificat.

l ¶ *Vt me colaphizet*, &c.] Aut tribulationes ſuſcitando, aut dolores. Quidam enim dicunt eum frequenter dolore capitis laboraſſe.

m ¶ *Propter quod ter Dominum rogaui, vt diſcederet à me*, &c.] Hic intelligimus etiam ſanctos ignoranter nonnunquam alia impetrabilia poſtulaſſe: ſimul etiam diſcimus, quod importuna petitio vel reſponſum mereatur, ſi non meretur effectum.

n ¶ *Libenter igitur*, &c.] Poſtquam cognoui prodeſſe, quod nocere putabam.

Caput XII.

SI a gloriari oportet: nō expedit quidem. b Veniam autē ad viſiones & reuelationes Dñi. c Scio hominem in Chriſto d ante annos quatuordecim, ſiue in corpore ſiue extra corpus neſcio, Deus ſcit: raptum huiuſcemodi vſque ad tertium cœlū. e Et ſcio huiuſcemodi hominem ſiue in corpore ſiue extra corpus neſcio, Deus ſcit: quoniā raptus eſt in paradiſum, f & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. g Pro huiuſcemodi gloriabor: pro me autem nihil, h niſi in infirmitatibus meis. Nam & ſi voluero gloriari, non ero inſipiēs: veritatem enim dicam. i Parco autem, ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me: aut audit aliquid ex me. k Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, angelus Satanæ, l qui me colaphizet. m Propter quod ter Dñm rogaui, vt diſcederet à me. Et dixit mihi. Sufficit tibi gratia mea: nā virtus in infirmitate perficitur. n Libēter igitur gloriabor in infirmitatib. meis: vt inhabitet in me virtus Chriſti. o Propter quod placeo mihi in infirmitatib. meis, in contumeliis, p in neceſſitatibus, q in perſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto. r Cùm enim infirmor, tunc potens ſum. ſ Factus ſum inſipiēs, t vos me coegiſtis. Ego enim à vobis debus commendari. Nihil enim minus feci ab his qui ſunt ſupra modū Apoſtoli. u Tametſi nihil ſū: ſigna tamē apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis & prodigiis & virtutib⁹. x Quid eſt enim, quod min⁹ habuiſtis præ cæteris Eccleſiis, niſi quòd ego ipſe non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam. y Ecce tertiò hoc paratus ſum venire ad vos: & nō ero grauis vobis. Non enim quæro, quæ veſtra ſunt, ſed vos. z Nec enim debent filij parentibus theſaurizare, ſed parentes filiis. a Ego autē libentiſſime impendā: & ſuper impendar ego ipſe pro animab. veſtris abundantius: licet plus vos diligens, minus diligar. b Sed eſto. Ego vos non grauaui: ſed cùm eſſem aſtutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquē eorum quos miſi ad vos, circumueni vos? c Rogaui Titū, & miſi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? d Nonne eodem ſpiritu ambulauimus? Nonne eiſdem veſtigiis. e Olim putatis, quòd excuſemus nos apud vos. f Coram Deo in Chriſto loquimur. Omnia autem chariſſimi propter ædificationem veſtrā. g Timeo enim, ne forte cùm venero, non quales volo, inueniam vos: & ego inueniar à vobis qualem non vultis: h ne forte cōtētiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, detractiones, ſuſurrationes, inflationes, ſeditiones ſint inter vos. Ne iterū cum venero humi-

C

o ¶ *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis*.] Non in honoribus.

p ¶ *In neceſſitatibus*.] Non in ocio, non in diuitiis.

q ¶ *In perſecutionibus*, &c.] Non pro crimine: vnde Saluator docuit, vt ſola cauſa iuſtitiæ patiamur. Petro ſimiliter id atteſtante.

r ¶ *Cum enim*, &c.] Maxima potentia eſt infirmari pro Chriſto, & magnæ diuitiæ indigere.

ſ ¶ *Factus ſum inſipiens*.] Inſipientem eſſe dicit, aliquem ſe in laboribus iactare vel virtutibus.

t ¶ *Vos me coegiſtis*, &c.] Sed hoc vos coegiſtis, qui cum aliis de me ſatisfacere deberetis, quod nihil minus fuerim à magnis Apoſtolis, iterum opus habetis, vt vos denuò commendemus.

u ¶ *Tametſi nihil*, &c.] Ego quidem nihil ſum, vt homo, ſed Apoſtolatus, ſua in vobis ſigna monſtrauit, hoc eſt, patientiam in moribus, & prodigia in ſignis.

x ¶ *Quid eſt enim*, &c.] Quib. alij Apoſtoli prædicatunt. De integritate Apoſtoli, & ſeueritate acceptæ poteſtatis à Domino in eos, qui pœnitentiam negarunt, agit.

y ¶ *Ecce tertio hoc paratus ſum venire*, &c.] Salutem veſtram deſidero, non munera.

D

z ¶ *Nec enim debent filij parentibus theſaurizare: ſed parentes*, &c.] Ego magis ſi haberem, vobis dare deberem.

a ¶ *Ego autem libentiſſime*, &c.] Quod habeo labore nimio, impendo, & pluſquam poſſum, impendam. Perfecta enim dilectio non ſolum totum quod habet gratis impendit, ſed etiam ipſa libenter ſuperimpenditur, ſi neceſſe eſt.

b ¶ *Sed eſto: ego*, &c.] Per omnia ſe purgat, ipſorum ſemper conſcientiam teſtem inuocās: ſimul, & quomodo ſe ab illis poſſint cauere, demonſtrans.

c ¶ *Rogaui Titum*, &c.] Nunquid aliquid vobis abſtulit ad me perferendum?

d ¶ *Nonne eodem*, &c.] Nónne vno ſpiritu omnia gerimus?

e *Olim putatis*.] Non ſicut ſuperius dixi placem⁹ nobis, ſed ne nobis cùm venerimus, neceſſe ſit acrius vindicare.

f ¶ *Coram Deo*, &c.] Quem fallere impoſſibile eſt.

g ¶ *Timeo enim*, &c.] Timeo, ſi vos non inuenero iuſtos, & ego vobis ſeuerus inueniar. Blandimentis minas iungit.

h ¶ *Ne forte cōtētiones, æmulationes, animoſitates*, &c.] Propter

E pter hæc ſe dicebat ſeueriſſimè vindicare. Quid faceret, ſi noſtris temporibus adueniret, quibus ad comparationem aliorum criminum, iſta ne putantur quidem eſſe peccata.

a ¶ *Et lugeam multos ex his*, &c.] Hoc eſt contra Nouatianos pœnitentiæ negatores: ſi enim luget pœnitentiam non agentes, vtique de agentibus gaudet.

b ¶ *Fornicatione, & impudicitia quam*, &c.] Impudicitia grauior eſt fornicatione, quaſi monſtruoſa turpitudo, ſicut ille fecit, qui vxorem patris accepit.

humiliet me Deus apud vos: [a] & lugeam multos ex his, qui ante peccauerunt: & non egerũt pœnitentiam ſuper immunditia [b] & fornicatione, & impudicitia quam geſſerunt.

CAPVT XIII.

ECce [c] tertio hoc venio ad vos: in ore duorũ vel trium teſtium ſtabit omne verbum. [d] Prædixi enim & prædico: vt præſens vobis & nunc abſens his qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus: quoniam ſi venero, iterum non parcam, [e] An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? [f] Qui in vobis non infirmatur, [g] ſed potens eſt in vobis. [h] Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex virtute Dei. [i] Nam & nos infirmi ſumus in illo: ſed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis. [k] Voſmetipſos tentate, ſi eſtis in fide ipſi vos probate. [l] An non cognoſcitis voſmetipſos: quia Chriſtus Ieſus in vobis eſt? Niſi forte reprobi eſtis. [m] Spero autẽ, quod cognoſcitis: quia nos non ſumus reprobi. [n] Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis, non vt nos probati pareamus, ſed vt vos, quod bonum eſt, faciatis. Nos autem vt reprobi ſumus. [o] Non poſſumus enim aliquid aduerſus veritatem: ſed pro veritate. [p] Gaudemus enim, quoniam nos infirmi ſumus, vos autem potentes eſtis. [q] Hoc & oramus veſtram conſummationem. [r] Ideo enim hæc abſens ſcribo, vt non præſens durius agam ſecũdum poteſtatem, quàm Dominus dedit mihi [s] in ædificationem, [t] & non in deſtructionem. [u] De cætero fratres gaudete: perfecti eſtote, exhortamini, [x] idipſum ſapite. Pacem habete: & Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum. [y] Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos oẽs ſancti. [z] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio Sancti ſpiritus [a] ſit cum omnibus vobis, Amen.

CAPVT XIII.

ECce c tertio hoc, &c.] Secundum legem contra Manichæos.

d ¶ *Prædixi & prædico*, &c.] Qui poſt documenta priorum peccauerint, non ipſis parcam: quia antecedentium ruina, ſequentes debet facere cautiores.

e ¶ *An experimentum*, &c.] An in me Chriſtum tentatis, vtrum in vobis valeat vindicare?

F f ¶ *Qui in vobis*, &c.] Quem non infirmum, ſed potentem eſſe nec ipſi neſcitis.

g ¶ *Sed potens eſt in vobis*, &c.] Quanto magis in vobis corporibus ſui.

h ¶ *Ná & ſi crucifixus eſt ex*, &c.] Quod crucifixus eſt, noſtræ eſt infirmitatis: quod viuit, ſuæ virtutis.

i ¶ *Nam & nos*, &c.] Siue, qui nos quaſi infirmos prouocatis, inuenietis nos viuere cum Chriſto in virtute Dei cum in vos vindicare cœperimus. Siue nos in præſenti quidem infirmamur, ſed in futuro cum illo, non in noſtra, ſed DEI virtute viuemus.

k ¶ *Voſmetipſos tentate, ſi eſtis in fide: ipſi vos probate*, &c.] Si in fide eſtis & in vobis vos cognoſcite: date ſententiam in peccante, & videte, ſi non ſtatim cum veſtro verbo vindicta procedat.

l ¶ *An noncognoſcitis voſipſos, quia*, &c.] Dei virtus, ſi tamen vos minimè reprobauit.

G m ¶ *Spero autem, quod*, &c.] Spero vos ſenſuros, quomodo nos conuerſemur.

n ¶ *Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis, non vt nos probati*, &c.] Si enim aliquid feceritis, non vindicando parebimus probati: ſed maluimus nos reprobos videri, tantum vt vos, quod bonum eſt, faciatis.

o ¶ *Non enim*, &c.] Innocentiæ enim noſtræ ſententia obeſſe non poterit, niſi ei qui pro certo peccauerit.

p ¶ *Gaudemus enim*, &c.] Gaudemus, ſi non ſit neceſſe, vt noſtra virtus appareat, ſicut Petri apparuit in Sapphira & Anania.

q ¶ *Hoc oramus veſtram*, &c.] Vt vos perfecti ſitis atque potentes.

r ¶ *Ideo hæc abſens ſcribo, vt*, &c.] Si non correxeritis vos, durius adhuc acturus ſum, quàm ſcribendo denuntio.

ſ ¶ *In ædificationem*, &c.] Vt & vos de æterno emendetis: & alij peccare formident.

t ¶ *Et non in deſtructionem.*] Ad quam ſibi Pſeudoapoſtoli poteſtatem vſurpant.

u ¶ *De cætero autem fratres gaudete, perfecti eſtote*, &c.] Notandum quod toti Eccleſiæ ſcribens, dicit eos omnes debere eſſe perfectos: & quod laicos iubet ſe inuicem exhortari. H

x ¶ *Idipſum ſapite. Pacem habete & Deus pacis*, &c.] Alioquin auctor diſſenſionis & odij, contrarius erit vobis: & vos cum illo permanebitis in æternum: ſi ille hic vobiſcum manſerit ſemper.

y ¶ *Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant*, &c.] Non honorati aut diuites.

z ¶ *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & cõmunicatio Sancti ſpiritus*, &c.] Contra Arianos, qui ideo patrem maiorem eſſe contendunt: quia plerunque primus nominatur in ordine.

a ¶ *Sit cum omnibus*, &c.] Non aliquantis, ſiue quòd omnes in his donis velit eſſe perfectos.

Commentariorum in ſecundam Epiſtolam ad Corinthios Finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD GALATAS.

CAPVT I.

PAulus[a] Apoſtolus nō ab hominibus, neque per hominem: [b] ſed per IESVM Chriſtum [c] & Deum patrem: [d] qui ſuſcitauit eum à mortuis, [e] & qui mecum ſunt omnes fratres, Eccleſiis Galatiæ. [f] Gratia vobis [g] & pax à Deo patre noſtro & Domino IESV Chriſto: [h] qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, [i] vt eriperet nos de præienti ſeculo nequam, [k] ſecundum voluntatem Dei & patris noſtri, [l] cui eſt gloria in ſecula ſeculorum, Amen. [m] Miror, quod ſic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Chriſti, in aliud Euangelium, quod non eſt aliud, [n] niſi ſunt aliqui, qui vos conturbant, [o] & volunt conuertere Euāgelium Chriſti. [p] Sed licet nos aut angelus de cœlo euangelizet vobis præterquam, quod euangelizamus vobis, [q] anathema ſit. [r] Sicut prædiximus, & nunc iterum dico. Si quis vobis euangelizauerit præter id, quod accepiſtis, anathema ſit. [ſ] Modo enim hominibus ſuadeo, an Deo? [t] An quæro hominibus placere? [u] Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. [x] Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium quod euangelizatum eſt à me: [y] quia non eſt ſecundum hominē. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. [z] Audiſtis enim conuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo: [a] quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantes æmulator exiſtens paternarum mea-

PAul' a *Apoſtolus*, &c.] Sicut ſacrarum ſcripturarum teſtatur auctoritas: Neminem venire ad patrē niſi per filium & Spiritum ſanctum.

Item neminem venire ad filium, niſi quem vocauerit pater & Spiritus ſanctus: ita & hoc loco manifeſtè oſtenditur Paulum Apoſtolum in Euangelij prædicationem, per Ieſum Chriſtum & Deum patrem vocatum eſſe à Sancto ſpiritu: quemadmodum liber Apoſtolicorum Actuum docet, dicens: Miniſtrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus dixit Spiritus ſanctus: Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus, ad quod aſſumpſi eos.

Item & infra in eodem loco: Et ipſi quidem miſſi à Spiritu ſancto abierunt Seleuciam. Quod autem hic Ieſum Chriſtum primo loco ponit, & ita demum patrem, & alibi indifferenter DEVM patrem anteponit, frequenter etiam Spiritum ſanctum, hoc oſtendit: quoniam in patre & filio & Spiritu ſancto, non ordo, non maior aut minor, ſed vna eſt gloria eademque ſubſtantia. Quod vero dicit, neque per hominem, ſed per IESVM Chriſtum: hic perſonam deitatis oſtendit. Quod autem ait: qui ſuſcitauit eum à mortuis, aſſumpti hominis ſignificat incarnationem. Aliter: Non humana præſumptione, vt illi dicunt: neque per Apoſtolos alios, vt Aaron per Moyſen, ſed per ipſum dominum, vt Moyſes & omnes Apoſtoli vel Prophetæ: ſed plerique ab hominibus ordinantur, cum indigne fauore populi patientiam Domini contemnentes, diuino ſacerdotio contra meritum ordinantur.

b ¶ *Sed per Ieſum Chriſtum.*] Qui Petrum & cæteros Apoſtolos in miniſterium Apoſtolatus elegit.

c ¶ *Et Deum patrem*, &c.] Oſtendit vnam eſſe patris & filij operationem.

d ¶ *Qui ſuſcitauit eum*, &c.] Secundum quod mori potuit, ſecundum carnem ſcilicet.

e ¶ *Et qui mecum ſunt*, &c.] Ne ſolus indigne ferre putaretur, ſuam conculcari doctrinam Apoſtolus obiurgaturus Galatas propter conuerſationem ſuam, non tantum ex ſua perſona ſcribit ad eos, ſed ex omnium fratrum, qui in conſortio ſecum erant, quos in Epiſtola ad Corinthios Apoſto-
1.Cor.15. los vocat, dicens. *Siue fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiam gloriæ Chriſti.*

f ¶ *Gratia vobis.*] Qua ſola eſtis fide ſaluati.

g ¶ *Et pax à Deo & patre*, &c.] Qua remiſſis delictis omnibus, reconciliati fuerunt Deo.

h ¶ *Qui dedit ſemetipſum*, &c.] Oſtendit beneficia Chriſti, quib. exiſtebant ingrati, in lege quæ peccatoribus data eſt, viuere cupientibus, cum illis omnia eſſent peccata dimiſſa.

i ¶ *Vt eriperet nos de præſenti*, &c.] Non quod ſeculum nequam ſit, ſed quod mala ſint, quæ aguntur in ſeculo, ſicut & Dominus in Euangelio dicit: Mat.6 d
Sufficit diei malitia ſua. Non quia dies mala ſit, ſed propter illa, quæ in eius tempore agūtur, vel bona vel mala dicitur. Item mala ſeculi opera dicuntur, quæ committuntur in ipſo.

k ¶ *Secundum voluntatem Dei* &c.] Non ſecundum merita noſtra.

l ¶ *Cui eſt gloria*, &c.] Infinitis beneficiis infinita gloria debetur.

m ¶ *Miror, quod ſic tam*, &c.] Manifeſtatis beneficiis, mirari ſe dicit, quod ab illo potuerint ſeparari.

n ¶ *Niſi ſunt aliqui, qui vos*, &c.] Nam Euangelium verum aliud eſſe non poteſt, niſi Chriſti.

o ¶ *Et volunt*, &c.] Dum lex ad Euangelium profecerit, illi peruerſo ordine Euangelium ad legem prouocare nituntur.

p ¶ *Sed licet nos aut* &c.] Breuiter omni voluit præiudicare perſonæ, quando nec Apoſtolus contra id quod primū prædicauerat, nec vocem de cœlo loquentis angeli permiſit audire. Facit autem ſententia cōtra omnes hæreticos qui traditiones Apoſtolicas mutare conantur.

q ¶ *Anathema ſit.*] Hoc eſt, abominabilis vobis ſit.

r ¶ *Sicut prædiximus*, &c.] Repetitum fortius commendatur.

ſ ¶ *Modo enim*, &c.] Nunquid propter homines vobis ſuadeo: ſicut propter Iudæorum traditiones ante faciebam? Oſtendere vult odia hominum ſe non timentem, liberè defendere veritatem.

t ¶ *An quæro*, &c.] Vbicunque ſine additamento aliquo homines nominantur, in malam partē accipitur in ſcripturis.
Vt eſt illud: *Omnis homo mendax.* Et: *Quem dicunt homines* Pſal.115.
eſſe-Et, *Nonne homines eſtis*? Et, *Secundum hominem ambulatis.* Igitur quicunque talibus placere voluerit, neceſſe eſt: vt 1.Cor.3
eorum faciat voluntatem. Sancti autem Deo tātum & Deū amantibus placent, qui pluſquam homines eſſe meruerunt.

u ¶ *Si adhuc hominibus*, &c.] Nam ideo me oderunt, quia ſeruus ſum Chriſti.

x ¶ *Notum enim vobis facio*, &c.] Vult purgare vſurpationis & humanæ traditionis infamiam.

y ¶ *Quia non eſt*, &c.] Neque à me confinxi, neque ab alio homine accepi, neque à quoquam didici, quod gentes ſola fide ſaluarentur.

z ¶ *Audiſtis enim*, &c.] Nec vos credo latere, quod dico. Oſtendere vult, quàm firmiter tenuerit Iudaiſmum, & quā fideliter pro traditionibus patrum expugnarit Eccleſiam, vt intelligamus eum non potuiſſe inde humano conſilio, niſi reuelatione ſeparari diuina.

a ¶ *Quoniam ſupra modum*, &c.] Non ſupra omnes, ne iactabundus putaretur.

a ¶ *Cum*

E a ¶ *Cum autem*, &c.] Hic præſcientiam Dei, ad dilectionem apoſtoli antequam naſceretur, oſtendit. Item qui me in præſcientia ab vtero ſegregauit, quādo voluit, fecit, quod ſciebat eſſe futurum.

b ¶ *Et vocauit*, &c.] Non meis meritis.

in aliquo inſtruerer, quippe qui plenam fueram gratiā conſecutus: ſed vt manifeſtarem eis recto ordine, me Chriſti euangelium prædicare. G

ſ ¶ *Et contuli cum illis*, &c.] Non didici, ſed contuli euangelium, per quod gentes ſola fide ſaluantur.

c ¶ *Vt reuelaret*, &c.] Vt filium ſuum per me gentibus reuelaret.

d ¶ *Continuo*, &c.] Hoc dicit: quoniam ſecundum myſteriū reuelationis, commiſſam ſibi prædicationem euangelij exercuerit: neque tunc carnis & ſanguinis vocem audiui, ſed Dei.

e ¶ *Neque*, &c.]Non quod mihi neceſſe fuit, vt ab illis aliquid edoceret: ſed de Damaſco in Arabiam protinus ibam, vt docerem quod mihi à Deo reuelatum fuerat.

f ¶ *Deinde*, &c.] Oſtendit ſe non indiguiſſe doceri, qui tribus iam annis aliis prædicarat.

g ¶ *Veni*, &c.] Quando ſe diſcipulis iungere attentabat.

h ¶ *Videre Petrum*.] Et ſuſceptum ſe ab illo in charitate demonſtrat, & in tam breui tempore nihil diſcere potuiſſe.

i ¶ *Et manſi* &c.] Videndi gratia, non diſcendi.

k ¶ *Alium*, &c.] Ne vel ab illis didiciſſe videretur.

F l ¶ *Niſi Iacobum fratrem Domini*. &c.] Quatuor modis fratres appellari quis dubitat? Primo, naturæ, ſecundo, cognatione, tertio, gente, quartò, affectu. Vnde Iacobus ſecundū cognationem frater Domini dicitur: quoniam de Maria Cleophe ſorore matris Domini, natus eſſe monſtratur.

m ¶ *Deinde veni*, &c.] Notandum quia per triennium eccleſiis Iudææ erat ignotus.

n ¶ *Quæ erant in Chriſto. Tantum autem auditum habebant*, &c.] Seorſum qui ex Iudæis erant, eccleſia habebantur, nec his quierant ex gentibus, miſcebantur.

o ¶ *Et in clarificabant Deum*.] De re difficili maxima naſcitur admiratio, & laudabatur Deus, qui hoc ſolus poſſet efficere. De falſis fratribus, & de Petro in circumciſione. Paulo vero in gentibus ordinatis.

mearum traditionum. [a] Cum autem placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, [b] & vocauit per gratiā ſuam, [c] vt reuelaret filium ſuū in me, vt euangelizarē illum in gentibus: [d] cōtinuo non acquieui carni & ſanguini. [e] Neque veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos apoſtolos, ſed abij in Arabiam, & iterum reuerſus ſum Damaſcū. [f] Deinde poſt annos tres [g] veni Hieroſolymam [h] videre Petrum, [i] & mānſi apud eum diebus quindecim. [k] Alium autē apoſtolorum vidi neminem, [l] niſi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo, quia nō mentior. [m] Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie eccleſiis Iudææ, [n] quæ erant in Chriſto. Tantum autem auditum habebant: quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat, [o] & in me clarificabant Deum.

CAPVT II.

DEinde [p] poſt annos quatuordecim iterum [q] aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba aſſumpto & Tito. [r] Aſcendi autem ſecundum reuelationem, [ſ] & contuli cum illis euangeliū quod prædico in gentibus. [t] Seorſum autem his qui videbantur aliquid eſſe: [u] ne forte in vacuum currerem aut cucurriſſem. [x] Sed neque Titus, qui mecum erat, cum eſſet gentilis, compulſus eſt circumcidi: [y] ſed propter ſubintroductos falſos fratres, [z] qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem redigerent: [a] quibus neque ad horam ceſſimus ſubiectioni, vt veritas euangelij permaneat apud vos. [b] Ab his autem qui videbantur eſſe aliquid, [c] quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt. Deus. n. perſonam hominis non accipit. [d] Mihi autem qui videbantur eſſe aliquid, nihil contulerunt: ſed è contra cum vidiſſent, quod creditum eſt mihi euangelium præputij, [e] ſicut & Petro circumciſionis. Qui. n. operatus eſt Petro in apoſtolatū circumciſionis, operatus eſt & mihi inter gentes. Et cum cognouiſſent gratiam, quæ data eſt mihi: [f] Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe, [g] dextras dederunt mihi & [h] Barnabę ſocietatis: vt nos in gentes, ipſi autem in circumciſionem: tantum vt [i] pauperum memores eſſemus. [k] Quod etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere. [l] Cum autem veniſſet

t ¶ *Seorſum autem*, &c.] Ne illos diſcipuli de euangelio dubitare putarent.

u ¶ *Ne forte*, &c.] Hoc non eſt dubitantis, ſed potius confirmantis.

x ¶ *Sed neque*, &c.] In vacuum cucurrit.

y ¶ *Sed propter*, &c.] Reddidit cauſas cur circumcidit Titum, non quia illi circumciſio prodeſſet, ſed vt ſcandalum imminens vitaretur.

z ¶ *Qui ſubintroierunt*, &c.] Quia abſoluti ſumus à iugo legis.

a ¶ *Quibus*, &c.] Vt periculum vitaremus. & eſſent in nobis, qui veritatem euangelij confirmarent.

b ¶ *Ab his*, &c.] Hic eos ſignificat, qui Galatas iudaizare compulerant: qui aliquando inſignes inter diſcipulos apoſtolorum fuerant: quique præſenti tempore à fide Chriſtiana ad obſeruationem Iudaicam conuertebant.

c ¶ *Quales*, &c.] Non mihi cura eſt, quia cum Domino ambulauerunt: quia nec tempus præiudicat fidei, nec perſona labori.

d ¶ *Mihi autem*, &c.] Vt prædicem in gentibus, ſicut illi Iudæis.

e ¶ *Sicut & Petro*, &c. *quod creditum*, &c.] In nullo ſum illis inferior: quia ab vno Deo ſumus in miniſterio ordinati.

f ¶ *Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe*.] Super quas erat eccleſia confirmata.

g ¶ *Dextras dederunt*.] Ita nos docere debere.

h ¶ *Mihi & Barnabæ ſocietatis: vt nos*, &c.] Ambo enim miſſi erant ſimul, vt gentibus prædicarent.

i ¶ *Vt pauperū*, &c.] Qui omnia ſua diſtribuentes, ad apoſtolorum pedes pretia deponebant. Vel quorum bona fuerant à Iudæis inuaſa, ſicut legimus ad Hebræos.

k ¶ *Quod etiam ſolicitus*, &c.] Hoc eſt, quod in omni pene ſcribit epiſtola.

CAPVT II.

DEinde p poſt, &c.] Quando de oneribus legis quæſtio mouebatur.

q ¶ *Iterum aſcendi*, &c.] Non voluntate mea, ſed imperii diuini neceſſitate.

r ¶ *Aſcendi autem ſecundum*, &c.] Hoc ait Apoſtolus: Cum venirem, inquit, Hieroſolymam ſecundum reuelationem Dei, congregationi fratrum per ædificationem meam reddidi rationem, ſeorſum & apoſtolis, non vt ab illis

l ¶ *Cum autem veniſſet Cephas Antiochiam*, &c.] Galatarū infirmitas compellit eum narrare: quod nec ipſi Apoſtolorum principi Petro pepercerit, veritatem euangelii nō libere defendenti: ſicut etiam ad profectum Corinthiorum manifeſtat viſionem, quam annis quatuordecim celauerat.

A Hoc autem totum ait, vt oſtendat ſe nunquam circumciſionis fuiſſe factorem quod de illo falſi apoſtoli confingebant. Vnde & alibi dicit: *Ego autem, fratres, ſi circumciſionem prædico quid adhuc perſecutionem patior?* Gal.5.b

a ¶ *Prius enim*, &c.] Sciens ſibi oſtenſum, vt nullius generis hominem vocaret immundum.

b ¶ *Cum*, &c.] Non ideo reprehenſibilis erat, quia cum illis edebat: ſed quia poſtea propter homines ſe ſubtrahebat.

c ¶ *Ita vt & Barnabas*, &c.] Qui mecum ad gentes miſſus, nihil inter eos docuerat eſſe diſcriminis.

d ¶ *Sed cum*, &c.] Quamuis hoc propter ſcandalum faceret Iudæorum, tamen publicè illum conueni, vt & Iudæis ſuperbia, & gentibus deſperatio tolleretur.

e ¶ *Dixi Cephæ*, &c.] Publicũ ſcandalum non poterat priuate curari.

f ¶ *Si tu*, &c.] Si tu non tenes quod natus es, quo modo illos facis tenere quod nati nõ ſunt? Rationem reddit, non iniuriam facit.

g ¶ *Gentiliter*, &c.] Non ex operibus legis, ſed ſola fide ſicut gentes, vitam in Chriſto inueniſſe noſti.

B h ¶ *Quomodo*, &c.] Cur ſubtrahis te tanquam à peccatoribus?

i ¶ *Nos natura*, &c.] Peccatores tamen eramus: quia concluſit ſcriptura omnia ſub peccato.

k ¶ *Scientes autem*, &c.] Opera legis, circumciſio & ſabbathum, dies feſti & cætera, quę non propter iuſtitiam, ſed ad edomandam populi duritiam ſunt mandata.

l ¶ *Quod ſi*, &c.] Si enim gentes fides ſola non ſaluat, nec nos: quia ex operibus nemo iuſtificatur. Ergo adhuc peccatores ſumus, & Chriſtus peccatorũm miniſter eſt, tãquam non valens peccata indulgere.

m ¶ *Si enim*, &c.] Si deſtruxi Iudæos, & nunc (vt illi dicũt) ipſos reædifico, meæ ſententiæ præuaricator inuenior.

niſſet Cephas Antiochiam, in faciem ei reſtiti: quia reprehẽſibilis erat. [a] Prius enim quam venirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat. [b] Cum autẽ veniſſent, ſubtrahebat & ſegregabat ſe, timens eos qui ex circũciſione erant: & ſimulationi eius cõſenſerunt cæteri Iudæi: [c] ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illã ſimulationem. [d] Sed cum vidiſſem quod nõ rectè ambularent ad veritatem euangelij, [e] dixi Cephæ corã omnibus: [f] Si tu cum Iudæus ſis, [g] gentiliter viuis, & nõ Iudaice, [h] quo modo gentes cogis Iudaizare? [i] Nos natura Iudæi, & non ex gẽtib. peccatores. [k] Scientes autem quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidẽ Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis. Propter quod ex operib. legis non iuſtificabitur omnis caro. [l] Quod ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores: nũquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. [m] Si enim quæ deſtruxi, iterum hęc reædifico, præuaricatorem me conſtituo. [n] Ego enim per legem legi mortuus ſum, [o] vt Deo viuam: [p] Chriſto cõfixus ſum cruci. [q] Viuo autem iam non ego, [r] viuit vero in me Chriſtus. [s] Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, [t] qui dilexit me: & tradidit ſeipſum pro me. [u] Non abiicio gratiam Dei. [x] Si enim per legem iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

Capvt III.

O Inſenſati [y] Galatæ, [z] quis vos faſcinauit nõ obedire veritati? [a] Ante quorum oculos Chriſtus Ieſus proſcriptus, [b] & in vobis crucifixus. [c] Hoc ſolum à vobis volo diſcere. [d] Ex operibus legis ſpiritum accepiſtis, an ex auditu fidei. [e] Sic ſtulti eſtis, vt cum ſpiritu cœperitis, nunc carne conſummamini? [f] Tanta paſſi eſtis ſine cauſa, ſi tamen ſine cauſa. [g] Qui ergo tribuit vobis ſcriptum, & operatur virtutes in vobis ex operibus legis, an ex auditu fidei, ſicut ſcriptum eſt. [h] Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. [i] Cognoſcite ergo: quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abrahæ. [k] Prouidens autem ſcriptura, quia ex fide iuſtificat gentes Deus, prænũciauit Abrahæ, quia benedicẽtur in te omnes gentes. [l] Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cũ fideli Abraham. [m] Quicunque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto

s ¶ *Quod autem*, &c.] In ſola fide: quia nihil debeo legi antiquæ.

t ¶ *Qui dilexit me*, &c.] Non pecuniam, non aliquod aliud pretium, ſed ſe.

u ¶ *Non abiicio*, &c.] Nõn debeo illi eſſe ingratus, qui me tantum dilexit, vt pro me etiã moreretur. Abiecta enim eſt gratia, ſi mihi ſola non ſufficit.

x ¶ *Si enim per legem*, &c.] Si lex poterat iuſtificare, ſuperfluè mortuus eſt Chriſtus.

Capvt III.

O *Inſenſati y Galatæ*.] Nõ eſt contrarium Saluatoris verbo, quo fratrem fatuum vocari prohibuit, nõ enim hic dicitur ſine cauſa.

z ¶ *Quis vos*, &c.] Per vulgi verbum, inuidiam ſignificauit, ſicut ait Salomon: *Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona.* Sap.4.a

a ¶ *Ante quorum*, &c.] Quibus per meam prædicationem ita manifeſtata eſt paſſio eius, vt ipſum ante vos pendere putaretis. Proſcriptus eſt, ſententiam damnationis accepit.

b ¶ *Et in vobis*, &c.] Quaſi apud vos omnia facta ſint. Siue ſic, quem vere pro damnato & mortuo etiam nunc vilem habetis, dum putatis eum vobis non ſufficere ad ſalutem. D

c ¶ *Hoc*, &c.] Hoc vnum vos interrogo.

d ¶ *Ex operibus*, &c.] Si ex merito fidei ſpiritum accepiſtis, quid nobis lex amplius poterit dare?

e ¶ *Sic ſtulti eſtis*, &c.] Cum nec Iudæi aliter ſpiritum accipiãt, quam per fidem Chriſti, vos è contrario putatis vobis ſpiritum non ſufficere ſine lege.

f ¶ *Tanta*, &c.] Oſtendit quia in Galatia conſtituti, pro Chriſti fide paſſi ſunt perſecutionẽ. Item tanta ſine cauſa pro Chriſto toleraſti, ſi non iterum pro Chriſto corrigatis. Siue quod hic, ſi tamen non dubitantis ſermo ſit, ſed potius confirmãtis, ſecundum illud, ſi tamen iuſtum eſt apud Deum retribuere, qui nos tribulant tribulationem.

n ¶ *Ego enim*, &c.] Hoc eſt quod dicit: per legem Chriſti, legi Moyſi mortuus ſum: aut certè per ipſam Moyſi legem, legis eiuſdem ſum obſeruationibus liberatus: quoniam ſcriptum eſt in eadem lege: Quia Abraham ex fide iuſtificatus eſt, & non ex operibus legis. Item per legem Chriſti, legi literæ: & Moyſi lege veteri ſum mortuus: quia ipſa ſe ceſſaturam eſſe prædixit. Gen.15.b

o ¶ *Vt Deo viuam*.] Quia legem ſuam innouauit.

p ¶ *Chriſto*, &c.] Omnibus peccatis, quibus lex eſt data, ſum mortuus, ergo lex mihi minime eſt neceſſaria.

q ¶ *Viuo autem iam non ego*.] Vetus homo.

r ¶ *Viuit vero in me Chriſtus*.] In illo viuit Chriſtus, in quo Chriſtus vegetat actus & vitam.

g ¶ *Qui ergo tribuit vobis*, &c.] Spiritum ſancta fide ſolum accepiſtis, qui non niſi à iuſtis accipitur, iuſtos autem ſine legis oneribus eſſe vos conſtat.

h ¶ *Abraham credidit Deo*, &c.] Ita & vobis ad iuſtitiam ſolam ſufficit fides.

i ¶ *Cognoſcite ergo, quia*, &c.] Siue Iudæi, ſiue Græci, non carnaliter circumciſi.

k ¶ *Prouidens*, &c.] Non vna gens Iudaica, ſed omnes quæ ex operibus legis ſunt.

l ¶ *Igitur*, &c.] Non enim circumciſæ ſunt gentes, vt poſſint ex operibus benedici.

m ¶ *Quicunque*, &c.] Quia ita præualuit conſuetudo peccandi, vt nemo iam perficiat legem.

a ¶ Male-

E

dicto ſunt. Scriptũ eſt enim: [a] Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis vt faciat ea. [b] Quoniam autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt, [c] quia iuſtus ex fide viuit. [d] Lex autem non eſt ex fide, [e] ſed qui fecerit ea, viuit in illis. [f] Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictũ: quia ſcriptum eſt: [g] Maledictus omnis qui pendet in ligno, [h] vt in gentibus maledictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, [i] vt pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem. [k] Fratres, ſecundùm hominem dico, tamẽ hominis confirmatũ teſtamentum [l] nemo ſpernit aut ſuperordinat. Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones & ſemini eius. Non dicit, & ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in vno, & ſemini tuo qui eſt Chriſtus. [m] Hoc autem dico teſtamentum confirmatum à Deo, [n] quæ poſt quadringẽtos & triginta annos, facta eſt lex, nõ irritum fecit ad euacuandam promiſsionem. [o] Nam ſi ex lege hæreditas, iam nõ ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſsionem donauit De⁹. [p] Quid igitur lex? [q] Propter trãsgreſſionem poſita eſt, donec veniret ſemẽ cui promiſerat, [r] ordinata per angelos [ſ] in manu mediatoris. [t] Mediator autem vnius non eſt, [u] Deus autem vnus eſt. [x] Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Si .n. data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, vere ex lege eſſet iuſtitia. [y] Sed cõcluſit ſcriptura omnia ſub peccato, vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus. [z] Prius autẽ quàm veniret fides, [a] ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelãda erat. [b] Itaq; lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificemur. [c] At vbi venit fides, iã non ſumus ſub pædagogo. [d] Omnes enim filij Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. [e] Quicunque enim in Chriſto Ieſu baptizati eſtis, Chri-

a ¶ *Maledictus omnis*, &c.] Hoc eſt, quod non omnia vſque ad finem legis mandata ſeruauerit. Quæritur ſane hoc loco ſi fides ſola ſufficiat Chriſtiano, & vtrum non ſit maledictus, qui euangelica præcepta contemnet. Sed fides ad hoc proficit, vt in primitiis credulitatis accedentes ad Deum iuſtificet, ſi deinceps in iuſtificatione permaneat: cæterum ſine operibus fidei, non legis, mortua eſt fides. Qui enim non credit mandatis: & eos qui euangelij præcepta contemnunt, maledictos eſſe, & Saluator edocuit, dicens: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum*. [Matt.25.A] Et Iacobus Apoſtolus vnius mãdati tranſgreſſorem, omnium reum eſſe demonſtrauit. [Iacob.2.b]

b ¶ *Quoniam*, &c.] Quia nemo illam ſeruat, ideo dictum eſt, quod ſola fide iuſtificandi eſſẽt credentes. Item vult oſtendere: quia ex operibus legis Moyſi, iuſtificari homo non poſſit, niſi habuerit & fidem, quę veniam dat credenti in Deo. Non enim qui credunt in Chriſto, ſine lege viuere nõ poſſunt.

c ¶ *Quia*, &c.] Perfecta fides eſt, non ſolum Chriſtum, ſed & Chriſto credere.

d ¶ *Lex*, &c.] Non iuſtificat ſola fides.

e ¶ *Sed qui*, &c.] Suo labore conquirat iuſtitiam, & viuet in æternum.

F

f ¶ *Chriſtus*, &c.] Qui ſub maledicto non erat: quia per omnia legem impleuit. Et ideo in debito maledicto eius noſtrũ debitum compenſatum eſt, vt liberet tranſeuntes ad fidem.

[Deut.21.d] g ¶ *Maledictus*, &c.] Sic eſt ſcriptum: Si cui fuerit iudiciũ mortis, ſuſpendetis eum in ligno. Non ideo maledictus, quia pendet: ſed ideo pendet, quia maledictus. Chriſtus ergo cui non erat iudicium mortis, nec cauſa ſubeundæ crucis & maledicti reatus pro nobis maledictum ſuſcepit: quia omnes maledicti eramus, & debiti ligno: & ideo maledicti, quia non permanſimus in omnibus quæ ſcripta erant in lege.

h ¶ *Vt in gentibus*, &c.] Vt ſola fide gentes benedicerentur in Chriſto, ſicut promiſſum fuerat Abrahæ.

[Ioel.2.g] i ¶ *Vt pollicitationem*, &c.] Quæ per Iohelem prophetam omni carni promiſſa eſt, id eſt, vniuerſo generi hominum.

k ¶ *Fratres*, &c.] Humano vtor exemplo: comparari enim humana diuinis, propter euidentiorem intellectum poſſunt, æquari non poſſunt.

l ¶ *Nemo ſpernit aut ſuperordinat. Abrahæ*, &c.] Quia poſt tantum temporis data eſt lex.

m ¶ *Hoc autem dico teſtamentum confirmatum à Deo*.] In Chriſto Ieſu.

[Gen.15.c] n ¶ *Quæ poſt*, &c.] Ne quis putet eſſe contrarium: quoniam in libro Geneſeos ad Abraham à Deo dicitur: *Scito præuoſcens, quod peregrinum futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua, & ſubiicient eos ſeruituti, & affligent quadringentos annos*, & hic Apoſtolus triginta annos amplius ponat. Quod autem dicit, hoc eſt, ſeptuageſimo quinto ætatis ſuæ anno, Abraham accepit à Deo repromiſſionem, à quo tempore vſque ad initium legis Moſaicæ quadringenti & triginta anni, hac ratione complentur. Ex tempore repromiſſionis vſque ad centeſimum annum Abrahæ, quando Iſaac filius ei natus fuit, vigintiquinque anni numerantur. Poſtea quinto ætatis anno, Iſaac paruulus, ab Iſmaele cœpit affligi, ſicut idẽ Apoſtolus in hac ipſa epiſtola ſcribit. Euidenter ergo monſtratur ſecundum ſermonem Dei ad Abraham factum, poſt centum triginta annos repromiſſionis, ſemen eius perſecutionibus laborare cœpiſſe.

G

o ¶ *Nam ſi ex lege*, &c.] Non per legem, quæ necdum erat.

p ¶ *Quid*, &c.] Quare ergo data eſt lex.

q ¶ *Propter tranſgreſſionem*, &c.] Propterea data eſt, vt nos non tranſgredi, vel congeret, vel doceret, vſque dum Chriſtus veniret.

r ¶ *Ordinata per angelos*.] Hoc loco Moſen Dei & Hebræorũ mediatorem ſignificat, legem per angelum Domini accepiſſe, ſicut in libro actuum apoſtolorum Stephanus dicit: *Hic eſt Moſes, qui fuit in eccleſia in ſolitudine cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina*. [Act.7.e] Item legimus angelos per legem ſæpè populo affuiſſe.

ſ ¶ *In manu mediatoris*.] Siue Moſi (vt quidam putant) ſiue Chriſti. Nam & Moſes, aiunt, inter Deum & populum medius fuit.

H

t ¶ *Mediator*, &c.] Id eſt, vnius partis.

u ¶ *Deus*, &c.] Hoc ideo addidit, ne quis putaret, Chriſtum ab vnitate diuinæ naturæ penitus eſſe diuiſum, quia mediatoris ſuſcepiſſet officium.

x ¶ *Lex ergo aduerſus*, &c.] Sicut ad Romanos ait: *Quod impoſſibile erat legi, infirmabatur*, [Rom.8.a] ſcilicet, quæ à nemine ſeruabatur.

y ¶ *Sed concluſit*, &c.] Aduentente Chriſto, qui ſub lege Moſi erant, concluſi ſunt peccato, ſi vltra in legis obſeruatione permanere voluerint. Quia maledicti qui vmbræ legis deſeruierunt veritate præſente. Item oſtendit, quoniam non potuit inueniri, qui daretur credentibus, vt neceſſe eſſet ſola fide ſaluari credentes.

z ¶ *Prius autem*, &c.] Prius quam veniret cui crederemus.

a ¶ *Sub lege*, &c.] Seruabamur à lege, huic fidei quæ erat ſuo tempore reuelanda.

b ¶ *Itaque lex pædagogus*, &c.] Ad diſciplinam nos arctius retentans, perfectam doctrinam vero magiſtro ſeruabat.

c ¶ *At vbi venit fides*, &c.] Perfectæ ætatis diſcipuli non indigent pædagogo.

d ¶ *Omnes enim filij Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu*.] Æqualiter & Iudæi & gentes per ſolam fidem filij Dei eſtis, qua credidiſtis Chriſto.

e ¶ *Quicunque*, &c.] Filium Dei induti, & toti membra eius effecti, filij Dei ſitis neceſſe eſt, vt quid ergo vobis lex quæ ſeruis & peccatoribus data eſt, quibus per baptiſmum peccata remiſſa ſunt?

A

a ¶ *Non eſt Iudæus neque Græcus*, &c.] Ante enim non ſolum inter Iudæum & Græcum, ſed etiam inter tribum & tribum erat magna diuerſitas.

b ¶ *Si autem vos Chriſti*, &c.] Si omnes vnum corpus eſtis Chriſti, Abrahæ ſemen eſtis, & veri hæredes, non ex carnali ſemine, ſed ex diuina promiſſione generati.

CAPVT IV.

DIco c autem, &c. *ſub tutoribus*, &c.] Quia dominatum quondam ſacerdotes & principes exercebant: quos tutores & actores appellat. Modo autem non dominari, ſed formam præbere iubētur: quia ſacerdotale genus ſumus, & omnia communiter habemus, quamuis per illos percipiamus ſacramenta.

d ¶ *Ita & nos cū eſſemus*, &c.] Dierum videlicet & temporum, quæ fuerant eorum infirmitati neceſſaria, pro temporis qualitate.

e ¶ *At vbi venit*, &c.] Impletum iam erat tempus, quando legem per malam conſuetudinem nemo poterat cuſtodire.

f ¶ *Factum ex muliere.*] Dicens factum ex muliere, ſexum ſignificat, non corruptionem. Cæterum vt manifeſte oſtenderet natum ex virgine, ait, ex muliere, non per mulierem. In eo autem quod dicit: ex muliere, monſtrat non more ſolito
B
ex conuentu viri & feminæ, ſed per Spiritum ſanctum, ex matre tantum Chriſtū incarnationem hominis ſuſcepiſſe.
1.Cor.7.b
Nā idem Apoſtolus ad Corinthios ſcribens, ait: *Sicut mulier ex viro, ita & vir per mulierē.* Vnde ſicut in principio generationis, mulier ex viro ſumpta eſt, ita & Chriſtus ſecundum carnem ex matre tantum eſt. Omnis autem reſidua humana generatio, non ex muliere ſecundum Apoſtoli dictum, ſed per mulierem, vt clareat generatio hominum ex viro per mulierem creari.

Chriſtum induiſtis. [a] Non eſt Iudæus, neque Græcus, non eſt ſeruus, neq; liber: non eſt maſculus neque femina. Omnes enim vos vnum eſtis in Chriſtu Ieſu. [b] Si autem vos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundum promiſſionem hæredes.

CAPVT IV.

DIco [c] autem: Quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit dominus omnium, ſed ſub tutoribus & actoribus eſt vſque ad præfinitum tempus à patre. [d] Ita & nos cum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes. [e] At vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, [f] factum ex muliere, [g] factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant, redimeret, [h] vt adoptionem filiorum reciperemus. [i] Quoniam autem eſtis filij Dei, miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra clamantem, abba pater. [k] Itaq; iam non eſt ſeruus, ſed filius, quod ſi filius, & hæres per Deū. [l] Sed tunc quidem ignorantes Deum his qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis. [m] Nunc autem cum cognoueritis Deum, imo cogniti ſitis à Deo: [n] quo modo cōuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo ſeruire vultis? [o] Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos. [p] Timeo ne forte ſine cauſa laborauerim in vobis. [q] Eſtote ſicut ego: quia & ego ſicut vos. [r] Fratres, obſecro vos, nihil me læſiſtis. [s] Scitis autem quia per infirmitatē carnis euangelizaui vobis iam pridem, [t] & tentationem veſtram in carne mea non ſpreuiſtis, neque reſpuiſtis, [u] ſed ſicut angelum Dei excepiſtis me [x] ſicut Chriſtum Ieſum. [y] Vbi eſt ergo beatitudo veſtra? [z] Teſtimonium enim perhibeo vobis: quia ſi fieri potuiſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. [a] Ergo inimicus vobis factus ſū, verum dicens vobis? [b] Æmulantur vos nō bene, ſed

C

m ¶ *Nunc autem*, &c.] Ante ignorabamini ab illo, quia nō nouit iniquos, & non vos illum quæſiſtis, ſed ille vos perditos requiſiuit.

n ¶ *Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena*, &c.] Euidenter oſtendit Apoſtolus Galatas poſt acceptam fidem Chriſti, ad idolorum iterum rediſſe culturam.

o ¶ *Dies obſeruatis*, &c.] Nos non ſimiliter obſeruamus: non enim Calendas colimus, nec dies feſtos, ſicut illi in luxuria & epulis, ſed in ſynceritate azyma epulamur.

p ¶ *Timeo ne forte*, &c.] Nihil enim prodeſt Chriſtianos vos factos, ſi iſta iterum obſeruetis.

q ¶ *Eſtote ſicut ego*, &c.] Hoc eſt quod dicit, me imitamini gentiliter viuentem: quia & ego gentiliter viuo, Iudaica obſeruatione depoſita, ſicut Apoſtolus in hac eadem epiſtola Petro Apoſtolo dicit: *Si tu cū ſis Iudæus, gentiliter viuis, quo modo cogis gentes Iudaizare?* Gala.2

r ¶ *Fratres*, &c.] Vt merito putetis me inimicitiarum & non ſalutis veſtræ cauſa moueri.

ſ ¶ *Scitis*, &c.] Vel per paſſionem, vel etiam per naturalem infirmitatem: quia theſaurum gratiæ in vaſis fictilibus baiulabat. D

t ¶ *Et tentationem veſtram in carne*, &c.] Increpando hoc Apoſtolus dicit: quia cum fidē Chriſti apud Galatas prædicaret, perſecutionem ab incredulis ciuibus eorum paſſus eſt, & nihilominus ipſi tentationi & variis iniuriis permiſerunt Apoſtolum ſubiacere. Item grandis tentatio eſt, ſi vir ſanctus aut infirmetur, aut impune lædatur. Sed ideo iſta pati permittitur à Deo, vt virtutem per infirmitatem perficiat, & vt corruptionem hanc ſentientes, incorruptam vitam, maiori ſtudio & amore perquirant.

g ¶ *Factum ſub lege*, &c.] Chriſtus ſub lege factus eſt, vt peccatum in carne vinceret, credentes in ſe, à legis vinculis liberaret. Ipſe autem ſub lege tamdiu fuit, donec baptizatus, noui teſtamenti inciperet euangelium prædicare. Item ſi ſub lege factus non eſſet. Iudæos ſaluare non poterat: gentes vero poterat poſitus ſub lege redimere.

h ¶ *Vt adoptionem*, &c.] Non enim omnes recepiſſemus adoptionem, ſi factus ſub lege non eſſet.

i ¶ *Quoniam autem eſtis filii Dei*, &c.] Ex hoc nos probat filios Dei, quoniam ſpiritum Chriſti accepimus.

k ¶ *Itaque iam non eſt ſeruus, ſed filius, quod ſi filius*, &c.] Quid vis iterum ſeruus eſſe, qui iam filius & hæres es? Item hic manifeſte oſtendit: quia totus populus vnus filius vocatur.

l ¶ *Sed nunc*, &c.] Conuertit ſe ad illos, qui ex gentibus crediderant, & arguit illos: quia dies feſtos & tempora Iudæorum obſeruare vellent, ſicut antea idolis fecerant. Nam Iudæis iſti dies idcirco conceſſi ſunt, ne eos amore feſtiuitatis, idolis exhiberent.

u ¶ *Sed ſicut angelum*, &c.] Cum ſe angelis comparatum gaudet, probat angelos hominibus eſſe maiores.

x ¶ *Sicut Chriſtum Ieſum.*] Non ſolum vt angelum.

y ¶ *Vbi eſt ergo beatitudo veſtra?*] Quam nunc taliter ſuſcepiſtis.

z ¶ *Teſtimonium*, &c.] Oſtendit, quanta eum charitate dilexerint, & quo modo ſe totos eius doctrinæ tradiderint. Vtique chariſſima corporis ſui membra eidem tradere cupierant, hanc ſolam euangelico lumini dignam eſſe viciſſitudinem arbitrantes, ſi ſua lumina ei reddidiſſent.

a ¶ *Ergo inimicus*, &c.] Hæc eſt conditio veritatis, vt eam ſemper inimicitiæ ſequantur, ſicut per adulationem perniciosam, amicitiæ conquiruntur. Libenter enim quod delectat, auditur: & offendit omne quod nolumus. Ita enim hi diligere cœperant ſabbathi ocia, & dierum feſtorum epula prædicantes contra Apoſtolum, qui omnem continentiam ſuo illis exemplo monſtrabat.

b ¶ *Æmulantur vos non bene, ſed excludere vos volunt, vt illos*, &c.] Æmulus & imitator, poteſt & inimicus intelligi. Sic non bene æmulatur, qui vt alium deiiciat, non

vt ipſe

Digitized by Google

ſed excludere vos nolunt, vt illos æmulemini. [a] Bonũ autem æmulamini in bono ſemper, & nõ tantum cum præſens ſum apud vos. [b] Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. [c] Vellem autem eſſe apud vos modo, [d] & mutare vocem meam: [e] quoniã confundor in vobis. [f] Dicite mihi qui ſub lege vultis eſſe. Legem nõ legiſtis? Scriptum eſt enim: quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt, qui autem de libera, per repromiſſionẽ: [g] quæ ſunt per allegoriã dicta. [h] Hæc enim ſunt duo teſtamenta, [i] vnum quidem in monte Sina, in ſeruiturẽ generans, [k] quæ eſt Agar. [l] Sina enim mons eſt in Arabia, qui cõiunctus eſt ei quæ nunc eſt Hieruſalem, [m] & ſeruit cum filiis ſuis. [n] Illa autem quæ ſurſum eſt Hieruſalẽ, libera eſt: quæ eſt mater noſtra, ſicut ſcriptum eſt: [o] Lætare ſterilis quæ nõ paris: [p] erũpe & clama quæ non parturis: [q] quia multi filij deſertæ magis [r] quam eius quæ habet virum. [s] Nos autẽ, fratres, ſecundum Iſaac promiſſionis filij ſumus. [t] Sed quomodo tunc is qui ſecundum carnem natus fuerat, [u] perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum, [x] ita & nunc. [y] Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillã & filiũ eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. [z] Itaque, fratres, non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ, qua libertate nos Chriſtus liberauit.

Capvt V.

STATE, [a] & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri. [b] Ecce ego Paulus dico vobis: [a] quoniam

E vt ipſe proficiat, æmulatur. Æmulamini autem meliora chariſmata.

a ¶ *Bonum autem æmulamini, &c.*] Nolite illos æmulari ſed bonum ſemper æmulamini, non in præſentia mea tantum.

b ¶ *Filioli mei, &c.*] Euidenter hoc aduerſus hæreticos valet, qui poſt baptiſma peccantibus pœnitentiam non dant. Item in illo verè Chriſtus formatur, qui virtutem fidei eius intelligit: & in quo omnis conuerſatio eius exprimitur atque depingitur.

c ¶ *Vellem, &c.*] Quia quanta vos audire meremini, ſcribere tanta non poſſum.

d ¶ *Et mutare, &c.*] Vocem blandientis patris in rigorem magiſtri veteris mutare.

e ¶ *Quoniam, &c.*] Detrimentum diſcipulorum, confuſio eſt magiſtri, ſicut profectus eorũ, eſt gloria præceptoris. Confunditur autem: quia iam filij facti, rurſum ſerui eſſe cupiebant.

f ¶ *Dicite mihi qui ſub lege, &c.*] Iſmael, carnis: Iſaac, filius fidei. Illum enim Abraham ſecundum carnalem vſum genuit, iſtum contra naturam promiſſione ſuſcepit.

F g ¶ *Quæ ſunt, &c.*] Quæ quidem ſunt per allegoriam dicta, hoc eſt, alia ex aliis figurata. Dedit autem regulam hoc loco Apoſtolus intelligendi allegoricas rationes, ſcilicet vt manẽte hiſtoriæ veritate, figuras veteris Teſtamenti exponamus. Nam cum dixiſſet, Abraham duas vxores veriſſime habuiſſe: poſtea quid præfigurauerint, demonſtrauit, & hoc ipſum ibi fecit, vbi aliqua ſanctorum honeſta geſta referuntur, non vbi peccata notantur. Cæterum delicta dicere per myſteria, aut impoſſibilitatis, aut ignorantiæ Deum eſt criminari. Qui autem aliter ſua monſtrate non poterit ſacramenta, aut certe putans ſibi quorũdam peccata neceſſaria, prius illa generaliter condemnet: ſed & poſtea reprehendendo atque vindicando oſtendat, illa nõ propter ſua myſteria fieri voluiſſe, præcepta vero difficile inueniet Apoſtoli taliter exponentis, ne eorum vitam videretur eneruare.

h ¶ *Hæc enim, &c.*] Vetus & nouum, ſingulos populos generantia.

i ¶ *Vnum quidem, &c.*] Iudæi metu præſentium cogebantur, vt feræ: nos vero præmiis inuitamur, vt liberi, & illi quaſi ſerui propter moralia præcepta, etiam diuerſis operibus premebantur: nobis autem quaſi filiis, moralibus monitis adimpletis, ſeruilia onera auferuntur: ſed illi ſacerdotibus ſuis ex debito ſeruientes, tributa etiam reddere cogebantur: nos præter charitatem nihil debentes, antiſtites noſtros voluntarie honoramus.

x ¶ *Quæ eſt Agar.*] Cuius typum habuit ſynagoga.

l ¶ *Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei, &c.*] Ex qualitatibus locorum vult intelligi diuerſitatem teſtamentorum.

m ¶ *Et ſeruit cum filiis ſuis.*] Cum filiis Hieruſalem gentibus ſeruit.

n ¶ *Illa autem, quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra, ſicut ſcriptum eſt.*] Recte dicit Apoſtolus, Hieruſalem cœleſtem ſterilem eſſe generatione filiorum: quia

G non illic generat filios, ſed hic per fidem renatos in Chriſto: poſtea ſuſcipit, & eorum quot ſuſceperit, mater efficitur. Hoc autem valet contra dogma eorum, qui dicunt animas de cœlo propter peccatum in terras demitti, & naſcentibus corporibus infundi. Quod autem ait: *Multi filij deſertæ magis quam quæ habet virum.* Filios deſertæ ſignificat eccleſiæ populos ex gentibus congregatos. Habentem autem virum, ſynagogam Iudæorum teſtatur, ſicut Oſee propheta monſtrat: *Iudicate matrem veſtram, iudicate: quia ipſa nõ vxor mea, & ego non vir eius.* Oſee 2. d Item eccleſia mater eſt tam gentiliũ credentium, quam etiam Iudæorum: cuius filii ſerui eſſe non poſſunt. Et ideo & mediator noui Teſtamenti de cœlo aduenit pontifex: & euangelium nõ in vno loco, ſed in toto mundo eſt prædicatum.

o ¶ *Lætare ſterilis, &c.*] Prophetico teſtimonio probat meliorem nos, quam Iudæos, matrem habere. Eſa. 54. d

p ¶ *Erumpe, &c.*] Clamor, pro prophetia ponitur in hoc loco.

q ¶ *Quia, &c.*] Hoc præfigurabat Anna, quæ dixit: *Sterilis quæ peperit ſeptem, & fœtoſa in filiis infirmata eſt.* 1. Reg. 2. a

r ¶ *Quam, &c.*] Quæ virum habere putans, de fœcunditate gloriatur. Aut quia habebat virum antequam eiiceretur cũ filio ſuo. H

ſ ¶ *Nos autem, &c.*] Quo modo de Iſaac, ita & de nobis eſt Abrahæ repromiſſum, quod ſcilicet in eo benedicendæ eſſent omnes gentes.

t ¶ *Sed quomodo nunc, &c.*] Semper carnales homines eos, qui ſpirituales ſunt, perſequuntur. Vnde mirum non eſt, ſi modo carnei & ſæculares, homines ſanctos tribulent & affligant: imo inde cognoſcendi ſunt iuſti eſſe, ſi à talibus opprimantur.

u ¶ *Perſequebatur, &c.*] In Geneſi quidem hoc ſcriptum eſt: Quia illuſerat Iſaac Iſmael. Sed Apoſtolus oſtendit, non ſimplicem luſum fuiſſe, quem perſecutionem appellat. Quia ſcurrilem eum & leuem ſicut ipſe erat, facere cupiebat: ne illi poſſit in hæreditate præferri. Ideo Abraham deiiciendo eum, vocem Saræ iubet audire. Gen. 21. a

x ¶ *Ita & nunc.*] Ita & iſti ſeruos ſuos ſibi ſimiles facere nituntur.

y ¶ *Sed quid dicit, &c.*] Quantumuis ſe extollat iniquitas, ancilla eſt, & ſubiicienda ſanctis, ſicut & Iudæi: quamuis Abrahæ filios ſe iactent, quam diu filii ancillæ fuerint, nobis cum hæreditatem habere non poſſunt.

z ¶ *Itaque, fratres, non ſumus ancillæ filii, &c.*] Non debemus ancillam ſequi, matre relicta: quia licet eiuſdem viri fuerit vxor, tamen ad tempus: quia Saræ tempus nondum venerat generandi.

Capvt V.

S*Tate, a & nolite, &c.*] State in fide euangelii: iam enim tempus legis effluxit: nolite iugum cum Iudæis trahere, quod nec ipſi ferre poſſunt.

b ¶ *Ecce ego Paulus dico vobis.*] Ego vobis audenter dico, neminem pertimeſcens.

A

a ¶ *Quoniam ſi circumcidamini*, &c.] Quia ſolum illum ad ſalutem vobis ſufficere non putatis.

b ¶ *Teſtificatur autem rurſus omni homini circumcidenti*, &c.] Qui caput operum legis ſuſcepit, neceſſe eſt vt cætera membra ſuſtineat, ne maledicto ſubiaceat.

r ¶ *Sed per charitatem*, &c.] Non ſuperbiã per ſpeciem libertatis inſinuo, ſed ſpontaneum eſſe volo ſeruitium, non coactum.

ſ ¶ *Omnis enim*, &c] Legis etiam ipſa moralia quæcunque ſunt, vno poſſunt ſermone concludi, & in vno hoc præcepto compleri.

C

c ¶ *Euacuati eſtis à Chriſto*: &c.] Si in lege ſpem ponitis, & iuſtificare poſſe vos creditis, infirmam Chriſti gratiam iudicatis: & quod iam gratis conſecuti eſtis, tanquam non habentes, propriis vultis laboribus adipiſci.

d ¶ *Nos enim ſpiritu ex fide*, &c.] Spirituali conuerſatione perfectæ fidei, ſperamus nos iuſtitiæ immortalem accepturos eſſe mercedem.

e ¶ *Nam in Chriſto Ieſu*, &c.] Neq; circumciſio prodeſt, nec præputium nocet temporibus Chriſtianis.

f ¶ *Sed fides*, &c.] Ergo & fides operatur per charitatem, non per timorem: qui enim credit Deo, attendit mandatis: nam qui credit futuris: amplius operatur, quam qui præſentem metuit pœnam.

g ¶ *Currebatis bene*.] Fidei greſſibus, & moralibus diſciplinis.

B

h ¶ *Qui vos impediuit*, &c] Quis ille fuit, qui legis operibus implicauit, vt curſum veſtræ fidei impediret?

i ¶ *Nemini conſenſeritis*: &c.] Nec illis, nec mihi, ſine verbis Dei conſentire debetis, qui vos iterum ad pœnitentiam vocat.

k ¶ *Modicum fermentum totã*, &c.] Ne quis diceret: Cur omnes corripis, dum non omnes errauerunt? Oſtẽdit quod modicum malitiæ fermentum, totam poſſit eccleſiam, & maſſam ſuam à veritate corrumpere.

[a] quoniam ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit. [b] Teſtificor autem rurſus omni homini circumcidenti ſe: quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ. [c] Euacuati eſtis à Chriſto: qui in lege iuſtificamini, à gratia excidiſtis. [d] Nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus. [e] Nam in Chriſto Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium: [f] ſed fides quæ per charitatem operatur. [g] Currebatis bene: [h] quis vos impediuit veritati non obedire? [i] Nemini conſenſeritis. Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocat vos. [k] Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. [l] Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud ſapietis. [m] Qui autem conturbat vos, portabit iudicium quicũque eſt ille. [n] Ego autem fratres, ſi circumciſionẽ adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior. [o] Ergo euacuatum eſt ſcandalum crucis? [p] Vtinam abſcindantur qui vos conturbant. [q] Vos enim in libertatem vocati eſtis fratres, tãtum ne libertatem in occaſionem detis carnis, ſed [r] per charitatẽ ſpiritus ſeruite inuicem. Omnis [ſ] enim lex in vno ſermone impletur: [t] Diliges proximum tuum [u] ſicut teipſum. [x] Quod ſi inuicem mordetis & comedetis, [y] videte ne ab inuicem conſumamini. [z] Dico autem in Chriſto, Spiritu ambulate, & [a] deſideria carnis non perficietis. [b] Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritũ, ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc [c] enim ſibi inuicem aduerſantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. [d] Quod ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. [e] Manifeſta ſunt autem opera carnis, [f] quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectę, inuidię, homicidia, ebrietates, cõmeſſationes, & his ſimilia, [g] quæ prædico vobis ſicut prędixi: quo-

t ¶ *Diliges*, &c.] Dilectio vel charitas in quatuor modis cõſiſtit, hoc eſt, in Dei dilectione, quæ prima eſt: ſecunda, ſi noſmetipſos ſecundum Deum amemus: tertia proximos: quarta, etiam inimicos. Deum ergo plus quam nos diligere debemus, proximum ſicut nos, inimicum vt proximum. Proximus diligebatur in lege, & niſi primo Deum dilexerimus, nos minime poſſumus non peccãdo diligere, & nos diligamus, ad quam formam proximos diligimus: quod ſi proximos non amamus, quando inimicum amare poterimus? Si ergo volumus dilectionem habere, primo Deum plus quam noſtras animas diligamus: quod inde probatur, ſi propter Deum etiã ſalutem noſtram, & ipſas animas contemnamus.

u ¶ *Sicut teipſum*.] Qui ſecum proximum diligit, vtraq; complet genera mãdatorum, id eſt, nec malum facit vlli, nec bonum facit.

x ¶ *Quod ſi inuicem*, &c.] Per contentiones ſinguli vos meliores alteris iudicando.

D

y ¶ *Videte*, &c.] Dum alter alteri occaſio perditionis extat.

z ¶ *Dico autem*, &c.] Spiritualibus actibus, quos infra deſcribit.

a ¶ *Et deſideria*, &c.] Non quo caro ſine anima concupiſcat, ſed quando ipſa anima carnalia cogitat, caro dicitur: quando vero ſpiritualia, vnus cum Deo fit ſpiritus. Quam diu vero duplex in nobis eſt deſiderium vel voluntas, non perficimus quæcunque volumus, vno ædificante in nobis, & alio deſtruente.

l ¶ *Ego confido in vobis in Domino*, &c.] Quam habet veritas Chriſti.

m ¶ *Qui autem conturbat vos*, &c.] Ab euangelij veritate.

o ¶ *Ego autem fratres ſi circumciſionem*, &c.] Quod de me vobis mentiti ſunt deceptores, ita me aliis prædicare. Quid perſecutionem patior, ſi ipſius circumciſionis non inimicus ſum, vt affirmatur.

o ¶ *Ergo euacuatum*, &c.] Ideo ſcandalum patiuntur, quia in ſola fide crucis dico eſſe ſalutem.

p ¶ *Vtinam abſcindantur*, &c.] Si putant ſibi hoc prodeſſe, non ſolum circumcidantur, ſed etiam abſcindantur: ſi enim expoliatio membri proficit, multo magis ablatio. Quidam dicunt: Vtinam errore abſciſſi veritatis radicibus inſerantur.

q ¶ *Vos enim in libertatem*, &c.] Tantum ne per occaſionem circumciſionis, ad legis ſeruitium redeatis.

b ¶ *Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem*.] Carnalis conſuetudo aduerſus ſpirituale deſiderium.

c ¶ *Hæc enim ſibi inuicem aduerſantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis*.] Hoc facit ratio, vt non voluntatem ſequatur effectus.

d ¶ *Quod ſi ſpiritu*, &c.] Si vos ſpiritualibus per omnia actibus occupetis, non eſt vobis lex neceſſaria, quæ carnalibus data eſt.

e ¶ *Manifeſta ſunt opera carnis*.] Non eſt difficile diſcernere inter vtraque opera.

f ¶ *Quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes*, &c.] Inimicitias & cætera ſequentia carnalia dicit, quæ animæ ſunt, non carnis, ne Manichæi eum ſubſtantiã carnis accuſare putarent, ſed omne malum carnale definiunt, omne bonum ſpirituale, quia cœleſte.

g ¶ *Quæ prædico vobis ſicut prædixi*.] Ex his cætera colligere poteram,

Digitized by Google

E poteram, quæ compendij gratia prætermiſi.

a ¶ *Quoniam qui talia*, &c.] Notandum atque plangendum, quod contentioſos atque diſſidentes vel iracundos, cum idololatris & veneficis, & homicidis penitus excluſit à regno.

b ¶ *Fructus*, &c.] Omnium virtutum prima eſt charitas, quam in quatuor partes diuiſibilem annotauimus.

c ¶ *Gaudium.*] Spirituale.

d ¶ *Pax, patientia.*] Etiam cũ odientibus pacem.

e ¶ *Benignitas, bonitas.*] Semper bene velle facere.

f ¶ *Longanimitas.*] Illatas iniurias ſuſtinere patienter.

g ¶ *Manſuetudo.*] Nulli iniuriam irrogare.

h ¶ *Fides.*] Vel debes credere, vel omnibus promiſſa complere.

i ¶ *Modeſtia.*] Nec læſus iraſci.

k ¶ *Continentia.*] In coniugiis ſpiritualibus.

l ¶ *Caſtitas.*] In virginibus intelligitur.

m ¶ *Aduerſus*, &c.] Non enim iſta prohibuit, ſed & qui nouũ implet, non eſt ſub veteri Teſtamento.

F n ¶ *Qui autem*, &c.] Si omnia ſimul vitia crucifixa ſunt, & caro quaſi pendens in ligno, non concupiſcit, vt quid nobis lex, quæ data eſt ad vitia coërcenda? Simul illud notandum, quod eos dixerit Chriſti eſſe, qui carnem cum vitiis crucifixerunt. Hoc contra illos, qui ſolam fidem ſufficere arbitrantur.

CAPVT VI.

SI o ſpiritu, &c.] Si per ſpiritum vitam habemus, ſpiritualiter conuerſemur: & non carnaliter legi ſeruiamus.

[a] quoniam qui talia agunt, regnum Dei non cõſequentur. [b] Fructus autem ſpiritus, eſt charitas, [c] gaudium, pax, [d] patientia, [e] benignitas, bonitas, [f] longanimitas, [g] manſuetudo, [h] fides, [i] modeſtia, [k] continentia, [l] caſtitas. [m] Aduerſus huiuſcemodi non eſt lex. [n] Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis.

CAPVT VI.

SI [o] ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus. [p] Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, [q] inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. [r] Fratres, & ſi præoccupatus homo fuerit in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, huiuſcemodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, [ſ] conſiderans teipſum, ne & tu tenteris. [t] Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. [u] Nã ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. [x] Opus autẽ ſuum probet vnuſquiſque, & ſic [y] in ſemetipſo tantum gloriam habebit, & non in altero. [z] Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit. [a] Communicet autem is qui catechizatur verbo ei, qui ſe catechizat in omnibus bonis. [b] Nolite errare, Deus non irridetur. [c] Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet: quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem. [d] Qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. [e] Bonum autem facientes non deficiamus: [f] tempore enim ſuo metemus non deficientes. [g] Ergo dum tempus habemus, [h] operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei. [i] Videte qualibus literis ſcripſi vobis mea manu. [k] Quicunque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum vt crucis Chriſti perſecutionem non patiantur.

Lex Chriſti, charitas eſt, ſicut ipſe dicit: *Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis, ſicut & ego dilexi vos.* Notandum quod gratia lex dicatur. G Ioan.13.d

u ¶ *Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe* &c.] Qui ſe putat non poſſe tentari, ſiue qui plus de ſe laudanti quam ſuæ cõſcientiæ credit.

x ¶ *Opus autem*, &c.] Teſtimonio conſcientiæ.

y ¶ *Et ſic in ſemetipſo*, &c.] In ſua conſcientia, & non in alterius adulatione; ſiue in ſua iuſtitia, non alieno peccato. Nemo enim proficit ad alterius detrimentum: nec ex illius delicto iuſtior quàm fuerit, apparebit.

z ¶ *Vnuſquiſq;*, &c.] Non enim onus eius auferr laus ſectantis.

a ¶ *Communicet autem is qui catechizatur verbo ei*, &c.] Siue obedientiam verbo, & actibus imitationem, ſiue ſubſtantiam victus.

b ¶ *Nolite errare*, &c.] Homo poteſt à ſerpente, Dei vindictam negante, irrideri, ſicut Eua. Nam Deus exhibet quod promittit: nam vt omnem eius aſtutiam excluderet, amplius primo peccantibus reddidit, quam promiſit, & vxori Loth etiam quod non dixerat, fecit. H

c ¶ *Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet: quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet*, &c.] Qui ſpem habet in circumciſione carnali, vel qui vitia ſeminat, metet pœnam.

d ¶ *Qui autem*, &c.] Qui in ſpirituali conuerſatione ſeminat, vel fide.

e ¶ *Bonum autem facientes, non deficiamus.*] Sicut Eccleſiaſticus ait: Non impediaris orare ſemper, & non vereris vſque ad mortem iuſtificari: quoniam merces Domini manet in æternum. Indeficientem enim iuſtitiam, indeficiens præmium ſubſequitur: quia qui perſeuerauerit vſque in finem, ſaluus erit. Eccl.18.c

p ¶ *Non efficiamur*, &c.] Inanis gloriæ eſt cupidus, qui alterius quamuis veram doctrinam euacuare conatur, vt plures videatur habere diſcipulos: huiuſmodi tamen ſe alterutrum ad iracundiam prouocare conſueuerunt, quam diu ſibi inuicem inuidere non deſinunt. Inanis aliter gloria eſt, ſi ex his quæ non præcipiuntur in lege, omnes cogamur facere, quantum non facimus, & cum ipſi non poterimus, hæc ſuperflua dicamus.

q ¶ *Inuicem prouocantes*, &c.] Si irridendo ſeductos ad iracundiam prouocetis, & illi vobis inuideant.

r ¶ *Fratres, & ſi præoccupatus homo fuerit in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, huiuſcemodi inſtruite in ſpiritu lenitatis.*] Hoc illis dicit, qui non fuerant perſuaſi, vt præuentos corrigant manſuete. Sanè in his præuenitur humana fragilitas, quæ leuiora ſunt, & ex inſperato contingunt. Cæterum non eſt præuentio, vbi aliquid cum conſilio diu meditato committitur.

ſ ¶ *Conſiderans*, &c.] Quia & tu ipſe homo cum ſis, potes in aliquo præueniri, & adiutorio indigere, ſicuti ſani infirmos ſuſtinent, & mortuos ſepeliunt viui: quia & ipſi infirmari & mori ſe poſſe credunt.

t ¶ *Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legẽ*, &c.]

f ¶ *Tempore enim*, &c.] Nunc tempus ſeminandi eſt, non metendi.

g ¶ *Ergo dum*, &c.] Vltimum ſementis hoc tempus eſt, feſtinemus ergo campos omnes ſerere: ſed magis eos, qui ſunt vberrimi, repleamus, ne incipiamus tempore meſſis, aliis ambulantibus eſurire.

h ¶ *Operemur bonum ad omnes*, &c.] Indigentibus Iudæis & Paganis & omnibus Chriſtianis, bonis maliſque miſericordiam faciamus, nec alicui quod Dominus communiter tribuit, denegemus: maxime tamen his, qui peculiarem fidei exhibent famulatum.

i ¶ *Videte qualibus*, &c.] Intelligite quam non timeam, qui literas manu mea nuper ſcripſi.

k ¶ *Quicunque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum vt crucis*, &c.] Qui Iudæis carnalibus placere deſiderant, crucis Chriſti perſecutionem ſuſtinere timentes.

A

riantur. [a] Neque enim qui circumciduntur, legem cuſtodiunt, ſed [b] volunt vos circũcidi, vt in carne veſtra glorientur. [c] Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quẽ mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. [d] In Chriſto enim Ieſu neq; circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura. [e] Et quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia, & ſuper [f] Iſrael Dei. De [g] cætero nemo mihi moleſtus ſit. Ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto. [h] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro fratres. Amen.

a ¶ *Neque enim qui circumciduntur*, &c.] Si circumciſio legem faceret cuſtodire, aliquid videretur habere rationis iſta perſuaſio.

b ¶ *Sed volunt vos circumcidi, vt in carne veſtra glorientur.*] Vt de carne veſtra apud Iudæos laudem habeant, ſiue quod diſcipulos ad ſe traxerint, glorientur.

c ¶ Mi*hi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu* Chri*ſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt & ego mundo.*] Non in propria iuſtitia vel doctrina, ſed in fide crucis, per quam mihi omnia peccata dimiſſa ſunt, vt ego mundo morerer, & ille mihi.

d ¶ *In Chriſto enim Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium*, &c.] Hoc tempore ſolum hoc prodeſt, ſi quis renatus in Chriſto, noua conuerſatione vtatur, vt propheta ait: *Innouate vobis nouam meſſem, & ſeminaueritis inter ſpinas. Circumcidite vos Deo veſtro, & circumcidite præputium cordis veſtri.* Hier.4.a

C

e ¶ *Et quicunque hanc regulam ſequuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia.*] Quia in ſola fide ſpes collocatur animarum.

f ¶ *Et ſuper Iſrael Dei.*] Dei eſt, ergo Iſraël. *Non enim omnes qui ſunt ex Iſrael, hi ſunt Iſraelitæ.*

g ¶ *De cætero nemo mihi moleſtus ſit, ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto.*] Nemo me amplius interroget quaſi dubitans: quia omnem expoſui veritatem. Ego enim ſigna & characteres, non circumciſionis, ſed crucis & paſſionis in corpore meo circumfero

h ¶ *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti*, &c.] Subſcriptio talis eſt Apoſtoli. Optat autem, vt gratia eos Domini, non legis opera comitentur. Simul & attende, quia cum ſpiritu veſtro dixerit, non cum carne, in cuius circumciſione gloriantur carnales: vos autem ſpiritualiter conuerſamini vt ſpiritualiter circumciſi.

EPI-

Commentariorum in Epiſtolam ad Galatas Finis.

B

COM-

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

Capvt I.

Paulus [a] *Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei.* Nō meis meritis.

b ¶ *Omnibus ſanctis.*] Omnes ſancti fideles, non omnes fideles ſancti. Quia poſſunt etiā catechumeni ex eo quod Chriſto credunt, fideles dici, non tamen ſancti ſunt: quia non per baptiſmum ſanctificati. Siue ſic intelligendum, quod ſcribat, fideliter ſeruantibus gratiam ſanctitatis.

c ¶ *Qui ſunt Epheſi*, &c.] Non omnibus Epheſiis, ſed his qui credunt in Chriſto.

d ¶ *Gratia vobis & pax.*] Tunc vobis valebit gratia, ſi ei non ſitis ingrati, ſalutem veſtram veſtris meritis deputantes. Pacem vero reconciliationis obſeruabimus, ſi nihil eius bonitati vel iuſtitiæ deinceps faciamus contrariū.

e ¶ *A Deo patre noſtro*, &c.] Vnum eſſe patrem & filium demonſtrat, vtique pariter operantes.

f ¶ *Benedictus Deus*, &c.] Laudat Deum, eo quod donauerit infra ſcripta.

g ¶ *Qui benedixit nos*, &c.] Non aliquantis, ſed omnibus ſpiritualibus gratiæ benedictionibus, vt quomodo in nobis nihil deeſt ex illo, ita voluntati eius nihil deſit ex nobis.

h ¶ *In cæleſtibus.*] Non in carnali proſperitate, nec in terrena abundantia.

i ¶ *In Chriſto.*] In capite omnia membra benedixit.

Paulus [a] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei [b] omnibus ſanctis [c] qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu. [d] Gratia vobis & pax [e] à Deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto. [f] Benedictus Deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, [g] qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, [h] in cœleſtibus [i] in Chriſto, [k] ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti & immaculati in [l] cōſpectu eius in [m] charitate. Qui [n] prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum [o] per Ieſum Chriſtum in ipſum [p] ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ, in [q] laudem gloriæ gratiæ ſuæ: in [r] qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo, in [ſ] quo habemus redemptionem, per ſanguinem eius in remiſſionem peccatorum, ſecundum diuitias gratiæ eius: [t] quæ ſuperabundauit in nobis in omni ſapientia & prudentia, vt notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ, ſecundum beneplacitum eius quod propoſuit in eo [u] in diſpenſatione plenitudinis temporum; [x] inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis & quæ in terra ſunt in ipſo. In [y] quo etiā nos ſorte vocati ſumus, [z] prædeſtinati [a] ſecundū propoſitū eius, qui [b] operatur omnia [c] ſecūdum conſiliū volūtatis ſuæ, [d] vt ſimus in laudē gloriæ eius, nos [e] qui ante ſperauimus in Chriſto. In [f] quo & vos cum audiſſetis verbum veritatis, euangelium ſalutis veſtræ, in [g] quo & credentes [h] ſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hereditatis noſtræ in [i] redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius. [k] Propterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Chriſto Ieſu, [l] & dilectionem in omnes ſanctos, [m] non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam veſtri faciens in orationibus meis, [n] vt Deus domini noſtri Ieſu Chriſti pater gloriæ, det vobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in [o] agnitionem eius, [a] illumi-

k ¶ *Sicut elegit nos*, &c.] Quia nihil nouum eſt ei apud quē omnia erant, ante quam fierent. Non vt quidam hæretici ſomniant, animas antea in cælo fuiſſe ſegregatas.

l ¶ *In conſpectu eius.*] Non hominum.

m ¶ *In charitate.*] Hoc fecit, ſiue immaculatos diligit Deus.

n ¶ *Qui prædeſtinauit*, &c.] Hos prædeſtinauit, vt haberent poteſtatem filij Dei fieri homines, qui credere voluiſſēt, ſicut ſcriptum eſt. Loquebantur verbum cūm fiducia omni volenti credere.

o ¶ *Per Ieſum Chriſtum in ipſum.*] Vt membra eius ſimus.

p ¶ *Secundum propoſitum voluntatis ſuæ.*] Non ſecundum merita noſtra.

q ¶ *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ.*] Vt laudemus gloriam gratiæ eius.

r ¶ *In qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo.*] In qua gratia gratos fecit nos ſibi in Chriſto.

ſ ¶ *In quo habemus*, &c.] Non ſolum redemit, ſed etiam peccata remiſit, ſine labore noſtro iuſtos nos fecit, ſecundum diuitias gloriæ eius.

t ¶ *Quæ ſuperabundauit in nobis in omni prudentia*, &c.] Pluſquam abundauit, vt non ſolum à morte redemptis gratis peccata dimitteret, ſed etiam nobis tantam ſapientiam donaret, vt voluntatis eius occulta myſteria noſceremus.

u ¶ *In diſpenſatione*, &c.] In nouiſſimis temporibus, quando iam omnis diſpenſatiō temporum, legis & naturæ prophetarumque tranſacta eſt.

x ¶ *Inſtaurare omnia*, &c.] Multi ſuper hac re diuerſa dixerunt. Nam quidam aiūt cælos, animas, terram, corpora accipienda. Alij cœlos, Iudæos qui cæleſtia præcepta habuerant, terram eſſe gentiles affirmant. Alij vero aſſerunt, non angelos per cœlos ſignificari, ſed eorū ſcientiam: ex Chriſti enim tempore profeciſſe, qui tanquam ignari interrogabāt: Quis eſt iſte rex gloriæ? Et docentur dominum eum eſſe virtutū. Sed quoniam inſtaurare non dicitur, niſi lapſū: melius eſt ſi eorum gaudium in ſalute hominum inſtauratum eſſe dicamus: quod habuerāt antequā homines à iuſtitia penitus declinarent. In terra vero inſtauratum genus hominum per Chriſtum nullus ignorat.

y ¶ *In quo etiam*, &c.] Nos qui ex Iudæis credimus.

z ¶ *Prædeſtinati.*] Per fidem, ſiue præcogniti.

a ¶ *Secundum propoſitū eius.*] Propoſuit omnia reſtaurare: ſed primo oues perditas domus Iſraël.

b ¶ *Qui operatur omnia.*] Omnium horum cauſa, voluntas Dei eſt: quam rationabilem eſſe non dubium eſt.

c ¶ *Secundum conſilia*, &c.] Non ſecundum merita noſtra.

d ¶ *Vt ſimus*, &c.] Vt per cōuerſationē noſtrā, & ſigna quæ facimus, detur gloria Deo.

e ¶ *Nos qui ante*, &c.] Nos Apoſtoli vel Iudæi, qui priores credimus Chriſto: ſiue ex lege expectauimus.

f ¶ *In quo & vos*, &c.] In quo etiam vobis gentibus annuntiata eſt ſalus.

g ¶ *In quo & credentes.*] In quo euangelio, ſiue Chriſto.

h ¶ *Signati eſtis*, &c.] Hinc cognoſcimini vnum eſſe, quia eundem ſpiritum accepiſtis: cuius ſigna, arra ſunt hæreditatis futuræ. Si ergo mortuos ſuſcitare arra eſt, quanta erit iſta poſſeſſio? Pignus vero promiſſis fidem operatur ſpiritu promiſſionis, qui non carni promiſſus eſt.

i ¶ *In redemptionem*, &c.] Quos redimendo ſuo ſanguine acquiſiuit: vt etiam in hoc laudemus gloriam eius.

k ¶ *Propterea*, &c.] Quam firmiter teneatis fidem Ieſu.

l ¶ *Et*, &c.] Hoc eſt, fidem operibus comprobatis, & omnes bonos ſine exceptione perſonæ vel notitiæ diligitis. Cauere autem à pſeudoprophetis, & non omni ſpiritui credere: & non ante probationem nobis iudicare præcipitur.

m ¶ *Non ceſſo gratias*, &c.] Non vt quidam iucunditate conuiuij: mihi autem nihil oratione iucundius.

n ¶ *Vt Deus*, &c.] Notandum quia fidem & charitatem habentibus, ſapientia à domino prædicatur: nouerat enim adiutricem eſſe virtutum.

o ¶ *In agnitionē eius.*] Quomodo optat vt agnoſcant Deū, quem vſque adeo nouerant, vt ei credentes, omnes propter

A ipſum diligerent ſanctos? Sed hoc petit, vt perfecte agnoſcant magnitudinem eius, atque virtutem, qua poteſt promiſſa præmia vel pœnas implere. Magnitudinem, qui cum vbique ſit, nihil eum poteſt omnino latere: qui enim pro certo cognouerit, nullo poterit in loco peccare: nã qui humanũ teſtimoniũ erubeſcit, multo magis diuinum poterit reuereri. Vnde filij cum ſacerdotes eſſent, Deum neſciſſe dicuntur: quia præſentiam & potentiam eius minime timuerunt. Et Ioannes apoſtolus omnem qui peccat, Deum non cognouiſſe confirmat.

Eccl.18.

a ¶ *Illuminatos*, &c.] Spiritualia promiſſa non niſi ſpiritualibus oculis peruidentur.

b ¶ *Vt ſciatis*, &c.] Si ſciretis ad quãtam ſpem vocati eſtis, omnem ſpem ſæculi facile contemneretis: & ſi diuitias hæreditatis Dei videritis, omnis terrena vobis horrebit hæreditas. Nemo enim regnum cum opibus ſuis ſperans, curator eſſe, & mediocrem ſubſtantiam poſſidere dignatur.

c ¶ *Et quæ ſit*, &c.] Omnis magnitudo virtutum Dei in natura vel lege ſupereminet: quia præſtitit Chriſtianis vt filio ſuo non parceret, vt eum caput noſtrum factum ad ſuã dexteram in cœleſtibus collocaret.

B

d ¶ *Et conſtituens*, &c.] Hic dextera pro honore ponitur, ne Deus corporeus eſſe credatur. Nam & pater à dextris eſſe ſcribitur Chriſti. *Dominus*, inquit, *à dextris tuis confregit in die iræ ſuæ reges.* Ambo ergo à dextris ſunt: quia nihil eſt in diuinitate ſiniſtrum.

Pſal.109.a

e ¶ *Super omnem*, &c.] Quia vnum eſt iam cum Deo aſſumptus homo qui ſuſcitatus eſt.

f ¶ *Et omne nomen*, &c.] Si quod eſt aliud.

g ¶ *Et omnia ſubiecit, &c. ſuper omnem*, &c.] Eccleſia omnium plenitudo membrorum eſt.

h ¶ *Qui omnia*, &c.] Quando omnes credent, tunc erit corpus eius effectus in omnibus membris. Totus enim in membris, non in ſingulis impletur, vt nulla ſit diuerſitas meritorum.

[a] illuminatos oculos cordis veſtri, [b] vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis. [c] Et quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos qui credimus ſecundum operationem potentiæ virtutis eius, quã operatus eſt in Chriſto Ieſu, ſuſcitans illũ à mortuis, [d] & conſtituens ad dexteram ſuam in cœleſtibus, [e] ſuper omnem principatum, & poteſtatẽ, & virtutem, & dominationem, [f] & omne nomen quod nominatur, non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro, [g] & omnia ſubiecit ſub pedibus eius. Et ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiã, quæ eſt corpus ipſius, & plenitudo eius, qui [h] omnia in omnibus adimpletur.

Capvt II.

ET [i] vos conuiuificauit cum eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris, [k] in quibus aliquando ambulaſtis [l] ſecundum ſæculum mundi huius, [m] ſecundũ principem poteſtatis aëris huius ſpiritus, [n] qui nunc operatur in filios diffidentiæ, in quibus & nos omnes aliquando conuerſati ſumus [o] in deſideriis carnis noſtræ, faciẽtes voluntatem carnis & cogitationum, [p] & eramus natura filij iræ ſicut & cæteri. [q] Deus autem qui diues eſt in miſericordia, [r] propter nimiam charitatẽ ſuam qua dilexit nos, [s] & cum eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Chriſto, [t] cuius gratia eſtis ſaluati: [u] & conreſuſcitauit & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu: [x] vt oſtenderet in ſæculis ſuperuenientibus [y] abundantes diuitias gratiæ ſuæ [z] in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu. [a] Gratia enim eſtis ſaluati per fidem, & hoc non ex vobis. [b] Dei enim donum eſt, non ex operibus, vt ne quis glorietur. [c] Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis: quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus. [d] Propter quod memores eſtote, quod aliquãdo vos qui gẽtes eratis in carne: [e] qui dicebamini præputiũ ab ea quæ dicitur circũciſio [f] in carne manufacta: [g] qui eratis illo in tẽpore ſine Chriſto, [h] alienati à cõuerſatione Iſraël, [i] & hoſpites teſtamẽtorũ, [k] promiſsionis ſpem non habentes, [l] & ſine Deo in hoc mundo.

[a] Nunc

n ¶ *Qui nunc*, &c.] Operatur ſuaſione non vi, in eos qui non credunt. Illi autem qui deſperant atque diffidunt de promiſſione Dei, dicuntur filij diffidentiæ, ſicut filij iræ, & gehennæ, & mortis. In quibus & nos omnes aliquando cõuerſati ſumus. Non ſolum vos gentes non credendo, ſed & nos Iudæi peccando.

o ¶ *In deſiderijs*, &c.] Quando mens noſtra rebus terrenis & carnalibus inhærebat: non ſolum deſiderabant, ſed & faciebant quæcũmque mala cogitatio ſuggeſſiſſet.

p ¶ *Et eramus*, &c.] Ita nos fraternæ traditionis conſuetudo poſſederat, vt omnes ad dãnationẽ naſci videremur.

q ¶ *Deus autem*, &c.] Miſereris hominibus: quia omnia diligis quæ creaſti: nec enim odiens aliquid conſtituiſti.

r ¶ *Propter nimiam*, &c.] Nimia charitas eſt, rebelles ſeruos quaſi filios diligere. Vnde conſiderandum eſt quantum diligit ſanctos & perfectos, qui tantum dignatus eſt diligere peccatores.

ſ ¶ *Et cum eſſemus*, &c.] Sine peccato, ſicut Chriſtus per baptiſmum faciendo.

t ¶ *Cuius gratia eſtis ſaluati.*] Propter vſum, ſiue qui pro vobis gratis nullo veſtro iuſtitiæ merito intercedente mortuus eſt, cum ipſe reus non eſſet.

u ¶ *Et conreſuſcitauit*, &c.] Nõ poſſumus deſperate quod noſtra iã poſſidet natura: quia vbi caput eſt, ibi erit & corpus, ſicut ipſe ait. *Volo vbi ego ſum, & iſti ſint mecum.* Ioan.17

D

x ¶ *Vt oſtenderet*, &c.] Ante prædeſtinauit, quod erat his temporibus completurus.

y ¶ *Abundantes*, &c.] Vere abundans eſt gratia, quæ non ſolum peccata donauit, ſed etiam cum Chriſto reſuſcitatus in dextera Dei in cœleſtibus collocauit.

z ¶ *In bonitate*, &c.] Exemplo vel corpore Chriſti.

a ¶ *Gratia enim*, &c.] Nõ meritis prioris vitæ, ſed ſola fide: ſed tamen non ſine fide.

b ¶ *Dei enim donum eſt*, &c.] Quaſi ſuis meritis aliquid in baptiſmo accepiſſet.

c ¶ *Ipſius enim*, &c.] Quia nuper ſumus in Chriſto renati, vt quæ in euangeliis ſunt defenſa.

d ¶ *Propter quod*, &c.] Commemorat illa, ne de tanta ignobilitate qua ad ſummam regni perducti ſunt dignitatem, ſint ingrati beneficiis largitoris.

e ¶ *Qui dicebamini*, &c.] Gentes, præputium: Iudæi, circunciſio dicebantur.

f ¶ *In carne manufacta.*] In manu humana: in carne, non in ſpiritu Dei, aut corde.

g ¶ *Qui* &c.] Neſciẽtes Chriſtũ, idola inſenſibilia colebatis.

h ¶ *Alienati*, &c.] Qui tunc erat populus Dei.

i ¶ Et *hoſpites teſtamentorum.*] Etiam ſi credideritis, proſelyti, hoc eſt, aduenæ habebamini.

k ¶ *Promiſſionis ſpem non habentes.*] Quam Deus promiſit Abrahæ, illi ſoli ſperare videbantur.

l ¶ Et *ſine Deo in hoc mundo.*] Multos enim falſos deos ſequentes, vnum amiſerant verbum.

Capvt II.

ET [1] *vos*, &c.] Incipit collata beneficia replicare, vt iuxta officium mandatorum ex contemplatione donatæ indulgentiæ, auidius concitentur. Mortui enim erant peccatis facientibus, ſicut Adam & Eua in delitiis viuentes.

k ¶ *In quibus aliquando ambulaſtis.*] Notandum quod in peccatis ambulaſſe illos, non ambulare dixerit.

l ¶ *Secundum ſæculum mundi huius.*] Sæculi hominibus ſimiles ſequentes diaboli voluptatem.

m ¶ *Secundum principem*, &c.] Secundum principem illius poteſtatis, qui huius aëris ſatellitibus ſuis ad decipiendos diuerſis peccatis homines, diues erat poteſtate.

a ¶ *Nunc*

E

a ¶ *Nunc autem in Chriſto Ieſu*,&c.] Ita vt Iudæos ſequeremini qui cum Deo erant.

b ¶ *In ſanguine Chriſti.*] Credendo vos eſſe ſanguine eius & paſſione liberatos.

c ¶ *Ipſe eſt enim*,&c.] Ipſe eſt reconciliatio vtriuſque populi ad inuicem ad Deum.

[a] Nunc autē in Chriſto Ieſu vos qui aliquādo eratis lōge, facti eſtis propè [b] in ſanguine Chriſti. [c] Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, [d] & medium parietem maceriæ [e] ſoluens inimicitias in carne ſua, [f] legem mandatorū decretis euacuans, [g] vt duos condat in ſemetipſo: [h] in vno nouo homine faciens pacem, vt [i] reconciliet ambos in vno corpore Deo, [k] per crucem interficiens inimicitias in ſemetipſo: [l] & veniens euangelizauit pacē vobis qui longè fuiſtis, & pacem his qui propè: [m] quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrem. [n] Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei, [o] ſuperædificati ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ædificatio conſtructa, [p] creſcit in templum ſanctum in domino. [q] In quo & vos coædificamini in tabernaculum Dei in Spiritu ſancto.

CAPVT. III.

HVius [r] rei gratia [s] ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu [t] pro vobis gentibus, [u] ſi tamen audiſtis diſpenſationē gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis [x] quoniā ſecundum reuelationem [y] notum factum mihi eſt ſacramentū, ſicut ſupra ſcripſi [z] in breui: prout poteſtis legentes intelligere prudentiam meam [a] in miniſterio Chriſti, [b] quod aliis generationibus nō eſt agnitū filiis hominum, ſicuti nunc reuelatum eſt ſanctis apoſtolis eius & prophetis [c] in ſpiritu eſſe gentes cohæredes [d] & concorporales, & cōparticipes promiſſionis in Chriſto Ieſu [e] per euangelium, cuius factus ſum ego miniſter [f] ſecundum donum gratiæ, quæ data eſt mihi [g] ſecundum operationem virtutis eius. [h] Mihi enim omniū ſanctorum minimo data eſt gratia hæc [i] in gentibus euangelizare in inueſtigabiles diuitias Chriſti, [k] & illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti [l] abſconditi à ſæculis in Deo [m] qui omnia creauit, [n] vt innoteſcat principatib. & poteſtatibus in cæleſtib. per eccleſiam multiformis ſapiētia Dei [o] ſecundū præfinitionē ſæculorū, quam fecit in Chriſto Ieſu domino noſtro: [a] in quo

d ¶ *Et medium parietem maceriæ*] Medius paries, & ſepis & maceries, onera legis erāt, duos populos diuidentes, & ideo ipſe paries inimicitiæ nominantur.

e ¶ *Soluens*, &c.] Circunciſionis & cæterorum: quæ nō tam Dei voluntas, quam aut temporis ratio, aut populi duritia exegerat.

f ¶ *Legem mandatorum decretis euacuans.*] Per ſolam fidem iuſtificans moralia ſola decernens.

g ¶ *Vt duos condat in ſemetipſo.*] Iudæum & gentem in ſuo corpore æqualiter coniungens.

h ¶ *In vno nouo*, &c.] In vnum populum Chriſtianum ex duobus effectum.

i ¶ *Reconciliet*, &c.] Quia ambo per peccatum fuerant inimici.

F

x ¶ *Per crucem interficiens inimicitias*,&c.] Per ſolam fidem crucis, quæ nullum deterret, non enim grauis difficilis eſt, quam habere etiam latro potuit crucifixus.

l ¶ *Et veniens*, &c.] Ad hoc venit, vt diſſidens humanum genus in ſemetipſo & in Deo, ad reconciliationis gratiam reuocaret.

m ¶ *Quoniā per ipſum*, &c.] Nemo venit ad patrem niſi per me. In vno ſpiritu, vnum corpus, vnum ſpiritum habet, & ſignum pacis.

n ¶ *Ergo iam non eſtis hoſpites*,&c.] Iam non extranei & proſelyti: nec enim ſeparauit nos Deus à populo ſuo, ſicut dixit Eſaias: ſed ciues, qui ſūt eiuſdem originis vel hoſpitij, & habitationis. *Eſai.56.a*

o ¶ *Superædificati*, &c.] Prophetarum noui teſtamēti, in quibus Agabus fuit, Chriſtus eſt etiam fundamentum, qui etiam lapis dicitur angularis, duos coniungens & continēs parietes. Ideo autem fundamentum & ſumus eſt: quia in ipſo fundatur & conſummatur eccleſia. *Act.11.d*

p ¶ *Creſcit*,&c.] In templo ſancto non poſſunt lapides niſi ſancti poni, ad comparationem templi Hieruſalem dixit extrui corpus Chriſti, id eſt, eccleſiam, & multo maiorem munditiam & ſanctitatem habet veritas, quàm imago.

q ¶ *In quo*,&c.] Vt cum apoſtolis & prophetis, ſitis habitaculum Dei ſpirituale, non manu factum.

CAPVT III.

HVius [r] *rei gratia.*] Quam ſuperius memorauit, quod filius Dei & gentes ſaluauerit & Iudæos, & vtroſque fecerit vnum.

ſ ¶ *Ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu.*] Siue catenis, ſiue Chriſti amore ligatus, nō poſſum meam, niſi domini facere voluntatem. Sane quomodo vinctum ſe nominat, confirmat

G

euangelium Chriſti. Oſtendit quanta ſit ſpes, pro quo talia pati libenter amplectitur, cum poſſet apud Iudæos, vt legis doctor & magnis diuitiis abundare, & ſummo honore gaudere.

t ¶ *Pro vobis gentibus.*] Secundum euangelium, inimici propter vos: quia vos ſimiles eſſe dicimus Iudæorum.

u ¶ Si *tamen*, &c.] Si tamen firmiter retinetis me in vobis diſpenſationem accepiſſe doctrinæ. Quis enim *fidelis ſeruus & prudens, quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuam, vt det illis eſcam in tempore.* *Math.24.ſ*

x ¶ *Quoniam*, &c.] Non ſecundum humanam doctrinam.

y ¶ *Notum factum*,&c.] Iudæos & gentes vnum eſſe in Chriſto.

z ¶ *In breui*, &c.] Non quantum poteram ego ſcribere, ſed quantum vos aſſequi valebatis.

a ¶ *In miniſterio Chriſti.*] Nō eloquio ſæculari.

b ¶ *Quod aliys*,&c] Sciebant quidem prophetæ priores gentes eſſe vocandas, non tamen ſciebant nullam inter ipſos & Iudæos diſcretionē futuram.

c ¶ *In ſpiritu*, &c.] Per ſpiritum mihi reuelatum, ſiue in ſpiritu illos ſociatos eſſe non carnis circunciſione.

d ¶ *Et corporales*,&c.] Id eſt, vnius corporis, non ſolum cohæredes, quod poſuit diuerſi generis eſſe, nec ſolum concorporales: quia poſſunt eiuſdem generis filij, non eiuſdē in hæreditate eſſe ſubſtantiæ. H

e ¶ *Per euangelium*.&c.] Per meam prædicationem omnibus innoteſcet: quia hoc mihi peculiariter reuelatum.

f ¶ *Secundum donum*, &c.] Non ſecundum meritum meum.

g ¶ *Secundum operationem virtutis eius.*] Cuius virtus me confirmauit: ſiue cuius virtutes meum confirmare euangelium.

h ¶ *Mihi enim*, &c.] Minimo tempore non labore. Notandum quod inter ſanctos ſe humiliando fecerit gratum.

i ¶ *In gentibus*, &c.] Annuntiare futuras hæreditates, diuitias promiſſas: quas ſenſus humanus apprehendere non valet, niſi per reuelationem.

x ¶ *Et illuminare omnes*, &c.] Iudæis & gentibus huius ſacramenti pandere rationem.

l ¶ *Abſconditi à ſæculis in Deo.*] Hoc eſt, quod in primis tēporibus, ſoli Deo confirmatum erat.

m ¶ *Qui omnia creauit.*] Et Iudæos & gentes, ſiue omnem creaturam, vt ſenſus contra Marcionem proficiat, & omnes hæreticos.

n ¶ *Vt innoteſcat*,&c.] Vt per me his qui rebus cœleſtibus per omnem eccleſiam principantur multiformis ſapientia innoteſcat.

o ¶ *Secundum præfinitionem*, &c.] Quam præfiniunt & hoc tempore, quando iam homines aliter ſaluari non poterunt, niſi Chriſti fide ſaluentur.

A a ¶ *In quo habemus fiduciam*,&c.]Non per noſtram iuſtitiã, ſed per eum cuius fides peccata dimiſit.

b ¶ *Propter quod peto*, &c.] Ne me audientes impune lædi: ad Deum non pertinere putetis,in quo magis gloriari debetis: intelligentes me tãta abſque certa ſpei fiducia ſuſtinere non poſſe.

c ¶ *Huius rei gratia*, &c.] Ex quo omnis paternitas nomẽ accepit. Siue ex quo omnis res,pater nominatur.

d ¶ *Vt det vobis*,&c.]Vt vos per illuminationem ſcientiæ & diuitiarum fructum confirmet.

e ¶ *In interiore*, &c.] Vbi interior homo per fidem robuſtus eſt, ibi habitat Chriſtus, non vbi exterior ſaginatur.

f ¶ *In charitate*, &c.] Vt in eius amore firmiter ſtarent, beneficiorum eius recordatur, vt eum cognitis eius beneficiis diligerent.

g ¶ *Vt poſſitis comprehendere*.] Vt ex omni parte magnitudinem ſcientiæ adipiſci valeatis.

h ¶ *Cum omnibus ſanctis*.] Quære ſapientiam apud malos,& non inuenies. Et alibi. *In corde autem boni requieſcit ſapientia*.

Prou.14.a B

i ¶ *Quæ ſit latitudo*, &c.] Quidam dicunt quod latitudo ſpacioſa via intelligatur, longitudo vita æterna,altitudo cælum,profundum infernus, vt ſcilicet horum omniũ notitiam habentes, nouerint quid diligant vel quid refutent.

k ¶ *Scire etiam ſupereminentem*,&c.] Supereminet fructus.

l ¶ *Vt impleamini*, &c.] Vt efficiamini pleni omnibus virtutibus.

m ¶ *Ei autem*,*&c.*] Frequenter maiora tribuit,non ſolum quam petimus,ſed etiam quã petere intelligimus, quæ operatur in nobis.

n ¶ *Ipſi gloria*, &c.] Quia veniens Chriſtus ſibimet ad Dei gloriam eccleſiam congregauit.

o ¶ *In omnes*, &c.] Immenſa beneficia immenſis laudibus celebranda,non ſolum de his quæ Chriſti temporibus contulit,ſed etiam quæ ante fecit faciet.

[a] in quo habemus fiduciam & acceſſum in confidentia per fidem eius. [b] Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra. [c] Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti: ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur: [d] vt det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ virtutem corroborari per ſpiritum eius [e] in interiori hominem Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris, [f] in charitate radicati & fundati, [g] vt poſſitis comprehendere [h] cum omnibus ſanctis, [i] quæ ſit latitudo & longitudo & ſublimitas & profundũ. [k] Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti, [l] vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. [m] Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter quam petimus aut intelligimus ſecundum virtutem quæ operatur in nobis, [n] ipſi gloria in eccleſia & in Chriſto Ieſu [o] in omnes generationes ſæculi ſæculorum, Amen.

Capvt IV.

Obſecro [p] itaque vos ego vinctus in domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis, [q] cum omni humilitate & manſuetudine, cum patientia [r] ſupportãtes inuicem in charitate: [s] ſoliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. [t] Vnum corpus & vnus ſpiritus: ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ. Vnus dominus, vna fides, vnum baptiſma. [u] Vnus Deus & pater omniũ, [x] qui ſuper omnes, & per omnia & in omnibus nobis. [y] Vnicuique autem noſtrũ data eſt gratia [z] ſecundum menſurã [a] donationis Chriſti. [b] Propter quod dicit: Aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus. [c] Quod autem aſcendit, quid eſt, niſi quia & deſcendit primum [d] in inferiores partes terræ? [e] Qui deſcendit, ipſe eſt, & qui aſcendit ſuper omnes cælos, [f] vt adimpleret omnia. [g] Et ipſe dedit quoſdam quidem apoſtolos, quoſdam autem prophetas, [h] alios vero euangeliſtas, [i] alios autem paſtores & doctores, [k] ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti, [l] donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & [a]

C t ¶ *Vnum corpus & vnus ſpiritus*, &c.] Vnum conſenſum debet habere in vno corpore omnium compago membrorum, quæ ad vnam ſpem ſunt vocata ſalutis. Vnde diligentius legere debent hunc locum hi qui in ſæculi occupationibus ligati,putant ſibi licere peccare,& aliis non licere: cum omnes in vnum corpus baptizati,eundem ſpiritum acceperint,& in vna ſpe vocati ſint Dei. Siue ſic: ſi vnum ſpiritum habetis, & ex vno patre Deo nati eſtis, nolite vobis de terrena nobilitate aliquid arrogare, ne veſtram gloriam amittatis.

u ¶ *Vnus Deus*, &c.] Etiam eorum qui ex gentibus crediderunt,

x ¶ *Qui ſuper omnes*, &c.] Super omnes virtutes, vt potẽs: per omnia opera ſua, qui immenſus omnibus Chriſtianis,ſecundum quam habitare dignatur.

y ¶ *Vnicuique autem*, &c.] Non multa ſunt corpora per varietatem gratiarum, ſed membra diuerſa.

z ¶ *Secundum menſuram*.] Non tam noſtræ captiuitatis, quam illius largientis.

a ¶ *Donationis Chriſti*.] Ad quam gratiam qui ſe aptauerit,ipſam conſequitur: vt puta, qui ſtudioſus legis eſt, ſapientiam multam, oranti & ieiunanti conceditur ſpiritus poteſtas.

b ¶ *Propter quod dicit*: &c.] Quos diabolus captiuos tenebat ad mortem, Chriſtus captiuauit ad vitam, ad caput noſtrum in cœleſtibus collocandum. D

c ¶ *Quod autem*,&c.]Exponit cur dicatur aſcendiſſe, quem nuſquam eſſe non dubium eſt: ſecundum formam ſcilicet ſerui: ad quam non localiter, ſed dignanter deſcenderat.

d ¶ *In inferiores partes terræ*.] Infernum ſub terra eſſe nemo iam ambigat.

e ¶ *Qui deſcendit*, &c.] Qui deſcendit cum anima in infernum, ipſe cum anima & corpore aſcendit in cælum.

Capvt IV.

Obſecro [p] *itaque vos*,&c.] Ego vos rogo,qui veſtri cauſa ſum vinctus, vt vos Dei filium agnoſcentes, digne tanto honore conuerſemini: quia vna dignitas eſt qua agnoſcuntur propria inſtituta.

q ¶ *Cum omni*, &c.] Et mentis & corporis. Humilitas vera nihil ſibi vendicat, manſuetus nulli nocet, patiens nulli vicem reddit iniuriæ.

r ¶ *Supportãtes*,&c.]Sufferũt & philoſophi,ſed non in charitate. Nos vero non vt laudari, ſed vt ille quem ſuſtinemus proficiat,diligentes ſuſtinere debemus.

ſ ¶ Soliciti,&c.] Per vinculũ pacis in vobis vnitas ſpiritus cõtinetur. *Multitudinis enim credẽtiũ erat cor vnũ & anima vna*.

Act.4.f

f ¶ *Vt adimpleret omnia*.] Gloria triumphantes, ſiue quæ ſcripta ſunt, ſiue dum iam humanitas cum diuinitate vnum effectum eſt.

g ¶ *Et ipſe dedit*,&c.] Contra Arianos, vt filij & patris vna ſit operatio. Nam ad Corinthios Deum patrem dicit in eccleſia ordinaſſe: hic vero Chriſtũ hoc dixiſſe commemorat.

h ¶ *Alios vero euangeliſtas*.] Omnis apoſtolus euangeliſta, non omnis euangeliſta apoſtolus: ſicut Philippus qui vnus erat ex ſeptem.

i ¶ *Alios autem*,&c]Paſtores vero omnes qui ſunt idonei ad alios inſtruendos. Omnis ergo paſtor doctor: non omnis qui doctor eſt & paſtor.

k ¶ *Ad conſummationem*, &c.] Vt perficiantur ſancti, ſiue eorum numerus impleatur, omnes ſunt conſtituti ad ædificandam eccleſiam quæ corpus Chriſti eſt, vt omnes ad perfectionem fidei perducant.

l ¶ *Donec occurramus omnes in vnitatem fidei*.]Hoc votum etiã falſis doctoribus ineſt, id eſt, volo omnes eſſe ſicut me.

a ¶ Et

G

[a] & agnitionis filij Dei [b] in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti: [c] vt iã non non ſimus paruuli fluctuãtes, & circumferamur omni vento doctrinæ [d] in nequitia hominum, in aſtutia [e] ad circumuentionem erroris. [f] Veritatẽ autem facientes in charitate, [g] creſcamus in illo per omnia, [h] qui eſt caput Chriſtus: ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundũ operationẽ [i] in menſuram vniuſcuiuſque membri augmentũ corporis facit, in ædificationem ſui in Charitate. [k] Hoc igitur dico & teſtificor in domino: [l] vt iam non ambuletis ſicut & gentes ambulant [m] in vanitate ſenſus ſui, [n] tenebris obſcuratum habentes intellectum: [o] alienati à vita Dei [p] per ignorantiã, quæ eſt in illis [q] propter cæcitatem cordis ipſorũ, [r] qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ [s] in operatione immunditiæ omnis in auaritiã. [t] Vos autẽ non ita didiciſtis Chriſtũ: ſi tamen audiſtis, & in ipſo edocti eſtis: [u] ſicut eſt veritas in Ieſu. [x] Deponite vos ſecundum priſtinam conuerſationem veterem hominem: [y] qui corrumpitur ſecũdum deſideria erroris. [z] Renouamini autem ſpiritu mentis veſtræ, [a] & induite nouum hominem, [b] qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis. [c] Propter quod deponentes mendacium [d] loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo: quoniam ſumus inuicem membra. [e] Iraſcimini, & nolite peccare. [f] Sol non occidat ſuper iracundiã veſtram. [g] Nolite locũ dare diabolo. [h] Qui furabatur, iã non furetur: magis autẽ laboret [i] operãdo manibus ſuis, quod bonum eſt: vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti. [k] Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat: [l] ſed ſi quis bonus eſt ad ædificationem fidei: [m] vt det gratiam audientibus. [n] Et nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei: [a] in quo

a ¶ *Et agnitionis filij Dei.*] Ille agnouit gratiã filij Dei qui nõ peccat: quia omnis qui peccat, non videt eum, nec cognouit eum.

b ¶ *In virum*, &c.] Qui enim dicit ſe in Chriſto manere, debet quomodo ille ambulauit, ambulare, & non annorum eius ætatem, ſed plenitudinem imitari.

c *Vt iam*, &c.] Vt non ſimus ignorantes nec dubij ac vacillantes, & more imperiti gubernatoris, omnes doctrinæ vento noſtræ fidei velut appẽdẽtes, ne facile naufragemus, aut ad portum perfectionis nũquam peruenire poſſimus.

d ¶ *In nequitia*, &c.] Nequitia hominum, aſtutis diſputationibus à recto fidei curſu detorquet incautos.

e ¶ *Ad*, &c.] Siue cum multi quoddam erroris ſui remediũ putent: ſi multos ſecum traxerint ad errorem, ſiue errantibus remediũ ſine labore promittentes, permanere faciunt in errore.

f ¶ *Veritatem*, &c.] Omnia in veritate propter charitatem Chriſti, & nihil in hypocriſi facientes.

g ¶ *Creſcamus*, &c.] In illius perfectione ex omni parte creſcamus.

h ¶ *Qui eſt*, &c.] Ex capite connexum corpus, per omnẽ ſubiunctionem operationis creſcit, dum ſe alterutrum membra ædificant diligendo: ita vt vnumquodque membrum in ſua menſura augeatur, hoc eſt, vt qui eſt per ſapientiam oculus, in eorum numerum creſcat, qui oculi officium geſturi ſunt, & ſingula quæque membra proficiant.

F

i ¶ *In menſuram*, &c.] Dũ ſingula membra creſcunt, maius efficitur corpus.

k ¶ *Hoc*, &c.] Quos ſuperius obſecrauerat, hic in domino obteſtatione conſtringit.

l ¶ *Vt iam*, &c.] Nolo, ait, ſolo vos nomine eſſe Chriſtianos, & Deum ore confitentes operibus denegare, ſed quantum inter diabolum diſtat & Deum, tanta differentia debent filij Dei à filiis diaboli in operibus diſcrepare. Ne Deum labiis honorantes, cordis timore longius aſſiſtamus, & dicatur de nobis. Sine cauſa colunt me, hoc eſt: ex mea cultura nullos accipient fructus.

m ¶ *In vanitate ſenſus ſui.*] Vani ſunt enim omnes homines quibus non eſt ſapientia Dei.

n ¶ *Tenebris*, &c.] Sed ignorantia & mundanarum rerum ſolicitudine à caligine ac tenebris obſcuratum.

o ¶ *Alienati à vita Dei.*] Illi ideo à vita alienati ſunt Dei, quia ignorant, vos autem quia cognouiſtis Deum ſequi debetis.

p ¶ *Per*, &c.] Notandum quia contemptus ignorantiã generauit.

q ¶ *Propter*, &c.] Dicentium, non eſt Deus.

r ¶ *Qui*, &c.] Deſperantes pœnam impiorum & præmium iuſtorũ, neceſſe eſt vt præſentibus voluptatibus adhæreant, qui futura deſperãt. *Venite & fruamur bonis quæ ſunt*, &c.] Sap. 2.6

ſ ¶ *In operatione*, &c.] Omnia crimina, immunditiæ & auaritiæ nomine comprehendit.

t ¶ *Vos autem*, &c.] Et ſicut ille, non gentili ritu viuatis. Ille enim vere Chriſtum audiuit, & ab ipſo didicit, qui nullo ſimilis vitio gentibus inuenitur.

u ¶ *Sicut eſt veritas in Ieſu.*] Sicut ille vere mortuus eſt & ſurrexit, vt nos vere in nouitate ambulemus.

x ¶ *Deponite*, &c.] Expoſuit quid ſit vetus homo, & quomodo deponatur, ſcilicet vt priſtinos errores abiiciat huius mundi, & non membris corporis, ſed mente & conuerſatione mutetur.

y ¶ *Qui corrumpitur*, &c.] Faciens voluntatem carnalium cogitationum.

C

z ¶ *Renouamini*, &c.] Sicut Hieremias ait: *Facite vobis cor nouum & ſpiritum nouũ.* Ezec. 18

a ¶ *Et induite*, &c. Ex veteri intellige nouum.

b ¶ *Qui ſecundum*, &c.] Expoſuit quid ſit hominem ad imaginem Dei creatum, vt ſcilicet iuſtus & ſanctus & verax ſicut Deus, vt ſanctitate veritatis non vanitatis ſit præditus, hoc eſt, quæ vanam hominum gloriam aucupatur, cum ſcriptum ſit. Iuſtè quod iuſtum eſt perſequeris.

c ¶ *Propter*, &c.] Hic deſcribitur ipſa ſpecies caſtitatis, quibus nouus homo cognoſcitur.

d ¶ *Loquimini*, &c.] Nemo ſuum circumueniat fratrem: quia vnum corpus ſumus, & non poſſunt alterutrũ mẽbra ſe fallere: nec enim manus illudit oculo, aut dentes lacerant membra, niſi forte vbi ſpiritus immundus inhabitat.

e ¶ *Iraſcimini*, &c.] Ira non inebriet mentem, ſed veritas diſpenſet, nec tuam iniuriã, ſed fratris animaduertere peccatum. H

f ¶ *Sol non*, &c.] Ne ſcientię lumen in tua indignatione deficiat.

g ¶ *Nolite*, &c.] Iraſcendo vel quolibet alio delicto. Porta enim diaboli eſt peccatum, ſicut homo iuſtus ſpiritus ſancti porta eſt.

h ¶ *Qui*, &c] Alienos labores aliquando direptos nunc ſuo labore compenſet, & operando tribuat indigentibus, qui multos furando fecit egentes.

i ¶ *Operãdo*, &c.] Nõ quod malũ: ſũt enim multæ vel inhoneſtæ, vel malæ artes, vt maleficia & omnia quæ non ad naturę neceſſitatẽ, ſed ad cõcupiſcentiã proficiũt voluptatem.

k ¶ *Omnis*, &c] Non vnus, nec duo, ſed omnes mali ſermones, in hoc Chriſtiani debent eſſe crucifixi.

l ¶ *Sed ſi*, &c.] Non ſilentium impoſuit, ſed qualitatem loquendi monſtrauit, vt omnis ſermo fidem ædificet Chriſtianam, & os noſtrum ſolum appetat verbum Dei. Simul notandum, quia hoc vniuerſæ eccleſiæ præcipitur.

m ¶ *Vt*, &c.] Hoc eſt quod alibi dicit. *Sermo veſter in gratia ſit ſale cõditus*, & in ſermone noſtro gratiã accipiãt audiẽtes. Coloſſ. 4.

n ¶ *Et nolite*, &c.] Hominibus loquens, comparationẽ inducit humanam, vt ex nobis intelligamus quantam Spiritui ſancto iniuriam facimus, cum donum eius in nobis aliqua peccati ſorde polluimus. Et quia de hoſpitio ſuo nobis condolet, ideo ſibi dolens triſtis abſcedit. Cæterum triſtitia & ira & cætera huiuſmodi in nobis paſſiones ſunt: quia paſſibiles ſumus. In Deo vero diſpenſationes: nos illa inuiti patimur, ille voluntate ad noſtram emendationem aſſumit. Et hæc eſt quæ aſſumit Deum & hominem, harum conditionum diuerſitas & natura.

[a] in quò ſignati eſtis in die redemptionis. [b] Omnis amaritudo [c] & ira [d] & indignatio [e] & clamor [f] & blaſphemia tollatur à vobis cum omni malitia. [g] Eſtote autem inuicem benigni, [h] miſericordes, [i] donantes inuicem, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis.

Capvt. V.

Estote [k] ergo imitatatores Dei, ſicut filij chariſſimi, [l] & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nus, [m] & tradidit ſemetipſum [n] pro nobis [o] oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis. [p] Fornicatio autem & omnis immunditia aut auaritia [q] nec nominetur in vobis ſicut decet ſanctos, [r] aut turpitudo, aut ſtultiloquiũ, [ſ] aut ſcurrilitas quæ ad rẽ non pertinet: [t] ſed magis gratiarum actio. [u] Hoc enim ſcitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei. [x] Nemo vos ſeducat [y] inanibus verbis [z] propter hæc venit ira Dei [a] in filios diffidentiæ. [b] Nolite ergo effici participes eorum. [c] Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Vt filij lucis ambulate. [d] Fructus enim lucis eſt in omni bonitate & iuſtitia & veritate, [e] probantes quid ſit beneplacitum Deo. [f] Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarũ, [g] magis autem redarguite. [h] Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, [i] turpe eſt & dicere. [k] Omnia enim quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur. [l] Omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt. [m] Propter quod dicit: Surge qui dormis, [n] & exurge à mortuis, [o] & illuminabit te Chriſtus. [p] Videte itaque fratres quomodo caute ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed vt ſapientes, [q] redimentes tempus, [r] quoniam dies mali ſunt. [ſ] Propterea nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Dei. [t] Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria, ſed impleamini Spiritu ſancto, [u] loquentes vobiſmetipſis in pſalmis & hymnis & canticis ſpiritualibus, [x] cantantes & pſallentes in cordibus veſtris, [y] domino gratias agentes ſemper pro omnibus in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, [z] Deo & patri. Subiecti inuicẽ in timore Chriſti. [a] Mulie-

A a ¶ *In quo ſignati eſtis in die redemptionis.*] Signaculum ſancti ſpiritus in die baptiſmi accepiſtis, nouum ſignaculum habere cœpiſtis.

b ¶ *Omnis amaritudo.*] In qua contriſtatur Spiritus ſanctus. Recte autem poſuit amaritudinem: quia ipſe eſt prouocatio.

c ¶ *Et ira.*] Omnem aufert iram.

d ¶ *Et indignatio.*] Indignatio ex ſuperbia eſt, cum aliquem iudicamus indignum, ideo eum nolumus ſuſtinere.

e ¶ *Et clamor.*] Qui ex furore deſcendit, quem non habeãt

Eſa.58.a Chriſtiani. Cæterum Eſaias bene clamare iubetur. Sed & ipſe Ieſus clamabat in tem-

Ioan.7.f plo. *Qui ſitit, veniat & bibat.*

f ¶ *Et blaſpemia, &c.*] Quæ vel inimico potuit vicem reddere.

g ¶ *Eſtote autem, &c.*] Seruat ordinem legis, vt non ſolum malitia tollatur, ſed etiã benignitas inſeratur.

h ¶ *Miſericordes.*] Id eſt, condolentes.

i ¶ *Donantes, &c.*] Remittẽtes peccata, ne vobis dicatur. Serue nequam, omne debitũ dimiſi tibi, oportuit & te dimittere conſeruo tuo.

Capvt V.

Estote [k] *ergo, &c.*] Imitatione enim non natura filij Dei ſumus, ſicut ait Sal-

Matth.6.f uator. *Vt ſitis filij patris mei qui in cælis eſt* &c.

l ¶ *Et ambulate, &c.*] Vnde & Ioannes Apoſtolus ait. *In*

B *hoc cognouimus charitatem:*

Ioan.10.e *quia ille animam ſuam pro nobis poſuit. Debemus ergo & nos pro fratribus animas ponere,*

m ¶ *Et tradidit ſemetipſum.*] Voluntarie ipſe ſe tradidit, non ab alio inuitus traditus eſt.

n ¶ *Pro nobis.*] Pro peccatoribus, vt fierent iuſti.

o ¶ *Oblationem, &c.*] Suauiſſimus Deo odor eſt charitas.

p ¶ *Fornicatio, &c.*] Omnia crimina breuiter comprehẽdit, duorum criminum deſignando radices.

q ¶ *Nec nominetur in, &c.*] Conſiderandum ſcilicet non licere fieri quod non licet nominare.

r ¶ *Aut turpitudo, &c.*] Hoc etiam in filiis hominum reprehendit honeſtorum.

ſ ¶ *Aut ſcurrilitas, &c.*] Riſum mouens qui grauitati non cõuenit Chriſtianæ: qui ad rem non pertinet cæleſtẽ & diuinã.

t ¶ *Sed magis gratiarum actio.*] Hoc magis ſemper tractare debetis, quomodo Deo & actu & cogitatione placeatis.

u ¶ *Hoc, &c.*] Contra illos agit qui ſolã fidẽ dicunt ſufficere: quia huiuſmodi actus nõ Deo, ſed dæmoni exhibẽtur. Hæreditas autẽ regni cœlorũ Dei filiis, nõ diaboli præparatur.

x ¶ *Nemo vos ſeducat.*] Dicendo hoc, ſolummodo opus eſt vt fides ſit, & homo Chriſti baptiſma conſequatur, quamuis peccet, perire non poteſt.

y ¶ *Inanibus verbis.*] Quæ hominem liberare non poſſunt.

a ¶ *Propter hæc venit ira Dei.*] Ex præteritis futura cognoſcite, ſi Sodomitis non pepercit, & his qui in diluuio perierunt, parcet vobis? C

a ¶ *In filios diffidentiæ.*] Qui non crediderunt iram comminantis ſe ſuperuenturam.

b ¶ *Nolite ergo effici participes eorum*] Si in peccatis iudicio deſperantium participes fueritis, eritis & in pœna conſortes.

c ¶ *Eratis enim, &c.*] Quando neſciebatis domini voluntatem. Nunc vero omnia cognouiſtis. Quantum ergo inter lucem diſtat & tenebras, tantum à priſtina conuerſatione diſcrepare debetis.

d ¶ *Fructus enim, &c.*] Talem habet ſcientia fructum.

e ¶ *Probantes quid ſit beneplacitum Deo.*] Ex lege probate quid beneplaceat Deo, non quod homines aſſerunt.

f ¶ *Et nolite communicare operibus, &c.*] Nõ prodeſt quicquid fit ſine ſcientia veritatis: quia nec lux poteſt communicare cum tenebris.

g ¶ *Magis autem redarguite.*] Non ſolum communicare nolite, ſed etiam redarguite.

h ¶ *Quæ in occulto fiunt ab ipſis.*] In ſecretis locis domorum & vel templi.

i ¶ *Turpe eſt etiam, &c.*] Nobis dicere turpe eſt, quæ illi vel in tenebris facere non erubeſcunt.

k ¶ *Omnia enim quæ arguuntur, &c.*] Sicut ad Corinthios ait: *Occulta etiam cordis eius* 1.Cor.14.

manifeſta fiunt. Et tunc cadẽs in faciens adorabis Deum D pronuntians, quod Deus vere eſt in nobis.

l ¶ *Omne enim, &c.*] Incipit lumen eſſe & cum crediderit, & vobis adiungitur.

m ¶ *Propter quod, &c.*] Voce alicuius ſapientis conſcientiã increduli pulſare cupientis, de ſomno ignorantiæ excitat.

n ¶ *Et exurge à mortuis.*] A peccatis vel idolis.

o ¶ *Et illuminabit te Chriſtus.*] Cum ei credideris, efficieris & ipſe lux.

p ¶ *Videte itaque, &c.*] Quaſi filij ſapientiæ & lucis, ne alicui offendiculum detis, & incipiatis ei cauſa perditionis exiſtere.

q ¶ *Redimentes tempus.*] Veſtra ſapientia vel cautela.

r ¶ *Quoniã, &c.*] Nõ dies mali ſunt per ſe, ſed per homines: ſicut locus malus dicitur, in quo aliquid committitur mali.

ſ ¶ *Propterea nolite, &c.*] Scrutamini legem, in qua eius voluntas agnoſcitur.

t ¶ *Nolite inebriari, &c.*] Exponit continentiæ vtilitatem. Quia luxuriæ materiam expetere non conuenit crucifixis, ſed Spiritu ſancto repleri.

u ¶ *Loquentes vobiſmetipſis, &c.*] Non in actibus ſæculi: ſicut ait propheta: *Vt non loquatur os meum opera hominum.* Pſal.16.

x ¶ Cantantes, &c] Ne ore tantum verba Dei reſonemus.

y ¶ *Domino gratias, &c.*] Siue bonis ſiue malis, ſicut ait Iob: Iob.1.A

Sit nomen domini benedictum.

z ¶ *Deo & patri, &c.*] Non humano timore, vel auaritiæ ſtudio: ſicut quidam ſuis patronis adulari conſueuerunt.

a ¶ *Mulieres,* &c.] Non eos ſicut Corinthios lacte alebat, ſed perfecto cibo continentiæ nutriebat. Timet enim ne ceſſante in pleriſque carnis officio, aut mulieribus ſubiectio, aut in viris ceſſaret charitatis affectus: & ne tanquam diuortium docuiſſe crederetur. Cæterum tale eſt, vt nouæ vitæ prædicator nulla exiſtẽte cauſa hoc doceret quod naturaliter poſſidebant.

f ¶ *Hoc enim iuſtum eſt.*] Vt mutuam inuicem dilectionem exhibeatis.

t ¶ *Honora patrem,* &c.] Iubet honorare parentes, ſed bonos. Cæterum contra Deum viuentes, ipſe etiam Moyſes prohibuit agnoſci.

ᵃ Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint ᵇ ſicut domino, ᶜ quoniam vir caput eſt mulieris, ſicut Chriſtus caput eſt eccleſiæ, ipſe Saluator corporis eius, Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt Chriſto: ita & mulieres viris ſuis in omnibus. ᵈ Viri diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit eccleſiam, ᵉ & ſeipſum tradidit pro ea, ᶠ vt illam ſanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, ᵍ vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam, non habẽtem maculam aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed ʰ vt ſit ſancta & immaculata. ⁱ Ita & viri debent diligere vxores ſuas vt corpora ſua. ᵏ Qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit. ˡ Nemo enim vnquam carnem ſuam odio habuit: ſed nutrit & fouet eam, ᵐ ſicut & Chriſtus eccleſiam: quia membra ſumus corporis eius ⁿ de carne eius & de oſſibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem ſuam, ᵒ & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. ᵖ Sacramentum hoc magnum eſt. Ego autem dico in Chriſto & in eccleſia. ᑫ Veruntamen & vos ſinguli vnuſquiſque vxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat: vxor autem timeat virum ſuum.

CAPVT VI.

FIlij ᵉ obedite parentibus veſtris in domino. ᶠ Hoc enim iuſtum eſt. ᵗ Honora patrem tuum & matrem tuam: ᵘ quod eſt mandatum primum ˣ in promiſſione: vt bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram. ʸ Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare filios veſtros: ſed educate illos in diſciplina & correptione domini. ᶻ Serui obedite dominis carnalibus ᵃ cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri ᵇ ſicut Chriſto. ᶜ Non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes: ᵈ ſed vt ſerui Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, ᵉ cum bona voluntate ſeruientes ſicut domino, & non hominibus: ᶠ ſcientes quoniam vnuſquiſque quodcuoque fecerit bonum, hoc recipiet à domino, ſiue ſeruus, ſiue liber. ᵍ Et vos domini eadem facire

Gen. 18. b — b ¶ *Sicut domino.*] Quo modo Sara ſubdita erat Abrahæ, *dominum eum vocans.*

c ¶ *Quoniam,* &c.] Reddit iuſtam cauſam ſubiectionis: quia & prior eſt vir & vtriuſque corporis debet eſſe ſaluator.

d ¶ *Viri diligite,* &c.] Tam ſancta & tam venerabili charitate.

e ¶ *Et ſeipſum,* &c.] Ita & vos pro ſanctitate vxorum, nec mori ſi neceſſe fuerit, recuſetis.

f ¶ *Vt illam,* &c.] Aqua lauit corpus, animam doctrina mundauit: ſicut ait ad Hebræos: *Aſperſi corda à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda:* ita & vos corpora vxorum conſcientiæ animas mundate doctrinis. — Hebr. 10. d

g ¶ *Vt exhiberet,* &c.] Ita ſibi Chriſtus mundauit eccleſiam, vt antiqua crimina ablueret, & nouas maculas quo modo incurrimus, & verbo oſtenderet & exemplo.

F

h ¶ *Vt ſi,* &c.] Si omnibus immaculata eſt, maculati ab ea alieni eſſe cenſentur, niſi rurſum per pœnitentiam fuerint expurgati.

i ¶ *Ita viri.*] Item quales vxores cupiunt inuenire, tales exhibeant ſe vxoribus.

k ¶ *Qui ſuam,* &c.] Quia duo ſunt in carne vna.

l ¶ *Nemo enim,* &c.] Non vt ei labores & dolores infligat, ſed vt ſecuram faciat & quietam. Non nuptias damnat, ſed ad continentiam cohortatur.

m ¶ *Sicut & Chriſtus,* &c.] Membra eius eum debent in omnibus imitari.

n ¶ *De carne eius,* &c.] Amore ſi non bono.

o ¶ *Et adhærebit vxori ſuæ,* &c.] Obiectio ex perſona carnalium volentium ſe amare carnaliter, vt quibuſdam videtur.

p ¶ *Sacramentum hoc,* &c.] Ego hoc, inquit, in Chriſto intelligendum dico, & in eccleſia: vnde vos maiore affectu debens vxores veſtras ſanctas diligere ſpirituales, qui ante dilexiſtis peccatrices, & in gentilitate carnales.

q ¶ *Veruntamen,* &c.] Subiecta ſit tanquam infirmior vt regnetur.

u ¶ *Quod eſt mandatum primum.*] In ſecunda tabula primum, quæ ad humanitatem pertinentia præcepta ſex numero cõtinebat. Prima enim tabula propriè officia exigebat.

x ¶ *In promiſſione:* &c.] Non in hac terra in qua impij nõnunquam & in parentes ſceleſti ſeneſcunt, ſed ſuper terram illam quã dominus mitibus promittit, in qua iuſti habitabunt, & cuius bona viſuros eſſe ſe credunt.

y ¶ *Et vos,* &c.] Sine in moderatione. Et non irrationabiliter verberando, ſiue ne eos ad ſæcularia ſtudia prouocantes iracundiam diſcere faciatis: ſed diuinæ legis eos inſtituite diſciplinis: talibus ergo parentibus præcepit obedire.

z ¶ *Serui obedite,* &c.] Non enim venit Chriſtus conditiones mutare. Nam ſeruitiũ non natura dedit, ſed captiuitas fecit, neque ex maledicto Cham, vt quidam putãt, cum ex eo reges legamus eſſe generatos. Maledictum illud in filiis Cham, impletum eſt, qui Iſraël ſunt ſubiugati. Prouidet ſane hic Apoſtolus, ne doctrina Dei in aliquo blaſphemetur, ſi credentes ſerui ſui dominis inutiles fiant. Et qui forte permiſſurus erat, alios ſeruos fieri Chriſtianos, de ipſis iã factis incipiat pœnitere. Si vero viderit eos in melius profeciſſe, & ex infidelibus fideles effectos, non ſolum alios optabit credere famulos ſuos, ſed etiam ipſe fortaſſe ſaluabitur. — H

a ¶ *Cum timore,* &c.] Cum omni obedientia & feſtinatione humilitatis, priori ſuperbia & ſimulatione depoſita.

b ¶ *Sicut in Chriſto.*] Hoc in Chriſto fit, quicquid eius contemplatione hominibus exhibetur.

c ¶ *Non ad,* &c.] Non timentes dominos tantum, quaſi ipſis non Deo placere volentes.

d ¶ *Sed vt ſerui,* &c.] In his quæ Dei non ſunt contraria voluntan. In multis enim concordat cum lege naturali animus dominorum, quia ſeruos & fideles & ſobrios & caſtos & humiles habere deſiderant.

e ¶ *Cum bona,* &c.] Non cum murmuratione, ne apud homines gratia, apud Deum mercede priuemini.

f ¶ *Scientes quoniam,* &c.] Quicquid propter dominum feceris, habebis ab ipſo mercedem, nec te deſperare faciat conditio ſeruitutis.

g ¶ *Et vos domini eadem facite illis.*] Ne ſi fugerint, tuæ maliciæ incipias deputare, non legi. Hoc etiam paganus fe-

CAPVT VI.

FIlii obedite, &c.] Parat illos diſciplinæ, qua illos à parentibus ſecundum Deum præcepit erudiri.

A ciſſet, ſi aliter tractaretur præceptum, & tu audire de illo nō vis quod iuſtum eſt?

a ¶ *Remittētes minas, ſciētes quia illorū & veſter dominus eſt.*] Minamini propter diſciplinam, ſed remittite propter miſericordiam, & vt vobis à veſtro domino remittatur, apud quem vtique vnum eſtis, vt hæreditas quæ promiſſa eſt, vna ſit in vobis.

b ¶ *De cætero fratres.*] Generaliter epiſtolam exhortatione concludit.

c ¶ *Confortamini in domino, & in potentia virtutis eius.*] Exemplo domini & virtute.

d ¶ *Induite vos, &c.*] Contra ſpirituales hoſtes ſpiritualia arma ſumenda ſunt, vt à diſſimilitudine diaboli natura armorum fortitudine protegatur.

e ¶ *Quia non eſt, &c.*] Caro & ſanguis homo dicitur.

f ¶ *Sed aduerſus, &c.*] Qui ſibi principatum in huius mūdi homines vſurparunt: & qui ignorantes animas per peccata ſeducunt.

g ¶ *Sed aduerſus, &c.*] Contra dæmonū poteſtatem, qui ſibi in homines mundi huius poteſtatem capientes, ignorantiæ erroribus præſumunt, qui tenebris comparantur, ſicut ipſe ait. Fuiſtis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino.

B h ¶ *Contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.*] Sunt autem ſpirituales bonitates in cæleſtibus in aëre, vbi volucres cæli appellantur.

i ¶ *Propterea accipite armaturam Dei.*] Quia tales habetis inimicos.

k ¶ *Vt poſſitis reſiſtere in die malo.*] Nō ſibi malus eſt dies, ſed nobis quando impugnamur à malo.

l ¶ *Et in omnibus perfecti ſtare.*] Non in aliquantis perfectū vult hominem. Sed & hoc notandum, quod omnes ad perfectionem hortatur.

m ¶ *State ergo ſuccincti lumbos veſtros.*] Perfecte ſtate, lūbis mentis ſuccincti, hoc eſt, in omni prælio præparati, & ab omnibus curis ſæculi expediti.

n ¶ *In veritate.*] Non hypocriſi: nemo enim coronatur, niſi qui legitime certauerit.

o ¶ *Et induti loricam iuſtitiæ.*] Sicut lorica multis circulis vel armillis intexitur, ita & iuſtitia diuerſis virtutum connectitur ſpeciebus. Monet autem non ſolum peccatoris conſcientiam, ſed & ventris continentiam, necnon & ad fœmorum vſque pertingit libidinem coercendam.

p ¶ *Et calciati pedes, &c.*] Cum fiducia incedentes intrepide prædicate.

facite illis, [a] remittentes minas: ſcientes quia & illorum & veſter dominus eſt in cœlis: & perſonarum acceptio non eſt apud Deum. [b] De cætero fratres [c] confortamini in domino, & in potentia virtutis eius. [d] Induite vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli: [e] quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem: [f] ſed aduerſus principes & poteſtates: [g] aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, [h] contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. [i] Propterea accipite armaturam Dei, [k] vt poſſitis reſiſtere in die malo, [l] & in omnibus perfecti ſtare. [m] State ergo ſuccincti lumbos veſtros [n] in veritate: [o] & induti loricam iuſtitiæ, [p] & calciati pedes in præparatione euangelij pacis. [q] In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere. [r] Et galeam ſalutis aſſumite, [ſ] & gladium ſpiritus, quod eſt verbum Dei, [t] per omnem orationem & obſecrationem, [u] orantes omni tempore in ſpiritu, [x] & in ipſo vigilantes in omni inſtantia & obſecratione [y] pro omnibus ſanctis, [z] & pro me, vt detur mihi ſermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere myſterium euangelij: [a] pro quo legatione fungor in catena iſta, ita vt in ipſo audeam prout oportet me loqui. [b] Vt autem & vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam omnia vobis nota faciet Tychicus chariſſimus frater, & fidelis miniſter in domino, quem miſi ad vos in hocipſum, vt cognoſcatis quæ circa nos ſunt, & conſoletur corda veſtra. [c] Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto. [d] Gratia cum omnibus qui diligunt dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione. Amen.

q ¶ *In omnibus ſumentes ſcutū fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere.*] In omnibus certaminibus fide muniamur. Quia ſicut ſcutum ipſorum quoque armorū defenſio eſt, & ſine hoc omnis armatus inermis eſt: ita & hæ virtutes ſine fide ſaluare non poſſunt. Nam ſicut ſcutū omnia infecta repellit & tecum: ita & fides omnes diaboli perſuaſiones extinguit, quāuis quaſi lumen rationis habere videantur. C

r ¶ *Et galeam ſalutis aſſumite.*] Quæ omnes capitis ſenſus, à prauis officiis protegat & abſcondat.

ſ ¶ *Et gladium, &c.*] Nemo militum audet ad bellum ſine gladio proficiſci: ſe enim vtcunque tueri poteſt, ſed hoſtē non valet occidere. Nonnunquam etiam ab audaci inimico perimitur, & armis omnibus expoliatur, ita ſine Dei verbo, iuſtitia omnis intuta eſt.

t ¶ *Per omnem, &c.*] Semper hunc gladium poſtulate.

u ¶ *Orantes omni tempore in ſpiritu.*] Non impediatis orare ſemper, & pro rebus ſpiritualibus deprecari.

x ¶ *Et in ipſo, &c.*] Nihil enim prodeſt dormientis more latere corpore, & animo prægrauari, dum in hac vanitate nec ab homine poſſit aliquid impetrari.

y ¶ *Pro omnibus ſanctis.*] eſtote, vt poſſitis orare pro ſanctis. D

z ¶ *Et pro me, &c.*] Vt abundanter & ſine metu exponam perſecutiones vel odia Iudæorum, muniti in Chriſti populi ratione.

a ¶ *Pro quo legatione, &c.*] Omnis enim verbi legator, talia neceſſe eſt vt ſuſtineat, ſed verbum Dei non poteſt alligari: tunc enim maior fiducia erit ſi rationabiliter dicatur, & ſi abundanter exprimatur ratione.

b ¶ *Vt autem & vos, &c.*] Solicite agit, non ſolum vt proficiant, ſed & ne in tribulationibus deficiant: vel ne in aliquo contriſtentur.

c ¶ *Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.*] Pax & charitas & fides, perfectum faciunt Chriſtianum. Tamen ſine fide infructuoſa eſt charitas, ſicut fides ſine charitate vel pace. Charitas maior eſt pace. Poteſt enim odio non haberi quis, non tamen & amari.

d ¶ *Gratias cum omnibus qui diligunt dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, &c.*] In quorum corde, adulterino more per ſæcularia Chriſti dilectio non violatur.

Commentariorum in Epiſtolam ad Epheſios Finis.

COM-

COMMENTARIRII IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

Capvt I.

Paulus [a] & Timotheus ſerui Ieſu Chriſti, [b] omnibus Sanctis in Chriſto Ieſu, qui ſunt Philippis, [c] cum Epiſcopis & Diaconibus. Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto. [d] Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri, [e] ſemper in cunctis orationibus meis, [f] pro omnibus vobis [g] cum gaudio, deprecationem faciens [h] ſuper communicatione veſtra in euangelio Chriſti, [i] à prima die vſquenunc, [k] confidens in hoc ipſum: [l] quia qui cœpit in vobis opus bonum, [m] perficiet [n] vſque in diem Chriſti Ieſu. [o] Sicut eſt mihi iuſtum hoc ſentire pro omnibus bonis, [p] eo quod habeam vos in corde & in vinculis meis, [q] & in defenſione & confirmatione euangelij [r] ſocios gaudij mei omnes vos eſſe. [ſ] Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos eſſe in viſceribus Ieſu Chriſti. [t] Et hoc oro, vt charitas veſtra magis ac magis abundet [u] in ſcientia & in omni ſenſu, vt probetis potiora, [x] vt ſitis ſynceres & ſine offenſa in diem Chriſti, [y] repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum in [z] gloriam & laudem Dei. [a] Scire autem volo vos fratres, quia quæ circa me ſunt, [b] magis ad profectum venerunt euangelij: ita vt vincula mea manifeſta fierent in Chriſto, in omni prætorio, & in cæteris omnibus, [c] vt plures è fratribus in Domino confidentes, [d] in vinculis meis abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui, [e] Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem. [f] Quidam autem & propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant. [g] Quidam ex charitate, [h] ſcientes quoniam in defenſione euangelij poſitus ſum. [i] Quidam autem ex contentione Chriſtum annuntiant non ſyncere, exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis. [k] Quid enim? Dum omni modo [l] ſiue per occaſionē, ſiue per veritatē [m] Chriſtus annuntietur: & in hoc gaudeo: ſed & gaudebo. [n] Scio enim quia hoc mihi proueniet ad ſalutē per veſtram orationē, [o] & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti, [p] ſecundum expectationem & ſpem meam: [q] quia in nullo confundar:

Paulus [a] *& Timotheus ſerui Ieſu Chriſti.*] Ambo ſerui, non ambo Apoſtoli. Omnis enim Apoſtolus ſeruus, non omnis autem ſeruus Apoſtolus.

b ¶ *Et omnibus*, &c.] Quia nemo ſine Chriſto ſanctus eſt, & ſanctis non omnibus. Philippenſibus etiam paganis.

c ¶ *Cum omnibus*, &c.] Hic epiſcopos presbyteros intelligimus: non enim in vna vrbe plures epiſcopi eſſe potuiſſent, ſed etiam hoc in Apoſtolorum Actibus habetur.

d ¶ *Gratias ago Deo*, &c.] Bonorum memoriam cum gratiarum actione celebrat.

e ¶ *Semper in*, &c.] Oſtendit circa eos dilectionem ſuam, pro quibus ſemper oret.

f ¶ *Pro omnibus vobis.*] Quia omnes tales eſtis.

g ¶ *Cum gaudio*, &c.] Non in peccati alicuius triſtitia vel mœrore.

F h ¶ *Super communicatione*, &c.] Quia mihi communicaſtis in euangelio prædicando.

i ¶ *A prima*, &c.] Ab initio fidei veſtræ deprecor vt perſeueretis: ſiue quod communicatis ab initio prædicando.

k ¶ *Confidens in hoc ipſum.*] Confido me impetrare.

l ¶ *Quia qui*, &c.] Cœpit doctrinam ſiue gratiam ſcientiæ largiendo.

m ¶ *Perficiet.*] Perficiendo quod docti fuerint vt doceāt.

n ¶ *Vſque in diem Ieſu Chriſti.*] Vſqne ad diem, quo de corpore recedebant. Ex quo iam ad domini vnuſquiſque ſeruatur aduentum.

o ¶ *Sicut eſt mihi iuſtum hoc*, &c.] Charitas enim omnia ſperat.

p ¶ *Eo quod habeam vos*, &c.] Tantum vos diligo vt mihi memoriam veſtri, nec hæc tribulatio, nec ſolicitudo defenſionis auferat.

q ¶ *Et confirmatione euangelij.*] Confirmatio euangelij, eſt conſtans tolerantia prædicantis.

r ¶ *Socios*, &c.] Hoc ſentio de vobis & credo: quia ſicut meæ tribulationis ſocij eſtis, ita eritis & gaudij ſempiterni. Siue ſic, ſcio vos ita euangelio credidiſſe, vt etiam in tribulationibus meis pro eius defenſione mecum pariter gaudeatis.

ſ ¶ *Teſtis enim*, &c.] Siue eſſe eius in viſceribus, ſiue ita vos deſidero tanquam viſcera Chriſti.

t ¶ *Et hoc*, &c.] Vt vos in eo quod habetis, amplius abundetis.

u ¶ *In ſcientia*, &c.] Notandū quia facientibus adhuc ſcientiā deprecatur, vt ſynceres in omnib. eſſe valeant. Nemo enim æger an ſanati poſſit agnoſcit.

x ¶ *Vt ſitis*, &c.] Synceris materia eſt, quæ naturā ſuam ſeruat, nulla extrinſecus corruptione fucata, tale vinum ſemper in melius proficit non in peius.

y ¶ *Repleti*, &c.] Non ſolum ſynceres ab omni corruptione ſitis, ſed etiā fructu iuſtitiæ abundetis, exemplo Chriſti: qui non modo malitiā nō habet, ſed etiā bono redundat.

z ¶ *In gloriā*, &c.] Vt glorietur Deus in actibus veſtris.

a ¶ *Scire autem*, &c.] Hic cōſolatur eos de ſua tribulatione: quia audierāt eum vinctū in vrbe Roma cuſtodiri.

b ¶ *Magis*, &c.] Non ſolum non obſunt, ſed etiam profecerunt, dum manifeſtatur me non pro aliquo crimine, ſed pro Chriſto omnia ſuſtinere.

c ¶ *Vt plures*, &c.] Plures mea tribulatione conſtantes effecti ſunt, quam doctrina.

d ¶ *Confidentes*, &c.] Vinculorum meorū exemplo ſunt incitati, dum me viderunt pro Chriſto libētiſſime ſuſtinere. H

e ¶ *Quidam quidem*, &c.] Dū mihi apud credentes gloriam auferre ſe putant, ne ſolus mihi vendicare videar ſcientiam prædicandi.

f ¶ *Quidam autem*, &c.] Alij etiam alios ſaluare volētes, fideliter Chriſtū annunciant.

g ¶ *Quidā ex charitate.*] Quidam vero ex mea charitate adiuuant me euangelium defenſando.

h ¶ *Scientes*, &c.] Non humanæ dilectionis affectu, ſed quia ſciunt me à Domino ad defendendum euangelium ordinatum.

i ¶ *Quidam autem*, &c.] Alij dolore prædicant ad me grauādum, quaſi plures diſcipulos facientem, & doctrina mea, totum orbem implere conantem, vt ex hoc ſaltem maior mihi cumuletur iniuria, vel preſſura.

k ¶ *Quid enim?* &c.] Odij vel inuidiæ.

l ¶ *Siue per*, &c.] Simplicis vel puræ prædicationis.

m ¶ *Chriſtus*, &c.] Non mihi curæ eſt quæ prædicet mente, dummodo quod cupio, Chriſti tamen omnibus innoteſcat, & à multis credatur, Quapropter & modo gaudeo, & in futuro gaudebo.

n ¶ *Scio enim*, &c.] Quod mihi nocere putant, in ſalutem proueniet: quia non ſolum per verbum & paſſionem meā, ſed etiam per odium Chriſti eccleſia augmentatur.

o ¶ *Et*, &c.] Quia ad meam per omnia ſalutem gubernati.

p ¶ *Secundum expectationem & ſpem meam.*] Quia de omnibus his expectatio & ſpero mercedem.

q ¶ *Quia in nullo confundar.*] Neque in vita, neque in

A morte, neque in contumeliis, neque in opprobriis, deniq; in nullo apoſtolus confundebatur. Nos in omnibus erubeſcimus, & in quo vituperamur vltra non facimus, quamuis ſecundum Deum cœperimus: vnde oſtendimus nos laudibus, non Chriſto ſeruire. Apoſtolus non confundebatur in catenis, nos confundimur in opprobriis.

ſit ergo illud vobis indignum in quo nos conſpexiſtis gloriari. C

CAPVT. II.

SI [u] *qua ergo conſolatio in Chriſto.*] Si in omni tribulatione ab ipſo ſolo conſolamini, non ſit veſtra conſolatio patrimonium terrenum.

fundar.[a] ſed in omni fiducia ſicut ſemper,[b] & nũc magnificabitur Chriſtus in corpore meo:[c] ſiue per vitam, ſiue per mortem.[d] Mihi enim viuere Chriſtus eſt,[e] & mori lucrum.[f] Quod ſi viuere in carne hic mihi fructus operis eſt:[g] & quid eligam, ignoro: coartor autem è duobus,[h] deſiderium habens diſſolui & eſſe cum Chriſto, multo magis melius: permanere autem in carne neceſſarium propter vos.[i] Et hoc confidens ſcio, quia manebo[k] & permanebo omnibus vobis[l] ad profectum veſtrum & gaudium fidei:[m] vt gratulatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me, per meum aduentum iterum ad vos.[n] Tantum digne euangelio Chriſti conuerſemini,[o] vt ſiue cum venero & videro vos, ſiue abſens audiam de vobis: quia ſtatis in vno ſpiritu[p] vnanimes, collaborantis fidei euangelij:[q] & in nullo terreamini ab aduerſariis, quæ eſt illis cauſa perditionis: vobis autem ſalutis.[r] Et hoc à Deo. Quia vobis donatum eſt pro Chriſto:[ſ] non ſolum, vt in eum credatis, ſed vt etiam pro illo patiamini:[t] idem certamen habentes, quale & vidiſtis in me, & nunc audiſtis de me.

CAPVT. II.

SI[u] qua ergo conſolatio in Chriſto,[x] ſi quod ſolatium charitatis,[y] ſi qua ſocietas ſpiritus:[z] ſi qua viſcera miſerationis.[a] implete gaudium meum:[b] vt idem ſapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimes idipſum ſentientes.[c] Nihil per contentionem neque per inanem gloriam,[d] ſed in humilitate ſuperiores ſibi inuicem arbitrantes:[e] non quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes, ſed ea quæ aliorum.[f] Hoc enim ſentite in vobis quod & in Chriſto Ieſu.[g] Qui cum in forma Dei eſſet,[h] non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit,[i] formam ſerui accipiens,[k] in ſimilitudinem hominum factus,[l] & habitu inuentus vt homo:[m] humiliauit ſemetipſum, factus obediens vſque

a ¶ *Sed in*, &c.] Nulla res me poterit deterrere.

b ¶ *Et nunc*, &c.] Inimicis ſuis inſultat, quod ei nocere non valeant. Si enim eum occiderint, martyrio coronabitur. Si ſeruauerint ad Chriſtum annuntiandum, plurimum facient fructum.

c ¶ *Siue per*, &c.] Et vita noſtra & mors ad magnificentiam pertinet Chriſti.

d ¶ *Mihi enim*, &c.] Non alia cauſa volui viuere niſi Chriſti, vt eius corpus ædificem.

e ¶ *Et mori lucrum*.] Corona.

f ¶ *Quod ſi*, &c] Si viuere in carne me voluerint, habeo tempus operandi.

g ¶ *Et quid*, &c.] Intantum mihi vtraque conueniunt, vt quid eligam ſcire non poſſim.

h ¶ *Deſiderium*, &c.] Illud melius mihi, iſtud neceſſariũ vobis. Et mortem illos non timere, ſed diligere debere eos, ſuo demonſtrat exemplo, & vt non contriſtentur, B manſurum ſe carne ſpiritu prophetico promittit.

i ¶ *Et hoc*, &c.] Non ſolum credo, ſed etiam certiſſime noui.

k ¶ *Et permanebo*, &c.] Non mihi id eſſe, non mei cauſa.

l ¶ *Ad perfectum*, &c.] Profectum de fructu fidei veſtræ & gaudium habeatis, ſiue gaudeatis: quia veſtra me fides & oratio conſeruauit.

m ¶ *Vt gratulatio*, &c.] Vt poſtquam viſerim vos, iterum abundantius gratulemini.

x ¶ *Si quod*, &c.] Charitas Chriſti, non amicorum.

y ¶ *Si qua ſocietas*, &c.] Spiritualium, non carnalium.

z ¶ *Si qua viſcera*, &c.] Veſtri miſeremini potius quam parentum.

a ¶ *Implete*, &c.] Quod iam habeo ex parte, in talibus enim doctor exultat. Aliter, ſi qua mihi à vobis conſolatio exhibetur Chriſto, & ſi quod ſolatium charitatis: ſi qua vos ſocietas ſpiritus connectit, & ſi qua ſint apud vos viſcera pietatis, hoc mihi præſtate, quod rogo, vt gaudiũ noſtrũ vnitatis & electionis impleatis.

b ¶ *Vt idem*, &c.] Nolite charitatem ſcindere, ſentiendo diuerſa.

c ¶ *Nihil*, &c.] Ne aliquid nõ Dei æmulatione faciatis, ſed vt quiſque alius videatur.

d ¶ *Sed in*, &c.] Si omnes à quibus iniuriam patimur, ſuperiores arbitraremur, facile patientiam ſeruaremus. Nemo enim à patre vel à domino ægre ſe ferr iniuriam conſecutum.

e ¶ *Non quæ*, &c.] Non quæ nobis ſolis expediunt, ſed quæ & alijs proſunt. D

f ¶ *Hoc*, &c.] Vult oſtendere Chriſtum, non pro ſe, ſed pro aliis paſſum: ſiue tam humilis ſenſus ſit in vobis quam fuit in Chriſto. Multi præterea hunc locum ita intelligunt, quod ſecundum diuinitatem ſe humiliauerit Chriſtus, ſecundum quam æquam æqualitatem Dei, non rapinam vſurpauerit, quã naturaliter poſſidebat: Et exinaniuit ſe, non ſubſtantiam euacuans, ſed honorem declinans, formam ſerui, hoc eſt, naturã hominis induendo, & per omnia homo tantummodo atque humilitatis ſuæ obedientiæ nec crucis mortem recuſando. Quod in Chriſto Ieſu, ſecundum quod vnctus eſt, Chriſtus eſt, Ieſus nomen accepit: hoc eſt ſecundum hominem.

n ¶ *Tantum*, &c.] Omnia eius præcepta ſeruantes, ſiue digne euangelij prædicatoribus conſeruare debetis.

Actor. 4. f o ¶ *Vt ſiue cum venero & videro vos.*] Sicut legimus: quia *erat eis cor vnum & anima vna, nec quiſquam ſuum dicebat: ſed erant illis omnia communia.*

p ¶ *Vnanimes*, &c.] Omnis pugna vnanimiter aggreſſa victoriam parit.

q ¶ *Et in*, &c.] Neque verſutis diſputationibus, nec paſſionibus opprobriiſque turbemini. Quia vobis magis ad mer-

Actor. 5. f cedem poſſunt prodeſſe. Sicut Apoſtoli *ibant gaudentes: quia pro nomine Domini digni habiti ſunt contumeliam pati.*

r ¶ *Et hoc*, &c.] Quia vult vos coronari probatos, ſicut Iob permittitur tentari. Quia nec vinci habebat, & eius gloria amplianda erat aduerſario ſuperato atque confuſo.

ſ ¶ *Vt non*, &c.] Occaſio fidei à Deo donata eſt: quia ſi non veniſſet Chriſtus & docuiſſet, non vtique crederemus. Cæterum & fidem voluntariam in actibus legimus: non ſolum ergo vult vt fidei meritum, ſed etiam vt martyrij præmium habeatis: dum vos tentari Dei patitur vt vincatis.

t ¶ *Idem*, &c.] Nihil nouum patimini, ſed hoc quod præſentes vidiſtis in me, & nunc abſentes de me audiſtis. Non

g ¶ *Qui cum*, &c.] In qua erat, ſiue quia abſque peccato erat, ad imaginem Dei ſcilicet.

h ¶ *Non*, &c.] Quod erat humilitate, cælauit, dans nobis exemplum ne in his gloriemur quæ forſitan non habemus.

i ¶ *Formam*, &c.] Ita vt etiam pedes lauaret diſcipulorum.

k ¶ *In ſimilitudinem*, &c.] Interdum ſimilitudo recipit veritatem: nam genuit Adam filium ſecundum imaginem & ſimilitudinem ſuam, & vocauit nomen eius Seth. In ſimilitudine humana humilitate ſeruiendo, cum omnium dominus eſſet.

l ¶ *Et habitu*, &c.] Hoc vt verum ſit, ſicut quaſi vnigeniti à patre, ita intelligendum.

m ¶ *Humiliauit*, &c.] Vt nobis perfectæ obedientiæ monſtraret exemplum.

a ¶ *Mortem*

E

vſque ad mortem: [a]mortem autem crucis. [b]Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen [c]quod eſt ſuper omne nomen, [d]vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium terreſtrium, [e]& infernorum. [f]Et omnis lingua confiteatur, [g]quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris. [h]Itaque chariſſimi mei, ſicut ſemper obediſtis, [i]non in præſentia mei tantum, [k]ſed multo magis nunc abſentia mea, [l]cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini. [m]Deus eſt enim qui operatur in vobis & velle & proficere [n]pro bona voluntate. [o]Omnia autem facite ſine murmurationibus [p]& hæſitationibus, [q]vt ſitis ſine querela, & ſimplices ſicut filij Dei ſine reprehenſione [r]in medio nationis prauæ atque peruerſæ, [s]inter quos lucete ſicut luminaria in mundo, [t]verbum vitæ continentes, [u]ad gloriam meã [x]in die Chriſti: [y]quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui. [z]Sed & ſi immolor ſupra ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. [a]Idipſum autem & vos congaudete & congratulamini mihi. [b]Spero autem in Domino Ieſu Timotheum me cito mittere ad vos, [c]vt & ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt. [d]Neminem enim habeo tam vnanimem, qui ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit. [e]Omnes enim quæ ſua ſunt, quærunt: [f]non quæ Ieſu Chriſti. [g]Experimentum autem eius cognoſcite: [h]quoniam ſicut patri filius mecum ſeruiuit in euangelio. [i]Hunc igitur ſpero me mittere ad vos mox vt videro quæ circa me ſunt. [k]Confido autem in Domino: quoniam & ipſe veniam ad vos cito. [l]Neceſſarium autem exiſtimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem [m]& commilitonem meum, veſtrum autem apoſtolum [n]& miniſtrum neceſſitatis meæ mittere ad vos: [o]quoniam quidem omnes vos deſiderabat, [p]& mœſtus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. [q]Nam & infirmatus eſt

a ¶ *Mortem autem crucis.*] Quia nulla mors poteſt eſſe deterior.

b ¶ *Propter quod & Deus exaltauit illũ, & donauit illi nomẽ.*] Quia ſe aſſumptus homo humiliare dignatus eſt, diuinitas quæ humiliari non poteſt, eum qui humiliatus fuerat exaltauit. Sed & illi donatum eſt nomẽ, quia ante non habuit: vnde tectius locus hic ſecundum humanam naturam intelligendus eſt quam diuinã. Si ergo nos ex alto reſpicimus exemplo Chriſti fratribus ſeruiamus. Si enim ille Dominus & magiſter, ſeruis & diſcipulis miniſtrauit, quãto magis nos æqualibus & maioribus ſeruire debemus, & Deo & ſanctis eius vſque ad mortem etiam obedire: ne magiſtrum humilem, ſuperbi diſcipuli non ſequamur: & Dominum mitem, ſerui contemnamus ingrati.

c ¶ *Quod eſt ſuper omnem nomen.*] Cui enim angelorũ dixit, filius meus es tu?

d ¶ Vt *in nomine Ieſu*, &c.] Vt omnes ſimul hominem adorent cum verbo aſſumptum.

e ¶ *Et infernorum.*] Hic infernorum cuſtodes inducit.

f ¶ *Et omnis lingua confiteatur.*] Omnium gentium ſcilicer.

F

g ¶ *Quia Dominus*, &c.] Hoc eſt in natura & gloria deitatis, dum eiuſdem eſt gloriæ, cuius pater.

h ¶ *Itaque chariſſimi*, &c.] Exemplo eius qui vſque ad mortem obediuit.

i ¶ *Non in præſentia mei tantum.*] Quaſi ſerui ad oculum ſeruientes.

k ¶ *Sed multo magis nunc in abſentia mea.*] Quia ſi quid me præſente liberius agebatis, corrigere poteram.

l ¶ *Cum metu*, &c.] Non cum negligentia, ſed ſicut ait Iob: Verebar omnia opera mea propter Deum, ſciens quod non parceres delinquenti. Et ſuper humilem & quietum & trementem verba Dei Spiritus ſanctus requieſcit.

m ¶ *Deus eſt enim*, &c.] Velle operatur ſuadendo, & pręmia promittendo. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Cæterum proficere noſtrum omnino nec velle, quicquam eſt: quia vtrumque eiuſdem loci definitione tenetur.

n ¶ *Pro bona voluntate.*] Si in ea maneatis,

o ¶ *Omnia autem*, &c.] Ingratus eſt ſeruus, qui grauia domini ſui queritur eſſe præcepta. Qui enim murmurat de præceptis, dubitat de præmiis. Hic etiam ſi operatur, non eſt ſine querela. Vnde alibi ait. Neque murmurauentis, &c.

p ¶ *Et hæſitationibus.*] De mercede futura.

q ¶ *Vt ſitis ſine querela*, &c.] Sicut Deus vos fecit. Conſiderare cuius filij ſitis, qui cum in omnibus ſanctus ac purus ſit, filios non poteſt habere degeneres.

r ¶ *In medio nationis*, &c.] Quæ omnem rationabilis naturæ peruertit ordinem & perdidit.

ſ ¶ *Inter quos lucete ſicut luminaria in mundo.*] Sic luceat Dei genus in genere humano, ſicut ſol & luna illuminant mundum.

G

t ¶ *Verbum vitæ continentes.*] Vt per vos illuminentur & exemplo confirmentur.

u ¶ *Ad gloriam meam.*] Gloria patris filiorum eſt, vt ait Salomon.

x ¶ *In die Chriſto.*] In die iudicij.

y ¶ *Quia non in vacuum cucurri*, &c.] Qui talem deo populum acquiſiui.

z ¶ *Sed & ſi immolor ſupra ſacrificium*, &c.] Etiam ſi occidar, quia ſacrificium & obſequium fidei veſtræ obtuli Deo, vincit profectus veſtri gaudium, triſtitiam pœnæ vel mortis: ſiue iam non timeo mori, ſacrificio fidei veſtræ conſummato, ſiue quia veſtræ fidei miniſtraui.

a ¶ *Idipſum autem*, &c.] Quia mihi grande præmium eſt pro vobis occidi, ſiue quia mihi expedit ſolui.

b ¶ *Spero autem in Domino Ieſu*, &c.] Dat exemplum non temere quid definiendi, ſed omnia ſpe Domini promittendi.

c ¶ Vt *& ego bono animo ſim*, &c.] Vt ſciatis quia vos meæ paſſiones minimè terruerunt.

d ¶ *Neminem enim habeo tam*, &c.] Qui ita mecum pro omnium veſtrum ſalute ſolicitus ſit. H

e ¶ *Omnes enim quæ ſua ſunt quærunt*] Commodum vel quietem, nolentes pro anima tribulari.

f ¶ *Non quæ Ieſu Chriſti.*] Non curantes de corpore vel exemplo Chriſti, qui pro omnium ſalute mori minime recuſauit.

g ¶ *Experimentum eius cognoſcite.*] Vt qualis ſit noueritis.

h ¶ *Quoniam ſicut patri*, &c.] Secundum hominem, propter homines factus obediens vſque ad mortem. *Hebr.* 10 A

i ¶ *Hunc igitur ſpero me mittere ad vos*, &c.] Modo enim incertus ſum.

k ¶ *Confido autem in Domino*: &c.] Non ſolum iſtum mitto quem vnicum habeo ſolatium.

l ¶ *Neceſſarium autem exiſtimaui*, &c.] Neceſſarium vobis & cooperatorem propter euangelij opus.

m ¶ *Et commilitonem meum, veſtrum*, &c.] Commilito propter honorem, quia & ipſe acceperat in iſtis apoſtolatus officium.

n ¶ *Et miniſtrum*, &c.] Quia venit meæ neceſſitati miniſtrare pro nobis.

o ¶ *Quoniam quidem*, &c.] Charitatem eius circa illos ſolicitam commendat, vt & ipſe ab eis amplius diligatur.

p ¶ *Et mœſtus erat*, &c.] Triſtitiæ veſtræ cauſa mœſtus erat, eo quod vos per infirmitatis ſuæ nuncium pauerer nimium contriſtatos.

q ¶ *Nam & infirmatus eſt vſque ad mortem, ſed Deus mi-*

A *ſertus eſt eius.* Vt maiorem docendo colligat fructum.

a ¶ *Non ſolum*, &c.] Ne triſtitiam carceris triſtitia deſolationis augeret.

b ¶ *Feſtinatius ergo*, &c.] Pro cuius noui vos abſentia contriſtari.

z ¶ *Secundum iuſtitiam quæ in lege eſt.*] Primus fuit in omnibus in quibus illi falſo gloriantur: ſed quia hoc tempore illa non valere cognoui, ideo illa nullius duco momenti, & tanquam impedimenta proiicio, quibus me vitam acquirere poſſe putabam. C

tus eſt vſque ad mortem; ſed Deus miſertus eius. [a] Non ſolum autem eius, verum etiam & mei, ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem. [b] Feſtinantius ego miſi illum, vt viſo illo iterum gaudeatis, [c] & ego ſine triſtitia ſim. [d] Excipire itaque illum cum omni gaudio in Domino, [e] & eiuſmodi cum honore habetote: [f] quoniam propter opus Chriſti vſque ad morrem acceſſit, [g] tradẽs animam ſuam, [h] vt impleret id quod ex vobis deerat erga meum obſequium.

Capvt III.

De [i] cætero fratres mei gaudete in Domino, [k] eadem vobis ſcribere mihi quidem non pigrum, [l] vobis autem neceſſarium. [m] Videte canes, [n] videte malos operarios, [o] videte conciſionem. [p] Nos enim ſumus circunciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo, [q] & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habentes, [r] quanquam & ego habeam confidentiam in carne. [s] Si quis alius videtur confidère in carne, ego magis circunciſus octauo die ex genere Iſraël [t] de tribu Beniamin, [u] Hebræus ex Hebræis, [x] ſecundũ legẽ phariſæus, [y] ſecundum æmulationem perſequens eccleſiam Dei: [z] ſecundum iuſtitiam quæ in lege eſt [a] conuerſatus ſine querela. [b] Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta. [c] Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, [d] vt Chriſtum lucrifaciam: vt & inueniar in illo, [e] non habens meam iuſtitiam quæ ex lege eſt, [f] ſed illã quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu, quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide, [g] ad agnoſcendum illum [h] & virtutem reſurrectionis eius, [i] & ſocietatem paſſionis illius, configuratus morti eius, [k] ſi quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis, [l] non quod iam acceperim, [m] aut iam profectus ſim. [n] Sequor autem ſi quomodo comprehendam, in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. [o] Fratres ego me non arbitror comprehendiſſe. [p] Vnum autem, quæ quidem retro ſunt obliuiſcens, ad ea vero quæ ſunt priora extendens meipſum, ad

c ¶ *Et ego ſine triſtitia ſim*] Quam mihi veſtra triſtitia generat.

d ¶ *Excipite*, &c.] Soluenres ſi quem ſcrupulum de eius tarditate animus forte ſuſceperat.

e ¶ *Et eiuſmodi*, &c.] Non ſolum hunc qui talis gratiæ ſunt honorate.

f ¶ *Quoniam propter*, &c.] Qui mihi non timuit in carcere miniſtrare.

g ¶ *Tradens animam ſuam.*] In manus inimicorum, hoc, eſt, paratus ad mortem.

h ¶ *Vt impleret in quod*, &c.] Vt reliquum veſtrum erga me ſolus impleret obſequiũ.

Capvt III.

De [i] *cætero fratres*, &c.] Non in rebus humanis, vel in aliquo præterquã in Domino gaudeatis.

B k ¶ *Eadem vobis*, &c.] Eadem repetere quæ præſens dixeram.

l ¶ *Vobis autem neceſſarium.* [Sicut horto crebrius irrigari.

m ¶ *Videte canes.*] Hic contra pſeudoapoſtolos ait Chriſti euangelium lacerantes.

n ¶ *Videte malos operarios.*] Qui quod nos bene conſtruximus, deſtruere conantur.

o ¶ *Videte conciſionem.*] Conciſio enim potius quam circunciſio ſunt dicendi.

p ¶ *Nos enim*, &c.] Nos ſumus viri Iudæi, qui non vnius membri pellem, ſed totius carnis vitia amputamus, ſpiritualiter ſcilicet circunciſi.

q ¶ *Et gloriamur*, &c.] In ſola fide Chriſti, non in circunciſione carnali.

r ¶ *Quamquam & ego*, &c.] Ne quis putet me hoc ideo dicere: quia ego gloriandi cauſam non habeam, & idcirco non glorier.

ſ ¶ *Si quis*, &c.] Quia ex illis forte aliqui etant proſelyti, ego ſecundum genus non poſt annos, vt aliqui peregrini.

t ¶ *De tribu Beniamin.*] Quæ ſemper cum Iuda coniuncta fuit.

u ¶ *Hebræus ex Hebræis.*] Non ex gentibus proſelytus.

x ¶ *Secundum legem phariſæus.*] Legiſperitus vel diuiſus à turba, qui non poſſem poſſe quo probarem.

y ¶ *Secundum æmulationem*, &c.] Tantam habui æmulationem, vt neſcius etiam eccleſiam inſectarer.

a ¶ *Conuerſatus ſine querela.*] Omnium iuſtificationum & ceremoniarum purificationem & mandata complebam: ſed hæc nulla putaui dum crederem Chriſto, quæ lex ipſa promiſerat.

b ¶ *Sed quæ mihi*, &c.] Ad cõparationem inuenti auri, contemnitur æramentum: quamuis ab vno ſit conditum, & pro temporis qualitate neceſſarium.

c ¶ *Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum* &c.] Stercora ciborum ſunt reliquiæ, & quondam rerum vtilium purgamenta.

d ¶ *Vt Chriſtum lucrifaciam:* &c.] Vt Chriſtum habeam caput, & eius inueniar membrum.

e ¶ *Non habens*, &c.] Hoc eſt, meo labore quæſitam.

f ¶ *Sed illam quæ ex fide*, &c.] Sed illam quæ à Deo proprie & ſola fide collata eſt Chriſtianis.

g ¶ *Ad cognoſcendum illum.*] Vt beneficium eius perfecte cognoſcam.

h ¶ *Et virtutem*, &c.] Quia ideo ſurrexit, vt nos ſimiliter reſurgamus. Qui autem hoc vere cognoſcit, ſatis agit, ſi omnino non peccet. D

i ¶ *Et ſocietatem*, &c.] Si enim compatimur & conuiuimus.

k ¶ *Si quo modo occurram ad reſurrectionem*, &c] Ad illam quæ perfectorum eſt proprie, non ad illam quam etiam iniuſtos habere neceſſe eſt.

l ¶ *Non quod iam acceperim.*] Quia mundi nondum finis aduenit, ſed in ſpe eſt quod credimus, non in re.

m ¶ *Aut iam perfectus ſim.*] Adhuc ait ſe de perfectione hac & de tali reſurrectione ſuſpenſum.

n ¶ *Sequor autem*, &c.] Si comprehendam meritum apoſtolatus, in quo apoſtolatu à Chriſto ſum comprehenſus.

o ¶ *Fratres ego me*, &c.] Se humiliando, omnibus gloriam tollit, & vniuerſos prouocat ad perfectionem.

p ¶ *Vnum autem, quæ quidem retrorſum obliuiſcens, ad ea quæ ſunt priora extendens meipſum.*] Hoc ſolum ſcio, quia quotidie proficio, & præteritum laborem non computans, ad priora feſtino: ſiue legis obliuiſcens ad perfecta euangelij præcepta me teneo.

a ¶ *Ad*

A

a ¶ *Ad deſtinatum perſequor*, &c.] Quod perfectis Deus promiſit in Chriſto in cælis, quod non niſi viucentes accipient.

b ¶ *Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus.*] Quomodo negat ſe eſſe perfectum, ſi alij ſunt, niſi humilitatis gratia hoc dictũ accipias? Quicũque perfectus eſt hoc ſentiat, vetera ſcilicet obliuiſcendo, & noua ſectando: quia perfecti debent eſſe diſcipuli Chriſti: licet ſuperius de perfectione præmij, hic vero de ſcientia ſit locutus.

CAPVT IIII. C

I*Taque* [f] *fratres mei chariſſimi & deſideratiſſimi.*] Quia perfectiores.

[a] ad deſtinatum perſequor brauium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu. [b] Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus: [c] & ſi quid aliter ſapitis, & hoc vobis reuelabit Deus. [d] Veruntamẽ ad quod peruenimus [e] vt idem ſapiamus, [f] & in eadem perueniamus regula. [g] Imitatores mei eſtote fratres, [h] & obſeruate eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram. [i] Multi enim ambulant quos ſæpe dicebam vobis: [k] Nunc autem & flens dico inimicos crucis Chriſti: [l] Quorum finis interitus, [m] quorum Deus venter eſt, [n] & gloria in cõfuſione ipſorum qui terrena ſapiunt. [o] Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt. [p] Vnde etiam Saluatorem expectamus, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, [q] qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, [r] ſecundum operationem virtutis ſuæ, qua etiam poſſit ſubiicere ſibi omnia.

CAPVT. IIII.

ITtaque [f] fratres mei chariſsimi & deſideratiſſimi, [t] gaudium meum & corona mea: [u] ſic ſtate in Domino chariſsimi. [x] Euodiam rogo & Syntychen deprecor idipſum ſapere in Domino. [y] Etiam rogo & te Germane compar, [z] adiuua illas quæ mecum laborauerunt in euangelio, [a] cum Clemente & cæteris adiutoribus meis, [b] quorum nomina ſunt in libro vitæ. [c] Gaudete in Domino ſemper: [d] iterum dico gaudete. [e] Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus: [f] Dominus enim prope eſt. [g] Nihil ſoliciti ſitis, [h] ſed in omni oratione & obſecratione cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deũ. [i] Et pax Dei quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra & intelligentias veſtras in Chriſto Ieſu. [k] De cætero fratres [l] quæcũque ſunt vera, [m] quæcunque pudica, quæcunque iuſta, quæcunque ſancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonę

c ¶ *Si quid aliter ſapitis, & hoc vobis Deus reuelabit.*] Si quid alij Deus reuelauit: Aliter inquit non aliud, hoc eſt, alia aſſertione, non fide.

d ¶ *Veruntamen ad quod peruenimus.*] Ad perfectionem noui teſtamenti.

e ¶ *Vt idem ſapiamus.*] Idem ſit, aliter ſcilicet alter non aſtruat.

f ¶ *Et in eadem permaneamus regula.*] Non enim ſcire ſufficit ſine facto.

g ¶ *Imitatores mei eſtote fratres.*] Me ſequimini, non falſos apoſtolos.

h ¶ *Et obſeruate eos qui*, &c.] Dupliciter dicitur obſeruare, vel ad imitandum, vt hic: vel ad cauendum, ſicut ad Romanos ait: *Obſeruate eos qui diſſenſiones & offendicula faciunt.*

B

i ¶ *Multi enim*, &c.] De his dicit qui ſpem paſſionis Chriſti per quam peccata dimiſſa ſunt auferentes, in lege ceremonias collocabant. Poteſt & de Iouiniani ſtudiis accipi, qui ieiuniorum afflictionem & omnem corporis cruciatũ, in luxuriam & epulas conuerterit.

k ¶ *Nunc autem*, &c.] Notandum quod vero effectu, omnium ſalutem optauerit, qui etiam inimicos crucis Chriſti deflebat, vltro, in interitũ properantes.

l ¶ *Quorum finis eſt interitus.*] Quia in corruptione ſeminãt carnis.

m ¶ *Quorum Deus venter eſt.*] Qui ſe in hoc putant Deo ſeruire, ſi comedant, non audientes prophetam dicentem: Si manducaueritis & biberitis, nonne vos manducatis & bibitis.

n ¶ *Et gloria in confuſione ipſorum*, &c.] In circunciſione verecundi membri.

o ¶ *Noſtra autem*, &c.] Hoc non poteſt dicere terrenis vitiis mancipatus.

p ¶ *Vnde etiam ſaluatorem expectamus*, &c.] Qui caput eſt noſtrum.

q ¶ *Qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ.*] Sicut monſtrauit in monte, cum vnũ ex viuentibus & vnum ex mortuis, claritatis ſuæ corpori configurat: exemplum reſurrectionis oſtendens & in mortuis & in viuentibus.

r ¶ *Secundum operationem qua poſſit*, &c.] Quia non ſolum confirmauit nos, ſed etiam corpori ſuo omnia fecit eſſe ſubiecta, ſiue ſecundum ſententiam qua ſibi cuncta ſubiecit, etiam hoc illi poſſibile eſt.

t ¶ *Gaudium meum & corona mea.*] Per vos in præſenti lætifico, & in futuro coronabor.

u ¶ *Sic ſtate in Domino chariſſimi.*] In ſola Chriſti fide, vt ſuperius comprehendi, ſpem ponentes, & in conuerſatione cæleſti.

x ¶ *Euodiam rogo*, &c.] Quod dicit, id eſt, vna mecum hæ mulieres ſcientes erant legis: qua ſimiliter vt iſtas eadem ſentire commemorat & hortatur.

y ¶ *Etiam rogo & te Germane compar.*] Germanus dictus eſt nomine, qui egerat compar officij.

z ¶ *Adiuua illas*, &c.] Non viros, ſed feminas, quæ erant docentes, non in eccleſia, ſed in domo.

a ¶ *Cum Clemente*, &c.] Clemens ex philoſopho magnæ doctrinæ vir, qui Romæ epiſcopus fuit.

b ¶ *Quorum nomina ſunt in libro vitæ.*] Ne moleſtè ferrent ſua nomina in hac epiſtola cõprehenſa, ſcripta eſſe dicit in cælis. Hujus libri etiam Moyſes & Dauid meminit, & Dominus in Euangelio. D

c ¶ *Gaudete in Domino ſemper.*] Quia ſæculi gaudium non habetis.

d ¶ *Iterum dico gaudete.*] Repetit, vt magis ac magis gaudium confirmetur.

e ¶ *Modeſtia veſtra*, &c.] Iudæis & gentibus omnibus, qui vos tribulant & perſequuntur.

f ¶ *Dominus enim prope eſt.*] Scit quid opus ſit antequam petatis ab eo, ſiue de congruentibus cogitationibus, ſolicitudinem gerite: quam enim Dominus nobis prope ſit, optime noſtis, ſecundum illud: *Iuxta eſt Dominus his qui tribulato ſunt corde.* Pſal. 33. d

g ¶ *Nihil ſoliciti ſitis.*] Nolite cogitare quid manducetis aut quid induamini, hæc omnia gentes inquirunt.

h ¶ *Sed in omni oratione*, &c.] Non cum murmuratione, aut triſtitia: tunc poteſt oratio veſtra digna eſſe auribus ſaluatoris, ſi pro omnibus quæ patimini gratias referatis, ſicut apoſtoli faciebant.

i ¶ *Et pax Dei quæ exuperat omnem ſenſum*, &c.] Quia malos ſuſtinet & ingratos. Chriſti pax, qua pro ſuis perſecutoribus exorabat, ſi recogitemus, omnem mentem ſuperat & inclinat. Hæc ergo pax corda & intelligentias veſtra exemplo Chriſti cuſtodiat.

k ¶ *De cætero fratres.*] Ad extremum vt omnia breuiter comprehendam.

l ¶ *Quæcunque ſunt vera.*] Permanenda.

m ¶ *Quæcunque pudica, quæcunque iuſta, quæcunque*

Digitized by Google

A *ſancta, quæcunque amabilia, quæcumque bonæ famæ.* Quia omnis natura humana nouit diligenter amare quod bonum eſt.

a ¶ *Si qua virtus*, &c.] Virtus tolerantiæ ſiue laus conuerſationis, & reliqua bona, quæ & didiciſtis verbo, & accepiſtis exemplo, & audiſtis auribus, & vidiſtis oculis, hęc tãtummodo cogitare.

bonæ famæ, [a] ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitate: quæ & didiciſtis & accepiſtis & audiſtis & vidiſtis in me, [b] hæc agite: [c] & Deus pacis erit vobiſcum. [d] Gauiſus ſum autem in Domino vehementer: quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis. Occupati autem eratis. [e] Non quaſi propter penuriam dico. [f] Ego enim didici in quibus ſum ſufficiens eſſe. [g] Scio & humiliari, ſcio & abundare. Vbique & in omnibus inſtitutus ſum, & ſatiari & eſurire & abundare & penuriam pati. [h] Omnia poſſum in eo qui me confortat. [i] Veruntamen bene feciſtis, communicantes tribulationi meæ. [k] Scitis autem & vos Philippenſes, quod in principio euangelij quando profectus ſum à Macedonia, nulla mihi eccleſia communicauit [l] in ratione dati & accepti, niſi vos ſoli: [m] quia & Theſſalonicam ſemel & bis in vſum mihi miſiſtis: non quia quæro datum, ſed requiro fructum abundantem in ratione veſtra. [n] Habeo autem omnia & abundo. Repletus ſum exceptis ab Epaphrodito quæ miſiſtis [o] in odorem ſuauitatis. [p] Hoſtiam acceptam placentem Deo. [q] Deus autem meus impleat omne deſideriũ veſtrum ſecundum diuitias ſuas in gloria in Chriſto Ieſu. Deo autem & patri noſtro gloria in ſæcula ſæculorum, Amen. [r] Salutate omnem ſanctũ in Chriſto Ieſu. Salutant vos qui mecum ſunt fratres. [ſ] Salutant vos omnes ſancti: maxime autem qui de Cæſaris domo ſunt. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro, Amen.

b ¶ *Hæc agite.*] Non enim ſola ſine actu ſufficit cogitatio. Hæc poſteriora, illa explanant ſuperiora.

c ¶ *Et Deus pacis erit vobiſcum.*] Si hæc non modo cogitetis, ſed etiam faciatis.

d ¶ *Gauiſus autem ſum in Domino vehementer*, &c.] Iterum florem boni operis recipiſtis, qui mei immemores occupatione non voluntate arefacti, fueratis effecti.

e ¶ *Non quaſi propter penuriam dico.*] Non propter meã inopiam, ſed propter veſtrum fructum dico me eſſe gauiſum.

f ¶ *Ego enim didici in quibus ſum ſufficiens eſſe.*] A Chriſto omnia æquanimiter ferre ſum edoctus.

B g ¶ *Scio & humiliari, ſcio & abundare. Vbique*, &c.] Vt nec abundantia extollar, nec frangar inopia.

h ¶ *Omnia poſſum*, &c.] Dãs intelligentiam, vel ſua doctrina confirmat.

i ¶ *Veruntamen bene feciſtis*, &c.] Non enim debuit mea inopia veſtram impedire mercedem.

k ¶ *Scitis autem*, &c.] Quando profectus ſum, ſcitis quia vos ſolos à quibus ſumptus accepimus, elegimus, fideliores vos omnibus iudicantes.

l ¶ *In ratione, dati & accepti niſi vos ſoli.*] Dantes carnalia, ſpiritualia accepiſtis.

m ¶ *Quia & Theſſalonicam ſemel*, &c.] Abundans fructus orationis eſt, cum ſanctis etiam abſentibus miniſtratur. C

n ¶ *Habeo autem omnia*, &c.] Prouocat eos laudando & gratias referendo.

o ¶ *In odorem ſuauitatis.*] Odor ſuauitatis, non in re oblata, ſed in mentis deuotione conſiſtit, ſicut ſacrificiũ Noe Deus deſcribitur odoratus, cum ipſe dicat ne carnibus nec animalium ſanguine ſe delectari.

p ¶ *Hoſtiam acceptam placentem Deo.*] Notandum quod eleemoſyna hoſtia appellatur, quæ ſicut à ſanctis oblata, accepta eſt, ita eorum qui in peccatis durauerint, reprobatur. Gen. 8. d Eſa. 1. a

q ¶ *Deus autem meus impleat omne deſiderium*, &c.] Quia vt perfecti alia deſiderare nõ poterant, niſi quæ ſunt ſecũdum diuitias Dei non ſæculi, & quæ ad gloriam pertinent Chriſti.

r ¶ *Salutate omnem*, &c.] Erant enim omnes ſancti quos ſaluere iubet, & omnes præcepit ſalutari, ſicut & in omnibus epiſtolis facit, & procul dubio verum dixiſſe credendus eſt. Si vere ſancti erãt peccatores vtique non erant, & quia non peccatores ſed ſancti erant, tam poterant eſſe: quod erant, quam poterant non eſſe quod non erant. Igitur ſanctos homines hac ratione eſſe poſſibile eſt. D

ſ ¶ *Salutant vos omnes ſancti*, &c.] qui ſunt nuper de Cæſaris domo conuerſi.

IN

Commentariorum in Epiſtolam ad Philippenſes Finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

Capvt I.

PAulus[a] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, & Timothæus frater, his qui ſunt Coloſſis ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu: Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro. [b] Gratias agimus Deo & patri Domini noſtri Ieſu Chriſti ſemper pro vobis orantes, audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu, & dilectionem quam habetis in ſanctos omnes, [c] propter ſpem, quæ repoſita eſt vobis in cælis: quam audiſtis in verbo veritatis euangelij quod peruenit ad vos: [d] ſicut & in vniuerſo mundo eſt, & fructificat [e] & creſcit [f] ſicut in vobis, ex ea die qua audiſtis & cognouiſtis gratiam Dei in veritate: [g] ſicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo conſeruo noſtro: qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu. [h] Qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu. [i] Ideo & nos ex qua die audiuimus, non ceſſamus pro vobis orantes & poſtulantes: vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni ſapiẽtia & intellectu ſpirituali: [k] vt ambuletis dignè Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificãtes, & creſcentes in ſcientia Dei, [l] in omni virtute confortati [m] ſecundum potentiam claritatis eius [n] in omni patientia & longanimitate cum gaudio, [o] gratias agentes Deo & patri: qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine. [p] Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarũ, [q] & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ, [r] in quo habemus redẽptionem & remiſſionem peccatorũ. [ſ] Qui eſt imago Dei inuiſibilis, [t] primogenitus omnis creaturæ: [u] quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis & in terra, viſibilia, inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates. [x] Omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt, [y] & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant. [z] Et ipſe eſt caput corporis eccleſiæ, [a] qui eſt principium primogenitus ex mortuis: [b] vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens. [c] Quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare, [d] & per eum reconciliari omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis eius, [e] ſiue quæ in cælis, ſiue quæ in terris ſunt. [f] Et vos cum eſſetis aliquando alienati & inimici ſenſu in operibus malis: nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem

a ¶ *Aulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, & Timoth*[illegible] *frater, his qui ſunt Coloſſis ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu:* &c.] Et Chriſto Ieſu Domino noſtro.

b ¶ *Gratias agimus Deo & patri Domini noſtri Ieſu Chriſti ſemper pro vobis orantes, audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu*, &c.] Sine exceptione perſonarum vel notitiæ, ſolam diligitis in omnibus ſanctitatem.

c ¶ *Propter ſpem, quæ repoſita eſt vobis in cælis: quam audiſtis in verbo veritatis euangelij quod peruenit ad vos.*] Non propter hominum laudem, ſed propter vitam æternam, quæ in Chriſto eſt.

d ¶ *Sicut & in vniuerſo mundo eſt, & fructificat.*] Aliud triceſimum, aliud ſexageſimum, aliud centeſimum, ſecundum parabolam ſeminantis.

F e ¶ *Et creſcit.*] In numero vel virtute.

f ¶ *Sicut in vobis, ex ea de qua audiſtis, &c.*] Qui eius beneficia malis actibus non euacuant.

g ¶ *Sicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo conſeruo noſtro, qui eſt fideles pro vobis miniſter Chriſti Ieſu.*] Fideliter pro vobis in oratione incumbẽs, miniſterium Chriſti exhibet voluntate.

h ¶ *Qui etiam manifeſtauit nobis*, &c.] Quam habetis in ſpiritualibus charitatem.

i ¶ *Ideo & nos ex qua die audiuimus*, &c.] Quia eam aliter facere non poteſtis: quod propheta intelligens dicebat ad Deum: Doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

k ¶ *Vt ambuletis*, &c.] Bene ille Deo ambulat, qui ei per omnia placet, hoc eſt, vt in opere bono cum ſcientia Dei fructificet. Simul expoſuit quod frequenter obſcure dicebat, hoc eſt, quomodo Deus det velle vel adiuuet & confirmet: docendo ſcilicet ſapientiam, & intellectum gratiarum tribuendo, non libertatem arbitrij auferendo: ſicut etiam in præſenti orat vt impleantur agnitione voluntatis eius, in omni ſapientia & intellectu ſpirituali, quo poſſint digne Deo per omnia ambulare.

l ¶ *In omni virtute confortati.*] Virtus magna eſt inueteratum vincere vitiorum: vel in paſſionibus carnis infirmitatem ſuperare.

m ¶ *Secundum potentiam claritatis eius.*] Vt & vos ſicut & ille patienter omnia ſufferatis.

n ¶ *In omni patientia & longanimitate cum graudio.*] Ibi eſt vera longanimitas & patientia, vbi aliquis gaudet etiam ſuſtinere quod patitur.

o ¶ *Gratias agentes Deo & patri: qui dignos nos fecit in partem*, &c.] Plus vocatio lætificet, quàm affligat triſtitia paſſionum. Cognominat ſortem ſanctorum, ſortem hæreditatis, ſicut etiam ſcriptura commemorat: quia Ieſus terram diuiſit in ſorte. Ioſue.1,

p ¶ *Qui eripuit nos*, &c.] Ab ignorantia vel errore.

q ¶ *Et tranſtulit in regnum*, &c.] De regno erroris & mortis, quo & dilecti & filij fieremus.

r ¶ *In quo habemus*, &c.] Redemptis fide, per baptiſmum peccata dimiſit.

ſ ¶ *Qui eſt imago Dei inuiſibilis.*] Secundum epiſtolam ad Hebræos.

t ¶ *Primogenitus omnis creaturæ.*] Primogenitus ſecundum aſſumpti hominis formam, non tempore, ſed honore: iuxta illud: *Filius meus primogenitus Iſrael.* Exod.4.f H

u ¶ *Quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis*, &c.] Id contra Manichæos facit.

x ¶ *Omnia per ipſum*, &c.] In ipſius creata ſunt poteſtate.

y ¶ *Et ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant.*] Dum per ipſum ſubſiſtunt.

z ¶ *Et ipſe eſt caput corporis eccleſiæ.*] Quia omnes credẽtes eius membra ſunt.

a ¶ *Qui eſt principum*, &c.] Incorruptibilis gloriæ.

b ¶ *Vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens.*] Tam in viſibilibus, quam in inuiſibilibus creaturis.

c ¶ *Quia in ipſo complacuit*, &c.] In aliis, hoc eſt, in Apoſtolis, Patriarchis, vel Prophetis, gratia fuit ex parte. In Chriſto autem tota diuinitas habitauit corporaliter, quaſi ſi dicas ſummaliter.

d ¶ *Et per eum*, &c.] Per quem ſunt homines emundati

e ¶ *Siue quæ in cælis*, &c.] Terrenam cæleſtibus, quæ ab eis per contrarietatem vitæ fuerant ſeparata. Vnde orare docemur, vt voluntas Dei quemadmodum celebratur in cælis, ita fiat & in terris.

f ¶ *Et vos cum eſſetis aliquando alienati & inimici ſenſu in operibus malis: nunc autem reconciliauit in corpore carnis*

mortem [a] exhibere vos ſanctos [b] & immaculatos & irreprehenſibiles coram ipſo. [c] Si tamen permanetis in fide fundati & ſtabiles & immobiles [d] à ſpe euangelij quod audiſtis, [e] quod prædicatũ eſt in vniuerſa creatura, quæ ſub cælo eſt. [f] Cuius factus ſum ego Paulus miniſter, qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, [g] & impleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti in carne mea pro corpore eius quod eſt eccleſia. Cuius factus ſum ego miniſter [h] ſecundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vobis: vt impleam verbum Dei, myſterium quod abſconditum fuit à ſæculis & generationibus: [i] nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius, quibus voluit Deus [k] notas facere diuitias gloriæ ſacramenti huius in gentibus, [l] quod eſt Chriſtus in vobis ſpes gloriæ, quem nos annũtiamus, corripientes omnẽ hominem, & docentes in omni ſapientia, [m] vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu, in quo & laboro, certando ſecundum operationem eius quam operatur in me in virtute.

CAPVT II.

VOlo [n] enim vos ſcire qualem ſolicitudinem habeã pro vobis, & pro his qui ſunt Laodiceæ, & quicunq; non viderũt faciẽ meã in carne: vt conſolentur corda ipſorum, instructi in charitate, & omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitione myſterij Dei patris & Chriſti Ieſu: [o] in quo ſunt omnes theſauri ſapiẽtiæ & ſcientiæ [p] abſconditi. [q] Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum. [r] Nam & ſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum: gaudens & videns ordinem veſtrum & firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt fidei veſtræ. [ſ] Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum noſtrũ, in ipſo ambulate: [t] radicati & ſuperædificati in ipſo, [u] & confirmati in fide: ſicut & didiciſtis, abundantes in illo gratiarum actione. [x] Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam & inanem fallaciam ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum: [y] quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, [z] & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis. [a] In quo & circunciſi eſtis circunciſione non manufacta in expoliatione corporis carnis: [b] ſed in circunciſione Ieſu Chriſti conſepulti ei in baptiſmo, [c] in quo & reſurrexiſtis per fidem operationis Dei, qui ſuſcitauit illum à mortuis. [d] Et vos cum mortui eſſetis

A *eius per mortem.*] Quæ fuerint inimicitiæ, euidentiſſime declarauit.

a ¶ *Exhibere vos ſanctos.*] Ne eius beneficium irritum facientes, ſitis iterum inimici.

b ¶ *Et immaculatos & irreprehenſibiles coram ipſo.*] Vide ſi ſciebat ſe impoſſibilia præcepiſſe.

c ¶ *Si tamen permanetis in fide fundati, &c.*] Tunc poteritis immaculati eſſe, ſi hominum vos exempla minime decipiant, ſed firmiter futura credatis.

d ¶ *A ſpe euangelij quod audiſtis.*] Spem euangelij, contra euangelium viuentes ſperare non poſſunt.

e ¶ *Quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura, quæ ſub cælo eſt.*] Rationabili ſcilicet. Notandum ſane quomodo omnem creaturam, homines ſolos nominauit.

f ¶ *Cuius factus ſum ego Paulus miniſter, qui nunc, &c.*] Pro aliis patiur: quia pro ipſo ante paſſus eſt Chriſtus.

g ¶ *Et adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti in carne mea, pro corpore eius quod eſt eccleſia. Cuius factus, &c.*] Vſque adeo præſentibus non terreor perſecutionibus, vt mihi paruũ eſſe videatur quod patior, quoadusque in me paſſio impleatur, ſicut ad Hebræos dicit: *Vt non fatigemini animis veſtris deficiẽtes, nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis.* B Hebr. 12.4

h ¶ *Secundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vobis: vt impleam verbum Dei, &c.*] Doctrinæ euangelicæ, quam vobis gentibus iuſſus ſum erogare.

i ¶ *Nunc autem, &c.*] Tempore quo voluit gentes vocare, quibus voluit ſanctis aperuit ſacramentum.

k ¶ *Notas facere, &c.*] Quia idem dominus omnium diues, in omnes qui inuocant illum.

l ¶ *Quod eſt Chriſtus in vobis ſpes gloriæ, &c.*] Iudæum & Græcum, ſeruum & liberum. Simul attende quod omnes ſapientiam doceat.

m ¶ *Vt exhibeamus omnem hominem, &c.*] Notãdum quod omnes conetur exhibere perfectos.

CAPVT II.

VOlo [n] *enim vos ſcire, &c.*] Qui ſi me vidiſſent, & charitatem meam erga ſe & diuitias myſterij plenius cognouiſſent, maiorem præſtitiſſent affectum, & abundantiã rationis à me, quam ab ipſo Chriſto didici docerentur, & per hæc conſolationem fuiſſent conſecuti.

o ¶ *In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ.*] Qui latebant in literis legis, ſicut Eſaias ait: In theſauris ſalus noſtra venit. C

p ¶ *Abſconditi.*] Qui Moyſi erant velamine contecti. Eſai. 33. b Sec. 70.

q ¶ *Hoc autem dico, &c.*] Idcirco melius fuiſſet, vt ego præſens inſtruerem: ſed tamen breuiter omnem ſapientiam in ipſo eſſe complexam: vt ſenſum vel ſermonẽ philoſophiæ quæ contra illum eſt, non ſolum non timeatis, ſed etiam ſtultitiæ deputetis.

r ¶ *Nam & ſi, &c.*] Habebãt hanc gratiam Apoſtoli, vt alibi poſiti, quid alibi ageretur, agnoſcerent: ſicut Heliſæi ſpiritus cum Giezi fuit in via. Supplens id quod eſt de vtilitate veſtræ fidei, vel impleo quod præſentia implere non poſſum. 4. Reg. 5

ſ ¶ *Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum, &c.*] Exemplum Chriſti in vobis ſufficit ad vitam, etiam ſi aliquid interim minus ſcientiæ habetis.

t ¶ *Radicati & ſuperædificati in ipſo.*] Secundum robur fundamenti, validum ædificium ſuperereſcit.

u ¶ *Et confirmati in fide, ſicut & didiciſtis, &c.*] Semper creſcentes in illo, & pro omnibus beneficiis eius gratias referentes.

x ¶ *Videte ne quis vos, &c.*] Contra philoſophos ait, quorum omnis pene diſputatio de elementis eſt, & de viſibilibus creaturis, & ex rebus naturalibus virtutem exiſtimant Dei dicentes, ex nihilo fieri nihil poſſe: & animam, aut initium non habere, aut eſſe mortalẽ: & virginem parere omnino non poſſe: ſed & Deum ex homine naſci, mori, atque reſurgere ſtultum eſſe. D

y ¶ *Quia in ipſo inhabitat, &c.*] Omnis plenitudo diuinæ naturæ in corpore eius inhabitat.

z ¶ *Et eſtis in illo repleti, &c.*] Si illius ſcientia docemini, qui prodidit initium inuiſibili creaturæ: quid vobis conferent qui nihil plus intelligunt, quam quod vident?

a ¶ *In quo & circunciſi eſtis, circunciſione non manufacta in expoliatione corporis carnis.*] Hic iam pſeudo-apoſtolos taxat, ne ab ipſis quidam ſeducantur.

b ¶ *Sed in circunciſione Ieſu Chriſti, &c.*] Per quam totum hominem expoliaſtis.

c ¶ *In quo & reſurrexiſtis, &c.*] Surrexiſtis in nouam vitam, credentes eum etiam propter hoc ſurrexiſſe.

d ¶ *Et vos cum mortui eſſetis in delictis, &c.*] Quia non ſolũ peccantes, ſed etiam non circunciſi in lege pariter damnabuntur. Cum ergo dupliciter indigni eſſetis, filiorum conſortes effecti eſtis.

a ¶ Conuiſ-

E

effetis in delictis & præputio carnis veſtræ,ª cõuiuificauit cũ illo, donãs vobis omnia delicta, ᵇ delẽs quod aduerſus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Et ipſum tulit de medio, affigẽs illud cruci,ᶜ & expolians principatus & poteſtates ᵈ traduxit cõfidẽter palam, triumphãs illos in ſeipſo. ᵉ Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbatorum. ᶠ quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti. ᵍ Nemo vos ſeducat volens in humilitate & religione angelorum, quæ nõ vidit ambulans fruſtra, inflatus ſenſu ſuæ carnis, ʰ & non tenẽs caput, ⁱ ex quo totum corpus per nexus & cõiunctiones ſubminiſtratum & cõſtructum creſcit, ᵏ in augmẽtum Dei. ˡ Si ergo mortui eſtis cũ Chriſto ab elemẽtis huius mundi: ᵐ quid adhuc tanquam viuẽtes mundo decernitis? ⁿ Ne tetigeritis, neque guſtaueritis, neque contrectaueritis: ᵒ quæ ſunt omnia in interitu ipſo vſu ᵖ ſecundũ præcepta & doctrina hominũ, quæ ſunt rationem quidem habẽtia ſapientiæ in ſuperſtitione & humilitate: & non ad parcendũ corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

CAPVT III.

Igitur ᵠ ſi cõſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite: vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens. ʳ Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram. Mortui enim eſtis, ˢ & vita veſtra abſcõdita eſt cum Chriſto in Deo. Cum autem Chriſtus apparuerit vita veſtra, tũc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. ᵗ Mortificate ergo membra ᵘ veſtra quæ ſunt ſuper terram, ˣ fornicationem, immunditiam, libidinem, ʸ concupiſcẽtiam malam, ᶻ & auaritiã, quæ eſt ſimulacrorum ſeruitus: ª propter quæ venit ira Dei ſuper filios incredulitatis, ᵇ in quib. & vos ambulaſtis aliquando cum viueretis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia, ᶜ iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, ᵈ turpem ſermonẽ de ore veſtro. ᵉ Nolite mentiri inuicem, ª expo-

a ¶ *Conuiuificauit cum illo, donans*, &c.] Auferendo cauſas mortis, id eſt peccata.

Gal.3.b b ¶ *Delens quod*, &c.] Chirographum, maledictum legis eſt. Vnde & alibi ait. *Chriſtus nos redemit de maledicto legis*, quia in ea continetur: *Maledictus omnis qui non permanſerit in libro legis, vt faciat ea.* Quidam vero chirographũ dicunt eſſe, quaſi ſcriptam quandam apud Deum memoriam peccatorum. Vnde ipſe in Canticis dicit: *Nonne hæc congregata ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* Et Hieremias ait: *Peccatum Iudæ in vngue adamantino.* Etiam hæc deleta eſt in cruce, dum dimiſſis peccatis, etiam memoria oblita eſt delictorum.

Deut.32.e

Hier.17.a

c ¶ *Et expolians*, &c.] Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, ſe offerendo pro eis.

d ¶ *Traduxit confidenter*, &c.] Deuicit palam crucifixus, cõfuſione contempta triumphauit: non occidendo, ſed moriendo: vt nobis confracta omni ſuperbia monſtraret exemplum.

e ¶ *Nemo ergo*, &c.] Nullum ergo in hoc iudicium eſt quod eſt vmbra, & ceſſauit corpore veniente: quia imagine opus non eſt, veritate præſente.

F

f ¶ *Quæ ſunt vmbra futurorum*, &c.] Tunc enim futura erant, quæ modo ſunt.

g ¶ *Nemo vos ſeducat volens in humilitate & religione angelorum*, &c.] Nemo ficta humilitate ſuperbus, & angelos ſe videre mentiens, fruſtra ſe ſuper homines iactet: qui viſiones à ſuo corde loquitur, ſiue nemo tam humilis ſibi, & religioſus videatur: vt angelos qui Deum vident ſe videre mentiatur.

h ¶ *Et non*, &c.] Chriſto non credens, qui omnium ſanctorum caput eſt.

i ¶ *Ex quo totum*, &c.] Quia membris per totum corpus membra iunguntur. Quicunque igitur extra hoc corpus eſt, quantumlibet ſe iactet, ille caput non habet, quod eſt Chriſtus, qui eſt vita.

k ¶ *In augmentum Dei.*] Augmentum illius corporis quod vnitum eſt Deo.

l ¶ *Si ergo mortui*, &c.] Poſſunt intelligi etiam auaritia, luxuria, & cætera his ſimilia.

m ¶ *Quid adhuc*, &c.] Ne ſimilitudinem quidem vllam viuentium in mundo voluit nos habere, hoc eſt, illorum qui futura non credunt.

n ¶ *Ne tetigeritis, neque*, &c.] Illo tactu & guſtu & contrectatione, quo hi qui in concupiſcentiis abutuntur, & terrena diligunt pro æternis.

o ¶ *Quæ ſunt omnia*, &c.] Ex partibus mundi, conditionem ipſius aduertimus: cui enim membra componuntur atque ſoluuntur, neceſſe eſt vt totus aliquando compoſitus fuerit, & quandoque ſoluatur. Non ergo mortalia pro immortalibus debent diligi & æternis.

G

p ¶ *Secundum præcepta*, &c.] Secundum quod multi etiam homines, natura docente, tradiderunt: quod mundus eſſet aliquando ſoluendus, & ideo Deo quem ſolum æternum intellexerunt, licet ſuperſtitioſe, tamen humiliter venerati ſunt, & non parcendum duxerunt corpori, nec carnem in ſaturitate honorandam, vtpote morituram. Aliter. Non vos ſeducat philoſophia ad humanam doctrinam, quæ ſapientiæ & abſtinentiæ ſpecie ſubornatur. In qua tam vana eſt corporis afflictio, tam multa meditationis intentio: cuius bonum ad capiendas & infirmandas mentes, quaſi quidam laqueus diabolo aucupante, prætenditur, quo facilius malum ſuum ſequens inducat.

CAPVT III.

Igitur ᵠ *ſi cõſurrexiſtis cum*, &c.] Conſequenter primo commortuos, deinde conſurrexiſſe nos dicit: nec ſolum terræ mori, ſed etiam cælo nos viuere hortatur: nihil inquit terrenum ambiatis, nihil mortale quæratis.

r ¶ *Quæ ſurſum*, &c.] Cæleſtem ſectamini ſapientiam: ſed nos laborioſius humanæ ſapientiæ ſtudium impendimus: & artibus viliſſimis ingenium occupamus.

H

ſ ¶ *Et vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto Deo*, &c.] Quia filij Dei cum ſimus, nondum apparuit. *Scimus quoniam cum apparuerit, ſimiles ei erimus.*] Non ergo debemus hic noſtram quærere gloriam in præſenti: ne de nobis quoque dicatur: *Perceperunt mercedem ſuam.* 1.Ioan.3.a

t ¶ *Mortificate ergo.*] Quod profeſſi eſtis, implete.

v ¶ *Membra veſtra*, &c.] Mẽbra vitiorum veſtrorum: ſiue malum membrorum, nominat veſtra membra.

x ¶ *Fornicationem, Immunditiam*, &c.] Omnem impudicitiam, & immunditiam, & libidinem nominauit.

y ¶ *Concupiſcentiam malam*] Eſt enim concupiſcentia bona. Vnde Daniel vir concupiſcentiarum appellatur. Et Dauid inquit: *Concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini.* Dan.9.f Pſal.118.a

z ¶ *Et auaritiam*, &c.] Nihil prodeſt Deo nomine, & idolis operibus ſeruire.

a ¶ *Propter quæ venit*, &c.] Super Sodomam & eo qui in diluuio perierunt. Ex præteritis ergo exemplis, futura timenda ſunt.

b ¶ *In quibus & vos ambulaſtis*, &c.] Nolite itaque nunc ambulare, ne fruſtra videamini crediddiſſe.

c ¶ *Iram, indignationem*, &c.] Ipſa eſt quæ inebriat mentem, per malitiam inferre alteri, quod pati nolis.

d ¶ *Turpem ſermonem*, &c.] Quia hic in diſciplinis filius hominum non conuenit educatis: quanto magis Dei, quibus non minus eſt turpis ſermo quàm actus.

e ¶ *Nolite mentiri*, &c.] Non decet mentiri inuicem filios veritatis, cum de veritate non ſit omne mendacium.

A a ¶ *Expoliantes vos,&c.*] Cum actibus voluptatum.

b ¶ *Et induentes nouum, &c.*] Cum cognouerit cuius imago eſt: & inquantum debet & poteſt, nititur ſimulare.

v ¶ *Cantantes in cordibus, &c.*] Nuſquam legimus aliquem ſine voce cantaſſe. Vnde neceſſe eſt hic, in corde, ex corde intelligi: ſcilicet, vt non ſolum ore, ſed etiam corde cantemus. *Confitebor*, inquit, *tibi Domine in toto corde meo.* C

[a] expoliãtes vos veterem hominem cum actibus ſuis,[b] & induẽtes nouum, eum qui renouatur in agnitione Dei [c] ſecũdum imaginem eius qui creauit eum:[d] vbi non eſt maſculus & femina, gẽtilis & Iudæus, circuncisio & præputium, barbar[9] & Scytha, ſeruus & liber,[e] ſed omnia & in omnib. Chriſtus.[f] Induite vos ergo ſicut electi Dei, ſãcti & dilecti [g] viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatẽ, modeſtiam, patiẽtiã,[h] ſupportãtes inuicem [i] & donantes voſmetipſis, [k] ſi quis aduerſus aliquem habet querelam [l] ſicut & Domin[9] donauit vobis, ita & vos.[m] Super omnia autẽ hæc charitatẽ habete, [n] quod eſt vinculũ perfectionis.[o] Et pax Chriſti [p] exultet in cordib. veſtris: in qua & vocati eſtis in vno corpore,[q] & grati eſtote.[r] Verbũ Chriſti habitet in vobis abũdãter,[ſ] in omni ſapiẽtia docẽtes & commonẽtes voſmetipſos [t] in pſalmis & hymnis & cãticis ſpiritualib. in gratia.[u] cãtãtes in cordib. veſtris in Domino.[x] Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, gratias agẽtes Deo & patri per ipſum [y] Mulieres ſubditæ eſtote viris veſtris, ſicut oportet in Dño.[z] Viri diligite vxores veſtras, & nolite amari eſſe ad illas. Filij obedite parentib. per omnia: hoc enim placitum eſt in domino.[a] Patres nolite ad indignationẽ prouocare filios veſtros, vt non puſillo animo fiant.[b] Serui obedite per omnia dominis carnalibus,[c] nõ ad oculum ſeruiẽtes, quaſi hominib. placentes:[d] ſed in ſimplicitate cordis timentes Dominum.[e] Quodcunque facitis, ex animo operamini ſicut Domino, & non hominibus:[f] ſcientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis,[g] Domino Chriſto ſeruite.[h] Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod iniquẽ geſſit. Et non eſt perſonarum acceptio apud Deum.

CAPVT IV.

DOmini[k] quod iuſtum eſt & æquum, ſeruis præſtate: ſcientes quoniam & vos Dominum habetis in cælo.[l] Orationi inſtate, vigilantes in ea[m] in gratiarum actione:

[a] orantes

c ¶ *Secundum imaginem, &c.*] Expoſuit imaginem in actu conſiſtere.

d ¶ *Vbi non eſt, &c.*] Apud Deum non præiudicat ſexus, vel genus, vel conditio, ſed conuerſatio ſola.

e ¶ *Sed omnia & in omnibus Chriſtus.*] Omnes quicunque baptizati ſumus, Chriſtum induimus.

f ¶ *Induite vos, &c.*] Illa deponentes induite: quia ad hoc facti eſtis.

g ¶ *Viſcera miſericordiæ, &c.*] Quia illa membra dixerat, hæc viſcera nominauit.

h ¶ *Supportantes inuicem.*] Exemplo Chriſti, qui infirmitates noſtras portauit.

i ¶ *Et donantes, &c.*] Indulgẽtes inuicem, ſicut Chriſtus omnibus indulſit, etiam pro perſecutorib. orans: vt & nobis à patre cæleſti debita remittantur: ne impleatur in vobis illa ſententia: *Homo homini reſeruat iram, & à domino quærit medelam,* &c. Eccl 28.a

B k ¶ *Si quis aduerſus, &c.*] Vnuſquiſque malitiæ proximi ſui non meminerit, ne fortè exigentes a conſeruis, etiam propria indulta reddere cogamur.

l ¶ *Sicut & dominus, &c.*] Si illi indulſit qui potuit, vindicta aut nulla, aut ſatis parua eſt.

m ¶ *Super omnia, &c.*] Super hæc eſt charitas: quia omnem quem diligimus, ſuſtinemus, & non omnem quem ſufferimus, diligimus.

n ¶ *Quod eſt vinculum perfectionis.*] Charitas enim multa membra in vnum colligit corpus.

x ¶ *Omne quodcunque facitis, &c.*] Siue docetis, ſiue operamini, nihil ad veſtram, ſed omnia ad domini gloriam faciatis: Deo gratias referentes, qui filium ſuum ad hæc docenda deſtinare dignatus eſt: ſiue per actus veſtros Deo gratiæ referantur.

y ¶ *Mulieres ſubditæ eſtote viris veſtris, &c.*] Secundum legem, in his quæ conueniunt Domino.

z ¶ *Viri diligite vxores veſtras & nolite, &c.*] Nunquam tem naturalem horrarentur, niſi continentes eſſe cœpiſſent, ſicut ad Epheſios plenius notatum eſt.

a ¶ *Patres nolite ad indignationem, &c.*] Ne exaſperati iracundi fiant, qui exemplo veſtro, patientiam diſcere debuiſſent.

b ¶ *Serui obedite per omnia dominis, &c.*] Qui carnis ſolam dominationem exercent.]

c ¶ *Non ad oculum ſeruientes, &c.*] Non ad hoc tantum, vt hominibus videamini carnalibus laborantes. D

d ¶ *Sed in ſimplicitate, &c.*] Qui vbique ſemper videt, & cuſtodit omne quod factum eſt.

e ¶ *Quodcunque facitis, &c.*] Non neceſſitate conditionis, ſed religionis facite voluntates: vt per opera veſtra Domino gratiæ referantur, cum ex tempore credulitatis talia viderint proficiſci.

f ¶ *Scientes quod, &c.*] Nolite putare veſtrum infructuoſum eſſe ſeruitium, quod propter Deum exhibitum, cæleſti remuneratione penſabitur.

o ¶ *Et pax Chriſti.*] Non ſæculi, quam nobis reliquit: qui pro omnibus mortuus eſt, & nos inimicos dilexit.

p ¶ *Exultet in cordibus, &c.*] Non in facie fallaciter arridente, vel ſermone doloſo.

q ¶ *Et grati eſtote.*] Beneficij ſcilicet Chriſti. In nonnullis exemplaribus habet gratia eſtote: hoc eſt, nolite legi aſſimilati quæ vicem reddit: ſed gratiæ, quæ ignoſcit etiam inimicis, & pro eis Dominum deprecatur.

r ¶ *Verbum Chriſti, &c.*] Hic oſtenditur verbum Chriſti non ſufficienter, ſed abũdanter etiam laicos habere debere, & docere ſe inuicem vel monere.

ſ ¶ *In omni ſapientia docentes & commonentes, &c.*] Vt ſapienter & rationabiliter proferatur.

t ¶ *In pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, &c.*] Pſalmis, vt Dauid: hymnis, vt trium puerorum: canticis, vt Moyſi, & cæterorum, quæ ſunt ſpiritualia, & non carnalibus vel turpibus cantilenis.

g ¶ *Domino Chriſto ſeruite.*] Ipſe enim ſeruit Deo, qui propter ipſum homini ſeruit.

h ¶ *Qui enim, &c.*] Siue ſeruus qui dominum contempſerit: ſiue dominus qui ſeruum iniquè tractauerit: ideo hoc dicit vt conſolationem habeant, ſcientes ſuam inultam non eſſe iniuriam apud Deum.

CAPVT IV.

DOmini, i quod, &c.] Patres magis vos ſentire debent quam dominos. Vnde & patresfamiliàs appellantur.

k ¶ *Scientes quoniam, &c.*] Qualem circa vos dominum vultis eſſe, tales & vos eſtote conſeruis.

l ¶ *Orationi inſtate, &c.*] Negligentis enim & dormientis oratio, nec ab homine præualet impetrare.

m ¶ *In gratiarum actione.*] Pro omnibus quæ conceſſa ſunt vobis.

a ¶ *Orant*

Digitized by Google

E

a ¶ *Orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis,* &c] Vobis enim orantibus, ſi tribulatione liberemur, vobis proficiet in doctrina.

b ¶ *Vt manifeſtum illud*, &c.] Vt ipſe deſtinet quid agendum, quando, vel cui debeat prædicare, ſicut Eſaias ait: *Vt ſciam quando oporteat me dicere ſermonem.*

Eſa.50.b Sic.50.

c ¶ *In ſapientia ambulate ad eos qui*, &c.] Nolite eos vltra ad iracundiam prouocare.

d ¶ *Tempus redimentes.*] De malo tempore, bonum tempus veſtra prudentia facientes.

e ¶ *Sermo veſter ſemper*, &c.] In nouo ſcilicet teſtamento, vel certè gratum proferatis ſermonem.

f ¶ *Sale ſit conditus.*] Sapientiæ & rationis, ne ſtulta noſtra religio à philoſophis & gentibus exiſtimetur.

g ¶ *Vt ſciatis quomodo*, &c.] Aliter paganis, aliter Iudæis, aliter hæreticis contradicentibus veritati. Vnde & Petrus ait: *Parati ſemper ad ſatisfactionem*, &c.

1.Pet 3.c

h ¶ *Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus chariſſimus frater & fidelis miniſter, & conſeruus in Domino: quem miſi ad vos ad hoc ipſum, vt cognoſcat quæ circa vos sũt, & conſoletur corda veſtra cum Oneſimo chariſſimo & fideli fratre, qui ex vobis*, &c.] Securos illos vult eſſe de ſua incolumitate, ne hac eſſent triſtitia occupati.

[a] orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti: propter quod etiam vinctus ſum, [b] vt manifeſtem illud, ita vt oportet me loqui. [c] In ſapientia ambulare ad eos qui foris ſunt, [d] tempus redimentes. [e] Sermo veſter ſemper in gratia [f] ſale ſit conditus, [g] vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere. [h] Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus chariſſimus frater & fidelis miniſter, & conſeruus in domino: quem miſi ad vos ad hoc ipſum, vt cognoſcat quæ circa vos ſunt, & conſoletur corda veſtra cum Oneſimo chariſſimo & fideli fratre, qui ex vobis eſt: qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis. [i] Salutat vos Ariſtarchus concaptiuus meus, [k] & Marcus conſobrinus Barnabæ, de quo accepiſtis mandata. Si venerit ad vos, ſuſcipite illum. Et Ieſus, qui dicitur iuſtus, qui ſunt ex circunciſione. Hi ſoli ſunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt ſolatio. [l] Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti Ieſu, ſemper ſolicitus pro vobis in orationibus, vt ſtetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei. [m] Teſtimoniũ.n. illi perhibeo, quod habet multũ laborem pro vobis, & pro his qui ſunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. [n] Salutat vos Lucas medicus chariſſimus, & Demas. Salutate fratres qui sũt Laodiceæ & Nympham, & quæ in domo eius eſt eccleſiam. Et cum lecta fuerit apud vos epiſtola hæc facite vt & in Laodicenſium eccleſia legatur: & ea quæ Laodicenſium eſt, vobis legatur. [o] Et dicite Archippo: Vide miniſteriũ quod accepiſtis in Domino, vt illud impleas. [p] Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum, Amen.

i ¶ *Salutat vos Ariſtarchus*, &c.] Simul vinctus erat, ſiue compatiebatur charitatis affectu. G

k ¶ *Et Marcus conſobrinus Barnabæ, de quo accepiſtis mandata. Si venerit ad vos, ſuſcipite illum. Et Ieſus qui dicitur iuſtus, qui ſunt ex circunciſione*, &c.] In nouo teſtamento, per quod intratur regnum, ſicut ſatanas mors dicitur, quia ipſe cauſa mortis.

l ¶ *Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti Ieſu, ſemper ſolicitus pro vobis in orationibus, vt ſtetis perfecti*, &c.] Tam erant perfecti, qui perſeuerare monentur. Laborem ergo eorum ſuis orationibus adiuuabat.

m ¶ *Teſtimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem, pro vobis & pro his qui ſunt Laodiceæ, & qui*, &c.] Tales erant primi temporis diſcipuli Apoſtolorum, vt imitarentur magiſtros, & pro omnium eſſent ſalute ſoliciti.

n ¶ *Salutat vos Lucas medicus*, &c.] Euangeliſta ex medico erat, ſicut Matthæus iam Apoſtolus adhuc dicitur publicanus. H

o ¶ *Et dicite Archippo. Vide miniſterium quod accepiſti in*, &c.] Hic diaconus fuiſſe perhibetur.

p ¶ *Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum*, &c.] Siue orate, vt reddar vobis: ſiue mementote, qui veſtri hæc patior cauſa, & imitamini tolerantiam paſſionum.

Commentariorum in Epiſtolam ad Coloſſenſes Finis.

A C

COMMENTARII IN EPISTOLAM
PRIMAM AD THESSALONICENSES.

Capvt I.

PAvlvs [a] & Siluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſium [b] in Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. [c] Gratia vobis & pax. [d] Gratias agimus Deo ſemper pro omnib. vobis, [e] memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione, [f] memores operis fidei veſtræ & laboris [g] & charitatis, & ſuſtinentiæ ſpei Domini noſtri Ieſu Chriſti ante Deum & patrem noſtrum. [h] Sciẽtes fratres dilecti à Deo electionem veſtram. [i] quia euãgelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum, [k] ſed & in virtute [l] & in Spiritu ſancto, [m] & in plenitudine multa, [n] ſicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos. [o] Et vos imitatores noſtri facti eſtis & domini, [p] excipientes verbum in tribulatiune multa cum gaudio Spiritus ſancti, [q] ita vt facti ſitis forma omnibus credentib. in Macedonia & in Achaia. [r] A vobis enim diffamatus eſt ſermo Domini, nõ ſolum in Macedonia & in Achaia, ſed & in omni loco [s] fides veſtra quæ eſt ad Deum, profecta eſt, [t] ita vt nõ ſit nobis neceſſe quicquam loqui. [u] Ipſi.n.de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuerſi eſtis ad Deum [x] à ſimulacris ſeruire Deo viuo & vero, [y] & expectare filium eius de cælis, quem ſuſcitauit ex mortuis Ieſum, [z] qui eripuit nos ab ira ventura.

Capvt II.

NAm [a] & ipſi ſcitis fratres introitum noſtrũ ad vos: [b] quia non inanis fuit, ſed ante paſſi multa, & cõtumeliis affecti, [c] ſicut ſcitis in Philippis, [d] fiduciam habuimus in Deo noſtro [e] loqui ad vos euangelium Dei in multa ſolitudine. [f] Exhortatio enim noſtra non de errore, [g] neque de immuoditia, [h] neque in dolo, [i] ſed ſicut probati ſumus à Deo, vt crederetur à nobis euangelium, ita loquimur: non quaſi hominib. placentes, [k] ſed Deo qui probat corde noſtro. [l] Neque. n. aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, [m] neq; in occaſione auaritiæ, Deus teſtis eſt, neque quærẽtes ab aliis, [n] cũ poſſem[o] vobis oneri eſſe, vt in Chriſti Apoſtoli.

[a] Sed

PAulus [a] & Siluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſium.] Quia per ipſos illis verbum fuerat nunciatum, ſicut & Corinthiis, quod & ad eoſdem in ſecunda commemorat.

b ¶ *In Deo patre*, &c.] Quia per fidem filij, tam in patre quam in filio erant. Quia quicumque confitetur filium, & patrem habet.

c ¶ *Gratia vobis*, &c.] A Deo patre ſcilicet & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

d ¶ *Gratias agimus*, &c.] Quia omnium nobis gratia, memoria eſt.

e ¶ *Memoriam veſtri facientes*, &c.] In indeſinenti oratione, memoriæ quantitas & dilectionis oſtenditur, quam eorum merita poſtulabant.

f ¶ *Memores operis fidei*, &c.] Non immeritò illius fidei memores ſunt, quam & iuſtitiæ labor, & charitas affectus, & paſſionum tolerantia comprobabant.

B

g ¶ *Et charitatis & ſuſtinentiæ*, &c.] Ad Deum patrem noſtrum Qui perfectæ charitatis eſt, ſuſtinet omnia patienter propter ſpem futuram.

h ¶ *Scientes fratres dilecti à Deo*, &c.] Retinentes tempus electionis veſtræ, qualiter nos prædicauerimus, & vos credideritis.

i ¶ *Quia euangelium* &c.] Notandum quod illa efficax poſſit eſſe doctrina, quæ iuſtinæ commendatur exemplo.

k ¶ *Sed & in virtute.*] In virtute ſiue ſignorum, ſiue tolerantia paſſionum.

l ¶ *Et in Spiritu ſancto.*] Quem deuotè accepiſtis, vel cuius virtutẽ per ſigna monſtrauimus.

m ¶ *Et in plenitudine*, &c.] Perfectionis, iuſtitiæ, conuerſationis, & vitæ.

n ¶ *Sicut ſcitis*, &c.] Ad profectum veſtrum etiam ab illicitis abſtinentes, vt inferius continetur.

o ¶ *Et vos imitatores*, &c] In paſſionib. verbum ſuſcipientes, ſicut & nos docuimus, & Dominus prædicauit.

p ¶ *Excipientes verbum* &c.] Hoc eſt verè in Spiritu ſancto gaudere, ſicut & Apoſtolos feciſſe legimus.

q ¶ *Ita vt facti ſitis forma*, &c.] Perfectum exemplo, forma omnibus credentib. exhibetur: veſtro ergo exemplo etiam prouinciæ profecerunt

r ¶ *A vobis*, &c.] Natura famæ hæc eſt, vt ſiue bonum ſiue malum nuntians, vbique omni celeritate diſcurrat.

ſ ¶ *Fides veſtra quæ eſt ad Deum, profecta eſt.*] A vobis ad Deum conuerſa.

t ¶ *Ita vt non ſit nobis*, &c.] Id vt nobis incipientibus, aliquid de veſtro exemplo, ipſi optimè ſcire ſe dicant.

v ¶ *Ipſi enim de nobis*, &c.] Et noſtræ conſtantiæ & veſtræ conuerſationis omnibus nota eſt qualitas.

x ¶ *A ſimulacris*, &c.] Simulacrum, à ſimulando dicitur. Pulchrè ad Deum verum & viuum, à falſis dominis conuerſi eſſe dicuntur.

y ¶ *Et expectare*, &c.] Talis eſt, vt fiducialiter & cum gaudio aduentum domini expectetis.

z ¶ *Qui eripuit*, &c.] Dimittendo peccata, & doctrina ſua, & exemplo ab ira nos liberauit. Iam ergo in ſpe libertatem habemus.

Capvt II.

NAm [a] & ipſi, &c.] Commemorat illos, vt agnoſcant verum quod dicunt, & eorum magis proficiant exemplo.

b ¶ *Quia non*, &c.] Non eſt inanis ſermo, qui completur conſtantia paſſionis.

D

c ¶ *Sicut ſcitis*, &c.] Quia aliquantis veſtrum, videtur nos Philippis paſſos, nec expauiſſe perſecutiones, nec prædicare ceſſaſſe.

d ¶ *Fiduciam habuimus*, &c.] Qui nos liberare in præſenti vel in futuro poteſt, & laboris noſtri mercedem omnibus recompenſare.

e ¶ *Loqui ad vos*, &c.] Non negligenter, nec tranſitoriè, ſed in ſolicitudine non parua, ſed multa.

f ¶ *Exhortatio enim*, &c.] Ideo non erramus: errat enim quicunque putat vel docet multos poſſe regnare cũ Chriſto, ſicut alibi dicit. *Nolite errare, quia Deus non irridetur.* Gal. 6. b

g ¶ *Neque de*, &c.] Sicut Iouiniani doctrina fuit.

h ¶ *Neque in idolo.*] Non contra conſtantiam noſtram docentes, atque ſuadentes.

i ¶ *Sed ſicut probati*, &c.] Qui falli poſſunt.

k ¶ *Sed Deo, qui probat*, &c.] Integri quaſi à Deo probati, & ab ipſo in hoc officium deſtinati, qui cordis occulta rimatur.

l ¶ *Neque enim*, &c.] Sicut qui hominibus placent, tanquam ægris deſiderata omnia concedentes, & mortem eorum negligentes.

m ¶ *Neque enim*, &c.] Omnis qui adulatur, aut propter auaritiã, aut propter vanam gloriam adulatur: ille vero propter Deum docere probatur, qui iſta non quærit.

n ¶ *Cum poſſemus*, &c.] Vel in hoc quod Deus ordinauit, id eſt, vt de euangelio viueremus.

a ¶ Sed

Digitized by Google

E a ¶ *Sed facti ſumus*,&c.] Humiliantes nos, & nec honorem debitum requirentes.
b ¶ *Tanquam*, &c.] Humilians ſe in omnibus, patuulo ſe coæquans, vt illos ad maiora ſua imitatione perducat. Nam & balbutit interdum lingua, & manducare fingit, & cum eis lente ambulare conſueſcit.
c ¶ *Ita deſiderantes*, &c.] Sicut nutrix non ſolum verbum, ſed etiam omnem ſenſum perfectionis ſuæ in paruulū transfundere cupit, vt ei cito poſſit æquari: ita nos omnia fecimus, per quæ proficere poteratis.

d ¶ *Quoniam*,&c.] Propter fidem & conuerſationē veſtrā, quam ſuperius memorauimus.

e ¶ *Memores enim*,&c.] Laborem manuum nocte, & fatigationem verbi die, cæterum ſemper operabatur quando docebant.

f ¶ *Ne quenquam*, &c.] Apud iſtos & Corinthios & Epheſios laborauit, quibus occaſionem auferre cupiebat, vel docendi, vel de ſe aliquid ſuſpicandi.
g ¶ *Prædicauimus*, &c.] Sicut Samuel populum contriſtatur.
1.Reg.12.a h ¶ *Quam ſancte*, &c.] Ne vobis vllam offenſionem dare videremur. F
i ¶ *Sicut ſcitis*, &c.] Paruulos nutrix fouet, proficientes vero iam pater inſtituit.

k ¶ *Et conſolantes*,&c.] In tribulationibus & promiſſionibus Chriſti vos ſumus conſolati.
l ¶ *Vt ambularetis digne Deo.*] Digne Deo ambulat, qui nihil Deo agit indignum.
m ¶ *Qui vocauit*, &c.] Quod non niſi eius ſimiles poſſidebunt, iuſtitiæ ſcilicet & ſanctitatis exemplo.

n ¶ *Ideo & nos*, &c.] Quod primum de Deo audiſtis, ſiue audieritis Deum.
o ¶ *Accepiſtis*, &c.] Vt verbum hominum accipit, qui contemnit: vos autem ita credidiſtis, vt ab ipſo Deo audire putaretis.

p ¶ *Qui operatur*, &c.] Verbo vel ſignis, ſiue virtutes exercet. Credentes enim, ait Marcus, hæc ſigna ſequentur.

Mar.16.d q ¶ *Vos enim imitatores facti eſtis fratres eccleſiarum Dei*, &c.] Quibus dicitur. *Nam & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis.*

r ¶ *Quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris: ſicut* &c.] De vobis plus miror, qui nec legis nec prophetarum habuiſtis exempla.

[a] Sed facti ſumus paruuli in medio veſtrum,[b] tā quam ſi nutrix foueat filios ſuos,[c] ita deſiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis nō ſolum euāgelium Dei, ſed etiam animas noſtras: [d] quoniā chariſſimi nobis facti eſtis. [e] Memores enim facti eſtis fratres laboris noſtri & fatigationis, nocte & die operātes, [f] ne quē quam veſtrū grauaremus, [g] prædicauimus in vobis euāgeliū Dei. Vos teſtes eſtis & Deus, [h] quam ſancte & iuſte, & ſine querela vobis, qui crediḋiſtis, affuim⁹, [i] ſicut ſcitis qualiter vnumquē que veſtrum, tā quam pater filios ſuos, deprecantes vos [k] & cō ſolātes, teſtificati ſumus [l] vt ambularetis digne Deo [m] qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriam. [n] Ideo & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione: quoniam cum accepiſſetis à nobis verbū auditus Dei, [o] accepiſtis illud non vt verbum hominum, ſed ſicut eſt vere verbum Dei, [p] qui operatur in vobis qui crediſtis. [q] Vos enim imitatores facti eſtis fratres eccleſiarū Dei, quæ ſunt in Iudęa in Chriſto Ieſu: [r] quia eadem paſſi eſtis & vos à cōtribulib. veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis: [s] qui & dominum occiderunt Ieſum & prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo nō placent, [t] & omnibus hominibus aduerſantur, prohibē tes nos gē tibus loqui, vt ſalui fiant, vt impleant peccata ſua ſemper. [u] Peruenit enim ira Dei ſuper illos vſque in finem. [x] Nos autem fratres deſolati à vobis ad tē pus horæ, aſpectu nō corde, [y] abūdantius feſtinauimus faciem veſtrā videre cū multo deſiderio. Quoniā voluim⁹ venire ad vos ego quidem Paulus & ſemel & iterum, ſed impediuit nos ſatanas. [z] Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos, ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in aduē tu eius? [a] Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.

CAPVT III.

PRopter[b] quod non ſuſtinentes amplius,[c] placuit nobis remanere Athenis, ſoli, [d] & miſimus Timotheū fratrem noſtrum & [e] miniſtrū Dei in euāgelio Chriſti, [f] ad confirmandos vos & exhortādos prō fide veſtra,[g] vt nemo moueatur in tribulationib. iſtis.[h] Ipſi enim ſcitis quod in hoc poſiti ſumus. [i] Nam & cū apud vos eſſemus, prędicebamus vobis paſſuros nos tribulationes: ſicut & factum eſt, & ſcitis.[k] Propterea & ego amplius nō ſuſtinens, miſi ad cognoſcendū fidem veſtram: ne forte tē tauerit vos[l] is qui tē tat, [m] & inanis fiat labor noſter [n] Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annunciāte nobis fidem & charitatem veſtram, & quia memoriam noſtri habetis bonam, ſemper deſiderā tes nos videre, ſicut & nos quoque & vos: [a] ideo

s ¶ *Qui & dominum occiderunt*,&c.] Quid mirum ſi nos mali perſequuntur: qui nec ipſi domino pepercerunt? G
t ¶ *Et omnibus hominibus aduerſantur*, &c.] Non ſolum Iudæos impediunt, ſed etiam gentibus inuidet, ad ſuorum cumulum peccatorum.

v ¶ *Peruenit*, &c.] Siue quia prædico qua pœna captiui ſūt, ſiue quia ablatus eſt non credentibus intellectus.

x ¶ *Nos autem*,&c.] Sicut alibi ait: *Et corpore abſens, ſed ſpiritu præſens:*

y ¶ *Abundantius*,&c.] Tribulationibus perſequentium. 1.Cor.5.a

z ¶ *Quæ eſt enim*, &c.] Non immerito vos deſideramus, per quos lætitiæ gaudium ſperamus, & gloriæ coronam.

a ¶ *Vos enim*, &c.] Boni magiſtri, omnem ſpem, & gaudium, & gloriam ſolent collocare in profectu diſcipulorum.

CAPVT III.

PRopter b quod, &c.] Ad vos neminem noſtrum venire.
c ¶ *Placuit nobis*, &c.] Maluimus ſoli remanere, quam neſcire quid ageretis. H

d ¶ *Et miſimus*, &c.] Quæritur, quomodo Timotheus miſſus eſt, ſed prius id dictum eſt.

e ¶ *Et adiutorem*, &c.] Adiutores pro diſcipulis etiam vulgo dicuntur.
f ¶ *Ad confirmandos*,&c.] Pro hac cauſa duntaxat, quia perfecte crediḋiſtis.

g ¶ *Vt nemo*, &c.] Non dico: ne omnes, ſed ne vel aliquis moueatur.
h ¶ *Ipſi enim*, &c.] Non ergo mirari debetis, ſcientes nos aliter tranſire non poſſe, dicente domino: *Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporū.* Et iterum: *Ecce dixi vobis, vt in me pacem habeatis, in hoc autem ſeculo preſſuram.* Mat.10.b Ioan.16.g
i ¶ *Nam*, &c.] Ne vos ipſa nouitas deterreret, ſed magis prophetia noſtra confirmaret, ſicut & dominus paſſurum ſe ante prædixit.
k ¶ *Propterea*,&c.] Dicens. Ecce in quibus putatis Deum eſſe, qualia patiuntur, & fidem veſtram fortſitan commoueret.
l ¶ *Is qui tentat*.] Sicut Iob à Domino probatur.
m ¶ *Et inanis*,&c.] Si aliquem ſcrupulum pateremini. Notandum doctrinam dici laborem.

n ¶ *Nunc autem veniente Timotheo*, &c.] Quia firmiter Chriſto credentes, tenetis fidem, & nos ſolita dilectione diligitis.

A a ¶ *Ideo conſolati*, &c.] Omnem neceſſitatem & tribulationem non ſentimus, præ magnitudine gaudij ſtatus veſtri.

b ¶ *Quoniam*, &c.] Etiam ſi occidamur, viuimus: quia vita noſtra in veſtra firmitate conſiſtit.

c ¶ *Quam enim*, &c.] Triplicem lætitiæ cauſam nobis veſtra conuerſatio præſtat: quia & vos proficitis, & Dominus per vos benedicitur, & aliis præbetis exemplum.

d ¶ *Nocte ac die*, &c.] Oſtendit quantum aliis deſiderandi ſint fratribus quos tantum ipſe deſiderat: Quis enim cum famam peperit, videre non cupiat?

e ¶ *Et compleamus*, &c.] Si quid fides veſtra minus habet doctrinæ.

f ¶ *Ipſe autem Deus*, &c. *dirigat* &c.] Remotis diaboli ſcandalis, quibus noſter impeditur ad vos aduentus.

g ¶ *Vos autem Dominus*, &c.] Quia iam plena, & opere comprobata eſt.

h ¶ *Inuicem & in omnes*.] Vt non ſolum Chriſtianos, ſed etiã omnis ſectæ homines: non erroris, ſed naturæ gratia diligatis, & eis in quo ind guerint,

B miſericordiã quam illis in præſenti Deus exhibet, non negetis.

i ¶ *Quemadmodum*, &c.] Fecit abundare, vt & vos aliorum corda firmetis.

k ¶ *Sine querela*, &c.] Non ante homines, ſicut de Zacharia,

Eſa. 41. b Helizabet. Et per Eſaiam: *Et vos eritis mihi iuſti, dicit Dominus.*

CAPVT IV.

DE cætero ergo fratres.] Poſt laudem & conſolationem, incipit exhortatio.

m ¶ *Rogamus vos*, &c. *quomodo oporteat*, &c.] Quib. via Chriſtus eſt, dignis eo greſſibus ambulate: quia cum ętate fides augeri debet & mores: ſicut cum ætate carnis, & cibus creſcit & ſtudium.

n ¶ *Scitis enim quia præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum, hæc eſt enim Voluntas Dei, ſanctificatio veſtra*, &c.] Sanctificatio ab omni incontinentia reuocat Chriſtianum, cui incontinenti non expedit ſanctum Chriſti corpus attingere: maxime cum Moyſes Iudæos ſanctificare volens, populum totum ab omni ſemina ſe continere præcepit, vt Dei potiri præſentia mererentur.

o ¶ *Vt ſciat vnuſquiſque*, &c.] Suum corpus vnuſquiſque caſtum ſeruando ſanctificet & honoret. Simul conſiderandum: quia eis tanquam perfectis, non ſicut Corinthiis ſcribit infirmis.

p ¶ *Non in paſſione deſiderij, ſicut & gentes quæ ignorant Deum.*] Ne nimiæ & immoderatæ libidini ſeruientes,

[a] ideo conſolati ſumus fratres in vobis in omni neceſſitate & tribulatione noſtra per fidē veſtrā: [b] quoniã nunc viuimus, ſi vos ſtatis in Domino. [c] Quã enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante dominũ Deũ noſtrũ: [d] nocte ac die abũdantius orantes, vt videamus faciem veſtram, [e] & compleamus ea quæ deſunt fidei noſtræ. [f] Ipſe autem Deus & pater noſter & dominus Ieſus Chriſtus dirigat viã noſtrãm ad vos. [g] Vos autē dominus multiplicet, & abũdare faciat charitatē veſtram in [h] inuicem & in omnes: [i] quemadmodum & nos in vobis ad cõfirmanda corda veſtra [k] ſine querela in ſanctitate ante Deũ & patrē noſtrũ in aduētu domini noſtri Ieſu Chriſti cũ omnibus ſanctis eius, Amē.

CAPVT IV.

DE[l] cætero ergo fratres[m] rogamus vos, & obſecramus in domino Ieſu: vt quemadmodum accepiſtis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare & placere Deo: ſic & ambuletis, vt abundetis magis. [n] Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per dominum Ieſum. Hęc eſt enim voluntas Dei, ſanctificatio veſtra: vt abſtineatis vos a fornicatione: [o] vt ſciat vnuſquiſq; veſtrũ vas ſuũ poſſidere in ſanctificatione & honore, [p] non in paſsione deſiderij, ſicut & gētes, quæ ignorant Deum. [q] Et ne quis ſupergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem ſuum: [r] quoniam vindex eſt dominus de his omnibus, ſicut prædiximus vobis, & teſtificati ſumus. [ſ] Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, [t] ſed in ſanctificationem. [u] Itaque qui hæc ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum, qui etiam dedit Spiritum ſuũ ſanctum in nobis. [x] De charitate autem fraternitatis nõ neceſſe habuimus ſcribere vobis. [y] Ipſi enim vos à Deo didiciſtis, vt diligatis inuicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia. [a] Rogamus autem vos fratres, vt abũderis magis, & operam detis [a] vt quieti ſitis, & vt veſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris: ſicut præcepim' vobis, [b] vt & honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt, & nullius aliquid deſideretis. [c] Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus: [d] vt non contriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non habent. [e] Si enim credimus quod Ieſus mortuus eſt & reſurrexit: [f] ita & Deus eos qui dormierũt per Ieſum adducet cum eo.

[a] Hoc

ſimiles gentibus fiatis, quæ Deum amatorē caſtitatis ignorant. C

q ¶ *Et ne quis ſupergrediatur*, &c.] Ne quis poſt deuotam continentiam & conſenſum, fratri ſuo aliquam circumuentionem vi circumferre nitatur, ſiue in quolibet negotio, ne quis alterum fraudet.

r ¶ *Quoniam*, &c.] Non ſolum de fornicatione & publica turpitudine, ſed etiam de tranſgreſſione propoſiti. Quiſquis enim continentiam Deo vouerit, fecit ſibi illicitum quod licebat.

ſ ¶ *Non enim*, &c.] Quæ corpus Chriſti audenter non permittit accipi.

t ¶ *Sed in ſanctificationem.*] Vt exemplo Chriſti viuatis. Qui enim habet ſpem hanc in eum, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt.

v ¶ *Itaque qui hæc*, &c.] Non me, ſed eum qui in me loquitur Chriſtum: cuius ſpiritui iniuriam facit omnis qui nõ ſancte verſatur.

x ¶ *De charitate autem*, &c.] Videte quam perfecti erant qui de tanto & tam neceſſario pręcepto, non indigebant admoneri.

y ¶ *Ipſi enim vos*, &c.] A Chriſto, qui dixit: *Mandatum nouum do vobis.* Hoc nouum eſt, vt pro alterutro moriamur: quia hoc vetus, non ſuum erat teſtamentum. D Ioan. 13. A

z ¶ *Rogamus autem vos fratres vt abundetis*, &c.] Hoc eſt, vt iam ignotos quoſque diligatis.

a ¶ *Vt quieti ſitis, & vt veſtrum negotium*, &c.] Quidam inquiete per diuerſorum diſcurrebant domus: aliqua etiam ad religionis opprobrium poſtulantes ab infidelibus: quamquam ad eos in ſecũda plenius exequitur. Vnde magis vult eos vel proprij negotij cura vel labore manuum occupari, quã otioſitatis detrimentum, & inquietudinis habere peccatum.

b ¶ *Vt & honeſte ambuletis*, &c.] Ne vos ipſi denotent, qui præſtare videntur.

c ¶ *Nolumus autem*, &c.] Dormit enim quem certum eſt ſurrecturum, ſicut dictum eſt in euangelio de Lazaro.

d ¶ *Vt non contriſtemini*, &c.] Aliter debet flere qui peregrè pergit, aliter ille qui moritur.

e ¶ *Si enim credimus*, &c.] Si ea credimus quæ non videmus, & per eius reſurrectionem certi ſumus nos veniam cõſecutos: cur illud ſimiliter non credamus, quod gentes, qui videnti Deo non credunt?

f ¶ *Ita & Deus eos qui dormierunt per Ieſum*, &c.] Qui caput ſuſcitauit, etiam cætera membra ſuſcitaturum ſe promittit.

a ¶ *Hoc*

[a] Hoc enim vobis dicimus in verbo domini: [b] quia nos qui viuimus, qui reſidui ſumus in aduentu domini, [c] non præueniemus eos qui dormierunt. [d] Quoniam ipſe dominus in iuſſu & in voce archangeli, [e] & in tuba Dei deſcẽdet de de cælo, [f] & mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis in nubib. obuiam Chriſto in aëra, [g] & ſic ſemper cum domino erimus. [h] Itaque conſolamini inuicem in verbis iſtis.

Capvt V.

DE [i] temporibus autem & momentis fratres non indigetis vt ſcribamus vobis: Ipſi enim diligenter ſcitis: [k] quia dies domini ſicut fur in nocte ita veniet. [l] Cùm.n. dixerint: pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, [m] ſicut dolor in vtero habẽtis, & non effugiẽt. [n] Vos autem fratres nõ eſtis in tenebris, vt vos dies ille tanquam fur cõprehendat, [o] Omnes enim vos filij lucis eſtis & filij diei. [p] Nõ ſumus noctis neque tenebrarum. [q] Igitur nõ dormiamus ſicut & cæteri, [r] ſed vigilemus & ſobrij ſimus. [ſ] Qui enim dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt. [t] Nos autem qui diei ſumus, ſobrij ſimus, [u] induti loricam fidei & charitatis: & galeam ſpem ſalutis: [x] quoniã non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ, [y] qui mortuus eſt pro nobis, [z] vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo viuamus. [a] Propter quod conſolamini inuicem, & ædificate alterutrum, ſicut & facitis. [b] Rogamus autem vos fratres vt noueritis eos qui laborant inter vos, [c] & præſunt vobis in domino: & monent vos, [d] vt habeatis illos abundãtius in charitate propter opus illorum, & pacem habete cum eis. [e] Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, [f] ſuſcipite infirmos, [g] patientes eſtote ad omnes, [h] Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, [i] ſed, ſemper quod bonum eſt, ſectamini in inuicem & in omnes. [k] Semper gaudete, [l] ſine intermiſſione orate, [m] in omnibus gratias agite. [n] Hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis. [o] Spiritum nolite ex-

E

a ¶ *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini.*] Ex euangelij ſententia.

b ¶ *Quia nos qui viuimus*, &c.] Semper Apoſtolus diem Domini fecit habere ſuſpectum, quaſi eus in corpore inueniret.

c ¶ *Non præueniemus*, &c.] Tam velox erit eorum reſurrectio, quàm noſtra aſſumptio.

d ¶ *Quoniam ipſe*, &c.] Terrorem illius diei monſtrat, quo omnis poteſtas cæli, & elemẽta mouenda ſunt: vt nos ſciamus quali conſcientia diem Domini expectemus.

e ¶ *Et in tuba*, &c.] Si ſed hominis tubam terra videtur permoueri, quanto magis ad Dei: ſicut Elias quoque terribilem in monte domini vidit aduentum. 4.Reg 2.b

f ¶ *Et mortui qui*, &c.] Qui in Chriſto mortui fuerint, reſurgent primo: & qui viui inuenti fuerint ſancti, cum ipſis pariter rapientur: qui non iudicabuntur, ſed potius iudicabunt.

g ¶ *Et ſic ſemper*, &c.] In eadem gloria æternitatis.

h ¶ *Itaque conſolamini*, &c.] Notandum quod laicis hoc præcipit, vt alterutrum ſe doctrinis inſtruant.

Capvt V.

F

DE i *temporibus autem*, &c.] *Ipſi enim diligenter ſcitis.*] Euidentiſſima euangelij lectione edocti.

k ¶ *Quia dies*, &c.] Quando omnes ſciet dormire ſecuros.

l ¶ *Cum enim dixerint, pax & ſecuritas, tunc repentinus eis*, &c.] Tunc maximè timenda eſt pœna, quam nunc non expectant.

m ¶ *Sicut dolor in vtero*, &c.] Sicut mulier veniente partu, dolores non effugit.

n ¶ *Vos autem fratres non eſtis in tenebris, vt vos*, &c.] Non eſtis adeo ignorantes, vt neſciatis vos ſemper paratos eſſe debere.

o ¶ *Omnes enim vos filij lucis eſtis & filij diei.*] Scientiæ veritatis.

p ¶ *Non ſumus*, &c.] Quia ſicut tenebræ, ita & ignorantia, dat fiduciam delinquendi.

q ¶ *Igitur non dormiamus*, &c.] Qui ſic dormierunt, etiam obliti ſunt ſui.

r ¶ *Sed vigilemus*, &c.] Attendite vobis, ne grauentur corda veſtra in crapula & in ebrietate, & curis huius vitæ, ergo & curæ inebriant mentem.

ſ ¶ *Qui enim dormiunt*, &c.] Ideo otioſi & ebrij ſunt, quia in tenebris ſunt.

t ¶ *Nos autem*, &c.] Nos qui diem Chriſtum habemus, nec otioſi, nec ebrij eſſe debemus.

u ¶ *Induti loricam*, &c.] Fide & charitate, & iuſtitia omnia conſtant, quas & loricæ alibi comparauit. G

x ¶ *Quoniam non poſuit*, &c.] In ira ſunt poſiti: quia iam iudicati ſunt.

y ¶ *Qui mortuus*, &c.] Vt nos non moreremur.

z ¶ *Vt ſiue vigilemus*, &c.] Vt ſiue in corpore, ſiue extra corpus inueniamur, ſemper cum ipſo viuamus.

a ¶ *Propter quod conſolamini*, &c.] Notandum quia hoc laicis præcipit, quos etiam monet, vt ſtudeant exhibere officia charitatis.

b ¶ *Rogamus autem*, &c.] Vt intelligatis laborem eorum.

c ¶ *Et præſunt vobis in Domino, & monent vos.*] Exemplo iuſtitiæ, non poteſtate terrena, ſicut ait Petrus.

d ¶ *Vt habeatis illos abundantius in charitate*, &c.] Presbyteri qui laborant in verbo, dupliciter honorandi ſunt, id eſt, charitatis obſequio, & ordinis dignitate.

e ¶ *Rogamus autem vos*, &c.] Pro diuerſitate morborum diuerſitas adhibenda eſt medicinæ. Illi corripiendi, ne pereant: iſti conſolandi ſunt, ne deficiant.

H

f ¶ *Suſcipe infirmos.*] Suſtinete nuper credentes, qui nondum ſunt confirmati.

g ¶ *Patientes eſtote ad omnes.*] Etiam ad correptos: quia impatiens non corrigitur, ſed irritatur.

h ¶ *Videte ne quis*, &c.] Omni diligentia caue, ne cui infirmiora vt ignarus, vel vicem mali reddas: quia vltro aliquẽ id facere non credo. Omnis enim qui iniuriam facit, malè facit: & qui vicem iniuriæ reddit, iniuriam facit, & malè facit: quia vt ſuperius dictum eſt, omnis qui facit iniuriam, malè facit.

i ¶ *Sed ſemper quod bonum eſt*, &c.] Non ſolum in vos Chriſtianos, ſed etiam in omnes homines.

k ¶ *Semper gaudete.*] In conſcientiæ puritate.

l ¶ *Sine intermiſſione orate.*] Si iugiter non potes lingua, ſaltem corde, ſicut Moyſi tacenti dicitur. *Quid clamas ad me?* Exod.14.d
Siue omnis actus veſter talis ſit, vt pro vobis ſemper Deum oret.

m ¶ *In omnibus gratias agite.*] In omnibus quæ acciderint, ſicut Iob: ſiue in omni conuerſatione veſtra domino gratiæ referantur.

n ¶ *Hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis.*] Sicut in Chriſto per omnia impleta eſt, ita & in vobis omnibus impleatur.

o ¶ *Spiritum nolite extinguere.*] Spiritum exhortationis,

Digitized by Google

A quæſtionibus nolite extinguete. Siue ſpiritum pro gratia
1.Cor.14.c linguatum poſuit, ſicut ait: *Si orauero lingua, ſpiritus meus*
1.Cor.14.g *orat*, quo modo etiam ad Corinthios dicit. *Et loqui linguis nolite prohibere*, ita & hic ſpiritum non extinguendum eſſe teſtatur.

integra ſit: non tamen in nobis integra, niſi ab integris habeatur. C

e ¶ *Sine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur*] Vſque in diem iudicij: quia non ſunt tantum initia laudanda, ſed finis.

a ¶ *Prophetias nolite ſpernere. Omnia autem*, &c.] Siue futura prædicentes, ſiue præterita diſſerentes: tantum vt probetis ſi legi non ſunt contraria quæ dicuntur, ſi quid tale fuerit, refutate.

b ¶ *Ipſe autem Deus*, &c.] Qui omnia ſuſtinet, etiam blaſphemantes.

c ¶ *Sanctificet vos per omnia.*] Siue gratia, ſiue doctrina.

d ¶ *Vt integer ſpiritus*, &c.] Gratia ſpiritus quamuis in ſe ſemper

re extinguere, [a] prophetias nolite ſpernere. Omnia autē probate, quod bonum eſt tenete, ab omni ſpecie mala abſtinete vos. [b] Ipſe autem Deus pacis ſanctificet [c] vos per omnia: vt [d] integer ſpiritus veſter, & anima & corpus, [e] ſine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Fidelis [f] eſt qui vocauit vos, [g] qui etiā faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro [h] vos per Dominum, vt legatur epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. Gratia [i] Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum, Amen.

f ¶ *Fidelis eſt qui vocauit vos.*] Qui dixit: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis, & ego vos requieſcere faciam.* Mat.11.d

g ¶ *Qui etiam faciet. Fratres orate*, &c.] Quod *promiſit*.

h ¶ *Adiuro vos per Dominum, vt legatur*, &c.] Adiutare permittitut, non iurare.

i ¶ *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum, Amen.*] Gratia cum omnibus perſeueret.

Commentariorum in Epiſtolam primam ad Theſſalonicenſes, Finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM
SECVNDAM AD THESSALONICENSES.

Capvt I.

PAulus [a] & Siluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto. Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto. Gratias agere debemus ſemper Deò pro vobis fratres, ita vt dignū eſt: [b] quoniam ſupercreſcit fides veſtra, & abundat charitas [c] vniuſcuiuſque veſtrū in inuicem: ita vt & noſipſi in vobis gloriemur in eccleſiis Dei [d] pro patientia veſtra & fide, & in omnibus perſecutionib. veſtris & tribulationib⁹, quas ſuſtinetis in exēplum [e] iuſti iudicij Dei: vt digni habeamini [f] in regno Dei, pro quo & patimini. Si tamē [g] iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationē his qui vos tribulant: & vobis [h] qui tribulamini, requiem vobiſcum in [i] reuelationem Domini Ieſu de cælo cum angelis virtutis eius in [k] flamma ignis, dantis vindictam his [l] qui nō nouerunt Deum, & qui non obediunt euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti. [m] Qui pœnas dabūt in interitu æternas à facie [n] Dñi, & à gloria virtutis eius, cum [o] venerit glorificari in ſāctis ſuis, & [p] admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt: [q] quia creditum eſt teſtimonium noſtrū ſuper vos in die illo. In [r] quo etiam oramus ſēper pro vobis, vt dignetur vos ſua vocatione Deus noſter, & [ſ] impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei in virtute: vt clarificetur [t] nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis,

PAulus a & Siluanus & Timotheus, &c.] Qui ſibi talem eccleſiam conquiſiuit.

b ¶ *Quoniam ſupercreſcit*, &c.] Ideo laus augetur.

B c ¶ *Et abundat charitas*, &c.] Intantum proficitis: vt non ſolum alij vos inferiores quique collaudent, ſed etiam noſipſi vos præferamus, omnibus imitandos.

d ¶ *Pro patientia veſtra*, &c.] Niſi futura crederetis, iſta minimè ſufferre velletis.

e ¶ *In exemplum iuſti*, &c.] Vt exemplum detis, iuſtum Dei iudicium expectandi: quē ita creditis eſſe venturum.

f ¶ Vt *digni habeamini*, &c.] Hi digni ſunt regno Dei, qui gloriam ei tribuerunt: ſcientes nullam paſſionem eſſe condignam.

g ¶ Si *tamen iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem his qui*, &c.] Hic, ſi tamen, cōfirmantis ſermo eſt, non dubitantis: quaſi dicat: ſi tamen foris poteſt iudicare iuſtitia, quod iuſtum eſt: nam ſicut indubitanter pro nomine Domini patientibus requiem: ita & incunctanter tribulationem his qui eos tribulant, repromiſit.

h ¶ *Et vobis qui tribulamini, requiem vobiſcum.*] Quia nobis compatimini.

i ¶ *In reuelationem Domini Ieſu de cælo cum angelis virtutis eius.*] Qui venient vindicare.

k ¶ *In flamma ignis dantis vindictam.*] Si potuit flamma Dei imperio tres pueros omnino non tangere: quare non eadem potentia aliis ſæuior, aliis mitior eſſe credatur? Hoc contra eos propterea, quod pœnam conſcientiæ ſomniarunt: quia hoc illis impoſſibile videbatur. D

l ¶ *His qui non nouerunt Deū, & qui non obediunt euangelio Domini noſtri*, &c.] Non ſolum qui non nouerunt, ſed etiam qui non obaodiunt euangelij diſciplinis.

m ¶ *Qui pœnas dabunt*, &c.] Pœnas in eo qui patitur, non poteſt dici.

n ¶ *A facie Domini*, &c.] A iuſti conſpectu ſententiam damnationis accipiant.

o ¶ *Cum venerit*, &c.] Ipſe in ſuis gloriandus eſt membris, quæ ſolis ſplendore fulgebunt.

p ¶ *Et admirabili fieri*, &c.] Mirabuntur impij, & irriſores humilitatis, in ſubitatione ſalutis inſpiratæ iuſtorum.

q ¶ *Quia creditum eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo.*] Quia multi in die illo noſtro teſtimonio credidiſtis.

r ¶ *In quo etiam oramus ſemper pro vobis, vt dignetur vos ſua vocatione Deus noſter.*] Vt digni inueniamini ad id quod vocati eſtis: quia priores inuitati, non erant digni.

ſ ¶ *Et impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ: & opus fidei in virtute.*] Adiutoriæ gratiæ, & conſolatione ſcientiæ virtutum, quæ opus ſunt fidei.

t ¶ *Vt clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis*, &c.] Et vt Chriſti nomen in veſtris actibus clarum ſit, & vos in eius ſignis & virtutibus glorioſi.

a ¶ *Secun-*

E a ¶ *Secundam gratiam*, &c]Expetit à nobis quod poſſumus: vt quod non poſſumus, largiatur.

CAPVT II.

vobis, & vos in illo ſecundum [a]grrtiam Dei noſtri & domini noſtri Ieſu Chriſti.

CAPVT II.

ROgamus [b] autē vos fratres per aduētū domini noſtri Ieſu Chriſti [c]& noſtræ congregationis in ipſum, vt non [d] cito moueamini à veſtro ſenſu, neque terreamini, neque [e] per ſpiritum, neque per ſermonē, neq; [f] per epiſtolam tanquā per nos miſſam, [g]q[illegible] inſtet dies domini. Ne quis vos ſeducat vll[illegible]od: [h]Quoniā niſi venerit diſceſſio primum: & [i] reuelatus fuerit homo peccati filius [k] perditionis: [l] qui aduerſatur & extolletur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita vt in templo Dei ſedeat, oſtendēs ſe tāquā ſit Deus: [m] non retinetis quod cū adhuc eſſem apud vos, hæc dicebā vobis. Et nunc quid detineat ſcitis, vt [n] reueletur in ſuo tēpore. [o] Nā myſteriū iam operatur iniquitatis: tantū, vt qui [p] tenet nunc teneat, donec de medio fiat. Et tūc reuelabitur ille iniquus, [q] quē domin[o] Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui. Et [r] deſtruet illuſtratione aduentus ſui [s] eum, cuius eſt aduētus ſecundū operationem ſatanæ in omni virtute & ſignis & prodigiis mendacibus: & in omni ſeductione iniquitatis, his qui pereunt: eo quod [t] veritatis charitate nō receperunt vt ſalui fierent. Ideo mittet illis Deus operationē erroris, vt credant mēdacio, vt [u] iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerūt iniquitati. Nos [x] autē debemus gratias agere Deo ſēper pro vobis fratres dilecti à Deo, [y] quod elegerit nos Deus primitias in ſalutē in ſanctificatione ſpiritus & in fide veritatis, in [z] qua & vocauit vos per euāgeliū noſtrum in acquiſitionē gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti. Itaque [a] fratres ſtate & [b] tenete traditiones quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolā noſtram. Ipſe [c] autem dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus & pater noſter qui dilexit nos, & dedit [d] conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia, [e] exhortetur corda veſtra, & confirmet in [f] omni opere & ſermone bono.

CAPVT III.

DE [g] cætero fratres orate pro nobis, vt [h] ſermo Dei currat & clarificetur, ſicut & apud vos: & [i] vt liberemur ab importunis & malis hominibus. Non enim omnium eſt fides.

[a] Fidelis

ROgamus b *autem*, &c.] Quo vobis charius nihil eſſe ſum certus.

c ¶ *Et noſtræ*, &c.] Quando à quatuor ventis cæli congregabuntur electi, vt vbi fuerit corpus, illic concurrent & aquilæ.

d ¶ *Vt non*, &c.] Perfacilis eſt qui de domini aduentu contra euangelicam ſententiam commouetur.

e ¶ *Neque*, &c.] Ne ſigna vos terreant quaſi per ſpiritum facta: quia & hoc Saluator ante præmonuit: nec ſermo dialecticæ vos ſeducat.

f ¶ *Neque per epiſtolam.*] Neque per nos poterant, & hoc diabolica excogitare verſutia, ſicut in multis apocryphis apparet, quæ ad fidem perfidiæ faciendam, apoſtolorum nomine intitulantur.

g ¶ *Quaſi*, &c.] Dicentes: hic Chriſtus, ecce illic.

h ¶ *Quoniam*, &c.] Niſi antichriſtus venerit, non veniet Chriſtus. Quod autem diſceſſionem hic dicit, alibi refugam appellauit. In Latinis exemplaribus vtrumque ita intelligendum eſt, quod niſi venerit refuga veritatis, ſiue ſui prin-
F cipatus deſertor, ſiue diſceſſio gentilium à regno Romano, ſicut in Daniele per beſtię imaginem dicit.

i ¶ *Et reuelatus*, &c.] Diabolus ſcilicet.

k ¶ *Filius perditionis.*] Quia cum quaſi ſibi natum, ſeruitio poſſidebit: qui ſecundum Eſaiā conturbare dicitur gentes.

l ¶ *Qui aduerſatur*, &c.] Supra omnem potentiam & æternitatem ſe iactabit: vt ſacramenta culturæ, corrigere vel augere ſe dicat: & templum Hieruſalem reficere tentabit, omneſque legis ceremonias reſtaurare: tantum vt veritatis Chriſti euangelium ſoluat: quæ res Iudæis cum pro Chriſto ſuſcipere ſuadebit, in ſuo non Dei nomine venientem.

m ¶ *Non retinetis*, &c.] Hoc eſt, quæ mora eſt, vt non veniat.

n ¶ *Vt reueletur in ſuo tempore.*]Quod tempus nondum aduenit.

o ¶ *Nam myſterium*, &c.] In his qui falſis doctrinis eius, præuium faciunt iter: quos beatus Ioannes in mundum dicit exiſſe.

p ¶ *Vt qui*, &c.] Donec regnum quod nunc tenet, de medio auferatur, prius quam antichriſtus reueletur.

q ¶ *Quem dominus*, &c.] Cœleſti imperio vel ſolo.

r ¶ *Et deſtruet illuſtratione aduentus ſui.*] Quia ſicut fulgur vbique coruſcabit in mundo, ſolutis commotiſque elementis per ignem. G

s ¶ *Eum cuius*, &c.] Sicut ante prædixi: dabunt ſigna, vt ſeducant, ſi fieri poteſt etiam electos per phantaſiam ſimulationemque virtutum: ſicut Ioannes & Mambre coram Pharaone fecerunt.

t ¶ *Eo quod veritatem*, &c.] Permittit venire: nam ſi Deus mittit, non eſt operatio ſatanæ.

u ¶ *Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.*] Non ſe propter incarnationis Chriſti obſcuritatem excuſent, diuinis non credidiſſe virtutibus; cum homini crediderint, diabolica arte fallente.

x ¶ *Nos autem*, &c.] Quia charitatem recepimus veritatis, & propter hoc nos diligit Deus.

y ¶ *Quod elegit nos Deus primitias*, &c.] Videns paratos ad credendum, ſicut & alibi, recumbenti viro Macedone reuelatum eſt.

z ¶ *In qua & vocauit vos per euangelium noſtrum in acquiſitionem*, &c.] Ad hoc vocati ſumus, vt Chriſti gloriam acquiramus: *Scimus enim quoniam cum apparuerit, ſimiles & erimus.* H

a ¶ *Itaque fratres ſtate.*] In fide veritatis immobiles.

b ¶ *Et tenete*, &c.]Quando ſua vult teneri, non vult extranea ſuperaddi. Apoſtolica autem traditio eſt, quæ in toto mundo prædicatur, vt baptiſmi ſacramenta.

c ¶ *Ipſe autem dominus noſter Ieſus Chriſtus*, &c.] Etiam ſi non meriti fuimus. Contra Arium facit, qui Deo maiorem patrem putat: quia prior ſoleat nominari.

d ¶ *Et dedit*, &c.] Promiſſionem, ſiue ſpiritum conſolatorem, qui Græce paracletus appellatur. Poteſt eſſe & ſpes mala in gratia.

e ¶ *Exhortetur corda veſtra & confirmet.*] Virtutibus & reuelatione.

f ¶ *In omni opere & ſermone bono.*] Prius opere, & poſtea ſermone.

CAPVT III.

DE g *cætero fratres orate pro nobis.*] Dat humilitatis exemplum, & occaſionem charitatis, vt pro alterutro audacius exoremus. Simul notandum in quibus cauſis orare poſcat Apoſtolus.

h ¶ *Vt ſermo*, &c.] Currat affluentia, magnificetur auditorum profectu.

i ¶ *Et vt liberemur ab importunis & malis hominibus*: *non*

B *enim omnium est fides.*] Non omnes credunt, ideo contradicunt.

a ¶ *Fidelis autem Deus eſt.*] Quia non relinquit, niſi relinquentes ſe.

b ¶ *Qui confirmabit,* &c.] In fide per doctrinam & gratiam.

k ¶ *Nec manducet.*] Hæc ſit inquietudinis non ſolum pœna, ſed etiam emendatio. C

l ¶ *Audiuimus enim* &c.] Reddit ſuperioris ſententiæ cauſas, ad quos legitime debeat pertinere: ſcilicet ad inquiete ambulantes, non ad quiete ſedentes.

[a]Fidelis autem Deus eſt qui confirmabit [b]vos & cuſtodiet à malo. Confidimus [c]autem de vobis fratres in domino: quoniã quæcunque præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autẽ dirigat corda veſtra in charitate Dei & patiẽtia Chriſti. [d]Denuntiamus autem vobis fratres in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti: vt ſubtrahatis vos ab omni fratre, ambul[illegible]c inordinatè, & non ſecũdum traditio[illegible]m [illegible] acceperunt à nobis. Ipſi enim ſcitis [e] [illegible]modum oporteat imitari nos: quoniã nõ inquieti fuimus inter vos: neque gratis panẽ manducauimus ab aliquo, ſed in labore & fatigatione, nocte ac die operantes, ne quem veſtrum grauaremus. Non [f]quaſi non habuerimus poteſtatẽ, ſed vt [g]noſmetipſos formã daremus vobis ad imitandum nos. [h]Nam & cum eſſemus apud vos, hæc denuntiabamus vobis: [i]quoniã ſi quis non vult operari, [k]nec manducet. Audiuimus enim [l]inter vos quoſdã ambulare inquiete: nihil operantes, ſed [m]curioſe agentes. His [n]autẽ qui eiuſmodi ſunt, denuntiamus & obſecramus in domino Ieſu Chriſto: vt [o]cũ ſilentio operantes, ſuum panem manducẽt. Vos [p]autẽ fratres nolite deficere benefacientes. [q]Quod ſi quis non obedierit verbo noſtro, per epiſtolam hunc notate, & non commiſceamini cum illo, vt [r]confundatur. Et [ſ]nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite vt fratrem. Ipſe [t]autẽ Deus pacis det vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola, ita ſcribo. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen.

c ¶ *Confidimus,* &c.] Reuelando quanta ſint, quæ amoris ſui cauſa contumelias patientibus promiſit.

d ¶ *Denuntiamus autem,* &c.] Quia in prima plenius commonuimus: & emendare ſe noluerunt. Vel hoc modo, quod ſancti ſe ab eis ſeparant, erubeſcant. Huius plane loci auctoritate ſubtrahendum eſt ab omni Chriſtiano, qui non ſecundum Apoſtoli incedit præcepta.

e ¶ *Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos,* &c.] Qui ſumus forma credentium.

f ¶ *Non quaſi non,* &c.] Quia dignus eſt operarius mercede ſua.

g ¶ *Sed vt,* &c.] Ne cui occaſionem auaritiæ, quæ fons eſt inquietudinis, præberemus.

h ¶ *Nam & cum eſſemus,* &c.] Quia præuidebamus aliquos tales eſſe futuros.

i ¶ *Quoniam,* &c.] Aut ſedeant quieti, aut ſi veri ſunt apoſtoli, non ſequantur: ſi non auaritiæ, ſed Dei cauſa ambulare ſe dicunt.

m ¶ *Sed curioſè agentes.*] Inquirentes quid in vnaquaque ciuitate vel prouincia geratur & domo.

n ¶ *His autem,* &c.] Non ipſos poſt alteram correctionem deſinit commonere.

o ¶ *Vt cum ſilentio operantes,* &c.] Non cum inquietudine alienum.

p ¶ *Vos autem,* &c.] Non omnibus, ſed talibus dari prohibeo: ne puretis me boni operis conſuetudinem amputare.

q ¶ *Si quis non obedierit verbo noſtro, per epiſtolam hunc,* &c.] Si quis tertio voluerit emendari.

r ¶ *Vt confundatur.*] Non vt penitus abſcindatur.

ſ ¶ *Et nolite,* &c.] Corrigite, vt emendetur: & nolite abſcindere, vt deſperet. Æger curandus eſt, non necandus: ne in apoſtaſiam inquietudo vertatur.

t ¶ *Ipſe autem Deus,* &c.] His verbis omnes epiſtolas ſubſcribebat: excepta Galatarum, quam ex integro manu propria perſcripſit: vt poſt eam nec ſibi, nec angelo crederetur. D

Commentariorum in ſecundam Epiſtolam ad Theſſalonicenſes, Finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM
PRIMAM AD TIMOTHEVM.

Capvt I.

PAulus [a]Apoſtolus Ieſu Chriſti [b]ſecundum imperiũ Dei Saluatoris noſtri & Chriſti Ieſu ſpei noſtrę, [c]Timotheo dilecto filio in fide, [d]gratia & miſericordia, & pax à Deo patre & Chriſto Ieſu domino noſtro. [e]Sicut rogaui te vt remaneres Epheſi, cum irem in Macedoniam: vt denuntiares quibuſdam, ne aliter docerent, [f]neque intenderent fabulis & [g]genealogiis interminatis: [h]quæ quæſtiones præſtant magis quam ædificationem Dei, quæ eſt in fide. Finis [i]autem præcepti eſt charitas de corde puro & conſcientia [k]bona, [l]& fide non ficta. [m]A quibus quidam

PAulus a *Apoſtolus, Ieſu Chriſti.*] Auctoritas & nominis & officii prænotatur, propter eos quibus erat reſponſurus.

b ¶ *Secundum,* &c.] Non ſecundum meam præſumptionem: ſimul & patris & filii vnum imperium demonſtratur.

c ¶ *Timotheo dilecto filio in fide.*] In fide filio, non in carne.

d ¶ *Gratia,* &c.] Gratis miſericordiam conſecuti, reconciliati ſumus Deo.

e ¶ *Sicut rogaui,* &c.] Quibus in actibus prædixerat intraturos lupos, qui gregi non parcerent.

f ¶ *Neque,* &c.] Quas Deuteroſeis appellant. Vnde in euangelio, docentes doctrinas hominum condemnantur.

g ¶ *Et genealogiis interminatis.*] Generationibus annquorum: in quibus ſibi ſummam ſcientiam vendicant, ſi omnes ab initio generationes enumerent.

h ¶ *Quæ quæſtiones,* &c.] Tam veteres contrarietates, quam generationum ſolicitudines ſuperfluas.

i ¶ *Finis,* &c.] Charitas Dei & proximi, in qua tota lex pendet & prophetæ: hæc ſi de corde puro ſit difficile delinquere poterimus.

k ¶ *Et conſcientia bona.*] Vt cõſcientia tua teſtimonium perhibeat veritati.

l ¶ *Et fide non ficta.*] Fides enim ficta eſt quæ ſolo ore promittitur, & actu negatur.

m ¶ *A quibus,* &c.] Infinitæ ſtultitiæ eſt, non intellecta, de magis non intellectis velle firmare.

a ¶ *Scimus*

Digitized by Google

E

a ¶ *Scimus, &c.*] Vt a Deo promulgata eſt, pro qualitate temporis: ſicut alibi lex ſancta eſt appellata.

b ¶ *Si quis, &c.*] Si quis ſciat quibus, quare, quam diu habenda ſit data.

c ¶ *Scientes, &c.*] Ergo Chriſtianis non opus eſt, qui ſunt iuſtificati per Chriſtum: qui didicerunt etiam occaſiones fugere delictorum: nam vt quid dicitur: Non occides, quibus iraſci non permittitur?

& mortalis, ac viſibilis, & capax conſortis, honorem & gloriam temporalem habere poteſt, non tamen ſempiternam.

u ¶ *Hoc præceptum, &c.*] Hucuſque de ſtatu ſuo, quo modo aduerſariis reſponderet: hinc dat auctoritatem ordinandi, docendi, quæque præcepta ſunt commendat.

d ¶ *Sed iniuſtis & non ſubditis, impiis & peccatoribus, &c.*] Illis omnibus data eſt: quos abiectis criminibus nititur reuocare.

e ¶ *Et ſi quid, &c.*] Sunt ergo doctrinæ non ſanæ: contra quas etiam data lex eſt, quæ contrariæ ſunt cæleſtibus inſtitutis. Quid ergo ibi quærũt, quod hic non habent? ſimul & legem euangelio concordare demonſtrat.

f ¶ *Gloriæ beati Dei.*] Per quam glorificatur Deus.

g ¶ *Quod creditum eſt mihi*] Ne dicerent aduerſarij: quis erat ille, cui euangelium crederetur?

h ¶ *Gratias ago ei qui me confortauit in Chriſto Ieſu domino noſtro.*] Cum eſſem inutilis & infirmus.

i ¶ *Quia fidelem me exiſtimauit ponens, &c.*] Iuſtus in primordio accuſator ſui eſt: vt ſtatim cum cœperit, aduerſarius confundatur.

F

k ¶ *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum: quia, &c.*] Leuius eſſe peccatum ignorantiæ demonſtrauit.

l ¶ *In incredulitate.*] Quia non credens, intelligere non valebam.

m ¶ *Superabundauit autẽ, &c.*] Vbi autem iniquitas abundauerat: ſtatim vt credidi, amplius cœpi diligere Chriſtum: qui mihi magna peccata dimiſit.

n ¶ *Fidelis ſermo, &c.*] Quem omnes credant, & omnium conſcientiæ verum eſſe cognoſcant.

o ¶ *Quia Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum, &c.*] Ergo & me ſaluauit inter cæteros peccatores: tunc enim meritò mihi præiudicaretur, ſi ſolos iuſtos vocare veniſſet.

dam aberrantes conuerſi ſunt in vaniloquium, volentes eſſe legis doctores, non intelligẽtes, neque quæ loquũtur, neque de quib. affirmat. [a] Scimus autẽ quia bona eſt lex, ſi [b] quis ea legitime vtatur: [c] ſcientes hoc, quia lex iuſto non eſt poſita, ſed [d] iniuſtis & non ſubditis, impiis & peccatoribus, ſceleratis & contaminatis, patricidis & matricidis, homicidiis, fornicariis, maſculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus & periuris: & ſi [e] quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur, quæ eſt ſecũdum euangelium [f] gloriæ beati Dei, [g] quod creditũ eſt mihi. Gratias [h] ago ei qui me confortauit in Chriſto Ieſu domino noſtro: quia [i] fidelem me exiſtimauit ponens in miniſterio. Qui prius blaſphemus fui & perſecutor, & contumelioſus, [k] ſed miſericordiam Dei cõſecutus ſum: quia ignorãs feci [l] in incredulitate. [m] Superabundauit autem gratia domini noſtri cum fide & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu. [n] Fidelis ſermo & omni acceptione dignus: [o] quia Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, [p] quorum primus ego ſum. Sed [q] ideo miſericordiam cõſecutus ſum, vt in [r] me primo oſtẽderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam ad [ſ] informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitã æternam. Regi [t] autem ſæculorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſæcula ſeculorum: amen. [u] Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee ſecundum [x] præcedentes in te prophetias, vt [y] milites in illis bonam militiã, [z] habens fidem & [a] bonã conſcientiam. Quam [b] quidã repellẽres circa fidem naufragauerunt: ex [c] quib. eſt Hymenæus & Alexander, [d] quos tradidi ſatanæ: vt diſcant non blaſphemare.

Capvt II.

OBſecro [e] igitur primũ omniũ fieri obſecrationes, [f] orationes, poſtulationes, gratiarũ actiones, pro [g] omnib. hominibus, pro regib. & omnibus qui in ſublimitate cõſtituti ſunt: vt [h] quietã & trãquillã vitã agamus in omni pietate & caſtitate. [i] Hoc enim bonũ eſt & acceptum corã Saluatore noſtro Deo: [k] qui omnes homines vult ſaluos fieri, & ad [l] agnitionem veritatis venire. [m] Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum, [n] homo Chriſtus Ieſus: [a] qui

x ¶ *Secundum præcedentes in, &c.*] Secundum quod etiam ante hoc officium habebas gratiam prophetandi.

y ¶ *Vt milites in illis bonam militiam.*] Bona militia eſt, in qua contra diabolum & vitia militatur.

z ¶ *Habens fidem.*] Pro armis fidem in Chriſto perfectam.

a ¶ *Et bonam, &c.*] Implendo quod doces.

b ¶ *Quam quidam, &c.*] Malè viuendo, ipſam quoque fidem perdiderunt, quam habere videbantur: ſiue etiam iam vitia defendentes.

c ¶ *Ex quibus eſt, &c.*] Qui amore vitiorum, ad hæreſim tranſierunt.

d ¶ *Quos tradidi, &c.*] In interitum carnis, vt ex præſenti correptione diſcant futurum iudicium non negare, ad emendandum traditi, non ad perdendum.

Capvt II.

OBſecro e igitur primum, &c.*] Obſecratio, impenſior eſt oratio.

f ¶ *Orationes, poſtulationes, &c.*] Pro eo quod nos dignos fecit: etiam pro his qui vos perſequuntur & tribulant.

H

g ¶ *Pro omnibus, &c.*] Vt cognoſcant Deum: ſiue vt ſubiectas habeant gentes. Illorum enim pace, tranquillitas noſtra conſiſtit: ſed & ſi nobis Chriſtianis ſit perſecutionis turbatio, omnis inquietudo ceſſabit.

h ¶ *Vt quietam & tranquillam vitam, &c.*] Ad hoc nos vult eſſe quietos, vt pietate & caſtitate, non diſſenſione atque luxuria, tranquillitas noſtra proficiat.

i ¶ *Hoc enim bonum eſt & acceptum, &c.*] Vt quieti in ſanctis operibus ſeruiamus.

p ¶ *Quorum primus ego ſum.*] Hic, ſum, pro fui ponitur: ſicut Matthæus dicitur publicanus, cum iam Chriſti eſſet apoſtolus.

q ¶ *Sed ideo miſericordiam conſecutus ſum.*] Vt Dauid ait: Docebo iniquos vias tuas: & impij ad te conuertentur. Si mihi viderint indulta peccata, nunc docebo neminem deſperare debere.

r ¶ *Vt in me primo, &c.*] Qui etiam perſecutoribus conuerſis non ſolum indulget, ſed etiam confert apoſtolatus honorem.

ſ ¶ *Ad informationem eorum, &c.*] Ad exemplum, vt ne deſperent.

t ¶ *Regi autẽ ſæculorum immortali, inuiſibili, &c.*] Qui mihi veniam tribuit non merenti. Rex enim parui temporis

k ¶ *Qui omnes homines vult, &c.*] Hic probatur nemini oportere ad credendum vim inferre, nec tollere arbitrij libertatẽ. Sed & illud hoc loco ſoluitur de induratione Pharaonis, & cæteræ huiuſmodi obiectionis quæſtiones.

l ¶ *Et ad agnitionem, &c.*] Si ipſi tamen vocanti Deo conſentire voluerint.

m ¶ *Vnus enim Deus, &c.*] Vnus enim Deus Pater & Filius & Spiritus ſanctus, id eſt, vna in tribus perſonis natura eſt Deitatis.

n ¶ *Homo Chriſtus Ieſus.*] Sicut Deus, ita vnus vnus mediator inter Deum & homines vniuerſos: hoc eſt, nullius alius talis, nec Moyſes, nec aliquis propheta: quia hic & homo erat & Deus. Sed quia de traditione erat dicturus, ideo hominem ſolummodo nominauit.

A

a ¶ *Qui dedit redemptionem,&c.*] Ille ſe pto omnibus dedit, ſi omnes redimi vellent.

b ¶ *Cuius teſtimonium,&c*] In teſtimonium generi humano, ſanctæ vitæ dedit exemplum: quia & prophetæ ſuis teſtimonium fuere temporibus, nouiſſimè autem miſit filium ſuum ad colonos.

u ¶ *Et ſanctificatione, &c.*] Notandum quod ſola fides ad ſalutem ei qoi poſt baptiſmum ſuperuixerit, non ſufficiat, niſi ſanctitatem mentis & corporis habeat: quæ ſine ſobrietate difficilè cuſtoditur.

C

CAPVT II.

qui [a] dedit redemptionem ſemetipſum pto omnibus. [b] Cuius teſtimonium temporibus ſuis confirmatũ eſt; in [c] quo poſitus ſum ego prædicator & apoſtolus. [d] Veritatẽ dico, nõ mentior, doctor gentiũ in fide & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, [e] leuantes puras manus ſine ira & diſceptatione. Similiter & [f] mulieres in [g] habitu ornato, [h] cũ verecũdia & ſobrietate ornantes ſe, & [i] non intortis crinibus, [k] aut auro, aut margaritis, vel [l] veſte pretioſa, ſed [m] q decet mulieres, promittẽtes pietatẽ per opera bona. [n] Mulier in ſilẽtio diſcat cum omni ſubiectione. [o] Docere autẽ mulieri non permitto, [p] neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio. Adã [q] enim prim⁹ formatus eſt, deinde Eua. Et Adam non eſt ſeductus: Mulier autẽ ſeducta in [r] præuaricatione fuit. Saluabitur autẽ per filiorum generationẽ, ſi [ſ] permanſerit in fide & [t] dilectione, & [u] ſanctificatione cum ſobrietate.

CAPVT III.

FIdelis [x] ſermo. Si quis epiſcopatum deſiderat, bonum [y] opus deſiderat. Oportet [z] enim epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, [a] vnius vxoris virum, [b] ſobrium, [c] ornatum prudentem, pudicum, [d] hoſpitalem, [e] doctorem, nõ [f] vinolentum, non [g] percuſſorem, [h] ſed modeſtum: [i] non litigioſum, non cupidum, ſed ſuæ domui bene præpoſitum, filios habẽtẽ ſubditos cum omni caſtitate. [k] Si quis autẽ domui ſuæ benè præeſſe neſcit, quo modo eccleſiæ Dei diligẽtiam habebit? [l] Non neophytum, ne in ſuperbiam elatus, in iudiciũ incidat diaboli. [m] Oportet autẽ & illum teſtimonium habere bonũ ab his qui foris ſunt, vt [n] non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. [o] Diacones ſimiliter [a] pudicos

c ¶ *In quo poſitus, &c.*] In Chriſti teſtimonio, ſiue Chriſto.

d ¶ *Veritatem dico, &c.*] Magiſter gentium dat legem orandi, vt auctoritate Saluatoris, neque in mõte, neque in Hieroſolymis aliquis orandi eligat locum, ſed in ſpiritu: qui vbiq; nobiſcum eſſe intelligitur. Sanè de hoc loco, & hac cauſa à Iudæis mota fuit quæſtio, qui in templo ſolummodo in Hieroſolymis orare cupiebant.

e ¶ *Leuantes puras, &c.*] A cæde, & ſanguine, omnique opere malo. Teſtimonium enim innocentiæ, eſt manuum eleuatio. Non ſolum autem manus ab opere, ſed etiam mentẽ ab ira & diſceptationis cogitatu, qui ſibi dimitti petit, debet habere mundas. Nemo aliquid impetrare poteſt aliis cogitando.

f ¶ *Similiter & mulieres.*] Omnia quæ dixi de viris.

g ¶ *In habitu, &c.*] Honeſto & conuenienti naturæ.

h ¶ *Cum verecundia, &c.*] Hæc ſunt ornamenta feminæ Chriſtianæ.

B

i ¶ *Et non intortis, &c.*] Non debent occaſionem dare concupiſcentiæ.

k ¶ *Aut auro, &c.*] Quæ terræ ſunt partes: cuius eſt homo dominus inſtitutus.

l ¶ *Vel veſte, &c.*] Quæ præ nimia ſubtilitate, nec frigus arceat, & de cuius pretio plurimi veſtiri eiſdem naturæ homines potuiſſent.

m ¶ *Sed quod decet, &c.*] Iſta ergo non ſunt promittentium, ſed negantium pietatem.

n ¶ *Mulier in ſilentio, &c.*] Diſcat quidem, ſed cum omni humilitate & charitate.

o ¶ *Docere autem, &c.*] Publicè non permittit: nam filium aut fratrem debet docere priuatim.

p ¶ *Neque dominari, &c.*] Ne magiſterium ſibi vſurpando ſuperbiat, ſed taceat in eccleſia.

q ¶ *Adam enim primus, &c.*] Reddit cauſam, quare eas velit eſſe ſubiectas: ſcilicet quia & poſteriores in factura ſunt, & priores in culpa.

r ¶ *In præuaricatione fuit, &c.*] In præuaricatione fuit mandati. Sed non ideo deſperet mulier: quia per baptiſmũ quod eſt filiorum generatio, ipſa ſaluabitur, non Eua, ſed credens mulier: quia Eua ad exemplum adducta eſt creationis, non de ipſius ſalute propriè tractabatur. Cæterum qoomodo iuſtitia iuſti ſuper ipſum erit: & quo modo Noe, Iob & Daniel filios ſuos liberabunt, ſic per filios Eua ſaluabitur.

1. Tim 2.5 ſ ¶ *Si permanſerint*] Sicut ſuperius de plurali numero mulierum, ad ſingularem dicens, ***mulier in ſilentio diſcat***: ita & hic redit ad pluralem.

t ¶ *In fide & dilectione.*] Chriſti, & dilectione proximorum.

x ¶ *Fidelis ſermo, &c.*] Primũ laicos inſtituit: de quibus optimi quique in ſacerdotium eliguntur, & ſic dicit quales debeant ordinari.

y ¶ *Bonum opus, &c.*] Ad boni operis deſiderium eum prouocat, non ad honorem.

z ¶ *Oportet enim, &c.*] Aut eccleſiæ princeps non erit: quã ideo Apoſtolus ſine macula alibi definiuit.

a ¶ *Vnius vxoris, &c.*] Viris nec hoc licet, quod velati incedant, multo magis illa quæ etiam laico prohibentur.

b ¶ *Sobrium.*] Et mente & corpore.

c ¶ *Ornatum, &c.*] His omnibus ſpiritualibus ornamentis.

d ¶ *Hoſpitalem.*] Ad humanitatis opus, cuncta plebs rectoris forma prouocetur.

e ¶ *Doctorem.*] Tam verbo, quam exemplo. Si enim omnium vota ſcire voluerit vel deberet, quomodo omnes valeant reſpondere: quanto magis ſacerdos legem exquiret: quia angelus Dei omnipotentis eſt.

f ¶ *Non vinolentum.*] Vt fiducialiter poſſit corripere ebrioſos.

D

g ¶ *Non percuſſorẽ.*] Siue ne ſit petulans ad cædendum: ſiue ne malo exemplo conſcientias feriat infirmorum.

h ¶ *Sed modeſtum.*] Quia omnia faciat cum menſura.

i ¶ *Non litigioſum, &c.*] Seruum Dei non oportet litigare. Lites autem & iurgia maximò ex cupiditatibus oriuntur.

k *Si quis autem, &c.*] Ipſe in ſequentibus expoſuit, ſi filios in caſtitate & humilitate nutriuit, hinc eius diligentia comprobatur: ſi enim filios ſuos erudire neſciuit, quo modo tantos Dei filios gubernauit, quorum mores ſecundum numerum ſunt diuerſi? vel qua fiducia, qui indiſciplinatos habet filios, audebit exigere diſciplinam?

l ¶ *Non neophytum, &c.*] Ne nuper renatus, cito poſſit per ignorantiam ex altari, & putet ſe non tam miniſterium humilitatis, quàm adminiſtrationem ſæcularis poteſtatis adeptum, & condemnationem ſuperbiæ mereatur, ſicut diabolus qui per iactantiam iudicatus atque deiectus eſt.

m ¶ *Oportet autem, &c.*] Vt ſine offenſione Iudæis, infidelibus, atque Græcis, præſit eccleſiæ Dei. Omnes enim naturaliter nouerunt culpare vitia, & laudare virtutes.

n ¶ *Vt non in, &c.*] Vt non vituperetur miniſterium noſtrum, & per illum diabolus multos in laqueum teneat, qui poterant fieri Chriſtiani.

o ¶ *Diacones ſimiliter.*] Irreprehenſibiles, vt epiſcopi eligantur. Quæritur cur de preſbyteris nullam fecerit mentionem, ſed eos in epiſcoporũ nomine comprehenderit: quia ſecundus, imò penè vnus eſt gradus, ſicut ad Philippẽſes epiſcopis ac diaconis ſcribit, cũ vna ciuitas plures epiſcopos habere nõ poſſit, & 20 Actib. apoſtolorũ preſbyteros eccleſiæ iturus Hieroſolymas congregans ait. Inter cætera videte gregem, in quo vos Spiritus ſanctus epiſcopos ordinauit.

a ¶ *Pudi-*

E a ¶ *Pudicos.*] Continentes ſcilicet.

b ¶ *Non bilingues.*] Suſurro & bilinguis multos turbat, pacem habentes.

c ¶ *Non multo vino deditos.*] Conceſſit neceſſari parum, quæ voluntati amplius denegauit.

d ¶ *Non turpe, &c.*] Turpe lucrum eſt de cœleſtibus myſteriis terrena ſectari.

e ¶ *Habentes, &c.*] Myſterium eſt, quod paſsio Chriſti redemptio eſt ſalutis humanæ. Si ergo intelligit pure, non confunditur de humilitate Chriſti. Siue ſi propter hoc ſolum prædicat myſterium fidei, propter quod debet prædicari, non vltra debitum myſterium quæſtum eſſe exiſtimet pietatem.

f ¶ *Et hi autem, &c.*] Non ſolum epiſcopi, ſed & iſti ante ordinationem probari debent.

[a] pudicos [b] nō bilingues, [c] nō multo vino deditos, [d] non turpe lucrū ſectantes, [e] habentes myſterium fidei in conſcientia pura. [f] Et hi autem probentur primum, & ſic miniſtrent nullum crimen habentes. [g] Mulieres ſimiliter pudicas, [h] non detrahentes, [i] ſobrias, fideles in omnibus. [k] Diacones ſint vnius vxoris viri: qui filiis ſuis bene præſint & ſuis domibus. [l] Qui enim bene miniſtrauerint, [m] gradum bonum ſibi acquirēt, [n] & multā fiduciam in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. [o] Hæc tibi ſcribo filij Timothee, ſpetans me venire ad te cito. Si autē tardauero, vt ſcias quomodo oporteat te in domo Dei cōuerſari: quæ eſt eccleſia Dei viui, [p] colūna & firmamentum veritatis. [q] Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum, [r] quod manifeſtatum eſt in carne, [ſ] & iuſtificatum eſt in ſpiritu, [t] apparuit angelis, [u] prædicatum eſt gentibus, [x] creditū eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.

CAPVT IV.

SPiritus [y] autē manifeſte dicit: quia in nouiſsimis tēporibus diſcedent quidā à fide [z] attēdētes ſpiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum in hypocriſi, [a] loquētium mēdaciū, & cauteriatam habentium ſuā conſciētiam, [b] prohibētiū nubere, abſtinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiēdū cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerūt veritatē. Quia omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum quod cum gratiarū actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationē. [c] Hæc præponēs fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Ieſu, [d] enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ, quā aſſecutus es, [e] Ineptas autem & aniles fabulas deuita. [f] Exerce autē teipſum ad pietatem. [g] Nā corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt. [h] Pietas autē ad omnia vtilis eſt, promiſsionē habens vitæ, quæ nunc eſt & futuræ. [i] Fidelis ſermo & omni acceptione dignus. [k] In hoc.n. laboramus & maledicimur: quia ſperamus in Deum viuum, [l] qui eſt ſaluator omnium hominum, maxime fidelium. [m] Præcipe hæc & doce. [n] Nemo adoleſcentiam tuam contemnat,

[a] ſed

g ¶ *Mulieres, &c.*] Similiter eas vt diacones eligi iubet. Vnde intelligitur quod de his dicat, quas adhuc hodie in oriente diaconiſſas appellant.

h ¶ *Non detrahentes.*] Quod illis ex vi præcipuè dominantur.

i ¶ *Sobrias, &c.*] In nullo dubitantes.

F k ¶ *Diacones, &c.*] Non vt ſi non habuerint, ducant, ſed ne duas habeant. Si enim digniorem facit vxor, cur non magis & digami & trigami ordinantur?

l ¶ *Qui enim, &c.*] Oſtendit non miniſterium tantum, ſed qualitatem miniſterij præmiū promereri.

m ¶ *Gradum, &c.*] Bonum, hic pro gradu maiori poſuit, ſunt enim minores.

n ¶ *Et multam, &c.*] Apud dominum petendi, & apud homines docendi, vel etiam arguēdi.

o ¶ *Hæc tibi, &c.*] Vt auctoritatem habeas pro me omnia ordinandi, huius epiſtolæ ſciētia confirmatus.

p ¶ *Columna, &c.*] In qua nunc ſola veritas ſtat firmata, quæ ante in lege erat poſita vel naturæ, quæ ſola ſuſtinet ædificium.

q ¶ *Et manifeſte, &c.*] Quod ſcire te cupio ſacramentum incarnationis Chriſti, per quam generi humano pietas collata eſt.

r ¶ *Quod, &c.*] Quod nunc in carne eius declaratum eſt.

ſ ¶ *Et iuſtificatum eſt in ſpiritu.*] Demonſtratum eſt.

t ¶ *Apparuit angelis.*] Quando dicebant. Gloria in excelſis Deo, quando illi in eremo miniſtrabant.

u ¶ *Prædicatum eſt gentibus.*] In gentibus, omne genus hominum comprehendit.

x ¶ *Creditum eſt, &c.*] Videntibus apoſtolos, aſcendit in cælum.

CAPVT IV.

SPiritus y *autem manifeſte dicit, &c.*] Prophetalem inducit affectum, quod antiqui dicebant, Hæc dicit Spiritus ſanctus.

G z ¶ *Attendentes ſpiritibus erroris & doctrinis dæmoniorū.*] Omnis enim hæretica doctrina, dæmonum arte compoſita eſt.

a ¶ *In hypocriſi, &c.*] In hypocriſi loquuntur, qui enim nō contineant, tam caſti volunt videri, vt etiam nuptias damnent: tam abſtinentes, vt creaturaDei parce vtentes iudicēt, cum ipſi commeſſationibus vacent. Hic vero ita caſtitatem & abſtinentiam prædicat, vt nec naturam, nec creaturas dānet. Ad illud fortiores hortatur, iſtud concedit infirmis. Illi autem hoc non amore caſtitatis & abſtinentiæ, ſed ad obumbrandum eius iuſtitiam faciebant, ſanctiores videri volentes, quam ille qui amore caſtitatis etiam nuptias cōcedebat, ſcilicet ne fornicationis crimen incurrerent. Omnis enim qui nuptias damnat, non amator, ſed inimicus eſt caſtitatis, dum & continentibus laudem tollit, incontinentibus ſublato nuptiarum remedio, fornicationis facit initè diſcrimen.

b ¶ *Prohibentium nubere, &c.*] Si ad proprietatem ſermonis attendas, monſtruoſa neſcio quæ prædicatur, quæ tam nubere, quam abſtinere prohibeat, dicētium hæc omnia quæ ſequuntur.

H c ¶ *Hæc præponens, &c.*] Libram in omnibus tenens & omnia rationabiliter, & moderate diſpenſans.

d ¶ *Enutritus, &c.*] Quia ſacris legis literis ab infantia eruditus fuerat. Verba propriæ fidei, ſunt traditio ſymboli. Bona vero doctrina, qua vita inſtituitur Chriſtiana.

e ¶ *Ineptas autem, &c.*] Fidei vel religioni non aptas.

f ¶ *Exerce, &c.*] Pietas eſt enim cum tua tribulatione aliis ſubuenire, ſicut Sareptana vidua fecit.

g ¶ *Nam corporalis, &c.*] Sanctarum balnearum, venationum, & huiuſmodi, quæ ad breue tempus in carnali proficiunt ſanitate. 3.Reg.17.

h ¶ *Pietas autem, &c.*] Et ad præſens tempus, & in futurū: nam & ipſa vidua & in præſenti caſta eſt, & merces eius manet in ea.

i ¶ *Fidelis ſermo, &c.*] Verus apud omnium conſcientiam, & cui nemo reſiſtit:

k ¶ *In hoc, &c.*] Cum certum ſit apud homines, nihil nos dignum odio perpetraſſe Quid aliud ſequitur, quam quod propter vitam diſſimilem blaſphemamur?

l ¶ *Qui eſt ſaluator, &c.*] Omnium in præſenti: fidelium in futuro. Siue quia omnes de periculis liberat, & maxime fideles.

m ¶ *Præcipe hæc & doce.*] Præcipe vt fiant: doce quomodo fiant, vel quali præmio remuneranda ſint.

n ¶ *Nemo, &c.*] Sic age vt admirationi ſis, priuſquam contemptui habeatis. Hoc enim illi præcipit, quod in illius poteſtate conſtabat.

A

a ¶ *Sed exemplum eſto fidelium.*] Parum eſt infidelium eſſe formam, apud quos qui grauiora crimina non habet, magnus habetur. Hoc multum eſt, vt talem ſe exhibeat, per quem etiam ſancti proficiant.

b ¶ *In verbo*, &c.] Nihil aliud magis loquaris quam domini verbum. Notandum quia fidelibus etiam verbi præbere cupit exemplum.

c ¶ *In charitate.*] Vt exemplũ illis dilectionis oſtendat.

d ¶ *In fide.*] Catholica, vel perfecta.

e ¶ *In caſtitate.*] Mentis & corporis, cuius inſignia etiam grauitate habitus præferuntur.

f ¶ *Dum venio*, &c.] Fac, lege, exhortare vt fiant, doce, quo modo intelligantur obſcura, vt poſſint fieri quæ leguntur.

g ¶ *Noli negligere*, &c.] Negligit gratiam, qui acceptum talentum non exercet.

h ¶ *Quæ data eſt*, &c.] Prophetiæ gratiam habebat eum ordinatione epiſcopatus.

i ¶ *Hæc meditare.*] Omnis enim profectus ex meditatione deſcendit.

k ¶ *In his eſto.*] Non enim omnis qui in his eſt meditatur.

l ¶ *Vt profectus*, &c.] Tunc manifeſtus erit, ſi in meditatione ſis ſemper, & eum manifeſtus fueris, poterunt exemplo tuo ad meliora proficere.

B

m ¶ *Attende enim tibi*, &c.] Primo tibi, deinde doctrinæ, vt vbique & actu ſalues illos doctrina pariter & exemplo.

CAPVT V.

SEniorem n ne, &c.] Ne indigne ferens, ſe à iuniore correptum exaſperetur, & nõ proficiat: ſed obſecra, vt ſuo quaſi pater exemplo inſtituat iuniores.

o ¶ *Iuuenes vt fratres.*] Quia hac via liberius commonentur, ſimiliter & ſorores.

p ¶ *Anus vt matres.*] Cum omni reuerentia.

q ¶ *Iuuenculas vt ſorores in omni caſtitate.*] Et mentis & corporis.

r ¶ *Viduas honora.*] Neceſſaria præbendo, vel ſolatio confouendo.

ſ ¶ *Quæ vere viduæ ſunt.*] Illas veras viduas eſſe definiuit, quæ vniuerſis curis exutæ ſunt, & ab omnibus deſolatæ.

t ¶ *Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, diſcat primum domum*, &c.] Tamdiu regat domum, quam diu docet filios paruulos aut nepotes, vt quod à parentibus pietatis accepit, filiis reddat: ita tamen vt non hac excuſatione, auaritiæ ſtudeat, ſed ſufficientiam tantum ſibi reſeruet, & ne liberis eius ipſa occaſionem det ſæculo ſeruiendi.

u ¶ *Quæ autem vere vidua eſt*, &c.] Qualis erat Anna filia Phanuel, tales præcipit honorari.

x ¶ *Nã quæ in delitiis eſt viuens, mortua eſt.*] Quidquid modum naturæ excedit, deltiis deputatur. Hic maxime noſtri temporis viduas tangit, quæ cum hominem ſuæ naturæ, qualicunque panno non veſtiant, parietes pretioſis marmorum cruſtis exornant.

sed [a] exemplum eſto fidelium in [b] verbo, in cõuerſatione, in [c] charitate, in [d] fide, in [e] caſtitate [f] Dum venio attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. [g] Noli negligere gratiam, quæ eſt in te, [h] quæ data eſt tibi per prophetiam cum impoſitione manuũ presbyterij. [i] Hæc meditare, in [k] his eſto, vt [l] profectus tuus manifeſtus ſit omnibus. [m] Attende enim tibi & doctrinæ: inſta in illis. Hoc enim faciens, & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt.

CAPVT V.

SEniorẽ [n] ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem, [o] iuuenes vt fratres, [p] anus vt matres, [q] iuuenculas vt ſorores in omni caſtitate. [r] Viduas honora, [ſ] quæ vere viduæ ſunt. Si [t] qua aũt vidua filios aut nepotes habet, diſcat primũ domũ ſuã regere, & mutuã vicem reddere parentibus. Hoc.n. acceptum eſt corã Deo. [u] Quæ autem vere vidua eſt & deſolata, ſperet in Deum: & inſtet obſecrationibus & orationibus nocte ac die. Nam [x] quæ in delitiis eſt viuens, mortua eſt. [y] Et hoc præcipe, vt irreprehenſibiles ſint. [z] Si quis autem ſuorũ, & maxime domeſticorũ curã non habet, fidem negauit: & eſt infideli deterior. [a] Vidua eligatur non minus ſexaginta annorũ, quæ fuerit vnius viri vxor, in [b] operib. bonis [c] teſtimoniũ habens, ſi [d] filios educauit, ſi [e] hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lauit, [f] ſi tribulationem patientibus ſubminiſtrauit, ſi [g] omne opus bonũ ſubſecuta eſt. [h] Adoleſcentiores autẽ viduas deuita. [i] Cum enim luxuriatæ fuerint, in Chriſto nubere volunt: [k] habentes damnationem quia primam fidem irritam fecerunt. [l] Simul autem & otioſè diſcunt circumire domos, [m] non ſolũ otioſe, ſed & verboſe & curioſe loquentes quæ non oportet. [n] Volo autem iuniores nubere, filios procreare, [o] matresfamilias eſſe, [p] nullam occaſionẽ dare aduerſario maledicti gratia. [q] Iam enim quædam conuerſæ

C

y ¶ *Et hoc præcipe*, &c.] Notandum irreprehenſibiles eas tam poſſe quam eſſe debere.

z ¶ *Si quis autem ſuorum*, &c.] Si quis viduas abiiciet aut pupillos, vel maximè parentes & pauperes, deterior eſt infideli: quia & illi habent naturaliter circa proximos pietatem. Siue ſi qua vidua filios orphanos negligat, huius ſententiæ crimen incurrit. Simul notandum quoſdam fideles nomine, qui infidelibus conuerſatione peiores ſunt.

a ¶ *Vidua eligatur non minus*, &c.] Tales voluit eligi diaconiſſas, quæ omnibus eſſent exemplum viuendi.

b ¶ *In operibus bonis.*] Si ex tẽpore viduitatis ſuæ iſta omnia cuſtodiuit.

c ¶ *Teſtimonium habens.*] Sicut Tabitha.

d ¶ *Si filios educauit.*] Subauditur, Deo.

e ¶ *Si hoſpitio*, &c.] Si non ſolum humilitatis habet inſignia cui non ſufficit hoſpitio ſuſcipere, ſed etiam manu propria lauare hoſpitum pedes.

f ¶ *Si tribulationem*, &c.] Hoc eſt, in carcere poſitis, vel ægrotis. D

g ¶ *Si omne*, &c.] Breuiter vniuerſa concluſit.

h ¶ *Adoleſcentiores*, &c.] Deuita aliis miniſterio diaconatus præponere, ne malum pro bono detur exemplum.

i ¶ *Cum enim luxuriatæ*, &c.] Cum ſub eo tempore religionis, abundantiam habuerint, quæ ſæpè ſolet generare luxuriam.

k ¶ *Habentes damnationem*: &c. Quæ ſe viduas promiſerant permanſuras. Hæc regula non ſolum in viduis, ſed in virginibus continentibus, quæ primam fidem irritam fecerunt, intelligenda eſt.

l ¶ *Simulantem*, &c.] Diuino minime timore detentæ, nec mariti poteſtate ſubiectæ, nullaque cura domeſticæ occupationis aſſcriptæ.

m ¶ *Non ſolum otioſe*, &c.] Dum voluntatis ſuæ cupiunt præbere exemplum.

n ¶ *Volo autem*, &c.] Volo quia neceſſe eſt vt tales ante hoc faciant quam illud promittant, inde ſi tranſgreſſę fuerint, damnationem acquirunt.

o ¶ *Matresfamilias eſſe.*] Matresfamilias dici poſſunt etiam quę duos habent vel tres ſeruos: hoc dicit ne ex hoc nomine auaritia defendatur.

p ¶ *Nullam occaſionem*, &c.] Si incontinentes ſunt, vel ne per illas religio blaſphemetur.

q ¶ *Iam enim quædam*, &c.] Reddit cauſas quare eas nubere velle prædixerit, ne eum putaremus optare: quia quædam promiſſum propoſitum Deo non reddentes fuerant fornicatæ.

a ¶ Si

E a ¶ Si *quis fidelis habet viduas*, &c.] In domo propria vt parentibus.

b ¶ *Vt his quæ vere*, &c.] Quæ ſunt omnium auxilio deſolatæ.

c ¶ *Qui bene*, &c.] Qui implent officium ſuum.

d ¶ *Duplici*, &c.] Et officii & doctrinæ.

e ¶ *Maxime*, &c.] Non dixit omnium qui habent verbum, ſed qui laborant in verbo. Cęterum omnes habeotes præcipit ordinare.

f ¶ *Dicit enim ſcriptura. Non infrenabis*, &c.] Vult illis carnalia à quibus alii ſpiritualia conſequuntur: quia occupati in doctrina, neceſſaria ſibi prouidere non poſſunt.

g ¶ *Aduerſus presbyterum accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus*, &c.] Iniuſtum eſt etiã aduerſus laicum accuſationem recipere, cum hoc nec ſæcolares faciant, quanto magis aduerſus domini ſacerdotem?

h ¶ *Peccantes coram omnibus argue.*] Si de illis fuerit comprobatum.

i ¶ *Vt cæteri timorem habeant.*] Videntes te nemini peperciſſe.

k ¶ *Teſtam coram Deo*, &c.] Obteſtatur illum diuina & cæleſti teſtificatione, vt nulla illi res præiudicet ad iſta ſeruanda, nec electi angeli, qui ſacris aſſiſtunt altaribus.

F

l ¶ *Nihil faciens*, &c.] Neque in dexteram neque in ſiniſtrã.

m ¶ *Manus cito*, &c.] Niſi talem inueneris qualem dixi.

n ¶ *Neque communicaueris*, Communicare eum dicit peccaris, qui noo probatus fuerit ordinatus.

o ¶ *Teipſum caſtum cuſtodi.*] Non alios cuſtodire præcipit, vt poſſit audenter arguere delinquentes.

uerſæ ſunt retro poſt ſatanã.[a] Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis, vt nõ grauetur eccleſia: vt [b] his qui vere viduæ sũt, ſufficiat. [c] Qui bene præsũt presbyteri, duplici [d] honore digni habeantur, maxime [e] qui laborant in verbo & doctrina. [f] Dicit enim ſcriptura: Nõ infrenabis os boui trituranti, &c: dignus eſt operarius mercede ſua. [g] Aduerſus presbyterum accuſationẽ noli recipere, niſi ſub duob. aut tribus teſtibus. [h] Peccantes coram omnibus argue, [i] vt cæteri timorem habeãt. [k] Teſtor coram Deo & Chriſto Ieſu, & electis angelis eius, vt hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil [l] faciens in alteram partẽ declinando. [m] Manus cito nemini impoſueris, [n] neque communicaueris peccatis alienis. [o] Teipſum caſtũ cuſtodi. [p] Noli adhuc aquã bibere, ſed modico vino vtere propter ſtomachũ tuũ, & frequentes tuas infirmitates. [q] Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium: [r] quorundam autẽ & ſubſequuntur. [s] Similiter & facta bona manifeſta ſunt, & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.

CAPVT VI.

Qvicunque ſunt ſub iugo ſerui dominos ſuos omni honore dignos arbitrẽtur, [u] ne nomen domini & doctrina blaſphemetur. [x] Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt: ſed [y] magis ſeruiant, quia fideles ſunt & dilecti: quia beneficij participes sũt. Hęc [z] doce & exhortare. Si quis [a] aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatẽ eſt doctrinæ, [b] ſuperbus eſt, nihil ſciẽs, ſed [c] languẽs circa quæſtiones & [d] pugnas verborum: ex [e] quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blaſphemiæ, [f] ſuſpiciones malæ, [g] conflictationes hominum mente corruptorum, & qui à veritate priuati ſunt, [h] exiſtimãtium quæſtum eſſe pietatem. Eſt [i] autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia. Nihil [k] enim intulimus in hũc mundum, haud dubium quia nec auferre quid poſſumus. [l] Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus, Nam [m] qui volunt diuites fieri, [n] incidunt in tẽtatio.

CAPVT VI.

Q ¶ *Quicunque u ſunt*, &c.] Non ſolum bonos, ſed etiam infideles. G

u ¶ *Ne nomen*, &c.] Ne videantur per religionem, in deterius profeciſſe.

x ¶ *Qui autem*, &c.] Ne ſibi æqualem contemnant.

y ¶ *Sed magis ſeruiant, quia fideles ſunt & dilecti, quia beneficij*, &c.] Si ſeruiebant infidelibus timore odioſo, quanto magis debent ſeruire fidelibus quorum charitatis participes eſſe meretur?

z ¶ *Hæc doce* &c.] Doce ita debere fieri, exhortare præmiũ oſtendere Deum.

a ¶ *Si quis aliter docet, & non acquieſcit*, &c.] Noui teſtamenti, veteris enim ſeuera doctrina eſt.

b ¶ *Superbus*, &c.] Super alios ſe extollens, cum non ſit de ſurſum veniens, quam prædicat ſapientiam.

c ¶ *Sed languens*, &c.] Nec enim recuſando penitus fidem, moritur, nec aduerſitatis ſciẽtia conualeſcit, ſed diuerſis occaſionibus languet.

d ¶ *Et pugnas verborum.*] Relicto ſenſu veritatis ambiguitates verborum obſeruant, ſicut Maoichæi ex verbo diuerſitatem teſtamentorum.

e ¶ *Ex quibus oriuntur inuidiæ*, &c.] Quæ generant lites ac blaſphemias in Deum pugnãdo ſermonibus.

f ¶ *Suſpiciones malæ.*] Siue hæreſim de altero ſuſpicantur, ſiue audientes putant efficere veritatem.

g ¶ *Conflictationes hominum*, &c.] Ab integritate euangelii vel naturæ.

h ¶ *Exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem.*] Qui putant quęſtus ſui cauſa, nouum veniſſe teſtamentum.

p ¶ *Noli adhuc aquam bibere, ſed modico vino vtere propter ſtomachum tuum, & frequentes*, &c.] Ne putaret etiam abſtinentiæ ſe formam infirmis dare debere, maxime cum audierit à magiſtro dicente, omnibus bonum eſſe non bibere vinum. Dat ergo ei conſilium plus doctrinæ cauſam quàm abſtinentiæ curet, & ſimul oſtendit quas infirmitates creaturarum medicina poſſit ſanare. Rom. 14. d

q ¶ *Quorundam hominum*, &c.] Deteſti excommunicantur, ſiue plagis præſentibus damnantur.

r ¶ *Quorundam autem & ſubſequuntur.*] In futuro iudicio, ſiue hic diu latere non poſſunt, noo ergo debent facile ordinari.

ſ ¶ *Similiter & facta bona manifeſta ſunt, & qualiter ſe habẽt*, &c.] Non enim poteſt abſcondi ciuitas ſupra montem poſita, ſed etiam quæ ad tempus latent, non poſſunt diu occultari. Matt. 5. d

i ¶ *Eſt autem quæſtus*, &c.] Multum inquirit qui habet pietatem, cum ſufficientia, non luxuriæ, ſed naturæ eſt. Siue ſicut pietas eſt cultura Dei, ita impietas eſt contemptus.

k ¶ *Nihil enim intulimus*, &c.] Nudi nati ſumus, nudi etiã morituri. Quicquid hic inuenitur, hic relinquetur, non eſt noſtrum, quod non ſemper noſtrum eſt. Tanquam peregrini ergo ſufficienti vſu contenti ſimus, illas diuitias acquiramus quas nobiſcum ad cæleſtem patriam ferre poſſimus.

l ¶ *Habentes*, &c.] Superius dixerat ſufficientiam, quicquid his amplius eſt, diuitiis deputatur.

m ¶ *Nam*, &c.] Voluntatem diuitiarum definiuit, quæ voluntas & habentibus eſt, & quærentibus.

n ¶ *Incidunt*, &c.] Occaſio tentationis eſt laqueus diaboli, velle habere diuitias.

Digitized by Google

A a ¶ *Et deſideria multa*, &c.] Nunquam ergo diuitiarum deſideria ſatiantur.

b ¶ *Quæ mergunt*, &c.] Dum ambitione bonorum tumentes, ad cœlos eleuati, vſque ad inferos demerguntur, ſiue
3 Reg. 21. deſiderantes alienas opes, vt Achab, vſque ad homicidij perueniunt factiones.

z ¶ *Qui ſolus*, &c.] Ille ſolus proprie habet, qui angelis & hominibus dedit habere. Nos autem nec ſoli nec nobis habemus vt ille. Hoc contra Manichæos qui mali naturam putant immortalem atque perpetuam. C

a ¶ *Et lucem*, &c.] Omni creaturæ. Nemo enim nouit patrem niſi filius, neque filium niſi pater, & Spiritus ſanctus: vtrumq; etiam ſcrutatur profunda Dei. Matt. 11 d

tationem & in laqueum diaboli, [a] & deſideria multa & inutilia & nociua, [b] quæ mergunt homines in interitum & perditionem. [c] Radix enim omnium malorum eſt cupiditas, [d] quam quidam appetentes errauerunt à fide, [e] & inſeruerunt ſe doloribus multis. [f] Tu autem ô homo Dei [g] hæc fuge. [h] Sectare vero iuſtitiam, pietatem, fidem, [i] charitatem, [k] patientiam, manſuetudinem. [l] Certa bonum certamē fidei, [m] apprehende [n] vitam æternā, in quam vocatus es, [o] & confeſſus es bonam confeſſionem [p] coram multis teſtibus. [q] Præcipio tibi coram Deo, qui [r] viuificat omnia, & [ſ] Chriſto Ieſu qui teſtimonium reddit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem, [t] vt ſerues mandatum ſine [u] macula irreprehenſibile [x] vſque in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, [y] quem ſuis temporibus oſtendet beatus & ſolus potens, rex regū, & dominus dominantium, [z] qui ſolus habet immortalitatem, [a] & lucem habitat inacceſſibilem: [b] quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt, cui eſt honor & imperium ſempiternū, Amen. [c] Diuitibus huius ſæculi præcipe [d] non ſublime ſapere, [e] neq; ſperare in [f] incerto diuitiarum, ſed in [g] Deo viuo, [h] qui præſtat nobis omnia abūde ad [i] fruendum [k] bene agere: diuites fieri in operibus bonis, [l] facile tribuere, cōmunicare, theſaurizare [m] ſibi fundamentum bonum in futurum: [o] vt apprehendant veram vitam. O Timothee [o] depoſitum cuſtodi, [p] deuitans prophanas vocum nouitates & [q] oppoſitiones falſi nominis ſciētiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. [r] Gratia tecum. Amen.

IN

c ¶ *Radix enim*, &c.] Quia & fons eſt, & omnium criminum augmentum. Radix exciſos ſemper denſius reparat ramos: euellenda eſt ergo radix, ne rami ſuperflue excidantur.

d ¶ *Quam quidam*, &c.] Hoc eſt, receſſerunt à fide promiſſorum Dei, dum præſentibus oblectantur.

e ¶ *Et inſeruerunt*, &c.] Quanto amplius habuerint, tanto plures ſolicitudinem ſuſtinent cruciatus: vnde & dominus diuitiarum ærumnas circa reliqua concupiſcentiæ verba aſſerit, ſuffocare.

f ¶ *Tu autem*, &c.] Non diuitiarum homo, ſed Dei: nec mămonæ ſeruus, ſed Chriſti, cuius ſunt omnia quæ videntur.

g ¶ *Hæc fuge.*] Quaſi cauſas perfidiæ, vel dolorum.

h ¶ *Sectare*, &c.] In his te cupio diuitiis eſſe locupletem.

B i ¶ *Charitatem.*] Dei & proximi.

k ¶ *Patientiam*, &c.] Patientiam ſuſtinendi, manſuetudinem non nocendi.

l ¶ *Certa*, &c.] Bonum certamen eſt, non pro rebus ſæculi, ſed vſq; ad mortem pro fidei veritate certare, ſicut ſcriptū eſt: In iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia. Siue vt illi ſtudent in diuitiis omnia vincere, ita & tu in fide.

b ¶ *Quem nullus*, &c.] Nemo nouit, ſed vnuſquiſq; pro merito intelligit. Nam & ſolem tanto amplius vident ſinguli: quanto purius fuerit acies oculorum.

c ¶ *Diuitibus*, &c.] Sunt & alterius ſæculi diuites, qui emūt ſibi aurum ignitum à Deo, & qui habent aurum in cœlo, nec non qui proferunt noua & vetera.

d ¶ *Non*, &c.] In primis principalem eorum tetigit morbū. Difficile diuitem inuenies non ſuperbum, qui pauperes vel parentes agnoſcat, & qui non grauiter ferat minime ſibi ab inferiore honorem deferri.

e ¶ *Neque ſperare.*] Non ſperando vileſcunt, & cum ſpernuntur, erogantur.

f ¶ *In incerto*, &c.] De quibus incertum eſt vtrum illæ tibi, an tu illis celerius ſubtraharis, multis, n. cum vita ſublatæ ſūt. Alii propriis eas auferri oculis viderunt: nōnulli etiam inuiti extraneis reliquerunt. D

g ¶ *Sed in Deo viuo.*] Cuius ſunt omnia.

h ¶ *Qui præſtat*, &c.] Qui ideo abunde præſtat vt viuamus, etiam aliis largientes, non vt grandi labore deſtruentes, maiora horrea faciamus.

m ¶ *Apprehende.*] Quomodo ego comprehendi.

n ¶ *Vitam æternam in quam vocatus es.*] Vt illi gerere cupiunt temporalem.

o ¶ *Et confeſſus*, &c.] In baptiſmo abrenunciando ſæculo & pompis eius.

p ¶ *Coram*, &c.] Sacerdotibus vel miniſtris virtutibuſque cœleſtibus.

q ¶ *Præcipio*, &c.] Præcepit auctoritate magiſtri.

r ¶ *Qui viuificat omnia.*] Omnia quæ viuunt etiam ſi areſiant, per eius potentiam reuiuiſcunt.

Ioan. 18 d ſ ¶ *In Chriſto Ieſu*, &c.] Dicens ad Pilatum. *Ego ad hoc veni in hunc mundum, vt teſtimonium perhiberem veritati*, ſcilicet pro ea etiam moriendo.

t ¶ *Vt ſerues mandatum.*] Sicut ille vſque ad mortem.

u ¶ *Sine macula*, &c.] Maculat quodammodo & reprehendi facit mandata, qui peccat.

x ¶ *Vſque in aduentum*, &c.] Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit.

y ¶ *Quem ſuis temporibus*, &c.] Quando voluerit qui hoc ſolum poteſt Deus.

i ¶ *Ad fruendum.*] Non ad occultandum vel negotiandum.

k ¶ *Bene agere*, &c.] Non in auro & argento.

l ¶ *Facile tribuere, communicare.*] Qui facile tribuit, cito diues eſſe ceſſabit. Tribuere donare eſt: communicare vero multum dare.

m ¶ *Theſaurizare*, &c.] *Vade vende omnia quæ habes & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & veni ſequere me:* quod perfectionis eſt fundamentum. Luc. 19 d

n ¶ *Apprehende veram vitam.*] Hæc enim non eſt vera vita, quæ in ſuo non permanet ſtatu. Vanitas enim ſub ſole dicit Eccleſiaſtes. Ecc. 1.

o ¶ *O Timothee depoſitum cuſtodi.*] Commendatum à nobis ſeruandum tibi fidei depoſitum cuſtodi.

p ¶ *Deuitans*, &c.] Quod à me non audiſti, nec ab angelo ſi dicatur, libenter admittas.

q ¶ *Et oppoſitiones*, &c.] Artis dialecticæ, per quas ſibi infinitam rerum ſcientiam hæretici promittunt, & ideo à fidei veritate cadunt.

r ¶ *Gratia tecum.*] Permaneat in æternum.

Commentariorum in Primam Epiſtolam ad Timotheum, Finis

COM-

A G

COMMENTARII IN EPISTOLAM SECVNDAM AD TIMOTHEVM.

Capvt I.

PAvlvs [a] apoſtolus Ieſu Chriſti,per voluntatem Dei ſecundum [b] promiſſionem vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu, [c]Timotheo chariſſimo filio: Gratia [d] & miſericordia & pax à Deo patre & Chriſto Ieſu domino noſtro. Gratias [e] ago Deo meo: cui ſeruio [f] à progenitorib. meis in conſcientia pura, quod [g] ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationib. meis, nocte ac die deſiderans te videre. Memor [h] lacrymarum tuarum, vt gaudio implear, recordationem [i] accipiens eius fidei quæ eſt in te non ficta, quæ & habitauit primũ in auia tua Loide, & matre [k] tua Eunice: certus [l] ſum autẽ quod in te. Propter quã cauſam admoneo te, vt [m] reſuſcites gratiã Dei, [n] quæ eſt in te per impoſitionẽ manuũ mearũ. Non [o] enim dedit nobis Deus ſpiritũ timoris, ſed virtutis & dilectionis [p] & ſobrietatis. [q] Noli itaque erubeſcere teſtimoniũ dñi noſtri neque me vinctũ eius, ſed collabora [r] euãgelio [ſ] ſecũdum virtutẽ Dei, qui [t] nos liberauit & vocauit vocatione ſua ſancta: [u] non ſecũdum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum & gratiã quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu [x] ante tẽpora ſæcularia. [y] Manifeſtata eſt autem nunc per [z] illuminationem Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, [a] qui deſtruxit quidem mortẽ: illuminauit autẽ vitam & incorruptionem [b] per euangelium: in [c] quo poſitus ſum ego prædicator & apoſtolus & magiſter gentium. [d] Ob quam cauſam etiam hæc patior: ſed [e] non confundor. [f] Scio enim cui credidi & certus ſum, quia potens eſt [g] depoſitum meum ſeruare in illum diem. [h] Formã habe ſanorum verborum quæ à me audiſti in fide & in dilectione in Chriſto Ieſu. [i] Bonũ depoſitum cuſtodi per Spiritũ ſanctum qui habitat in nobis. Scis [k] enim hoc quod auerſi ſunt à me omnes qui in Aſia ſunt: ex quib. eſt Phygelus & Hermogenes. [l] Det miſericordiã dominus Oneſiphori domui: quia ſæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit: ſed [m] cum Romam veniſſet, ſolicite me quæſiuit & inuenit: Det illi dominus inuenire miſericordiã à domino in illa die. Et quanta Epheſi miniſtrauit mihi, tu melius noſti.

Capvt

PAulus a *Apoſtolus Ieſu Chriſti*, &c.] Non meis meritis ſiue à Chriſto miſſus, non ſine Dei voluntate.

b ¶ *Secundum promiſſionem*, &c.] Condignum exhibens promiſſione ſeruitium.

c ¶ *Timotheo*, &c.] Chariſſimo, id eſt, cæteris chariori.

d ¶ *Gratia & miſericordia*, &c.] Talis eſt ſalutatio Pauli, vt in ea omnia patris & Chriſti beneficia memorentur.

e ¶ *Gratias ago Deo meo.*] Deo qui nos talem in alterutrum docuit charitatem.

f ¶ *Cui ſeruio à primogenitoribus*, &c.] Omnis origo mea coluit vnum Chriſtum: non maliuolentia, ſed legis æmulatione vaſtabam.

g ¶ *Quod ſine intermiſſione habeam*, &c.] Et charitatem oſtendit, & iugiter orandi præbet exemplum.

B

h ¶ *Memor lacrymarum*, &c.] Quas pro me abunde profudiſti, vt & me ad triſtitiam prouocares: quas tua adopto præſentia releuari.

Iacob. 2. d i ¶ *Recordationem accipiens*, &c.] Quæ vere te eſſe in operibus comprobat: ſicut Iacobus definiuit & quæ ad te ex auiæ ſucceſſionis inſtitutione, quaſi hæreditatio iure deſcendit.

k ¶ *Et matre tua Eunice.*] Quia prior credidit.

l ¶ *Certus ſum autem quod in te. Propter*, &c.] Quia comprobaui fidem tuam, commoneri indiges, non doceri.

m ¶ *Vt reſuſcites gratiam, Dei.*] Quaſi tribulationibus dormitantem.

n ¶ *Quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum.*] Ad epiſcopatum ſcil.

Rom. 13. c o ¶ *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris*, &c.] Contemnendi pœnas. Illi merito humana ſupplicia videntur formidare qui peccant, vt alibi dicit: *Si autem malefeceris, time.*

p ¶ *Et dilectionis*, &c.] Siue pro domino, ſiue pro alterutro. Libenter etiam moriamur, vt omnia ſobria mẽte faciamus.

q ¶ *Noli itaque*, &c] Quia nihil confuſione dignum Chriſtus exercuit: ſed nec ego quem noſti, ob aliquod crimen, ſed propter Deum hæc omnia quæ patior ſuſtineo.

r ¶ *Sed collabora*, &c.] Tua conuerſatione, ſiue doctrina.

ſ ¶ *Secundum virtutem Dei.*] Quæ ſua cauſa adiuuat laborantes.

t ¶ *Qui nos liberauit*, &c.] Scilicet à peccatis.

u ¶ *Non ſecundum*, &c.] Quo propoſuit nos gratis ſaluare per Chriſtum.

x ¶ *Ante tempora ſæcularia.*] Quantum ad præſcientiã Dei, ante ſæcularia donauit. Nam homines ſolent filiis parare prædia, priuſquam naſcantur.

y ¶ *Manifeſtata eſt autem nũc.*] Quæ ante latebat.

z ¶ *Per illuminationem*, &c.] Verbis ſcilicet & exemplis.

a ¶ *Qui deſtruxit quidem*, &c.] Doctrina ſua & conuerſatione deſtruxit peccata, quę mortem hominis generabant, & oſtendit quo modo vita & incorruptio quæratur.

b ¶ *Per euangelium.*] Volentes docuit, non coëgit inuitos.

c ¶ *In quo poſitus*, &c.] Ad comparationem aliorum poſſunt dici magiſtri. Accomparationem nono magiſter verus.

1. Petr. 4. d d ¶ *Ob quam*, &c.] Non ob aliquod crimen, ſicuti nos pati Petrus hortatur, dicens. *Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida: ſi autem vt Chriſtianus, non erubeſcat.*

D

e ¶ *Sed non*, &c.] Hic non erubeſcit in catenis, cum nos in ſolis opprobriis confundimur.

f ¶ *Scio enim cui*, &c.] Scio enim eum fidelem & potentẽ.

g ¶ *Depoſitum meum*, &c.] Apud me ipſe quod depoſuit, conſeruabit: ſiue quod ego apud illum commendo, reſtituet in futuro.

h ¶ *Formam habe*, &c.] Secundum meam formam vide & doce, quam à me breuiter accepiſti, quo modo integre credere & alterutrum diligere debeamus.

i ¶ *Bonum depoſitum*, &c.] Quod apud te per Spiritum ſanctum commendaui, adiutorio eius depoſitum cuſtodi.

k ¶ *Scis enim hoc*, &c.] Idcirco te commoneo, quia quos non putabam, me dereliquerunt.

l ¶ *Det miſericordiam*, &c.] Vituperat deſertores, & laudat permanentes, vt deterreat ab imitatione mala, & ad exemplum prouocet bonum.

m ¶ *Sed cum Romam veniſſet, ſolicite me quæſiuit, & inuenit*, &c.] Idcirco inuenit, quia ſolicitè quæſiuit, vnde & oſtenditur, quia idcirco non omnes quærentes inueniunt quia negligenter inquirunt.

A

CAPVT II.

a TV a *ergo fili*, &c.] Siue præſentibus multis, tibi dedi mandata qualiter docere debeas, ſiue quæ dixi multis prophetarum exemplis & teſtimoniis confirmaui.

b ¶ *Hæc commenda*, &c.] Qui fideliter poſſunt gratiam Dei diſpenſare, hoc eſt, ſolius Dei cauſa prædicare.

c ¶ *Qui idonei erunt*, &c.] Non ſolum ipſi facere, ſed & alios erudire.

d ¶ *Labora ſicut bonus*, &c.] Ideo milites dicimur, quia hoſtes habemus, contra quos laborioſe debemus dimicare.

e ¶ *Nemo militans*, &c.] Comparatione militantium vtitur, vt oſtendat multo magis nos à negotiis ſæcularibus liberos eſſe debere, vt Chriſto placeamus, cum etiam ſæculi milites à reliquis actibus vacent, vt poſſint imperatori ſuo placere perfecte.

f ¶ *Nam & qui certat*, &c.] Alia comparatione idipſum dicit. Multi enim certant, ſed ille ſolus qui tota virtute vicerit, coronatur.

g ¶ *Laborautem*, &c.] Ne diceret: vnde ergo victurus ſum, ſi me totum occupauero in doctrina: oſtendit eum primitias fructuum à populo debere accipere, præter mercedem quam à domino accipiet in futuro.

B

h ¶ *Intellige quæ dico*, &c.] Eorum quæ propter quærentes occaſionem, comparationis velamine fuerant obumbrata.

i ¶ *Memor eſto dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe*, &c.] Hoc contra illos qui carnis reſurrectionem negant conſequenter, etiam Chriſti negabant: ſed aduerſus illos qui negant Chriſtum in carne veniſſe, quos Ioannes antichriſtos appellat.

CAPVT II.

TV a ergo fili mi confortare in gratia quæ eſt in Chriſto Ieſu: & quæ audiſti à me per multos teſtes, b hæc cõmenda fidelibus hominibus, c qui idonei erunt & alios docere. d Labora ſicut bonus miles Chriſti Ieſu. e Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſæcularib. vt ei placeat cui ſe probauit. f Nam & qui certat in agone, non coronabitur niſi legitime certauerit. g Laborãtem agricolam oportet primũ de fructibus accipere. h Intellige quę dico. Dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum. i Memor eſto dominũ Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid k ſecundum euangeliũ meũ, l in quo laboro vſque ad vincula quaſi male operans: m ſed verbũ Dei non eſt alligatũ. n Ideo omnia ſuſtineo propter electos, o vt & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu cum gloria cæleſti. p fidelis ſermo: nam ſi cõmortui ſumus, conuiuemus: q ſi ſuſtinemus, & conregnabimus: r ſi negauerimus, & ille negabit nos ſi non credimus, ille fidelis permanet, négare ſeipſum non poteſt. s Hæc cõmone teſtificans coram Deo. t Noli cõtendere verbis, ad nihil.n.vtile eſt, niſi ad ſubuerſionẽ audiẽtiũ. u Solicite.a. cura teipſũ probabilẽ exhibere Deo, x operariũ incõfuſibilẽ, y recte tractantẽ verbũ veritatis. z Prophana.a.&vaniloquia deuita. Multũ.n. proficiũt ad impietatẽ, a ſermo eorũ vt cãcer ſerpit. b Ex quibus eſt Hymenæus & Philet9, qui à veritate exciderũt, c dicentes reſurrectionẽ iã factã, & ſubuerterũt quorũdã fidẽ. d Sed firmũ fũdamentũ Dei ſtat, habẽs ſignaculum hoc. e Cognouit dominus qui ſũt eius, & diſcedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomẽ Domini. f In magna autem domo, g non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, h ſed & lignea & fictilia: i & quædã quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo ſe emundauerit ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum, & vtile domino ad omne opus bonum paratum. a Iuuenilia

k ¶ *Secundum*, &c.] Secundum quod me prædicare non neſcitis.

l ¶ *In quo laboro*, &c.] Non tamen male.

m ¶ *Sed verbum*, &c.] Quia & præſentes fiducialiter doceo, & literis abſentes confirmare non ceſſo.

n ¶ *Ideo omnia*, &c.] Ideo tribuni auxilium petiui ac poſtea Cæſarem appellaui, vt per me confirmentur, cum paſſiones potuerim moriendo finire.

o ¶ *Vt ipſi ſalutem*, &c.] Quæ ſalus in Chriſto, eſt non nuda, ſed gloria veſtita: nec terrena gloria, ſed cæleſtis.

p ¶ *Fidelis ſermo, nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus.*] Veritatis ratione ſubnixus. Si enim à vitiis & voluptatibus ſumus commortui Chriſto, viuemus cum illo. Alioquin quomodo ſperare poterimus hoc?

q ¶ *Si ſuſtinemus*, &c.] Si ſuſtinuerimus cum neceſſe fuerit quod ille ſuſtinuit, tunc demum regnare poterimus ſimul.

C

r ¶ *Si negauerimus, & ille*, &c.] Siue credamus ſiue non credamus, non aliud poteſt exhibere ſingulis quàm promiſit. Quia veritas contra ſe non faciet, ne ſe negare videatur.

s ¶ *Hæc commone teſtificans coram Deo.*] Sub teſtificatione Dei conſtringe.

t ¶ *Noli*, &c.] Sine teſtimoniis ſcripturarum huiuſmodi etiam contentio non ædificat, ſed deſtruit audientes: putant enim omnia acumine & ſubtilitate ſubſiſtere. Siue noli verbis vincere, ſed factis.

v ¶ *Solicite*, &c.] Ante omnia hoc labora, vt talem te apud Deũ exhibeas, quo merito poſſit tibi populus obaudire.

x ¶ *Operarium inconfuſibilem.*] Ita viue ne dicta factis deficiẽtibus erubeſcant.

y ¶ *Recte tractantem*, &c.] Ille recte tractat, qui exemplis ſua dicta confirmat. Ornamentum enim vitæ, doctrina: firmamẽtum verbi, opus.

z ¶ *Prophana*, &c.] Irreligioſas hæreticorum fabulas, qui negant reſurrectionem, per quas vtique iudicis timore ſublato, ad omnem impietatem & ad cuncta crimina perueniunt.

a ¶ *Et ſermo*, &c.] Cancer dicitur vulnus quod in mamillis naſcitur feminarum, cui niſi cito ſubuentum fuerit, cum virus ad cor ſerpendo peruenerit, nullum remedium eſt. Ita & hæreticorum ſunt vitanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulnerent mentes.

D

b ¶ *Ex quibus*, &c.] Nomina ſignat, vt nouerit, quos debeat præcauere.

c ¶ *Dicentes*, &c.] In filiis, ſiue oſſa viuificata in Ezechiele Iſraëlis interpretabantur de captiuitate collecta quaſi reſurrexiſſe.

d ¶ *Sed firmum*, &c.] In quorum corde fides Chriſti erat fundata, non ſunt ſeducti vel moti: & hoc quia Dei eſſent habentes iudicium, ſicut Moyſi tempore fuit in quo Dathan & Abiron ſubuerſi ſunt, non ſimul cum impiis perierunt, Deo illos eſſe optimos cognoſcente, vt in Numeri ſcriptum eſt libro. Num.16.

e ¶ *Cognouit Dominus qui ſunt*, &c.] Vt Sion ſimul peccat cum iniquis.

f ¶ *In magna*, &c.] Magnam domum, non eccleſiam dicit vt quidam putant, quæ non habet maculam neque rugam, ſed mundum. Vnde ait Hieremias. *O Iſrael quam magna eſt domus domini*, &c. In qua ſunt zizania mixta cum tritico: nam reſurrectionem negantes, in eccleſia eſſe non poſſunt. Baruch.3.

g ¶ *Non ſolum*, &c.] Pretioſa & fortia.

h ¶ *Sed & lignea & fictilia.*] Infirma.

i ¶ *Et quædam*, &c.] Si quis ſe à doctoribus hæreticis mundauerit & crediderit in reſurrectionem futuram, iudicium Dei per omne opus bonum implere ſtudet.

a ¶ Iuuenilia

A a ¶ *Iuuenilia, &c.*] Quia hi ex ſenioribus eſſe non poſſunt, ſi hæc agant quæ grauitati non conueniunt Chriſtianæ, & à iuuenibus vincuntur ſi habeant leuitatem.

b ¶ *Sectare vero, &c.*] Hic fidem integritatem dicit.

c ¶ *Et pacem.*] Illam pacem, quæ religioni debetur.

y ¶ *Ex his enim ſunt, &c.*] Illas capiunt quæ ſunt oneratæ peccatis, impunitatem illis ac veniam promittentes, ſiue infirmas mentes quæ feminis comparantur. C

y ¶ *Quæ ducuntur variis deſideriis.*] Noua ſemper diſcere cupientes.

[a] Iuuenilia autem deſideria fuge, ſectare [b] vero iuſtitiam, fidem, ſpē, charitatē, & [c] pacem [d] cum his qui inuocant dominū de corde puro. [e] Stultas autem & ſine diſciplina quæſtiones deuita, ſciens quia generant lites. [f] Seruum autem domini non oportet litigare, ſed [g] manſuetū eſſe ad omnes, [h] docibilem, patientem, cum modeſtia corripientem eos qui reſiſtunt veritati, [i] ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem.

Capvt III.

HOc [k] autē ſcito quia in nouiſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, [l] & erunt homines ſeipſos amantes, [m] cupidi, elati, [n] ſuperbi, blaſphemi, [o] parentib. non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine [p] pace, criminatores, [q] incontinētes, immites, ſine benignitate, [r] proditores, [ſ] proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei, [t] Habētes ſpeciem quidem pietatis, [u] virtutem autem eius abnegantes. [x] Et hos deuita. Ex his [y] enim ſunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, [z] quæ ducuntur variis deſideriis, ſemper [a] diſcentes & nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes. [b] Quēadmodum autem & Iamnes & Iambres reſtiterūt Moyſi, ita & hi reſiſtūt veritati: [c] homines corrupti mente, reprobi circa fidem, ſed [d] vltra nō proficient. Inſipientia [e] enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit. [f] Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patiētiam, [g] perſecutiones, paſſiones, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconij, Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui, & ex omnib. [h] eripuit me dominus. Et [i] omnes qui pie volunt viuere in Chriſto Ieſu perſecutionem patientur. [k] Mali autem homines & ſeductores proficient in peius, errantes & in errorem mittentes. [l] Tu vero permane in his quę didiciſti, & [m] credita ſunt tibi, ſciens à [n] quo didiceris. Et quia ab infantia ſacras literas noſti. [o] quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutē per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu. [p] Omnis enim ſcriptura diuinitùs inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiēdum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonum inſtructus.

Capvt

d ¶ *Cum his qui inuocant dominum de corde puro.*] Beati mundo corde, de quibus dicitur: quid me vocatis Deum, & non facitis quæ dico?

e ¶ *Stultas autem & ſine diſciplina, &c.*] Stultæ omnes & ſine diſciplina legis ſunt quæſtiones.

f ¶ *Seruum, &c.*] Seruus eſt Chriſti, qui non clamauit neque contendit, neque audiuit quiſquam vocem eius, ſecundū quod Doeg propheta prædixit.

g ¶ *Sed manſuetum eſſe ad omnes.*] Non ſolum ad amicos.

h ¶ *Docibilem, &c.*] Omnes ſemper docere patienter, non in furore, ſed cum modeſtia.

i ¶ *Nequando det illis, &c.*] Nō de Dei bonitate dubitat, ſed de accipientium prauitate. Det illis Deus perpetuam, mitem, blandamque correptionem, vt accepta ratione reſipiſcant Simul & contra Nouatian[illegible]œnitentiæ negatores, qu[illegible]eretic os conuerſos veniam non B poſſe conſequi perhibent.

Capvt III.

HOc k *autem ſcito, &c.*] Non ſit tibi mirum quod quotidie peiora veniunt.

l ¶ *Et erunt homines ſeipſos amantes.*] Non Dei gloriam, ſed ſuam quærentes.

m ¶ *Cupidi, elati.*] Auari & in auaritia iactabundi.

n ¶ *Superbi, blaſphemi.*] Cum nolint diſcere, doctrinam vſurpant.

o ¶ *Parentibus, &c.*] Veteribus ſcilicet doctorib9, qui eos per euangelium genuerunt.

p ¶ *Sine pace, criminatores.*] Pacis ſanctorum.

q ¶ *Incontinentes, &c.*] In omnibus vitiis.

a ¶ *Semper diſcentes, &c.*] Quia nihil definitum tenent, quiſque traditiones vult tenere diuerſas, non probatas. Ab vno enim dicta ab alio deſtruuntur.

b ¶ *Quemadmodum, &c.*] Sicut illi per Magicæ artis pręſtigias, ita & iſti per argumentorum fallaciam. Simulque oſtendit Moyſi veritatis fuiſſe doctorē aduerſus obtrectatores veteris Teſtamenti.

c ¶ *Homines, &c.*] Tam moribus corrupti quam circa fidem reprobi.

d ¶ *Sed vltra, &c.*] De omnibus hæreticis dicit, ſed de his quos tunc cito nouerat in ſpiritum deſtruendos. Cæterum ipſe infernaquoſdam in peius profeciſſe prædixit.

e ¶ *Inſipientia enim eorū, &c.*] Confeſſi ſunt, ſed digito ſuperato.

f ¶ *Tu autem aſſecutus es, &c.*] Plus tibi crede de me quam illis, ſiue idcirco tibi non timeo, quia ſcio te doctrinam & virtutem meam optime cognouiſſe. D

g ¶ *Perſecutiones, &c.*] Ex his potuiſti cognoſcere, me nihil propter homines facere, qui tanta ſum paſſus.

h ¶ *Et ex omnibus, &c.*] Ita & te de omnibus eripiet, ſi ſequaris.

i ¶ *Et omnes, &c.*] Non ſolum ego, ſed & omnes qui non occidunt animas in adulando. Timendum ergo nobis eſt, ne non pie viuamus, qui nihil patimu[illegible]propter Deum.

k ¶ *Mali autem homines, &c.*] Hoc de adulatoribus dicit, qui dum à ſtultis hominibus diliguntur magis decepti decipiunt, ſiue de hæreticis accipiendum.

l ¶ *Tu vero permane in his quæ didiciſti.*] Nolo iſta te terreant vel ſeducant.

r ¶ *Proditores.*] Inuicem occupantes.

ſ ¶ *Proterui, &c.*] Solicitudo indicium eſt abundantioris amatoris: qui enim ſæculi voluptates quam domini præcepta libentius audit aut loquitur, talis eſt.

t ¶ *Habentes, &c.*] In habitu vel doctrina.

u ¶ *Virtutem autem eius abnegantes.*] Ipſam rem operibus abnegantes.

x ¶ *Et hos deuita.*] Ne corrumpant mores bonos, colloquia praua.

m ¶ *Et credita ſunt tibi.*] A Deo per nos.

n ¶ *Sciens à quo didiceris, &c.*] Siue à vero apoſtolo, ſiue per legem à Deo.

o ¶ *Quæ te poſſint, &c.*] Sine fide enim Chriſti, iam non ſufficiunt ad ſalutem.

p ¶ *Omnis enim ſcriptura diuinitus inſpirata, &c.*] Ideo data eſt legis inſtructio, vt eius conſilio cuncta facientes, iuſte iuſta faciamus.

CAPVT IV.

TEſtificor [a] corã Deo & Chriſto Ieſu qui iudicaturus eſt viuos & mortuos: & per aduẽtum ipſius & regnum eius, prædica [b] verbum, inſta opportune importune: [c] argue, obſecra, increpa in omni patientia & doctrina. Erit [d] enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed [e] ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros [f] prurientes auribus: & [g] à veritate quidem auditum auertent: ad fabulas autem cõuertentur. [h] Tu vero vigila, in omnibus labora, [i] opus fac euangeliſtæ, [k] miniſterium tuum imple, ſobrius eſto. Ego [l] enim iam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. [m] Bonum certamẽ certaui: curſum conſummaui, [n] fidem ſeruaui. In [o] reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex. [p] Non ſolum autem mihi, ſed & his [q] qui diligunt aduentum eius. [r] Feſtina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit diligens hoc ſeculum, & abiit Theſſalonicam. [ſ] Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas eſt mecum ſolus. [t] Marcum aſſume & adduc tecum: eſt enim mihi vtilis in miniſterio. Tychicum autem miſi Epheſum. [u] Penulam quam reliqui Troade apud Carpum veniens affer tecum & libros, maxime autem & membranas. [x] Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit, reddet illis dominus ſecundum opera eius, quem [y] & tu deuita. [z] Valde enim reſtitit verbis noſtris [a] In prima mea defẽſione nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. [b] Dominus autem mihi aſtitit & confortauit me, [c] vt per me prędicatio impleatur, & audiant omnes gentes, [d] & liberatus ſum de ore leonis. [e] Liberauit me dominus ab omni opere malo, [f] & ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte: [g] cui gloria in ſæcula ſæculorum, Amen. Saluta Priſcum & Aquilam & Oneſiphori domum. Eraſtus remanſit Corinthi. [h] Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Feſtina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus & Pudens & Linus & Claudia, & fratres omnes. [i] Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia vobiſcum, Amen.

Capvt IV.

TEſtificor a *coram* Deo, &c.] Conteſtatur illum per vniuerſa quæ credit religio Chriſtiana, vt verbum Dei inſtanter annuntiet. Qui iudicaturus eſt viuos & mortuos: Quia viuos inueniet, mortuos ſuſcitabit.

b ¶ *Prædica verbum*, &c.] Opportunum eſt libenter audire. Importunum eſt inuito prædicare.

c ¶ *Argue*, &c.] Argue peccantes, conteſtare ne peccent. Increpa reſiſtentes: ſed hæc omnia cum patientia & ſecũdum doctrinam.

d ¶ *Erit tempus*, &c.] Veram & perfectam, ſicut Iſrael audire noluit prophetas.

e ¶ *Sed ad ſua*, &c.] Tales magiſtros inquirent, qui ea dicũt quæ ipſi audire deſiderant, vt ſecuri delinquant.

f ¶ *Prurientes auribus.*] Qui delectare deſiderant, non cõpungere.

g ¶ *Et à veritate*, &c.] A veritate legis quæ vitia damnat: ad rationes humanas, quæ Deum vt pium non vindicaturum eſſe concinnat.

h ¶ *Tu vero vigila*, &c.] Quæ ad vtilitatem pertinent audiẽtium.

i ¶ *Opus fac euangeliſtæ.*] Verbum tuum, operibus conformetur.

k ¶ *Miniſterium*, &c.] Epiſcopatus ſcilicet. Non enim ſemper ero in corpore vt valeam commonere.

l ¶ *Ego enim*, &c.] Mortem ſuam, ſacrificium Deo futurũ dixit, vt eum ad martyrium prouocet.

m ¶ *Bonum*, &c.] Modo iam confidenter hoc dicit, in extremo vitæ limite conſtitutus, comparatione autem vtitur in agone certantium.

n ¶ *Fidem ſeruaui.*] Fidem ſuſcepti officii in finem vſque ſeruaui.

o ¶ *In reliquo repoſita eſt*, &c.] Qui nouit me vſque ad mortem pro iuſtitia dimicaſſe.

p ¶ *Non ſolum autem mihi.*] Quia non perſonis debetur meritum, ſed labori.

q ¶ *Sed & his*, &c.] Qui gaudent aduenisse Chriſtum & iuſtitiam docuiſſe. Siue qui ſic agunt vt aduentum domini libenter expectent.

r ¶ *Feſtina ad me venire*, &c.] Neceſſe erat vt diligens ſæculum, non amantem ſæculum relinqueret. Omne enim animal ad ſibi ſimile coniungitur.

ſ ¶ *Creſcens*, &c.] Iſti miſſi ſunt, non deſeruerunt.

t ¶ *Marcum aſſume*, &c.] Verbi Dei, vel cuiuſlibet neceſſitatis.

u ¶ *Penulam quã reliqui* Troa*de apud* Carpum, *veniens affer tecum*, &c.] Non dixit penulam meam, potuit enim conuerſus aliquis, ad pedes eius inter cætera impoſuiſſe vendendam.

x ¶ *Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit, reddat illi dominus ſecundum opera eius.*] Quoniam verbis Dei reſiſtit, cum habebant rationem.

y ¶ *Quem & tu deuita.*] Monet caueri latrantes.

z ¶ *Valde enim reſtitit verbis noſtris.*] Si noſtris reſtitit, quãto magis tuis?

a ¶ *In prima mea defenſione nemo affuit*, &c.] Quando primum cœpi euangelium defendere.

b ¶ *Dominus mihi*, &c.] Cum dicit ſibi dominum in omnibus affuiſſe, ne timeat cohortatur.

c ¶ *Vt per me*, &c.] Non quod ego mori timerem.

d ¶ *Et liberatus*, &c.] Perſecutoris.

e ¶ *Liberauit*, &c.] Ab inſidiãtium malignitate.

f ¶ *Et ſaluum*, &c.] Quo modo hic liberat, ita in regnum ducit.

g ¶ *Cui gloria*, &c.] Ob hæc omnia.

h ¶ T*rophimum*, &c.] Hic probatur, quia non propter ſanitatem carnalem tantum apoſtoli curabant, ſed vt etiam ſigna monſtrarent: quia hic ſuũ diſcipulum non curauit.

i ¶ *Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia vobiſcum Amen.*

Commentariorum in Epiſtolam ad Timotheum, Finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD TITVM.

Capvt I.

PAulus[a] ſeruus Dei, [b]apoſtolus autem Ieſu Chriſti [c] ſecundum fidē electorū Dei,& agnitionem veritatis: quæ ſecundum pietatem eſt in ſpem vitæ æternæ,quā [d]promiſit qui non mentitur Deus ante [e] tempora ſæcularia,[f] manifeſtauit autem temporib. ſuis verbum ſuum in[g] prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundum præceptum Saluatoris noſtri Dei: [h] Tito dilecto filio ſecundum communem fidem : Gratia & pax à Deo patre & Chriſto Ieſu Saluatore noſtro.[i] Huius rei gratia reliqui te Cretæ,vt ea quæ deſunt, corrigas: & cōſtituas per ciuitates presbyteros, ſicut & ego diſpoſui tibi. Si[k] quis ſine crimine eſt, vnius vxoris vir,[l] filios habens fideles non in accuſatione luxuriæ,aut non ſubditos.[m]Oportet enim epiſcopum ſine crimine eſſe, [n] ſicut Dei diſpenſatorem:[o]non ſuperbū,non iracundum, non vinolentum,non percuſſorem,non turpis lucri cupidum: ſed[p] hoſpitalem,[q] benignum,[r] ſobrium,iuſtum,ſanctum, continentem, [ſ] amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt fidelē ſermonē,vt[t] potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contra dicunt arguere.[u] Sunt enim multi etiam inobediētes, vaniloqui & ſeductores,maxime[x] autem qui de circunciſione ſunt[y] quos oportet redargui,qui vniuerſas domos ſubuertunt, docentes quæ nō oportet,turpis lucri gratia.Dixit[z] quidā ex illis proprius ipſorū propheta.[a] Cretenſes ſemper mēdaces,[b] malæ beſtiæ, ventres pigri.[c]Teſtimonium hoc verum eſt Quam ob cauſam increpa illos dure, vt ſani ſint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum[d] auerſantium ſe à veritate.[e] Omnia munda mundis, [f] coinquinatis autē & infidelib.nihil[g] eſt mundum : ſed[h] inquinatæ ſunt eorum & mens & conſciētia.[i] Confitentur ſe noſſe Deum,factis autem negant:[k] cum ſint abominati & incredibiles,& ad omne opus bonum reprobi.

Capvt II.

TV[l] autē loquere quæ decent ſanam doctrinā.[m] Senes,vt ſobrij ſint,pudici, prudētes, ſani in fide,in dilectione,in patientia.[n] Anus ſimiliter in[o] habitu ſancto, non criminatrices, non

PAulus a ſeruus Dei.] Non peccati.

b ¶ *Apoſtolus Ieſu,* &c.] Non omnis ſeruus apoſtolus. Ideo autem Chriſti:quia ab ipſo miſſus fuerat prædicare.

c ¶ *Secundum fidem* , &c.] Secundum eam fidem , qua credētes electi ſunt, cum cognoſcerent veritatem: quæ agnitio non ex merito eſt, ſed ex dominica veritate.

d ¶ *Quam promiſit*,&c.] Si nō mentitur , non exhibet aliud quam quod promiſit , iuſtis ſcilicet & iniuſtis : quamuis hominibus durum eſſe videatur.

e ¶ *Ante tempora* ,&c.] Ante omnia tempora apud ſe propoſuit per filium ſaluare credentes.

f ¶ *Manifeſtauit autem*, &c.] Tunc manifeſtauit conſilium ſuum , quando præſcierat factum eſſe , omnem ſcilicet mundum à iuſtitia diuerſum.

g ¶ *Prædicatione quæ* , &c.] Quo Paulum & Barnabam ſegregare præcepit vt gentibus prædicarent.

B

h ¶ *Tito dilecto*, &c.] Secundum fidem filius , non natura.

i ¶ *Huius rei gratia*,&c.] Quę deſunt , recto tenore corrige, & tunc demum presbyteros poteris ordinare , cum omnes in eccleſia fuerint recti.

k ¶ *Si quis ſine* ,&c.] Notandum quod in ſacerdote etiam aliis licita prohibentur.

l ¶ *Filios habens*,&c.] Ne non poſſit audenter corripere delinquentes : ſiue vt experimētum eius doctrinæ , de domus ſuæ diſciplina noſcatur.

m ¶ *Oportet enim*,&c.] Ipſum dicit epiſcopum quē ſuperius presbyterum nominauit.

n ¶ *Sicut Dei*, &c.] Si ergo humanarum legum diſpenſatores presbyteri quæruntur, & iuſti,quales eſſe debent qui diuina iura diſpenſant ?

o ¶ *Non ſuperbum*,&c.] Non debet diſcipulus Chriſti percutere : qui percuſſus eſt, & non repercuſſit. Non turpe lucrum adulando ſectari,terrenum ſcilicet, qui cæleſtia & diuina prōmittit.

p ¶ *Sed hoſpitalem.*] Primo vitia damnauit, vt virtutes inſereret ſecundum conſuetudinem ſcripturarum.

q ¶ *Benignum.*] Vt hoſpites non cum triſtitia , ſed cum beneuolentia ſuſcipiat.

r ¶ *Sobrium,iuſtum*,&c.] Incontinetinam vel cōtinentiam nunquam nominat apoſtolus,niſi in cauſa luxuriæ : iuſtum iudicio , continentia ſanctum: ne quia vnius vxoris fecerat mentionem,locū incontinētiæ dediſſe putaretur.

ſ ¶ *Amplectentem eum*, &c.] Diligentem doctrinam & ſēper inde loquentem , non fabulas ſæculares & vanas.

t ¶ *Vt potens*, &c.] Talis eligendus eſt , qui exhortari poſſit , & contradicentes arguere in doctrina ſana quæ ſanat audientes, ſiue quæ nulla falſitate corrupta eſt.

u ¶ *Sunt enim*, &c.] Apoſtolicæ doctrinæ non obtemperantes , & ad nullum profectum loquentes.

x ¶ *Maxime autem*, &c.] Qui humanas potius traditiones obſeruant quam diuina mandata.

y ¶ *Quos oportet*, &c.] Quæ iam ſuperflua temporib.Chriſti, ceremonias autem Iudæorum ab eis doceri dicit.

z ¶ *Dixit quidam*, &c.] Callimachus ſcilicet. Vide quales ſunt,qui etiam à ſuis tale teſtimonium promerentur.

a ¶ *Cretenſes ſemper*, &c.] Amantes mentiri , noxij oratores,pariter otioſi.

b ¶ *Malæ beſtiæ*,&c.] Ideo ferias & otia libenter admittunt.

c ¶ *Teſtimonium hoc*,&c.] Traditionibus humanis,de quibus dominus in euangelio Iudæis loquitur, ſecundum Eſaiam, dominum non in corde, ſed in labiis honorantes. *Mat.15.a* D *Eſa.29.d*

d ¶ *Auerſantiū ſe à veritate.*] Noui ſcilicet teſtamenti.

e ¶ *Omnia munda*, &c.] Quia adhuc ſecundum legem immunda vocabant.

f ¶ *Coinquinatis autem* , &c.] Coinquinati & infideles ſunt, qui non credunt iugum legis à collo credentium dominū abſtuliſſe,id eſt,omnia quæ temporaliter fuerant inſtituta.

g ¶ *Nihil eſt* , &c.] Eorum quæ in ſcientia eorum immunda iudicantur.

h ¶ *Sed inquinatæ*, &c.] Etiam in hoc ipſo.

i ¶ *Confitentur ſe noſſe*, &c.] Se melius Chriſtum dicunt noſſe vt ex lege promiſſum: ſed factis eius aduentum negant:cum ſe ſine legis auxilio putant iuſtificari non poſſe.

k ¶ *Cum ſint abominati* , &c.] In ſola confeſſione legis religioſiores ſe dicunt,cum illa non faciant quæ quæruntur.

Capvt II.

TVl *autem loquere*,&c.] Quæ ad vitam pertinent Chriſti.

m ¶ *Senes, vt ſobrij*,&c.] Hic ſenes ætate & ordine poſſunt intelligi, eccleſiæ præcipue ſeniores , quibus omnibus formam præbere neceſſe eſt.

n ¶ *Anus ſimiliter.*] Quæ ad aliarum eligebantur exemplum.

o ¶ *In habitu*, &c.] Habitus enim non ſanctus eſt , de quo alibi dicit:Non tortis crinibus,& reliqua.

E

1. Tim. 2. c

a ¶ *Non multo*,&c.] Sed paruo vtentes.

b ¶ *Bene docentes*,&c.] Docere illis permiſit,ſed feminas:& hoc non in eccleſia,ſed priuatim.

c ¶ *Adoleſcentulas*,&c.]Non alienos, ſiue ideo dicit,ne aliæ quæ continentes erant,non diligerent viros ſuos:& verbum Dei tanquam diſſidium prædicans culparetur.

d ¶ *Domus curam*,&c.]Ne viros ſuos in aliquo cõtriſtarẽt.

e ¶ *Benignas*,&c.]Ne vel ipſæ blaſphemẽt,ſi gentes ſunt, vel alij videntes eas peiores effectas quam fuerant ante fidem.

f ¶ *Iuuenes ſimiliter*,&c.] Auferẽtes ab eis cauſam luxuriæ.

g ¶ *In omnibus.*] Quæ iungũtur, ſiue non ſolum corpore, ſed & mente.

h ¶ *Teipſum præbe*, &c.] Ne exemplo deſtruas verbum, & vt audenter corripias delinquentes.

i ¶ *In doctrina*, &c.] Quo ſolũ modo doceri poteſt. integritas vero nec muneribus corrũpitur, nec acceptione perſonæ.

k ¶ *Verbum ſanum*,&c.]Nullius adulationis accenſione languens.

l ¶ *Vt is qui*, &c.]Qui tibi poteſt contradicere ſi quid in te tale notauerit.

m ¶ *Seruos dominis ſuis*, &c] Quæ imperant iuſta.

n ¶ *Non contradicentes.*] Ne murmurationem facientes, & mercede priuemini, & homini exiſtatis ingrati.

F

o ¶ *Non fraudantes*, &c.] Siue in his quæ illis conceduntur, ſiue vt in opere oſtendant bonum eſſe quod credunt.

p ¶ *Vt doctrinam*, &c.] Dum eorum operibus laudantur.

q ¶ *Apparuit enim*,&c.] Nullam conditionem excipit.

r ¶ *Erudiens nos*,&c.]Sæculare eſt omne deſideriũ carnale, & omnis habitatio temporalis.

ſ ¶ *Sobrie.*]Perfecte,dño dicẽte: Attendite ne grauẽtur corda veſtra in crapula & ebrietate,& curis huius vitæ.

t ¶ *Iuſte & pie*, &c.] Iuſtitia non temperatur niſi pietas adiungatur.

u ¶ *Expectantes*,&c.]Qui eius mandata ſeruauerint.

x ¶ *Et aduentum*,&c.]Spiritum dicit magnum Deum: quia ipſius expectamus aduentum.

y ¶ *Qui dedit ſemetipſum*, &c.] Quia ſe dedit, caueamus ne beneficium eius inane & irritum faciamus.

z ¶ *Hæc loquere*, &c.] Omnis ſermo tuus in hac exhortatione conſiſtat.

a ¶ *Et argue cum*,&c.] Acriter argue eos qui ita viuunt.

b ¶ *Nemo te*, &c.] Talem te exhibe ne contemni poſſis. Vita enim auctoritatem tribuit verbo.

[a] non multo vino ſeruientes:[b] bene docẽtes, vt prudentiam doceant.[c] Adoleſcẽtulas, vt viros ſuos ament, filios ſuos diligãt, prudẽtes, caſtas, ſobrias, [d] domus curam habentes: [e] benignas, ſubditas viris ſuis, vt nõ blaſphemetur verbũ Dei. [f] Iuuenes ſimiliter hortare vt ſobrij ſint.[g] In omnib.[h] teipſum præbe exẽplũ bonorũ operum, in [i] doctrina, in integritate, in grauitate. [k] Verbum ſanũ, irreprehẽſibile,[l] vt is quis ex aduerſo eſt vereatur: nihil habens malũ dicere de vobis. [m] Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnib. placentes, nõ [n] contradicẽtes, nõ [o] fraudantes, ſed in omnib. fidẽ bonã oſtendentes, vt [p] doctrinã Saluatoris noſtri Dei ornent in omnib.[q] Apparuit.n. gratia Dei & Saluatoris noſtri omnib. hominib[9], [r] erudiẽs nos, vt abnegãtes impietatẽ & ſæcularia deſideria, [ſ] ſobrie & [t] iuſte & pie viuamus in hoc ſæculo,[u] expectantes beatam ſpem & [x] aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti:[y] qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operũ. Hæc [z] loquere & exhortare, & [a] argue cum omni imperio. [b] Nemo te contemnat.

Capvt III.

Admone [c] illos principib. & poteſtatib. ſubditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe.[d] Neminẽ blaſphemare,[e] non litigioſos eſſe, ſed modeſtos,[f] omnem oſtendẽtes manſuetudinem ad omnes homines. [g] Eramus enim aliquando & nos inſipientes, increduli, errantes, ſeruiẽtes deſideriis & voluptatib. variis, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. [h] Cũ autẽ benignitas & humanitas apparuit Saluatoris noſtri Dei, non ex operib. iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuã ſaluos nos fecit, per [i] lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus ſancti: [k] quem effudit in nos abunde per Ieſum Chriſtum Saluatorem noſtrum:[l] vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundum ſpẽ vitæ æternæ. [m] Fidelis ſermo eſt. Et de his [n] volo te confirmare,[o] vt curẽt bonis operib. præeſſe qui credunt Deo. Hæc ſunt [p] bona & vtilia hominib.[q] Stultas autẽ quæſtiones & genealogias, & contentiones, & [r] pugnas legis deuita. Sunt.n. inutiles & vanæ.[ſ] Hæreticum hominẽ poſt vnã & ſecundã correptionẽ deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt qui eiuſmodi eſt: & delinquit cum ſit proprio iudicio condemnatus. [t] Cum miſero ad te Arteman aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim: Ibi enim ſtatui hyemare. Zenã legiſperitum & Apollo ſolicite præmitte, vt nihil illis deſit. Diſcant [u] autem & veſtri bonis operibus præeſſe ad vſus neceſſarios, vt non ſint infructuoſi. [x] Salutant te qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Commentariorum in Epiſtolam ad Titum, Finis.

Capvt III.

G

Admone [c] *illos principibus & poteſtatibus*,&c.] Non ad aliquod malum.

d ¶ *Neminem blaſphemare.*] Ne illos quidem qui merentur.

e ¶ *Non litigioſos*,&c.] Ne vicem reddendo, prouocẽt litẽ.

f ¶ *Omnem oſtendentes*, &c.] Non ſolum ad bonos vel ad amicos.

g ¶ *Eramus enim*, &c.] Ne deſperent correptione ſua, opponit exemplum ſe: quia & nos fuimus, inquit, tales: debemus igitur patienter eorum inſipientiam tolerare.

h ¶ *Cum autem*,&c.] Siue largitas miſericordiæ Dei, ſiue ſecundum hominem Chriſtus.

i ¶ *Per lauacrum*, &c.] Quia nos Spiritus ſanctus per baptiſmum renouauit.

k ¶ *Quem effudit*, &c.] Abũdantius quam in veteri teſtamento.

l ¶ *Vt iuſtificati*,&c.] Non ſecundum carnalem hæreditatem vitæ temporalis.

m ¶ *Fidelis eſt ſermo.*] Ne quis dubitet.

n ¶ *Et de his*,&c.] Confirmare ſcientem, non inſtruere ignorantem.

o ¶ *Vt curent bonis*, &c.] Ad bona opera docenda præeſſe.

p ¶ *Hæc ſunt bona*, &c.] Hæc non illa quæ ſequuntur.

H

q ¶ *Stultas autem*, &c.] Non vult nos ſuperfluis contentionibus implicari, quæ in lege de generationibus oriuntur: ſed hæc loqui ſemper, de quibus proficient audientes.

r ¶ *Et pugnas*,&c.] Quaſi contrariæ oppoſitiones quas hæretici conſectantur.

ſ ¶ *Hæreticum hominem*, &c.] Nec circa ipſos nos occupari permittit, ſi correpti iterũ non corrigantur, ne tempus inani contentione perdamus: & aliquid proprio iudicio conatus nihil efficiat: quia vnicuique manet libertas arbitrij, & funiculis peccatorum vnuſquiſque conſtringitur.

t ¶ *Cum miſero*, &c.] Vt nihil perdant de fructu doctrinæ tradentes.

u ¶ *Diſcant autem*, &c.] Idipſum repetit quod ſuperius dixerat: Curent bonis operib. præeſſe credentes.

x ¶ *Salutant te qui mecum ſunt*, &c.] Qui nos fideliter amant, ſiue qui fidei cauſa nos amant. Notandum quod excipit apoſtolos, quos ſalutat.